રિત્રનો સાર આપ્યો છે. એ સિવાય પરચુરણ કવિઓનાં પદોમાંથી નમાલાં લાગ્યાં વાં પદો કમી કર્યાં છે. એટલે કવિઓની સંખ્યા આગલી આવૃત્તિઓ પ્રમાણે છે, ણ કાવ્યો અને પદોમાં વધઘટ કરેલી છે. આ સર્વ ફેરફાર અને વધઘટ છતાં ાવ્યોની મૌલિકતા અને રસમયતામાં કશું પરિવર્તન થયું નથી, એમ વાચકવર્ગને ણાયા વિના નહિ રહે.

આજકાલ શાળા પાઠશાળાઓમાં પાઠ્ય પુસ્તકો તરીકે ચલાવવા માટે ટીકા ીપ્પણવાળાં નાનાં નાનાં પુસ્તકો ઘણાં બહાર પડે છે, અને તેઓ ૧૦૦ થી ૨૦૦ ાનાનાં ભાગ્યે જ હોય છે તો પણ તેની કીંમત ભારે રાખવામાં આવે છે. જ્યારે ાવાં પુસ્તકો જે ૯૦૦ પાનાનાં છે, તેની કીંમત રૂ. ૩ થી ૪ રાખવામાં આવે તો ેટલાકો બુમ પાડે છે. પણ સમજુ વાચક વર્ગ ધ્યાન દઈને તપાસ કરશે તો ાવ્યદોહનનાં પુસ્તકો, તેનું પુર જોતાં કોઇ પણ પસંદ કરેલાં કાવ્યોનાં પાઠ્ય ુસ્તકો કરતાં સસ્તાં અને સારાં છે, એમ ખાત્રી પૂર્વક જણાશે, અને આ કાવ્ય-સાહિત્ય સસ્તામાં સસ્તું અને વાંચવા મનન કરવા લાયક છે. મુંબઇમાં છાપવાનાં સાધનો અને મજુરીની મોંઘવારી અસહ્ય છે તેથી જગદ્વ્યાપી યુદ્ધ પહેલાંની કીંમતે આ ગ્રન્થો આપવા પોસાતા નથી, પણ જે કીંમત રાખવામાં આવી છે તે સરખામણીમાં સસ્તી છે, એવી અમારી ખાત્રી છે.

અંતમાં અમારે નમ્રતા પૂર્વક પ્રજાવર્ગને જણાવવાનું કે મૂળ સંગ્રહકર્તા અમારા પિતાશ્રીએ આ પુસ્તકની ચોથી આવૃત્તિ પ્રકટ કરતાં જે વિચારો દર્શાવ્યા છે, તે પ્રમાણે આજે પણ બન્યું રહે એવી ઈશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે.

મુંબઈ
વિ. સં. ૧૯૮૧ શ્રીદત્તજયંતી }

નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈ

ચોથી આવૃત્તિના બે બોલ

અપ્રસિદ્ધ અને સુપ્રસિદ્ધ કાવ્યોનું સંશોધન કરી ગુજરાતી પ્રજામાં ફેલાવવાનો જે પ્રયત્ન આરંભ્યો છે તેમાં પ્રસિદ્ધકર્તા કેટલે અંશે વિજયી નિવડ્યો છે, તે આ ચોથી આવૃત્તિ બતાવે છે. ગુજરાતના જૂના કવિઓનાં કાવ્યોપર પ્રજાનો પ્રેમ છે ને તેનો સત્કાર કરવામાં તે સદા તત્પર છે, અને આ રીતે ગુજરાતના કવિઓની સેવા બજાવવામાં સંશોધન કર્તા પ્રજાની સેવા બજાવવામાં ભાગ્યશાળી થયો છે, તે માટે તે જૂના કવિઓની જ કૃપા માને છે.

ગુરુપૂર્ણિમા, ૧૯૫૭ — ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેશાઈ

ગુજરાતી કવિતા

કોઇ પણ દેશનો ભાષા—વિદ્યા—જ્ઞાન વ્યવહાર સંબંધી પ્રારંભ પ્રયત્ન તે કવિતામાં હોય છે. યૂરોપ, એશિયા, અમેરિકા અથવા આફ્રિકાના સિધિઓના મુલકની ભાષા જાણવાને જે સૌથી પહેલું સાધન આપણા હાથમાં આવશે, તે કવિતા છે. ભરતખંડની પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ સર્વમાન્ય સંસ્કૃત ભાષાનું પહેલવહેલું જો સ્વરૂપ આપણને જોવું હોય તો તે કવિતા સિવાય બીજે કોઈ પ્રકારે આપણને મળી શકશે નહિ. ભરતખંડના કવિઓએ પોતાની વાણીનું પહેલવહેલું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું, તેમાં માયા ને મહેશ્વર, એ એનાં વર્ણન હતાં, જે સર્વોત્તમ ગ્રંથ મનાય છે. તેમાં દેવતાઓની સ્તુતિ સિવાય બીજા કશાયનું વર્ણન જોવામાં આવતું નથી. એ કવિતાગ્રંથમાં અક્ષરવૃત્તથી શુદ્ધ મનોવૃત્તિના ઉદ્ગાર પ્રાર્થનાદ્વારે દર્શાવ્યા છે. પુરાણોમાં ઈશ્વરસ્તુતિ સાથે ઐતિહાસિક કથન કહેલું જોવામાં આવે છે, ને તેમાં વેદના કાળથી જે છંદો ઉપયોગમાં આવતા હતા, તેમાં ઘણો વધારો શ્રીવેદવ્યાસે કીધેલો જણાય છે. પણ કવિતાના વિષયની પસંદગીમાં ઈશ્વર સિવાય બીજો કોઇ પણ વિષય પૂર્વના આર્ય કવિઓએ પસંદ કીધેલો જણાતો નથી. કાળે કાળે સંસ્કૃત ભાષાની પડતી થઈ, ને તેમાંથી ઘણાક પ્રકારની પ્રાકૃત ભાષા થઇ, જેમાંનો એક ફાંટો તે આ ગુજરાતી ભાષા છે. ગુજરાતી ભાષાનું પ્રારંભસ્વરૂપ પણ કવિતામાં છે. ગુર્જર પ્રજાની રીતભાત તથા દેશાચાલ ને ધર્મ ભક્તિ સંબંધી જે કંઇ જાણવાની ઇચ્છા થાય તો તે માટે કવિતા સિવાય બીજું કોઇ સાધન નથી. પણ ગુજરાતી ભાષા જેટલી ખેડાયલી હોવી જોઇયે તેટલી તે નથી. તે પોતાની બ્હેન વ્રિજ, હિંદુસ્તાની અને મરેઠી કરતાં ભાષા ને વિદ્યાસંગ્રહમાં ઘણી પાછળ પડી છે, તેથી તેનું જે ખરેખરું ભાષાસ્વરૂપ બાંધી શકાય, તે કાળ હજી વેગળો છે.

ગુજરાતી ભાષાની કવિતાનો સંગ્રહ અને તેના ગદ્યનો સંગ્રહ અત્યાર સુધીમાં જે પ્રસિદ્ધ થયો છે, તે પરથી મારે કહેવું પડશે કે, સામ્પ્રત કાળના વિદ્વાનો આ ભાષાને જેવી તુચ્છ ગણે છે, તેવી તે નથી. કવિતાના—રસાલંકાર ને પિંગલના ભેદમાં આ ભાષા મરેઠી ને હિંદુસ્તાનીથી ઘણી ઉતરતી છે, તદપિ મનને આનંદ આપવામાં, પોતાની કુમળી વાણી દર્શાવવામાં તે બીજી ભાષાની કવિતા કરતાં ઉતરતી નથી જ; અલબતાં જે વિષયોની પસંદગી કરવામાં આવી છે, તે ઈશ્વર સંબંધી છે. તેમાં સઘળા જ કવિઓ પોતાનું ઐશ્વર્ય બતાવવામાં વિજયી થયા નથી;

૬ જે ત્રણ ચાર કવિઓએ પોતાની છટાદાર ખાનીમાં રસજ્ઞાન દર્શાવ્યું છે, તે બીજી ભાષાના ઉત્તમ કવિઓની સાથે થોડે કિંવા ઘણે દરજ્જે પણ સ્પર્ધા કરી શકે છે,–ને અર્વાચીન પ્રાકૃત ભાષાના ફાંટાઓમાં ગુજરાતી ભાષાની કવિતા કરુણારસ દર્શાવવે પહેલે સ્થાને બિરાજે છે. રસાલંકારમાં ને કાવ્યશાસ્ત્રના નિયમોનું દર્શન કરાવવામાં મરેઠી ને હિંદુસ્તાની ભાષાએ પોતાની પ્રતિષ્ઠા ઘણી વધારી છે, પણ કવિતાની કોમળ રસમય લાલિત્યમય વાણીમાં ગુજરાતી ભાષાની કવિતાએ કશી પણ ઓછપ રાખી નથી, ને જ્ઞાન માર્ગમાં ગુજરાતી ભાષાની કવિતા જો કે ઘણી થોડી છે, તોપણ તે થોડી કવિતા જૂના કવિઓની કીર્તિ ઉજ્જ્વલ રખાવે એવી છે.

ગુજરાતી ભાષાની કવિતાનો આ પહેલો સંગ્રહ અમારી તરફથી બહાર પાડતાં આપણી આ સુંદર કવિતા ને કવિ સંબંધી સહજ સંક્ષિપ્ત વર્ણન આપવાની વિશેષ અગત્ય હોવાથી, આ ઘણો દુર્ઘટ વિષય અમે હાથ ધર્યો છે, ને જો તેમાં કદાપિ અમારા વિચાર જૂદા પડે તો તે વાસ્તે વિદ્વજ્જનો પ્રત્યે અમારી ક્ષમા માટે પ્રાર્થના છે. અંગ્રેજી કાવ્યશક્તિની કીર્તિ આજ કાલ આપણા દેશમાં ચોમેર ગાજી રહી છે, ને તેને મુકાબલે દેશી સાહિત્યની ઘણી અવગણના થાય છે. પણ આટલું તો નિર્વિવાદિત છે કે, જે માર્ગે ગુર્જર ભાષાના કવિઓએ પોતાની કવિત્વ શક્તિ દર્શાવી છે તે માર્ગ, ને અંગ્રેજી કવિઓનો માર્ગ તદ્દન નિરાળો છે. જેમાં ગુર્જર કવિઓ કીર્તિ ખાટ્યા છે, તેમાં અંગ્રેજી કવિઓ કીર્તિ મેળવવાનો દાવો બાંધી શકે તેમ નથી. અલંકાર અને કાવ્ય ચતુરાઇ એ અંગ્રેજી કવિઓમાં ઘણાં થોડાં જોવામાં આવે છે, ને તેઓએ તે બાબતપર જોઇતું લક્ષ દેવા યત્ન કીધેલો હોય, એવું થોડા જ કવિઓની કવિતામાં જણાય છે; અને જ્ઞાનમાર્ગની કવિતામાં તેઓ પાછળ છે, એમ કહિયે તોપણ ચાલી શકે. અંગ્રેજી કવિઓની કવિતાની શ્રેષ્ઠતા તેમના કાવ્યકૌશલ્યમાં નથી, પરન્તુ તેઓ કુદરતનાં ચિત્ર ચિતરવામાં ઘણા આગળ વધી ગયા છે, તથા બહુ પ્રકાશી રહ્યા છે. કવિતા એ મનુષ્યની મનોભાવનાની સામાન્ય કાળની ઉર્મિઓ દર્શાવવાનું સાધન હોવાથી, તેવી આબેહૂબ તાદૃશ્ય છબીઓ તરફ આપણો પ્રીતિભાવ ઘણો છૂટે છે. એવી કવિતાની આપણી ભાષામાં ઘણી ખોટ છે, એ તો આપણાથી ના પડાશે નહિ. અંગ્રેજીમાં તે જથાબંધ છે. કવિતાની જે બે પાઠશાળા અંગ્રેજી વિદ્વાનોએ સ્થાપી છે, તેમાં "લેક પોયટ" અને "આર્ટસ્ પોયટ" છે. અંગ્રેજોનો મોહ 'લેક પોયટ' પ્રત્યે ઘણો છે, ને તેના પક્કા ઉસ્તાદ વર્ડ્સ્વર્થની કવિતાપર સૌ વારી જાય છે, પણ આવી કુદરતી કવિતા રચવાપર ગુજરાતી ભાષાના કવિઓમાં એકાદ બે સિવાય બીજા કોઇએ લક્ષ જ દીધું નથી–તેમની એ બાબતમાં શક્તિ નહોતી, એમ કહેવાનો દોષ

અમે વહોરી લઇશું નહીં–ને તેથી અંગ્રેજી સાયનો મુકાબલો બ્યા સરખી વસ્તુનો જ થઈ શકે છે.

કવિતાના ત્રણ ભેદ ને ત્રણ ઉપભેદ રાખવામાં આવ્યા છે. વીર કવિતા ને શ્રાવ્ય કે દશ્યનાટ્યકાવ્ય કવિતા; અને ત્રણ ઉપભેદમાં વન અથવા કુદરત સંબંધી કવિતા (જે વર્ડસ્વર્થ પછીના કવિઓએ ઘણી પસંદ કીધી છે,) બોધ-કવિતા ને વર્ણન કવિતા છે. અંગ્રેજી કવિઓની કીર્તિનો ઝળહળતો પ્રકાશ વીર, શ્રાવ્ય ને દશ્યનાટ્ય કાવ્યમાં ઘણો છે; અને ત્રણ ઉપભેદમાં વનકવિતામાં વિશેષ છે. ગીત કવિતા તે અંગ્રેજોની નહિ જ–તેમાં તેઓ ઘણા મોળા છે. એ બાબતનું સઘળું માન એશિયાના જ કવિઓને માટે રાખવું જોઇયે. પણ ગુજરાતી ભાષામાં વીરકવિતા, નાટ્ય ને વનકવિતા વગર બીજી ભેદ ઉપભેદની બાબતમાં બહુ બહુ કાવ્યચતુરાઈ ઘણાક કવિ-ઓએ બતાવી છે. (જુઓ પ્રેમાનંદનો વિવેક વણજારો, જીવરાજ શેઠની મુસાફરી.) એક જ વિષય પસંદ કરીને તેપર કાવ્યરચના કરવાને કોઈપણ ગુર્જર કવિએ પૂરેપૂરો પ્રયત્ન કીધો નથી, ને તેથી અમુક પ્રકારનો તે કવિ છે એમ કહી શકાતું નથી અને તે જ કારણે ગુજરાતી કવિઓ પાછળ પડેલા અંગ્રેજી ભણેલાની નજરમાં આવે છે.

અંગ્રેજીમાં આદિ કવિ હોમર કહેવાય છે. સંસ્કૃતમાં વાલ્મીકિ, તેમ ગુજરાતીમાં નરસિંહ મહેતાને[1] તે પદ પ્રાપ્ત થયું છે. પણ એક શોધક એમ જણાવે છે કે, સ્થંભ-તીર્થનો વિષ્ણુદાસ એ આદિ કવિ છે.[2] વિષ્ણુદાસનો કાળ સંવત્ ૧૩૦૦ નો, સમય સૈકા ૧૪ નો જણાવવામાં આવે છે, પણ તે કાળની ભાષામાં જ એક પુસ્તક હાથ લાગે નહિ ત્યાં સુધી તેને આદિ કવિ ગણવો મુશ્કેલ થઇ પડશે. તેથી હાલ તુરતને માટે[3] આદિ કવિનું પદ તો નરસિંહ મહેતાને માટે જ રાખવું પડશે. પણ નરસિંહ મહેતાના કાળની જૂની ભાષા મળવી દુર્લભ છે. મારા મિત્ર રા. હરિલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવે જૂની ભાષાનો એક ઘણો જૂનો–લગભગ ૩૦૦ વરસપર લખાયલો એક ગ્રંથ મારા હાથમાં મૂકયો હતો, તેમાં આ ગ્રંથમાં આવેલાં પહેલાં જ ૧૩

---

૧ વિ. સં. ૧૪૭૦–૧૫૩૩ આશરે. ૨ સ્થંભતીર્થનો વિષ્ણુદાસ એ આદિ કવિ નથી, તેના ખુલાસા માટે બૃહત્ કાવ્યદોહનમાં ભાગ ૮મામાં આપેલું તેનું જીવન ચરિત્ર જુઓ.

૩ નરસિંહ મેહેતા પૂર્વે ઘણા જૈન કવિઓએ ગુજરાતી ભાષામાં કાવ્ય ગ્રંથો–રાસાઓ રચ્યા છે, એમ હવે સિદ્ધ થયું છે, પણ નરસિંહ મેહેતા પૂર્વે થઈ ગયેલા કોઈ સારા જૈનેતર કવિની શોધ થઈ નથી, એટલે વર્ણાશ્રમ ધર્મ પાળનારી પ્રજામાં એ આદિ ગણાશે, અને તેઓમાં એ કવિ પ્રથમ પ્રકાશમાં આવ્યો છે તેથી પણ આદિ મનાશે જ. આદિ વિશેષણથી નરસિંહ મેહેતાની પૂર્વે ગુજરાતી ભાષામાં કાવ્ય કરનારા કવિઓ નહોતા એમ માનવાનું નથી જ.

પદો હતાં, જે કંઈ પણ ફેરફાર કર્યા વગર જેવી ને તેવી ભાષામાં દાખલ કીધાં છે, એપરથી નિશ્ચયપૂર્વક એમ કહી નહિ શકાશે કે, નરસિંહ મહેતાના કાળની ખરેખરી ભાષા તે એ જ છે. નરસિંહ મહેતો જૂનાગઢનો ન્યાતે નાગરબ્રાહ્મણ હતો. પરાપૂર્વથી નાગરો મુતસદ્દી વર્ગના, કેળવાયલા ને નગરના સહવાસી હોવાથી તેમની ભાષા વિશેષ શુદ્ધ હોવાનો સંભવ રહે છે, ને તેથી કદાપિ નરસિંહ મહેતાની ભાષા પહેલાં પદોમાં છે તેવી હોય, પણ બીજી તેની કવિતામાં બહુ વિકૃતિ થઈ ગઈ છે, પરંતુ નરસિંહ મહેતાનો સમકાલીન કવિ ભાલણ છે,[1] ને એ બંનેની ભાષા થોડે દરજ્જે એક બીજાને અનુસરતી હોય તેમ જણાય છે. હાલમાં જે કવિતાનો સંગ્રહ બહાર પડ્યો છે, તેમાં જેટલી કવિતાઓ નરસિંહ મહેતાની છે, તેમાં થોડી સિવાય ઘણીક કવિતાની પ્રકૃતિ વિકૃતિ થયેલી જણાય છે. એટલે નરસિંહ મહેતાની કાવ્યશક્તિ કેવી ને કેટલી હતી, તે બરાબર રીતે કહી શકાશે નહીં, તથાપિ એ કવિની કવિતામાં પ્રેમભક્તિ ને તે સાથે સામાન્ય બીજા કવિ કરતાં વનવર્ણન કવિતાનો વિશેષ ભાગ છે. પ્રભાતનાં વર્ણનમાં જે કુદરતનું વર્ણન નરસિંહ મહેતાની કવિતામાં જોવામાં આવે છે તેવું બીજા કોઈ ગુજરાતી કવિની કવિતામાં નથી.

ગુજરાતીમાં આદિ કવિ નરસિંહ મહેતો છતાં, પહેલા વર્ગમાં પહેલે સ્થાનકે શોભતો એવો તો પ્રેમાનંદ છે,[2] અને બીજે સ્થાનકે દયારામ છે.[3] આ બંને કવિઓનું કાવ્ય જેટલું પ્રગટ થયું છે, તેપરથી એટલું તો કહી શકાય કે, તેઓ કુદરતી કવિઓના વર્ગના હતા. જનસ્થિતિ ને વર્ણન શક્તિમાં પ્રેમાનંદે જે શક્તિ પ્રકાશ કીધી છે, તેમાં જ તેની કીર્તિ સમાયલી રહેતી નથી, પણ સંસારચિત્ર દર્શન કરાવે ને વર્ણનશૈલીમાં, રસ અને અલંકારમાં, મનોભાવ અને સ્થિતિદર્શનમાં બીજો કોઈ એના જેવો ગુજરાતી કવિ થયો જ નથી. તેનું નળાખ્યાન એ સર્વોપરી ને ઉત્તમ કાવ્ય છે, ને તેમાં રસ અલંકારચિત્ર, જનસ્થિતિ ને કહીં કહીં કુદરતનો, એ સઘળાનો સામટો ચિતાર આપ્યો છે. પ્રેમાનંદનું ઓખાહરણ એ શૃંગાર કાવ્યમાં સર્વોપરી ગણાય છે, ને વીર કવિતામાં તેનો રણયજ્ઞ મનોરંજક છે. ઇલિયડમાં જે જે યુદ્ધના ભેદ હોમરે વર્ણવ્યા છે, તેમાંના કેટલાક એ કાવ્યમાં જોવામાં આવે છે–ને આપણે એટલું તો ખાત્રીથી જાણિયે છિયે કે, હોમરના ઇલિયડનું નામ નિશાન પ્રેમાનંદના જાણવામાં નહોતું. દયારામે મનુષ્યવૃત્તિ અને હૃદયભાવનું ચિત્ર મુખ્યત્વે કરીને આપ્યું છે, ને તેમાં પોતાની શક્તિ એટલી હૃદયહાર બતાવી છે કે, તેનાં કાવ્યનો ભાવ હૃદયપર પરિપૂર્ણ છાપ મારનાર થઈ પડ્યો છે. એની કવિતા એ

---

૧ વિ. સ. ૧૫૦૦–૧૫૭૦ આશરે. ૨ વિ. સ. ૧૬૯૭થી–૧૭૮૦ આશરે.
૩ વિ. સં. ૧૮૩૩–૧૯૦૯ આશરે.

ગુજરાતી સ્ત્રી ને પ્રજાનું હૃદય છે, ને તેમાં કંઈ કંઈ તાદશ ચિત્ર પડેલાં છે, તે છક કરી નાંખનારાં છે. સામળભટ્ટ[1] એ પહેલા વર્ગનો કવિ છે, પણ તેણે કુદરત વર્ણનપર બહુ થોડું લક્ષ આપ્યું છે—ને જે આપ્યું છે તે થોડુ ને લુખું છે. પણ એની કવિતામાં તર્કશક્તિ ને બોધ બહાર પડતો છે. સામળે-દૃષ્ટાંત આપવામાં કશી-કચાસ—રાખી-નથી. આ દૃષ્ટાંતનો મોટો ભાગ છપ્પામાં છે ને તે છપ્પા એટલા બધા સુરસ છે કે, એક કવિએ કહ્યું છે કેઃ—

"છંદ ચંદ, પદ સૂરકે, દુહો બિહારીદાસ;
ચોપાઈ તુલસીદાસકી, છપ્પય શામળ ખાસ."

તેમ છપ્પા તો સામળના જ કહેવાય. ગુજરાતી કવિઓમાં પ્રભાતિયાં નરસિંહ મહેતાનાં, છપ્પા સામળભટ્ટના, ગરબા વલ્લભના અને ગરબીઓ દયારામભાઇની[2] પોતાની જ ખાસ ગણાય છે. એ વિષયમાં બીજા કવિઓની કવિતા દાવો કરી શકે નહીં.

પહેલા વર્ગમાં શોભતા ચાર કવિઓની કવિતા ગમે તેવી ઉંચા પ્રકારની હોય, તોપણ તે કવિતાઓ, જે ભાષા ખેડાયલી છે, પૂર્ણપણાને પામી છે તેવી અંગ્રેજી ભાષાની કવિતા જોડે મુકાબલામાં લાવવા યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ મરેઠી ને હિંદુસ્તાની સાથે પણ થોડો મુકાબલો થઈ શકશે. ભાષા હજી પણ ખીલી નથી તેમ પૂર્ણ ખેડાયલી નથી, એટલે તેમાં બહુ ઉંચી કાવ્યશક્તિ ખીલી નિકળવી મુસ્કેલ છે; તથાપિ પહેલા વર્ગના કવિઓની કવિતાપરથી આટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે, ખીલતી ગુજરાતી ભાષાની એ કવિઓની કવિતા, ભાષા પૂર્ણપણાને પામ્યા પછી કોઈ પણ પ્રકારે પ્રીતિમાં ઉતરતી થશે નહીં. એ કવિતાઓ ભાષામાં મોરા રૂપ રહેશે જ.

બીજા વર્ગમાં ઘણા કવિઓ છે. તેમાં વલ્લભભટ, રત્નો, કાળિદાસ, મુક્તાનંદ, બ્રહ્માનંદ, પ્રેમાનંદ સ્વામી ને ધીરો ઘણા સારા વખણાયલા છે. સઘળા કવિઓએ ઈશ્વરભક્તિ, કૃષ્ણકથા અને કૃષ્ણનો શૃંગાર ગાયો છે. વલ્લભભટની કવિતામાં શક્તિની ઉપાસના છે, પણ એની કવિતામાં જેવો જુસ્સો છે તેવો બીજા કોઈ પણ ગુજરાતી કવિએ ગાયો કે વર્ણવ્યો નથી. એ કવિમાં દેશભક્તિનો પૂર્ણ ભાવ હતો, તે પોતાના કળિકાળના ગરબામાં સ્પષ્ટપણે બતાવે છે. વીરકવિતામાં જે જુસ્સો જોઈયે—ને વીરરસને શોભે તેવો—તો તેમાં વલ્લભ આગળ પડતો છે. જો એણે પોતાનું કાવ્યચાતુર્ય કોઈ લંબાણ વીરરસના કાવ્યમાં દાખવ્યું હોત તો એ બહુ

[1] વિ. સં. ૧૭૪૦–૧૮૨૫ આશરે. [2] કાફી ધીરાભગતની અને ચાબખા ભોજાભગતના મનાય છે

પદો હતાં, જે કંઈ પણ ફેરફાર કર્યા વગર જેવી ને તેવી ભાષામાં દાખલ કીધાં છે, એપરથી નિશ્ચયપૂર્વક એમ કહી નહિ શકાશે કે, નરસિંહ મહેતાના કાળની ખરેખરી ભાષા તે એ જ છે. નરસિંહ મહેતો જૂનાગઢનો ન્યાતે નાગરબ્રાહ્મણ હતો. પરાપૂર્વેથી નાગરો મુત્સદ્દી વર્ગના, કેળવાયલા ને નગરના સહવાસી હોવાથી તેમની ભાષા વિશેષ શુદ્ધ હોવાનો સંભવ રહે છે, ને તેથી કદાપિ નરસિંહ મહેતાની ભાષા પહેલાં પદોમાં છે તેવી હોય, પણ બીજી તેની કવિતામાં બહુ વિકૃતિ થઈ ગઈ છે, પરંતુ નરસિંહ મહેતાનો સમકાલીન કવિ ભાલણ છે,[1] ને એ બનેની ભાષા થોડે દરજ્જે એક બીજાને અનુસરતી હોય તેમ જણાય છે. હાલમાં જે કવિતાનો સંગ્રહ બહાર પડ્યો છે, તેમાં જેટલી કવિતાઓ નરસિંહ મહેતાની છે, તેમાં થોડી સિવાય ઘણીક કવિતાની પ્રકૃતિ વિકૃતિ થયેલી જણાય છે. એટલે નરસિંહ મહેતાની કાવ્યશક્તિ કેવી ને કેટલી હતી, તે બરાબર રીતે કહી શકાશે નહીં, તથાપિ એ કવિની કવિતામાં પ્રેમભક્તિ ને તે સાથે સામાન્ય બીજા કવિ કરતાં વનવર્ણન કવિતાનો વિશેષ ભાગ છે. પ્રભાતનાં વર્ણનમાં જે કુદરતનું વર્ણન નરસિંહ મહેતાની કવિતામાં જોવામાં આવે છે તેવું બીજા કોઈ ગુજરાતી કવિની કવિતામાં નથી.

ગુજરાતીમાં આદિ કવિ નરસિંહ મહેતો છતાં, પહેલા વર્ગમાં પહેલે સ્થાનકે શોભતો એવો તો પ્રેમાનંદ છે,[2] અને બીજે સ્થાનકે દયારામ છે.[3] આ બંને કવિઓનું કાવ્ય જેટલું પ્રગટ થયું છે, તેપરથી એટલું તો કહી શકાય કે, તેઓ કુદરતી કવિઓના વર્ગના હતા. જનસ્થિતિ ને વર્ણન શક્તિમાં પ્રેમાનંદે જે શક્તિ પ્રકાશ કીધી છે, તેમાં જ તેની કીર્તિ સમાયલી રહેતી નથી, પણ સંસારચિત્ર દર્શન કરાવે ને વર્ણનશૈલીમાં, રસ અને અલંકારમાં, મનોભાવ અને સ્થિતિદર્શનમાં બીજો કોઈ એના જેવો ગુજરાતી કવિ થયો જ નથી. તેનું નળાખ્યાન એ સર્વોપરી ને ઉત્તમ કાવ્ય છે, ને તેમાં રસ અલંકારચિત્ર, જનસ્થિતિ ને કહીં કહીં કુદરતનો, એ સઘળાનો સામટો ચિતાર આપ્યો છે. પ્રેમાનંદનું ઓખાહરણ એ શૃંગાર કાવ્યમાં સર્વોપરી ગણાય છે, ને વીર કવિતામાં તેનો રણયજ્ઞ મનોરંજક છે. ઇલિયડમાં જે જે યુદ્ધના ભેદ હોમરે વર્ણવ્યા છે, તેમાંના કેટલાક એ કાવ્યમાં જોવામાં આવે છે–ને આપણે એટલું તો ખાત્રીથી જાણિયે છિયે કે, હોમરના ઇલિયડનું નામ નિશાન પ્રેમાનંદના જાણવામાં નહોતું. દયારામે મનુષ્યવૃત્તિ અને હૃદયભાવનું ચિત્ર મુખ્યત્વે કરીને આપ્યું છે, ને તેમાં પોતાની શક્તિ એટલી હદબહાર બતાવી છે કે, તેનાં કાવ્યનો ભાવ હૃદયપર પરિપૂર્ણ છાપ મારનાર થઈ પડ્યો છે. એની કવિતા એ

૧ વિ. સ. ૧૫૦૦–૧૫૭૦ આશરે. ૨ વિ. સ. ૧૬૯૦થી–૧૭૮૦ આશરે.
૩ વિ. સં. ૧૮૩૩–૧૯૦૯ આશરે.

ગુજરાતી સ્ત્રી ને પ્રજાનું હૃદય છે, ને તેમાં કંઈ કંઈ તાદૃશ ચિત્ર પરેલાં છે, તે ભ્રક કરી નાંખનારાં છે. સામળભટ્ટ[1] એ પહેલા વર્ગનો કવિ છે, પણ તેણે કુદરત વર્ણનપર બહુ થોડું લક્ષ આપ્યું છે—ને જે આપ્યું છે તે થોડું ને લુખું છે. પણ એની કવિતામાં તર્કશક્તિ ને બોધ બહાર પડતો છે. સામળે-દષ્ટાંત-આપવામાં કશી-કચાસ--રાખી નથી. આ દષ્ટાંતનો મોટો ભાગ છપ્પામાં છે ને તે છપ્પા એટલા બધા સુરસ છે કે, એક કવિએ કહ્યુ છે કે:—

"છંદ ચંદ, પદ સૂરકે, દુહો બિહારીદાસ;
ચોપાઈ તુલસીદાસકી, છપ્પય શામળ ખાસ."

તેમ છપ્પા તો સામળના જ કેહેવાય. ગુજરાતી કવિઓમાં પ્રભાતિયાં નરસિંહ મહેતાનાં, છપ્પા સામળભટ્ટના, ગરબા વલ્લભના અને ગરબીઓ દયારામભાઇની[2] પોતાની જ ખાસ ગણાય છે. એ વિષયમાં બીજા કવિઓની કવિતા દાવો કરી શકે નહીં.

પહેલા વર્ગમાં શોભતા ચાર કવિઓની કવિતા ગમે તેવી ઉંચા પ્રકારની હોય, તોપણ તે કવિતાઓ, જે ભાષા ખેડાયલી છે, પૂર્ણપણાને પામી છે તેવી અંગ્રેજી ભાષાની કવિતા જોડે મુકાબલામાં લાવવા યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ મરેઠી ને હિંદુસ્તાની સાથે પણ થોડો મુકાબલો થઈ શકશે. ભાષા હજી પણ ખીલી નથી તેમ પૂર્ણ ખેડાયલી નથી, એટલે તેમાં બહુ ઉંચી કાવ્યશક્તિ ખીલી નિકળવી મુશ્કેલ છે; તથાપિ પહેલા વર્ગના કવિઓની કવિતાપરથી આટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે, ખીલતી ગુજરાતી ભાષાની એ કવિઓની કવિતા, ભાષા પૂર્ણપણાને પામ્યા પછી કોઈ પણ પ્રકારે પ્રીતિમાં ઉતરતી થશે નહીં. એ કવિતાઓ ભાષામાં મોરા રૂપ રહેશે જ.

બીજા વર્ગમાં ઘણા કવિઓ છે. તેમાં વલ્લભભટ, રત્નો, કાળિદાસ, મુક્તાનંદ, બ્રહ્માનંદ, પ્રેમાનંદ સ્વામી ને ધીરા ઘણા સારા વખણાયલા છે. સઘળા કવિઓએ ઈશ્વરભક્તિ, કૃષ્ણકથા અને કૃષ્ણનો શૃંગાર ગાયો છે. વલ્લભભટની કવિતામાં શક્તિની ઉપાસના છે, પણ એની કવિતામાં જેવો જુસ્સો છે તેવો બીજા કોઈ પણ ગુજરાતી કવિએ ગાયો કે વર્ણવ્યો નથી. એ કવિમાં દેશભક્તિનો પૂર્ણ ભાવ હતો, તે પોતાના કળિકાળના ગરબામાં સ્પષ્ટપણે બતાવે છે. વીરકવિતામાં જે જુસ્સો જોઇયે—ને વીરરસને શોભે તેવો—તો તેમાં વલ્લભ આગળ પડતો છે. જો એણે પોતાનું કાવ્યચાતુર્ય કોઈ લંબાણ વીરરસના કાવ્યમાં દાખવ્યું હોત તો એ બહુ

૧ વિ. સં. ૧૭૪૦-૧૮૨૫ આશરે. ૨ કાફી ધીરાભગતની અને ચાબખા ભોજાભગતના મનાય છે

દીપી નીકળત, પણ આપણા ગુજરાતી–કહો કે ભરતખંડના સઘળા–કવિઓએ પોતાનું કાવ્યચાતુર્ય ઈશ્વરભક્તિ સિવાય બીજા વિષયમાં બતાવ્યું નથી–ને તે જ પેરશે વલભની કવિતા છે. રત્નાએ ઋતુનાં વર્ણન સાથે કૃષ્ણનો વિરહ વર્ણવ્યો છે. તે સિવાય એણે બીજી કવિતા કીધી હોય, એવું જણાતું નથી. કાળિદાસનું પ્રહ્લાદાખ્યાન ઘણું ખરું રૌદ્ર–વીરરસથી ભરપૂર છે–જો કે તે રસ ઉંચ પંક્તિનો નથી. સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના સઘળા કવિઓનાં કાવ્ય પોતાના ગુરુ સહજાનંદની સ્તુતિપર, કૃષ્ણોપાસનાપર ને વૈરાગ્યપર છે. જે વૈરાગ્ય છે તે ઉંચી પંક્તિનો છે. ધીરાનાં કાફીનાં પદોમાં વીરરસનો જુસ્સો ને બોધ સાથે આત્મજ્ઞાન ઘણું ઉંચું છે. આ વર્ગના સઘળા કવિઓની કવિતાની ભાષા ઘણું કરીને સરળ ને પ્રેમભરી રસિક છે, એટલું જ નહીં પણ તેઓનાં કાવ્યો પહેલા વર્ગના ગુજરાતી કવિઓ ટક્કર ઝીલે તેવાં છે.

જ્ઞાનમાર્ગનો બોધ કરવામાં અખો ભક્ત ઘણો બહાર પડતો છે. એ કવિને કવિ કહેવો કે જ્ઞાની કહેવો તે હજી વિવાદિત વાત છેઃ–એણે પોતે લખ્યું છે કે, "જ્ઞાનીને કવિમાં ન ગણીશ." તો પણ કવિ તરીકે એનું કાવ્ય જુદા જ પ્રકારનો ભાસ ઉત્પન્ન કરે તેવું છે. કવિતા તરફ કે રચના ને કાવ્યચાતુર્યપર એનું લક્ષ જણાતું નથી. એણે તો માત્ર પોતાના વિચાર જ દર્શાવવાપર લક્ષ દીધું છે. એના જ્ઞાનના વિચાર બહુ ઉંચા, ઠોક મારતા, ચિત્તવેધક છે, તેમ બોધક, શોધક, પૃચ્છક ને મનન કરવા યોગ્ય છે. વિચાર એટલા બધા તો પ્રૌઢ ને ગૂઢ છે કે, સહજમાં સમજાય નહીં, ને તેમાં પંડિતો પણ હાર પામી જાય. જે જે ઉંચા વિચાર ભભકભરી વાણીમાં એણે દર્શાવ્યા છે, તે સાધારણ સમજમાં ઉતરી શકે નહીં તેવા છે. જે ૭૪૬ છપ્પા આ ભાગમાં આપવામાં આવ્યા છે, તેમાં ઘણો મોટો ભાગ એવો છે કે, પૂર્ણ જ્ઞાની પણ વગર સમજે સમજાવી શકે નહીં. તેમ ઘણા ટુંકા પણ બહુ અમૂલ્ય એવા અનુભવબિંદુ તથા ચિત્તવિચારસંવાદમાં તો મોટા મોટા પંડિતો પણ ગોથાં ખાય છે, ત્યાં બીજાના તો આશરા શા? પ્રીતમદાસે વેદાંત તથા શૃંગાર બંને ગાયા છે, પણ એનો વેદાંતનો વિષય અખા જેવો પ્રૌઢ નથી.

સ્ત્રી કવિઓથી ગુજરાતી ભાષા કમનસીબ નથી. મારવાડની પટરાણી રજપૂતાણી છતાં ભક્તાણી મીરાંબાઇની કવિતા લોકોમાં એટલી બધી પ્રસિદ્ધ છે કે, ઠામેઠામે ને ગામેગામે તેનું નામ ગવાય છે ને તેને ભક્તિમાન્ પ્રજા પ્રેમથી પૂજે છે. મેવાડના કુંભારાણાની એ પટરાણી હતી, ને પોતાના પતિ સાથે રીસાઇને દ્વારકાં જતાં તે ગુજરાતમાં રહી હતી–તે વેળાએ ગુજરાતી પદો બનાવેલાં કહેવાય છે; પણ તેમ માનવા કરતાં તેની કેટલીએક હિંદુસ્તાની કવિતા ઘસાઇ ઘસાઇને ગુજ-

રાતીના રૂપમાં બદલાઇ ગયેલી ધારવામાં આવે તો તે વધારે સંભાવત છે. ગમે તેમ હોય, પણ એની કવિતા ગુજરાતણો, શુદ્ધ ગુજરાતી સમજીને જ ગાય છે. નવીન જે કવિતા મળે છે, તેમાં મોટો ભાગ ગુજરાતી જ કવિતાનો છે. એની સઘળી કવિતાઓ બહુ રસિક ને પ્રેમભરી વાણીમાં છે, જે વાંચતાં રસની લહરીઓ કહીં કહીં ઉઠે છે. પુરીબાઇ એ ઉમરેઠની રહેનારી હતી; તેણે એક કૃષ્ણલીલા બનાવેલી અમારી જાણમાં છે, ને આશરે ત્રીસેક પદો છે. એ સિવાય તેની બીજી કવિતા ઘણી ધારવામાં આવે છે. ગવરીબાઈ એ નામની એક સ્ત્રી કવિની શોધ હમણાં જ થઈ છે. તેની કવિતામાં જ્ઞાન ને વેદાંતનો જ સઘળો ભાગ છે. કવિ દલપતરામે "કવિનાં નામ વિનાની કવિતા"નાં મથાળાં નીચે સીતાજીની કાંચળી મૂકી છે, પણ વડનગરમાંથી હાથ આવેલી એક પ્રતપરથી કોઈ કૃષ્ણાબાઈ નામની નાગરણની એ કવિતા જણાય છે. કવિ દલપતરામના સંગ્રહમાં કેટલીક તુંકો ઓછી છે. આ નાગરણનું નામ લગ્ન અવસરનાં ગીતોમાં ઘણું જોવામાં આવે છે. તેની કવિતાના છેલ્લા ભાગ પરથી માલમ પડે છે કે, બીજી પણ તેણે કેટલીક કવિતાઓ રચેલી છે.

ગુજરાતી કવિતાના સંબંધમાં એક ત્રીજો વર્ગ પણ છે, જે જૈન કવિનો છે. જૈન ધર્મ સંબંધી ઘણા રાસો જૈન કવિઓએ લખ્યા છે. એ કવિતા રસભરી છે, એમ તો કહેવાય જ નહીં. ભાષામાં ઘણાક માગધી ને જૂની ગુજરાતીના શબ્દો જોવામાં આવે છે, જેથી તે કર્ણકઠોર થઈ પડી છે. તોપણ વીર વિજય, ઉદયરત્ન ને કુમુદચંદ્ર એ ત્રણ કવિની કવિતા સારી રીતે સમજાય તેવી અને થોડીક રસિક છે.

આટલું તો ખરેખરું છે કે, ગુજરાતી ભાષાના કવિઓ જેટલા થયા છે તેમાં કવિ તરીકેની કીર્તિ મેળવનારા ઘણા થોડા છે. ઘણો ભાગ તો ભક્ત કવિનો છે. બીજા ભાગમાં ઘણો ભાગ કવિનાં નામ તળે આપ્યો છે. તેમાં ઘણા ભક્ત કવિઓ છે, તેઓનાં સઘળાં કાવ્યોમાં કૃષ્ણ-ગોપીનો શૃંગાર, નીતિ ને ભક્તિ એ જ મુખ્ય વિષય છે. એટલે આ સઘળા કવિઓ કવિના નામ કરતાં ભક્તનાં નામથી વધારે પ્રસિદ્ધ જણાય છે, ને પોતાના ભક્તિભાવના આવેશમાં જે જે કવિતાઓ લખી છે તે સઘળીમાં કવિતાની ખૂબીઓ થોડી જોવામાં આવે છે. પણ એ સઘળો સંગ્રહ ગુજરાતી સાહિત્યમાં તો ઉમેરો કરવામાં ઉપયોગી થાય જ. નવીન કલ્પિત વિષય પસંદ કરવામાં સામળભટ્ટ સિવાય બીજા કોઇએ પણ પ્રયત્ન કરેલો જણાતો નથી. સઘળા કવિઓએ ભાગવત, ભારત ને રામાયણમાંથી જ પોતાના વિષયો ચુંટી કાઢેલા છે પુરાણની ઉપકથાઓ અથવા મુખ્ય કથાઓમાં પોતાની તરફના રસ અલંકારથી વિસ્તારીને કવિતાઓ રચવામાં આવેલી છે, એટલે તેમની તર્કશક્તિ

અજમાયસ થઈ શકે નહી. સામળભટે બે કે ત્રણ વાર્તાઓ કલ્પિત બનાવી છે, તોપણ તેમાંએ ફારસી આદિ જૂની કવિતાઓમાંથી કંઈજ સહાયતા લીધી નથી, એમ કહી શકાય નહીં.

બ્રહ્મભજન, ઈશ્વરયજન ને કૃષ્ણકીર્ત્તન એ ગુજરાતી ભાષાના કવિઓના મુખ્ય વિષય થઈ રહ્યા છે, ને તેમાં કેટલીક કવિતાઓ ગીત કવિતામાં ગવાતાં આનંદ ઉત્પન્ન કરે છે, ને તલ્લીન થઈ જવાય છે. તેની કોમળ મધુરી વાણીથી આનંદસાગરમાં જાણે તરતાં હોઇયે તેમ ભાસ થાય છે. ગમે તેમ કહેવામાં આવે તથા ગુર્જરી પ્રજાનું આ કવિતા સાહિત્ય ભાષાશાસ્ત્રમાં એક રુડો ભંડાર છે ને તે કવિતા વાંચતાં યોગાનંદ, બ્રહ્માનંદ ને પ્રેમાનંદનું ભાન જૂદે જૂદે પ્રસંગે જૂદી જૂદી રીતે કરાવે છે. એવી કવિતા વિશેષ કૌવતમદ થઈ ગુર્જરી પ્રજાનો રંગ પ્રકાશિત કરે, એ રુડી ઇચ્છા દર્શાવી, આ કવિતાવિવેચન પૂર્ણ કરીશું.

गुजराती भाषाना जय श्रीरंग विराजो

ઇચ્છારામ-દેસાઈ

અનુક્રમણિકા

बृहत

કાવ્યદોહન

નરસિંહ મેહેતા*

જુનાગઢનો વડનગરો નાગર-ગુજરાતનો
સૌથી જુનો ભક્ત કવિ

સુદામા ચરિત્ર

પદ ૧ લું

જદુપતિ નાથ તે, મિત્ર છે તમતણા, જાઓ વેગે કરી, કૃષ્ણ પાસે;
પ્રીત પૂરવતણી, હેત ધરશે હરિ, મનના મનોરથ સફળ થાશે. જદુપતિ.
ઘેર બાળક સહુ, દુઃખ પામે બહુ, અન્ન ને વસ્ત્રથી રહે છે ઊણાં;
નિરધન સરજિયાં, પુણ્ય કીધા વિના, કર્મના દોષ તે આવી પૂણ્યા. જદુપતિ.
જદુપતિ જાદવો, ભક્તિવશ માધવો, કરશે કરુણા પ્રભુ દીન જાણી;
ગોમતીસ્નાનથી, કોટી અઘ નાસશે, નિર્ખતાં કૃષ્ણને પ્રેમ આણી. જદુપતિ.
કૃષ્ણને હળિમળી, શિઘ્ર આવો વળી, જાણશે દુઃખ અંતરજામી;
વિનતિ મનમાં ધરો, આળસ પરહરો, સહાય થાશે નરસૈંનો સ્વામી. જદુપતિ.

પદ ૨ જું

સાંભળો ભામિની, કાન ધરિ કામિની, કવણ કહાવું હું કૃપણ પાપી;
ત્રિભુવનનાથ તે, મહિપતિ માધવો, કેમ બોલાય ત્યાં વાત ચાંપી. સાંભળો.
દિવસ ઝાઝા થયા, બાલપણને ગયા, નરપતિ નવ પ્રીછે પ્રીત જુની;
દુરબલ રંક હું, ભિક્ષુક બાપડો, નવ લહું ચોકશી ખોટી ચુની. સાંભળો.

* નરસિંહ મેહેતાના ચરિત્ર માટે 'નરસિંહ મેહેતા કૃત કાવ્ય-સંગ્રહ' જુવો.

ઉગ્રસેન અક્રૂર, ઓદ્ધવ છે સદા, બળિભદ્ર ને અનિરુદ્ધ પાસે;
કોટી જોદ્ધા જ્યહાં, ઉભો રહીશ ક્યાં? કોણ આવી મ્હારો હાથ સહારો! સાંભળો.
જડિત રત્નો મણિ, કાંતિ ભાસે ઘણી, તિમિર નાવે તેની જ્યોત પાસે;
ત્યાં કેમ બોલી શકું, વેણુ વદતો થકું, ધમણુ ધમતો રહું શ્વાસોશ્વાસે. સાંભળો.
મૌન બેસી રહો, સુખદુઃખ સઉ સહો, ભોગવો કર્મ જે ભાગ્ય ચોટ્યું;
દુરિજન લોક તે, છાને લવતાં રહે, નરસૈંના સ્વામીનું બિરદ મોટું. સાંભળો.

પદ ૩ જું

સ્વામિ સાચું કહ્યું, બોલવું નવ રહ્યું, કંથનાં વચન તે વેદવાણી;
ભવતણું નાવ તે, ભક્તિ ભૂધરતણી, તેહ હું પ્રીછવું સ્નેહ આણી. સ્વામિ.
નથિ હરિ વેગળા, ભક્તિ ભાવે મળ્યા, રાય ને રંક જ્યાં એક ધાટે;
લખપતી કોટિધ્વજ, મન નાણે રતી, શક્ર સરિખા ત્યાંહાં નહિરે સાટે. સ્વામિ.
બ્રહ્મણ્યદેવ, દયાળ શ્રીકૃષ્ણજી, નિજ જન જાણિને સુધ લેશે;
પ્રીતની રીત તે, જાય નહિ વીસરી, બાળલીલાતણાં ચરિત્ર કહેશે. સ્વામિ.
નથિ કાંઈ ઓઢવા, ભેટ લઈ જવા, કેમ કરી જાણશે કૃષ્ણ કામી;
દત્ત નથિ આપણું, વદન લજામણું, નિરખતાં લાજે નરસૈંનો સ્વામી. સ્વામિ.

પદ ૪ થું

વિનતિ વળી કહું, ભેટ લાવી દઉં, પોતિયે તાંદુલ ગાંઠ બાંધી;
જાણશે થોડે ઘણું, ભાવ ભોજનતણું, ધન્ય કૃષ્ણનું સ્નેહ સાંધી. વિનતિ.
ભિલડિનાં બોર તે, ભાવે આરોગિયાં, જૂઠું અન્ન આદિરનું લીધું;
ભક્ત વિદુરની, ભાજી ભાવે જમ્યા, ભૂપનું નોતરું પાછું કીધું. વિનતિ.
પેરે પેરે પાંડવ, કષ્ટ નિવારિયાં, ભક્ત કારણ કંઈ દુષ્ટ તાર્યા;
ઊંચ ને નીચનું, એને છે પારખું, પતિત અધર્મિ કંઈ કોટી તાર્યા. વિનતિ.
ભક્તિવશ વિઠ્ઠલો, સંત સાથે મળ્યો, સમોવડને નવ ચૂકે ટાણે;
સંત સમરે સદા, આવી ઉભો રહે, ભક્તના મનતણો ભાવ જાણે. વિનતિ.
જાઓ વેગે કરી, નિરખો મુક્તિપુરી, ધન્ય ધન્ય તારુણી સ્નેહ ન્યાળો;
નરસૈંના નાથને, નિરખો નિશ્ચય કરી, કામનિયેં કંથને બાંહે ઝાલ્યો. વિનતિ.

પદ ૫ મું

ચાલિયો વાટમાં, જ્ઞાનના ઘાટમાં, મિત્ર મોહનતણું નામ લેતો;
ધન્ય એ નાર અવતાર સફળ કર્યો, કૃષ્ણ હે કૃષ્ણ મુખ એમ કહેતો. ચાલિયો.
માગનું મલ્યુ પ્રમાણ છે પ્રાણિને, લોભ કીધે ત્યાંહાં પ્રીત તૂટે;
કહ્યું મેં અબલા, સૂખે બેસી રહો, માગતાં તો બધો મર્મ છૂટે. ચાલિયો.

માગિયું મેં નથી, શું મુખે કહું કથી, ભોગવું કર્મ જે ભાગ્ય લાવ્યો;
શ્રીપતિનાથે મને રંક સરજાવિયો, એમ કરતો દ્વિજ દ્વાર આવ્યો. ચાલિયો.
આવી ઊભો રહ્યો, કંઠ ગદગદ થયો, કોટી સૂરજ શશિ જ્યોત ભાસે;
ઉર દયા આણિને, હરિજન જાણિને, પોળિયે જઈ કહ્યું કૃષ્ણ પાસે. ચાલિયો.
મંદિરે તેડિયા, ચાલીને ભેટિયા, ત્રિવિધિના તાપ તે સર્વ નાઠા;
હેમસિંહાસને, લેઇ બેસારિયા, તાણતાં વિપ્રનાં વસ્ત્ર ફાટા. ચાલિયો.
તેલ ફૂલેલ મર્દન કરાવિયાં, શુદ્ધ ઉષ્ણોદકે સ્નાન કીધું;
કનકની પાવડી, ચરણ આગળ ધરી, કૃષ્ણે ચરણોદક શીષ લીધુ. ચાલિયો.
પુનિત પીતાંબર, પહેરવા આપિયું, કનક થાળે પકવાંન દીધાં;
ભાવતાં ભોજન કૃષ્ણ હાથે કરાવ્યાં, લીધું આચમન ને કાજ સિધ્યાં. ચાલિયો.
કૃષ્ણે પલંગપર, પોતે પધરાવિયા, દધિસુતા વીંઝણે વાયુ ભરતાં;
સત્યભામાદિક, નારી નિરખી રહી, નરસૈંનો નાથ પદસેવ કરતાં. ચાલિયો.

પદ ૬ ઠું

ભાગ્ય જો જો બાઈ, કૃપણ ભિક્ષુકતણું, રુક્મિણી આદિ સૌ નારી બોલે;
હળધર જોગ્ય તે, ભોગ પહોંચાડિયા, અજ અંબરીષથી અધિક તોલે. ભા.
આ કૃપણરૂપ તે, પ્રગટિયું ક્યાં થકી, વસ્ત્ર મેલાં દિસે કર્મ ફૂટ્યો;
ત્રિગુણને દુર્લભ, સેજ રમાતણી, વશ કરી નાથને પાપે છૂટ્યો. ભા.
અંગ અતિ કમકમે, ધમણ મોઢે ધમે, ઉચરસે ને વળી નાક લૂનો;
જો જો કૌતક હરી, દેહ દશા ફરી, કૃપણ તે કૃષ્ણને સંગ સૂતો. ભા.
પહોડીને ઉઠિયા, સ્નાને બેસારિયા, વદન પખાળવા નીર દીધુ;
કનક ઝારી ભરી, શીત જળ આપિયુ, કનક કટોરે તે પાણી પીધુ. ભા.
શ્રીમુખે બોલિયા, કહોને બાંધવ તમો, બ્રહ્મચારી કે ગૃહધર્મ કીધો?
કુશળ છે બાલગોપાલ સહુ તમતણાં, ભાગ્ય મોટું મને ચિત્ત લીધો. ભા.
ગૃહસ્થના ધર્મમાં, હુંય વળગી રહ્યો, હુને મારી બધી ગલ ભૂલ્યો;
મિત્ર સુદામાની, શુદ્ધિ લીધી નહીં, કામિની કેફમાં હું જ ડૂલ્યો. ભા.
સાંદીપનિ ગોરને, ઘેર આપણ ભણવા, ધન્ય ધન્ય દિવસ તે સફળ કહાવ્યો;
એક રેણી રહ્યા, વન વિષે આપણે, સર્પણ ભાંગતાં મેઘ આવ્યો. ભા.
અન્ન લીધા વિના, ભૂખ્યા બેશી રહ્યા, ગોરાણીએ આપણી પીડ જાણી;
વિસરી ગયું છે કે, વીર તને સાંભર, સાંદીપ ગોરની અચળ વાણી. ભા.
ભાભીએ ભેટ જે, મોકલી મુજ ભણી, ભાવશું ભાઈ તે લાગે મીઠી;
સંતાડ્યાતો ગાઠડી, વિપ્ર આઘો ધરે, નરસૈંના સ્વામીએ નજરે દીઠી. ભા.

પદ ૭ મું

છપ્પન ભોગ જ્યાં, કવણ તાંદૂલ ત્યાં, આપતાં ઉર સંકોચ આવે;
જે ર જોઇએ તે, આવી મળે કૃષ્ણને, તાંદૂલ ભેટ તે તુચ્છ કાવે. છ.
(પણ) ધાઈ લીધા હરી, મૂઠી તાંદૂલ ભરી, પ્રેમે આરોગિયા તૃપ્તિ પામી;
ઇંદ્ર કુબેરથી, અધિક વૈભવ કર્યો, રુક્મિણી કર ગ્રહ્યો શીષ નામી. છ.
એક રહ્યાં અમો, એક બીજા તમો, ભક્તને અઢળક દાન કરતાં;
પ્રેમદાએ પ્રેમનાં, વચન એવાં કહ્યાં, હાથ સહાયો ત્રીજી મૂંઠી ભરતાં. છ.
વનિતા વચન તે, વિપ્ર સમજ્યો નહીં, ચાલવા ઘર ભણી શીખ માગી;
નરસૈંને નાથે દુર્બળપણું ટાળિયું, ભૂખનાં દુઃખની ભીડ ભાંગી. છ.

પદ ૮ મું

વિપ્ર ચાલ્યા વળી, કૃષ્ણ સાથે મળી, ચિત્તમાં શોચી વિચાર કરતો;
આપ્યું તો કાંઈ નહીં, ત્રિઠ જાણી નહીં, તે તણો શોચ હૃદયે જ ધરતો. વિપ્ર.
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ તણી, રિદ્ધિ નવનિધિતણી, સંપત્તિમાં રહ્યો ભાગ્ય માણી;
કામિની કંથને હું, દ્વારિકાં આવિયો, અમતણી ત્રીઠ તો નવ જાણી. વિપ્ર.
બાલ ગોપાલ જે, વાટ જોતાં હશે, તેહને જોઈ અમો શુંય કહેશું?
મિત્ર મોહનતણું, હેત જ્યારે પૂછશે, કામનીને ઉત્તર કેમ દેશું? વિપ્ર.
એમ ચિંતા કરે, નેત્રથી નિર ઝરે, કર્મની વાત મનમાંહિ ધારી;
નરસૈંનો નાથ તો, અતિ ઘણો લોભિયો, પીતાંબરી પણ લીધી ઉતારી. વિપ્ર.

પદ ૯ મું

ધન્ય તું ધન્ય તું, રાય રણછોડજી, દીન જાણી મને માન દીધું;
નહિ મુજ જોગ તે, ભોગ પહોંચાડિયા, અજ અંબરીષથી અધિક કીધું. ધન્ય.
કનકને આસને, મુજને બેસારિયો, રુક્મિણી કૃષ્ણનો હાથ સહાતાં;
હેત કરિ કરિ હરિ ચરણ તળાંસિયાં, ખટ રસ ભોજન ખાંતે ખાતાં. ધન્ય.
બાલપણાતણો, સ્નેહ નવ વિસરીયો, મિત્ર મોહનતણી પ્રીત સાચી;
હેતથી હળી મળી, માન દીધું મને, રંક બેસાડિયો કનક માંચી. ધન્ય.
ધન્ય ધન્ય કૃષ્ણજી, સંત સેવા કરી, ધ્યાન ધરતો હું નિજ દ્વાર આવ્યો;
રત્નજડિત મણિ, ભવન શોભા ઘણી, દેવ શું દ્વારિકા આંહિં લાવ્યો. ધન્ય.
કનકની ભૂમિ ને રત્નના થાંભલા, અર્કની જ્યોત ઉદ્યોત દીસે;
ખાન ને પાન વિહાર સ્થાનક ઘણાં, કામિની નિરખતાં કામ હીસે. ધન્ય.
સપ્ત નવ વરસની, દીઠી ત્યાં સુંદરી, નારી નવજોબના બહુ રૂપાળી;
સોલ શણગાર તે, અંગ સુંદર ધર્યા, દેવ વિમાનથી રહ્યા નિહાળી. ધન્ય.

સહસ્ર દાસી મળી, દીશે વીંટી વળી, કામિની કંથની પાસ આવી;
સ્વામી રે સ્વામી હું, દાસી છું તમતણી, ચાલો મંદિર વિષે પ્રેમ લાવી. ધન્ય.
ગોમતી સ્નાન કરિ, કૃષ્ણજી નિરખિયા, પુણ્ય પ્રકટ થયું પાપ નાઠું;
તેથકી સમૃદ્ધિ આ, સકલ તે સાંપડી, મટી ગયુ આપણું ભાગ્ય માઠું. ધન્ય.
કૃષ્ણ કહેતા તે નિજ ધામ પધારિયા, નવલ જોબન થયાં નર ને નારી;
વિનતિ ઊચારતાં, રજનિ વીતી ગઈ, નરસૈંના સ્વામીની પ્રીતિ ભારી. ધન્ય.

શૃંગાર

પદ ૧ લું–રાગ પ્રભાત

કોણ પુન્યે કરી, નાર હું અવતરી, શ્રીહરિ દીન થઈ માન માગે;
અમર અવિગતિ કહે, અકલ કો નવ લહે, તે કમલાવર કંઠ લાગે. કોણ ૧
યજ્ઞ યાગે યજી, યોગ ધ્યાને ધરી, બહુ વ્રત આદરી દેહ કષ્ટે.
તોય તે શ્રીહરિ, સ્વપ્ને ન પેખીએ, તે હરિ નિરખીએ પ્રેમદષ્ટે. કોણ. ૨
શેષ સુખાસન, શેજ સોહે સદા, ભુવન જસૂં વૈકુંઠ કહાવે;
તેપેં અધિક જે, મંદીર માહરું, પ્રેમે પીતાંબરો મલગ આવે. કોણ. ૩
ભક્તવત્સલતણુ બિરદ પ્રીતે વહે, વેદ પુરાણ એમ શાસ્ત્ર વાણી;
નરસિંહાચો સ્વામી ભલેરે મળિયો, કીધી કૃપા મુને દીન જાણી. કોણ. ૪

પદ ૨ જું–રાગ પ્રભાત

સારમાં સાર અવતાર અબળાતણો, જે બળે બળિભદ્ર વીર રીઝે;
પુરુષપુરુષાતન, શું કરું હે સખી, જેથી નહિ માહરું કાજ સીઝે. સાર.
મુક્તિ પર્યન્ત તો પ્રાપ્તિ છે પુરુષને, સત્ય જો સેવકભાવ રાખે;
રસભરયું રુસણું, નાથ નોહરા કરે, તે નહીં નારી અવતાર પાખે. સાર.
ઇન્દ્ર આદિક અજ ઇશ ને મહામુનિ, ગોપિકા ચરણરજ તેહ વંદે;
ગોપીથી આપનું, અધમપણું લેખવે, નરપણું નવ રુચે આપ નંદે. સાર.
વેદ વેદાંત ઉપનિષદો ષટ મળી, જે મથીને રસ પ્રગટ કીધો;
તે રસ ભાગ્યનિધિ ભામની ભોગવે, અહોનિશ અનુભવ સંગ લીધો. સાર.
સ્વપ્ન સાચું કરે, ગિરિધર શ્યામળો, પ્રણમુ હું પ્રાણપતિ પાણ જોડી;
પંચનું જેમ પશુ, પુંછળ વળગ્યું ફરે, નરસૈંયા નાથજી નાથ તોડી. સાર.

પદ ૩ જું-રાગ પ્રભાત

સફળ રજની હવી, આજની અભિનવી, પલંગ બેસાડી વાહાલે હાસ્ય કીધુ;
કર દર્પણ ધરી વદન અવિલોકવા, પ્રેમનું ચુંબન ગાલે દીધું. સફળ. ૧
કુસુમચા ટોડર, કંઠ ભૂષણ ધરી, ભૂજ ભીડી, ભુધરે હૃદયા સાથે;
સુરત સંગ્રામશું હું, એને જઈ ભડી, જીત્યો યદુનાથ દ્વય બાહુ બાથે. સફળ. ૨
મદનના સૈન્યશું માન માગ્યું ઘણું, જુદ્ધ જીત્યું રણ હાથ આવ્યું;
ચૌદ ભુવનતણો નાથ મેં વશ કર્યો, અજિત જીસાતણું બિરદ કહાવ્યું. સફળ. ૩
જેમ ગજયુવતિ માતંગ મદગલીતા, સુંદરી સેજ હરિસિંહ આવ્યો;
નરસિંહાચા સ્વામી સુભટ સુરાસુર, કેસરી કાન સાહી નચાવ્યો. સફળ. ૪

પદ ૪ થું-રાગ પ્રભાત

હજી ન ધરાયો રંગ તે રમતાં, ચાર પોહોર નીશા નિકર નિમગતાં—ટેક.
અધર સુધારસ પીજી પીજી પીધિરે, કેસરી કામને મેં પુંઠડી ન દીધીરે. હજી.
પીન પયોધર પાખર કીધીરે, સુરતસંગ્રામે હું વઢતી ન બીધીરે. હજી. ૧
નખ શીખા લગે તાકી તાકી મૂકીરે, કેસરી કામશું વઢતી ન ચૂકીરે. હજી.
ઉગ્યો દિવાકર રજની વીતીરે, નરસિંહાચા સ્વામી સંગમ જીતીરે. હજી. ૨

પદ ૫ મું-રાગ પ્રભાત

નીત નીત લાડ્વર લક્ષણ રુડાં, મોટેરાં થઈએ રે લમ બોલીએ કૂડાં.
માત યશોદા જાણેરે માહારો પુત્ર લાડકો, વાહાલાજીએ ઠામઠામ માંડ્યાં ઘરસૂત્ર. નીત.
જેહનું બ્રહ્માદિક ધ્યાન ધરે સુર મુનિ ગાયે, દૃષ્ટે પડી નારય વિના રમી ન જાયે.
શીખ દેતાં દુભશો મા શામળા કાહાન, નરસિંહાએ એ નાર્યને દીધું સનમાન. નીત.

પદ ૬ ઠું-રાગ પ્રભાત

વાહાલાજી તમોરે નહાંનડીઆ, અમોરે નહાનડલાં, સરખે સરખી જોડ મળી;
પેહેલુ આલિંગન દો મારા વાહાલા, પછે અમો દધશું લળીઅલળી. વા. ૧
સુંદરીયાચો સ્વભાવ છે એવો, પીયુને મળવા હિંડે ઘણું;
આલિંગન એણીપેર દો મહારા વાહાલા, રખે હમ દેખે હક જણું. વા. ૨
તમે ન્હાના હું હજી ન્હાની, નણદી આધાં પાછાં ફરે;
સાસુને ઘેર એ લાડકડીરે, તે અમ વારી કેમ વરે. વા. ૩
શું કરે સાસુ શું કરે નણદી, જેહના હૃદેમાં તું રે વસ્યો;
નરસિંહાચા સ્વામી સુજશું રમતાં, સંસારમાં તેને ભય કસ્યો. વા. ૪

પદ ૭ મું–રાગ પ્રભાત

પાછલી રાતના, પધારિયા નાથજી, ઘૂમતે લોચને અંગ ડોલે;
બેહુ પાસા સુંદરી, બાહે કંઠે ધરી, શોભિત ભવન કો નહીંરે તોલે. પા. ૧
હુંરે સન્મુખ હુઈ, રીસ મનની ગઈ, ઉભી રહી ચકિત ગતિ પ્રેમ નિરખું;
પ્રભુપને રસભરી, સુખદાજ શર્વરી, નાર સૌભાગ્યતા જોઈરે હરખું. પા. ૨
ચોકતણા ચાર, ચરણશું મુક્તિ ધરી, પ્રભુને પધરાવિયા પલંગ પીઠે;
ભોગ સંજોગથી અધિક સુખ ભોગવ્યું, એરે મુરત એણીપેર દીઠે. પા. ૩
ભણે નરસિંહયો નિત નેહ તે નવનવા, જાંહારે ગોવિંદ ગુણની સમાધી;
શું જાણે બ્રહ્મા સુર સ્નેહની વારતા, ભર્યાં અધિકારની આધિવ્યાધિ. પા. ૪

પદ ૮ મું–રાગ પ્રભાત

પલંગ પૈયા થડે કુસુમમાળાવડે, બેહુ કર બાંધ્યો લાજ લોપી;
માહરે મંદિરથકિ કુણ મૂકાવશે, શું કરશે સહુ શોક્ય કોપી. પ. ૧
તું વનમાળી કાહાવે, હું કુસુમ વનવેલડી, નીર નિત સીંચતો કાં અરોપી;
ભમર જાએ ફુલ, ફુલ મકરંદ વશ, કમળમાં હેત ન રહ્યોરે રોપી. પ. ૨
પ્રીતનો કરનાર પ્રેમના પાત્રશું, તન મન પ્રાણ ત્યાં મેલે સોંપી;
ભણે નરસઇઓ, જિમ રીસ ઉતરે, તમ તું શિખ શાણી દે રે ગોપી. પ. ૩

પદ ૯ મું–રાગ પ્રભાત

સાંભળો કામિની, કૃષ્ણ કાયર કહે, તાહરા મંદિરથકીં નહીંરે જાઉં;
અવર કો નાર, નહીં તૂજ સારખી, જેહને ફૂલે કરી હું બંધાઉં. સાં. ૧
તું વનવેલડી, હું વનમાળી, સીંચવે સમર્થ દ્રષ્ટિ કરૂં;
તુજ પાસ લૈ રાખું શીતળ પાણિ ધરી, પ્રેમની વાડ કરૂં. સા. ૨
સાંભળો સુંદરી એમ કહે શ્રીહરિ, જેની ફૂલમાળા કરી હું રે બાંધ્યો;
ચૌદ ભુવનતણાં બંધન છોડવું, મેં જાણ્યું તેં મોહની મંત્ર સાંધ્યો. સા. ૩
માન તું માનની, માન માગી કહું, નહીં તજું મંદિર કોલ દીધો;
નરસિંહયાચો સ્વામી, સર્વેરસ લહ્યો, સુરતસંગ્રામ આધીન કીધો. સાં. ૪

પદ ૧૦ મું–રાગ પ્રભાત

મેહેલ પીતાંબરા, અંબર માહરું, સુરજ ઉગ્યો સુઈ કયમ રહીએ;
અમ ઘર સાસુ નણંદ જૂઠી વસે, કંથ પૂછે ત્યારે શુંરે કહીએ. મે. ૧
સાવજ શબ્દ કરે અતિ સુંદર, દીપક તેજ તો ક્ષીણ થાએ;
કંઠથી કુસુમનો હાર કરમાઇયો, બાહેર રાગ પંચમ ગાયે. મે. ૨

તું તારે મંદિરે, પ્રેમશું પોઢીઓ, મહારે મંદિર દૂર જાવું;
લોકની લાજ, લોપીરે લક્ષ્મીવર, હું રે વળતી હવે નહીં રે આવું. મે. ૩
ઘેન દોહવી ઘેર રે, વાછરુ વલવલે, મહીરે વલોવવું આજ માહરે;
કંઠથી બાહર કાઢિ કમલાપતિ, કાલ આવે હવે કુણ તારે. મે ૪
સુરતસંગ્રામની, શાંતિજ હુઈ, રહી રે ઉજાગરી, શીશ નામી;
નરસિંહાચોસ્વામી સુખસાગર પોઢિયો, વિરહની વેદના ત્યારે વામી. મે. ૫

પદ ૧૧ મું

અમશું કપટતણી વાતજ છાંડ, મારે ઘેર આવો તો;
કાંઇ ઉફાંડ મ માંડ, મારે ઘેર આવો તો.
જુઠાં જુઠાં મ બોલીશ, જાણું તારી વાત;
નીશા વશી રમી નાહાશી, આવ્યો છે પ્રભાત.
અંગચેહેન તારે દીસે છે ઘણાં, જોઈને વિમાસી બોલ્ય ચતુરસુજાણ;
ઘેર આવ્યો રે ન દીજે માન, નરસઇઆચો સ્વામી સુખનું નિધાન. મારે.

પદ ૧૨ મું

સમીરે સાંજના સોડમાં સુતા, નણદલીએ સાદ કીધો રે;
હવું પ્રભાત પીયુ થયો ઘેલો, ઉંઘરેટો જઈ સૂતો રે. સ. ૧
હરિનું પીતાંબર સેજે રહ્યુરે, પાલટીને પટકૂલ ગયો;
કયમ કરી વન જાઉરે મહી વેચવા, દુરિજન લોકે બોલ કહ્યો રે. સ. ૨
દીઠડે ડાઢ ગળે, અસતીઆ બહુ બળે, તો અભિમાન શું કરીએ;
નરસિંહાચો સ્વામી ભલે મળિયો, ભવસાગર ઉતરીએરે. સ. ૩

પદ ૧૩ મું

ટળતો ટળતો હીંડીશ મારે, આલિંગન દીધા વિના કયમ સરે રે;
આગે અમ ઘર નણદલ જુઠી, ઉઠીને અદેખી હરે રે. ટળતો. ૧
સાસુ સસરો માત પીતા રે, જે બોલે તે સહીએ રે;
પૂર્ણે એશું અનુભવ છે રે, તો મૂકી કયમ જાઇએ રે. ટળતો. ૨
એ રસ જાણે જવહ્લો રે જોગી, કે વળી મુનિવર જાણે રે;
શુક સનકાદિક નારદ જાણે, જેને વેદ વખાણે રે. ટળતો. ૩
એ રસ જાણે વ્રજનીરે નારી, કે જયદેવે પીધો રે;
ઉગરતો રસ ઢળતો હૂતો, નરસિંહીએ ઝીલીને લીધો રે. ટળતો. ૪

પદ ૧૪ મું

કેસર ભીના કહાનજી, કસુંબે ભીની નાર;
લોચન ભીનાં ભાવશું, ઉભા નંદદ્વાર. કે. ૧
બેમાં સુંદર કોને કહીએ, વનિતા ને વ્રીજનાથ;
પરખી પરખી ધરો તમે, માણકડાં બેહુ હાથ. કે. ૨
વેગે કુંજે પધારીયા, તો લચકે થઈ ઝગઝોળ;
નરસિંહાચો સ્વામી ભલે મળિયો, રંગતણા બહુરોળ. કે. ૩

પદ ૧૫ મું—રાગ રામગ્રી

મોહ્યુંરે લટકે, મારું મન મોહ્યુરે લટકે.
ગાતર ભંગ કીધાં ગિરધારી, જેમરે માર્યાં ઝટકે; મારું મન. ૧
વેણુ વજાડી વહાલે મારે વનમાં, રંગતણે કટકે; મારું મન. ૨
મન મારું મોળીડેરે અટકયું, પેલે પીતાંબર પટકે; મારું મન. ૩
નરસઇચા સ્વામીની સંગે રમતાં, રસ વાધ્યો ચટકે; મારું મન. ૪

પદ ૧૬ મું—રાગ રામગ્રી

કામણગારોરે, કહાના તું તો કામણગારોરે.
મને કાંઈ કામણ કીધાંરે, મારાં ચિત્ત હરિને લીધાં; કહાના. ૧
મારી સાસુડી સંતાપેરે, પેલી નણુદી ઓળંભા આપે; કહાના. ૨
મને ભોજનીયાં નવ ભાવેરે, મને નિદ્રા તે કઇપેરે આવે; કહાના. ૩
મને પગની ભરાવી આંટીરે, મને મુખનાં તંબોળે છાંટી; કહાના. ૪
હું તો પૂરણપદને પામીરે, મને મળ્યો નરસૈંયાચો સ્વામી; કહાના. ૫

પદ ૧૭ મું–રાગ રામગ્રી

કુંકુમને પગલે પધારો, રાજ કુમકુમને પગલે.
મલપતા મોહનજી પધાર્યા, ઝગમગતે ઝગલે; પધારો. ૧
મસ્તક પાઘ પિતાંબર સોહિયે, લીલાં અંબર રંગ લે; પધારો. ૨
મુખ ઉપર શ્રમજળનારે મોતી, જોતાં મન હરી લે; પધારો. ૩
સાકર કેરા કરા પડ્યા છે, આંગણિયે સઘળે; પધારો. ૪
દૂધડે મેહ વુઠ્યો નરસૈંયાને, રસ વાધ્યો ઢગલે; પધારો. ૫

પદ ૧૮ મું

તારા દલડાની વાતો મેં જાણીરે, ગીરધર દાણીરે;
આણી શેરડીએ લુંબા ને ઝુંબા, પેલી દેખે છે સૈયર સમાણીરેઃ ગીરધર. ૧
સૌ સખીઓમાં વહાલા સરખુંરે જાણી, ના ગણે દૂધ કે પાણીરે;
છેલપણું મૂકી દ્યોને છબીલા, અમે કહીશું નંદાજીની રાણીરે. ગીરધર. ૨
વૃંદાવનને મારગ જાતાં, મારી નવરંગ ચુંદડી તાણીરે;
નરસૈંયાચા સ્વામી સંગે રમતાં, મારી અંતર પ્રીત લપટાણીરે. ગીરધર. ૩

પદ ૧૯ મું

મને રોકે છે કાનવર દાણીરે, નહિ જાઉં જમના પાણીરે;
એકવાર જમના પાણીરે ગયાતાં વહાલા, મારી સાથે સૈયર સમાણીરે. મને. ૧
વૃંદાવનને મારગ જાતાં, મારી નવરંગ ચુંદડી તાણીરે;
જોરે પાણી મોકલવારે હોય તો, સાથે મોકલો સૈયર સમાણીરે. મને. ૨
મરકલડે મારાં મન હરી લીધાં, હું તો લાલચમાં લપટાણીરે;
નરસૈંયાચા સ્વામીની સંગે રમતાં, હું તો મોહનસંગમાં માણીરે. મને. ૩

પદ ૨૦ મું

આરું વૃંદાવન છે રુડુંરે, વકુંઠ નહિ આવું,
નહીં આવું નંદાજીના લાલ, નહીં આવું.—ટેક.
બેશીને રેહેવું ને ટગટગ જોવું, નહીં ખાવું નહીં પીવુંરે. વૈકુંઠ નહિ. ૧
વૈમાન મોકલો તો મોકલો વેહેલું, હું આવીશ સૌના પેહેલુંરે. વૈકુંઠ નહિ. ૨
બ્રહ્મના લોક તો છે અતિ કૂડાં, વાસી વ્રજનાં રુડાંરે. વૈકુંઠ નહિ. ૩
જે વિજે બે પોળીયા હતા, તેને તત્ક્ષણ મેલ્યા કહાડીરે. વૈકુંઠ નહિ. ૪
નરસૈંયાચો સ્વામી અંતરજામી, તમે સાંભળોને સારંગપાણીરે. વૈકુંઠ નહિ. ૫

પદ ૨૧ મું—રાગ કેદારો

તું મારે ચાંદલીએ ચોંટ્યો, રાજ સારા સુરતમાં શામળિયો;
ક્ષણું એક વહાલા અળગા ન થાઓ, પ્રાણજીવન વર પાતળિયો. તું મારે. ૧
ખડકીએ જોઉં ત્યારે અડકીને ઉભો, બારીએ જોઉં ત્યારે બેઠોરે;
શેરીએ જોઉં ત્યારે સન્મુખ આવે, વહાલો અમૃતપેં અતિ મીઠોરે. તું મારે. ૨
જમતાં જોઉં ત્યારે જોડે બેઠો, સુતા જોઉં ત્યારે સેજડીએરે;
વૃંદાવનને મારગ જાતાં, આવીને વળગ્યો બેલડીએરે. તું મારે. ૩
પ્રીત કરે તેની કેડ ન મેલે, રસ આપે અતિ રસિયોરે;
નરસૈંયાચો સ્વામી ભલે મળીઓ, મારા હૃદય કમળમાં વસિયોરે. તું મારે. ૪

પદ ૨૨ મું

ખંમખંમરે ચાંદલા મ કરીશ વહાણુલું, મારા પ્રાણજીવન ઘેર આવ્યારે;
પૂરવ જનમની પ્રીત જે હૂતી, પુરૂષોત્તમ પધાર્યારે. ખંમખંમરે. ૧
પેલા ભવનો વાલમીઓરે, ચૌદ ભુવનનો સ્વામીરે;
જનમ કોટી કોટી તપ કીધાં, ત્યારે વિઠ્ઠલવર પામીરે. ખંમખંમરે. ૨
બપૈયા પિયુ પિયુ કરેરે, કોયલ મધૂરે વાસેરે;
હું તને વારું કુકલડારે, રખે વહાણુલું પ્રકાશેરે. ખંમખંમરે. ૩
ચંદ્ર વિંટયો જેમ ચાંદરણીએ, તરુવર વિંટયો વેલીરે;
ગોવિંદ વિંટયો ગોવાલણીએ, હંસાગવની હેલીરે. ખંમખંમરે. ૪
સાહર સોહીએ લેહેરે લેહેરે, જેસી લેહેર તુરંગરે;
નરસૈંયાચો સ્વામી ભલે મળીયો, ગોપીવર ગોવિંદરે. ખંમખંમરે. ૫

પંથીડા. પદ ૨૩ મું–રાગ રામકળી

પંથડો નિહાળતીરે, જોતી પીતાંબર પગલાં;
મદનરસ ઘેલડીરે, ભરતી લડસડતાં ડગલાં. પથડો૦ ૧
ચતુરાં ચાલતીરે, જાણે વન ત્રાકી હરણી;
શુદ્ધ બુદ્ધ વીસરીરે, વહાલા તે તારી કરણી. પંથડો૦ ૨
શામા શામનેરે, હીંડે મારગડે જોતી;
નેણે નીર ઝરેરે, ચતુરાં ચીરવડે લહોતી. પંથડો૦ ૩
શામા સઉ મળીરે, કીધો એક વિચાર;
ચાલો સખી ત્યાં જઇએરે, જ્યાં રમતા નંદકુમાર. પંથડો૦ ૪
ચાલ્યાં ચાલ્યાં ત્યાં ગયાંરે, આવ્યાં જમુનાજીને તીર;
આ આંહી હરી બેસતારે, જમના કરમલડો ખીર. પંથડો૦ ૫
આ આંહી વહાતા વાંસળીરે, ગોપી સહુકો ગાતાં ગીત;
તે કેમ વિસરેરે, વહાલા પૂરવ જનમની પ્રીત. પથડો૦ ૬
પુછીયું દ્રુમનેરે, ક્યાંઇ મારા નાથ તણો ઉપદેશ;
અમ તજી ગયોરે, ધૂરત ધાબળીઆળો વેશ. પંથડો૦ ૭
જતને જાળવ્યુંરે, જોબન સુંદર ભેટ કરેશ;
જો હરી નહીં મળેરે, મહારા પાપી પ્રાણ તજેશ. પંથડો૦ ૮
આણે આણે મારગડેરે, આવ્યાં લખચોરાશી વાર;
મનખા દેહ ભલોરે, જેણે પામ્યાં નંદકુમાર. પંથડો૦ ૯

સરોવર પુછયુંરે, કયાંઇ નટ નાગર કેરી ભાળ;
નરસૈંયાચા સ્વામિ મળ્યોરે, દીનોનાથ દયાળ. પંથડો० ૧૦

પદ ૨૪ મું-રાગ સોહણી

મીઠડા બોલા નાથરે, આવો મારા મીઠડા બોલા નાથરે;
એક ઘડી એકાંતે આવો તો, કહું મારાં મનડાં કેરી વાતરે. આવો.
આજ આનંદ મારે અતિ ઘણો, વહાલે પ્રેમે સહાયો મારો હાથરે;
તરીયાં તોરણુ મારે દ્વારે બંધાવું, મંગળ ગવરાવું સારી રાતરે. આવો.
વદા તે વનની કુંજગલનમાં, સહુ સખીઓની સાથરે;
નરસૈંયાચા સ્વામી સંગે રમતાં, હવે તો હુવો પ્રભાતરે. આવો.

પદ ૨૫ મું-રાગ પંચમ પ્રભાત

જાગોરે જશોદાના જીવન, પ્રાહાણેલા વાયાં;
તમારે ઓશીકે મારાં, ચીર ચંપાયાં. જાગો. ટેક. ૧
પાસુંરે મરડો તો વહાલા, ચીર લેઉંરે તાણી;
સરખી સમાણી સૈયરો સાથે, જાતું છે પાણી. જાગો. ૨
પંખીડાં બોલેરે વહાલા રજની રહી થોડી;
સેજલડીથી ઉઠો વહાલા, આળસડાં મોડી. જાગો. ૩
સાદડી *પાડુ તો વહાલા, લોકડીઆં જાગે;
અંગોઠો મરડું તો પગના, ઘૂઘરા ગાજે. જાગો. ૪
સાસુડી જાગેરે વેરણુ, નણદી જાગે;
ઓ પેલી પાડોસણુને ઘેર, વલોણું વાગે. જાગો. ૫
જેને જેવો ભાવ હોય તેને, તેવું થાએ;
નરસઈયાચા સ્વામી વિના રખે, વહાણલું વાએ. જાગો. ૬

પદ ૨૬ મું

જશોદાના જીવન ઊભા, જમનાને તીરે;
મોરલી વજાડે મોહન, મધૂરી ધીર. જશોદાના-ટેક. ૧
પીતાંબરની પલવટ વાળી, ઉપર લેહેકે માળા.
કાનખીચ કુંડળ લળકે, દીસે રુપાળા. જશોદાના. ૨
પરભાતે ઉઠીને ગોપી, ગૌને હેરાવે;
ઓ કાનુડા ! ઓ કાનુડા ! કહીને બોલાવે. જશોદાના. ૩

* ધીમો સાદ.

આજ તો અમારી ધેને દૂધ થોડેરાં દીધાં;
રખેરે શામળિયે વહાલે, દોહીને પીધાં. જશોદાના. ૪
સાંભળરે સલૂણી શ્યામા, વાતલડી મારી;
તુજ સરખી સલક્ષણી છે, ગાવલડી તારી. જશોદાના. ૫
એવાં એવાં વચન સુણી, ગોપી આનંદ પાપી;
ભક્તવત્સલ ભૂધરજી મળ્યા, મેહેતા નરસૈંના સ્વામી. જશોદાના. ૬

પદ ૨૭ મું

ભોળીરે ભરવાડણ હરિને, વેચવા ચાલી;
સોળ સહસ્ર ગોપીનો વહાલો, મટુકીમાં ઘાલી. ભોળીરે–ટેક. ૧
અનાથના નાથને વેચે, આહીરની નારી;
શેરીએ શેરીએ સાદ પાડે, લ્યો કોઇ મોરારી. ભોળીરે. ૨
મટુકી ઉતારી માંહે મોરલી વાગી;
વ્રજનારીને સેજે જોતાં, મૂરછા લાગી. ભોળીરે. ૩
બ્રહ્માદિક ઇંદ્રાદિક સરખા, કૌતક એ પેખે;
ચૌદ લોકના નાથને કાંઇ, મટુકીમાં દેખે. ભોળીરે. ૪
ગોવાલણીના ભાગ્યે પ્રગટ્યા, અંતરજામી;
દાસલડાંને લાડ લડાવે, નરસૈયાચો સ્વામી. ભોળીરે. ૫

પદ ૨૮ મું

વાહાલાને જોતાંયે મહારી, ભૂખલડી ભાંગી;
ઘરમાં રહીને શું કરું મહારી, આંખડલી લાગી. વહાલાને–ટેક. ૧
શામળી સુરતે મન, મોહીને લીધું;
કાંઇક શામળિયે વહાલે, કામણ કીધું. વહાલાને. ૨
સંસારીનું સુખ હું તો, તજીને બેઠી;
મધુરી મૂરતી મારે, પાંજરીએ પેઠી. વહાલાને. ૩
સોનાની સાંકળીએ મુને, બાંધીરે તાણી;
મનડાની વાતોરે પેલે, મોહનિયે જાણી. વહાલાને. ૪
તુજ મુજ વચ્ચે વહાલા, અંતર નથી;
નરસૈંયાચા સ્વામીની લોકે, કથની કથી. વહાલાને. ૫

પદ ૨૯ મું

આજનો માંડવડો મારો, મોગરડે છાયો;
રાધાજીને સંગે વહાલો, રમવાને આયો. આજનો–ટેક. ૧

અંકુણીએ ઘુઘરડી ઘમકે, રેશમની દોરી;
શામળીઓ શામળો રંગે, રાધિકા ગોરી. આજનો.
દહીં દૂધ ને કરમલડો, માંહી સાકર ઘોળી;
માહારા વહાલાજી આરોગે, પીરસે ભમરભોળી. આજનો.
શોળે ને શણગાર સજ્યા સખી, ઓઢણ સાડી;
શ્રી વૃંદાવનમાં વિઠ્ઠલ સાથે, રમત માંડી. આજનો.
અખંડ હેવાતણ મારે, એ વર રુડો;
નરસૈંયાચા સ્વામીએ, મુજને પેહેરાવ્યો ચૂડો. આજનો.

✓ પદ ૩૦ મું

મારેરે આંગણિયે, કોણે પંચમ ગાયો;
ધસમસ્યા આવીને વહાલે, પાલવડો સ્હાયો. મારેરે.
પીતાંબર હાર ગળે, મુગટ શોભતો;
મદેરે ભર્યોરે પ્રભુ, માનની મોહતો. મારેરે. ૨
વાસલડી વાઇને વહાલે, મોહ પમાડી;
પ્રેમશું પાતળિયે આવી વહાલે, હદિયાશું ભીડી. મારેરે. ૩
મંદરિયામાં આવી વહાલે, માંડ્યો વિહાર;
ભણે નરસૈંયો પામી, પુરણ આધાર. મારેરે. ૪

પદ ૩૧ મું-રાગ કાલેરો

હું રંગરાતી ને છું મદમાતી, શામળિયા સંગ હીંચુરે;
કોડ ભર્યો અતિ કુંવર નંદનો, આલિંગન દેઇ સીંચુરે. હું રંગરાતી. ૧
હીંડોળે હિંચે મારો વહાલો, હીંચતાં કેલિ કીજેરે;
ઘુમરડી ઘુમાવે ગોકુલપતિ, લહાવો લડસડ લીજેરે. હું રંગરાતી. ૨
અલ જઇએ અલવેશર સાથે, વિલસત જગના માનુરે;
લેહેરી લેતાં અંગ સમાગમ, અધરપાન કીધું છાનુંરે. હું રંગરાતી. ૩
હીંડોળે હુલરાવું તમને, હેતે કરીને ગાઉરે;
નરસૈંયાચા સ્વામી સંગે રમતાં, કાનજીને કંઠે વિંટાઉરે. હું રંગરાતી. ૪

પદ ૩૨ મું

હીંડોળે હિંચે મારો વહાલો, હિંચતાં રંગ લાગ્યોરે;
શામાને શામળિયા સાથે લાજતણો ભય ભાગ્યોરે. હીંડોળે. ૧
શામાને સોહાવે દંપતી, રસિયાશું રસ વાધ્યોરે;
લેહેરી લેતાં અંગસમાગમ, વીંગતડો વર લાધ્યોરે. હીંડોળે. ૨

દીનોનાથ હીંડોળે હિંચે, ફૂલ્યો મદન મદમાતો રે;
નરસૈંયાચો સ્વામી ભલે મળિયો, માનુનીમાં રંગરાતો રે. હીંડોળે ૩

પદ ૩૩ મું

એ દિસે સખી મેહૂલો આવે, નાઠ્યા મારા નાથ વિદેશીરે;
અનંગ આહેડીએ ધનુષ્ય ચઢાવ્યું, અમે અબળાની પેર કેશીરે. એ દિસે. ૧
ઘન અતિ ગાજે ને વીજ ઝબૂકે, મેહૂલીએ ઝડ માંડીરે;
નગણા નાથને શું કહીએ મારી બેની, આણે અવસરે ગયો છાંડીરે. એ દિસે. ૨
આગે દિન દોહેલડાની ગમ, દાદુર મોર બીવરાવેરે;
વિરહણિયો વાહે જેમ ચાત્રક, સૂતાં સાલ જગાવેરે. એ દિસે. ૩
આણીપેરે જેણે હરિ ના ભજ્યારે, તે નર પશુડાં કહીએરે;
નરસૈંયાચા સ્વામી વિના દહાડલા, દૈવને લેખે લહીએરે. એ દિસે. ૪

પદ ૩૪ મું

મેહૂલો ગાજે ને માધવ નાચે, રુમઝુમ વાગે પાએ ઘુઘરડીરે;
તાલ પખાજ વજાડે રે ગોપી, કૃષ્ણ વજાડે વેણુ વાંસલડીરે. મેહુલો.
પેહેરણ ચરણાં ને ચીર ચુંદડી, ઓઢણ આછી લોમલડીરે;
દાદુર, મોર બપૈયા બોલે, મધુરીશી બોલે કોયલડીરે. મેહુલો.
ધન વંસીવટ ધન જમનાતટ, ધન વૃન્દાવનમા અવતારરે;
ધન નરસૈંયાની જીભલડીને, જેણે ગાયો રાગ મહ્લારરે. મેહુલો.

પદ ૩૫ મું—રાગ વસંત

ગાળ કોઇને નવ દીજે મારા વહાલા, ગાળ કોઇને નવ દિજે;—ટેક.
હુંરે ગોરી ને તુંરે શામળિયો, મારું અંગ કાળું થાય. ગાળ.
મારા ઘરમાં પીંડારી માંડે, નારગડે નખ લાગે;
અમ ઘેર નાવલીઓરે ખતી, સાચો ઉત્તર માગે. ગાળ.
અમ ઘેર નણદી છે અદેખી, હેવા જોતી હીંડે;
નરસૈંયાચા સ્વામી કહું તુજને, સાસરિયે નહિ તેડે. ગાળ.

પદ ૩૬ મું

હવે કેમ વસીયે શ્રી વૃન્દાવનમાં, લૂટાલૂટ મંડાણી;
નદતણો નાનડીઓ નરહરી, થઈ બેઠો છે દાણી. હવે.
એકનું ઢોળે ને એકનું ફોડે, એકનું મહિ માથેથી પાડે;
એકને તો વહાલો અણઘટ બોલે, એકને તો વઢાડે. હવે.

એકને આપે ચીર પાટી, એકને આપે ચોળી;
એકને વહાલો ધક્કાજ મારે, એકને નાંખે ઢોળી. હવે.
સકળ સૈયરો ટોળે મળિને, રમવા ભમરભોળી;
નરસૈંયાચો સ્વામી નવલ રંગીલો, તે રમે છે હોળી. હવે.

પદ ૩૭ મું

આંખ અણિયાળી સઉકો આંજે, આંજ્યામાં ધણો વેહેરો રે;
જ્યાંલગિ પિયુ પ્રેમે ન બોલાવે, આભરણ સઘળાં ડેહેરો રે. આંખ.
મોહો મચકોડે મોહન ન રીઝે, હૃદયાભ્યંતર જોય રે;
આવળ કેરાં ફૂલ અતિ સુંદર, શીશ ન ધાલે કોય રે. આંખ.
સાચે મને અને સત્ય વાદે, સદા શામળિયો રાચે રે;
નરસૈંયાના સ્વામીનો રસ ઊંડો, ભરિ લેવો ઘટ કાચે રે. આંખ.

પદ ૩૮ મું

ગન માન્યું શામળિયા સાથે, વશ કરિ નેણુની સાને રે;
બોલ્યું ન ગમે બીજા કોનું, કામણ કીધાં કહાને રે. મન.
મોરલી વજાડે જેમ વેધાયે, મૃગનાદ સાંભળિ કાને રે;
તેમ વેધાઈ રહ્યું મન મારું, ગોવિંદજીને ગાને રે. મન.
જે જે રાગ જેને હોય વલ્લભ, તે રીઝે તેને તાને રે,
નરસૈંયો રીઝે મન ભીને, હરિરસ અમૃત પાને રે. મન.

પદ ૩૯ મું

એક ગમે ગોપીનો વહાલો, અવર બીજાનું મારે કામ કશું;
બાપતણા સમ ખાઇને કહું છુ, નંદલાલ વસે ગામ વસ્યું. એક.
શામળિયો સુંદર વર સજની, તેને દેખી મારૂં મન વિલસ્યું;
એને મૂકી જે બિજાને ભજશી, તેનુ કાળે લાળે* કરમ ઘસ્યું. એક.
છેલછબીલો ને છોગાળો, ગોકુળિયાળો ગુણ ભંડાર,
નરસૈંયાચો સ્વામી શામળિયો, વૈષ્ણવ જન કેરો દાતાર. એક.

પદ ૪૦ મું

હળવે હળવે હળવે હરજી, મારે મંદિર આવ્યારે;
મોટે મોટે મોટે મેં તો, મોતીડે વધાવ્યારે. હળવે.
કીધુ કીધુ કીધુ મુજને, કાંઇક કામણ કીધુંરે;
લીધુ લીધું લીધુ મારું, ચિતડું ચોરી લીધુંરે. હળવે.

* લાળ=લીઆળો=કોલસો.

જાગી જાગી જાગી હું તો, હરિ સુખ જોવા જાગીરે;
ભાગી ભાગી ભાગી મારા, ભવની ભાવટ ભાગીરે. હળવે.
ફૂલી ફૂલી ફૂલી હું તો, હરિમુખ જોઈને ફૂલીરે;
ભૂલી ભૂલી ભૂલી મારા, ઘરનો ધંધો ભૂલીરે. હળવે.
પામી પામી પામી હું તો, મહાપદવીને પામીરે;
મળિયો મળિયો મળિયો મેહેતા, નરસૈંયાચો સ્વામીરે. હળવે.

મોહિની સ્વરૂપનાં પદ*

પદ ૧ લું–રાગ સોરઠ

આ જોને કોઈ ઉભીરે, આળસ મોડે.
બાંયે બાજુબંધ બેરખા પુંચી, મનડું મોહ્યું છે એને મોઢે; આ જોને. ૧
ઝાંઝર ઝમકે ને વિછુવા ઠમકેરે, હિંડે છે વાંકે અંબોડે; આ જોને. ૨
સોવરણઝારીને અતિરે સમારીરે, માંહી નીર ગંગોદક તોલે; આ જોને. ૩
નરસૈંયાને પાણી પાવાને કારણ, હરિજી પધાર્યા કોડે; આ જોને. ૪

પદ ૨ જું

મોહ્યા મોહ્યા મુનિવર રાયારે, ગોરી તારે તાણુંડે;
રૂપ સ્વરૂપ કળ્યું નવ જાયે, મેં તો જાણી છે ઈશ્વરી માયારે; ગોરી. ૧
રુમઝુમ રુમઝુમ નેપૂર વાજે પાવલે, તે ચીર અતિ ચાંપેરે;
ઘુંઘટમાં મુખ એણીપેર શોભે, મોટા મુનિજનનાં મન કાંપેરે; ગોરી. ૨
ગોરું શું વદન ને ગળસ્થળ ઝળકે, ઉપર દામણી લળકેરે;
સાળુડાની કોર એણીપેર શોભે, જાણે ગગનમાં વીજળી ચળકેરે; ગોરી. ૩
વશીકરણ વેણ તમે ક્યારે ગુંથાવી, સુંદરી શણગટ વાળીરે;
આ ચોળી તમે ક્યાં શીવડાવી, જેને મોહી છે વ્રજની નારીરે; ગોરી. ૪
ચંચળ દષ્ટે ચોદેશ ન્યાળે, માંહી મદનનો ચાળોરે;
નરસૈંયાચો સ્વામી એવા સરિખડો, કોઈ સુંદરીનું વદન નિહાળોરે; ગોરી. ૫

પદ ૩ જું

હરિ આવ્યા છે નારીના વેશેરે, એને કોઈ જુવોરે;
શિવ બ્રહ્મા જેનું ધ્યાન ધરે છે, તેને જોઈ જોઈ દુઃખડાં ખુવોરે. એને. ટેક. ૧

* આ પદોની સમજણ માટે બૃ. કા. દો. ભા. ૮ નું પૃ. ૬૧૬ જુવો.

બંધવ એનો તતક્ષણ ઉઠ્યો, આવ્યો મંદિર જાણીરે;
રતનબાઈ ઘણું વ્યાકુળ ફરે છે, તમો લ્યોને મેહેતા જળપાણીરે. એને. ૨
પરમેશ્વરે પુત્રી કરી જાણી, સભામધ્ય આણીરે;
અંતરધ્યાન થયા, અલબેલો, વાત સહુકોએ જાણીરે. એને. ૩
જેજેકાર થયો જગમાંહી, હરખ વાધ્યો છે હઇએરે;
નરસૈંયાચો સ્વામી ભલે મળીયો, એનાં ચરણ કમળ ચિત્ત લઇએરે. એને. ૪

પદ ૪ થું

આ શો ચતુરાનાં ચિત્તનો ચાળોરે, એને કોઈ ન્યાળોરે. ટેક.
બ્રહ્માએ તો નથી ઘડી ભામિની, એ તો આપે બનીને આવીરે;
ત્રણ લોકનું તેજ તારુણી, એ તો છબિ છબિલે બનાવીરે. એને. ૧
ઘણું ઘરેણું એનેરે હાથે, હાથે ભરી છે ચોળીરે;
સાળુડે ભાત નવ નારી કુંજરની, કસુંબાના રંગમાં બોળીરે. એને. ૨
વાસ પુછ્યો એણે વૃંદાવનમાં, ગોવરધન થકી આવેરે;
એ નારીની જાત કોઇ જાણે, તેનો ફેરો ફાવેરે. એને. ૩
કહીએ છીએ પણ કહ્યું ન માને, એ તો નારી નહિ ગીરધારીરે;
બ્રહ્મા ઈન્દ્ર શેષ સારદા, એના ચરણતણા અધિકારીરે. એને. ૪
અંતર હેત પોતાનું જાણી, એ તો આવે છે અંતરજામીરે;
વ્યભિચાર મૂકી જુઓ વિચારી, એ તો નરસૈંઆચો સ્વામીરે. એને. ૫

ભક્તિ

પદ ૧ લું-રાગ પ્રભાત

જાગને જાદવા, કૃષ્ણ ગોવાળિયા, તુજ વિના ધેનમાં કુણ જાશે?
ત્રણસે ને સાઠ ગોવાળ ટોળે મળ્યા, વડોરે ગોવાળિયો કુણ થાશે? જા.
દહિંતણાં દૈથરાં, ઘીતણાં ઘેવરાં, કઢિયલ દૂધ તે કુણ પીશે?
હરિ તાર્યો હાથિયો, કાળિનાગ નાથિયો, ભૂમિનો ભાર તે કુણ લેશે? જા.
જમુનાને તીરે, ગૌધણ ચરાવતાં, મધુરીસી મોરલી કુણ વાશે?
ભણે નરસૈંયો તારા ગુણ ગાઈ રીઝિયે, બૂડતાં બાંહેડી કુણ સહાશે? જા

પદ ૨ જું

ઉઠ ઉતાવળો, ચાલ્યને વિઠ્ઠલા, ગોવિંદ ગાયને વચ્છ ધાવે;
જાગ્યને જાદવા, જનની જશોદા વદે, કહાન કાં ઘણી તને નિદ્રા આવે. ઉઠ.

દંતધાવન કરો, આળસ પરહરો,'રજની તિમિર ગયું પોહો ફાટયું;
કૂરને કરમળો, શે ન શીરાવતો, દહિંરે દામોદરા થાય ખાટું. ઉઠ.
બારણા બાહાર બળિભદ્ર ઉભા રહ્યા, જોરે વાહલા તારી વાટ જોયે;
નરસૈંના સ્વામિનું મૂખડું દીઠડે, માતાનું મનડું અતિરે મોહે. ઉઠ.

પદ ૩ જું

સમરને શ્રીહરી, મેલ્ય મમતા પરી, જોને વિચારિને મૂળ તારૂં;
તું અલ્યા કોણ ને, કોને વળગી રહ્યો, વગર સમજે કહે મહારૂં મહારૂં. સ.
દેહ તારી નથી, જો તું જુગતે કરી, રાખતાં નવ રહે નિશ્ચે જાયે;
દેહ સંબંધ તજે, નવનવાં બહુ થશે, પુત્ર કલત્ર પરિવાર વ્હાએ. સ.
ધનતણું ધ્યાન તું, અહોનિશ આદરે, એ જ તારે અંતરાય મોટી;
પાસે છે પિયુ અલ્યા, તેને નવ પરખિયો, હાથથી બાજી ગઈ થયોરે ખોટી. સ.
ભરનિદ્રા ભર્યો, રોંધિ ઘેર્યો ઘણો, સંતના શબ્દ સુણિ કાં ન જાગે;
ન જાગતાં નરસૈંયા લાજ છે અતિ ઘણી, જન્મોજન્મ તારી ખાંત ભાગે. સ.

પદ ૪ થું

ધ્યાન ધર હરિતણું, અલ્પમતિ આળસુ, જેથકી જન્મનાં દુઃખ જાયે;
અવર ધંધો કરે, અરથ કાંઈ નવ સરે, માયા દેખાડિને મૃત્યુ વહાયે. ધ્યા.
સકળ કલ્યાણ શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણમાં, શરણ આવે સુખપાર ન્હોયે;
અવર વેપાર તું, મેહેલ્ય મિથ્યા કરી, કૃષ્ણનું નામ તું રાખ મ્હોયે. ધ્યા.
પટક માયા પરી, અટક ચરણે હરી, વટક્ય મા વાત સુણતાં જ સાચી;
આશનું ભવન આકાશ સુધી રચ્યું, મૂઢ એ મૂળથી ભીંત કાચી. ધ્યા.
અંગ જોબન ગયું, પલિત પિંજર થયું, તોય નથી લ્હેતો શ્રીકૃષ્ણ કહેવું;
ચેતરે ચેત દિન ચાર છે લાભના, લીંબુ લ્હેકાવતાં રાજ લેવું. ધ્યા.
સરસ ગુણ હરિતણા, જે જનો અનુસર્યા, તે તણા સુજશ તો જગત બોલે;
નરસૈંયા રંકને, પ્રીત પ્રભુ શું ઘણી, અવર વેપાર નહિ ભજન તોલે. ધ્યા.

પદ ૫ મું

હરિતણું હેત તને, ક્યમ ગયું વીસરી, પશુરે ફેડીને નરરૂપ કીધું;
હાડ ને છડ કરિ, સહુ તને હાંકતું, આજ વધારીને માન દીધું. હ.
ઘાંચીનું ગાળિયું, કંઠથી ટાળિયું, નેત્રના પાટા શ્રીનાથે છોડ્યા;
તેતણા ચરણને, નવ ભજ્યો કૃતઘ્ની, તેં ન ગુણ પાડના હાથ જોડ્યા. હ.

પગ ઠોકી કરી, માગતો મૂઢ મતી, ઘાસ પાણી કરી શબ્દ ઝીણા;
આજ ગોવિંદ ગુણ, ગાઇને નાચતાં, લાજ આવે તને કર્મહીણા. હ.
લાંખીશી ડોક ને કંકોલ ચાવતો, ઊંટ જાણી ઘણો ભાર લાદે;
આજ અમૃત જમે, હરખે હળવો ભમે, વૈકુંઠનાથને નવ આરાધે. હ.
પીઠ અંબાડી ને, અંકુશ માર સહિ, રેણુ ઉડાડતો ધરણી હેઠો;
આજ ચુવા ચંદન, આભ્રણ અંગ ધરી, વેગે જાય છે તું વેહેલો બેઠો. હ.
અન્ન ને વસ્ત્ર ને ભૂષણ સર્વ જે, તેહનો તુજને હતો ઉધારો;
નરસૈંના સ્વામિએ સર્વ સારૂં કર્યું, તે પ્રભુને તમે કાં વિસારો. હ.

પદ ૬ ઠું

કૃષ્ણ કીર્તન વિના, નર સદા સૂતકી, વિમળ કીધે વપૂ શુદ્ધ ન થાયે;
સકળ તીરથ શ્રીકૃષ્ણ કીર્તન કથા, હરિતણા દાસ જ્યાં હેતે ગાયે. કૃ.
પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, નવલ રંગી તજી, અન્ય દેવે જેનું મંન મોહે;
કોરી ચિંતામણિ, કામધેનુ તજી, મહિષિના પુત્રનું દૂધ દોહે. કૃ.
ગર્ગ જોશી જશ, ગાય જેનો સદા, નારદ નામ મુખથી ન મૂકે;
તે બ્રહ્મ દ્વાર આવીને ઉભા રહ્યા, ગોપિકા મૂખ જોવાને ઢુંકે. કૃ.
અજ, ભવ, સુરપતિ, સ્વપ્ને પેખે નહી, નેતિ નેતિ કહી નિગમ વામે;
નરસૈંયો રંક, જશ ગાઇને રીઝવે, સહસ મુખે શેષ પાર ન પામે. કૃ.

પદ ૭ મું

હરિ હરિ રટણ કર, કઠણ કળિ કાળમાં, દામ બેસે નહીં કામ સરશે;
ભક્ત આધીન છે, શ્યામસુંદર સદા, તે તારાં કારજ સિદ્ધ કરશે. હરિ.
અલ્પ સુખ સારુ શું, મૂઢ ફૂલ્યો ફરે, શીશપર કાળ રહ્યો દંત કરડે;
પામર પલકની, ખબર તુજને નહીં, મૂઢ શું જોઇને મૂછ મરડે. હરિ.
પ્રૌઢ પાપે કરી, બુદ્ધિ પાછી ફરી, પરહરી થડ શું ડાળે વળગ્યો;
ઈશને ઇર્ષા, છે નહીં જીવપર, આપણે અવગુણે રહ્યો રે અળગો. હરિ.
પરપંચ પરહરો, સાર હૃદિએ ધરો, ઉચરો હરિ મુખે અચળ વાણી;
નરસૈંયા હરિતણી, ભક્તિ ભૂલીશ મા, ભક્તિ વિના બિજું ધૂળધાણી. હરિ.

પદ ૮ મું

બાપજી પાપ મેં, કવણ કીધાં હશે, નામ લેતાં તારૂં નિદ્રા આવે;
ઉંઘ આલસ્ય, આહાર મેં આદર્યાં, લાભવિનાં લવ કરવી ભાવે. બાપ.
દિન પુઠે દિન તો વહી જાય છે, દુરમતીનાં મેં ભર્યાં રે ડાલાં;
ભક્તિ ભૂતલ વિષે, નવ કરી તાહરી, ખાંડ્યાં સંસારનાં થોથાં ઠાલાં. બાપ.

દેહ છે જૂઠડી, કરમ છે જૂઠડાં, ભીડભંજન તારું નામ સાચું;
ફરિ ફરી વરણવું, શ્રીહરિ તુજને, પતિતપાવન તારું નામ જાચું. બાપ.
તારી કરુણાવિના, કૃષ્ણ કોડામણા, કળ અને વિકળનું બળ ન ફાવે;
નરસૈંયા રંકને, જંખના તાહરી, હેડ બેડી ભાગે શરણ આવે. બાપ.

પદ ૯ મું

તારા દાસના દાસની, નિત્ય સંગતવિના, ભ્રષ્ટ થાય ભૂધરા મન મારું;
દુષ્ટની સંગતે, દુષ્ટ મતિ ઉપજે, શ્રવણ કીર્તન નવ થાય તારું. તા.
પૂર્ણ વિષપાનથી, દુરિજન દોહેલા, વિષ પીધે તન તેજ ગરશે;
તુજથકી વેગળા, તેહની સંગતે, જન્મ કોટીતણાં સુકૃત હરશે. તા.
અમૃતની ઉપમા, સાધુને નવ ઘટે, રાહુની દુષ્ટતા ન ટાળી તેણે;
પ્રહ્લાદ નારદે ગર્ભસંગત કરી, વશ કર્યા વૈકુંઠનાથ જેણે. તા.
ચતુરધા મુક્તિ છે, જૂજવી જૂક્તિની, તાહરા તેહને નવ રાચે;
એહ કરજોડીને, નરસૈંયો વીનવે, જન્મોજનમ તારી ભક્તિ જાચે. તા.

પદ ૧૦ મું

રાત રહે જ્યાહરે, પાછલી ખટ ઘડી, સાધુ પુરુષને સૂઈ ન રહેવું;
નિદ્રાને પરહરી, સમરવા શ્રીહરી, એક તું એક તું એમ કહેવું. ટેક.
જોગિયા હોય તેણે જોગ સંભાળવા, ભોગિયા હોય તેણે ભોગ તજવા;
વેદિયા હોય તેણે વેદ વિચારવા, વૈષ્ણવ હોય તેણે કૃષ્ણ ભજવા. રા.
સુકવિ હોય તેણે સદગ્રંથ બાંધવા, દાતાર હોય તેણે દાન કરવું;
પતિવ્રતા નારિયે કંથને પૂછવું, કંથ કહે તે તો ચિત્ત ધરવું. રા.
આપણે આપણા, ધર્મ સંભાળવા, કર્મનો મર્મ લેવો વિચારી;
નરસૈંના સ્વામિને, સ્નેહથી સમરતાં, ફરી નવ અવતરે નર તે નારી. રા.

પદ ૧૧ મું

નંદના નંદશું, નેહ જેને નહીં, તેરે માનવ ખર શ્વાન તોલે;
ભૂતળ ભાર કરવાને એ અવતર્યા, પ્રેમની પેરે સંસાર ડોલે. નં.
દૃષ્ટિથકી ટાળો, ભોગ તેના બળો, શિલા પડો તેના મુખ માથે;
જીવતા જન તે તો જમ જેવા જાણવા, પ્રીત નહિ જેહને કૃષ્ણ સાથે. નં.
કીર્તિ શ્રીકૃષ્ણની, જીભથી નવ ભણે, તેરે મુખે દેવરાય તાણું;
ભણે નરસૈંયો જેણે, હરિને જાણ્યા નહીં, તેહનું કુટુંબ સહાય 'કાણું. નં.

પદ ૧૨ મું

પ્રેમરસ પાને તું, મોરના પીછધર, તત્ત્વનું ટૂંપણું તુચ્છ લાગે;
દૂબળા ઢોરનું કૂશકે મન ચળે, ચતુરધા મુક્તિ તેઓ ન માગે. પ્રેમ.
પ્રેમની વાત પરીક્ષિત પ્રીછયો નહીં, શુકજીયે સમજી રસ સંતાડ્યો;
જ્ઞાન વૈરાગ્ય કરિ, ગ્રંથ પૂરો કર્યો, મુક્તિનો માર્ગ સૂધો દેખાડ્યો. પ્રેમ.
મારીને મુક્તિ આપી ઘણા દૈત્યને, જ્ઞાની વિજ્ઞાની બહુ મુનિ રે જોગી;
પ્રેમને જોગ તો વ્રજતણી ગોપિકા, અવર વિરલા કોઈ ભક્ત ભોગી. પ્રેમ.
પ્રેતને મુક્તિ તો, પરમ વલ્લભ સદા, હેતુના જીવ તે હેતુ ત્રુઠે;
જન્મોજનમ લીલારસ ગાવતાં, લહાણુનાં વહાણુ જેમ દ્વાર છૂટે. પ્રેમ.
મેં ગ્રહ્યો હાથ ગોપિનાથ ગરવાતણો, અવર બીજું કાંઇયે ન ભાવે;
નરસૈંયો મહાપતી,ગાય છે ગુણ કથી,જતિ સતીને તો સ્વપ્ને ન આવે. પ્રેમ.

પદ ૧૩ મું

બળિતણે દ્વારે હરિ, વિપ્ર વામન હુવા, વેદની ધૂન ગઈ ગગન ગાજી;
ઇંદ્રપરચયિ બળિ, આવ્યો ઉતાવળો, જે રે જોઇયે તે દ્વિજ લ્યોને માગી. બ.
એક પર્ણકુટિતણો, ઠામ ભણવા કરું, બોલવું તે મારે મૂળ સાચું;
વિપ્ર ફરે ઘણા, લોભના વાહેલા, દાન માટે ઘણો હું ન રાચું. બ.
લ્યોને દ્વિજજી તમે, નવનવાં મંદિરો, ભૂમિ શું માગીરે ત્રણ્ય કદમા;
લ્યોજી ભંડાર બહુ કુંચિયો સહિત વળિ, માગો હસ્તી મારા રાખો ઘરમાં. બ.
હસ્તી ભંડારને, હું લેઈ શું કરું, લોભિયાની નથી જાત મારી;
આગે વિધાતાયે, બ્રામન નિરમ્યો, વ્રતે રહેવું મારે બ્રહ્મચારી. બ.
ચેતજે તું બળી, શુક્ર કહે છળ પડ્યો, વિષ્ણુએ વામન વેશધારી;
અશ્વજગન સમે, દાન અવનીતણું, પાત્ર એવું ક્યાં મળે મુને મુરારી. બ.
હરિતણા ચરણ ઉપર નિર નામતાં, નાળમાં ભૃગુસુત પેઠા ચાલી;
રીસ હૃદય ધરી, ઘણું ઘણું રાયજી, નેત્રમાં દર્ભની શેર ઘાલી. બ.
બાપડો બળિરાય, પગતળે ચાંપીયો, પ્રભુ પાતાળનો કરીને થાપ્યો;
ત્યહાં, નરસૈંયો, હરિભક્ત આધીન છે, ઇંદ્ર અવિચળ અધિકાર આપ્યો. બ.

પદ ૧૪ મું

ધ્યાન ધર ધ્યાન ધર, નંદના કુંવરનું, જેથકી અખિલ આનંદ પામે;
અષ્ટમહાસિદ્ધિ તે, દ્વારે ઉભી રહે, દેહનાં દુકૃત તે દૂર વામે. ધ્યાન.

મોરનાં પીછનો મુગટ મસ્તક ધરે, કુંડળ મકરાકૃત શ્રવણ લળકે;
નીલવટ તિલક તે, સુભગ કેસરતણું, કંઠ મુક્તાફળ હાર ઢળકે. ધ્યાન.
પીતાંબર પલવટ, કટિતટ રુચિર છે, લલિત ત્રિભંગી વહાલો વેણુવાયે;
કદમનાં દ્રુમતળે, રાધિકા રસ ભરી, હરજીને સંગ આલાપિ ગાયે. ધ્યાન.
મોરલીની ધ્રુની સુણી, વનિતા ઘેલી થઈ ગોપિકા કેરડાં વૃંદ આવે;
નરસૈંયાને મન, આનંદ અતિ ઘણો, પુષ્પ મુક્તાફળ લેઈ વધાવે. ધ્યાન.

પદ ૧૫ મું

શા સુખે સૂતો, સંભાર શ્રીનાથને, હાથ તે હરિ વિના કોણ રહાયે;
તાત ને માત સુત, ભ્રાત ટોળે મળ્યાં, દોહિલી વેળા સૌ દૂર જાયે. શા.
ઊંધે મસ્તક હતો, ઉગ્રતપ આચરી, ભક્તિ કીધી ભગવાન કેરી;
અવતરી પાશ બંધાયો માયાતણે, લંપટી લાલચે લીધો ઘેરી. શા.
દિવસે ચોદશ ભમ્યો, રાત નિદ્રા વિષે, સ્વપ્નમાં સાંભરે મોટી માયા;
બાલક પરવાર નહિ, હરિને ભજવાતણો, જ્યાં લગી જીવ સંજોગ કાયા. શા.
મન પામે કરી મોહિ રહ્યો લોભિયો, વેદના વીસરી ગર્ભ કેરી;
નાથ ત્રિલોકના, હરિ ન સંભારિયા, જ્યારે રાખ્યો તો જઠરામાં ઘેરી. શા.
જાગ્યરે જીવડા, વાજ આવ્યો ઘણું, કેટલોએક પ્રતિબોધ દીજે;
નરસૈંના સ્વામીને, નિત્ય સંભારતા, દેહનાં દુકૃત દૂર કીજે. શા.

પદ ૧૬ મું

સાધુ સાચે ભજો, ચરણ ગોવિંદનાં, માનવી દેહ તે તત્ત્વ કહિયે;
કૃષ્ણ કહો કૃષ્ણ કહો, વળિ વળિ કૃષ્ણ કહો, કૃષ્ણ કહેતાં સઉ સૂખ લહિયે. સાધુ.
કૃષ્ણ સેવાતણી, અમર ઇચ્છા કરે, મૂઢમતિ માનવી કાંઈ ન જાણે;
કૃષ્ણનું નામ રખે, હૃદયથી વીસરે, ધન્યમાં ધન્ય કૃષ્ણ જ પ્રમાણે. સાધુ.
જેને જોવા મહા મુનિરાજ વન ભમે, વિઠ્ઠલો વનમાં ગાયો ચારે;
ભણે નરસૈંયો જે ચતુર નર તે ખરો, અહરનિશ કૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ ધારે. સાધુ.

પદ ૧૭ મું

પારકી હૂંશે મહત્તા કરે પ્રાણિયા, પુણ્ય પાખી સર્વ વાત ખોટી;
તેં તો કર્પણ કોદરા વાલિયા, ક્યાંથી જમે તું દાળ રોટી! પારકી.
તેં તો દાન કદી આપ્યું અન્ન તણું, ક્યાંથી દૂહે તું તો ઘેર ઝોટી!
તેં તો રુધિર સોનારને આપિયું, ક્યાંથી પેહેરે તું તો કનક ટોટી! પારકી.
પુણ્યથી રિદ્ધિ છે, પુણ્યથી સિદ્ધિ છે, પુણ્યથી પેહેરશો ડગલો કોટી;
ભણે નરસૈંયો તું, પુણ્ય કર પ્રાણિયા, પુણ્યથી પામશે પદવી મોટી. પારકી.

પદ ૧૮ મું

ધન્યરે ધન્ય મહા પુણ્ય જશોદાતણું, પુત્રભાવે પરિબ્રહ્મ રાજે;
નંદનો નંદ આનંદ થઈ અવતર્યા, શેષ બળિભદ્ર સગે બિરાજે. ધન્યરે.
અમર આહીર અર્ધાંગ ગોપાંગના, વૃક્ષવેલી સર્વ ઋષીરાણી;
ભક્તિ તે રાધિકા, મુક્તિ જશોમતી, વ્રજ વૈકુંઠ તે વેદવાણી. ધન્યરે.
નિગમ વસુદેવજી, ગાય ગોપી ઋચા, દેવકી બ્રહ્મવિવાદ કહાવે;
બ્રહ્મા કરલાકડી, વેણુ મહાદેવજી, પંચવદન કરી ગાન ગાવે. ધન્યરે.
ઇંદ્ર અર્જુન અહંકાર દુર્યોધન, દેવતા સર્વે અવતાર લીધા;
ધર્મ તે રાય યુધિષ્ઠિર જાણજો, દાસનો દાસ નરસૈંને કીધા. ધન્યરે.

પદ ૧૯ મું

મારા નાથજી મુજને, ભક્તિ દેજો સદા, દીન જાણીને સભાળ લેજો;
ભક્તિ આપી ભલા, ભાવથી ભૂધરા, અંતે આવી અહોનીશ રહેજો. મારા.
ભક્તિ કારણ મારો, દેહ દુર્બલ હજો, દેહ કારણ રખે સ્નેહ જાયે;
આજ મન સાથ જદુનાથ જો વીસરે, વળતી વલે મારી કુણ થાયે. મારા.
કર્મ કૂડાં કરી, ખાણુ ચારે ભરી, નાસવા નીસર્યો નામ બારી;
કૃષ્ણ કિર્તન વિના, જાય જાએ વૃથા, જેમ રહે જૂગટે સિદ્ધિ હારી. મારા.
હું ગર્ભ નાના ફર્યો, નિસ ઉજાગરો, નવ કર્યો નાથજી શરણ પાખે;
ભવવિષે બૂડતાં વા'ર ને ઘુમ નહિ, બાંહ્યગ્રહી મુજને કોણ રાખે. મારા.
અલ્પ આયુષ્યમાં, કલ્પના મનુષ્યને, આજ કીધુ વળી કાલ કરવું;
શ્વાસનો શો વિશ્વાસ નહિ નિમિષનો, આશ અધુરી અને એમ મરવું. મારા.
ઉત્તમ મધ્યમ, વરણ તું વિઠ્ઠલા, પ્રકટ થઇને, દરશન પમાડો;
નરસૈંયા રંકને, ટંક કરુણા કરો, દીનબંધુ વજ્રો આંક આડો. મારા.

પદ ૨૦ મું

ભૂતળ ભક્તિ પદારથ મોટું, બ્રહ્મલોકમાં નાંહીરે;
પુણ્ય કરી અમરાપુરી પામ્યા, અતે ચોરાસી માંહીરે. ભૂતળ.
હરિના જન તો મુક્તિ ન માગે, જન્મોજન્મ અવતારરે;
નિસ સેવા નિસ કિર્તન ઓચ્છવ, નિરખવા નંદકુમારરે. ભૂતળ.
ભરતખંડ ભૂતળમાં જનમી, જેણે ગોવિંદના ગુણ ગાયારે;
ધન ધનરે એનાં માતપિતાને, સફલ કરી એણે કાયારે. ભૂતળ.
ધન વૃંદાવન ધન એ લીલા, ધન એ વ્રજના વાસીરે;
અષ્ટમહાસિદ્ધિ આંગણિયેરે ઊભી, મુક્તિ છે એમની દાસીરે. ભૂતળ.

એ રસનો સ્વાદ શંકર જાણે, કે જાણે શુક જોગીરે;
કાંઇએક જાણે વ્રજનીરે ગોપી, ભણે નરસૈંયો ભોગીરે. ભૂતળ.

પદ ૨૧ મું

તારા દાસના ચરણની, રેણુ મસ્તક ધરું, જેથકી કોટિ કલ્યાણ પામું;
નિરખતાં નેહશું, નેહ અમૃત હરે, ભવ તણા પાપ તે ક્ષણમાં વામું. ટેક.
ભક્તને ભેટતાં, કિલ્બિષ નવ રહે, જ્ઞાનદીપકથી તિમિર નાસે;
ધન્ય ધન્ય ભાગ્ય જે, સાધુ સંગત કરે, કૃષ્ણ કીર્તનથકી કૃષ્ણ ભાસે. તારા.
એક ક્ષણવાર જે, સતસંગત કરે, ધન્ય ઘડી જંતુની તે જ જાણો;
ભણે નરસૈંયો, ભવસાગર બૂડતાં, હરિજન નાવ નિશ્ચે પ્રમાણો. તારા.

પદ ૨૨ મું

ગિરિ તળાટીને કુંડ દામોદર, ત્યાં મેહેતાજી નહાવા જાય;
ઢેઢ વરણમાં દૃઢ હરિભક્તિ, તે પ્રેમ ધરીને લાગ્યા પાય. ગિરિ.
કરજોડીને પ્રાર્થના કીધી, વિનતિતણાં બહુ વધ્યાંરે વચન;
મહાંત પુરુષ અમારી અરજ એટલી, અમારે આંગણે કરોરે કીરતંન. ગિરિ.
પ્રેમ પદારથ અમો પામિયે, વામિયે જન્મ મરણ જંજાળ;
કરજોડતામાં કરુણા ઉપજી, મેહેતાજી વૈષ્ણવ પરમ દયાળ. ગિરિ.
પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહિ પરમેશ્વર, સમ દૃષ્ટિ ને સર્વ સમાન;
ગૌમૂત્ર તુલસી વૃક્ષ લીપજો, એવું વૈષ્ણવે આપ્યું વાકયદાન. ગિરિ.
મેહેતાજી નિશાએ આવ્યા, લાવ્યા પ્રસાદ ને કર્યો ઓચ્છવ;
ભોર થયા લગિ ભજન કીધું, સંતોષ પામ્યા સઉ વૈષ્ણવ. ગિરિ.
ઘેર પધાર્યા હરિ જશ ગાતા, વાતા તાળ ને શંખ મૃદંગ;
હસિ હસિ નાગર તાળિયો લે છે, આ શારે બ્રાહ્મણના ઢંગ. ગિરિ.
મૌન ગ્રહીને મેહેતાજી ચાલ્યા, અધવધરાને શો ઉત્તર દેઉં;
જાગ્યા લોક નરનારી પૂછે, મેહેતાજી તમે એવા શું ! ગિરિ.
નાત ન જાણો ને જાત ન જાણો, ન જાણો કાંઈ વિવેક વિચાર;
કરજોડીને કહે નરસૈંયો, વૈષ્ણવતણો મને છે આધાર. ગિરિ.

પદ ૨૩ મું

એવારે અમો એવારે એવા, તમે કહો છો વળિ તેવા રે;
ભક્તિ કરતાં જો ભ્રષ્ટ કહેશો તો, કરશું દામોદરની સેવા રે. એવારે.

જેનું મન જે સાથે બંધાણું, પેહેલું હતું ઘર રાતું રે;
હવે થયું છે હરિરસ માતું, ઘેર ઘેર હીંડે છે ગાતું રે. એવારે.
સઘળા સાથમાં હું એક ભુંડો, ભુંડાથી વળી ભુંડો રે;
તમારે મન માને તે કહેજો, સ્નેહ લાગ્યો છે મને ઊંડો રે. એવારે.
કર્મ ધર્મની વાત છે જેટલી, તે મુજને નવ ભાવે રે;
સઘળા પદારથ જેથકી પામે, મારા પ્રભુની તોલે નાવે રે. એવારે.
હળવાં કર્મનો હું નરસૈંયો, મુજને તો વૈષ્ણવ વાહાલા રે;
હરિજનથી જે અંતર ગણશે, તેના ફોકટ ફેરા ઠાલા રે. એવારે.

પદ ૨૪ મું—દ્રૌપદીની પ્રાર્થના

દ્વારિકાના વાસીરે, અવસરે આવજો રે, રાણી રુકમણિકેરા કંથ;
દુષ્ટ દુર્યોધનરે, લાગ્યો મને પીડવારે, પ્રભુ મારા ચોદશ ન્યાળું તારો પંથ.–ટેક
સોડ-તાણીને રે, શુરે-સુતો શામળારે, આળસ મોઠીને ઉઠો આજ;
લક્ષ્મીજી તળાંસેરે, પાવન તારા પાવલાંરે, અમપર મેહેર કરો મહારાજ. દ્વા.
ગ્રાહ થકીરે, ગજ મૂકાવિયો રે, કીધી તમે સુધન્વા સહાય;
નરસિંહરૂપે રે હિરણ્યકશિપુ હણ્યોરે, પ્રહ્લાદ ઉગાર્યો લાગ્યો પાય. દ્વા.
છપ્પનક્રોડ રે જાદવ તાહરા રે, સાથ બળિભદ્ર સરીખા ભ્રાત;
કાળીનાગ નાથ્યો રે, જરાસંધ જીતિયોરે, તે બળ કયાં ગયું મારા નાથ. દ્વા.
વસમી વેળામારે, વહારે ચડો વિઠ્ઠલારે, ધાજો તમે છત્રપતી નિરધાર;
અસવારી કરજોરે, ગરુડની ઊપરે રે, નરસૈંયો વિનવે વારંવાર. દ્વા.

પદ ૨૫ મું

કોણ એ સમાના, કામની દત્ત કૂળિએલ રામા;
દ્રૌપદીની લજ્જા રાખવા, હરિ ઉભા છે સામા. કોણ.
વહાલોજી ગયાતા વાડિયે, સર્વે સુંદરી સાથે;
શેલડીની છોઈ ઉતારતાં, છરી બેઠી છે હાથે. કોણ.
માનની મંદિર સિધાવિયાં, ચીંથરડું રે લેવા;
દ્રૌપદીએ ચીર વધેરિયું, હરિને હાથે બંધેવા. કોણ.
ત્રિકમે તેના તાંતણા, લખી રાખ્યા છે લેખે;
નવસે નવાણું ચીર પૂરિયાં, સઘળી સભા રે દેખે. કોણ.
ગરુડે ચઢીને ગોવિંદ આવિયા, આવ્યા અંતરજામી;
ભક્તઉદ્ધારણ ભૂધરો, મેહેતા નરસૈંનો સ્વામી. કોણ.

બાળલીલા

પદ ૧ લું-રાગ વસંત

હવે કયાં જઇએ શામળીઆ વહાલા, જોર અમારું કીધું;
નાનકડી ગોપીનું ગોરસ, વાટી વાટીને પીધું. હવે કયાં.
નાસંતાં નહિ છૂટે રે, દ્રષ્ટિથકી નહિ ચૂકું;
ઘેરીને લેઈ હું ઘરમાં ઘાલું, બાંધીને આજ મૂકું. હવે કયાં.
ઓશિઆળો આંગણીએરે ઉભો, ન્યાય થયો અપાર;
ભલે મળ્યો મેહેતા નરસૈંયાચો સ્વામી, ભક્ત તણો દાતાર. હવે કયાં.

પદ ૨ જું

જસોદાજી જમવાને તેડે, નાચંતા હરિ આવે રે;
બોલો મીઠડા બોલડીઆ ને, અંગો અંગ નચાવે રે. જસોદાજી.
મુખની શોભા શી કહું, જાણે, પૂનમચંદ બીરાજે રે;
નેત્ર કમળના ચાળા જોઈ જોઈ, મન્મથ મનમાં લાજે રે. જસોદાજી.
અંજન બેઉએ નયણે સાર્યાં, ઉર લટકે ગજમોતી રે;
તિલકતણી રેખા અતિ સુંદર, માતા હરખે જોતી રે. જસોદાજી.
સ્નેહ જણાવીને પુત્રનો કાંયે, આવીને કોટે વળગ્યો રે;
લાડકડો અતિ લાડ કરે છે, ક્ષણું ના મેહેલું અળગો રે. જસોદાજી.
ખોળે બેસાડીને ભોજન કરતાં, માતા આનંદ પામી રે;
ભક્તવચ્છલ ભૂધરજી મળ્યા, મેહેતા નરસૈંયાચો સ્વામી રે. જસોદાજી.

પદ ૩ જું.

જસોદાજીને ખોળે બેઠા, સુંદર વ્રજનો નાથરે;
ભોજન કરતાં મેહેતે દીઠા, જેના જુઠડા હાથરે. જસોદાજી.
ભોજન કરી રમવા સંચરયા, જનુનીએ ભીડી બાથરે;
આભ્રણ સઘળાં એઠાં કીધાં, અંગે વળગ્યો ભાતરે. જસોદાજી.
મુખ કેરાં મરકલડાં જૂવે, ગોપી જનનો સાથરે;
ભણે નરસૈંયો આનંદ વાધ્યો, ગોવિંદના ગુણ ગાતરે. જસોદાજી.

પદ ૪ થું-રાગ માલવ

જમો જમોરે નહાનાં લાડકડા, માતા જસોદાના બાલકડા;
રાડ ના કીજે સામળીઆ વહાલા, તારી જનુની કરે કાલાવાલા. ટેક.

મધુરો શાકોળિઓ મેહેલો મુખમાંહી, વાહલા હળવે હળવે લીજેરે;
કડ્યાં દૂધ સાકર સંગાથે, એક ઘૂંટડે પીજેરે. જમો.
વેણુ વાગે વાગે વાહાલાજી તમારી, બલભદ્રપે મોટી થાયરે;
ભક્તશિરોમણિ જનુની વાહાલાને, એવે એવે વચને વાયરે. જમો.
કાતક જોતાં વ્રજની ગોપી, તન મન ધન ત્યાં વારેરે;
નરસૈયાચા સ્વામીનું મુખડું, ફરી ફરી જસોદા ન્યાળેરે. જમો.

પદ ૫ મું–પ્રભાતિયું–નાગદમન

જલકમલ છાંડી જાને બાળા, સ્વામી અમારો જાગશે;
જાગશે તને મારશે, મને બાળહત્યા લાગશે. જલ. ટેક.
કહે રે બાલક તું મારગ ભૂલ્યો, કે તારા વેરીએ વળાવિયો,
નિશ્ચય તારો કાળ જ ખૂટ્યો, અહિંઆં તે શીદ આવિયો. જલ.
નથી નાગણ હું મારગ ભૂલ્યો, નથી મારા વેરિએ વળાવિયો;
મથુરા નગરીમાં જૂગટું રમતાં, નાગનું શીશ હું હારિયો. જલ.
રંગે રૂડો રૂપે પૂરો, દીસંતો કોડિલો કોડામણો;
તારી માતાએ કેટલા જન્મ્યા, તેમાં તું અળખામણો. જલ.
મારી માતાએ બેહુ જન્મ્યા, તેમાં હું નટવર નહાનડો;
જગાડ તારા નાગને, મારું નામ કૃષ્ણ કહાનડો. જલ.
લાખ સવાનો મારો હાર આપું, આપું રે તુજને દોરિયો;
એટલું મારા નાગથી છાનું, આપું તુજને ચોરિયો. જલ.
શું કરું નાગણ હાર તારો, શું કરું તારો દોરિયો;
શાને કાજે નાગણ તારે, કરવી ઘરમાં ચોરિયો. જલ.
ચરણ ચાંપી મૂંછ મરડી, નાગણે નાગ જગાવિયો;
ઉઠોને બળવંત કોઇ, બારણે બાલક આવિયો. જલ.
બેઉ બાળયા બાથે વળગિયા, કૃષ્ણે કાલિનાગ નાથિયો;
સહસ્ર ફેણા ફૂંફવે જેમ, ગગન ગાજે હાથિયો. જલ.
નાગણ સૌ વિલાપ કરે જે, નાગને બહુ દુઃખ આપશે;
મથુરા નગરીમાં લૈઇ જશે, પછી નાગનું શીશ કાપશે, જલ.
બેઉ કર જોડીને વીનવે, સ્વામી મૂકો અમારા કંથને;
અમે અપરાધી કાંઈ ન સમજ્યાં, ન ઓળખ્યા ભગવંતને. જલ.
થાળ ભરી શગ મોતિયે, શ્રીકૃષ્ણને રે વધાવિયો;
નરસૈયાના નાથ પાસેથી, નાગણે નાગ છોડાવિયો. જલ.

જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય

—:o:—

પદ ૧ લું પ્રભાતિયાં

જે ગમે જગતગુરુદેવ જગદીશને, તે તણો ખરખરો ફોક કરવો;
આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કાંઈ નવસરે, ઉગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો. ટેક.
હું કરું હું કરું, એ જ અજ્ઞાનતા, શકટનો ભાર જેમ શ્વાન તાણે;
સૃષ્ટિ મંડાણ છે, સર્વ એણીપેરે, જોગી જોગેશ્વરા કોઈક જાણે. જે.
નીપજે નરથી તો, કોઈ ન રહે દુઃખી, શત્રુ મારીને સૌ મિત્ર રાખે;
રાયને રંક કોઈ, દષ્ટે આવે નહીં, ભવનપર ભવનપર છત્ર દાખે. જે.
ઋતુ લતા પત્ર ફળ ફૂલ આપે યથા, માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ શોચે;
જેહના ભાગ્યમાં, જેહને જે લખ્યું, તેહને તે સમે તે જ પોહોચે. જે.
ગ્રંથ ગડબડ કરી, વાત ન કરી ખરી, જેહને જે ગમે તેને પૂજે;
મન કર્મ વચનથી, આપ માની લહે, સત્ય છે એ જ મન એમ સૂજે. જે.
સુખ સંસારિ મિથ્યા કરી માનજો, કૃષ્ણ વિના બીજું સર્વ કાચું;
જુગલ કર જોડી કરી, નરસૈંયો એમ કહે, જન્મ પ્રતિજન્મ હરિને જ જાચું. જે.

પદ ૨ જું

અખિલ બ્રહ્માંડમાં, એક તું શ્રીહરિ, જૂજવે રૂપે અનંત ભાસે;
દેહમાં દેવ તું, તેજમાં તત્ત્વ તું, શૂન્યમાં શબ્દ થઈ વેદ વાસે. ટેક.
પવન તું પાણિ તું, ભૂમિ તું ભૂધરા, વૃક્ષ થઈ ફૂલી રહ્યો આકાશે;
વિવિધ રચના કરી, અનેક રસ લેવાને, શિવથકી જીવ થયો એજ આશે. અ૦
વેદ તો એમ વદે, શ્રુતિ સ્મૃતિ શાખ દે, કનક કુંડલવિષે ભેદ ન્હોય;
ઘાટ ઘડિયા પછી, નામ રૂપ જુજવાં, અંત્યે તો હેમનું હેમ હોય. અ૦
વૃક્ષમાં બીજ તું, બીજમાં વૃક્ષ તું, જોઉં પટંતરો એ જ પાસે;
ભણે નરસૈંયો એ, મનતણી શોધના, પ્રીત કરું પ્રેમથી પ્રગટ થાશે. અ૦

પદ ૩ જું

શરિર શોધ્યા વિના, સાર નહિ સાંપડે, પંડિતા પાર નહિ પામો પોથે;
તાંદુલ મેલીને, તુષને વળગી રહ્યા, ભૂખ નહિ ભાગે એમ હાલે થોથે. શ૦
રસના સ્વાદમાં સર્વ રૂંધાઈ રહ્યા, વિગતિ ગુરુ જ્ઞાન વિના રે ગૂંથે;
વાણી વિલાસમાં, વિવિધ વાણી વડે, પરહરી વસ્તુને વળગે ચૂંથે. શ૦

શબ્દ શીખે ખરો, સકલ વિદ્યા ભણે, અધ્યાત્મ ઊચરે આવી ઓથે;
પ્રપંચ પિંડમાં રહ્યો, અહંકાર નવ ગયો, આથડ્યો એમ અનંત કોઠે. ૨
શાસ્ત્ર કથા કહે, રજનિમાં આથડે, એ અજ્ઞાનમાં શીશ ગોઠે;
ભણે નરસૈંયો જે, ભેદ જાણી જુઓ, મેં તો રચી કહ્યું પદ ચોથે. ૩

પદ ૪ થું

જાગીને જોઉં તો, જગત દીસે નહીં, ઉંઘમાં અટપટા ભોગ ભાસે;
ચિત્ત ચૈતન્ય વિલાસ તદ્રૂપ છે, બ્રહ્મ લટકાં કરે બ્રહ્મ પાસે. જા
પંચ મહાભૂત પરિબ્રહ્મ વિષે ઊપન્યાં, અણુ અણુમાંહિ રહ્યાં રે વળગી;
ફૂલ ને ફળ તે તો વૃક્ષનાં જાણવાં, થડથકી ડાળ તે નહિ રે અળગી. જા
વેદ તો એમ વદે, શ્રુતિ સ્મૃતિ શાખ દે, કનક કુંડળ વિષે ભેદ નોયે;
ઘાટ ઘડ્યા પછી, નામ રૂપ જૂજવાં, અંતે તો હેમનું હેમ હોયે. જા
જીવ ને શીવ તો, આપ ઇચ્છાએ થયા, રચી પરપંચ ચૌદ લોક કીધા;
ભણે નરસૈંયો એ, તે જ તું તે જ તું, એને સમર્યાથી કંઈ સંત સીધ્યા. જા

પદ ૫ મું

જુવાનીને દહાડે રે, હરિને જાણ્યા નહીં રે, મોહ્યું પરદારા સાથે મંન;
કાંઇકને મોહ્યો રે, કામિનીના કલ્પમાં રે, કાંઇએક જોડવા ધાયો ધંન. જુ
પચીસ ને પચાસ રે, પરપંચમાં ગયારે, દોહિલા આવ્યા સાઠ વર્ષના દંન;
સિત્તેરને સુધી રે, કાંઈ સમજ્યો નહીંરે, પછે ચાલ્યો સાધન કરવા વંન. જુ
આંખડીએ ન સૂઝેરે, ગળે બહુ નાસિકારે, બોલે તે તો સંભળાય નહીં કરણ;
માયા તો ન મૂકે રે, તૂટે નહીં તૃષ્ણારે, ઓળખાયા નહીં અશરણ શરણ. જુ
સાથમાં લાકડીરે, ચરણ ચાલે નહીંરે, તૂટીને શિથિલ થયું છે તંન;
મુખમાંહીં દંતરે, એક દીસે નહીંરે, તોય પાપી ઉદર માગે અન્ન. જુ
ભાગ્ય જેનું ભલુંરે, આ અવસરને ઓળખ્યોરે, તે તો પ્રાણી કહેવાય હરિના જંન
નરસૈંના સ્વામીનેરે, સુખમાં સંભારજોરે, જો હોય પેલા ભવનું પુન્ય. જુ.

પદ ૬ ઠ્ઠું

જ્યાંલગી આતમા તત્ત્વ ચિન્યો નહીં, ત્યાંલગી સાધના સર્વ જૂઠી;
માનુષ દેહ તારો, એમ એળે ગયો, માવઠાની જેમ વૃષ્ટિ વૂઠી. જ્યાં.
શું થયું સ્નાન સેવા ને પૂજાથકી, શું થયું ઘેર રહી દાન દીધે;
શું થયું ધરિ જટા ભસ્મ લેપન કરે, શું થયું* વાળ લોચન કીધે. જ્યાં.

* વાળ લોચન–લુંચન કરાવવા–ચૂંટાવવા તે.

શું થયું તપ ને તિરથ કીધાથકી, શું થયું માલ ગ્રહી નામ લીધે;
શું થયું તિલક ને તુલસી ધાર્યાથકી, શું થયું ગંગજલ પાન કીધે. જ્યાં.
શું થયું વેદ વ્યાકરણ વાણી વદે, શું થયું રાગ ને રંગ જાણે;
શું થયું ખટ્દર્શન સેવાથકી, શું થયું વરણના ભેદ આણે. જ્યાં.
એ છે પરપંચ સહુ, પેટ ભરવાતણા, આત્મારામ પરિબ્રહ્મ ન જોયો;
ભણે નરસૈંયો કે, તત્ત્વદર્શન વિના, રત્નચિંતામણિ જન્મ ખોયો. જ્યાં

પદ ૭ મું-રાગ વેળાવળ

સુખ દુઃખ મનમાં ન આણિયે, ઘટ સાથે રે ઘડિયાં;
ટાળ્યાં તે કોઇનાં નવ ટળે, રઘુનાથનાં જડિયાં. સુખ દુઃખ-ટેક
નળ રાજા સરખો નર નહીં, જેની દમયંતી રાણી;
અર્ધે વસ્ત્રે વનમાં ભમ્યાં, ન મળ્યાં અન્ન ને પાણી. સુખ દુઃખ.
પાંચ પાંડવ સરખા બંધવા, જેને દ્રોપદી રાણી;
બાર વરસ વન ભોગવ્યા, નયણે નિદ્રા ન આણી. સુખ દુઃખ.
સીતા સરખી સતી નહીં, જેના રામજી સ્વામી;
રાવણ તેને હરી ગયો, સતી મહા દુઃખ પામી. સુખ દુઃખ.
રાવણ સરિખો રાજીયો, જેની મંદોદરી રાણી;
દશ મસ્તક છેદાઈ ગયાં, બધી લંકા લુંટાણી. સુખ દુઃખ.
હરિશ્ચંદ્ર રાય સતવાદિયો, તારાલોચનિ રાણી;
તેને વિપત્તિ બહુ પડી, ભર્યાં નિચ ઘેર પાણી. સુખ દુઃખ.
એ વિચારી હરિને ભજો, તે સારૂ જ કરશે;
જુઓ આગે સારૂ ઘણી કરી, તેથી અર્થ જ સરશે. સુખ દુઃખ.
સર્વ દેવને જ્યારે ભિડ પડી, સમર્યા અંતરજામી;
ભાવટ ભાંગી ભૂધરે, મેહેતા નરસૈંને સ્વામી. સુખ દુઃખ

પ્રેમાનંદ ભટ

આ કવિ ગુજરાતી ભાષામાં સર્વોપરી છે. એ સંવત્ ૧૭૦૦ થી ૧૭૮
સુધીના કાળમાં વિદ્યમાન હતો અને વડોદરામાં રહેતો હતો.

ઓખાહરણ

કડવું ૧ લું–રાગ સામગ્રી

શ્રી ગુરુ ગોવિંદને ચર્ણે લાગુંજી, ગણપતિ સારદા વાણી માગુંજી;
અંતર્ગતમાં ઈચ્છા છે ઘણીજી, ભાવે ભાખું કથા હરિતણીજી. ૧
જે સાંભળતાં સુખ થાયેજી, મનની તે ચિંતા જાયેજી;
ચતુર્દશ લોક જેને માનેજી, તેના ગુણ શું લખિયે પાનેજી. ૨

ઢાળ

પાને તે લખ્યા જાએ નહીં, શ્રી ગણેશના ગુણગ્રામ;
સકળ કારજ સિદ્ધિ પામે, મુખેથી લેતાં નામ. ૩
ગજવદન ગજનાસિકા, વળી દંત ઉજ્જવળ એક;
આયુધ ફરસી કર ગ્રહી, જેણે હણ્યા અસુર અનેક. ૪
શુદ્ધ બુદ્ધ બે શ્યામા છે, સુત લાભ ને વળી લક્ષ;
સિંદૂર અંગે શોભિતું, મોદિક અમૃત ભક્ષ. ૫
નીલાંબર પીતાંબર પેહેર્યાં, ચઢે સેવંત્રા સેવ;
મારા પ્રભુજીને પ્રથમ પૂજીએ, જય દુંદાળો દેવ. ૬
ગૌરનંદન વિશ્વવંદન, ભીડભંજન દેવ;
તેત્રીશ ક્રોડમાં દીપતો, સુર નર કરે તારી સેવ. ૭
સૈનું બ્રહ્મતનયા સરસ્વતી, રૂપ મનોહર માત;
બ્રહ્મચારિણી ભારતી, તું વૈષ્ણવી વિખ્યાત. ૮
શ્વેત વસ્ત્ર ને, શ્વેત વપુ, શ્વેત વાહન હંસ;
વિશ્વંભરી વરદાયિની, કરે કોટી વિઘ્નનો ધ્વંશ. ૯
કરુણાકટાક્ષી કમલનયની, કમળભૂ કન્યાય;
વેદ કર્મ જટા ઉપનિષદ, ધર્મશાસ્ત્ર ને ન્યાય. ૧૦
બ્રહ્મવિદ્યા ને યોગ વિદ્યા, પુરાણ અષ્ટાદશ;
ગાન તાન રસાલ તાલ, એ સર્વ તારે વશ. ૧૧

દુહા ગાથા ને કવિત કથા, છંદ ભેદ ને નાદ;
એ તરગ તારા સરસ્વતી, છે શબ્દના સંવાદ. ૧૨
ચતુર્ભુજ ને ચાતુરી, વર્ણવું તારા ન્યાસ;
વૈશપાયન વાલ્મિકી, તુને માને વેદવ્યાસ. ૧૩
જૈમિનિ ને સૂત પુરાણિક, તેને કૃપા તારી હવી;
તેં જ ભટ્ટાચાર્ય કીધો, કાળિદાસ કીધો કવી. ૧૪
કરુણાલ તું ને દયાળ તું, હું કિંકર તારો માય;
રંક જાણી આપ્ય વાણી, ગ્રંથ પૂરણ થાય. ૧૫
સહકાર ફળ વામણો ઇચ્છે, અપગ તરવા સિંધુ;
તેમ દાસ તારો હું ઇચ્છુ છું, બાંધવા પદબંધ. ૧૬

વલણ

પદબંધ બાંધુ કથા કેરો, આખ્યાન ઓખાહરણરે;
વદે વિપ્ર પ્રેમાનંદ માગું, મા કરો ગ્રંથ સંપૂરણરે. ૧૭

કડવું ૨ જું–રાગ રામગ્રી

એણી પેરે બોલ્યા શ્રીસુકદેવજી, બાણાસુરનો ઉતાર્યો અહમેવજી;
હરે આપ્યા સહસ હાથજી, ચક્રે છેદ્યા તે વૈકુંઠનાથજી. ૧

ઢાળ

વકુંઠનાથે હાથ છેદીને, ઉતાર્યું અભિમાન;
પરીક્ષિત પૂછે શુકદેવને, કહો ઓખાનું આખ્યાન. ૨
વ્યાસનંદન વદે વાણી, વર્ણવુ પૂર્ણાનંદ;
રસિક કથા ભાગવતતણી, તે મધ્યે દશમસ્કંધ. ૩
શુકદેવ કહે પરીક્ષિતને, સુણુ બાસઠમો અધ્યાય;
આખ્યાન ઓખાહરણનું, અનિરુદ્ધહરણ કથાય. ૪
પરબ્રહ્મથી એક પદ્મ પ્રગટ્યું, તેથી પ્રજાકર;
પ્રજાપતિનો મરીચિ, તેના કસ્યપ નામે કુંવર. ૫
તેથી હિરણ્યકશિપુ, પ્રહ્લાદજી તેથી વિરોચન;
વિરોચનનો બળી બલી, તેનો બાણાસુર રાજન, ૬
તે શોણિતપુરમાં રાજ કરતો, ઉપન્યો મન વિચાર;
વર પામુ ઈશ્વર આરાધું, વશ વરતાવુ સંસાર. ૭

તેણે શુક્રાચાર્યને પૂછ્યું, લાગી ગુરુને પાય;
કહો ગુરજી તપ કર્યાનો, શુદ્ધ મને ઉપાય. ૮
શુક્ર બોલ્યા હેત કરીને, સૂણ બાણાસુર રાજાન;
સર્વથકી ઉત્તમ ઉપાસન, કહું પરમ નિધાન. ૯
ગંગા તટે જઇ તપ કરો, ઉપાસો મહાદેવ;
ભોળો શંભુ પ્રસન્ન થઇ, વર આપશે તતખેવ. ૧૦
શુક્રનાં વાયક સાંભળી, થયો બાણ મન ઉહ્લાસ;
તપ કરવાને ચાલિયો, મન ધરીને વિશ્વાસ. ૧૧
કૌભાંડ નામે મોટો મંત્રી, તેને સોંપ્યું પૂર;
કૈલાસ નિકટે ગંગાતટે, જઇ તપ કરે અસૂર. ૧૨
આસાન વાળીને લાગી તાળી, જપે ભોળો દઢ મન;
શત વરસ એમ વહી ગયાં, ઉંધઇ વળગી તંન. ૧૩
વૃષા, શીત ને ગ્રીષ્મ વેઠે, ઓઢર્યા અવનિને આભ;
શ્રવણે સુગ્રીવે માળા ઘાલ્યા, મસ્તકે ઉગ્યો ડાભ. ૧૪
ક્ષુધા તૃષા તજીને બેઠો, અઘોર માંડયું તપ;
માળા ફેરવે મનતણી, જપે જોગેશ્વરનો જપ. ૧૫
ઇંદ્રે મોકલી અપસરા, તપધ્યાન કરવા ભંગ;
બાણાસુર ચૂકે નહીં, પરભવે નહીં અનંગ. ૧૬
વૃષભે ચઢી શિવ આવિયા, ધરી અતીત કેરું રૂપ;
બાણાસુરને બોલાવિયો, ભાવે કરીને ભૂપ. ૧૭
નેત્ર ઉઘાડીને નિરખીયું, ત્યારે દીઠા શંકર જાણ;
ધશી હશીને ચરણે લાગ્યો, સ્તુતિ કરી નિરવાણ. ૧૮
માગ્ય માગ્યરે મહીપતિ, એમ કહે છે ઉમિયાનાથ;
બાણાસુર કહે નાથજી, મને આપો સહસ્રજ હાથ. ૧૯

વલણ

હસ હાથ આપો હરજી, ગણો ગણપતિ સમાનરે;
પત પડે તો આવજો, એમ કરી શિવ હવા અંતરધ્યાનરે. ૨૦

કડવું ૩ જું–રાગ યમન-કલ્યાણ

યા આવ્યાં ઉમયા સહિત મહાદેવ, દીઠી દીઠી અસુરતણી ઘણી સેવ;
નીરખ્યો અસુરનો દેહ, દીઠો સૂકાં કાષ્ટવત તેહ.

તેને લાગી શંભુજીસું તાળી, બાણાસુર બેઠો આસન દૃઢ વાળી;
એવાં એવાં તપનો માંડ્યો અભ્યાસ, માથા ઉપર ફુટી નિકળ્યાં ઘાસ. ૨
એના તપનો નહીં આવ્યો પાર, એમ વર્ષ ગયાં છે એક હજાર;
એવું તપ જોઇને બોલ્યા ત્રિપુરારી, તમે સાંભળો પાર્વતી નારી. ૩
એને તપે ત્રૈલોક બાધું ડોલે, બાણાસુર તો બોલાવ્યો નવ બોલે;
તમે કહો તો એને વર આપૂં, ને હું સત્ય વચન કરી થાપૂં. ૪
વળતાં બોલ્યાં પાર્વતી રાણી, એવા દુષ્ટને નાપો શૂલપાણી;
દૂધ પાઇને ઉછેરો છો સાપ, તેથી તમે પામશો મહા સંતાપ. ૫
પહેલાં તમે ભસ્માંગદ વરદાન દીધું, વરદાન પામ્યો કારજ એનું સીધ્યું;
વરદાન રાવણાદિકને આપ્યા, તેણે દુષ્ટે જાનકીનાથ સંતાપ્યા. ૬
તે માટે ઝાઝું શું તમને કહિયે, હાંરે એવા દુષ્ટથી વેગળા રહિયે;
પછે તમને શી શીખામણ દીજે, ભોળા શંભુ રુડું જાણો તેમ કીજે. ૭
જાઓ નારી પાનીએ બુદ્ધિ તમારી, વરદાન આપતાં ન રાખીએ વારી;
એવું કહીને બોલ્યા તે ભોળાનાથ, દીધો બાણાસુરને શિર હાથ. ૮
ઉઠ ઉઠ પુત્ર તું વર માગ્ય, તું તો સમાધી તજીને જાગ્ય;
વાણી શંભુની સુણીને જાગ્યો, તેણે શિવજી પાસે વર માંગ્યો. ૯
સ્વામી મને સહસ્ર હાથ જ આપો, મુજને પુત્ર કરીને થાપો;
એક એક હસ્ત એવો કીજે, હસ્તી સહસ્રનું બળ દીજે. ૧૦
અસ્તુ અસ્તુ કહિને શિવે વર આપ્યો, તેને તો પુત્ર કરીને થાપ્યો;
વરદાન લઇને દાનવ ઘેર આવ્યો, તેને બધા નગ્ર લોકેરે વધાવ્યો. ૧૧

વલણ

વધાવ્યો ત્યાં લોક સર્વે, આનંદ ઘણો મન થાય રે;
આવી રાજ બેઠો બાણાસુર, તેને ઉલટ અંગ ન માય રે. ૧૨

કડવું ૪-થું-રાગ કેદારો

વર આપી વળ્યા વિષધારીરે, સહસ્ર ભુજ પામ્યો અહંકારી રે;
ખોંખારીને કહે પામ્યો હું જયરે, હું તો થયો છું અક્ષય રે. ૧
અભિમાની બોલે એમ ગર્વ વચન રે, પુર વિષે આવ્યો રાજનરે;
સહુને આનંદ વાધ્યો મન રે,.................................. ૨

ઢાળ

પાય લાગે પ્રજા પુરની, આવી મળ્યો પરધાન;
સહસ્ર ભુજ અંબુજ ફૂલ્યાં, તરુવરને સમાન. ૩

જાણે જગમાં વડવાળ ફુલી, હસ્ત એમ રાજાતણા;
પોહોંચે પોહોંચે ઝગમગે, જેવી શેષનાગની ફણા. ૪
એક એક હસ્તે સહસ્ર હસ્તિબળ, વસુધાતળ વશ કીધું;
નાગવર્ગ ને સ્વર્ગ જીતી, એક ચક્રવે રાજ કીધું. ૫
ચોસઠ દેશ ને ચારે દિશા, બાણે વરતાવી આણ;
પાયે પૃથ્વીને ધ્રુજાવે, જુદ્ધ જુદ્ધ વદે મુખ વાણ. ૬
મંત્રી સાથે વઢવું માગે, બાથ ભીડીને અંગ;
માતંગ મારે હયને પછાડે, પાડે પર્વત શૃંગ. ૭
ભરાવે બાથ ને હાથ ઝાટકે, મુખે ભાખે મેઘસ્વર;
વઢનાર પાખે બાણ શરીરે, પ્રગટ્યો પ્રાક્રમજ્વર. ૮
ગણ ગાંધર્વ ને અપ્સરા સાથે, કૈલાસ ગયો રાજાન;
બાણાસુરે શંકરદ્વારે, માંડ્યું સંગીત ગાન. ૯
થૈ થૈકાર ધમકાર ઘુઘરના, અબલા પગમાં ઠમઠમતા;
મંદિરમાંથી મહાદેવ નિકળ્યા, રામાની સંગે રમતા. ૧૦
અસુર ઈશ્વર ને અપ્સરા નાચે, તે ઇન્દ્રાદિક જોય;
ચંગ મૃદંગ ને વીણા રસના, શબ્દ એકઠા હોય. ૧૧
મહાદેવજી રસમગ્ન હવા, રાયને થયા તુષ્ટમાન;
બાણાસુરને કહે ઉમયાવર, માગ્ય માગ્ય વરદાન. ૧૨
રાય કહે પ્રભુ પ્રથમ તમે, આપ્યા સહસ્ર હસ્ત;
તે ભુજબળ મારું કોણે ન ભાગ્યું, મેં જીત્યા લોક સમસ્ત. ૧૩
સ્વામી બળ આપ્યું તો જોદ્ધો આપો, એ માગવું છે મારે;
તમે વઢો કે વઢનાર આપો, જે મારા મદને ઉતારે. ૧૪
તવ રીસ ચઢી અંતર ઈશ્વરને, તું માંગતાં ચુકયો મૂર્ખ;
તારા ભુજનો ભાર ઉતારશે, ત્રિલોક પૂજન પુરુષ. ૧૫
પુત્રી તારીનો વડસસરો તે, તારા ભુજને હણશે;
ચડથી છેદીને કર તારાના, કટકે કટકા કરશે. ૧૬
તવ બાણાસુરને શુદ્ધ હવી, એ તો મેં માંગ્યો શાપ;
કડાક કડાક કટકા થાશે ત્યારે, કેમ ખમાશે અદાપ. ૧૭
ભૂપ કહે સાંભળિયે સ્વામી, તમ વચન પ્રમાણ;
એટલું માગું આપ કને, આગળથી થાએ જાણ. ૧૮

શિવ કહે તારી ધર્મધજા, આકૃણિયે ભાંગી પડશે;
ત્યારે તો તું જાણજે, રિપૂ આવી ગડગડશે. ૧૯

વલણ

ગાજશે શત્રુ કહી વળાવ્યો, નગ્રમાં આવ્યો સોય રે;
આસન બેશી દહાડી બાણાસુર, ધજા સામું જોય રે. ૨૦

કડવું ૫ મું–રાગ બિલાવર

વળિ વળિ પૂછ્યું પરિક્ષત રાયજી, શુકદેવજી કહોને કથાયજી;
દેવ કન્યા પ્રગટી જેહજી, દૈત્ય પુત્રી તણો સંદેહજી. ૧

ઢાળ

દૈત્યપુત્રી કેમ હવી, શુકદેવજી કહોને સત્ય;
વિસ્તારીને વર્ણવો, ઓખા તણી ઉતપત્ય. ૨
શુકદેવ વળતું બોલિયા, તમે ભલી પૂછી વાત;
ઓખાની ઉત્પત કયમ હવી, કહું તમને સાક્ષાત. ૩
એકવાર ગિરિ કૈલાસથી, શિવજી તે મધુવન જાય;
ઉમયાજી ઘેર એકલાં, તેણે વિચાર્યું મનમાંય. ૪
શિવને દિવસ થાશે ઘણા, નંદી ને ભૃંગી સંગ;
સંતાન મ્હારે કાંઇ નહીં, તે માટે હ્યોને સંગ. ૫
શિવજી કહે કરજો પ્રગટ, ઇચ્છાયકી સંતાન;
તપ કરવાને જાઉં છું, ધરવાને હરિનું ધ્યાન. ૬
એમ કહીને શંકર ચાલ્યા, આવ્યા તે ગંગાતીર;
દઢ આસન વાળીને બેઠા, મનમાં રાખી ધીર. ૭
દિવસ કેટલા વહી ગયા, ને ચૈત્રમાસ તે આવ્યો;
પરસેવો ઉમયાને અંગે થયો, તે તો નવ ભાવ્યો. ૮
માર્જન કરવા ઇચ્છા કીધી, મલીન દીઠું અંગ;
સુગંધી તેલ કકડાવિયાં, જલ ઉષ્ણ મૂકયું પ્રસગ. ૯
પાર્વતીએ મન વિચારિયું, મંદિરમાં નથી કોય;
હું પુત્ર એક પ્રગટ કરું, જે દ્વાર આગળ જોય. ૧૦
પછે દક્ષિણ અંગથી મેલ ઉતારી, ઘડ્યું પુત્રનું રૂપ;
તેના હાથ પગને ઘુંટણ, પહાની, ટુંકડું અંગ સ્વરૂપ. ૧૧
ચતુર્ભુજ ને ફાંદ મ્હોટી, મ્હોટું તે મસ્તક સગ;
કપોલ ગ્રીવા સુંદર શોભે, વિચિત્ર દિસે અંગ. ૧૨

તેના વામ કરમાં કમળ, આપ્યું, બીજે બેરખો જાણ;
ત્રીજે હાથે જલકમંડલ, દક્ષિણ કરથી પાણ. ૧૩
બાજુબંધ ને બેરખા, કુંડલ ઘાલ્યાં કર્ણ;
કટીએ શોભે મેખલા ને, ઘુઘરા બાંધ્યા ચર્ણ. ૧૪
તેને સર્પનૂં ઉપવીત આપ્યું, મોદિક આપ્યો આહાર;
મુષકનું વાહન આપ્યું, ઉર સેવંત્રાનો હાર. ૧૫
તેનૂં ઘૃત સિંદૂરે અંગ ચરચ્યું, કાયા કાંચનની પરિધામ;
પ્રતિહાર કરીને થાપીઓ, ગણપતિ ધરિયું નામ. ૧૬
મુખ વચન માતાજી બોલ્યાં, હું માર્જન કરું આ વાર;
કોઈ પુરુષ આવે આંગણે તો, રાખજે ઉભો દ્વાર. ૧૭
એકલો બાળક બારણે બીશે, વિચાર્યું મન માત;
એની પાસે જોડ હોય તો, બેઠાં કરે બેઉ વાત. ૧૮
વામ અંગથી મેલ ઉતારી, ઘડયું કન્યાસ્વરૂપ;
તેની શોભા શી વર્ણવું, શુકદેવ કહે સુણ ભૂપ. ૧૯
તેનું વદન પુનમચંદ્ર સરખું, નેન નિર્મળ જાણ;
નાસિકા શુકચાંચ સરખી, દર્શન બીજ પ્રમાણ. ૨૦
તેના અધર અતિ ઓપે રાતા, કપોલ ગ્રીવ જેહ;
ભુજદંડ જે ગજસુંઢ સરખા, કુચ બીજોરાં તેહ. ૨૧
તેની જંઘા જાણે કદલી સરખી, ઉર ઉજ્જવળ અંગ;
તેના ચરણ જાણે પદ્મની, કેસરી કટીનો લંક. ૨૨
કર કંકણ ને મુદ્રિકા, કંઠે પુષ્પનો હાર;
કરણે ઝાલ ઝબુકે, પાયે નેપુરનો ઝમકાર. ૨૩
મસ્તકે ગુંથી રાખડી, કંઠે મુક્તાનો હાર;
અણુવટ પગે વીછુવા, કટીમેખલા શણગાર. ૨૪
તેને ચણિયો ચોળી પહેરાવિયાં, શિર ઘાટડી પરિધામ;
શુકદેવ કહે પરિક્ષતને, તેનૂં ઓખા ધરિયું નામ. ૨૫
તેને ઢીંગલાં ને ટોલડી, કુડલી કોયળી જેહ;
પાંચ કોડાં દાબડી વેલણ, રમવા આપ્યાં તેહ. ૨૬
કુંમકુમ ચંદન ચાંદલો, કાજળ સિંદુર સંગ;
તેલ તંબોલ ને નાડાછડી, કરી તે પૂજા અંગ. ૨૭

વલણ

કરી પૂજા અંગ સોહિયે, કુંવરી કન્યા જેહરે;
શુકદેવ કહે પરીક્ષિતને, એમ ઓખા પ્રગટી તેહરે. ૨૮

કડવું ૬ ઠું—રાગ સામગ્રી

વળી વળી પૂછ્યું પરીક્ષિત રાયજી, શુકદેવજી કહોને કથાયજી;
ઉમયા અંગથી ઉપની જેહજી, દૈત્ય પુત્રીતણો સંદેહજી. ૧

ઢાળ

સંદેહ મ્હારા મનતણો, તે ટાળીએ ઋષિરાય;
એ ભાત ભગિની દ્વારે મૂકી, રચ્યો કુણ ઉપાય. ૨
ત્યારપુઠે શું થયું, મુને સંભળાવોને એહ;
વિસ્તારીને વર્ણવો, શુકદેવજી સર્વે તેહ. ૩
શુકદેવ વળતું બોલીયા, તું સાંભળ રાજકુમાર;
ઉમયાએ ઓખાની પ્રત્યે, એમ કહ્યું તેણીવાર. ૪
હું મંદિરમાં માર્જન કરું છું, ત્યાં દીધી શીખામણ;
કોઈ પુરુષ આવે આંગણે તો, કરજે મુજને જાણ. ૫
એમ કહીને ગયાં ઘરમાં, ઉતાર્યું ઉષ્ણોદક સાર;
બાવનાં ચંદન ઘોળીયાં તે, કનકપાત્ર મોઝાર. ૬
વસ્ત્ર આભુષણ તજીને, નહાય છે ઉમયા માત;
મોકળે કેશે નેત્ર મીંચી, બેઠાં છે સાક્ષાત. ૭

રાગ મારુની દેશી

ઋષિ નારદજી તેણીવાર, હુતા બ્રહ્મસભા મોઝાર;
ઋષિએ મન કર્યો વિચાર, હું તો જાઉં ત્યાં નિરધાર. ૮
શિવ ઉમિયાને વઢવાડ, માંહોમાંહી કરાવું રાડ;
એવું વિચાર્યું ઋષિરાય, જ્યાં ઉમિયાજી બેઠાં નહાય. ૯
આવ્યા અંતરિક્ષથી ઋષિરાય, ત્યારે દીઠી પાર્વતીએ છાંય;
જાણે પેહેરું તે વસ્ત્ર સુવેષે, રખે ઉઘાડું અંગરે દેખે. ૧૦
તે માટે શીરના કેશ, તેણે ઢાંકયું તે અંગ સુવેશ;
જોઈ ઋષિ નારદ સિધાવ્યા, શિવ પાસે ગંગાતટે આવ્યા. ૧૧
આની બોલ્યા શિવસું વાણી, મારી વાત સુણો શૂલપાણી;
તમે ધરી બેઠા શું ધ્યાન, ઘેર પ્રગટ્યાં છે બે સંતાન. ૧૨

એવું સાંભળતાં તત્કાળ, ઉઠી અંગમાં મોટી જ્વાળ;
એવું કહિને ચાલ્યા છે મુન્ય, મહાદેવ હવા મતિ શૂન્ય. ૧૩
શિવ ઘરમાં પેસે જ્યારે, પેસે જોદ્ધે વાર્યા ત્યારે;
અલ્યા ચોરટો છે કે ભિખારી, નહાવા બેઠાં છે માત અમારી. ૧૪
માંહોમાંહી થયો સંગ્રામ, બેમાં કોઈ ન છાંડે ઠામ;
જટા સાહીને નાંખ્યા છે ઈશ, મહાદેવને ચઢી અતિ રીશ. ૧૫
ઢીકા પાટુ ને ગડદા સાથ, અન્યોઅન્ય બીડી બે બાથ;
ધાયા ભૂત ભૈરવ વૈતાળ, રણે કોપ્યો ઉમિયાનો બાળ. ૧૬
ઘણું કોપ્યા શ્રીત્રિપુરારી, ગાજ્યા ગણપતિ બહુ રીશ ધારી;
બેહૂ સરખા છે બલવંત, ઘણું કોપ્યા તે ઉમિયાના કંથ. ૧૭
કોપ્યા ગણપતિ તે બહુ અંગ, સર્વ સેનાનો કીધો ભંગ;
નાઠી સેના દેખી બળધીશ, કોપ્યા ગણપતિ કોપ્યા ઈશ. ૧૮
બેનું રૂપ ભયંકર ભાસે, દેખી મુનિવર નાવે પાસે;
જટા સાહીને નાખ્યા ઈશ, ત્યારે શિવને ચઢી અતિ રીશ. ૧૯

ઢાળ

જટીલ જોગી ને ભસ્મભોગી, દીસંતો અવધૂત;
આજ્ઞા વિના અધિકાર ન જાવા, જો હોય પૃથ્વીનો ભૂપ. ૨૦
વચન એવું સાંભળીને, કોપીયા શિવ રાય;
ત્રિશૂલ મારી શિર છેદિયું, જઈ પડ્યું ચંદ્રરથમાંય. ૨૧
ઓખા મનમાં ત્રાસ પામી, દેખીને દારુણ કર્મ;
માતાની પાસે કહેવા ન ગઈ, નવ લહ્યો આગળ મર્મ. ૨૨
મહાદેવ મંદિરમાં ગયા, ઝબક્યાં તે ઉમિયા મંન;
નેત્ર ઉઘાડીને નિરખિયા, શિર કેશે ઢાંક્યું તંન. ૨૩
વસ્ત્ર પેહેરીને થયાં બેઠાં, પૂછીયું શિવરાય;
બે બાલક તો બારણે મૂકર્યા, કેમ આવ્યા મંદિરમાંય. ૨૪
શિવ કહે શિર છેદિયું, પેલો પુરુષ હૂતો જેહ;
સ્ત્રીહત્યા મેં નવ કરી, જીવતી તો મૂકી તેહ. ૨૫
એમ કહેતાં ઉમિયાં પડ્યાં પૃથ્વી, એ શું કીધું શિવરાય;
અંગથકી ઉત્પન્ન કર્યાં, બેઉ બાલક તમારાં થાય. ૨૬

હમણાં તે મારા પ્રાણ કહાડું, કાં જીવાડો એહ;
શિવ કહે શિર છેદિયું, જઈ પડ્યું પર્વત તેહ. ૨૭
એક મુરતમાંહી મસ્તક આણી, મેહેલો તે એને અંગ;
નંદી ભૃંગીને મોકલ્યા, જઈ જોયા પર્વતશૃંગ. ૨૮
મસ્તક તો લાધ્યું નહીં, એક હસ્તી દીઠો વન;
એકદંત ને મહા ઉન્મત્ત, જઈ વિદાર્યું તેન. ૨૯
મસ્તક લઈને આવિયા, શિવ ઉમિયા કેરી પાસ;
મહાદેવે મસ્તક મ્હેલીયું, વરદાન દીધું હાથ. ૩૦
મ્હારે હાથે દુઃખ જ પામ્યો, મુજ પેહેલો પૂજાય;
શુભ કામે સ્મરણ કરે, તેનું સિદ્ધ કારજ થાય. ૩૧

વલણ

વરદાન એવું આપીયું, શિવે તેણે ઠામરે;
પેહેલી પૂજા કરી પોતે, ગજવદન ધરિયું નામરે. ૩૨

કડવું ૭ મું—રાગ મારુ

ઉમિયાં આવ્યાં તે મંદીર બહાર, નવ દીઠી તે ઓખા કુમાર;
મહાની કોઠડી હુતી જ્યાંહે, કન્યા નાશીને પેઠી ત્યાંહે. ૧
ઉમિયાને ક્રોધ ચડ્યો અપાર, ઓખાને શાપ દીધો તેણી વાર;
ત્યારે પૂછે તે શું થાય, તેની કહું હવે કથાય. ૨

ઢાળ

શાપ પુત્રીને હવો, તે સાંભળો કહું રાય;
વરસ એક લગણ પુત્રી, રહેજે લવણની માંય. ૩
વચન એવું સાંભળીને, દુઃખ પામી મંન;
લવણ મધ્યે કોમળ કાયા, કેમ જાશે વરસ દંન. ૪
ગદ્ગદ કંઠે ઓખા બોલી, દયા કરો મુજ માત;
અપરાધ કિંચિત્માત્ર છે, તેમાં આવડી શી ઘાત. ૫
મેં શાપ તમારો શીશ ચડાવ્યો, અનુગ્રહ કેમ થાય;
માતા કહે મહિમા વાધશે, તારો મૃત્યુલોકની માંય. ૬
પછે પાર્વતીજીએ પ્રેમ આણી, કહ્યો માસ જ એક;
વરસ આદ્યે ઉત્તમ કહિયે, ચૈત્ર માસ વિશેક. ૭
તે માસે તે લવણ કેરો, કરે સંગ્રહ જેહ;
પાર્વતીજી પુત્રીને કહે, તે દુઃખ પામે દેહ. ૮

ચૈત્ર–આસો–વ્રત અલૂણું, કરે જે સ્ત્રીજંન;
સંસારનાં સુખ ભોગવે, પામે પુત્ર કલત્રને ધંન. ૯
ચૈત્રકેરા દિન ત્રીશે, અંન અલૂણું ખાય;
માતા કહે સત્ય જાણજો, તે સ્વર્ગવાસી થાય. ૧૦
માતા કહે મહિમા કહ્યું, એવો ચૈત્ર નિર્મળ જાણ;
એક માણસ અલૂણું ન કરે, તેનું મિથ્યા જીવ્યું જાણ. ૧૧
વ્રત કરીને દાન કરવું, લવણકેરું જેહ;
આખ્યાન સાંભળે પાતક જાયે, નિર્મળ થાયે દેહ. ૧૨
પાંચ દહાડા પાછલા, વ્રત કરે સ્ત્રી જંન;
કરે ભોજન લવણ પાખે, એક ઉજ્જવળ અન્ન. ૧૩
હું શાપમોચન તુજને કહું છું, ઓખાને કહે છે માય;
શ્રી ભગવાનકુલમાં વર થશે, તે ગ્રહશે તારી બાંય. ૧૪
સર્વે દોષ ટળશે તેથકી, સાંભળ ઓખાબાઈ;
સંતોષી એમ એ સર્વે કહી, આનંદ પામ્યાં સહી. ૧૫
પછે ઓખા લવણમાં પેઠી, શાપ મટાડવા કાજ;
શુકદેવ કહે પરીક્ષિતને, કહું બાણાસુરનું કાજ. ૧૬

વલણ

કથા કહું તે સાંભળો, ધરીને એક ધ્યાનરે;
તે પછી શું નીપન્યું, વિસ્તારું રાજન રે. ૧૭

કડવું ૮ મું–રાગ વેરાડી

એક સમે ચંડાલણી, ઉભી રાજદ્વાર;
વાસીદું વાળી કરી, કીધું ઝાકઝમાળ. એક સમે.–ટે
રાજા તે સૂતા ઉઠીયા, અતિ પ્રાતસકાળ;
મુખ આડી સમ્માર્જની, રાખી રે ચંડાળ. એક સમે.
તે જોઈ બાણાસુરે પૂછિયો, સઘળો વિસ્તાર;
મુખ આડી સમ્માર્જની, કેમ રાખી તેં નાર. એક સમે.
ચંડાલણી કહે રાયજી, સાંભળો મહારાજ;
વહાણામાં મુખ કેમ દાખવું, જાણી કીધી મેં લાજ. એક સમે.
રાજા કહે સત્ય બોલ તું, નહિકર દેશુંરે દંડ;
શા માટે આડી ધરી, સમ્માર્જની રંડ. એક સમે.

વળતી ચંડાળણી એમ વદે, સાંભળોરે ભૂપાળ;
સાચું બોલું છું હું હવે, રખે દેતારે ગાળ. એક સમે.
પ્રાતસમે જોવું નહીં, વાંઝીયાનૂં વદન;
તમારે કાંઈ છોરું નથી, સાંભળોને રાજન. એક સમે.
તે માટે સમ્માર્જની, આડી કીધી મેં રાય;
સાચું બોલી છું જે ઘટે, તેવો કરજોરે ન્યાય. એક સમે.
રાજાએ સત્ય માન્યું સહી, નવ કીધોરે ક્રોધ;
રાજ મૂકી કૈલાસે ગયો, બાણાસુર જોધ. એક સમે.
તપ કરવા વેગે ગયો, દ્રઢ રાખી વિશ્વાસ;
ધ્યાન ધરયું મહાદેવનૂં, મુને પુત્રની આશ. એક સમે.

કડવું ૯ મું-રાગ મારુ

તેણે સમે રાણી કહેવારે લાગી, જોઈ રાજાનૂં રૂપ;
બાણમતી એમ બોલીયાં, રાય થયો વૃક્ષસ્વરૂપ. ૧
રાય એ વરને શું લાવીયા, તમારી કોણ આવશે સંગ;
અપત્ય શે નવ લાવીયા, હું હુલાવત ઉછરંગ. ૨
બાણમતી દુઃખ પામી કહે, બહુ બળતણૂં શૂં કામ;
સંતાન મ્હારે કાંઈ નથી, શિર વાંઝીયાનૂં નામ. ૩
રાયે રિધસિધ ત્યાગ કીધી, ચાલીયો વનમાંહે;
કૈલાસ ગિરિએ આવીયો, બેઠા છે શિવજી જ્યાંહે. ૪
તાતને ચરણે લાગીયો, તવ પૂછયું શિવરાય;
સંતાન મ્હારે કાંઈ નથી, કાંઈ પુત્ર પુત્રી થાય. ૫
ત્યારે પાર્વતીજી બોલીયાં, મારે પુત્ર એક ગણેશ;
તે તો આપ્યો જાય નહીં, ત્રિલોકનો દેવેશ. ૬
અપત્ય કો આપે નહીં, જે જે પોતાનૂં સંતાન;
તેત્રીશ કોટીએ પૂજા કરી, મૃત્યુલોકમાં માન. ૭
દેવ દૈત્યમાં પ્રીત ન હોયે, પિતા પુત્ર ન થાય;
વચન એવું સાંભળી, મન ઝાંખો થયો છે રાય. ૮
પછે ઉમાએ શિવને કહ્યું, પુત્રી લવણમાં છે જેહ;
તેને ત્રીશ દહાડા થયા પૂરા, આપોને પુત્રી તેહ. ૯
ત્યારે પુત્રી કહેવા લાગી, સાંભળો મુજ માત;
કૈલાસે હૂં ક્યારે આવું, સત્ય કહોને વાત. ૧૦

ફાગણ વદ તૃતીયાને દીવસ, તું આવજે મુજ પાસ;
ગોર કરીશ જો પુત્રી મ્હારી, તો પૂરીશ તારી આશ. ૧૧
તે ભર્યું ભાજન લઇને ચાલ્યો, વલણ મધ્ય કુમાર;
માથે ચડાવી થયો મારગ, આવ્યો નગર મોઝાર. ૧૨
પછી ભાજન ભાંગીને કન્યા કહાડી, દીઠું સુંદર રૂપ;
પંચામૃતે પંખાળી કરી, શણગાર સજાવ્યા ભૂપ. ૧૩
ભાટ ચારણ ગણ ગાંધર્વને ત્યાં, આપીયાં બહુ દાન;
તરીયાં તોરણ બાંધીયાં, જાણે પુત્રી પુત્ર સમાન. ૧૪
ગજે બેસાડી નગર મધ્યે, ફેરવી લાવ્યો રાય;
વાજીત્ર વાજે અતિ ઘણાં, વળી બંદી જશ બહુ ગાય. ૧૫
શુકદેવ કહે પરીક્ષિત સુણો, પહેલી દેવકન્યા રાય;
સંદેહ મનનો ટાળીએ, પછી દૈત્યપુત્રી થાય. ૧૬
નિત્ય રાજસભામાં બાણ બેસે, ધરે બહુ અભિમાન;
એવું જોઇને બોલિયો, કૌભાંડ જે પરધાન. ૧૭
ગર્વ ન કીજે રાયજી, કાંઈ મન વિચારી જોય;
પાંચ દહાડા પુરુષને, કાંઈ છાયા ફરતી હોય. ૧૮

વલણ

છાયા ફરતી પુરુષને, સરખી સદા ન હોયરે;
ગર્વ કદી નવ કીજીએ, માનો રાજા સોયરે. ૧૯

કડવું ૧૦ મું-રાગ સામેરી

બાણાસુર નૃપ ઓચર્યો, દેશું તે કન્યાદાન;
તેને પુણ્યે પામશું, ફળ કોટી યજ્ઞ સમાન. ૧
આકાશ વાણી એમ હવી, સાંભળજે રાય નિરધાર;
પુત્રી ઇચ્છાવરે પરણશે, કારણરૂપ કુમાર. ૨
ત્યારે રાજા વિસ્મય પામ્યો, છે કાંઈ કારણ વાત;
આકાશ વાણી એમ હવી, કાંઈ વરતશે ઉત્પાત. ૩
શુક્રાચાર્યને તેડીયા, પ્રશ્ન પૂછ્યું રાય;
આકાશ વાણી સુણીને, મને ચિંતા મન બહુ થાય. ૪
જન્મપત્રિકા કરો એહની, અશુભ ગ્રહ જે હોય;
તેને હું કરું પાધરા, કર મૂછ ઘાલ્યો સોય. ૫

શુક્રાચાર્ય જ બોલીયા, એ બળતણું નહિ કામ;
વિચારીને જોને રાજા, મનમાં મોટી હામ. ૬
તે ભવિષ્ય ટાળ્યું નવ ટળે, સહુ જે આડે આંક;
નિમિત્ત કો છૂટે નહીં, ત્યાં ગ્રહતણો શો વાંક. ૭
જન્મપત્રિકા કરી એહની, સાંભળ રાજકુમાર;
એ કન્યા જ્યારે પરણશે, ત્યારે વરતશે હાહાકાર. ૮
મન વિચારી રાજા બોલ્યો, શુક્ર પ્રત્યે એમ;
એ કન્યા નવ પરણાવું, એ વાતનો મારે નેમ. ૯

વલણ

નિયમ મારે એ વાતનો જે, પરણાવવાનો હું નહીં;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ કહે ઓખાને, માળિએ ચઢાવીએ સહી. ૧૦

સાખી*

એમ કહિને માળીએ, રાખી ઓખાબાઈરે;
રખવાળો બહુ મૂકીયા, સુણો પરીક્ષિત રાયરે. ૧૧

કડવું ૧૧ મું–રાગ લલિત

ઋષિ કહે સુણ રાય અનુભવી, એક કથા મધ્ય બીજી નવી;
બાણાસુર વર પામીને વળ્યો, તે એકલો મૃગીયાએ પળ્યો. ૧
મહા વનમાં ગયો રાય બાણ, સારંગને કર્યો સાવધાન;
મૃગીયાએ ગયોરે વનમાં તાત, ઓખા ચિત્રલેહાયે જાણીરે વાત. ૨
ચિત્રલેહાને કહે ઓખાય, ચાલો સહિયર પૂજીયે ઉમિયાય;
ચંદન પાત્ર કુસુમનારે હાર, શ્રીફળ ફોફળ મૂકયા સાર. ૩
નૈવેદ્ય બીજોરાં ને શર્કરા સાર, પૂજા થાળ ગ્રહી કર નાર;
ઉપહાર લઈ ચાલ્યાં સતી, મનમાં વિરહની થઈ ચટપટી. ૪
ગંગા નહાવા ગયાં ઉમિયા માત, તે ઓખા ચિત્રલેહાએ જાણી વાત;
સંગાથે લીધી સહસ્ર જ સખી, બાંધી આયુધ અબલા અંગરખી. ૫
મદને ઘેલી બન્યો રે જતી, થઈ છે ઉદય ભાગ્યની રતી;
જઈ પાર્વતીને લાગ્યાં પાય, મસ્તકે કર મૂકયો ઉમિયાય. ૬
લીધું ચરણામૃત અંજલિ ભરી, ષોડશોપચારે માની પૂજા કરી;
કુસુમહાર કંઠે ધરાવતી, અગર ધૂપે કરી આરતી. ૭

* બે પ્રતમાં આ સાખી છે, ને બેમાં નથી છતાં આપી છે.

પૂજા કરી ફરી લાગ્યાં પાય, વદે દેવી દીકરી વર માગ;
કન્યા કહે રૂપ કંદર્પ કોડ, એવા વરની માગું જોડ. ૮
ઉમયા કહે માગ્ય બીજી વાર, તોએ તેણે માગ્યો ભરથાર;
ત્રીજી વાર કહ્યું માગ્ય ફરી, આપો સુંદર સ્વામી ઓચરી. ૯
દેવી કહે વરદાન હશે ખરાં, જા કન્યા પરણે ત્રણ વરાં;*
ઓખા કહે કર્મે દઈ હાથ, ત્રણ નાથ તે મહા ઉત્પાત. ૧૦
મેં પૂજ્યાં તમને સ્વારથ, એમ પરણે લોકમાં હસારથ;
દેવી કહે ટાળું સંદેહ, ત્રણવાર પરણીશ તેનો તેહ. ૧૧
શુભ સ્વામી ઇચ્છે જો તરત, તો જઈ કરજે અલૂણું વરત;
કુંવરિ કહે કંથનું શું જાણુ, વ્રત કર્યાનું કુણ એંધાણ. ૧૨
દેવી કહે તેની ચિંતા કશી, વૈશાક સુદી દ્વાદશી;
ભોગવશે સ્વામી અંગ તુજતણું, મધ્ય રાત્રે આવશે સ્વપનું. ૧૩
તુજને મેહ ઘણો વ્યાપશે, ચિત્રલેહા આણી આપશે;
ગયાં ઉમિયાજી કરુણા કરી, ઓખા પધાર્યાં મંદિર ભણી. ૧૪
મૃગીયા રમીને આવ્યો તાત, પુત્રી વર પામ્યાની જાણી વાત;
ચિન્તા ચિત્તમાં થઈ છે ઉદે, ભય દાવાનલ પ્રગટ્યો હુદે. ૧૫
વિચાર ઉપન્યો અંતર ઘણો, વડ સસરો જે પુત્રીતણો;
તે સગાઈ કાંઇએ નહીં ગણે, નિશ્ચે મ્હારા ભુજને હણે. ૧૬
પુત્રી ઘડપણ પાળે શુંય, માટે ઓખાને મારું હુંય;
જ્યારે નાશ પામે ઓખા રે બાઈ, નહીં વેવાઈ ને નહીં રે જમાઈ. ૧૭
વેવાઈ હોય તો છેદે પ્રાણ, માટે ઓખાને માર નિર્વાણ;
ભૂપતિ ક્રોધાતુર જ થયો, નગ્ન ખડ્ગ ખેંચીને ગયો. ૧૮
જ્યાં પુત્રીને મારવા જાય, ત્યાં આવ્યા ઋષિ નારદ રાય;
નારદ કહે રાય ખડ્ગ જ ધરી, ક્યાં ચાલ્યા તમે ક્રોધ જ કરી. ૧૯
રાજા કહે છે માંડીને વાત, જાઉં છું પુત્રીની કરવા ઘાત;
ઋષિ કહે સાંભળ ભૂપાળ, શું કરે પુત્રી ન્હાનું બાળ. ૨૦
તુજને લાગશે સ્ત્રીહત્યાય, માટે કરોને એક ઉપાય;
આપણ બાળકને પરણાવીએ કાંય, રાખ્ય કુંવારી પરણાવીશ માંય. ૨૧
નહીં જમાઈ વેહેવાઈ કોય, પછે તારે શી ચિંતા હોય;
ગયા નારદ એવું કહી, બાણે બાળકી મારી નહીં. ૨૨

* વર.

ઢળાવ્યું શીશું દેસ નરેશ, ન હોય ઘરમાં પવન પ્રવેશ;
દશ સહસ મૂકયા રખવાળ, મેડી ઉપર ચઢાવી બાળ. ૨૩
પાસે મૂકી બાળ સનેહ, વિધાત્રી નામે ચિત્રલેહા તેહ;
જોઈએ અંન વસ્ત્ર ને પાણી, બાંધી દોરીએ લીએ છે તાણી. ૨૪
રહી સખી બે મનમાં મોદ, ખાઈ પી કરે હાસ્ય વિનોદ;
ઉપજે કામ દઢ મન રાખતી, ઘણું દોહલા દહાડા નાખતી. ૨૫

વલણ

નાખતી દિવસ દોહલા, સાંભળ પરીક્ષિત ભૂપરે;
એમ કરતાં ઓખાને આવ્યું, વર વરવાનું રૂપરે. ૨૬

કડવું ૧૨ મું—રાગ ગોડી

વર વરવાને જોગ થઈ, પ્રગટયાં તે સ્ત્રીનાં ચેનજી;
ઓખા કહે છે ચિત્રલેહાને, એક વાત સાંભળને બેનરે;
સૈયર શૂં રે કીજે, મારી બેનીરે, દહાડલા કેમ લીજે.—ટેક. ૧
જનમપે ભૂંડું મ્હારું જોબનીયું ને, મદ પૂરણ મુજ કાયજી;
પિતા તો પ્રીછે નહીં, મારો કુંવારો ભવ કેમ જાય રે. સૈયર. ૨
સહુકો સાસરે જાય ને આવે, સૈયરો મુજ સમાણીજી;
હું અપરાધ વણ ઘણુંરે પિડાણી, આંખે ભરું નિત્ય પાણી રે. સૈયર. ૩
એરે દુઃખે હું દુબળી, મુને અંન ઉદક નવ ભાવેજી;
આ અવાસરૂપી શૂળીરે સહેવી, નિદ્રા તે કેઈ પેરે આવે રે. સૈયર. ૪
ધન્ય ધન્ય તે કામની, જેણે કંથને કંઠ ગ્રહી રાખ્યોજી;
હું અભાગણીએ પરણ્યા પીયુનો, અધરસુધારસ ન ચાખ્યો રે. સૈયર. ૫
મર્યાદા સહીત માટે માણસ, કરે આખ્યેનો અણસારોજી;
તે સુખ તો મેં સ્વપ્ને ન દીઠું, વ્યર્થ ગયો જન્મારોરે. સૈયર. ૬
સ્વામી કેરા સંગ નહીં નારીને, એથી બીજું શું નરતુંજી;
હવે આશા થી પરણ્યાતણી, મારું જોબન જાયે ઝરતુંરે. સૈયર. ૭
બીજી વાત રુચે નહિ, ભરથારભોગમાં મગનજી;
ઇહાં વર આવે તો તરત વરું, નવ પૂછું જોશીને લગનરે. સૈયર. ૮
વચન રસીક કહેતાં કરુણાભેર, આવે લટકતી ચાલેજી;
પ્રેમ કટાક્ષે પીયુને બોલાવે, તે હદિયા ભીતર સાલેરે. સૈયર. ૯
મરકલડે મુખે ને મધુરે વચને, મર્યાદા મન આણીજી;
શાક પાક મેં પીયુને ન પીરસ્યાં, આઘો પાલવ તાણીરે. સૈયર. ૧૦

એવાં સુખ મેં નયણે ન દીઠાં, મારું કર્મ અતિ કઠોરજી;
જન્મ મારો એળે ગયો, જેમ વગડાનું ઢોરરે. સૈયર.
જલ વિના જેવું માનસરોવર, ચંદ્ર વિના નિશા જેવીજી;
એમ કંથ વિનાની કામિની, હું અભાગણી તેવીરે. સૈયર.
અરણ્યમાં જેમ વેલી ફૂલી, ત્યાં નહીં ભોગી ભમરજી;
તેમ વપુવેલી જોબન ફૂલ્યું, ન મળ્યો ભોગી વરરે. સૈયર.
જળ વિના જેવી વેલડી, લવણ વિના જેમ અન્નજી;
ભરથાર વિના જેમ ભામિની, તેને દોહ્યલા નાખવા દંનરે. સૈયર.
એમ સુખ હું મિથ્યા ગણું છું, હું તો લેવાઈ મારે પાપેજી;
આ બંધીગીરી કરમે કીધી, શૂળિયે ચઢાવી બાપેરે. સૈયર.
અકળ ગતિ છે ગોવિંદજીની, શું નિપજશે એનીજી;
ગોવિંદજીનું ગમતુંરે થાશે, મનડું મારું રહે નહીરે. સૈયર.

વલણ

મન મારું રહે નહીં, વિરહવહ્‌ન થયો ઉદેરે;
એમ વલવલતી ઓખાને દેખિ, ચિત્રલેહા વાણીવદેરે.

કડવું ૧૩ મું-રાગ મેવાડાની દેશી

શીખામણ દે છે ચિત્રલેહા જો, તું તો સાંભળ બાળ સનેહા જો;
એમ છોકરવાદી નવ કીજે જો, બાઈ બળિયા બાપથી બ્હિજે જો.
એવું નીચ સમજવું તારે જો, આપણ મ્હોટાં માબાપના છોરું જો;
એમ લાંછન લાગે કુળમાં જો, પ્રાતથ જાયે એક પળમાં જો.
કીજે કહ્યું હોય જે તાતે જો, નવ જઈએ બીજી વાટે જો;
હું તો રહિ છું રક્ષા સારું જો, એની તું માણસ નહીં વારુ જો.
મેં ન થયું તારું રક્ષણ જો, બાઈ તુજમાં પ્રગટયું અપલક્ષણ જો;
તુંમાં કામકટકદલ પ્રગટયું જો, હવે મારે રહેવું નથી ઘટતું જો.
જોને રાય બાણાસુર જાણે જો, અંત આપણ બેનો આણે જો;
મંત્રી દુઃખદાયક છે વળતી જો, હું તો ભુંડી કહેવાઉં તુજ મળતી જો.
મારા સમ જો તું કરે મન વ્યગ્ર જો, એમ સ્વામી ન પામીએ શીઘ્ર જો;
થાકે ડગલાં ન ભરીએ લાંબાં જો, ઉતાવળે ન પાકે આંબા જો.
હું પ્રીછી કામનું કારણ જો, બેની રાખ્ય હૈયામાં ધારણ જો;
પિયુને મળવું કોને નથી ગમતું જો, સઉને જોબન હીંડે છે દમતું જો.

તૂંમાં જ્ઞાન અક્કલ નથી અર્થ જો, કારાગૃહમાં તે કયાંથી કંથ જો;
મારી ઓખાબાઇ સલૂણા જો, તમે વ્રત કરીને અલૂણા જો.
આવ્યો ચૈત્ર માસ એમ કરતાં જો, પછે ઓખાજી વ્રત આચરતાં જો;
અલવણ અન્ન જમી દિન ખુવે જો, દીપક બળે ને ભૂમિએ સુવે જો.
માત ઉમિયાને આરાધે જો, દેહદમન કરે મન વાધે જો;
થયું પૂરણ વ્રત એક માસે જો, કાણ જાણે એકાંત અવાસે જો.

વલણ

અવાસ એક સ્થંભ વિષે, વ્રત કીધું ઓખાયરે;
થયો સ્વપ્નસંજોગ સ્વામીનો, તે ભટ પ્રેમાનંદ ગાયરે.

કડવું ૧૪ મું–રાગ કેદારો

નાથ વિના હું એકલી, કેમ કરીને રહેવાય;
કામજ્વર અગટ થયો, જ્વાળા કેમરે સહેવાય. નાથ વિના૦ ટેક.
માતપિતા વેરી થયાં, જેણે દુઃખમાં નાખી;
વાંક વિના વિપત ઘણી, આ શૂળીએ રાખી. નાથ વિના૦ ૧
મારો હરખ રહ્યો હેડા વિષે, રંડાપો વળગ્યો;
કંથ વિજોગ છે દોહ્યલો, પ્રાણજીવન અળગો. નાથ વિના૦ ૨
શણગાર સજીને હું શું કરું, દેખાડું કોને;
સેજ બિછાવી સ્વામી વિના, જોઊં કોના મોંને. નાથ વિના૦ ૩
ઉજડ વનમાં હું રહું, નહી કોને જોઊં;
તસ્કરની જેમ માતને, કોડીમાં રોવું. નાથ વિના૦ ૪
મારી દિન દિન કાયા દૂબળી, સૈયર શું કરીએ;
કંથ વિજોગ છે દોહ્યલો, ફાટીને મરીએ. નાથ વિના૦ ૫
હોએ સુખ ઘણું પીયર વિષે, તોએ ઓછું આવે;
ભાઇ ભોજાઇ મેણાં દીએ, નહારી કહાવે. નાથ વિના૦ ૬
કોનો રે પીયુ મેં પરભવ્યો, પેલા ભવનીરે માંહે;
તે દેવે મુને દંડ દિધો, આવી આ ભવ માંહિ. નાથ વિના૦ ૭
રાત વેરણ થઇ માહારી, નહીં વહાણું વાએ;
પ્રેમાનંદ પ્રભૂ જો મળે, તો સુખડું થાએ. નાથ વિના૦ ૮

કડવું ૧૫ મું–રાગ કેદારો

શુકદેવજી વાણી વદે, ઓખા ભરી છે પૂરણ મદે;
વૈશાખ સુદી દ્વાદશી હૂતી, સ્વામી સ્વામી કરતી સૂતી. ૧

સુખે નિદ્રા કરે છે બાળા, તન તપ્ત ઉઠે વેહજ્વાળા;
વેહની જ્વાળાનો તાપ ન સમે, ઘણા દોહલા દિવસ નિર્ગમે.
સમય સંજોગ સૂર્યને અસ્તે, કુચમર્દન કરે છે સ્વહસ્તે;
અધર કરડે ચુંબન દે ઘેલી, બેઉ ચરણ હૃદેપર મેહેલી.
લડથડતી આવે દોડી, ચિત્રલેહાને પાડે ભુજ બીડી;
સૂતાં સજ્જાએ એકઠાં વળગી, સૈયરને ન કરે અળગી.
પર્યંકે પ્રેમદા રમે, એમ આળે નિશા નિરગમે;
કાંઈ લખીત વાત છે ભાવી, જુગ્મ કામિનીને નિદ્રા આવી.
ઓખા ઊંઘમાં ન જાણતી હૂતી, સખીની સેજે જઈને સૂતી;
તેને થાવા ન દે ઉફરાંટી, અન્યોઅન્ય ભરાવે આંટી.
સુતી સ્વામી સ્વામી કરતાં, થાવા લાગ્યાં સ્વપ્નાંતર ત્યાં;
થઈ સ્વપ્ને ઓખા આનંદી, વર મળ્યો છે મેહનો ફંદી.
મંડપ મનુષ્યે ભરાયો ખચખચી, દીઠી નૌતમ ચોરી રચી;
એક સ્વામી તે રૂપે રસાળો, તેની સાથે મળ્યો હથેવાળો.
ચાર મંગળ ફેરા ફરિયાં, કંસારનાં ભોજન કરિયાં;
દાસી ગીત ગાયે છે વરણી, ઓખા પીયુજીશું ઊઠી પરણી.
લાયક સ્તંભ પોતાની મેડી, ત્યાં પીયુજીને લાવ્યા તેડી;
પીળી પાઘ ને વાઘો લાલ, શીર તોરો છે ફૂલ ગુલાલ.
શોભે ભૂષણ તે નવરંગ, હાથે મીંઢળ શોભે અંગ;
બેઠાં શય્યાએ શ્યામા ને સ્વામી, એવું સ્વપ્ન તે પ્રેમદા પામી.
વાધ્યો વામાને મેહનો રોગ, સ્વપ્ને પામી સુખ સંજોગ;
નાથ બોલાવે કરી આદર, પ્હોંતી શામાની સાદર.
રતિસંગ્રામ કરે છે નિઃશંક, ગ્રહી અધરે દેતી ડંખ;
ત્રુટ્યો હાર વછુટી મેખલા, રમે રતિ સુખ આસન કળા.
સ્વપ્ને નારીને મળીઓ નૃપ, કન્યા ખલીત થઈ કંદ્રપ;
ભાંગી નાખ્યો તે ભોગનો ભેદ, ઉપન્યો અમૃત પ્રસ્વેદ.
મધુરી બોલે જંતરણી, એમ મ્હોડે વાત અંતરની;
સ્વપનામાં રજની જાગે, તે ,તો કન્યાને રુડું લાગે.
મનમાંહી તે મન ગયું પેશી, ખાવું ખાધું તે એકઠાં બેશી;
બિડી અરધી કરડી નાથે, આપી ઓખાજીને હાથે.

ખાતાં મુખ મરડ્યું બિડી બોટી, પિયુને રીસ ચઢી પ્રીત ખોટી;
અનિરુદ્ધ વિમાસે મંન, ચિત્ત લાગ્યું વિચાર ઉત્પંન. ૧૭
કહે મુજ કુલ ખોઈ લાજ, રખે જાણે શ્રી મહારાજ;
હું તો થઈ ગયો કામી અંધ, પરનારી સાથે શો સંબંધ. ૧૮
એમ વિચારે ભરથાર, વિરહાતુર બાણકુમાર;
પતિને જોઈ મોહજ પામી, પછે વિરહની વેદના વામી. ૧૯
બિડી પાનની અરધી કરડી, ખાધી મન વિના મુખ મરડી;
ભરથારને ભ્રાંત જ આવી, સૂન્યેથી નાથ ગયો રીસાવી. ૨૦

વલણ

રીસાવી ગયો રમણ કરતાં, સ્વપ્નાંતરની વાતરે;
ઓચિંતી ઉઠી ઓખા જાગી, સાથે માંડ્યો આંસુપાતરે. ૨૧

કડવું ૧૬ મું—રાગ સામેરીની સાખી*

સામેરી સજન વળાવિયો, તાતી વેલું માંહે;
હું ન સરજી વાદળી, પિયુને પળ પળ કરતી છાંયરે. ૧
સાહેલી સાગર ઉલટ્યો, રતન તણાયાં જાય;
કરમ હીણી ભરે મૂઠડી, તેના શંખલે હાથ ભરાયરે. ૨
સેજે સુતાં સ્વપનો ભયો, પિયા ગૃહી મોરી બાંહિ;
ઓચિંતા ઝબકી ગઈ, પીયુ ન દેખું ત્યાંહિરે. ૩
સુણી ત્યારે પિયુ સાંભરે, જાગું તો પિયુ જાય;
રૈન કે સ્વપ્નાંતરે, કયું જિણ મોરી માય. ૪
સ્વપ્નમેં પિયુ આવીયા, ઉઘે લાગો ધાય;
બલિહારી એ સ્વપ્નાને, મત સ્વપ્ના હો જાયરે. ૫
સ્વપ્નાને તોરા કહા કીયા, મત જગાવે મોય;
જો મેરા પિયા ના મીલે, તો મેં મરુંગી સોયરે. ૬

રાગ સામેરી

જાગી જાગીરે રામા રસભરી, તપાસે સેજલડી ફરી ફરીરે.—રામા. ટેક.
ઉઠીને સજ્જાપર બેઠી, વિચાર વિષે પેઠીરે;
ચતુરાં ચક્ષુને ચોળીને જોતી, પછે નેત્ર નિર ભરી રોતીરે. રામા. ૧

* જૂદી જૂદી ચાર પ્રતોમા આ સાખીઓ જોવામાં આવી, તોપણ એ પ્રેમાનંદની રચેલી હશે, એમ ખાતરીથી કહી શકાય નહિ

ભુજ દઇને લલાટેરે બેઠી, વિરહ ભરી છે બાળીરે;
ચરચર ધ્રુજે ને કાંઈ નવ સૂઝે, રુવે છે આંસુડાં ઢાળીરે. રામા.
મુખે કરડે છે આંગળી, મેં વણસાડ્યું થોડાને કાજેરે;
મેં મુઈ મોહોડું મચકોડ્યું, બિડી ન ખાધી તે દાઝેરે. રામા.
લડથડતી ચાલે ને પાલવ ઝાલે, ભમર ભોળી ભાળેરે;
કરે સ્વામીને સાદ સંભારી, નેણે તે આંસુડાં ઢાળેરે. રામા.
ધબ ધબ ગઈ નારી, તપાસી બારી, દિઠી તે ભોગળ ભીડીરે;
જોઈ ચારે ખુણે, ને મસ્તક ધુણે, વિલપે વિજોગની પીડીરે. રામા.
કરે કાલાવાલા, મનોરથ ઠાલા, ઠણઠણતી દે છે સમરે;
તમારે હસવું, મ્હારે રોઇ મરવું, ધીરજ રાખું કયમરે. રામા.
આપી સંભોગ સુખ, પછી દેવું દુઃખ, મારી નિર્મળ કર્મની રેખારે;
અતીશે મા તાણો, દયા મન આણો, તમને બાપના સમ દો દેખારે. રામા.
જુઓ પ્રીત તપાસી, હું છું દાસી, દંડ દો અપરાધ સારુંરે;
કરો સ્નેહ, કે વ્હાલા તજું દેહ, અતિ ઘણું તે નહીં વારુંરે. રામા.
મિટ મિટ માંડો, ને ખટપટ છાંડો, ન બોલો તો કંઠ નાખું વહાડીરે;
બીડી માટે થયાં મન ખાટાં, કહો તો મુખના તંબોળ લઊં કહાડીરે. રામા.
અરે નાથજી ન જઈએ હાડે, રાડ તે ફોગટ ફાંસુરે;
અમોપર ન આવે દયા, દેખી મારી આંખડીએ આંસુરે. રામા.
અનેક ઉપાય કીધા કન્યાએ, ન બોલ્યો નાથ આશા ભાગીરે;
વદે વિપ્ર પ્રેમાનંદ, થઇ ગતિ મંદ, પછે ઓખા તે રોવા લાગીરે. રામા.

કહવું ૧૭ મું–રાગ રસિક મહલાર

મારો પીયુ પરદેશી થઇ રહ્યો, રિસાવ્યો ભરથાર;
રત્ન આવ્યુંતું હાથમાં, રાખી ન શકી આણીવારરે. મારો.
હવે દોષ દેવો શો કર્મને, હાસ્યમાં થયું કલ્પાંત;
મેં તો મરકલડે મુખ ફેરવ્યું, મારા નાથને પડી છે ભ્રાંતરે. મારો.
હવે વહેલા પધારોને નાથજી, મ્હારું હૃદય ફાટીરે જાય;
સુખસાગર વહી ચાલીયો, જોબન તણાયું જાયરે. મારો.
વ્યાકુળ મન કન્યાતણું, કેશ છુટા છે ચારે દીસ;
હાય ધસે કલ્પાંત કરે. હવે શું થાશે જગદીશ. મારો.
પેલે ભવે કર્મ શાં કર્યાં, પાપી પતિ વિજોગની જ્વાળ;
દુઃખ રહી હઇડા વિષે, રંગમાં ડશીયોરે વ્યાળ. મારો.

ચો દિશા ભાળે ભામિની, ઓચિંતા દો · દરશંન;
ઉઠે બેસે અવની પડે, જેમ જળ વિના તલપે મીન. મારો. ૬
એમ રુદન કરે સુંદરી, જાગી ચિત્રલેહા તત્કાળ;
તેણે હૃદિયા સાથે ચાંપીને, ચુંબન લીધું ગાલ. મારો. ૭
તાત તારો જો જાણશે, આપણુ બેનો આણશે અંત;
સાચું કહેને મારી બેનડી, તેં શું દીઠું સ્વપંન. મારો. ૮

વલણ

ઓખા કહે સુણ બેનડી, મુને ભાવ ન લગારરે;
ભટ પ્રેમાનંદ એમ કહે, પ્રાણ લાવતાં શી વારરે. ૯

કડવું ૧૮ મું–રાગ વેરાડી

આશા ભંગ થઇ ભામિની, રુવે સ્તુતિ કરે સ્વામીની;
ચિત્રલેહા ભણી તે ગઇ, ઉઠ બેનિ તું શું સુઈ રહી. ૧
છે ચતુર કૌભાંડ કુમારી, પૂંછે વાત સકળ વિસ્તારી;
ચિત્રલેહા કહે સુણ બાળી, કેમ રુવે છે આંસુડાં ઢાળી. ૨
જાગિ સૈયર બે બાકૂળી, કેમ રુવે છે કન્યા વ્યાકૂળી;
આવડી ઓખા શાને કાંપી, શકે ઓથારે તુજને ચાંપી. ૩
મારિ મીઠી તું રહે છાની, તને રક્ષા કરે રે ભવાની;
કહે બેની તને શું હતું, સ્વપ્નમાં દીઠું કાંઇ નવું. ૪
ઓખા કહે છે કર્મે દેઇ હાથ, થોડા સારુ દુભ્યો મેં નાથ;
હસતાં રમતાં ચઢી ગયો ક્રોધ, ફોકટ ફાંસ્યુ થયો વિરોધ. ૫
કર દિવો ને ઘર નિહાળિએ, છે તો આટલામાં પિયુ ભાળિયે;
ચિત્રલેહા કહે ઘેલી થઇ, દેવે અહિયા અવાયે નહીં. ૬
આવિ ન શકે પ્રાણી પંખના, એ તો સ્વપ્નની ઝંખના;
પિયુ પિયુ કરતાં તું સુતી, માટે સ્વપ્નામાં દીઠો પતી. ૭
સ્વપ્ને નિર્ધન પામે ધન, સ્વપ્ને વંઝા પ્રસવે તન;
જાગે ને ઠાલો ઉછંગ, સ્વપ્ન મૃગજળનાં તરંગ. ૮
ઈંદ્રજાળની જેવી વસ્ત, અહિયે ને ઠાલો હસ્ત;
લભ્ય ન થાય દીઠું સ્વપ્ને, દર્પણ રુપ ન આવે કને. ૯
ગાંધર્વ નગર ને ગગન કુસુમ, ભોગ અસ્થિર સ્વપ્નના તેમ;
નિદ્રાવશ મન ક્યાંહીં ભમે, સ્વપ્ન સુખ નહિ સાચું કયમે. ૧૦

ચિત્રલેહાયે દીધિ હારણુ, સખી ઓખાને આપે ધારણુ;
કુંવરીનું મનાવા મન, કીધો દીપક ફેરવ્યો ભવન. ૧૧
તપાસ્યું માળિયું ચારે પાસ, પડિ ઓખા થઇને નિરાશ;
વાધિ વિરહતણી વેદના, મૂર્છાગત થઇ અચેતના. ૧૨
ચિત્રલેહાએ બેઠી કરી, હૃદયે ચાંપી બે ભુજ ભરી;
કામવશથકી મન લાજતું, વિરહતમ છે તન દાઝતું. ૧૩
છાંટી સખિયે પાયું નીર, વિરહે વ્યાકુળ સ્વેદ શરીર;
ચિત્રલેહા કહે સૂણ સતી, સાવધાન થા તું લાવું પતી. ૧૪
કેમ વિસરચું ઉમાનું વચન, સ્વપ્ને વરશો સ્વામીન;
ઓખા કહે મને સ્મરણા થઇ, આણી આપ પ્રભૂને અહીં. ૧૫
વિધાત્રી કહે શું તેનું નામ, સ્વપ્ને સ્વામીનું કોણ ગામ;
કોણ જાત પિતા ને માત, લઇ આવું કહે માંડી વાત. ૧૬
ઓખા કહે કર્મે દઇ ભૂજ, વારે વારે શું પૂછે મૂઢ;
મન મળવા રહ્યું ટમટમી, તેનું રૂપ અંતર રહ્યું રમી. ૧૭
ઓખા કહે હું તો ઘેલી થઇ, નામ ઠામ પુછાયું નહીં;
નાત જાત ને માત પિતાય, પ્રીછિ નહિ જે પ્રથમ પૂછાય. ૧૮
રૂપ કળા મને મન ગમી, તે સ્વરૂપ રહ્યું ચિત્ત રમી;
બાઇ તે નાથે મિથ્યા મને દમી, સુખ સુરજ ગયો આથમી. ૧૯
નિશા નહિ જાયે નિર્ગમી, મળવા મનડું રહ્યું ટમટમી;
વિરહ દુઃખ ન રહેવાય ખમી, લાવ નાથને ચરણે નમી. ૨૦
સખી કહે કર્મે દઇ હાથ, તું માંડી કહે બધી વાત;
મિથ્યા વાત કહે છે મને, નામ ઠામ વિના લાવું કેને. ૨૧
તું કાંઇ એક આશરો વદ, તારા સ્વામીને લાવું સદ;
ઓખાં બોલે છે આલપંપાળ, આવે તો ઓળખું તત્કાળ. ૨૨
ઘણું રૂપ સબળ છે સારું, તેણે ચિત્તડું ચોર્યું છે મારું;
સ્વામી વિના તો જીવવું વૃથા, માટે પિંડ પાડું સર્વથા. ૨૩

વલણ

પિંડ હું પાડું સર્વથા, આજ ન આવે સ્વામીરે;
ચિત્રલેહા રૂપ ચીતરે, કાગળમાં બહુ કામીરે. ૨૪

કડવું ૧૯ મું-રાગ નટની દેશી

કાગળ રંગ લીધારે વિધાત્રી, ભાતભાતનાં ચિતરે સ્વરૂપ;
સ્વર્ગના સુર પાતાળના પન્નગ, લખીયા તે ભૂમીના ભૂપ. કાગળ. ૧
વાયુ વરુણ ને પાવક લખીયા, જક્ષરાય ને જંમ;
ઓખા કહે તું લઘુને મૂકીને, વૃદ્ધને દેખાડે છે કયમ. કાગળ. ૨
ગણેશ ઇશ ને અંબુઇશ લખીયા, લખીયા તે સેનાના ધીશ;
જુગ્મ તુરૈયા સઉ જોવડાવ્યા, તોએ ધુણાવે શીશ. કાગળ. ૩
પ્રભાકર સુધાકર લખીયા, ગિરિજાવર ગંભીર;
ઓખા કહે એમાં કોઇ નહીં, મારા સ્વામીજી કેરું શરીર. કાગળ. ૪
અષ્ટ વસુ ગુણ ગાંધર્વ લખીયા, લખીયા તે બારે મેહ;
સપ્ત જળનિધિ અષ્ટ ધાતુકર, લખી તે તેની દેહ. કાગળ. ૫
વેદ મુનિ ને જુગ્મ વિણાધર, લખીયા તે ચિત્રવિચિત્ર;
મારુત્તગણ ને લખીયા વિદ્યાધર, સપ્ત ઋષિજી પવિત્ર. કાગળ. ૬
શત કૌરવ ને પાંચ પાંડવ, દેશ દેશના રાય;
કન્યાના કોઈ મનમાં ન આવે, આકુળ વ્યાકુળ થાય. કાગળ. ૭
ચિત્રલેહા મનમાંહી વિચારે, મેં લખીયા તે ઠામોઠામ;
વિષયી પુરુષ ભામનીનો ભોગી, શ્રીકૃષ્ણતણું એ કામ. કાગળ. ૮
ચતુરભુજ પીતાંબરધારી, લખીયા તે શ્રીમહારાજ;
દીઠા શ્રી કૃષ્ણ ને ઓખા ઉઠી, કીધી વડસસરાની લાજ. કાગળ. ૯
અરે સહિયર એ લિયાનારે કુળમાં, છે મારો ભરથાર;
તવ પ્રદ્યુમ્નને લખી દેખાડ્યો, લાજ કીધી બીજી વાર. કાગળ. ૧૦
કન્યા કહે અવયવ પ્રભુના, આ પુરષ કોઈ વૃદ્ધ;
ચિત્રલેખાએ લખી દેખાડ્યો, કાગળમાં અનિરુદ્ધ. કાગળ. ૧૧
મુગટ ભ્રમર પર વદન સુધાકર, નેત્ર બે અંબૂજ;
ઘેલી ઓખા ધાઇને ભેટી, કાગળને ભરી ભૂજ. કાગળ. ૧૨
ધન્ય ધન્ય નાથજી, હાથ ગ્રહીને, ન મૂકીએ તે બીડી સારું;
હૃદય અબળાનું હોય કાચું, કુણ ગર્જુ છે મારું. કાગળ. ૧૩
ના ના બોલો મારા સમ છે, લાજો છો શા માટે;
ચિત્રલેહા કહે ન હોય સ્વામી, વળગ્યામાં કાગળ ફાટે. કાગળ. ૧૪

વલણ

કાગળ ફાટે કામની, ચિત્રલેહા બોલી વાણીરે;
ઓખા કહે તું દ્વારિકાથી, આપ્ય પ્રભુને આણીરે. ૧

કડવું ૨૦ મું—રાગ મારુ

ઓખા કહે છે સુણ સાહેલી, લાવ નાથને વ્હેલી વ્હેલી;
બાઈ તું છે સુખની દાતા, લાવ સ્વામીને થાય સુખ શાતા. ૧
ઓખા તને તો પડ્યા એ હેવા, સખી આણ્યાના ઉપાય કેવા;
તને પરણ્યાતણું મન થાય, નથી લાવ્યાનો એક ઉપાય. ૨
દૂર પંથ છે દ્વારામતી, કેમ જવાય મારી વતી;
ત્યાં તો જઈ ન શકે રાય શક્ર, રક્ષા કારણ ફરે છે ચક્ર. ૩
જીવતાં તો ફરી ન અવાય, નિશ્ચે મસ્તક છેદન થાય;
જાવું જોજન સહસ્ર અગિયાર, તારો કેમ આવે ભરતાર. ૪
નયણે નીરની ધારા વહે છે, કર જોડીને કન્યા કહે છે;
બાઈ તારી ગતિ છે મોટી, તને તો ન કરે કોઈ ખોટી. ૫
સહિયરને સહિયર હાય વાલી, બાઈ તેં મને હાથે ઝાલી;
આપણે બે બાળસંઘાતી, તું તો પ્રાણદાતા છે વિધાત્રી. ૬
માબાપ વેરી થયાં મારાં, મેં તો ચરણ સેવ્યાં છે તારાં;
ચિત્રલેખા તું દીન દયાળ, એમ કહિને પગે લાગી બાળ. ૭
ચિત્રલેહાએ ધારણા દીધી, પછી કાયા પક્ષિણીની કીધી;
બોલિ ચિત્રલેહા સત્ય વાણી, ક્ષણ એકમાં આપું આણી. ૮
તેશું પરણાવું રુડી રીત, તો તું જાણજે મારી પ્રીત;
ઓખા કહે રહેજે રુડે આચરણે, રખે અનિરુદ્ધને તું પરણે. ૯
સખિ સુંદર વરને જાણી, રખે થાતી તું પટરાણી;
એનો અતિશે છે હાથ રૂપાળો, રખે મેળવે તું હાથેવાળો. ૧૦
બાઈ જાદવ વર છે રુડા, રખે પહેરીને બેસતી ચુડો;
બાઈ જઇને આવજે તર્તે, રખે તે સાથે મંગળ વર્તે. ૧૧
સખિ આવજે વહેલી વહેલી, વહાણુ વાતાં પહેલી પહેલી;
બાઇ તારો છે વિશ્વાસ, રખે કરતી મને નીરાશ. ૧૨
કોઈ ન જાણે એવું કરજે, વેગે સ્વામીને લઇને ફરજે;
જો જાણશે પિતા બાણ, તો તો આપણા લેશે પ્રાણ. ૧૩

તું તો કરજે સ્વામીનું જતંન, મુજ રાંકને હાથ રતંન;
પછે પંથે વળાવિ વિધાત્રી, પક્ષિણી મન વેગે જાતી. ૧૪
દ્વારિકા પહોંચી કામિની, છેલ્લી દોઢ પહોર જામિની;
જાવા કીધું નગરમાં મન, એવે આવ્યું સુદરશન. ૧૫
જેવું મસ્તક છેદે બળમાં, કન્યા પેઠિ ગોમતિના જળમાં;
એવે નારદ ઋષિ ત્યાં આવી, ચક્રભયથકી કન્યા મુકાવી. ૧૬
કહે નારદ સુદરશન, એને લઈ જવા દેજે તંન;
એ તો કામ કરે છે કૃષ્ણને ગમતું, માટે રખે તું એને દમતું. ૧૭
પછે ઉદકની અંજલિ લીધી, મંત્રે વિધાત્રી નિર્ભય કીધી;
તામસી વિદ્યા ઋષિએ આપી, પછે પીઠ પ્રેમદાની થાપી. ૧૮
હવે અલ્પ રહી છે રાત્રી, જા લે અનિરુદ્ધને તું વિધાત્રી;
ગયું ચક્ર તે પશ્ચિમ પાસે, ઋષિ, નારદ વળિયા આકાશે. ૧૯
ચાલિ ચિત્રલેખા જોતિ ગામ, સામસામા શોભિતાં છે ધામ;
સપ્ત ભોમિના ભવન તે ભાસે, જોતાં ભૂખ તરસ તે નાસે. ૨૦
બહુ કળશ ધ્વજા બિરાજે, જોતાં અમરાપુરી તો લાજે;
શોભે છજાં ઝરુખા ને માળ, મણિમય થંભ ઝાકઝમાળ. ૨૧
વાંકી બારી ને ગોખે જાળી, લીલા કાચ મૂક્યા છે ઢાળી;
લીપી ભીતે સોનાની ગાર, ચળકે કામ તે મીનાકાર. ૨૨
ભલાં ચૌટાં શેરી ને પોળ, સામસામી હાટનિ ઓળ;
ઘેર ઘેર તે વાટિકા કુંજ, કરે ભમર તે ગુંજાગુંજ. ૨૩
મોટા માતંગ ઘૂમે ને ડોલે, ગુણગાન બંદીજન બોલે;
દીસે દ્વારિકા વૈકુંઠ સરખી, ચિત્રલેહાયે નગરી નરખી. ૨૪
દુર્ગ કોસીસાં રુડાં બિરાજે, ચારે પાસે રત્નાકર ગાજે;
ત્યાં ગોમતિનો સંગમ, ઉદ્ધરે સ્થાવર ને જંગમ. ૨૫
શકે અવાસ પડશે વ્યોમ, જાણે વૈકુંઠ આવ્યું ભોમ;
ઘેર ઘેર હરિગુણ ગાય, ચિત્રલેહા તે જોતી જાય. ૨૬
વસુદેવનાં ઘર નિહાળી, ગઈ જ્યાં વસે શ્રીવનમાળી;
સોળ સહસ્ર નારી વિહારી, દીઠા ઘેર ઘેર દેવ મુરારી. ૨૭
હરિના સાઠ લાખ છે તંન, જોયાં તેહ તણાં ભવંન;
જોયું કામધામ ઝાતકાર, દીઠો મેડિયે કામકુમાર. ૨૮

અનિરુદ્ધ સુતો છે હિંડોળે, ત્યાં દાસીઓ વાયૂ ઢોળે;
શોભે દીપક ચારે પાસ, બે ચરણ તળાંસે દાસ. ૨૯
ત્યાં બાવનાં ચંદન બેહેકે, બહુ હિંડોળે ફૂમતાં લેહેકે;
કામકુંવર તે કામ જ જેવો, ચિત્રલેહાને ચોરી લેવો. ૩૦
લેવા કુંવરનું કારણ, સમર્યું નિદ્રાનું ધારણ;
રાતે જે કોઈ જાગતું હતું, તે તો જે જેમ તે તેમ સૂતું. ૩૧
ધારણ ભારણ ભારી કાયા, વ્યાસમાન થઈ જોગ માયા;
અનિરુદ્ધતણી કિંકરી, તે તો સૂતી નિદ્રાયે ભરી. ૩૨
ચિત્રલેહા ઘરમાં ગઈ, પણ કુંવર જાગ્યો નહીં;
ત્યાં વિચાર અંતરમાં કીધો, કડાં કાઢી હિંડોળો લીધો. ૩૩
બે બે ડાંડી કરમાં ઝાલી, ખેચર રીતે તે ચતુરા ચાલી;
કરે યત્ન અંતરમાં વહાલ, એવી ઉડિ જે આવે ન આલ. ૩૪
ગોવિંદે ગોઠવણી કીધી, જાણિ જોઇને જાવા દીધી;
ઘેર ઓખા જુવે છે વાટ, નાવ્યા નાથ ને થાય ઉચાટ. ૩૫
એવે સાંભળિ પાંખ જ વાગી, ત્યારે ઓખાની આરત ભાગી;
આ નાથ તારો હિંડોળે, નર નારિ મળો તમે ટોળે. ૩૬

સાખી

ટોળે મળો તમે તારુણી, આ તારો ભરથાર;
પછે ઓખાયે ચિત્રલેહાને, દિધા સોળ શણગાર. ૩૭

કડવું ૨૧ મું-રાગ મારુની દેશી

ઓખા કહે છે ચિત્રલેહાને, તેં આપ્યું પ્રાણનું દાન;
સખી કહીને કેમ બોલાવું, તું છે દેવી સમાન. ૧
દીપક જાગતો કરીને કન્યા, પરણ્યાની પાસે આવી;
શું સુતા નિદ્રાવશ સ્વામી, હિંડોળે સોહાવી. ૨
કામકુંવરને આ શી નિદ્રા, સુતું સારું લાગે;
દૂર પંથથી કંથ પધાર્યા, તોએ સુતા નવ જાગે. ૩
રજની અલ્પ રહી છે રાણા, ઉંઘ તે તમને આ શી;
જોની સખી એ બીવા દીસે છે, કુંભકરણના ઉપાસી. ૪
ઊંચે સ્વરે જઇને બોલાવે, ચરણ નેપૂર વજાડે;
હસ્યા વિષે હિંડોળો હલાવે, તોએ ન આંખ ઉઘાડે. ૫

વાયૂ ઢોળે ને ચરણ—તળાંશે, મુખે કરે સ્તવંન;
એવે સમે અનિરુદ્ધને આવ્યું, નિદ્રાવશમાં સ્વપ્ન. ૬
કોઇક નારી મુજને લાવી છે, હીંડોળો કરીને હરણ;
એકાંત વાસમાં રાજકન્યાનું, કીધું મેં પાણીગ્રહણ. ૭
તેના પિતાએ મુજને બાંધ્યો, હાક તે ચૌદશ વાગી;
લાવ્ય મોગળ મારું સેનાને, સાચે તે ઉઠ્યો જાગી. ૮
હસી ખસી ઓખા રહી અળગી, હાકી ઉઠ્યો આ શુંય;
અનિરુદ્ધ ગાભરો થઇને કહે છે, કયાં આવ્યો છું હુંય. ૯
હિંડોળો એ નિશ્ચે મારો, નોહે એ મેડી મ્હારી;
દાસી ચાર દિસતી નથી, આ બે કોણ રાજકુમારી. ૧૦
ઓખાએ ચિત્રલેહાને પ્રેરી, તે બોલી શીર નામી;
હું તમને હરી લાવી છું, ક્રોધ ન કરશો સ્વામી. ૧૧
આ બાલા છે બાણાસુરની, ઓખા છે એનું નામ;
સ્વપ્નાંતરમાં વરી ગયા છો, તમ આવે થયો વિશ્રામ. ૧૨
આ નારી પ્રભુજી તમારી, સમાવો તનનો તાપ;
સ્રી ભરથાર બન્યો રહો છાનાં, ને જાણે એનો બાપ. ૧૩
વચન સાંભળી વિધાત્રીનાં, ચઢી અનિરુદ્ધને રીશ;
શું કરું જે ખડ્ગ નથી, નહિ તો છેદત બન્યોનાં શીશ. ૧૪
ગામ મુકાવ્યું ને ધામ મૂકાવ્યું, મુકાવ્યુંરે કુટુંબ સ્વજંન;
કેમ વરું અસુરની કન્યા, હું જાદવ કુળનો તંન. ૧૫
પરું જોઇને ઓખા કહે છે, જાદવ કુળ તો પવિત્ર;
વિચારીને બોલો નાથજી, જાણું પિતામહનાં ચરિત્ર. ૧૬
રીંછસુતા ને કુબ્જા દાસી, તેથી હું નથી નરતી;
તાત તમારો પરણીને લાવ્યા, તે તો પ્રગટ નથી કરતી. ૧૭
અનિરુદ્ધને તવ હાસ્ય આવ્યું, રીશ ગઈ ઉતરી;
અવળે મુખે શું રે બોલો છો, જુવોને પાછાં ફરી. ૧૮
એવે સમે ઋષિ નારદ આવ્યા, પ્રિશ્રિરી પ્રચ્છાય;
ગાંધર્વવિવાહ તત્ક્ષણ કીધા પરણાવ્યાં વર કન્યાય. ૧૯

વલણ

વરકન્યા પરણાવિયાં, નારદ હવા અંતરધ્યાનરે;
નર નારી સુખ ભોગવે, ઇંદ્ર ઇંદ્રાણી સમાનરે. ૨૦

નર નારી આનંદ ઘણો, વાધ્યો પ્રેમ અપારરે;
વિધાત્રી તુજને નમું, મુને મેળવ્યો ભરથારરે. ૨૧

કડવું ૨૨ મું–રાગ ચોપાઇ

શુકજી બોલ્યા પરમ વચંન, સાંભળ પરીક્ષિત રાજંન;
મળી બેઠી બેઉ સૈયારી, બોલી વયન કૌભાંડ કુમારી. ૧
સુખ ભોગવે શ્યામા ને સ્વામી, ચિત્રલેહા કહે શિર નામી;
અન્ન એનું આપે છે રાય, ત્રીજું માણસ કેમ સમાય. ૨
તમે નર નારિ ક્રીડા કીજે, બાઇ મુજને તો જાવા દીજે;
રડતિ ઓખા તે વળતું ભાખે, બાઇ કેમ જીવું તુજ પાખે. ૩
તમે તાતને ઘેર ન જવાય, જો જાઓ તો વાત ચરચાય;
રહિ એકઠાં દહાડા નિર્ગમશું, આપણ ત્રણે વહેંચી અન્ન જમશું. ૪
બાઈ રહિશ કદી હું ભુખી, નહિ તુજને થાવા દેઉં દુઃખી;
તને આપીશ મારો ભાગ, નથી હમણાં જવાનો લાગ. ૫
દુઃખ થાશે તો દેઇશું થાવા, પણ નહિ દેઉં બેનડી જાવા;
ચિત્રલેહા કહે સુણ શાણી, રખે આંખે તું ભરતી પાણી. ૬
પ્રધાન પુત્રી કહેવાઉં છું માત્ર, હું છું બ્રહ્માણિ માનવ ગાત્ર;
તુજ અર્થે લિધો અવતાર, માટે મેળવ્યાં સ્રીભરતાર. ૭
એમ કહિને થઈ અદર્શન, ચિત્રલેહા ગઈ બ્રહ્મસદંન;
ઓખારે રોઇ આંખો ભરી, કંથે આસના વાસના કરી. ૮
સ્વામીએ સંબોધી નારી, સુખે વિધાત્રી મેલી વિસારી;
બેઉને વિસરિ વિજોગની પીડા, નર નારિ કરે કામક્રીડા. ૯
આસન ભેદે બંનો છે પૂરાં, નર નારી રતિજુદ્ધે શૂરાં;
બેની છે ચઢતી જોબન કાયા, પ્રીતિબંધને બાંધી માયા. ૧૦
સ્નેહઅર્ણવ ઓખા નારી, ઝીલે અનિરદ્ધ નાથ વિહારી;
જે જે જોઇએ તે ઉપર આવે, ભક્ષ ભોજન કરે મન ભાવે. ૧૧
પહોત્યો ઓખાનો અભિલાષ, પછે આવ્યો વૈશાખ માસ;
જાળિયે બારિયે વાયુ વાયે, સમ ત્યમ હર્ષ અધિક તે થાયે. ૧૨
આવ્યા વર્ષા કાળના દિન, ગાજે વરસે ને થાય પરજન્ય;
થાય આકાશે વિજળી પૂરી, બોલે કોકિલા વાણી મધૂરી. ૧૩
ત્યાં તો મોર બપૈયા બોલે, મહા તપસીના મનડાં ડોલે;
માળિયા તળે સાગર ગાજે, અંગે નવ સપ્ત શણગાર સાજે. ૧૪

તેલમર્દન મંજન અંગે, ચરચે ચંદન કેસર સગે;
નેત્રે અંજન આભરણ સાર, મુખે તાંબુલ કેરો આહાર. ૧૫
તપે નિલવટ ચાંદલો તેવો, ચન્દ્ર શરદ પુનમના જેવો;
શીર રાખડી શોભા ઘણી, ચોટલો જાણે નાગની ફણી. ૧૬
શીશફૂલ સેંથે સિંદૂર, તેણે મોહ્યો અનિરુદ્ધ શૂર;
કાને ઝાલ અમૂલક જોઈ, કામકુંવર રહ્યો છે મોહી. ૧૭
નાકે સોહે મોતીની વાળી, તેને અનિરુદ્ધ રહ્યો છે ન્યાળી;
નારિ તારિ નાસિકાનો મોર, નો'ય ભૂષણ ચિત્તનો-ચોર. ૧૮
રક્ત અધર હસે મંદ મંદ, નહિ હાસ્ય એ મોહનો ફંદ;
પંકજમાં મેઘબિંદુ પડતાં, મોતિ મોરનાં અધરે અડતાં. ૧૯
ચપળ નેત્ર ઝિણું અંજન, જાણે ગાલે પડ્યાં ખંજન;
મોહ્યો મોહ્યો તે મુખને મોડે, મોહ્યો મોહ્યો ભ્રકુટિને જોડે. ૨૦
મોહ્યો મોહ્યો સ્નેહને સંધે, મોહ્યો મોહ્યો હાર ગળબંધે;
મોહ્યો મોહ્યો તે હસ્તક મળે, મોહ્યો મોહ્યો ઉરગળસ્થળે. ૨૧
મોહ્યો મોહ્યો અલકા લટે, મોહ્યો મોહ્યો કેસરી કટે;
મોહ્યો મોહ્યો તે પેરણ ફાળી, મોહ્યો મોહ્યો તે ક્ષુદ્રઘંટાળી. ૨૨
મોહ્યો મોહ્યો અગરજાને બહેકે, મોહ્યો મોહ્યો ચાલને લહેકે;
મોહ્યો મોહ્યો ઝાંઝરને ઝમકે, મોહ્યો મોહ્યો ઘુઘરીને ઘમકે. ૨૩
મોહ્યો મોહ્યો તે પ્રેમને પાશે, મોહ્યો મોહ્યો તે મદ મંદ હાસે;
દેખિ એક સ્થંભનું ધામ, તેથી વિસર્યું દ્વારિકા ગામ. ૨૪
ઘણું ભક્ષ ભોજન પામ્યો આપ, તેણે વિસરિ ગયાં માબાપ;
પામ્યો અધરામૃતનું પાન, ગયું વિસરી હરિનું ધ્યાન. ૨૫
નિરંકુશ વિષયનો સ્વાદ, તેણે વિસરી કુળ મરજાદ;
ઓખા સ્નેહતણો સાગર, તેણે વિસર્યો રત્નાગર. ૨૬
અનિરુદ્ધને ચાલ છે ગમતી, હીંડે નારી નેહથી નમતી;
મહિલા મહિલા એમ આચરતો, હીંડે નારિની પુંઠે ફરતો. ૨૭
ઘેલો કીધો છે મૃગયાનેણી, નવ જાણે દિવસ કે રેણી;
અંગોઅંગ કામ રહ્યો રમી, ચારે નેત્ર ઝરી રહ્યો અમી. ૨૮
સ્ત્રીએ મોહની મદિરા પાઈ, આલિંગન દે ધાઈ ધાઈ;
શુદ્ધ બુદ્ધ તો વિસરી ગઈ, એમ ચોમાસું ગયું વહી. ૨૯

વલણ

ગયું ચોમાસું વિષય રમતાં, આવ્યો આસ્વિન માસરે;
કન્યા ટળી નારી હવી, ઓખા પામી વિલાસરે. ૩

કડવું ૨૩ મું—રાગ દેશાખ

વર્ષા ઋતુ વહી ગઈરે, રમતાં રમતાં રંગ વિલાસ;
સુખ પામ્યાં ઘણુંરે, તવ આવ્યો આશ્વિન માસ. ૧
એક સમયે સહીરે, શરદ ઋતુ સમે નર ને નાર;
માણુકઠારી પૂર્ણિમારે, ઉત્તમ દિવસ આવ્યો સાર. ૨
ચંદ્રકિરણ ચાંદણીરે, બેઠાં હિંડોળે નર ને નાર;
હાસ્યવિનોદશુંરે, કરતાં ક્રીડા વિવિધ પ્રકાર. ૩
રક્ષક રાયનારે, તેણે દીઠી રાજકુમાર;
કન્યારૂપ ક્યાં ગયુંરે, ઓખાજી દીસે છે હવે નાર. ૪
ચિત્રલેહા છે નહીંરે, એકલડી દીસે છે એહ;
રાતી રાતી આંખડીરે, પ્રફુલ્લિત દીસે એની દેહ. ૫
હિંડે ઊર ઢાંકતીરે, શકે થયા છે નખપાત;
અધરપર શામતારે, છે કોઈ પુરુષ દંતના ઘાત. ૬
સેવક સંચર્યારે, કાંઈ એક દેખી મન વિચાર;
મંત્રી કોભાંડનેરે, જઈને કહ્યા સમાચાર. ૭
પ્રધાન પરવર્યોરે, જ્યાં છે અસુર કેરો નાથ;
રાયજી સાંભળોરે, મંત્રી કહે છે જોડી હાથ. ૮
લૌકિક વારતારે, કંઈક આપણુને લાંછન;
રસના છેદીએરે, હું કેમ કહું કઠણુ વચન. ૯
બાળકી તમ તણીરે, તે તો થઈ છે નારી રૂપ;
વારતા સાંભળીરે, આસનથી ડગીયો છે ભૂપ. ૧૦
ધજા ભાંગી પડીરે, તે તો આફ્ડી અકસ્માત;
બાણુ કોપ્યો ઘણુંરે, મંત્રી સાચી કહોને વાત. ૧૧
શિવે કહ્યું તે થયુંરે, તારી ધજા થશે પતન;
ત્યારે તું જાણજેરે, કોઈ શત્રુ થયો ઉત્પન. ૧૨
જાઓ મંત્રી તમેરે, જુઓ પુત્રીની શી છે પેર;
કોઈ જાણે નહીંરે, તેમ તેડી લાવોને ઘેર. ૧૩

પરધાન પરવર્યોરે, સાથે ડાહ્યા ડાહ્યા જંન;
ઓખાજીને માળીએરે, હેઠા રહીને વદેરે વચંન. ૧૪
કૌલાંક ઊચર્યોરે, ઓખાજી દ્યોને દર્શન;
ચિત્રલેહા કયાં ગઈરે, આલો તેડે છે રાજંન. ૧૫
થરથર ધ્રુજતીરે, પડી કાંઈ પેટડીયામાં ફાળ;
શુ થાશે નાથજીરે, આવી લાગી મહા જંજાળ. ૧૬
તમો રખે બોલતારે, કંથજી દેશો મા દરશંન;
મુખ ઉડી ગયુંરે, થયાં સજળ બન્યો લોચંન. ૧૭
બાળા બેબાકળીરે, કંપે કદલિ સરખા વર્ણ;
કસણુ કરર્યાં વીનારે, કંચુકી અવળાં છે આભ્રણુ. ૧૮
બારીએ બાળકીરે, ઉભી રહી છે ત્યાં આવી;
કૌલાંડે કુંવરીનેરે, અલવ વચને બોલાવી. ૧૯
ચિત્રલેહા કયાં ગઈરે, તું એકલી કયમ દેખાય;
કન્યારૂપ કયાં ગયુંરે, કેમ તું નારીવેશ જણાય. ૨૦
શરીર સંકોચતીરે, કાં બેબાકળી તું બેહેની;
ઘરમાં કુણુ છેરે, શીઘ્રે સાચે સાચું કેહેની. ૨૧
ગલસ્થળે કર દીસેરે, કોઈ પુરુષ દંતના ઘાત;
ઘણુગટ તાણુતીરે, બોલે આખી ભાગી વાત. ૨૨
દિલ વારુ નથીરે, કીધું ચિત્રલેહાએ શયંન;
તેણે હું વ્યાકુળીરે, દુઃખણી ભરું છઉં લોચંન. ૨૩
મંત્રી ઓચરેરે, બાઈ કાં બોલો આળપંપાળ;
હેઠાં ઉતરોરે, નહીં તો ચઢીને જોઈશું માળ. ૨૪

વલણુ

માળ જોઈશું તમતણો, ભાંગશે તમારો ભારરે;
એવું જાણી હેઠાં ઉતરો, રાય કોપ્યો છે અપારરે. ૨૫

કડવું ૨૪ મું–રાગ રામકલી

કન્યાએ ક્રોધ જણાવિયો, હાટકયો પરધાન;
લંપટ બોલતો લાજે નહીં, ઘડપણે ગઈ સાન. કન્યાએ
પાપી આણુ લેવા કયાંથી આવિયો, બોલતો ક્ષુદ્ર વચન;
એવા સારુ કાધી જોઈશે, જીભલડી છેદંન. કન્યાએ.

તું તો ડાહ્યો દાનવ તુંને જાણુતી, ભારેખમ કૌભાંડ;
એવું આળ કોને ન ચઢાવીએ, ભાંગી પડેરે બ્રહ્માંડ. કન્યાએ.
કેહેવા દેની તું મારી માતને, પછે તારીરે વાત;
હત્યા આપું હું તુજને, કરું ઝંપાપાત. કન્યાએ.
કૌભાંડ લાગ્યો કંપવા, પુત્રી પરમ પવિત્ર;
પછે કાલાવાલા માંડીયા, ન જાણ્યું સ્ત્રીનું ચરીત્ર. કન્યાએ.
બાઈ રાજાએ મુજને મોકલ્યો, લોક પાળ્યો વિરોધ;
પૂછ્યા માટે શું આવડો, રંક ઉપર ક્રોધ. કન્યાએ.
એવું કહેતાં સેવક મોકલ્યો, બાણાસુરનીરે પાસ;
રાજાએ મંત્રીને કહાવિયું, ચઢી જુવોને અવાસ. કન્યાએ.
કૌભાંડ ક્રોધ કરી ગાજીયો, વજડાવ્યાં નિશાન;
માળિએથી બંન્યો ઉતરો, બાણાસુરની આણ. કન્યાએ.
દાસને આપી આજ્ઞા, સ્થંભ કરોને છેદન;
ઓખાએ આંસુડાં ઢાળિયાં, ચંપાશે સ્વામીન. કન્યાએ.
હોકારો અસુરનો સાંભળી, ઉભો થયો અનિરુદ્ધ;
મેઘની પેરે ગાજીયો, કાંપી નગરીરે બદ્ધ. કન્યાએ.
મંત્રી કહે સુભટ સાંભળો, કો બોલ્યો જોદ્ધો અહીં;
આપણે નાંહે હાંકી ઉઠીયો, મેઘ શબ્દથી સહી. કન્યાએ.
ઓખાએ નાથ બાથ ઘાલીઓ, શું જાઓ છો વહી;
મરડી મરડી જાઓ જુદ્ધને, દૈવડા જાઉં કહી. કન્યાએ.
આશો ઉન્જમ વઢવાતણો, સામું નથી કામધામ;
દાનવને માનવ જિતે નહીં, ન હોય ઋતુસંગ્રામ. કન્યાએ.
નાથ કહે સુણો સુંદરી, વાત સઘળેરે થઈ;
હવે ચોરી શાની આપણે, બેશીએ બારીએ જઈ. કન્યાએ.

વલણ

જઈ બેઠાં નરનારી બંન્યો, વાત વિપરીત કીધીરે;
છજે ભજે રામકુંવર, ઓખા ઊછંગે લીધીરે.

કડવું ૨૫ મું—રાગ રામગ્રી

જોડી જોવા મળ્યા જોદ્ધ ટોળેજી, ઓખા લીધી અનિરુદ્ધે ખોળેજી;
કંઠ બાંહેડી ગ્રહી છે બાળાજી, દેખી કૌભાંડને પ્રગટી જ્વાળાજી.

ઢાળ

જ્વાળા પ્રગટી તે ભાલ ભ્રુકૂટી, સુભટ તેઓ જમલા;
મંત્રી કહે ભાઈ સબળ શોભે, જેમ હરિ ઓછંગે કમળા. ૨
લઘુરૂપ કોઈ લક્ષણવંતો, સુતાની સંગે બેઠો;
પ્રવેશ નહીં જ્યાં પવનકેરો, તો માળિયામાં કેમ પેઠો. ૩
નિશંક નિર્ભય થઈને બેઠાં, નિર્લજ્જ નર ને નારી;
કુચગ્રહણ ચુંબન કરે, કાંઈ લજ્જા ન આણે હમારી. ૪
ઓખાએ ઉત્પાત માંડિયો, ધાઈ ધાઈને દે સાંઈ;
પ્રધાન કહે કોઈ પુરુષ મ્હોટો, કારણ દીસે છે કાંઈ. ૫
અંબુજવરણી આંખડી, એ ભ્રુકુટી મુગટે ચાંપી;
રોમાવળી વાંકી વળી, વઢવાને રહ્યો છે ટાંપી. ૬
માળ ઘેર્યો સુભટ સર્વે, બોલતા અતાડ;
અહો વ્યભિચારી જન ઉતર હેઠો, એમ કહે કૌભાંડ. ૭
અરે અલ્પ આયુષ્યના ધણી, યમપુરીના માર્ગસ્થ;
અસુરેશ સરખો રીપૂ મસ્તક, કેમ બેઠો થઈ સ્વસ્થ. ૮
બાણરાયની કિંકરી, તેની અમરે ન થાયે આળ;
તે તૂં રાજકન્યાની સંગે, ચઢી બેઠો કેમ માળ. ૯
સાચું કહે જેમ શીશ રહે, કુણ ન્યાત કુળ ને નામ;
જયારથ હોય તે બોલજે, કેમ સેવ્યું ઓખાનું ધામ. ૧૦
અનિરુદ્ધ વળતૂં બોલિયો, તમે સાંભળો સુભટ માત્ર;
હું ક્ષત્રીનંદન ઇચ્છાથી આવ્યો, બાણાસૂરનો જામાત્ર. ૧૧
મંત્રી કહે અલ્યા બોલ્ય વિચારી, ઉતરશે અભિમાન;
જામાત્ર શાને બાળકા, કોણે આપ્યું કન્યાદાન. ૧૨
અપરાધી પ્રાણી ઉતર હેઠો, છે બાણાસુરની આણ;
જમદેલ તારા પ્રાણ લેશે, મરણ આવ્યું તુજ જાણ. ૧૩
જીવવાનો ઉપાય નહીં, પડી જેવારે ચૂક,
હોય કેસરી તો હાંકી ઉઠે, પણ દીસે છે જંબૂક. ૧૪
બોલ બળના સાંભળી, બજે બોલ્યો કામબાળ;
બારીની ભોગળ કરમાં લીધી, ઇચ્છા કીધી દેવા ફાળ. ૧૫

વલણ

કાળ દેશ ને અંત સેશ, હોકારો જવ કીધોરે;
ઓખાએ અનિરુદ્ધને, ઊચલી ધરમાં લીધોરે. ૧૬

કડવું ૨૬ મું—રાગ સોરઠી

કામીનીએ જ્યારે કટક જ દીઠું, ત્યારે થઈ નીરાશ;
અરે દૈવ તેં એ શું કીધું, મને હુતી મોટી આશ.
વાંલા કેમ વઢશોરે, મારા નાંખડીઆ ભરથાર. વાલા. ૧
બોલાવી બોલે નહીં, પડી થઈ આશા ભંગ;
ઉઠાડી બેઠી કરી, તેનું વદન નિહાળે કંથ. વાલા. ૨
સ્વામી તું કેમ સાંપ્યોઓરે, રાંકને ઘેર રતંન;
ધાડે કષ્ટે હું પામી, મારો મદન મનોહર કંથ. વાલા. ૩
તીવ્ર બાણ જ્યારે છુટશેરે, કેમ સહેશો કોમળ શરીર;
એવું શ્રવણે સાંભળીને, હાંકી ઉઠ્યો વીર. વાલા. ૪
મારા પીતાનેરે જાણ થયું છે, કટક મોકલ્યું ઓઢ;
બાણાસુર નથી જાણતો, એવો કેમ થયો છે તે મૂઢ. વાલા ૫
અરે સ્વામી તમે ઠાલે હાથે, આયુધ નથીરે એક;
ચાર લાખ વીર પાઠવ્યા, સામાં થતાં ધરો વિવેક. વાલા. ૬
અબળા તુંને શું કહું રે, તું તો થઈરે અજાણ;
બારતણી ભોગળ કઢાડીને, લેશ સર્વના પ્રાણ. વાલા. ૭
ઓખા તુંને શું કહુંરે, તું તો ઘેલી નાર;
તારા બાપે વીર મોકલ્યા, તે તો મારે લેખે ચાર. વાલા. ૮
અજાતણાં તાહાં જૂથ મળીઆં, પંચાનન મળીઓ એક;
તેનું પ્રાક્રમ કેટલું, તમે કહોની વનતા વિશેક. વાલા. ૯
એમ કરતાં નહીં છુટીએરે, ઠાલાવાલા તે ફોક;
જુઓની વહાલી હું જુદ્ધ કરું, જેમ જુએ ગામનાં લોક. વાલા. ૧૦
અનિરુદ્ધ મરડીને નીસર્યોરે, ઓખાએ સહાયો હાથ;
પ્રીતમ વઢવા નહીં દઉં, મારા મદન મનોહર નાથ. વાલા. ૧૧

કડવું ૨૭ મું-રાગ મારુની દેશી

ઓખા કહે કંથ એમ ન કીજે, બળીયાશું વઢતાં બીહીજે;
એ ઘણા તમો એક જાતે, સેના મોકલી મારે તાતે. ૧

દૈત્યને વાહન ને તમે પાળા, નાથજી તમે હાલામાલા;
એને ટોપ કવચ ને બખ્તર, તમારે અંગે સોહે પીતાંબર. ૨
દૈત્યને સાંગ બાણ બહુ ભાલા, એ કઠણ તમે સુંવાળા;
એ તો મદોન્મત્ત બહુ બળિયા, તમે સુકોમળ પાતળિયા. ૩
સ્વામી પછે અસુરને ભેદો, પહેલાં મસ્તક મારું છેદો;
તમને દેખી દેખીને મોહું, તમે યુદ્ધ કરો તે કેમ જોઉં ? ૪
ઇચ્છા અંતરની ગઈ શીદી, દૈત્યે માળીયું લીધુંરે વીંટી;
પ્રભુ પ્રાણ કંપે છે મારા, મુવા દૈત્ય કરે છે હોંકારા. ૫
ઘણું ક્રોધી વીરોધી છે બાણ, હાકે ઇંદ્રનું જાએ ઓસાન;
જક્ત ભય પામે બાણની હાકે, બાણે પૃથ્વી ચઢાવી ચાકે. ૬
જેને નાદે મેરું હાલે, ચક્રવર્તી સાથે નહીં ચાલે;
ક્ષત્રી સાથ રહે સર્વ બિહીતો, નાથજી તમે કઇપેરે જીતો ? ૭
મંત્રી દાંત રહ્યો છે કરડી, શું જાઓ છો મૂછરે મરડી;
માટે પહેલાં તે મુજને મારો, પછે નાથજી રણમાં પધારો. ૮
શશી સૂર્યવંશી નૃપ જેહ, તેની થરથર ધ્રુજે દેહ;
પ્રધાન ક્રોધી પાવકની જ્વાળ, તેથી વિશેષ બાણ ભૂપાળ. ૯
એમ કહિ ભરતી લોચન, દેખી વારે છે સ્વામીન;
કંથ કહે ન કરું સંગ્રામ, તો નાસી જવાનો કુણ ઠામ ? ૧૦
અંતે જીવતાં છૂટશું નહીં, કાં ન મરીએ સામા થઈ;
નથી ઉગરવાનો ઉપાય, માટે ભય પામે શું થાય ? ૧૧
નાઠે લાંછન લાગે કુળમાં, પ્રતિજ્ઞા જાએ એક પળમાં;
મોઅર બોલે ને મણિધર ડોલે, ન ડોલે તો સર્પને તોલે. ૧૨
ઘન ગાજે કેસરિ દે ફાળ, ન ઉછળે તો જાણવો શિયાળ;
ક્ષત્રી નાસે દેખીને દળ, ન હોય પુરુષ જાણવો બ્યંઢળ. ૧૩
હાંક્યો વાઘ ન માંડે કાન, શાર્દૂલ નહીં જાણવો શ્વાન;
ઘરમાં પેઆરો રહે પેસી, પોઢો અરણ્ય વહોણ્યો રહે બેસી. ૧૪
એમ કરીને ઓખા અળગી કીધી, ભડ ગાજ્યો ને ભોગળ લીધી;
અસુર સેનાપર કોપિયો, છજે થકી ઠેકીને પડિયો. ૧૫
જેમ ગ્રાહ પેસે બહુ જળમાં, તેમ અનિરુદ્ધ પેઠો દળમાં;
જેમ ઇન્દુ પેસે વાદળમાં, તેમ અનિરુદ્ધ ધાયો બળમાં. ૧૬

દૈસને વાહન ને તમે પાળા, નાથજી તમે ઠાલામાલા;
એને ટોપ કવચ ને બખ્તર, તમારે અંગે સોહે પીતાંબર. ૨
દૈસને સાંગ બાણુ બહુ ભાલા, એ કઠણુ તમે સુંવાળા;
એ તો મદોન્મત્ત બહુ બળિયા, તમે સુકોમળ પાતળિયા. ૩
સ્વામી પછે અસુરને ભેદો, પહેલાં મસ્તક મારું છેદો;
તમને દેખી દેખીનેર મોહું, તમે જુદ્ધ કરો તે કેમ જોઉં? ૪
ઇચ્છા અંતરની ગઈ ફીટી, દૈત્યે માળીયુ લીધુરે વીંટી;
પ્રભુ પ્રાણ કંપે છે મારા, સુના દૈત્ય કરે છે હોંકારા. ૫
ઘણું કોધી વીરોધી છે બાણુ, હાકે ઇંદ્રનું જાએ ઓસાન;
જક્ત ભય પામે બાણુની હાકે, બાણે પૃથ્વી ચઢાવી ચાકે. ૬
જેને નાદે મેરુ હાલે, ચક્રવર્તી સાથે નહીં ચાલે;
ક્ષત્રી સાથ રહે સર્વ બિહીતો, નાથજી તમે કયેપેરે જીતો? ૭
મંત્રી દાંત રહ્યો છે કરડી, શુ જાઓ છો મૂછરે મરડી;
માટે પહેલાં તે મુજને મારો, પછે નાથજી રણમાં પધારો. ૮
શશી સૂર્યવંશી નૃપ જેહ, તેની થરથર ધ્રુજે દેહ;
પ્રધાન કોધી પાવકની જ્વાળ, તેથી વિશેષ બાણુ ભૂપાળ. ૯
એમ કહિ ભરતી લોચન, દેખી વારે છે સ્વામીને;
કંથ કહે ન કરું સંગ્રામ, તો નાસી જવાનો કુણ ઠામ? ૧૦
અંત્યે જીવતાં છૂટશું નહીં, કાં ન મરીએ સામા થઈ;
નથી ઉગરવાનો ઉપાય, માટે ભય પામે શુ થાય? ૧૧
નાઠે લાંછન લાગે કુળમાં, પ્રતિષ્ઠા જાએ એક પળમાં;
મૌઅર બોલે ને મણિધર ડોલે, ન ડોલે તો સર્પને તોલે. ૧૨
ધન ગાજે કેસરિ દે ફાળ, ન ઉછળે તો જાણવો શિયાળ;
ક્ષત્રી નાસે દેખીને દળ, ન હોય પુરુષ જાણવો વ્યંડળ. ૧૩
હાંકયો વાઘ ન માંડે કાન, શાર્દૂલ નહીં જાણવો શ્વાન;
ઘરમાં ઘોળારો રહે પેશી, યોદ્ધો ચરણુ વહોણો રહે બેશી. ૧૪
એમ કરીને ઓખા અળગી કીધી, ભડ ગાજ્યો ને ભોગળ લીધી;
અસુર સેનાપર કોપિયો, છજે થકી ઠેકીને પડિયો. ૧૫
જેમ ગ્રાહ પેસે બહુ જળમાં, તેમ અનિરુદ્ધ પેઠો દળમાં;
જેમ ઇન્દુ પેસે વાદળમાં, તેમ અનિરુદ્ધ ધાયો બળમાં. ૧૬

દૈત્યને આવ્યો મૃત્યુનો દહાડો, ગાજ્યો અનિરુદ્ધ ધન અખાડો;
પડતામાં બહુ પડતાળ્યા, ભોગળ પ્રહારે ધરણીએ ઢાળ્યા. ૧૭
કૌભાંડે સેનાને પ્રેરી, જાદવ જોદ્ધો લીધો ઘેરી;
ગજજુથમાં લઘુ કેસરી, બહુ વીંટી વળ્યા છે વેરી. ૧૮
ચંદનને બાવળિએ ઝીંટી, અસુરે અનિરુદ્ધ લીધો વીંટી;
દાનવ કહે માનવ શૂંપ, અમે સિંહમાં મૃગબાળ તૂંપ. ૧૯
મુગટ મંત્રીને ચરણે ધરો, તો તો મૃત્યુ થકી ઊગરો;
મંત્રી વાયક એવાં સાંભળી, ધાયો અનિરુદ્ધ બહૂ ઊકળી. ૨૦
નાંખે દૈત્ય ભારી મુદ્ગલ, તેમ અનિરુદ્ધ ભૂજભોગળ;
વીશ સહસ્ર અસૂર લૂટ્યા, એકીવારે શર બહૂ છુટ્યા. ૨૧
આયુધધારા રહી છે વરસી, પડે પરીઘ પટ્ટી ને ફરસી;
દાનવ ધાયા છે ટોળે ટોળાં, વરસે ભિંડીપાલ ને ગોળા. ૨૨
થાય દુંદુભીના ગડગડાટ, થાય ખાંડાતણા ખડખડાટ;
હાકયા હસ્તી દે હલકાર, થાય ખડ્ગતણા ચળકાર. ૨૩
મંત્ર અગ્નીના ધુધવાટ, બોલે બાણતણા સુસવાટ;
રથ ચક્ર ગાજે ગડગડાટ, હોય હયતણા હણહણાટ. ૨૪
છૂટે બાણો સણસણાટ, થાય ગગને ધજા ફડફડાટ;
દેખિ દોહલો નાથનો ઘાટ, થાય ઓખાને ઉચાટ. ૨૫
દાનવનો વાળ્યો દાટ, અનિરુદ્ધ મુકાવે વાટ;
કોઇને ઝીકયા ઝાલીને કેશે, કોઇને ઉડાડ્યા પગની ઠેશે. ૨૬
કોઇને હણ્યા ભોગળને ભડાકે, કોનાં મુખ ભાગ્યાં લપડાકે;
કોઈ અધસસ્તા કોઈ પૂરા, એમ સેના કરી ચક ચૂરા. ૨૭
તે રણ ભયાનક ભાસે, બળ દેખીને ઓખા ઉલ્લાસે;
મેં તો આવડું નહોતું જાણ્યું, ચિત્રલેહાએ રત્ન જ આણ્યું. ૨૮
શોણિત સ્પર્શ થયો છે દીસે, નાથજી રણ રુધીર ઝીલે;
ભડ ગાજ્યો ને પડ્યું ભંગાણ, નાઠો કૌભાંડ લઇને પ્રાણ. ૨૯
હવું બાણાસુરને જાણ, એક પુરુષે વાળ્યો ઘાણ;
અસુરેશને ચઢિયો કોપ, સજ્યાં કવચ આયુધ ને ટોપ. ૩૦
સર્વે સૈન્ય તે તત્પર કીધું, ચઢયો રાય દદામૂં દીધું;
પ્રલય અગ્નિ જેવો જાજ્વલ્ય, બાણરૂપ થયું મદતુલ્ય. ૩૧

ચઢયો રાય ક્રોધે ગડગડિયો, જાણ્યું ઓખાએ રણ તાત ચઢિયો;
સૈન્યના લોક આગળ ચાલ્યા, કરમાં બહુ ભાલા ઝાલ્યા;
વાગી હાક ને ચઢિયો બાણ, તે તો થયું ઓખાને જાણ. ૩૨

વલણ

જાણ થયું જે તાત ચઢિયો, કુણ જીતશે સહસ્ર હાથરે;
આંસૂડાં ભરતી ને શોક ધરતી, ઓખા સાદ કરતી નાથરે. ૩૩

કડવું ૨૮ મું–રાગ મારુ

મારા સ્વામીજી ચતુરસુજાણ, બાણદળ આવ્યુંરે જાદવજી;
દીસે સૈન્ય તે ચારેરે પાસે, હવે શું થાશેરે જાદવજી. ૧
એ બળિયા સાથે બાથ, નાથ કેમ ભીડોરે જાદવજી;
હું કહું છું તમારી દાસી, નાસીને હીંડોરે જાદવજી. ૨
આ દળ આવ્યું બળવંત, દિસે રીશે રાતારે જાદવજી;
એકલડા અસૂરને મુખે, રખે તમે જાતારે જાદવજી. ૩
આ ગજ આવે બળવંત, દંત કેમ સહેશોરે જાદવજી;
અસૂર અર્ણવ ધાયા, તણાયા જાશોરે જાદવજી. ૪
એવું જાણીને ઓસરિએ, ન કરિએ ક્રોધરે જાદવજી;
એકલડાંને આશરો શાનો, માનો પ્રતિબોધરે જાદવજી. ૫
ધીરા થાઓ ને ધાઓ, વઢો તો ફાંસૂરે જાદવજી;
મારી જમણી ફરકે છે આંખ્યરે, વરસે આંસુરે જાદવજી. ૬
મને દિવસ લાગે છે ઝાંખો, નાખોને ભોગળરે જાદવજી;
તે તો ન સમજે સમજાવ્યું, આવ્યું દળરે જાદવજી. ૭
તમે મુજ દેહડીના હંસ, મૂકોને જુદ્ધરે જાદવજી;
પાછા વળોજી લાગું પાય, માનો મારી બુદ્ધરે જાદવજી. ૮
ઘેલી દીસે છે ધણી, તરુણી તારી ટેવરે રાણીજી;
અમો બાણથકી નહિ ઓસરશું, કરશું સેવરે રાણીજી. ૯
અનિરુદ્ધ જે રણથી ભાજે, લાજે શ્રી ગોપાળરે રાણીજી;
નાઠે અર્થ ન એકે સીઝે, શી કીજે ચાલરે રાણીજી. ૧૦

વલણ

ચાલ શી કીજે અંત આવ્યો, ઉગારશે મોરારરે;
ધસ્યો નાથ ને હાથ ધસિયા, રોવા લાગી નારરે. ૧૧

કડવું ૨૯ મું-રાગ મેવાડા

ઓખા કરતી તે કંથને સાદ, હોરે હઠીલા રાણા;
એ શા સારુ ઉન્માદ, હોરે હઠીલા રાણા. ૧
હું તો લાગું તમારે પાય, હોરે હઠીલા રાણા;
આવી બેશો તે માળિયામાંહ્ય, હોરે હઠીલા રાણા. ૨
હું તો બાણુને કરું પ્રણામ, હોરે હઠીલા રાણા;
છે કાલાવાલાનું કામ, હોરે હઠીલા રાણા. ૩
એ તો બળિયા સાથે બાથ, હોરે હઠીલા રાણા;
તે તો જોઈને ભરિયે નાથ, હોરે હઠીલા રાણા. ૪
એ તો તરવું છે સાગર નીર, હોરે હઠીલા રાણા;
બળે ન પામીએ પેલું તીર, હોરે હઠીલા રાણા. ૫
અનેકમાં એક કોણ માત્ર, હોરે હઠીલા રાણા;
સામા મળ્યા છે કુપાત્ર, હોરે હઠીલા રાણા. ૬
મને થાય છે માનશુકન, હોરે હઠીલા રાણા;
મારું જમણું ફરકે લોચન, હોરે હઠીલા રાણા. ૭
મારો ત્રૂટ્યો મોતીનો હાર, હોરે હઠીલા રાણા;
ડાબે નેત્રે વહે જળધાર, હોરે હઠીલા રાણા. ૮
દીસે નગરી તે ઉજ્જડ રાન, હોરે હઠીલા રાણા;
દીસે ગગને ઝાંખો ભાણ, હોરે હઠીલા રાણા. ૯
રુવે શ્વાન વાયસ ને ગાય, હોરે હઠીલા રાણા;
એવાં માઠાં શુકન થાય, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૦
હું તો ધ્રુજતી દેખું ધરણ, હોરે હઠીલા રાણા;
એ તો સાગર શોણિત વર્ણ, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૧
આવ્યા અગણિત અશ્વાર, હોરે હઠીલા રાણા;
અહીં થાય છે હોહોકાર, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૨
ઓ દુંદુભીએ વાળિયો ધાય, હોરે હઠીલા રાણા;
એ તો સૈન્ય તમપર ધાય, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૩
ઓ આવ્યું દળવાદળ, હોરે હઠીલા રાણા;
ઓ ઝળકે ભાલાનાં ફળ, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૪
પાખર બખ્તર પહેર્યા ટોપ, હોરે હઠીલા રાણા;
દેસ ભરાયા આવે કોપ, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૫

ઓ વાજે ઘુઘરમાળ, હોરે હઠીલા રાણા;
અશ્વ દેતા આવે ફાળ, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૬
એ તો શૂરવીર મહા કાળ, હોરે હઠીલા રાણા;
પડે પેટડિયામાં ફાળ, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૭
નાથ જુઓ વિચારી મંત, હોરે હઠીલા રાણા;
જુદ્ધ રહેવા દ્યો રાજન, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૮
જો લોપો મારી વાણ, હોરે હઠીલા રાણા;
તમને પિતામહની આણ, હોરે હઠીલા રાણા. ૧૯
આવ્યો બાણ તે પ્રલય કાળ, હોરે હઠીલા રાણા;
મેઘાડંબર છત્ર વિશાલ, હોરે હઠીલા રાણા. ૨૦

વલણ

મેઘાડંબર છત્ર બિરાજે, ઉલટી નગરી બદ્ધરે;
અગણિત અસ્વાર આવિયા, તેણે વિંટી લીધા અનિરુદ્ધરે. ૨૧

કડવું ૩૦ મું–રાગ સામેરી

આવી સૈના સુરની, અનિરુદ્ધ લીધા ઘેરી;
કામકુંવરને મધ્યે આણી, વીંટી લીધા ચોફેરી. ૧
અમર કહે શું નીપજશે, ઇચ્છા તે પરમેશ્વરી;
રીપૂ ગજના યુથમાં, અનિરુદ્ધ લઘુ કેસરી. ૨
બાણુરાયને શું કરે, ભોગળ લીધી ફોકટ;
વેરી વાયસ કોટી મળ્યા, ત્યાં કેમ જીવે પોપટ. ૩
બાણાસુરે સુભટ વાર્યો, કોઈ ન કરશો ઘાત;
છે વીર થોડી વયતણો, હું પૂછું એને વાત. ૪
માળીએથી ઓખા નિરખે, રુદન મૂક્યું છોડી;
ઓ જીવન પુઠે યોદ્ધા ઊભા, રહ્યા બેહુ કર જોડી. ૫
બળવંત બહેકે અતિ ઘણું, સૈના છે બીહામણી;
ઓ પવન વેગી પાખરા, હય આવ્યા તે હણહણી. ૬
ઓ સુભટે ભાથા ભીડીયા, હીંડીયા સ્વામી ભણી;
ઓ ખડ્ગ ખેડાં ઝળકતાં, ચળકતાં ભાલાનાં અણી. ૭
ઓ ગજ આવ્યા સામટા, હય હીસંતા હણહણી;
ટોપટોડર પહેર્યાં બખ્તર, છે સૈના બીહામણી. ૮

આ દળ બળનું કેમ સહેશો, સ્વામી સકોમળ;
પ્રાણનાથને પીડશે, પ્રગટ્યાં તે કર્મના ફળ. ૯
દેવના દીધા દેસને, દયા નહીં લવલેશ;
લઘુ વયમાં છો કંથજી, નથી આવ્યા મૂછે કેશ. ૧૦
ચાર દિવસનું ચાંદરણું, સુખડું ગયું તે વહી;
પાપી પીડે છે પ્રભુને, કરમડાં જાઉં કયહીં. ૧૧
કંથજી મ્હારો એકલો, વીંટી વળ્યા અસૂર;
એવું જાણીને સહાય કરજો, શામળિયા સ્વસૂર. ૧૨
કષ્ટ નિવારણ કૃષ્ણજી, હું થઈ તમારી વધૂ;
જો આશા અમારી ભાંગશો, લાજશે જદુકુળ બધું. ૧૩
પ્રજા પ્રતિપાલન કરો છો, પનોતા શ્રી મોરારી;
સંભાળ સર્વની કીજીએ, ન મુકીએ વીસારી. ૧૪
અમને આશા તમતણી છે, અમો તમારાં છોરું;
લાજ લાગે વૃદ્ધને, કોઈ કહેશે કાળું ગોરું. ૧૫
એવું જાણી આવજો, છો દામોદરજી દક્ષ;
પક્ષી પલાણો પ્રભુજી, પુત્રની કરવા પક્ષ. ૧૬
ભગવંત ભજતી ભામની, ભરતાર રિપુદલ મધ્ય;
કોઈ કહે પિતા બાણુને, એ બાળક ને તું વૃદ્ધ. ૧૭
ગદગદ કંઠે ગોરડી, ગતિ ભંગ જાણે ઘેલી;
એવું ઇચ્છું છું જે પ્રાણ જ કાઢું, મરું તે સંગ્રામ પહેલી. ૧૮
મુખ વક્ર બીહામણાં છે, મૂછ મ્હોટી મ્હોટી;
એવા અસુર આવી મળ્યા, સંખ્યા થઇ સપ્ત કોટી. ૧૯
દળવાદળ સૈન્ય ઉલટ્યું, મધ્ય આણ્યો અનિરુદ્ધ;
વીર વીંટ્યો વેરીએ, જેમ મક્ષિકાએ મધ. ૨૦
ધનુષ ધરિયાં પાંચશે, બાણે ચઢાવ્યા બાણ;
રાગ મારુ ગાય ગુણીજન, ગડગડિયાં નીશાન. ૨૧
ગગને આભ જ ઢાંકીયો, શોભિયો જેમ ઇંદુ;
ઉપમા તે ઉડુગણતણી, લલાટે સ્વેદનાં બિંદુ. ૨૨
લઘુ કુંજરની સૂંઢ સરખા, શોભિતા બે ભુજ;
શરાસન સરખી ભ્રુકુટી ને, નેત્ર બે અંબુજ. ૨૩

તૃણ માત્ર ત્રેવડતો નથી, બાણુને તે મહાબાહુ;
અસુર સાથે શોભિયો, જેમ ચંદ્રમા ને રાહૂ. ૨૪
જાદવે જોયું વક્ર દૃષ્ટે, રાતાં કીધાં ચક્ષ;
વપુ શોભે ભુજ ફૂલ્યું, જેમ અરણ્યનું વૃક્ષ. ૨૫
આ સમે જો હોત કુહાડો, અથવા ભોગળે ધાર;
અસુરને હળવો કરત, ઉતારત ભૂજનો ભાર. ૨૬
શું વસ્યું બાણનું દિલ છે, તેમાં વસે સર્પનો સાથ;
પંડમાં પૂર્વજ રહ્યા, પિંડ લેવા કાઢે હાથ? ૨૭
કાઇના કે લાખના, શૂં મીણના ચોહોઆ કર;
અથવા કોઈ પક્ષી દીસે છે, વિફરાવ્યા છે પર? ૨૮
તવ હાસ્ય આવ્યું બાણુને, બાળક કેવળ બાળ;
કૌભાંડ કહે અજ્ઞાન નથી, રાય તમને દે છે ગાળ. ૨૯
બળીસુત અંતર બળ્યો, બોલ્યો બાળક બળવાન;
શું કરું જો લાંછન લાગે, નહિ તો દેત કન્યાદાન. ૩૦
સુભટ નિકટ રાય સર્વે, બોલિયા બહૂ ગર્વ;
નિપટ લંપટ નથી બ્હીતો, ધાયા હણવા સર્વ. ૩૧
કુલ લજામણો કુણ છે, તસ્કર નર નિર્લજ્જ;
અપરાધ કરી કેમ ઉગરશે, સિંહના મુખથી અજ? ૩૨
ગમ નહીં અમરને, તો કેમ આવતાં ફાવ્યું?
અજ્ઞાને આવી ચડ્યો, કે ભૂતે મનડું ભમાવ્યું? ૩૩
શક્રે સ્વર્ગથી નાંખીયો, કાંઈ કારણ સરખું ભાસે;
સાચું કહીશ તો નહીં હણું, બાળ રહેજે વિશ્વાસે. ૩૪
કોણ કુળમાં અવતર્યો, કોણ માત તાત ને ગામ?
અનિરુદ્ધ કહે વિહીવા મળ્યો, હવે ન્યાત કુળનું શું કામ? ૩૫
પિતુ પિતામહ માહરા, તે પ્રસિદ્ધ છે સંસાર;
ચોરી છત્રપતીની કરી, તું ચતુર હોય તો વિચાર. ૩૬
જાદવ કુળ છે મુજતણું, મુજ નામ છે અનિરુદ્ધ;
જો છેડશો તો સમુદ્રમાંહી, નાખીશ નગરી બદ્ધ. ૩૭
બાણ સામુ જોઇને, કૌભાંડ વળતું ભાખે;
ચોરી કરી કન્યા વરે, કુણ વિના જાદવ પાખે. ૩૮

પૌત્ર જાણી કૃષ્ણનો, બાણે તે ધસિયા કર;
નીચ વરે કન્યા વરી, કરમડા બેઠું ઘર. ૩૯
રીશે તે અંતર પરજળ્યો, ધનુષ ધરિયાં બાણ;
મંત્રીને મહારાજ કહે છે, જોદ્ધો મોટો જાણ. ૪૦
હાકીને અનિરુદ્ધ વકાર્યો, થયો તે દારુણ શોર;
ઓખા નેત્રે નીર ભરે છે, કંથને પહોંચે જોર. ૪૧
અસુર બળિયા પ્રાક્રમી, ઉછળતા દે ફાળ;
દશો દિશાથી વછુટ્યા, કહે ન જાય જીવતો બાળ. ૪૨
પરીઘ પટી ગુરજ ગદા, ત્રિશૂલ ને તોમર;
મોઘરી મૂસળ સરસ કાંતી, ઢાંકી દીધો કુંવર. ૪૩
અંધકાર માયા આસુરી, વરસે શલ્યાશિખર;
પડે હય હસ્તી ને ચંમર, વહે માંસ ને રુધિર. ૪૪
હય ગજ રથ લથબથ ઝટકે, લટકે છે વાહન;
દુંદુભી ગડગડે, ખેડાં ખડખડે, રણમાં પડ્યા બહુજન. ૪૫
સાંગ સળકે ખડ્ગ ચળકે, ઝળકે ભાલાની અણી;
રીપુલાખની લાખમાં, અનિરુદ્ધ જડીયો છે મણી. ૪૬
ફેરવી ભોગળ બળ કરી, રિપુદલ દળ્યું જદુજોદ્ધ;
તાડ્યા પછાડ્યા આડા પાડ્યા, કરી કામકુંવરે ક્રોધ. ૪૭
અંગ રાતાં શીશ ફાટ્યાં, શૂરા ધરણીએ પાડ્યા;
પલવટ વાળી પ્રાક્રમી, બહુ જોદ્ધાને નસાડ્યા. ૪૮
ભુજ વિષે ભોગળ ધરી, દેતો અનિરુદ્ધ માર;
હય ગજ રથ પાળા સર્વ નાઠા, હવો તે હાહાકાર. ૪૯
પ્રહાર પૂરણ રથ ચૂરણ, ગજ અશ્વ પાછા વળ્યા;
શોણિતપુરભણી ચાલિયા, વીર ધરણી ઉપર ઢળ્યા. ૫૦
રણમાં તે રોળી મૂકતો, અનિરુદ્ધ ઈંદ્ર સમાન;
અસુર સુરથી નાસતા, શાર્દૂલથી જેમ શ્વાન. ૫૧
હૈડું તે હરખ્યું નારનું, સુણી નાથનો હોકાર;
અનિરુદ્ધ તારુણી દેખતાં, કીધું સૈન્ય તારેતાર. ૫૨
દશ સહસ જોદ્ધા બાણના, મારી કીધા ચકચૂર;
સમુદ્રમાં સંગમ હવો, વહ્યું તે શોણિતપૂર. ૫૩

ઘુંઆણુ પડીયું રણવિષે, કરે અસુર નાસાનાસ;
ભંગાણુ દેખી બાણુ ધસિયો, સન્ધ્યો તે નાગપાશ. ૫૪
ભાગળ છેદી ભુજતણી, મૂકયા તે સહસ્ર જ સર્પ;
કામકુંવરને બાંધીયો, પછે ગાજીયો છે નૃપ. ૫૫

વલણ

નરપત ગાજીયો મેઘનીપેર, ઉતરાવી ઓખાયરે;
વરકન્યા બંધન કરી, પછે બાણુ મંદિર જાયરે. ૫૬

કડવું ૩૧ મું–રાગ રામગ્રી

બંન્યોને બાણે બાંધીયાં, નૌતમ નર ને નાર;
અનિરુદ્ધ રાખ્યો મુખ આગળે, ગુપ્ત રાખી કુમાર. બંન્યોને. ૧
ચૌટામાં ચાર જણાવિયો, ઢાંકયો વ્યભિચાર;
છાની ઓખા મંદિર મોકલી, રાખ્યો કુળનોરે ભાર. બંન્યોને. ૨
છે શરદ ઋતુ તડકો ઘણો, તપે તાવડ શીર;
કેસર રંગની અર્ચના, ભીંજ્યું સઘળું શરીર. બંન્યોને. ૩
લક્ષણવંતો હીંડે લ્હેકતો, બ્હેકતો બહુ વાસ;
દૈસનું દળ પુઠે પળે, દોરી હીંડે છે દાસ. બંન્યોને. ૪
પેચ છુટયો–પાઘડીતણો, આવ્યો પાગ પ્રમાણ;
ચોર મોરજ મારીયો, કરે લોક વખાણ. બંન્યોને. ૫
ઓખા જો પુનરપિ પરણશે, હશે ભવ્ય ભરથાર;
તે સ્વામી શું સુખ પામશે, લીધો એણે સાર. બંન્યોને. ૬
કો કહે દૈવત એહમાં, દીસે રૂપ રસાળ;
કટાક્ષમાં કામની પડે, જોવામાં મોહજાળ. બંન્યોને. ૭
ભુલવણી ભ્રકુટી વિષે, ભલી ભૂલેરે નાર;
કુંવારી કન્યાને કામણ કરે, એવો કામકુમાર. બંન્યોને. ૮
ચિહ્ન કંઠે કાંકણતણાં, પડ્યાં ભામનીભૂજદંડ;
ઓખાએ અમૃત ચાખીયું, કીધો અધરને ખંડ. બંન્યોને. ૯
સખી પ્રત્યે સખી કહે, દેખી અંગઅવેવ;
બાપ્યો એ જુવે આપણુ ભણી, એની એવી શી ટેવ. બંન્યોને. ૧૦
આશા પહોંતી માસ ચારમાં, લીધો સ્નેહનો સ્વાદ;
સુખેથી ભરમ ભાંગ્યો ઘણો, લાગ્યો લોકાપવાદ. બંન્યોને. ૧૧

વલણ

લાગ્યો લોક અપવાદરે, પામ્યો દેવકન્યાપરે;
બાણાસુરે અનિરુદ્ધને રાખ્યો, કારાગૃહની માંહરે. ૧૨

કડવું ૩૨ મું–રાગ જોગી આશાવરી

શ્રી શુકજી એમ કહે કથા, સાંભળ પરીક્ષિત રાય;
કામકુંવર ને કન્યા રાખ્યાં, કારાગૃહની માંહ્ય. ૧
નાના વિધનાં બંધન બાંધ્યાં, કહાડી ન શકે શ્વાસ;
એકએકનાં મુખ દેખી દયામણાં, થાય અતિ ઉદાસ. ૨
બીક બાણાસુરતણી, રાણી ભરે છે ચક્ષ;
પુત્રી જમાઇને ભૂખ્યાં જાણી, છાનું મોકલે ભક્ષ. ૩
બંધન દેખી કંથનું, ઓખા ભરે છે નયણે નીર;
અનિરુદ્ધ આપ બળે કરી, અબળાને આપે ધીર. ૪
આદરું તો અસુર કુળને, ત્રેવડું તૃણ માત્ર;
શોભા રાખવા સ્વશુરની, બંધાવ્યું છે મેં ગાત્ર. ૫
મરડીને ઉઠું તો શીઘ્ર છુટું, દળું દાનવ દઈ દુઃખ;
શું કરું જે સ્વશુરપક્ષમાં, રાખવું છે સુખ. ૬
શા માટે ચિન્તા કરો છો, ગોવિંદ છેદશે બંધ?
આ કાશ અવની એક થાશે, એવું કરશે જુદ્ધ. ૭
અગ્ન્યાઅની ધૂમ ચાલશે, અસુર થાશે અંધ;
સહાય કરશે શામ રામજી, બેઉના છુટશે બંધ. ૮
મહારા સમ જો સુંદરી, ઝાંખો કરો મુખચંદ;
આ બંધનપે દુઃખ અધિક છે, તારાં આંસુડાંનાં બુંદ. ૯
એમ કીધી આસવાસના, હરિ આવ્યાનું હારદ;
કોઇએ ન જાણે તેમ કારાગૃહમાં, આવિયા ઋષિ નારદ. ૧૦
લજ્જા પામ્યો કામકુંવર ને, નીચી કીધી દૃષ્ટ;
શરીર ધ્રુજે અતિ ઘણું, બોલી ન શકે સ્પષ્ટ. ૧૧
રે લાજચ તું પ્રાક્રમી, હસી બોલ્ય મુજ સંગાથ;
બાણની બાળકી વર્યો, તારી પૃથ્વીમાં થઈ ખ્યાત. ૧૨
દીપાવ્યો વંશ વાસુદેવનો, બંધાએ લાંછન શુંય;
કાલ્ય માધવ મોકલું, જઈ દ્વારકાથી હુંય. ૧૩

ઊંડે ચડે તે પડે પૃથ્વી, ભણે તે નર ભૂલે;
ઉડલમાં તેં આભ લીધો, અંતર શેં નહીં ફૂલે. ૧૪

વલણ

અંતર શેં ન ફૂલે જુદ્ધા, મૂકાવશે ભગવાનરે;
અનિરુદ્ધની આજ્ઞા લઈ, ઋષિ હુવા અંતરધ્યાનરે. ૧૫

કડવું ૩૩ મું–રાગ બેહાગ

દયા ન આવી ઓખા રડેરે, છે દૈત્યપતી દુરમત; મારી સજની.
બાકરી બાંધી શ્રીજીવર સાથે, વેર વધાર્યું સત્ય. મારી સજની. ૧
પાતળિયા પંકજ પિયુજીને, નાગપાશના બંધ; મારી સજની.
બાંધી લીધો બળ કરીને, કોમળરૂપ મદંન. મારી સજની. ૨
ધાજોરે ધરણીધર શ્રીવર, આપદા પામે નાથ; મારી સજની.
પુત્ર તમારા ઉપર પ્રહાર જ, કરે છે દૈત્યનો સાથ. મારી સજની. ૩
ભારે દળ કૌભાંડે મહેલિયું, વકાર્યો બળી વીર; મારી સજની.
તોએ રણથી નવ ઓસરિયો, સાગરનું જેમ નીર. મારી સજની. ૪
ભેદ કરીને બાંધી લીધો, શા નાગપાશના બંધ; મારી સજની.
શ્વાસ ન માયે બહૂ અકળાયે, અંગ આકર્ષ્યાં સંધ. મારી સજની. ૫
તાપ સમાય નહીં સ્વામીને, હું કરું દેહની પાત; મારી સજની.
વાર લાગે લક્ષ્મીવર તમને, તો થાશે મહા ઉત્પાત. મારી સજની. ૬
કમળમુખ શ્રમથી સુકાયું, કન્યા કરે આક્રંદ; મારી સજની.
અનિરુદ્ધ સમરે શામળિયાને, કમળાવર ગોવિંદ. મારી સજની. ૭
ત્રાહે ત્રાહેરે ત્રિકમજી, સુતની કરજો સહાય; મારી સજની.
વિપત વેળા વહારે ચઢીને, કરો ભગતની રક્ષાય. મારી સજની. ૮
ગજ ગ્રાહથી મુક્ત પમાડ્યો, કીધી હરિશ્ચંદ્ર રક્ષાય; મારી સજની.
દાનવ કુળ નિકંદન કીધાં, કીધી પ્રહ્લાદની સહાય. મારી સજની. ૯
આજ આંખેથી આંસુડાં ચાલે, જાશે મારા પ્રાણ; મારી સજની.
સુખ શરીર થાતા નહીં અંગે, લાગ્યો દવ નિર્માણ. મારી સજની. ૧૦
મનસા વાચા એ વર વરિયો, અવર તે મિથ્યા જાણ; મારી સજની
રૂપ અને ગુણવંતો સ્વામી, સત્ય કહું છું પ્રાણ. મારી સજની. ૧૧
તાત કઠોર દયા નહી હૃદયે, કોમળ મ્હારો કંથ; મારી સજની.
પ્રહાર કરીને બાંધીરે લીધો, શ્રીહરી વેગળે પંથ. મારી સજની. ૧૨

કોણ સહોદર આવે અવસર, શોધ કરવાને જાય? મારી સજની.
નાત ભ્રાતને જાણ નહીં તો, કુણ ઉઠીને ધાય? મારી સજની. ૧૩
પિતા પિયુજીને વેરીરે દેખે, પરભવે બહુ પેર; મારી સજની.
નાગતણા ફૂત્કાર હળાહળ, ફેરવી નાંખે લ્હેર. મારી સજની. ૧૪
ટળવળે અંગ અગનીરે ઉઠ્યો, કંઠે પડીયો શોપ; મારી સજની.
પૂર્વતણાં કર્મ આવી નડીયાં, કોને દીજે દોષ? મારી સજની. ૧૫
તાત કહે તો કાયારે પાડું, વિષ ખાઉં આ વાર; મારી સજની.
સ્નેહ ન જાણે કોઈ રે મનનો, કાં પીડે ભરથાર. મારી સજની. ૧૬
તાતતણે મન કાંઈ નહીં, મુને સબળો લાગે સ્નેહ; મારી સજની.
ઓરુ પોતાનાં જાણી કીજે, દયાળ ન દીજે છેહ. મારી સજની. ૧૭
બાણાસુર મહા પુરુષ જ્ઞાતા, જેથી ચૂક ન થાય; મારી સજની.
બાળક ઉપર પ્રહાર શો કરવો, જદપિ હોય અન્યાય? મારી સજની. ૧૮
વહાલા થઈને વેર જ વાળો, શું નથી આવતી લાજ? મારી સજની.
નીચ પદારથ નથી કુળ નીચું, કૃષ્ણકુંવર મહારાજ. મારી સજની. ૧૯
નીચું નાક ન હોય એથી, નિરર્થક શો સંગ્રામ; મારી સજની.
મોટા સાથે વિરોધ ન કરીએ, નહીં નિર્બળ હળધર સ્યામ. મારી સજની. ૨૦
સકળ પૃથ્વી ચાકે ચઢાવી, અસુરનો ફેડ્યો ઠામ; મારી સજની.
વેર વધારી વિઠ્ઠલ સાથે, ક્યાં કરશે વિશ્રામ? મારી સજની. ૨૧
સ્વામી મારાને શીર સમરથ, તેને ચઢશે કોપ; મારી સજની.
ભદ્ર ઇચ્છે જો તાત પોતાનું, વિષનું બીજ મા રોપ. મારી સજની. ૨૨
જુદ્ધ સમે આકાશે રહીને, જુવે છે નારદ દેવ; મારી સજની.
ભય મા આણીશ અમો જાશું દ્વારામતી, જુદ્ધ કરશું તતખેવ મા. સ. ૨૩
નિર્ભય રાખી વિદ્યાધર ગયા, પરવરિયા આકાશ; મારી સજની.
પહોંતા ઋષિ ઉતરિયા હો, ભેટ્યા શ્રી અવિનાશ. મારી સજની. ૨૪

વલણ

ભેટ્યા શ્રી અવિનાશને, કુશળ વારતા પૂછે વળી;
કહે નારદ અનિરુદ્ધને રાખ્યા, કારાગૃહમા દૈત્યે મળી. ૨૫

કડવું ૩૪ મું-રાગ વેરાડીની ચાલ

શુકદેવ કહે પરીક્ષિતને, બાંધ્યો તે જાદવ જોધ;
હવે દ્વારીકાની કહું કથા, જાદવ કરે શોધાશોધ. ૧

હિંડોળા સહિત કુંવર હરિયો, રૂવે છે કિંકરી;
હાહાકાર હવો પુર વિષે, અનિરુદ્ધની થઈ ચોરી. ૨
રતિ અતિ આક્રંદ કરે છે, મળ્યાં વિનતાનાં વૃંદ;
રુક્મિણી રોહિણી દેવકી, સર્વે કરે આક્રંદ. ૩
જાદવે સર્વે કહ્યું માધવને, શું બેઠા છો સ્વામી?
વાર વિલંબ ન કીજીએ, એમ કુળને લાગે ખામી. ૪
વસુદેવ કહે શામ રામને, શું બેઠા છો ભૂપ?
શોધ કરો અનિરુદ્ધની, ક્યાં ગયો કુંવર અનૂપ? ૫
ઉગ્રસેન કહે આશ્ચર્ય મ્હોટું, કેમ હર્યો હીંડોળો?
દેવ દૈત્ય રાક્ષસનું કારણ, તે ખપ કરીને ખોળો. ૬
સાયને જદુનાથ કહે છે, શાને કીજે શ્રમ?
ગોત્રદેવીને એમ જ ગમતું, કુંવર હર્યાનું કર્મ. ૭
અગીયાર વરસ અમે ગોકુળ સેવ્યું, મામાજીના ત્રાસે;
પ્રદ્યુમ્નને શંબરે હર્યો તે, આવ્યો સોળમે વરસે. ૮
ફરિ અનિરુદ્ધ તેમ આવશે, સાચવશે કુળ દેવી;
કૃષ્ણે કુટુંબને રોતું રાખ્યું, આશા દીધી એવી. ૯
પાંચ માસ એમ વહી ગયા, જાદવ છે સર્વે દુઃખ;
શોણીતપુરથી કૃષ્ણસભામાં, આવ્યા નારદ ઋખ. ૧૦
હરિ આદે જાદવ થયા ઉભા, માન મુનિને દીધું;
આદરશું આસન આપીને, અર્ઘ્યપૂજન કીધું. ૧૧
સમાચાર સર્વે કૃષ્ણે પૂછ્યા, નારદ વળતું ભાખે;
ઉત્પાત વાત જે તમારા કુંવરને, બાણુ બાંધીને રાખે. ૧૨
ઈશ્વરી ઇચ્છાએ ઓખાને પરણ્યો, સંબંધ એવો સાંધ્યો;
આપદા અનિરુદ્ધ વેઠે, બાણાસૂરે બાંધ્યો. ૧૩
વાત સાંભળી વધામણીની, વજડાવ્યાં નિશાન;
શામ રામ કામ થયા તત્પર, જીતવા રાય બાણ. ૧૪
સજ્જન સર્વે અતિ સુખ પામ્યાં, છે કુંવરને કુશળ;
ગરુડ બેઝો ગોવિંદજીએ, લીધી સેના સકળ. ૧૫
સંકર્ષણ ને સાત્યકી, સંગાથે ત્રીજો પ્રદ્યુમન;
ત્રણ બેઠા પાસે બેસાડી, કૃષ્ણે બેઝો ખગજંન. ૧૬

અક્ક પહોરમાં પંખી પહોંતો, અસુરે સાંભળી પંખ;
રીપૂ હૃદય વિદારવા, શામળે તે ફુંક્યો શંખ. ૧૭

વલણ

શંખ ફુંક્યો શામળે, ઊજ્જ્યો સહસ્રપાણુરે;
ત્રાસી નાસે લોક પુરના, પડ્યું બહુ ભુંબાણુરે. ૧૮

કડવું ૩૫ મું–રાગ સારંગ

શંખ શબ્દ વિષે કારણ, રીપૂ દળનું વિદારણ;
કૃષ્ણનું જાણ્યુ તે બાણુને થયું, બાણુ પ્રાક્રમ તે ક્યાં ગયું? ૧
અનિરૂદ્ધ કહે સુણ સુંદરી, શંખ વાગિયો આવ્યા હરી;
છુટ્યાં બંધન જાદવથકી, ગાજ્યા હળધર ને સાત્યકી. ૨
બોલે પ્રદ્યુમ્ન મ્હોટે સ્વરે, બાણુ પાણુ છેદાયા ખરે;
ગોવિંદ ગત્ય ન જાએ કળી, જાદવ સેના આવીને મળી. ૩
મંત્રી કહે સુણો અસુરેશ, દળ જાદવનું ચાંપે દેશ;
અનુચર આવ્યા ને લાવ્યા વાત, દળ છે અસંખ્યાત. ૪
મંત્રીને કીધી નેત્ર સમશ્યાય, સૈન્ય તત્પર આપી અજ્ઞાય;
દુંદુભિ નાનાવિધ ગડગડે, શસ્ત્ર ધરી વીર વાહન ચડે. ૫
પાતાળના ભૂપ કાહાવ્યા લખી, સેના ટોપ સજે જીત્રરખી;
પાખર બખ્તર ઘુઘરમાળ, ટચકારે ઘોડા દે ફાળ. ૬
મોરદામણી કૂમતડાં ફરકે, છાયા પોતાની દેખીને ભડકે;
ભલા અસ્વાર ઉપર લટકે, હીંસે હય હિંડેને અટકે. ૭
વાદળિયાં વેગે નાચંત, છુટા પગ જેમ પાખિ પંથ;
કાબરા કાળા ને કલંકી, પંખાળા ઉડે છે અબલકી. ૮
કુમેદ લીલાને પંચવરણા, ઉજ્જવલ આરબી ઘોડા હરણા;
પાધરા પવનવેગી ઘોડા, અશ્વાર બહુ જુદ્ધે જોડા. ૯
સજળ વાદળ જેવા હાથી, તે ઉપર મોટા મહારથી;
રથ પાળા અશ્વાર અનંત, ધીર ધસે ને કરડે દંત. ૧૦
પ્રચંડ પીઠ મ્હોટા પહાડ, સળકે જીભ લલકાવે હાડ;
પૂર પોળે સેના નવ માય, હણો જાદવ કહેતા જાય. ૧૧
ટોળાં ઉપર ટોળાં આવે, પગને પ્રહારે ધરણી ધ્રુજાવે;
રીસે અંતરમાં હડહડિયો, જુદ્ધે રાય બાણાસુર ચઢિયો. ૧૨

દશે દીશના માર્ગે બહુ રાયા, કોટી શંખ સાથે પૂરાયા;
ઝટક્યા ભુજ બાણાસુર મલ્લ, પૃથ્વી થવા માંડી ઉથલ્લ. ૧૩
ગર્જના કીધી મહીપાળ, ખળભળિયાં સાતે પાતાળ;
બ્રહ્મલોક જઇ પહોંત્યો નાદ, શ્રીકૃષ્ણને બાણે કીધો સાદ. ૧૪
ખગારૂઢ આવ્યા છો ખપ કરી, નહી જાવા દઉં કુશળે ફરી;
ઉન્મત્ત જાદવ ઉચ્છંકળ, તમો દમો સંસાર સકળ. ૧૫
કુંવારી કન્યાને કપટે વરો, ક્ષત્રી ખળનાં લક્ષણ કરો;
સધળે વાંકા થઇને ફરો, દરમાં સર્પ પેસે પાધરો. ૧૬
કુડું કર્મ કીધું કુંવરે, શું આવ્યા છો તે ઊપરે;
ત્યારે હશી બોલ્યા ભગવાન, અમો લઈ આવ્યા છું જાન. ૧૭
જો વિધાત્રાએ કીધો સંબંધ, વર કન્યાના છોડો બંધ;
બાણને મન ચઢિયો કાળ, સંબંધ શાનો રે ગોવાળ. ૧૮
એવી આપીશ પેરામણી, સહુને મોકલું જમપુરી ભણી;
એમ બાણાસુર બોલ્યો વંક, શ્રીકૃષ્ણે સજ્યું સારંગ. ૧૯
કડાઝુડ કટક બે થયાં, ઉધાડાં આયુદ્ધ કરમાં ગ્રહ્યાં;
નેજાં ફરકે ફરે તરવાર, દ્વંદ્વ જુદ્ધ થયું તેણીવાર. ૨૦
તોમર ત્રિશૂળ ધર્યાં મૂશળ, ગાજ્યા હળધર કર ધરી હળ;
છપ્પનકોટી જાદવ ગડગડિયા, દાનવ ઉપર તૂટી પડિયા. ૨૧
માનવથી દાનવ દળ દળાય, દેખી બાણાસુર અકળાય;
બોલ્યો બાણ ધરી અભિમાન, કૃષ્ણતણું ઉતારું માન. ૨૨
વાધ્યા જાદવ અસુર સમાન, બાણે ધરિયું શિવનું ધ્યાન;
અગિયાર કોટી ગણની સેનાય, લઈ પધાર્યા શંકરરાય. ૨૩
ભૂત પ્રેત ભૈરવ વૈતાળ, સપ્ત જ્વર વ્યાધિ ને વ્યાળ;
શંકિતરી શાકણી સિંહારી, તે લઇને આવ્યા ત્રિપુરારી. ૨૪
વૃષભે ચડી આવ્યા બાણનાથ, જાદવ સેનાનો કરવા ઘાત;
વાગે શીંગ ડમરુ ને ડાક, ગાજ્યા હરિહર દઇને હાક. ૨૫

વલણ

હાક મારી શંકરે, ક્યાં ગયા કેશવ રામરે;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, હરિહરનો સંગ્રામરે. ૨૬

કડવું ૩૬ મું—રાગ સામેરી

આવ્યા જુદ્ધે તે શંકર રાયજી, સેવકની કરવા સહાયજી;
ભોળાનાથ ને શ્રી ભગવાનજી, દેખી રીઝ્યો અસુર રાજાનજી. ૧

ઢાળ

રાય રીઝ્યો અસુરનો, તે શરણ શંકરને ગયો;
પાય લાગી પંચવદનને, સમાચાર સઘળો કહ્યો. ૨
પુત્ર પ્રદ્યુમનતણો, તેણે લગાડ્યું લાંછન;
જામાત્ર પદવી ભોગવી, છાનું સેવ્યું ઓખાનું ભવંન. ૩
બંધને અનિરુદ્ધ રાખ્યો, મને હણતાં તે દયા આવી;
એવા અપરાધ ઉપર આવ્યા, કૃષ્ણ કટકને ચડાવી. ૪
વાત વિરુધની સાંભળી, શિવને તે ચડિયો ક્રોધ;
જાઓ જાદવની સેના સંહારો, શિવે વકાર્યા જોધ. ૫
શાકણી શીકોતરી સંચરી, ભક્ષ ભક્ષ વદતી વાચ;
જુદ્ધે ચાલ્યા ભૂત ભૈરવ, પ્રેત ને પીશાચ. ૬
મહા સુભટ બળિયા પ્રાક્રમી, દ્વંદ્વ જુદ્ધનું કરું શું વખાણ;
ગડગડિયા સાત્યકી અહંકારી, સન્મુખ મૂકે બાણ. ૭
બાણાસુર બળિભદ્ર સામો, શંકર ને શ્રીકૃષ્ણ;
સાત્યકી ને સ્વામી કાર્તિક, નંદી ને ચારુદૃષ્ણ. ૮
કૃતવર્મા કૌભાંડ સાંમો, સાંબ ને ધુમ્રલોચંન;
શોણીતાક્ષ ને સોમકેતુ, ગણપતિ ને પ્રદ્યુમંન. ૯
રથી સામા રથી આવ્યા, હસ્તી સામા હસ્તી;
જાદવને શ્રી હરી હકારે, હણો શિવના ઉપસ્તી. ૧૦
અસુર જાદવ મળ્યા એકઠા, સામેસામા ધીર;
છપન્ન કોટી ને બોતેર કોટી, વદતાં પાડે વીર. ૧૧
મોગળે મોગળ પડે ફરસી, ગુરજના ઝળકારા;
ગગનમાં જેમ વીજળી ચમકે, તેમ ખડ્ગતણા ચળકારા. ૧૨
સાંગ લીધી પરીઘ ભાલા, મોગળ ને ભીંડીમાળ;
શૂર ચક્રથી ચૂર થાતા, વઢે વીર વિકાળ. ૧૩
સરખા ને મહા સુભટ બળિયા, થયો રણસંહાર;
હસ્ત ચરણ ને શ્રવણ નાસિકા, છેદે થાય હાહાકાર. ૧૪

પ્રબળ માયા આસુરી, થયો ઘોર અંધકાર;
શર ચક્રે ચૂર થાતાં, વહી શોણિતની ધાર. ૧૫
અસ્તી ચર્મ ને મેદ કાદવ, જાદવ દેખ દળાય;
ધર્મ ચૂકી મામ મૂકી, કાયર પુરુષ પલાય. ૧૬
શોણિતની સરિતા વહી, ભયાનક ભાસે ભોમ;
પગ પ્રહારે રુધિર ઉડાડે, શુ સાયર થાશે વ્યોમ. ૧૭
કુતૂહલ દેખી દેવ કાંપ્યા, હવો તે હાહાકાર;
બળભંગ ભુજંગ હવો, કેમ સહેશે તે ભૂમી ભાર. ૧૮
નયણે નિરખી નવ શકે, શામ રુધીરપ્રવાહ;
જોગણીનું ભક્ષ ચાલ્યુ, સુખી સીંચાણા થાય. ૧૯
વ્યાઘ્ર સિંહ ને ભૂત પ્રેત, શિવ સેનાની વૃત્ય;
સંતોષ પામી શાકીણી, કલ્લોલ કરતી કૃત્ય. ૨૦
ઓખા અનિરુદ્ધ કારણે, રોલાણા તે રાણિ જાયા;
કુસુમ સજ્જાએ પહોડતા, તે રુધિર નદીએ તણાયા. ૨૧
સાગરશું સગમ મલ્યો, શોણિતની સરીતા રહી;
અસ્થી ચર્મ ને માંસની, બે પાળ બંધન થઇ રહી. ૨૨
માતંગ અંગ મસ્તક વિના, શું ગ્રાહ છે વિકાળ;
કુંભસ્થળ જાણે કાચબા, નર શીશકેશ શેવાળ. ૨૩
ભાસે ભુજંગ સમ નરકરો, મુખ કમળશું કમળ;
નેત્ર મચ્છ ને મુગટ બગલા, નર નામ શું વમળ. ૨૪
પ્રવાહે તણાયા રથ જોતા, શોભીતાં શુ વહાણ;
દેખીને દારુણ નદી, કોપે ચઢયા ત્રીશૂલપાણ. ૨૫

વલણ

ત્રીશૂલપાણી સોંઢીયા, વૃષભ હાંકયો ભુધર ભણી;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, હવે કહું રાડ હરિહર તણી. ૨૬

કડવું ૩૭ મું-રાગ સારંગ

હર આવ્યા છે સંગ્રામે, ધર્યુ ચાપ તે સુંદર શ્યામે;
નાજે ગરુડે છેલછબીલો, હાંકે પોઠીયો હરજી હઠીલો. ૧
કૃષ્ણે ચક્ર ચડાવ્યુ ચાક, મૂક્યુ શંકરે પીનાક;
આવી મળિયા બે ભગવાન, થયો સંસાર આકુલમાન. ૨

વાગી હરિહર તણી હાક, પુરમાં રાંખ્યા રહ્યાં છે પાક;
ચળ્યા વિધાત્રિના લેખ, ધ્રુજે ધરા ને સળક્યો શેષ. ૩
ફાટ્યું આકાશ ત્રુટ્યાં અભ્ર, પડ્યા ગર્ભવતીના ગર્ભ;
કરી ચાપતે મંડલાકાર, શિવે બાણ મૂક્યાં છે બાર. ૪
જાદવસેના નાખી ઉરાડી, લઈ સમુદ્રમાંહી પાડી;
આવે બાણ તે મેઘની ધાર, કરે ભૂત પ્રેત પોકાર. ૫
તે પૂઠે મૂક્યાં પંચવીશ, છેદ્યાં આવતાં શ્રીજુગદીશ;
શત સહસ્ર અયુત લક્ષ કોટ, વરસે બાણ તે દોટાદોટ. ૬
છૂટે બંધુક નાળ ને ગોળા, ફેરવે ક્રોધે ભિંડીમાળા;
સણસણતાં શર બહુ છૂટે, તેણે કપાળ ભડનાં ફૂટે. ૭
વળગે ભૂત પ્રેત આવર્ણ, વઢે ચુડેલ અવળે ચર્ણ;
મસ્તક શગડી ધીકધીકાવે, કિલકિલ કરતી ઉપર આવે. ૮
હરખી શાકિણી ડાકણી સર્વ, આવ્યું જાણે ઉજાણીનું પર્વ;
ચુસે કંઠને ઘુંટડા ભરે, મુખે રુધિરના રેલા ઉતરે. ૯
કેટલી વારુણીમાં થઈ મગ્ન, વસ્ત્ર વેણી ફરે છે નગ્ન;
ગ્રહી ભમાવે જોદ્ધ ગગ્ન, જાદવ સેના કીધી ભગ્ન. ૧૦
કેટલીને તે આંખ્ય કપોળ, કોના મુખ જાણે મ્હોટી પોળ;
લંબસ્તની વિપરીત વાન, કોના ભૂમીએ ભરાએ કાન. ૧૧
જીભ સળકે સર્પાકાર, મુખે કિલકિલ કરે ઉચ્ચાર;
ઘણા જાદવ ખાધા કરડી, નાઠી સેના તે મારગ મરડી. ૧૨
ધાયા રાક્ષસ દેતા માર, જદુસેનાએ ખાધી હાર;
છૂટે દુર્ગ નાળ ને ગોળા, નાઠા જાદવ ટોળે ટોળા. ૧૩
પ્રગટ્યો મહાદેવને વળી ખાર, વાળ્યો જાદવનો સંહાર;
વઢે ડાકિની શાકિણી સંહારી, એમ કોપ્યા શ્રીત્રીપુરારી. ૧૪
નાઠું સૈન્ય દીઠું ચોપાસ, ત્યારે કોપ્યા શ્રીઅવિનાશ;
હરિએ ચક્ષુ કીધી વક્ર, પછે મૂક્યું સુદર્શન ચક્ર. ૧૫
છેદ્યાં ડાકિણીશાકિણીનાં શીશ, રંડા નાસે ને પાડે ચીસ;
કોને ભાલા વાગ્યા ભચોભચ્ચ, કોઈનાં નાક છેદાયાં ટચ્ચ. ૧૬
છેદ્યાં હસ્ત શ્રવણ ને ચરણ, નયણે ઉડે રુધીરના ઝરણ;
ફરી જાદવ જુદ્ધે વળિયા, હામહામથી આવીને મળિયા. ૧૭

આવ્યા સામા જાદવ જૈન, દેખી ખીજ્યા પંચવદન;
મૂકે શિવ અપરિમિત બાણુ, ભલા સુભટ તજે છે પ્રાણુ. ૧૮
કૃષ્ણે મૂકયું મોહાસ્ત્ર બાણુ, મોહ પામ્યા પીનાકપાણુ;
કીધું 'પોઢિયા' ઉપર શયન, સાંભળ પરીક્ષિત રાજંન. ૧૯
રણે કોપ્યો બળીનો બંધ, ધાયા ગણુપતિને વળી સ્કંધ;
મહાક્રોધ અભ્યંતર આણી, ધાયા ધનુષ વિષે શર તાણી. ૨૦
ઘણી જાદવ સૈના મારી, ક્રોધ થકી કો ન ઉગારી;
ધસ્યા રાક્ષસ કરતા માર, જાદવમાં થયો હાહાકાર. ૨૧
ત્યારે ધાયો સાત્યકી શૂર, કીધી અસુર સેનાને ચૂર;
પ્રગટયું માયા તણું તિમિર, મંત્રે નીવારે તે જદુવીર. ૨૨
છેદ્યાં કવચ ભાલા તે છેક, નાઠા અસુર મૂકીને ટેક;
ગાજ્યો બાણાસુર ઉન્મત્ત, તાણ્યાં ધનુષ તે પંચ શત. ૨૩
નાખે બાણુ તે દાનવ દક્ષ, શત સહસ્ર અયુત ને લક્ષ;
નાઠી સૈના તે ભડભડાટ, હસ્તી ચીસ પાડે ચડચડાટ. ૨૪
પડે જાદવમાં બહુ ભંગ, ત્યારે કોપ્યા શ્રી સારંગ;
શામે આકર્ષ્યું સારંગ, બાણે ભેદ્યું તે બાણનું અંગ. ૨૫
કૃષ્ણે છેદ્યો ધ્વજાનો દંડ, રથ કીધો તે શતખંડ;
છેદ્યું છત્ર અતિ અનોપ, કાપ્યાં કવચ આયુદ્ધ ને ટોપ. ૨૬
બાણે પાડ્યો મસ્તકનો ટોપ, દેખી કૃષ્ણને ચડિયો કોપ;
કીધા વાહન વીના વીર, ગતિ ભંગ થયાં શરીર. ૨૭
છેદવા માંડ્યા જ્યારે હાથ, આવી બાણાસુરની માત;
કોટરા એવું તેનું નામ, દેખી નગ્નને લાજ્યા શામ. ૨૮
નવ મૂકયું સુદરશંન, નાશી છુટ્યો બાણુ રાજંન;
પાછો ક્રોધ કરી તે વાર, થયો જુદ્ધ કરવા તૈયાર. ૨૯
રાયે ફરી કટક સજ કીધું, બાણે વધવા દદામું દીધું;
જ્યાં ઉભા શ્યામ ને રામ, આવી કીધો મહા સંગ્રામ. ૩૦
પછે માંડ્યું આસુરી કર્મ, વરસે માંસ રુધિર ને ચર્મ;
ધાયો સમુદ્ર વાધે જેમ પર્વ, વરસે અસ્થિ ઉપદ્રવ. ૩૧
નાસે જાદવ બળિયા સર્વ, ભલા સુભટ તજે ગર્વ;
હલધર નાઠા મૂકી મામ, દૈત્યે દારુણ કીધો સંગ્રામ. ૩૨

નાખે કર્દમ કાંટા સર્પ, વરસે શલ્યા દાનવ નપે;
પાડ્યું જાદવમાં ભંગાણ, નાઠા હલધર લઇને પ્રાણ. ૩૩
દાનવ રાય મૂકે દોટ, કોની ગ્રહીને મરડે કોટ;
એનાં ગ્રહી અફાળે શીશ, ખેદ પામ્યા શ્રી જુગદીશ. ૩૪
ગરુડ થયો છે ગતિભંગ, શલ્યા પ્રહારે ભાંગ્યું અંગ;
રથ વેણુ કીધા રામ, મૂકી મામ ને નાઠા કામ. ૩૫
સુંદર શ્યામજી કીજે સહાય, જાદવ કરે છે ત્રાહ ત્રાહ;
દેખીને દેવ પામ્યા બીક, બાણે વાળી રુધિરની નીક. ૩૬
ખીજ્યા કૃષ્ણ ખેજ્યો ખગજંન, અતિ ક્રોધ ચઢ્યો છે મંન;
ચક્ર લીધું છેદવા હાથ, કીધી ઇચ્છા તે વૈકુંઠ નાથ. ૩૭
એમ કોપ્યા શ્રી જદુનાથ, હવે છેદૂ બાણના હાથ;
મૂક્યું ચક્ર તે બીજીવાર, દૈત્યમાં થયો તે હાહાકાર. ૩૮
નાઠો બાણ વાળીને મુંહ, હરિયે ચક્ર તે મૂક્યું પૂંઠ;
અંગો અંગમાં લાગી જ્વાળ, જેમ છેદે કો વડની ડાળ. ૩૯
એમ કપાય બાણના પાણ, ત્રાહ ત્રાહ વદે મુખ વાણ;
અંગે વહે શોણિતની ધાર, કાપ્યા કર બાણના તે વાર. ૪૦
આવી એદું સુદરશંન, અકળાયો બાણ રાજંન;
જેમ છેદે વૃક્ષની ડાળ, તેમ કર કાપ્યા ગોપાળ. ૪૧
જેમ ઝુડે વૃક્ષને વંન, તેમ કર કીધા છેદંન.
પછે રાખ્યા કર ત્યાં ચાર, પડ્યો બાણ તે ભુમી મોઝાર; ૪૨
અંગે રુધિર વહે વિવર્ણ, જેમ પર્વતથી નીસરે ઝરણ;
સૂતો કરે શિવનૂં ધ્યાન, પ્રભુ રાખો સેવકનું માન. ૪૩

વલણ

બાણાસુર પૃથ્વી પડ્યો, પીડા પામ્યો પંડરે;
વળી સદાશિવ કોપે ચઢ્યા, કંપ્યા ચૌદ બ્રહ્માંડરે. ૪૪

કડવું ૩૮ મું–રાગ રામગ્રી

જાગ્યોરે જોગી પુરાણ ક્રોધજી, છેક તણાયા વાધ્યો વિરોધજી;
બાણને લાગ્યો ઉચલી કૌભાંડજી, સેવક દીઠો માંસનો પિંડજી. ૧

ચાલ

પિંડ જાણે માંસનો એવી, દીઠી અસુરની કાય;
વિશ્વ પ્રલેની ઇચ્છા કીધી, ધનુષ ધર્યું શિવરાય. ૨

ક્રોધે ભાળી કહે કપાળી, તેં ટાળી મારી મરજાદ;
એ પણ મારું જે સર્વ, સંહારું ઉતારું ઉન્માદ. ૩
વૃષભ હાંકયો ને ગરુડ તાકયો, મુખે બોલ્યો મેઘસ્વર;
મંત્ર ફૂંકયો ને કૃષ્ણ ઢૂંકયો, મૂકયો કાળજ્વર. ૪
જાદવ સેના થઈ આકળી, તાવે તે પીડ્યાં તન;
કૃષ્ણે મૂકયો એકાંતરો, તેણે ખીજ્યા પંચવદન. ૫
શિવે હંકાર્યો ટાઢીઓ, વરસે જેમ હુતાશન;
તરિઓ મૂકયો ત્રીકમે, તેણે દમ્યા દાનવ જન. ૬
પશુપાળે મૂકયો પિત્તજ્વર, વાતજ્વર મૂકયો લક્ષ્મીવર;
મહાદેવે પછે મૂકયો, સઘવાત કાળજ્વર. ૭
સોહદંડ તેના હાથમાં, છે નેત્ર લોહીવરણ;
ધસ્યો પણ પાછો ખસ્યો, જોઈ અશરણશરણ. ૮
કૃષ્ણે મૂકયા જેટલા, તેણે રાખી શિવની લાજ;
સમજ્વર સ્તુતિ કરે, તમો બન્યો છો મહારાજ. ૯
જ્વરને વર હરિએ આપ્યો, હરિકથા ભજે જેહ;
નિન્દા કરે શિવજી તણી, પીડજો તેની દેહ. ૧૦
ઓખાહરણ જે સાંભળે, અંતર આણી વહાલ;
કષ્ટ હોએ જો જ્વરતણું, મૂકજો તેનો ખ્યાલ. ૧૧
પછે અગ્ન્યાસ્ત્ર મૂકયું શંકરે, પ્રગટયો તે હુતાશન;
સેના દીઠી દાઝતી, હરિએ પ્રેર્યો પરજન્ય. ૧૨
વરસાદે વહ્નિ સમાવીઓ, થઈ દૈત્ય ઉપર વૃષ્ટ;
પવનાસ્ત્ર મૂકયું શંકરે, ટાળ્યું અસુરનું કષ્ટ. ૧૩
ધૂળ કોટ થયો વાયુથી, રજે ભરાણાં જાદવ ચક્ષ;
સર્પાસ્ત્ર મૂકયું ત્રિકમે, તેણે વાયુ કીધો ભક્ષ. ૧૪
સેના નાસે બાણની, પ્રગટયા તે સર્પ અપાર;
પછે મહાદેવે ગરુડાસ્ત્ર મૂકયું, તેણે કીધો નાગસંહાર. ૧૫
ખગે ચંચના પ્રહાર માંડ્યા, દમ્યા જાદવ શૂર;
કૃષ્ણે શસ્ત્ર કોટ પ્રગટી, ગરુડ કીધા ચૂર. ૧૬
શંકરે વજ્રાસ્ત્ર મૂકયું, પર્વત કીધા શત ખંડ;
ભૂધરે બ્રહ્માસ્ત્ર મૂકયું, ડોલ્યાં ત્રણ બ્રહ્માંડ. ૧૭

મહાદેવે રુદ્રરૂપ કીધું, બાળું સર્વ સંસાર;
પશુપતાકા કહાડીણી, ત્યારે હવો હાહાકાર. ૧૮
ધ્રુજે ધ્રુવ ને મેરુ ડગીઓ, ખળભળ્યાં પાતાળ;
સાગરે મરજાદ મૂકી, ડોલ્યા દશ દિગ્પાળ. ૧૯
શિવને ક્રોધે શેષ સળક્યો, ડોલીઆ દિગ્ગજ;
ચંદ્ર સૂરજ ઝાંખા થયા, આપદા પામ્યો અજ. ૨૦
અષ્ટ પર્વત ગળ્યા ભૂમીએ, થઈ સુકી વનસ્પતી સર્વ;
જક્ષ કિન્નર વિદ્યાધર કાંપ્યા, અપ્સરા ને ગંધર્વ. ૨૧
ચૂકયા તાપસ તાપથી, ધ્યાનથી ચૂકયા ભગત;
ક્રોધજ્વાળા જોગેશ્વરની, બળે સંધું જગત. ૨૨
ત્રૈલોક્યમાં ધુંબાણ વરત્યું, થાએ ગર્ભના પાત;
વાયુ રુંધાયો વિશ્વનો, થઈ કોટી જીવની ઘાત. ૨૩
કષ્ટ જાણી સૃષ્ટિનું, શ્રી વૈદરબી વલ્લભ;
બાણ મૂક્યું સંજીવન, થયું જગત નવ પલ્લવ. ૨૪
પુનરપિ પ્રલ્લે માંડીઓ, વિષ્ણુએ માંડ્યો વાદ;
મુનિવર અમર આવીઆ, તે કરે આરત નાદ. ૨૫
સુરરાય ને સરસ્વતી, કરે છે વેદસ્તવન;
તોએ ક્રોધ મૂકે નહીં, પછે આવ્યા કમલાસન. ૨૬

વલણ

કમળભૂ અંતરિક્ષથી આવ્યા, ક્ષમા ક્ષમા એમ ઓચરે;
શુકદેવ કહે પરીક્ષિતને, પછે બ્રહ્મા સ્તુતિ કેવી કરે. ૨૭

કડવું ૩૯ મું-રાગ કેદારો

સ્તુતિ કરે છે બ્રહ્માયરે, નમો નમો; હું તો બેઉને લાગું પાયરે, નમો નમો.
છો ત્રિભોવનના તાતરે, નમો નમો; કાંઈ આરંભ્યો ઉત્પાતરે, નમો નમો.
બ્રહ્મા જોડી ઉભા હાથરે, નમો નમો; જુદ્ધ મૂકી દો દીનાનાથરે, નમો નમો.
છો ગંગાધર પશુપાલરે, નમો નમો; તમો ગરુડ ચઢ્યા ગોપાળરે, નમો નમો.
જટાધારી ભસ્માધારરે, નમો નમો; મોર પીંછના ધરનારરે, નમો નમો.
ઉમીયાવર જોગેશરે, નમો નમો; મહા સિદ્ધ છો ઋષીકેશરે, નમો નમો.
જય પિનાક ત્રીશૂલપાણીરે, નમો નમો; સારંગધર પુરુષ પુરાણીરે, નમો નમો.
તમે જગતપિતા કહેવાઓરે, નમો નમો; પ્રજાને કાં મૃત્યુ ઉપજાઓરે, નમો નમો.

સુખ આપી દુઃખ કોઇ નાપેરે, નમો નમો; ઉછેરી વૃક્ષ કોઈ ન કાપેરે, નમો નમો.
તેડી ઘરમાં ન કીજે ઘાતરે, નમો નમો; સુધા કહિએ વિશ્વની વાતરે, નમો નમો.
છેહ ન દીજે લાડ લડાવીરે, નમો નમો; નવ નાખીએ ઉંચા ચડાવીરે, નમો નમો.
ન ઘટે સ્નેહ તમ તૂટેરે, નમો નમો; તો પ્રજાનું આયુષ ખૂટેરે, નમો નમો.
બીજે યુદ્ધ કરતાં માતંગરે, નમો નમો; થાય અવેલીનો ભંગરે, નમો નમો.
સામા સાગર જુદ્ધે જાયરે, નમો નમો; તેથી જગત બાંધું તણાયરે, નમો નમો.
કોપ માંડ્યો સદાશીવેરે, નમો નમો; તો પ્રજા કઈ પેરે જીવેરે, નમો નમો.
આવી સ્તવે છે ઋષિ સપ્તરે, નમો નમો; સ્વામી વિશ્વ થયું છે તપ્તરે, નમો નમો.
સ્તવે ભારતી રહી એકમંનરે, નમો નમો; ગુણ ગાય ચાર નીગંમરે, નમો નમો.
સ્તવે નાગ પામ્યા છે કષ્ટરે, નમો નમો; સ્તવે શિવને પર્વત અષ્ટરે, નમો નમો.
નમે તાપસ ને સંન્યાસીરે, નમો નમો; સ્તવે સહસ્રઋષિ અઠ્યાશીરે, નમો નમો.
નમે દૈત્ય થયા કાયરરે, નમો નમો; કરે સ્તુતિ સાત સાયરરે, નમો નમો.
એમ સ્તુતિ સર્વે કીધીરે, નમો નમો; ન મૂકે શિવે વાત લીધીરે, નમો નમો.
હાકી ઉઠ્યા કૃષ્ણ ને હરરે, નમો નમો; ક્રોધ પૂરીત કમળાવરરે, નમો નમો.
ક્રોધ દૃષ્ટિ અન્યો અન્યરે, નમો નમો; વ્યાપ્યો કાળ બન્યોને મંનરે, નમો નમો.
શિવે વાદ વિપરીત માંડ્યોરે, નમો નમો; એઉએ ભાર બ્રહ્માજીનો છાંડ્યોરે, નમો નમો.
ચેત વનવાસી ગોવાળરે, નમો નમો; હું બીછું છું પશુપાળરે, નમો નમો.
કામ બહુ શામાના સંજોગીરે, નમો નમો; ખરા બિલડીકેરા ભોગીરે, નમો નમો.
શ્રી હસાએ દેહ થઈ કાળીરે, નમો નમો; શું કેવડાવો છો કપાળીરે, નમો નમો.
હો નિર્દય મામાના મારણરે, નમો નમો; હો સ્વસુરના સંહારણરે, નમો નમો.
તેં જાચી ઋષિની નારીરે, નમો નમો; ખરા જન્મતણા ભીખારીરે, નમો નમો.
ગયો જન્મ ઓડતાં કાંબળીરે, નમો નમો; કંઈ કથા રુડી ન સાંભળીરે, નમો નમો.
હો બળિના દ્વારપાળરે, નમો નમો; છાજી બાણ નગ્ન રખેવાળરે, નમો નમો.
એવું કહેતાં શિવ દાઝ્યારે, નમો નમો; ગયા હાડ બન્યો જુદ્ધે બાઝ્યારે, નમો નમો.

વલણ

બાઝ્યા બન્યો મરજાદ મૂકી, જગત પ્રલે થાય રે;
વાહન મૂકી ધસ્યા બન્યો, મધ્યે પડ્યા બ્રહ્માયરે.

કડવું ૪૦ મું–રાગ કેદારો

ફરી સ્તુતિ બ્રહ્મા કરે, નમો નમો; વિનય વાચક ઓચરે, નમો નમો.
જય જય ત્રિભૂવનરાયરે, નમો નમો; શિવ તમને નમું છું પાયરે, નમો નમો.

જે જે વૈકુંઠરાયરે, નમો નમો; જે જે પતિ કૈલાસરે, નમો નમો.
જે જે દેવમુરારીરે, નમો નમો; જે જે ત્રીપુરારીરે, નમો નમો.
જે જે ત્રીગુણાતીતરે, નમો નમો; જે જે ઈંદ્રજીતરે, નમો નમો.
જે જે ગરુડારૂઢરે, નમો નમો; જે જે વાહનપથ પ્રૌઢરે, નમો નમો.
જે જે કમળાવરરે, નમો નમો; જે જે ઉમિયાધરરે, નમો નમો.
જે જે કોટીમદનરે, નમો નમો; જે જે પંચવદનરે, નમો નમો.
જે જે પીતાંબરરે, નમો નમો; જે જે વાઘાંબરરે, નમો નમો.
જે જે રૂપે ચિત્ત ચોરરે, નમો નમો; જે જે કર્પૂરગૌરરે, નમો નમો.
જે જે પરાત્પરરે, નમો નમો; જે જે દિગાંબરરે, નમો નમો.
જે જે પ્રભૂ પરમેશ્વરરે, નમો નમો; જે જે જોગેશ્વરરે, નમો નમો.
જે જે પતિવૈકુંઠરે, નમો નમો; જે જે નીલકંઠરે, નમો નમો.
જે જે ટાળો જગના તાપરે, ન૦ ન૦ જે જે ઉતારો બેઉ ચાપરે, ન૦ ન૦
જે જે સ્તવે ચતુર્મુખરે, ન૦ ન૦ ત્યારે શિવે નાંખ્યું ધનુષરે, ન૦ ન૦
જે જે અશરણશર્ણરે. ન૦ ન૦ જે જે ઉતર્યા ધર્ણરે, ન૦ ન૦
જે જે આદિ અંતરે, ન૦ ન૦ જે જે ભોળા બળવંતરે, ન૦ ન૦
દીન વચન બ્રહ્માએ ભાખ્યારે ન૦ ન૦ ત્યારે ધનુષ બન્નેએ નાંખ્યારે, ન૦ ન૦
વઢતા હરિહર ભેટાઆરે, ન૦ ન૦ પડિયા જોદ્ધા ફરીને ઉઠાઆરે, ન૦ ન૦
પછી તેઓ બાણાસુર રાયરે, ન૦ ન૦ તે તો નમ્યો હરિને પાયરે, ન૦ ન૦

વલણ

સંસાર આનંદ પામીયો, પ્રસન્ન થયા બ્રહ્માયરે;
વિપ્ર પ્રેમાનંદ કહે કથા, હવે વિવાહ કઈ પેરે થાયરે.

કડવું ૪૨ મું—રાગ સારંગ

વળી શુકજી વદે વચંન, સાંભળ પરીક્ષિત રાજંન;
બ્રહ્માએ હરિહરને ભેટાડ્યા, પડ્યા જોદ્ધા તે ફરીને ઉઠાડ્યા. ૧
તમો બન્યો કરો એવાં કામ, તો પૃથ્વીનો કુણ ઠામ;
ઈંદ્રે કીધો અમૃત પરજંન, ઉઠ્યા જોદ્ધા તે નવ જોબંન. ૨
છુટ્યું બંધન અનિરુદ્ધ મળિયા, ઘણા દિવસના વિજોગ ટળિયા;
બાણાસુર તે પાયે નમીયો, હાથ કાપ્યા તે દુઃખ સમીયો. ૩
જ્વર પ્રગટ્યા હતા જે સાત, બ્રહ્મા પ્રત્યે કહે છે વાત;
વરે બ્રહ્મા પ્રત્યે કહ્યું, સ્વામી આજ્ઞા આપો ત્યાં રહું. ૪

બ્રહ્માજી કહે છે વાણી, તમે રહેજો જગતમાં જાણી;
અર્ધો મનુષ દેહને દ્વાર, અર્ધો વનસ્પતી મોઝાર. ૫
ત્યાં રહેજો તમારો વાસ, એમ જ્વરની પૂરી આશ;
ઓખાહરણ સુણે ધરી ભાવ, તેનો જાય અજીરણ તાવ. ૬
શુકદેવ કહે સુણ રાય, હરિહરતણો સમુદાય;
કહે હરિને તેડાવો જાન, વિધિએ આપું કન્યાદાન. ૭
આપી આજ્ઞા શ્રીકૃષ્ણે આવી, જાદવને લાવો સમજાવી;
અક્રુર સાત્યકી બંન્યો ગયા, જાદવ કુટુંબ સહૂ લાવીયા. ૮
હીંડે જાદવરાણી મોડામોડ, ટોળે થાતી તે છપ્પન ક્રોડ;
રાય લખી લખી પત્ર તેડાવે, ઠામ ઠામથી સહુકો આવે. ૯
રાયે રચના કીધી સારી, લીપ્યો મંડપ કનકની ગારી;
હેમગિરી વિંધ્યાચળ બોલાવ્યા, ઉદયાચળ અસ્તાચળ આવ્યા. ૧૦
ત્રિકુટાચળ, મેરુ મૈનાક, ગંધમાદનગિરિ ચક્રવાક;
અજમેલ ગિરિ સુશીલશૃંગ, બ્રહ્મગિરિ નતાલ અભંગ. ૧૧
માગ્યા તુંગ્યા શહેરમાં ભેર, ધડ માદવગિરિ શાલ્હેર;
દેવગિરિ કનકાચળ પધરાવ્યા, અષ્ટકૂળ પર્વત ત્યાં આવ્યા. ૧૨
આવ્યા દેવ કોટી તેત્રીશ, ઋષિ સર્વે દે આશીશ;
નવ કુળ તેડાવ્યા નાગ, આવ્યા મોટા રાય સહાગ. ૧૩
તેમાં રાજકુળ છત્રીશ, જાચક જન આવ્યા બહુ દીશ;
અનિરુદ્ધને પીઠી ચોળાય, શુભ નારીયો મંગળ ગાય. ૧૪
પીઠી ચડાવો પટરાણી, જાદવ સ્ત્રીઓ ગાએ સાધુ વાણી;
પંચ શબ્દ દુંદુભીનાદ, વાજે વાજીંત્ર શોભા વાદ. ૧૫
જોવા ત્રીભૂવનથી સહુ આવ્યા, રાય બાણુને મન ઘણૂં ભાવ્યા;
બાણ ઉતારે ઉતરાવે, કૃષ્ણજી ગ્રહશાંતિક કરાવે;
વિવાહ મંગળની રચનાય, સજાઇ વરઘોડાની થાય. ૧૬

વલણ

વરઘોડો ચઢે અનિરુદ્ધનો, જાદવ તત્પર થાયરે;
બાણાસુરને માંડવે, જાદવ રાણી ગીત ગાયરે. ૧૭

કડવું ૪૨ મું–રાગ દેશ

આદિતની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોઢોડો;
અનિરુદ્ધને તેલ સીંચારો કે, રાંદલને જાગવોરે. ૧

બ્રહ્માની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોહોડો;
અનિરુદ્ધને તેલ સીંચારો કે, સાવિત્રીને જાગવોરે. ૨
ચંદ્રમાની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોહોડો;
જીયાવરને તેલ સીંચારો કે, રોહીણીને જાગવોરે. ૩
શ્રી કૃષ્ણની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોહોડો;
અનિરુદ્ધને તેલ સીંચારો કે, લક્ષ્મીને જાગવોરે. ૪
પ્રદ્યુમ્નની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોહોડો;
અનિરુદ્ધને તેલ સીંચારો કે, રતિ વહુને જાગવોરે. ૫
મહાદેવની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોહોડો;
ઓખાને તેલ સીંચારો કે, ઉમિયાને જાગવોરે. ૬
ગણપતિની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોહોડો;
ઓખાને તેલ સીંચારો કે, સુધબુધને જાગવોરે. ૭
બાણાસુરની ધરણી, હાંરે તમે નિદ્રામાં પોહોડો;
ઓખાને તેલ સીંચારો કે, બાણમતીને જાગવોરે. ૮

વલણ

તેલ ચંપેલ ચડાવો સજની, સર્વે મળીને આવો;
નિદ્રામાંથી જાગૃત થઈને, ગીત મધુરાં ગાવો. ૯

રાગ ધોળ

પીઠી ચોળો પીઠી ચોળો પટરાણીરે, મગ દળો મગ દળો હો રાણીરે.
પગધુવો પગ ધુવો વરની ભાભીરે, ઓખાજી તો રહેજો અખંડ સોહાગીરે.
ચંદન ચરચ્યાં છે અપારરે, ભૂષણ પહેરાવ્યાં છે સારરે.
વર તો વરઘોડે ચડિયારે, અશ્વ અનુપમને હીરા જડિયારે.
તેના તેજતણો નહીં પારરે, ત્યાં તો નિરખે છે નરનારરે.
નિરખી નિરખી દીએ છે આશિશરે, જીયાવર જીવજો ક્રોડ વરીશરે.

કડવું ૪૩ મું—રાગ ધન્યાશ્રી

વળી તે વિહિવા માંડીયો ને, જીત્યા જાદવરાય;
રુકમિણી મન આનંદ ઘણોરે, ત્યાંતો માનુની મંગળ ગાય.
આનરુદ્ધજીની ઘોડલી.
સજન સહૂ ટોળે મળ્યાંને, સુરિનર મળ્યા છે અપાર;
પાનનાં આપ્યાં બીડલાં, તેપર શ્રીફળ ફોફળ સાર. અનિરુદ્ધજીની.

સુવા ચંદન છાંટણારે, કેસર કુમકુમ સાર;
ભાટ બંદીજન બહુ મળ્યા, તે તો બોલે છે જયજયકાર. અનિરૂદ્ધજીની.
વાજીંત્ર વાગે અતિ ઘણાં ને, માંહી ભેરીનો નાદ;
ઢોલ દદામાં ગડગડેરે, ત્યાં તો સરણાઇએ લીધો વાદ. અનિરૂદ્ધજીની.
અપ્સરા નાચે ઈંદ્રની, માંહી નારદ તુંબરુ ગાય;
મધુરીસી વેણા વાજતી, એનો આનંદ ઓચ્છવ થાય. અનિરૂદ્ધજીની.
સખિલાં સર્વે શોભતાં ને, અસ્વાર થયા વરરાય;
થનગન તેજી નચાવતારે, એવા સુર નર અતિ હરખાય. અનિરૂદ્ધજીની.
શોણીતપૂર પાટણ ભલુંરે, ફુલડે સોહાવી વાટ;
અનિરુદ્ધ વરઘોડે ચઢ્યારે, ત્યાં શેરીએ સોહાવ્યાં હાટ. અનિરૂદ્ધજીની.
ચંચળ ચાલે ચાલતી ને, રંગે રાતે વાન;
મખીઅરડે મોતી જડ્યાંરે, ઘોડીનુ પંચકલ્યાણી નામ. અનિરૂદ્ધજીની.
પલાણ પરવાળાતણાં ને, નંગ પીરોજાં સાર;
રતન જડિત્ર બે પિંગડારે, તેની ઝગમગ જ્યોત અપાર. અનિરૂદ્ધજીની.
ઘાટ તે પહેર્યો શોભતોને, રામણ દીવો હાથ;
મોડ બાંધ્યો રાણી રુક્મિણીરે, જેને શ્રીકૃષ્ણ સરખા નાથ. અનિરૂદ્ધજીની.
છત્ર ચામર ને વાવટારે, દીવાનો નહીં પાર;
પુઠે તે આવે જાનરડીરે, તે તો મંગલ ગાતી નાર. અનિરુદ્ધજીની.
વર વહેલા થઈ તોરણ ચડ્યારે, સાળો છાંટે નીર;
તેને મનવાંચ્છિત આપ્યુંરે, પછે બાજઠે ઉભા વીર. અનિરૂદ્ધજીની.
સાસૂ આવી સજ થઇરે, પોહોતી મનની આશ;
ઓખાને અનિરુદ્ધ પરણ્યોરે, ગુણ ગાય પ્રેમાનદદાસ. અનિરૂદ્ધજીની.

કડવું ૪૪ મું–રાગ ત્રિતાલી ચોપાઈ

અનિરુદ્ધ ત્યાં મંડપે આવ્યા, બાણાસુરને મન ઘણું ભાવ્યા.
મુખથી બોલ્યા અમૃત વાણી, પૂંખે પારવતી પટરાણી.
ધુશળ મૂશલ રવાઈ ને ત્રાક, પૂંખી તાણ્યું જીયાવરનું નાક.

ઢાળ

ધુંસળે મા પૂંખીશ ઉમયા, ધુંશળે વૃષભનું જોતરુંરે;
મૂંસળે મા પૂંખીશ ઉમયા, મૂસળે અમૃત ખાંડણુંરે. ૧
રવાઇએ મા પૂંખીશ ઉમયા, રવાઇયે મહિનું વલોવણુંરે;
તરાકે મા પૂંખીશ ઉમયા, તરાક એ વિશ્વનું ઢાંકણુંરે. ૨

સરૈયે મા પૂંખીશ ઉમયા, સરૈયા વૃષભનૂં ચારણુંરે;
ઇંડી પીંડીએ મા પૂંખીશ ઉમયા, ઇંડી પીંડી એ ઉંદર વોખણુંરે. ૩

રાગ ત્રિતાલી ચોપાઈ

કાતી નાખી છે ઇંડી પિંડી, ઉમયા હરખે હરખે હીંડી;
ગળે ધાટ ઘાલીને તાણ્યા, જીયાવરને માયરામાં આણ્યા. ૧
આડા અંતરપટ ધરાય, હસ્તેહસ્ત મેલાપક થાય;
જોશી કહે છે સાવધાન, ગર્ગાચાર્યને દે અતિ માન. ૨
સહૂ મળી ત્યાં મંગળ ગાય, એવા આનંદ ઓચ્છવ થાય;
આવી બેઠા મોટા રાજાન, બાણાસુર તે દે ઘણું માન. ૩

વલણ

કોડ પોહોંતાં મનતણાં, પ્રેમે આપ્યાં પાનરે;
વર વહુ આવ્યાં ચોરીયે, દે બાણ કન્યાદાનરે. ૪

કડવું ૪૫ મું–રાગ ધન્યાશ્રી

સુર અસુર તો આવી મળ્યા, મનમાં તે આનંદ ભર;
બાણુરાય ને અનુમન, કરવા બેઠા મધુપર્ક. ૧
હરિ હર સભામાં બેઠા, સુર તે તેત્રીશ કોડ;
અવર રાણા ને રાયજી, સરખા તે સરખી જોડ. ૨
વાજીત્ર વાગે અતિ ઘણાં ને, બંદીજન કહે શુભ કૃત્ય;
રાગ રંગ થઇકાર થાય છે, કરે અપ્સરા નૃત્ય. ૩
શુક્રાચાર્ય કહે બાણુરાયને, દ્યોને કન્યાદાન;
આ દિવસ નહીં આવે ફરી, સાંનિધ્ય શ્રી ભગવાન. ૪
બાણુરાય કહે શીઘ્ર મંગાવું, જે જોઇએ તે આજ;
કન્યાદાન દઉં કોડથી, અનિરુદ્ધને શ્રી મહારાજ ૫
જળપાત્ર કુંમકુમ દધી દૂર્વા, શ્રીફળ ફોફળ જેહ;
કનકપાત્ર કર ગ્રહીને, રાણીજી લાવ્યાં તેહ. ૬
વેદમંત્ર ઉચ્ચારથી, કરે પૂજા તતખેવ;
પૂજ્યો વિધવિધ ચડાવે, ભણીને ઋષિ દેવ. ૭
કર અંજલિ લેઇને, પછે બોલિયો રાય બાણ;
કન્યાદાન લીયો અનિરુદ્ધજી, જોડું છું એ પાણ. ૮
અનિરુદ્ધ કર આગળ કરે, મનમાં અતિ ઉલ્લાસ;
ઓખા અનિરુદ્ધ રાજી થયાં, કીધું નેત્રમાં હાસ્ય. ૯

સુતાનો સંકલ્પ કરીને, હરખ્યો રાય બાણ;
તે દાનની દક્ષિણા પછી, આપિયાં કોટિક દાન. ૧૦
ગજ અશ્વ ને ભૂમિ, દાસી, કનકપાત્ર અનેક;
શુકદેવ કહે પરીક્ષિતને, કહેતાં ન આવે છેક. ૧૧

કડવું ૪૬ મું-રાગ ત્રિતાલી ચોપાઈ

મંગળ ફેરા સારે ફરાય, મળી માનુની મંગળ ગાય;
હર્ષ ધરે બાણ મનમાંય, સાંનિધ્ય શ્રી વૈકુંઠરાય. ૧
પહેલે મંગળે ત્યાં સાર, આપ્યા રથ સહિત તોખાર;
બીજે ધેનૂ આપી અપાર, ત્રીજે કુંજરકેરી હાર. ૨
ચોથે કુંચી સહિત ભંડાર, આપી કીધો છે નમસ્કાર;
બાણાસુર બોલ્યો મુખ વાણ, સંપુટ કરી બે પાણ. ૩
હું તો સેવિશ તમારાં ચર્ણ, સૂધ રાખજો અંતરકર્ણ;
એમ રાયે કન્યાદાન દીધું, વિવાહ કર્મ સંપૂર્ણ કીધું,
હરિનો કોઈ ન જાણે પાર, બંન્યો કીધાં સ્ત્રી ભર્તાર. ૪

વલણ

કારજ પૂરણ મંગળ વરત્યાં, જોવા મળ્યો સંસારરે;
ચોરીમાં દંપતી બંનો, આરોગે કંસારરે. ૫

કડવું ૪૭ મું-રાગ બિભાસ

કંસાર જમો જમોરે જમાઇ, તારી રુડી દીસે છે કમાઈ;
છોરા તું તો કાળો ન કળીયો, છોરા તું તો સીંગોમાંથી સળીયો. ૧
છોરા તું તો નખ જેવડો ન્હાનો, કેમ આવ્યો છૈયા છાનો;
મારી ભોળી ઓખા બેન, તારાં ચોરતણાં છે ચેન. ૨
મારી કન્યા ન જાણે કાંઈ, તેને કપટે કીધું તેં સાંઈ;
છૈયા છત્રપતિએ ઝાલ્યો, કેવો કારાગૃહમાં ઘાલ્યો. ૩
તારા બાપનો બાપ તેડાવ્યો, તેણે પગે લાગીને છોડાવ્યો;
તારી કમળા માતા છે ધાડી, તુંને નવ દેખાડે ઘીની વ્હાડી. ૪
તારો પિતા જે છે કામ, તેનું ચંચળ ચિત્ત નહીં ઠામ;
શામરામે શું લડાવ્યાં લાડ, જેણે ખાધું અંન ભરવાડ. ૫
અમને દાનવ માનવને જોતાં ખામી, નીચ વરે ઉચ્ચ કન્યા પામી;
તારો વંશ તો કીધો કામ, તેણે લજાવ્યું બાણાસુરનું નામ. ૬

કયાંથી પેઠા તું ખંખોળી, તેં તો છેતરી ઓખા ભોળી;
તારા પુણ્યતણો નહીં પાર, રાજપુત્રી પામ્યો પીંડાર. ૭
રુડી વહૂ પામ્યો તું રાય, એક વાર અમ આગળ નાચ;
એમ રામા કરે બહુ રીત, અન્યોન્ય ગાય છે ગીત. ૮
વળતી દેવકન્યા ગાય વરણી, તે તો કેશવની જાનરણી;
તમે લાંબી શું લૂસી હલાવો, રૂપે ભુંડણુ સરખી ભાવો. ૯
અમારે અનિરુદ્ધ તીખો મરી, એ તો સ્વપ્નામાં ગયો વરી;
કન્યાને મન એ વર ભાવ્યો, તેણે આદર દઇને તેડાવ્યો. ૧૦
વર વહુ બન્યો એકઠાં મળીયાં, બાણાસુરના તે દૈડાં દળીયાં;
તેણે કીધો એ ઉપર કોપ, ભાંગ્યા કવચ ને વળી ટોપ. ૧૧
શું થયું સિંહસૂતને સહાયા, હરિ હળધર કેવા ધાયા;
અમારા શ્યામ રામ જ્યારે રૂઠા, ત્યારે વેવાઇ કીધા હૂંઠા. ૧૨
રણમાં રઝળ્યા રાણાના અંગૂઠા, છોડી આપિને જીવતા છૂટયા;
મહા મારીને કન્યા લીધી, ઘેર વસાવવા વહૂઅર કીધી. ૧૩
એમ ગીત ગાય છે વરણી, વર કન્યા તે ઉઠયા પરણી;
ઋષિ સહસ્ર અઠ્યાશી ધીશ, દે છે વધૂ વરને આશીશ. ૧૪
માગણુ ઉચિત પામ્યાં દાન, સહુને સંતોષે ભગવાન;
અતિ આનંદ ઓચ્છવ થાય, નારી ગીત અનૂપમ ગાય. ૧૫

વલણ

ઘર વસાવવા વહૂઅર કીધી, ઘેર જાશું આનંદરે;
પરસ્પર વિનોદની વારતા, કહે ભટ પ્રેમાનંદરે. ૧૬

કડવું ૪૮ સું-રાગ રામગ્રી

સાંભળો પરીક્ષિત રાયજી, કંસાર પૂરો થાળી માંયજી;
ઘૃત ખાંડ નાખી લાવીજી, રાણી માયરા મધ્યે આવીજી. ૧

ઢાળ

કંસાર રીતે ને પરમ પ્રીતે, આરોગે નર નાર;
સ્વજન નરખે ને મન હરખે, ઉલટ અંગ અપાર. ૨
જાદવ સઘળા જાનઇયા, માનીયા જેમ દેવ;
તેલ મર્દન અંગ મંજન, કરે છે સેવક સેવ. ૩
ખાન પાન ભક્ષ ભોજન, નાનાવિધ પકવાન;
જાનને ઘણું માન દીધું, રીઝ્યા ભગવાન. ૪

ઘુઘરા ઘમકે ઢોલ ઢમકે, થાય છે સંગીત ગાન;
અપ્સરા નાચે ને રાય રાચે, જાચક પામે દાન. ૫
હાથા તોરણ બારણે, કેસર અંગ ઢોળાય;
ભાતભાતના સુગંધાદિક, અંગ લેપન થાય. ૬
મંડપ શોભા મહા મનોહર, વિધવિધ પેરનાં કામ;
કહે કવિ ત્યાં શું વખાણું, દીઠે પહોંચે હામ. ૭
શ્રીકૃષ્ણ શિવ સભા મધ્ય બેઠા, જાદવ છપ્પન ક્રોડ;
અનિરુદ્ધ ઓખા બીરાજતાં, જાણે માલતી ચંપક છોડ. ૮
શ્રીકૃષ્ણ જાદવ વદે વાણી, સાંભળો બાણરાય;
પેરામણી પ્રદ્યુમ્નને કરીને, જાન કરો વિદાય. ૯
વિદાય આપો રાય અમને, થાય છે બહુ દિન;
બાણાસુર કહે વેગે કરીને, આજ્ઞા દેશું સ્વામીન. ૧૦
ચરણરેણુ હું તમારો, મારો શો અધિકાર;
જે જોઇએ તે લખાવો, હું આપી કરું નમસ્કાર. ૧૧

કડવું ૪૯ મું—રાગ ધન્યાશ્રી

સાત્યકી કહે છે લખો કાગળમાં, એક લાખ માતંગ; રાયજી.
સાજસંગાથે પાણીપંથા, પંચ લાખ તુરંગ; રાયજી.
રથ પટકુળ પામરી સુરભી, ઘટે જે રોકારોક; રાયજી.
મન ઇચ્છયું અમે માગીને લીજે, ન રહે મનમાં શોક; રાયજી.
છપ્પન ક્રોડ જાદવને કાજે, આયુધ સહિત શણગાર; રાયજી.
જાદવજુવતી જે કોઈ ઘેર છે, તેને પટકુળ સાર; રાયજી.
દેવકી રુકૂમિણી રોહણી રેવતીને, આપો સોળ શણગાર; રાયજી.
સુભદ્રાને ચીર પાંચ વરણું, વળી સોળે શણગાર; રાયજી.
અનેક ગામ ને દેશ જ આપો, તો હાથ ધરે શ્રીરામ; રાયજી.
લક્ષ ગામ ચાર દેશ આપીને, કરો પ્રભુને પ્રણામ; રાયજી.
રોક જોઇએ તો સોનું રૂપું, બળીભદ્રને પૂછો તેહ; રાયજી.
પ્રદ્યુમ્ન વેહેવાઇ તમારો, મનગમતી વસ્તુ જેહ; રાયજી.
ઘણું અમે શું લખવાવિયે રાણા, સગપણ સાધ્યાં હાડ; રાયજી.
જમાઇ જે માગે તે આપો, તેમાં અમને શો પાડ; રાયજી.
ભુરસી દક્ષિણા બ્રાહ્મણને આપો, તેનો અહીં સો આંક; રાયજી.
જણ જાચકને સહુ કોઇ આપે, જે હોય દરિદ્રી રાંક; રાયજી

રીતભાત સાલકીએ લખાવી, તે સર્વે આપી બાણુ રાય; રાયજી.
કર જોડીને ઉભો સન્મુખ, શ્રીકૃષ્ણને નમ્યો પાય; રાયજી.

વલણ

પાય નમ્યો પરિબ્રહ્મને, આનંદ અંગ ન માયરે;
છપ્પન ક્રોડને પેરામણી કરી, પૂજ્યા ત્રિભુવન રાયરે.
ત્રિભુવનપતિ સંતોષિયા, આપ્યાં વસ્ત્ર વાહનરે;
પુત્રી આપી પાયે લાગ્યો, કીધી સ્તુતિ સ્તવનરે.

કડવું ૫૦ મું–રાગ ધન્યાશ્રી

પુત્રી પધારોરે, સૌભાગ્ય સાસરે, ભાગ્ય તમારુંરે, તૂલના કુણ કરે;
અમે અપરાધી બહુ, અવગુણ ભર્યાં, પુત્રી તમનેરે, અતિ દુખિયાં કર્યાં. ૧

રાગ બીભાસની

દુઃખ પામી દીકરી તે, મરણ લગી કેમ વીસરે;
માતા પિતા વેરી થયાં તારાં, મનની ખટપટ કેમ નીસરે. ૨
બાઈ બાપે તુંને બંધનમાં રાખી, દુઃખ વેઠયું બહુ દીકરી;
મોટું ઘર કુળ પામી તે તો, તું તારે ભાગ્યે કરી. ૩
ઉગ્ર પુણ્યે ઓખાબાઈ તમો, પામ્યાં અનિરુદ્ધ નાથને;
તે સુખ આગળ દુઃખ વિસાર્યું, જોખમ બાણુના હાથને. ૪
શિક્ષા દઉં તને દીકરી, મારી તારી લાજ વધારજે;
જો પ્રીતે પીયુ આજ્ઞા આપે, તો પિયરભણી પધારજે. ૫
ઉગ્રસેન હળધર પ્રદ્યુમન, વાસુદેવ ત્રિભુવન ધણી;
શ્વસુર પક્ષમાં સર્વ કુટુંબની, સેવા ભક્તિ કરજો ઘણી. ૬
રુકૂમિણી જાંબુવતી ને ભદ્રા, સત્યભામા સત્યા સુંદરી;
લક્ષમણા કાલિંદી વૃંદા, અષ્ટ પટરાણી ખરી. ૭
રતી રંભાવતી દેવકી, માયાવતી સતી રેવતી;
રખે દીકરી આળસ કરતી, તું ચરણ તેનાં સેવતી. ૮
રુડી ભુંડી વાત સાંભળિ હોય, કોઈ આગળ નવ ચેહેરીએ;
ઉઘાડા કેશ ન મૂકીએ, ઘણું ઝીણું વસ્ત્ર ન પેહેરીએ. ૯
કામ ઘરનાં બતાવ્યાં કરિયે, ન કરિયે કાંઈ અરુંપરું;
પૂછ્યા પુઠે સૂક્ષ્મ સાદે, બોલીએ જઈને ખરું. ૧૦
પાત્ર પગે નવ ઠેલિયે, ક્ષમા રાખીએ બહુ ઉદરે;
આડું ઓઢી ચાલિએ, રાખીએ દ્રષ્ટ ભૂમિપરે. ૧૧

સંતાપ સાસરે ન કીજીએ, પિયરને ન વખાણિયે;
લક્ષ દુ:ખ હોય સાસરે, પણ સ્વામીને ન જણાવિયે. ૧૨
દાસી માણસનો સંગ ન કીજે, નીચને મળે માઠું સહી;
સાસુ રીસ કરે ઘણી. પણ સામો બોલ કરિયે નહિ. ૧૩
સાસુ નણંદ ને જેઠાણીની, સેવા ભક્તિ કરજો ઘણી;
પર ઘેર નિત્ય જઇએ નહીં, ગયે હલકાઇ થાયે આપણી. ૧૪
મ્હોટે સ્વરે હસીએ નહીં, કોઈ સાથે તાળી નવ દીજીએ;
ઉભાં રહી ઉઘાડે માથે, પુત્રી પાણી ન પીજીએ. ૧૫
ભરથાર પહેલું જમીએ નહીં, બાઈ ઉચ્છિષ્ટ જમીએ નાથનું;
તુંકારીએ નહીં સેવક આદે, મન રાખીએ સર્વ સાથનું. ૧૬
માત પિતા ને ભ્રાત ભગિની, પિયર સુખ ન સંભારીએ;
આવો એસો જીજી કહીને, કુળની લાજ વધારીએ. ૧૭
સહુને ગમતું બોલીએ, બાઈ અહંકાર કરીએ નહીં.
હસતું વદન નિત્ય રાખીએ, સુખ દુ:ખ સમાન ગણીએ સહી. ૧૮
દિવસે ન સુઇએ દીકરી, બ્હેન વચન પિયુનું પાળીએ;
સાસુજી જ્યારે સાદ કરે, ત્યારે જીજી કરી ઉત્તર આલીએ. ૧૯
સ્વસુર જેઠની લાજ કીજે, ન બોલીએ ઉંચે સ્વરે;
એમ ઘણી શિક્ષા દઈ માતા, પુત્રીને વિદાય કરે. ૨૦

વલણ

વિદાય કરે પુત્રીને, ધન વસ્ત્ર દઈ અપારરે;
માત પિતા વળાવવા આવ્યાં, સાથે કુટુંબ પરિવારરે. ૨૧

કડવું ૫૨ મું–રાગ ધન્યાશ્રી

બાણાસુર મળી ઘેર જાયરે, સહુ સુવાસણ ગીત ગાયરે;
અનિરુદ્ધ પામ્યો શુભ કન્યાયરે, ત્યાં જાદવ હસતા જાયરે. ૧
સાહેલી મળી સહુ ટોળેરે, અન્યોન્ય મળીને બોલેરે;
પછે ગીત ગાય છે વરણીરે, ઓખાને લઇ જાય છે પરણીરે. ૨

રાજા ફુટાણાની ચાલ

આવ્યો આવ્યો દુવારકાંનો ચોર, એના વડપિતાએ ચાર્યાં ઢોર;
લાખેણી લાડી લઇ ગયોરે. ટેક.
એનું શું કરીએ વખાણ, એણે જિત્યો તે રાય બાણ, લાખેણી.
આવ્યો આવ્યો કામકુમાર, જદુકુળનો એ શૃંગાર, લાખેણી.

આવ્યો આવ્યો નંદતણો ગોવાળ, એ તો મામા કંસનો કાળ, લાખેણી.
આવ્યો આવ્યો હળધરકેરો વીર, ગાયો ચારી તે જમના તીર, લાખેણી.
આવ્યો ગોપીઓનો માખણ ચોર, એ તો નાગર નંદકીશોર, લાખેણી.
એની મધુરી છે બહુ વાણી, એનો વડપિતા મહીનો દાણી, લાખેણી.
એને મન આનંદ બહુ થાય, સખી ઓખાને લઈ જાય, લાખેણી.
એમ સૈયરો ગાએ ગીત, મન આણીને બહુ પ્રીત, લાખેણી.
તીહાં આનંદ સહુને થાય, ભટ પ્રેમાનંદ જશ ગાય, લાખેણી.

રાગ કેદારો

ઓખા બાઈ ચાલ્યાં ચાલણુ હાર, સાથ મૂકયો સહિયરતણોરે;
મૂકયાં માતપિતા પરિવાર, સાથ લીધો જાદવતણોરે. ૧
ઓખા બાઈએ ભરીયાં નયણે નીર, મનમાં આનંદ અતિ ઘણોરે;
ચિત્રલેહા આવી દેવા ધીર, મિલાપ કરી ઓખાતણોરે. ૨
બન્યો ભેટ્યાં હૈડાં સાથ, મનમાં આનંદ પામ્યાંરે;
ભલે પામી તું અનિરુદ્ધ નાથ, દુઃખ તે સઘળાં વામ્યાંરે. ૩
આપણ રમતાં સહિયર સાથ, સુખમાં તે બહુ મહાલતાંરે;
હવે લીધો બાઈ જાદવ સાથ, અમને મૂકી થયાં ચાલતાંરે. ૪
મોહોટું ઘર પામી સહિયર તું, રાજી હું મનમાં થઇરે;
સુખમાં તારે બાકી શું, પીડા તુજ મનતણી ગઇરે. ૫
બેની ડાહ્યાં થાજો આપ, માયા મનમાં રાખજોરે;
બોલ્યું ચાલ્યું કરજો માફ, વેહેલાં તે દર્શન દાખજોરે. ૬
ત્યારે કહે છે ઓખાબાઈ, ચિત્રલેહાને પાયે પડીરે;
બેની તુજ સાચી સગાઈ, સહુ સહિયરમાં તું વડીરે. ૭
બાઈ તેં ઝાલ્યો મારો હાથ, રક્ષા કીધી મુજતણીરે;
મેળવી આપો તેં અનિરુદ્ધનો નાથ, દયા આણી તેં ઘણીરે. ૮
જ્યારે જપતિ પતિ મનની માંહી, વ્યાકુળ બેની હું થતીરે;
સુબોધ કરતી મુજને ત્યાંહી, સમજ મુજમાં ન હતીરે. ૯
અનેક ગુણ છે તારા બેન, તે મુજને નહીં વીસરેરે;
તુજ વિના મુજને નહીં ચેન, હેતે મુજ હૈડું ઠરેરે. ૧૦
બાઈ તુજને કહું આપોઆપ, સહિઅર કો દિન આવશુંરે;
અપરાધ મારો કરજો માફ, કુશળતા અમો કહાવશુંરે. ૧૧

એમ કહી ભરતી નયણે નીર, ચિત્રલેહા છાની રાખતીરે;
બેની ભીંજે તારાં ચીર, હૈડાં સાથે ચાંપતીરે; ૧૨
એટલે આવી ઓખાની માત, નયણે નીરધારા વહેરે;
પુત્રી મારી સાંભળ વાત, મુજ શિખામણ મન લહેરે. ૧૩
તુજને કહેતી ગુંજની વાત, દૂર પધારશો દીકરીરે;
હવે મુજને કોણ કરશે શાંત, કોને જોઇને રહું ઠરીરે. ૧૪
બેની મધુરી બોલતી વાણુ, તે મુજને બહુ સાંભરેરે,
વહાલી તું તો મારા પ્રાણ, વિસારી નહીં વિસરેરે. ૧૫
બેની રુડાં તારાં ભાગ્ય, દીપાવ્યો જાદવ સાથનેરે;
પુત્રી રહેજો અખંડ સૌભાગ્ય, પામ્યાં અનિરુદ્ધ નાથનેરે. ૧૬
એમ દીધો ત્યાં આશીર્વાદ, મહિયર વહેલાં આવજોરે;
સેવો પવિત્ર સાસુના પાદ, દુઃખ હોય દોહલાં કહાવજોરે. ૧૭
ઓખાબાઈ રહેજો દ્વારીકાંમાંહી, ત્યાં અમને સંભારજોરે;
ગોમતી નહાજો જઇને ત્યાંહી, ત્રણે પક્ષને તારજોરે. ૧૮
એમ કહી દૂર રહી ત્યાં માત, નિરખે છે નયણાં ભરીરે;
એટલે આવ્યો સહિયર સાથ, મળવા તૈયારી કરીરે. ૧૯
સાસરે જાઓ છો તમે બેન, ગમશે નહીં અમને કંઇરે;
તુજ વિના નહીં અમને ચેન, સહિ તું સમી કો નહીંરે. ૨૦
બેની રમતાં આપણુ સાથ, સહિયર ટોળે સહુ મળીરે;
હવે પામ્યાં અનિરુદ્ધ નાથ, પાછાં પિયર આવજો વળીરે. ૨૧
બેની તું મા આંસુ પાડ, છાની રહેને તું જરીરે;
એટલે ત્યાં આવ્યો કૌભાંડ, બેની વાત કહું ખરીરે. ૨૨
અદકી ઓછી કહી હોય વાત, તે મનમાં નવ રાખજોરે;
ક્ષમા કરજો મહારી માત, વહેલાં મુખડું દાખજોરે. ૨૩
એમ સર્વે મળી ભેટ્યાં ત્યાંહે, માતપિતા સહિયર સહુરે;
વાત કરે છે માંહોમાંહે, મનમાં આનંદ છે બહુરે. ૨૪

વલણ

ઓખાને સંતોષિયા, ન્યૂન ન રાખી કાંયરે;
જાનીવાસે ગોત્રજ આગળ, દોરડો કેમ છોડાયરે. ૨૫

કડવું પર મું–રાગ ધોળ મંગળ

બ્રહ્માએ વાળી ગાંઠ, છબીલી દોરડો નવ છુટે;
તારો મહાદેવ બાપ તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે. ૧
તારી પાર્વતી માત તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે;
તારો ગણપતી ભ્રાત તેડાવ, છબીલી દોરડો નવ છુટે. ૨
તારો બાણાસુર બાપ તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે;
તારી બાણમતી માત તેડાવ, છબીલી દોરડો નવ છુટે. ૩
તારો કૌભાંડ કાકો તેડાવ, હો લાડી દોરડો નવ છુટે;
સગાં સર્વેને વેગે કહાવ, છબીલી દોરડો નવ છુટે. ૪
હવે કન્યાની જાનરડી ગાય, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
ત્યાં તે આનંદ ઓચ્છવ થાય, છબીલા દોરડો નવ છુટે. ૫
બ્રહ્માએ વાળી ગાંઠ, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
તારો શ્રીકૃષ્ણ વડવો તેડાવ, છબીલા દોરડો નવ છુટે. ૬
તારો પ્રદ્યુમ્ન બાપ તેડાવ, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
તારો હળધર કાકો તેડાવ, છબીલા દોરડો નવ છુટે. ૭
તારી રતિ માત તેડાવ, હો લાડા દોરડો નવ છુટે;
તારી ગોવાળ મંડળીને કહાવ, છબીલા દોરડો નવ છુટે. ૮

વલણ

એમ રીતભાત ત્યાં કરી, ગોત્રજને લાગ્યા પાયરે;
ગોર આશીશ દે ઘણી, બાણાસુરની કીધી રક્ષાયરે. ૯

કડવું ૫૩ મું—રાગ સિંધુડો

પવિત્ર કીધું અસુર કુલ જે, વેહેવાઈ વિશ્વંભર થયા;
પુણ્ય મારાં પૂર્વ જન્મનાં પ્રભુજીએ કીધી દયા. ૧
પ્રહ્લાદ અર્થે નૃસિંહ હવા ને, હિરણ્યકશિપુ ઉદ્ધારિયો;
બલિ કારણ વામન હવા, મારા ભુજનો ભાર ઉતારિયો. ૨
હિરણ્યાક્ષ માટે વરાહ હવા, એમ બાણે વાણી ઓચરી;
સર્વપેં મુને ઘણી કૃપા જે, અનિરુદ્ધે ઓખા વરી. ૩
અપરાધ મારો ક્ષમા કરિયે, હરિ તમ સામો હું વઢ્યો;
એવું કહીને રાય બાણાસુર, કૃષ્ણને પાગે પડ્યો. ૪
ઊઠો કીધો કર ગ્રહી, શ્રીકૃષ્ણે વખાણ્યો બહુ;
જદુકુલ દીપાવ્યું અમારું જે, તમ પુત્રી થયાં વહુ. ૫

અન્યોન્યે માન દીધું, જાદવ સહુ તત્પર થાય;
સાસરે વળાવી ઓખાને તે વારે, માતા તે શિક્ષાય. ૬
પુત્રી પિયરને દીપાવજો, જો પામ્યાં મોટું સાસરું;
જશ કમાજો દીકરી, ડહાપણ જશ રાખો ખરું. ૭
એમ કહીને ઓખા વળાવ્યાં, ભેટ્યાં પુત્રી માય;
જાન વળાવી વળ્યો પાછો, આનંદે બાણરાય. ૮
કૈલાસ ગયા ગિરજાપતિ, કૃષ્ણ પધાર્યા દ્વારામતી;
ઓખો અનિરુદ્ધ ઘેર આવ્યાં, ભેટ્યા રુક્મિણી રેવતી. ૯
ઉત્તમ કથા ભાગવતતણી, સાંભળતાં સુખકારી;
પાપ સઘળાં પ્રલય થાયે, પરમ પદ પામે ભારી. ૧૦
વ્યાધિ ને સપ્ત જ્વર સમે, જો સાંભળે સ્નેહે કરી;
સુખ સંપત્તિ પરિવાર વાધે, મનકામના પૂરે હરી. ૧૧
શ્રી રામચંદ્ર પ્રતાપથી, પદબંધ કથા હવી;
કાલાવાલા માની લેજો; જથારથ કહે કવી. ૧૨
વીરક્ષેત્ર વડોદરું, ગુજરાત મધ્યે ગામ;
ચતુર્વેશી જ્ઞાતિ બ્રાહ્મણ, કૃષ્ણસુત પ્રેમાનંદ નામ. ૧૩

વલણ

નામ નારાયણતણું, ભાંગે ભવજંજાળરે;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, ભજો શ્રી ગોપાળરે. ૧૪

[જૂની હાથપ્રતો તપાસતાં જણાય છે કે મહાકવિ પ્રેમાનંદે સૌથી પહેલાં ૨૯ કડવામાં ઓખાહરણ રચેલું હોવું જોઇએ. તે પછી તેમણે લગ્નાદિ વિષયના મંગળગીતો વગેરે ઉમેરીને ૩૫ કડવામાં બાંધેલું. આ કાવ્યનું રચ્યા વર્ષ કવિ નર્મદાશંકરે એક ઠેકાણે વિ. સં. ૧૭૨૩ છે એ પ્રમાણે નોંધેલું છે પ્રેમાનંદના સમયમાં અને તે પછીના કાળમાં આ કાવ્ય લોકોમાં અત્યંત પ્રિય થઇ પડ્યું, અને વિવિધ ગાનારાઓ અને માણભટ્ટોને હાથે ચૈત્ર માસમાં કથા સંભાવવાને ઘણા કડવાંઓનો તેમાં ઉમેરો થતો આવ્યો, ને ૫૨, ૫૬, ૬૭, ૯૨, ૧૦૮ કડવાં સુધી તે વધેલું છે. એમાં પણ પ્રેમાનંદની પૂર્વે થઈ ગયેલા નાકર કવિના ઓખાહરણનો તેમજ તેના પછી થયેલા કહાન નામના કવિની કૃતિઓનો સંગ્રહ ૯૨ અને ૧૦૮ કડવાવાળાં ઓખાહરણમાં થયેલો છે, અને એ સર્વ વધારાઓ નકામાં અને ફીકાં છે. આ ૫૩ કડવાવાળાં ઓખાહરણમાં પણ પુનરુક્તિ દોષો પુષ્કળ છે, પણ લોકોમાં વિશેષ કરી એ પ્રચલિત છે. ૫૬ કડવાવાળું ઓખાહરણ રાજારામ સુત ગોવિંદરામનું સં. ૧૮૫૬ માં વધારેલું છે અને ૬૭ કડવાવાળું કવિ દયારામનું સુધારેલું વધારેલું છે.]

દાણલીલા

કડવું ૧ લું–રાગ સામેરી

શ્રી ગુરુ ગણપતિને શિર નામી, પ્રથમે પ્રણમુ ત્રિભુવનસ્વામી;
દેવી સરસ્વતી વાણી દીજે, દાણલીલા પદબંધ કીજે. ૧

ઢાળ

પદબંધ કરું એક દાણલીલા, માંહી શબ્દના બહુ સ્વાદ;
હરિજનને પ્રિય લાગશે, કૃષ્ણ ગોપીનો સંવાદ. ૨
લોભીને ધન વંઝાને તન, તસ્કરને કાળી જામની;
તેમ હરિજનને વલ્લભ લાગે, કથા સુંદર શ્યામની. ૩
માનુષી દેહ દોહેલે પામ્યો, સ્મરણ કીર્તન નવ કર્યું;
નિષ્ફળ જન્મ તેનો ગયો, યૌવન માતાનું હર્યું. ૪
સંવાદ ગોપી કૃષ્ણનો, જે ગાય શીખે સાંભળે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર, તેને સાચી પ્રીતે સદા મળે. ૫

રાગ–કાનડો

મોહનજી મથુરાને મારગ, થઈ બેઠા છે દાણીરે;
મહિયારીનાં મહી લૂંટે, એ વાત રાધાજીએ જાણીરે. મોહન. ૧
ચંદ્રાવળી રાઈ ચંદ્રભાગા, લલિતા વિશાખા દાસીરે;
મનોરમા, રત્નાવળી રૂપા, તેડી સાત *સાહેલી પાસરે. મોહન. ૨
બોલબંધ કીધો સખી સાથે, ચાલો આપણ જમના જઈયે;
ગોરસની ગોળી લ્યો માથે, સહુકો મહિયારી થઈયેરે. મોહન. ૩
સખી કહે કાં નહિ રાધાજી, સહુ અલબેલી સોડીરે;
દાણ રીત ભાંજો ભૂધરની, નથી આપવી એક કોડીરે. મોહન. ૪
ઘેર ઘેરથી ગોપી થઈ ટોળે, ગોપિ ગોવિંદની વહાલીરે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વરને, જિતવા સહુકો ચાલીરે. મોહન. ૫

કડવું ૨ જું–રાગ મારુ

બોલબંધ કીધો વ્રજનારીરે, આજ જિતવા કુંજવિહારીરે;
એમ બોલ્યાં રાધિકા રાણીરે, જોઇએ કેમ થયા પ્રભુ દાણીરે. ૧

---

* અત્રે કવિની ભૂલ જણાય છે. શ્રી રાધિકાજીની અષ્ટ સખી છે ને તેનાં નામ આ પ્રમાણે છે:–લલિતા, વિશાખા, ચંદ્રભાગા, સખ્યાવળી, હંગભદ્રા, શ્યામા, ભામા ને તુલસી.

રખે કો આપો એક કોડીરે, સહુ ઝગડો કરવા દોડીરે;
આપ આપણા સાથની ટોળીરે, માથે લીધી ગોરસની ગોળીરે. ૨
તાજી છાસને સદ્ય વલોવીરે, કલ્યાં દૂધમાં સાકર ધોળીરે;
દધી માખણુ ને ઘૃત થીણાંરે, મેવા મીઠાઈ મગદળ પીરયારે. ૩
ભાતભાતનાં ભોજન ભરિયાંરે, પ્રેમદાએ મસ્તક ધરિયારે;
પંચરંગી ઓઢણી માથેરે, બાજુબંધ ચૂડલા હાથેરે. ૪
વીંટી અંગુઠી કંકણુ ચૂડીરે, જોતાં અબલા દીસે ઘણું રૂડીરે;
શીષફૂલ રાખડી ને ત્રોટીરે, જાણે દિનકર પ્રગટ્યા કોટીરે. ૫
નાકે વેસર ભાલે ટીલીરે, શોભે આંખ આંજી છે રસીલીરે;
ગલુબંધ ગોફણો માળારે, શોભે દાંત રંગ્યા છે કાળારે. ૬
ઝમકે ઠમકે કંકણુ કેલીરે, જાણે જુગમ થઈ હેમવેલીરે;
કેસર ચંદન ને કસ્તૂરીરે, વપુલેપન વાસ મધૂરીરે. ૭
પેર્યાં ચીર ચરણાં ને ચોળીરે, લાંબી લોબરી સાળુ પટોળીરે;
કોઈ પદ્મની ચિત્ત ચકોરીરે, કોઈ શામલડી કોઈ ગોરીરે. ૮
કોઈ મુગ્ધા બાળકિશોરીરે, કોઈ છેલછબીલી છોરીરે;
નાખે પ્રેમ પાસની દોરીરે, લે માધવનું ચિત્ત ચોરીરે. ૯
કરે વાત દેઈ દેઈ તાળીરે, આજ જિતવા શ્રી વનમાળીરે;
એમ બોલ્યાં રાધિકા રાણીરે, તમે સાંભળો સહિયર સમાણિરે. ૧૦
તમે બીશો મા મન બાઈરે, કદી આવે ગોવાળા ધાઈરે;
તમો ઉત્તર હાંકીને દેજોરે, મુખે નામ જ અમારું લેજોરે. ૧૧
આજ જિતવા કુંજબિહારીરે, સહુ ટોળે મળી બ્રીજનારીરે;
તમે સૈયર રાખજો ટેકરે, નથી આપવી કોડી એકરે. ૧૨
અમો ઝગડો હરિશું કરશુંરે, આજ જિતીને પાછાં ફરશુંરે;
જો હું કૃષ્ણનો નાદ ઉતારુંરે, તો નામ રાધિકા મારુંરે. ૧૩
દીઠા દૂર થકી શ્રી વનમાળીરે, બીજે માર્ગ ગઈ વ્રજબાળીરે;
ભટ પ્રેમાનંદના સ્વામીરે, સહુ સમજ્યા અંતરજામીરે. ૧૪

કડવું ૩ જું-રાગ સાખી

બ્રીજનારી આણંદ ભરી, તેણે દીઠો દાણનો ઘાટ;
તે મારગને પરહરી, ગોપી લીધી બીજી વાટ. ૧
જાતી દીઠી સુંદરી, ત્યારે બોલ્યા શ્રી અવિનાશ;
ગોપને આપી આજ્ઞા, તેડી લાવો મારી પાસ. ૨

વલણ

મદોન્મત્ત સહુ જાતિ દીઠી દૂરથી, મજબાળારે;
શ્રી હરિએ તે અવસરે, હંકાર્યો સહુ ગોવાળારે. ૩

ભુજંગી છંદની ચાલ

માથે માટ ગોરસનાં જાય ગોપી, ચાલી ચોરટી આપણું દાણ લોપી;
જઈ રીત લ્યો આપણી રાખો ખાળી, નાપે દાણ તો લાવજો પાછી વાળી. ૧
ધાયા ગોપ ઉતાવળા ચરણ ખેડી, ગ્રહી લાકડી પાવડી હાથ ગેડી;
આવ્યા વેગે ધાઈ પહોંતા પાંઉખાદા, ઉન્મત્ત અદ્દભુત આહીરજાદા. ૨
રહ્યા આણ દઈ આંતરી વાટ રોકી, કયહાં જાઓ છો ચોરટી નાર ટોકી;
નંદલાલ સાથે તમે રાઢ માંડી, કયહાં જાઓ છો પાધરો પંથ છાંડી. ૩
આ દાણ દયાળનું ગોપ માગે, જાવા દીજે તો અમારી રીત ભાંગે;
ઘેરી વાટ ગોવાળીયા ગર્વ ભાખે, બોલી બોલ સખિયો કો નવ સાંખે. ૪
રોકો પ્રેમદાને મહીમાટ માથે, બોલી નાયકા બોલ સખિ સર્વ સાથે;
ઓળખ્યા વિના રાઢ મિથ્યા વધારો, ગુણ હીણ ગોવાળિયા ગાય ચારો. ૫
કરો વાત મોટાઇની વેર વધારો, ખોશો લાજ કે આજે પાછા પધારો;
નહીં દાણ પામો તમો એક કોડી, હુતી તાત મીરાંત કે આવ્યા દોડી. ૬
ઘણો લાભ લેશો તમો આજ ખેટી, કાને સાંભળી છે વ્રખૂભાન બેટી;
છઉ ધણિયાતી નહીં જાઉ હાર્યાં, આજ રાધિકા આંહિ પોતે પધાર્યાં. ૭
સુણી ગોપનો સાથ બહુ ખેદ પામ્યો, આવ્યો કૃષ્ણ પાસે ત્યાં ગોપ સુદામો;
કહે ગોપ ગોવિંદને ગદ્દ ગદ્દ વાણી, છે એ ગોપીના જુથ્થમાં રાધા રાણી. ૮
બોલાવી ન બોલે અહીં નવ આવે, ધાયે મારવા સર્વ કોને બિહાવે;
આપો આજ્ઞા તો જઈ જુદ્ધ કીજે, વ્રખૂભાનસુતાથકી નવ બીજે. ૯
કરી આંખ રાતી વદે કૃષ્ણ વાણી, એવી રાધિકા કોણ રાજાની રાણી;
મુને ગોપીએ જાણ્યો આહીર ભોળો, ફોડો માટ માયાતણું મહીરે ઢોળો. ૧૦
આવે ઇંદ્ર રાણી તોય દાણ લેશું, લૂટો ગોરસાં રે અમો જવાબ દેશું;
સુણી ગોપ કોપ્યા ભડ સબળ ધાયા, તાણી તારુણીના ત્યાં પાલવ સાહ્યા. ૧૧
ગેડી આંકડે મોતીની માળા ત્રૂટે, પડે લાકડી પાવરી માટ ફુટે;
પીયે છાસ ગોવાળિયા મહીર લૂટે, નાના ગોપના ગોપીઓ ગાલ ચુંટે. ૧૨
બોલ્યાં રાધિકા ગોપિકા સર્વ વારી, ચાલો કૃષ્ણ પાસે સહુકો મહિયારી;
પશુપાળ પિંડારિયા દાણ માગે, ખોટા વાદ વિવાદમાં ખોડ લાગે;
વઢવાડ વણસાડવા વિવેક લાવી, પ્રેમાનંદ પ્રભુતણે પાસ આવી. ૧૩

કડવું ૪ થું-રાગ મારુની દેશી

આવી મદોન્મત્ત સહુ નાર, જ્યાં વનમાળી છે;
છે ઝગડો કીધાનો વિચાર, ગોપે ખાળી છે. ૧
સંભળાય પરસ્પર વાત, એટલે ઉભી છે;
જેનાં ફોડ્યાં મહીનાં માટ, ગોવાળે દૂભી છે. ૨
છે ક્રોધે રાતી આંખ, મનમાં મળવું છે;
મનમાંહે છે અભિલાખ, જિતીને વળવું છે. ૩
જેણે ફોડ્યાં મહીનાં માટ, તેના કર સાહ્યા છે;
તેને છોડાવવાને ગોપ, બીજા સૌ ધાયા છે. ૪
જેહેને થયું છે જાન, તે વઢવા ચાલી છે;
ભાંગી ઢોળી નાખી છે છાશ, ગોળી કર ઝાલી છે. ૫
રાધાએ મોકલી નાર, નામ તેનું રાઇ છે;
છે રૂપે સુંદર બાળ, ઘણું એક ડાહી છે. ૬
આવી અલબેલી તત્કાળ, જ્યાં વનમાળી છે;
છે યૌવનનું અભિમાન, શોભા સહુ ન્યાળી છે. ૭
બેઠા જ્યાં ગોકુળનાથ, કદમની છાંયા છે;
કંદર્પ કોટિ લાવણ્ય, પ્રભુની કાયા છે. ૮
આવી રાઇએ કર્યો પ્રણામ, જી વિનતિ મારી છે;
ગોકુળની આ સહુ નાર, દાસી તમારી છે. ૯
માંહોમાંહે લેવું શું દાણ, એ લઘુતાઈ છે;
જાશે નંદરાયની લાજ, જે પ્રભુતાઈ છે. ૧૦
ભોળી ગોકુળની સહુ નાર, જે વાયક સાંખ્યું છે;
જાણશે કંસાસુર કાળ, નંદને વાંકું છે. ૧૧
બીજી નારી કને લો દાણ, તેમાં શી બાધા છે;
આજ નથી લીધાનો લાગ, ટોળામાં રાધા છે. ૧૨
વારો ગોવાળિયાને નાથ, ઘણું સંતાપે છે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ, ઉત્તર શો આપે છે. ૧૩

કડવું ૫ મું-રાગ કાલેરો

અરે રાઈ તું ડાહી થઈ આવી, પ્રીતમાં ભય દેખાડેરે;
કહે તારી રાધા રાણીને, જે દાણ અમારું પહોંચાડેરે. અરે રાઈ. ૧

ગોકુળ વૃંદાવન છે મારું, તેમાં કંસતણું શું ચાલેરે;
જો રાધિકાનો પિતા આવે તો, દાણ અમારું આલેરે. અરે રાઈ. ૨
ડહાપણ આણી બોલે છે વાણી, તું રીત અમારી ભાંગેરે;
દાણ દધીનું આપતાં ગોપી, એવડું દુઃખ શું લાગેરે. અરે રાઈ. ૩
વઢો-ઝગડો કે સાંજ પડો, પણ દાણ ગોરસનું લેશુંરે;
એ વાતે જે જન દુભાશે, તેહને ઉત્તર દેશું રે. અરે રાઈ. ૪
આજ્ઞા આપી ગોપ સર્વને, જાવા નવ કો પામે રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુને ચરણે, રત્નાવળી શિર નામે રે. અરે રાઈ. ૫

કડવું ૬ ઠું-રાગ ખટ

સુંદર શ્યામળારે, આ પ્રીતમ પાતળા રે.-ટેક.
પ્રાણજીવન પ્રભુ છો મારા, નાગર નંદકિશોર;
અમે મહિયારી પારકી નારી, ન કીજીએ આવડું જોર. સુંદર. ૧
નંદરાયની આણ માનું છું, શ્યામ સાંભળ કાન;
મહી માટે ઉખળશું બાંધ્યો, તોય ન આવી સાન. સુંદર. ૨
કઠણ રાજ છે કંસનું રે, આવડો ન કરિયે વાદ;
કોઈ મળશે માથાની નારી, ઉતારશે તારો નાદ. સુંદર. ૩
ભલા ગોપની વહુ બેટીનાં, નિત્ય ભંગાવો માટ;
દાણ નોહે પણ ભીખ માગવી, લોકમાં કહેશે લાંઠ. સુંદર. ૪
લાંઠ કહો કે ભીખ કહો કે, કોહો કૃષ્ણ અજાણ;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કહે ગોપીને, આપો અમારું દાણ. સુંદર. ૫

કડવું ૭ મું-રાગ કાફી

દાણ માગે રે, કાનુડો દાણ માગે રે;
આજ લગે નહીં સાંભળ્યું, કોણે લીધું આગેરે. કાનુડો. ટેક.
આગે સવાયાનું ગોરસું, તારે પૈસો જોઇએરે;
વેપાર દીઠો આ વ્રજનો, શું મૂળમાંથી ખોઇયેરે. કાનુડો. ૧
મટુકીમાં મિરાત આ મોટી, છે છાશનું પાણીરે;
તે છત ઉપર નહોતું જાણ્યું, કોઈ બિસશે દાણીરે. કાનુડો. ૨
દાણની દોલત જોડતામાં, મૂળગું ખોશો રે;
મહિમા જાશે નંદનો તે, લાલજી જોશો રે. કાનુડો. ૩

ભાંગી કોડી ભૂધરા, નહીં આપિયે બ્હોણી રે;
અમો ફરી જાશું ગોકુળ, રાખો છાશની દોણી રે. કાનુડો. ૪
પ્રેમાનંદ પ્રભુ બોલિયા, શાને આકળા થાઓ રે;
છાશની દોણી શું કરું, દાણ આપીને જાઓ રે. કાનુડો. ૫

કડવું ૮ મું–રાગ પરજ

શ્યામ સોહામણારે, કહાન કોડામણારે;
સાંભળ અલ્યા શ્યામળિયારે, ગોકુળના શોહામણારે.–ટેક.
તું પતિવ્રતાનો બંધુ કહાવે, તારી કીકીમાંહે કામણરે. શ્યામ. ૧
તું ચોર ચિત્ત નવનીત તણો, ખુટ્યાં ગૌનાં દામણરે;
માત જશોદાએ ઉખળે બાંધ્યો, તોયે ન લાગી શીખામણરે. શ્યામ. ૨
તેં તો ગોકુળ રાખ્યું રેલતું, ધરિયો ગોવર્ધનરે;
માસી મારી ધાવતાં, તેં વશ કર્યા વ્રજજનરે. શ્યામ. ૩
બ્રહ્માદિકને ભોળવ્યા, તેં પીધો દાવાનળરે;
ચૌદ ભુવન માતાને દેખાડ્યાં, એવું તારું બળરે. શ્યામ. ૪
કંસરાયનું કોણ ગજું, તેં માર્યો છે દશસ્કંધરે;
મન માને તે કરો પ્રભુજી, કહે ભટ પ્રેમાનંદરે. શ્યામ. ૫

કડવું ૯ મું–રાગ ખટ

મૂક્યા પિંડારિયા પ્રેરી, રાધાને લીધી ઘેરી;
હૃદેમાં રોશ આણી, બોલ્યા પછે ચક્રપાણી. ૧
જાઓ કયમ દાણ લોપી, મળી આવી છે ગોપી;
દાણની રીત ભાંગે, ગોપને લાજ લાગે. ૨
ખળકે વેણુ કાળી, ધૂતારી ધાબળા વાળી;
મહીનાં માટ માથે, સોનેરી ચૂડો હાથે. ૩
હીડે છે કેડ ઘોળી, કસમસ થાયે ચોળી;
લટકે નાકે મોતી, મરકલડે જાય જોતી. ૪
ફેરવે કીકી કાળી, માંહો માંહે દેતી તાળી;
મનમાં ગાળ દેતી, મુખે કંઈ જાય કહેતી. ૫
પોતાના ગુણને ગાતી, મહિયારી મદમાતી;
છેડો ન ઓઢે શીશે, જોબનનું જોર દીસે. ૬

લટકે પાગ માંડે, પોતાની હઠ ન છાંડે;
એની જો હઠ મૂકાવું, તો દાણી નામ કહાવું. ૭
વઢતાં વાવ જો વહાવ્યું, સહુને વાજ આવ્યું;
પ્રભુનો રોશ જાણી, રાધાજી બોલ્યાં વાણી. ૮

વલણ

રાધા કહે સહુ નારને, તમે રખે મેલો ટેકરે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ કૃષ્ણને, નથી આપવી કોડી એકરે. ૯

કડવું ૧૦ મું–રાગ સોરઠી

લૂટે લૂટેરે મારગમાં ચોર, વસ્તીની વાટે;
એ તો નાગર નંદકીશોર, જમનાને ઘાટે.–ટેક.

કયમ જઈએ મથુરા નગરી, બેઠો દાણી જમના ઘાટેરે;
ગોપીજનને ખાળી રાખે, દાણની કોડી માટેરે. વસ્તી૦ લૂ૦ લૂ૦ ૧
કંસરાયની આણ ન માને, એને વાધ્યો ઘણો ઉન્માદરે;
વ્રજનારીનાં દૂધ દહીનો, શ્યામળિયો લે સ્વાદ. વસ્તી૦ લૂ૦ લૂ૦ ૨
નંદ સાધુ ને સતી જશોદા, આ કાનુડો કોણ સરખોરે;
સર્વાંગે ચંચળ ખોટારો, નખ શિખ બાઈ તેને નરખોરે. વસ્તી૦ લૂ૦ લૂ૦ ૩
એણે ઘેલાં કીધાં ગોપ ગોપીને, વળી વશ કર્યું વ્રજગામરે;
જમના ઘાટે દાણ દધીનાં, કાઢયું કુળમાં નામરે. વસ્તી૦ લૂ૦ લૂ૦ ૪
ઘરમાંથી મહી માખેણ ચોરે, વળી માર્ગમાંહી મહી લૂટેરે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુએ સુખ માગ્યું, દાણ આપે તે છૂટેરે. વસ્તી૦ લૂ૦ લૂ૦ ૫

કડવું ૧૧ મું–રાગ કાફી

એની મેં જાત જાણી, નંદનો કુંવર દાણી;
ચોરીને છાશ પીતો, હાંકતાં ત્યારે બીતો–ટેક. ૧
મેં જાણ્યું જે કંસરાયે, બેસાડ્યો છે દાણી;
ચાલો ચોરને લઈને આપણ, મથુરામાં તાણી. એની મેં. ૨
મા બાપે બહુ લાડ લડાવ્યાં, તેણે પડી કુટેવ;
તો નામ મારું રાધિકા, એનો ઉતારું અહમેવ. એની મેં. ૩
મોરલીમાંહે મારી નાંખે, બોલે મીઠાં વેણ;
સાધવી નારીનાં સત્ય ચૂકાવે, કામણગારાં નેણ. એની મેં. ૪
કદમ ઉપર ચઢીને બેઠો, ચોરી આપણાં ચીર;
પરચકી ધૂતારો લંપટ, જોયાં નગ્ન શરીર. એની મેં. ૫

પાંપણ ઉપર પાઘ જ લેહેકે, લોબરી ઓઢી લાલ;
ઓ આવે આપણી ભણી, એની લટકતી છે ચાલ. એની મેં. ૬
મુખે વાણી વઢવાની ને, અંતરમાં આહ્લાદ;
પ્રેમાનંદ કહે કૃષ્ણલીલા, રાધા કૃષ્ણનો સંવાદ. એની મેં. ૭

કડવું ૧૨ મું–રાગ ખટ

શ્રીકૃષ્ણ–ધુતારી ઘુમટાવાળીરે, આંજ્યા વિના આંખડી કાળીરે;
જાઓ કાહાં આપ્યા પાખીરે, રાધાને રોકી રાખીરે.
વઢતાં વાયે વહાણુંરે, સહુએને વાજ આણુંરે–ટેક.
ઉંચી ને અલબેલડી રે, મુખ ઘણું ગુમાન;
જોબનિયાનું જોર જણાવે, હું ઉતારું અભિમાન. ધૂ. આં.
રાધિકા–નાનડી વયમાં નામ જ કાઢયું, લોક કરે વખાણ;
મોં ખાયે આંખ જ લાજે, માહિ માંહે શું દાણ.
ચાલો પાધરી વાટેરે, સાંખું છું નંદને માટે રે.–ટેક.
શ્રીકૃષ્ણ–આ ગોકુળમાં વસે ઘણી રે, મોટી જાત આહીર;
વહેવારની વાતે લજ્જા શાની, દીસે વઢકણુની પીર. ધૂ. આં.
રાધિકા–પાધરી વાટે તે લડેરે, જેને હોયે બે બાપ;
દાણની શું તેં મહોર કરાવી, કંસે કીધી શું છાપ. ચા. સાં.
શ્રીકૃષ્ણ–છાપ તો તારો બાપ કરાવે, રાંકડો વૃષભાન;
અમો કુંવર નંદજીતણા, કોની નવ માનું આણ. ધૂ. આં.
રાધિકા–સમજી બોલો શ્યામળા વહાલા, લોક સાથે શાં લાડ;
ભીખ માગીને પેટ ભરો તો, પરમેશ્વરનો પાડ. ચા. સાં.
શ્રીકૃષ્ણ–ગોપી ગાળ દીધો અદકેરી, છે જોરાવરનો પોરો;
ભીખ માગ્યાની પેર કહું, તું કાન ધરતી ઓરો. ધ. આં.
રાધિકા–કાન ધર્યાનું કામકાજ શું છે, સમજ્યાં મનની વાત;
એવો કો દેખતી નથી જે, મુને અડાડે હાથ. ધૂ. આં.
શ્રીકૃષ્ણ–જો આવે રાણી ઇંદ્રાણી, તો મૂકી જાએ માન;
તારું સર્વસ્વ લેઉં સુંદરી, તો નામ ધરાવું કાન. ધૂ. આં.
રાધિકા–તું ૭ વરસનો છોકરો ને, ચોરી પીતો છાશ;
સર્વસ્વ આપું શ્યામળા, તું આવે જો મુજ પાસ. ચા. સાં.

શ્રીકૃષ્ણ-તું મદમાતી આહીરડી, હું નિપટ નાનું બાળ;
બાળપણું દેખાડશું, થવા દેની સંધ્યા કાળ. ધ્રુ. આં.
રાધિકા-સંવાદ કરતાં દિવસ વીત્યો, અબળા આકળી થાય;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ જાવા દીજે, ગોપિકા લાગે પાય. ચા. સાં.

કડવું ૧૩ મું—રાગ કાફી

સુંદર શ્યામળા રે, અમો હાર્યાં ને જિત્યો તુંયરે;
ત્યારે લેતો તે લે હમણાં, તારે જોઇએ શુંય ? સુંદર શ્યામળારે.-ટેક ૧
દિવાકર અસ્તાચળ પહોંચ્યો, પડી પ્રભુજી સાંજરે;
પરણ્યા પિયુજીને ઉત્તર દેવા, ક્યમ તજીએ ઘર માઝ. શું. શ્યામ. ૨
સાસુ વાઘણ નણંદી નાગણ, જેઠ તે જેવા જમરે;
સુરભિસુત સરખો સ્વામી, તેને ઉત્તર દીજે કયંમ. શું. શ્યામ. ૩
અંતે લ્યો તે લ્યો હમણાંથી, અસુર અમને થાય રે;
ગૃહસ્થાશ્રમની બેડી મોટી, જઈ દેવી છે ગાય. શું. સ્યામ. ૪
તમો પુરુષ ને અમો નારી, દોહલો લોકાચારરે;
હુંકારા માટે મરવું પડશે, અબળાનો અવતાર. શું. શ્યામ. ૫
તમો અમ સાથે કૌતક કીધું, અમો કીધું છે હાસરે;
આજ થકી તમારી ત્રિકમ, મૂને લીધી દાસ. શું. શ્યામ. ૬
પ્રથમ આવીને તમ સંઘાતે, કીધો જે સંવાદરે;
અઘટતું બોલાયું હોય તે, ક્ષમા કરો અપરાધ. શું. શ્યામ. ૭
અમો આવશું મહી વેચવા, તમો તે લેજો દાણરે;
ગોરસકેરું શું ગજું છે, અમે તે સોપ્યા પ્રાણ. શું. શ્યામ. ૮
અમને તો નવે ગમે દીઠું કો, તમ વિણ ગોકુળનાથરે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વર, વેચાયાં તમારે હાથ. શું. શ્યામ. ૯

પદ ૧૪ મું-રાગ ખટ

જિત્યા જીવણને હારી સુંદરીરે લોલ;
લોકાચાર ને ઘર ગઈ વીસરીરે લોલ. ૧
વિઠ્ઠલજીએ વાહી વાંસળીરે લોલ;
ગોપી વિહ્વળ થઈ સહુ વ્યાકુળીરે લોલ. ૨
અકળ ગતિ તે નવ જાયે કળીરે લોલ;
ગોકુળ ગઈ તે ગોપની મંડળીરે લોલ. ૩

દાણ વિવાદ ત્યાં ભાંગી ગયોરે લોલ;
રસ બોધ હૃદયા હર્ષજ થયોરે લોલ. ૪
શ્યામળિયોજી તો ત્યાં સજ થયારે લોલ;
ગોપી સાથે તે કુંજભવન ગયારે લોલ. ૫
ગોરસ ગોળી મેલી તે સહુએ વેગળીરે લોલ;
સહૂ વહાલાજીને વીંટી વળીરે લોલ. ૬
ત્યારે રાધાજીને કહે શ્રીહરિરે લોલ;
લજ્જા મનથી મૂકો પરહરીરે લોલ. ૭
એવું સુણતામાં રાધા હસીરે લોલ;
ભાગ્યો ઘુંઘટ, ચીર ગયું ખશીરે લોલ. ૮
દીધું આલિંગન હેત વ્યાપિયુંરે લોલ;
કુંજમાંહે રહી રતિ સુખ આપિયુંરે લોલ. ૯
જેટલી હૂતી વ્રજ સુંદરીરે લોલ;
તેટલાં રૂપ ધરિયાં શ્રી હરિરે લોલ. ૧૦
દાણ મિસે તે લીલા બીજી થઈરે લોલ;
રંગવિલાસમાં રજની વહી ગઈરે લોલ. ૧૧
ગયો ચંદ્ર ને ભાનુ ઉગ્યો સહીરે લોલ;
ત્યારે વ્રજ વનિતાને સાન થઈરે લોલ. ૧૨
પ્રેમાનંદ પ્રભુને પાયે પડીરે લોલ;
સહુ ગોપીએ વિદાય માગી ભળીરે લોલ. ૧૩

પદ ૧૫ મું—રાગ ધન્યાશ્રી

નમો નારાયણ રાધા રાણી, દુઃખ ભંજન દામોદર દાણી;
ઘેર ગઈ ગોપિકા આનંદ આણી, પ્રભુજીની માયા કોણે ન કળાણી. નમો. ૧
પડોશણ સાસુ નણંદ જેઠાણી, કરે વાત પરસ્પર અંગ એંધાણી;
સુણે ભણે દાણલીલા ધન્ય તે પ્રાણી, જમકિંકર ન શકે તેનેરે તાણી. નમો. ૨
એ અદ્‌ભુત લીલા શુદ્ધ સારુ વખાણી, જેમ સાગરથી ભર્યું ચંચળ પાણી;
તેમ પ્રેમાનંદે દાણલીલા વખાણી, શરણાગત રાખો સારંગપાણી. નમો. ૩

નળાખ્યાન

કડવું ૧ લું-રાગ કેદારો

શંભુસુતનું ધ્યાન જ ધરું, સરસ્વતીને પ્રણામ જ કરું;
આદરુ, રુડો નૈષધનાથ રે. ૧

ઢાળ

નૈષધનાથની કહું કથા, પુણ્યશ્લોક જે રાય;
વૈશંપાયન વાણી વદે, અર્ણિક પર્વ મહિમાય. ૨
રાજ્ય હારી ગયા પાંડવ, વસ્યા દ્વૈત વનમોઝાર;
એકલો અર્જુન ગયો કૈલાસે, આરાધ્યા ત્રિપુરાર. ૩
પશુપતાકાસ્ત્ર પશુપતિયે આપ્યું, પછે ગયો સ્વર્ગમાંહે;
કાલકેતુ પુલોમા માર્યો, પંચ વર્ષ રહ્યો તાંહે. ૪
યુધિષ્ઠિરરાય અતિ દુઃખ પામ્યા, ઉપન્યો ઉદ્વેગ;
પુનરપિ પારથ નહીં આવ્યો, ભાઇએ કીધા તાંહાં નવો નેગ. ૫
એવે સમે એક તાપસ આવ્યો, બૃહદશ્વ એવું નામ;
પૂજા કીધી પાંડવે, આપ્યો વસવાનો ઠામ. ૬
ચાતુર માસ તાંહાં રહ્યા, કુંતીસુત કરે સેવાય;
રાત રાતના વારા ફરતી, પાંડવ ચાંપે પાય. ૭
એક વાર યુધિષ્ઠિર બેઠા, તળાંસવાને ચર્ણ;
તે સમે અર્જુન સાંભર્યો, ભરાયું અંતરકર્ણ. ૮
ધર્મરાયને ઋષિજી પૂછે, જળે ભીના પગ માહારા;
શે દુઃખે સતવાદી રાજા, નેત્રે ભરે જળધારા. ૯
ધર્મ કહે સાંભળીએ સ્વામી, ઉઠી ગયો અર્જુન;
અવળા સવળી સાંધે સવ્યસાચી, માટે કરું છૌ રુદન. ૧૦
ભીમસેનની પાસે જો હું, માગું દાતણ પાણી;
બડબડતો જાએ રીસાવી, લાવે વૃક્ષ મોહોટું તાણી. ૧૧
પ્રાતઃસામગ્રી નકુળ પાસે, કદાપિ જો મેં માંગી;
એક પોહોર તો વાર લગાડે, એટલી કરે વરણાગી. ૧૨

સહદેવને જો કામ દેઉં, સાધુ મન ન આણે રોષ;
પણ મધ્યાહ્નને ઘરમાંથી નીસરી, જોતો જોતો જોષ. ૧૩
દક્ષિણ દિશાએ જોગણી જો, જાઉં તો દુઃખ પામું;
પૂર્વ દિશાએ પરવરૂં તો, ચંદ્રનું ઘર છે સાહામું. ૧૪
એવી રીત તો ત્રણે ભાઇની, મુજથી નવ સહેવાય;
દ્રૌપદીને મોકલું તો, હરણ કરી કો જાય. ૧૫
વણ માગે વેળાએ આપે, જે જોઇએ તે આણી;
ફળ જળ મુખ આગળ લેઈ મેહેલે, તે તો ગાંજીવપાણી. ૧૬
તેહના ગુણ હું નથી વિસરતો, રહ્યો છૌં હૃદયા રાખી;
સુખ સંતોષ વિના છૌં સૂનો, મુનિ હું પારથ પાખી. ૧૭
નિઃશ્વાસ મૂકી ધર્મ એમ પૂછે, કોહોને બૃહદશ્વ ઋખી;
વન વસવું ને વિજોગ પડીઓ, હું સરખો કો દૂખી. ૧૮
રાજ્યાસન ધન ભુવન રિધ, તેહ અમો સર્વ હારી;
એહવું કોને હવું હશે સ્વામી, પીડા પામે નારી. ૧૯
વળતા વાણી વદે બૃહદશ્વજી, શું આણો વૈરાગ;
નળ દુઃખ પામ્યો અરે પાંડવ, નથી તેહનો સોમો ભાગ. ૨૦
રૂપ રાજ્ય ને ધનં બળ તે, ન મળે નળસમાન;
અનેક કષ્ટ તેહના જેવું, કો ન ભોગવે રાજાન. ૨૧
ભીમકકુમારી નળની નારી, રૂપ શું કહું મુખ માંડી;
તે રાણી જાહાં નહીં ફળ પાણી, નળે વનમાં છાંડી. ૨૨
દાસીરૂપ ધર્યું દમયંતી, કુબડું થયું નળગાત્ર;
તેહનાં દુઃખ આગળ યુધિષ્ઠિર, તાહરૂં દુઃખ કોણ માત્ર. ૨૩
કર જોડીને ધર્મ એમ પૂછે, કોહો મુજને ઋષિરાય;
ઘણું દુઃખ પામ્યો નળરાજા, શા કારણ કહેવાય. ૨૪
કોણ દેશનો નરેશ કહાવે, કેમ પરણ્યો દમયંતી;
તે રાણી નળે કેમ છાંડી ને, કાંહાં મૂકી ભમયંતી. ૨૫
ઉતપત્ય કોહો નળદમયંતીની, અથ ઇતિ કથાય;
દુખીઆનું દુઃખ સાંભળતાં માહારી, ભાગે મનની વ્યથાય. ૨૬

વલણ

વ્યથા ભાગે માહારા મનની, કહે યુધિષ્ઠિર રાજાનરે;
વદે વિપ્ર પ્રેમાનંદ તે, નળનણું આખ્યાનરે. ૨૭

કડવું ૨ જું–રાગ ગોડી

બૃહદશ્વજી મુખ વાણી વદે, રાય યુધિષ્ઠિર ધરતા હદે;
નૈષધ નામે દેશ વિશાળ, રાજ્ય કરે વીરસેન ભુપાળ. ૧
તેહને સુરસેન બાંધવ જંન, તે બેહુને એકેકો તંન;
તે રૂપે પુટડા જેવા કામ, નળ પુષ્કર બન્યોનાં નામ. ૨
પછે નળને આપી રાજ્યાસંન, પિતા કાકો બન્યો ગયા વંન;
ચલાવે રાજ્ય નળ મહામતિ, પુષ્કરને કીધો સેનાપતિ. ૩
જિત્યા દેશ વધારી ખ્યાત, શત્રુ માત્ર પમાડ્યા ઘાત;
ભૂપતિ સર્વ નૈષધને ભજે, નર પુષ્કરે કીધો દિગ્વિજે. ૪
પ્રજા સુખે ઉઘાડે બાર, ન કરે ચોરી ચોર ચખાર;
સત્યે યમપતિ કીધો સાધ, પુરમાંહે કોને નહીં વ્યાધ. ૫
કનકે ભરીઆ છે કોઠાર, જેહવાં ધન તેવા દાતાર;
જાચકનાં દારિદ્રય કાપીઆં,નળે મુખ માંગ્યાં દાન આપીઆં. ૬
ભિક્ષુક કહે ભલું નળનું રાજ, ગયું દુઃખ હોલાણી દાઝ;
કીર્તિ થઈ નળની વિસ્તીર્ણ, જેમ સૂરજના પસરે કીર્ણ. ૭
પુણ્યશ્લોક ધરાવ્યું નામ, વૈષ્ણવ કીધું આખું ગામ;
ઘેર ઘેર હરિકીર્તન, એકાદશી વ્રત કરે હરિજન. ૮
ચારે વરણ પાળે નિજધર્મ, ધ્યાયે દેવ વ્યાપક પરિબ્રહ્મ;
નળે લીધો એટલો નેમ, માગ્યું દાન આપે કરી પ્રેમ. ૯
જો આવે મસ્તક માગનાર, તો આપતાં ન લગાડે વાર;
ઉત્તર દક્ષિણ પૂરવ પશ્ચ, વીરસેન સુતનો વાધ્યો યશ. ૧૦
ત્યારે પુષ્કરને થઇ અદેખાઈ, મુજ થકી વાધ્યો પિતરાઈ;
નળને નમે પ્રજા સમસ્ત, એ આગળ હું પામ્યો અસ્ત. ૧૧
એહવું જાણી મન આણી વૈરાગ્ય, ગયો વન ઘર કીધું ત્યાગ;
નળનો વાળ્યો તે નવ વળ્યો, દારુણ વનમાં પોતે પળ્યો. ૧૨
જઇને સેવ્યું પર્વત શૃંગ, તળે વહે છે નિર્મળ ગંગ;
શલ્યાનું કીધું આસંન, પાંદડાનું કીધું છત્ર રાજંન. ૧૩
માનસી રાજ માંડ્યું વનતણું, કોકિલ ગાન કરે છે ઘણું;
આ મૃગ તે અશ્વ માહારે કારણે, દ્રુમ પ્રતિહાર ઉભા બારણે. ૧૪
ભુંડ હસ્તી પૃથ્વી પરજંગ, એ રાજ કેમે ન પામે ભંગ;
કો લુંટી લેવા આવી નવ ચડે, ઉઘાડે બાર ખાતર નવ પડે. ૧૫

એણીપેર માંડયું રાજ્યાસંન, અણુચાસતે વશ કીધું મન;
એ કથા એટલેથી રહી, નળ રાજા શું કરતો તહીં. ૧૬
જ્યારે પુષ્કર ઉઠી વનમાં ગયો, ભાઈ વિના ભૂપ એકલો રહ્યો;
નિષ્કંટક રાજ્ય એકલો કરે, ધર્મ આણ રાજાની ફરે. ૧૭
માગાં મોકલે દેશ દેશના ભૂપ, નળ જોવડાવે કન્યાનું રૂપ;
શરીર કુળમાંહે કહાડે ખોડ, કહે ન મળે કો મારી જોડ. ૧૮
બત્રીસ હોય લક્ષણ સંપૂર્ણ, તેનું હું કરું પાણીગ્રહણ;
એમ કરતાં વહી ગયા દિન, એવે આવ્યા નારદ મુન. ૧૯

વલણ

નારદ મુનિ પધારીઆ, સુણ યુધિષ્ઠિર ભૂપાળરે;
પછે વેણા પાણીએ કેમ મેળવ્યું, નળનું વેવીસાળરે. ૨૦

કડવું ૩ જું-રાગ રામગ્રીની દેશી

એણીપેર બોલ્યા બૃહદશ્વ વાણીજી, નળને ઘેર આવ્યા વેણાપાણીજી;
વીરસેનસુતે દીધું માનજી, અર્ધ્યપાદ્યે પૂજ્યા ભગવાનજી. ૧

ઢાળ

પૂજ્યા નારદ આદર આણી, હદેમાં અતિ પ્રેમ;
અન્યોન્યે પૂછીઆ, સમાચાર કુશળ ક્ષેમ. ૨
રાજ્યાસન સુનું નળનું દેખી, નારદ ઋષિ એમ પૂછે;
પટરાણી દિસતાં નથી એ, કોહોની કારણ શું છે ! ૩
આસને બેસવું રાણી વિના, તેહનો મોટો દોષ;
પછે પ્રતિઉત્તર વિચારી નળ, બોલીઆ ધરી શોષ. ૪
નળ કહે તમો પ્રજાપતિના, પુત્ર વેણાધારી;
જાણતા હશો બ્રહ્માજીએ, માહરે નિરમી છે કો નારી ? ૫
સપ્તદ્વીપ નવખંડમાંહે, કાંઈ કન્યા કોટા કોટ;
ઋષિ હું વરું એવી નવ મળે. શકે છે કન્યાની ખોટ ? ૬
રૂપ તાંહાં કુળ નહીં કુળ તાંહાં નહીં ચાતુરી ચાલ;
કો સકળ લક્ષણ હોય પૂરણ, તો હું પરણું તત્કાળ ! ૭
નારદ ઋષિ તવ ઓચર્યા, એમ ન કીજે ભૂપ;
તારા સરખું નવ મળે, કો સ્યામાનું સ્વરૂપ. ૮
પણ એક કન્યા અલૌકિક છે, વેદ જેહેને વરશે;
તે ઇંદ્રને ઇચ્છે નહીં તો, તુંને કાંહાંથી પરણે ! ૯

નળ કહે ઓ મહા મુનિ તે, કન્યાનું કોણ નામ ?
કવણ રાયની દીકરી ને, કવણ તેહનું ગામ ? ૧૦
નારદ કહે સકળ દેશ મધ્યે, ઉત્તમ વિદર્ભ દેશ;
તાંહાં રાજ્યાસન કરે છે, ભીમક નામ નરેશ. ૧૧
તેહને ઘેર એક તારણી, વજ્રવતી નામ અભિધાન;
પુણ્યદાન અપાર કીધાં, પણ પેટે નહીં સંતાન. ૧૨
એવે સમે એક દમન નામે, આવીઓ તાપસ;
આતિથ્ય કીધું તેહનું ને, જમાડ્યો ખટ રસ. ૧૩
ઘણા દિવસની ગઈ ક્ષુધા, ને પામીઓ સંતોષ;
ત્રિકાળ જ્ઞાને જાણીઓ, રાણીનો વંઝા દોષ. ૧૪
પૂછીને ત્યાં ખરું કીધું, નિશ્ચે નહિ સંતાન;
કરુણા આણી આપિયું, રાય રાણીને વરદાન. ૧૫
ત્રણ પુત્ર ને એક પુત્રી, હશે રૂપનાં ધામ;
એંધાણી રાખજે એટલી, જે મહારે નામે નામ. ૧૬
એહવું કહીને ઋષિજી, પામીઆ અંતરધાન;
કેટલે દિવસે રાણીને પછે, આવીઆં સંતાન. ૧૭
દમન દંતુ દુર્દમન, દમયંતી 'નામ જ ધર્યાં;
હર્ષ પામ્યો ભૂપતિ, બાળક ચારે ઉછર્યાં. ૧૮
દમયંતી જે દીકરી તે, મુખે વરણી ન જાય;
અંગ તણી તો ઉપમા, નળ કશીએ ન અપાય. ૧૯

વલણ

ઉપમા ન અપાય નળ મેં, એમ બોલ્યા વેણુધારી રે;
નળ કહે નારદ પ્રત્યે, તેહનું રૂપ કહો વિસ્તારી રે. ૨૦

કડવું ૪ થું—રાગ આશાવરી

નારદનાં વચન સુણી, બોલ્યા નૈષધધણી;
ભીમક તણી કુંવરી છે, કેહેવી ફૂટડીરે. ૧

ઢાળ

ફૂટડી કેહેવી દમયંતી, કહો તેનું વીખાણ;
નારદ કહે રે સાંભળો, વીરસેન સુત સુજાણ. ૨
ગુણ ચાલ ને ચાતુરી, અદ્દભુત સુંદર વેશ;
તેહને હું કેમ વર્ણવું, વર્ણવી ન શકે શેષ. ૩

બુદ્ધિ પ્રમાણે માનનીનું, કરું છું વરણુંન:
જ્યમ સાગરમાંથી ચાંચ જળની, ભરે પક્ષીજંન. ૪
દમયંતીનો ચોટલો, દેખી અતિ સોહાગ;
અભિમાન મૂકી લજ્જા આણી, પાતાળ પેઠો નાગ. ૫
ભીમક સુતાનું વદન સુધાકર, દેખીને શોભાય;
ચંદ્રમા તો ક્ષીણ પામી, આભમાં સંતાય. ૬
સૃષ્ટિ કરતાં બ્રહ્માજીએ, ભર્યું તેજનું પાત્ર;
તે તેજનું પ્રજાપતિયે ઘડ્યું, દમયંતીનું ગાત્ર. ૭
તેમાંથી કાંઈ શેષ વાધ્યું, ઘડતાં ખેરો પડિયો;
બ્રહ્માએ એકઠું કરીને, તેનો ચંદ્રમા ઘડિયો. ૮
નળ કહે નારદને, એ વખાણ ભાવ ન પહોંતો;
દમયંતી હમણાં અવતરી, ચંદ્ર પહેલો નહોતો? ૯
નારદ કહે બ્રહ્માજીએ, સઉ પહેલી ઘડીને રાખી;
પણ પૃથ્વિમાં અવતારી નહિ, ભરથાર એવા પાખી. ૧૦
વિરંચિએ વૈદર્ભી નાંખી, ઉદય હવડે પામી;
તે જો અહિંયાં અવતરી, તો નિર્મ્યો હશે કો સ્વામી. ૧૧
નળ કહે આગળ વિસ્તારો, એ ભેદ મેં સાંભળિયો;
ચંદ્ર પહેલી ચતુરાં, સંદેહ મનનો ટળિયો. ૧૨
નારદ કહે સાંભળો રાજા, મીન ને મધુકર;
નેત્ર ભ્રુકુટી દેખિને, જળ કમળ કીધાં ઘર. ૧૩
નાસિકા વેસર દેખીને, કળાધર ને કીર;
તેણે અરણ્ય પર્વત સેવિયાં, ધારી શક્યા નહિ ધીર. ૧૪
દમયંતીના અધર દેખી, પેટ વેધ્યું પ્રવાળી;
એ કામિનીનો કંઠ સાંભળી, કોકિલા થઈ કાળી. ૧૫
રસના વાણી સાંભળી, સરસ્વતીને આવ્યો વૈરાગ;
કુંવારી પોતે રહી, સંસાર કીધો ત્યાગ. ૧૬
દંત દેખી દાડમ ફાટ્યું, કપોત સંતાડે મ્હોંને;
તે નાદ કરતો ફરે વનમાં, કહે દુઃખ કહું હું કોને? ૧૭
દમયંતીનાં કુચ દેખી, હાર્યું કુંજર કુળ;
તે હિંડતાં ચાલતાં હાથી, માથે ઘાલે ધૂળ. ૧૮

હસ્તકમળથી કમળ હાર્યું, જળમાં કીધું ઘર;
ઉદર દેખી દમયંતીનું, સુકાયું સરોવર. ૧૯

વલણ

સરોવર સુકાયું સાંભળી, નળરાય મનમાં રંજ્યા;
દમયંતીની જંઘા દેખી, કેળ રહી કાક વંઝા. ૨૦

કડવું ૫ મું–રાગ સામેરી

દમયંતી છે દોષ રહીતા, તેના ગુણુની ગાઊં ગીતા;
નારદજી વાચક એમ બોલે, નહિ ઉપમા તારુણીની તોલે.
દમયંતી દોષ રહીતા, તેના ગુણુની ગાઊં ગીતા. ટેક. ૧
જોઈ ભિમક સુતાની કટી, સિંહની જાત વનમાં ઘટી;
હંસને પણુ થઈ ચટપટી, ચાલ્ય ગોરીની આગળ મટી. દમયંતી. ૨
રામા અંગની રોમાવળી, વનસ્પતી દવે મરે છે બળી;
તેનાં વસ્ત્ર રહ્યાં જળહળી, દેખી આભમાં પેસે વીજળી. દમયંતી. ૩
પગપાનીથી હાર્યો અળતો, રહે અબળાને પાગે લળતો;
નેપુરનો નાદ સાંભળતો, રહે ગાંધર્વનો સાથ બળતો. દમયંતી. ૪
વરણુથી ચંપક નવ ભજિયો, માટે મધુકરે તેને તજિયો;
એવું રૂપ બ્રહ્માએ સજિયું, બીજું કોઈ નથી નીપજિયું. દમયંતી. ૫
હવે શણુગાર વખાણું સોળ, મંજન ચીર હાર તંબોળ;
ઉઠે સુગંધના કલ્લોલ, અંગે અરગજાના રોળ. દમયંતી. ૬
શીશફૂલ રત્નરાખડી, શોભે ભમરમાં ચુની જડી;
ગોફણો રહ્યો અંગશું અડી, કટિમેખલાશું પડે વઢી. દમયંતી. ૭
ગળુબંધ કંઠે નવરંગ, મુક્તાહાર છે એ સંગ;
શકે ગિરિ કરીને ભંગ, સ્તન મધ્યે વહે છે ગંગ. દમયંતી. ૮
વાયે ઓઢણી રહિ છે ઉડી, ખળકે કંકણુ ને કર ચુડી;
રૂપે રતિ તો સંભ્રમે બુડી, એવી કોઈ મળે નહિ રુડી. દમયંતી. ૯
વાજે નેપુર કેરા ઝણુકા, અંગુઠે અણુવટનો ઠણુકા;
અંગુલિયે વીછવાનો રણુકો, બોલે મધુર ઝાંઝરિનો ઝણુકો. દમયંતી. ૧૦
જેણે દમયંતી નવ જોઈ, તેણે ઉમર એળે ખોઈ;
જાણે કાયા કનકની લોઈ, એવી જગમાં બીજી ન કોઈ. દમયંતી. ૧૧
જેમ નદીમાં ભાગીરથી, તેમ શ્યામામાં શ્રેષ્ઠ સર્વથી;
ત્રણુ લોકમાં જોડી નથી, જાણે સાગરથી કાઢી મથી. દમયંતી. ૧૨

ઈંદ્રાદિક પરણવા ફરે, અહીલા મનમાં નવ ધરે;
આશ્વનીકુમાર આગળ પળે, તે ન આવે આંખ્યજ તળે. દમયંતી. ૧૩
જ્યારથી એ પુતળું અવતરિયું, નારી માત્રનું માન ઉતરિયું;
દમ્યું જગત સ્વરૂપ ઉદે કરિયું, માટે દમયંતી નામ ધરિયું. દમયંતી. ૧૪
જોગી થઈ તજ્યું હશે સર્વસ્વ, તીર્થ નાહ્યો હશે સમસ્ત;
ગાળ્યાં હશે હીમાળે અસ્ત, તે ગ્રસશે દમયંતીનો હસ્ત. દમયંતી. ૧૫
વખાણ સાંભળિને સબળ, રુધિર અટવાયું પળ પળ;
નારદ પ્રત્યે બોલ્યો નળ, સ્વામી પરણવાની કહો કળ? દમયંતી. ૧૬
નારદ કહે મારું કહેવું ન લાગે, હું નવ જાઉં તારે માગે;
મને મોહનાં બાણ વાગે, બ્રહ્મચર્યવ્રત મારું ભાગે. દમયંતી. ૧૭
એવું કહી પામ્યા અંતરધાન, મોહ પામ્યો નળ રાજાન;
લાગ્યું દમયંતીનું ધ્યાન, કામજ્વર થયો વહ્નિ સમાન. દમયંતી. ૧૮
વૈદ મોટા મોટા આવે, વગડાની ઔષધિ લાવે;
તાપ કોઇયે ન શમાવે, મંત્રી કહે શું થાશે હાવે. દમયંતી. ૧૯

વલણ

હવે શું થાશે કહે મંત્રી, વિચારે છે મનરે;
નીલાં વસ્ત્ર પહેરી અશ્વે બેશી, નળ રાય ચાલ્યો વનરે. ૨૦

કડવું ૬ ઠ્ઠું-રાગ વસંત

અનંગ અનળ તે નળને પ્રગટ્યો, વન ગયો વહ્નિ સમાવા;
હયે બેઠો ચિંતામાં પેઠો, લાગ્યો આકુળ વ્યાકુળ થાવા. અનંગ. ટેક. ૧
નીલાં વસ્ત્ર ને નીલો વાઘો, મૃગયાનો શણગાર;
અધોર વનમાં રાયે દીઠું, માનસરોવર સાર. અનંગ. ૨
સુભટ સાથે કોય મળે નહિ, એકલો ન પડે ગમ્ય;
હયથકી હેઠો ઉતરીને, વન જોવા લાગ્યો રમ્ય. અનંગ. ૩
વૃક્ષ વારુ ચારોળીનાં, ચંદન ચંપા અનંક;
નાનાવિધનાં પુષ્પને ભારે, વળિ રહ્યાં છે વંક. અનંગ. ૪
મોગરો મરડાઈ રહ્યો ને, મગી અરણી ને મરેઠી;
આંબલિ આવળ ને અગથિયા, એખરા ને અરેઠી. અનંગ. ૫
કદલિ થંભ શોભે અતિ સુંદર, સાકર સરખી શેલડી;
લવિંગલતા ને દ્રાક્ષ લલિત વળી, વિરાજે વૃક્ષવેલડી. અનંગ. ૬

નાળીએરી નારંગી નૌતમ, નીચાં નમ્યાં બહુ નેત્ર;
ફોફળિ ફાલસિ સુંદર દીસે, ખજુર ખારેકનાં ક્ષેત્ર. અનંગ. ૭
પીપળા પીપળિ વડ ને ગુલર, દાડમડી ને પલાશ;
અશ્વથિ ઉતરી નળ રાજાયે, વન નિરખ્યું ચોપાસ. અનંગ. ૮
જળ ફળ સબળ દેખી નળ હરખ્યો, ઉત્તમ આંબા સાખ;
બાબચિ બીજોરી ને ચિનિકબાલા, ઝુલે ઝુમખા દ્રાખ. અનંગ. ૯
સુંદર કુમુદનિ સરોવરમાંહે, વાયુ પ્રહારે નમંતી;
દેખી અનળ તે બમણો વ્યાપ્યો, સાંભરી દમયંતી. અનંગ. ૧૦
શીતળ વાયુ વહ્નિ સરખો, લાગે રાયને તંન;
નગ્ન વૃક્ષ છે કદળીનાં, તેને દેતો આલિંગન. અનંગ. ૧૧
રંભાન ચુંબન કરે કુળને, થડથી મરડી પાડે;
મુખથી શબ્દ કરે જેમ કોઈ, મોટો મેગળ ત્રાડે. અનંગ. ૧૨
એવે સમે બહુ હંસ સર્વ દીઠા, સુવર્ણનાં છે અંગ;
તે દેખી દમયંતી વિસરી, ટળી ગયો અનંગ. અનંગ. ૧૩
નહોતું દીઠું તે મેં દીઠું, આવ્યો દીસ અનુક્રમી;
આવી કનકની જાત પંખીની, બ્રહ્માયે ક્યારે નિરમી? અનંગ. ૧૪
એક હાથ પડે એમાંથી, પાળું પાસે રાખું;
રમાડું જમાડું એને, દુઃખદહાડા ખોઈ નાખું. અનંગ. ૧૫
શરપ્રહાર કરું જો એને, તો એ થાય નિધન;
ગ્રહણ કરવું જોઈએ જીવતું, ભૂપ વિમાસે મન. અનંગ. ૧૬
એવે સકળ પંખીનો રાજા, દીઠો પૃથ્વીમાંય;
વૃક્ષતળે થઈ નિદ્રા કરીને, ઉભો છે એક પાય. અનંગ. ૧૭
તેને દેખી નળ મનમાં હરખ્યો, ભેદ કરી પરવરિયો;
અંબર ઓઢી અંગ સંકોડી, શ્વાસ રુંધન કરિયો. અનંગ. ૧૮
દ્રુમ થડ પુઠે નળ ભડ આવ્યો, બેશી આઘો ચાલ્યો;
લાંબો કર કરી લઘુલાઘવીમાં, પંખીનો પગ ઝાલ્યો. અનંગ. ૧૯

વલણ

ઝાલ્યો પંખી જાગી ઉઠ્યો, નળને કીધા ચંચના પ્રહારરે;
પછે પોતાની વાણીએ કરી, કરવા લાગ્યો પોકારરે. ૨૦

કડવું ૭ મું–રાગ મારૂ

હંસ માંજોરે વિલાપ, પાપી માણુસાંરે; શું પ્રગટયું મારું પાપ. પા૦
એ કાળા માથાના ધણી, પા૦ જેને નિર્દયતા હોયે ઘણી. પા૦
એ તો જીવને મારે તતખેવ, પા૦ હવે હું મુઓ અશ્વમેવ. પા૦
ટુંપી નાખશે માહરી પંખાય, પા૦ મુને શેકશે અગ્નિમહાંય. પા૦
કોણ મૂકાવે કરી પક્ષ, પા૦ માહારે મરવું ને એહેને ભક્ષ. પા૦
આ મજ સરખું રતન, પા૦ તે એળે થાશે નીધંન. પા૦
ટળવળી મરશે માહરી નાર, પા૦ તે જીવશે કેહેને આધાર. પા૦
ગ્રહ્યો નારીએ દીઠો નાથ, પા૦ ધાયો સહસ્ર સ્રીનો સાથ. પા૦
નાથ ઉપર ભમે સ્રીવૃંદ, પા૦ ઘણું કરવા લાગ્યાં આક્રંદ. પા૦
હંસીએ દીધો શાપ, પા૦ તારી સ્રી એમ કરજો વિલાપ. પા૦
હંસ નારીને કહે વચંન; હંસી સાંભળોરે;
તમે જાઓ સર્વ ભુવંન, આંહાંથી પાછાં વળોરે.
જે કાંઈ લખ્યું હશે બ્રહ્માય, હં૦ તે અક્ષર નવ પેલાય. આં૦
કેમ છુટીએ કર્મના બંધ, હં૦ આપણો એટલો હશે સંબંધ. આં૦
જો અણઘટતું કીધું અમે, હં૦ મને વારી રાખ્યો નહિ તમે. આં૦
આપણે વસવું વૃક્ષ ને વ્યોમ, હં૦ આજ મેં નિદ્રા કીધી ભોમ. આં૦
જે થાએ થાનકભ્રષ્ટ, હં૦ તે પામે મહારી પેર કષ્ટ. આં૦
સર્વને દેઉ છોં શીખામણ, હં૦ તમો ધરણિ મા મૂકશો ચર્ણ. આં૦
એમ કહેતો સ્રીને ભરતાર, હં૦ દેખી નળે કીધો વિચાર. આં૦
પંખી સર્વ પામ્યાં છે શેષ, હં૦ તે દે છે મુજને દોષ. આં૦
તમો હંસ ધરો વિશ્વાસ, હં૦ હું નવ કરવાનો નાશ. આં૦

વલણ

નવ કરવાનો નાશ એહેવી, વાણી નળે કહીરે;
વચન સુણી નળરાયનાં, હંસને વાચા થઇરે.

કડવું ૮ મું–રાગ મારુ

મનુષની પેર પંખી બોલ્યો, મુને મુકી જુઓ એક વાર;
પ્રાણદાન તું આપીશ તો, કાંઈ કરીશ ઉપકાર. ૧
મૂક મુજને સર્વથા આ, રુવે છે સહસ્ર સુંદરી;
એહેને આસના વાસના કરીને, હું આવીશ તુજ કને ફરી. ૨

વચન સુણી વીર વિસ્મે પામ્યો, અલ્યા હવે નહિ ચૂકું;
રૂપ ને વાણી બે ગુણ તુજમાં, મરતાં લગે નવ મૂકું. ૩
હંસ કહે વિશ્વાસ આણો, અમો બ્રહ્માના વાહંન;
આકાશ અવનિ એક થાયે તો, જુઠું ન બોલું વચંન. ૪
નળ કહે હું વીરસેન સુત છૌં, નૈષધ માહારૂં ગામ;
દેશપતિ ને ક્ષત્રી કેવળ, નળરાય માહારું નામ. ૫
હુંથી વિઘ્ન થાયે નહીં, પ્રાણની પેરે પાળું;
અમો રાજવંશીને રૂડું લાગે, તારૂં બોલવું રઢીઆળું. ૬
ખટપટ ટાળો મરણની ને, રખે આણો શોક;
એમ જાણી રેહો મુજ પાસે, જાવાની આશા ફોક. ૭
પંખી કહેરે પુણ્યશ્લોક માહારી, માતા રોઇ રોઈ મરશે;
એકનો એક છૌં તેહને, માતા કેહેને જોઈ ઠરશે. ૮
એક સહસ્ર રએ છે નારી, ઘેર ત્રણ છે પટરાણી;
માહારૂં બંધન જાણી સર્વકો, તત્ક્ષણ તજશે પ્રાણી. ૯
વાહાલી સ્ત્રીએ પુત્ર પ્રસવ્યો, મેં તેહનું મુખ નથી જોયું;
અરે નળરાજા હું રંકનું તેં, સુતનું સુખ કાં ખોયું? ૧૦
આપણ બન્યો મિત્ર થવા, તેહેનો સૂરજ દેવતા સાખી;
રૌરવ નરકે હું પડું જો, ન પાળું વાચા ભાખી. ૧૧
ગુરુદ્રોહી સ્વામીદ્રોહી, એ પાતિક લાગે મુજને;
જો નારીને મળી આવી, શીશ ન નમાવું તુજને. ૧૨
ત્રાહે ત્રાહે કરી નળ બોલ્યો, મૂકું છું નિરધાર;
તું જાણે પરમેશ્વર જાણે, સમતણો વિચાર. ૧૩
પ્રતિજ્ઞા માટે મૂકું છું, મળવાને તારી નાર;
નહિ આવે તો શું કટક ચઢાવું, કે તુંને કહાડું ન્યાત બહાર? ૧૪
એહવું કહીને પંખી મૂકયો, હંસ ઉડ્યો આકાશ;
રુદન મા કરશો એમ કહેતો, આવ્યો પ્રેમદા પાસ. ૧૫
સમાચાર કહ્યો શ્યામાને, સમજાવી સુંદરી;
વળાવી નારીને પોતે, આવ્યો નળકને ફરી. ૧૬
જેમ કો અંધ આનંદ પામે, ફરી આવે લોચંન;
તેમ રાયનું હંસને દેખી, હરખ્યું અતિસે મંન. ૧૭

ભૂપ કહે આ કાળને વિષે, પંખી બહુ સતવંત;
પ્રતિજ્ઞા પાળી પોતાની તુંને, વાહલા હશે ભગવંત. ૧૮
હંસ કહે હો ભૂપતિ, સાંભળ માહરા મિત્ર;
બોલ્યું વાયક પાળીએ નહિ તો, કાગ ને અમો શો અંત્ર ? ૧૯

વલણ

અંતર શો અમો કાગ કરતાં, મિત્ર જો અમારી પેર રે;
હંસ સાથે અશ્વ બેસી, નળરાય ચાલ્યો ઘેર રે. ૨૦

કડવું ૯ મું–રાગ દેશાખ

નળરાજા મંદિર આવીઓ, સુભટ હંસ સાથે લાવીઓ;
સૈન્ય સઘળું સહામું જાય, હંસને દેખી વિસ્મે થાય. ૧
આ વસ્ત કાંહાંથી પામ્યા રાજાન, એણી પેરે પૂછે પરધાન;
નળ કહે સરોવર માન, તાંહાંથી મુને આપ્યો ભગવાન. ૨
એ માહારે થયો છે વીર, એમ કહી આવ્યો મંદીર;
કનકનું કીધું પિંજર, હંસને રહેવાનું ઘર. ૩
એકઠા બેસી બન્યો જમે, દ્યૂત ક્રીડા તે રસિયા રમે;
અન્યોન્ય કાઢી લે તંબોલ, મુખે વાણી કરતા કલ્લોલ. ૪
હંસવિના ન ચાલે ઘડી, પ્રેમ રેહેણું પ્રીત જે જડી;
અશોક વાટિકામાં એક વાર, બન્યો બેઠા ગુણ ભંડાર. ૫
હંસે વાત નેહેની કરી, ત્યારે નળને દમયંતી સાંભરી;
ડૂમો જામ્યો અકસ્માત, નેત્રે કીધું આંસુપાત. ૬
હંસ પૂછે મારા વીર, તાહારે નયને કાં વહે છે નીર ?
નળ કહે શું પૂછે મુને, એટલું સૂજ નહીં પડે તુંને ? ૭
પરણ્યા કુંવારા ન જુઓ અમો, ઘરમાં ભાભી દીઠી હશે તમો ?
હંસ બોલે ને કર ઘસે, મેં જાણ્યુ ભાભી પીહેર હશે. ૮
તમો કુંવારા ન જાણ્યા માટ, શું પૃથ્વીમાં કન્યાનો દાટ ?
પોતાની પાંખે લોહ્યું જળ, ખમે રોતો રાખ્યો નળ. ૯
મરકલડું કરી મહીપતિ, મિત્ર સાથે બોલ્યો વીનતિ;
જે દહાડે મેં તમને ગ્રહ્યા, તે બોલ શું વિસરી ગયા ? ૧૦
તેં કહ્યું નળ મૂક એક વાર, કાંઈ હું એ કરીશ ઉપગાર;
ભાઇતે બોલ્યું કહી એ પાળશો, એ મોહોટું દુઃખ ક્યારે ટાળશો ? ૧૧

વળતો હંસ કહે મહારાજ, હું સરખું કાંઈ સોંપો કાજ;
મહા કઠણ જે કારજ હશે, તે હું સેવકથી સર્વે થશે. ૧૨
નળ કહે તમો કરો સર્વથી, પણ મ્હારી જીભ ઉપડતી નથી;
કપટ કામ કેમ દેવાય, કદાપિ થાય કે નવ થાય ? ૧૩
ન થાય તો તમો પામો ખેદ, લાજે ઘેર નાવો વાયક વેદ;
હંસ કહે અમથો નવ વળું, હું રીસાવાનું નોહું પૂતળું. ૧૪
ચૌદ લોકમાં ગયાની ગત્ય, તાહરું કારજ થાશે સત્ય;
નળ કહે હો પંખીજંન, શરીર સુનાનું ચંચ રતંન. ૧૫
એહેવી તમારી દીસે દેહ, કાંહાંથી વર પામ્યા ભાઈ એહ;
હંસ ભણે સાંભળ હો નળ, સરોવરમાં છે સોનાનાં કમળ. ૧૬
નિસ ભોજન કરવુ તેહ, જેવુ જમવુ તેવી દેહ;
પાળ પગથીએ જડ્યાં રતંન, ચંચ ઘસુ અમો પંખીજન. ૧૭
તેહેની વળગે છે રેખાય, માટે રત્નજડિત ચંચાય;
હવે માં પૂછશો આડી વાત, કામ શું છે કોહોની ભાત ? ૧૮
નળ કહે એક વિદર્ભ દેશ, કુંદનપુર ભીમક નરેશ;
તેહને દમયંતી દીકરી, કારણરૂપે તે અવતરી. ૧૯

વલણ

કારણરૂપે તે અવતરી, વણુ દીઠે મોહ થયો અમને;
તે નારીસુ વેહેવા મેળવો, એહવું માગું છૌં તમકને. ૨૦

કડવું ૧૦ મું–રાગ રામગ્રી

હસીને બોલ્યો વિહંગમ વાણીજી, ભ્રાત શું માગ્યું લજ્જા આણીજી ? ૧

ઢાળ

માગી માગીને શુંરે માગ્યું ? એક દમયંતી નારી ?
દેવકન્યા આણી આપું તો, કવણ ભીમક કુમારી ? ૨
વિદ્યાધરી ને કિંનરી, ગાંધર્વી તે રૂપનિધાન;
તે નારીનાં રૂપ આગળ, દમયંતી મૂકે માન. ૩
કોટી કન્યા પરણાવું, પદ્મની ગૌર ગાત્ર;
તેહેની કાંતિ આગળ દમયંતી, તે દીસે દાસી માત્ર. ૪
અતળ-વિતળ સુતળ તળાતળ, રસાતળ પાતાળ;
ત્યાં પેસી નાગકન્યા આણી આપું, કોણ ભીમકની બાળ ? ૫

નળ કહે હું સકળ શ્યામા, પામ્યો પંખી રાય;
કોટી કારજ તેં કર્યાં, મેળવ વૈદર્ભીસું વેહેવાય. ૬
એક માસનો વાયદો, હંસે કર્યો સુજાણ;
ત્યારે નળ કહે ત્રીસ દહાડા, ત્રીસ જુગ પ્રમાણ. ૭
ત્યારે દિવસ આઠની અવધ કરી, કહેતો ગયો ગુણવાન;
પીડી કરજો રાજાજી, તત્પર કરજો જાન. ૮
ભૂપ કહે પ્રમાણ તે, હંસ મેં ન કહેવાય;
હું તો તું વિના એકલો, પ્રાણ વિના જેમ કાય. ૯
હવે એમ જાણી વિલંબ મા કરશો, રખે કરતા કાંમુંસ્નેહ;
જો અવધ ઘટશે આવ્યાની તો, પડશે માહારો દેહ. ૧૦
વિશ્વાસ આપ્યો વીરને, પછે પરવર્યો ખગેશ;
થોડે કાળે આવીઓ, જાંહાં વિદર્ભ દેશ. ૧૧
ભીમક રાયના ઘરની વાડી, ત્યાં દમયંતીનું ધામ;
તે વાડી મધ્યે આવી હંસે, લીધું નળનું નામ. ૧૨
ચંદ્રમા મસ્તકે આવ્યો, પૂર્ણિમા મધ્ય જામની;
સખી સાથે દ્યૂત રમે છે, દમયંતી જે ભામની. ૧૩
તેણે સમે તાંહાં હંસલે, વખાણ્યો નળ રાજાન;
શબ્દ સુંદર સાંભળી, શ્યામાએ ધરિયો કાન. ૧૪
હરિ વદનીએ હંસ દીઠો, બેઠો ચંપક—છોડ;
આ શું સુનાનું સાવજું, થયું ઝાલવાનું કોડ. ૧૫
શોભતું ને બોલતું, કરે નળની વિખાણ;
એ પંખી કર ચડે નહીં તો, તજું માહારો પ્રાણ. ૧૬
અબળા હેઠી ઉતરી, ઝાંઝર કાઢ્યાં તતકાળ;
હંસે દીઠી કામની, ત્યારે બેઠો નીચી ડાળ. ૧૭
દોડે આડી અવળી અંગના, કરે ઝાલવાનો ઉપાય;
હાથમાંથી હંસ નહાસે, ચપળ નવ ઝલાય. ૧૮
પંખી કેહેરે પ્રેમદા, અમો કમળના રહેનાર;
નળ વિના કો ન ઝાલે, તું કોણ જે ગ્રેહેનાર ? ૧૯

વલણ

ગ્રેહનાર તું કોણ મૂર્ખી, તુંને કાંહાંથી નળની શુદ્ધરે ?
વચન સુણીને વામાએ, વિચારી ઝાલવાની બુદ્ધરે. ૨૦

કડવું ૧૧ મું–રાગ મારુ

ચતુર ભીમકની કુમારી, તેણે અકલીત વાત વિચારી;
નથી હંસ દેતો મુને સાહાવા, પણ નવ દેવું એહેને જાવા. ૧
પંખી ધીરે કમળને કાજે, હાથ આપ્યા મને મહારાજે;
ભોગવાઈ જગદીશે મેલી, મારી કમળ જેવી હથેલી. ૨
શરીર સઘળું કહીંએ સંતાડું, પાણપંકજ એહેને દેખાડું;
પોતાનાં વસ્ત્ર દાસીને પહેરાવી, બેઠી ચેહેબચામાં આવી. ૩
મસ્તક મૂકયું પલાશનું પાન, વિકાસી હથેલી કમલ સમાન;
મધ્ય મૂકયુ જાંબુનું ફળ, જાણે ભ્રમર લે છે પીમળ. ૪
પોતે નાસિકાએ ગણગણતી, ભામા ભમરાની પેરે ભણતી;
હંસે હરિવદની જાણી, ન હોય પંકજ પ્રેમદાનો પાણી. ૫
એસું જઈ થઈ અજ્ઞાન, પરણાવવો છે નળ રાજાન;
આનંદ આણી અંબુજભણી ચાલ્યો, બેસતાં અબળાએ ઝાલ્યો ૬
દમયંતી કહે શેં ન નાઠો, હલ્યા ગાઢુઓ થઈને ગાઢો ?
મુને દોડાવી કીધી દુઃખી, મુઆ પહેલાં હું ન ઓળખી ? ૭
તારા અવગુણ નહીં સંભારું, મુને બાપના સમજો મારું;
હંસ કહે શું જાઓ છો ફૂલી ? નથી બેઠો હું ભ્રમે ભૂલી. ૮
હુમાં પ્રાક્રમ છે અતિ ઘણું, ચંચપ્રહારે તારા હસ્ત હણું;
દમયંતી કહે, હંસ ભાઈ, તારે મારે થઈ મિત્રાઈ. ૯
અન્યોન્યે તે બોલ જ દીધો, હાથેથી મૂકીને ખોળે લીધો;
તમો વિખાણ કીધું સબળ, તે ભીઆ. કોણ છે નળ ? ૧૦
તેનાં કોણ માત ને તાત ? મુને વિખાણી કહો વાત;
હંસ બોલ્યો મુખે તવ હસી, અબળા દીસે ઘેલી કશી. ૧૧
તેના ગુણ બ્રહ્મસભામાં ગવાય, નળ તે વિષ્ણુ આગળ વખણાય;
એ' ભીઆ મોટા ચતુરસુજાણ, જે હું નળની કરું વિખાણ. ૧૨
નળ દીઠો નહીં તે નર રોઝ, સાંભળ્યો નહીં તે વખડો જ;
જોયો નહીં તેનાં લોચન કહેવાં ? મોરપીંછ ચાંદલીઆ જેવાં. ૧૩
એટલામાં મન વિહ્વલ કીધું, ચિત્ત મહિલાનું આકરશી લીધું;
બહુ કર જોડીને નમયંતી, હંસ પ્રત્યે કહે દમયંતી. ૧૪

હું પૂછુ છૌં ખીહીતી ખીહીતી, નળની કથા કહો અથ ઇતિ;
છે બાળક વૃદ્ધ જોબન ધામ, શે અર્થે નળ ધરાવ્યું નામ. ૧૫
તમે આવડો જુભે વરણ્યો, છે કુંવારો કે પરણ્યો;
એવાં વચનને સાંભળી, ત્યારે હંસ બોલ્યો કળકળી. ૧૬
નળ છે કુંવારો નથી કન્યા, છે બ્રહ્માનો મોટો અન્યા;
અમો કોટાનકોટ નારી નિરખી, ન મળે નળને પરણવા સરખી. ૧૭
એકવાર બ્રહ્માએ શું કરીઉં, સકળ તેજ એક પાત્રમાં ભરીઉં;
તે તેજનો ઘડ્યો નળરાય, કાંઇએક રજ વાધી પાત્રમાંય. ૧૮
તેની એક થપેલી હવી, આકાશે ઉપન્યો રવી;
વહાણે સાંજે નળ બાહેર નીસરે, તેજવત વનમાં ફરે. ૧૯
સૂરજ ઝાંખી કહાડે કોર, વહાણું સાંજ તેણે ટહાડો પોહેર;
અદષ્ટ જ્યારે થાય રાજાન, નિશ્ચેત ભાનુ તપે મધ્યાહ્ન." ૨૦

વલણ

મધ્યાહ્ને નળ જાય મંદિરમા, માટે સૂરજ તપે ઘણું;
હંસ કહે હો હરિવદની, શું વિખાણુ કરું તે નળતણું. ૨૧

કડવું ૧૨ મું–રાગ જેતશ્રી

હંસ ભણે હો ભામિની, બ્રહ્માંડ ત્રણ જોયાં સહી;
નળની તુલના મેળવું પણ, મહીતળમાં તૂલના કો નહી.–તુલના૦ ૧
જુગ્મ રવિસુત રૂપ, આગળ જાય નાખી વાટ;
ગંભીરતાએ વર્ણુવુ, પણ અરણવમા ખારાટ.–તુલના૦ ૨
શીતળતાએ શશિ–હાર્યો, મૂકી કળા પામે કષ્ટ,
તેજથી આદિત ફરે નાઠો, મેરુ કેરી પૃષ્ઠ.–તુલના૦ ૩
ઐશ્વર્ય યુદ્ધ ઇંદ્ર હાર્યો, ઉપાય કીધા લાખ;
નળ આગળ મહિમા ગયો માટે, મહાદેવ ચોળે રાખ.–તુલના૦ ૪
નૈષધ રાયના રૂપ આગળ, દેવને થઈ ચિંતાય;
રખે આપણી સ્ત્રિયો વરે નળને, સર્વે માંડી રક્ષાય.–તુલના૦ ૫
લક્ષ્મીનું મન ચયળ જાણી, 'વિષ્ણુ મન વિમાસે;
પ્રેમદાને લઈ પાણીમાં પેઠા, બેઠા શેષને વાંસે–તુલના૦ ૬
હીમસુતાને હર લેઈ નાઠા, ગયા ગૂફામાંય;
સહસ્ર આંખો ઇન્દ્રે કરી, કરવા નારીની રક્ષાય.–તુલના૦ ૭

સિદ્ધિ બુદ્ધિને ધીરે નહીં, રાખે ગણપતિ અહોનિશ પાસ;
ઋષિપત્નીને ઋષિ લેઈ નાઠા, જઈ રહ્યા વનવાસ.—તુલના૦ ૮
પાતાળમાં લેઈ પદ્મનીને, વસિયા વરુણ તે ભૂપ;
સ્વાહાને સાચવવા વહ્નિયે, ધર્યાં અડતાળિશ રૂપ.—તુલના૦ ૯
ચંદ્ર ને સૂરજ નાઠા ફરે છે, રખે વરતી નારી;
નારદજી આગળથી ચેત્યા, માટે રહ્યા બ્રહ્મચારી.—તુલના૦ ૧૦
હંસ ભણે હો ભામિની, એમ સઉએ શ્યામા સંતાડી;
નળના વપુના નામથી, સર્વે સૃષ્ટિ કષ્ટ પમાડી.—તુલના૦ ૧૧
પુરુષને અદેખાઈનું બળતુ, નારીને દહે કામ;
અનલ પ્રગટ્યો સર્વને, માટે નળ ધરાવ્યું નામ.—તુલના૦ ૧૨
જપ તપ વ્રત જેણીએ કર્યાં હશે, સેવ્યો હિમપર્વત;
તે નારી નરને પરણુશે જેણે, કાશી મૂકાવ્યું કરવત.—તુલના૦ ૧૩
બ્રહ્માજીની સૃષ્ટિમા કો, ન મળે જાચક રૂપ;
નળને દાને દારિદ્રય છેદ્યાં, ભિક્ષુક કીધા ભૂપ.—તુલના૦ ૧૪
ત્યારે નરમ થઈ દમયંતી બોલી, નિર્મળ નળ ભૂપાળ;
જેમ તેમ કરતાં ભાઈ મારા, ત્યાં મેળાવ વેવિસાળ.—તુલના૦ ૧૫
હંસ કહે ફોકટ ફાંફાં જેમ, વામણો ઇચ્છે આંબાફળ;
તેમ તુજને ઇચ્છા થઈ, ભરતાર પામવા નળ.—તુલના૦ ૧૬
હજાર હંસ હું સરખા ફરે છે, નૈષધપતિના દૂત;
ખપ કરી પરણાવીએ, તો તું સરખું કંઈ ભૂત.—તુલના૦ ૧૭
વચન સુણી વિહંગમનાં, અબળાએ મૂક્યો અહંકાર;
ભુંડા એમ શું મુને નિભ્રછા, આપણો મિત્રચાર.—તુલના૦ ૧૮
સ્નેહ છે સત્કર્મનો એમ, વદે વેદ ને ન્યાય;
એમ જાણી પરણાવ મુજશું, લાગું તારે પાય.—તુલના૦ ૧૯

વલણ

પાયે લાગુ ને નળ માગું, હવે આવી તારે શરણેરે;
નહીંતર પ્રાણ જાશે મ્હારા, ને પીંડ પડશે ધરણેરે. ૨૦

કડવું ૧૩ મું—રાગ વેરાડી

હંસ ભણે હો ભગિની મારી, ભીમક રાજ કુમારી;
નિશ્ચય નળ તુજને પરણાવું, મુને દયા આવે છે તારી. હંસ ભણે.

અમો મળતાં ને પ્રાણ જ આપું, પૂરું મનની આશ;
તારો મોહ લગાડું નળને, નાખી ઉંચા નીચા પાશ. હંસ ભણે. ૨
એક જડીબુટી સુધાડું નળને, તત્ક્ષણ થાશે ઘેહેલો;
આફણીએ આંહાં આવીને રહેશે, વહેલો સર્વની પેહેલો. હંસ ભણે. ૩
નળને તું નિરધાર પરણશે, એ માહારો સંકેત;
રખે સાર પેહેલી કોને વરે, પછે હું થાઉં ફજેત. હંસ ભણે. ૪
આવશે નળનાં રૂપ લેઇને, દેવતા મોટા ઘાતી;
વણ તપાસે વરીશ મા, રખે ડાહી થઈ વાહતી. હંસ ભણે. ૫
નળ અમરમાં વેહેરો શું છે, ઓળખાવ્યો તે વેશ;
દેવ રહેશે અન્તરિક્ષ ઉભા, નવ મળે નીમેષ. હંસ ભણે. ૬
સ્વયંવર તું ધર રચાવે, વળી કરે એક વાનું;
તારો પિતા નોહોતરું મોકલે, તું પત્ર લખજે છાનું. હંસ ભણે. ૭
હંસરાયનાં વચન સુણીને, વામા કરે વિદાય;
જાઓ કહું તો મારી જીભ કાપું, ગયા વિના કામ ન થાય. હંસ ભણે. ૮
હોરે વિહંગમ હોરે વિહંગમ, મારો વિરહનો વ્હનિ સમાયો;
વીરસેનસુતને વિવાહ અર્થે, વીરા વેહેલા વેહેલા લાવો. હોરે વિ૦ ૯
તારો વહોણી નળનો વિજોગ છે, હું એ બે દુઃખે દુખાળી;
અન્ન ન ભાવે નિદ્રા ન આવે, મેળાપ તમારા ટાળી. હોરે વિ૦ ૧૦
વિશ્વાસ આપીને વાત વેહેવાની, રખે જાતા વીસરી;
સ્વયંવરમાં નળ નહીં આવે તો, પ્રાણ જાશે નીસરી. હોરે વિ૦ ૧૧
જો તમો નાથ આણી નહિ આપો, તો કોણ આપશે વળતું ?
મોટું પુન્ય છે મનુષ્ય રાખ્યાનું, અનંગ અગ્નિથી બળતું. હોરે વિ૦ ૧૨
માત તાત ને સગા ભાઈ, હું તેને લાજુ કહેતી;
કેમ કહું નળને પરણાવો મુને, સર્વે કહે અસેતી. હોરે વિ૦ ૧૩
ગુહ્ય વાત તે મિત્રને કહીએ, વહાલાની હોય ચોરી;
વણ રોગે આ વપુની વેદના, તું હંસ જાણે મોરી. હોરે વિ૦ ૧૪
તારી આશા સૂત્રનો તંતુ, પ્રાણ રહ્યો છે વળગી;
વિહવા વાત મિથ્યા સાંભળતાં, દેહ થાશે પ્રાણથી અળગી. હોરે વિ૦ ૧૫
વિશ્વાસઘાતનું પાપ છે મોટું, તમો ડાહ્યાને શું કહીએ;
ઘરની વાત કરી જાઓ છો, નથી કીધી નાહાને છેએ. હોરે વિ૦ ૧૬

હંસ કહે હો ભામિની, નિશ્ચે રહે તું વિશ્વાસે;
એમ કહીને ખગ તાંહાંથકી, ઉડી ગયો આકાશે. હોરે વિ૦ ૧૭
આવી મળ્યો નળ રાજાને, વાત કહી જે વીતી;
સમાચાર કહ્યો જઈ હંસે, નળને અથ ઇતિ. હોરે વિ૦ ૧૮
પંખી કહે હો પુણ્યશ્લોકજી, વીતી વાત શું કરું?
દિન દશ પાંચમાં આવ્યું દેખશો, પરણવાનું નોહોતરું. હોરે વિ૦ ૧૯

વલણ

નોહોતરું આવશે સ્વયંવરનું, હંસે વાત નળને કહીરે;
વેવિશાળ મળ્યું, દૂતત્વ ફળ્યું, તેમાં કાંઈ સંદેહ નહીરે. ૨૦

કડવું ૧૪ મું—રાગ મહુલારની દેશી

બન્યો મિત્ર મળીને બેઠા, પૂછે નળ ભૂપાળજી;
વીર વિહંગમ કોહોને વારતા, કેમ મેળ્યો વેવિસાળજી. ૧
નામ ઠામ ને રૂપ ભૂપ ગુણ, ગોત્ર ને આચરણજી;
સર્વાંગે સંપૂર્ણ શ્યામા, માન્યું તારું અંતરકર્ણજી. ૨
કેમ ગયો કેમ દૂત થયો, વાત કહો મુને માંડીજી;
તે કન્યા કેમ બોલી તુજ સાથે, લજ્જા મનની છાંડીજી. ૩
પંખી કહે સાંભળીએ સ્વામી, કન્યા વર્ણન વિવેકજી;
શેષ છેક ન પામે સ્તવતાં, શું કહું જિહ્વા એકજી. ૪
કુંદનપુર તે કુંદન જેવું, જોતાં મોહ ઉપજાવેજી;
વૈકુંઠ ત્યાં આવ્યું પૃથ્વીએ, અમરાપુરીને લજાવેજી! ૫
ચારે વર્ણ ધર્મને પાળે, જે પોતાનાં કર્મજી;
સુખનિવૃત્તિ નિરભે પ્રજા ને, આણ ભીમકની ધર્મજી. ૬
આનંદ ઓચ્છવ ને હરિસેવા, ઘેર ઘેર વાજીંત્ર વાજેજી;
વાસિવ વિષ્ણુ વિરંચિ ઇચ્છે, વાસ સુખને કાજેજી. ૭
વિદ્યા મૂકાવી નિશાચરની, તે શીખ્યા દિશાચાર કામજી;
જુગમ કપાટ વિજોગપુરમાં, જુઆં રહે અષ્ટ જામજી. ૮
કર્મત્યાગ પારધિએ કીધો, ગુણિકાએ ગ્રહી લજ્જાજી;
ઉચાટ એક અધર્મને વર્તે, સકંપ એક ધ્વજાજી. ૯
ભુવન ભવ્ય ભૂપ ભીમકનાં, ભુવન ત્રણ વ્યતિરેકજી;
ઘરની વાડી પરમ મનોહર, મધ્યે અવાસ છે એકજી. ૧૦

સપ્ત ભોમ તે વ્યોમ સમાને, ફરતી બારી જાળીજી;
દશ સહસ્ર નારી આયુધધારી, કરે કન્યા રખવાળજી. ૧૧
ચંદન ચંપક ચારોળી ને, વટ વાળો વેલડીજી;
ફણસી ફોફળી ને શ્રીફળી, આંબા સાખ સેલડીજી. ૧૨
બીલી કોઠી દ્રાખ દાડમી, નારંગી ને નેત્રજી;
અખોડ ખજુર ને લવંગલતા, બહુ ખારેકના ખેત્રજી. ૧૩
શીતળ જળાશય કમળ કેતકી, કુસુમપૂરણ કુંજજી;
મલિયાગર મોગરા માલતી, ખટપદ ગુંજાગુંજજી. ૧૪
વેલા વાલોળ પરવળનાવળી, શીતળ વાય સમીરજી;
વયણ પંખી રયણું બોલે, ડોલે ઘેર ગંભિરજી. ૧૫
સાગ સીશમને શરગવા, સાદડીઆ તાલ તમાલજી;
કરેણુ બદામ બાબચી બદ્રિકા, જાવંત્રી જાયફલજી. ૧૬
વાડ વાટિકા વંક વેલામણી, કેળવંન બીજોરીજી;
બેલડીએ સાહેલડી વળગી, હીંડે ગુણવંત ગોરીજી. ૧૭
તે વનમાંહે હું ગયો ને, હવો તે હર્ષ પૂર્ણજી;
વૃક્ષજુથમાં પેસી બેઠો, ગોપવીને વર્ણજી. ૧૮
દાસી સર્વ થઈ નિદ્રાવશ, ઇંદુ આવ્યો માથેજી;
દમયંતીએ દ્યુત આરંભ્યું, માધવી સખી સાથેજી. ૧૯
તેણે સમે મેં તમો વર્ણવ્યા, શ્યામાએ ધરીઆ શ્રવણજી;
ઉઠી બાળા અટારીએ આવી, જોતી નેત્ર તીક્ષ્ણજી. ૨૦
પાસે દાસી બંન્યો રાખી, ચતુરા ચોદશ બાળેજી;
આ વનમાં કોઈ જન આવ્યો છે, બોલી કરે આ કાળેજી. ૨૧

વલણ

આ કાળે બોલી કોણ કરે છે, જુએ વનમાં ફરી ફરીરે;
હંસ કહે હું હવો વિસ્મય, શું વખાણું એ સુંદરીરે. ૨૨

કડવું ૧૫ મું–રાગ ધનાશ્રી

ભૂપ મેં દીઠી ગર્વઘેલડી, સખી બે મધ્ય ઉભી અલબેલડી;
કદળીસ્થંભ જુગલ સાહેલડી, વચ્ચે વૈદર્ભી કનકની વેલડી. ૧

ઢાળ

વેલ જાણે હેમની, અવેવ ફૂલે ફૂલી;
ચકિત ચિત થયું મારું, ને ગયો દૂતત્વને ભૂલી. ૨

સામસામા રહ્યાં શોભે, વ્યોમ ભોમ બે સોમ;
ઈંદુમાં બિંદુ બિરાજે, જાણે ઉડગણુ ભોમ. ૩
ઉભે અમિનિધિ કીરણુ પ્રગટ્યાં, કળા થઈ પ્રકાશ;
જ્યોતેજ્યોતથી સ્થંભ પ્રગટ્યો, શું એથી થંભ્યો આકાશ! ૪
કામિનીનો પરિમળ બેહેકે, કળા શોભે લક્ષ;
શકે ધરાધર વાસ લેવા, ચઢ્યો ચંદનવૃક્ષ. ૫
કુરંગ મીનની ચપળતા, શું ખંજન જાળે પડિયાં!
નેત્રઅણિઅગ્રે શ્રવણુ વિંધ્યા, સોઈ થઈ નીમડિયાં. ૬
શકે નેત્ર ખેત્ર છે મોહનું, ડોડાળાં અંબૂજ;
ભ્રુવ શરાસન દૃષ્ટિ શર, હાવ ભાવ બે ભુજ. ૭
ગળસ્થળ નારંગ ફળશા, આદિત્ય ઈંદુ અકોટી;
અધર પ્રવાળી દંત કનકરેખા, જિન્હા જાણે કસોટી. ૮
કીર આનનપર શ્રીખંડ શોભે, કોયલ બોલે અણુછતી;
વનલતાપર પંખી બેઠો, નવ રહેવાયું મારી વતી. ૯
અધરરસ પર શ્વેત બિંદુ, મેં જાણ્યું કરું ગ્રાસ;
ઉદર સર આભરણુ અંબુજ, જઈને પૂરું વાસ. ૧૦
નાભી નીર્કટ મેખલા, રહે ગમન સાથ અમારો;
રોમાવળિ દ્રુમ કુચ ટોડા, ઉર મંડળ શું ઉતારો! ૧૧
અંગ રંગ તરંગ યૌવન, જોતાં તૃપ્ત ન થઈયે;
ક્ષુધા તૃષા પીડે નહીં, રૂપસુધામાં રહિયે. ૧૨
કુચભૂષણુ કદળી પત્ર ઉપર, શબ્દ તેનો ઊઠે;
તાં બોલે પંચાનન પ્રહારથી, શું લાગો મેગલ પૂઠે! ૧૩
કેળશાખાયે જલજ જુગમ ચઢ્યાં, ગજ એથી પામે ખેદ;
યુગ્મ અંબુજ તાંહાં મળ્યાં, મળ્યા મધુકર વેદ. ૧૪
સ્કંધ પદના તે કદળી સરખા, ખટ તોયજ તોય પાખે;
સુદ્ધ બુદ્ધ નવ રહી મારી, હું બોલિ ઉઠયો અભિલાખે. ૧૫
વદી વાણી વ્યોમચરની, પડ્યો મૂર્ચ્છા ખાઈ;
હાટક રૂપ દેખી સખિ સાથે, ભુજને ગ્રહવા ધાઈ. ૧૬
મોહવારુણી પી પડ્યો, કન્યાયે ગ્રહ્યો આવી;
ભુજઅંબુજ મેં પણુ બેવાં, તોએ મન ન લાવી. ૧૭

નાત ગામ ને નામ પૂછ્યું, સ્વામી તારો કુણ?
રટણ રસનાયે કરે બાધી, એવો વરણ નિપૂણ. ૧૮
સ્વામી નળ ને ' વર્ણન નળનું, 'દૂત નળનો છુંય;
ગિરિ તરુવર કે ધાતુ ફળ કે, કુસુમ નળ તે શુંય? ૧૯
પ્રાણ નળ કે ઉદર નળ, કે જળ નળ ગ્રેહનો;
રહે ભુજ મળ્યો કાંતિ ક્રમળે, એ વરણ તેની દેહનો. ૨૦
પર અગ્ર વૃશ્ચિક આંકડો, બેહુ નિજ ભુજતળ;
શકે તારા નાથની એવી, કાયા છે કોમળ. ૨૧
શબ્દ સુણી શ્યામા તણો, હું સહિ રહ્યો તે કાળે;
તમ પ્રતાપે તારુણીને, મેં નાંખી મોહજાળે. ૨૨
અમૃતઘટ થયો જે ઊણો, અમર પાન જ્યારે કરે;
વૈદર્ભીની વાણી સુધા જાણી, લેઈ કુંભ પૂરો ભરે. ૨૩
વિનતાવદન વિધિએ કીધું, સાર શશીનું લીધું;
નક્ષત્રનાથને લાંછન ભાસે, કલંક લાગટ કીધું. ૨૪
ગ્રહેશ ને સર્વરીપતિ તે, ગોપ્ય ઉભા ફરે;
વૈદર્ભીના વક્ત્ર આગળ, અમર તે આરતિ કરે. ૨૫
કચસમૂહની રાવ કરવા, વિધિકને કળાધર ગયો;
કર અધર ચંદ્ર કાઢ્યો કેશે, તે અદ્યાપિ અંતરિક્ષ રહ્યો. ૨૬
સંસાર સર્વનું સાર લીધું, દિવ્ય દેહડી થવા;
ઘડિ દમયંતી ને ભુજ ખંખેર્યાં, તેના તો તારા હવા. ૨૭
જગ્ન જાગ ને ધર્મ ધ્યાન તીરથ, કીધાં હશે સમસ્ત;
તેને પુણ્યે પુણ્યશ્લોકજી, ગ્રહશો દમયંતીનો હસ્ત. ૨૮
ભાગ્ય ભૂપ એ તમતણું, જે વશ વૈદરભી વળી;
વેવિશાળ મળ્યું ને દૂત ફળ્યું, નવ શંકે તેનું મન ચળી. ૨૯
કાલ આમંત્રણ આવશે, તમે કરો તત્પર જાન;
એ વાત નિશ્ચે જાણજો, તેના સાક્ષી શ્રીભગવાન. ૩૦
આનંદ નળ પામ્યો ઘણો, પણ સ્વપ્ન સરખું ભાસે;
વિશ્વાસ મન નથી આવતો, જે વિવાહ કઈ પેરે થાશે. ૩૧

વલણ

થાશે સંબંધ ભિમકસુતાનો, એ આશ્ચર્ય મોટું સર્વથા;
કહે પ્રેમાનંદ કહું હવે, દમયંતીની કથા. ૩૨

પદ ૧૬ મું–રાગ ગોડી

હંસ વળાવીને વળી વનિતા, જ્યાં પોતાનું ધામ;
દમવા લાગ્યો દમયંતીને, નળના વિરહનો કામ. ૧
વખાણબાણ શ્યામાને વાગ્યાં, પંખી ગયો મોહ મેલી;
રોમે રોમે વહ્નિ પ્રગટ્યો, લાગી તાલાવેલી. ૨
ઘડિયે ઘરથી બહાર નિસરે, બેસે જઇને અટાળી;
ચંદ્રકિરણ અગ્નિથી અદકાં, મારશે મુજને બાળી. ૩
વણ પરણ્યાંને વ્યાકુળ કરવા, વ્યોમ વસ્યો છે પાપી;
શું કહિયે કમળાપતિને રાહુનું, મસ્તક નાખ્યું કાપી. ૪
સિંહિકાસુતને શરીર હોત તો, મુજને ચિંતા થોડી;
સુધાકરને ગળત પેટમાં, બળી થાત રાંઓડી. ૫
જળપાત્ર વિષે ઇંદુબિંબ દીઠું, સખીને કીધી સાન;
લાવ્ય ભોગળ રિપુને મારું, પ્રહારે પિષ્ટ સમાન. ૬
એમ કરતાં પ્રાતઃકાળ થયો, તારુણીને આવ્યો તાવ;
અન્ન ન ભાવે નિદ્રા ન આવે, વાતતણો નહિ ભાવ. ૭
અગ્નિના તણખા સરખા લાગે, ટાઢક ચરચે જેહ;
વાયુ વ્યાધના બાણ સરીખો, નિસરે સોંસરો દેહ. ૮
દુખતું જાણી આવી રાણી, જોયું વસ્ત્ર ઉઘાડી;
ચુંબન કરીને પૂછે માતા, શું દુઃખ છે તને માડી? ૯
લાડકવાઈ ક્યાં યક્ષિ જીવે? છે કર્મ અમારાં દોખી;
અક્ષત ઉતારો દૃષ્ટિ બેઠી હોય, કોઇની મેલી ચોખી. ૧૦
પરણ્યાનો ઓરિયો નવ વીત્યો, જાત સાસરે સમોતી;
રત્ન દીકરી ક્યાંથી જીવે? ત્રણ ભાઇની બહેન પનોતી. ૧૧
આવડો તાવ તે તારુણિને શો! દૈવને ઘેર વળ્યો દાટ;
કહે કુંવરી અંતરની આપદા, અમને થાય ઉચાટ. ૧૨
મુખ મરડી દમયંતી બોલી, ઘરડા માણસ નઠોર;
પરણ્યા કુંવારાં કાંઈ ન પ્રીછે, ફોકટ કરવો સોર. ૧૩
હું સમાણી જાય સાસરે, તેના જોને ભોગ;
તેનીપેરે મારે થાશે, આપુરો જાશે રોગ. ૧૪
વચન સુણીને સમજ્યા રાણી, પુત્રી થઇ પરણનારી;
ભામિનીએ કહ્યું ભીમકને, પુત્રી કાં લગી રાખશો કુંવારી. ૧૫

વહાણું વાય ને દુઃખવા આવે, જો જીવે આ વારકી;
કાહોને ભાગ્યેગે કાળથી ઉગરે, પરણાવી કરો પારકી. ૧૬
દીકરી માણસ મોટી થઈ સારે, પીહેર નવ સોહાયે;
સ્વયંવર કરીને પરણાવો, જાંહાં એની ઇચ્છાયે. ૧૭
રાયે પુત્ર તેડાવ્યા પોતાના, કહ્યુ બેનને પરણાવો;
દેશ દેશના જે રાજા, દૂત મોકલી તેડાવો. ૧૮
અંન ધંન તૃણ સામગ્રી, મંડપને રચાવો:
ધવળ મંગળ ગીત નફેરી, અપછરા નચાવો. ૧૯
સ્વયંવરની સામગ્રી માંડી, મોટા મળ્યા રાજાન;
નળને તેડવા ભીમકે મોકલ્યો, સુદેવ નામે પ્રધાન.

વલણ

પ્રધાનને નૈષધ મોકલ્યો, હંસે કીધું હતું વીખાણરે;
દમયંતીએ પત્ર પાઠવ્યો, વાંચી નળે દીધાં માનરે. ૨૧

કડવું ૧૭ મું–રાગ સારંગ

આવી સુદેવે આપ્યો કાગળ, હૃદયા ચાંપી વાંચે નળ;
સ્વસ્ત શ્રી નૈષધપુર ગામ, પુણ્યવંત પુણ્યશ્લોક નામ. ૧
છે કાલાવાલાની કંકોતરી, લખીતંગ દમયંતી કિંકરી;
આંહાં આવી ગયા ખગપત, કહે તે વારતા માનજો સત. ૨
મેં તમને સમર્પ્યું ગાત્ર, આ સ્વયંવર તે નિમિત્ત માત્ર;
મીન નીરને જેવી પ્રીત, માહારા સરખું રાખજો ચિત્ત. ૩
વાંચ્યો કાગળને હરખ્યો નળ, તત્પર કીધુ જાનનું દળ;
અતિ શીઘ્રે સાંચરે રાય, શુકને મળી સવચ્છી ગાય. ૪
કારંગ કારંગનીને સાથ, સાહામાં ઉતરયાં દક્ષિણ હાથ;
હંસ ભણે ભલાં શુકન, તું દમયંતી પામે રાજન. ૫
વિદર્ભ જઇને સિધ કીજીએ, મને આજ્ઞા હવે દીજીએ;
વળિ કો સમે આવિશ રાજન, તું છે મારો પ્રાણજીવન. ૬
ભાઈ તુજને કહું વીનતી, દ્યૂત ના રમશો નૈષધપતી;
નવ કરશો બીનો વિશ્વાસ, એ બે થકી થાય વિનાશ. ૭
ચાલ્યો ખગપતિ વીનતી કરી, નળરાજાએ આંખડી ભરી;
હંસ કહે સાંભળ રાજન, એમ કરીએ ન કાચું મન. ૮

માત પિતા સુત બાંધવ જેહ, સર્વે વેર સંબંધે મળ્યું તેહ;
તારે કાજે મેં રાજા એહ, ખગપતિનો ધાર્યો દેહ. ૯
હું છું બ્રાહ્મણ ને તું છે ભીલરાય, પૂર્વ જન્મની કહું કથાય;
મારા ઘરમાં હું દુખિયો થયો, કાશી કરવત મૂકાવા ગયો. ૧૦
એવો સમો મનમાં ધરી, ચાલ્યો વનમાં સમર્યો હરી;
અંધાર વનમાં ભૂલો પડ્યો, તારે સ્થાનક આવી ચડ્યો. ૧૧
તેવામાંહે રજની થઈ, દ્વાદશ કોશમાં વસ્તી નહીં;
તેવા વનમાંહે રહેતો તુંય, ત્યાં આવીને ચડિયો હુંય. ૧૨
તારે સ્થાનકે આવી રહ્યો, ત્યાં તું પણ ચિંતાતુર થયો;
મારી આગતા સ્વાગતા કરી, પણ સુવાની ચિંતા ધરી. ૧૩
નાહાની હતી ગુફા છેક, આવ્યું માણસ માય ન એક;
તારી સાધવી નારી સુજાણ, મારું આસન કર્યું નિરવાણ. ૧૪
તું તો વીરા બાહર રહિયો, રાક્ષસે આવી તને મારિયો;
માંસ ચરણ હસ્ત હેઠે રહ્યું, નવ જાણું તેનું શું થયું. ૧૫
તારી સ્ત્રીએ તજ્યો ત્યાં પ્રાણ, કાષ્ઠ ભક્ષ કરી નિરવાણ;
મરતાં એવું બોલી સતી, એ જ વર દેજો કમળાપતિ. ૧૬
એવું જ્યારે સ્ત્રી બોલી વચંન, ત્યારે મેં વિચાર્યું મંન;
શું જીવું હત્યા લઈ કરી, એને તું મેળવજે હરી. ૧૭
એવું કહીને હું તે વાર, પડ્યો બળતા અગ્નિમોઝાર;
તે માટે પંખી અવતાર, લીધો નૈષધમાં, આ વાર. ૧૮
એવો બોલ ખગપતિયે કહ્યો, શીર નામીને ઉભો રહ્યો;
આજ્ઞા આપો તો તત્પર થાઉં, અમો અમારે સ્થાનક જાઉં. ૧૯
એવી વિનંતી હંસે કરી, નળરાયે આંખડિ ભરી;
એ શું બોલ્યો તું મારા વીર? તારા વિના ધરું કેમ ધીર? ૨૦
આપ્યું તેં મને પ્રાણનું દાન, તું છે મારો બંધુ સમાન;
હંસ કહે તેં ખરું કહ્યું વીર, પણ સાંભળ પરમ સુધીર. ૨૧
તારું રૂણ છુટ્યો હું ભ્રાત, હવે રહેવાની કરિશ ન વાત;
એમ કહીને ઉડ્યો આકાશ, ત્યારે નળે મૂક્યો નિશ્વાસ. ૨૨
નળ પોંહોતો વિદર્ભ દેશ, તાંહાં મળ્યા મોટા નરેશ;
ચોહોફેર શિબીરનાં ધામ, વસ્યા રાજા તેટલાં ગામ. ૨૩

સાગરમાં નાવ હોયે જેમ, ભીમકનું નગ્ર દીસે તેમ;
ગજદળ હયદળ ને માનવ, તેણે અંન થયું મોઘું સરવ. ૨૪
રસકસ સાહમુ નવ જોવાય, તૃણ જળ ટંકે તોળાય;
રાંક લોકની ચાલે અરજના, માગ્યાં મૂલ આપે ગરજના. ૨૫
ભીમક લે સર્વનો તપાસ, જે જોઇયે તે ફેરવે દાસ;
નગર ભરાયું ખચખચી, રાયે મંડપ રચના રચી. ૨૬
હીંડોળા બાંધ્યા ધારણે, કદળીસ્તંભ રોપ્યા બારણે;
ચિત્રામણ ચિતરિયાં ભીત, નાના પ્રકારની કરી રીત. ૨૭
મંડપ લીપ્યો કનકની ગાર, સાહાગાં સાહામી આસનની હાર;
જેહને જ્યાહાં બેઠાનો ઠામ, તાંહાં રાજાનાં લખિયાં નામ. ૨૮
એ કથા એટલેથી રહી, એક નવીન વારતા થઈ;
નારદને કલહની ટેવ, ગયા સ્વર્ગ જાહાં બેઠા દેવ. ૨૯
પૂજ્યા અર્ચ્યો પ્રીત અપાર, તવ ઇન્દ્ર પૂછે સમાચાર;
કહો ઋષિ પૃથ્વીની પેર, કો પુરુષ ન આવે અમારે ઘેર. ૩૦
પૃથ્વીમાં પડતી સાધુની કાયે, તે આવતા સ્વર્ગ માંહે;
અમરાવતીનો સુનો ધાટ, જમપુરીની વહે છે વાટ. ૩૧
જમપુર ભરાઈ વસ્યું, આહાં કો નાવે તે કારણ કશું?
કહે નારદ સાભળીએ સત્ય, હવડાં મનુષ જાયે અવગત્ય. ૩૨
દમયંતી દમયંતી કરતા મરે, તે સર્વ જમપુરી સાંચરે;
ત્યાં સ્વયંવર મંડાયો આજ, મળ્યા છે પૃથ્વીના રાજ. ૩૩
શું અપ્સરાનાં વોહો છો વના? દમયંતીની દાસી દેવાંગના;
વિદર્ભ દેશ ને કુંદનપુર, જાઓ જોવા શું બેઠા સૂર? ૩૪
કહી નારદ થયા અંતરધાન, ચાર દેવ થયા સાવધાન;
સંભારી રૂપ મનમાં ફુલતા, ચાર દેવને લાગી લુવતા;
ઇંદ્ર અગ્નિ વરુણ ને જમ, ઉઠી ચાલ્યા જે જ્યમ સમ. ૩૫

વલણ

જ્યમ સમ ચાલ્યા દેવતા, ધરી જુજવાં રૂપરે;
વિદર્ભ ગયા મનભંગ થયા, દેખી નળનું રૂપરે. ૩૬

કડવું ૧૮ મું—રાગ સારંગ

નળને જોવા ઇંદ્ર રહ્યા છે, એટલે આવ્યા જમજી;
અગ્નિ વરુણ પૂઠેથી આવ્યા, પૂછે માંહોમાંહે કયમજી ૧

અન્યોન્યે ચોરી કરતા, બોલે જુજવાં કામજી;
ચારે દેવ માંહોમાંહે છેતરે, ન લે પરસ્પાનું નામજી. ૨
અગ્નિ કહે, શું અધર્મ બોલવું? સર્વ દમયંતીના લોભીજી;
મનના મનોરથ રાખો મનમા, નળ આગળ કાંતિ ન શોભીજી. ૩
પછે તાળી દેઇ હસ્યા માંહોમાંહે, કપટ કીધું ત્યાગજી;
સ્વયંવરમાં ચારે જઈ જોઇએ, કોહોનું ભળશે ભાગ્યજી. ૪
વરુણ ભણે વૈદર્ભી વર્યાની, મૂકો મનની આશાજી,
પરબ્રુશે નળ આપણી ફજેતી, છેદાશે આપણી નાસાજી. ૫
અગ્નિ કહે હો વાસવ રાજા, મૂકો હૈયાનો હર્ષજી;
દમયંતીને તમે ન પામો, જો તપો શત વર્ષજી. ૬
ભીમક સુતાને આલિંગન નહિ દે, અભાગિયાં આપણાં ગાત્રજી;
વીરસેન સુત આગળ વિષ્ણુ ન પામે, તો આપણ કોણ માત્રજી. ૭
જદપિ મનસા નળની મૂકી, આપણી મમતા કરે જી,
ગુણ વોહોણી જો હોય દમયંતી, બલા આપણી વરેજી. ૮
લક્ષણ વોહોણી દમયંતી છે, રૂપ યૌવન ઉન્મત્તજી;
ગોળ મૂકીને ખોળને ખાયે, નોહે ચતુર પશુવતજી. ૯
બેહુ પ્રકારે એહેને ન વરવી, માટે પાછા ફરવુંજી;
માણસ વરે ને દેવ ફરે એથી, આપે ભલુ મરવુંજી. ૧૦
ક કહે નળરાજાને, જમરાજ લો જમલોકજી;
આફણીએ આપણને વરશે, થશે હંસનુ કીધું ફોકજી. ૧૧
ર્મ ભણે જે એ શી લઘુતા, વણ ખુટે મરે કપમજી?
એમ ચાલતું હોય તો લઈ દમયંતીને, એમ કહેવા લાગ્યા જમજી. ૧૨
અગ્નિ કહેરે ભલો શ્રમ કીજે, કદાપિ થાય સાચોજી;
મયંતી ભણી દૂત થૈ જાય, ચારે નળને જાચોજી. ૧૩
છે નળ પાસે આવ્યા સ્વર્ગવાસી, વેશ વિપ્રનો ધારીજી;
ત્રિપુંડ તાણ્યાં પુસ્તક કરમાં, મહી સુંદર ઝારીજી. ૧૪
ળે નિર્મળ બ્રાહ્મણ દીઠા, આપ્યાં આદર માનજી;
આસન આપી પૂજા કીધી, પછે પૂછે રાજાનજી. ૧૫
ામકાજ અમ સરખું કહીએ, હરિ મોહોટા છે કરનારજી;
વેપ્ર કહે અમો આવ્યા છૈયે, તુને જાણી ગુણભંડારજી. ૧૬

નળ કહે જે માગો તે આપું, માનજો અવશ્યમેવજી;
વચન લેઈ વિપ્ર વેશ મૂકીને, થયા પ્રત્યક્ષ દેવજી. ૧૭
વજ્ર પાશ જ્વાળા ગ્રહી, જમે ગ્રહ્યો જમદંડજી;
જળહળ મંદિર થઈ રહ્યાં, જાણે ઉગ્યા ચાર માર્તંડજી. ૧૮
ચકીત રાજા થઈ રહ્યો, કરતો દંડપ્રણામજી;
નળ વિના કો દેખે નહીરે, દેવ રૂપનાં ધામજી. ૧૯

વલણ

રૂપધામ જે દેવતા, તે વિનતિ નળરાયને કરેરે;
તું દૂત થઈજા કન્યા કને, જે દમયંતી અમને વરેરે. ૨૦

કડવું ૧૯ મું–રાગ બેહુાગડો

દેવ કહે હો રાજા મિત્ર, પુણ્યશ્લોક પરમ પવિત્ર;
કૃપા કરી કન્યા કને જાઓ, વેવીશાળિયા અમારા થાઓ. ૧
મહિલાને મારો મોહનાં બાણ, ચારે દેવનાં કરજો વખાણ;
ભાગ્ય હોશે તેહને તે વરશે, જેહેના કર્મનું પાંદડું ફરશે. ૨
નળ કહે રક્ષક બળીયા હોય, મને પેસવા નવ દે કોય;
દેવ કહે જાઓ જોગીને વેષે, દમયતી વિના કો નવ દેખે. ૩
ચારે કરે નળને અણુસારા, બે ગુણ અદકા બોલજો મારા;
એવું સાંભળી ચાલ્યો નળરાય, ત્યારે દેવને વિમાસણ થાય. ૪
રૂપવંત નળનેરે જોશે, કન્યાનું સઘે મન મોહોશે;
વાત કહે નહીં આપણી વરણી, વેવીસાળિયો બેસશે પરણી. ૫
દષ્ટે દષ્ટ જ્યારે મળશે, ગુણ આપણા નવ સાંભળશે;
નળને લેવરાવ્યો જોગીનો વેષ, શીખવ્યું તેમ કરજો વિશેષ. ૬
રૂપ પાલટીને નળ પળીયો, દેવે અનુચર એક મોકલીઓ;
દૂતને દેખે નહીં નળરાય, આગળ પાછળ બંન્યો જાય. ૭
પેડા ઘરમાં પાધરા દોર, કો નવ દેખે દિવસના ચોર;
જ્યાં દમયંતિનું અંતઃપૂર, ત્યાં આવ્યો નળરાય શૂર. ૮
દીઠી દેવકન્યા જેવી દાસ, જે રમતી રાણીને પાસ;
કોઈ નાયકા તો ત્યાં નાહાતી, કોઈ કન્યાના ગુણ ગાતી. ૯
કોઈ શ્યામળા ને કોઈ ગોરી, કોઈ મુગ્ધા ને કોઈ છોરી;
કોઈ કામ કરતી હાસે માસે, કોઈ વસ્ત્ર બાંધે ઘડી વાળે. ૧૦

રહે આપઆપણે સાજે, હાર ગુંથતી કન્યા કાજે;
એમ જોયો હેઠલો માળ, પછે બીજે ચઢ્યો ભૂપાળ. ૧૧
ત્યાં દાસીનું જુથ જોયું, પછે ચઢ્યો જ્યાં ત્રીજું ભોયું;
વસે છે દમયંતી નારી, સહસ્ર દાસી સેવા કરનારી. ૧૨
કેટલી ગાન કરે સ્વર ઝીણા, કો નાચે વજાડે વીણા;
વાતે રીજવતી ચતુરસુજાણ, કેટલી કરતી કન્યાનું વિખાણ. ૧૩
એકાંત ત્યાં છે ઓરડી, હીંડોળે હીર દોરડી;
હરિવદની બેઠી હીંચે, દાસી કેશમાં ધૂપેલ સીંચે. ૧૪
કિંકરી પાસે માથું ગુથાવે, કહે સેંથો રખે વાંકો આવે;
ભીંત માહે જડીઆ ખાપ, વણ ધરે દીસે છે આપ. ૧૫
આગળ દમયંતી પાછળ દાસી, સાહામાં પ્રતિબિંબ રહ્યાં પ્રકાશી;
સુખકમળ કન્યાનું ઝળકે, સામો ચંદ્ર બીજો જાણે ચળકે. ૧૬
શોભે નારી જોબનધામ, મુખે નળરાજાનું નામ;
એવું ભૂપતિએ રૂપ જોયું, મોહબાણે મનડૂં પરોયૂં. ૧૭
અંગરંગથી આડો આંક, મોહ્યા દેવતણો શો વાંક;
ચારમાં કોનું ભાગ્ય ભળશે, રત્ન આ કર કોને ચઢશે. ૧૮
મુને પરણુત મનની રુચે, અંત્રાઈ થયા દેવ આવી વચે;
ભલું ભાવી પદાર્થ થયો, નળે વિવેક મનમાં ગ્રહ્યો. ૧૯

વલણ

ગ્રહ્યો વિવેક શોકને તજી, જ્ઞાન તે હૃદયે ધરેરે;
સત્ય પોતાનું પાળવા, દેવનું માગ્યું કરેરે. ૨૦

કડવું ૨૦ મું-રાગ સામેરી

બેઠી દમયંતી શીશ ગુથાવા, સ્વયંવરમાં સાંતરી થાવા;
સામી ભીંતમાં જડી છે ખાપ, વણ ધરે દીસે છે આપ. ૧

ઢાળ

આપ દીસે વણ ધરે, પ્રતિબિંબ જોતી દર્પ;
દાસી ને દમયંતી બેઠાં, નળ આવી રહ્યો છે પૂઠ. ૨
પ્રતિબિંબ પડ્યું દર્પણમાં, પ્રેમદાએ દીઠા પૂર્ણ;
ગઈ ખુણે નાહાસી તેડી દાસી, શું બેસી રહી છે મૂર્ખ ! ૩

માધવી વળતી વદે બાઈ, શા માટે નાહાસી ગયાં ?
મેં કો ન દીઠું તમે દેખી, આવડું શું વિસ્મય થયાં ? ૪
ઘેલી તાહારી મીટ મસ્તકમાં, મેં દર્પણ રાખ્યું દૃષ્ટિમાં;
સ્વરૂપ દીઠું દિવ્ય નળનું, ન મળે બીજે સૃષ્ટિમાં. ૫
વેશ છે વૈરાગીનો જાણે, નાટક કોએક લાવ્યો;
શકે તો એ પ્રાણજીવન, નળરાય નિશ્ચય આવ્યો. ૬
સાહેલી કહે બીહો તમો, કાં દીઠું છે જે ઝંખના;
નળ આવીને કેમ શકે જ્યાં, ના આવે પ્રાણી પંખના ? ૭
કામની કહે તે બીહીયું, તું દાસી માણસનો અવતાર;
ન માને તો આવ કૌતક, દેખાડું બીજીવાર. ૮
પુનરપિ બેઠાં પુઠાપૂઠે, દર્પણમાં મીટ જોડ;
સ્વરૂપ નળનું દેખાડ્યું, જેની કાંતિ કંદર્પ કોડ. ૯
દાસી રાણી થયાં બેઠાં, ઝબકારે ઝબકી વિજળી;
દમયંતી કહે દાસીને, કાં માહારી વાત કેવી મળી ? ૧૦
પછે સ્તુતિ માંડી સ્યામાએ, અંતરપટ આડો ધરી;
દેવસ્વરૂપ થાઓ દેખતા, ત્યારે નળે દેહ પ્રગટ કરી. ૧૧
આપી આસન કરી પૂજન, પછે પૂછે કિંકરી;
કહો દેવપુરુષ કાંહાંથી આવ્યા, વેશ જોગીનો ધરી ? ૧૨
નળ કહે તું નીચ માણસ, કેમ વદું હું કિંકરી ?
દમયંતી પૂછે તો બોલું, નહીતર જાઉં પાછો ફરી. ૧૩
દમયંતી કહે દેવ જદપી, પણ થઈ આવ્યા સંન્યાસી;
કપટ રૂપને કન્યા કેમ પૂછે ? માટે પૂછે છે દાસી. ૧૪

વલણ

દાસી સંન્યાસી જોગ છે, કેવળ નોહે અતીતરે;
વચન સુણીને નળ મન હરખ્યો, હરી લીધું ચિત્તરે. ૧૫

કડવું ૨૧ મું—રાગ મારુ

મન મોહ પામ્યો મહિપતી, ધન્ય દેવ જે વરશે સતી;
ભોગી ભૂપને ભામિનિ ભોગ્ય, ઘટે દેવને અમો અયોગ્ય. ૧
નારિ પ્રત્યે નળ એમ કહે છે, જો તું જોગીરૂપને લહે છે;
અમો ન જાઉં વિષયાની વાટે, અહિંયાં આવ્યો હું સાધવી માટે. ૨

હું તો દૂત છું દેવતા તણો, પાળું છું આચાર આપણો;
તારું પૂર્વ જનમનું પૂન્ય, ભાગ્યમાંહિ કાંઈ નથી ન્યૂન. ૩
જે દેવદૂત ઘેર આવ્યો, મોદવર્ધન વારતા લાવ્યો;
અળગું કરોને અંતરપટ, કરું વાત આણીને ઉલટ. ૪
અમો રૂપ કોટાનકોટ ધરું, તજી સ્વારથ પરમાર્થ કરું;
સાંભળીને બોલ રસાળા, પટ તજીને નીસરી બાળા. ૫
પરિસ્વેદ મુક્તા રહ્યાં ટબકી, બહાર નીસરિ વીજળી ઝબકી;
હિંડતાં હાલે જ્યમ દ્રુમવેલી, નળ નિકટ ગઈ ગર્વઘેલી. ૬
તારુણીનો પ્રતાપ ન માયો, ઝળકારે નળ ઝંખવાયો;
દીઠી મદપૂરચુ માતંગી, નળ તકિયે બેઠા ઉઠંગી. ૭
ઘુઘરિ ઝાંઝરની ઝણઝણતી, પગને અંગુઠે પૃથ્વી ખણતી;
કર દીધો છે ગળસ્થળે, એવી નારી દીઠી નળે. ૮
પ્રેમે પ્રેમે થયાં બે ભેળાં, મોહ્યો મહીપતિ દેખી મહિલા;
સત્યવાદિએ સત્ય જ રાખ્યું, મનથી પરણવું કાઢી નાખ્યું. ૯
રખે ઇન્દ્ર નારીને નરખે, નળ મન પાછું આકરખે;
બેઠા આસને આસન વાળી, માંડી વાત તે સત્ય સંભાળી. ૧૦
પરમારથે દેવની વતી, ગોષ્ઠિ માંડિ છે નૈષધપતી;
અહો લલિતા અંબુજલોચની, સુખવર્ધનિ દુઃખમોચની. ૧૧
બેસો આસને લજ્જા છાંડી, પૂછું વાત કહો મુખ માંડી;
કન્યા કહે કહો જે કહેવું, મુને ઘટે છે ઉભાં રહેવું. ૧૨
પર પુરુષ બેઠાં કેમ બેસું? જાણે નળ તો કહેશે એ શું?
વારુ થયું જે તમે મળીયા, શું નૈષધનાથે મોકલીયા? ૧૩
વળી કહોને કહાવ્યું જેહ, સાંભળવા ઇચ્છું છું તેહ;
વળતા : બોલ્યા વીરસેનસુત, નહિ હું નળનો દેવનો દૂત. ૧૪
નળ નળ મુખે શું ભાખે? તજી સુધા વિષ કાં ચાખે?
તજી સ્વજન શત્રુને કેમ મળીએ, મુકી ચંદન કાં વળગે બાવળીએ? ૧૫
તજી રત્ન કોડી કો આણે, તજી મદગળ મહીષ પલાણે?
તજી ધેનુ અજા કો બાંધે, તજી સાળ કુસકા કોણ રાંધે? ૧૬
માટે હું છું તારો વગીયો, દેવ તેજપુંજ નળ આગીયો;
ઘેલી નળ માનવ શા લેખે? અમરને તું કાં ઉવેખે? ૧૭

વાસવ વહ્નિ ને વરુણરાય, જમ આદે વર્યાની ઇચ્છાય;
મોકલ્યો છૌં મળીને ચારે, તો હું આવ્યો છૌં માનવી દ્વારે. ૧૮
તું ત્રિભોવનપતિને ભજ, નળ અલ્પ જીવને તજ;
માગ અમરાવતીનો વાસ, અમર પ્રભુ ને નળ ધાસ. ૧૯
સુર પરણે તુંને નહીં મર્ત, નળ વરે દુઃખનું નહીં નિવર્ત્ત;
સુરસંગે ભોગવવા ભોગ, નળ અલ્પ આયુષ ભર્યો રોગ. ૨૦
મનુષ્યને વ્યાધિ શત-ને આઠ, મરિ મરિ અવતારનો ઠાઠ;
મનુષ્યને વિજોગ પીડે, આયુષ્ય ઉતાવળું હીંડે. ૨૧
મનુષ્યને ઘડિયે શત ઘાત,-પીડે-જ્વર-શિત સન્નિપાત;
માનવ ભર્યો હોય મળ મૂત્ર, ઘેલી તે સાથે શો ઘરસૂત્ર? ૨૨
ગંગાજળ તજી કૂપનું અણાવે, તજી ક્ષીર કો કાગ ભણાવે?
દેવ સુખ સમૂહના દાતા, નવ ઓસરે અમૃત પાતા. ૨૩
ઇંદ્ર મંદિર હીંડોળે હીંચ, તુંથી દેવાંગના વૃંદ નીચ;
પી સુધા ભોગની વારુણી, થા ત્રૈલોકપતિની તારુણી. ૨૪
ચઉદશ અમર સુધાને પીતી, પરણ્ય ઇંદ્રને જગ જિતી;
છાસઠ સહસ્ર રંભા આદે, થઈ તૃપ્ત વાસવસંગ સ્વાદે. ૨૫
ઇન્દ્રાણીને છે તારી બીક, રખે દમયંતી થાતી અધીક;
પરણી ઇંદ્ર સાચવ આ તક, જેની કલ્પવૃક્ષ પારિજાતક. ૨૬
રથ ઐરાવતનું સુખ લેરે, વરવા વાસવને હા કહેરે;
કરી શણગાર સર્વાંગે, ઘટે રહેવું ઇન્દ્ર અર્ધાંગે. ૨૭
વર વહ્નિને હો બાળી, નહીં સમો આવે વળી વળી;
સર્વ દેવતાનું એ વદન, અગ્નિરૂપ તે કોટી મદન. ૨૮
વળી વરવા ઇચ્છે છે જમ, તેને ના કહેવાશે કયમ;
છે વરુણને ઇચ્છા ઘણી, રઢ લાગી છે તમતણી. ૨૯
મૂકો બાળ અવસ્થાની ટેવ, ફરી માગું ન મોકલે દેવ;
હંસ મિથ્યા કરી ગયો લવ, રૂપ હીણુ છે નળ માનવ. ૩૦

વલણ

નળ માનવ કદરૂપ કાયા, નળ નિભંછયો નજેરે;
પોતે પોતાનું આપ નિભંછર્યું, તે દેવતાનો દૂત સાંભળેરે. ૩૧

કડવું ૨૨ મું–રાગ રામગ્રી

નળને નિંદ્યો પ્રેમદા દાધીજી, દૂતત્વ ન સીખ્યું વિધિ ન વાધીજી-
બે દુઃખ દાધી ગુણવંત ગોરીજી, વહ્નિ વિજોગનો મૂક્યો સંકોરીજી. ૧

ઢાળ

નિન્દા કીધી નળતણી છે, વિજોગ વહ્નિ પ્રથમ;
કોમળ કદળી કુહાડાના, ઘાવ સહે કહો કયમ? ૨
વિરહિણી ઘણી વિકળ થઇને, પડી પૃથ્વી માંહે;
સાહેલી ચાંપે હૃદે ને, મુખે વદે ત્રાહે ત્રાહે. ૩
આશ્વાસના કરતી કિંકરી, વળી શ્યામાને સાન;
દૂત પ્રત્યે કહે કન્યા, શું કરું સુર રાજાન. ૪
અપ્રાપ્તિ અમને અમરની ને, અલ્પ માનવ કાય;
જઈ કહો તમો દેવને જે, એ કારજ નવ થાય. ૫
ઉત્કૃષ્ટ અમર નિકૃષ્ટ નળ મેં, તમથી જાણ્યું આજ;
પણ નૈષધપતિને પિંડ સોંપ્યો, અન્યતણું નવ કાજ. ૬
અકળ અજ ને અનંગ અરિ જો, વરવા આવે ત્રણ;
તોહે પણ મૂકું નહીં, ચિત્ત ચોહોંટયું નળને ચર્ણ. ૭
વીરસેન સુતનો દૂત હંસ, મેં દીધી તેને આશ;
ના કહું તો લાજે જનુની, જનમાં હોએ હાસ. ૮
તમો પધાર્યા દૂત થઇને, દેવનું કરવા હેત;
શકે તો નળ વિધિએ આવ્યા, સુરસું કરી સંકેત. ૯
જયારથ બોલોરે જોગી, ભોગી છો ભૂપાળ;
મનમાં છો તેવા દેખું છોં, હસે નાંખી મોહ જાળ. ૧૦
સન્યાસી કહે સુંદરી, કોણ માત્ર નૈષધપત્ય;
દેવ વિના નોહે મનુષ્યને, અગોપ આવ્યાની ગત્ય. ૧૧
બુદ્ધિ હીણ બાળા દેખાય છે, માનવ ઉપર મોહ;
સ્વર્ગ સદન મૂકીને, કાં ઇચ્છે નળ ઘર ખોહ. ૧૨
તું નહીં વરે તો દેવ ચારે, કરશે બલાત્કાર;
કલ્પવૃક્ષ તુંને તાણી લેશે, જો જાચશે સુર લગાર. ૧૩
દમયંતી કહે દેહ પાડું, જળમાં કરું જળશાઈ;
વરુણ વસે છે નીરમાં તુંને, સદ્ય જાશે સાહી. ૧૪

પાવક પ્રગટી કાષ્ઠ સીંચી, માંહે કરું ઝંપાપાત;
વહ્નિ વરવા રહ્યો બેશી, વારુ વિવાહની વાત. ૧૫
કંઠપાશ કરું કે વિષ પીઉં, જેમ તેમ પાડું કાય;
તો અવગતે જમલોક પામે, સઘ વરે જમરાય. ૧૬
અનશન વ્રતે તપ કરું, મરું ગુફામાં પેસી;
તે પુન્યે તું સ્વર્ગ પામશે, ઇન્દ્ર રહ્યો છે બેસી. ૧૭

વલણ

બેસી રહ્યો છે સુરપતી, તું મુએ ન છુટશે ઘેલીરે;
અંતે અમર વરે ખરા માટે, પરણુ પ્રેમદા પહેલીરે. ૧૮

કડવું ૨૩ મું—રાગ દેશાખ

દૂત કહે સાંભળ સુંદરી, અમર ન મૂકે પરણે ખરી;
તવ કન્યા કહે જોગી જંત, તમારું નળના જેવું રે વદન. ૧
જેવું હંસે રૂપ વર્ણવ્યું, તેવું તમારું દર્શન હવું;
ને હું નળ, દેવનો દાસ, નારી કહે ન આવે વિશ્વાસ. ૨
બ્રહ્મા કરે કોટી ઉપાય, નળ જેવો અન્ય નહીં નિરમાય;
જો સત્યવાદી હો તો સત્ય વદો, તાતના સમ જો મિથ્યા વદો. ૩
સાંભળી નળને આવ્યુ હાસ્ય, દેખી દમયંતી ગઇ પ્રભુ પાસ;
શીદ નહાસો છો અરાપરા, પ્રીછ્યા સ્વામી તમે ખરા. ૪
તોએ નળ સત્યથી નવ ચળે, તે સર્વ દેવનો દૂત સાંભળે;
ધરી દમયંતી ગઈ પ્રભુ પાસ, નળ અંતર્ધ્યાન હવો આકાશ. ૫
જ્યારે મીટામીટ જ ટળી, ત્યારે ભીમક તનયા ધરણી ઢળી;
મૂળ સ્વામીની લેહ છે સદા, મળી જાતાં વાધી આપદા. ૬
દાસી પ્રતિબોધે છે સમળ, બાઈ તમને વરશે નળ;
વદે બૃહદશ્વ હો ધર્મરાય, નળ પહેલો દૂત શીઘ્ર જાય. ૭
વદે સેવક ઇંદ્રને નમી, શે અર્થે રહ્યા છો ટમટમી?
નળનું કાંઇએ ન લાગ્યું કહેણુ, ન છૂટે હંમે ઝાલ્યું પ્રેમ રેણુ. ૮
કામિની કુંદન નળ હીરો સાર, જડનારો હંસ સોનણકાર;
નળે દૂતત્વ મન મૂકી કર્યું, પણ કન્યાયે શ્રવણે નવ ધર્યું. ૯
જેમ ગનિ કરે બળાયો મારુત, તેમ વર્ત્યો વીરસેનનો સુત;
નળને સત્યે મેઘ વૃષ્ટિ કરે, નળને સત્યે ધરા શેષ ધરે. ૧૦

નળ નોહે તો મેરુ નિશ્ચે ડગે, ધર્મ રહ્યા છે નળરાય લગે;
તમે ન પરણો તો કર્મનો વાંક, બાકી નળે વાળ્યો આડો આંક. ૧૧
એવે સમે રાય આવ્યા તહીં, અથઇતિ વાર્તા સહુ કહી;
સ્વામી મારું કહ્યું મન ન ધરે, બીજો મોકલો જેનું કહ્યું કરે. ૧૨
ગારે વિષે લીનતા તો હવી, બીજી ન ગમે વાર્તા નવી;
ત્યારે દેવતા કરે વિચાર, ફરી જાતાં હસે સંસાર. ૧૩
આપણો શ્રમ કેમ જાએ વૃથા, તે માટે વરવી સર્વથા;
જો કન્યાને ગમ્યો નળ ભૂપ, તો આપણુ લીજે નળનાં રૂપ. ૧૪
દેવ કહે સુણો નૈષધરાય, અમો ધરું તમારી કાય;
પંચ નળ રહિયે એક હાર, ભાગ્ય હોય તેને વરશે નાર. ૧૫
નળ કહે રે કાં નહીં સ્વામ, મેં આવવું તમારે કામ;
માનવ ક્યાંથી સુરની સંગત, દેવ ચારની પામું પંગત. ૧૬
બોલ બંધ કીધો નળદેવ, કાલે એમ કરવું અવશ્યમેવ;
એ કથા રહી ધર્મ એટલે, હવે કન્યાની કોણ થઇ વલે. ૧૭
ગઈ દમયંતી જ્યાં છે માત, તવ સ્વયંવરની કીધી વાત;
લાડ વચન કન્યાનાં ગમે, ઘરમાં ભીમક આવ્યા તે સમે. ૧૮
પુત્રીને શીર મૂક્યો ભુજ, કાલે વરને વરજે તુંજ;
ઝંખના તુંને છે જેતણી, તે આવ્યો છે નૈષધધણી. ૧૯
પુત્રી મનમાં પ્રસંન થઈ, પોતાને અંતઃપુર ગઈ;
રાય ભીમક સભામાં આવ્યા, શત પડાદારને તેડાવ્યા. ૨૦
આગના દીધી વેદર્ભ રાય, જાઓ વજાડો પડો સેનામાંહે;
આવજો સભામાં રાજકુમાર, કાલ કન્યા આરોપશે હાર. ૨૧
પ્રાણી માત્ર આવજો સજ થઈ, જાઓ પડો વજાડો એમ કહી;
જેણે શિબિર ઉતર્યા હોય ઘણા, ત્યાં સેવક ફરે ભીમકતણા. ૨૨
ઠામ ઠામ પડા વાજતા, ક્ષત્રી શણગારે સાજતા;
મળસ્નાન કરે ને અંગ ઉલટ, ફરી ફરી બાંધે મુગટ. ૨૩
રાતમાં શીખે ચાતુરી ચાલ, રખે વીસરી જાતા કાલ;
આખી રાત થયા સાંતરા, ઢળી ઢળી પડે છે ઉજાગરા. ૨૪

વલણ

ઉજાગરા આખી રાતના, સણગાર સજતાં થયું વહાણુંરે;
સ્વયંવરમાં ભૂપતિ મળિયા, કવિ કહે શું વખાણુંરે. ૨૫

કડવું ૨૪ મું–રાગ સોરઠી

વૈશંપાયન કહે રાજન, સાંભળ સ્વયંવરનું વર્ણન;
પડો વાજ્યો સુણ્યો સર્વ રાતે, ઉઠ્યા ઉજમ થાતે પ્રભાતે. ૧
શીઘ્રે જઇએ વર્યાની તકે, તેડાં મોકલ્યાં ભાઇયો ભીમકે;
નોહે અતિ કાળ કીધાનુ કામ, માંડવે નવ મળશે બેસવાનો ઠામ. ૨
ભીડ ભરાઈ ગામ ભાગળથી, રંક જાયે રાયં આગળથી;
મળે શુકન સામા તેડે, શુકન વદે ને રથ ખેડે. ૩
કરે તિરસ્કાર સેવકપર રીસ, પડે મુગટ ઉઘાડાં શીશ;
જાયે અસ્વાર બહુ અલબેલા, હય હીંડે જાણે જળના રેલા. ૪
ભરાયે રથ માંહોમાંહે અટકે, ત્રાડે હસ્તી ઘોડા ભડકે;
અસ્વાર પડે છે નીસરી, તે મળે કહીંએ નવ ફરી. ૫
વાહન પડઘાનો ચાલ્યો છબ, ચરણ રેણુએ છાયો નભ;
થઈ રહ્યુ છે અંધારું ઘોર, પડી રહ્યો છે શોહોરાશોહોર. ૬
બોલે ડુંડુભીના બહુ ડંક, અકળામણનો વળ્યો અંક;
સર્વને દમયંતીનુ ધ્યાન, પ્રાણી માત્ર વર નહિ કો જાન. ૭
સ્વયંવર જોવા કારણે, પ્રજા મળી મંડપ બારણે;
દ્વારે ઉભા છે જ્યેષ્ટિકાદાર, તેડે જેને જેવો અધિકાર. ૮
ડાહ્યા થઈ મંડપમા પેસે, નામ વાંચે ને આસને બેસે;
એક મંત્રી સેવક ખવાસ, ત્રણ ત્રણ મેવક રાયને પાસ. ૯
કાણુરૂપ મડપની રચના, વર્ણવી શકે શું એક રસના;
કદલીસ્તંભ રોપ્યા દ્વારે, માંડ્યા આસન હારો હારે. ૧૦
યશગીત બંદીજન બોલે, મહા ઉન્મત્ત મેગલ ડોલે;
નાનાવિધ ચિત્ર ચિતરીયાં, જાણે દેવવૃંદ ઉતરીયાં. ૧૧
ઉડે અબીલ ગુલાલના છંટા, વાજે ઢોલ ને ઘુઘરા ઘંટા;
સભા માંહે બેઠા મહા મુનિ, લાગી ચેદશાસ્ત્રની ધુની. ૧૨
જતિ જોગી બેઠા પાવંન, રાયનાં ભાટ ભણે ભાવંન;
રાયને છત્ર ચામર ઢળે, મુગટે મણિ જળહળે. ૧૩
અગર ધૂપ ત્યાં ઉવેખે, વાજીંત્ર નાદ આવે અલેખે;
નટુઆ કરે છે નર્ત, ફરે કુદડી કહાડે સર્ત. ૧૪
બોલે ઘુઘરી કેરા રણકા, ગર્વ ઘેલી નાચે ગુણિકા,
પગ પાનીએ શોભે ઘરા, વાજે કકણ ને ઘુઘરા. ૧૫

ગીત ગાએ કોકીલસ્વરા, અનંગ વધારે અપ્સરા;
જાણે મંડપ નગરી અમરા, નાચે નારી નરચિત્તહરા. ૧૬
ભીમક ભૂપને દે છે માન, આવી રહ્યા સર્વ રાજાન;
ગાનારી ગાએ ગીત ગાથા, બાંધ્યાં તોરણ દેવાય હાથા. ૧૭
વસ્ત્ર કેસરમાંહે ઝકઝોળ, બેસે આસને આરોગે તંબોળ;
વર થઈ બેઠા પ્રાણી માત્ર, સમાં કર્યાં છે વરવાં ગાત્ર. ૧૮
શરીર ક્ષુદ્ર કાષ્ઠનાં ખોડ, તેને દમયંતી પરણ્યાનાં કોડ;
બાળ યૌવન ને વળી વૃદ્ધા, તેને દમયંતી પરણ્યાની શ્રદ્ધા. ૧૯
કો તો મોટા ઘરના કુંઅર, કો કહે આદ્ય અમારું ઘર;
આશા અભિમાને ભર્યા નર, વાંકા મુગટ ધર્યાં શિરપર. ૨૦
ઘરડા થયા નાના વર, વર્ત્તા કરાવતાં વાગ્યા છર;
તનમન કન્યાને અર્પણ, આગળથી નહીં ટાળે દર્પણ. ૨૧
કેટલાક કરે તિલકની રેખ, કેટલાક કરે માંહોમાંહે દ્વેષ;
કેટલાક કરે પૂછાપૂછ, હું કહેવો કહી મરડે મૂછ. ૨૨
જેનાં મુખ માંહે નહીં દંત, તેને પરણવાનું ચંત;
કેવળ વૃદ્ધ ડાચાં ગયાં મળી, તે બેઠા ટુંપાવી પળી. ૨૩
જોશીની પ્રણિપત્ય કરી, દેખાડે હાથ ને જન્મોતરી;
જો દમયંતી મુને પરણે, તો જોશી હું લાગું ચરણે. ૨૪
જેનાં બેસી ગયાં ગળસ્થળ, મુખમાં રાખ્યાં બબ્બે ફોફળ;
એમ ઉંચાં કરી ગલોફાં, ઘેલા જુએ કાચમાં કોહાં;
પૂરણ આશાએ સર્વ કોય, પણ કન્યા નળની વાટ જોય. ૨૫

વલણ

વાટ જુએ છે નળતણી, દાસીને કહે છે સતીરે;
હું મંડપમાં પછી આવું, પ્રથમ આવે નૈષધપતીરે. ૨૬

કડવું ૨૫ મું—રાગ રામગ્રી

મંડપમાંહે ભૂપતિ મળિયાજી, અભિમાને ભર્યા રૂપબુદ્ધિ બળીયાજી;
તેડો કન્યાને ભીમક ઓચરેજી, વૈદર્ભી શણગાર અંગે ધરેજી. ૧

ઢાળ

શણગાર સજતી સુંદરી તે, શોભતી શ્રીકાર;
નળ નથી આવ્યો મંડપે, માટે લગાડે વાર. ૨

કૃષ્ણાગર મર્દન વાસવર્ધન, મહીલા કરે મંજન;
બહુ નાર આવે વધાવે, વરસે મુક્તા પરજન. ૩
શુભ વચન બોલે શકુન વદે, ઉદયો હર્ષ અનંત;
ભેરી નાદ થાયે ને ગીત ગાયે, બહુ કિંકરી નાચંત. ૪
માનપૂરણ માનુની, મહીપત મોહવા કાજ;
સ્વયંવરના સુભટ જિતવા, ધરે શ્યામા સાજ. ૫
પ્રેમપાશ લીધો પ્રેમદા, નાંખવા મંડપ ક્ષેત્ર;
ભ્રુકુટીધનુષ આકર્ષિયુ ને, બાણ બંન્યો નેત્ર. ૬
તારુણીને તેડાં મોકલે, રાય ભીમક વારોવાર;
કુંવરી બાહેર નીસરો, કરમાં ગ્રહીને હાર. ૭
વાજીત્ર વાજે ઘોષ ગાજે, થાય કુસુમની વૃષ્ટ;
રાજા માત્ર જુએ બારણે, કેમ મળે દષ્ટે દષ્ટ. ૮
એ કન્યા આવી એ કન્યા આવી, ઘોષ એવો થાય;
શર શબ્દ વાજે ગાન થાએ, વાંકા વળી જુએ રાય. ૯

વલણ

જુએ રાજા ફરી ફરી, કેવું હશે કન્યાનું રૂપરે;
એવે સમે દેવ ચાર સાથે, આવિયો નળ ભૂપરે. ૧૦

કડવું ૨૬–મું રાગ મારુ

વાગી સ્વયંવરમાં હાક, તે નળ આવ્યોરે;
ભાંગાં ભૂપ સર્વનાં નાક, એ નળ આવ્યોરે. ૧
જાણે ઉદયો નૈષધભાણ, તે નળ આવ્યોરે;
અસ્ત થયા સહુ તારા સમાન, એ નળ આવ્યોરે. ૨
તેજ અનંત અનંગનું અંગ, તે નળ આવ્યોરે.
જાણી કનક કાયાનો રંગ, એ નળ આવ્યોરે. ૩
ઝળકે ઝળહળ જ્યોત, તે નળ આવ્યોરે;
મુગટપર ચળકે ઉદ્યોત, એ નળ આવ્યોરે. ૪
જ્યોત રવિની પેર કુંડળ લહેકે, તે નળ આવ્યોરે;
અરગજા અંગે બેહેકે, એ નળ આવ્યોરે. ૫
શોભે વદન પુનેમનો ચંદ, તે નળ આવ્યોરે;
કમળનયન પ્રેમના ફંદ, એ નળ આવ્યોરે. ૬

જાણે નાસા કીરની ચંચ, તે નળ આવ્યોરે;
કોયે ન દેખે સરખા પંચ, ઓ નળ આવ્યોરે. ૭
કંઠે ગજમુક્તાનો હાર, તે નળ આવ્યોરે;
કર કુંજર શુંડાકાર, ઓ નળ આવ્યોરે. ૮
હૃદે નાભિકમળ શોભાળ, તે નળ આવ્યોરે;
કટીએ જિત્યો કુંજરકાળ, ઓ નળ આવ્યોરે. ૯
ચાલતો શાર્દૂલની ગત્ય, તે નળ આવ્યોરે;
નિરાશ થયા નરપત્ય, ઓ નળ આવ્યોરે. ૧૦
એ તો દમયંતીનો પ્રાણ, તે નળ આવ્યોરે;
હવે એ પરણે નિર્વાણ, ઓ નળ આવ્યોરે. ૧૧
કન્યાને થયું તવ જાણ, ઓ નળ આવ્યોરે;
જેનું હંસે કીધું વિખાણ, તે નળ આવ્યોરે. ૧૨
તેજે તો તપે જાણે ભાણ, ઓ નળ આવ્યોરે;
શીતળતાએ સોમ સમાન, તે નળ આવ્યોરે. ૧૩
ગતે કરીને જેવો વાય, ઓ નળ આવ્યોરે;
મહીમાએ શંકર રાય, તે નળ આવ્યોરે. ૧૪
મન સ્થિરતાએ જેમ મેર, ઓ નળ આવ્યોરે;
જાણે ધને બીજો કુબેર, તે નળ આવ્યોરે. ૧૫
સત્યવાદી શિબિ સમાન, ઓ નળ આવ્યોરે;
ઐશ્વર્યે નિઘોષ રાજાન, તે નળ આવ્યોરે. ૧૬
એ તો જુદ્ધે જાણે ઇંદ્ર, તે નળ આવ્યોરે;
ત્યાગી જેવો હરિશ્ચંદ્ર, ઓ નળ આવ્યોરે. ૧૭
વિદ્યાયે ગુરુ શુક્ર જેમ, તે નળ આવ્યોરે;
દુઃખહર્તા ધન્વંતરિ તેમ, ઓ નળ આવ્યોરે. ૧૮
દમયંતી ઘણું હરખે, ઓ નળ આવ્યોરે;
રખે વાર લાગે મન ફરકે, ઓ નળ આવ્યોરે. ૧૯
એક આસને બેઠી નાર, ઓ નળ આવ્યોરે;
દાસી ઉચલી ચાલે ચાર, ઓ નળ આવ્યોરે. ૨૦
શોભે સુંદર અતિ સકુમાર, ઓ નળ આવ્યોરે;
જઈ પહોંતાં મંડપદ્વાર, ઓ નળ આવ્યોરે. ૨૧

વલણ

બાહેર પધાર્યાં પ્રેમદા, ચતુરાં ઉચલે ચારરે;
નળ બેઠો સિંહાસન, ચતુરા ચિંતતી તેણી વારરે. ૨૨

કડવું ૨૭ મું–રાગ સારંગ

મંડપ મધ્યે માનુની, આસન બેઠી જાય;
સ્વયંવર સુભટ ને સુંદરી, વર્ણવું તે શોભાય. ૧

છંદ હરિગીતની ચાલ

નૃપભિમક તનયા, રૂપ બનયા, રસીલી રંગપૂરણા;
નર અંગના દેવાંગના, માનિની મનમદ ચૂરણા. ૨
દુઃખમોચની મૃગલોચની, છે લલિત લક્ષણવંતિ એ;
નિજ મન ઉલ્લાસી, વેણાવાસી, અલકલટ વિલસંતિ એ. ૩
રાખડિ અમુલ્યે, શીશ ફુલે, સેંથે સીંદુર શોભિયાં;
શુભ ઝાલ ઝળકિત, રત્ન ચળકિત, ભૂપનાં મન લોભિયાં. ૪
મુખ સુધાસિંધુ, અધર બિંદુ, ભ્રૂકુટિ ભમર બે ગુંજ છે;
બે નેત્ર નિર્મળ, દિસે છે કમળ, ફૂલ ફૂલ્યા કુંજ છે. ૫
આંજેલ અંજન, ચપલ ખંજન, મીન મૃગ બે હારિયાં;
પડ્યા રાય શૂરા, જાય પૂરા, બાણ કટાક્ષે મારિયાં. ૬
જુએ વિવિધ પેર, નયનઘેરે, તિલક ભાલે કીધલાં;
દીપક પ્રકાશા, એમ નાસા, કીરનાં મન લીધલાં. ૭
શોભીત દાડમ બીજ રદ જ્યમ, ચિબુક મધુકર બાળરે;
ગળબંધ જુગતા, હાર મુક્તા, માણિકમય શોભાળરે. ૮
અબળાના અંબુજ, જ્યમ જુગ્મ ભુજ, બાજુબંધ ફુમતા ઝુલે;
થાય નાદ રણઝણ, ચૂડી કંકણ, મુદ્રિકા કર બહુ મુલે. ૯
દશ આંગળી, મગની ફળી, નખ જોત જ્યમ પુખરાજ છે;
ફૂલના મનોહર, હાર ઉપર, આભૂષણ બહુ સાજરે. ૧૦
પડિ વેણિ કટિપર, જાણે વિષધર, આવી કરે પયપાનરે;
ગુચ્છ કુસુમ ઉદે, કુચ હૃદે, કુંજર કુંભસ્થળ માનરે. ૧૧
અલકાવલિ લલિતા, વહે સલિતા, ઉદર પોયણપાનરે;
છે ચિત્રલંકી, કટી વંકી, મેખલા ઘુઘર ગાનરે. ૧૨
બે જંઘા રંભા, તણા થંભા, હંસગત પગ છાંડતી;
સુખપાળ મૂકી, રાય ઢુકી, જાય પગલાં માંડતી. ૧૩

નેપૂર ઝમકે, અણુવટ ઠમકે, ઘુઘરિનો ઘમકાર છે;
ઘાઘરે ઘુઘર, અમુલ્ય અંબર, ફુલેલ છાંટયાં અપાર છે. ૧૪
ત્યાં અગરબત્તિબળે, ચમર શિર ઢળે, રસિલિ રામા રાજતી;
ગાય ગીત કલોલક, ચગ ઢોળક, મૃદંગ વેણા વાજતી. ૧૫
વળિ કીર્તિ અતિ ઘણિ, બોલે બદણિ, ચાલે જ્યોટિકદાર ત્યાં;
પંચ કામબાણે, કરિ સંધાણે, રાજપુત્રને માર ત્યાં. ૧૬
ભરમાઇને ભુપ, પડ્યા મોહકુપ, પ્રેમપાશે બાંધિયા;
ઠામથી ડગિયા, સ્વાર્થે રગિયા, સામી મીટે સાંધિયા. ૧૭
કો આડા ઉતરે, ખુંખારા કરે, ભામિનિ નિચું ભાળેરે;
કો આસને પડ્યા, લડથડ્યા, શકે આવી લીધો કાળેરે. ૧૮
બોલી ન શકિયા, ચિત્ર લખિયા, કો નમે વારે વારેરે;
કો સમિપ ધશિયા, મુગટ ખશિયા, પુંઠથી સેવક ધારેરે. ૧૯
કો કનક કાપે, લાંચ આપે, સાહેલીને સાધેરે;
જોઇયે તે લીજે, વખાણ કીજે, વિવાહ મારો વાધેરે. ૨૦
લાંબિ ડોક કરતા, નથી નરતા, કહે હાર આરોપરે;
ફરી મુગટ બાંધે, પ્રેમ સાંધે, પડ્યા નવ ગ્રહ કોપરે. ૨૧
રાય ગોરાં ગાત્રે, તૃણ માત્રે, તારુણી નવ લેખતી;
જોઈ મૂખ મરડે, આંખ ચરડે, સર્વને ઉવેખતી. ૨૨

વલણ

અનેકને ઉવેખતી, આઘી ચાલી નારરે;
ગઈ એક નળ જાણી કરી, દીઠી પંચ નળની હારરે. ૨૩

કડવું ૨૮ મું–રાગ સારંગ

મન ઇચ્છા નૈષધ રાય તણી, કન્યા ગઈ પંચ નળ ભણી;
જુએ તો ઉભા છે નળ પંચ, કન્યા કહે આ ખોટો સંચ. ૧
હંસનું કહ્યું અવરથા ગયું, નળનાથનું વરવું રહ્યું;
એક નળ સાંભળીઓ ધરા, આ કપટી કો આવ્યા ખરા. ૨
પાંચે નળ ચેષ્ટાને કરે, લેવા માળ કંઠ આગળ ધરે;
ત્યારે દમયંતી થઈ ગાભરી, દીઠું વિપરીત ને પાછી ફરી. ૩
આવી જ્યાંહાં પિતા ભીમક, અરે તાત જુઓ કૌતક;
હું એક નળને આરોપું હાર, દેખી પંચને પડ્યો વિચાર. ૪

ભીમક કહે આશ્ચર્ય જ હોય, તું વિણુ પંચ ન દેખે કોય;
શકે દેવતા તાંહાં નિરધાર, થઈ આવ્યા નળને આકાર. ૫
એ પરીક્ષા નિમેષ નહીં ચક્ષ, વીરજ વસ્ત્ર ઉભા અંતરીક્ષ;
વાત સાંભળી ભીમકતણી, કન્યા આવી પંચ નળ ભણી. ૬
પિતાએ મારગ દેખાડ્યો, નારીએ નળ શોધી કહાડ્યો;
દમયંતી જેમ વરવાને જાયે, ધસી ઈંદ્ર નળ આગળ થાયે. ૭
એક એકને અળગા કરે, લેવા હાર કંઠ આગળ ધરે;
નહીં આવે સંચ ફરી, ત્યારે દમયંતી થઈ ગાભરી. ૮
ઇંદ્રે મનમાં શાપ્યો હુતાશંન, વાંદરના જેવું થયું વદંન;
અગ્નિએ જાણ્યું એ ઇંદ્રનું કાજ, રીંછમુખ થાજો મહારાજ. ૯
વરુણે શાપ મનમાંહે દીધો, જમને માંજર મુખ કીધો;
જમેં અંતર ઇચ્છયું એવું, વરુણનું મુખ થાજો શ્વાનના જેવું. ૧૦
રીંછ, વાનર, શ્વાન, માંજાર, કન્યા કહે વર રુડા ચાર;
ઈંદ્ર રાય વાણી એમ ભણી, ખાધાવેધ માંડ્યો આપણે. ૧૧
જમ કહે કાં હસાવો લોક, શાપ કીધા માંહોમાંહે ફોક;
દમયંતી વિચારે વળી, સમાન શોભે પંચ નળી. ૧૨
કોને વરીએ કોને ઉવેખીએ, વરમાળ કોને આરોપીએ;
જોવાને મળ્યા રાજકુમાર, તે એક નળ દેખે નિરધાર. ૧૩
બુદ્ધિમાન નારી છે ઘણું, માન મૂકાવે દેવતાતણું;
ચારોને પૂછે કરી પ્રણામ, તમારા તાતનાં શાં શાં નામ. ૧૪
લોભવિશે નહીં ગણ્યું પાપ, વીરસેન પાંચેનો બાપ;
કન્યા વળતી કરને ઘસે, સખી સામુ જોઈ જોઈ હસે. ૧૫
સખી કહે શું ઘેલાં થયાં, શું કપટરૂપને વળગી રહ્યાં?
બીજા પુરુષ છે રૂપનાં ધામ, સાંભળો દેશ દેશનાં નામ. ૧૬
દેશ સકળ નરેશનાં નામ, દાસી કહે વર્ણવી ગુણગ્રામ;
તોયે કન્યાને ન ગમ્યા કોય, ફરી ફરી પાંચે નળને જોય. ૧૭
હું હું નળ પાંચે ઓચરે, પણ કન્યા કોને નવ વરે;
નારદજી અંતરીક્ષ આવીઆ, ઇંદ્રાણી આદે તેડી લાવીઆ. ૧૮
ચારે દેવની ચારે નાર, ગગને દીઠી ભરતાર;
લજ્જા પામ્યા લોભી ઘણું, એ કારજ તે નારદતણું. ૧૯

કન્યાએ દીઠી દેવાંગના, અમર જાણીને માંડી વંદના;
અમો અલ્પ જીવ કરૂપ, તમો ભારેખમ છો ભૂપ. ૨૦
અમો જમ જરાથી ત્રાસીએ, પુજનીક તમને ઉપાસીએ;
તમો અમને ભીમક રાજાન, હું તમને પુત્રી સમાન. ૨૧
એમ કહીને ભરીયાં ચક્ષ, લાજ્યા દેવ થયા પ્રત્યક્ષ;
ઈંદ્ર વરુણ વહ્નિ જળરાય, શોભે મંડપે જય જય થાય. ૨૨
નળને થયા તુષ્ટમાન, દેવ કહે માગો વરદાન;
બબ્બે વર આપે સુરરાજ, નળનું સહજે સરીયું કાજ. ૨૩
કમળમાળ આપી ઈંદ્રરાય, લક્ષ વર્ષે નહીં સુકાય;
અશ્વમંત્ર આપ્યો રાર્જંન, દિન એકે હીંડે શત જોર્જંન. ૨૪
કહે અગ્નિ નવ દાઝે તુંય, જ્યાં સમરે ત્યાં પ્રગટું હુંય;
ધર્મ કહે ભોગવે રાજભોગ, ત્યાં લગે પુર મધ્યે નહીં રોગ. ૨૫
જે કરશે તારી કથા વાંછના, તેને નવ હોયે જમજાચના;
વરુણ ભણે સાંભળ નળ રાય, સુકું વૃક્ષ નવપલ્લવ થાય. ૨૬
સમરણ જળ ઉપજે તત્કાળ, આઠે વર પામ્યો ભૂપાળ;
પછી દમયંતીને આપ્યો વર, અમૃતસ્ત્રાવીયા થજો તુજ કર. ૨૭
સર્વે સ્તુતિ કીધી દેવતણી, વિમાને બેસી ગયા સ્વર્ગભણી;
દમયંતી હરખી તત્કાળ, નળને કંઠે આરોપી માળ. ૨૮
સાધુ રાજા સર્વે બેસી રહ્યા, અદેખિયા ઉઠીને ગયા;
વરકન્યા પરણ્યાં રીત કરી, ભીમકે પહેરામણી ભલી કરી. ૨૯
લાડ કોડ પહોંતાં કુંવરીતણા, નળને વાનાં કીધાં ઘણાં;
નળ દમયંતી બન્યો જાય, વોળાવી વળ્યો ભીમક રાય. ૩૦
વાજતે-ગાજતે નળ વળ્યો, એવે કલિયુગ સામો મળ્યો;
વરવા વૈદર્ભી નારદે મોકલ્યો, આવે ઉતાવળો શ્વાસે હળફલ્યો. ૩૧
બેઠો મહીષ ઊપર કળીકાળ, કંઠે મનીષનાં શીશની માળ
કરમાં કાતુ લોહશૃંગાર, શિર સગડી ધીકે અંગાર. ૩૨
જૈ વરૂં દમયંતી રૂપનિધાન, જુએ તો મળી સામી જાન;
જાણ્યો કન્યાને નળ વર્યો, કળી ક્રોધે પાછો ફર્યો. ૩૩
જો નળે પરણવા દીધો નહીં, આજથી લાગું પૂઠે થઈ;
નળ રાજા આવ્યા પુરવિષે, કરે રાજ નારી સુંસુખે. ૩૪

ભોગવે ભોગ વિવિધ પેર, સ્વર્ગતણું સુખ પામે ઘેર;
પ્રભુ પત્નીને વાધ્યો પ્રેમ, 'સાચવે બહુ સત્ય ને નેમ. ૩૫
ચોહો વર્ણ પાળે કુળધર્મ, ચાલે યજ્ઞાદિકનાં કર્મ;
તેણે કળીનું ચાલે નહીં, હીંડે છિદ્ર જોતો અહીં તહીં. ૩૬
નગર પૂઠે ફેરા બહુ ખાય, સંત આગળ પ્રવેશ ન થાય;
સહસ્ર વર્ષ વહીને ગયાં, દમયંતીને બે બાળક થયાં. ૩૭
જુગ્મ બાળ સાથે પ્રસવ્યાં, પુત્રપુત્રીરૂપે અભિનવાં;
નળ દમયંતી હરખે ઘણું, બાળકવડે શોભે આંગણું. ૩૮
એક દિવસે નળ ભૂપાળ, મગાવ્યું જળ થયો સંધ્યાકાળ;
રહી પાહાની કોરડી ધોતાં પાગ, કળી પામ્યો પેઠાનો લાગ. ૩૯
સંધ્યાવંદન કીધું રાજાન, પ્રવેશ કળીનો થયો તે સ્થાન;
જ્યાં શય્યા સૂતો ભૂપાળ, સર્વાંગે વ્યાપ્યો કળીકાળ. ૪૦

વલણ

કળીકાળ વ્યાપ્યો રાયને, ભ્રષ્ટ થયો નૈષધધણીરે;
હવે વહરાઉં 'પીત્રાઇને, કહી ચાલ્યો પુષ્કર ભણીરે. ૪૧

કડવું ૨૯ મું–રાગ કહાલેરો.

કળીજુગ દ્વાપર મળીને આવ્યા, પુષ્કરકેરે પાસરે;
હસ્ત ઘસે ને મસ્તક ધૂણે, મુખે મૂકે નિઃશ્વાસરે. કળીજુગ. ૧
વેશ વિપ્રનો ધર્યો અધર્મી, ને બન્યો મસ્તક ડોસેરે;
નૈષધપતિ બેઠો તપ કરવા, થઈ તરણાંને તોલેરે. કળીજુગ. ૨
એક કુળમાં ઉદય બન્યોના, તું જોગી નળ રાણોરે;
તે ભોગ ભોગવે નાના વિધના, તારે નહીં જળ દાણોરે. કળીજુગ. ૩
કળિ કહે છે જો જો ભાઇયો, કર્મે વાળ્યો આડો આંકોરે;
એક જ બોરડીના બે કાંટા, એક પાધરો એક વાંકોરે. કળીજુગ. ૪
તારા પિતાસું અમારે મૈત્રી, તે માટે હિત કીજેરે;
એમ કહી કર ગ્રહી ઉઠાવ્યો, આવ આલિંગન દીજેરે. કળીજુગ. ૫
ભેટતામાં પિંડ પુષ્કરના મધ્યે, કીધો કળીએ પ્રવેશરે;
તેડી ચાલ્યો નૈષધપુર ભણી, કરવા નળસું ક્લેશરે. કળીજુગ. ૬
વાટે જાતાં વારતા પરઠી, ન મળવું નાંખો જોશરે;
કળી કહે તું દ્યૂત રમજે, હું થાઉં બે પાશારે. કળીજુગ. ૭

પ્રથમ પોણુ કરજે વૃષભનું, દ્વાપર થાશે પોઠીરે;
સર્વસ્વ હરાવી લેજે નળનું, એ વાત ગમતી ગોઠીરે. કળીજુગ. ૮
જદ્યપિ પુષ્કર પવિત્ર હુતો, નોહોતી રાજની અભિલાષારે;
ઉપજી અરિસ્યા નળરાય ઉપર, મલ્યા જુગ બે અદેખારે. કળીજુગ. ૯
વૃષભવાહન પાસા કરમાં, આવ્યો રાજસભાયરે;
બાંધવ જાણી દયા મન આણી, નળ ઉઠી બેઠા થાયરે. કળીજુગ. ૧૦
ભલે પધાર્યા પુષ્કર ભાઈ, જોગી વેશને છાંડોરે;
આ ઘર રાજ તમારું વીરા, રાજની રીતિ માંડોરે. કળીજુગ. ૧૧
આસન આપી કરે પૂજન, પૂછે કુશળી ક્ષેમરે;
નળને કહે બીજી વાતે ન રાચું, દ્યૂત રમવાનો પ્રેમરે. કળીજુગ. ૧૨
નળ કહે બાંધવ દ્યૂત ન રમીએ, એ અનર્થનું મૂળરે;
તુ જેગેશ્વર કાં ઉપજાવે, ઉદર ચોળીને શૂળરે. કળીજુગ. ૧૩
પુષ્કર કહે મારો પાચ મુદ્રાનો, પોઠી જિતું કે હારુંરે;
એકી પાસે બળદ મારો, એકી પાસે રાજ તારુંરે. કળીજુગ. ૧૪
કળીને સંગે પુણ્યશ્લોકને, પાપતણી મતિ આવીરે;
દ્યૂત રમવું અપ્રમાણુ છે પણ, વાત આગળ ભાવીરે. કળીજુગ. ૧૫

વલણ

ભાવી પદારથ ભૂપને, વેઠવું છે બહુ કષ્ટરે;
દ્યૂત રમવા બેઠા રાજા, કીધો કળીએ ભ્રષ્ટરે. ૧૬

કડવું ૩૦ મું–રાગ મેવાડો

નળ રાજાએ દ્યૂત આરંભ્યું, સત્ય થયું સર્વ શોકજી;
નગ્ર મધ્યે વારતા જાણી, ત્રાહે ત્રાહે કરે લોકજી. ૧
દમયંતીએ નળને કહાવ્યુ, બળદ ભણી મા જોશોજી;
એ વૃષભમાં વેરી છે કારમો, રાજ રમતા ખોશોજી. ૨
ડાહ્યા લોક નગરના વારે, ઘણું વારે પરધાનજી;
કળીજુગે બુદ્ધ ભ્રષ્ટ જ કીધી, કહ્યું કોનું ન ધરે કાનજી. ૩
બેઠા બાંધવ પોણુ પરઠીને, ડોલે પુષ્કર રાયજી;
જે હારે તે રાજ મેલી, ત્રણ વરસ વન જાયજી. ૪
ત્રણ વરસ ગુપ્ત જ રહેવું, વેષ અન્ય ધરીજી;
કદાચિત્ પ્રીછ્યું પડે તો, વન ભોગવે ફરીજી. ૫

મહિમા મોટો કળીજુગ કેરો, નળને ગમી તે વાતજી;
નળ કહેરે નાખ પાસા, ત્યારે વરસ્યો શોણિત વરસાદજી. ૬
હાહાકાર હવો પુર મધ્યે, વાયુ સામટો વાયજી;
નાખ્યા પાસા પુષ્કર-જિત્યો, સર્વસ્વ હાર્યો રાયજી ૭
હાર્યો નળ ને પુષ્કર-જિત્યો, જે બેઠો સિંહાસનજી;
આણ પોતાની વર્તાવી પુરમાં, કહે નળને જાઓ વનજી. ૮
વનકુળ પહેરી વંન વમો ને, કરો વનફળ આહારજી;
એક વસ્ત્ર રાખો શરીરે, બાકી ઉતારો શણગારજી. ૯
સર્વ તજી એક વસ્ત્ર રાખી, ઉઠયો નળ ભૂપાળજી;
દમયંતીને કહાવિયુ તું, પીયેર જાજે આ કાળજી. ૧૦
રુદન કરતી રાણી આવી, બાળક ઝાલ્યાં હાથજી;
શીશ નામીને સ્વામીને કહે, મુને તેડો સાથજી. ૧૧
સુખ દુઃખની કહીએ વારતા, એકઠાં નવ સોહાયજી;
હું સેવાને આવુ સહીરે, થાકો તો ચાંપું પાયજી. ૧૨
કથ કહે હો-કામિની, તું આવે મુજને જંજાળજી;
એ દુઃખ સઘળાં વેઠીએ પણ, ટળવળી મરે બને બાળજી. ૧૩
રોતી કહે છે કામિનીરે, જેમ છાયા દેહને વળગીજી;
તેમ હું તમારી તારુણીરે, કેમે ન થાઉં અળગીજી. ૧૪

વલણ

જો અળગી કરશો નાથજી, તો પ્રાણ તજું તત્કાળરે;
નળ કહે આવો વન વિષે તો, પીયેર વળાવો બાળરે. ૧૫

કડવું ૩૧ મું-રાગ મેવાડો

મોસાળ પધારોરે, મોસાળ પધારો,-
મોસાળ પધારો બાડુઆંરે, મારાં લાડવાયાં બે બાળ;
નમાર્યાં થઈ વરતજો, સહેજે સામીની ગાળ.-મોસાળ૦ ૧
હૃદયા ચાંપેરે, રાણી હૃદયા ચાંપે,-
હૃદયા ચાંપે પેટનેરે, એ છેલ્લું વેહેલું લાડ;
હવે મળવા દોહલારે, મળીએ તો પ્રભુનો પાડ.-મોસાળ૦ ૨

થયાં માત વોહોણુંરે, થયાં માત વોહોણું,–
માત વોહોણું થયાં દામણુંરે, નહીં કો રુડો સાથ;
રુએ રાણી હૃદયા ફાટે રે, કોણ માથે ફેરવશે હાથ.–મોસાળ૦ ૩
મંદિરના ગુરુજીરે, મંદિરના ગુરુજી,–
મંદિરના ગુરુજી સુદેવજીરે, તમારે ખોળે સોંપું બે તંન;
જઇ કહેજો મારી માતનેરે, જીવની પેરે કરજો જતંન.–મોસાળ૦ ૪
પુત્રી જમાઇરે, તમતણાં પુત્રી જમાઇ,–
પુત્રી જમાઈ તમતણાં, કહેજો વનમાં પૂર્યો વાસ;
જઈ કહેજો મારા તાતનેરે, અમ જોગીનો લે તપાસ.–મોસાળ૦ ૫
ચુંબન કરતીરે, માવડી ચુંબન કરતી,–
ચુંબન કરતી માવડીરે, ફરી ફરી મુખ જોય;
હૈયેથકાં નવ ઉતરેરે, એમ કહી દમયંતી રોય.–મોસાળ૦ ૬

વલણ

રોયે રાણી અતિ ઘણું, વત્સ સોંપ્યાં ગુરુકર મહિરે;
ઋષિ સાથે બે બાળકાં, વોળાવ્યાં નળરાયેરે. ૭

કડવું ૩૨ મું–રાગ વેરાડી.

બાળકાં વેળાવ્યાં ઋષિ સંગાતે, દમયંતી કરે આક્રંદ;
હાહાકાર હવો પુર મધ્યે, મળ્યાં સહિયરનાં વૃંદ. ૧
પડો વાગો પુષ્કર પાપીનો, નળને કો નવ રાખે;
એક અંજળી જળ ન પામ્યાં, જો ભમ્યાં પુર આખે. ૨
દ્વાર અડકાવે નળને દેખી, જે પોતાનાં લોક;
તરશી દમયંતી પાણી ન પામી, કંઠે પડીઓ શોષ. ૩
એક રાત રહ્યાં નગરમાં, ચાલ્યાં વાહાણું વાતે;
પુણ્યશ્લોકની પૂઠ જ લીધી, કળી થયો સંગાતે. ૪
જ્યાં વાવ સરોવર કુવા આવે, પાકા ફળની વાડી;
રીપુ કળીજુગ આગળ જઇને, સર્વ મેહેલે ઉડાડી. ૫
ફળ જળ ને પત્ર ન પામ્યાં, રાણી કરે આંસુપાત;
વનમાં ફરતાં રુદન કરતાં, વહી ગયા દીન સાત. ૬
એકેકું પટકૂળ પહેર્યું, પ્રેમદા કોમળ કાયા દાઝે
પાય પંકજપત્ર જેવા, ત્રીસ કાંટા ભાંજે. ૭

એક માન સરોવર આગળ આવ્યું, તેમાં દીઠું પાણી;
કળજુગથી તે ફોક થયું નહિ, જઈ પીધુ રાયરાણી. ૮
વારંવાર પાણી પીએ ને, બેસે વળી હીંડે;
નર નારી વારિએ તૃપ્ત થયાં, પણ ક્ષુધા પાપણી પીડે. ૯
સ્વામી કહે સાંસતા થયિયે, શ્યામા બેશ થઈને સ્વચ્છ;
જૈ સરોવરમાં શોધી લાવું, જો જડે એક બે મચ્છ. ૧૦
થોડા જળમાં પેઠો નળ રાજા, ઢીમરનું આચરણ;
સાધુ રાયને શ્રમ કરતાં, મીન જડીઆં ત્રણ. ૧૧
આણીને અબળાને આપ્યાં, વામા કહે થયુ વારુ;
નળ કહે આપણ બે પ્રાણીને, શું હોશે એટલા સારુ? ૧૨
ભાર્યાના ભુજ મધ્યે સોંપી, ભૂપ ગયો બીજી વરાં;
કળીજુગ સર્પ થઈને બીહાવે, મચ્છ નાશે અરાંપરાં. ૧૩
નળે શ્રમ કીધો ઘડી બે, મચ્છ ન ચઢીયાં હાથ;
પેલાં ત્રણે મચ્છ વહેંચીને લીજે, વિચાર્યું મન સાથ. ૧૪
નળ આવ્યો નિરાશ થઈને, ત્રણ મીનમાં ચિત્ત;
એટલે અંતરમાં દમયંતીને, થઈ આવ્યુ વિપરીત. ૧૫
અમૃત સવિયા કર અબળાના, સજીવન થયાં મચ્છ પળમાં;
હાલ્યાં મછીલા મૂકી દીધાં, ઉડી પડ્યાં જઈ જળમાં. ૧૬
ઘેલી સરખી મીનને કાજે, પાણીમાં વેવલાં વીણે;
હવે સ્વામીને શો ઉત્તર આપીશ? રુદન કરે સ્વર ઝીણે. ૧૭
વીહીલે મુખ દીઠી વૈદરભી, નાથ આવતો નીરખે;
ચોહોદશ ભાળે આંસુ ઢાળે, સ્વાતિબિંદુ શું વરષે! ૧૮
રોતી પત્ની પતિએ દીઠી, ઘોળુ મુખ થયું દીન?
કહેરે પાપિણી શાક મુજ પાખે, ભક્ષ કર્યાં તેં મીન. ૧૯
હું ક્ષુધાતુર ફરીને આવ્યો, રઝળ્યો પાણી માંહે;
દોઢ દોઢ મચ્છ ભોજન કીજે, લાવ પાપિણી કાંહે. ૨૦
હૃદે ફાટતે બોલી રાણી, આંસુ પડે મોતી દાણા;
ક્ષુધા પાપિણીએ મચ્છ ભખાવ્યાં, મેં ન રહેવાયું રાણા. ૨૧
નળ કહે હંસે શીખામણ દીધી, વિદાય થયો આકાશ;
એક દ્યૂત ન રમીએ બીજું, ન કીજે નારીનો વિશ્વાસ. ૨૨

જે વાનાં વાર્યાં તે કીધાં, હાથે દુઃખ લીધું માગી;
હું ભુખ્યો ને તેં મચ્છ ખાધાં, શું આગ પેટમાં લાગી ? ૨૩
દમયંતી હા હા કરે, જાણે સમ ખાઉં શાને;
સજીવન થયાં ઉડી ગયાં, કહું તો રાય નવ માને. ૨૪

વલણ

ન માને રાજાએ આશ્ચર્ય મોટું, ઉઠી ચાલ્યો નળ રાયરે;
અણતેડી રાણી દમયંતી, પતિની પૂઠે ધાયરે. ૨૫

કડવું ૩૩ મું–રાગ વેરાડી

આગળ નળ પૂંઠે પ્રેમદા, સતીને અંતર આપદા;
નળ તિરસ્કાર હીંડતા કરે, હૃદે ફાટે અબળા આંખ ભરે. ૧
ખાધાં મચ્છ હશે શક્તિ ઘણી, તો દૃષ્ટિ છેરે પાપિણી;
પીરે પાણી ફરી ફરી, કાં જે મચ્છ ખાધાં પેટ ભરી. ૨
બે મારગ આવ્યા આગળે, વિદાય કીધી નારી નળે;
તું નહીં નારી હું નહીં કંથ, આ તારા પીયરનો પંથ. ૩
મારો સંગ તુજને નહીં ગમે, પીયરમાં પેટ ભરીને જમે;
મુને નાથજી કરજો ક્ષમા, મારે નથી પીયરની તમા. ૪
ફોકટ કરો મુજપર રીસ, અણુગત આળ ચડાવો શીશ;
દેવતાનું મુને વરદાન, તે કાં નવ જાણો રાજાન. ૫
હોતી વાત કામિનીએ કહી, કળીને જોગે નળ માને નહીં;
આગળ પાછળ બંને જાય, કળીએ કીધી બગની કાય. ૬
થોડી પાંખ ને માંસ જ ઘણું, લોભાણું મન રાજાતણું;
પંખીમાં દિપે ઘણો ભાર, નર નારીનો પૂરણ આહાર. ૭
કોણ પ્રકારે બગને હણું, ઉપર વસ્ત્ર નાખું મુજતણું;
ઉફરાટી કરી સુંદરી, નળ ચાલ્યો દેહ નમ કરી. ૮
લાજ્યાં પંખી ને લાજ્યું વંન, લાજ્યો સૂરજ મીચ્યાં લોચંન;
સ્વાદ ઇંદ્રિયે પીડ્યો મહારાજ, થયો નમ લોપીને લાજ. ૯
પીતાંબર ઝાલી ભૂપાળ, જેમ માછી ગ્રહી નાખે જાળ;
બગ નિકટ ગયો જવ રાય, તેમ તેમ કળી આઘેરો જાય. ૧૦
ધાઈ વસ્ત્રનો નાંખ્યો પાસ, કળીજુગ લૈ ઉડ્યો આકાશ;
એક વસ્ત્ર પંખી ગયો લઈ, નળ બેઠા કપાળે કર દેઈ. ૧૧

અરે દૈવ તેં એ શું કરચું, વસ્ત્ર જતાં કાંઇ ન ઉગરચું ?
ગયું રાજ છત્ર મહિમા ઘણો, ન રહ્યો અંગે સૂત્ર તાંતણો. ૧૨
વિહંગમ વસ્ત્ર ગયો રે હરી, દમયંતી મા જોશો ફરી;
પાછિ પગે ગઈ ઓજંન, આપ્યું અર્ધું વસ્ત્ર સ્વામી ઢાંકો તંન. ૧૩
એક્કેકો છેડો પેર્યો ઉભે, તીરથ નાહે તેવાં શોભે;
અન્ન વિના અડવડીયાં ખાય, સતને આધારે ચાલ્યાં જાય. ૧૪
મહાવનની અતિ ઝુંખરાળાળ, તે સ્થાનકે થયો સંધ્યાકાળ;
બંને બેઠાં દ્રુમને તળે, ચુંટી પત્ર પાથર્યાં નળે. ૧૫
દુ:ખની વાત કરી નવ નવી, દમયંતી નિદ્રાવશ હવી;
ક્ષુધા અંગોઅંગ રહી વસી, મુખ જાણે પૂનેમનો શશી. ૧૬
નળે સુતી દીઠી સુંદરી, નિઃશ્વાસ મૂક્યો બે નયણાં ભરી;
કાણુ દિવસ આણ્યો શ્રીહરી, એ દુ:ખે પ્રાણુ ન જાય નીસરી. ૧૭
વૈદરભી વસુધાવશ પડી, દુઃખ નોતું દીઠું એક ઘડી;
ઘણે દોહેલે વરી મેં એહ, રુએ રાજા જોઇને દેહ. ૧૮
નખથી નિરખતાં જોયું મુખ, ત્યારે મનમાં લાગ્યું દુઃખ;
કળિ વળી તેનુ ચિત્ત ફેરવે, રાજા મનમાં દ્વેષ મેળવે. ૧૯
શી સગાઇ પરતનયાતણી, દુષ્ટ દમયંતી એ પાપિણી;
પ્રીત છેહ દીધા જેણીએ, હું વિના મચ્છ ખાધા એણીએ. ૨
મલીન મન એનું નિર્ધાર, કો સમે મારો કરે આહાર;
ન ઘટે એસું રહેવું મળી, રાયને ઉપજાવે બુદ્ધિ કળી. ૨
તે સમેની હદેની દાઝ, મૂકું વનમાં એકલી આજ;
બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ મન રાજાતણું, કળીનો પ્રેર્યો ક્રોધે ઘણું. ૨
મનમાંહે આશંકા ગણે, એક વસ્ત્ર પહેર્યું બે જણે;
મધ્યે ચીર ફાડું બળ કરી, થાય શબ્દ જાગે સુંદરી. ૨
હોય છુરી તો છેદું પટકૂળ, કળી થયો કાતુ અનર્થનું મૂળ;
નળે લીધું છુરીકા શસ્ત્ર, વચ્ચેથી વહેર્યું અડધું વસ્ત્ર. ૨
કટકા બે પટકુળના કરી, મૂકી નળ ચાલ્યો સુંદરી;
ગયો ડગલાં સાત જ ભરી, પ્રીત શ્યામાની સાંભરી. ૨
નળ વિમાસણુ મનમાં કરે, એકલી એ ફાટીને મરે;
વરી મેં દેવને પરહરી, વળી વનમાં સાથે નીસરી. ૨

ત્રૈલોક મોહનિ એ માનિની, કેમ વેદના સહેશે રાનની?
ન ધરે મૂકી જાવું મને, નળ આવ્યો દમયંતી કને. ૨૭
દીઠું મુખ અંતર પરજળ્યો, સંભારી મચ્છ ને પાછો વળ્યો;
કળી તાણે વાટ વનતણી, પ્રેમ તાણે દમયંતી ભણી. ૨૮
વિચાર વારિનિધિમાં પડ્યો, આવાગમન હીંડોળે ચઢ્યો;
સાત વાર આવ્યો ફરી ફરી, તજી ન જાયે સાધુ સુંદરી. ૨૯
નળ પ્રબળ કળીનું થયું, પ્રેમ બંધન ત્રુટીને ગયું;
સર્પ કંચુકીને તજે જેમ, મેં દમયંતી તજવી તેમ. ૩૦
વૃક્ષ પત્રને જેમ પરહરે, પુનરપિ તે અંગી નવ કરે;
જેવું હોય વમનનું અંન, તેવી મારે એ સ્ત્રી જંન. ૩૧
કો વેળા મુને મારે નેટ, હું પેં વહાલું એને પેટ;
એવું કહીને મૂકી દોટ, ઉતારે દોડ્યો સાસોટ;
ત્યાં લગે ધાયો ભૂપાળ, રહ્યો જ્યાં થતો પ્રાતઃકાળ. ૩૨

વલણ

કાળ ઉદે અરુણ તણો, ત્યાં લગે ધાયો ધીશરે;
જાગ્યો હૃદે થયું દુઃખ, ઉદે જ્યારે દીઠો દીશરે. ૩૩

કડવું ૩૪ મું–રાગ રામગ્રી

નળ જળ નયણે ભરે ને, કરે વિવિધ વિલાપ;
વ્યાકુળ અંગ પોતાતણું, અવની પછાડે આપ. ૧
વૈદરભી વામા, રંક રામા, એકલડી વન મધ્ય;
ભય ધરશે, ને ફાટી મરશે, જીવ્યાની ટળી અવધ્ય; ૨
અહીં મળે ફરી, કોકીલા સ્વરી, શો ઉપન્યો વિખવાદ;
મનગમયંતી, બોલ દમયંતી, નળે માંડ્યો સાદ. ૩
વિશ્વ મોહિની, સૃષ્ટિ દોહિની, સુંદરી સુજાણ;
વિરહિણી વલ્લભ, દર્શન દુર્લભ, બોલ પિયુના પ્રાણ. ૪
વન ફરતો, રુદન કરતો, જોતો આવ્યાની વાટ;
કળીએ ચરણ ધરણનાં ભુંસ્યાં, વન કીધું નિર્વાટ. ૫
ગડડાળે ભૂપાળ વળગ્યો, તે રુએ હૃદયા ફાટે;
મોહ ધારણ, કર્મ કારણ, કહે ભૂજ દેઈ લલાટે. ૬

રાય વિલપે, ઘણું કળપે, સંભારે સુખ સ્નેહ;
કસુધ આવી, મંન ભાવી, અન્યાએ દીધો છેહ. ૭
અજગર, વાઘ, વરુ નાગ, છે દારુણ વનની હદ્દ;
કરાડ કોતર, સિંહના સ્વર, શ્યામા ફાટી મરશે સદ્ય. ૮
દોહલે પામી, ગજગામી, દેવ ગયા નિર્મુખ;
સ્વયંવર સાથ, સાંભળી વાત, સર્વ પામશે સુખ. ૯
કોણ નેત્ર લુહે, રાય રુએ, એવે શબ્દ સાંભળ્યો ગાઢો;
જો પ્રેમજળ, મૂકાવ રાય નળ, બળતાને બાહેર કાઢો. ૧૦
સાંભળી વાણી, જાણી રાણી, રોઈ રોઈ બેઠો સ્વર;
હરખે ભરાયો, સ્વરે ધાયો, વીરસેન કુંવર. ૧૧
પાડે બરાડા, બળે દવાડા, તરફડે મોટો વ્યાળ;
કહે દયાસિંધુ, દીનબંધુ, કાઢ નળ ભૂપાળ. ૧૨
વહ્નિ વરદાન, ગયો સુજાણ, નાગે કીધો નમસ્કાર;
આપ પ્રાણદાન, હો ગુણવાન, કાંઇ હું એ કરીશ ઉપકાર. ૧૩
વિષથી ન બીધો, નાગ લીધો, જોજન દેહ પ્રમાણ;
ખાંધે ચહડાવી, મુકયો બહાર લાવી, શાતા પામ્યો પ્રાણ. ૧૪
પુણ્યશ્લોક સાચા, પાલી વાચા, મળ્યો વૈદર્ભીકાંત;
પૂછે નળ, દાઘો સબળ, મુને કહે માંડી વૃત્તાંત. ૧૫

વલણ

વૃત્તાંત કહે ભાઈ કોણ છે, પામ્યો બહુ પરિતાપરે;
સર્પ કહે રાય સાંભળો, મુને હવો ઋષિનો શાપરે. ૧૬

કડવું ૩૫ મું–રાગ દેશાખ

બોલ્યો નાગ કરી પ્રણામ, રાય મારું કરકોટક નામ;
હું પ્રાચીન કર્મે પામ્યો સંતાપ, સપ્ત ઋષિએ દીધો શાપ. ૧
વિમાન જાતું હતું સ્વર્ગ ભણી, અજ્ઞાનતા જાગી મુજ તણી;
ફુત્કારી ફણા નાખી જ્વાળ, દાધા સપ્ત ઋષિ ચહડ્યો કાળ. ૨
પતિત તેં નાખી વિષની લેહેર, બળ દવમાં અવની ઉપેર;
બહુ કાળ લગે વસો વહ્નિમાંય, ભોગવ દુઃખ જીવ નહીં જાય. ૩
મેં જાણ્યું શાપ ટળે નહીં ખરો, મુને શાપનો અનુગ્રહ કરો;
વહ્નિ વેદના દોહેલી ગણું, કહ્યું દર્શન થાશે નળતણું. ૪

પુણ્યશ્લોક બાહેર કહાડશે, તે તુંને શાતા પમાડશે;
તે દિવસનો વન દાઝું છો અહીં, સાત સહસ્ર વરસ ગયાં વહી. ૫
તે તમો આજ દુઃખ ટાળીયું, પુણ્યશ્લોકપણું પાળીયું;
મારી દેહને અતિ સુખ થયું, ઋષિ વચનનું ફળ લહ્યું. ૬
એવું કહીને સર્પ જ ધસ્યો, કરકોટક નળને કંઠે ડસ્યો;
લાગી વિષજ્વાળ દાધો ભૂપ, કાળી કાયા થયું કુબડું રૂપ. ૭
કાજળપેં શ્યામતા વિશેષ, વાંકું મુખ પંચવર્ણો કેશ;
છતે દાંતે ડાચાં ગયાં મળી, નીસરી ખુંધ કટિ બેવડ વળી. ૮
નળ કહે ધન્ય કદ્રુકુમાર, ઘણો રૂડો કર્યો ઉપકાર;
તુંને મેં આપ્યું પ્રાણદાન, તેં હુંને કીધો સાહી સમાન. ૯
નાગ કહે રે રખે દુઃખ ધરો, જોતાં એ ઉપકાર છે ખરો;
ગુપ્ત રહેવું સંવત્સર ત્રણ, કો નવ ઓળખે એવું વર્ણ. ૧૦
ત્રણ વસ્ત્ર આપ્યું છઉં ભૂપ, પરિધાને થાશે મૂળગું રૂપ;
તે એમાં પહેરી પરીક્ષા કરી, તત્ક્ષણ કાંતિ ભૂપની ફરી. ૧૧
હરખ્યો નળ થયું દિવ્ય કામ, નાગે બાહુક ધરિયું નામ;
ભૂપાળ વ્યાળ થયા વિદામ, ગયો અયોધ્યા નૈષધરાય. ૧૨
દેખી માણસ નાહાસે અરાંપરાં, ધાયે બાહુક પૂઠે છોકરાં;
જે જે મારગ મહિપતિ પળે, ત્યાં માણસ જોવાને મળે. ૧૩
હસે લોક રૂપે લીહ વાળી, પૂઠે છોકરાં પાડે તાળી;
રાજસભામાં રાજા ગયો, પ્રતિહાર સાથ ખસીને રહ્યો. ૧૪
હસી સભા હસ્યો ઋતુપર્ણ, વિધિએ આ કયાં નિર્મ્યું વર્ણ;
હારે કાજળ ને જાંબુફળ, જાણે રૂપે બીજો નળ. ૧૫
કહો કોણ છો સ્વરૂપના ધામ, કેમ આવવું પડ્યું, શું કામ?
નળ કહે મારું બાહુક નામ, આવ્યો ઉદર ભરવા કામ. ૧૬
અશ્વમંત્ર જાણું રાજન, એક દિવસે બેહુ શત જોજન;
કહે ઋતુપર્ણ મોહું કારણ, આ રૂપ ને વિદ્યા અસાધારણ. ૧૭
નળ ઇંદ્ર વિના કો જાણે નહીં, મંત્રપ્રાપ્તિ તુંને કયાંથી થઈ?
મંત્રપાઠ કરતા નળરાય, હું નળનો સેવક શીખ્યો વિદ્યાય. ૧૮
કો સમે પ્રકાશી ભણતા તેહ, ત્યાંથી વિદ્યા હું પામ્યો એહ;
નૈષધનાથ તે વનમાં ગયો, તે દુઃખે હું આવો થયો. ૧૯

આવ્યો છઉં રહેવા તમકને, અંનવસ્ત્ર આપજો મને;
નહીં કરું હું નીચું કામ, નહીં ધરાવું સેવક નામ. ૨૦
રાયજી તમને નહીં નમું, સ્વયંપાક કરીને જમું;
રાજા કહે રહો જેમ તેમ, વિદ્યાવાન જવા દેઉં કેમ. ૨૧
હયદાસપતિનો અધિકાર, સેવક માત્ર કરે નમસ્કાર;
જદ્યપિ માન પામે ઘણું, પણ કહેવાયે દાસત્વપણું. ૨૨
અશ્વપતિ મહારાજા થયો, હયશાળામાં વાસો રહ્યો;
છે વિજોગની વેદના ઘણી, નિત્યે સુએ શ્લોક એક ભણી. ૨૩

श्लोकः स्वागतावृत्तं

आतपे धृतिमता सह वध्वा यामिनीविरहिणा विहगेन ।
सेहिरे न किरणा हिमरश्मेर्दुःखिते मनसि सर्वमसह्यम् ॥

ભાવાર્થ-વસંતતિલકા છંદ*

જે ચક્રવાક દિવસે વહુ સાથ રાખે, તે સંગ રંગ રમતાં રવિતાપ સાંખે;
રાતે વિજોગથકિ ચંદ્રપ્રકાશ ખૂંચે, જો દુ:ખ હોય દિલમાં કશુંએ ન રુચે.

રાગ ચાલતો

એવું કહિને કરે શયંન, વિસ્મય થાય પાડોશી જંન;
બાળ બીહામણો આવી વસ્યો, કદ્રૂપને વિજોગ તે કશો.
તે સ્ત્રીએ સુકૃત શું કર્યું, જેણે આ સ્વરૂપને વર્યું;
વારુ થયું જે વીપત પડી, આ ભૂતથી છૂટી બાપડી.

વલણ

બાપડી છૂટી લોક કહે, રહ્યો રાયને રીઝવીરે;
બૃહદશ્વ કહે યુધિષ્ઠિરને, દમયંતીની શી ગત હવીરે. ૨૪

કડવું ૩૬-મું-રાગ દોહરા

સ્વપ્નું આવ્યું નારને, મૂકી જાય છે નાથ;
જાગી ઉઠી અચાનકે, ગ્રેહેવા પ્રભુનો હાથ. ૧
વૈદર્ભી થઇ બાબરી, વળી જુએ ચોપાસ;
અમ અબળાના હદે કારમા, બીહું તમારે હાસ.
જોયું વન ફરી ફરી, સમ દેઇ કીધા સાદ;
પછી રુએ બહુવિધ કરી, પામી અતિ વિખાદ. ૩

* કિરાત. સર્ગ ૯. શ્લો. ૩૧.

રાગ મારુ

અમો અબળા માણસ બીજે નવ કીજે હાસ, હો નળરાય;
કેમ ધીરજ ધરું હું નારી, તમારી દાસ, હો નળ૦
રાત્ર અંધારી તો માહરી, વલે કોણ થાશે, હો નળ૦
તમ ચરણકેરી આણ, પ્રાણ મુજ જાશે, હો નળ૦
આંહાં તો બોલે સાવજ, નાગ વાઘ ને વરુ, હો નળ૦
બોલો બોલો વાહો છો કયમ, સમ હું તો મરું, હો નળ૦
હાંહાંજી જાઓ છો હાડ, રાડ થશે ફ્રાંસુ, હો નળ૦
અગોપ રહ્યા ન આવે દયા, દેખી આંખડીએ આંસુ, હો નળ૦
તમારાં પગલાં નવ પેખું કંથ, પંથ કેમ લહુંરે, હો નળ૦
નિશા અંધારી ભયાનક, સ્થાનક કેમ રહુંરે, હો નળ૦
નૈષધ દેશની રાણી, તાણી અતીસેં રોયરે, હો નળ૦
પ્રભુજી અંગ અવેવ મારા, તારા જોયરે, હો નળ૦
ઘેલી સરખી ચાલે, વહાલે વછોડીરે, હો નળ૦
મોટું વનડું માંડયું જોવા રોવું મૂકયુ છોડી, હો નળ૦
વલવલતી વૈદરભી વાટે, ઉચાટે ભરી, હો નળ૦
કારણ સ્વામી શુંય, હુંય પરહરી, હો નળ૦
વહાલા નવ દીજે છેહ, નેહ વિચારો, હો નળ૦
કર્મે વાળ્યો આડો આંક, વાંક શો મારો? હો નળ૦

વલણ

શી અપરાધ મારો સ્વામી, દારુણ વનમાં મૂકી ગયારે?
અલ્પ ભ્રાંતે હું તજી, અંતર ન ઉપજી દયારે.

કડવું ૩૭ મું–રાગ રામગ્રી

વૈદરભી વનમાં વલવલે, અંધારી રાત;
ભામિની ભય પામે ઘણું, એકલડી જાત. વૈદરભી. ૧
રસનાયે નામ જ નળતણું, સુખ જપતી જાય;
શુદ્ધ નથી શરીરની, ભાંજે કાંટા પાય. વૈદરભી. ૨
રોઈ રોઈ રાતી આંખડી, ખૂટયું આંસુનું નીર;
નયણે ધારા બે ઝરે, વહે છે રુધીર. વૈદરભી. ૩
હીંડતી તે આખડે, વાગે પાયમાં ઠેસ;
ચાલંતી ઉભી રહે, ભરાયે કાંટામાં કેશ. વૈદરભી. ૪

અંગે ઉઝરડા ઘણા, વહે શોણિતધાર;
એ નળ એ નળ બોલતી, બીજો નહીં વિચાર. વૈદરભી. ૫
ઉંડા કોતર ઉતરે, ચઢે ગિરિ કરાડ;
અણુદે ઉધડકે નહીં, પાડે વાઘ બરાડ. વૈદરભી. ૬
વાંકી વાટ ટીંબા ટેકરા, ભયાનક ખોહ;
રાફ માંહે સાપ ફુંફવે, ઘાણું ધુઘવે ઘોહ. વૈદરભી. ૭
શબ્દ પશુ પંખીતણા, ન પડે કાંઈ ઓછ;
વરુવણીઅર બીહાવે, પાયે પુંઠે રીંછ. વૈદરભી. ૮
શૂકર રોઝ છિકારવાં, ચીતરા દે ફાળ;
ફાલુ નાદ હોયે ઘણા, બહુ બોલે શીઆળ. વૈદરભી. ૯
આંબા આંબલી લીમડા, ખેખરાં છે અપાર;
શીમળ સાદડી સેકટી, ન સૂઝે પંથ વિચાર. વૈદરભી. ૧૦
ખેર ખાખર ને કાચકી, કંટાળી શુએર;
બાવળીયા બહુ બોરડી, સરગુવા સમેર. વૈદરભી. ૧૧
આખડી પડતી સુંદરી, ચરણે વેલા વિંટાય;
છૂટા કેશ કામિનીતણા, ઝાંખરે ઝીયાં ભરાય. વૈદરભી. ૧૨
વૃક્ષ અથડાએ અંગસું, મૂકે કાંટામાં પાય;
શુદ્ધ નથી રે શરીરની, ભજતી નળરાય. વૈદરભી. ૧૩
દિવસ નિશા ઓછે નહીં, એવું ઘાડું અરણ્ય;
દમયંતી ભૂલી ભમી, ત્યાં દિવસ ત્રણ. વૈદરભી. ૧૪
અંન ઉદક પામી નહીં, નહિ બેસવું શયંન;
ત્રણ દિવસ એમ વહી ગયા, ભમયંતાં વંન. વૈદરભી. ૧૫

વલણ

વન ભયાનક ભામિની ભમી, દિવસ ત્રણ ગયા વહીરે;
વાટ ઘાટ ને ગામ ઠામ કાંઈ, પ્રેમદા પામી નહીરે. ૧૬

કડવું ૩૮ મું—રાગ રામગ્રી

ભૂલી ભમે છે ભામિની, નૈષધનાથની નારરે;
એ નળ એ નળ બોલતી, ભીમકરાજ કુમારરે. ભૂલી. ૧
ધોવાયું કાજળ આંસુએ કરી, વેદનાએ વ્યાકુળરે;
અર્ધ ઉઘાડી દેહડી, નાયે ફાડયું છે પટકુળરે. ભૂલી. ૨

એવે દીઠો એક ચીતરો, ધાઈ દમયંતી ઉલટરે;
પૂછે બાળ નળ ભૂપાળની, છે તારા જેવી કટરે. ભૂલી. ૩
શાર્દૂલ દીઠો વાટમાં, વૈદરભી પૂછે ધરી વહાલરે;
નૈષધનરેશ વાટે મળ્યા, છે તારા જેવી ચાલરે. ભૂલી. ૪
સાવજ થાયે ગાભરા, ભય પામી નાશી જાયરે;
રખે વનદેવી અમને ઝાલતી, પશુ ઘણા કંપાયરે. ભૂલી. ૫
પૂછે ઉંચા દ્રૂમને, તારી ગગને ગઈ ડાળરે;
તરુવર જો મારી વતી, કહીં દીસે ભૂપાળરે. ભૂલી. ૬
પર ઉપકારી સદા તમો, વળી શીતળ તારી છાંયરે;
નૈષધનાથ કયહું દીઠડા, જોઉં છૌં વનમાંયરે. ભૂલી. ૭
તરુ ઉત્તર આપે નહીં, તેમ તેમ રાણી રોયરે;
પુણ્યશ્લોક જ્યારે પરહરી, શત્રુ થયા સર્વ કોયરે. ભૂલી. ૮
અજગર પડ્યો છે વાટમાં, વીકાશી મુખ ભાગરે;
દમયંતીએ જાણ્યું નહીં, તેના મુખમાં મૂકયો પાગરે. ભૂલી. ૯
ચરણ ગળ્યાં જાનું લગે, વિષ ચઢી ગયું શરીર રે;
પડી બોમ સાદ નળને કરે, મુખે પાડે રીર રે. ભૂલી. ૧૦
અજગર આનંદ પામીઓ, ભલું જડયું ભક્ષ રે;
વૈદરભી ઘણું વલવલે, ઉર્ચા ચઢી ગયાં ચક્ષ રે. ભૂલી. ૧૧
કંઠે બંધાઈ કાચકી, મુખે પડીઓ શોષ રે;
મરણ સમે મૂકે નહીં, હદે રસના પુણ્યશ્લોક રે. ભૂલી. ૧૨
રોતી રાણી સાંભળી, પારધી આવ્યો ધાઈ રે;
પગ દીઠો અજગર મૂખમાં, તેણે શ્યામાને સાહી રે. ભૂલી. ૧૩
પારધીએ અજગર મારીઓ, કોહોવાડાને ઘાય રે;
જતન કરીને મુકાવીઓ, નળપત્નીનો પાય રે. ભૂલી. ૧૪
વૈદર્ભીને વિષ ચઢયું નહીં, છે વાસવનું વરદાન રે;
કરતળ વાસ સુધાતણો, દેહી રહી પરમ નિધાન રે. ભૂલી. ૧૫

વલણ

દેહી રહી પરમ નિધાન, હળાહળ ગયું ઉતરી રે;
કહે ભટ પ્રેમાનંદ પછે, શુ દુઃખ પામી સુંદરી રે. ૧૬

કડવું ૩૯ મું-રાગ મારુ

વિષધર માર્યો વ્યાધે આવી, મહીલા મૃત્યુથકી મૂકાવી;
વ્યાધે અજગર લીધો હાથે, ચાલ્યો દમયંતી તેડી સાથે. ૧
પારધી હીંઓ જુગતે જુતી, વૈદર્ભી જાય બીહીતી બીહીતી;
ગયો એક તળાવની તીર, પ્રક્ષાલન કીધું સર્પ શરીર. ૨
દેખતાં દમયંતી પ્રત્યક્ષ, વ્યાધે અજગર કીધો ભક્ષ;
મુખનું પાસું રહેવા દીધું, બાકી શરીરનું ભોજન કીધું. ૩
દમયંતી વિસ્મય હવી, આ તો વાર્તા દીઠી નથી;
જીવાંતક કહે હો નારી, તમો દીઠી વિદ્યા અમારી. ૪
મનની ખટપટ સઘળી છાંડો, પ્રેમ કટાક્ષ મુજપર માંડો;
હું તો પારધીપતિ છોં વ્યાધિ, પટરાણી કરું ભલે લાધી. ૫
કુણ માત તાત કુણ સ્વામી, વન નીસર્યાં વૈરાગ પામી;
એકલાં આવ્યાં આણી દશે, કોણ નામ બોલો રળી રસે. ૬
કોણે વચન કહ્યું કવરધું, કાં અંબર અંગે અરધું?
શું નળ નળ મુખે જપો? છો ડાહ્યાં ઘેલામાં ખપો. ૭
જદ્યપિ દુઃખ તમને પડિયું, પણ ભાગ્ય મારું ઉઘડિયું;
એમ કહિને ગયો સ્પર્શ કરવા, ત્યારે અબલા લાગી ઓસરવા. ૮
ધસ્યો રાહુ ચંદ્રને ચાંપે, તેમ દમયંતી થરથર કાંપે;
મા ભરિશ ઓરું ડગ, તુજ પર તૂટી પડશે ખડ્ગ. ૯
હું તો ભીમકરાયની બાળી, અલ્યા હું નહિ ચૂકવાવાળી;
હું તો દમયંતી નળની નારી, પારધિ કહે ભાગ્યદશા મારી. ૧૦
એવું કહીને પારધિ ધસિયો, અબળાને ક્રોધ મન વસિયો;
મૂર્ખ કહ્યું માનરે મારું, હો જમપુરના વટે સારુ. ૧૧
ઉપકાર તારો હું જાણું, તે માટે હું દયા કાંઈ આણું;
બળ મા કર તું મુજ સાથે, મૂર્ખ મરણ ચઢ્યું છે માથે. ૧૨
કેમ જવા દેઉં ભોળી ભામ, મુજ વિરહીતણો વિશ્રામ;
હુંમાં શો અવગુણ જ દેખો, મને શા માટે ઉવેખો. ૧૩
મારે મંદિર સ્ત્રી છે તરણ, તે રહેશે તમારે ચરણ;
આપણ બે જીવ જીવશું જડિયાં, કોણ સુકૃતથી સાંપડ્યાં. ૧૪
થનાર હશે તે દેવશ થાવા, પણ નહિ દેઉં તમને જાવા;
સુખે પારધિ વંશમાં વરતો, હું નળથી નથી કાંઈ નરતો. ૧૫

લક્ષણવંતિ મને લોભાવો, ચૂરી વાસ સદન શોભાવો;
અન્ન વસ્ત્ર વિના ન દુભાવો, લ્યો ગૃહસ્થાશ્રમનો લાવો. ૧૬
લક્ષ દુઃખ ન ધરશો ચિત્ત, શત પશુ વેધું છું નિત્ય;
ઉસું જોઈ કહે ધન્ય વિધાતા, મને દમયંતીનો દાતા. ૧૭
મારી કર્મ દશા છે ચઢતી, વૈદર્ભી પામ્યો રડવડતી;
દેવ નહીં પામ્યા ખપ કરતાં, મને વાર ન લાગી વરતાં. ૧૮
તૃણનો મેરુ ને મેરુનું તરણ, તારી લીલા અશરણશરણ;
ભોગવી ન શક્યો નૈષધ સ્વામી, નળે ખોઈ નારી મેં પામી. ૧૯
શું નળ નળ જંખના લાગી, પહોર નિશાયે ગયો ત્યાગી!
શો લોભે લ્યો નળનું નામ, જેણે દુખિયાં કીધાં આમ? ૨૦
બોલો આધાર પ્રાણજીવન, ધાયો દેવાને આલિંગન;
ક્રોધે સતિએ સંભાર્યું સત્ય, રોઈ સમર્યાં કમળાપત્ય. ૨૧
વિઠ્ઠલજી ચડજો વારે, હું તો રહી છું તમ આધારે;
છો વિપત સમેના શ્યામ, મધુસૂદન રાખો મામ. ૨૨
આપ્યું પદ ધ્રુવને અવિચળ, ગ્રાહથી મૂકાવ્યો મદગળ;
રાખ્યો પ્રહલાદ વસિયા થંભ, રક્ષા કરો ધરો ન વિલંબ. ૨૩
સત્ય હોય સદા નિરંતર, અસત્યથી હોઉં સ્વતંતર;
ન મૂક્યા હોય નળ મનથી, કુદૃષ્ટે ન જોયું હોય અન્યથી. ૨૪
આપત્કાળ રહી હોઉં સત્યે, નળ સમરી રહી હોઉં શુભ મતે;
પંચ મહાભૂત સાક્ષી ભાણ, ન ચૂકી હોઉં નળનું ધ્યાન. ૨૫
સત્ય બળે દેઉં છૌં શાપ, ભસ્મ થાજો પારધી આપ;
વચન નીસર્યું મહિલાનાં મુખથી, અગ્નિ લાગ્યો પગના નખથી. ૨૬
સ્તવન કીધું બેહુ કર જોડી, નમતામાં થયો રાખોડી;
પ્રેમદા પામી પરિતાપ, ઉપકારીને દીધો શાપ. ૨૭
જદ્યપિ વ્રત ન ભાંગું, પણ લૌકિક લાંછન લાગું;
લોકને આરડિનો સંદેહ, માટે મારું હું મારી દેહ. ૨૮
પ્રાણત્યાગે નથી હું બીતી, શું કરું સ્વામી પાખે જીવી;
કેશનો પાંગરો ગુંથી ગ્રંથે, લેઈ ભરાવ્યો ફાંસો કંઠે. ૨૯
હો વિષ્ણુ એટલું માગતી મરું, નળની દાસી થઈ અવતરું;
એવે કળજુગે ધાર્યું મન, કરું કૌતક હું ઉત્પન્ન. ૩૦

મરણથી હૈગારી લીધી, ત્યાં માયા કળીએ કીધી;
તાપસ આશ્રમ દીઠી વાડી, જઈ દમયંતી ફ્રીસો કાહાડી. ૩૧
નગ્ન, દિગંબર છે મહંત, ગઈ પાસે હરખ્યું ચંત;
બોલે કળીજુગ નાસા ગ્રહી, અપ્રીત મચ્છ માટ થઈ. ૩૨
શકે ભીમકસુતા દમયંતી, તછ નાથે હીંડે ભમયંતી;
અલ્પ અપરાધની ભાતિ, કામિની તછ છે કંતિ. ૩૩
ભીમકસુતા આનંદી અપાર, જોગી જગદીશને અવતાર;
ફરી ફરીને પાગે નમે, નળનું પ્રશ્ન કરોજી તમે. ૩૪
મુનિ કહે નળને છે ક્ષેમ, પણ ઉતર્યો તુજથી પ્રેમ;
નળ નારી શોધે છે અન્ય, તું કરજે જે ઉપજે મન. ૩૫
તવ હરખ્યો પ્રેમદાનો પ્રાણ, મારા પ્રભુને છે કલ્યાણ;
લક્ષ નારી કરો રાજાન, પણ મારે તો નળનું ધ્યાન. ૩૬
ઠરી ઠામ થયો જાણી નળ, નારીએ લીધાં જળ ફળ;
પામી વિરામ કીધું શયન, નિદ્રાવશ થઈ સ્ત્રીજન;
સ્વપ્નાંતર દીઠા નળ રાય, જાગી તો દુઃખ બમણું થાય. ૩૭

વલણ

નળની સ્ત્રી નિદ્રામાં, સ્વપ્નવિષે પુણ્યશ્લોકરે;
ચાર ઘડીએ જાગી ચતુરા તો, આશ્રમ વાડી ફોકરે. ૩૮

કડવું ૪૦ મું–રાગ મહલાર

ભીમકસુતા જાગી કરીને, ચારે દિશાએ જોયરે;
નહીં તાપસ વન બીહામણું, નળની નારી રોયરે. ૧
હું પાપિણીને પગલે કરીને, મુનિએ મૂકયો ઠામરે;
મેં કોણ કુકર્મ રે આચર્યાં જે, વિપત પડે છે આમરે. ૨
હીંડે સાદ કરંતી વનમાં, ત્રિભોવનનાયક નરરે;
ગગને રહ્યા હરખે ઘણું, જે ઉવેખ્યા અમરરે. ૩
લક્ષણવંતે લોક હસાવ્યા, સ્વયંવરના શત્રુ સર્વરે;
આજ રિપુને વહી જાય છે, કૌતક કરું પર્વરે. ૪
એવું જાણી, મારા નાથજી, દાસીની લેજો સંભાળરે;
હો વિહંગમ વેવિશાળિયા, મને મૂકી નળ ભૂપાળરે. ૫
હો વજ્રાવતી માવડી મારું ઢાંક ઉઘાડું ગાત્રરે;
હો ભીમક મારા તાતજી, શોધી મનાવજો જામાત્રરે. ૬

હો નૈષધ દેશના રાજ્યા, અણચિંત્યું દો દર્શનરે;
ભૂપરૂપને જાણી ભામણે, હો સલુણા સ્વામીનરે. ૭
વૈદરભી નાથ વિજોગણી, વિરહે વ્યાકુળ શરીરરે;
ચતુરાને વન ચાલતાં, આવ્યું સરિતા તીરરે. ૮
આનંદી અબળા અતિ ઘણું. ઉતરતા દીઠા લોકરે;
ધાઇને પૂછે પ્રેમદા ભાઈ, દીઠા કહીં પુણ્યશ્લોકરે. ૯

વલણ

પુણ્યશ્લોક છે એ સાથમાં, પૂછે નળની નારીરે;
નદી ઉતરતાં આશ્ચર્ય પામ્યા, પરદેશી વેપારીરે. ૧૦

કડવું ૪૨ મું–રાગ મારુ

શ્વાસ ભરી પૂછે સતી, વેપારીરે; કયહું દીઠા છે નૈષધપતિ, વેપારીરે.
પ્રભુ ગયા છે પરહરી, વેપારીરે; છે તમમાં વાત કહો ખરી, વેપારીરે.
કાંઈ દેખાડો નળ નાથને, વેપારીરે; રુડું હમ્બે સઘળા સાથને, વેપારીરે.
સાચુંબોલો જળ તીર છો, વેપારીરે; તમે વિપત સમેના વીર છો, વેપારીરે.
રૂપે બ્રહ્માએ વાળી હદરે, વેપારીરે; મારો સ્વામી ઓળખીએ સદરે, વેપારીરે.
છે અદ્‌ભુત ગોરું ગાત્રરે, વેપારીરે; દીઠે અડસેઠ વળે જાત્રરે, વેપારીરે.
ગોરું મુખ મુછ વાંકડી, વેપારીરે; મોટી આંખ ચાલ છે ફાંકડી, વેપારીરે.
ચાલ જેની છે લટકતી, વેપારીરે; કાંતિ મણિ જેવી ચળકતી, વેપારીરે.
કંઠે મોતીનું લેહેરીયું, વેપારીરે; અરધું પટકુળ પહેરીયું, વેપારીરે.
મુગટે માણેક ચળકતાં, વેપારીરે; કરણે કુંડળ લળકતાં, વેપારીરે.
અધર આંબાની કાતળી, વેપારીરે; વિશાળ હદે કટિ પાતળી, વેપારીરે.
બોલ સાકરથેં મીઠડા, વેપારીરે; એવા નૈષધનાથ દીઠડા, વેપારીરે.
વણજારા એમ ઓચરે, સુણ શ્યામારે, નિર્લજ વનમાં શું ફરે, સુણ શ્યામારે.
કો કહે ફુલા વનવસી, સુણ શ્યામારે; કો કહે દીસે રાક્ષસી, સુણ શ્યામારે.
કો કહે સાં મોટી પાપિણી, સુણ શ્યામારે; કો કહે દીસે શાકિણી, સુણ શ્યામારે.
કો કહે હું નૈષધપતિ, હો ઘેલીરે; આવ આલિંગન દીજે સતી, હો ઘેલીરે.
વાંકી દષ્ટે જોયે ઘણા, હો ઘેલીરે; દુઃખ પામ્યામાં નહીં મણા, હો ઘેલીરે.
રોતી નાવે બેઠી સુંદરી, સુણ રાયરે; લોકમાંહે મળી ઉતરી, ધર્મરાયરે.
વેપારી ત્યાં વાસો રહ્યા, સુણ રાયરે; બે પોહોર નિશાના ગયા, ધર્મ૦
નયણે આંસુડાં ગળે, સુણ રાયરે; દમયંતી બેઠી ઝાડ તળે, ધર્મ૦
ગજજૂથ જળ પીવા આવ્યાં, સુણ રાયરે; સહુ થઇ કળીએ બીહાવીઆં, ધર્મ૦

મડકી મેગળ મંડળી, સુણ રાયરે; વેપારી માર્યા મગદળી, ધર્મ૦
જે સતીને કુત્સિત વાકય બોલીયા, સુણ રાયરે; તે પાપી ગજે રગદોળીયા, ધર્મ૦
અધિકાતા વેપારીતણા, સુણ રાયરે; તેઓ જીવતો સાથ આપણો, ધર્મ૦
ભાઈઓ કુતૂહલ મોટું હવું, સુણ રાયરે; મુને ધરે છે વન બીજે જવું, ધર્મ૦
એવે કળીજુગ પાપી આવીયો, સુણ રાયરે; વેષ તે જોશીનો લાવીયો, ધર્મ૦
તેથિપત્ર વાંચીને એમ કહે, સુણ રાયરે; ચેતો વેપારી કો જીવતો ન રહે, ધર્મ૦

વલણ

નહીં રહે કો જીવતા, ઉત્પાત દારુણ હોયરે;
એ કૃત્યા આવી કાલની, તેણીએ ખાધા સર્વ કોયરે.

કડવું ૪૨ મું-રાગ મેવાડો

દેખાડી દીધા હો, કળિયે સુંદરી; ધાયા વેપારી હો, લાવ્યા બંધન કરી.
સર્વે ઠરાવી હો, અબળા શાકિણી; નળને સમરે હો, મધુર ભાષિણી.
મોલ્યો અધિકારી હો, મારો સર્વે મળી; પગ્રા ચુડી હો, અબળાને નાંખી દળી.
ગડદા ને પાટુ હો, પહાણા ને લાકડી; એણી પેરે મારી હો, બાળા બે ઘડી.
રહ્યું બોલાતું હો, કંઠે કાંટા પડે, બંધન ત્રુટયું હો, નાહાસતી આખડે.
હું વધૂ દેખી હો, પૂર્વજ લાજીયા; મુજને રાખો હો, નૈષધ રાજીયા.
ત્રાસે ને નાસે હો, પાછું ફરી જુએ; રાજ માર્ગે હો, દમયંતી રુએ.
અંગે ઢીમાં હો, રુધિર ધારા ઝરે; બહુ સળ ઉઠ્યા હો, અવિલોકન કરે.
ઉષ્ણ જ રેણ હો, ચરણે દાઝેરે; કળી પુઠે પડીયો હો, દેવા દુઃખ કાજેરે.
નગ્ર એક આવ્યું હો, અબળા ઉલ્લાસીરે; રાજ કરે છે હો, ભાનુમતી માસીરે.
પુરમાં પેઠી હો, આપત અવસ્તારે; ઘેલી જાણી હો, લોક સહુ હસતારે.
બાળક પૂઠે હો, તાળી પાડેરે; શે ઢાંકે કાયા હો, રેણુ ઉરાડેરે.
ચૈદરબી વીહીલી હો, શેરી ચહુટે ફરેરે; નાંખે કાંકરા હો, કર આડો ધરેરે.
ગોખે બેઠી હો, મારી ભાનુમતીરે; દયા તેને આવી હો, તેડાવી સતીરે.

વલણ

સતી તેડાવી રાણીએ, જૈ અબળા ઉભી રહીરે;
ભાણેજે માસી ઓળખી પણ, માસીએ ભાણેજ ઓળખી નહીંરે.

કડવું ૪૩ મું-રાગ ગોડી

દમયંતી મંદિરમાં પળે, અવાસ ન આવે આંખડી તળે;
ભાનુમતી જોઈ વિસ્મય હવી, કહે પ્રેમદા કોણે પરભવી ? ૧

પ્રભુતા તારા તનમાં રમે, ભાગ્યવાન દીસે કાં વન ભમે ?
છો રુદ્રાણી બ્રહ્માણી કે વૈષ્ણવી, કોણ કારણ રૂપ ધર્યું માનવી ? ૨
લૌકિક કષ્ટ વેઠો છો માત, કહો મન મૂકી જથારથ વાત;
બાઈ હું માનવી સર્વથા, કર્મ જોગે ભોગવવી વ્યથા. ૩
નર નારીએ તીર્થ જાત્રા માંડી, અંતરિયાળ પ્રભુ ગયા છાંડી;
ન જાણીએ શું દુઃખ મનમાં ધરી, નિશાએ નાથ ગયો પરહરી. ૪
કર્મ કથા એ માતા મારી, માસી કહે સાંભળ નારી;
કહીં એક તું દીઠી છે ખરી, જાણે ભગિનીની દીકરી. ૫
પણ તેને નોહે અવસ્થા એવી, રૂપે છે તું દમયંતી જેવી;
સુખે રહે સદનમાં સતી, તું મારે જેવી ઇંદુમતી. ૬
સુબાહુ મારો સુત જેહ, બેન કહીને રાખશે તેહ;
કહે દમયંતી રાખી મામ, નહીં કરું હું નીચું કામ. ૭
દહાડી એક વિપ્રને આપું અંન, હવિષ્યાન્ન કરું ભોજંન;
એવું સાંભળી હરખ્યાં રાણી, રાખી પ્રેમદા ઉલ્લટ આણી. ૮
સતી નામ ધરાવી રહી, દમયંતી ઓળખાઈ નહીં;
રાત દિન કરે નળનું ધ્યાન, વિદેશી વિપ્રને આપે આમાન્ન. ૯
તેડાવે ટેહેલીઓ વાટે જતો, જાણે નળ સ્વામી થાય છતો;
હવિષ્યાન્ન જમે ને અવની સૂએ, દેહ દમન કરી દિન ખૂએ. ૧૦
સાંભરે સુખ ત્યારે તન તપે, રાત દિવસ નળને જપે;
એમ ઘણા દિવસ ગયા વહી, કળાને મન ચિન્તા થઈ. ૧૧
નળથી મન ચળે નહીં સતી, તો કેમ વરાય મારી વતી;
જો દ્વેષ આણે નળ સાથે, તો દમયંતી આવે હાથે. ૧૨
કાંઈ વળી વિપત પાડું, એને માસી સાથે વઢાડું;
માસીની કુંવરી ઇંદુમતી, એક દિવસે નહાતી હતી. ૧૩
દમયંતી પાસે તે સમે, સંગ ઇંદુમતીને ગમે;
મોતીનો હાર કંઠથી કાહાડ્યો, ભીંતને ટોડલે વળગાડ્યો. ૧૪
ટોડલામાં પેઠો પાપી કળી, મુક્તાફળની માળા ગળી;
ઇંદુમતીએ માંડ્યો શણગાર, જુએ તો નવ દીઠો હાર. ૧૫
બરો પરો તે ખોળ્યો ઘણું, વિચાર્યું એ કૃત્ય દાસી તણું;
પૂછ્યું તેડીને એકાંત, બાઈ તુજપર આવે છે ભ્રાંત. ૧૬

લાવ વહેલી ક્યાં મૂકી માળા, દમયંતીને લાગી જ્વાળા;
બાઈ બેન મા ચહડાવો આળ, પૃથ્વી જાશે રસાતાળ;
જોઈ બોલવું વદને વાંક, સ્વામીદ્રોહી પડે કુંભીપાક. ૧૭

વલણ

કુંભીપાક પડે સર્વથા, સાચું ન બોલે જેહરે;
ઘેર રાખી રંક જાણી, હરી કાં આપો છેહરે.

કડવું ૪૪ મું-રાગ પરજીયો

ઈંદુમતી કહે બાઈ સાંભળ, લોકને કાં સંભળાવો ?
કહે વૈદરભી વણુ ચોરીએ, શા માટે અકળાવો ? ૧
હાથમાંહેથી હાર લઇને, ના કહે કેમ ચાલે ?
તસ્કર કરીને તો બાંધે, જો વસ્તુ હાથે ઝાલે. ૨
મિથ્યા હું કહેતી નથી, કોણુ માળા લે તુજ પાખે ?
એવી ચોરટી હું હઉં તો, રાજમાતા કેમ રાખે ? ૩
માતા મારીએ માન દીધું, સતી સરખી જાણી;
અસાધવી મુને કેમ ઓળખી, શું લેતા અજાો છે પાણી ? ૪
અમે પરીક્ષા તારી કરી, જો ભરતારે પરહરી;
બાઈ હું મેણાં જોગ થઈ, તમારા ઘરની પેટભરી. ૫
ચોરી કરવી આંખ ભરવી, એ તે કયાંનો ન્યાય !
એવે રાજમાતા પધાર્યાં, રોઈ બંને કન્યાય. ૬
આપ આપણું દુઃખ કહે માતાને, નયણે ઢાળી આંસુ;
એક કહે મારો હાર લીધો, એક કહે ચોરી ફાંસુ. ૭
ચતુર શિરોમણિ રાજમાતા, અંતરમાં વિમાસે;
માળા ગઈ તે મોટું અચરજ, સતીને કેમ કહેવાશે ? ૮
[તો દેવી જેવી દીસે, છે નારાયણની દાસ;
આપો હાર કલેશ નિવર્તે, જો કીધું હોય હાસ. ૯
સરખે સરખામાં હોય કૌતક, આપો હાર મોતી તણો;
રાજકુંવર રીસાળ ઘણું છે, જાણે થશે કલેશ ઘણો. ૧૦
માળા હોયે આપણા ઘરની, તો ફરી શોધ નવ કીજે;
કે શ્વસુર પક્ષની સર્વે જાણે, તેને શો ઉત્તર દીજે ? ૧૧
કડે કાટતે કહે દમયંતી, અપવાદ દીધો એવો;
હાં હાં બાઈજી હાર તમારો, લીધો છે મેં દેવો. ૧૨

ન ઘટે રાજમાતાજી તમને, દુઃખ દેવું ઘેર રાખી;
અમો ન હોઉં ચોરી કરનારાં, છૌં જશનાં અભિલાખી. ૧૩
ઇન્દુમતી કહે આપે છૂટશો, શો શોહોર કરવો હાલો?
માળા મારી કરમાં મૂકો, જો જશ હોયે વહાલો. ૧૪
સેવક સખીઓ એમ કહે છે, એણીએ માળા લીધી;
મારો બાંધો તાણો પછાડો, અબળા આકળી કીધી. ૧૫

વલણ

કીધી એ નિશ્ચે ચોરટી, રાજમાતાએ જણાવી રીસરે;
દમયંતી દુઃખ પામી ઘણું, પછે સમર્યા શ્રી જુગદીશરે. ૧૬

કડવું ૪૫ મું-રાગ મારુની દેશી

હો હરિ સત્યતણા સંઘાતી, હરિ હું કહીએ નથી સમાતી.
હરિ મારે કોણ કર્મના કરતું, પ્રભુ ચોરીથકી શું નરતું? ૧
હરિ હું શા માટે દુઃખ પામુ? પ્રભુ જુઓ હું રાંકડી સામું;
હરિ તમે ગ્રાહથી ગજ મૂકાવ્યો, તો હું ઉપર શો રોષ આવ્યો? ૨
હરિ હું નથી દુઃખની ધીર, તમો છો વિપત સમેના વીર;
હરિ તમે મન અપરાધ ન લાવો, હરિ તમે અનાથ બંધુ કહાવો. ૩
હરિ હું હરખે હણાઈ, હરિ હું ચોરટીમા ગણાઇ;
હરિ હું કેની ને કોણતણી, હરિ જુઓ હું રાંકડી ભણી. ૪
હરિ હું તારી સેવા ચૂકી, તો નળે વનમાં મૂકી;
હરિ મેં વિપ્ર ન પૂજ્યા હાથે, તેથી શું તરછોડી નાથે? ૫
હરિ મેં શિવ ન પૂજ્યા જળે, તો શું રોતી મૂકી નળે?
હરિ દોહેલે ઉદર ભરવું, હરિ મુજને ઘટે છે મરવું. ૬
હરિ હું ભરતારે છાંડી, હવે દુઃખ કહું કેને માંડી?
હરિ મેં કોણ પાતક કીધાં? હરિ મેં સાધુને મેણાં દીધાં. ૭
હરિ મેં રાખ્યું હોય સત્ય, જો વહાલા હોય નળપત્ય;
મારા કોટિક છે અવગુણ, પણ તમો તો છો રે નિર્ગુણ. ૮
અપરાધ સર્વ વિસારી, ચઢો વિઠ્ઠલા વહારે મારી;
જો નહિ આવો જગદીશ, તો પ્રાણ મારો હું તજીશ. ૯
એવું કહિને આંખે ભર્યું જળ, અમો અબળાતણું શું બળ;
એવું મનમાં ધરીયું ધ્યાન, સતીની વારે ચઢ્યા ભગવાન. ૧૦

અંતરજામીએ બુધ દીધી, સતીએ આંખ રાતડી કીધી;
કહે માસીને કરી ક્રોધ, ફરી કરો હારની શોધ. ૧૧
સાખી સૂરજ વિષ્ણુ ને વાય, જો મેં કીધો હોય અન્યાય;
બાઈ હાર તમારો જડજો, લેનારો ફાટી પડજો. ૧૨
એવું કહેતામાં કળીજુગ નાઠો, ત્યારે તડાક ટોડલો ફાટ્યો;
માંહે થકી પડ્યો નિસરી હાર, સતીને તુઠ્યા વિશ્વાધાર. ૧૩
અંતરિક્ષથી અકસ્માત, વરસ્યો હારતણો વરસાદ;
એક એકપેં અદકાં મોતી, રાજમાતા ટગટગ જોતી. ૧૪
પછે દમયંતીને પાગે, રાજમાતા ફરી ફરી લાગે;
બાઈ તું છે મોટી સાધ, મારો ક્ષમા કરો અપરાધ;
ઈંદુમતી થઈ ઓશીયાળી, મુખડું ન દેખાડે વાળી. ૧૫

વલણ

વાળી મુખ દેખાડે નહીં, સત સતીનું રહ્યું રે;
બૃહદશ્વ કહે યુધિષ્ઠિરને, વૈદર્ભ દેશમાં શું થયું રે. ૧૬

કડવું ૪૬ મું—રાગ દેશાખ

બૃહદસ્વજી કહે કથારે, સુણો ધર્મ ભૂપાળ;
સુદેવ સાંચર્યોરે, લેઇને તે બંને બાળ. ૧
માધવી કેશવીરે, સખી દમયંતીની જેહ;
શોભે સાહેલડીરે, જેમ પ્રાણ વેહોણી દેહ. ૨
કુંદનપુર આવિયાંરે, ઋષિ સખી ને સુત;
દેખીને દોહેલાંરે, ભીમકે જાણ્યું થયું અકૃત. ૩
છોરુ ઉછંગ પામીયાંરે, રાયે હદયાસું લીધાં;
માબાપે મૂકીયાંરે, દીસે દામણાં બીધાં. ૪
સુદેવ શોકે ભર્યોરે, દુઃખે દાધી દાસીની જોડી;
મોટે મોટે મળીરે, મોટે સ્વર રુદન મૂક્યાં છોડી. ૫
જાતાં જામાત્રનેરે, જાણ્યું જોગી થઇને જાવું;
સજન સાંભર્યું રે, માંડ્યું નળના ગુણનું ગાવું. ૬
પૂછે વજ્રવતીરે, બોલો સત સાહેલી;
દીકરી કયાં ગઇરે, બે બાળકડાંને મેલી. ૭
નાથ નૈષધતણોરે, ગયો માયા ઉતારી;
સુદેવે વાર્તારે, ભૂપને કહી વિસ્તારી. ૮

વિલપે વિદર્ભપતીરે, નિઃશ્વાસે સાગર સૂકે;
ભીમકની ભામિનીરે, બાળક હૃદેથી નવ મૂકે. ૯
કુટુંબ રોળે ગળીરે, ભૂમિ સ્વયંવરની નીરખે;
દમયંતીએ જ્યાં નળ વાર્યોરે, હીરાંનાં પગલાં પરખે. ૧૦
રાણી કહે રાયજીરે, ફરી શોધ પુત્રીની કીજે;
જમાઈજી નવ જડેરે, તો આપણુ જોગવટો લીજે. ૧૧
શોધી કહાડો સર્વથારે, જો મારું જીવવું જાણો;
દીકરી મળ્યા વિનારે, મુખે નવ મૂકું જળ દાણો. ૧૨
ભીમકે મોકલ્યારે, સેવક સહસ્ર એક;
ખપ કરી ખોળજોરે, કહાડજો ક્ષિતિ કેરો છેક. ૧૩
ઉડતી વાર્તારે, ભીમકે સાંભળી કાન;
દમયંતી એકલીરે, નળે રોતી મૂકી રાન. ૧૪
વણજારે કહ્યુંરે, અમે દીઠી સરિતાને તીર;
રૂપ ઘણું હતુંરે, જાણ્યું શક્તિનું શરીર. ૧૫
કેશ છૂટા હતારે, વસ્ત્ર તે અડધું અંગ જાણ;
વાત ખરી મળીરે, વદતી હતી નળ નળ વાણ. ૧૬
માતા વિલપે ઘણુંરે, દુઃખે દાધું અંતઃકર્ણ;
મેળાવો ક્યાં હશેરે, દીકરી રવડી પામશે મર્ણ. ૧૭
વજ્રવતી માતનેરે, નીર આવે નેણ અષાડ;
પુત્રીને શોધવારે, સુદેવને ચહડાવ્યો પાડ. ૧૮

વલણ

પાડ ચહડાવ્યો સુદેવને, કહે રાણીને રાયરે;
ગુરુજી તમ વિના અર્થ ન સરે, એમ કહી લાગ્યાં પાયરે. ૧૯

કડવું ૪૭ મું–રાગ રામગ્રી

બ્રાહ્મણ ચાલ્યો અનુચર વેશજી, અટણ કરતો દેશદેશજી;
કળા પાડી વરવું ગાત્રજી, જીર્ણ વસ્ત્ર ગ્રહ્યું તુંબીપાત્રજી. ૧

ઢાળ

પાત્ર કરમાં રહિત જોખમ, જ્યેષ્ટિકા જીર્ણ વસંન;
દુઃખી દરિદ્રી સરખો દેખીએ, જદપિ છે સંપંન. ૨
નિરખે ઓવારા નવાણુના, જ્યાં નીર ભરતી નાર;
જોયાં જુથ જુવતીતણાં, પણ ન જડી ભીમકકુમાર. ૩

તીર્થ જાત્રા જગન જાગ્રણ, જ્યાં સ્ત્રીઓનો સંવાય;
અજાણ્યો થઈ જુએ બ્રાહ્મણ, શીશ ધુણીને જાય. ૪
પગે અટણ રસનાએ રટણ, મુખે દમયંતીનું નામ;
એમ કરતાં સુદેવ આવ્યો, રાજમાતાને ગામ. ૫
વિપ્ર પુરમાં આવિયો, વધામણી પામ્યો તર્ત;
સાંભળ્યું જે રાજમાતા, ઉજવે છે વર્ત. ૬
પૂર્ણાહુતિ વેળા હુતી, જોવા મળ્યાં બહુ જંન;
દાસી સાથે દમયંતી, કરે પંથીનું દર્શન. ૭
અપૂર્વ મનુષ્યનું કરે દર્શન, નીરખે નરની કાય;
વિચાર એવો વૈદર્ભીને, આવી મળે નળરાય. ૮
વેદ અધ્યયન કરે વાડવ, અભિષેક આશીર્વાદ;
કિંકરી બહુ ગીત ગાયે, હોય ભેરી નાદ. ૯
દીક્ષા લેઈ સુબાહુ, બેઠો તેજસ્વી જંન;
હુતદ્રવ્ય હોમાએ વિવિધ પેરે, ધુમ્ર ગયોરે ગગંન. ૧૦
દાન આપે ગાય સવચ્છી, રાય ભરચો અહમેવ;
જગન કેરા કુંડની આગળ, આવી રહ્યો સુદેવ. ૧૧
દેહ દુર્બળ રેણુએ ભર્યો, જ્યેષ્ટિકાએ તુંબી ભરાવ્યું;
સભા સર્વ ખડખડ હસી, આ રત્ન ક્યાંથી આવ્યું. ૧૨
જગનમંડપ જોયો નહીં, નહીં જોયો દિક્ષિત નરેશ;
ઘેલો જસો આવ્યો ધસ્યો, સર્વને મારે ઠેસ. ૧૩
લોક કહે હો ઘેલીયા, ટેહેલીયા અંતરના અંધ;
ભિક્ષુક ભ્રષ્ટ વિકળ દષ્ટ, શો સ્ત્રી સાથે સંબંધ. ૧૪
કહ્યું કોનું નવ સાંભળે, છે કલેવરમાં કષ્ટ;
એવે સુદેવ ને દમયંતીની, મળી દષ્ટે દષ્ટ. ૧૫
નિમેષ ચાતી રહી નયણે, વિચારમાં પડ્યાં બેહ;
મારે પિયરથી પધારિયો, સુદેવ સાચો એહ. ૧૬
વિપ્ર કો વિદર્ભનો એ, નહાનપણ મધ્ય નેહ;
માંહોમાંહે જોયાં કરે, સર્વને થયો સંદેહ. ૧૭
ગુરુએ ગોરી ઓળખી, જડયું અબળાનું એંધાણ;
ભામિનીના ભાલ ઉપર, વિધિએ નિર્મ્યાં ભાણ. ૧૮

અગોપ રાખતી માસી મંદિર, કેશફેરી લટ;
ખસી વેણી સૂરજ ઝળક્યો, હદે ભરાયું ઉલટ. ૧૯
સમીપ આવ્યાં સામસામાં, નેત્ર જળ જેમ નેવ;
સાથે બંન્યો બોલિયાં, હો દમયંતી સુદેવ. ૨૦

વલણ

સુદેવ દમયંતી મળ્યાં, ધરણી ઢળ્યાં મૂર્છા હવીરે;
સભા સર્વ વિસ્મય થઈ, આ તો વાર્તા દીસે નવીરે. ૨૧

કડવું ૪૮ મું–રાગ વેરાડી

મૂર્છાથી મહીલા જાગી, પૂછ્યું ગોરને પાગે લાગી;
શકે છો ધરના સુની, હા દીકરી કાં તું સુની? ૧
દુર્બળ કોણ કારણે, દાસી માસીને બારણે;
ઓળખી નહીં તુંને માડી, મેં દેહીની કળા પાડી. ૨
શું માસીએ દુઃખ દીધું? નાજી વાછળ* કીધું;
નાથજીએ તને કાં મૂકી, હું નેટ કાંઈ એક ચૂકી. ૩
નથી બાઈ તું ચુકવાવાળી, નહીં તજે અન્યા ટાળી;
માતા પિતા જે તારાં, રોતાં હશે તે ચોધારાં. ૪
પીયરથી આવ્યો સતી, શું પ્રગટ્યા નૈષધપતી?
હા નળની થઈ છે શોધ, મુજને દ્યો છો પ્રતિબોધ. ૫
હા નિશ્ચય નળ પ્રગટ, છે વાણીમાંહે કપટ;
છોરુને છેહ કાં આપ્યાં? છતે બાપે થયાં નબાપાં? ૬
રાજમાતાજી એમ પૂછે, ઋષિ તારે ને એને શું છે?
એ કોણ કોને જાણેજી, એ તો તમારી ભાણેજી. ૭
કેઈ ભાણેજી એ મારી! દમયંતી નળની નારી!
એ વાત તે કેમ નીપજી, ભરવારે એને કાં તજી? ૮
દ્યૂત રમીને નૈષધ હાર્યા, તે માટે વન પધાર્યા;
શું જાણીએ શા કાજે, ત્યાજ કરી મહારાજે? ૯
તું દમયંતી દીકરી, હા થઈ રહી ફિકરી;
સુણી માસી ધરણી ઢળી, સભા થઇ વ્યાકુળી. ૧૦
સુદેવ કહે છે નાટ, એમ ભુલ્યાં તે શ્યામાટ?
જે પોતાનું પેટ, તેને કેમ વિસરીએ નેટ? ૧૧

* વાત્સલ્ય.

હું વરાંસી રે બાપ, એમ માસી કરે વિલાપ;
ત્યાં થઈ રહ્યો હાહાકાર, સુદેવ કહે સૌને ધિક્કાર. ૧૨

વલણ

સુદેવ કહે ધિક્કાર રે, ઓળખી નહીં સુંદરી સતીરે;
રાજકુંવર લાજ્યો ઘણું, રુએ અતિસે ઇંદુમતીરે. ૧૩

કડવું ૪૯ મું-રાગ ગોડીની દેશી

કાયા કુસુમરૂપે કિંકરીને, દેખી દાધો સુદેવ;
અજાણ્યાં થઇને ઇંહાં રહ્યાં, થઈ દાસી કીધી સેવ. ૧
અન્યોન્યે વાત પૂછી ને, હૃદયે પામ્યાં શોક;
રાજમાતા સુબાહુને, સુદેવે દીધો દોષ. ૨
માસી મૂર્છા પામિયાં રે, હવો હાહાકાર;
દમયંતી પરદાસત્વ ભોગવ્યું, ઓળખ્યો નહિ પરિવાર. ૩
રાજમાતા લજ્જા પામ્યાંરે, આવ્યાં દમયંતી પાસ;
દીકરી દુઃખે દહાડા નિર્ગમ્યારે, વરત્યાં થઇને દાસ. ૪
અધર્મે આળ ચહડાવિયુંરે, ઓછું આપ્યું અન્ન;
ભોજન પેટ ભરી નવ પામિયાંરે, વસતું લેખ્યું વંન. ૫
છબીલી તું મુજને છાનું કહેત, તો નિશ્ચય ન પ્રગટત નેટ;
પરાધીન પિંડ પોખિયોરે, પરવશ ભરિયું પેટ. ૬
રત્ન મારી દીકરી, મેં ગણી ઠીકરી સમાન;
વૈદરભી વિપત વેઠી ઘણીરે, ખોયું વપુનું વાન. ૭
દાસપણે રહી બાપડીરે, તેણે દુઃખે હું બાળી;
દુર્બળ દારિદ્ર્ય જણાવિયુંરે, નહીં વાલની વાળી. ૮
સુવાને કાજે સાથરોરે, વસ્ત્ર પહેરવાને જાડું.
શીતળ નીરે નાહી દીકરી ને, નહીં નહેરી ને નાડું. ૯
દાધું કલેવર મારુંરે, ચીરી કોયલા કહાડું;
ફુલફુલી મારી દીકરી રે, અન્ન જમી દીધું ટહાડું. ૧૦
હવે જીવીને શું કરુંરે, વિષ આઇને પહોડું;
થઈ ગોઝારી બેન આગળેરે, શું દેખાડીશ મહોડું ! ૧૧
ઇંદુમતી મુખ સંતાડતીરે, હું થઈ છેક છછોરી;
હું ભુંડી ભવોભવ વાતીરે, ચહડાવી હારની ચોરી. ૧૨

લજ્જા સાગરમાં બૂડી ગયોરે, મસીઆઈ જે સુબાહુ;
સુત સુરજને આવી ગ્રસ્યોરે, અપરાધ રૂપીઓ રાહુ. ૧૩
એમ ઓશિયાળાં સર્વ થયાંરે, બોલી દમયંતી વાણ;
માસી તમ ઘેર સુખ પામી ઘણુંરે, સાખી સારંગપાણ. ૧૪
દોહેલા દહાડા ઉતર્યારે, રહી મારી લાજ;
પુત્રી સરખી હું ગણીરે, ન દીધું નીચું કાજ. ૧૫
માસી ભાણેજ બન્યો મળ્યાંરે, ઓળખ્યાનાં આલિંગન;
શત સહસ્ર સ્વાગત માંડી પછેરે, માન્યો ઘણું મુનિજંન. ૧૬
વસ્ત્ર વાહન આપિયાંરે, વિનવિયો વિપ્રરાય;
ઘણુંએક દમયંતીને આપ્યુંરે, માસી લાગી પાય. ૧૭
સુબાહુ સાથે મોકલ્યોરે, વળાવ્યાં કુન્દનપૂર;
સુખ શોભાએ જાયે સુંદરીરે, પંથ ઘણા છે દૂર. ૧૮
ભાનુમતી બેટી ઘણુંરે, દીકરી મારી સાધ;
તું છો છત્રપતીની અંગનારે, મારો ક્ષમા કરો અપરાધ. ૧૯
પગે લાગી માગી આજ્ઞારે, બેસી બેડી સુખપાલ;
બેન માસી જાતાં માગીયુંરે, વૈદરભી રાખે વહાલ. ૨૦

વલણ

વહાલ રાખે વૈદરભી, ક્ષેમે મળજો નૈષધધણીરે;
થોડે કાળે પહોંતી પ્રેમદા, પીયર ગઈ વધામણીરે. ૨૧

કડવું ૫૦ મું-રાગ મેવાડો

હરખ ભર્યાં સુદેવે વાણી ભણી, હો દમયંતી.
ઓ આવી નગરી ભીમકતણી, હો દમયંતી.
કહો તો લઈ જાઉં વધામણી, હો દમયંતી.
પીયર પુરી જુઓ, નળની ત્રિજોગણી, હો દમયંતી.
ઓ દીસે ગઢકેરા કાંગરા, હો દમયંતી.
ઓ હસ્તી સાંકળ લાંગર્યાં, હો દમયંતી.
ઓ પેલાં ઘર વાડી ઝાડુઆં, હો મુનિજી.
શું કરતાં હશે મારાં બાળુઆં, હો ગુરુજી.
કેમ જીવી હશે બે સાહેલડી, હો મુનિજી.
મુને દેખીને માતા થાશે ઘેલડી, હો ગુરુજી.
ઓ જાય અશ્વીનાં જોડલાં, હો મુનિજી.
ઓ હણહણે બાપજી કેરાં ઘોડલાં, હો ગુરુજી.

એ દીસે સ્થળ સ્વયંવરતણું, હો મુનિજી.
ત્યાં હાર્યું દેવે દેવતાપણું, હો ગુરુજી.
મુને ન વિસરે અવસ્થા રાનની, હો મુનિજી.
ક્યારે દેખું જાત જજમાનની, હો ગુરુજી.
પિયુ વિના પિયરિયું ગ્રસે, હો મુનિજી.
નળ વિના ઉજ્જડ કો નવ વસે, હો ગુરુજી.
શ્વાસ ભર્યો સુદેવ પુરમાં સાંચર્યો, સુણ રાયજી.
વધામણી વધામણી એમ ઓચર્યો, સુણ રાયજી.
સભા સર્વ વિસ્મય હવી, સુણ રાયજી.
જાણે પ્રગટ્યો નૈષધ રવી, સુણ રાયજી.
હરખે ભીમક પૂછે ફરી ફરી, હો મુનિજી.
એ આવે રાય તમારી દીકરી, કહે મુનિજી.
ચાલ્યો ભીમક કુંવરી ભણી, ક્યાં દમયંતી.
વન્યૂતતી જાતી હરખે ઘણી, ક્યાં દમયંતી.
ધાયાં ભાઈ ને ભોજાઈ લજ્જા વિસરી, ક્યાં દમયંતી.
હરખે ભર્યાં ઝાંઝર પડે નિસરી, ક્યાં દમયંતી.
ઘેલી સરખી સાહેલી મળવા ધસી, ક્યાં દમયંતી.
શીશ ઉઘાડાં પાલવિયાં જાય ખસી, ક્યાં દમયંતી.
વાયુ ભરચા કેશ શોભે મોકળા, ક્યાં દમયંતી.
અંબર છૂટે ત્રુટે કટિમેખલા, ક્યાં દમયંતી.
આવીરે પીયર પ્રજા સોહામણી, હો દમયંતી.
દીઠીરે દીકરી દુઃખે દામણી, હો દમયંતી.
ભૂજ ભરી મહિયરીયાંને મળે, હો દમયંતી.
જુએ માવડી ભુજ મૂકી ગળે, હો દમયંતી.
મારી માવડી આવડી શે દુર્બળી, હો દમયંતી.
શું પૂછે માતપ્રીત પીયુની ટળી, કહે દમયંતી.
આંસુ હેડી તેડી મંદિરમાં ગયાં, સુણ રાયજી.
દાસી વેષનાં વસ્ત્ર મૂકાવિયાં, સુણ રાયજી.

વલણ

મૂકાવ્યો વેષ માત તાતે, બાળક મૂક્યાં ખોળેરે;
બે વરસે બાળકાં તે, માતાને મળીયાં ટોળેરે.

કડવું ૫૧ મું—રાગ આશાવરી

વૈશંપાયન વાણી વદે, સુણ જનમેજય ભૂપાળરે;
બૃહદશ્વ કહે યુધિષ્ઠિરને, મળ્યાં બન્ધો બાળરે. ૧
સાથ ભાત ને ભોજાઈ મળ્યાં, માતા ને વળી તાતરે;
દમયંતીને નાથ વિયોગે, અંતર માંહે અશાતરે. ૨
કુટુંબ સર્વે પૂછે પ્રેમે, શી શી વાર્તા વીતિરે;
ઘટે તેવો સમાચાર સતીએ, કહ્યો અથ ઇતિરે. ૩
ફરી શોધ નળની મંડાવી, ભીમકે મોકલ્યા દાસરે;
પ્રભુ પાખે દમયંતી, પાળવા લાગી સંન્યાસરે. ૪
અલવણ અંન અશન કરતું, અવનીપર શયનરે;
આભૂષણ રહિત અંગ અબળાનું, કાજળ વિના નયનરે. ૫
નિયમ રાખ્યો નાનાવિધનો, ઉગ્ર આખડી પાળેરે;
પતિવ્રતા તો પિયુને ભજે ને, અન્ય પુરુષ નવ ભાળેરે. ૬
નામ નળનું, ધ્યાન નળનું, સખીસું નળની વાતરે;
દુઃખે જાયે દિવસ ને રયણી, નયણે વરસે વરસાદરે. ૭
પરદેશી પંચ વિપ્રને, નિત્ય આપે આમાનરે;
વૈદરભી જાણે વાડવ વેષે, આવી મળે રાજાનરે. ૮
એવે આવી ઋતુ વર્ષાની, વૈદરભી વિરહ વધારણરે;
ગાજે મેહ ઉઘડકે દેહ, સખી આપે હૈયાધારણરે. ૯
વિનતા હીંડે વાડી માંહે, દ્રુમ લતાને તળેરે;
સુગંધ સંઘાતે બિન્દુ શીતળ, ગોરી ઉપર ગળેરે. ૧૦
કોકિલા બપૈયા બોલે, તે શબ્દ ભેદે અંગરે;
વિરહિણી તે વીજળી જાણે, ભેદે હૃદયા સંગરે. ૧૧
વર્ષાકાળે વિજોગ પીડે, માનિનીને મન ભાલેરે;
વૈદરભીને વર્ષાકાળ વીત્યો, આવ્યો ઋતુ શિયાળોરે. ૧૨
આકાશ અંગિયા અંબુજ ઉઘર્યા, નિર્મળ ઇંદુ શરદેરે;
પતિવિજોગ પીડે છે પાપી, સતિ રહે છે સત્ય પરદેરે. ૧૩
દુઃખે દિવસ નાંખે દમયંતી, એક વરસ ગયું વહીરે;
ત્રણ સંવત્સરની અવધ વીતી, નાથ આવ્યો નહીંરે. ૧૪
સુદેવની તેડી સ્તુતિ કીધી, આંસુ નયણે ઢાળરે;
નૈષધનાથને કોણ મેળવે, હો ગુરુજી તમ ટાળોરે? ૧૫

જન્મના તમો છો હેતસ્વી, કારજ મનથી કરવુંરે;
ન ઘટે કહ્યાની વાટ જોવી, શોધવા નિસરવુંરે. ૧૬
ધીરજ આપી નૈષધનારને, વેશ નાનાવિધ ધરતોરે;
દમયંતીએ શીખવ્યો હીંડે, ટેહેલ સઘળે કરતોરે. ૧૭
રથે બેઠા ફરે મુનિવર, સેવક સેવા કરેરે;
જ્યાં ગામ આવે ત્યાં કળા પાડી, વેશ ટેહેલીઆનો ધરેરે. ૧૮
ડોઢ માસ ગયો અટણ કરતાં, આવ્યો અયોધ્યા માંયરે;
સભા માંહે ટેહેલ નાખી, જ્યાં બેઠા ઋતુપર્ણ રાયરે! ૧૯
"અલભ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઇ, પરિત્યાજ તેનો કીધોરે;
ધર્મધોરિધર ધિક્ક તુજને, ફરી તપાસ ન લીધોરે. ૨૦
ફેંકે રત્નનું જતન ન થાયે, જાત નીવડી નેટરે;
વિલપે છે વસ્તુ વોહોરતીઆ વિના, કાં ભરે પરઘેર પેટરે ? ૨૧
કુળ લજાવ્યું કરમી માણસે, કીર્તિ કીધી ઝાંખીરે;
જ્ઞાની પુરુષ વિચારી જો જો, ટેહેલ સુદેવે નાખીરે" ૨૨
સભા સહુ વિસ્મય થઈ કાંઈ, ટેહેલ છે મરમાળીરે;
ગેહેલીયો ટેહેલીયો કરીને કહાવ્યો, કોઈ ઉત્તર નાપે વાળીરે. ૨૩
સુદેવ ગયો હયશાળા મધ્યે, ટેહેલ નાખી તેણે ઠારરે;
મહીલાનાં કહાવ્યાં વચન સુણીને, બાહુક નિસર્યો બહારરે. ૨૪
કદ્રુપ કાયા કામળ ઓઢી, કરમાંહે ખરેરોરે;
પ્રગટ ખારે ખંખારીને બોલ્યો, તીખો ને તરેરોરે. ૨૫
કારમો સરખો કપોળ ચહડાવે, ટુકડા કર નચાવેરે;
નાસિકાએ સડકા તાણે ને, નયણાં મચમચાવેરે. ૨૬
"ભારે વચન કહ્યાં તેં બ્રાહ્મણ, નિસર્યો મેહેણાં દેવારે;
વસ્તુને વિપત, તો વોહોરતીઓ કરતો હશે પરઘેર સેવારે. ૨૭
વોહોર્યું તે કાંઈ રત્ન જાણીને, કાચ થઈ નીવડીયુંરે;
તત્ત્વ રહિત માટે તજ્યું છે, નથી છૂટી પડીયુંરે. ૨૮
તેહ મિત્રને તજીએ જેનું, મળવું મન વિના ઠાલુંરે;
તે સ્ત્રીને પરહરિએ જેનું, પિયુ કરતાં પેટ વહાલુંરે. ૨૯
વાંક નહીં હોયે વોહોરતીઆનો, રહ્યો હોશે નિજધર્મેરે;
વસ્તુ વિપત પામતી હશે, તે, પોતે પોતાને કર્મેરે." ૩૦

ગૂઢ વચન કહી ઘોડારમાં, બાહુક જઈને બેઠોરે;
સુદેવ તો સાંસામાં પડ્યો, પ્રાણ વિચારમાં પેઠોરે. ૩૧
એ બોલી તો નૈષધનાથની, હારદ અનાહુતરે;
નળ ભૂપ એને કેમ કરી માનું, રૂપે બીજો ભૂતરે ! ૩૨
જઠરભરણ કોરીસનું જાળું, ફરી ન જાય બોલાવ્યોરે;
પડોશીને પૂછી કહાડયું, ત્રણ વરસ થયાં આવ્યોરે. ૩૩
રાજાએ પ્રીત કરીને રાખ્યો, અશ્વવિદ્યા કોઈ જાણેરે;
પવિત્ર નૈવેદ્યને પાળે, વિજોગનુ દુઃખ આણેરે. ૩૪
એવું સાંભળી સુદેવ ચાલ્યો, આવ્યો વિદર્ભ દેશરે;
વૈદર્ભી તવ આનંદ પામી, વિપ્ર પૂજ્યો વિશેષરે. ૩૫
સ્વામાએ સમાચાર પૂછયો, કહીં સ્વામીની ભાળરે ?
સુદેવ કહે નિસાસો મૂકી, જડ્યો નહીં ભૂપાળરે. ૩૬
દેશ વિદેશ ગામ ઉપગામ, અવની ખોળી બાધીરે;
અટણ કરતાં અયોધ્યામાં, શોધ કાંઈ એક લાધીરે. ૩૭
સભા નવ સમજી ઋતુપર્ણની, રહ્યાં મસ્તક ડોલીરે;
બાળબીહામણો ઘોડાર માંહેથી, બાહુક ઉઠ્યો બોલીરે. ૩૮
સ્વરૂપ જોઈ હું છળ્યો છઉં, સ્વમામાં બીહાવેરે;
નાઠો આવ્યો છઉં ફરી ફરી જોતો, રખે પૂંઠથી આવેરે. ૩૯
ભૂત પિશાચ કે જમકિંકર, પ્રેત અથવા રાહુરે;
અયોધ્યમાં રોતાં રાખવા, બાળકને તે હાઉરે. ૪૦
તેણે ટેહેલનો ઉત્તર આપ્યો, કાંઈ સ્વાદ ઇન્દ્રિનો વાંકરે;
કહે વસ્ત ખોટી થઈ નીવડી, શું કરે વોહરતીઓ રાંકરે ? ૪૧
પિયુજનથી પેટ જ વહાલું, તેનો સંગ તે માઠોરે;
બેહુને દુઃખ સરખાં હોશે, કહી ઘોડારમાં નાઠોરે. ૪૨
એ બોલી તો બાહુકીઆની, જુઓ વિચારી બાઈરે;
મર્મ વચન સુણી મહિલાનું, હદે આવ્યું ભરાઇ . ૪૩

વલણ

ભરાયું હદે રાણીતણું, ને આંસુ મૂક્યાં રેડીરે;
બાહુક નોહે એ નૈષધપતી, સુદેવ લાવો તેડીરે. ૪૪

કડવું ૫૨ મું-રાગ સોરઠી મારુ

આંસુ ભરીને કામિની કરે, વાણીનો વિચાર, ગુરુજી.
એ નોહે બાહુકના બોલડા, હોયે વીરસેન કુમાર, ગુરુજી.
એ જીવન પ્રાણાધાર, ગુરુજી, જાઓ મા લગાડો વાર, ગુરુજી. ૧
ભ્રાંત પડે છે રૂપની, તે પ્રગટ્યાં મારાં પાપ, ગુરુજી.
રૂપ ખોયું કહીં રાયજી, એ કોણે દીધો હશે શાપ, ગુરુજી.
મારા જાએ તનના તાપ, ગુરુજી, તમવડે થાય મેળાપ, ગુરુજી. ૨
અશ્વરક્ષકનો નોહે આશરોરે, જાણે અંતરની વાત, ગુરુજી.
બોલે બોલ જ મારીઓરે, નોહે ઘોડારીઆની ધાત, ગુરુજી.
હું જાણું બોલ્યાની જાત, ગુરુજી, હોય પુષ્કરજીનો ભ્રાત, ગુરુજી. ૩
પુનરપિ જાઓ તેડવારે, જીવન વસે છે જાંહે, ગુરુજી.
પરીક્ષા એ પુણ્યશ્લોકની, એકે દિવસે આવે આંહે, ગુરુજી.
જાઓ અયોધ્યામાંહે, ગુરુજી, હવે બેસી રહ્યા તે કાંહે, ગુરુજી. ૪
જઈ કહો ઋતુપર્ણ રાયને, તજી વૈદર્ભી નળ મહારાજ, ગુરુજી.
સ્વયંવર ફરી માંડિયોરે, છે લગ્નનો દહાડો આજ, ગુરુજી.
એ વાતે નથી લાજ, ગુરુજી જેમ તેમ કરવું કાજ, ગુરુજી. ૫
કપટે લખી કંકોતરીરે, ઋતુપર્ણને નિમંત્રણ, ગુરુજી.
સુદેવ તેડી લાવજો, જોઇએ બાહુકીઆનાં આચરણ, ગુરુજી.
એનું કેવું છે અંતઃકર્ણ, ગુરુજી, એનાં જોઇએ વપુ ને વર્ણ, ગુરુજી. ૬

વલણ

આચરણ અશ્વપાલકતણાં, ત્યાં આવે ઓળખાયરે;
પત્ર લેઇ પરપંચનો સુદેવ, આવ્યો અયોધ્યા માંયરે.

કડવું ૫૩ મું-રાગ સામેરી

સુદેવ સભામાં આવિયો જ્યાં, બેઠો છે ઋતુપર્ણ;
કરમાંહે આપી કંકોતરી, ઉપર લખ્યું નિમંત્રણ. ૧
પ્રીત વિશેષે પત્ર લીધુ, કીધું અવિલોકન;
સ્વસ્તિ શ્રી અયોધ્યાપુરી, ઋતુપર્ણ રાય પાવન. ૨
વિદર્ભ દેશથી લખીતંગ ભીમક, નળે દમયંતી પરહરી;
એને દેવનું વરદાન છે માટે, સ્વયંવર કીજે ફરી. ૩
પૃથ્વીના ભૂપતિ આવશે, તમો આવજો ખપ કરી;
સૂરજ વંશીને વરવો નિશ્ચે, કુંવરીએ ઇચ્છા ધરી. ૪

ભૂપતિ આનંદે ભર્યો, સભામાંહે એમ ભાખે;
ભાઇ વેદવાથી દમયંતી, કોને નહીં વરે મુજ પાખે. ૫
અધર ડસે કર ઘસે, વિપ્ર ઉપર આંખ કહાડે;
નોહોતરીયો નિર્માલ્ય દીસે, આવ્યો લગ્નને દહાડે. ૬
સુદેવ કહે હું કયમ કરું, વેગળું તમારું ગામ;
રાત દામ થાતાં આવવું, કંકોતરીનું કામ. ૭
ધાઇ ગયા સર્વ ભૂપ જે, પ્રથમ રૂપના પળકા;
ઋતુપર્ણ આસનથી ઉઠે બેસે, થાય પરણવાના સળકા. ૮
આહા ગઈ દમયંતી હાથથી, કંકોતરી આવી મોડી;
એક નિશાનો આંતરો હોત તો, જાત જેમ તેમ દોડી. ૯
ત્રાહે ત્રાહે બોલે મસ્તક ડોલે, નિસાસા મૂકે ઊંડા;
વૈદરભી વરતાં વેર વાળ્યું, અરે બ્રાહ્મણ ભુંડા. ૧૦
સાંઢ તો સાંપડી નહીં, નહીં પવનવેગી ઘોડા;
કંસાર દમયંતીના કરનો, નહીં જમે આ મોહોડાં. ૧૧
સભામાં બેઠો નિરાશ થઈ, પ્રધાન બોલ્યો વચન;
પેલો બાહુકીઓ શે અર્થ આવશે, બેઠો વણસાડે અંન? ૧૨
ઋતુપર્ણ આનંદ પામ્યો, મોકલ્યો સેવક;
લાવ તેડી બાહુકીઆને, જે જાણે ગયાની તક. ૧૩
શ્વાસ ભરાયો દાસ આવ્યો, અશ્વપાલકની પાસ;
ઉઠો ભાઈ ભૂપ તેડે છે, અહો પરાણો રાસ. ૧૪
બાહુક ચાલ્યો ચાબક ઝાલ્યો, મુખે તે બડબડતો;
આવ્યો નીચી નાડે નરખતો, નાકે તે સરડકાં ભરતો. ૧૫
સભા મધ્યે સર્વ હસ્યા, આ રત્ન રથખેડણ;
ઋતુપર્ણ બોલ્યો માન દેઈ, આવો દુઃખફેડણ. ૧૬
ઘણે દિવસે કારજ પડ્યું છે, રાખો અમારી લાજ;
તમો પરણાવો વૈદરભીને, વિદરભ જાવું આજ. ૧૭
સમુદ્ર સેવ્યો રત્ન આપે, મેં સેવ્યા એમ જાણી;
આજ વિદર્ભ લેઈ જાઓ, ગ્રહું દમયંતીનો પાણી. ૧૮
બાહુક વળતો બોલિયો, ફૂલાવિને નાસા;
આ ભિયા પરણશે દમયંતીને, અરે પાપિણી આશા. ૧૯

હંસ કન્યા કેમ કરે, વાયસસું સંકેત?
નિર્લજ્જની સાથે અમે આવું, તો પછે થાઉં ફજેત. ૨૦
છછોરા ન થઇએ રાયજી, પરપત્નીસું તલખ્યાં;
કેમ વરે વર જીવતે તો, મિથ્યા મારવાં વલખ્યાં? ૨૧
પુણ્યશ્લોકની પ્રેમદા ને, ભીમક રાજકુમારી;
તમો વિષયીને લજ્જા શાની, થાય ફજેતી મારી. ૨૨
રાય કહે હયપતિ, મારીવતી હયને હાંકો;
મારે તો સર્વસ્વ ગયુરે, તમો જેવારે ના કોહો. ૨૩
બાહુક વળતો બોલિયો, જ્યાં હોયે સ્વયંવર;
અંતર નહીં સેવક સ્વામીમાં, આપણ બન્યો વર. ૨૪
હાસ્ય કરીને કહે રાય, વર તમો પરથમ;
ભાગ્ય ભળશે કન્યા જડશે, ત્યાં જઇએ જ્યમ ત્યમ. ૨૫
દુબળા ઘોડા ચાર જોડ્યા, રથ કર્યો સાવધાન;
શીઘ્રે ત્યા શણગાર સજવા, સાંચર્યો રાજાન. ૨૬
રાણી કહે ઋતુપર્ણને, પરહરી હુંપર પ્રેમ;
ક્ષત્રી થઇને કરો ઘરઘરણું, નવ હોયે અંતે ક્ષેમ. ૨૭
પતિએ તજી તે અણછતી, કાંઈ એક ગોરી ગૂથ;
બાહુક વડે પરણવી રાય, થયું ઉજળુ દૂધ. ૨૮
સૂરજ વંશતણી એ શોભા, તમથી ઝાંખી હોય;
રીસ ચડી ઋતુપર્ણને, પછી ધણીઆણીને ધોય. ૨૯
અમો ભ્રમર કોટિ કુસુમ સેવુ, તું શું ચલાવીશ ચાલ?
વીજળી સરખી લાવું વેદરભી, કરું સોક્યનું સાલ. ૩૦
એમ કહી સભામાં આવ્યો, દુંદુભિ રહ્યાં છે ગાજી;
રીસ કરી કહ્યુ બાહુકને, કાં જોડ્યા દુર્બળ વાજી. ૩૧
કરણ લૂલા ને ચરણ રાંટા, બગાઈ બહુ ગણગણે;
અસ્થિ નિસર્યાં ત્વચા ગાઢી, ભયાનક હણહણે. ૩૨
ચારે નોહે ચાલવાના, આગળ નીચા પાછળ ઊંચા;
ખુધા ને ખોડે ભર્યા, બે કરડકણા બે બૂચા. ૩૩
ઋતુપર્ણ જોઈ શીશ ધુણાવીને, બોલ્યો વળતી ખીજી;
એ જોડી શું કુરૂપ લાવ્યા, જોડ ઘણી છે બીજી. ૩૪

પવન વેગે પાણીપંથા, શત જોજન હીંડે ઠેઠ;
એવા ઘોડા મૂકીને કાં, જોઆ દૈવની વેઠ. ૩૫
બાહુક કહે શી ચેષ્ટા માંડી ? શું ઓળખો અશ્વની જાત ?
જો પુષ્ટ હયને જોડશો તો, હું ન આવું સાથ. ૩૬
એ અશ્વ રાખવો ને રથ હાંકવો, ચડી બેઠો ભૂપાળ;
રાસ પરોણો પછાડીઓ, બાહુકને ચઢ્યો કાળ. ૩૭
આટલીવાર લગે લજ્જા રાખી, બોલ્યો નહીં મા મૂચ;
તું આગળથી રથે કેમ બેઠો, હું પેં તું શું ઉંચ ? ૩૮
ઋતુપર્ણ હેઠો ઉતર્યો, વિવિધ વિનય કરતો;
જાય રાય પાસે બાહુક નાસે, તે રથ પૂંઠે ફરતો. ૩૯
પ્રણિપત્ય કીધું ઋતુપર્ણે, હયપતિ હઠ મૂકો;
ઉપકારી જન અપરાધ મારો, બેઠો તે હું ચૂકો. ૪૦
બાહુક કહે યદ્યપ રાસ ઝાલું, બેસીએ બન્યો જોડે;
તુંને હરખ પરણ્યા તણો સમ, હુંએ ભર્યો છૌં કોડે. ૪૧
સામસામા ચક્ર ધરીને, બંને સાથે ચઢ્યા;
એડી દીધી બાહુકે સારે, અશ્વ ઢળીને પડ્યા. ૪૨
મુગટ ખસી ગયો રાયજીનો, માન શુકન હુઆ;
બાહુકે અશ્વ ઉઠાડિયા, હાંકે ને કહે ધણીમુઆ. ૪૩
અંન એવા અશ્વ નિર્બળ, ખાંચે ખીજી ખીજી;
રાય કહે લોક સાંભળે, એ વિના ગાળ દ્યો બીજી. ૪૪
સુદેવ તાણી બેસાડીઓ, રાય કહાડે છે ડોળા;
શેરીએ શેરીએ જાન જોવા, ઉભાં લોકનાં ટોળા. ૪૫
દુર્બળ ઘોડા દરિદ્ર બ્રાહ્મણ, જોગ સારથિનો જોડો;
વૈદરભીને વરવા ચાલ્યા, ભલો બન્યો વરઘોડો. ૪૬
હાંકે ને હીંડે પાછા પાછા, ચુંસરી કહાડી નાંખે;
તાણી દોડે ધરભણી, ઉભા રહે વણ રાખે. ૪૭
પૃષ્ઠ ઉપર પડે પરાણા, કરડવા પાછા ફરે;
પોહોળે પગે રહે ઉભા, વારે વારે મળ મૂત્ર કરે. ૪૮
રાય કહે હો હયપતિ, નથી વાત એકે સરવી;
બાહુક કહે ચિંતા ઘણી છે, મારે દમયંતી વરવી. ૪૯

ઘણે દોહલે ગામ મૂકયું, રાયે નિસાસા મૂકયા;
પુણ્યશ્લોકે હેઠાં ઉતરી, કાન અશ્વના ફૂંકયા. ૫૦
અશ્વમંત્ર ભણ્યો ભૂપતિએ, ઈંદ્રનું ધર્યું ધ્યાન;
અશ્વ ચારે ઉતપત્યા, ઉચ્ચૈઃશ્રવા સમાન. ૫૧
અવ નએ અડકે નહીં, રથ અંતરિક્ષે જાય;
દોટ મૂકી બેઠો બાહુક, રખે પડતા રાય. ૫૨
માંહોમાંહે વળગીને બેઠા, ભૂપ ને બ્રાહ્મણ;
રાય વિમાસે વરે કન્યા, વરુઆમાં વશીકરણ. ૫૩
કામણગારો કાળિયો, એના ગુણ રસાળા;
ત્રણ કોડીનાં ટટુઆં, એણે કર્યાં પંખાળા. ૫૪
હસી રાજા બોલિયા, થાબડી બાહુકની ખંધ
તારે પુણ્યે મારે થાશે, વૈદર્ભીસું સંબંધ. ૫૫
વાજીવિદ્યા વાસવની, તુજ કને પરિપૂર્ણ;
નાની વાત નોહે ભાઈ, રહે વિદ્યાનું સ્મરણ. ૫૬
ઐરાવત ને ઉચ્ચૈઃશ્રવા, હાર્યો ગરુડનો વેગ;
તારે હાંકવે હમણાં થઈશું, વિદર્ભ ભેગાભેગ. ૫૭
વિખાણે પોતાના ભાગ્યને, ભૂપ કહાડે ઘેલાં;
જો દમયંતી મુજને વરે તો, બાહુક પૂજું પહેલાં. ૫૮
ભીમકસુતાસું હસ્તમેળાપક, જો થાશે હયપતિ;
બાહુક કહે વિલંબ શો છે, પ્રબળ તારી રતિ. ૫૯
વાટ ઓસરે વાત કરતાં, ઉડતા ચાલે અશ્વ;
રાય વિદ્યાને વખાણે, ન જાણે મંત્રનું રહસ્ય. ૬૦
તાણ્યા ન રહે ત્રેહેકતા, દે દોટ ઉપર દોટો;
એક ઝાંખરે વળગી રહ્યો, રાયની પામરીનો જોટો. ૬૧
હાં હાં રાખ કહેતાં હય દોડ્યા, રથ ગયો જોજંન;
બાહુકે રથ રાખ્યો, કહે લઈ આવો રાજંન. ૬૨
રાય વળતો બોલિયો, શ્રમ મન વિચારી;
દમયંતીના નામ ઉપર, નાખી પામરી ઓવારી. ૬૩
જા લાવ બાહુક તુંને આપી, પામરી બેહુ જોડ;
બાહુક કહે દમયંતી ઉપર, હું સરખાં ઓવારું કોડ. ૬૪

રાય મોટા દાનેશ્વરી બોલ્યા, બાહુક જાચક તું થા;
પરણવા જાઉં દમયંતી, લેઉં તારી પામરીના ચુંથા. ૬૫
એવું કહી રથ ખેડીઓ ને, રાય મન વિમાસે;
રંક હોય તો સહુ લાવે, મોટા કેમ વરાંસે. ૬૬
હયપતિ તમમાં વિદ્યા મોટી, ગુણે વળિયો છેક;
તારે પ્રતાપે મુજ કને છે, વિદ્યા અનુપમ એક. ૬૭
ગણિત શાસ્ત્રને હું જાણું છઉં, કહો તો દેખાડું કરી;
એટલે બેહેડાનું વૃક્ષ આવ્યું, બન્યો પણ ઉતરી. ૬૮
રાય પ્રત્યે કહેરે બાહુક, ગર્વ વચન શાં આવડાં ?
બેહેડાંની જમણી ડાળે, કેટલાં છે પાંદડાં? ૬૯
રાયે વિચારીને કહ્યું, સહસ્ર ત્રણ ને શત ત્રણ;
બાહુકે જઈ વૃક્ષ છેદી, ડાળ પાડી ધરણ. ૭૦
ગણી જોયાં બાહુકે, ઉતર્યાં તંતોતંત;
ઉત્કૃષ્ટ વિદ્યા દેખીને, હરખ્યું નળનું ચંત. ૭૧
ફરી આવ્યો રથ પાસે, કહ્યું રાય તમો ધન્ય;
ભૂપ કહે જો મન મળે તો, વિદ્યા લીજે અન્યોન્ય. ૭૨
માંહોમાંહે મંત્ર આપ્યા, મને મન ગયાં મળી;
પરીક્ષા કરવા વિદ્યાની, નળે ડાળ છેદી વળી. ૭૩
કલ્પ્યાં તેટલાં પત્ર ઉતર્યાં, ગણિતસંખ્યા મળી;
ખીજી વિદ્યાને પ્રતાપે, દેહમાંથી નિસર્યો કળી. ૭૪
પાડાનું ચર્મ પહેરીયું, ઉંટ ચર્મનાં ઉપરણું;
ટુંકડા ચરણ ને શ્યામ વરણ, કેશ છે પંચવરણા. ૭૫
કરમાં કાતી આંખ રાતી, મુખે રુધિરના ઓઘરાળા;
ભર્યો રીસે સગડી શીશે, ઉડે અગ્નિની જ્વાળા. ૭૬
નિસરી નાઠો ભયે ત્રાઠો, ઉઠ્યો નળ નરેશ;
લપડાક મારી સગડી પાડી, મહ્યા કળીના કેશ. ૭૭
વીજળી સરખું ખડ્ગ કહાડ્યું, ન જાય જીવતો પાપી;
રાજભ્રષ્ટ કીધો દુઃખ દીધું, રહ્યો દેહમાં વ્યાપી. ૭૮
રગદોળ્યો રેણું માંહે રોળ્યો, કેમ પજો હુતો પૂઠે ?
આંખ તરડે દાંત કરડે, મારે ખડ્ગની મુંઠે. ૭૯

ઊઠે અડવડે અવની પડે, અકળાણ્યો અલેખે;
બાહુકના હસ્ત કળીનાં અસ્થ, ઋતુપર્ણ નવ લેખે. ૮૦
રદન કરતો આંખ ભરતો, કળી પાગે લાગે;
પુણ્યશ્લોકજી ઉગારીએ, નવ મારીએ ઘણું વાગે. ૮૧
અરે અધર્મનાં મૂળિયાં, તુંને જીવતો કેમ મૂકું?
અમો ઘણું તેં રવડાવ્યાં, નથી નેત્રનું જળ સૂકયું. ૮૨
અરે પાપી ધર્મછેદન, વિશ્વ વેદનાકારી;
વિજોગદાતા છેદન શાતા, તેં તજાવી નારી. ૮૩
અવગુણ એવા કરાવી સેવા, પારકે મંદિર;
વદે દીન વાણી મરણ જાણી, નેત્રે ભરિયાં નીર. ૮૪
મહારાજ વળતી મારજો, ગુણ અવગુણ બે જોઈ;
નળ કહે અવગુણ ભાજન, તેં સૃષ્ટિ સર્વ વગોઈ. ૮૫
સ્વામી બે ગુણ મોટા મુજમાં, અવગુણના છેદનઃ
નળ કહે ગુણ અવગુણ તું, બેઉનું કર વર્ણન? ૮૬
સ્વામી પ્રથમ અવગુણ વરણવું, મારું જે આચરણ;
જ્યાં હું ગયો ત્યાં ધર્મ નહીં, ને ભ્રષ્ટ ચારે વર્ણ. ૮૭
દંભી લોભી ને લલુતા, બ્રાહ્મણને કરું ભ્રષ્ટ;
અલ્પ આયુષ ને અલ્પ વિદ્યા, અલ્પ મેઘની વૃષ્ટ. ૮૮
અનાચાર ને અપરાધ બહુ, અનંત આભડછેટ;
સિદ્ધ હોય સંન્યાસી શીળિયો, ભ્રષ્ટ કરું હું નેટ. ૮૯
મર્યાદા લાજને મૂકાવું, ઉન્માર્ગે મંડાવું;
જપ તપ તીરથ ને જાત્રા, દાન દયા છંડાવું. ૯૦
ધ્વંસ કરું હું ધ્યાનમાં, તાપસને ડોલાવું;
અભક્ષાભક્ષ-અસ્પર્શાસ્પર્શ, અસત્ય વાચક બોલાવું. ૯૧
સ્વજન વૈર ને પરશુ મૈત્રી, હોય નીચ સંગત્ય;
વૈષ્ણવતા ફેડી વિષય સ્થાપું, એવી મારી મત્ય. ૯૨
માત પિતાને પુત્ર ઉવેખે, દેખે સ્યાળાસાળાં સાર;
ક્રીડા કામે આઠે જામે, સ્ત્રીમાં તદાકાર. ૯૩
વિખવાદ કરતાં જન્મ જાય, ગાય ગોરીના ગુણગ્રામ;
લંપટ નિર્લજ થઈ અતિ, જપે નારીનું નામ. ૯૪

હેલામાં બ્રહ્મચર્ય મૂકાવું, જતિ પડે મોહમાંજ;
પાખંડી લાંઠ સુખે જીવે, એવું મારૂં રાજ. ૯૫
હું વ્યાપું ત્યાં હરિહર નહી, નહિ દેવ દેવસ્થળ;
જ્ઞાન ગોષ્ઠિ કથા નહીં, એવું મારૂં બળ. ૯૬
સ્વામીદ્રોહી ને મિત્રદ્રોહી, ગુરુદ્રોહી નર ઘણા;
વચનદ્રોહી ને બ્રહ્મદ્રોહી, એ સઉ ગુણ આપણા. ૯૭
પ્રજા ખોટી રાજા લોભી, નિરંકુશ લંપટ નાર;
વ્યભિચારિણી, દ્રોહકારિણી, ભમતી હીંડે બહાર. ૯૮
ભરથાર પહેલી કરે ભોજન, સૂએ સ્વામી પહેલી;
થાકે નહીં તે વાત કરતાં, વઢકણી મન મેલી. ૯૯
ક્રોધમુખી ને ચોરટી, લોભણી ને લઢતી;
સાચી વાત સમે નહીં ને, આઠે પહોર બડબડતી. ૧૦૦
થોડા બોલી સાધુમુખી તે, સુતો સ્વામીને વેચે;
પૂછ્યો ઉત્તર આપે નહિ ને, બોલે પેચે પેચે. ૧૦૧
અભડાવે રસોઇ અન્ન ચાખે, જણાય પરમ પવિત્ર;
કળી કહે છે મારે પ્રતાપે, એવાં સ્ત્રીનાં ચરિત્ર. ૧૦૨
પંડિત દુખિયા ને મૂર્ખ સુખિયા, ભોગી રોગે ભરિયા;
અસાધુ સુખે અન્ન પામે, સાધુ ઘડિયે નહિ ઠરિયા. ૧૦૩
દાતાર ત્યાં ધન નહીં, દાતાર નહીં ત્યાં ધંન;
ખાનાર ત્યાં અન્ન નહીં, ખાનાર નહીં ત્યાં અન્ન. ૧૦૪
રૂપ હોય ત્યાં ગુણ નહીં, ને ગુણ ત્યાં નહીં રૂપ;
શા શા અવગુણ વરણવું, છે પ્રતાપ મારો અનૂપ. ૧૦૫
શિષ્યની સેવા ગુરુ કરે, સાધુઅસાધુનું આચરણ;
સ્ત્રીની સેવા કરે સ્વામી, શૂદ્રને સેવે બ્રાહ્મણ. ૧૦૬
છળ છળભેદ અધિક અધિકારી, અઘટિત કરે અન્યાય;
અન્ન વિક્રય, હય વિક્રય, કરે વિક્રય ગાય. ૧૦૭
પરપતિસંગ ને પરનિંદા, દીઠાં અપલક્ષણ;
ઉપવીત અન્ન સીમંત અન્ન, ક્રિયા અન્ન ભક્ષણ. ૧૦૮
કન્યા વિક્રય ભૂમિવિક્રય, કરે અકરાવ્યું કામ;
શય્યા લે ને ગોદાન લે, ને બોળે બાપનું નામ. ૧૦૯

વાટ પડાવે વિશ્વાસઘાતી, માંહોમાંહે વેર સાંધે;
પચ દેવનું પૂજન તજીને, અસુરને આરાધે. ૧૧૦
વૈરાગી વિષયી ને જોગી તે ભોગી, ખોટા વણજ વેપારી;
વિષય સેવન કરે ને ગર્ભ ધરે, નવ વરસની નારી. ૧૧૧
સુરભિ દૂધ થોડું કરે ને, દુકાળ ને દુર્ભક્ષ;
શોક રોગ વિજોગ ઘેર ઘેર, સદા ભરે જળ ચક્ષ. ૧૧૨
કોનું રુડું નવ દેખી શકું, મારે કો સાથે નહિ સ્નેહ;
કળિ કહે નળ રાયજી, છે અવગુણ મારા એહ. ૧૧૩
વિશેષ કેશ આમળી ઝાલ્યો, ચડી રાયને રીસ;
હવે ન મૂકું અધર્મી, હું છેદું તારું શીશ. ૧૧૪
અધર્મી અવનિ વિષે, આવડો તારો ઉન્માદ;
તારો વધ જાણી મને, સઉ દેશે આશીર્વાદ. ૧૧૫
ભયને ધરતો રુદન કરતો, રાયને કહે કળિ;
પછે મુજને મારજો, એ ગુણ મારા સાંભળી. ૧૧૬
કૃત ત્રેતા દ્વાપરે, શત વર્ષ તાપસ તાપે;
તોય તેને હરિહર બ્રહ્મા, દર્શન કોય ન આપે. ૧૧૭
કળી કહે મારા રાજ્યમાંહે, ધ્યાન ધરે વિશ્વાસે;
તો તેને ઇષ્ટદેવતા તે, આવી મળે ખટ માસે, ૧૧૮
એ ગુણ છે એક માહરો, હવે બીજો કહું વિસ્તારી;
શતવાર દાન કરે ત્રણ યુગે, એકવાર પામે ફરી. ૧૧૯
ભાવે કભાવે મારા વારામાં, જે હેતે નર નાર;
પુણ્ય કરે જો એક વારે, તો પામે શતવાર. ૧૨૦
નળ કહે જા નહિ હણું, ઉપજી મુજને માયા;
અનંત અવગુણ તાહરા, તે બે ગુણે ઢંકાયા. ૧૨૧
મારા રાજ્યમાં તું નહિ, જો હોય જીવ્યાનું કામ;
કળિ કહે હું ક્યાં વસું, વસવાનો આપો ઠામ. ૧૨૨
જ્યાં જાઉં ત્યાં નામ તમારું, તો ક્યાં રહું હું દાસ;
નળ કહે બેડાના દ્રુમમાંહે, સદા તારો વાસ. ૧૨૪
જ્યાં કથા હોય મહારી, અથવા હરિકીર્તન;
એવે સ્થાનક તું નહીં, તેનું લીધું વચન. ૧૨૩

રાય બેઠો રથ ઉપર, ઋતુપર્ણ સમજ્યો નહીં;
હર્ષે પૂર્ણસું હય હાંક્યા, જાણે પ્રેમસરિતા વહી. ૧૨૫

વલણ

વહી ચાલ્યો પ્રેમરસ, રથ ગાજતો ગડગડાટરે;
કહે ભટ પ્રેમાનંદ નાથની, વૈદરભી જુએ વાટરે. ૧૨૬

કડવું ૫૪ મું–રાગ ગોડી

દમયંતી કહે દાસીને, સુણ સાધવી;
છે વિપ્રનો વાયદો આજ, મહિલા માધવી. ૧
દેહથી ઋતુપર્ણ આવશે, સુણ સાધવી;
જો હોશે નળ મહારાજ, મહિલા માધવી. ૨
અવધ પહોંતી આવ્યા તણી, સુણ સાધવી;
થયાં ત્રણ સંવત્સર, મહિલા માધવી. ૩
એવડા અવિનય શા વસ્યા, સુણ સાધવી;
પ્રભુ ફરી ન તપાસ્યું ઘર, મહિલા માધવી. ૪
ન સંભાર્યાં બાળક બાહુઆં, સુણ સાધવી;
કઠણ પુરુષનાં મર્ન, મહિલા માધવી. ૫
હું મોઈ જીવી જોઈ નહીં, સુણ સાધવી;
વેઠયું હશે કેમ વન, મહિલા માધવી. ૬
એ વાયસ બોલે બારણે, સુણ સાધવી;
મન ઉપજે હરખ તરંગ, મહિલા માધવી. ૭
આજ ફરકે ડાબી આંખડી, સુણ સાધવી,
વળી ફરકે ડાબું અંગ, મહિલા માધવી. ૮
શું મનનો માન્યો આવશે, સુણ સાધવી;
થાશે શુકનકેરાં ફળ, મહિલા માધવી. ૯
શ્રવણે વધામણી સાંભળું, સુણ સાધવી;
કો કહે પધાર્યા નળ, મહિલા માધવી. ૧૦
વધ થાશે વેરી વિયોગનો, સુણ સાધવી;
ગયો જડશે સંજોગ, મહિલા માધવી. ૧૧
વીરસેન સુત આવશે, સુણ સાધવી;
ત્યારે ટળશે સઘળો રોગ, મહિલા માધવી. ૧૨

કો ખાશે આલી વધામણી, સુણ સાધવી;
નથી આપવા સરખી વસ્ત, મહિલા માધવી. ૧૩
અર્પીશ હાર હૃદયા તણો, સુણ સાધવી;
પ્રણમીશ જોડીને હસ્ત, મહિલા માધવી. ૧૪
બારીએ બેસી નિહાળીએ, સુણ સાધવી;
એવે ઉડતી દીઠી રજ, મહિલા માધવી. ૧૫
આ રથ આવે છે ગરજતો, સુણ સાધવી;
વળી ફરકે ગગને ધ્વજ, મહિલા માધવી. ૧૬
એ પડઘી પડે અશ્વચરણની, સુણ સાધવી;
એ હાંકણીમાં છે વિચાર, મહિલા માધવી. ૧૭
ઓ પરોણો ઉંચો ઉછળે, સુણ સાધવી;
હોય નળ મુખનો ડચકાર, મહિલા માધવી. ૧૮
રથ આવ્યો ગામને ગોંદરે, સુણ સાધવી;
હા હા હોય અયોધ્યાભૂપ મહિલા માધવી. ૧૯
દીસે સુદેવ બેઠો લુગડે, સુણ સાધવી;
પણ હાંકણહાર કદરૂપ, મહિલા માધવી, ૨૦

વલણ

કદરૂપ ખેડણ રથ તણો, કયમ કહીએ એ નળરાયરે;
અવસ્થા જોઇ ગામની, ઋતુપર્ણ દુઃખિયો થાયરે. ૨૧

કડવું ૫૫ મું—રાગ કેદારો

ઋતુપર્ણ કહે વિપ્રને, એ શું કારણ સુદેવરે?
ભ્રાંત પડે છે મુજને, નથી સ્વયંવરનો અવેવરે. ૧
મુનિ મુને મિથ્યા લાવિયો, કાંઇ દીસે છે કપટરે;
રિપુલોક હસાવીયા, ફેરો પડ્યો ફોગટરે. ૨
વિવાહકર્મ નથી દીસતું, નથી રચ્યો માંડવરે;
દુંદુભિ શે નથી બોલતાં, નથી થતું તાંડવરે? ૩
સુદેવ વળતો બોલિયો, છે છાનું વિવાહનું કર્મરે;
કંકોતરી કોને લખી નથી, નહીં ભાંજવા ભીમકને ભર્મરે. ૪
ક્ષણુંએક રહી આવજો, પુઠેથી મહારાજરે;
આગળથી તે સાંચર્યો, વધામણી લેવા કાજરે. ૫

વેદરભી જુએ વાટડી, વિપ્ર આવ્યો ઘરમાંયરે;
હરખે ભરી તત્ર સુંદરી, મુનિને લાગી પાયરે. ૬
રુડી કહેજો વધામણી, શું પધારે પ્રાણનાથરે?
બાઈરુડીપેરે નથી ઓળખ્યો, શતજોજન કીધા સાથરે. ૭
છે રૂપ તેહનું બીહામણું, જાણે બીજો નળરે;
બાહુકને પરીક્ષાને તેડજો, એકાંત વાડી સ્થળરે. ૮
દમયંતી હરખે ઘણું, જો આવ્યા છે ઋતુપર્ણુરે;
નગર લોક હસે ઘણું, જોઈ સારથિકેરો વર્ણરે. ૯
ભીમક રાય સામા ગયા, રથથી ઉતરયા રાયરે;
ત્રણે રાજકુંવર આવી ગળ્યા, ઉઠી સર્વે સભાયરે. ૧૦

વલણ

સભા સર્વ બેઠી થઈ, આસને બેઠા ભૂપરે;
ભીમક આદે સર્વ કો, જુએ સારથિનું રૂપરે. ૧૧

કડવું ૫૬ મું–રાગ કેદારો

ભૂપ ભીમક સ્તુતિ કરે ધણીરે, ભલે પધાર્યા અયોધ્યા ધણીરે;
થાકા અવેવ દીસે દેહનારે, એકલા શેં નથી સેનારે? ૧
હય દુર્બળે વળાયો છેકરે, સારથિ સંસાર વત્રેકરે;
ઈ અટપટું સરખું દીસેરે, એહવે બાહુક બોલ્યો રીસેરે. ૨
તુપર્ણ મુકો રથ તાણીરે, ઉઠો ઘોડાને કરો ચારપાણીરે;
ખ્યો પરોણોને રાસરે, જઈ બેઠા ઋતુપર્ણ પાસરે. ૩
ાવે વળગતો રાય આથો ખસેરે, સભા મુખે વસ્ત્ર દેઈ હસેરે;
મ મચમચાવે આંખડીરે, ખોળામાં વસ્ત્રની ગાંઠડીરે. ૪
તુપર્ણને બાહુક પૂછેરે, કાં વેહવાનો વિલંબ શું છેરે?
જા રાખે સાને વારીરે, તેમ બાહુક બોલે ખંખારીરે. ૫
તુપર્ણને પૂછે ભીમકરે, આ શું સખા કરે છે જકરે?
મિત્ર ક્યાંથી ઉપજ્યોરે, જેથી કામ હીડે છે લાજ્યોરે? ૬
ડો કાંહાંથી આવ્યા રાણારે, ઘણું થાકા રેણુ ભરાણારે?
તુપર્ણ કહે આ ભીયા ગુણીરે, નથી એકુ વિદ્યા ઉણીરે. ૭
ઇ વિદ્યાએ ન જાય વાધીરે, તે માટે મૈત્રી બાંધીરે;
રથહાંકણી વિદ્યા હાથેરે, મેં મૃગયા તેઆ સાથેરે. ૮

વન ભમતાં થયો અતિકાળરે, આંહાં આવી અહલ્યા ભૂપાળરે;
ભીમક કહે કીધી કરુણારે, આજ સહેજે સ્વામી પહરુણારે. ૯
ભૂપ ભીમકે હલમલ કીધીરે, રસોઇની આજ્ઞા લીધીરે;
ભૂપ બાહુક છે તે ભેદીરે, આ બીયા છે આત્મનિવેદીરે. ૧૦

વલણ

આત્મનિવેદી છે સારથી, હરખ્યો ભીમક ભૂપાળરે;
અંન વમન થાય દર્શને તો, આવડો શો સુગાળરે. ૧૧

કડવું ૫૭ મું–રાગ નટ

બાહુક મોકલ્યો વાડીમાંહે, રસોઇસ્થળ એકાંત;
કહે વૈદરભી કીજે પરીક્ષા, પુણ્યશ્લોકની પડે ભ્રાંત. ૧
ભીમક રાયે આજ્ઞા આપી, અશ્વનો લ્યો તપાસ;
ઋતુપર્ણ ઉતર્યો ભવ્ય ભુવને, કરે સેવા દાસ. ૨
દમયંતીયે ભીમકને કહાવ્યું, આજ્ઞા તમારી લીજે;
બાહુકમાં છે ગુણ નળરાયના, અમે પરીક્ષા કીજે. ૩
એકાંત વાડી દમયંતીની, કીધું રસોઇનું સ્થળ;
ઠાલો કુંભ આણીને મુકયો, મુકયાં કાષ્ટ નહીં અનળ. ૪
બીજાં પાત્ર મુકયાં નાનાવિધ, મુકયું નહીં મેક્ષણ;
માધવી કેશવી મુકી સેવાને, જાણે સર્વ લક્ષણ. ૫
દમયંતી બેઠી ઝરુખે, અંતરપટ આડો બાંધી;
તેડી લાવો રૂપાળાને, જુઓ કેમ જમે છે રાંધી. ૬
દાસી એક તેડવાને આવી, ચાલો કંદર્પ કોડ;
અમારી વાડીને શોભાવો, ચાલો ચંપક છોડ. ૭
ઉઠ્યો નળ ચાલ્યો અંતઃપુરમાં, આનંદ અંતર આણી;
સખી સાહેલી આશ્ચર્ય પામે, હસે તે સણુગટ તાણી. ૮
જુએ હેરીને દમયંતી, વિસ્મે થઈ મનમાંહે;
આ સ્વરૂપની ન મળે જોડી, જોતાં ત્રણ ભુવનમાંહે. ૯
શરીર દીસે દવનું દીઠું, સ્કંધે ખોડા પગે પતલોટા,
ટુંકડા કર ને નાસા નીસરી, મોટા પેટનો નળો. ૧૦
કાંહાં નળ કાંહા બાહુક, કાંહાં સુરજ રાહુ મડળ!
વાંકું મુખ ને મસ્તક મોટું, પાઘડી ઉંડળ ગુંડળ. ૧૧

એ સાથે શી ગોઠડી, ઋતુપર્ણને ભાવેટ લાગી ભવની;
દીઠતાં પગને સ્પર્શે કરીને, કાળી થાય છે અવની. ૧૨
પણ એહેને વિદ્યા હય હાંકવાની, આશ્ચર્ય સરખું દીસે;
કતરાતો આવે નાક ફુલાવે, ભ્રુકુટી ભરી છે રીસે. ૧૩
દમયંતી પાસે હસતી હસતી, ભાભી આવી ત્રણ;
બાઈ આ પુતળું કયમ પધરાવ્યું, વારુ રૂપ ને વર્ણ? ૧૪
કદાચિત નળજી નીવડશે, ને રહેશે એહેવું અંગ
કોહો બાઈ તમો એ પુરુષનો, કહી પેરે કરશો સંગ? ૧૫
શાપ હશે કોઈ તાપસનો, તો રહેશે એવો સર્વાંગે;
આ ભીયા આસન બેસશે, તમો કેમ રહેશો વામાંગે? ૧૬
જાંહાં હશે તાંહાંથી કાલ આવશે, બાઈ તમારો સ્વામી;
એમ વલખાં શું મારો છો? કાંઈ ધીરજ ધરો ગજગામી. ૧૭
વૈદરભી કહે કૌતુક મુકો, બેસી કરો પરીક્ષા;
જાઓ સેવા કરો બાહુકની, દાસીને દીધી શિક્ષા. ૧૮
કેશવી માધવી બંને આવી, બાહુકજીની પાસ;
હદે ભરાયું નળરાજાનું, ઓળખી બંનો દાસ. ૧૯
સુકાં વૃક્ષને સ્પર્શ કર્યો તે, તે થયું નવપલ્લવ;
દાસી તવ આનંદ પામી, હોય વૈદરભીનો વલ્લભ. ૨૦
કહે સહીયારી હો આચારી, મન ન આણુશો ધોકો.
દ્રુમ તળે સ્થળ પવિત્ર કીધું, અમો દીધો છે ચોકો. ૨૧
નહાવાનું તાંહાં વસ્ત્ર પહેરે, પાગડી પછેડી વરજે;
જંઘાયે ગુંછળાં કેશતણાં ને, શરીર ભર્યું છે ખરજે. ૨૨
નિચું ઉચું ભાળે શરીર ખંજવાળે, દાસીયે અવિલોકન કીધો;
રોટે પાયે હીંડે બડબડતો, ઠાલો કુંભ જઈ લીધો. ૨૩
વરુણમંત્ર ભણ્યો નળરાયે, તત્ક્ષણ કુંભ ભરાયો;
વીસ ઘડા રેડ્યા શીર ઉપર, ઉભો રહીને નાહાયો. ૨૪
દાસી અતિ આનંદ પામી, કૌતુક દીઠું વળતું;
ચુહલા મધ્યે કાષ્ઠ મુકયાં, અગ્નિવિણ થયું બળતું. ૨૫
ઉભરાતું અંન કરે હલાવે, કડછીનું નહીં કામ;
દાસી ગઈ દમયંતી પાસે, બોલી કરી પ્રણામ. ૨૬

વાજી વૃક્ષ ને જળ અનળ, એ ચાર પરીક્ષા મળી;
અંન લાવો અભડાવી એહેનું, વૈદરભી કહે જાઓ વળી. ૨૭
રમતી રમતી નેહે નમતી, નિરખતી નિજ ગાત્ર;
એક બાહુક વાતે વળગાડ્યો, એક લેઈ નાઠી અંનપાત્ર. ૨૮
અરે પાપિણી કહી બાહુક ઉઠ્યો, દાસીયે મૂકી દોટ;
માધવી કહે ફરી કરો રસોઇ, હું દેઈ આપું અખોટ. ૨૯
ફરી પાક નીપાવ્યો નળરાય, બેઠો કરવા ભોજંન;
પછે દમયંતીયે જોયું ચાખી, અણાવ્યું જે અંન. ૩૦
સ્વાદ ઓળખ્યો એ નળ નિશ્ચે, પાક છે પરમરસાળ;
કિંકરી ફરીને મોકલી ત્યારે, સાથે બંને બાળ. ૩૧

વલણ

સાથે બંને બાળ લેઈ, નળ કને આવી કિંકરી;
બાહુકે દીઠાં બાહુકે તાહરે, આંખડી જળે ભરીરે. ૩૨

કડવું ૫૮ મું–રાગ રામગ્રી

બાહુકે દીઠાં બાહુઆં, ઉલટયું અંતઃકર્ણ;
દામણાં મહારાં બાળકાંને, દેખીને આવે મર્ણ. બાહુકે૦ ૧
કળજુગે કલ્પાંત જ કીધું, બાળક વરત્યાં મોસાળ;
કોણ કૃત્ય મેં આચર્યાં, તજી અબળા અંતરિયાળ. બાહુકે૦ ૨
સંજોગ સાગર ઉલટયો, નયણાં વર્ષા સમાંન;
આલિંગન દેવા કારણે, સુતને કીધી સાન. બાહુકે૦ ૩
મળવાને તેડ્યાં મીઠડાં, કર લાંબા કીધા ધીશ;
છળ્યાં બીનાં બાળકાં તે, પાડે ચીસે ચીસ. બાહુકે૦ ૪
દાસીએ ચાંપ્યાં હદે સાથે, કીધો બાહુકનો તિરસ્કાર;
રહેવા દે તારું રમાડવું ભાઈ, રુએ છે રાજકુંમાર. બાહુકે૦ ૫
બાહુક કહે બાળકને સુને, સાંધ દેવાનો સ્નેહ;
નારે ભાઇડા ભેટતાં થાશે, કાળી કુંવરની દેહ. બાહુકે૦ ૬
છે ભર્ત્તાપતિનાં છોકરાં, તુંને અજાણ્યાનું કેમ મંન;
શે દુખે થાય છે ગળગળો, રોતાં ફૂટશે લોચન. બાહુકે૦ ૭
બાહુક વળતો બોલિયો ત્યારે, એવાં બાળકની જોડ;
આ દેખીને તે સાંભર્યાં, થયુ રમાડવાનું કોડ. બાહુકે૦ ૮

દાસીએ કહ્યું દમયંતીને, બોલ્યો બાહુક જે વાત;
બાઈ આશ્ચર્ય દીઠું અતિઘણું, કાળો કરે આંસુપાત. બાહુક૦ ૯
દમયંતીએ પૂછ્યું ભીમકને, નળની પડે છે ભ્રાંત;
આજ્ઞા હોય તો બાહુકને, પૂછું તેડી એકાંત. બાહુક૦ ૧૦
ભીમક કહે સતી સુતા, તુંને શું દેઉં શીક્ષા;
સુખે બોલાવો બાહુકિઆને, કરો નળની પરીક્ષા. બાહુક૦ ૧૧
વૈદરભી આવ્યાં અંતઃપુરમાં, જ્યાં પોતાની મેડી;
આજ્ઞા આપી દાસીને, લાવો બાહુકને તેડી. બાહુક૦ ૧૨
શીઘ્ર આવી સાહેલડી, અંતરમાંહી ઉલ્લાસ;
ઉઠો બાહુકજી ઉતાવળા, દમયંતીની પાસ. બાહુક૦ ૧૩
રાયજી વળતો બોલ્યો, હું છું દીન કંગાલ;
વારુવા સાથે વૈદર્ભીને, વાત કર્યાનું શું વહાલ? બાહુક૦ ૧૪
સોમવદની સુંદરી, સારંગનયની સુજાણ;
વાત કરતાં બ્રહ્મચર્ય ભાંગે, વાગે મોહના બાણ. બાહુક૦ ૧૫
પરઘરમાંહે અમો નવ પેસું, સ્ત્રીનાં ચંચળ મન;
સાધુ પુરુષને સદ્ય પાડે, આવીને દે આલિંગન. બાહુક૦ ૧૬
દાસીને તવ હાસ્ય આવ્યું, દૈવના કૌતુક જોય;
વિશ્વમોહિની દમયંતી તે,આ ભિયાને કયમ નહિ મોહોય. બાહુક૦ ૧૭
બોર ન ખાય કો કરતણું, વિપરીત વપુનું વાન;
એવા ઉપર વળી કર્મ લખ્યાં, વળી રૂપનું અભિમાન. બાહુક૦ ૧૮
બલાત્કારે તેડ્યો બાહુક, દાસી થઈ બાહિધર;
નીચી નાડે નળ ચાલીયો, જ્યાં ગૃહણીનું ઘર. બાહુક૦ ૧૯
જાતાં કહે છે કિંકરીને, બ્રહ્મચર્યને છે ઘાત;
વૈદરભી વિકારે ભરી, મને વશ કરવાની વાત. બાહુક૦ ૨૦
માધવી કહે બોલ વિચારી, કોણ ભાંગે છે ધર્મ;
વૈદરભી તને કયમ નહિ વરે, કરે અગ્નિ કર્મ? બાહુક૦ ૨૧
નથી આશરો ગયા તણો, કહિ ભીડાવ્યાં કપાટ;
દાસીએદેખાડી આંખડી, સારે ચાલ્યો પાધરી વાટ. બાહુક૦ ૨૨
બાહુકને બારણે બેસાડ્યો, ઢાળિ રૂપાનો બાજઠ;
દમયંતી ઉમરા ઉપર બેઠી, આડું ધરિ અંતરપટ. બાહુક૦ ૨૩

બાહુક ખુંખારે આળસ મોડે, માંડ્યાં વિષયિનાં ચિહ્ન;
ચિત્ત મળ્યું ત્યાં ચક કશોરે, જો નથી ભિન્નાભિન્ન. બાહુક૦ ૨૪

વલણ

જો નથી ભિન્નાભિન્ન તો, મધ્યે અંતરપટ કશું;
નહિ બોલો જો મન મૂકી, તો અમો ઉઠીને જશું. ૨૫

કડવું ૫૦ મું–રાગ કાફી

વિચન સંગાથે બોલ્યાં, વૈદરભી સુંદરી;
શા માટે ઉઠી જાઓ છો, તેડાવ્યા ખપ કરી. ૧
અમને રહેવું ઘટે, બાંધી અંતરપટે;
બોલું કેમ પ્રગટે, પરપુરુષ નિકટે. ૨
બેસોજી બાજઠે, બોલોજી ઉલટે;
ન પૂછું કપટે, બોલવું નિર્મળ ઘટે. ૩
પુરુષ છેડાયો હઠે, ચાલે પોતાની ચટે;
હીંડે નારીને નટે, લાજે નહીં રાજવટે. ૪
જે નર મન કાળા, મુખે વિષની જ્વાળા;
મૂકે વિજોગનાં ભાલાં, કેમ કહી શકે બાળા? ૫
બાહુકજી છો આચારી, સુણો વિનતિ મારી;
કાં મૂકિયે વિસારી, દોહેલે પાળી નારી. ૬
નવનવા નેહ ઉદે, વહાવાનાં વાયક વદે;
ભરી હોય જે મદે, પુરુષનાં કઠણ હદે. ૭
વળગી હીંડે કાંડે, નવનવી પ્રીત માંડે;
જણાય દુઃખને ટાંડે, સ્નેહીને નિશ્ચે છાંડે. ૮
જાણિયે મળિયે વહેલા, દેખીને થઇયે ઘેલાં;
નારી ન પ્રીછે પહેલાં, પુરુષનાં મન મેલાં. ૯
વહાલપણું કહીંએ ગયાં, મુખે કહેતા આલૈયા;
વજ્રપેં કઠણ હૈયાં, તરછોડ્યાં નાનાં છૈયાં. ૧૦
બ્રહ્માએ પુરુષ ઘડિયા, નારિને જીવે જડિયા;
દુઃખના દહાડા પડિયા, વેરડા થઈ નિમડિયા. ૧૧
પ્રીતડી જેની વ્યાપિ, તેને મારે અઘાપિ;
ફળ બે રૂડાં આપે, વૃક્ષને ચડથી કાપે. ૧૨

રખે મારી વેન શૂકે, પ્રવાસ જળ વહેતુ મૂકે;
તે જાણી ચતુરા શું ચૂકે, ફરી આવી ન ઢૂંકે. ૧૩
જે સ્થળનું જળ પીજે, શલ્યા ત્યાં કેમ દીજે;
જેપર દયા ધરીજે, તેનો જીવડો નવ લીજે. ૧૪
જેનો હાથ ગ્રહીએ, તેને મૂકી નવ જઇએ;
અમો અબળા છઇએ, વેદના કોને કહીએ. ૧૫
જેને પામી માનવ જને, દેવતા ન આણ્યા મને;
તેને ન મૂકીએ વને, રાખીએ પોતાકને. ૧૬
બેસી એક પાટે, કામિની કનકઘાટે;
થોડા અન્યાય માટે, ન મૂકીએ ઉજડ વાટે. ૧૭
અબળાનાં કોણ બળ, કદળીપેં કોમળ;
નયણે ભરે જળ, કડવાં કર્મનાં ફળ. ૧૮
વનમાં વાઘ ગાજે, પાવલીએ કાંટા ભાંજે;
બીજા લોકને દાઝે, શઠ સ્વામી નવ લાજે. ૧૯
વનમાં રામા રુવે, કોણ આંસુડાં લોંએ;
ફરી તપાસો ન જુએ, પોતાનું કુળ વગોએ. ૨૦
આથી ધરે અધેખે, વગડામાં ઉવેખે;
સ્વામી ન આવે લેખે, વેરીડા દેવ દેખે. ૨૧
ન જાણે નાર મોરી, છે છત્રપતિની છોરી;
અજગરે ગળી ગોરી, ચતુરાની શી ચોરી. ૨૨
નયણે આંસુ રેડે, પારધિ લાગો કેડે;
તારુણીને તેડે, છબીલીને છંછેડે. ૨૩
મળ્યા લંપટ લોકા કામી, કેમ જીવે ગજગામી;
કુળને લાગે ખામી, ન જાણે શઠ સ્વામી. ૨૪
નીચપણું નફેટ, કુળ લજાવ્યું નેટ;
ફરી માસીની વેઠ, પ્રેમદાએ ભર્યું પેટ. ૨૫
કર્મની લાંબી દોરી, ચઢી શિર હારની ચોરી;
ન જાણે નાથ અઘોરી, ભાંગો શીર ઇંધણપોરી. ૨૬
ન કરે પ્રેમદાની મીટ, વળી હવે આડી લીટ;
પુરુષ હૈયાના ધીટ, મન જેહવાં વજ્રકીટ. ૨૭

કહેતાં નહીં આવડે, દુઃખે હૈયાં ધડધડે;
ખોટું આળ ચહડે, ગગન તુટી પડે. ૨૮
પૃથ્વી જાય પાતાળે, સતીને જૂઠું આળે;
વિચાર ભણી ન ભાળે, ન જાણે કૂડી ગાળે. ૨૯
જે કો વિશ્વાસ કરે, પુરુષનો આધાર ધરે;
તે ઘેલી શીદ ઠરે, રોઇરોઇને મરે. ૩૦
ખપ કરીને વરી, દુઃખણી અંતે કરી;
બાહુક કહો વાત એ ખરી, તેને કાંઈ પૂછશે હરિ. ૩૧
છે કર્મની વસમી ગતિ, ભૂંશી નવ જાયે રતિ;
શત્રુ થયો પ્રજાપતિ, બ્રહ્માને દયા નથી. ૩૨
ભલાનો વેરી બ્રહ્મા, કઠણ તે કૃતવર્મા;
લખે લેખ કર્માધર્મા, કલેશને ઘાલે ઘરમાં. ૩૩

વલણ

કલેશ ઘાલે ઘરવિષે, પ્રજાપતિ કઠણ ઘણું;
બાહુકજીને પ્રશ્ન પૂછે, જોયું ડહાપણ તમતણું રે. ૩૪

કડવું ૬૦ મું–રાગ છંદ ભુજંગીની ચાલ

દહિ દેહ વિજોગની મેહજવાળી, મારે મર્મના બાણ પૂછે પ્રશ્ન બાળી;
તારી બુદ્ધ બાહુક બળવંત દીસે, કાંઇ જાણવા ભેદ ગમ મન હીસે. ૧
દિસે શારદા વાસ તમ જીભ અગ્રે, ભલું કાર્યું પધાર્યા ભીમક નગ્રે;
વિનય યુક્ત દિસો સર્વ સિદ્ધિવાન, ભૂત ભવિષ્ય જાણો તમો વર્તમાન. ૨
એક શોભિતા પુરુષ તે મૂર્ખ મોટા, જેવા સીપમાં મોતીના દાણા ખોટા;
એક રૂપહીણ પુરુષ બહુ ગુણ ભરિયા, જેમ હીરા સાચા સુવર્ણેજ જડીયા. ૩
બાહુક આપના સમ જો વૃથા ભાખું, તમ ઉપર વિશ્વ ઓવારી નાંખું;
ઇંદ્રવારુણીનાં ફળ કરમાં સાહે, પણ ભક્ષ કરતાં તેના પ્રાણ જાયે. ૪
એક રૂપવંત નારી કો નર નીરખ્યો, તેજવંત શોભે કોટિ કંદર્પ સરખો;
ધરે છત્ર સર્વત્ર જેની આણ વરતે, કરે નવનવા ભોજનો નિત્ય પ્રત્યે. ૫
એવા પુરુષને મોહી કોઈ નાર પહેલી, તપ તેજ સરખી જીવે ગઈ ઘેલી;
વરે અમર મુનિવરતણી આશ ત્રોડી, પંખીરાજનાં વચનપર પ્રીત જોડી. ૬
તજ્યાં માત ને તાત પિયર પડોશી, નવ જાણ્યું જે નાથજી છે સદોષી;
સોંપ્યાં તન મન પ્રાણ નિર્દોષ જાણી, સુણો બાહુકજી કહું કર્મ કહાણી. ૭

જેમ પારધિ કપટના કણ ચણાવી, પાડે પંખીને ફંદમાં સ્નેહ જણાવી;
વેધી મૃગને જેમ ઘંટા વજાડી, તેમ પ્રેમદા પ્રેમને પાશ પાડી.
બહુ રંગ વિલાસનાં સુખ દેખાડી, ગયા હાડ અંતે તે વિપત્ત પાડી;
જ્યાં કંદ ને મૂળ નહીં ફળ પાણી, તેવે ઠામ મૂકી કરી અનાથ રાણી.
ન કોઈ કરે એવું કર્મ કીધુ, અપરાધ પાખે ઘણું દુઃખ દીધું;
શત ખંડ કીધી તે વિજોગ શસ્ત્રે, ફરી વંનમાં તારુણી અર્ધ વસ્ત્રે.
ત્રણ દિવસ ત્રણ રયણી વનમાંહે ભટકી, નિર્દય નાથને વાત નવ મંન અટકી;
ગ્રહી અજગરે સુંદરી દુઃખી કીધી, મળ્યો પારધી ઈશ્વરે રાખી લીધી.
મળ્યા વાટમાં વાટ જાતા વેપારી કહી ડાકિણી શાકિણી માર મારી;
ચહડી ચોરી માથે મોતી માળકેરી, કરતાં પ્રીત વહાલાં થયાં સર્વ વેરી.
પરાધીન થઇને નીચુ કામ કરિયું, ધરી દાસી નામે પેટ ભરિયું
ત્રણ વર્ષ નાખ્યાં શ્વેત વસ્ત્ર પહેરી, નહીં કુંકુ કાજળ નહીં નાડુ લહેરી.
હવિષ્યાન્ન પરાધીન અન્ન પામી, તોય તેણીએ ન તજ્યો નિજ સ્વામી;
તપ નિયમ રાખી નિજ દેહ બાળ્યો, ગૃહસ્થરાજની નારે સંન્યાસ પાળ્યો.
કહો બાહુક રાય એ ધર્મ કેવો, ધરે નાથને એવા છેહ દેવો?
સર્વ પાપમાં શ્રેષ્ઠ વિશ્વાસઘાત, તેને પૂછશે કહો કાંઈ વૈકુંઠનાથ.
બાહુક એહ પ્રશ્નનો ઉત્તર દીજે, એવા કપટી પુરુષને શુંય કીજે?
સુણી નર્મવાણી નળનાથ રીઝ્યો, જોવા પ્રિત વિશેષ મહારાજ ખીજ્યો.
સુણો પ્રશ્નના ઉત્તર ભીમક બાળા, તે પુરુષને પ્રભવી પ્રેમજ્વાળા;
વરી સુંદરી પ્રેમદા સાધુ જાણી, મોહ્યો નાથ તેને કીધી પટરાણી.
બીજી નારીના સામુ સ્વપ્ને ન જોયું, ગુણહીન સ્ત્રીસાથ આયુષ્ય ખોયું;
સગાં મિત્રની પ્રીત તે નાથે ફેડી, ગયો પુરુષ વનમાં નારી સાથ તેડી.
વને સાત અપવાસ ભમતાંરે કીધાં, મચ્છ રાખવા નારને ત્રણ દીધા;
કીધો શ્રમ બીજાં મચ્છ નવ લાધ્યાં, પેલી પાપિણી નારે તે મચ્છ ખાધાં.
કહો ભીમકબાળા થઇ વાત એવી, પૂછે બાહુક પ્રશ્ન તે નાર કેવી?
જોતાં છે અપરાધ એ નોહે નહાનો, તેને મૂકતાં નાથનો વાંક શાનો?
ગ્રહી અજગરે સુંદરી આંસુ ઢાળે, તેમ કંથ ડસ્યો હશે સર્પ કાળે;
થયું શાકિનિ નામ અપવાદ એવો, કહ્યો હશે ભરતારને ભૂત જેવો."
જેમ સ્ત્રીએ કીધી પરઘેર વેઠ, તેમ તેણે ભરયું હશે પરઘેર પેટ;
કોણ કોનાં દુઃખને કહીને રોશે, બુદ્ધિવાન પ્રાણી કર્મ સામુ જોશે.

ધોળો સાળુ પહેરી સ્ત્રીએ પિંડ પીધો, કાળો કાંબળો ઓઢીને કંથ દીધો;
એ પ્રશ્ન ઉત્તર કહ્યા મેં વિચારી, વળી પૂછવું હોય તો પૂછ નારી. ૨૩
કહી મર્મની વાત નિજ નાથ જાણ્યો, ભાંગ્યો ભેદ મનમાંહે ઉત્સાહ આણ્યો;
એવી ગુહ્ય વાણી બીજો કોણ ભાખે, એવું કોણ બોલે નળ નાથ પાખે. ૨૪
થયું ભેટવા મન મર્યાદ નાઠી, અંતરપટનું વસ્ત્ર ગયુંરે ફાટી;
ગજગામિની ભામિની મદમાતી, આવી નાથ પાસે ગુણગ્રામ ગાતી. ૨૫
કરી પ્રદક્ષિણા પછે પાય લાગી, બોલી નૈષધનાથ કહ્યું માન માગી.
અપરાધ અબળાતણા કોટિ હોયે, પરિગ્રહ તો કરુણા મીટ જોયે. ૨૬
વન માંહે મૂકી અપરાધ પાખી, છે મચ્છ આહારના વિષ્ણુ સાખી;
તમ ચરણ વિષે મમ મન રાખું, તમ પાખે હું પેટમાં ધૂળ નાંખું. ૨૭
અમો અબળા નારીમાં બુદ્ધિ થોડી, કરે વિનતિ પ્રેમદા પાણ જોડી;
નથી રૂપનું કામરે ભૂપ મારા, થઈ કિંકરી અનુસરું ચરણ તારાં. ૨૮
સુણી વિનતિ નારની દીન વાણી, ઉઠ્યો બાહુક અંતરે પ્રીત આણી;
કરકોટક નાગનો મંત્ર ભાખી, જીર્ણ કામળુ દૂર દીધુંરે નાંખી. ૨૯
ત્રણે નાગનાં વસ્ત્ર પરિધાન કીધાં, હરખી સુદરી કારજ સર્વ સિધ્યાં;
જવ મૂળગું રૂપ મહારાજે ધરિયું, શ્વસુર ધામનું તિમિર તે સદ્ય હરિયું.
જેમ તરુવર પુંઠે વિંટલાય વેલી, તેમ કંથને વળગી રહી હર્ષઘેલી. ૩૦

વલણ

હર્ષ ઘેલી સુંદરી, ભેટી બીડી બાથરે;
જયજયકાર ઘરમાં થયો, દેખી નૈષધનાથરે. ૩૧

કડવું ૬૧ મું–રાગ સારંગ

વરત્યો જયજયકાર હો, નૈષધ નાથને નિરખીજી;
ફરી ફરી લાગે પાય હો, સાહેલી હૃદયા હરખીજી. ૧
નળ દમયંતી જોડી હો, જોઇ દોડી દાસજી;
સાસ ભરી સાહેલી હો, આવી ભીમકની પાસજી. ૨
રાયજી વધામણી દીજે હો, અદ્ભુત હર્ષની વાતજી;
ઋતુપર્ણનો સેવક હો, નિવડિયો નળનાથજી. ૩
બાહુક રૂપ પરહર્યું હો, ધર્યું મૂળગું સ્વરૂપજી;
સુણી સૈરંધ્રિની વાણી હો, હરખ્યો ભીમક ભૂપજી. ૪

વાજે પંચશબ્દ નિશાન હો, ગુણીજન વધાઈજી;
પુણ્યશ્લોકને મળવા હો, વર્ણ અઢારે ધાઈજી. ૫
નાના ભાતની ભેટ હો, પ્રજા ભૂપને લાવેજી;
કરે પૂજા વિવિધ પ્રકારે હો, મુક્તાફળ કુસુમ વધાવેજી. ૬
તોરણ હાથા દેવાએ હો, માનુની મંગળ ગાએજી;
દે મુનિવર આશિષ હો, અભિષેક બહુ થાએજી. ૭
વાજે ઢોલ નિશાન હો, મૃદંગ ભેર નફેરીજી;
સમગ્ર નગરે આનંદ વરત્યો હો, શણગાર્યાં ચૌટાં શેરીજી. ૮
મન ઉત્સાહ પૂરણ વ્યાપ્યો હો, ભીમક દીયે બહુ દાનજી;
ગયા અંતઃપુરમાં રાય હો, દીઠું રૂપનિધાનજી. ૯
કાંતિ તપે ચંદ્ર ભાનુ હો, વિલસે શક્ર સમાનજી;
કંદર્પ કોટિ લાવણ્ય હો, દીઠો જમાઈ જાજ્વલ્યમાનજી. ૧૦
પગ્યો ભીમક પૂજ્યને પાયે હો, હસી આલિંગન દીધુંજી;
આપ્યું આસન આદરમાન હો, પ્રીતે પૂજન કીધુંજી. ૧૧
અર્ઘ આરતિ ધૂપ હો, ભૂપતિને પૂજે ભૂપજી;
નખ શિખ લગે ફરી નિરખે હો, જોઈ જોઈ રૂપજી. ૧૨
શ્વસુર શ્વસુરપત્ની હો, શાલક શાળાહેલીજી;
દમયંતીને ઘણું પૂજે હો, ગાયે દાસી સાહેલીજી. ૧૩
લક્ષ્મીનારાયણ શિવઉમયા હો, તેવાં દંપતિ દીસેજી;
દીધું માન શ્વસુરવર્ગે હો, પૂછ્યું નૈષધ ઈશેજી. ૧૪

વલણ

નૈષધનાથને પૂછિયું, કુશળ ક્ષેમની વાતરે;
સમાચાર પરસ્પર જાણ્યો, હરખ્યો સઘળો સાથરે. ૧૫

કડવું ૬૨ મું–રાગ સામેરી

હાં હાં કહીને હાથ ઝાલ્યો, મળ્યા નળ ઋતુપર્ણરે;
ઓશિયાળો અયોધ્યાપતિ, જઈ પડ્યો નળને ચરણ. હાવાં હું શું કરુંરે.
પુણ્યશ્લોક પાવન સત્ય સાધુ, જાય પાતિક લેતાં નામરે;
તેવા પુરુષને મેં કરાવ્યું, અશ્વનું નીચું કામ. હાવાં હું શું કરુંરે.
જેનું દર્શન દેવ ઇચ્છે, સેવે સહુ નરનાથરે;
તે થઇ બેઠા મમ સારથિ, ગ્રહી પરાણે હાથ. હાવાં હું શું કરુંરે.
શત સહસ્ર જેણે જગ્ન કીધા, મેરુતુલ્ય ખરચ્યા ધનરે;
તે પેટભરી નવ પામિયા, હું પાપીને ઘેર અન. હાવાં હું શું કરુંરે.
જેનાં વસ્ત્રથી લાજે વિદ્યુલ્લતા, સ્ફાટિક મૂકે માનરે;
તે મહારાજ મારે ઘેર વસ્યા, કરી કાંબળું પરિધાન. હાવાં હું શું કરુંરે.
મેં હુંકારે તિરસ્કાર કીધો, હસ્યાં પુરનાં લોકરે;
ત્રણ વરસ દોહેલે ભોગવ્યાં, મેં ન જાણ્યા પુણ્યશ્લોક. હાવાં હું શું કરુંરે.
આળસુને ઘેર ગંગા આવ્યાં, ઉઠી નહીં નાયો મૂર્ખરે;
તે ગતિ મારે આજ થઈ, મેં જાણ્યા નહીં મહા પુરુષ. હાવાં હું શું કરુંરે.
શ્રાવણકીટને ઘેર જાયે, જેમ ધરાધર શેષરે;
જેમ નીચ મનુષ્યને ઘેર જાયે, ભિક્ષાને મહેશ. હાવાં હું શું કરુંરે.
જેમ ચકલીને માળે આવે, ગરુડ ગુણભંડારરે;
તેમ મારે ઘેર આવી વસ્યા, વીરસેનકુમાર. હાવાં હું શું કરુંરે.
જેમ કૃપણને ઘેર કમળા વસિયાં, પેર ન પ્રીછે વ્યયતણીરે;
તેમ મારે ઘેર નળ વસ્યા જેમ, ભીલને ઘેર પારસમણી. હાવાં હું શું કરુંરે.
જેમ અંધ પત્નીતણાં આભૂષણ તે, વૃથા જાએ સંસારરે;
જેમ તીવ્ર આયુધ કાયરને કર, મર્કટ મુક્તાહાર. હાવાં હું શું કરુંરે.
કળશ અમૃતનો ભર્યો કો, મુરખને પ્રાપ્ત થઇરે;
છે ભૂર ભોગી વારુણીનો, સુધાપાન પ્રીછે નહીં. હાવાં હું શું કરુંરે.
નિઃશ્વાસ મૂકે ને કંઠ સૂકે, થઈ ભૂપને વેદનાયરે;
અપરાધ વિચારી પોતાનો, ઋતુપર્ણ દુઃખિયો થાય. હાવાં હું શું કરુંરે.
પુણ્યશ્લોકને પાયે લાગે, ફરીફરી કરે વિનતિરે;
એ કૃતકર્મનાં કોણ પ્રાયશ્ચિત્ત, ભર્યાં લોચન ભૂપતિ. હાવાં હું શું કરુંરે.
પાવકમાંહે પરજળું કે, હળાહળ ભક્ષ કરુંરે;
જીવવું મારું ધિક્ક છે, દેહ હું નિશ્ચે પરહરું. હાવાં હું શું કરુંરે.

વલણ

પરહરૂં દેહ માહરો, ગોઝારો જીવીને શું કરંરે;
ઋતુપર્ણનું પરમ દુઃખ દેખી, સમાધાન નળે કરયુંરે.

કડવું ૬૩ મું–રાગ મારૂ

ઋતુપર્ણની પીડા જાણી, નૈષધ નાથ બોલ્યા ત્યાં વાણી;
ન થઇએ કાયર આંસુ આણી, એમ કહી લોહ્યાં લોચન પાણી. ૧
આપત્કાળ કર્મ શું કહીએ, જે જે દુઃખ પડે તે સહીએ;
કોને આસરે નિશ્ચે જઇએ, પંચ રાત્રિ સેવક થઈ રહીએ. ૨
ગુપ્ત રહ્યાનું કારજ સીધ્યું, મારૂ દુઃખ તમે હરી લીધુ;
જે જનુનીનું પય મેં પીધું, તેણે એવડું સુખ નથી દીધુ. ૩
દશ માસ તે પેટમાં રાખે, અધિક થાય તો ઓછું ભાખે;
ત્રણ વરસ લગી કોણ રાખે, ભલાઇ તમારી થઇ જુગ આખે. ૪
જ્યાં લગે સંપત્તિ હોય, ત્યાં લગે પ્રીત કરે સર્વ કોય;
ફ્રૂર્યો સમો ત્યારે સહ વિયોગ, નમતાં તે સામું ન જોય. ૫
જે લોભના લીધા માયા માંડે, થાય પરીક્ષા દુઃખને દહાડે;
ક્ષત્રી જણાએ ઉઘાડે ખાંડે, જુઠા મિત્ર તે બીડે છાંડે. ૬
કર્મકથા મેં મારી જાણી, ચોહો વર્ણનાં પોષ્યાં પ્રાણી;
જ્યારે વન નીસર્યાં હું ને રાણી, પ્રજાએ ન પાયું પાણી. ૭
થયો પુષ્કર બાંધવ વેરી, અક્કેકું અંબર નીકળ્યાં પહેરી;
કીધાં કૌતક લોકે શેરી શેરી, તે દુઃખસાગરની આવે છે લહેરી. ૮
મને ભાઈ પ્રજાએ કહાડી નાખ્યો,સ્વાદ સંસાર સગાઇનો ચાખ્યો;
ઋતુપર્ણ તમો શરણ રાખ્યો, તે ઉપકાર ન જાયે ભાખ્યો. ૯
શત કલ્પ કરે કો ગંગાસ્નાન, કરે કોટી જગન દે દાન;
કુરક્ષેત્ર કરે જપધ્યાન, નહિ ફળ શરણદાન સમાન. ૧૦
દુઃખ દેખી કલ્પે પુરના લોક, શુભ સમે આંસુ ભરો તે ફોક;
એમ કહી ભેટ્યા પુણ્યશ્લોક, ટાળ્યો ઋતુપર્ણનો શોક. ૧૧
ત્યારે ઋતુપર્ણ કહે છે શીશ નામી, અપકીર્તિ મેં બહુ પામી;
તમો સકળ નરપતિ સ્વામી, સ્વારથ અંધ થયો હું કામી. ૧૨
ભીમકતનયા જનેતા જેવી, પતિવ્રતા સાધવી દેવી;
તે ઉપર કુદ્દષ્ટિ એવી, એથી અન્યાય વાત બીજી કેવી. ૧૩

વલણ

કેવી વારતા અધર્મ છે, શું કરું હું દેહ ધારીરે ?
વૈદરભી મુજમાતા જેવી, વરવાની મેં બુધ કરીરે. ૧૪

કડવું ૬૪ મું–રાગ ધવલ ધન્યાશ્રી

લજ્જાકૂપમાં ભૂપતિ પડિયો, ઉચું, નશકે ભાળીજી;
ચતુરશિરોમણિ નૈષધનાથે, વેળા વાત સંભાળીજી. ૧
ભીમકરાયના પુત્રની પુત્રી, સુલોચના એવું નામજી;
દમનકુંવરતણી તે કુંવરી, શુભ લક્ષણ ગુણધામજી. ૨
અનંગ અંગના સરખી સુંદર, દમયંતી શું બીજીજી;
ઋતુપર્ણને તે પરણાવી, દમયંતીની ભત્રીજીજી. ૩
પહેરામણી ઘણું પ્રીતે આપી, સંતોષ્યો ઋતુપર્ણજી;
અયોધ્યાપતિ ચાલ્યો અયોધ્યા, નમી નળને ચર્ણજી. ૪
પરસ્પરે આલિંગન દીધાં, નળે આપી અશ્વવિદ્યાયજી;
પંચ રાત્રી રહ્યાં સ્ત્રી પુત્ર સાથે, પછે વિદાય થયા નળરાયજી. ૫
પ્રજા સર્વ સંગાથે લઈને, ભેટી નૈષધ જાયજી;
નાના વિધના વાજીત્ર વાજે, શોભા ન વર્ણી શકાયજી. ૬
ચતુરંગ સૈન્ય બહુ ભીમકે આપ્યું, સાથે થયો નરેશજી;
નળ રાજા ઘણા જોદ્ધા સંગાથે, આવ્યા નૈષધ દેશજી. ૭
તે સમાચાર પુષ્કરને પોહોતો, તેમ જ ઉઠયો રાયજી;
પ્રજાસંગાથે સામો મળવા, પ્રીતે પાળો પળાયજી. ૮
હયદળ પાયદળ ગજદળ રથદળ, કળ ન પડે કેકાણુજી;
પ્રબળદળ સકળ પુરવાસી, નિરખવા નળ તરસે પ્રાણુજી. ૯
વાહન કુંજર ધજા અંબાડી, મેઘાડંબર છત્રજી;
કનક કળશ ઘંટા બહુ ઘમકે, શોભે સુરીયાં પત્રજી. ૧૦
ભેરી ભેર મૃદંગ દુંદુભી, પટહ ઢોલ બહુ ગાજેજી;
વેણા વેણુ શરણાઈ શંખધુની, તાળ ઝાંઝ ઘણું વાજેજી. ૧૧
ઉદધિ પર્વણી જાણે ઉલટયો, ચંદ્ર પૂર્ણ નળ માટજી;
શ્રવણ પડયું સંભળાય નહીં, થઈ ભારે ભીડ પુરવાટજી. ૧૨
ભીમકનંદન કહે નળ પ્રત્યે, સૈન્યને આજ્ઞા દીજેજી;
પુષ્કર આવ્યો ક્રોધ ધરીને, સજ થાઓ જુદ્ધ કીજેજી. ૧૩

નળ કહે ત્રણે શાલક પ્રત્યે, મિથ્યા વિરોધ વિચારજી;
પુષ્કરનું મન થયું નિર્મળ, નાશ પામ્યો કળી વિકારજી. ૧૪
સાધુ પુરુષને કુબુદ્ધિ આવે તે તો પૂર્વકધર્મનો દોષજી;
પુષ્કરે કીધું કળીનું પ્રેર્યું, કહે વિચારી પુણ્યશ્લોકજી. ૧૫
ધ્રુવ ચળે રવિ પશ્ચિમ પ્રગટે, પાવક શીતળ થાયજી;
વિધિ ભૂલે નિધિ સાતે ચૂકે, પુષ્કર ધનુપ ન સાહેજી. ૧૬
એમ ગોષ્ઠિ કરતાં પુષ્કર આવ્યો, બંધન કરી નિજ હાથજી;
દંડવત્ કરતો ડગલાં ભરતો, ઘણું લાજતો મન સાથજી. ૧૭
નળે ઉઠ્યો બાંધવને દેખી, ગ્રહી કર બેઠો કીધોજી;
મસ્તક સુંધી પ્રશંસા કીધી, ભુજ ભરી હૃદયા લીધોજી. ૧૮
એક આસને બેઠા બંને બાંધવ, શોભે કામ વસંતજી;
સારે પ્રજાએ ઘણી પૂજા કીધી, આપી ભેટ અનંતજી. ૧૯
પુષ્કરે ઘણું દીન જ ભાખ્યું, થયાં સજળ લોચનજી;
હું કૃતઘ્ની કઠણ ગોઝારો, મેં દંપતી કહાવ્યાં વનજી. ૨૦
વણ અપરાધે વિપરીત કીધું, દીધુ દારુણ દુઃખજી;
સાત સમુદ્ર ન જાય શ્યામતા, ધોતાં મારું મુખજી. ૨૧
પુષ્કર વીરને નળે સમજાવ્યો, કહીને આતમજ્ઞાનજી;
એક ગજે બેઠા બેહુ બાંધવ, આવ્યા પુરનિધાનજી. ૨૨
ધ્વજા પતાકા તોરણ બાંધ્યાં, ચિત્ર સાથિયા શેરીજી;
અગર ધૂપ આરતિ થાયે, વાજે ભેરી નફેરીજી. ૨૩
ધવળ મંગળ કીર્તન ગાયા, હાથા કુંકુમરોળજી;
ચહુટાં ચોક રસ્તાને નાકે, પ્રજા ઉભી ટોળે ટોળજી. ૨૪
કુસુમ મુક્તાફળે વધાવે, ગોખ ચહડી નર નારીજી;
નૈષધ નગરીની શોભા સુંદર, શું અમરાપુરી ઉતારીજી; ૨૫
અભિજિત લગ્ન મુહૂર્ત સાધી, નળ બેઠા સિંહાસનજી;
મળવા સર્વ સગાં આવ્યાં તે, વોળાવ્યાં રાજનજી; ૨[illegible]
સેનાપતિ પુષ્કરને કીધો, નળે કીધા જગ્ન અનંતજી;
ધર્મરાજ કીધું નળરાયે, વરસ સહસ છત્રીશ પર્યંતજી. ૨[illegible]
નળના રાજ્યમાં બંધન નામે, એક પુસ્તકને બંધનજી;
દંડ એક શ્રીપાતને* હાથે, ધન્ય વીરસેનનંદનજી. ૨[illegible]

* સંન્યાસી.

કંપારવ ધજાને વરતે, પવન રહે આકાશજી;
કુળકર્મ પારધિયે મૂક્યાં, જીવનો ન કરે નાશજી. ૨૯
ભય એક તસ્કરને વરતે, કમાડને વિજોગજી;
દ્યૂત રમે દંપતિ લગ્ન દિન, સાગ વ્યસનનો ભોગજી. ૩૦
ચતુરવર્ણ તો સર્વે શૂરી, જ્ઞાનખડ્ગ તીવ્ર ધારેજી;
દેહ ગેહ મધ્યે ખટ તસ્કર, પીડી ન શકે લગારેજી. ૩૧
શૌચ ધર્મ દયા તત્પરી, આપે તે શુભ દાનજી;
યાજન અધ્યાપન અધ્યયન, સેવામાં સાવધાનજી. ૩૨
હરિભક્તિ નથી તેનું નામ દરિદ્રી, જેને ભક્તિ તે રાજાનજી,
તેહ મુઓ જેની અપકીર્તિ મુહે, અકાળ મૃત્યુ ન થાયજી. ૩૩
માગ્યા મેહ વરસે વસુધામાં, દૂધ ઘણું કરે ગાયજી;
માતપિતા ગુરુ પ્રિય વિષ્ણુની, સેવા કરે સર્વ કાયજી. ૩૪
પર નિંદા પરધન પરનારી,- કુદૃષ્ટે નવ જોયજી;
એવું રાજ નળનાથે કીધું, પુણ્યશ્લોક ધરાવ્યું નામજી. ૩૫
પછે પુત્રને રાજ આપી ગયા, તપ કરવા ગુણગ્રામજી;
અનશન વ્રત લેઇ દેહ મૂક્યો, આવ્યું દિવ્ય વિમાનજી. ૩૬
વૈકુંઠ નળ દમયંતી પહોંતાં, પામ્યાં પદ અવિધાનજી;
બૃહદશ્વ કહે હો રાય યુધિષ્ઠિર, એવા હવા ન હોયજી. ૩૭
એ દુઃખ આગળ તારાં દુઃખને, યુધિષ્ઠિર શું રોયજી;
કાલે અર્જુન આવશે રાયજી, કરીને ઉત્તમ કાજજી. ૩૮
કથા સાંભળી પાયે લાગ્યો, મુનિવરને મહારાજજી;
યુધિષ્ઠિર કહે પરિતાપ ગયો મનનો, સાંભળી સાધુ ચરિત્રજી. ૩૯
અવિચળ વાણી ઋષિ તમારી, સુણી હું થયો પવિત્રજી;
થોડે દિવસે અર્જુન આવ્યા, રીઝ્યા ધર્મરાજાનજી. ૪૦
વૈશંપાયન કહે જનમેજય, પૂર્ણ થયું આખ્યાનજી;
શિખે સુણે કે આપે પુસ્તક, સર્વ તીર્થ ફળ સ્નાનજી. ૪૧
કરકોટક ને નળ દમયંતી, સુદેવ ઋતુપર્ણ રાયજી;
એ પાંચેનાં નામ લેતાં, કળજુગ નાથી જાયજી. ૪૨
પુત્ર પૌત્ર ધન ધાન્ય સમૃદ્ધિ, પામે વળી નર નારજી;
બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ ટળે ને, ઉતરે ભવજળ પારજી. ૪૩

વીરક્ષેત્ર વડોદરું કહાવે, ગરવો દેશ ગુજરાતજી;
કૃષ્ણસુત કવિ ભટ પ્રેમાનંદ, વાડવ ચોવીસા ન્યાતજી. ૪૪
ગુરુપ્રતાપે પદબંધ કીધો, કાલાવાલા ભાખીજી;
આરણ્યક પર્વની મૂળ કથામાં, નૈષધ લીલા દાખીજી. ૪૫
મુહૂર્ત કીધું સુરતમાંહે, થયું પૂર્ણ નંદરબારજી;
કથા એ નળ દમયંતી કેરી, સારમાંહે સારજી. ૪૬
સંવત સત્તર બેતાળો વર્ષે, પોષ સુદિ ગુરુવારજી;
દ્વિતીયા ચંદ્ર દર્શનની વેળા, થઈ કથા પૂર્ણ વિસ્તારજી. ૪૭
તે દિવસે પરિપૂરણ કીધો, ગ્રંથ પુનિત પદબંધજી;
શ્રોતા વક્તા સહુને થાશે, શ્રીહરિકેરો સંબંધજી. ૪૮

નળાખ્યાન સંપૂર્ણ

મામેરું

કડવું ૧ લું–રાગ આશાવરી

શ્રીગુરુ ગણપતિ શારદા, હું સમરું સુખે સર્વદા;
મનમુદા કહું મામેરું, મહેતાતણુંરે. ૧

ઢાળ

મામેરું મહેતાતણું, પદબંધ કરવા આશ;
નરસિંહ મહેતો ભક્ત બ્રાહ્મણ, જુનાગઢમાં વાસ. ૨
ભાભીએ એક વચન કહ્યું, મેહેતાને લાગી દાઝ;
પરિત્યાગ કીધો ઘરતણો, મહેતો વન ગયા તપકાજ. ૩
તે વનવિષે એક દહેરું દીઠું, અપૂજ્ય શિવનું લિંગ;
નરસૈયે તેની પૂજા કીધી, અંતરમાંહી ઉમંગ. ૪
ઉપવાસ સાત મહેતે કર્યા, તવ રીઝયા શ્રીમહાદેવ;
કમળની પેરે લિંગ વિકાશ્યું, પ્રભુ પ્રગટ થયા તતખેવ. ૫
કર્પૂર ગૌર સ્વરૂપ શોભા, ધર્યા ઉમયા ડાબે પાસ;
બિરાજે જટામાં જાહ્નવી, નિલવટ ચંદ્ર પ્રકાશ. ૬
છે રુંઢમાળા સર્પભૂષણ, વાઘાંબર ગજચર્મ;
વાજે ડાક-ડમરુ શંખ શૃંગી, મહેતે દીઠા પરીબ્રહ્મ. ૭
તવ નરસૈયો જઈ પાયે લાગ્યો, ત્યારે મસ્તક મૂકયો હાથ;
માગ્ય માગ્ય હું કૃપાળ છું, એમ બોલ્યા ઉમિયા નાથ. ૮
મહેતો કહે મહાદેવજી, એક માગું છું સ્વામીન;
તમતણું દર્શન પામિયો, હવે વિષ્ણુનું દર્શન. ૯
ધન્ય ધન્ય સાધુ શિવ કહે, તને ભક્તિની છે આશ;
અખંડ વ્રજમાં ગયા તેડી જ્યાં, હરિ રમે છે રાસ. ૧૦

વલણ

રાસમંડળતણી રચના, લીલા શી વખાણે કવી;
નરસૈયો કૃતારથ થયો, તે કૃપા શ્રીહરની હતી. ૧૧

કડવું ૨ જું–રાગ ધન્યાશ્રી

દૃશ્રુત લીલા રાસ વિરાજેજી, દર્શન કીધે ભવદુઃખ ભાજેજી;
પિકા ગાય વાજિત્ર વાજેજી, મહા સુખ દીધું શિવ મહારાજેજી. ૧

ઢાળ

મહારાજ શિવ મહારાજજીએ, ગ્રહ્યો મહેતાનો હાથ;
તે સદાશિવને દેખીને, સામા આવ્યા વૈકુંઠનાથ. ૨
હરિ હર હરખીને મળ્યા, નમી ગોપી શિવને પાય;
નરસૈંયો જઈ નમ્યો નાથને, તવ પૂછે ગોકુળરાય. ૩
કહો સદાશિવ આ કોણ છે, તમે દેખાડ્યો આ ઠામ;
મહાદેવ કહે એ દાસ તમારો, વિપ્ર નરસિંહ નામ. ૪
ભક્તિ ઇચ્છે તમારી, કીર્તન કરે ગુણ ગાય;
કરુણા કરો શ્રીકૃષ્ણજી, તવ બોલ્યા વૈકુંઠરાય. ૫
હાથ ગ્રહી તમે તેડી લાવ્યા, સદાશિવ ભગવાન;
એ નરસૈંયો મેં ભક્ત કીધો, ઉદ્ધવ વિદુર સમાન. ૬
મસ્તક ઉપર હાથ મૂકી, કહે શ્રીગોપાળરે;
દુઃખ વેળા મને સંભારજે, હું ધાઈ આવીશ તત્કાળ. ૭
કરજે તું કીર્તન ભક્તિ મારી, તરીશ ભવસંસાર;
આ દીઠી તેવી લીલા ગાજે, કેવળ રસ શણગાર. ૮
પછી રાસમંડળતણી રચના, દેખાડી તેણીવાર;
નરસિંહ મહેતા પ્રત્યે બોલ્યા, સ્વામી શ્રીત્રિપુરારીરે. ૯
રખે લોકાચાર મનમાંહિ ગણતો, મસ્તક સાટે ભક્તિ;
રાધાકૃષ્ણનો વિહાર ગાજે, જુએ તેવી જુક્તિ. ૧૦
અંતર્ધાન થયા એમ કહિને, ભોળા શંકર દેવ;
પળ માત્રમાં નરસૈંને મૂક્યો જુનેગઢ તતખેવ. ૧૧
થઈ નરસૈંયાની નિર્મળ વાણિ, કવિ શક્તિ ભક્તિ અપાર;
રાધાકૃષ્ણ શું રંગ લાગ્યો, ગણે તૃણવત સંસાર. ૧૨
પછી તાલ વાતા ગીત ગાતા, પધાર્યા પુરમાંય;
નરસિંહ મહેતો જઈને નમિયા, ભાભીકેરે પાય. ૧૩
તમને ગોરાણી મેં પ્રમાણી, હુંને કહ્યું કઠણ વચન;
હરિ હર બંને મુજને મળ્યા, તે ભાભી તમારું પુણ્ય. ૧૪

વલણ

પુણ્ય તમારું માત મારી, મને મળ્યા શ્રીપરિબ્રહ્મરે;
છે સાધવી સ્ત્રી મહેતાતણી, પછી માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમરે. ૧૫

કડવું ૩ જું–રાગ વેરાડી

મહેતે માંડ્યો ગૃહસ્થાશ્રમ, પતિવ્રતા ઘેર નારી ધર્મ;
દામોદરની સેવા કરે, માળા તિલક ને મુદ્રા ધરે. ૧
સાધુ વૈરાગી વૈષ્ણવ સંગ, શંખ તાળ ને વાજે ચંગ;
ચોક માંહી તુળસીનાં વંન, અહર્નિશ થાયે કિર્તન. ૨
નહિ ખેતી ઉદ્યમ વેપાર, હરિભક્તિમાં મહેતો તદાકાર;
જે આવે તે વૈષ્ણવ જમે, ગુણ ગાઇને દહાડા નિર્ગમે. ૩
વિશ્વંભર પૂરું પાડે અન્ન, વિશ્વાસ ઘણો મહેતાને મંન;
બે સંતાન આપ્યાં ગોપાળ, એક પુત્રી ને એક જ બાળ. ૪
શામળદાસ કુંવરનું નામ, તે પરણાવ્યો રુડે ઠામ;
કુંવરબાઇ નામે દીકરી, પરણાવ્યાં રુડો વિવાહ કરી. ૫
પામ્યાં મરણ પત્ની ને પુત્ર, મહેતાનું ભાંગ્યું ઘરસૂત્ર;
પતિવ્રતા વહુ વિધવા થઇ, કુંવરબાઇ તે કુશળી રહી. ૬
સ્ત્રી પુત્ર મરતે રોયાં લોક, મહેતાને તલ માત્ર ન શોક;
ભલું થયું ભાંગી જંજાળ, સુખે ભજશું શ્રીગોપાળ. ૭
કુંવર બાઇ પછે મોટી થઇ, આણું આવ્યું ને સાસરે ગઇ;
સસરો શ્રીરંગમહેતો નામ, મોટું ઘર કહાવે બહુ દામ. ૮
છે સાસારિયાંનિ ઘણું અભિમાન, ધનનું તે અતિ કરે ગુમાન;
નણંદ જેઠાણી વાંકું ભણે, કુંવર બાઇને દુબળી ગણે. ૯
આવી વૈષ્ણવની દીકરી, સાસરવેલ સૌ પાવન કરી;
ચેષ્ટા કરે સાસુ ગર્વભરી, કુંવર બાઈ નવ બોલે ફરી. ૧૦
છે લઘુવેષ નહાનો ભરથાર, તે નવ પ્રીછે વિવેક વિચાર;
કુંવરબાઇનું આવ્યું સીમંત, સાદર વાત ન પૂછે કંથ. ૧૧
રૂપ દેખી અતિ વહુવરતણું, સાસરિયાં મન હરખે ઘણું;
કહે મહેતો હરિનો છે દાસ, મોસાળાંની શી કરવી આશ? ૧૨
વહુનો ઓરિયો વીતે ખરો, કાંઇક મોસાળું ઘરથી કરો;
દુર્બળની દિકરી રાંકડી, આચાર કરી બાંધો રાખડી. ૧૩
ન કહાવ્યું પિયર ન કોને કહ્યું, પંચમાસી તો એળે ગયું;
શ્રીમંતના રહ્યા થોડા દંન, કુંવરબાઇને થઇ ચિંતા મંન. ૧૪
ઓશિયાળી દીસે દામણી, વહુવર આવી સાસુ ભણી;
બોલી અબળા નામી શીશ, બાઇજી રખે કરતાં રીશ. ૧૫

આપણો ગોર પંડ્યો ખોખલો, જુનાગઢ સુધી મોકલો;
મોકલો લખાવી કંકોતરી, તવ સાસુ બોલી ગર્વે ભરી. ૧૬
કાં વહુવર તને ઘેલું લાગ્યું ? મા મુઈ ત્યારે મહિયર ભાંગ્યું;
તાળ વજાડે કીર્તન કરે, નાચી ખુંદીને ઉદર ભરે. ૧૭
દરિદ્ર ઘરમાં ફેરા ફરે, તે મોસાળું કયાંથી કરે?
જે સગાંથી અર્થ નવ સરે, શું થાયે તેને નોતર્યે ? ૧૮
મહેતાને વહાલું હરિનું નામ, જોવા મળશે બાધું ગામ;
તમને ડોસો મળવાનું હેત, અમો નાતમાં થઇએ ફજેત. ૧૯
તમારો સસરો લાજે બાઇ, વણુ આવે સરશે વેવાઇ;
કુંવરબાઇ તવ આંસુ ભરી, સાસુ પ્રત્યે બોલી ફરી. ૨૦
બાઇજી એમ બોલતાં શું ફ્ગો? દુર્બળ પણ પોતાનો સગો;
અહિં આવી પાછા જાશે ફરી, એ મિષે મળશું બાપ દિકરી. ૨૧
સાસુને મન કરુણા થઈ, પોતાના સ્વામીને પૂછયું જઈ;
રણા સીમંતના થોડા દહાડા કુંવર વહુ લે છે આડા. ૨૨
લખી મોકલો કંકોતરી, મળવા દ્યોને બાપ દીકરી;
વેવાઇને લખીએ એક પત્ર, જેમ તેમ કરતાં આવજો અત્ર. ૨૩
શ્રીરંગ મહેતો પરમ દયાળ, કાગળ એક લખ્યો તત્કાળ;
સ્વસ્તિશ્રી જુનાગઢ ગામ, જે હરિ વૈષ્ણવનો વિશ્રામ. ૨૪
નાગરી નાતતણા શણુગાર, સાધુ શિરોમણિ પરમ ઉદાર;
ભક્ત નાયક વૈષ્ણવના ધણી, સદા કૃપા હોય કેશવતણી. ૨૫
સર્વોપમા જોગ કરુણા ધામ, મહેતા શ્રીપંચ નરસૈં નામ;
અહિં સહુને છે કુશળ ક્ષેમ, લખજો પત્ર તમો આણી પ્રેમ. ૨૬
એક વધામણિતણો સમાચાર, અમારાં ભાગ્યતણો નહિ પાર;
કુંવર વહુને આવ્યું સીમંત, અમ ઉપર ત્રુઠા ભગવંત. ૨૭
માઘ શુદિ સપ્તમી રવિવાર, મુહૂર્ત અમે લીધું નિર્ધાર;
તમો તે દિન નિશ્ચય આવજો, સગાં મિત્ર સાથે લાવજો. ૨૮
ન આણુશો મનમાં આશંક, તમ આવે પામ્યા લખટંક;
ઉજળો સગો આવ્યો બારણે, સોનાનો મેરુ કીજે વારણે. ૨૯
જો મહેતાજી નહિ આવો તમો, ખરેખરા દૂભાઇશું અમો;
આપ્યું પત્ર ગુરુના કરમાંય, પંડ્યો ખોખલો કર્યો વિદાય. ૩૦

કુંવર બાઇએ તેડ્યા ઋષિરાય, એકાંતે બેસાડી લાગી પાય;
ત્યાં બે દહાડા પરુણા રહેજો, મહેતાને સમજાવી કહેજો. ૩૧
કાંઈ મોસાળું સારું લાવજો, સંપત્ત હોય તો હ્યાં આવજો;
કાંઈ નામ થાય જો પૃથ્વી તળે, સાસરિયાંનું મેણું ટળે. ૩૨
જો અવસર આ સૂનો જશે, ભવનું મેણું મુજને થશે;
બોલબાણુ નણંદી મારશે, શત્રુનું કામ હિમર સારશે. ૩૩
રખે નાગરી નાતે કૌતક થાય, તમારે માથે છે વૈકુંઠરાય;
પંડ્યો ખોખલો કીધો વિદાય, સદ્ય પોહોંતો જુનાગઢ માંય. ૩૪

વલણ

જુનાગઢમાં આવ્યા, મહેતો લાગ્યા પાય રે;
સ્તવનસ્તુતિ પૂજા કરી, પછે માંડી પાટ સુખદાયરે. ૩૫

કડવું ૪ થું–રાગ ધનાશ્રી

ખોખલે પંડે પત્ર જ આપ્યું, મહેતાજીને હાથજી;
વધામણી કાગળમાં વાંચી, સમર્યો વૈકુંઠનાથજી. ૧
મામેરું પુત્રીને કરવું, ઘરમાં નથી ખોટા દામજી;
ત્રીકમજી ત્રેવડમાં રહેજો, દ્રવ્યતણું છે કામજી. ૨
ભોજન કરાવી દક્ષિણા આપી, મહેતો લાગ્યા પાયજી;
મોસાળું લેઈ અમો આવિશું, પંડ્યો કીધો વિદાયજી. ૩
નરસૈં મહેતે ઘેર તેડાવ્યા, સગા તે વૈષ્ણવ સંતજી;
મોસાળું લઈ આપણે જાવું, છે કુંવર બાઈનું શ્રીમંતજી. ૪
જુની વેલને ધૂંસરિ વાંકી, સાંગી સોટા ભાગીજી;
કાનાતળાયા ને કાની પિંજણિયો, બળદ આણ્યા બે માગીજી. ૫
મેહેતોજી મામેરે ચાલ્યા, સમર્યા શ્રી જગદીસજી;
ત્રણ સખિયો સંઘાતે ચાલી, વેરાગી દશ વીશજી. ૬
સંપુટ ત્રાંબાની ડાબલીનો, તેમાં બાળમુકુંદજી;
કંઠે હાર કરીને નાખ્યા, દામોદર નંદનંદજી. ૭
બલની પૂંઠે કોથળો બાંધ્યો, માંહી ભર્યાં વાજિંત્રજી;
ગાંઠડી એક ગોપીચંદનની, તુળશી કાષ્ટ પવિત્રજી. ૮
મોસાળાની સામગ્રીમાં, તિલક ને તુળસી માળજી;
નરસૈંયાને નિર્ભય છે જે, ભોગવશે ગોપાળજી. ૯

બળ દીણુ બળદો શું દીઠે, ઠેલે વૈષ્ણવ સાથજી;
સોર પાડે ને ટાળ ચડાવે, જે જે વૈકુંઠ નાથજી. ૧૦
એક બળદ ગળિયો થઇ બેસે, આખલો તાણી જાયજી;
પછાને પુંછ ગ્રહી ઉઠાડે, કૌતુક કોટી થાયજી. ૧૧
સાલે સાલ જૂજવાં દીસે, રથતણાં બહુ ચક્રજી;
સાંગીનો શબ્દ જ ઉઠે, ચૂંચવે છે બહુ છક્રજી. ૧૨
ચડે બેસે ને વળિ ઉતરે, લે રામકૃષ્ણનું નામજી;
મધ્યાહ્ને મહેતાજી આવ્યા, જોવા મળ્યું ઉના ગામજી. ૧૩
શું જાણે વૈષ્ણવનો મહિમા, વિષયીપુરનાં લોકજી;
કોડ પહોંતા કુંવર વહુના, મામેરું છે રોકજી. ૧૪

વલણ

રોક મામેરું મહેતો લાવ્યા, જુઓ વૈષ્ણવની વસાતરે;
એકેકી માળા આપશે તો, પહેરશે નાગરી નાતરે. ૧૫

કડવું ૫ મું-રાગ મારુ

સુણી શ્રીરંગ મહેતો આવ્યા ધાઈ, ભાવે ભેટ્યા બંને વેવાઈ;
મળ્યો જમાઈ જમાઇનો ભ્રાત, મળ્યો સહુ નાગરનો સાથ. ૧
કપટે ભેટી પાછા ખસે, જોઈ જોઈ સામગ્રીને હસે;
ઉતરવા ઘર આપ્યું એક, ઝાઝાં ચાંચર મચ્છ વિશેક. ૨
ખાડા ટેકરા વસમો ઠામ, ઉપર નળિયાંનું નહિ નામ;
કોહ્યું છાજ ને જૂની વળી, ભીંતો દીસે ખેવડ વળી. ૩
ઝાઝા માંકણ ઝાઝા જૂઆ, ત્યાં મહેતાના ઉતારા હૂવા;
વેવાઈ ગયા ઉતારો કરી, બોલે હસણી નાત નાગરી. ૪
કુંવર વહુનો વૈષ્ણવ બાપ, દર્શન કરીને ખોઇએ પાપ;
મહેતાને જોવા હરખે ભરી, ઘેર ઘેરથી ચાલી સુંદરી. ૫
મન વિના મહેતાને નમે, સારું થયું જે આવ્યા તમે;
આંહો માંહિ કહે સુંદરી, મહેતો દીઠે દીઠા હરિ. ૬
જુઓ સાથ કેવો ફૂટડો, એને પરમેશ્વર ત્રુઠડો,
કુંવર વહુનું ભાગ્યું દુઃખ, એવું કહીને મરડે મુખ. ૭
જુઓ બળદ મહેતાજી તણા, બગાઇઓ શબ્દ કરે છે ઘણા;
વજાડશે મંડપમાં ચંગ, નાગરી નાતમાં રહેશે રંગ. ૮

આ ગાંઠડી વળગાડી લટકે, તારના જોડા બાંધ્યા પટકે;
તુલસી કાષ્ઠતણો એ ભારો, હવે મામેરાનો શો ઉધારો. ૯
છાબમાં તુલશી દળ મૂકશે, ઉભો રહીને શંખ ફૂંકશે;
વૈરાગી હરિના ગુણ ગાશે, એટલે મોસાળું પૂરું થાશે. ૧૦
એમ નાગરી કૌતુક કરે, ટોળ કરીને પાછી ફરે;
કુંવર બાઇએ જાણી વાત, મોસાળું લઈ આવ્યા તાત. ૧૧
ઉતાવળી મળવાને ધશી, બોલી નણંદી મર્મે હસી;
આ શું પિતા પુત્રિનું હેત, શાને કરવા આવ્યો ફજેત? ૧૨
લજાવ્યું સાત પેઢીનુ નામ, સાથે વૈરાગીનું શું કામ?
શું મળવા ચાલ્યાં એકલાં? એ બાપથી નબાપાં ભલાં. ૧૩
કઠણ બોલ એવો સાંભળી, કુંવર બાઈ બોલી પાછી વળી;
નણંદી શું મચ્છર આવડો, પુંઠળથી બાઈ શું બડબડો? ૧૪
સુખી પિતા હશે જે તણો, તે પુત્રિને લાભ જ ઘણો;
કોનો પિતા લખેશરિ કહાવે, તે તો મારે શે ખપ આવે? ૧૫
રાંક પિતા આવ્યો મુજ ઘેર, એક કાપડું સોનાનો મેર;
તમે મન માને તે કહો, એ પિતા મારે જીવતો રહો. ૧૬
મર્મ વચન નણંદીને કહી, પછે પિતા પાસે પુત્રી ગઇ;
દૂરથકી દીઠી દીકરી, મહેતાએ સમર્યા શ્રીહરિ. ૧૭
અન્યોન્ય નયણાં ભરી, ભેટ્યાં બેઉઓ આદર કરી;
મહેતે મસ્તક મૂકી હાથ, પાસે બેસાડી પૂછી વાત. ૧૮
કુંવર બાઇ કહો કુશળ ક્ષેમ, સાસરિયાં કાંઈ આણે છે પ્રેમ;
રૂડો દિવસ આવ્યો દીકરી, તો મોસાળું કરશે શ્રીહરિ. ૧૯
કુંવરબાઈ બોલી વીનતિ, મોસાળું કાંઈ લાવ્યા નથી;
નાગરી નાતે રહેશે કેમ લાજ, વિના દ્રવ્ય આવ્યા શે કાજ? ૨૦
નિર્માલ્ય નિર્ધનનો અવતાર, નિર્ધનનું જીવ્યું ધિક્કાર;
નિર્ધનને કોઇ નવ ગણે, નવ રાખે ઊભો આંગણે. ૨૧
ચતુરપણું નિર્ધનનું જેહ, ઘેલાંમાંહી ગણાએ તેહ;
લોક બોલાવે દુર્બળ કહી, એથી માઠું કાંઈ બીજું નહીં. ૨૨
પિતાજી કાંઇ ઉદ્યમ નવ કરો, ધનનો નવ રાખો સંઘરો;
આ અવસર સચવાશે કેમ, પિતાજી તમે વિચારો એમ. ૨૩

નથી લાવ્યા કંકુની પડી, નથી લાવ્યા મોડ નાડાછડી;
નથી માટલી ચોરી ને ઘાટ, એમ શું આવ્યા બારેવાટ? ૨૪
કેમ કરી લજ્જા રહેશે તાત, હું શે ન મુઈ મરતે માત;
માતા વિના સુનો સંસાર, માતા વિના તે શો અવતાર! ૨૫
જે બાળકની માતા ગઈ મરી, બાપની સગાઇ સાથે ઉતરી;
જેવું આથમતા રવિનું તેજ, મા વિના એવું બાપનું હેત. ૨૬
સુરભિ મરતા જેવું વચ્છ, જળ વિણ જેવું તલફે મચ્છ;
ટોળાં વછોઈ જેવી મૃગલી, મા વિના દીકરી એકલી. ૨૭
લવણ વિના જેવું ફીકું અન્ન, ભાવ વિના જેવું ભોજંન;
કીકી વિના જેવું લોચંન, મા વિના તેવું બાપનુ મંન. ૨૮
ધુડે ફૂટે રઝળે ઠીકરી, મા વિના એવી દીકરી;
ગોળ વિના મોળો કંસાર, માતા વિના સૂનો સંસાર. ૨૯
શીદ કરવા આવ્યા ઉપહાસ, સાથે વેરાગી પાંચ પચાસ?
શંખ તાળ ને માળા ચંગ, એ મોસાળું કરવાના ઢંગ. ૩૦
ન હોય તો પિતા જાઓ પાછા ફરી, એવું કહીને રોઈ દીકરી;
મહેતે મસ્તક મૂકયો હાથ, કરશે મોસાળું વૈકુંઠનાથ. ૩૧
પહેરામણી કરવી હોય જેટલી, આસામી લખી લાવો તેટલી;
લખજો સાસરિયાં સમસ્ત, વિસારશો મા એક વસ્ત. ૩૨
વચન મહેતાજીનાં સુણી, કુંવર બાઈ આવ્યાં સાસુભણી;
મારે પિતાએ મોકલી હુંય, લખો કાગળમાં જોઇએ શુંય. ૩૩
મુખ મરડીને બોલી સાસ, શે કાગળ ચીતરવો ફાંસ;
છાબમાં તુળસીદળ મૂકશે, ઊભો રહીને શંખ ફૂંકશે. ૩૪

વલણ

ફૂંકશે શંખ ઊભો રહી, નરસૈંયો મોસાળું શું કરે?
સંવાદ વહુઅરનો સાંભળી, પછે વડ સાસુ એમ ઓચરે. ૩૫

કડવું ૬ ઠું–રાગ સામેરી

સાસુ, ઘણું ભારે માણુસ, બોલ્યાં પરમ વચંન; વહુજી;
। વહુઅર તમે કાંઈ નવ જાણો, છે મહેતો વૈષ્ણવજંન. વહુજી. ૧
ને સ્નેહ શ્યામળિયા સાથે, તેને શાની ખોટ; વહુજી;
પહેરામણી મન ગમતી માગો, કરો નાગરી ગોઠ. વહુજી. ૨

કુંવરબાઇને કાગળ આપ્યો, લખો લખાવું જેમ; વહુજી;
રુડો વેવાઈ આંગણે આવે, કોડ ન પહોંચે કેમ. વહુજી. ૩
લખો પાંચ શેર કંકુ જોઇએ, શ્રીફળ લખો સેં સાત; વહુજી;
વીશ મણુ વાંકડિયાં ફોફળ, મળશે મોટી નાત. વહુજી. ૪
પાંચ વસ્ત્રના પંચવિશ વાઘા, ચાર ચોકડી તાસ; વહુજી;
લખો પછેડી પંદર કોડી, પટોળાં પચાસ. વહુજી. ૫
સાહેક મુગટા ને સોએક સણિયાં, ચીર લખો ચાલીસ; વહુજી;
ધોતિયાં તો બ્રાહ્મણને જોઇએ, તે લખો કોડી સાર. વહુજી. ૬
બે કોડી જરકશીની સાડી, રેશમી કોડી બાર; વહુજી;
સાદિ સાડિયો લખો ત્રણસેં, છાયલ લખો સેં ચાર. વહુજી. ૭
ઘરસાડી લખો દશ ત્રિશ કોડી, સોળ કોડી લખો ઘાટ; વહુજી;
છીંટ મોરવી ટુંકડી સોએક, નવ કોડી લખો નાટ. વહુજી. ૮
મશરુ ગજિયાણી દરિયાઈ, લખો થાન પંચાસ; વહુજી;
હજાર બારસેં લખો કાપડાં, લોક કરે બહુ આશ. વહુજી. ૯
સોલસેં લખો શેલા સાળુ, તેલપાનનો શો આંક; વહુજી;
આશરા પડતું મેં લખાવ્યું, બાપ તમારો રાંક. વહુજી ૧૦
તમને સોળ શણગાર ઘડાવે, બાપ લડાવે લાડ; વહુજી;
ઘટે જમાઇને સોનાનાં સાંકળાં, તેમાં અમને શો પાડ. વહુજી. ૧૧
સહસ્ત્ર મહોર સોનાની રોકડી, કહેતાં પામુ ક્ષોભ; વહુજી;
ઘરડાં અમે માટે ધર્મે લખાવ્યું, ન મળે ઝાઝો લોભ. વહુજી. ૧૨
એ લખ્યાથી અદકું કરો તો, તમારા ઘરની લાજ; વહુજી,
તવ મુખ મરડી નણદી બોલી, સિદ્ધ થયાં સર્વ કાજ. વહુજી. ૧૩
ભારે મોટા બે પહાણ લખોની, જે મહેતાથી અપાય; વહુજી;
ડોશી કહે શો શોર કરો છો, લખતાં તારું શું જાય. વહુજી. ૧૪

વલણ

શું જાય લખતાં તાહરું, વડ સાસુ વિકરાળ રે;
કાગળ આપ્યો હાથમાં, પડી પેટડિયામાં ફાળ રે. ૧૫

કડવું ૭ મું–રાગ મારુ

ડાટ વાળ્યોરે, ડોસીએ ડાટ વાળ્યો રે;
વડ સાસુ વેરણ થઈ મારી, હરખ હૈયાનો ટાળ્યો રે. ડોસીએ. ૧

મીઠાં વચની ને થોડા બોલી, હીંડે હરિગુણ ગાતી રે;
પરમારથી થઈ પત્ર લખાવ્યું, મનમાં મોટી કાતી. ડોસીએ. ૨
કાગળ લઇને કુંવર બાઈ આવ્યાં, પિતા કેરે પાસે રે;
વડ સાસુએ વિપરીત લખાવ્યું, કહો હવે શું થાશે. ડોસીએ. ૩
લખેશ્વરીથી ન પડે પૂરું, એવું માંહી લખાવ્યું રે;
સાધુ પિતાને મહા દુઃખ દેવા, મુને સિમંત શાને આવ્યું? ડોસીએ. ૪
સહસ્ર મહોર સોનાની રોકડી, વસ્ત્રતણું નહિ લેખું રે;
તાતજી હું તમારી પાસે, કોડી એક ન દેખું. ડોસીએ. ૫
પિતાજી તમો પાછા પધારો, અહિં રહે ઇજ્જત જાશે રે;
મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, રહો તમે વિશ્વાસે;
ડોસીએ રુડું કીધુંરે, આપણું કારજ સિધ્યું રે. ડોસીએ. ૬
શ્યામળિયો અવસર નહિ ચૂકે, તું કાં આંસુડાં પાડે રે;
દામોદર કાંઇ નથી દોહલો, નહિ કરજે કાઢે. ડોસીએ. ૭.
કુંવરબાઈ તમે ઘેર પધારો, આપણું એમાં શું જાશે રે;
જો મામેરું હરિ નહિ કરે તો, ઉપહાસ એનો થાશે. ડોસીએ. ૮
પંચાળીનાં પટકુળ પૂર્યાં, નવસેં ને નવાણું રે;
તે રીતે મામેરું કરશે, તું થાવા દેને વહાણું. ડોસીએ. ૯
વિશ્વાસ હ્રદેમાં રાખો તમો, છો વૈષ્ણવની બાળ રે;
આપણું એ પ્રતિપાલન કરશે, શ્યામળિયો ગોપાળ. ડોસીએ. ૧૦
હેડે હેત દીકરીને આવ્યું, સુણી તાતની વાણી રે;
કુંવરબાઈ ફરી મંદિર આવ્યાં, વિશ્વાસ ઉરમાં આણી. ડોસીએ. ૧૧

કડવું ૮ મું–રાગ ગોડી

જો જો રે કૌતક કળીજુગનાં, વૈષ્ણવની ચેષ્ટા થાયરે;
વાંકા બોલી નાત નાગરી, સહેજે બોલે અન્યાયરે. કૌતક. ટેક. ૧
ભોજન કરવા મહેતાજી તેડ્યા, સાથે બહુ વેરાગીરે;
ટોળે મળે સહુ નાત નાગરી, જોઈ જોઈ હસવા લાગીરે. કૌતક. ૨
ચીર્યાં તિલક ને તુળસીની માળા, છાપા અંગ બીરાજેરે;
વેવાઇનાં રૂપ જુઓરે બાઇઓ, કોટિક કંદર્પ લાજેરે. કૌતક. ૩
મલાર ગાશે નહાતી વેળા, વરસશે વરસાદરે;
પ્રસાદ (કરતાં થાળ) ગાશે, જમશે જાદવનાથરે. કૌતક. ૪

સ્નાન કરી સઉ નાગર બેઠા, જેને જેશું મળતુંરે;
મહેતાજીને નાહવા અર્થે, જળ મેલ્યું કળકળતુંરે. કૌતક. ૫
જેમ તેલ કઢા તાતી ઉકાળી, સુધનવાને તળવારે;
તેમ વેવાણે જળ ઉકાળ્યું, મહેતાજીને છળવારે. કૌતક. ૬
ઉષ્ણોદક ઉકળતું દેખીને મહેતે, માગ્યું ટાઢું પાણીરે;
મર્મ વચન મુખ મરડીને બોલી, કુંવરબાઇની જેઠાણી. કૌતક. ૭
માગ્યા મેહ વરસે મહેતાજી, તો અમ પાસે શું માગોરે ?
બાજોઠે બેઠાં તાળ મંગાવી, બોલ હૃદેમાં વાગ્યો. કૌતક. ૮
સ્મરણ કીધું શ્યામળિયાનું, આલાપ્યો રાગ મલારરે;
નાગર લોક જોવાને મળિયા, બોલે વ્યંગ ઉચ્ચાર. કૌતક. ૯

કડવું ૯ મું–રાગ સોરઠ મલાર

મહેતાજી બેઠા બાજોઠે, સમર્યા શ્રીગોપાલ;
મલાર ગાયો પ્રીતશું, મેઘ ગર્જ્યો વજાડી તાળ. મહેતાજી. ૧
ઉપહાસ થાય તારા દાસનો, શ્યામળા કરો સહાય;
નાંખ્યું ઉષ્ણોદક અતિ ઉકળ્યું, શ્રીફળ ફાટી જાય. મહેતાજી. ૨
જેમ કઢા ઉકાળી તેલની, કોપ્યો હંસધ્વજરાય;
તારી કૃપાએ ટાઢું થયું, ઉગાર્યો સુધન્વાય. મહેતાજી. ૩
હુંડી શીકારી તેં શ્યામળા, આપ્યા રૂપૈયા સેં સાત;
તે વિશ્વાસે વળગી રહ્યો, વિઠ્ઠલ મોકલજો વરસાદ. મહેતાજી. ૪
સમોવણ નહિ આપો શ્યામળા, કરશો મામેરું કયમ ?
વિનતિ નરસૈયાની સાંભળી, પ્રેર્યો ઘન પરિગ્રહ. મહેતાજી. ૫
પળમાંહિ આવે ઘટા થઈ, ચોદશ ચઢ્યો અંધકાર;
ગગન વિષે ઘન ગડગડે, થાય વીજતણા ચમકાર. મહેતાજી. ૬
ઉડે કોરણ બહુ કાંકરા, વરસે મૂશળધોર;
વહેવાઈના ઘરમાં જળ ધસ્યું, કરે લોક પોકાર. મહેતાજી. ૭
સર્વે નાગરીઓ પાયે પડે, ક્ષમા કરો અપરાધ;
અમો અજ્ઞાને ન ઓળખ્યા, તમે શિરોમણી સાધ. મહેતાજી. ૮
શ્રીરંગ મહેતો સ્તુતિ કરે, વહેવાણો માગે માન;
વરસાદ વિસર્જન થયો, કીધુ મહેતાજી સ્નાન. મહેતાજી. ૯
ઠગ નાગર કહે થયું માવઠું, એમ થાય છે બહુ વાર;
પ્રતીત ન પ્રત્યક્ષ પારખે, કલિજુગનો પ્રકાર. મહેતાજી. ૧૦

વલણ

મહેતાજી ભોજને બેઠા, કરમાં લીધી તાળરે;
ટોળું વેરાગી તણું, તેણે ગાવા માંડી થાળરે. ૧૧

કડવું ૧૮ મું–રાગ સામેરી

મહેતે ગાઈ પ્રસાદની થાળી, આરોગાવ્યા શ્રીવનમાળી;
લીધો પ્રસાદ પૂરણ પ્રીતે, પછે શું થયું રજની વીતે. ૧

ઢાળ

વીતી રજની કીર્તન કરતાં, થયો પ્રાતઃકાળરે;
કુંવરબાઈ આવ્યાં પિતા પાસે, હવે મોસાળાંની કરો ચાલરે. ૨
મહેતાજી કહે પુત્રી મારી, જઈ ન્યાતને તેડાં કરો;
વિશ્વાસ આણી મંડપમાંહી, એક છાબ ઠાલી જઈ ધરો. ૩
જ્ઞાતિ સગાં સહિત પધરાવો, સર્વ કુટુંબ પરિવારજી;
છે વાર જ્ઞાતિ મળ્યાતણી, નથી મોસાળાંની વારજી. ૪
કુંવરબાઈ કહે તાતજી મને, કેમ આવે વિશ્વાસરે;
ઠાલી છાબ હું કેમ ધરું, થાય લોકમાં ઉપહાસરે. ૫
મહેતાજી કહે પુત્રિ મારી, છો વૈષ્ણવની દીકરી;
તારે મારે ચિંતા શાની, મોસાળું કરશે શ્રીહરિ. ૬
મર્મ વચન સુણી તાતનું, સાસુ કને આવી વહુ;
મારો પિતા મોસાળું કરે છે, સગાં મિત્ર તેડો સહુ. ૭
ખોખલે પંડ્યે તેડાં કીધાં, મેળવ્યું બધું ગામ;
વહેવાઈ વરગ એણીપેરે બોલે, મેહેતો મૂકીને જાશે મામ. ૮
મંડપમાં મહેતાજી આવ્યા, હાથ ગ્રહી છે તાળરે;
નાગર સઉ ઉભા થઈ, કહે પ્રેમે જેગોપાળરે. ૯
મંગાવી એક છાબ ઠાલી, તે ચોકમાં આણી ધરી;
મહેતાજીએ શંખ પૂર્યો, વિનતિ શ્રીહરિની કરી. ૧૦

કડવું ૧૧ મું–રાગ મારુ

મહેતે વજાડ્યો શંખ, સમર્યા વનમાળી;
લાગી હસવા ચારે વર્ણ, માંહોમાંહિ દે તાળી. ૧
જુઓ મોસાળાના ઢંગ, વહેવાઇએ માંડ્યા;
નાગરના વહેવાર, એણે સર્વ છાંડ્યા. ૨

છાપાં તિલક ને તાળ, જુઓ તુળશી માળા;
નરસૈંયો કરશે નૃત્ય, ગાશે ટોપીવાળા. ૩
જોવા મળી નાગરી નાત્ય, બહુ ટોળે ટોળાં;
મુખ મરડી કરે વાત, આપશી ધરચોળાં. ૪
બહુ નહાની મોટી નાર, મંડમાં જ મળી;
કરે વાંકી છાની વાત, સાકરયેં જ ગળી. ૫
મહેતાને કરે જેશ્રીકૃષ્ણ, હશી પરું જોતી;
મુખ ઉપર લળકે સાર, વેસરનાં મોતી. ૬
સજ્યા સોલ શણગાર, ચરણને ચોળી;
જોબન મદભરી નાર, કરે બહુ ઠઠોળી. ૭
માળા મોતી હાર, ઊરપર લળકે છે;
જડાવ ચૂડો હાથ, કંકણ ખળકે છે. ૮
સમી રહી ઓઢે ચીર, શણગટ વાળે છે;
અણિયાળાં લોચંન, કટાક્ષે ભાળે છે. ૯
છૂટે અંબોડે નાર, વેણી લાંબી છે;
ઝાંઝર ઝમકે પાય, કડલાં કાંબી છે. ૧૦
કેસર તિલક વિશાળ, ભાલે કીધાં છે;
કોઇએ નાહાનાં બાળ, કેડે લીધાં છે ૧૧
કોઇ જોવા ઢાલી છાબ, અબળા ઉઠે છે;
કોઇ વહુવારૂ લજવાળ, નણદી પુઠે છે. ૧૨
કો શીખવી બોલાવે બાળ, વારી રાખે છે;
કો વાંકા બોલી નાર, વાંકું ભાખે છે. ૧૩
એવાં કૌતક અનેક, સહુકો દેખે છે;
સહેજે બોલે અન્યાય, હરિને લેખે છે. ૧૪
બાઈ કુંવર વહુનો બાપ, કરશે મામેરું;
લઈશ પટોળી સાર, સાડી નહિ પહેરું. ૧૫
વૈષ્ણવને *શી* ખોટ, કોટે મળ્યા છે;
વહેવારિયા દશ વીશ, ટોપીવાળા છે. ૧૬
કુંવર વહુ ધન્ય ધન્ય, પિયર પનોતી છે;
બાપે વગાડ્યો શંખ, સાદર પોતી છે. ૧૭

વાંકા બોલા વિપ્ર, બોલે ઉપહાસે;
મૂકો છાબમાં પાણ, નાથે ઉડી જાશે. ૧૮
મૂક્યો દીકરીએ નિઃશ્વાસ, આવી પિતા પાસે;
મહેતે કીધી સાન, રહેજે વિશ્વાસે. ૧૯

વલણ

વિશ્વાસ રાખો દીકરી, કરમાં લીધી તાળરે;
કાગળ મૂક્યો છાબમાં, મહેતે સમર્યા શ્રીગોપાળરે. ૨૦

કડવું ૧૨ મું-રાગ સારંગ

ઠાલિ છાબમાં કાગળ ધરિ, નરસિંહ મહેને સમર્યા હરિ;
વેરાગી સર્વ પુંઠે ગાય, નાગરને મન કૌતક થાય. ૧
વાંકાં વચન બોલે વેદિયા, મહેતો માધવમાં ભેદિયા;
જુઓ છાબમાં મૂક્યું સાર, એ દિસે કમખાની હાર. ૨
તે બોલ અંતર નવ ધરે, મહેતો સ્તુતિ માધવની કરે;
જય દામોદર બાલમુકુન્દ, નરકનિવારણ નંદાનંદ. ૩
વિશ્વેશ્વર વૃન્દાવનચંદ, દેવકિનંદન આનંદકંદ;
ગોપનાથ ગોવિંદ ગોપાળ, અનાથબંધુ દીનદયાળ. ૪
હું સેવકની લેજો સંભાળ, મોસાળાંની કરજો ચાલ;
મુખે કીર્તન હાથે તાળ, નાસ નાગરી બોલે આળ. ૫
છે દોહેલો લોકાચાર, લજ્જા રાખજો આણીવાર;
મારો શેઠ તું નંદકુમાર, શું કરશે પાપી સંસાર ? ૬
તમો પ્રતિપાળો પોતાના દાસ, માટે મુજને છે વિશ્વાસ;
અંબરીષનો નિવાર્યો ત્રાસ, તમે ભોગવ્યા છે ગર્ભવાસ. ૭
લીધો મચ્છતણો અવતાર, શંખાસુરનો કીધો સંહાર;
કચ્છપરૂપ ધર્યું મોરાર, ચૌદ રત્ન મથી કાઢ્યાં બહાર. ૮
માર્યો હિરણ્યાક્ષ મહા પાપી, ધરણી સ્થિર કરીને સ્થાપી;
અજામેલ સરખો મહાપાપી, પુત્રને નામે પદવી આપી. ૯
પ્રલ્હાદની દોહલી જાણી વેળા, પરમેશ્વર પ્રગટ થયા વહેલા;
ધ્રુવનો જન્મમરણ ભય હર્યો, અવિચળ પોતા સરખો કર્યો. ૧૦
પોપટ પઢાવતી પુંશ્ચલી, વૈમાને બેસી વૈકુંઠ પળી;
તમો ઉચ્છિષ્ટ આરોગ્યા બદરી, તો પરમગતિ પામિ શબરી. ૧૧

લગાર ચરણ નમાવ્યું શીશ, વિભીષણ કીધો લંકાધીશ;
તાર્યો કુટુંબ સહિત તે માછી, નવ પામ્યો જન્મ પીડા પાછી. ૧૨
છો દોહેલી વેળાના સાથી, તમે ગ્રાહથી મૂકાવ્યો હાથી;
બટુક વેષ થયા વામન, જાતું રાખ્યું ઈંદ્રાસન. ૧૩
પ્રભુ પાંચાલિનું દુઃખ જાણ્યું, પૂર્યાં ચીર નવસેં નવાણું;
કૌરવથી જિતાડ્યો પારથ, કુરુક્ષેત્રમાં હાંક્યો રથ. ૧૪
રુક્માંગદ તાર્યો સંસાર, હરિશ્ચંદ્રની કીધી વાર;
શંખ પૂજતો રાજકુમાર, ચંદ્રહાસ રાખ્યો ત્રણ વાર. ૧૫
તમે સુધન્વા બળતો રાખ્યો, જો પિતાએ કઢામાં નાંખ્યો;
વહેરાતાં નવ રોયો રજ, મુક્તિ પામ્યો મોરધ્વજ. ૧૬
ખાંડવ વન ખગ લીધાં રાખી, ગજઘંટા તે ઉપર નાંખી;
વિદુરની આરોગ્યા ભાજી, તેની પ્રીતે થયા તમો રાજી. ૧૭
સુદામાના લેઈ તાંદુલ, નવનિધ આપી તે અમૂલ્ય;
મદ મઘવાના મનનો હર્યો, લીલાએ ગોવર્ધન ધર્યો. ૧૮
દાવાનળ પીધો જદુરાય, બળતાં રાખ્યાં ગોપી ગાય;
કુબ્જાની તમે લીધી અર્ચા, તમે લોકતણી સહિ ચર્ચા. ૧૯
અનાથબંધુ દીનદયાળ, હું સેવકની લેજો સંભાળ;
તમો છો દામોદર દક્ષ, હું સરખા સેવક છે લક્ષ. ૨૦
મારે એક તમારી પક્ષ, પરમેશ્વર થાજો પ્રત્યક્ષ;
મારે માથે દુઃખનાં વૃક્ષ, તેથી લાજે તમારો પક્ષ. ૨૧
ધનવંત છે નાગરી નાસ, તેમાં દુર્બળ મારી જાસ;
દુઃખે દુભાએ તેત્રીસ ક્રોડ, કલ્પવૃક્ષને લાગે ખોડ. ૨૨
શોભા વૈષ્ણવની જો ગઈ, કળા તમારી ઝાંખી થઈ;
સુને સગાં થઇ લાગ્યાં જમ, તમને નિદ્રા આવે કયમ ? ૨૩
સગાં સૌ બેસાર્યાં આણી, પુત્રીના કરમાંહિ પિંગાણી;
છે કંકુવોણી કંકાવટી, પુત્રીને થાએ ચટપટી. ૨૪
મધ્યાહ્ન ઉપર થઇ બે ઘડી, વહેલા આવો વેળા વડી;
કુંવરબાઈ તારે આશરે, હું દુર્બળથી અર્થ ન સરે. ૨૫
શું સૂતો વૃંદાવન માંય, ત્યાં શું રાધાજી ચાંપે પાય ?
લલિતા વિશાખા ચંદ્રાવળી, તને ઉત્તમ નારી કો મળી.' ૨૬
રંગમાં જાએ શર્વરી, તેણે ભક્ત ગયો વિસરી;
જાગી જોરે જાદવપતિ, સાંભળ સેવકની વીનતિ. ૨૭

કબીરને જેમ કરુણા કરી, સમયે દર્શન દીધું હાર;
ભક્ત એક દામોદરજી, તેનું પય પીધું તમે હરજી. ૨૮
ત્રિલોચનનું મહા દુઃખ હર્યું, સેવક થઇને પાણી ભર્યું;
અભયદાન કોળીને દીધું, મીરાંબાઈ તણું વિષ પીધું. ૨૯
સેના માટે નાપિક થયા, વપન કરવાને પ્રભુજી ગયા;
હુંતમને કદી નવ સંભારતો, લાવતો ઘાસ મહિષી ચારતો. ૩૦
નવ જાણતો ધોળાપર કાળો, ભાભીએ મને કીધો ગોવાળો;
સદાશિવે મને કીધો દાસ, દેખાડ્યો મને અખંડ રાસ. ૩૧
મેં જોયો તમારો વિલાસ, તેવો મેં કીધો અભ્યાસ;
લોક બોલે મને ઉપહાસ, મારે મન તારો વિશ્વાસ. ૩૨
બોલાવિએ પોતાનો કહી, તેને ત્રિકમ તજિએ નહીં;
ખીચડો જમાડવા આવ્યા નાથ, હું મારે કીધા પંચ હાથ. ૩૩
હું મધ્ય રાતે તરશ્યો જાણી, ઝારી લઈ પાયું પાણી;
મને સાચો કીધો કોટી વાર, હુંડી શિકારી શ્રીમોરાર. ૩૪
તમો તે રીતે મોસાળું કરો, ઠાલી છાબ સોનૈયે ભરે;
જો નહિ આવો સુંદરશ્યામ, તો નાગર સાથે છે કામ. ૩૫

વલણ

નાગર સાથે કામ છે, સમજી લેજો વાતરે;
સુણી નરસૈંની વિનતિ, ઉઠી ધાયા વૈકુંઠનાથરે. ૩૬

કડવું ૧૩ મું–રાગ પ્રભાતી*

ઉધડકી ઊઠિયો, વેગે વૈકુંઠપતિ, ગરુડ કયાં ગરુડ કયાં વદત વાણી;
ચાલ્ય ચતુરાં ચતુર્ભુજ ભણે ભામિની, નષ્ટ નાગરે મારી ગત્ય જાણી. ઉ. ૧
નરસૈંયો નાગરો, ભક્ત તે માહરો, છાબ ભરો તેહની શીઘ્ર થાઓ;
જન ઘણા હઠ કરે, ગયા વિના નવ સરે, રિદ્ધિ સિદ્ધિ લેઇ સખી જાઓ. ઉ. ૨
હાથ હેમ સાંકળાં, નંગ બહુ નિર્મળાં, શુભ શણગાર જઇ અંગ સારો;
રીત ને ભાત, રોકડ રખે વિસરી, દીન થઈ કરગરે દાસ મારો. ઉ. ૩
ચીર ચરણાં ઘણાં, હોય ચતુરે વણ્યાં, અધિક એક એકથી અમૂલ્ય જાણો;
સ્વપ્ને કો નવ પડે, નામે કો નવ જડે, અંગ આળસ તજી તેહ આણો ઉ. ૪

* પ્રભાત રાગના આ પદના ખુલાસા માટે બૃહત્કાવ્યદોહન ભાગ આઠમાની પ્રસ્તાવના તથા એ જ ભાગમાં પ્રકટ થએલું વિશ્વનાથ જાનીકૃત નરસિંહ મહેતાનું ચરિત્ર તેમજ નરસિંહ મેહેતા કૃત કાવ્ય-સંગ્રહ જુવો.

ઈંદ્ર બ્રહ્મા જેનો, પાર પામે નહીં, માગે મુખબોલતાં વદત વાણી;
નાથ લક્ષ્મીતણો, એણીપેરે આવિયો, અગણિત ગાંઠડી સંગ આણી. ઉ. ૫

રાગ મારુ

ભક્ત નરસૈંયાનું દુઃખ જાણીરે, ઉઠી ધાયા પુરુષપુરાણીરે;
થયા શેઠ તે સારંગપાણીરે, સાથે લક્ષ્મી થયાં શેઠાણીરે. ૧
નંદ સુનંદ ગરુડ સાથેરે, વસ્ત્ર ગાંઠડિયો તેને માથેરે;
રથે બેઠા શ્રીગોપાળરે, ધમકે ધોરીને ઘુઘરમાળરે. ૨
લોક ઓળખ્યા નહિ જગદીશરે, સાથે વાણોતર દશ વીશરે;
સર્વે જોઈ જોઈ વિસ્મય થાયરે, પ્રભુ આવ્યા મંડપમાંયરે. ૩
છડીદારે વાડ મૂકાવીરે, નાગરી નાત જોવાને આવીરે;
આ વહેવારિયો કોઈ આવ્યોરે, સાથે ગાંડડિયો ઘણી લાવ્યોરે. ૪
કોઈ જાણે ન ત્રિભુવન ભૂપરે, વહાવે લીધું વણિકનું રૂપરે;
રથ ઉપરથી ઉતરિયારે, હરિ સભામાંહી સાંચરિયારે. ૫
ખટ દર્શને ખોળ્યો ન લાધેરે, જેને ઉમિયાવર આરાધેરે;
ન જડે ધ્યાને દાને બહુ જાગેરે, તે હરિ અણવાણે પાગેરે. ૬
જે ચૌદ લોકનો મહારાજરે, મહેતા માટે થયા બજાજરે;
વાઘો શોભે કેશર છાંટેરે, બાંધી પાઘડી અવળે આંટેરે. ૭
કાને કુંડળ હીરે જડિયાંરે, નેત્ર પ્રલંબ શ્રવણે અડિયાંરે;
એક લેખણ કાને ખોશીરે, નામ ધર્યું દામોદર દોશીરે ૮
ઝીણા જામા ને પટકા ભારેરે, હરિ હળવે હળવે પધારેરે;
બાંધે પછેડી ઓઢી નાથેરે, બેઉ છેડા ગ્રહ્યા છે હાથેરે. ૯
વિંટી વેઢ દશે આંગળીએરે, સાદાં મોજાં પહેર્યાં સામળીએરે;
ઘણા વાણોતર છે સાથેરે, કોણે ઝોળા ગ્રહ્યા છે હાથેરે. ૧૦
ઘણા સેવક સેવામાં સજરે, ઉદ્ધવના હાથમાં ગજરે;
પ્રભુ પુંઠે કમળા રાણીરે, સભા મોહી જોઈ શેઠાણીરે. ૧૧
ઉતર્યાં નાગરીઓના અભિમાનરે, જાણે ઉગ્યા શશિયર ભાણરે;
ભલું ભાલ ભમર રુડી રાજેરે, રત્ન જડિત્ર રાખડી છાજેરે. ૧૨
વિશાળ લોચન ચંચળ ચાલેરે, કે શું ખજન પડિયાં ગાલેરે!
છે અધર બિંબપર વાળારે, મસ્તક ઉપર વેણ વિશાળારે. ૧૩
બાજુબંધ ગલુબંધ માળરે, નાક વેસર ઝાકઝમાળરે;
કટી ધમકે ક્ષુદ્રઘંટાળીરે, પહેરણ ચંપકવરણી સાડીરે. ૧૪

ઝમકે ઝાંઝર ઉજ્જવલ પાગેરે, વિછુંવા અણુવટ બહુ વાગેરે;
જડાવ ચૂડો કંકણુ ખળકાવોરે, માયા મહેતી રૂપે આવેરે. ૧૫
મોહી સભા લક્ષ્મીને નિરખીરે, દેવી દીસે વાણિયણુ સરખીરે;
લલિતા વિશાખા બે ખવાસીરે, છે ભક્તિ મુક્તિ ચારે દાસીરે. ૧૬
આવ્યા સજોડે દેવાધિદેવરે, મહેતે હરિ ઓળખ્યા તતખેવરે;
ભલે આવ્યા શેઠ શ્યામળિયારે, મહેતા માધવજીશું મળિયારે. ૧૭
મળતાં બોલ્યા સુંદરશ્યામરે, મારું પ્રગટ ન લેશો નામરે;
રખે વાત અમારી ચરચોરે, તમારે જે જોઇએ તે ખરચોરે. ૧૮
કુંવર બાઈનાં પૂરો કોડરે, એમ કહી બેઠા રણુછોડરે;
પછે સભા સહુ સાંભળતાંરે, હરિ વચન બોલ્યા છે વળતાંરે. ૧૯
જાઓ શેઠાણી દુઃખ કાપોરે, કુંવર બાઇને હૃદિયાશું ચાંપોરે;
એવું કહેતામાં કમળા હીંડ્યાંરે, કુંવર બાઇને હૃદિયાશું ભીડ્યાંરે. ૨૦
મારી મીઠી ન ભરીએ આંસુરે, તેડો ક્યાં છે તમારી સાસુરે;
મળી નાગરીઓ સૌ બેચારરે, જોઈ રૂપ મેલ્યો અહંકારરે. ૨૧
વેવાણુ કમળાને એમ પૂછેરે, મહેતા સાથે સગપણ શું છેરે ?
કોકિલા સ્વરે અમૃત વાણીરે ? ત્યારે હસીને બોલ્યાં શેઠાણીરે. ૨૨
વેવાણુ તમોએ શું નવ જાણિયાંરે, તમો બ્રાહ્મણ ને અમો વાણિયાંરે;
વેપાર દોશીનો ઘેર કોઠીરે, અમારે ઓથ નરસૈંયાની મોટીરે. ૨૩
અમો ધન મહેતાજીનું લીજેરે, વેપાર કાપડનો કીજેરે;
અમો આવ્યાં મોસાળું કરવારે, ઠાલી છાબ સોનૈએ ભરવારે. ૨૪
મહેતે જે જે વસ્ત્ર મંગાવ્યાંરે, અમો લખ્યા પ્રમાણે લાવ્યાંરે;
એવું કહીને બેઠાં શેઠાણીરે, સહુ નાગરી સાંસે ભરાણીરે. ૨૫
તેડ્યા શ્રીરંગ મહેતા વહેવાઇરે, ભાવે ભેટ્યા શ્રીજદુરાઇરે;
ત્યારે વિસ્મય થયા સહુ નાગરરે, છાબ ભરી તે કરુણા સાગરરે;
મહેતાને કહે વનમાળીરે, કરો પહેરામણી સંભાળીરે. ૨૬

વલણ

સંભાળી કરો પહેરામણી, એવું કહે સુંદરશ્યામરે;
વળી ઘટે તે માગજો, અમો વાણોતર સરખું કામરે. ૨૭

કડવું ૧૪ મું–રાગ મારુ

મહેતે તેડાવી દીકરી, આ છાબ જુવો સોનૈએ ભરી;
પહેરાવો સહુ નાત નાગરી, આવો અવસર નહિ આવે ફરી. ૧

કંકાવટીને કરમાં ધરી, સાસુ પાસે વહુ સંચરી;
ઢાંકીને ગર્વે ઓચરી, જુઓ છાબ સૌનેએ ભરી. ૨
વૈષ્ણવ કહીને દેતાં ગાળ, એ શું મોસાળું કરશે કપાળ;
તમો નિંદતાં તુળસી ને તાળ, તેણે વશ કીધા ગોપાળ. ૩
જુઓ કમાઈ દુર્બળતણી, છીવે છે હરિના ગુણ ભણી;
જો લખ્યાથી આશા હોય ઘણી, તો માગી લેજો પહેરામણી. ૪
સાંભળી કુંવર વહુની વાણી, સાસુએ તેડ્યાં ગોર ગોરાણી;
પૂજ્યા પાગ કરમાં પિંગાણી, આઠ વસ્ત્ર આપ્યાં તેને આણી. ૫
પછે નાગરની ભીડ ઘણી ભાળી, પછેડીની પલવટ વાળી;
આવ્યા છાબ પાસે વનમાળી, છોડે ગાંઠ આપ વસ્ત્ર ટાળી. ૬
મહેતાજી કહે લ્યો દીકરી, સસરાને આપો પામરી;
ગડી જરકશી વાઘાની કરી, હેમ સાંકળી ઉપર ધરી. ૭
એ વરના મુખ આગળ ધરો, નીચું જોઇને પાછાં ફરો;
પહેરામણી મન ગમતી કરો, રખે પગલું પાછું ભરો. ૮
સજોડે તેડ્યાં જેઠ જેઠાણી, આઠે વસ્ત્ર ત્યાં આપ્યાં આણી;
પ્રીતે પૂજ્યાં દીયર દેરાણી, ખૂસટિયો તવ બોલ્યાં વાણી. ૯
જ્યાં નરસૈંયો ત્યાં નવ નીધ, દીયરિયો બેઠો હઠ કીધ;
પંચ મોર સોનાની લીધી, પછી પહેરામણી ચાલતી કીધી. ૧૦
પહેરામણી નણદીએ અટકાવી, કુંવરબાઈપિતા કને આવી;
બે તોલાની રાખડી લાવી, દશ તોલા આપી સમજાવી. ૧૧
આપ્યા સાસુને સોળ શણગાર, પહેરાવી કીધો નમસ્કાર;
તવ કોપ્યાં વડ સાસુ અપાર, સર્વ કુટુંબનો કીધો તિરસ્કાર. ૧૨

વલણ

તિરસ્કાર કીધો ડોસીએ, હવે પહેરામણી પહેરું નહીરે;
વડી વહુઅર આગળ થઈ, ને હું ઘરડી બેશી રહીરે. ૧૩

કડવું ૧૫ મું–રાગ મેવાડો

વડીવહેવાણ રીસાયાં જાણી, લક્ષ્મીજી પાસે આવ્યાંજી;
સારું ખીરોદક બાંધે મૂકી, ડોસીને સમજાવ્યાંજી. ૧
જે જેકાર થયો મંડપમાં, ગીત ગાય છે રામાજી;
મોસાળુ તે મહેતાજીનું, બીજા સર્વે ભામાજી. ૨
પોતે પોતાનાં સગાં તેડ્યાં, જેનો જ્યાં સગવેડજી;
મનવાંછિત પહેરામણી દેખી, માંડી તેડાતેડજી. ૩

ઘેર ઘેર વાત થઇ નાગરમાં, મહેતો કરે મામેરુંજી;
વિચાર કરતી અબળા દોડી, મનમાની સાડી પહેરુંજી. ૪
ચાર વરણ સઉ ચરણે ચાલી, આવ્યાં મંડપમાંયજી;
પલવટ વાળી શ્રીવનમાળી, તતક્ષણ આવ્યા ત્યાંયજી. ૫
મહેતોજી ઉભા તાળ વગાડે, ગાય વૈરાગી ગીતજી;
વડસાસુ કુંવર વહુને કહે, પહેરામણીની રીતજી. ૬
શ્રીરંગજીને શામળ મહેતો, પામ્યા ધોળાં શેલાંજી;
હેમજી ખેમજી મહેતાને, દરીક ખાંધે મેલ્યાંજી. ૭
કબાય કોને પામરી પટકા, નામ ન જાયે ગણિયાંજી;
કોને મુગટા કોને પિતાંબર, કોને શેલાં ચણિયાંજી. ૮
મગિયાં દોરિયા અસાવળી કોને, શેલાં પટુ સાલજી;
ગુચ્છ પેચ પાઘડીઓ તોરા, દીસે ઝાક ઝમાલજી. ૯
પાયજામા નીમા પછેડી, જામા અવળા બંધજી;
વસ્ત્રતણો તો વરસાદ વરસ્યો, જ્યાં દોશી કરુણાસિંધજી. ૧૦
બાજુબંધ બેરખા અતિ સુંદર, વેઢ વીંટીપો છાપજી;
દુગદુગી માળા ને માદળિયાં, આપ્યાં મોતી અમાપજી. ૧૧
કોને કંદોરા ને કંઠી પોંહચી, કોને સાંકળી માળજી;
કનક કડાં ને કાને કુંડળ; જડાવ ઝાક ઝમાળજી. ૧૨
પહેરામણી પુરુષોને પહોંતી, તેઓ અબળા સાથજી;
પિયળ કાઢીને ખાંધે મૂકયાં, પટકુલ નાના ભાતજી. ૧૩
ગંગા વહુને ગજીયાણી સાડી, સુંદર વહુને સાળુજી;
ગોરે અંગે સુંદર શોભે, માંહે કાપડું કાળુંજી. ૧૪
છબીલી વહુને છાયલ ભારે, ભાત તે રાતી ધોળીજી;
કોડ વહુને કસગેર આપી, પ્રેમ વહુને પટોળીજી. ૧૫
રામકુંવર ને કૃષ્ણ કુંવરને, આપ્યા ઉત્તમ ઘાટજી;
ઉલ વહુને છીંટ જ આપી, નહાની વહુને નાટજી. ૧૬
પાન વહુ તો પીતાંબર પહેરે, તાકે બચ્ચીબાઈજી;
રૂપકુંવરને રાતો સાળુ, દેવકુંવર દરિયાઈજી. ૧૭
શ્યામકુંવરને સોનેરી સાળુ, ગુણકુંવરને ઘરચોળુંજી;
લક્ષ્મી વહુને, લાછા વહુને, લાલ વહુને પટોળુંજી. ૧૮

જશમદિ જશોદા જીવી, જમુના જાનકી વહુજી;
ચરણા ચોળી ને ઘર સાડી, પહેરી ઉભા વહુજી. ૧૯
માનબાઇને વેલ વહુ ને, રંભાવતી ને રૈયાંજી;
જૂનાં કાઢીને નવાં પહેરાવ્યાં, હેઠાં મૂકી છૈયાંજી. ૨૦
છાબની પાસે છબીલો બેઠા, જે જોઇએ તે આપેજી;
મશરુ ગજિયાં ને ગજિયાંણી, ગજ ભરીને કાપેજી. ૨૧
પાટ પીતાંબર અતલસ અંબર, ચોળે રંગે ચીરજી;
શોભે સુંદર ભાત્ય નવરંગી, પુતળીઓને કીરજી. ૨૨
સાડી જરકશીની ઓઢણી, ચળકે સુંદર જોરજી;
કેસર છાંટ્યાં ઘોળા સાળુ, ફરતી કસબી કોરજી. ૨૩
ચંદ્રકળા ને મોરની શોભે, દરિયાઇમાં દોરજી;
અતલસ પાંચ પટા આભૂષણ, સોનારૂપાની મહોરજી. ૨૪
કોને અંકોટી કોને ટોટી, ગળુબંધ બહુ મૂલજી;
કોને ભમરી કોને સેંથો, ત્રસેંથિયાં શીશ ફૂલજી. ૨૫
કો મહેતા પાસે માળા માગે, ઉભી રહી કર જોડેજી;
કેટલીએક પોતાના બાળક, મહેતા આગળ ઓડેજી. ૨૬

વલણ

ઓડે બાળક જાણે આપે, મનવાંછિત પામ્યાં સહુ;
સાસરિયાનું મહેણું ટળ્યું, પિયર પનોતી કુંવર વહુ. ૨૭

કડવું ૧૬ મું—રાગ ધનાશ્રી

કોડ પહોંચા કુંવર વહુનાં, ભાગ્યું ભવનું મહેણુંજી;
મનવાંછિત પહેરામણી પામ્યાં, જેને જેવું લેણુંજી. ૧
નાગરી નાત્ય કુટુંબ પાડોશી, ચાકર કોળી માળીજી;
પહેરામણી સહુ કોને પહોંતી, વાચા પ્રભુએ પાળીજી. ૨
સોળે શણગાર કુંવર બાઇને, આપી દીધું માનજી;
કનક પહાણુ બે છાબમાં મૂક્યા, હરિ થયા અંતર્ધ્યાનજી. ૩
સભા સહુકો વિસ્મય પામી, અલૌકિક શેઠશેઠાણિજી;
મહેતાને સહુકો પાયે લાગે, ભક્તિ સાચી જાણીજી. ૪
કુંવર બાઇની નણદી આવી, બડબડતી મુખ મોડેજી;
પહેરામણી કોઇને નવ પહોંતી, વેવાઇને અવખોડેજી. ૫
પહેરામણી પરનાતિ પામ્યાં, ઘરનાં માણસ ગયાં ભૂલીજી;
એક કટકો કાપડું નવ પામી, પુત્રી મારી ફુલફુલીજી. ૬

મને આપ્યું તે લ્યો ભાભી પાછું, રાખડી બંધામણજી;
નામ મહેતો પણ નોહે નાગર, દીસે દુર્બળ બ્રાહ્મણજી. ૭
કુંવરબાઇ પિતા કને આવી, તાત હવે શું થાશેજી ?
આટલું ખરચતે મેણું રહ્યું તે, હવે કયમ જીવાશેજી ? ૮
વિસરી દિકરી નણદિ કેરી, નાનબાઈ તેનું નામજી;
છ મહિનાની છે તે છોકરી, એક કાપડાનું કામજી. ૯
મહેતાજી કહે પુત્રી મહારી, સમરો શ્રીગોપાળજી;
એક તાંતણો મુજથી ન પામો, બેઠો વજાડું તાળજી. ૧૦
ફરી ધ્યાન ધર્યું માધવનું, ત્રિકમ રાખજે ટેકજી;
પચરંગી ત્યાં કાપડું સુંદર, આકાશથી પડ્યું એકજી. ૧૧
નણદી સંતોકી કુંવર બાઇની, મહેતાજી માગે વિદાયજી;
સહસ મહોર સોનાના પહાણા, મૂકયા તે છાબમાંયજી. ૧૨
નાગર લોક સહુ પાયે લાગે, પ્રજા કરે વખાણજી;
નાગરી ન્યાતે મોટો નરસિંહ, માથે સારંગપાણજી. ૧૩
ધન્ય મહેતાજી તમ સમોવડ, આ કલીયુગમાં નોયજી;
નાગરી નાતનો મહિમા રાખ્યો, ઉજળું કીધું સહુ કોયજી. ૧૪
અમને તો વિશ્વાસ નોતો જે, મહેતો કરે મામેરુંજી;
સર્વેની લજ્જા પ્રભુએ રાખી, મેણું ટળ્યું ભવકેરુંજી. ૧૫
પછે મહેતાજી વિદાય માગે, બોલે બેઉ કર જોડીજી;
કુંવર બાઇને વોળાવો, વેલ્ય આણી છે જોડીજી. ૧૬
પછે કુંવરબાઈ વેલે બેસી, જુનેગઢ તે જાયજી;
સહુકો વોળાવી પાછાં વળિયાં, ધન્ય ધન્ય વૈકુંઠરાયજી. ૧૭
વીરક્ષેત્ર વડોદરું, ગુજરાત મધ્યે ગામજી;
ચાતુર્વેશી જ્ઞાતિ બ્રાહ્મણ, ભટ પ્રેમાનંદજી નામજી. ૧૮
સંવત સત્તર ઓગણચાલો, આસોશુદિ નવમી રવિવારજી;
પૂરણ ગ્રંથ થયો તે દિવસે, યથા બુદ્ધિ વિસ્તારજી. ૧૯
પ્રીતે કરી જે ગાય સાંભળે, દારિદ્રય તેનું જાયજી;
એવું જાણી ભક્તિ કરે તેને, સન્મુખ વૈકુંઠ રાયજી. ૨૦

વલણ

વૈકુંઠ નાથ સન્મુખ હોય, જો નિર્મળ મને સાંભળે;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, તેને માધવજી નિશ્ચે મળે. ૨૧

સુદામા ચરિત્ર

કડવું ૧ લું–રાગ કેદારો

શ્રીગુરુદેવ ને ગણપતિ, સમરું અંબા ને સરસ્વતી;
પ્રબળ ગતિ, વિમળ મતિ, અતિ પામીએરે. ૧
સ્મરણ હૃદેમાં રાખું, ભગવદ્લીલા ભાખું;
ભક્તિ રસ ચાખું, જે ચાખ્યો શુકસ્વામીએરે. ૨

ઢાળ

શુક સ્વામી કહે સાંભળ રાજા, પરિક્ષિત પુણ્ય પવિત્ર;
દશમસ્કંધ અધ્યાય એંશીમે, કહું સુદામાચરિત્ર. ૩
સાંદીપનિ ઋષિ સુરગુરુ સરખા, વિદ્યાવંત અનંત;
તેને મઠ ભણવાને આવ્યા, હળધર ને ભગવંત. ૪
તેની નિશાળે વડો વિદ્યાર્થી, ઋષિ સુદામો કહાવે;
પાટી લખી દેખાડવા રામ કૃષ્ણ, સુદામા પાસે આવે. ૫
સુદામો, શ્યામ, સંકર્ષણ, અન્ન ભિક્ષા માગી લાવે;
એકઠા બેસી અશન કરે તે, ભૂધરને મન ભાવે. ૬
સાથે સ્વર બાંધીને ભણતા, થાય વેદની ધુન્ય;
એક સાથરે શયન કરતા, મોરલિધર, બળ સુન્ય. ૭
ચોસઠ દહાડે ચૌદ વિદ્યા, શીખ્યા બેઉ ભાઈ;
ગુરુસુત ગુરુદક્ષિણામાં આપી, નિકુલ થયા વિદાઈ. ૮
શ્રીકૃષ્ણ સુદામો ભેટી રોયા, બોલ્યા વિશ્વાધાર;
માનુભાવ ફરીને મળજો, માગું છું એકવાર. ૯
ગદ્ગદ કંઠે કહે સુદામો, માગું દેવ મોરારી;
સદૈવ તમારા ચરણ વિષે, મનસા રહેજો મારી. ૧૦
મથુરાથી કૃષ્ણ પધાર્યા, પૂરી દ્વારિકાવાસી;
સુદામે ગૃહસ્થાશ્રમ માંડ્યો, મન જેનું સંન્યાસી. ૧૧
પતિવ્રતા પત્ની છે પાવન, પતિને પ્રભુ કરી પ્રીછે;
સ્વામી સેવાનું સુખ વાંછે, માયાસુખ નવ ઇચ્છે. ૧૨
દશ બાળક થયાં સુદામાને, દુઃખ દરિદ્રે ભરીયાં;
શીતળાએ અમીછાંટો નાંખ્યો, થોડે અન્ને ઉછરિયાં. ૧૩

અજાચક વ્રત પાળે સુદામો, હરિ વિના હાથ ન ઓડે;
આવી મળ્યું તો અશન કરે, નહિ તો ભુખ્યાં સાથરે પોઢે. ૧૪

વલણ

પોઢે ઋષિ સંતોષ આણી, સુખ ન ઇચ્છે ઘરસૂત્રનું;
ઋષિપત્ની ભિક્ષા માગીને લાવે, પૂરું પાડે પતિ પુત્રનું. ૧૫

કડવું ૨ જું–રાગ વેશાડી

શુકજી કહે સાંભળ નરપતિ, છે સુદામાની નિર્મળ મતિ;
માયાસુખ નવ ઇચ્છે રતિ, સદા મન છે જેનું જતિ. ૧
મુનિનો મર્મ કોઈ નવ લહે, સઊ વેલો ઘેલો દરિદ્રી કહે;
જાચ્યા વિના કોઈ કેમ આપે, ઘણે દુઃખે કરી દિન કાપે. ૨
ભિક્ષાનું કામ કામિની કરે, કોનાં વસ્ત્ર ધુએ ને પાણી ભરે;
જેમ તેમ કરીને લાવે અન્ન, નિજ કુટુંબ પોષે સ્ત્રીજન. ૩
ઘણા દિવસ દુઃખ ઘરનું સહ્યું, પછે પુરમાં અન્ન જડતું રહ્યું;
બાળકને થયા બે ઉપવાસ, તવ સ્ત્રી આવી સુદામા પાસ. ૪
હું વિનવું જોડી બે હાથ, અબળા કહે સાંભળીએ નાથ;
બાળક ભૂખ્યાં કરે રુદન, નગરમાં નથી મળતું અન્ન. ૫
ન મળે કંદ મુળ કે ફળ, બે દિવસ થયાં લેઈ રહે જળ;
સુખશય્યા ભુષણ પટકૂળ, તે કયાંથી? હરી નથી સાનકૂળ. ૬
ભૂખ્યાં બાળક જુએ માનું મુખ, સ્ત્રી કહે સ્વામીને દુઃખ;
કહેતામાં લાગીશ અળખામણી, સ્વામી જુઓ આપણા ઘર ભણી. ૭
ધાતુપાત્ર નહીં કર સહાવા, સાજું વસ્ત્ર નથી સગ ખાવા;
જેમ જળવિણુ વાડી ઝાકુવાં, તેમ અન્નવિણુ બાળક બાહુવાં. ૮
વાયે ટાઢ બાળકડાં રૂએ, ભસ્મમાંહિ પેસીને સુએ;
હું તે ધીરજ કોઈપેરે ધરું, છોકરાનું દુઃખ દેખીને મરું. ૯
નીચાં ઘર ભીંતડિયો પડી, શ્વાન માંજર આવે છે ચડી;
અતિથિ ફરી નિર્મુખ જાય, ગર્વાનક નવ પામે ગાય. ૧૦
કરો છો મંત્ર ભણીને સેવ, નૈવેદ્ય વિના પૂજો છો દેવ;
પૂન્ય પર્વણી કો નવ જમે, જેવો ઊગે તેવો આથમે. ૧૧
આ બાળક પરણાવવાં પડશે, સત કુળની કન્યા કયાંથી જડશે?
શ્રાદ્ધ સંવત્સરી સહુકો કરે, આપણા પિત્રી નિર્મુખ ફરે. ૧૨

અન્ન વિના પુત્ર મારે વાગલાં, તે ક્યાંથી ટોપી આંગલાં;
અબોટિયું ધોતિયું નવ મળે, સ્નાન કરો છો શીતળ જળે. ૧૩
વાધ્યા નખ ને વાધી જટા, માંહિ ઉડે રક્ષાની ઘટા;
દર્ભતણી-ત્રુટી સાદડી, નાથજી તે પર રહો છો પડી. ૧૪
બીજે ત્રીજે પામો છો આહાર, તે મુજને દહે છે અંગાર;
હું તો દરિદ્રસમુદ્રમાં બૂડી, હેવાતણમાં અકકેકી ચૂડી. ૧૫
સૌભાગ્યના નથી શણગાર, નહિ કાજળ નહિ કિડિમાં હાર;
નહિ લલાટે દેવા કંકુ, અન્ન વિના શરીર રહ્યું સુકું. ૧૬
હું પૂછું છું લાગી પાય, આવું દુઃખ ક્યાં સુધી સેવાય?
દહાડી તમો કહો છો ભરથાર, માધવ સાથે છે મિત્રાચાર. ૧૭
જે રહે કલ્પવૃક્ષની તળે, તેને શી વસ્તુ નવ મળે?
જે જીવ જળમાં ક્રીડા કરે, તે પ્રાણી ક્યમ તરશે મરે? ૧૮
પ્રગટ કરી સેવે હુતાશ, તેને શીત આવે ક્યમ પાસ?
અમૃત પાન કીધું જે નરે, જમકિંકરનો ભય ક્યમ ધરે? ૧૯
જેને સરસ્વતી જીભે વશી, તેને અધ્યયન ચિંતા કશી?
સદ્દગુરુનાં જેણે સેવ્યાં ચરણ, તેને શાનું માયાવરણ? ૨૦
જે જન સેવે હરિને સદા, તેને જન્મ મરણ શી આપદા?
જેનું મન હરિચરણે વસ્યું. તે પ્રાણીને પાતક કશું? ૨૧
જેને સ્નેહ શામળિયા સાથ, તેનું ઘર નવ હોય અનાથ;
છેહી વિનતિ દાસીતણી, પ્રભુ પધારો ભૂધર ભણી. ૨૨
તે છે ચૌદ લોકના મહારાજ, બ્રાહ્મણને ભીખતાં શી લાજ? ૨૩

વલણ

લાજ ન કીજે નાથ મારા, માધવ મનવાંછિત આપશેરે;
દીન જાણીને દયા આણી, દરિદ્રનો દ્રુમ કાપશેરે. ૨૪

કડવું ૩ જું-રાગ ગોડી

જઇને જાચો જાદવરાય, ભાવઠ ભાંગશેરે;
હું તો કહું છું લાગીને પાય, ભાવઠ ભાંગશેરે.
ધન નહિ જડે તો ગોમતિમાં મજ્જન દર્શન ફળ નહિ જાય; ભાવઠ-ટેક.
સુદામો કહે સ્ત્રીને, નથી માગતાં પ્રતિવાય;
પણ મિત્ર આગળ મમ મૂકી, માગતાં જીવ જાય. મામ ન મૂકીએ રે.

ઉદર કારણે નીચ કને જઈ, કીજે વિનય પ્રણામ;
તો આ સ્થાનક છે મળવાતણું, મામે વણુશે કામ. ભાવક.
જાદવ સઘળા દેખતાં કેમ, એઠું જમણો હાથ?
હું દુર્બળનું રૂપ દેખીને, લાજે લક્ષ્મીનાથ. મામ ન.
જે પુરુષ તે ઉદ્યમીરે, જઈ કરે પોતાનું કાજ;
બ્રાહ્મણનું કુળકર્મ છે, તેમાં બીખતાં શી લાજ? ભાવક.
અંતર્યામી અજાણ નથીરે, સ્ત્રી તમને કહું વારંવાર;
દશ માસ ગર્ભવાસ પ્રાણીની, રક્ષા કરે મોરાર. મામ ન.
શો ઉદ્યમ કરિયે એવું જાણી, સંતોષ આણિયે મંન;
સુખલીલામાં હરિ વિસરે, ભાવ થાય આપણો ભિન્ન. મામ ન.
જાચવા ન જઇયે ને પડિ રહિયે તો, ક્યમ જીવે પરિવાર;
એકવાર જાચો જાદવા, તમને નહિ કહું બીજીવાર. ભાવક.
રાજા થઈ વિભીષણ જાચ્યા, મહાવીર ધીર જગદીશ;
અખંડ પદવી પામીયા, ધર્યું મેઘાડંબર શીશ. ભાવક.
ભ્રેડવા પાણી ને દીન વાણી, થાય વદન પીળું વરણ;
એ ચિહ્ન છે જાચકતણાં, જાચવાથી રુડું મરણ. મામ ન.
જગતના મનની વાતો જાણે, અંતરજામી રામ;
પ્રહાં બેઠાં નવનીધ આપશે, ત્યાં ગયાનું શું કામ? મામ ન.
સુદામો કહે, નારને, ક્યમ ચાલે મારા પાય?
મિત્ર આગળ મામ મૂકિયે, ધિક પડો મારી કાય. મામ ન.
કહેવું નહિ પડે કૃષ્ણજીને, નથી અંતરજામી અજાણ;
ઘટ ઘટમાં વ્યાપી રહ્યો છે, પૂરણ પુરુષ પુરાણ. ભાવક.
દશ માસ ગર્ભવાસ પ્રાણી, શો કરે ઉદ્યમ?
એવું જાણી સંતોષ આણો, હરિ વિસારશે ક્યમ? મામ ન.
તમો જ્ઞાનિ વૈરાગી ત્યાગી થઈ બેઠા, પંડિત ગુણભંડાર;
હું જુગતે જાચું ક્યમ કરી, અબળાનો અવતાર. ભાવઠ ભાંગશે રે.

વલણ

અવતાર સ્ત્રીનો અધમ કહિને, ઋષિપત્ની આંસુ ભરે;
દુઃખ પામતી જાણી પ્રેમદા, પછી સુદામોજી ઉચરે.

કડવું ૪ થું–રાગ રામગ્રી

પછી સુદામોજી બોલિયા, સુણ સુંદરી રે;
હું કહું તે શિખ માન, ઘેલી કાંણે કરી રે. ૧

જે નિર્મ્યું છે તે પામિયે, સુણ સુંદરી રે;
વિધિયે લખી વૃદ્ધિ હાણ, ઘેલી કોણે કરી રે. ૨
સુકૃત દુકૃત બેઉ મિત્ર છે, સુણ સુંદરી રે;
તે જાય આત્માને સાથ, ઘેલી કોણે કરી રે. ૩
દીધા વિના કયાંથી પામિયે, સુણ સુંદરી રે;
નથી આપ્યું જમણે હાથ, ઘેલી કોણે કરી રે. ૪
જો ખડધાન બેઠી વાવિયે, સુણ સુંદરી રે;
તો કયાંથી નિપજે શાળ, ઘેલી કોણે કરી રે. ૫
જળ વહી ગયે શી શોચના, સુણ સુંદરી રે;
જો પ્રથમ ન બાંધી પાળ, ઘેલી કોણે કરી રે. ૬
એકાદશી વ્રત નવ કર્યાં, સુણ સુંદરી રે;
નવ કીધા તીર્થોપવાસ, ઘેલી કોણે કરી રે. ૭
અગ્નિ તૃપ્ત કીધા નહીં, સુણ સુંદરી રે;
નહિ શ્વાન વાયસ ગૌગ્રાસ, ઘેલી કોણે કરી રે. ૮
બ્રહ્મભોજન કીધાં નહીં, સુણ સુંદરી રે;
નથી કીધાં હોમ હવન, ઘેલી કોણે કરી રે. ૯
અતિથિ નિર્મુખ વાળિયાં, સુણ સુંદરી રે;
તો કયાંથી પામિયે અન્ન, ઘેલી કોણે કરી રે. ૧૦
પ્રીતે હરિપ્રસાદ લીધો નહીં, સુણ સુંદરી રે;
નિત્ય અશુદ્ધ કીધો આહાર, ઘેલી કોણે કરી રે. ૧૧
આપ ઉદર આપે પાપે ભર્યું, સુણ સુંદરી રે;
છૂટ્યાં પશુતણો અવતાર, ઘેલી કોણે કરી રે. ૧૨
સંતોષ અમૃત ચાખિયે, સુણ સુંદરી રે;
હરિચરણે સોંપી મંન, ઘેલી કોણે કરી રે. ૧૩
ભક્તિયે નવનિધ પામીયે, સુણ સુંદરી રે;
ધરો ધીર તમે સ્ત્રીજન, ઘેલી કોણે કરી રે. ૧૪
આંખ્ય ભરી અબળા કહે, ઋષિરાયજી રે;
મારું જડ થયું છે મંન, લાગું પાયજી રે. ૧૫
એ તો જ્ઞાન મને ગમતું નથી, ઋષિરાયજી રે;
રુએ બાળક લાવો અન્ન, લાગું પાયજી રે. ૧૬

અન્ન વિના ચાલે નહીં, ઋષિરાયજી રે;
મોટા જોગેશ્વર હરિભક્ત, લાગું પાયજી રે. ૧૭
અન્નવિણ ભજન સૂઝે નહીં, ઋષિરાયજી રે;
જીવે અન્ને આખું જગત, લાગું પાયજી રે. ૧૮
શિવે અન્નપૂર્ણા ઘેર રાખિયાં, ઋષિરાયજી રે;
સૂર્યે રાખ્યું અક્ષયપાત્ર, લાગું પાયજી રે. ૧૯
સપ્ત ઋષિ સેવે કામધેનુને, ઋષિરાયજી રે;
તો આપણે તે કોણ માત્ર, લાગું પાયજી રે. ૨૦
સુર સેવે કલ્પવૃક્ષને, ઋષિરાયજી રે;
મનવાંછિત પામે આહાર, લાગું પાયજી રે. ૨૧
ધર્મ પ્રાણ અન્ન વિના નહીં, ઋષિરાયજી રે;
ઉભો અન્ને સકળ સંસાર, લાગું પાયજી રે. ૨૨
ફેરાનું ફળ જાશે નહીં, ઋષિરાયજી રે;
જઈ જાચો કૃષ્ણ બળદેવ, લાગું પાયજી રે. ૨૩
વિધિયે લખ્યા અક્ષર દરિદ્રના, ઋષિરાયજી રે;
ઘોશે ધરણીધર તતખેવ, લાગું પાયજી રે. ૨૪

વલણ

તતક્ષણ ત્રિકમ છેદશે, દરિદ્રકેરાં ઝાડ રે;
નાથ પધારો દ્વારિકા, હું માનું તમારો પાડ રે. ૨૫

કડવું ૫ મું–રાગ રામગ્રી

કહે શુક જોગી સાંભળો રાયજી, ફરી ફરી પ્રેમદા લાગે પાયજી;
વિપ્ર સુદામો આપ વિચારેજી, નિશ્ચે જાચવા જવું પડશે મારેજી. ૧

ઢાળ

જાવું પડશે સર્વથા, ધણું રુએ અબળા રંક;
અન્ન વિના બાળક ટળવળે, એમાં સાતતણો શો વાંક. ૨
પત્નીપ્રત્યે કહે સુદામો, તમો જીત્યાં ને હાર્યો હુંય;
કહો ભામિની ભગવંત આગળ, જઈ ભેટ આપું શુંય? ૩
કાકા કહીને નિકટ આવે, કૃષ્ણસુત સમુદાય;
ખાવા માગે મુજકને, ત્યારે શું મેલું કરમાંય? ૪

સુણી હરખ પામી પ્રેમદા, ગઈ પાડોશણની પાસ;
બાઈ આજ કામકરો મારું, જાણે વણમૂલે લીધી દાસ. ૫.
દ્વારામતી મમ પતિ જાય છે, જાચવા જાદવરાય;
અમો બ્રમણું કરીને આપશું, કાંઈ આપો ઉછીતું માય. ૬
પાડોશણને દયા આવી, જો દુર્બળ આવી માંગવા;
સુપડું ભરીને કાંગ આપ્યા, આ બાઈ તમારે દેવા. ૭
ઉખળે ધાલી' ઓખણ્યા, તેને કીધા 'શ્વેત;
'તગતગતા કરી' કરમાં આપ્યા, ઋષિજી પામ્યા હેત. ૮
'મારગમાં ઢોળાય નહીં, છે ત્રિકમના તાંદૂળ;
લેઇ જાવા છે જુગતે કરી, નથી બાંધવા પટકૂળ. ૯
ઉપરાઉપરી બંધન બાંધ્યાં, ચીથરાં દશ વીશ;
રત્નની પેરે જત્ન કીધું, જ્યમ ચડે છોડતાં રીશ. ૧૦
ઋષિ સુદામાને કહે બાળકડાં, કરીને રોતાં મુખ;
પિતાજી એવું લાવજો, જેણે જાય આપણી ભૂખ. ૧૧
દીન વાણી સાંભળીને, મુનિએ મૂક્યો નિઃશ્વાસ;
સુદામો કહે પુત્રને, પરિબ્રહ્મ પૂરશે આશ. ૧૨
ઋષિ સુદામો સંચર્યો, વેળાવી વળ્યો પરિવાર;
ત્યાગી વૈરાગી વિપ્ર છે, ને ભક્તના શણગાર. ૧૩
ભાલ તિલક ને માળા કંઠે, રસનાએ ભણતો જાય;
મુખ કુશ્નતું* જાળું વાધ્યું, કદ્રુપ દીસે કાય. ૧૪
પવન જટામાંથી ભસ્મ ઊડાડે, ધૂમ્ર ગોટાગોટ;
ઉપાનરેણુંએ અભ્ર છાયે, જોજન કોટાન કોટ. ૧૫
ધસમસે ને ધાય મુનિવર, મુખે શ્વાસ ન માય;
જે મારગમાં સામું મળે તે, દેખી વિસ્મય થાય. ૧૬
તૈલાભ્યંગ સ્વપ્ને ન ઇચ્છે, છે લૂખું ઋષિનું ગાત્ર;
એક હાથમાં ગ્રહી જૈષ્ટિકા, બીજે હાથે તુંબિપાત્ર. ૧૭
કૌપીન જીરણ વસ્ત્રનું, વનકૂળ છે પરિધાન;
પણ ભાગ્ય ભાનુ ઉદે થયો, હરિ કરશે આપ સમાન. ૧૮

* કુશ્નતું–કુશનું; કુશનું જાળું વાધ્યું અર્થાત્ ડાભના સોયાની માફક ઉગેલા અને ઓળ્યા વગર જાળાની માફક લાગતા મોંપરના વાળ વધેલા તે.

વલણ

આપ સમાન કરશે કૃષ્ણજી, શુકજી કહે સુણો નરપતિ;
થોડે શ્રમે ઋષિ સુદામો, પહોંતા પુરી દ્વારામતિ. ૧૯

કડવું ૬ ઠ્ઠું—રાગ સારંગ

ઋષિ કહે સાંભળ નરપતિ, સુદામે દીઠી દ્વારામતિ;
કનક કોટ ચળકારા કરે, મણિમય રત્ન જડ્યાં કાંગરે. ૧
કોઠા કોશિસાં શોભે પર્મ, જેવું વિશ્વકર્માનું કર્મ;
દુર્ગે ધજા ઘણી ફરફરે, દુંદુભિ ઢોલ ત્યાં ગડગડે. ૨
સુદર્શન ફરતું ત્યાં શોહે, ગંભીર નાદ સાગર મન મોહે;
ગોમતી—સાગર સંગમ થાય, ચારે વર્ણ ત્યાં આવી નહાય. ૩
પરમ ગતિ પ્રાણી પામે ઘણા, નથી મુક્તિપુરીમાં મણા;
ઋષિ સુદામે કીધું સ્નાન, પછી પુરમાં પેઠા ભગવાન. ૪
રૂપ જોઈ જોવા સૌ મળે, ખીજવે બાળક પુંઠળ પળે;
જાદવસ્ત્રી તાળી દેઈ હસે, ધન્ય નગર આવો નર વસે. ૫
કીધાં હશે વ્રત તપ અપાર, તે સ્ત્રી પામી હશે આ ભરથાર;
કોઈ કહે ઈંદુ, કોઈ કહે કામ, એને રૂપે હારશે કેશવ રામ. ૬
પતિવ્રતાનાં મોહશે મન, મર્મ વચન બોલે સ્ત્રીજન;
કોઈ કહે હાઉ આવ્યો વિકરાળ, દેખાડો રોતાં રહેશે બાળ. ૭
ઘણી ચેષ્ટા પુંઠળથી થાય, સુણી સુદામો હસતા જાય;
પુંઠે બાળક કાંકરા નાખે, ઋષિજી રામકૃષ્ણ મુખથી ભાખે. ૮
પાડે તાળી વજાડે ગાલ, પુંઠે ફરિ વળ્યાં નહાનાં બાળ;
કોઈ વૃદ્ધ જાદવે દીઠા ઋખી, સાધુની દૃષ્ટિ તેણે ઓળખી. ૯
તેણે બાળક સહુ કાઢ્યાં હાંકી, પૂછ્યા સમાચાર ઊભા રાખી;
કહો કૃપાનાથ ક્યાંથી આવિયા, આ પુરને કયમ કીધી મયા? ૧૦
તવ પ્રીત વચન બોલ્યા ઋષિજન, મને હરિ દર્શનનું મન;
તે જાદવે કીધો ઉપકાર, દેખાડી દીધું રાજદ્વાર. ૧૧
હરિ મંદિર આવ્યા ઋષિ રાય, રહ્યા ઉભા નવ ચાલે પાય;
દ્વારપાળ દિગ્પાળ સમાન, ધામ જ્યોત શું દ્વાદશ ભાણ. ૧૨
શોભે હાટ ચૌટાં ને ચોક, છજાં ઝરૂખાં બારી ગોખ;
અટારી જાળી મેડી માળ, જડિત્ર કઠોડા ઝાકઝમાળ. ૧૩

ચળકે કામ ત્યાં મીનાકારી, શું અમરાપુરી નાખું ઓવારી?
સભામાં સ્ફાટિકમણિના થંભ, થઈ રહ્યો છે નાટારંભ. ૧૪
મૃદંગ ઉપાંગ મધુરાં તાળ, ગાયે ગુણીજન ગીત રસાળ;
રમક ઝમક ત્યાં ઘુઘરી થાય, તે સુદામોજી જોતા જાય. ૧૫
ધ્રજા પતાકા કળશ બિરાજે, જાંગડ જાંગડ દુંદુભિ વાજે;
બોલે શરણાઈ ભેર નફેરી, ઉત્સવ મગળ શેરિએ શેરિ. ૧૬
હરતા ફરતા હીંડે ઘોડા, બાંધ્યા હેમતણા અછોડા;
ડોલે મદગળતા માતંગ, ગજશાળાનો નવલો રંગ. ૧૭
હેમકળસ ભરી લાવે પાણી, તે દાસી જાણે ઈંદ્રાણી;
છપ્પન કોટી જાદવની સભા, નવ રાખે દાનવની પ્રભા. ૧૮
અનંત યોદ્ધા ઉભા પ્રતિહાર, સાચવે શામળિયાનું દ્વાર;
ત્યાં સુદામો ફેરા ફરે, સંકલ્પ વિકલ્પ મનમાં કરે. ૧૯
ગહન દિસે છે કર્મની ગતિ, એક ગુરુના વિદ્યારથી;
એ થઈ બેઠા પૃથ્વીપતિ, મારા ઘરમાં ખાવા રજ નથી. ૨૦
રમાડતો ગોકુલમાં માકડાં, ગુરુને ઘેર લાવતો લાકડાં;
તે આજ બેઠો સિંહાસન ચડી, મારે તુંબડી ને લાકડી. ૨૧
વળી ઋષિને આવ્યું જ્ઞાન, અલ્પ જીવ હું એ ભગવાન;
એકવાર પામું દર્શન, તો હું જાણે પામ્યો ઈંદ્રાસન. ૨૨
છે વિવેક હરિના છડિદાર, પૂછ્યા સુદામાને સમાચાર;
માનુભાવ કેમ કરુણા કરી? તવ સુદામે વાણી ઓચરી. ૨૩
છું દુર્બલ બ્રાહ્મણ અવતાર, માધવ સાથે છે મિત્રાચાર;
પ્રભુને જઈ કહો મારો પ્રણામ, આવ્યો છે વિપ્ર સુદામો નામ. ૨૪

વલણ

નામ સુદામો જઈ કહો, ગયો ઘરમાં પ્રતિહાર રે;
એક દાસી સાથે કહાવિયો,' શ્રીકૃષ્ણને સમાચાર રે. ૨૫

કડવું ૭ મું–રાગ મારુની દેશી

સૂતા શય્યાએ શ્રી અવિનાશ રે, અષ્ટ પટરાણીઓ છે બે પાસ રે;
રુક્મિણી તળાંસે પાય રે, મિત્રવિન્દા ઢોળે છે વાય રે. ૧
ધર્યું દર્પણ ભદ્રા નારીએ રે, જાંબુવતિએ ગ્રહી જળ ઝારી રે;
યક્ષ કર્દમ સત્યા સેવે રે, કાલિંદીજી અગર ઉસેવે રે. ૨

લક્ષ્મણા તાંબુલ લાવે રે, સત્યભામા બીડી ખવરાવે રે;
હરિ પોઢ્યા હિંડોળા ખાટે રે, પાસે પટરાણી છે આઠે રે. ૩
બીજી સોળ સહસ્ર શત શ્યામા રે, કોઈ હંસગતિ ગજગામા રે;
મૃગાનેણી કો એક ચકોરી રે, કોઈ શ્યામલડી કોઈ ગોરી રે. ૪
કોઈ મુગ્ધા બાળકીશોરી રે, ખળકાવે કંકણુ મોરી રે;
ચપળાક્ષી ચિતડું લે ચોરી રે, કોટે હાર કંચુકી કોરી રે. ૫
કોઈ ચતુરા સંગિત નાચે રે, કોઈ રીઝવે ને ઘણું રાચે રે;
એક બીજીને વાત વાસે રે, સરખા સરખી ઉભી પાસે રે. ૬
હરિ આગળ હરિગુણ ગાતી રે, વસ્ત્ર વિરાજે નાનાભાતી રે;
ચંગ ઉપંગ મૃદંગ ઘણાં ગાજે રે, શ્રીમંડળ વેણા વાજે રે. ૭
ગાંધર્વી કળા કોઈ કરતી રે, શુભ વાયક મુખ ઉચરતી રે;
ચતુરા નવ ચૂકે તાળી રે, બોલે મર્મવચન મરમાળી રે. ૮
તેના પોંહચે વાંછિત કોડ રે, જેથી રીઝે શ્રીરણછોડ રે;
એમ થઈ રહ્યો થેઈ થેઈકાર રે, રસમગ્ન છે વિશ્વાધાર રે. ૯
એવે દાસી ધાતી આવી રે, જોઈ નાથે પાસે બોલાવી રે;
બોલી સાહેલી શિર નામી રે, દ્વારે દ્વિજ આવ્યો કોઈ સ્વામી રે. ૧૦
ન હોય નારદ અવશ્યમેવ રે, નહીં વસિષ્ઠ ને વામદેવ રે;
ન હોય દુર્વાસા ને અગસ્ત્ય રે, મેં તો ઋષિ જોયા છે સમસ્ત રે. ૧૧
નહીં વિશ્વામિત્ર કે અત્રી રે, નથી લાવ્યો ચિઠ્ઠિ કે પત્રી રે;
દુઃખી દરિદ્ર સરખો ભાસે રે, એક તુંબીપાત્ર છે પાસે રે. ૧૨
પિંગળ જટા ભસ્મે ભરિયો રે, ક્ષુધારૂપી નારીએ વરિયો રે;
શરિયે ઉભા છે થોકાથોક રે, તેને જોવા મળ્યા સહુ લોક રે. ૧૩
તેણે કહાવ્યું કરી પ્રણામ રે, મારું વિપ્ર સુદામો છે નામ રે;
એમ દાસી કહે કર જોડ રે, ખરો ખરો કહે રણછોડ રે. ૧૪
મારો બાળ સ્નેહી સુદામો રે, હું દુઃખિયાનો વિસામો રે;
ઉઠી ધાયા જાદવરાય રે, નવ પહેર્યાં મોજાં પાય રે. ૧૫
પીતાંબર ભૂમિ ભરાય રે, રાણી રુક્મિણી ઉંચા સાય રે;
અતિ આનંદે ફૂલી કાય રે, હરિ દોડે ને શ્વાસે ભરાય રે. ૧૬
પડે આખડે બેઠા થાય રે, એક પળ તે જુગ જેવી જાય રે;
સ્ત્રીઓને કહી ગયા ભગવાન રે, પૂજા થાળ કરો સાવધાન રે. ૧૭

હું જે ભોગવું રાજ્યાસનરે, તે તો એ બ્રાહ્મણનું પુન્ય રે;
જે કોઈ નમશે એનાં ચરણ ઝાલી રે, તે નારી સહુપેં મને વહાલી રે. ૧૮
તવ સ્ત્રી સહુ પાછી ફરતી રે, સામગ્રી પૂજાની કરતી રે;
સહુ કહે માંહોમાંહી બાઇ રે, કેવા હશે શ્રીકૃષ્ણના ભાઇ રે. ૧૯
જેને શ્યામળિયાશું સ્નેહ રે, હશે કંદર્પ સરખો દેહ રે;
લઈ પૂજાના ઉપહાર રે, રહી ઉભી સોળ હજાર રે. ૨૦
બાઈ લોચનનું સુખ લીજે રે, આજ જેહનું દર્શન કીજે રે:
ઋષિ શુકજી કહે સુણ રાય રે, શ્યામળિયોજી મળવા જાય રે. ૨૧
છબીલોજી છૂટી ચાલે રે, દીધી દોટ તે દીનદયાળે રે;
સુદામે દીઠા કૃષ્ણ દેવ રે, છૂટ્યાં આંસુ શ્રાવણ નેવ રે. ૨૨
જુએ કૌતક ચારે વર્ણ રે, ક્યાં આ વિપ્ર ક્યાં અશરણશર્ણ રે;
જુએ દેવ વિમાને ચડિયા રે, પ્રભુ ઋષિને પાય પડિયા રે. ૨૩
હરિ ઉઠાડ્યા ગ્રહી હાથ રે, ઋષિજી લીધા હૈડા સાથ રે;
મળ્યા જાદવ જોવા પૂંઠે રે, પ્રેમનાં આલિંગન નવ છૂટે રે. ૨૪
મુખ અન્યોન્યે જોયાં રે, હરિનાં આંસુ સુદામે લોયાં રે;
તુંબિપાત્ર ઉલાળિને લીધું રે, દાસત્વ દયાળે કીધું રે. ૨૫
ઋષિ પાવન કર્યું મુજ ગામ રે, તમે પવિત્ર કર્યો રંક ધામ રે;
તેડી આવ્યા વિશ્વાધાર રે, મંદિરમાં હરખથી અપાર રે. ૨૬
હસ્ત ઝાલી હરખે મુરારી રે, જોઇ હાસ્ય કરે સહુ નારી રે;
ઘણું વાંકાં બોલ્યાં સત્યભામા રે, આવા પુરૂડા મિત્ર સુદામા રે. ૨૭
હરિ તેને ઉઠીને શું ધાયા રે, ભલી નહાનપણાંની માયા રે;
ભલી જોવા સરખી જોડી રે, હરિને સોંપો એને રાખોડી રે. ૨૮
જો કોઈ બાળક બાર નિસરશે રે, તે તો કાકાને દેખી છળશે રે;
તવ બોલ્યાં રુકૂમિણી રાણી રે, તમે બોલો છો શું જાણી રે? ૨૯

વલણ

શું બોલો વિસ્મય થઈ, હરિભક્તને ઓળખો નહીં;
બેસાડ્યા મિત્રને શય્યા ઉપર, ઢોળે વાયુ હરિ ઉભા રહી. ૩૦

કડવું ૮ મું—રાગ સોરઠી

ભક્તાધીન દીનને પૂજે, દાસ પોતાનો જાણી;
સુખ શય્યાપર ઋષિને બેસાડી, ચમર કરે ચક્રપાણીરે. ભક્તા. ૧

નેત્રશમસ્યા નાથે કીધી, આવી અષ્ટ પટરાણી;
મંદ મંદ હસે સત્યભામા, આધો ઘુંઘટ તાણી રે. ભક્તા.
કનકની થાળી હેઠળ મેહેલી, રુક્મિણિ નાંખે પાણી;
સુદામાના પાગ પખાળે, હાથે સારંગ પાણી રે. ભક્તા.
જેના નાભિકમળથી બ્રહ્મા પ્રગટ્યા, આ જગ પળમાં કીધું;
જેણે મુખમાં જગત દેખાડ્યું, માતાનું મન બીધું રે. ભક્તા.
વિશ્વામિત્ર સરખા તાપસને, દોહેલે દર્શન દીધું;
તેણે સુદામાના પગ પખાળી, પ્રીતે પાદોદક પીધું રે. ભક્તા.
ષોડશોપચારે પૂજા કીધી, અગર ધૂપ ધૂમાય;
કર જોડી પ્રદક્ષિણા કીધી, હરિને હરખ આંસુ થાય. ભક્તા.
પોતાને ઓઢવાની પીત પછેડીએ, લોહ્યા ઋષિના પાય;
ઊભા રહી કર વિંઝણો ગ્રહીને, વિઠ્ઠલ ઢોળે વાય રે. ભક્તા.
થાળ ભરી વૈદર્ભી લાવ્યાં, ઘૃત શાક પાક પકવાન;
શર્કરા સંયુક્ત ઋષિને, કરાવ્યાં પયપાન રે. ભક્તા.
શુદ્ધાચમન કરીને ઉઠ્યા, પ્રીતે ખવરાવ્યાં પાન;
વાપ્યું તે પ્રસાદ પ્રમાણે, આરોગ્યા શામળવાન રે. ભક્તા.
જે સુખ આપ્યું સુદામાને, તે હર બ્રહ્માદિકને નાપે;
ફરી ફરી મુખ જૂએ મુનિનું, આનંદ મુકુંદને વ્યાપે રે. ભક્તા. ૧૦
સુદામાને ચિંતા મોટી, રખે દેખે કાયા કાંપે;
પેલી ગાંઠડી તાંદુલતણી તે, જંઘા નીચે લેઇ ચાંપે રે. ભક્તા. ૧૧

વલણ

જંઘા નીચે ચાંપે ઋષિ, ગાંઠડી તંદુલતણી રે;
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેશ્વરને, જાણવાતણી ગમ છે ઘણી રે. ૧૨

કડવું ૯ મું–રાગ મલ્લાર

ગોવિંદે માંડી ગોઠડી, કહોને મિત્ર અમારા;
સાંભળવા આતુર છું, સમાચાર તમારા. ગોવિંદે. ૧
શે દુઃખે તમો દૂબળા, એવી ચિંતા કેહી ?
મન મૂકીને કહો મને, મારા બાળ સનેહી. ગોવિંદે. ૨
કોઈ સદ્‌ગુરુ તમને મળ્યો, તેણે કાન શું ફૂંક્યો ?
વૈરાગી ત્યાગી થયા, સંસાર શું મૂક્યો ? ગોવિંદે. ૩

શરીર પ્રજાળ્યું જોગથી, તપે દુઃખે દેહી;
શે દુઃખે તમે દૂબળા, મારા પૂર્વ સનેહી ! ગોવિંદ. ૪
કે શત્રુ કોઈ માથે થયો, ઘણાં દુઃખનો દાતા ?
કે કાંઈ ચોરીએ ગયું, તેણે નહિ સુખશાતા ? ગોવિંદ. ૫
કાંઈ ધાતુપાત્ર કને નહીં, આવ્યા તુંબડું લેઈ;
વસ્ત્ર નથી શે પહેરવા ? મારા બાળસનેહી. ગોવિંદ. ૬
કે સુખ નથી સંસારનું, કાંઈ કર્મને દોષે ?
ભાભી અગારાં વઢકણાં, તે શું લોહિડું શોષે ? ગોવિંદ. ૭
કે શું ઉદર ભરાતું નથી, તેણે સુકી દેહી ?
એ દુઃખમાં કયું દુઃખ છે, મારા પૂર્વ સનેહી ? ગોવિંદ. ૮
પછી સુદામોજી બોલિયા, પ્રભુને શીશ નામી;
તમારું અજાણ્યું કાંઈ નથી, છો અંતરજામી. ગોવિંદ. ૯
અમને તો દુઃખ વિજોગનું, નહીં પ્રભુજી પાસે;
આજ હરિ હું ને જો મળ્યા, પિંડ પુષ્ટ જ થાશે. ગોવિંદ. ૧૦
જેને તમારું સ્મરણ છે, તેને ચિંતા કેવી ?
સુખ દુઃખ બેઉ સમાન છે, મારા અતિરે સનેહી. ગોવિંદ. ૧૧
ગોઠ સુણી ગોવિંદની, સુખ પામ્યો દેહી;
એ સુખ નથી સ્વર્ગ વૈકુંઠમાં, મારા બાળ સનેહી. ગોવિંદ. ૧૨

કડવું ૧૦ મું–રાગ રામગ્રી

પછી શામળિયોજી બોલિયા, તુને સાંભરે રે;
હાજી નહાનપણાંનો નેહ, મુને કેમ વિસરે રે.
આપણ બે મહિના પાસે રહ્યા, તુને. હાજી સાંદીપની ઋષિને ઘેર; મુને.
અન્નભિક્ષા માગી લાવતા, તુને. હાજી જમતા ત્રણે ભ્રાત. મુને.
આપણ સુતા એક સાથરે, તુને. સુખ દુઃખની કરતા વાત; મુને.
પાછલી રાતના જાગતા, તુને. હાજી કરતા વેદની ધુન્ય. મુને.
ગુરુ આપણા ગામે ગયા, તુને. હાજી જાચવા કોઇક ભૂપ; મુને.
કામ દીધું ગોરાણિયે, તુને. કહ્યું લેઈ આવોને કાષ્ઠ. મુને.
ગોરાણીએ ખાવું બંધાવીયું, તુને. ચણા પોચા વળી સાર; મુને.
તમો છાના આરોગીયા, તુને. તમે કહ્યો દરિદ્રી મહારાજ. મુને.
શરીર આપણાં ઊકળ્યાં, તુને. હાજી માથે તપ્યો અરીષ્ટ; મુને.
સ્કંધે કહેવાડા ધર્યા, તુને. ઘણું દૂર ગયા રણછોડ. મુને.

આપણે વાદ વધ્યા ત્રણે બાંધવા, તુને. હાજી ફાડયું મોટું ખોડ; મુને.
ત્રણે ભારા બાંધ્યા દોરડે, તુને. હાજી આવ્યા બારે મેહ. મુને.
શીતળ વાયુ વાયો ઘણો, તુને. ટાઢે થરથર ધ્રુજે દેહ; મુને.
નદિયે પૂર આવ્યું ઘણું, તુને. ઘન વરસ્યો મૂશળધાર. મુને.
એક દિશા સુઝે નહીં, તુને. થયા વીજતણા ચમકાર; મુને.
ગુરુજી ખોળવા નીસર્યા, તુને. કહ્યું સ્ત્રીને કીધો તેં કેર. મુને.
આપણને હૃદિયાશું ચાંપિયા, તુને. પછે તેડીને લાવ્યા ઘેર; મુને.
ગોરાણી ગૌ દોતાં હતાં, તુને. હતી દોણી માગ્યાની ટેવ. મુને.
મેં નિશાળેથી કર વધારિયો, તુને. હાજી દીધી દોણી તતખેવ; મુને.
જ્ઞાન થયું ગુરુપત્નીને, તુને. તમને જાણ્યા જગદાધાર. મુને.
ગુરુદક્ષિણામાં માગિયું, તુને. હાજી મૃત્યુ પામ્યો જે કુમાર; મુને.
મેં સાગરમાં ઝંપાવિયું, તુને. તમો શોધ્યાં સપ્ત પાતાળ. મુને.
હું પાંચજન્ય શંખ લાવિયો, તુને. હાજી દૈત્યનો આણ્યો કાળ; મુને.
સંયમની પુરી હું ગયો, તુને. પછે આવી મળ્યો જમરાય. મુને.
પુત્ર ગોરાણીને આપિયો, તુને. હાજી પછે થયા વિદાય; મુને.
આપણે તે દિનથી જૂદા પડ્યા, તુને. હાજી ફરિને મળિયા આજ. મુને.
હું તુજ પાસે વિદ્યા ભણ્યો, તુને. હાજી મોટો કર્યો મહારાજ. મુને.

વલણ

મહારાજ લાજ નિજ દાસની, વધારો છો શ્રીહરી;
પછિ દરિદ્ર ખોવા દાસનાં, સૌમ્ય દૃષ્ટિ શ્યામે કરી.

કડવું ૧૧ મું–રાગ વસંત

અઢળક ઢળિયોરે શ્યામળિયો, મુષ્ટિ તાંદુલ માટે;
ઈંદ્રનો વૈભવ સેજમાં આપ્યો, સ્વલ્પ સુખડી સાટે. અઢળક. ટેક.
સકળ સુંદરીઓ દેખતાં, ગોષ્ટિ ગોવિંદે કીધી;
પછે દરિદ્ર ખોવા દાસનાં, ગાંઠડી દૃષ્ટિમાં લીધી. અઢળક.
મનવાંછિત ફળ આજ હું પામ્યો, મિત્રજી મળવા આવ્યા;
કાંઈ ચતુર ભાભીએ ભેટ મોકલી, કહો સખા શું લાવ્યા ? અઢળક.
ચરણ તળે ચાંપી રહ્યો સુદામો, કૃષ્ણજી કહે છે કહાડો;
અમજોગ જો ભેટ ન હોય તો, દૂરથકી દેખાડો. અઢળક.
એ દેવતાને દુર્લભ દીસે, જાચે જાદવરાય;
જો પવિત્ર સુખડી પ્રેમે આપો, તો ભવની ભાવટ જાય. અઢળક.

ભગવાનની સ્ત્રીઓ ભર્મમાં ભૂલી, જૂએ મળી સમસ્ત;
અમૃત ફળ કે સંજીવન મણિ, હરિ ઓડે છે હસ્ત. અઢળક. ૬
આમ હરિ જ્યારે હાથ લગાડે, ઋષિ ખસેડે આમ;
ભક્તહેત પોતે દેખાડે, સઉને સુંદરશ્યામ. અઢળક. ૭
અવલોકવા ઊભી સઉ નારી, કર ધરી કનકનાં પાત્ર;
જદુપતિને જાચે સઉ નારી, અમને આપજો તિલ માત્ર. અઢળક. ૮
સુદામો ચિંતામાં પડયો, લજ્જા મારી જાશે;
ભર્મ ભાંગશે તાંદુલ દેખી, કૌતક સરખું થાશે. અઢળક. ૯
સ્ત્રીને કહ્યેથી હું થયો લોભી, તુચ્છ ભેટ અહિંયાં આણી;
લજ્જા લાખ ટકાની ખોઈ, ઘર ઘાલ્યું ધણિયાણી. અઢળક. ૧૦
સુદામાના મનની શોચના, શ્યામળીએ સઉ જાણી;
હસતાં ખસતાં પાસે આવી, તાંદુલ લીધા તાણી. અઢળક. ૧૧
હેઠળ હેમની થાળી મેલી, વસ્તુ લેવા જગદીશ;
છોડે છબીલો પાર ન આવે, છે ચીથરાં દશ વીશ. અઢળક. ૧૨
પટરાણિઓ જોઈ અચરજ પામી, છે પારશ કે રત્ન;

ઋષિપત્ની થયાં રુકૂમિણી સરખાં, સામ્બ સરીખા પુત્ર;
એ વૈભવને કવિ શું વખાણે, જેવું કૃષ્ણનું ઘર સૂત્ર. અઢળક. ૨૧
બીજી મુઠી જ્યારે મુખમાં મૂકે, ઝાલ્યો રુકૂમિણીએ પાણ;
એમાં શું ઓછું છે સ્વામી, કે અમને આપો ચતુરસુજાણ. અઢળક. ૨૨
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ ને નવ નિધી, તે મોકલી વણ માગી;
તે સુદામો નથી જાણતા, જે ભવની ભાવઠ ભાંગી. અઢળક. ૨૩
હાથી ડોલે ને દુંદુભિ બોલે, ગુણિજન ગાયે સાખી;
જડિત્ર હિંડોળો હેમનો બાંધી, હીંચે છે હરિણાક્ષી. અઢળક. ૨૪
હીરા રત્ન કનકમય કોટી, હાર્યો દ્રવ્યે કુબેર;
કોટિધ્વજ લાખેણાં વાજે, છપ્પન ઉપર ભેર. અઢળક. ૨૫

વલણ

વાજે ભેર અખુટ ભંડારની, તુઠા શ્રીગોપાળ રે;
એમ રાત વાતમાં વહી ગઈ, થયો પ્રાતઃકાળ રે.

કડવું ૧૨ મું–રાગ મેવાડો

શુકજી કહે સાંભળ રાજન, પરમ કથા ઓઢી પાવન;
વળી વિચારે કમળાપતી, મેં સુદામા સરખું આપ્યું નથી. ૧
એક્કો કણ જે તાંદુલતણો, ઇંદ્રાસનપેં મોંઘો ઘણો;
દુર્બળ દાસના ભાવની ભેટ, પ્રેમ વિધિએ ભરાયું પેટ. ૨
હું એ સરખો થઈ વનમાં તાપું, વૈકુંઠની રિદ્ધિ એને આપું;
સોળ સહસ્ર સાથે રુકૂમિણી, સેવા કરે સુદામાતણી. ૩
દ્વારિકા આપવા ઇચ્છા કરી, વળિ મુઠી શ્રીનાથે ભરી;
ત્યારે રુકૂમિણીએ સહાયો હાથ, અમે અપરાધ શો કીધો નાથ? ૪
સામું જોઈ રહ્યાં દંપતી, સોળ સહસ્રમાં પ્રીછતી નથી;
સકળ નારીને કરુણા કરી, તાંદુલ વહેંચી આપ્યા હરિ. ૫
તેમાં મૂક્યો સ્વાદ અપાર, સ્ત્રી આગળ રાખ્યો મિત્રનો ભાર;
હાસ્યવિનોદ કરતાં વહી શર્વરી, થયો પ્રાત સુદામે જાગ્યા હરિ. ૬
મને વિદાય આપો જગજીવન, હરિ કહે પધારિયે સ્વામીન;
વળી કૃપા કરજો કોઈ સમે, ઠાલે હાથે નરહરિ નમે. ૭
પ્રભુ પોળ લગી વોળાવા જાય, કોડી એક ન મૂકી કર માંય;
સત્યભામા કહે સુણો જાંબુવતી, કૃપણ થયા કેમ કમળાપતિ? ૮

બ્રાહ્મણ વળિ મિત્ર પોતાતણો, દરિદ્ર દુઃખે પીડેલો ઘણો;
તેને વાળ્યો નિર્મુખ કરી, રુક્મિણી કહે શું સમજો સુંદરી ? ૯
બેલડિયે વળગ્યા વિશ્વાધાર, સુદામે જાતાં કર્યો વિચાર;
એના વૈભવ આગળ વળિયો છેક, પણ મને ન આપી કોડી એક. ૧૦
સ્ત્રીની ચોરી મનમાં ધરી, પણ કાંઇક ગુપ્ત વાટમાં આપશે હરિ;
પાય લાગી નારી સહુ ગઈ, હશે તોએ પણ કાંઈ આપ્યું નહિ. ૧૧
માધવ માર્ગે વોળાવા ગયા, પછી સુદામોજી ઊભા રહ્યા;
વિઠ્ઠલજી હવે પાછા વળો, તવ ભેટીને રોયા શ્યામળો. ૧૨
વળ્યા કૃષ્ણ ફરિ મળજો કહી, પણ કરમાં કાંઈ મૂક્યું નહીં;
ઋષિ સુદામે મૂક્યો નિઃશ્વાસ, ચાલ્યો બ્રાહ્મણ થઈને નિરાશ. ૧૩
ઋષિ પામ્યો મનમાં સંતાપ, નિંદા કરવા લાગ્યો આપ;
હું માગવા આવ્યો મિત્ર કને, તેપેં મૃત્યુ શે નાખ્યું મને? ૧૪
સ્ત્રીજિત નર તે શબ સમાન, રંડાયે ઉપજાવ્યું અપમાન;
એકાંતરા જો મળે જે અન્ન, વારકંદમૂળ કીજે પ્રાશન. ૧૫
ભૂખે મરે બાળક નહાનડાં, ખવરાવિયે સૂકાં પાંદડાં;
વા પવન પ્રાશીને ભરીએ પેટ, કે નીચ પુરુષની કરીએ વેઠ. ૧૬
કાષ્ઠ કે તૃણનો વિક્રય કરી, અથવા પર ઘેર પાણી ભરી;
અથવા વિષ પીને પોઢીએ, પણ મિત્ર કને કર નવ ઓડિયે. ૧૭
અજાચક વ્રત મૂક્યું આજ, ખોઈ લાખ ટકાની લાજ;
દામોદરે મને કીધી દયા, મૂળગા મારા તાંદુલ ગયા. ૧૮
કૃપણને ઘેર ધન હોયે ઘણું, માટે નગર છે સોનાતણું;
બાંધી મુઠી ને મિત્રાચાર, મોટો નિર્દય નંદકુમાર. ૧૯
એને આપતાં શું ઓછું થાત ? હું દુર્બળની ભાવઠ જાત;
સામા મળી મને ભેટ્યા હરિ, પાગ પખાળીને પૂજા કરી. ૨૦
આસન વ્યજન ભોજન ભલું, મુજ રાંકને કોણ કરે એટલું;
એ સર્વ ધૂર્ત કપટની સેવા, લટપટ કરી મારા તાંદુલ લેવા. ૨૧
જેનું લે તેનો નવ રાખે ભાર, હરિને નિંદુ તો મને ધિક્કાર;
જો ગોપીનાં મન લીધાં હરી, તો કમળાનું સુખ પામ્યાં સુંદરી. ૨૨
ઋષિપત્નીનાં ખાધાં અન્ન, તો સાયુજ્ય મુક્તિ પામ્યાં સ્ત્રીજન;
જો ચંદન કુબ્જાજીનું લીધ, સ્વરૂપ લક્ષ્મી સમાણું કીધ. ૨૩

જો ભાજીપત્રનો કીધો આહાર, તો વિદુર તાર્યો સંસાર;
કૃપા કરી મને જગદાધાર, પણ મારું કર્મ કઠોર અપાર. ૨૪
વિવેક જ્ઞાન સુદામે ગ્રહ્યું, ધન નાપ્યું તો સારું થયું;
ધને કરી મદ મુજને થાત, ભક્તિ પ્રભુની ભૂલી જાત. ૨૫
કૃષ્ણે મુજને કરુણા કરી, દારિદ્રય દુઃખ નવ લીધું હરિ;
સુખમાં વ્યાપે ક્રોધ ને કામ, દુઃખમાં સાંભરે કેશવ રામ. ૨૬

વલણ

રામ સાંભરે દુઃખ વૈરાગ્યથી, ઋષિ જ્ઞાન ઘોડે ચઢ્યા;
વિચાર કરતાં ગામ આવ્યું, ધામ દેખી ભૂલા પડ્યા. ૨૭

કડવું ૧૩ મું–રાગ રામગ્રી

શુકજી ભાખે હરિગુણ ગ્રામજી, દીઠું સુંદર કંચન ધામજી;
મેડી અટારી અદ્દભુત કામજી, ઋષિ વિચારે શું ભૂલ્યો ઠામજી? ૧

ઢાળ

ઠામ ભૂલ્યો પણ ગ્રામ નિશ્ચે, ધામ કોઈ ધનવંતનાં;
એ ભુવનમાં વસતા હશે, જેણે સેવ્યા ચરણ ભગવંતનાં. ૨
એવું વિચારી વિપ્ર વળિયો, બધું નગર અવલોકન કરી;
ઋષિ એંધાણી સર્વજોતા, તે ભુવન પાછળ ફેરા ફરી. ૩
પછી સુદામો પડ્યા સાંસામાં, વિચાર કરે વેગળા જઈ;
આ ભુવન કોણે કર્યાં હશે, પર્ણકુટી મારી ક્યાં ગઈ? ૪
એ વિશ્વકર્માં રચી રચના, મનુષ્ય પામર શું કરે!
કુટુંબ મારું ક્યાં ગયું? ઋષિ વામ દક્ષિણ ફેરા ફરે. ૫
કોઈ કીર્તિ બોલે હસ્તી ડોલે, હયશાળામાં હય હણહણે;
દાસી કનક કલશે પાણી લાવે, ઉભા અયુત સેવક આંગણે. ૬
દુંદુભિ ગાજે ઢોલ ગાજે, મંડપ તાંડવ થાય છે;
મૃદંગ ધમકે ઘુઘરી ધમકે, ગીત ગુણિજન ગાય છે. ૭
જોઈ સુદામે નિઃશ્વાસ મૂક્યો, કોઈ છત્રપતિનાં ઘર થયાં;
આશ્રમ ગયાનું દુઃખ નથી, પણ બાળક મારાં ક્યાં ગયાં. ૮
હોમશાળા રુદ્રાક્ષમાળા, મારી પવિત્ર કુશની સાદડી;
ગોપીચંદન સન્માર્જની ગઈ, વિપત્ય આવડી ક્યમ પડી! ૯
દૈવની ગત્ય ગહન દીસે, પડ્યો આણુ કર્મ આધીન;
કુટુંબ વિજોગની વેદના, હુંને દૈવે દંડ્યો દીન. ૧૦

તુટી સરખી ઝુંપડી ને; હુટી સરખી નાર;
ક્ષ્યાં સરખાં છોકરાં, નવ ગમ્યાં બીજી વાર. ૧૧
સંકલ્પ વિકલ્પ કોટી કરતાં, ઋષિ આવાગમન હિંડોળે ચઢ્યા;
નારીએ બેશી પંથ જોતાં, નિજ કંથ ઓની દૃષ્ટે પડ્યા. ૧૨
સાહેલી એક સહસ્ર લેઇને, સતી ગઇ પતિને તેડવા;
જળ ઝારી ભરીને નારી જાએ, જાણે હસ્તિની કલશ રેડવા. ૧૩
હંસગામિની ને હર્ષ પૂરણ, અભિલાષ મનમાં પ્રિચ્છિયા;
ઝાંઝર ઝમકે ઘુઘરી ઘમકે, વાજે અણુવટ વીંછિયા. ૧૪
સુદામે જાણી આવી રાણી, ઇંદ્રાણી કે રુક્મિણી!
સાવિત્રી કે સરસ્વતી, કે શક્તિ શંકરતણી! ૧૫
સાહેલી સહુ વીંટી વળી, પદ્મિની લાગી પાય;
પૂજા કરીને પાલવ ગ્રહ્યો, તવ ઋષિજી નાઠા જાય. ૧૬
થર થર ધ્રુજે ને કાંઈ ન સૂઝે, છૂટી જટા ઉપાડે શીશ;
હસ્ત ગ્રહેવા જાય સુંદરી, તવ ઋષિજી પાડે ચીશ. ૧૭
હું તો સેજે જોઉં છું ઘર નવાં, મને નથી કપટ વિચાર;
હું તો વૃદ્ધ ને તમો જોબન નારી, છે કઠણ લોકાચાર. ૧૮
ભોગાસક્ત હું નથી આવ્યો, મને પરમેશ્વરની આણ;
જાવા દ્યો મને કાં દમો છો, તમને હજો કલ્યાણ. ૧૯
આંગણામાં કોઈ નર નથી, શકે દીસે ઓનું રાજ્ય;
પાપણિયો તમને પરમેશ્વર પૂછશે, હુંને કાં આણો છો વાજ્ય? ૨૦
ઋષિપત્ની કહે સ્વામી મારા, તમે રખે દેતા શાપ;
દારીદ્ર્ય ગયાં નવાં ઘર થયાં, શ્રીકૃષ્ણ ચરણ પ્રતાપ. ૨૧
એવું કહી કર ગ્રહીને ચાલી, તું સાંભળ પરીક્ષિત ભૂપ;
સુદામો પેઠા પોળમાં, થયું કૃષ્ણ સરખું રૂપ. ૨૨

વલણ

રૂપે બીજા કૃષ્ણ જાણે, જરા ગઈ ને જોબન આવિયું;
એલડિયે વળગ્યાં દંપતી, રતિ કામ જોડું લજાવિયું. ૨૩

કડવું ૧૪ મું–રાગ ધનાશ્રી

નિજ મંદિર સુદામો ગયા, તતક્ષણ કૃષ્ણજી સરખા થયા;
દંપતિ રાજ્ય શોભાએ ભર્યાં, શ્રીકૃષ્ણે દુઃખ દોહિલાં હર્યાં. ૧

ઢાળ

દોહેલાં ગયાં ને શોહેલાં થયાં, ભર્યાં ભવન લક્ષ્મીવડે;
એક મુષ્ટિ તાંદુલે જે વિભૂતિ આપી, તે લક્ષ જજ્ઞે નવ જડે. ૨
વસન, વાહન, ભોજન, ભૂષણ ભવ્ય ભંડાર;
ચામર, આસન, છત્ર બિરાજે, ઇન્દ્રનો અધિકાર. ૩
મેડી અટારી છજાં જાળી, ઝળકે મીણાકારી કામ;
સ્ફટિક મણિએ સ્થંભ જડ્યા છે, કૈલાસ સરખું ધામ. ૪
વિશ્વકર્મા ભૂલો ભમ્યો, જોઈ ભવનનો ભાવ;
માણક મુક્તા રત્ન હીરા, ઝવેર જોસ જડાવ. ૫
ગોળી ગોળા ઘડા ગાગર, સર્વે કનકનાં પાત્ર;
સુદામાના વૈભવ આગળ, કુબેર તે કોણ માત્ર. ૬
ત્યાં જાચકનાં બહુ જુથ આવે, નિર્મુખ કોઈ નવ જાય;
જેને સુદામો દાન આપે, લક્ષપતિ તે થાય. ૭
ઋષિ સુદામાના પુર વિષે, ન મળે દરિદ્રી કોય;
કોટિધ્વજ ને લક્ષદીપક, અકાળ મૃત્યુ ન હોય. ૮
યદ્યપિ વૈભવ ઇન્દ્રનો પણ, ઋષિ રહે છે ઉદાસ;
વિજોગ રાખે જોગનો, થઈ ગૃહસ્થ પાળે સંન્યાસ. ૯
વેદાધ્યયન અગ્નિહોત્ર હોમે. રાખે પ્રભુનું ધ્યાન;
માળા ન મૂકે ભક્તિ ન ચૂકે, એવા વૈષ્ણવ ઋષિ ભગવાન. ૧૦
સુદામાનું ચરિત્ર સાંભળે, તેનું દુઃખ દારીદ્ર્ય જાય;
ભવ દુઃખ વામે મુક્તિ પામે, મળે માધવરાય. ૧૧
વીરક્ષેત્ર વડોદરું, ગુજરાત મધ્યે ગામ;
ચતુર્વેદી જ્ઞાતિ બ્રાહ્મણ, ભટ પ્રેમાનંદ નામ. ૧૨
સંવત સત્તર આડત્રીશમાં, શ્રાવણ શુદી નિદાન;
તિથિ તૃતીયા ને ભૃગુવારે, પદબંધ કીધું આખ્યાન. ૧૩
ઉદર નિમિત્તે સુરત સેવ્યું, ને ગામ નંદરબાર;
નંદાપુરામાં કીધી કથા, જથા બુદ્ધિ અનુસાર. ૧૪

વલણ

બુદ્ધિમાને કથા કીધી, કરનારે લીલા કરી;
ભટ પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, શ્રોતા બોલો જે હરિ. ૧૫

સુદામા ચરિત્ર સંપૂર્ણ

અખો*

—

અમદાવાદનો સોની તથા સહુથી શ્રેષ્ઠ વેદાંતી કવિ

વિ. સં. ૧૭૦૦ ના વર્ષમાં એ હેયાત હતો

છપ્પા

વેષનિંદા અંગ

સૂતર આવે સમ તું રહે, જ્યમ ત્યમ કરિને હરિને લહે;
વેષ ટેક છે આડી ગલી, પેઠો તે ન શકે નિકળી;
અખા કૃત્યનો ચડશે કષાય, રખે તું કાંઇ કરવા જાય. ૧
રંગ ચઢે તે જાણો મેલ, પોત રહે તે સામું સેહેલ;
આપે આતમ સ્વયંપ્રકાશ, કર્મધર્મનો કાઢી પાશ;
અખા એવી સદ્દ્ગુરુની કથા, સમઝે નહીં તો વાધે બલા. ૨
ખટ્દર્શનના જુજવા મતા, માંહોમાંહી ખાધા ખતા;
એકનું થાપ્યું બીજો હણે, અન્યથી આપને અધિકો ગણે;
અખા એ જ અંધારો કુવો, ઝગડો ભાંગી કોય ન મુવો. ૩
'સમજી રહે' તો સઘળો લાભ, કાયકલેશે વાધે ગાભ;
'હું માને' તો હોય સંતાન, આતમતાનું થાએ જાન;
અખા હરિ જાણી હું† ટાળ, જન્મ કોટિની ઉતરે ગાળ. ૪
માની ત્યાં માયાનો ભાગ, માને માયા પામે લાગ;
કેવળમાં જે બીજું ભળે, કલ્પિત ભ્રમ ટાળ્યો નવ ટળે;
અખા નિજ આતમને સાધ્ય, ઓષધ વોણી જાયે વ્યાધ્ય. ૫
હું ટાળી અછતો થઇ રહે, હરિ . પ્રલા ⸍માંહેથો વહે;
પોતાપણેથી જે નર ટળે, અણુઆયાસે હરિમાં ભળે;
અખા વાત સમજી લે વિશ્વે, જ્યાં છે ત્યાં આકાશ જ મધ્યે. ૬
પડે નહીં જે પૃથ્વી સુવે, કને નહીં તે કહો શું ખુવે?
ટાઢું ઉનું નોહે આકાશ, પાણીમાં નોહે માંખણ છાશ;
બ્રહ્મજ્ઞાન એવું છે અખા, જ્યાં નહિ સ્વાગીસેવક સખા. ૭

---

* અખા કવિના જીવન ચરિત્ર માટે બૃહત્ કાવ્યદોહન ભાગ ૩ જો જુવો † હું=હુંપણું.

એક નહીં ત્યાં બીજું કશું, જાણું નહીં શું વાસો વસું;
પંચ નહીં ત્યાં કેની શાખ્ય, વણુ રસના અચળ્યો રસ ચાખ્ય;
અખા સમજે તો સમજી જુવે, બાપના બાપને ઘેલાં રુવે. ૮

આભડછેટ અંગ

આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણવૈષ્ણવ કીધા ધણી;
બારે માસ ભોગવે એ બેય, સૌને ઘેર આવી ગઇ રેય;
અખા હરિ જાણે જડ જાય, નહીં તો મનસાવાચા પેશીરે ક્યાંય. ૯
પોતાનાં પડખાં નવ જુવે, હાડ ચામડાં મૂરખ ધુવે;
શુદ્ધ કેમ થાય જો ચામડું, મોઢું માંહે એ વાંકડું;
હરિ જાણ્યા વિના ભૂલ્યા ભમે, અખા પાર ન પામે ક્યમે. ૧૦
ઇશ્વર જાણે તે આચાર, એ તો છે ઉપલો ઉપચાર;
મીઠાં મહુડાં માન્યા દ્રાખ, અન્ન નોય અન્નમાંની રાખ;
સોનામુખી સોનું નવ થાય, અખા આંધળીને પાયરતાં વાણું વાય. ૧૧

ગુરુ અંગ

ગુરુ થઇ બેઠા હોંશે કરી, કંઠે પહાણુ શકે ક્યમ તરી;
(જ્યમ) નાર નાનડી હતું પ્રસૂત, વળતી વાધે નહીં અદ્ભુત;*
શિષ્યને ભારે ભારે રહ્યો, અખા એમ મૂળગેથો ગયો. ૧૨
પોતે હરિ નહીં જાણે લેશ, કાઢી બેઠા ગુરુનો વેશ;
સાપને ઘેર પરોણો સાપ, મુખ ચાટી ચાલ્યો ઘેર આપ;
એવા ગુરુ ઘણા સંસાર, તે અખા શું મૂકે ભવ પાર! ૧૩
તું તારું સમજીને બેશ, કાં ચોળે દિલે પ્યારી† મેશ?
તુંબડું જ્યમ માંહેથું મરે, જે લઇ પેશે તે સૌ તરે;
તરુવર ફળ દેવા નવ જાય, અખા આવી જાચે તે ખાય. ૧૪
પહેલો તું પરમારથ પીછ, પછી ગુરુ થાવાને ઇચ્છ;
પારો મુવો તે રોગ નિર્ગમે, પછે ભોજન બોળું તે જમે;
સમ નિરાશે મળે નારાયણ, અખા તું પહેલે એવું જાણ. ૧૫
તું તારા મનમાંહી પીછ, શાને મોટપ લે છે શીશ?
ઝીણું મળતાં મોટું થાય, મોટું કણકા થઇને જાય;
અખા તાત વિચારે લિપ્યેં, શિષ્ય ઘણી તો રહે સાંનિધ્યે ૧૬

---

* શરીરનો બાંધો. † પારકી

આપે આપ પૂરણ બ્રહ્મ હરિ, પોત પસાર્યું રચના કરી;
ચૈતન્ય બ્રહ્મશલાનું ચિત્ર, ઋષિ જક્ષ માનવ પશુ પિત્ર;
થાય જાય એ માયાભેદ, અખા ચૈતન્ય નોહે ઉચ્છેદ. ૧૭

સહજ અંગ

ધર્મ સતવાદી ભીમ બળવંત, સહદેવ જોશી જાણે તંત;
અર્જુન બાણાવળી નકુળ ચતુર, સહાય જેને શ્રીકૃષ્ણ હજૂર;
વન ભોગવતા દુઃખિયા થયા, પામી રાજ્ય અધૂરા ગયા;
સહેજે જે થાયે તે થાય, કર્તવ્યનું બળ અખો ન ગાય. ૧૮
સુખું સમજી સુખિયો થા, મૂકી આપ* ઇશ્વરમાં જા;
ધર્મ અર્થ મોક્ષ ને કામ, એ માયા પગ મૂક્યાં ઠામ;
નિઃસ્પૃહી તે નિરાળો રહે, અખા લાલચિયો લીધે વહે. ૧૯
સમજે ત્યાં અવળું છે તાન, બીજું ઇચ્છે એહ જ જાન;†
સોના માંહે બીજું ભળે, મૂળ રૂપ તેનું જ્યમ ટળે;
જ્યમ છે ત્યમ એ છે આતમા, અખા કેની એવી છે ક્ષમા? ૨૦

કવિ અંગ

કવિતા ઘણા કવિ કવી ગયા, અદ્યાપિ કવે પ્રત્યક્ષ રહ્યા;
વળી આગળ કવસે બહુ કવિ, મનની વૃત્ય જો જો અનુભવિ;
અખા મનાતીત ત્યમનું ત્યમ, મનની વૃત્તિમાં મનની ગમ. ૨૧
જ્ઞાનીની કવિતા ન ગણીશ, કિરણ સૂર્યનાં કેમ વરણીશ?
શબ્દ તણો છેડો કેમ થાય, આકાશને કેમ તોળ્યું જાય?
એવું વચન અલિંગીતણું, અખા નહિ કોઈ પર આપણું. ૨૨
સ્થિતિ નહીં આપાપર‡ તણી, પિંડ બ્રહ્માંડનો થાએ ધણી;
અચળ્યુ સરખુ દીસે આપ, ભૂત ભવિષ્યનો નોહે થાપ;
અખા જોતાં ચિદઆકાશ, આવિર્ભાવ વિના શ્યો નાશ. ૨૩

વૈરાગ્ય અંગ

જો ઉપજે તો ભલો વૈરાગ્ય, બીજાં કૃત્યનો ન છબે§ પાગ;
હેલામાં હરિ પામે વેદ,‖ જો ઉપજે સાચો નિર્વેદ;
જ્યમ ફુલ પાછળથુ ફળનિદાન, અખા વૈરાગ્ય તે પરમનિધાન. ૨૪

* હું પણુ † જાન=નુકશાન ‡ આપાપર=પોતાપણું અને પારકાપણુ § છબે=લાગે, લાગ
‖ વેદ—વેત્તા=જ્ઞાની

વૈરાગ્ય વિના તે ઉપજે ખેદ, મારું તારું ભેદાભેદ;
એ સત્ય વૈરાગ્ય ગોળીની ચોટ, લાગે તો થાએ લોટપોટ;
જો ભાગે અખા પરકે પાગ, તોય તળે તે ઉડવા લાગ. ૨૫
સત્ય વૈરાગ્ય શામીનું* હદે, મહા પુરુષ સર્વે એમ વદે;
જે વૈરાગ્ય દેખાડે કરી, એ તો મન કેરી મશ્કરી;
પલકે પલકે પલટે ઢંગ, એ તો અખા માયાના રંગ. ૨૬
સૂરજ તેમ સાચો વૈરાગ્ય, પડતાં ન જુએ જાગ્ય કુજાગ્ય;
સહુને તેજ કરે તે સહી, પડછાયો પોતામાં નહીં;
જ્યાં ઉપજે સાચો નિર્વેદ, તોહે અખા ત્યાં ભેદાભેદ. ૨૭
સત્ય વૈરાગ્ય સ્વયં જાણો હરિ, ત્યાં માયાને શું ગ્રહિયે,આદરી;
જેમ નવ ગ્રહનાં રત્ન મૂલવાય, પણ પારસનું મૂલ કોએ નવ થાય;
અખા તે વૈરાગ્ય વિચાર, વેશ હુંને નહિ મૂકે પાર. ૨૮
પતિ કહાવે તો મનને જિત્ય, બાકી જે કરશે તે રીત્ય;
ચાર વર્ણ ને આશ્રમ ચાર, જ્યાં અવતરે ત્યાં વેષ વહેવાર;
અખા વાત પામ્યો શી નવી, એ લાગું તે છૂટ્યો ભોગવી. ૨૯
એમ સમજે નર પામે પાર, જે તું પ્રથમ હતો કર્તાર;
મુજ જાતે જે રે છે હરિ, વચ્ચે હું રહ્યો માથે કરી;
અખા એમ વિચારી રહે, શીશ પોટલો નાખી વહે. ૩૦
ગોળે મરે કાં શોધે વખ, તપી ભમી કાં પામે દખ;
ફરતા ફરતા દીસે ઘણા, જેમ તાતી વેળુમાંહે ચણા;
અખા ઉડી જો અળગો પડે, વસ્તુ વિચાર સદ્‌ગુરુથી જડે. ૩૧
હેત વિના પ્રવૃત્તિ વધે, હોંસે કુબુદ્ધિ બેસે ગધે;
દેખાદેખી સહુ કોઇ કરે, કોણ જુવે જે શું છે સરે;†
અખા જો વિચારી જુવે, રોતાં દેખી સહુ કોઈ રુવે. ૩૨
ઘરમાં ઘાયલ મન કામના, કરે કર્મ મોળા દામચામનાં;
કુલે શેકે કેમ નિર્વાણ, જો નહીં ઉપજે આતમ જ્ઞાન;
સૌનામાં સૌ ઉપજે મરે, અખા સમજ તે મોટી શરે. ૩૩
ભૂનાં ભાડ એક જોતાં શરુ,‡ લાગ્યો અગ્નિ કહાવ્યું ઠીકરું;
તેમ જીવ શિવ વસ્તુગત એક, અહંતા કેરી લાગી ટેક;
અખા જીવ અહંતા ભાગ, ઉજ્જ્વલમાં જેમ કાળો દાઘ. ૩૪

* શામી=ષટ્સાધનસંપન્ન. † સરે=અંતે. ‡ શરુ=માટીનું કાચું શાળવું.

અભમ પંથમાં મોટા ભલ્લ,* ચાલી શકે કોય એકલ મલ્લ;
સામો મળે નવ વાંકો જાય, નિજ બળ બળિયો ત્યાં કેરાય;
બાકી અખા હોકારા કરે, ભૂમિ વિના પગ કોઈક ધરે. ૩૫
વણુ ખાંડે જગતીમાં જિસ, જો કોઈ સમજે આતમ રીસ;
જાઈશ મા ખોવા પામવા, ઇચ્છિશ મા ટળવા ને થવા;
પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ દાસી છે બે, જો અખા તો એ ઘેર રહે. ૩૬

વિચાર અંગ

આપ વિચારે મળશે રામ, વણુ સમજ્યો લે કોનું નામ;
બોલે ચાલે જેવડે સુણે, તેને જીવ લેખે નવ ગણે;
કેમ અખા હરિ મળશે તને, કંઠે હાર પાછળ પડ્યો કને? ૩૭
પૂરો તે જે પૂરણુ લહે, બીજા વેહતાકેડે વહે;
જે નર દેખે સઘળે હરિ, પૂર્ણ ભક્તિ તો તેણે કરી;
જ્યાં જેવો ત્યાં તેવો રામ, અખા સઘળાં એનાં નામ. ૩૮
ધીર ધીર મન ધસતું રાખ્ય, કર્મ શાસ્ત્રની ન પૂછે સાખ્ય;
આગળ મને વિષયે લાલચી, તેને બ્રહ્મ દેખાડે રચી;
અખા મોહું છે એ વાંકડું, જેમ કરશું વિછીએ માકડું. ૩૯
સાચું કહેતાં જૂઠું સમે,† પણુ સુધી વાત સૌને નવ ગમે;
જેમ દીવે અંધારું ટળે, તેમ બ્રહ્મજ્ઞાને પરપંચ પળે;
જગતતણી જુગતીશું પ્રીત, અખા ન સમજે આતમ રીત. ૪૦
ત્રણુ ગુણુનો સઘળો સંસાર, ગુણુવડે ચાલે દેહવ્યાપાર;
કાલ ભરાવ્યે ચાલે ગાંઠ, મન આદિ સઘળો આ ઠાઠ;
અખા વસ્તુની ચૈતન શક્તિ, જે સમજ્યા તે પામ્યા મુક્તિ. ૪૧
હું નહીં ગુણુ ઇંદ્રિ દેહવાન, પ્રકૃતિ પુરુષનું નહિ મુજ માન;
મુજમાં સહુ, હું સર્વાતીત, હું છું ત્યાં નહીં દ્વૈતાદ્વૈત;
અખા એમ સમજી રહે જેહ, જિવન્મુક્ત યોગેશ્વર તેહ. ૪૨
પ્રીછે તો ગુણુ પારે રહે, ગુણુમાં આવે તેને દહે;
જે ઉડ્યો જાયે આકાશ, તે નોહે પૃથ્વીની પાસ;
અખા એમ સમજ્યો તે હરિ, તેને સરખી દરી‡ સુંદરી. ૪૩

---

* ભલ્લ રીંછ. † સમે=લાગે. ‡ દરી=ગુફા.

અહં બ્રહ્મ જાણીને રહે, શબ્દપ્રવાહમાં શેને વહે;
વસ્તુવિચાર વિના અન્ય અભ્યસે, જેમ કંચન તે કથીરે ઘસે;
અખા સમજીરે તું મનમાંહ્ય, બીજાની નવ ઝાલીશ બાંહ્ય. ૪૪

દોષ અંગ

દોષ ન જોઇશ કેના ભૂર, તો હરિ દેખીશ બહુ ભરપૂર;
મેલી આંખે કયમ દીસે વસ્ત, જેણે જોયાં આમિષ ને અસ્ત;
અખા તો જ દીસે આતમા, જો નાવે રસના તાસમાં. ૪૫
હરિજન સ્વે હરિ, નહિ માનવી, જેમ સરિતામાં ભલી જાહ્નવી;
તેની નિંદા કરતાં કૂર, નિજ આતમથી પડશે દૂર;
હરિજન સર્વાંગે હરિવડે, અખા વેલો તાણ્યો આવે થડે. ૪૬
પુરુષાકારે પૂરણ બ્રહ્મ, જેણે સમજ્યો મૂળગો મર્મ;
કર્મવાક્ય જીવબુદ્ધિ ગાય, સ્વયં વિના સિદ્ધાંત ન થાય;
નિજનું જ્ઞાન નિજરૂપે હોય, પાળો* અખા જ્યમ થાયે તોય. ૪૭
પૂરણતામાં સર્વ સમાય, નદીવડે સાગર ન ભરાય;
જેમ દાવાનળ બાળે સર્વ, તેમ જ્ઞાન દોષ દહે સર્વ;
દેહવિકાર હરિજનને કશા, અખા જેહની મોટી દશા. ૪૮
અણુલિંગ હરિજનની કળા, કર્મ ન બાધે આઘી બલા;
અહંતા પોત વિના નોહે ભાસ, દિવસ વિના તે શેની રાત્ય;
લૌકિક લેખું રહે લોકમાં, અખા જિત નહિ ફોકફોકમાં. ૪૯
રૂડું જાણી નથી રાખવા, કૂડું જાણી નથી ત્યાગવા;
તન તપાથી સુજને સૌખ્ય, બાહ્ય ઉપચાર મૂકી બુધ્ય બોધ્ય;
તજ્યા ભજ્યા વણ તે યોગેશ, અખા જો માને ઉપદેશ. ૫૦
તજતાં ભજતાં નહિ પૂરવે, જૂનું તજ્યે મન લાગે નવે;
જ્યાં જેવો જીવ કાઢે વેશ, તે સાથે મન કરે પ્રવેશ;
મનની રીત્ય જે ગુંથે જાળ, કાઢ્ય અખા આતમની ભાળ્ય. ૫૧
હરિ જાણીને સુવે નચંત્ય, સુલભ મારગ સમજ્યા સંત;
સનકાદિકે ન ભજ્યો પ્રપંચ, જનકાદિકે ન તજિયો રંચ;
તજવું ભજવું તે સંસાર, અખા સમજતાં આવે પાર. ૫૨

---

* પાળો=બરફ.

સર્વોતીત શ્રુતિ કહેતા હવા, માયા રંગ બીજા નવનવા;
મનને જોડ માયાશું ઘણો, કરે ઉપાય તે ભજવાતણો;
વસ્તુ વિષે છે મનનો અંત, તેહ અખા લહે વિરલા સંત. ૫૩
હું નહીં, તું નહીં, તે ન કહેવાય, જે જોતાં જોનારો જાય;
ત્રણ પ્રકાર વિના જેમ તેમ, તેથી હેઠો મનનો વેમ;
નહીં પદાર્થ જોવા ઝાલવા, અખા સરખું છે નહિ પ્રીછવા. ૫૪
વસ્તુ અનોપમ છે તે માંય, તો તે કહીએ કેમ ઉપાય?
ઉપમા સર્વે છે માયાવડે, તે ત્યાં કૈવલ્યે નહિ અડે;
અખા વસ્તુ ગુંગાનો ગોળ, ત્યાં ઉપમા તે માયાની ટોળ. ૫૫
સગુણને ઉપમા સર્વે ધરે, જે ઉપમા ને ગુણ બને વરે;
જ્યાં થાવા ને જાવા નથી, ત્યાં વાણી શું કાઢે કથી?
અખા તેવડે સર્વે જાણ્ય, તો તેને કથી શકે ક્યમ વાણ્ય? ૫૬

માયા અંગ

માયાના ગુણ કર્મ રૂપ નામ, માયાના ગુણ શ્વેત ને શ્યામ;
માયાને મારા પારકા, દેવ દાનવ એ માયા થકા;
માયાના ગુણ જ્યાં નવ છબે, તેને અખા તે કોણ આલંબે. ૫૭
વસ્તુ નથી ઇન્દ્રિયને ગ્રાહ્ય, શાથી જંત ટળે શું બાહ્ય;
બાહ્ય મધ્ય અંતરપટવડે, અંતરપટ માયા રહી ઘડે;
માયાનાં કૃત્ય માયા લગે, અખા વિચારે પડશે વગે. ૫૮
ક્ષર પિંડ ને અક્ષર આતમા, જે સમજ્યો સરજ્યો વાતમાં;
તત્ત્વ ચોવીશતણો સમુદાય, ગુજવડે સહુ આવે જાય;
હું પૂરણ ચૈતનઘન એક, નામ રૂપ ગુણ કર્મ અનેક;
અખા જે સમજ્યો તે આવ્યો, જેણે એ માર્ગ અનુભવ્યો. ૫૯
મનશું વાત વિચારી અખે, જ્ઞાની તે જે માયા લખે;
નાહો છૂટે નહીં એથકી, અળગી નહીં છાયા દેહથકી;
જે આશ્રમ દર્શનને ગ્રહે, રસબસ થઈ માયા ત્યાં રહે. ૬૦
ભેદુ માયા સમૂળી ગળે, સાસું ટળે ને આપે ટળે;
આપાપર ટળતે ઉગરે, સેજ લક્ષ તેમાં સ્થિત કરે;
અખા જિત્યાનું ન ધરે માન, જિત્યો હારે ઝાલે કાન. ૬૧

મહા વળગણી માયા પાપિણી, જેમ સેવતાં ડસે સાપણી;
સિદ્ધિ કાજે યોગી જન, થાવા અજર કરે છે જતંન;
મંત્ર અઘોર* ખવાડે નર્ક, અખા ન દેખાડે આતમ અર્ક. ૬૨
દેહ ઇંદ્રિય ગુણનાં સવ કૃત્ય, દીસે માયા કરતી તર્ત;
તે ક્યાંથી તાણી લે અખા, માન વિના પણ રહેશે કખા;
સર્વે જાણે ભૂતવિકાર, સમજે સોજે પામે પાર. ૬૩
અખા જીવતણી એ વજા, અજને ઠામે પૂજે અજા;
ઇંદ્રિય ગ્રાહ્ય નહીં હરિલિંગ, જીવને જોઇએ નાના રંગ;
રંગ ઢંગ માયામાં ઘણા, સૌકો સેવક માયાતણા. ૬૪
સૌકોની માયા છે માત, મળવા ન દીએ કેને તાત;
પિતાતણું વદન જે જુવે, માતાને ખોળે નવ સુવે;
તાત ભજતાં આડી થાય, અખા સહુ માયાગુણ ગાય. ૬૫
મુક્તિ વાંચ્છવી એ જ બંધન નામ, (જેમ) ઘડી માપતાં પ્રગટ્યો જામ;
વસ્તુ અમોઘ ઇંદ્રિયગુણવર્ત,† માયાની જાણે સંસૃત્ય,‡
અખા વિચારે ત્યમનું ત્યમ, તો સમજે જો હોય ગુરુગમ. ૬૬
જ્યેમ સર્પે નર સમણે ડસ્યો, તે દેખે વેખે મસ્તક જશો;
મણિમંત્ર મેલી ઔષધિ, મૃત્યુ પામ્યો કરતાં વિધિ;
સર્વ મંત્ર ઔષધ ઉપચાર, જાગે અખા ટળ્યો સંસાર. ૬૭
અખા સર્વ માને ત્યાં ભેદ, માને તેને વિધિ નિષેધ;
બંધ મોક્ષ ચૈતનને કશા, જોતાં જડની જડશે દશા;
એ તો વિચાર વિના ઉધરે, દીસે ફરતું ફરતાં ફરે. ૬૮
માનણહાર શોધ્યે નવ જડે, વણશોધ્યે નવ ભમવું પડે;
પડછંદો નર માન્યો નરે, જેમ બોલે તેમ ઉત્તર કરે;
મૂળ તપાસી જોયું અખે, મારો ભ્રમ પૂર્યો મુજ વિખે.§ ૬૯
અણુલિંગી કરતાની કથી, માંહી બહાર ચસમાને નથી;
તો તેજ બળ પોખે આંખ્યને, જો જો ભેદ યોગસાંખ્યને;
કહેતામાં તે સમજી જશે, અખા ગુરુનો કર શિર હશે. ૭૦

* અઘોર=અઘોરી લોકો. † વર્ત=અતીત. ‡ સંસૃત્ય=સૃતિ=સંસાર. § વિખે=વિષે.

ક્ષમા અંગ

કિલ્બિષ જન્મ કાલનાં જાય, જેનાં નામતણો મહિમાય;
એવાં નામતણો જે ધણી, તેની મોટપ જોતાં ઘણી;
તેની ભક્તિ કરે ઓળખી, એ સમરેથી અખા નર સુખી. ૭૧
જે બોલે ચાલે સાંભળે, કરતાથકો કેમાં નવ ભળે;
નર નારી ને નપુંસકલિંગ, જળચર થળચર ખેચર અંગ;
કર્તા ભર્તા હર્તા જેહ, અખા ભક્ત જે જાણે એહ. ૭૨
પૂજ્ય તેને સમજી ઓળખી, જે વચને વચને ટાળે દુઃખી;
નરવેશે હરિ પૂરણ બ્રહ્મ, સુક્તે* કરી સમજાવે મર્મ;
ગુણાતીત ગુણ અંગી કરી, આપે આપ સમજાવે હરી. ૭૩
પૂજંતાં પ્રતિમા ગુણ સેજ, પણ બોલતી મૂર્તિમાં હરિ છેજ;
જડ મૂર્ત્ત મુખ બોલે નહીં, ચેતન કે તુજ સેવા સહી;
પિંડ ન જોઇશ જોજે વસ્ત, અખા મળે હ ર હસ્તેહસ્ત. ૭૪
અખિલ જગત્ મૂર્ત્તિ રામની, મહા જ્ઞાનીની મૂરત કામની;
જડથી ચેતન મૂરત ભલી, જ્ઞાની મૂરત સર્વોપરી;
કારણ તેનું એક વિશેષ, અખા હું ન મળે જ્યાં શેષ. ૭૫
કોટિ વર્ષ પ્રતિમા પૂજિયે, પણ જ્ઞાની મૂરત પામી સેવિયે;
પોતા સરખો હરિજન કરે, મોટું માહતમ જ્ઞાતા ધરે;
જડ ચૈતન્ય ગમે તે પૂજ, અખા સેવન તેની સૂજ. ૭૬
પૂજાનો એ ભાળે ભેવ,† જે પૂજી નિપન્યા શુકદેવ;
જનક વિદેહી સેવ્યા દ્વિજે, તે બેઠા જ્ઞાનીને ધ્વજે;
અખા જ્ઞાનીનો મહિમા ઘણો, ઇશે ઈશ રખે કોઈ ગણો. ૭૭
દીસે સૌ સરખાં વરતંત, ખાતાં પીતાં મરતાં જંત;
એક અધિકતા જ્ઞાની ધરે, હરિશું વૃત્તિ સ્વતંત્ર જ કરે;
અખા તે વૃત્તિમાં બહુ ભાવ, જળને ભારે તર્યું જાય નાવ. ૭૮
ભક્તિ એકાસી પૂરી થઇ, બ્યાસીમી શુદ્ધિ વ્યાપી રહી;
તેવો ભકત જ્ઞાનીને ભજે, નવની‡ કાશઈ§ નહીં રહે રજે;
પંચ કરે તે સૌકો કરે, અખા એવું વિરલા મન ધરે. ૭૯

* સુક્ત=વેદમંત્ર. † ભેવ=ભેદ. ‡ નવની=નવધાભક્તિ. § કાશ=પીડા.

સોળે અંશે હરિ જાણી હદે, જેની વાણી બીજું નવ વદે;
જેમ અગ્નિથી દિવો થયો, દીવામાં દાવાનલ રહ્યો;
તે માટે હરિજન રવે હરી, અખા રખે કો પૂછો ફરી. ૮૦

તીર્થ અંગ

તીર્થ કોટિ હરિજનને ચરણ, કૃપા હશે તે જાશે શરણ;
બારે કાળે હરિજનને હદે, હરિ બોલાવે તે જન વદે;
મહા મોટા જનનો પ્રતાપ, અખા થાય હરિ આપેઆપ. ૮૧
જો મુક્તિ વાંછે માનવી, તો એ કાશી એ જાહ્નવી;
પ્રગટ મુક્તિ આપે હરિદાસ, હરિ દેખાડે સર્વાવાસ;
અખા નહીં ઉધારે પડી, હરિજન મુક્તિ આપે રોકડી. ૮૨
રામ રડવડતો કેહેને મળ્યો, ઘેલો તે ઘર સુખથી ટળ્યો;
હું મારું ખોયાશું કામ, મળે અખા ઘર બેઠાં રામ;
હરિજણ જાણે ક્ષેપણ કાળ, ધોયે હીર ન થાયે વાળ. ૮૩
છળ નિંદા જો નહીં વિસરે, ખડિયો કાંધે શું નિસરે;
મન જાણે હું પાવન થયો, પણ રેખ દોષ પેલો નવ ગયો;
અખા પડી એ સઘળી વેઠ, જો નહીં લાધી હરિની પેઠ. ૮૪
હેતેશું હરિજનને મળે, મૂકી માન માર્ગમાં ભળે;
હરિની તું પ્રીછી લે પેર, પછી ફર કે બેશી રહે ઘેર;
અખા આ તંન જોને હાડ, દહી મથી ઘી અળગું કાઢ. ૮૫
એમ સમજે તે પામે પાર, હરિથી બીજો તે સંસાર;
તપ ત્યાગે કરી ;તીરથ ફેર, વને તપે બેશી રહેજે ઘેર;
કાળા ધોળા સઘળા કેશ, અખા હરિ જાણીને બેશ. ૮૬
લોભે લોકબડાઇતણો, ઊંદર કાજે ડુંગર ખણો;
આગળ એક રીઝવતું મન, તેને કાજે બહૂ જતન;
અખા શું છે કીધે થવા, વ્યસની ચાલ્યો ખાવા હવા. ૮૭
જે કરતવ મોટા આદરે, કરતાં દેખી સૌ કો કરે;
માયા મન નિરંતર સાવ, સૌ બેઠા પણ એક જ નાવ;
અખો તેહને મોટો વદે, જેને રામ રમે છે હદે. ૮૮
ધન્ય તને કોય મોટો કુળે, કોય વિદ્યા કોય ખાંડા બળે;
એ મોટમ સઘળી જાય ટળી, આતસબાજી પલકે બળી;
અખા કારણ વિના વડપણ વડું, જેમ અલ્પ મૂને તારે તુંબડું. ૮૯

કૃત્યે ન મળે વસ્તુ અમૂલ, મટે જાડ્ય તો ભાગે ભૂલ;
કોય શૂર કોય દાતા દયા, કોય તપસી સતવાદી થયા;
સૌને જોડ અધિક થઇ મળે, અખા વસ્તુથી સૌ કો ટળે. ૯૦
સાચી વાત ન માને રગે, સૌ લાગ્યા માયાની ઠગે;
પ્રત્યક્ષ દેવ પોતામાં વસે, મૂરખ સામો જાણી ધસે;
જેમ છે તેમ ન શકે ઓળખી, અખા શી પેરે થાશે સુખી. ૯૧
ચુસે અસ્થિ શ્વાન મહા દુઃખે, નિસરે રુધિર પોતાને મુખે;
રાતો રંગ દેખી મલકાય, પણ કારણ પડ્યું પોતામાંય;
સઘળે રચાણું તારું મન, અખા ગમે તેમ કરે જતન. ૯૨
શબ્દતણી માંડી છે જાળ, ચાળા કરે છે માયા કાળ;
ચણ મૂકે માંહી ફળકામના, મોહ્યા પશુ પડે દામચામના;
ત્રણ ભુવનમાં એક પારધી, અખા કોક ઊગરે સારધી.* ૯૩
જ્યારે ઊપની મન કામના, ત્યારે ફેર પડ્યા ગામના;
જો નર થાયે નિષ્કામ, તો નથી લેવા જાવો રામ;
જેમ સૂર ઉગેથી વાદળ ટળ્યું, અખા ધામ દિસે નિર્મળું. ૯૪
અર્થ સમજે છૂટે અનર્થ, જ્યમ અળગો છોડી નાંખ્યો રથ;
કટકે નામ જુજવાં સહી, પણ વે'લ વચ્ચેથી દિસે નહીં;
અખા દેહ ગુણના વ્યાપાર, વાસ્તે તું રાખે નિર્ધાર. ૯૫
સ્વામીનું પદ સર્વાતીત, જે કોય સમજે આતમ રીત,
ચુમક દેખી લોહ ચેતન થાય, ચુંબક તેમનો તેમ છે પ્રાય;
ત્રણ ગુણ તેમ છે દેહ વ્યાપાર, અખા આત્મા આપ વિચાર. ૯૬

સ્વાતીત અંગ

દેશ કાલનો મહિમા ક્રમ, ભાવ ભેદ નહીં પદ પરમ;
સત્ય જુગ ત્રેતા દ્વાપર કળી, લઘુ દીર્ઘ હસ્તે આંગળી;
અખા હાથ ચેતન તેમ એક, એમ સમજવો વસ્તુવિવેક. ૯૭
હીસે મન જુગ મહિમા સુણી, અદકે ઓછે નહીં કોય ધણી;
જુગ જુગના વર્તમાન, ક્યાં રે જપ તપ યજ્ઞ ને ધ્યાન;
અખા એ માયા વિસ્તાર, ચારેના ઉદરમાં ચાર. ૯૮

---

* સારધી=સાર ગ્રહણ કરનાર

મુક્તિબંધ નહીં જુગ માટ, અણજાણ્યા જીવ બાંધે ઘાટ;
સાઠ સહસ્ર સાગરના તન, થયા અવગતિયા પામ્યા પતન;
ત્યારે અખા કલિજુગ ક્યાં હતો, એ બારે કાળ માયાનો મતો. ૯૯
અચાનક જ્ઞાન ઉપજે એમ જાણ, કાંઇ દેશ કાળનું નહીં પ્રમાણ;
જેમ અકસ્માત્ પડે પર્જન્ય, ઋતુ કુઋતુ નહીં મેઘને મન્ય;
વય વર્ણ દેશ કાળ જ કશા, અખા જ્ઞાનની મોટી દશા. ૧૦૦
ધર્યા અવતાર ચોવિશે વિષ્ણુ, તેમાં પૂરણ બ્રહ્મ કહાવ્યા કૃષ્ણ;
તેથી બળિયા બીજા હતા, માનવ દાનવ બહુ દેવતા;
છતે પિંડે કેવળ કૃષ્ણ રહ્યા, આખા અધિક તે તેણે કહ્યા. ૧૦૧
કૈવલ્યને આધારે સહુ, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ જ બહુ;
સહુ તેમાં થઇ રહે જાય, અદકી ઓછી વસ્તુ ન થાય;
તું તદ્રૂપ વિચારે અખા, બાકી શબ્દ સઘળાં મોં રખા. ૧૦૨

ચેતના અંગ

વારંવાર માનવદેહ નથી, પામ્યો તો ચેતે ધરથી;
જ્યારે જર્જર થાશે અંગ, ઇંદ્રિય મુકી જાશે સંગ;
ત્યારે અખા જપમાલા ગ્રહે, ભાંગ્યે ઘડે પાણી કેમ રહે. ૧૦૩
તાપ મેલે જેમ લોઢાતણો, વાયે અગ્નિ કાંઈ થોડો ઘણો;
તકેતક થઈ આવે કાજ, હાજર રાખે સઘળો સાજ;
એમ અખા પરમેશ્વર ભજે, પણ મને કાંઈ નહીં નીપજે. ૧૦૪
અવસર ચેતે તે નર ભલો, શૂરો જેમ ઝુઝે એકલો;
મહારથી તેમ સાચા હરિજન, મનમાં નાણે તન કે ધન;
જેમ તેમ કરી સારે નિજ કાજ, અખા જાઓ કે રેજો લાજ. ૧૦૫
વૃદ્ધ થયો વંઠયું મન તન, ઉપાય ટળ્યો ને ખુટ્યું ધન;
ત્યારે ધર્મ સાધવા જાય, કોહ્યું કાપડ સોદો થાય;
અખો ભજી નહીં જાણ્યો નાથ, ભોંયે પાડ્યા ચારે હાથ. ૧૦૬
હરિ ભજતાં જોઇએ હેત પ્રીત, ગ્રાહુ આતુરતા સંતની રીત;
સદ્‌ગુરુનું શરણ ગ્રહેવું ખપે,* હરિને કાજે મન બહુ તપે;
તે નર હરિને પામે નિર્વેદ, અખા એ જ ભજવાનો ભેદ. ૧૦૭

* ખપે=જરૂરનું છે.

આરત વિના ભજે શું થશે, પીતળ સોનામાં કેમ જશે;
દુઃખિયો દુઃખ નિગમવા કાજ, નવરો રુડી ચલાવા બાજ;
કથા કિર્તન બહુ કરતા ફરે, અખા હરિ પ્રાપ્ત લેખે સરે. ૧૦૮
આતુરતા આણી આરાધ, સન્મુખ થઈ સદ્‌ગુરુને સાધ્ય;
સદ્‌ગુરુ મળે તો સેજે તરે, સમજ વિના સૌ ફેરા ફરે;
હરિ વિના ફોકટ ફાંફાં જાણ, અખા રામ નોહે પાણી પહાણ. ૧૦૯

કૃપા અંગ

પૂરણ બ્રહ્મ પ્રીછવા કાજ, નવધા ભક્તિ વૈષ્ણવ સાજ;
જેમ કશી વસ્ત કનેથી પડી, આદર કરતાં પાછી જડી;
અલ્પ આદરે જો આવે હાથ, તો અખા કાજ શું શોધ્યા સાથ. ૧૧૦
હરિમણિ કંઠે પોતાને અમૂલ્ય, તે પશ્ચો જાણી બહાર ખોળે ધૂળ;
ત્યાં કર્મ કાચની કણિકા જડી, તેને વ્યસને લાગ્યો કાઢે હડી;
અલ્પ પ્રાપ્ત ને અતિ આયાસ, અખા ન જાણે આતમ પાસ. ૧૧૧
હરિની ઇચ્છાયે હરિ મળે, તે તો અખા અંતરમાં ગળે;
જનક ખટ્‌વાંગે કર્યાં નવધા કરી, વિચાર કરતાં પામ્યા હરી;
કૃપા હરિ હસ્તિણીશું કાજ, ઢોળે કળશ તો પામે રાજ. ૧૧૨
સાત દને પરીક્ષિત રાજાન, ભ્રમ ગયો ભેટ્યા ભગવાન;
બીજા બહુ ત્યાં બેઠા હતા, શુકના મુખની સુણતા કથા;
તે તેવાના તેવા રહ્યા, અખા હરિની જોઇએ મયા. ૧૧૩
અખા કામ છે સમજ્યા સાથ, પણ કૃપા રૂપિણી જોઇએ આથ્ય;*
બીજો સઘળો દેહવ્યાપાર, જન્મ મરણ ન ટળે સંસાર;
કૃપા સમજ અર્થ સર્વે કૃત્ય, જો ઉપજે તો પામે તત. ૧૧૪
પણ સમજે સઘળો સંસાર, સમજે જાયે સઘળો ભાર;
જેમ જેમ સાચું માને જન, તેમ તેમ વાધે દંને દંન;
અખા પ્રેત બીહીનાને ખાય, (પણ) ધીરજવાન તે કુશળો જાય. ૧૧૫
એક અફીણ બીજો સંસારી રસ, અધિક કરે તેમ આપે કસ;
જેમ જેમ અધિકું ખાતો જાય, અંગે અકલે હીણો થાય;
જો મૂકે તો મુવે સરે, નહીં તો અખા તે ખાતો મરે. ૧૧૬

---

* આથ્ય-અર્થ=પુંજી.

ત્યમ એ ભોગતણો સંસાર, જીર્ણ થયો તો પડિયો આહાર;
નવો નીપજે તેમ લાગે સ્વાદ, તો કેમ જાએ ભેવની બાધ;
અખા ખસ જેમ સંસાળ્યે થાય, (અને) ઘસી ફેદી તો સમૂળી જાય. ૧૧૭
જાય સમૂળો તેમ સંસાર, કરતાં આત્માતત્ત્વવિચાર;
અન્ય ઉપાય નથી એ જવા, સામા બંધ બંધાએ નવા;
કર્મ કરતાં નાવે છેક, અખા વિચારે ન મળે શેષ. ૧૧૮

ધીરજ અંગ

બ્રહ્માદિક નવ પામ્યા પાર, એમ જાણીને ખાશો માર;
અગમ અગોચર સૌને હરિ, બ્રહ્મા કીટ લગી માયા આવરી;
અખા હરિ જો મળનારા થાય, ન ગણે ઉંચનીચ રંકરાય. ૧૧૯
કુળ અધિકાર અધ્યયન ચાતુરી, પાપી મૂર્ખ ત્યાં ન જુવે હરિ;
જેમ વાયની વસણે લાગે લાય, પણ ડાબું જમણું ન ગણે વાય;
ત્યમ ઊંચ નીચ ન ગણે નારાયણ, અખા એમ ખરાખરી જાણ. ૧૨૦

સુજ અંગ

સમી સુજ સુજે તે પામ, સુજ વિના સૌ ચાંપ્યા ચામ;
સુજે દુઃખ તે સુખ નીવડે, સુજ્યા વિના જ્યાં ત્યાં આથડે;
અખા સુજ આલે નરહરિ, અણલિંગી સુજ આવી ખરી. ૧૨૧
સુજે ભજવા તજવા નથી, રાજ કરે કે ભીખે ઘેરથી;
દુઃખ સુખ કાળે આવે જાય, પણ સુજાળો તે ધણી ન થાય;
અખા સુજ વોહોણી તે હાણ્ય, રાજે ભીખે ન ટળે તાણ્ય. ૧૨૨
સુજાળાને સરખું સદા, કારણ વિના તે પામ્યો મુદા;
ચારે જુગ સુજ આગળ ફરે, (પણ) જુગ બળ તેને નવ આવરે;
સુજે વસ્તુ નિરંતર ભજે, અખા અચાનક જો ઉપજે. ૧૨૩
જ્યારે હવી અણલિંગી સુજ, આપપર વિનાની જે બુજ;
એકલમલ અણલિંગી ઓજ, ચિદ અચાનક પામી ચોજ;
તે સ્થળનો સાક્ષી ત્યાં તે જ, ધારવું જેનું ગુણ પારે હેજ.* ૧૨૪
નિર્ગુણમાં ગુણની ઉપાધ્ય, જીવપણાની લાગી વાધ્ય;
ગુણી જીવ નિર્ગુણ સાચા હદે, તે ધ્યેય ધ્યાતા સત્ય જાણી વદે;
દ્વૈત રોગ લાગ્યો મન વિખે, અખા અદ્વૈતપણું સમજ્યા પખે. ૧૨૫

* હેજ=સ્નેહ.

સાધન લખિએ વેદ પુરાણ, અદ્વૈતની ઉપજવા જાણ્ય;
ધ્યે ધ્યાતા જાણવાં એક, નવધા ભક્તિનો કીધો વિવેક;
સાબુ ખારે પટ ઉજ્જવળ થાય, અખા ભક્તિ વૈરાગ્યે દ્વૈત પળાય. ૧૨૬
ચૈતન્ય બ્રહ્મ સદોદિત સદા, સૌજ કલ્લોલ કરે છે ચિદા;
નાટક ચાલ્યું જાય સદાય, કો કહે કર્મ કો કહે માય;
પણ એવાનું એવું અખા, વચે અણછતી કરે પખપખા. ૧૨૭
અંત જુઓ જેની નહીં આદ્ય, કોયે કાળ પડે નહીં ખાધ્ય;*
નિત નિત થાતું જાય નવું, (પણ) કો ન કહે મુજ આગળ હતું;
અખા વિચારી જો એહને, પણ વળગીશ નહીં તું દેહને. ૧૨૮
જ્યારે જગત વિચાર્યું જને, તે ઉકા† હાથને ન રહે તને;
દિસે સ્વતંત્ર ભૂતમાં ભૂત, અદકું ઓછું નહીં અદ્ભૂત;
અખા વિચાર વિના સંસાર, જો સમજે તો ઘરમાં પાર. ૧૨૯
જન કોય ભૂખ્યો ઊંઘી ગયો, કરે આહાર સ્વપ્નવશ થયો;
ભક્ષ કરે પણ માંહિ ભૂખ, ઠાલીને ઠાલી રહે કુખ;
તેમ અખા સઘળો સંસાર, ત્રિગુણ ભોગનો કરતો આહાર. ૧૩૦
પ્રત્યક્ષ મુકી જુવે પરોક્ષ, કર્તવ્યને શિર મુકે દોષ;
સભર ભરાઈ રહ્યા છે નાથ, હિંડતાં લાગે હરિને હાથ;
અખો કહે ફેરવવું મન, જો જાણો તો જાણો જન. ૧૩૧
એમ જાણે તે હરિનો જન, મારે પોતે કયાંયું મન;
દેહ હરિ ઈચ્છાએ થયો, અણછતો હું તે આવી ગયો.
તારું કર્યું ને તું છે નાથ, એમ જાણી અખે ઝાટકયા હાથ. ૧૩૨
અહંકાર વિચારે કર્યો નિરધાર, હરિસાગરનો જોઈએ પાર;
અહંકાર પાર કાઢવા ગયો, વિચાર વિચારી બેશી રહ્યો;
પાર કાઢતાં અહંકાર ટળ્યો, વિચાર અખા વર્ત્યો‡ હરિ ભળ્યો. ૧૩૩
મળે વિચારે હરિ તે ખરા, બીજાં સરોડાં§ કાં સાંભરા;
કૃષ્ણ ઉદ્ધવનો એ નિરધાર, સ્વરૂપ મારું લહે સદ્વિચાર;
ગુણ ગુણને કાજે અવતરે, અખા દ્વૈત નોહે માહરે. ૧૩૪
જેને જગત માને હરિ કરી, તે કૃષ્ણે ગીતા ઉચરી;
અર્જુન મહારે નહીં અવતાર, ગુણ ગુણ શું વરતે નિર્ધાર;
મારું ને હું બે જ્યાં નહીં, તે જ શકે અખા સુજ લહી. ૧૩૫

---

* ખાધ્ય=તોટો, ખાટ, કમતી. † ઉકા=સાકાત્રણ. ‡ વર્ત્યો=પાર ઉતર્યો. § સરોડાં=નકામી ડાંખળીઓ.

હરિના હોય તે હરિને લહે, બીજા હરિની મોટમ કહે;
સાગર ઉદર માંહેલો મર્મ, માલમ* જાણે જે કુળધર્મ;
બીજા જળવડે કરે વ્યાપાર, અખા જ્ઞાનિજન લે નિર્ધાર. ૧૩૬
હરિ સેવકને કો હરિપુત્ર, કુંવરનું બાંધ્યું ઘરસૂત્ર;
સેવક તે જાણે નિજ દાસ, આપ અન્યને રાખે પાસ;
આતમ જ તો છે એક આતમા, ત્યાં અખા કેની શી તમા. ૧૩૭
તાત્પર્યમાં તાણાતાણ, સેજમાં† નહિ વૃદ્ધિ ને હાણ;
સેજ તે જ સ્વે હરિનું રૂપ, તાત્પર્ય તે જીવ સ્વરૂપ;
અખા તે માટે સેજ જ સાર, ચૈતન્ય તે પરમેશ્વર નિર્ધાર. ૧૩૮
માયા મૂકીશ મા તું અખા, નવરો થઇને સુઇને જા;
મરતાં પહેલો જાને મરી, અણહાલ્યું જળ રહે નીતરી;
ત્યાં કર્મરૂપિયાં ધાલ્યાં ઢોર, મેલું મન અંધારું ઘોર. ૧૩૯
અખા જીવનો અવળો ન્યાય, મેલું વેલું ફાટી જાય;
ઉન્મત્ત મનને યોગ સાધવો, જો કર્મ ઓધ કરે નહીં નવો;
જેમ છુટી ધેનુ મારતી ફરે, અંધારે બાંધે ટેવ વિસરે;
અખા તે જાણી કર્યો ઉપાય, ત્યાં સિદ્ધિરૂપી લાગી બગાય. ૧૪૦
એક જ્ઞાની બીજા સાધનવંત, બેનો લક્ષ મળે નહીં તંત;
સ્થિતિ બાંધી સૌ સાધન કરે, અચવ્યું આપ તજ્જ્ઞ‡ જ ઉચ્ચરે;
જેમ અનલ અવનિપર નાવે કયમે, અખા ભૂચર તે ભૂપર શમે. ૧૪૧

મહાલક્ષ્ય અંગ

તત્ત્વમસિ પદ કહાવે ત્રણ્ય, વેદે જેનું કર્યું વિવર્ણ;
કૈવલ્ય ઈશ્વર ત્રીજો જંત, તેને જાણે પંડિત સંત;
જુક્ત ભલી સમજાવા મન, એ જ અખા અધ્યારોપણ અન્ય. ૧૪૨
જેમ છે તેમ રહી શકતો નથી, જીવને ટેવ પડી ઘરથી;
અંતર્ભૂતને પ્રેરે માય, સંકલ્પ વિકલ્પ મન કરતું જાય;
અખા એ બીજો અહંકાર, આપ નહીં તો નહીં સંસાર. ૧૪૩
થયું નોતું હમણાં નથી થવા, રહ્યા સંકલ્પ ઉપજતા નવા;
નિયંતા ઈશ્વર હું નિમિત્ત જીવ, મારે પુરાતન કર્મ સદૈવ;
એમ કેવાને કો નવ રહ્યો, જ્યારે અખા ભ્રમ મૂળગો ગયો. ૧૪૪

* માલમ=વહાણનો મુખી, કપતાન. † સેજ=સહજ સ્વરૂપ આતમામાં. ‡ તજ્જ્ઞ=તે પદનો જ્ઞાતા.

અંતર ઉપજી મોટી બલા, હું ભુંડો ને હરિ તે ભલા;
બે આરોપણ બેને વિષે, એને વેદ માયા કરી લખે;
અખા ઉપજતું રહે જો એહ, પ્રાયે જાણે કૈવલ્ય તેહ. ૧૪૫
અદબદમાં ઉપજે તે જીવ, જીવના કલ્પ્યા ઈશ્વર શિવ;
જ્યારે જંતે તપાસ્યું આપ, રજ્જુ નહિ તો શેનો શાપ;
અખા તેમનું તેમ સદાય, બંધ મોક્ષ વણસમજ્યા ગાય. ૧૪૬
વાત અલૌકિક અનુભવતણી, પ્રપંચ પારે રહેણી આપણી;
પંખી ઓછાયો પડિયો જાળ, પણ પોતે ઉડે અલગ નિરાળ;
અખા જ્ઞાનીની એવી કળા, વર્ત્યો જાય તે ઉપરછળા. ૧૪૭
અખા સમજ તે સાધન રાજ, બેઠાં બેસાર્યાં સીઝે કાજ;
નર નૌકામાં આસન કરે, બેઠો બાધી પૃથ્વી ફરે;
કાયક્લેશ કરવો નવ પડે, સૂજ સમજમાં સર્વે જડે. ૧૪૮
સૂજ વિના સઘળાં સાધન, વાધે અદકાં દંનેદંન;
ઘાણીનો બળદ ઘરમાં ફરે, દશ ડગમાંહે થાકી મરે;
એમ અખા સઘળો સંસાર, સમજવિના નહીં પામે પાર. ૧૪૯

વિશ્વરૂપ અંગ

આળાં ચર્મ કેરાં બહુ રૂપ, નટ દેખાડે ભાસ અનૂપ;
ચામ એડામાં બેઠો છપી, રમી રૂપ છપાવી લે ખપી;
બેલ ચાલે જે દીપકવડે, તેને અખા કયિ નવ નડે. ૧૫૦
લક્ષ ચોરાશી ખાણે જંત, પડતાં ન મળે ઈશ્વર અંત;
દીપક તે પર્મ ચૈતન બ્રહ્મ, જેવડે ચાલે ઈશ્વર કર્મ;
અખા એમ સમજી રે જેહ, તેને નથી કોય કાળે દેહ. ૧૫૧
પ્રભુ પામવા મારગ એક, સદ્‌ગુરુ શરણે જ્ઞાન વિવેક;
બીજા મારગ કોટાનકોટ, રહે આવર્યાં ગુણની ઓટવ;*
અખા નૌકાના મુખક જયા, વાર પાર ન જાણે કથા. ૧૫૨
વસ્તુ જાણવા સાધન કાજ, આરોપી બોલ્યા કવિરાજ;
ફળ તેનું તે જ્ઞાનવિવેક, જેમ તેમ કરિ હરિ જાણે એક;
સમઝી અખા સર્વે ઘોઈ કાઢય, નહીં તો હરિ માર્ગમાં થાશે આઢ. ૧૫૩

* ઓટવ=પડદો.

સ્વભાવ અંગ

સ્વયં ભાવે નભ ઉલ્લસે સદા, જેમ હેમ પર્વત અદબદા;
ઘન ઘટા વિના થાયે વૃષ્ટ, એમ જ્ઞાની તે હોએ પુષ્ટ;
ગળી પાલો ગંગા થઈ વહે, ત્યાં અખો શું સાધન કહે? ૧૫૪
નિરાધાર નાટક અરુપડું, સ્વત: સિદ્ધ દીસે સામડું;
ઉત્પત્તિ સ્થિતિ લય સેજે થાય, પ્રવાહતણી પેરે ચાલ્યું જાય;
તેમાં આચાર્યે કીધી જુક્તિ, કલ્પ્યો બંધ ને માની મુક્તિ. ૧૫૫
દર્શન ભેદ દાવા મત ઘણા, ગઢ બાંધી રહ્યા આપ આપણા;
એક એકપે હુકી રહ્યા, અમે પામ્યા બીજા વહેતા ગયા;
અખા નાટકની એવી રીત, મન લાગે છે દ્વૈતાદ્વૈત. ૧૫૬
જે છે તે ત્યાં આપોઆપ, બીજો તે નારાયણ થાપ;
સમી સમજ સમજ્યાવિના સૌ, આપાપણા મત તાણે બૌ;
અખા ચાલ્યો મત માયાતણો, દ્વૈત અધ્યાસ સૌને છે ઘણો. ૧૫૭
પંડિત ડાહ્યા વિચારો સાત, પણ સાત વાતની એક જ વાત;
જો પ્રગટ હરિ વસનારા થાય, ત્યાં સાધન ધર્મ ન જુવે કાંય;
અખા સાધન બીજાં જે બૌ, કાળ કર્મ કર સોંપ્યાં સૌ. ૧૫૮
ભણે ગણે હરિ નાવે હાથ, દાન તપસ્યા કાળને સાથ;
વ્યાકરણ વેદ સમાધિ અભંગ, જોતાં સર્વ માયાનું અંગ;
અખા અણલિંગી પદ અનૂપ, જ્યાં ધ્યેય ધ્યાતા ન રહે રૂપ. ૧૫૯
પૂર્વજન્મ કર્મ અનુસાર, ઉત્તમ મધ્યમ ભોગ સંસાર;
જેણે હું મમતા સત્ય માન્યો દેહ, ત્રિવિધ કર્મ કલ્પે છે તેહ;
પ્રાય અખા જ્યાં દ્વૈત અભાવ, ત્યાં પૂર્વ જન્મનો શિયો ઠરાવ. ૧૬૦
મહાવિચાર વિચાર્યો અખે, જે ગગનચંદ નાવે જલવિષે;
વચ્ચે લહરી તરંગ જુદજુદા, બિંદુ વિકાર ઈંદુને નહિ કદા;
એમ પરમાત્મા જાણે પિંડ, તે પરમાત્મા જાણે ભૂમંડ.* ૧૬૧

પ્રપંચ અંગ

પ્રાય પ્રપંચ આળ પંપાળ, પંડિતે તનાં ગુંથ્યાં જાળ;
શ્લોક શુભાષિત મીઠી વાણ્ય, તેણે મોહ્યા કવિ અજાણ;
કહે અખો મર્મ સમજ્યા પખે, સંસ્કૃતનું પ્રાકૃત કરી લખે. ૧૬૨

* ભૂમંડ=પૃથ્વીનો શણગાર અથવા ભૂમંડળ.

કવિએ શક્ય જણાવા કાજ, ગાજે જેમ રોહિણીનો ગાજ;
વૃષ્ટિ થવાને નવ ગડગડે, સામો અવધ્યથો પાછો પડે;
મિથ્યા સંસાર સાચો કરિ કવે, રખે અખા તું એવું લવે. ૧૬૩
પૂજાવા મનમાં બહુ કોડ, શબ્દતણા જોડે છે જોડ;
ભૂખ્યો નર બહુ તક્ર જ પિયે, જાણે ઉદર ભરીને પુષ્ટિ પામિયે;
તેણે ધરાય નહીં ને વાધે રોગ, એમ અખા નોહે આતમભોગ. ૧૬૪
કવિ થઇને અધિકું શું કળ્યું, જોતાં નહીં બ્રહ્મ અણુચળ્યું;
રાગ દ્વેષની પૂંજી કરી, કવી વ્યાપાર બેઠો આદરી;
તેમાં અખા શું પામે લાભ, વાએ ગયો જેમ સ્ત્રીને ગાભ. ૧૬૫
કહે અખો હું ઘણુંએ રટ્યો, હરિને કાજે મન આવટ્યો;
ઘણું કૃત્ય કર્યાં મેં બાહ્ય, તોય ન ભાંગી મનની દાઝ;
દર્શન વેષ જોઇ બહુ રહ્યો, પછે ગુરુ કરવાને ગોકુળ ગયો. ૧૬૬
ગુરુ કર્યા મેં ગોકુળનાથ, ગુરુએ મુજને ઘાલી નાથ;
મન ન મનાવી સદ્ગુરુ થયો, પણ વિચાર નગરાનો રહ્યો;
વિચાર કહે પામ્યો શું અખા, જન્મ જન્મનો ક્યાં છે સખા? ૧૬૭
બહુ કાળ હું રોતો રહ્યો, આવી અચાનક હરિ પ્રગટ થયો;
ત્રણ મહા પુરુષ ને ચોથો આપ, જેનો ન થાયે વેદ ઉથાપ;
અખે ઉર અંતર લીધો જાણ, ત્યાર પછી ઉઘડી મુજ વાણ. ૧૬૮
પરાત્પરબ્રહ્મ પ્રગટ થયા, ગુણ દોષો તે દિનના ગયા;
અચ્યુત આવ્યાનું એ એંધાણ, ચળ્યું ન ચાલે અખો અજાણ;
જે નરને આત્મા ગુરુ થશે, કહ્યું અખાનું તે પ્રીછશે. ૧૬૯

જ્ઞાની અંગ

સકળ લોક ત્યમ જ્ઞાતા પુરુષ, એમ જાણે તે નર છે મૂરખ;
દેહ વિષે સૌ સરખાં ગણે, જેમ કંચન તાર ત્રાપડમાં વણે;
અખા અમૃત તે પાણી નોય, રસ જાણી ગણશો મા તોય. ૧૭૦
જ્ઞાનીનો લક્ષ પરપંચપાર, જેમ નાવ ચાલે ધ્રુવને આધાર;
વણુવાળી જેમ વહે છે નદી, આવી મેલાણ કરે ઉદધી;
જેમ દીપક ફેરી ગત્ય ગગન, એમ પરબ્રહ્મમાં અખા તું ગણ. ૧૭૧
સહજ સ્વભાવે સર્વાતીત, દ્વૈત તેજ ભાસ્યું અદ્વૈત;
જેમ દુમાસ વિષે બહુ દીસે ભાત, પણ પોત થકી નહિ અળગી જાત;
અખા જ્ઞાતા દેખે અશું, અદ્ભુત કારણ જ્યાં ઉલસ્યું. ૧૭૨

સમજ્યો સમજ્યાની ગત લહે, જેમ સ્વપ્નસાખ્ય બીજો નવ કહે;
નિજ પિંડ આદે ચૌદ લોક, વસતાં રહે તે દેખે કોક;
સમજણહાર વિના સમજવું, કહે અખો હું એવું કવું. ૧૭૩
ભવન ત્રણ સ્ફુર્યું મનતણું, જેમ સૂર્ય કારણ રેણી દિનતણું;
સૂરજ વિના નોહે દિન રાત, તેમ તે વિના કોણ દેખે ભાત;
અખા તેમ જે મનને લહે, ત્યારે સેજે પરમ કારણ રહે. ૧૭૪
પરાપાર પરમેશ્વર વસે, સેજે સહજ ત્યાંથો ઉલ્લસે;
આપે આપની પામે ભાળ, ત્યારે જાય જગતજંજાળ;
અખા વાત એ સાચી જાણ, તેહ વિના મનરખતી વાણ. ૧૭૫

જીવ ઈશ્વર અંગ

કામ સકળ હરિથી નીપજે, પણ હરિ શિર પોતે નવ લે રજે;
જીવથકી કાંઇ નવ થાય, હું હું થૈ ફોગટ બંધાય;
શકટ તળે જેમ ચાલે શ્વાન, એમ અખા ધરવું સૌ માન. ૧૭૬
ભલું જાણ તો હરિમાં ભળ, વાંકો જાતો વારે વળ;
કર્મ કરે ને ફળની આશ, એ તો હરિમાર્ગમાં મેવાસ;*
લોભે લાગો ચાલે ગામ, અખા સુવાનું નાવે ઠામ. ૧૭૭
ખરા વગુતા પંડિત જાણ, કર્મતણું બાંધ્યું બંધાણ;
ભણી ગણી થઈ બેઠા પૂજ, પણ અળગું રહ્યું આત્માનું ગુજ;
ભેદ ન લહ્યો વાંચ્યાં ફાંકડાં, કાળે અખા ફેરવ્યાં માંકડાં. ૧૭૮
હરિજન તો હરિલક્ષણે રહે, બાહ્ય ઇંદ્રિય વિષય સર્વે ગ્રહે;
અંતર રહે અકર્તા થઇ, ત્યારે કર્મ કરતાં લાગે નહીં;
તેમ ભાંજે ઘડે સેજે સંસાર, પણ અકર્તા રહે કિરતાર. ૧૭૯
દેહદમન મુંડાનું કર્મ, મૂરખ જાણે માંડયો ધર્મ;
પીડે પિંડ તે પેટને કાજ, કાયા કષ્ટી જાચે મહારાજ;
વિષે વળુંધ્યો વ્યસની થયો, અખા આત્મપરિચય ગયો. ૧૮૦
ભક્ત જક્તને વેર સદાય, હરિજન આપ્યું હરિનું ખાય;
દ્રવ્ય હરિ ને હરિ દાતાર, વચ્ચે વેહેતાગરો† જીવ વહે ઉપકાર;
એ તો હરિનો શત્રુકાર, સ્થાવરજંગમ પામે આહાર;
એમ જાણે દીધે હરિ ફળે, અખા અહંકારે આણે વળે. ૧૮૧

---

* મેવાસ=અંધાર વનમાં લુટારાનું રેકાણું. † વેહેતાગરો=ભાર ઉપાડનારો.

આપોપું ગાળે અર્થ સરે, મન મૂકી અણુછતું ઉજ્યું કરે;
મિથ્યા હુંપણું માને સત્ય, કર્મ સંધાથે તેને રત્ય;
પચ્યા વિના બહુ કાચાં મરે, અખા સદ્‌ગુરુ ન મળ્યો શું સરે. ૧૮૨
શિર ફેરે શિવ જાણ્યા માટ્ય, જીવતે મૃત તે બેઠું નહીં ઘાટ;
કાળ કર્મ ને પિતૃ ગ્રહ દેવ, કેડે થઈ વહેતો અહમેવ;
હરિ અણુજાણ્ય સર્વે ખરું, અખા પ્રભુ પ્રીછે પાધરું. ૧૮૩
હરિજન હોય તો હીંશી બોલ, રાજપુત્રને શેની દોલ્ય;*
ચાલ મલપતો નહિ ચાસંધ,† ભર્મ કર્મના ભાગ્યા બંધ;
અર્કથકો નાશે અંધકાર, અખા હરિજનને શો સંસાર. ૧૮૪
હરિજન જક્તની અળગી દશા, જળચર સ્થળચર એકઠા વસ્યા;
અવની ઉપર લાગી લાય, જળચર હોય તે જળમાં જાય;
ભૂચરની કાંઈ બીજી પેર, એમ જાણી અખા આદેર. ૧૮૫
હરિના હો તો હરિ ઓળખો, વણચાખ્યું બીડું કાં ભખો?
સ્વાદ ન આવે રંગ ન થાય, તેમ ભક્ત ભક્ત કહિ લોકો ગાય;
જ્યાં હું હુવો ત્યાં હરિ તો ખરો, વંદો તેની નિંદા કાં કરો? ૧૮૬
જેમ મચ્છ પ્રત્યે માછી દે દાન, તેમ દમે ભક્ત દુભાય ભગવાન;
લોક લોભ ઉપાય બહુ કરે, જેમ જમતાં રમતાં સુખ સરે;
તે દેખી ન શકે સંસાર, કરે નિંદા અખા લે શિર ભાર. ૧૮૭
ભક્ત તો તે જે પ્રીછી ભજે, ફોતરાં ભાંગે નહીં તાંદુળ તજે;
સર્વાવાસ લહે હરિ મળે, નહીં તો બેઠા કંકોડી દળે;
એક સ્વામી સઘળે વિસ્તરો, એમ અખા જાણો તે કરો. ૧૮૮
ખટપટને ખટપટવા દે, તું અળગો આવી પ્રીછી લે;
જંગી ઢોલ ઘણા ગડગડે, ત્યાં ઝીણી વાત કાને નવ પડે;
નિરદાવાના જનને ખોળ, તે અખા બેસાડે બોલે બોલ. ૧૮૯
પાને પોથે લખિયા હરિ, જેમ વેળુમાં ખાંડ વિખરી;
સંતે ખાધી કીડી થઈ, અને વંચકે તો સબુદ્ધિ વહી;
તે માટે તે તેવા રહ્યા, અખા સંગ પારંગત થયા. ૧૯૦
ભણ્યું ગણ્યું તે એટલું કરે, જેમ બેસે વાયુ સુકજ્ય‡ વેતરે;
તેણે કુળે કરી પંડિત પૂજ્ય, સતને સુકજ્યની પડે સૂજ્ય;
સંત તેજ હરિધનના ધણી, અખા ગત્ય આપે આપણી. ૧૯૧

* દોલ્ય=દુખ. † ચાસંધ=જાહેર—ચાસન. ‡ સુકજ્ય વેતરે=વાયુ સુખડની ગંધ લઈ જાય છે.

પંડિત તે વિદ્યા કર્ષણી, સંત તો છે ફળના ધણી;
બી પાણી હરિનું નિર્ધાર, ઉપાય કરાવી આપે આહાર;
અખા ભોગી ભોગીને કાજ, વઢે સેવક રાજાને રાજ. ૧૯૨
પુલિશ આ નામ વૈષ્ણવ ધરે, શું થયું ઘેર ઘેર ખાતો ફરે;
કાંઈ રાજા નામ ધર્યો નોધ રાજ, નરપતિ થયે નરપતિનું કાજ;
અખા અર્થ ઇચ્છિશ મા કશા, અખા તે જ મોટાની દશા. ૧૯૩
કોય આળસ કોય ક્રોધે થયો, વાટે વેષ પહેરીને ગયો;
નહિ મહેનત વેઠે નહિ સાધ, વંદે વિશ્વ એ ફળ મહિમાય;
હરિને અર્થે અખા એક વિચાર, પછે સમું પડે તેમ રહે સંસાર. ૧૯૪
વિશ્વ વિચારે કાંઈ નવ લહે, વહેતા સાથે સૌ કો વહે;
આડંબર કરે મોહે કરી, જે જ્યાં ત્યાં બેઠા ઠરી;
અખા પશુ જેમ પવનને હળે, મહાજન મૂકી તે સંગે પળે. ૧૯૫
અણસમજ્યો જીવ ને બીજું ઝાંખરું, જ્યાં દેખે ત્યાં વળગે ખરું;
પ્રકૃતિ મળે તો ત્યાં તે અડે, નહીં તો પાછું વાટે પડે;
એમ અખા સઘળો સંસાર, ઝામર ઝોળે* કરે વ્યાપાર. ૧૯૬
ભલું જાણે તો પાછો ભાજ, પય ટળે જેમ પ્રગટે આજ;†
દૂધ રહે તો થાય નહીં નવું, ઘૃત સહિત પડે ડાટવું;
એમ અખા વિશ્વ કાચું શ્રમે, જામણ વિના બહુ ઘૃત નિર્ગમે. ૧૯૭
વિશ્વ વસ્તુમાં શાનો ફેર, જે મણ એકના ચાલીશ શેર;
નાના કાટલે સઘળા પિંડ, મણ કહિયે વૈરાટ બ્રહ્માંડ;
હરિમાં વિશ્વ ને વિશ્વમાં હરિ, એમ અખા સૌ ઘરનું ઘર કરી. ૧૯૮
વિશ્વ ભજંતાં વસ્તુ ભજાય, નીર નદીનાં સાગરે જાય;
લોક સકળ હરિ વેદ જ વદે, બ્રાહ્મણ મુખ ને સંતને હૃદે;
મુખે જમે વાણી ઉચ્ચરે, પણ હરી હૈયામાં હોય તે કરે;
તે માટે હરિ ભજવા સંત, અખા ભવનો આણે અંત. ૧૯૯
મોટપ દીધી હરિજન ખમે, હરિશું બોલે હરિશું રમે;
જનને દીઠે હરિ સાંભરે, તે જો હરિજન સાથે ફરે;
જેમ દીવે સમરસ ઉજાસ, એમ અખા હરિ ને હરિદાસ. ૨૦૦

---

* ઝામરઝોળ=ખોટા ડોળ † આજ=ઘી.

હરિજનને ગ્રહ કહો શું કરે ? જે ગ્રહ બાપડા પરવશ ફરે;
રવિ ભમતો ને શશિનો ખે, રાહુ તો ધડવોણો વહે;
કાણો શુક્ર ને લુલો શનિ, બૃહસ્પતિએ સ્ત્રી ખોઈ આપણી;
ગ્રહે નહિ ગ્રહ હરિ ભુજ હદે, અખા દીન વચન કોણ વદે. ૨૦૧
એક પરમેશ્વર ને સઘળા પંથ, એ તો અળગું ચાલ્યું જુથ;
જેમ અગ્નિ અગ્નિને સ્થાનક રહ્યો, અને ધુંવાડો આકાશે ગયો;
અળગો ચાલ્યો તે કેમ મળે, એમ અખા સૌ અવળા વળે. ૨૦૨
બાપડો જીવ જુગત શું કરે, પ્રકૃતિ પાપિણી પૂંઠે ફરે;
જે જે સાધન સાધે સહાય, તેજ વાતના મળ બંધાય;
અખા અમર થયાનું કામ, રાખવા હીંડે સૌ કો નામ. ૨૦૩
કીધું સર્વ હરિનું થાય, મૂરખ કર્મતણા ગુણ ગાય;
નૃગ રાજા કાકિડો કર્યો, વિભીષણને શિર કર ધર્યો;
સત્ય-પાળતો-હરિશ્ચંદ્ર દુઃખી થયો, જરાસુત વેરી તે વૈકુંઠ ગયો;
એવો અસંભાવ્ય હરિ મન વસ્યો, એમ જાણી અખો આળસ્યો. ૨૦૪
ક્રય વિક્રય બાબત શોભવા, સ્વામી સેવક રંગ નવનવા;
વચ્ચે લોભની વીટણ કરી, રસથી જીવ કરે આદરી;
આપે લે નિશ્ચે નારાયણ, અખા તું તે એવું જાણ. ૨૦૫
કર્મ નામ તે હરિના વતાં, તુંમાં પ્રથમ સકળ ક્યાં હતાં ?
મનુ ઊપજતાં ક્ષત્રી થયા, સનકાદિક તે યોગી રહ્યા;
જગત-નોતું ત્યાં ક્યાંથી-કર્મ ?-અખા હરિનો મોટો મર્મ. ૨૦૬
જીવ ભક્તિ કરે સ્યાવડે, સામગ્રી હરિની નીવડે;
તેનું લાવી તેને સજે, પોતાને તો મળે નહીં રજે;
જાણ્યું આપ સમર્પું હસ્ત, તે તો નીવડી તેની વસ્ત;
અખો જે જે કરવા ગયો, ત્યાં એમ અણબોલ્યો રહ્યો. ૨૦૭
સમજી રહિયે તો સમું પડે, નહિ તો કાંઇનું કાંઈ નીવડે;
જે જે કરવું તે અહંકાર, તે ત્યાં હરિને લાગે ભાર;
ભાર ચઢ્યો નિશ્ચે ઉતરે, એમ જાણિ અખો શું કરે ? ૨૦૮
ધામધૂમ તે ધનનો ઘગા,* મોહ અહંકાર મહેલીને ગા;
આવડે મેહ વરસે ગડગડે, ફળ ન ઉમટે† ને લાગાં પડે;
રત વિના કર્પણ ક્યાંથી ફળે, એમ અખા હરિ ક્યાંથી મળે. ૨૦૯

* ગા=તાપ. † ઉમટે=પેદા થાય.

મર્મ ન સમજે ભર્મે પડ્યા, કરે અહંકાર હીંડે ઉથડ્યા;
ટીલાં ટપકાં કાઢે ખાસ, જાણ્યો મારગ પણ છે મેવાસ;
વંદે ચરણ ને નંદે પિંડ, ભક્તિ નોચે અખા પાખંડ. ૨૧૦
પોતે પરતક્ષ દેવ ઉપાસ્ય, અન્ય ઉપાસન માયાદાસ;
જેમ જેમ મેલ ચઢે લૂગડે, તેટલું ધોયે પોત ઉઘડે;
આદરવો આતમઅભ્યાસ, અખા સંભાળે આપણુ પાસ. ૨૧૧
કુબુદ્ધિ જીવ અને કપાસ, તે પીલ્યા વેણ્યા નાવે રાસ;
તે માટે કહે છે ભગવાન, જાણે દેહદમને આવે સાન;
ધેન ઉછળતી ને ડેહેરો* ગળે, અખા જો હરિ વળગે વળે. ૨૧૨

ચાનક અંગ

હઠ કરિ નહિ ઓળખ્યા હરી, કાચો જીવ જાશે નિસરી;
જેમ નિભાડે ભાજન કાચું રહ્યું, ન સર્યું કામ માટીયું ગયું;
છતી બુધ્યે હરિ નહિ અભ્યસ્યો, તો ડાહ્યા થતા ઠેકાણે થશો. ૨૧૩
ભણ્યા ગણ્યા ભલ પાંકે પંચ, ન્યાય ઉકેલે જાણે સંચ;
સભાપતિ થઈ બેસે મધ્ય, આતમની ન જાણે વિધ્ય;
અખા ક્યાંય ન કુંવારિ ગાય, ઠાલા આવ્યા ને ભૂલા જાય. ૨૧૪
મૂકય મચ્છર ને પરહર માન, ચતુરાઈ સામું છે જાન;
કરકરો† થયે કાળ નવ બિયે, જોરે જમ જિત્યો છે કિયે;
ગલિત થયે ઉતરશે ગાળ, અખા હરિ મળવાનો એ કાળ. ૨૧૫
નિત્ય નિમિત્ત બે માથે પડ્યાં, જેમ બાળક હીંડે કાંધે ચડ્યાં;
પુન્ય ન લાગે પાડ ન થાય, પેટ પડ્યાં કેમ નાખ્યાં જાય;
નિષ્કર્મ થઈ નર હરિને જાણ્ય, તોજ અખા ટળશે તું જ તાણ્ય. ૨૧૬

ભક્તિ અંગ

ભલું ભૂંડુ કહે પૂરવતુ નથી, પેરે પેરે મેં જોયું મથી;
એક પિંડ અવેરતાં‡ બહુ, નામ રૂપ ગુણ કર્મ તેમ સહુ;
એક શરીર અવેવ તે ઘણાં, ઉત્તમ મધ્યમ ઈંદ્રિય હરિતણાં. ૨૧૭
જે ઈંદ્રિયે જે કષાય કર્યું, તેથી કામ ત્યાં તેવું સર્યું;
મુખે બોલ બોલે છે બહુ, અને ગુદે બોસે તો નંદે સહુ;
કુબુદ્ધિ એ જીવ છે હરિવડે, અખા એ ઠામે જોડ નવ પડે. ૨૧૮

* ડેહેરો=ડરેડી તોફાની ગાયને ગળે બાંધવાનું લાકડું. † કરકરો=જાડો. ‡ અવેરવું એકઠું કરવું, સંભાળી લેવું.

સત્યવાદી ને સૂર્ય એ બે, બોધ પ્રકાશ સૌ કોને દે;
જેમ અર્કે ઉદેશું કમળ શમે, તેમ કુબુદ્ધિને સાચું નવ ગમે;
અખા અદ્રોહી શુદ્ધ બોલે સમ, રવિની રીત જે ટાળે તમ. ૨૧૯
જ્ઞાની થઈ કહિ મારે ગાલ, મુક્ત થઈ વઢવાનો ખ્યાલ;
ભક્તિ જ્ઞાન ત્યાં ઠામે હશે, એ તો બેઉ લઢે છે રસે;
અખા એ જ નિઃકારણ વેર, જેમ ચૌટે ભેંસ ને વઢવાડ ઘેર. ૨૨૦
ભક્ત દેખે સઘળે ભગવંત, તેને દુભે તો શાના સંત;
જ્ઞાનીને નિર્દાવો ઘટે, તે નિત્યે બેશીને આથડે;
ભક્તિ જ્ઞાન નોહે એ ભેદ, વંઠ્યા જીવ અખો કહે વેદ. ૨૨૧

દોષ અંગ

નહિ પાપી ને નહીં પુન્યવંત, એકલમલ તે સાચા સંત;
કાળચક્ર તે સ્વભાવે ફરે, સેજે ઉપજે સેજે મરે;
એમ જાણીને અખા જા ભળી, પુનરપિની કચકચ ગઇ ટળી. ૨૨૨
ગ્રંથમાંહી જેમ હોય તેમ હો, પણ તરી નીસરે તેને શેનો ભો;
તું જાને જીવતો મરી, પછી દેણું લેણું રેશે ઠરી;
તાણ્યો જીવ અખા ગયો ટળી, હવે શાંશો વાણો રેશે મળી. ૨૨૩
સદ્‌ગુરુ મારગ સદા અળગ, જેમ પંખીને ગત્ય સળંગ;
પગ નહિ દીસે પંથ કપાય, તેમ સદ્‌ગુરુ મારગ ઉપર જાય;
ઉપાય અખા નહિ લક્ષ શું કામ, કર્મ ધર્મ તો જ્યાં રૂપ નામ. ૨૨૪

ચાણાકય–કુટીલતા અંગ

ડાઢી પાઘડાં કર તે ઠામ, જો નહીં જાણ્યો આતમરામ;
મરડી મૂછ મુખ વાંકા બોલ, ટાલ વળગશે ઢીલા ઢોલ;
અખા વરણાગી વણશી જશે, ભૂંડા ભગળ ઉઘાડાં થશે. ૨૨૫
ખોટા થઇને નહિ ખટી વળો, કાં ઘાટા* થઈ ગોવિંદથી ટળો;
એક મેલો મંત્ર ને બીજો કુતર્ક, સાધક ને મુખે મૂકે નર્ક;
અખા ઈશ્વરને નહીં છેતરે, લાંબો દાંતો વેલો ખરે. ૨૨૬
કળ વકળ કાળ મન કશી, શું બાળક છે, જે છેતરશો હશી;
હિરણ્યકશ્યપેં વર માગ્યો છળે, હરિયેં તે ઘાટ ઘાલ્યું કળે;
તો અખા તે હરિશું શી હોડ, હથેલીથી ઉજળો તે કોઢ. ૨૨૭

* ઘાટા=ઘણાપણું.

અણછતો જીવ તું કાં થાય છતો, જોને વિચારિ પહેલો ક્યાં હતો;
જે કાળથા નિરમ્યા જીવ, સાર પહેલો ત્યાં હતો શિવ;
વચ્ચે બીજું ક્યાંથી વળી, એમ જાણી અખા જા ટળી. ૨૨૮
વા પાણી સઘળો સંસાર, તેનો શું આણે ઇતબાર;
મારુત માટીને લઇ ચઢે, તેનું નામ તે પિંડ જ પડે;
વંટોળે તે વપુ વાવડે, અખા આત્મને કાંઈ નવ અડે. ૨૨૯
વડપણ મેલી વસ્તુ વિચાર, તંન તપાસી રહે સંસાર;
કોઇ વર્ણ વેષ અહંકારે મરે, વહાણ સોનાનું તે નવ તરે;
એક મીશાલે બ્રહ્મા કીટ, જોઇ વિચારી અખા ગુરુ મીટ.* ૨૩૦
ભૂત પંચનો આ સંસાર, મુરખ વહે તે વરણ અહંકાર;
ભાત ચક્ષવા વર્ણાવર્ણ, કોહી મસ્તક હસ્ત કટી ચર્ણ;
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર, હરિનો પિંડ અખા કોણ ક્ષૂદ્ર. ૨૩૧
જાણપણું મેલીને જાણ, આફણિયે રે'શે નિરવાણ;
જાણ થયે જાણ્યું નહિ જાય, જાણણહારો બીજો થાય;
ઓછાયો નરને શું કળે, સ્વયં થાય અખા જો પોતે ટળે. ૨૩૨
પિંડ બ્રહ્માંડે ને બ્રહ્માંડ પિંડે, વસ્તુ વિચારે જોને અખંડ;
શું શાથી કો અળગું પડે, જો સમરસ પિંડ બ્રહ્માંડ જ વડે;
જેમ વૃક્ષને પત્ર આવે ને ખરે, તો સ્વર્ગ નર્ક અખા શું કરે? ૨૩૩
ભ્રમે ભાવના બીજી થઈ, જેમ જાગ્રત અવસ્થા સ્વપ્ને ગઈ;
તેજ મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર, સ્થૂલ થઈ પસર્યો સંસાર;
સ્વપ્ન સંસાર જાગ્રતમાં ટળે, એમ અખા વિશ્વ બ્રહ્મમાં મળે. ૨૩૪
જારે આશ્રમે મન જેતણું, તેને નિદ્રા ઘેરે ઘણું;
નિજ રૂપે ત્યાં રહી નવ શકે, નાના કર્મ ધર્મ બહુ બકે;
મધ્યે વ્યસન લાગે કરી જીવ, અખા આદિ અંત્યે તે શિવ. ૨૩૫
કોઈ એક ઉત્તમ વ્યસની થયા, કોઇ એક મધ્યમ વ્યસનમાં વહ્યા;
ઉત્તમ મધ્યમ બેએ વ્યસન, જેમ મદ્ય કપુર બે ઘેરે તન;
સત્કર્મ વિકર્મ બેયે વિકાર, અખા નિજરૂપ રહે નિરધાર. ૨૩૬

પ્રાપ્તિ અંગ

બાધું બોલે આવ્યું રાજ, બેઠાં બેસાયી સીધ્યું કાજ;
વણ કીધે હરિ લેખે લહ્યો, પ્રીતે કરી પારંગત થયો;
હવે મારે સઘળે સુખરાસ, અખા સ્વપ્નાંતર દીઠો વાસ. ૨૩૭

* મીટ=દૃષ્ટિ, દેખવું તે.

કામ સકળ મુજ પૂરણ થયું, બ્રહ્મ સાગરમાંહિ મળી ગયું;
બોલું ચાલું હરિની સાથ, અતિ પોતે જે રૈને આથ;
હું હરિમાં અને મુજમાં હરિ, એમ અખા નખશિખ રહ્યો ભરી. ૨૩૮
આવવું જાવું જો અળગો હોય, જેમ વેંધ્યું મોર ન ભૂલે કોય;
વ્યાપકની વ્યક્તિ કેમ થાય, કહો આકાશે કેમ વહેર્યું જાય;
સલંગ જાણ્યું ત્યાં તો તું અળગ, પાંખ આવી પડતું રહ્યું ખગ. ૨૩૯
મારે એમ પડ્યું પાધરું, હુંપણું મટયું એ જ આદર્યું;
કર્મ અહંકારતણું ગયું મૂળ, જેમ આકડાનાં ઉડે તૂલ;*
ન લહ્યા સરખું મેં ત્યાં લહ્યું, એમ અખા જ્યારથ થયું. ૨૪૦
વાંકું સમું જાણું ત્યાં હરી, હું તો મારે બેઠો ઠરી;
ભલા ગૃહસ્થને વાડે ગાય, એમ આપ સોંપ્યું હરિમાંય;
છીંડું ખોળતાં લાધી પોળ, હવે અખા કર ઝાકમઝોળ. ૨૪૧
ભાવનથી બુધ આઘી વટી, ભણ્યા ગણ્યાથી રહિ ઉધટી;
ઉધડ ભાંગ્યું ટાળ્યું આપ, સેજે ટળિયો દ્વૈતનો થાપ;
હવે રહ્યો તે હું કે હરી, વિગત કરે અખો શ્યે કરી. ૨૪૨
મારે મોટો હુન્નર જડ્યો, જે ઈશ્વરરૂપી જહાજે ચડ્યો;
પંચ સહિત ઉતરિયો પાર, પગ નહીં બોળું જળ સંસાર;
હું હસતો રમતો હરિમાં ભળ્યો, અખો જાણે તે વળગે વળ્યો. ૨૪૩
એ સુખમારગ મેલીને શઠ, કાયકલેશ કરે કાં હઠ;
ગીતામાં ગોવિંદ મુખ કહે, જે મારું શરણ ગ્રહિને રહે;
મુજ વાયક જે માને અખા, તેને સ્કંધ લહિ ઉતારું સખા. ૨૪૪
પરમ ગુહ્ય હરિનું એ હૃદે, મહા પુરુષ મુનિ એમ વદે;
જે અહંબ્રહ્મ જાણીને રહે, શરણ જાવું શિવ એને કહે;
અળગું નથી અખા શું કળો, આકાશને કેમ લાગે શળો. ૨૪૫

ભાષા અંગ

ભાષાને શું વળગે ભૂર, જે રણમાં જિતે તે શૂર;
સંસ્કૃત બોલે તે શું થયું, કાંઈ પ્રાકૃતમાંથી નાશી ગયું;
બાવનનો સઘળો વિસ્તાર, અખા ત્રેપનમો જાણે પાર. ૨૪૬

* તૂલ=રૂના પૂમડાં જેવો હલકો પદાર્થ.

સંસ્કૃત પ્રાકૃત જે વડે ભણે, જેમ કાઇ વિષે રહ્યો ભાયા કણે;
તે છોગાં બાણો નાવે અર્થ, તેમ પ્રાકૃત વિના સંસ્કૃત તે વ્યર્થ;
બધા દામ વેપારી લખે, અખા વ્યાજ નોય છુટા પખે. ૨૪૭
હરખે કરખે અનુભવ કશા, આકાશ ઉદરમાં વરતે દશે દિશા;
જ્યારે જેનું રાજ જ જાણુ, ત્યારે માનવી તેની આણુ;
જ્ઞાન ગગનમાં નોહે દેશ કાળ, એ તો અખા અજાણ્યા બોલે આળ. ૨૪૮
જ્ઞાનાધિક નોય સિદ્ધિ વડે, સિદ્ધિ નામ શણુગારે પડે;
એકમની કહાવે સાધવી, તેમ સહજ ન ઇચ્છે સિધિ વાધવી;
અખા અણુલિંગી નાવે સંસાર, એ તો ફોકટ માયા ઉડાવે વાર. ૨૪૯
અષ્ટ મહાસિદ્ધિ ઈશ્વરને વિખે, તેને વેદ માયા કરિ લખે;
તેની કણીકા તે આ જીવ, તો સિદ્ધિ સહિત કેમ થાએ શિવ;
લોક પતી જે તે સિદ્ધિ વડે, અખા અનુભવને કાંઈ ન અડે. ૨૫૦
મૂળગો અહંરોગ નહીં ટળ્યો, તેમાં સિદ્ધિરૂપી ભરમજ ભળ્યો;
જેમ પેલો ઘેલો હોય બુદ્ધિવિખે, વળી વ્યસને લાગ્યો માદક ભખે;
અખા અહંકારને ટાળી જોય, તું ન રહેતો સિદ્ધિ સાથે સિદ્દ મો'ય. ૨૫૧
પોત ન લહ્યું છે પોતે થયા, ઉત્તમ મધ્યમ વ્યસને વહ્યા;
માયાકૃતનો નાવે અંત, માને નહીં તો જો વેદાંત;
અખા ઉપનું ન માને આઘ, ક્રય વિક્રય વિના શી માધ્ય.* ૨૫૨
પ્રપંચ પ્રીછી જોયો ખરો, નહીં ઉપજ ને નહીં તો વરો;
જ્યાંથું ઉપનું નવ ધટે, શઠ ન વળે જ્યાં જઈ આવટે;
જાતું મરતું દીસે ખરું, અંતે અખા ભર્યાનું ભર્યું. ૨૫૩
જેમ દુધે ફીણુ ફીસોટા થાય, તોલ ન વધે આકાશ રુંધાય;
જેમ અગ્નિ જોગે જળ ઉભરે, તેમ તત્ત્વે તત્ત્વ જગત અવતરે;
વકર્યાં તત્ત્વ ધરે રૂપ નામ, અખા ઉત્પત્ત લે ઠામનું ઠામ. ૨૫૪
પંચતણા પંચવીશેં તત્વ, વાસનાલિંગ તે તેનું સત્ત્વ;
ભૂત ભૂત પ્રત્યે વિચરે, મૃત્યુ નામ પરપોટા મરે;
ભૂતકલ્લોલ સદા સર્વદા, ચિદ્વિલાસ અખા મન મુદા. ૨૫૫
ચલન વલન તે ચેતનતણી, પંચરૂપે આપે થયો ધણી;
આપ આપમાંહી વિસ્તર્યું, ન કર્યાં સરખું તે ત્યાં કર્યું;
જેમ છે તેમનું તેમ છે જાણું, સમજે સાન અખા નિર્વાણુ. ૨૫૬

* માધ્ય=વૃદ્ધિ.

પ્રતીતિ અંગ

હરિ પામવા સૌ તપ કરે, અખો હરિમાં મેળે ફરે;
મારે સમરસ સેજ સંજોગ, સાવ સ્વતંતર પામ્યો ભોગ;
જેમ ભર સાગરે તીમિંગલ* રમે, હું હરિમાં તો દેહ કોણ દમે ? ૨૫૭
પેરે પેરે મેં જોયું મથી, જે હરિવિના પદારથ નથી;
તો આઠ વેંતનો હું જે ઘડયો, તે તે કયાં અળગો જઇ પડયો;
એમ જોતાં હરિ લાગ્યો હાથ, ટળ્યો અખો ને એ રહી આથ.† ૨૫૮
ક્રમેરણ જે ઉસરણ કર્મ, હરિમારગમાં જાણે શ્રમ;
સ્વાથું લઇને શ્યામાં ભરું, અખંડ બ્રહ્મની ખંડણા કરું;
અખા એ ત્યાં છે અદબદ, અહંપણાની ચૂકી હદ. ૨૫૯
અનુભવી જ્ઞાન ત્યાં એવું કથે, કર્મધર્મ ભાજી કરે જથે;
આતમતત્ત્વ માંહેથી ધરે, નામ રૂપ ક્રુચા શું કરે;
એમ અખા સા કીધી આથ, હવે કામ શું ઝાલે હાથ. ૨૬૦
છાછળ માંછળની નહીં વાત, એ તો રમવી વાત અઘાત;
ખોવું મનને લેવી વસ્ત, નાખ્ય નસંક લાધે નહીં અસ્ત;
કે તુટે કે અડે ન આજ, અખા હરિ અર્થે હડિયું કાઢય. ૨૬૧
ક્યાંથો અવસર પામ્યો વળી, મોતી વેહે પરોવો વીજળી;
મરે ત્યાં તો સૌ કો મરે, પણ સુરતે જે સ્વામી અર્થ કરે;
અખા પામુ હરિ કે ખોઊં સંસાર, સર્વ નિગમું કે પાડું બાર. ૨૬૨
તપ તીરથ શ્યાં વડે હથિયાર, પુરુષ ચીંથરાનો એ સંસાર;
તે ઉપર આયુધ શ્યાં વહે, મારિશ કેને તે તું કહે;
પેસ ભેતરમાં ઘાલી હામ, બ્રમ કશો ન અખા રૂપ નામ. ૨૬૩

ખળજ્ઞાની અંગ

જ્ઞાન કથી શું કીધુ ઘાટ, અંતર અવિદ્યાયે વેધ્યાં હાડ;
અનુભવ કરે ત્યારે એક આતમા, સુખ નિંદા દીસે નહીં ક્ષમા;
અખા કથ્યુ પણ ન લહ્યુ જ્ઞાન, શું ગુરુ આગળ માંડયાંતાં કાન. ૨૬૪
ભલો કહાવ્યો પણ ભલપણ કયાં, જેમ ગોખર‡ હિંડે ગોધણમાં;
વેષ પે'રે વીટબના વધી, વંઠયું દૂધ થયુ નહિ દધી;
કવિતા થયે ન કાઢયું કર્મ, અખા ન સમજે મૂળગો મર્મ. ૨૬૫

---

* તિમિંગલ=મગર † આથ=પૂંજી. ‡ ગોખર=ગાયોમાં છૂટેલો ગધેડો.

મહા પુરુષ કહાવે માંહ્યબલી, વેષ પેર્યો પણ ટેવ ન ટળી;
સ્તુતિનિંદા અદેખાઇ આઘ, પે'રે ખાય પણ વાધી વાધ્ય;
અખા કૃપા વિના જીવ કુબુધી, પાકું ઇંદ્રવારણું ને કટુતા વધી. ૨૬૬
કથા સુણી શ્રોતા શું ખટ્યો, ગુણ ગાઇને ગાનારો વટ્યો;
પધા ગયા પોથે લખ્યા, પણ વણ થયાની લહો પારખ્યા;
ત્રણ થયો વગત સર્વે કરે, તેને લહે અખા અર્થ સરે. ૨૬૭
બાણ બાંધ્યાં ને સૌ કો મેલ્હે, પણ બાણાવળીને કોઇક જોય;
શ્રોતાવક્તા બિજું બાણ, ટળે બે ને રહે નિવારણ;
નામ રૂપ વચકને સભા, અખા સહુ વહે કાળની પ્રભા. ૨૬૮
સાચો જૂઠાના ગુણ ગાય, જૂઠે સાચો નવ લેવાય;
દર્પણ તો મુખ સુખને ગ્રહે, પ્રતિબિંબ કેમ બિંબને લહે;
આદર્શસ્થાની* જે નામ રૂપ, અખા શું તે લહે સત્ય હરિભૂપ. ૨૬૯
અખે વિચાર વિચાર્યો ખરો, જે વાંક સર્વે આપણમાં ભર્યો;
બુદ્ધિ વોણો જીવ લે નવ શકે, પઢે જક્ત દોષ મુખ બકે;
સદ્ગુરુ જો ઉઘાડે બાર, અખા હરિ દીસે સંસાર. ૨૭૦
કામ ક્રોધ જે જકત આચરે, તે દેખી જીવ નિંદા કરે;
એ તો પાંચે રૂપ માયા રમે, કળ ભરાવિને ભવમાં ભમે;
વિચાર વિચારી હરિને જાણ, નિંદા કરે અખા છે હાણ. ૨૭૧
ઊંચ નીચ દેખે તે ભર્મ, ભર્મે થાપ્યા કર્તાકર્મ;
વળી ડાહ્યો ભ્રમ કર્તા રહી, પણ વસ્તુ વિચાર ગયો વિસરી;
ધર્મ કર્મ નહીં કર્તા કોય, અખા પોત વિચારી જોય. ૨૭૨
શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ, વ્યસને જીવ પમાડ્યો ધંધ;
લોભ મોહ પછી થયાં છતાં, પ્રાયઃ પ્રકૃતિ ઉદરમાં હતાં;
તેણે મોહ્યો જીવ રોગિલો થયો, ત્યારે અખા વસ્તુવિચારજ ગયો. ૨૭૩
વર્ણધર્મ તું રહે મૂળગે, જેણે સર્વ પડે ત્યાં વગે;
જાત વિચારે તે આતમા, અને આશ્રમ તો તારો તુજમાં;
તેં જાણ્યો છે તે નોહે ધર્મ, અખા કુસકા કુટ્યે. શ્રમ. ૨૭૪
ધરે પિંડ પણ કાંઇ એકતા કરે, તેમાં જીવ આપોપું ધરે;
જડ દેહ સંગે જડતા ગ્રહે, ચૈતન પક્ષ મૂકીને દહે;
અખા કુબુદ્ધે પ્રીછે પિંડ, પણ આત્મા પ્રીછે છે અખંડ. ૨૭૫

* આદર્શ=અરીસો

શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ, પંચ ભૂતનો એ સંબંધ;
પ્રાયઃ પ્રકૃતિ છે સંસાર, વિચરે ભૂત ધરે અવતાર;
અખા તન તપાશી જુવે, કાં જીવપણે જન્મારો ખુવે. ૨૭૬
જ્ઞાની સુર સૌ કો થઈ ફરે, સુભટ તે જે અવસરે મરે;
સુખે ઘેર બેઠા સૌ જાણ, પણ વરતે જેથી ભે* ધમસાણ,†
અખા કથણીથી અનુભવ તે અલગ, ઉંચા ચડે આકાશે જ સલંગ. ૨૭૭
પ્રપંચ આધારે પરબ્રહ્મને કથે, મહી વિના પાણી જેમ મથે;
શ્રમ કરે પણ નાવે સાર, જેમ નપુંસક વહે હથિયાર;
એમ અખા નોહે સદ્‌જ્ઞાન, માદક કેમ કરે જળપાન. ૨૭૮
કર્મ ધર્મ એ ભર્મને ભલાં, એકે ન રહે એક એકલાં;
ક્ષુધ વેણી ધેનુ ચાટે ચર્મ, કર્મ ત્યાં ભર્મ, ભર્મ ત્યાં કર્મ;
વસ્તુવિચાર પશુને કશો, અખા ભર્મે ભર્મ અભ્યસો. ૨૭૯
મરતું દીસે તે નોય મર્ત્ય, ચાલે સચરાચર કાળનું કૃત્ય;
વેતું કરવત કાઢે ગાર, તેમ શનૈઃ શનૈઃ મરે સંસાર;
તો અખા પરને ક્યાં રુવે, આપ વિચારી શે નવ જુવે. ૨૮૦
નહીં ઉપજ ને નહીં ત્યાં વરો, ક્યાં આકાશને ભેળું કરો;
એ ભર્મે ભ્રમ માન્યો ઉપન્યો, પ્રાયઃ સુવર્ણને ક્યાંથો બન્યો;
અખો નહીં તો કેને કહે, થાશે આપ માપણહાર સુવે. ૨૮૧

જડભક્તિ અંગ

પંડ પખાળે પૂજે પાણ, મનમાં જાણે હું તે જાણ;
આપે આતમ બારે ભમે, મુરખ સામું માંડી નમે;
ડાહ્યો પંડિત થઈ આદરે, તે અખા ધાર્યું કેમ કરે. ૨૮૨
ગુણ જોઇએ તો ગુરુને શોધ, જે ગુરુ આપે તત્ત્વનો બોધ;
પરને વળગ્યો હીંડે અંધ, આંખ્યાળો નવ વળગે ખંધ;
સદ્‌ગુરુ વિના ગળે બાંધી શલા, એમ અખા ભમ્યાં ભલભલા. ૨૮૩
હરિ કહે છે તે કહે ક્યાં વસે, તેને જાણ કાયા કાં કસે;
બ્રહ્મજ્ઞાનમાં સર્વે વળે, જેમ બહુ મહોર સોનું એકલે;
તૃણ માર્યે કેમ પાડો મરે, એમ અખા સૌ સાધન કરે. ૨૮૪

* ભે=ભય. † ધમસાણ=સોરબકોર, ઘોંઘાટ.

ગુણ ગાવા તે ગુણિનું કર્મ, ધારણા ધ્યાન યોગીનો ધર્મ;
ભક્તિ વૈરાગ્ય વૈષ્ણવ કહે કથી, પણ વસ્તુપણામાં કર્તવ્ય નથી;
અખા પ્રપંચ હોય વિધવિધે, જ્ઞાન પિંડ સાધક જે દીધું સદે. ૨૮૫
સુધ માંહી સાધન તે કશું, તેજમાં રૂપ કાંઈ વાસો વસ્યું;
જેમ મીનને તરવું તે સહેજ, પંખી જેમ આકાશે રેહે જ;
તેમ જ્ઞાતાને સાધન તે સુઝ, એમ અખા સાને કરી બુઝ. ૨૮૬
બોલે ચાલે તે હરિ વડે, પશુ પથ્થરને લાગી પડે;
કોય પત્ર સેવે કોને વસ્ત્રપૂજ, એમ ગઈ આતમની સૂઝ;
મોહ ભર્યાં માને નહીં વાત, અખા અણજાણે આતમઘાત. ૨૮૭
હરિમાં રહે તે ગુણ શું ગાય, પાપી પાવન થાવા જાય;
કુંવારી લે વરનું નામ, સદા શોહાગણ સંગે સ્વામ;
પોતે પોતાને કરવો સાદ, એ તો અખા ઘેલાંનો વાદ. ૨૮૮
હરિ મળે જન રસબસ થાય, જે અળગો તે લેવા જાય;
કાંઈ તરે શું કહેતું ફરે, કહોને વ્યંડળ કેને વરે;
દ્વૈત નહીં ત્યાં રીત જ કશી, એમ અખા જોજે અભ્યસી. ૨૮૯
કર્તા કોણ ને સાધન કશું, સુખિ માની મન કરવા ધસ્યું;
વાતે વાત વાધ્યો વિસ્તાર, જેમ ધુંવાડો થયો નવસાર;
અખા વિચારી જોતાં ફોક, જેમ ઊંડો કુવો ને ફાટી બોખ.* ૨૯૦
ઉધ્યો કહે ઉધ્યો સાંભળે, તેણે જડપણું બેનું નવ ટળે;
જેમ ચિત્રામણના દીવા વડે, કેમ રાત અંધાની દષ્ટે પડે;
શું સાંભળે ને અખો શું કહે, જો માયા લાલચથી બીહે. ૨૯૧
પ્રપંચ પારે રહે છે રામ, સદા સર્વદા ન્યારું ધામ;
તેવડે ચાલે આ સંસાર, આગમાપાઈ† તે નીરધાર;
અખે રામ ઓળખિયો તેહ, ઉદર અભ્યંતર નાવે જેહ. ૨૯૨
શબ્દજાળ કર્મના ગ્રન્થ, એમાં સાર ન લાધે અંત;
સાચું સાધન જે કો કરો, વાગવિલાસ સકળ પરહરો;
શબ્દાતીતને જાણે જેહ, અખા સાચું સાધન એહ. ૨૯૩
સાચું સાધન શુદ્ધ વિચાર, જે હુંમારાનો કાઢે પાર;
એ મૂકી અન્ય સાધન કરે, જેમ ભ્રમરોગી વિજયા વાવરે;
નિજ આત્મ જાણ્યા વિન ભર્મ, અખા નહિ છૂટે કર્તા કર્મ. ૨૯૪

* બોખ=કુવામાંથી પાણી કાઢવાની ચામડાની પખાલ તે. † આગમાપાઈ=ઉત્પત્તિ નારાયણ

શબ્દજાળ માયાનું કુંડ, ત્યાં નર પશુ પડે મતિ મૂઢ;
શણગારી વાણી સૌ ગાય, ભોળા જીવ સાંભળવા જાય;
અખા શું વાંચ્યું સમજ્યો કશું, જેમ આંખનું કાજળ ગાલે ઘસ્યું. ૨૯૫
અજ્ઞાની ને ઉંટ બચકું, ઝાલ્યું મૂકે નહિ મુખથકું;
અખા અણજાણપે પેઠું કાન, ચાલ્યો પંથ દર્શન ને માન;
કેને કર્તા ન જાણ્યો જડે, વઢે ઢીંકે ને કટારી કડે. ૨૯૬
ભણે ગણે શી સાંધી વાત, અવળાં પડ વળ્યાં વળી સાત;
ઊંચ નીચ હૃદિયામાં હતાં, અખા થાપીને કીધાં છતાં;
પાડિસ કરતાં લાગ્યું પાપ, પાઇ દૂધ ઉછેર્યો સાપ. ૨૯૭
શું સમજ્યો ગુરુ શરણે જઇ, જો ભ્રાંત્ય છોત્ય ઘર વાસે રહી;
અજ્ઞાન તો રંચે નવ ગયું, વાધ્યો ભર્મ એ અદકું થયું;
અખા હલાવ્યો ઠાલો હળ્યો, એ સગુરાથી નગુરો ભલો. ૨૯૮
પ્રાપત રામ કરે તે ગુરુ, બીજા ગુરુ તે લાગ્યાં વરુ;
ધન હરે ધોખો નહિ હરે, સંબંધ સંસારી સાચો કરે;
અખા શું સમજ્યો ગુરુ કરી, સચરાચર દીઠા નહીં હરી. ૨૯૯
કર્મ કરી શું હરખે હજાર, એ તો દામ ઉલેખે પજાર;
જેને લેખે જીવ જ ટળે, તે જ સમજતાં નામુ વળે;
તત્ત્વજ્ઞાન વિણ બીજું અખા, તે રમતું જેમ કાચ કાંચકા. ૩૦૦
કહે અખો મુજ આવે હસું, એ કનાયું ટીખળ મનમાં વસ્યું;
હિરણ્યગર્ભ* હાર આપોઆપ, ત્યાં દ્વૈત અચાનક લાગ્યું પાપ;
કોણ સુણે ને અખા કોણ કહે, હરિની વાત તો એહજ લહે. ૩૦૧
હું તું થૈ બોલ્યા એ ખરું, તે હું જ નહીં, તો શું ઉચરું;
જેમ મૌઅરમાં વાજે સાદ, એકલો ગારુડી પૂરે નાદ;
એહ અખા એવો શો ભેદ, તો હું માને શો વિધિ નિષેધ. ૩૦૨
આપે આપમાં ઉઠી બલા, એક કહે રામ ને એક કહે અલ્લા;
અલ્લા રામ તે કેનું નામ, કોણ સંભાળે તે નિજ ધામ;
કહે અખો ઉપજાવ્યો કળો, કળકલે બાળ રમે એકલો. ૩૦૩

સગુણભક્તિ અંગ

સગુણ ભક્તિ મોતી ધુધરી, મનમોહન દીસે તે ખરી;
અંતર તાપ ક્ષુધા નવ સમે, સામા મનોરથ પેરે દમે;
એ અખા સમજ દેહ વેહવાર, જન્મ મરણ ન ટળે સંસાર. ૩૦૪

* હિરણ્યગર્ભ=૧ બ્રહ્મા, ૨ સૂર્ય, ૩ ઈશ્વર.

પડતું સુવર્ણ ને બીજું મન, તેનું ઘાવું ધાવું નોય જતન;
જો મર્મખાર અગ્નિને મળે, તો થાય ચોહું મન પાછું વળે;
મનની કીધી સર્વ ઉપાધ્ય, મનાતીત અખા આરાધ્ય. ૩૦૫
અણજાણ્યે જ્યાં ગુરુ કરી પડે, ભાત્ય પટોળેથી* કેમ ખડે;
અવળા શબ્દ પેઠા કાનમાં, વાધ્યો રોગ નાવે માનમાં;
અખા આતમ વિન અવળી વજા, ફરે-કાઢ્યે પણ ન ફરે કજા. ૩૦૬
બહુ વિધ છે શાસ્ત્રનું જાળ, ઉર્ણનાભિ† મૂકે નિજ લાળ;
જીવ બુદ્ધ્યે કરી ગુંથ્યા ગ્રંથ, મમતે સહુ વધારે પંથ;
પણ જ્ઞાન તો છે આતમસૂઝ, અખા અનુભવ હોય તો બૂઝ. ૩૦૭
મુક્તિ ભક્તિ બે વાંછે ભ્રમ, પણ બેઉથી અળગો આતમ ધર્મ;
જીવ થઇ થાપે ભક્તિ ભગવંત, જીવ થઈ મુક્તિ મન માને જંત;
એ તો તેમનું તેમ છે અખા, દ્વૈત વિના નોહે પખપખા. ૩૦૮
આતમ લક્ષમાં નહિ પર આપ, વણ સંતાને કેનો બાપ;
વણ જોનારે દર્પણ જથા, બિંબ પ્રતિબિંબની કોણ કહે કથા;
અખા દ્વૈત થયે ઉપાધ્ય, તન મન વિના એ સાધન સાધ્ય. ૩૦૯

દંભભક્તિ અંગ

જો હરિ માર્ગે ચાલે જંત, વેષ અભિમાન શું કાઢ્યા દંત;
જેમ તેમ પંથ કાપ્યાસું કામ, તો આવે હરિરૂપી ગામ;
અખા મોહ્યો પંથે ભમ્યો, વાદ કરતાં આયુ નિર્ગમ્યો. ૩૧૦
વેષતણું રાખે અભિમાન, સાચું તેણે થાયે જાન;
સસારી મળ ધોવા કાજ, સાબુ મેલને દીધે વાજ;
અખા મેલ જો નવ નીકળે, તો મેલુ તે કઇ પેરે ટળે. ૩૧૧
નિવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ સમણાનું ધન, ઉધ્યો નર તેનું કરે જતન;
જાગ્યે રૂડું કુડું ટળે, જ્ઞાની તે જે પાછો વળે;
અખા પ્રપંચ નહીં પરમાણુ, ઠાલો શું થઇ બેસે જાણ. ૩૧૨
તપ તીરથ દેહ દમવા કાજ, જાણી ઉન્મત્ત આવે વાજ;‡
ફળ સંભળાવી કીધું ખરું, હરિ મળવાનું કારણ પરહર્યું;
અખા એ સર્વ મનનો તોર, કોડી વટાવે નાવ મોહોર. ૩૧૩

* પટોળું=ઘણા રંગની ભાતવાળું રેશમી કપડું; ચીર. † ઉર્ણનાભિ=કરોળીઓ
‡ વાજ=કારવું, કુલવું.

હાર જાણીજે તે હરિવડે, મન જનથી જે અગળે પડે;
બીજાં કર્મ મનથી નીપજે, મન સૂધે જે તેને ભજે;
અખા તે માટે ત્યાં રહી ચેત, જ્યાં રહીને નિગમ કહે નેત. ૩૧૪
અખા તેજ નર ચેલો ખરો, જે ચાલ્યો માથે ઉફરો;*
ઊઠ હાથમાં સૌ કો રમે, જાગ જોગ એટલામાં ભમે;
મુક્તિ ચતુર્ધા એટલા લગે, પણ પદ રહી જોતાં પડશે વગે. ૩૧૫
અણુલિંગી મોહોટો ઉપદેશ, જે ઇચ્છે અજ વિષ્ણુ મહેશ;
લિંગ ચતુષ્ટયથી પર થયા, જ્યાં ન મળે જક્ત સંબંધી કથા;
અખા એ ત્યાં ચિદ આકાશ, પણ પ્રાયઃ શબ્દ નોહે સમાસ. ૩૧૬
ભક્તિ કરતા ભરમે બહુ, પણ ભજનભેદ ન જાણે સૌ;
જ્યાં શુચિ અશુ રહેવા નહીં ઠામ, એમ ભરી પૂરણ રહ્યો રામ;
ત્યાં તો કરતા દીસે ઘાત, તો એમ અખા કેમ ઘાતે વાત. ૩૧૭
પેલું ઓળખ્ય હરિ પછી ભજે, કાં વેરે જોયા વિના વજે;
ચૈતન્ય બ્રહ્મ કહે વેદ વાણ, તું તો માને પીતળ પાણ;
આતમની અવગણના કરે, અખા ભક્તિ કેમ પડશે વરે. ૩૧૮
જ્ઞાન વિના ભક્તિ તે અશી, ભસતે શ્વાન જેમ ઉઠ નશી;
લારે લાર જેમ ચાલ્યો સૌર, ત્યાં કોણે દીઠો તો ચોર;
જે જેણે દીઠું સાંભળ્યું, અખા તે તે વળણે વળ્યું. ૩૧૯
જેવી શાસ્ત્ર સંત વાણી વદે, તેવું નરને આવે હદે;
હું મમતા દેહ જો ઓળખાય, સર્વાવાસ હરિ ત્યારે જણાય;
સચરાચર જાણ્યાવિણુ હરિ, અખા દ્રોહબુદ્ધિ જ્યાં ત્યાં કરી. ૩૨૦
જ્ઞાન વિના ભક્તિ નવ થાય, જેમ ચક્ષુ હીણો જ્યાં ત્યાં અથડાય;
તે માટે જ્ઞાની ગુરુ કરો, હરિ દેખાડે સંભરો ભર્યો;
ગુરુજ અખા નવ જાણે રામ, તે શિષ્યને શું આપે નામ. ૩૨૧
જોતાં વિચારી સ્વે નિજધામ, ઉપાધિ આવવા નોતું ઠામ;
આવી અચાનક ઉઠી બલા, સુખી દુઃખી નર ભુંડા ભલા;
પંડિત જાણ થાપે જીવ કર્મ, અખે માયાનો પ્રીછ્યો મર્મ. ૩૨૨
નિજ શક્તિએ કર્યું આકાશ, તત્ત્વે તત્ત્વ હવો પ્રકાશ;
અંશે અંશ ભૌતિક પિંડ થયા, સત્તા બળવડે ચાલી ગયા;
જેમ ખડક્યાં પાત્ર અગ્નિથી ઉભ્યું, એમ અખા બળ વ્યાપ્યું વિષ્ણુ. ૩૨૩

* ઉફરો=નિરાંતવાળુ.

પાત્ર માત્રમાં હોય વરાળ, પિંડ સાથે હોય મનની જાળ;
મનને જોઇયે સર્વે વિષય, પણ મૂળ અગ્નિને નવ લખેય;
વિષયિને મન તે આ સંસાર, અખે એવી વિધ્યે કાઢ્યો પાર. ૩૨૪
મુજ જોતાં એ મન સુખી દુઃખી, પણ મનાતીત ન શકે પારખી;
મનના માર્યાં જાએ એહ, એમ સમજણ નહિ સમજે તેહ;
ચૌદ લોક રૂપે મન થયું, અખા મનાતીત જેમનું તેમ રહ્યું. ૩૨૫
પ્રપંચપાર પરમેશ્વર રહે, કાં ગુણનાં કૃતને તે સાચાં કહે;
ગુણ તે જાય મરે અવતરે, તેને સત્ય જાણે તે ફેરા ફરે;
ગુણ પારે જેનો અભ્યાસ, અખા તે નોહે સ્વામી દાસ. ૩૨૬
અખે જગતથી અવળું કર્યું, જીવત મૂકી મૃતક આદર્યું;
મૃતક શમું મીઠું કાંઈ નથી, સારમાંથી સાર કાઢ્યું મથી;
પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ જીવતાને ભય, પણ અખા મુવો તે નિર્ભય રહે. ૩૨૭
રામ નામ પ્રીછે ગુણ ઘણો, જેમ અમૃતમાં ગુણ પીધાતણો;
વણ સમજ્યો સુડો નિત્ય કહે, રામ કંઠ પંજરમાં રહે;
ક્યાં પૂજ્યો ગાયો પરીક્ષિતે, અખા મુક્તિ પામ્યો પ્રીછતે. ૩૨૮

આત્મલક્ષ અંગ

આકાશ આધેરી જાણો વસ્ત, ત્યાં નહિ મળે ઉદય ને અસ્ત;
ઉદય અસ્ત તો જ્યાં આકાર, તે જાણો સઘળો સંસાર;
તે સંસાર સ્થાને છે શૂન્ય, આંહીં અખા રાખે જો મૂન્ય. ૩૨૯
જે આકારને માને સત્ય, તે શૂન્યવાદી તેમાં નહિ વત્ત;
આકાર નિરાકારને જે કે નથી, મિથ્યાવાદ કરતાં મરે એ મથી;
શૂન્યવાદી એ બેનું નામ નામ, અખા બેથી પર હરિનું ધામ. ૩૩૦
ગુણવાદી ગુણને કહે હરિ, તે માયા રચિત જાય ઉસરી;
તે માટે ગુણને સ્થળ શૂન્ય, ખટ દર્શન મત પાપ ને પુન્ય;
કુટજ્ઞાની* કહે સત્ય આકાશ, અખા એ મિથ્યા અભ્યાસ. ૩૩૧
વસ્તુને ઉપમા શૂન્યતણી, તે માટે વસ્તુ તે શૂન્ય જ ઘણી;
તે માટે શૂન્યવાદી નામ, શૂન્ય કને લહ્યું મૂળગું ધામ;
તે માટે તે તેવા અખા, પ્રપંચ પાર નવ ગયા લખા. ૩૩૨

* કુટજ્ઞાની=ખોટા જ્ઞાની.

અતિ ¹ઘણો આઘો પરમેશ, ²મન તણો ત્યાં નોહે પ્રવેશ;
અમન તે નર આઘેરો જાય, ત્યાં શબ્દ પહોંચે નહિ કાય;
સહુ ઊપાસે મનની વૃત્ય, અખા ન લાધે હરિની નર્ત્ય.* ૩૩૩
શૂન્યવાદિ શૂન્ય કુચા ભખે, પણ શૂન્ય તત્ત્વને નવ ઓળખે;
સાકારી આકારને ગાય, તે ત્યાં કાળે પીડી જાય;
તે માટે તત્વદર્શી ખરો, અખા જે સર્વે ઉદ્ધરો. ૩૩૪
સાચો અંતરજામી ગોર, બીજો ગુરુ - બાજીગર મોહોર;
તેનો અર્થ કહેવા શોભવા, સંસારીનું મન - લોભવા;
પણ રીધ આવે જેમ રૂપૈયાવડે, તેમ અખા આતમથી આતમ જડે. ૩૩૫
સ્થાપર પરપંચ બેસે ઘાટ, જેનું મૂળ મિથ્યા છે ² નાટ;†
જગત થયુ તે ત્રણ ગુણ વડે, ત્રણ ગુણને તે માયા ઘડે;
તે માયા તો³ નહીં પ્રમાણ, તો અખા ⁴શું થાએ જાણ. ૩૩૬
ઉધ્યા બરલે‡ પંડિત કવી, જે મનની વૃત્તિ રહ્યા અનુભવી;
એક એકનું બોલ્યું નવ મળે, ખટ દર્શન જીજવાં આફળે;
સૌને હુંમારાનો થાપ, અખા ન સમજે આપો આપ. ૩૩૭
દ૯ પદારથ થાએ ફોક, ચર અચર ને ચૌદે લોક;
ગુંથે ગ્રંથ વાંચે સાંભળે, તે ત્યાં કાળે સઘળા ટળે;
અખો શેર રાખે નિરધાર, જે બોલું તે થાય સંસાર. ૩૩૮
મનવા કરતાં મનશું અખે, પ્રપંચ દીઠો ચૈતન વિષે;
નિર્મળ દર્પણ હોય અતિ સાર, તેમાં ભાસે બહુ આકાર;
જેમ તે તેમ જાણે આત્મા, તે નર કહિયે સર્વોત્તમા. ૩૩૯
આતમ સમજ્યો તે નર જતી, શું થયું પીળાં ભગવાંવતી;
બોડે તોડે જોડે વાળ, એ તો સર્વ ઊપલો જંજાળ;
ઓછીને સંકોડે વ્યાપ, તો અખા રહે આપે આપ. ૩૪૦
વણ સમજે દાવાગિર ઘણા, વેષ વખાણે આપ આપણા;
ટળવું ઘટે ત્યાં સામો થાય, વણ સમજે એમ વહ્યો જાય;
પેર્યો વેષ ને વાધી ઠેક, એમ અખા કેમ થાએ એક. ૩૪૧
અખો શું કવિતાપણ કરે, જો વાત કશી ન પહોંચે સરે;
કે લેવું કે મૂકવું કહે, તે તો ત્યાં આઘેરું રહે;
એવું કવતાં આવે લાજ, સમજ્યા સરખો છે મહારાજ. ૩૪૨

* નર્ત્ય=ક્રિયા. † નાટ=નાટક. ‡ બરલે=બબડવું, બકવું ઉંઘમા માણસ બકે છે તે ક્રિયા.

ઉકલ પડે તે જોડ્યું ખરું, જેણે જીવપણું જાયે પરું;
બાકી સઘળો મોહ જોડાય, મનનું ગમતું સૌ કો ગાય;
અખા અર્થ સહિત કહે જો સાત, નાચે પૂત તવ લાજે માત. ૩૪૩
આપ ઈચ્છાએ સગુણ જ થયો, ત્યાં કોણ શિખામણ દેવા ગયો;
પસર્યું પોત તે અકસ્માત, કાળ કર્મ ઈશ્વર મૂકે વાત;
અખા તે ઈચ્છા છે સદા, કૃત સત્ય માનીજે જદા. ૩૪૪
જકતભાવ નહીં જ્યાં લેશ, ત્યાં સત્ય મિથ્યાનો શું ઉપદેશ;
કેનાં જન્મ કર્મ રૂપ નામ, સીમ કશી, જ્યાં ન મળે ગામ;
અખા નહીં જ્યાં પ્રાપ્ય: પિંડ, એ તો જેમનું તેમ અખંડ. ૩૪૫
કેવલ્યને કો કેમ કરી કવે, પોતે પોતાને શું સૂચવે;
દ્વૈત વિના નહીં બેસે ઘાટ, એકલો ત્યાં નવ બોલે નાટ;
અખા લક્ષ સહિત જે દ્વૈત, તે કહેતે કવતે છે અદ્વૈત. ૩૪૬
કોઈક સત્ય થાપે સંસાર, કોઈક સત્ય કહે નિરાકાર;
બેના થાપણહારા ટળે, જેમ છે તેમ ત્યાં કો નવ કળે;
અખે મૂળ વિચાર્યું આપ, થાપણહારનો રાખ્યો થાપ. ૩૪૭
સગુણ નિર્ગુણ કથવો રહ્યો, બાંધ્યો રૂંધ્યો સ્વામી લહ્યો;
સદા હરિ બોલતો ચાલતો, ખાતો પીતો ને મ્હાલતો;
અખો કહે વેદાંતનો સાર, કૈવલ્ય બ્રહ્મ પ્રભા આકાર. ૩૪૮
જોગ ધ્યાન તપ તીરથ ત્યાગ, ભક્તિ કર્મ ને વૃક્ષ વૈરાગ;
વિષય વર્ત્યે નાના વિધ ભોગ, ચાલ્યો જાય છે ચેતન જોગ;
અખા સર્વ સ્વામીના રંગ, સદા સર્વદા આપ અભંગ. ૩૪૯
અખા જોતાં ત્યાં વસ્તુ વડે, બીજું આપોપું નવ જડે;
એમ જોતાં કોણ કેને ભજે, પામણહાર ન લાધે રજે;
અદબદસ્વામી* અટલ અનાદ્ય, એ સમજ્યા વિના સઘળો વાદ. ૩૫૦
હાથ પગાળો સુંદર શ્યામ, એવો અટકળ્યો લોકે રામ;
એવા પ્રભુતણા અમે દાસ, જેનો હશે વૈકુંઠમાં વાસ;
ક્યારે કહે તે લે અવતાર, તો એમ અખા કેમ પામે પાર. ૩૫૧
સકળ ચરણ શિર કર અવેવ, સકળ શબ્દ જે બોલે દેવ;
તેમાં ઉગી નીકળ્યું સહુ, નિત્ય ખરે નિત્ય વાધે બહુ;
કેમ કહું કો કાળે અવતાર, જો તે વડે ચાલે સંસાર. ૩૫૨

* અદબદ=અદ્ભુત.

પૃથ્વી અપ તેજ વાય આકાશ, એ જાણજે પોતે અવિનાશ;
કદલીસ્થંભ* ઘણાં પડ વળે, વચમાંથી લુખો† નીકળે;
જક્ત કાતરો‡ કેલ મહાભૂત, જેવડે રંભા§ તે અદ્ભુત;
અખા અરૂપી ઉગ્યો જોઈ, પૂર્વપક્ષ ન કરશો કોઈ. ૩૫૩
એમ અખાને હરિ ત્યાં જડ્યો, કાયક્લેશ કરવો નવ પડ્યો;
ત્યાં લગે ધૂપ પૂજાપર વાહાલ, જ્યાં નહિ લાધી હરિની ભાળ;
અજ્ઞાન સહુને મૂસળ માંય, અળગા અળગા સૌ કો ધાય. ૩૫૪
તરણા ઓથે ડુંગર રહે, એવો ઉખાણો સર્વે કહે;
તરણું તે જીવનો અહંકાર, તે પાછળે રહ્યો કર્તાર;
અખા અહંકાર, વધાર્યો ગમે, તે માટે જીવ ભવમાં ભમે. ૩૫૫
કર્મ ગ્રહે એવું શું સદા, સુખમાંથી આવે આપદા;
જેમ વગડામાં કીજે તાપણું, તેણે સૂઝે ન સૂઝે થોડું ઘણું;
કર્મતણી એવી ચકચુંધ,‖ અખા ન ભાગે મનની રૂંધ.¶ ૩૫૬

જ્ઞાનદગ્ધ અંગ

જ્ઞાનદગ્ધ તે બળ્યા ઓગણા,ઽ કથતાં વધતાં દીસે ઘણા;
વર્ણ્યાં ન ઉગે અન્ન ન થાય, તેમ બ્રહ્મ કર્મ બેઉથાં જાય;
કહે અખો નર વંધ્યા શરે, નર નારીની નિંદા કરે. ૩૫૭
બ્રહ્મ કર્મ ઉભેયા× ભ્રષ્ટ, જેમ અધછેદ્યાં કુકટને કષ્ટ;
સંપ્રદાય શુદ્ધ નાખ્યું જ્ઞાન, મનમાં તે જ્ઞાનીનું માન;
કહે અખો નર મુક્તા ફરે, નગર છૂટી ઘેતુ ઓખર** ચરે. ૩૫૮
દોષદૃષ્ટિ દુર્મતિ નવ ટળી, તો શું સાધ્યું કથા સાંભળી;
ગુરુવચન પાળે તે સંત, ઘાટ ઘણેરા કાઢે દંત;
કહે અખો હરિની નહિ મયા, સાંભળીને સામા ચઢ થયા. ૩૫૯
એક સુકું જ્ઞાન કથે દામણા,†† તે હરિ ફળ પામે વામણાં;‡‡
પાપ પુણ્યના ભેદ અમો લહ્યા, જે હતું તે સમઝી રહ્યા;
કરે આપે મૂકે વાધે માન, અખા એહ તે સુકું જ્ઞાન. ૩૬૦

* કદલી=કેળ. † લુખો=ગુમખો. ‡ કાતરો=ગુમખો. § રંભા=એ રૂપવાળી સ્ત્રી.
‖ ચકચુંધ=ચોળાચોળી, ખાંચખુંચ. ¶ રૂંધ=ગાંઠ, ગુચવારો. ઽ ઓગણા=બળેલો પણ રોકાઈને ફુવેલો નહિ એવો દાણો. × ઉભેયા=બેઉથી (સં. ઉભયત:) ** ઓખર=નરક ખાતું તે. †† દામણા=દોરડાં. ‡‡ વામણાં=ઠીંગણાં.

સુકું જ્ઞાન ને વ્યંઢળ મૂછ, કરપી* ધન, કૂતરાનું પૂછ;
એ ચારેથી અર્થ ન થાય, સામું એબ ઉઘાડે કાય;
અખા અમલવિન હાકમ જશે, કથ્યું જ્ઞાન પણ હરિ નવ વશે. ૩૬૧
જ્ઞાનીનાં નોયે ટોળાં ટોળ, મુક્તા નોયે સર્વ ગજકપોળ;
શબ્દવેધિ જોદ્ધા કોય તંત, શંખ સકળ નોય દક્ષણાવંત;
બહુમાં નિપજે કો એક જન, બાકી અખા રમાડે મન. ૩૬૨

વિભ્રમ અંગ

કોને કર્યાં થઈ બેસે જત, જોતાં સૌનો આવે અંત;
જેનું જેનું વાંછે શરણ, તે ત્યાં સઘળા પામે મરણ;
જેમ નાળગોળે તુંમડીની આડ્ય, અખા એમ ન ભાંગે મનની જાડ્ય. ૩૬૩
જ્યારે મન પામ્યું નિજ ભાન, જ્યારે થઈ રહ્યું સર્વ સમાન;
સપ્ત પુરી મધ્ય મારું આજ્ય,† સવે સરખું જ્યારે ભાંગી જાડ્ય;
જેમ કરી‡ કવાથ રોગીને વિષે, અખા અરોગી સર્વે ભખે. ૩૬૪
હોંશે જીવ કર્માધીન થાય, વ્યસને વ્યસની માદક ખાય;
પોતે જોતાં પૂરણ બ્રહ્મ, ભ્રાંતે જોતાં સર્વે ચર્મ;
ચૌદે લોક અખા એક ઠાઠ, ત્યાં ઉંચ નીચ તે મનનો ઘાટ. ૩૬૫
અખા શોધીને શળ§ બેસાર, સદ્‌ગુરુ સંગે જાઈશ પાર;
ઇંદ્રિય આત્મ પરમેશ્વર નથી, ભર્મે કોઈ ન મરશો મથી,
દષ્ટ પદારથ માન્યે સિધ, તારો સંકલ્પ જાણ તે વિધે. ૩૬૬
સ્વયં પરમેશ્વર વ્યાપી રહ્યો, અનંત કોટિ રૂપે એક થયો,
જેમ જાર છોડ સહિત પાનોઢય,|| તેમ એક બ્રહ્મ સઘળે આઢોઢય;
એમ જોતાં તું બીજો નથી, ફોકટ અખા તું ન મરીશ મથી. ૩૬૭
મૂળ ડાળ પત્ર ફળ ફૂલ, સુવર્ણ ઝાડ જેમ એક જ મૂલ;
રૂપ રંગ શોભા એકાંત, તેમાં બીજું દેખે ભ્રાંત;
અન્ય નથી અખા કો કાળ, આપ આદે દઈ એવું ભાળ. ૩૬૮
શ્વાન સ્વપચ ગૌ બ્રાહ્મણ જોય, રામ થકી અળગો નહીં કોય;
તત્ત્વ એક ને ચૈતન એક, નામ રૂપ ગુણ કર્મ અનેક;
આપે અખા ચલાવે ખેલ, એમ સમજતાં પડે ઉકેલ. ૩૬૯

---

* કરપી=(સં કૃપણ) કંજૂસ † આજ્ય=આડી દીધેલી વસ્તુ ‡ કરી=પથ્ય.
§ શળ=બરાબર || પાનોઢય=ઝાડ ઉપર નવી પાદડી થાય તે

ઉંચ ખરા તે ઉંચ ન જાણ, નીચ તે નોહે નીચ નિર્વાણ;
ઉંચમાં રામ બમણો નથી ભર્યો, નીચ પિંડ હાલો નથી કર્યો;
કહે અખો સ્વમામાં બકયો, જેમ છે તેમ જોઇ નવ શકયો. ૩૭૦
મૂલ સૂજ જેને ઉપજે, તે નર કાંઈ ભજે ન કે તજે;
માલ જોઇને વોરે ઘાટ, અધિકું ન ગણે નખશિખ માટ;
અખા સઘળો મોહવ્યાપાર, જોતાં વસ્તુ વિચારે પાર. ૩૭૧
એક જ્ઞાની ને બીજું નાવ, તર્યાં તાર્યાનો બેને ભાવ;
ભૂપતિ ભીખારી ગર્દભ ગાય, ચૈતન જાણી તાર્યાં જાય;
આદ્ય અંત ન મણે ને વહે, અખા વસ્તુવિચારે રહે. ૩૭૨
સર્વાતીત સર્વ રૂપે સદા, એવું ચૈતન સમજે જદા;
તેમાં આવ્યા ચૌદે લોક, અદકું ઓછું થઈ ગયું ફોક;
અખા ગોટા તે અનુભવવડે, હૈયે ઉપાધ્ય કરવી નવ પડે. ૩૭૩
કાં પરોક્ષ જુવે પરમેશ, તે રહેશે આપોપું શેષ,
ભાવાંતરનો પડિયો ફેર, અહંભાવ મોટું અંધેર;
અહં બ્રહ્મ સત્ય માનો ભાવ, ત્યારે અખા સ્વતંત્ર જ સાવ. ૩૭૪
અહં બ્રહ્મ રોપી રહે થંભ, આપઃ પરમેશ્વર ઉગ્યો શંભ;*
સદા સર્વદા ચાલ્યું જાય, તું અણુછતો ઉભો શાને થાય;
અખા તપાસી જો તું તુંને, તને જડે બાર જે ભૂલ્યો કને. ૩૭૫
વેદ વચન માને સત્ય કરી, અપોપું સંભાળે ફરી;
એ મૂકીને ચઇશ મા ભલો, તો વલોણે પડશે વલો,†
નહીં પામો આતમ નવનીત, અખા આપ્ય તું નિજ પરતીત. ૩૭૬
પુણ્ય રાખ્યે નવ જાએ પાપ, અગ્નિ રાખ્યો તો રાખ્યો તાપ;
જોત્ય કરે પણ લાગે ઝાળ, શોભે તેમ વધે જંજાળ;
અખા તે માટે વસ્તુ વિચાર, જે હસતો રમતો પામે પાર. ૩૭૭
વસ્તુ વિચારે એટલો લાભ, નિર્વિકાર સદા રહે આભ;
કોટિ બ્રહ્માંડ ઉદરમાં રમે, આપ આપાસ નહીં કો સમે;
અચળ્યો લક્ષ એવો છે સદા, અખા નોહે દ્વૈત આપદા. ૩૭૮
સર્વે સુખની સીમા જ્ઞાન, જે સકળ તેજનું આપે ભાન;
રવિ રથ બેઠ જે નર ફરે, તેને તિમિર કેમ આવરે;
લક્ષાલક્ષ વિના જે લક્ષ, અખા ન મળે પક્ષાપક્ષ. ૩૭૯

* શંભ=નિરાકાર † વલો=છાસમાંથી માખણ વિખરાઈ જાયને હાથમાં ન આવે તે.

જ્યાં પ્રાણી ત્યાં છે પ્રાણેશ, તું જોતો હીંડે પરદેશ;
પેઠું ત્યાં એક વાંકું થયું, અખા આપોપું વિસરી ગયું;
વિસર્યું તો સંતને જઈ પૂછ, તોડે જોડે કાં ડાઢી મૂંછ. ૩૮૦
જીવતણી છે અવળી સૂજ, ધાય ધૂપે કો પાટલ પૂજ;
બાહ્ય કર્મ કરતાં ધુંચાઈ, મતદર્શનના મળ બંધાઈ;
અખા જાણો છે અહંતા કાટ, ત્યાં બીજાં છે કર્મકપાટ. ૩૮૧
ષટદર્શન કરતા વિખવાદ, મધ્યે માયા પોષે સ્વાદ;
દાન દયા શીળ કહેતાં જાય, મંત્ર જાપ તીરથ મહિમાય;
અખા બાળકની પેરે થયું, બોરાં સાટે ઘરેણું ગયું. ૩૮૨
ખરાબ થયો જીવ વ્યસને કરી, કર્મ વોહર્યાં ને ખોયા હરિ;
આગલ્યા ભવને સારું કરે, ધન તન મન ત્યાં બહુ વાવરે;
મને જાણે એ હરિ ભજન, વાધે વેળ અખા એ અવતરણ. ૩૮૩
અતિ જુની મહા મોહની જાળ, કંઠે પડ્યાં થયા બહુ કાળ;
અળગાં ઉપાસન અળગા દેવ, કરી હિમ્મત બાંધે અહમેવ;
અખા એહ મોટો ઉત્પાત, ઘણા પરમેશ્વર કર્યાની વાત. ૩૮૪
સાર હતું તે ક્યપિ રહ્યું, વ્યસની મન ક્યાંયે વહી ગયું;
ચોર બોલાવ્યા સાથે ઘણા, તે ઠગતા જાય થઈ આપણા;
પરબ્રહ્મ મૂળગું ઘર અખા, કેમ પામે જેને એવા સખા. ૩૮૫
કોય કહે મોટો શિવદેવ, કોય કહે વિષ્ણુ મોટો અહમેવ;
કોય કહે આદ્ય ભવાની સદા, બુધ કલ્કીના કરે વાયદા;
જૈન કર્મની સદા દે શીખ, યવન માને કલમે શરીફ;
અખા સૌ બાંધે બાકરી, કોય ન જુવે હરિ પાછો ફરી. ૩૮૬
ઘણા શબ્દ પડ્યા જે કાન, તેને તેનું લાગ્યું ધ્યાન;
કોય મુશળ પરવાહે વહ્યા, કોઈ શબ્દને ગ્રાહે ગ્રહ્યા;
એમ ગોથાં ખાતો સંસાર, અખા વિના વસ્તુ વિચાર. ૩૮૭
લોક ચૌદ ચૈતનનો ઠાઠ, નિપજતાં જાય ઘાટ ઘાટ;
સુર અસુર પશુ નર નાગ, સેજે પડતા જાએ ભાગ;
પિંડ પહેલો ત્યાં નોતો જીવ, અખા પરવા છે એમ જ સદૈવ. ૩૮૮
પ્રવાહ પુરાતન ચાલ્યો જાય, આગળ દીસે ને પાછળ ભુંસાય;
મોઢે ફૂલ ને પાછળ અદીઠ, ખપે ખરું ને રહે અનીઠ;*
અખા જો બેસે એ ઘાટ, એ સમજ્યા વિના સર્વ અટાટ.† ૩૮૯

* અનીઠ=પરાણે–જોરથી ન બને તે. † અટાટ=સાર વગરનું.

પોતામાં વીખે વીખણું, નહી સંભાળે ઘર આપણું;
થઈ ગયું ને વળિ આગળ થશે, તેની વાત કરે સૌ રસે;
એમ ચાલ્યો અવળો સંસાર, અખા ઘરમાં ખોયો સાર. ૩૯૦
વેલ ન દીસે, દીસે¹ પાન, દીસે કીરણ, ન દીસે ભાન;
પ્રવાહ ન દીસે, દીસે તરંગ, તેમ ચિદ્ ન દીસે, દીસે અંગ;
અખા દેખણહારો દ્વૈત, ટળતે રહે તે સર્વાતીત. ૩૯૧
સર્વાતીતમાં ઉત્પત્તિ અંત, શેષનાગ વૈકુંઠ પરજંત;
ચેતન કારણ, કાર્ય ભૂત, પટ કાર્ય, ને કારણ સૂત;
અખા જાણ અરૂપી વડે, તે જોતાં અનુભવ નીવડે. ૩૯૨
એમ જાણ્યા વિણ ડાહ્યા સહુ, ઘણા આચરણ આચરે બહુ;
સર્વે સ્વમાંતરના ભોગ, જપ તપ સંયમ સાધન જોગ;
કહે અખો જે ખરો જાગશે, તેને એવો અનુભવ હશે. ૩૯૩
લોહનાં બાર ને રૂપાના દેવ, એક દિરાસરમાં થાતી સેવ;
તેમાં આવી પારસ રહ્યો, સર્વ સાજ સોનાનો થયો;
ઉત્તમ મધ્યમ કર્મ જ્ઞાનવડે, અખા સર્વે હરિ નીવડે. ૩૯૪
અખા શ્રમરચા સરખી ખરી, જો સમજે તો નીપજે હરી;
ઉંડા જળમાં રત્ન જ પડયું, કેમ ડબકી ખાય કને તુંબડું;
છોડ તુંબીફળ જડશે રત્ન, અખા સમજ તો મોટું જત્ન. ૩૯૫
ડહાપણ ભોળપણ છાંડી રહે, આગ્ન્યા કરે હરિ મારગ એ;
ભોળાંને અસુજની આશ, વિચક્ષણ પજ્યો ચતુરાઇની પાશ;
અખા તરવું તેને માથે ભાર, હીરા છાર બે નાખે પાર. ૩૯૬
ઘણું પડિત ડાહ્યા ગુણવાન, ન્યાય પારખું સંગિત ગાન;
અષ્ટાવધાની પિંગળ કવી, મંત્રભેદ ઔષધ અનુભવી;
અખા એટલે જો હરિ નવ ખટયો, તો ભોળાપણથો આધો શું વટયો? ૩૯૭
જેમ શિલા એક ટાંકી ચીતરી, અણઘડી બીજી મેલે ભરી;
બે નાખી ઉંડા જળ વિષે, પણ સરખી બેઉ તરવા વિષે;
પંડિત મૂરખ સરખા નીવડે, અખા દ્વૈતને રૂપક ચડે. ૩૯૮
ચતુર તે જે ચતુરાઈ વમે, વર્તન માત્ર જગતમાં રમે;
લક્ષ સદા રહે ત્રિગુણાતીત, વહ્નિને લાગે નહીં શીત;
ભવજલથી કોરો નીસરે, અખા એવો ચતુર તે તરે. ૩૯૯

અખા રામ સ્વતંતર ભાળ્ય, જેણે જાય સર્વ જંજાળ;
ઉઠ હાથનું ગણતાં આપ, તે નર જાણે નહીં અમાપ;
ઉત્પત્તિ ક્ષય કહેવા માત્ર, રામરસે ભરવાનું પાત્ર. ૪૦૦
તે તારાની વિદ્યા સરે, સામે પ્રવાહે જે કોઇ તરે;
કર્મ ધર્મના વહે છે પ્રભા, તેમાં તણાતા ઠોકે સઉ ખભા;
અખા જે બ્રહ્મ સામો જાય, તેવા ભક્તને ગીતા ગાય. ૪૦૧
પરબ્રહ્મ પ્રાય પોતામાં વસે, સદ્‌ગુરુગમે તે જો અભ્યસે;
ત્રાંબાં, પીતળ નિપજે ધાત, પ્રાયઃ છે સુવર્ણની જાત;
કાંઇ પાષાણ ન થાયે હેમ, અખા જ્ઞાનવણ બીજું તેમ. ૪૦૨
તું તીરથ કાં સામું જુવે, કાં પોતાને પ્રતિબિંબે રુવે;
એવી બુધ જેણે આદરી, તેણે આપથી બીજો કીધો હરિ;
તું કલ્પદ્રુમ કાં કલ્પી રમે, અખા એમ પ્રીછે અર્થ શમે. ૪૦૩

આત્મા અગ

તન તીરથ તું આતમ દેવ, સદા સનાતન જાણે ભેવ;
અડસઠનું આધદૈવત સદા, તે જાણે ટળે કોટી આપદા;
તીરથ માર્જન કીધું અખે, જન્મ મરણ નહીં તેને વિષે. ૪૦૪
જમલો છે જોજે જગદીશ, તું પડછંદો ને તે ઇશ;
ઉલટ ભેદ પામે આરામ, જો તારું મૂળગું નિજ ધામ;
અખા અક્ષર તું ક્ષર નોય, પ્રતીત તુંને જો તારી હોય. ૪૦૫
સુધું કહેતાં ન માનો દુઃખ, વેહેતે જળે ન દીસે મુખ;
ઠેરાણે* ભાસે જેવું યથા, વણ ઠેરાણે પામ્યો વ્યથા;
જ્ઞાન એક સઘળે પિંડ વસે, અખા કૂસની પૂજા હશે. ૪૦૬
અહંમાયા બહુ રૂપે કરી, આપોપે સહુએ આદરી;
કોય કહે દેખું પંચરંગ, કોય શેપશાયી દેખે સુચંગ;
કોને મુક્તાફળ દષ્ટે પડે, કોય કહે મારે જ્યોતિ જળહળે;
મનના મત સર્વે આદર્યા, અખેપદથી સઘળા ખર્યા. ૪૦૭
દીઠાને કાં વળગે ભૂર, અણદીઠું વેધે તે શૂર;
દષ્ટ પદારથ જુઠો થશે, વૈકુંઠાદિ સર્વે જશે;
ધ્યાન ધરે દીસે જંજાળ, અખા નોય એ હરિની ભાળ. ૪૦૮

* ઠેરાણે=સ્થિર થયેલા પાણીમાં.

ધ્યાને, દીસે તે જાગ્યે જાય, ખોટાનો શો કરો ઉપાય;
ઈન્દ્રજાળની વિદ્યા કાં મોહિય, એ તો કર્ત્તવ્ય છોકરાં જોય;
ભરમીશ માં એ દેખી ભાત, અખા કૃત્ય રહિત છે વાત. ૪૦૯
કર્ત્તવ્ય સઘળું મનનું જાણ, મન ઉભેથી ટળે નહિ તાણ;
મન ઉભે, ઉભો સંસાર, ફોકટ કેમ વહે છે ભાર;
અર્થે અખા તો થાએ ખરો, જો ઉપાય મન અમનનો કરો. ૪૧૦
કલ્પે જલ્પે કથતે જ્ઞાન, વળી નવરો થઈને ધરશે ધ્યાન;
મર્કટ રાજ બેસાડયું જેમ, ફળ દીઠે વળિ હું તું તેમ;
અખા એમ નહિ રીઝે રામ અંતરના સાક્ષીથી કામ. ૪૧૧
નિગમે ગાયો સમ્યક્ નવ લહ્યો, નવ આવ્યો ને નવ તે ગયો;
સદા સનાતન છે અવિકાર, છતે અહંકારે ન લહે પાર;
અખા વસ્તુ સરીખો થાય, તો હીરે હીરો વેંધાય. ૪૧૨
વર્ણાશ્રમ શું વળગે અંધ, જાણે એ માયાનો ફંદ;
લેહેરે વળગ્યો કો નવ તર્યો, નિજ બળ આવ્યું તે ઉગર્યો;
હાડ ચર્મ કાં દેખે ભૂર, અખા બ્રહ્મ રહ્યો ભરપૂર. ૪૧૩
અણછતો બોલ સૌ કોને ચડયો, પણ કોણ ક્યાંથી અળગો પડ્યો;
પાંચતણી સઘળી માંડણી, આપે બોલે માંહે ધણી;
આપોપાથી મુખ્ય જ પડી, અખા દ્વૈતની કાળપ ચડી. ૪૧૪
પ્રીછીને હરિભક્તિ આદરે, તો અંત્યે પડે સહુ વરે;
હું તે કોણ હરિ શી વસ્ત, જે જાણી ગ્રહે જઈ હસ્ત;
એમ જાણી જપે મળે ભગવાન, નહિ તો અખા વરવોણી જાન. ૪૧૫
સદ્વિચાર તે સાચિ ભક્તિ, જેણે જીવ શિવની લહિયે વ્યક્તિ;*
જીવશિવતણું લીધું હેત, તે પોંહત્યો જ્યાં વેદ કહે નેત;
એમ ભક્તિ આવે કણસડે, નહિ તો અખા જુગજુગ રડવડે. ૪૧૬
એક મૂળ મંત્ર સાંભળજે સત્ય, જેણે પદાર્થ લહિયે નિત્ય;
જીવતણું જે જીવપણું, અને ઐશ્વર્ય જે ઈશ્વરતણું;
એ બેના બે વિકાર જો તજે, તો શેષ ભાગ અખા નીપજે. ૪૧૭
જીવપણું વિચારે વળગે, સદ્ગુરુવચને પડશે વગે;
રજ્જુ ભુજંગ જેમ દીપવડે ટળે, વણ વિચારે ભર્મ જ ફળે;
ભર્મ કર્મના વ્યસની થયો, ત્યારે અખા ઈશ્વર સાક્ષી રહ્યો; ૪૧૮

* વ્યક્તિ=(સં. વ્યક્ત) દેખીતું, પ્રત્યક્ષ

જીવ ટળવા સૌ જતન જ કરે, તેમ તેમ તે પોહોળો વિસ્તરે;
જેમ મૂર્ખ ખસ ખણી નિર્ગમે, તેમ તેમ તે ઘણું ઘણું દમે;
ઔષધ્યે કંડુ થાએ શાંત, તેમ સદ્વિચારે અખા જીવ શાંત. ૪૧૯
ભક્તિ જ્ઞાન કથે વૈરાગ, દેહદર્શન તે ન કરે ત્યાગ;
ત્યાં લગે એક નવ ફળે, શુદ્ધ સૂરો* ઉપરથો બળે;
અંતર અગ્નિ ન લાગે કયમે, ફોકટ દન અખા નિર્ગમે. ૪૨૦
વિચારે ભક્તિ થાય વણ કરી, જ્ઞાન કથ્યા વિણ પામે હરિ;
વણ ત્યાગે જ ફળે વૈરાગ્ય, સદ્વિચાર જ્યારે આવ્યો ભાગ્ય;
હરિ જાણ્યા વિણ જે જે કરે, તેને અખા કલેશ ઉગરે. ૪૨૧
તપ તીર્થ દાન વ્રત નેમ, ઘર બેઠા તે પામે ખેમ;
સદ્વિચાર થડ જેણે ગ્રહ્યું, તેને શાખા પત્ર બારું નવ રહ્યું;
સદ્વિચાર વિણ કરે જે ઘણું, તે ધુળ ઉપર અખા લીપણું. ૪૨૨
રહેણી વિના કહેણી જે કથે, મહિ વિના પાણી જે મથે;
જેમ કોયલસુતને પાળે કાગ, વસંત ઋતુએ ઉડિ જાએ જાગ;
લક્ષ વિના કેહેણી જોઈ અખે, ભક્તિ દંભ કુતર્ક જ્ઞાન લખે. ૪૨૩
જ્ઞાની છે હરિનું નિજ રૂપ, ચિહ્‌ન વિના કેમ કહિયે ભૂપ;
રાજપુત્ર દળણું નવ દળે, કાળ માયા જેને દ્વારે રળે;
શેષ શંકરનું જીવન જ્ઞાન, એવી નિધિ ઓઈ અખા વિણ સાન. ૪૨૪
કુબુદ્ધિ કુતર્ક ને જ્ઞાનજ કહે, વિષય દંભ ભક્તિ કરી ગ્રહે;
ક્રોધિ ક્રોધને કહે વૈરાગ, હંસ આસને બેસાડ્યો કાગ;
ત્રણુને નાવ્યો અખા હરિ હાથ, જેમ રૂપા ભરોંસે શીપની આથ. ૪૨૫
જ્ઞાનતણો મહિમા અતિ ઘણો, તે જાણે જે વિરલો જણ્યો;
ધ્યેય ધ્યાતા તેણે પદ નથી, નિરાલંબ પદ એટલા વતી;
કથ્યા ભણ્યાનું નહીં ત્યાં કામ, જો પ્રીછે અખા નિજ ધામ. ૪૨૬
ઉંડ હાય તરુ ચંદનતણો, ઉગે વણ વાવ્યો હોય નહીં ઘણો;
બ્રહ્મવેત્તાનું એ દૃષ્ટાંત, કૃત્ય રહિત જો હોય મહાંત;
એક ચિહ્ન ન હોય તે વિષે, તે સરખો અખા તેને લખે. ૪૨૭
છાયા તરુએ તરુ નવ કરે, તેમ બ્રહ્મવેત્તા કાંઇએ નવ કરે;
કૃત્ય એક નાહે તે વિષે, અચિંત તરુ કેરાં ફળ ભખે;
નિજપદ બેઠા રહે તે વીર, નિત્યાનંદ અખા છે ધીર. ૪૨૮

* સૂરો=સુરોખાર.

જેમ કલ્પદ્રુમથી રિધ નીપજે, પોતે કાંઇ ભજે નવ તજે;
સામાનો સંકલ્પ જ ફળે, પોતાનો અનુભવ ન ચળે;
વિદેહી તણી હોય એવી રીત, ગ્રહે અખા જો ઇચ્છે જીત. ૪૨૯
બ્રહ્મરસ જેને ઘટ ઠરે, તે ત્રિલોકની સ્થિતિ નવ કરે;
નવ દિસે તેને પદ રહે, દિસે તેને જાણી ખહે;
થાતાં પહેલો જેવો હતો, તે એવો અખા છે છતો. ૪૩૦
ધ્યાતા ને ધ્યેય જો બે રહેય, તો કૂલ નખુટે ન ટળે ભેય;
ધ્યાતા ધ્યેમય જ્યારે થાય, તો દ્વૈત ઉપાધિ સર્વે રહી જાય;
કથે રહે સ્વસ્વરૂપ જ વિષે, તેને જ્ઞાનવંત અખા વેદ લખે. ૪૩૧

વેષવિચાર અંગ

દર્શન વેષતણી કહું વાત, પંથ પુરાતન સઘળી ઘાત;
સ્વેચ્છાએ અવધુત જ રહ્યા, પછે ચાલ્યા આવ્યા કર્યા તેને ગ્રહ્યા;
શિવે વેષ ધર્યો અભિનવો, તે પહેલો અખા કેણે અનુભવ્યો? ૪૩૨
રાજવેષ ધરે નોય રાજ, પંથ રહે કાંઈ ન સરે કાજ;
અંતકારણ એવું કાંઈ નથી, નિર્દાવે વર્તે તે જતી;
સેજમાંહે મહાપુરુષ જ રહે, બાહ્ય દૃષ્ટિ અખા વેષને ગ્રહે. ૪૩૩
શેષ શંકર મુનિ જે પદ રમે, તે પદ પ્રીછ અખા કાં ભમે;
શુક મોટા કહાવ્યા જે વડે, રખે કબુધ તુંને આશા નડે;
જ્ઞાન ભ્રષ્ટ તે આશા કરે, સત્ત્વ છાંડી અખો નહીં ગ્રહે. ૪૩૪
જીવ કલંક અખા ટાળે ટળે, આશાએ જીવ ભ્રમમાં ભળે;
આશાવાનતણું નામ જીવ, પદ નિરાશ બેઠો તે શિવ;
મર્કટ મન તે આશા લગે, જોય વિચારે અખા તું વગે. ૪૩૫
જક્તનામ જગદીશજ તણું, જોયામાં કારણ છે ઘણું;
ચિત્ત સહિત જોતાં તો જક્ત, ચિત્ત રહિત હરિ છે અવ્યક્ત;
શાર્દૂલસુત માતાને મળે, અન્ય અખા રિપુ જાણી પળે. ૪૩૬
મોટું વૈગુણ્ય ચિત્તનું પડ્યું, વસ્તુ વિષે દ્વૈત પડ ચડ્યું;
પડે ભાત નાનાવિધતણી, ચિત્ત ઉપાધ્ય વાધી અંસ ઘણી;
માદક પુરુષને ઘેલો કરે, સ્વસ્વરૂપ અખા તેને વીસરે. ૪૩૭
ચિત્ત સમતે નિશ્ચળ મન થાય, નિશ્ચળ મન તે શિવ સદાય;
શિવતણે પદ દ્વૈત જ નથી, ચિત્ત ઉપાધિ વાધી અણછતી;
ચિત્ત કલ્પિત અખા અવતાર, એ સત્શાસ્ત્ર જાણો નિર્ધાર. ૪૩૮

વિષય માદક પુરુષે ભક્ષ કર્યો, ત્યારે બુધ નેત્રે ભર્મ જ સ્ફુર્યો;
ભ્રમ પડતે હરિ દૃષ્ટિ ગઈ, નેત્રે માયા આવી રહી;
માયાબળ છે અખા પ્રચંડ, તેનાં દર્શન છનું પાખંડ. ૪૩૯
સર્વ વિકાર એ મનનો જાણ, ચોર્યાશી લક્ષ ને ચારે ખાણ;
દૃષ્ટ પદારથ ચિત્તનો ઘડ્યો, ચિત્તવત એને ચિત્તમું જડ્યો;
ચિત્તરૂપી રોગ મનને થયો, અખા આપોપું ભૂલી ગયો. ૪૪૦
મેલું મન તે સામું ધસ્યું, જઈ માયા કેરે ચિત્ત વસ્યું;
માયા તણો ત્યાં બહુ વિસ્તાર, હરિને પરઠ્યા દશ અવતાર;
ચિત્ત અંગી કરતે ભ્રષ્ટ થયો, અખા દોષ હરિનો અડ્યો. ૪૪૧
અખિલ બ્રહ્મનો શું અવતાર, ચિત્ત ઉપાધિતણો વિસ્તાર;
કહી જાય તો ફરી અવતરે, વણ સમજે દોષ સ્થાપન કરે;
ચિદ અર્ણવ* સદા ભરપૂર, અખા ઉત્પત્ય લય લહેરે પૂર. ૪૪૨
ચિદાનંદ કેરાં સૌ રૂપ, દૃષ્ટ પદારથ આપે ભૂપ;
અખિલ ભુવનમાં રહ્યો પરવરી, નિત્યાનંદ આપે કરે હરી;
સદા સર્વદા છે અવિનાશ, અખા નિરંતર સર્વાવાસ. ૪૪૩
વણ વિચારે વિશ્વનું ભાન, જ્યાં લગે નવ કાઢ્યું માન;
વસ્તુ વિચારે વિશ્વ જ નથી, હરિને કર્તા કહું શ્યાવતી;
હરિ કર્તાને કહો શ્યાતણો, જો કલ્પિત ભ્રમ અખા આપણો. ૪૪૪
ગુરુ મારે એમ જ પ્રીછવ્યો, હરિ દેખાડ્યો તે અણુચવ્યો;
વિશ્વનિયંતા જો કહેવાય, અખંડ બ્રહ્મની ખંડણા થાય;
ગુરુ ગોવિંદ જેને ત્યાં હશે, અખા આપોપું દેખાડશે. ૪૪૫
સાચો ગુરુ કેને નવ ભજે, જુદાથી કાંઈ નવ નીપજે;
રસાયન કેને નવ મળે, ધૂર્ત વિત્ત લઈને પળે;
એ બે બેની સદાએ ખોટ, અખા નહીં મળે કોટાનકોટ. ૪૪૬
સાચો ગુરુ જાણી જે જક્ત, કનક કામની નોહે આસક્ત;
બીજા સઘળા આળપંપાળ, ધનને અર્થે માંડે જાળ;
તેથી કહો તે શું નીપજે, અખા અંતર માયાને ભજે. ૪૪૭
ગુરુ શિષ્યની ત્યાં એવી વાત, શુદ્ધ પારસને સઘળી ધાત;
શુદ્ધ પારસને જે જે અડે, તે તે કંચન થઈ નીવડે;
તે આદર કેનો નવ કરે, સેજ ઐશ્વર્ય અખા તે ધરે. ૪૪૮

---

*અર્ણવ=સમુદ્ર.

સદ્‌ગુરુ શિષ્યને વચન જ કહે, જિજ્ઞાસુ શિષ્ય તત્ક્ષણ ગ્રહે;
મોરપત્નિ પડતું બિંદુ ધરે, તેનો તદ્ગત બરહી* થઇ પરવરે;
પડયું ગ્રહે તેની થાય ઢેલ, ગુરુ શિષ્યનો અખા આ ખેલ. ૪૪૯
ગુરુ શિષ્ય કેરી સાંભળ જુક્ત, સ્વાતિબુંદે જેમ જામે મુક્ત;
જેવે આદરે કરીને ગ્રહે, તેવું મુક્તા જામી રહે;
આદરવંત તે વચન જ ઠરે, જો અખા સદ્‌ગુરુ આદરે. ૪૫૦
ગુરુ શિષ્યની સાંભળ તંત્ર, એક પોહોરે મુદ્રા જંત્ર;
કર્તાં ધર્તાં હોય સાવધાન, ઉઠે મુદ્રા સઘળી સમાન;
ચત ચળે જો એકતણું, મિથ્યા કાર્ય હોય અખા ઘણું. ૪૫૧
ભક્તિ જ્ઞાન અને વૈરાગ, પદાર્થ એક ત્રણ નામ વિભાગ;
તેને અજાણ્યો કહે જુજવા, સમઝ્યાને તે એક જ હુવા;
અનુભવતાં જાણીજે ભેદ, ભક્તિ જ્ઞાન અખા નિર્વેદ. ૪૫૨
જક્તભાવ હ્રદેથી ગયો, ત્યારે ત્યાં વૈરાગ જ થયો;
જ્યાં જુવે હરિ દ્રષ્ટે પડે, ત્યારે ભક્તિ સરાણે ચડે;
દ્વૈતભાવ અખા જ્યારે ગયું, ત્રણ પ્રકારે જ્ઞાન જ થયું. ૪૫૩
જો ભક્તિ કરે ને નંદે જ્ઞાન, તો ભક્તિ નંદી આણે અભિમાન;
વૈરાગી કહે જુઠ્ઠા ગ્રેય, સાચો સંસાર મૂકી રેય;
એ દ્વૈષે હરિ કહિએ રહિ ગયો, અખા અહંકાર આગળ થયો. ૪૫૪
હરિમય સર્વે દેખે તે ભક્ત, જ્ઞાની આપે છે અવ્યક્ત;
અહર્નિશ મન જો વેધ્યું રહે, તો કોણ નંદે ને કોને કહે;
વણ પામે બકવાદ જ કરે, ગળે ગર્જના અખા ઉગરે. ૪૫૫
કુળવધૂ તે પરને નવ ભજે, તેમ સાધવી તે ત્યાં નીપજે;
આપ છુપાડે પોતાતણું, કંથમાન હોયે ત્યાં ઘણું;
તે ભક્તની ત્યાં એવી રીત, નમ્રપણે અખા છે જીત. ૪૫૬
જ્ઞાનીને પર કોયે નથી, મન અમન થયું તે વતી;
ઉત્તમ મધ્યમ સઘળુ ગયું, મન જાતે સર્વે લીન થયું;
ગત દિવસનું સ્વપ્ન જ જેમ, હું તું ભાવ અખા ગયો તેમ. ૪૫૭

જીવ અંગ

સ્થાવર જંગમ કેરી વાત, નિકટ દેખાડ્યું છે સાક્ષાત;
પંચ મહાભૂત તે સ્થાવર જાણ, જંગમ ચેતન્ય એ વેદ વાણ;
એક પિંડમાં વરતે બે, ઉંમ બુદ્ધે અખા જોઈ લે. ૪૫૮

---

* બરહી=મોર.

સ્થાવર જંગમ કેરો ભેદ, બુદ્ધિમાને કહું માને વેદ;
બહાર જોતાં નાવે પાર, પંચભૂતમાંહિ વિસ્તાર;
–જંગમ પવન નીર ને તેજ, સ્થાવર આકાશ મહિ એજ. ૪૫૯
પિંડને લેખે છે બ્રહ્માંડ, બ્રહ્મા આદિ કીટ ને અંડ;
પ્રાક્રમ વિષે અધિકું ન્યૂન હોય, કારણ પ્રત્યે સમતા સોય;
અખા એ અનુભવ હદે રાખ, જેની ભાગવત ગીતા પૂરે સાખ. ૪૬૦
એમ જોતાં ભાસે નહીં ભિન્ન, માયાચિત્રથી ઉતરે મન;
કારણવેધી બુદ્ધિ જ રહે, કારજકેરું ચિત્ત ન લહે;
ચિત્તવિચિત્ર દૃષ્ટેશું ગયું, ત્યારે અખા ધામ મૂળગું રહ્યું. ૪૬૧
મૂળગે પદ તો દ્વૈત જ નથી, સ્વપ્ન ઉપાધ્ય જાગ્રત નહીં રતી;
ઉત્તમ મધ્યમ કર્મકાંડ જોગ, નિદ્રાવાનને સઘળો ભોગ;
જાગતાને સ્વપ્નનાં કૃત્ય, મૂલગી વૃત્યે અખા છે વૃત્ય. ૪૬૨
આપ થાતે વ્યાપે સત્ય થયો, વ્યાપ્યો આપોપું ભૂલી ગયો;
ચતુર પુરુષ જેમ શિથિલ થયો, સ્વસ્વરૂપ તેને વિસરી ગયો;
અખા નિજ બુદ્ધે અંગી કરે, શિથિલપણું સમ્યક વિસ્તરે. ૪૬૩
ચિદ્ અર્ણવકેરા બુદબુદા, ઉપજે ખપે સ્વભાવે સદા;
અસ્તિ નાસ્તિ એની ન કેવાય, નરછાયા જેમ સાથે થાય;
સૂરજધામ કે'વાને બે, એમ જીવ શિવ અખા જોઈ લે. ૪૬૪
નવ દીસે તેને સત્ય જાણ, દીસે તેને નાશ પ્રમાણ;
દૃષ્ટ પદારથ જુઠો થાય, ઘાટ દૃષ્ટ હેમે ઠેરાય;
પસરયું આપ સચરાચર વિષે, એમ જોતાં પદ પામ્યું અખે. ૪૬૫
અણછતે છતાનો ભ્રમ, પણ બ્રહ્મવેત્તા જાણે એ મર્મ;
વાગ્વિલાસ તે સાચો થયો, જૂઠે સાચું ભૂલી ગયો;
માયા ઇચ્છા નારદને થઈ, ત્યારે પૂર્વ બુદ્ધિ અખા ભૂલી ગઈ. ૪૬૬
અરૂપીનો પંચ આવાસ, પંચે પસર્યો સર્વાવાસ;
ઇંદ્રજાળ અવિદ્યાનું જાળ, દીસે સત્ય ને આળ પંપાળ;
અણચાખ્યું આપાપું લખ્યો, એટલા ઉપર શું કહે અખો. ૪૬૭

સંત અંગ

દશરથ પહેલો હતો જે રામ, નંદ વસુદેવ પહેલું કૃષ્ણ નામ;
ચોવીશે તેમાંથી થાય, પણ તે કાંઈ આવે ન કે જાય;
અવિનાશી લેશે તે સંત, ત્યાં કારણ નહિ દર્શન ને પંથ. ૪૬૮

દ્વૈતભાસી તે નોહે સંત, જેમ બે બાજુના હસ્તીદંત;
મનમાં આશા માયાતણી, કીરત બહાર ચલાવે ધણી;
બ્રહ્મભરોસે આવ્યો ભ્રમ, અખા સરાડે ઉગર્યો શ્રમ. ૪૬૯
અગમ પંથને જઈ નવ શકે, જૂઠું અન્ન શ્વાન જ ભખે;
પરાધીન રહે દેહવાન, બુદ્ધિવોણાને નહિ ત્યાં સાન;
અખા અણુજાણ્યું રહ્યું આપ, જન્મ ધરે સાથે પુણ્ય પાપ. ૪૭૦
જો ભુંડા તું છે ચિદ્ અંશ, જોને વિચારી તારો વંશ;
તું રાજપુત્ર કાં દીનમાં ભળે, કાં વિચારવોણો ઘરઘર ફરે;
નિજ પદ બેસ ટળી જા જંત, એમ અખા પદ પામ્યા સંત. ૪૭૧
હંસ ભખે કમળના તંત, તેમ આપ વિચાર કરે મહંત;
કલણારહિત કોઈ નિર્બંધ, નર આકારે અખા ગોવિંદ. ૪૭૨
નિર્દ્વંદ્વ અંતર્ગત મુદા, કૃપાવાન ધીરજવંત સદા;
રાગ વિરાગ નહિ તે વિષે, અહંકાર નિરહંકાર કો નવ લખે;
નિરાધાર અખો કે વીર, જગત તૃણવત્ સહિત શરીર. ૪૭૩
બ્રહ્મવેત્તા રહે તુર્યાપાર, તો બાહ્યદૃષ્ટિ શો કરે નિર્ધાર;
ત્રણ અવસ્થા સૌને વિષે, તુર્યા ઊલ્લંઘીને કોણ લખે;*
જેહ લખે તેવો તે થાય, જથારથ અખા રહીને જાય. ૪૭૪
બ્રહ્મવેત્તાને જીવ નવ કળે, રાત દિવસ એકઠાં નવ મળે;
ત્યાં કળણ નહીં ને જીવ અચેત, શિવપદ બેઠાં સર્વ લે હેત;
ઉંચ આસન બેસે કોય, નીચી ભૂમિકા દેખે સોય. ૪૭૫
જગતદૃષ્ટિ તે ચર્મને વિષે, બોલનારાને કોય નવ લખે;
પાંચ તત્વની ઓથે રહે, હાથોહાથ અખા બોલે લહે;
દર્શ્યો હોય તો કહેજો હા, વિનદર્શન મન વાયો વા. ૪૭૬
સુવર્ણગિર† સોનીને સોગ, બીજા લોકને ન મળે જોગ;
તે સસલાં જાણી મૂકી જાય, અનુભવી હોય તે કરે ઉપાય;
અનાયાસે થાય એક ભવી, રિદ્ધ પામે અખા અભિનવી. ૪૭૭
અણપામી રિદ્ધિનું ઘર લહ્યું, ચિત્ર વિચિત્ર જેને વિષે રહ્યું;
શુદ્ધ બુદ્ધે વિચાર જ કર્યો, બીજો ઉપાય નથી ઉગર્યો;
ઉત્તમ મધ્યમ સ્વામીનાં કૃત્ય, જાગે અખા થાય સર્વ વ્યર્થ. ૪૭૮

* લખવું=જાણવું. † સુવર્ણગિર=સોનાનો ડુંગર.

દેહ સૌ એની દષ્ટે પડે, દેહી કોય ન મીટે ચડે;
ભાત પડે છે પોતજ વિષે, રચન ઘાટ ઘાલે પારખે;
કે'વામાં પ્રીછે જે સાન, અખા અગમનું આવે માન. ૪૭૯
બીજે ઉપાયે હરિ નવ મળે, કોટી જન્મ લગે આફળે;
કમળ ઉપર જળ ઝાકળ પડે, તેમ તેમ તે સૂકે કે સડે;
જેથી ઉપન્યો તેજ હજૂર, બીજા ઉપાય અખા પડે દૂર. ૪૮૦
જેને તું જાણે આકાશ, તે તુંજ વિચારી જોને પાસ;
તે નોહે ખૂણે ખાંચરે, પ્રત્યક્ષ મુખે મુખ વાતો કરે;
સંકલ્પ ચઢ્યા ન દીસે દેહ, તેમ અખા રહ્યો છે તેહ. ૪૮૧
ભોગ કાજ ઉદ્યમ કાં કરે, તુજને ભોગ ખોળતો ફરે;
વણ વાંછ્યો આવે જેમ રોગ, એણે લેખે જાણે ભોગ;
કર્ત્તાએ કીધું તુજ કાજ, નવ મૂકે અખા મહારાજ. ૪૮૨
કાળે દ્રુમ વિણ વાંછા ફળે, ઋતુવિના ફળ શોધ્યાં નવ મળે;
જેમ મૂર્ખ સૂર્યને લેવા જાય, વાણે ઉદય આફણીએ* થાય;
અખા એમ કાં લેવાને ધસે, અવધ વોણો તે કેમ આવશે. ૪૮૩
એમ જાણી ધીરજ મન ધરે, અજગર વ્રત મહાપુરુષ આદરે;
જો જાણે મધ્યે કિર્તાર, ફોકટ હું થઈ કાં વહે ભાર;
ચક્રચૂડામણ તારો તાત, ધીરજ ધરે અખા સાક્ષાત. ૪૮૪
આહાર આશાએ જીવ સૌ થાય, આશાએ દેવ ક્ષીરસાગર જાય;
આશાએ તપિયા દેહને દમે, આશાએ વ્રત તીર્થ સૌ ભમે;
રાય રંક આશાના દાસ, આશા અખા માયાનો પાશ. ૪૮૫
જ્યારે પદ બેઠો નૈરાશ્ય,† ત્યારે સ્વયં જ્યોતિ હોય પ્રકાશ;
કૃતકૃત્ય કહીએ મહાપુરુષ, જેનો આશાપાસ ગયો અમ્રખ;‡
જેમ વાદળ ટળે નિરાળો સૂર્ય, અખા પ્રકાશ તો આશા દૂર. ૪૮૬
જીવશિવમાં અંતર કાંઈ નથી, જેમ રૂપું તરુ કહાવે જળવંતી;
જળે નાસે રૂપું સત તેમ, આશા ઘટે શિવ અવ્યક્ત જેમ;
સદ્વિચારે આશા જાય, અનાયાસે અખા વસ્તુ થાય. ૪૮૭

* આફણીએ=પોતાની મેળે; વિના મહેનતે. † નૈરાશ્ય=કેવળ આશાથી રહિત
‡ અમ્રખ=અમર્ષ-હર્ષ.

સદ્વિચાર વડે હરિ મળે, બીજે ઉપાયે કલેશ નવ ટળે;
જેમ જેમ તેનો કરે ઉપાય, તેમ જીવપણું જાડું થાય;
જ્યારે પદ બેશે નૈરાશ્ય, ત્યારે રવે અખા સચરાચર વાસ. ૪૮૮

દશવિધ જ્ઞાની અંગ

દશવિધ જ્ઞાનિ લક્ષણ લક્ષ, તેનાં કહું આચરણો મુખ્ય;
નામ એક પણ લક્ષણ જુજવા, પૃથ્વી એક ને ભિન્નાભિન્ન કુવા;
કૂપ કૂપ જુજવા નિઃસ્વાદ, એમ અખા મન વણિયા વાદ. ૪૮૯
શુષ્કજ્ઞાની કહાવે કેટલા, જ્ઞાનદગ્ધ જોતાં એકલા;
કો વિતંડા કહાવે નરા, જ્ઞાનખળ કેટલાએક ખરા;
નિંદક જ્ઞાની નિપજે ઘણા, કો ભ્રમજ્ઞાની અખા મનતણા. ૪૯૦
હઠજ્ઞાની ઘણા મન વિષે, શઠજ્ઞાની સૂધું નવ લખે;
શૂન્યવાદી તે નવમો જાણ્ય, શુદ્ધ જ્ઞાની દશમો પરમાણ;
એ દશે નામ જ્ઞાનીનાં કહ્યાં, હવે લક્ષણ કહું અખા જે રહ્યાં. ૪૯૧

(૧) શુષ્કજ્ઞાની નીરસ હોય હૃદે, વાણી જાણી લુખું વદે;
હિંસે નહિ તે સર્વાવાસ, ચૈતન જાણી નોય ઉલ્લાસ;
એ લક્ષણ શુષ્કજ્ઞાનીતણું, જ્ઞાનદગ્ધ અખા હવે ભણું. ૪૯૨

(૨) જ્ઞાનદગ્ધ હોયે અત્રબળ્યો, સંત સમાગમે રહે તે મળ્યો;
બાહ્ય કર્મે ઝલાણી ભક્ત્ય, માંહે આપોપું હંતા સત્ય;
અનુભવ અંકૂર ન ફૂટે ત્યાંહા, જેમાં અખા દગ્ધ છે સ્પૃહા. ૪૯૩

(૩) વિતંડ નર હોએ તે અસો, પોતાને નિશ્ચય નહી કશો;
વાદ કર્યા ઉપર બહુ હામ, લક્ષ વિના વિદ્યાની મામ;*
કલેશ કરતાં કાપે કાળ, અખે વિતંડની કાઢી ભાળ. ૪૯૪

(૪) જ્ઞાનખળને ખળતાનો થાપ, કુટિલ જુક્તિ ઉપજે બહુ આપ;
જ્ઞાનવચનને આગળ કરે, ઓથે રહિ વિક્રમ આચરે;
વંદે ખરો પણ ખળતા કાજ, અખા તે સરખો અંતર્બાહ્ય. ૪૯૫

(૫) હવે નિંદકજ્ઞાની કહિયે સોય, પહેલું દોષનું દર્શન હોય;
સંત સમાગમમાં તે ફરે, લાંછન જોઇને હ્રદિયે ધરે;
આત્મજ્ઞાનતણી કરે વાત, પણ નિંદકની અખા એવી ધાત. ૪૯૬

---

* મામ=મોટાઈ.

(૬) ભ્રમજ્ઞાનીને અંતર ભર્મ, હદે વસ્તું પણ ન સમજે મર્મ;
અંતર અન્ય ઉપાસન કરે, કર્તા હર્તા આપ ઉચ્ચરે;
અખા તે ન સમજે સાંગ ઉપાંગ, ભ્રમે ન ટળે વાસના લિંગ. ૪૯૭

(૭) હઠજ્ઞાની સિદ્ધિને વસ્તુ લખે, કહે બ્રહ્મ જ્ઞાન નોહે સિદ્ધિ પખે;
કહે ચૈતન્યે ભર્યું બ્રહ્માંડ, સિદ્ધિ વિના પણ કાચો પિંડ;
અખા લક્ષ હઠજ્ઞાની તણો, સિદ્ધિ ત્યાં પૂર્ણ બ્રહ્મ ગણ્યો. ૪૯૮

(૮) શબ્દજ્ઞાની તે ગ્રન્થ બહુ સુણે, બહુ વાંચે બહુ પાઠે ભણે;
ગ્રન્થ પ્રતીતે માને વાત, સમ્યક ભાસે નહીં સાક્ષાત;
શબ્દપણે ન ટળે ચકચૂંધ્ય,* અખા અંતરથી ન ટળે રૂંધ્ય. ૪૯૯

(૯) શૂન્યવાદીને શૂન્યે શૂન્ય, વિશ્વ નહીં, નહીં પાપ ને પુન્ય;
ઉત્પત્તિ નહીં, નહીં સમાસ, સ્વપર નહીં, નહીં સ્વામી દાસ;
એમ વર્તે શૂન્યવાદી ખરો, પણ અખા ન ચાલે શૂન્ય ઉફરો. ૫૦૦

(૧૦) શુદ્ધજ્ઞાની તે રૂપ અરૂપ, માંહિ નિધ્ય આશે છે તદ્રૂપ;
સર્વ સહિત છે સર્વાતીત, જે પોપક આઘે ઉદ્ગીત;†
અખા અનિર્વચનીય તે આપ, લક્ષ લાગે તે લહે અમાપ. ૫૦૧

દશ પ્રકારના જ્ઞાની લખ્યા, પણ નવે તે દશમા વિણ મથ્યા;
નવેનો લક્ષ ત્યારે શુદ્ધ થાય, જ્યારે અનુભવ દશમા ઘેર જાય;
અખા જે છે સદા અવાચ્ય, જો સમજે તો સમજી રાખ્ય. ૫૦૨

વેદ અંગ

વેદે વિચારી જોયો બ્રહ્મ, વિશ્વ તે શું ને કેનો કર્યો મર્મ;
વિચાર કરતાં ખેડું ઘાટ, એમ ચાલ્યો જાય સત મિથ્યા ઠાઠ;
સત ચૈતન્ય ને મિથ્યા માય, અખા એમ દીઠો પરવાહ. ૫૦૩

ઠેરાવીને લખિયો લેખ, પંચભૂતને તેનું શેષ;
તત્ત્વે તત્ત્વની ઉપજ ગણી, માંય ચૈતન્યના ચૈતન ધણી;
લક્ષ ચોરાશી બીજે ભાત, એ અખા વેદના મનની વાત. ૫૦૪

પ્રવાહ ચાલ્યો જાય એણે મર્મ, જીવાપત્તિ આળેખ્યાં કર્મ;
તેર કાંડ ધુમ મારગ લખ્યો, છેલ્લી વારે અર્ચી ઓળખ્યો;
ઉપન્યા કેરો કર્યો નિષેધ, અખા ઉપનિષદ માયું વેદ. ૫૦૫

નેતિ નેતિનો એહ જ અર્થ, ઉપન્યું ગયું તે જાણ્યું વ્યર્થ;
શેષ લહી કહ્યું નેતિ નેત, હાથ ખંખેર્યો એણે હેત;
અખા ચૌદમું ગ્રિછવા પખે, જીવ ગુંથાણો તેરને વિષે. ૫૦૬

---

* ચકચૂંધ્ય=ખાંસ ખોંચ. † ઉદ્ગીત=વેદમાં ઉચ્ચ સ્વરે ગાયેલું.

તેર કાંડ માયાનું જાળ, કર્મફળ જીવ ઈશ્વર કાળ,
એ-સર્વ ઘાટ બેસાડયું વેદ, ત્રિપદ કલ્પિ કીધો ભેદ;
અખા ખટકે નહિ જે તેર, ચૌદ વાળિ તે ચાલી શેર. ૫૦૭
વેદની જુક્તિ પુરાણે ગ્રહિ, તેણે ઈશ્વરપદ રાખ્યું સહિ;
મોટાં ચરિત્ર ત્યાં ઈશ્વર કહ્યાં, સાધારણ તે જીવમાં ગયાં;
સામર્થ્ય દેખી બાંધ્યું માન, અખા એ પુરાણતણું નિદાન. ૫૦૮
વેદનો લક્ષ તે કૈવલ્ય* રહ્યો, ઈશ્વર લક્ષ તે પુરાણે ગ્રહ્યો;
ઈશ્વરના ચોવીસ અવતાર, તે માંહે વળી સાર ઉદ્ધાર;
તેને સ્થળ વળી પ્રતિમા કરી, એમ અખા માયા વિસ્તરી. ૫૦૯
ચારે જુગનું એ વર્તમાન, પરંપરા જોતાં અનુમાન;
જ્ઞાનતણી નિરંતર સૂજ્ય, પ્રવાહ પડે કર્મે પ્રતિમા પૂજ્ય;
અખા ન ટળે દેહ અધ્યાસ, સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળે વાસ. ૫૧૦
છે પોતે પરમેશ્વર આપ, રાખ્યો ત્યારે દ્વૈતનો થાપ;
એ આશ્ચર્ય તે કોને કહ્યું, જે પોતા સરખું સૌને લહ્યું;
અખા વિચાર્યા સરખી વાત, પૂછયું ત્યાં પરતંતર ભાત. ૫૧૧
જ્યાં જેમ થાય તેમ સેજે થાય, કર્તવ્ય ને શિર તે દેવાય;
અટકયું ન રહે કાંઈ કાજ, આગળ આગળથો થાએ સાજ;
કરણહાર ન દીસે કોય, અખા સૌ એ કર્તા હોય. ૫૧૨
અખા પરમેશ્વર જોતાં અશો, કહ્યો ન જાએ કોયે કશો;
કોણ કળે ને કોને કળે, એકવડે સઘળા ચળવળે;
જેમ મેઘ બહુ બુંદે કરી, બિંદુ મેઘને જુવે કેમ ફરી. ૫૧૩
માંહિ બહાર ન જાયે કહ્યો, બાંધ્યો રૂંધ્યો પોતે લહ્યો;
સહેજ સહજ ફુલ્યું આકાશ, ઉપજ સાથે અખા સમાસ;
આગળ સગુણ નિપજતું જાય, પાછળ નિર્ગુણ થઈ ભૂંસાય. ૫૧૪
પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ ચાલ્યું જાય સદા, કોઈ સંભાળી જુવે જદા;
નિર્વેદ† વિના સર્વે અવિવેક, મહાનિધિમાંથી સર્વે ભેવ;
રમી રમી પાછે રસ થાય, અખો રામ એવાને ગાય. ૫૧૫
જે ઉપજે તે પાછું વળે, ચૌદ લોક લોકપાળે ટળે;
રહ્યું ન રહે ફીટવા માટ, તેમનું તે બેઠું રહે ઘાટ;
દષ્ટ પદાર્થ તે દષ્ટમાન, અખા તેમનું તેમ નિધાન. ૫૧૬

---

* કૈવલ્ય=મુક્તિ-મોક્ષ. † નિર્વેદ=ઇચ્છા-આતુરતા ૨ વૈરાગ્ય.

એમ જોતાં અખો તે કશો, બાધા મેઘમાં એક બુંદ જશો;
ફેરાનું તે શું પ્રમાણ, સાવ નિરંતર પાણી જાણ;
જેમ છે તેમ તે છે જ નિદાન, અળગું જાણ્યું એહ જ જાન. ૫૧૭
અખે રામ એવો ઓળખ્યો, કાગળ મશે ન જાયે લખ્યો;
ફરતે બેઠે તે નવ મળે, નખશિખ લગે તે નત્ર ચળે;
સહેજે સહેજ ઘલાણી હામ, અખા નિરંતર ફાવ્યો રામ. ૫૧૮
વરતે અસ્ત પામ્યું મન જદા, દરિદ્ર હો કે હો સંપદા;
દરિદ્ર નવ ધૈન સુખનું માન, જ્યારે પામ્યું મૂળ નિધાર;
આદ્ય કર્મે કીધે જીવ થયા, કારણ આદ્ય શાના પર રહ્યા. ૫૧૯
અખા વિચારે બેહું ઘાટ, આપેઆપ ચૈતનનો ઠાઠ;
પંડિત જ્ઞાની કહો એ મર્મ, અણજાણે શું સાધન ધર્મ;
વ્યક્ત કરે તે વક્તા ખરો, અખા અણજાણે ભૂલા ફરો. ૫૨૦
કરતો રહે તો ખૂટે કર્મ, એ આશય જાણ્યાનો મર્મ;
જો તું જીવતો કર્તા હરી, જો તું શિવ તો વસ્તુ ખરી;
અખા એમ જાણે તે આપોઆપ, ગીતા વિષે હરિ રાખ્યો થાપ. ૫૨૧
ગીતાને અધ્યાય સાતમે, ભક્ત ચાર કહ્યા તે સમે;
તેમાં ત્રણતણો હરિ કહે હું ભૂપ, પણ જ્ઞાતા તે મારું નિજરૂપ;
કાર્ય અર્થે બહારે રમું, અખા અંતે ત્યાં વિસમું. ૫૨૨
સાને સમજે તે નર ખરો, ભણ્યે ગણ્યે માણે આફરો;
ભણિયા બહુ ભમતા ભવમાંય, ભાત ઉભાત વચ્ચે ન રહેવાય;
રટવથી વાત કરે હરિતણી, અખા અક્ષર મતિ નહિ આપણી. ૫૨૩
જે વિરલા રસિયા હરિતણા, કેસરિસિંહ દીસે નહિ ઘણા;
સુભટના સૈન્ય મધ્યે વિચાર, તેમ માળા મુદ્રા સારોહાર;
અનળ પંખી અતિ ઉંચો ચડે, અખા કોય દર્શન નવ કરે. ૫૨૪
અખા અક્ષરપદ તું ત્યાં રમે, જ્યાં ચવે નહિ ત્યાં વિસમે;
નિત્ય નિવેદન એહ જ જાણ્ય, આત્મતત્ત્વ સઘળે પરમાણ;
ત્યારે સર્વ પડે પાધરું, જ્યારે હુંપણાનું આવે ચરું. ૫૨૫
ઓળખ આપ હવડાં હરિ મળે, બાહ્યથકો અંતર્ગત વળે;
અન્વય વ્યતિરેકે હરિ ભાળ, તુષને ત્યાગે રહે તે સાળ;
અક્ષર આપ અવસ્થા ફરે, અખા તુંજ આદ્યે મધ્યે સરે. ૫૨૬

પહેલી હરિશું લાગી પ્રીત, તેણે ભાગી લૌકિક રીત;
એમ કરતાં સગપણ નીકળ્યું, તેણે ત્યાં કાંઈ કહેવું ટળ્યું;
સ્વામી સેવક પ્રીતે હતો ભાવ, સગપણ અખા સ્વતંતર સાવ. ૫૨૭
માતા તન સઘળો સંસાર, પિતા પુત્રનો એક નિર્ધાર;
પિતા પુત્રને શરીર જ નથી, ભારો તે શ્રમની મોરથી;
માતા તન ને ધ્યાતા ધ્યેય, પિતા પુત્ર અખા નિઃશ્રેય. ૫૨૮
કાંઈ ન જાણ્યે જાણ્યો રામ, જાણપણે ભૂલો નિજ ધામ;
જેમ જેમ અદકું જાણતો જાય, તેમ તેમ હુંના ગળ બંધાય;
યદ્યપિ કથે જીવ બ્રહ્મજ્ઞાન, તોય અખા નહીં મૂકે માન. ૫૨૯
જાણ થાય બહુ વિદ્યાવડે, તેમ તેમ આવરણ અદકાં ચડે;
નિત્ય ધોતાં પટ રાતું થાય, પાણીનું પડ ચડતું જાય;
મૂળગું પટ જોતાં તે મેલ, અખા અણલિંગીપણું અલેલ.* ૫૩૦
નિજપણની ભૂલ્યે કરિ જીવ, ભૂલ ટળી તો સદા એ શિવ;
તે શિવ તો પોતે છે સદા, વિદ્યાના મળ નોહે કદા;
અખા વસ્તુ તો સહેજે સહેજ, જીવ રહે તો પ્રાયઃ મળ રહેજ. ૫૩૧
સમજ્યો નર શો બાંધે ઘાટ, આપાપર ટળી ગયો છે નાટ;
અકસ્માત ઉપન્યો વિચાર, અસત્ય નિત્ય બાંધ્યો સંસાર;
અનંત બ્રહ્માંડનો દ્રષ્ટા આપ, અખો કહે શરીર આદે દઈવ્યાપ. ૫૩૨
અખા વિચાર્યાં સરખી વાત, વિચાર્યાં વિના થાય ઉત્પાત;
વેદ ચાર બ્રહ્માના કહ્યા, સ્મૃતિ પુરાણ ઋષિ ઉચ્ચરયા;
ચવ્યો પદારથ સર્વે કહ્યો, અચવ્યો ત્યાં અભોગત રહ્યો. ૫૩૩
જે રહિયો વ્યાપી વિસ્તરી, તેની ત્યાં કથા નવ કરી;
ધર્મ કર્મે લાગ્યા બહુ લોક, સોદો ન થયો રોકારોક;
નગદ માલ ઉધારે પડ્યો, એમ અખા જીવ તો રડવડ્યો. ૫૩૪
ધ્યાં અખા કોઈ શું કરે, જો માયા આડિ પરપંચ ધરે;
જેમ અશ્વ અશ્વિનીને ભોગવે, નેત્રે પટ બાંધ્યો ભોગવે;
પટ છોડી દેખાડે તુરિ, અખા એવી નિપજે ખરી. ૫૩૫
એણી પેરે એ ત્યાં થાય, જે વડે પરવાહ ચાલ્યો જાય;
તેનો કોય ન જાણે મર્મ, દેખે જીવને જીવનાં કર્મ;
અદષ્ટ પદારથ થાય દષ્ટમાન. અખા સમજ તો સમજે સાન. ૫૩૬

* અલેલ=ટીસાખ, નિયમ.

અમૂર્તિની મૂર્તિ આ સહુ, અણુનામીનાં નામજ બહુ;
અકર્તા કર્મ સર્વે કરે, અનિર્વચનીય વચન ઉચ્ચરે;
અખા એમ ખરા તે માન, બીજી વાત ન ધાલીશ કાન. ૫૩૭
પરબ્રહ્મ જોવાને મંન, બહુ ભાતનાં કરે જતંન;
પૂતળિને કેમ જુવે ચક્ષ, દેખણહાર પૂતળિ છે મુખ્ય;
દર્પણ માંડિ જોવા જાય, તેહ અખા નિજ છાયા પ્રાય. ૫૩૮
રૂપધારિ રામ જોવા કાજ, શરીર કૃત કરતા બહુ બાજ્ઞ;
ધ્યે ધ્યાતા થઈ આવે સેજ, એ તો ચેતનમાં ગુણ છે જ;
જીવ બ્રહ્મને બાધે સાય, એ અખા હોય જ નહિ પ્રાય. ૫૩૯
વિચાર અણુલિંગી કેમ ઉપજે, જેમ કોય નરને ઘેલા ભજે;
શિથિલ થઇ જાય તેની વૃત્ય, તેમ કેવળપણું પામે તર્ત;
ભાવના ફેર પડે છે મન, અખા નહીં કો સાક્ષી અન્ય. ૫૪૦
પ્રાયે સર્વે ચૈતન્યનો ઠાઠ, સત્ય મિથ્યા રૂપ આઠ કાઠ;
શેષનાગ વૈકુંઠ પર્યંત, મણિગણ બહુ ને એક જ તંત;
દેવ નર નાગરૂપ સિદ્ધમાં ફેર, સમજે અખા ટળે અંધેર. ૫૪૧
સર્વ એક કારજનાં રૂપ, કારણ સમજવું તે જ અનૂપ;
કારજ કીટ પતંગ બ્રહ્મય, કારણવડે સૌ ચાલ્યું જાય;
જે ઘટ અખા કારણ ઉલ્લસે, તે તો સ્વયં થઈ વિલ્લસે. ૫૪૨
લોક ચૌદ હીરાની ખાંણ, ઓપારો તે થયો નિર્વાંણ;
વણ ઓપારે સૌ કાંકરા, જાત વિષે સર્વે આકરા;
જે ઘટ હુવો પોત પ્રકાશ, તે અખા નોય સ્વામી દાસ. ૫૪૩
આજ્ઞ અવિદ્યા સૌને વિષે, તેણે આપોપું નવ ઓળખે;
ભરમે દેહ અધ્યાસી થયો, કર્મ કરી ચૌદ લોકે વહ્યો;
તેહ ભૂલ ટાળવા માટ, અખા ભક્તિ ઘાલી છે ઘાટ. ૫૪૪
જાણ્યું જીવ નવધા આદરે, ભક્તિરસે કર્મરસ વિસરે;
ઈશ્વર સાથે રતિ બંધાય, તો કાંઈ સુરત ચેતનમય થાય;
ત્યાં સગુણભક્તિ ગાયો સાકાર, અખા મંડાણો મોહવ્યાપાર. ૫૪૫
ભક્તિ દેખાડી એટલા માટ, કર્મ ગહનમાં પાડી વાટ્ય;
જાણ્યું સુધે મારગ જશે, સર્વાવાસ હરિને જાણશે;
અખા અવતારી ધ્યેયને બકે, પોતાથી છૂટી કેમ શકે. ૫૪૬

સર્વાવાસ જાણ્યા વિણ રામ, અખા થયું નથી કેનું કામ;
બીજી ભક્તિ તે મોહનો ઘાટ, રાજમાર્ગમાં પડે છે વાટ;
પુષ્પિત વાણી તે મેવાસ, સુખ સરખું પણ મહા આયાસ.* ૫૪૭
એક વસ્તુવિચાર વિચાર્યો મને, પરબ્રહ્મ જાહ્નવી જને;
આપ આઘે હે ચૌદે લોક, પંચભૂત કેરો સૌ થોક;
લોક લોક પ્રત્યે લોકપાળ, એવું ઘર છે અખા વિશાળ. ૫૪૮
વૈકુંઠાદિ ઉંચા માળ, નીચા જોતાં આદિ પાતાળ;
તેમાં બળિયા બળિયા બહુ, એક અધિપતિને પ્રજા સહુ;
અખા જોતાં એક માંડણી, મહા કારણ તે અળગો ધણી. ૫૪૯
તેમાં નિધ સઘળે પોષાય, અવિરલ પ્રવાહ ચાલ્યો જાય;
વિષ્ણુ બ્રહ્મા શિવ ને શેષનાગ, ઐશ્વર્ય ઓછાં અદકાં ભાગ;
ત્રિગુણાતીતવડે એ સહુ, અખા સમજે તો સારું બહુ. ૫૫૦
લોક ચૌદ ત્રણ ગુણના કર્યા, અષ્ટાદશ વર્ણે આવર્યા;
એણે લેખે બહુ બ્રહ્માંડ, બ્રહ્માંડ બ્રહ્માંડે સહુ વિધિ માંડ્ય;
લૌકિક લેખું એ ત્યાં કહ્યું, અખા અલૌકિક અળગું રહ્યું. ૫૫૧
જેમ ચિતારો ચિત્રશાળા કરે, અનંત ભાત્યનાં રૂપ ચિતરે;
અનંત અવયવ ભાવ ભેદ નામ, જોતાં ચિતારાનાં કામ;
દીઠી સુણી વાત બહુ લખે, અખા ન નિપજે જોયા પખે. ૫૫૨
એ ચિતારાની પેરે નથી, જે સર્વ કાઢયું આપામાહીથી;
રૂપે રૂપે સંચાર્યું આપ, તેણે ચૌદે વ્યાપો વ્યાપ;
કળને ભરાવી ચૈતનવિષે, માટે તે નાટક છે અખે. ૫૫૩
અદ્‌ભુત કળા ચિતારાતણી, આપે આપની નીપજ ઘણી;
બીબે બીબું ભરાતું જાય, ચૌદ લોકની નીપજ થાય;
થાય ભાત પણ સામર્થ્ય પોત, એમ અખા જો ઓત પ્રોત. ૫૫૪
અરૂપી તે રૂપે બહુ થયો, સ્વસ્વરૂપે જેમ હતો તેમ રહ્યો;
જેમ અગ્નિથી દીપક થાય, પછે દીવા ચાલ્યા જાય;
હુતાશન તેમનો તેમ અખે, હાણ વૃદ્ધિ નહીં ચૈતન વિષે. ૫૫૫
નાટકનો એમ નિપજે ભેદ, હું નથી કહેતો કહે છે વેદ;
જેને સ્વસ્વરૂપ પામ્યાનો અર્થ, માયા મોહ કરવો હોય વ્યર્થ;
પ્રગટ પ્રમાણ કહે છે અખો, જાણો તે એ પેરે લખો. ૫૫૬

* આયાસ=મહેનત.

સુખિયા દુઃખિયા દીસે બહુ, પણ માયાના કીધા છે સહુ;
સુખિયા પલમાં દુખિયા થાય, ધન તન લજ્જા ફીટી જાય;
રંક હોય તે થાએ રાય, અખા એહ માયામહિમાય. ૫૫૭
માયાના મર્કટ સહુ લોક, પલકે સુખ ને પલકે શોક;
કપિને જેમ શણગાર્યો નટે, ભીખ મગાવે રહ્યો ચૌવટે;
અખા લે સર્વે ઉદાલ્ય,* કંઠે દોરડી પૂંછે કાળ. ૫૫૮
પલ' રિધ સિધ આવે ઘણી, જીવ જાણે હું સૌનો ધણી;
જેમ વરઘોડે મળિ બહુ બિના, પલક રહીને થાએ ફના;
અખા માયા કરે ફજેત, ખાતાં ખાંડ ને ચાવતાં રેત. ૫૫૯
બાળકર્પે ઘરડો તે શૂન્ય, સત્ય માન્યું સ્વપ્નાનું ધંન;
બાળક રમતને માને ફોક, ઘરડો સત્ય માને હર્ષ શોક;
પશુ મુવો કે ભુત ન થાય, માણસ અખા અવગત કહેવાય. ૫૬૦
પંચ ઇંદ્રિયનું અતિશય જ્ઞાન, એ માણસને આપ્યું માન;
સામું તેને ચડ્યો અહંકાર, કર્યાં મૂક્યાનો રાખે ભાર;
અવળી સુજ્ય અખા જીવની, અંતર માયા અતિ પ્રિય બની. ૫૬૧
કાંઈ ન દીસે જીવને હાથ, થઈ બેસે તે સૌનો નાથ;
ધન તન દોલત ઉડી જાય, રહ્યો રુવે પણ કાંઇ ન થાય;
મરડે મૂછ પણ માંહે કલૈબ્ય, અખા એહનું લક્ષણ જીવ. ૫૬૨
નાટક ચાલે માયાતણું, સકળ જીવ શણગારી ઘણું;
કાળ ફેરવે ચાદ ચૌવટે, એકને આપે એકનું ઝટે;
અખા વગોવે માયા કાળ, જાણ પંડિત શ્રીમંત ભૂપાળ. ૫૬૩
બાળક જેમ રમાડે શ્વાન, દૂરથકી દેખાડે ધાન;
પુંછ હલાવે ચાટે લાળ, ઉંચું કરી ભરાવે ફાળ;
લલચાવ્યો દેશાંતર જાય, અખા એમ રમાડે માય. ૫૬૪
આશા જનને બહુ પરભવે, દેવ આગળ જઈ દુઃખ દાખવે;
દશે આંગળાં મુખમાં ધરે, દીન વચન નેત્રે નિર ભરે;
ત્યાંથી ટાંક ન પામે ધૂળ, અખા લાલચે ન મળે મૂળ. ૫૬૫
કહે અમને કોણ શકે છેતરી, એવું બાંધે બરદ આદરી;
ક્ષણે ક્ષણે લુંટાતો જાય, ધન તન સજ્જન સૌને ખાય;
છાનો નહીં પ્રગટે ઠગે કાળ, પંડિત જાણ શ્રીમંત ભૂપાળ. ૫૬૬

* ઉદાલ્ય=સાર વિનાનો વેષ.

ઝોટી લે રાજાનાં રાજ, તપસીનાં તપ કરે અકાજ;
શ્રીમંત કેરાં ધનને હરે, પંડિતની વિદ્યા ભક્ષ કરે;
યુવતીનાં યૌવન હરે કાળ, તોય અખા નવ જાગે બાળ. ૫૬૭

કાગળમાંથી જાય કપૂર, શોકે સૌને એનું નૂર;
ગર્વ ગાંઠથી મોહે અજાણ, સૌને પીલે એક જ ઘાણ;
ખોખાં કરી નાંખે તત્કાળ, અખા એવો કરડો કાળ. ૫૬૮

ધોડાપૂર આવે જેમ નદી, ક્ષણમાં સંપત દીસે વધી;
પર્જમાં તેનો થાયે વરો, જેવો છાસતણો આફરો;
એમ સંસાર આવે ને જાય, અખા તેને કયાં પ્રતિમાય? ૫૬૯

સહિત દેશ વૈકુંઠ ગયા રામ, કુળ લઇ કૃષ્ણ પહોંતા નિજ ધામ;
પ્રાકૃત જીવ તણી શી વાત, મોટે ઠામે ઘાલ્યો ઘાટ;
થયો પદારથ ટાળે કાળ, વળગ, અખા નિર્ગુણની ચાલ. ૫૭૦

પુન્ય પાપ લખિયા ઋષિ જને, જેણે જેવું માન્યું મને;
બ્રાહ્મણ કહે સત્ય કરવા યજ્ઞ, પશુવધ કીધે હોય પુન્ય;
જૈન કહે એ હિંસા પાપ, અખા ધર્મ પણ જુજવા થાપ. ૫૭૧

લખ્યા પ્રમાણે સહુ કો વદે, ધર્મ રાખવો સૌને હદે;
બોલ્યું ન મળે કેનું એક, આપ આપણી રાખે ટેક;
જાંગડ રાખી સૌ આચરે, અખા સહુ કો વદતા મરે. ૫૭૨

માણસપેં દેવ ઉત્તમ લખે, ત્યાં મદ્ય માંસને ભખે;
તેને માથે ન ગણે પાપ, બળી આપીને સૌ કહે બાપ;
અખા ગહન એ ચાલ્યું જાય, રામ જાણે નિસ્તારો થાય. ૫૭૩

બહુ સામર્થ્ય હોય છે જ્યાં, બુધનું બળ નહિ ચાલે ત્યાં;
દેવી દેવ રાક્ષસ સિદ્ધિવંત, તેના ચરિત્ર ન સમજે જંત;
તેને શિર ન ગણાએ પાપ, અખા બુધ્ય લગણ આલાપ. ૫૭૪

બુદ્ધિ પ્રમાણે લખી લખી ગયા, બુદ્ધિ પ્રમાણે વાંચે રહ્યા;
બુદ્ધિ પ્રમાણે સૌ સાંભળે, બુધ્યાતીતથી સૌ ચળવળે;
તેને અખા સમજે તે કોય, જે પરાતીતથી પોષણ હોય. ૫૭૫

જેમ અરૂપ અગ્નિ રહે ચકમક વિષે, પ્રગટ થયા પછિ સહુ લખે;
રૂપ ધરી બહુ પરાક્રમ કરે, બુદ્ધિ વિલાસ સહુ કો આદરે;
પણ પ્રગટ્યાને કાળની દશા, અરૂપ અખા સદોદિત સદા. ૫૭૬

અરૂપી અગોચરથી બળ કરે, દ્રુમ વિષે જેમ નિર પરવરે;
થડ મૂળ શાખા પત્રને ફૂલ, રગોરગે નીર ચડયું અમૂલ;
પાણિ સદા અખા અવિનાશ, પણ થઇ આવ્યું તે થાએ નાશ. ૫૭૭
ફળ જેવા હીંડે નીરને, પણ કેમ દેખે અંતરથી હીરને;
ફળ સ્થાનક દેહાદિક રૂપ, અને જળસ્થાની તે વસ્ત અરૂપ;
અખા જોતાં તો સર્વે શાન, પણ ઉપન્યું તે ટળે રૂપ નામ. ૫૭૮
અખા એમ જ ધરજો ધ્યાન, આકૃણિયે જડશે સ્વસ્થાન;
બીજું તે મનની શોચના, અંતર જાય ન ટળે રોચના;
પરાપાર પ્રાણેશ્વર નાથ, નહિ સમજે તે ઘસસે હાથ. ૫૭૯
પિંડ શોધે પ્રાણેશ્વર જડે, બીજું તેને રૂપક ચડે;
પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ સેવક બહુ સ્વાદ, પરોક્ષ ઉમેદ કરે બહુ વાદ;
ગળી ચોપડી સઘળી વાત, લુખો રામ અખા શાક્ષાત. ૫૮૦
રામ નોહે પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ, સ્વયં રહેશે આપોપું શોધ;
ત્રિગુણ ધુંવાડે આંખ બહુ ભરી, ચોદ લોક રહ્યા આવરી;
આતમ અખા સદોદિત સદા, જીવને ત્રિગુણની લાગી દધા. ૫૮૧
સૂઝ પડે તે સમજે સાર, અન્ય કલ્પે ઉપલો વહેવાર;
વાદળ ખોખું શોષે નીર, કાદવમાંથી પીએ હીર;
એમ પ્રપંચ પરમેશ્વર લહે, અખો દેખી ચાખી કહે. ૫૮૨
સ્વામી અખાનો સઘળે મળે, લોક ચૌદે તેમાં આફળે;
બ્રહ્મા આયુષ પંથમાં જાય, રામરૂપ પૂરું ન મપાય;
એવું અદબદ એળે જડયું, તે માયલું સર્વે ઘાટે ઘડયું. ૫૮૩
અખા અદ્‌ભુત મોટી વાત, પ્રાકૃત જીવ કહે ઉત્પાત;
ભવ્ય જીવ કહે એ ભલું, સિંહનું બાળ રમે એકલું;
કેશરીકેરી મોટી ફાળ, પ્રાકૃત જીવો બિયે શિયાળ. ૫૮૪
પ્રાય: પરમેશ્વર છે મનાતીત, પાણીથી અળગેરું શીત;
શીત યોગે જેમ નીર જમાય, તે ઉપર સૌ હીંડી જાય;
વસ્તુ વડે એમ જાણો મન, 'એમ અખા સમજે હરિજંન. ૫૮૫
જળ જામે ને જળ વિઘરે, તે બાધી અવની પરવરે;
હીમ ન દીસે તેમાં રંચ, તેમ એ જાણો મનના સંચ;
ત્યાં હીમ તેમ ત્યાં રામ, અખા મન સત્તાનાં કામ. ૫૮૬

અખા લાઘવ સમઝવા માંય, જો અંતર્યામી થાએ સહાય;
સામો હોય તો સાહે હાથ, પોતે પોતામાં લેખો નાથ;
છે હુમાયુ* પંખીની પેઠે, કોય હેતુ વાદ કરશો મા હઠે. ૫૮૭
અગ્નિ કાષ્ટ મેલીને પંખ, ઉપર ઉડી નાખે નિઃશંક;
નિજ ઇચ્છાયે બાળે કાય, સ્વાંત બુંદ ફરિ પરગટ થાય;
એમ અખા હોય બ્રહ્મવિચાર, ઉત્પન્ન લય જ્યાં હું તું સાર. ૫૮૮
અખે વિચાર્યું મનની સાથ, જે કાંઈ ન દીસે તારે હાથ;
તો ફોકટ શિદ રાખે મામ, કશું ન નિપજે તો શું કામ;
શરીર તારું તારે વશ નહિ, તો બહાર બળ દેખાડે કહીં. ૫૮૯
ઇંદ્રિય વણુશે વણુશે કાય, ગમે નહિ વાળ ધોળા થાય;
સ્વર્ગ સૂધી તે ઘાલે હામ, પોતાનું નિર્ખોયે ચામ;
ફોકટ ગાડાં લુંટી પડે, અખા ન કોયે પારે પડે. ૫૯૦
અખા ઇચ્છે જો આતમભોગ, નિવૃત્તિ વિના તે ન મળે જોગ;
કથે જ્ઞાન પણ બાંધ્યો વાઘ તેને મુક્ત ન પામે જાગ;
મુવે મુક્ત હશે તેમ હશે, જીવતે વાઘ જો પાંજર વસે. ૫૯૧
છૂટા છો પણ બાંધ્યાં હેઠ, જેમ શકરાને દોરો પેટ;
ઉડે ખરો પણ નાવે જાય, પેટે બાંધ્યો દોર તણાય;
અખા એમ નિવૃત્તિ વિના, જીવને તે ન ટળે ઉમના. ૫૯૨
અજ્ઞાનીથી જ્ઞાની ભલો, જે મન વડે મુકાવ્યો કળો;
પણ વર્ત્તવા પ્રવૃત્તિમાં ધાંખ જેમ પોપટની કાઢી પાંખ;
કદાચ અખા તે ઉડી જાય, પાછો તેને પ્રવૃત્તિ સાહ્ય. ૫૯૩

અજ્ઞાન અંગ

અજ્ઞાને જે પહેરે વેષ, બહાર નીકળે દેખાદેખ;
જેમ વાઘ ગૌધણુને હળ્યો, વર્તી તે માંહી રે ભળ્યો;
તેને છે આમિષનો† આહાર, પ્રસંગ મળે અખા પ્રતિકાર. ૫૯૪
પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિની અળગી વાત, વિચાર વિના નવ આવે ધાત;
જેમ કો ભાડે રથ બેઠો જાય, બળદ મરે રથ કટકા થાય;
નોહે ચિંતા તેને પ્રતિકાર, અખા જેને સત્ય વિચાર. ૫૯૫

* હુમાયુ=એ જાતના બે પક્ષિઓ કે જેને એક આંખ, એક પગ, એક પાંખ હોય છે ને ...માં એક આંકડો હોય છે, તેથી બે વળગીને ઉડે છે. આ કવિ સૃષ્ટિનું પક્ષિ લાગે છે.
† આમિષ=માંસ.

પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિને બેઠો વરી, જેમ વેશ્યા રાખી ગૃહિણી કરી;
પ્રસંગ મળે કરતી તે કરે, વિચાર વિના સૌ એમ આચરે;
મન ઇન્દ્રિય ત્યાં ન કરે કહ્યું, અખા એમ એક વાંકું વહ્યું. ૫૯૬
યથારથ વર્તે તો જ્ઞાન, જેમ કો રંક થયો રાજાન;
જેમ કરતો તેમ વળતું કરે, જૂઠું છળ વિક્રમ આચરે;
અખા કરી ન જાણ્યું રાજ, શું થયું જો તે પામ્યો સાજ. ૫૯૭
જો અખા ઓળખે આતમા, તો સર્વ વાતની ભાગે તમા;
લાલચ લોભ જૂઠો પ્રતિકાર, સૂર્ય ધામમાં નોહે અંધકાર;
શીખી સાંભળી વાતો કરે, પોતે અગ્નિ કેમ ટાઢે મરે. ૫૯૮
જ્ઞાનતણો છે સત્ય ઉપદેશ, ત્યાં તો જૂઠું ન રહે લેશ;
સાચી કથણી કથતા જાય, ઉદર અર્થે કરે અન્યાય;
કહે અખો એનું શું ભણ્યું, ગુંજાતાપ વાનરતાપણું. ૫૯૯
જ્યારે જ્ઞાનનો ઉગ્યો રવી, રાત ગઈ રત પ્રગટી નવી;
કૃત્ય જાશે અંધારાતણાં, મોહ નિશામાં ફરતા ઘણા;
અખા નોય દરિદ્રની વાત, અમૃત ભોગ કે લાંઘણુ સાત. ૬૦૦
આતમાનું તે કરે અકાજ, સંસારની તે રાખે લાજ;
દેહસુખને આતમસુખ કહે, જેમાંનું કાંઇએ નવ રહે;
જીવને મૃત્યુ છે જેરડે, એક સત્ય વાકયે તે શું તૂટી પડે! ૬૦૧
ધન આયુઃ વિદ્યા બળ રૂપ, સ્વર ચાતુરી ન્યાય સિદ્ધ ભૂપ;
જ્ઞાન ભક્તિ વિવેક વૈરાગ્ય, ચારે વ્રત તપ તીરથ ત્યાગ;
અખો કહે સર્વે એ ભાલ, જોતાં આપે આપનો માલ. ૬૦૨
જીવ જીવને રે અનમાન. તાણ્યું ધનુષ આવીરે કાન;

કહે અખો મૂકી નિઃશ્વાસ, હું તો છું તારો આભાસ;
તારી વાત કરે છે તું, ઓછાંયા મધ્યે વર્ત્યો હું;
બહુ તેજ મધ્યે હું રહ્યો, ત્યારે શેષ ઓછાંગો ગયો. ૬૦૬
અખા સઘળો આ વસ્તુવિનોદ, હાંસી કહો કે તત્ત્વનો બોધ;
પોતાની ઠગ પોતા સાથ, ઇચ્છા અમલ ખાધો તે હાથ;
તારુ ઘેલપણુ તે હું, સાજો તે ત્યાં તુંનો તું. ૬૦૭
એમ અખા સહીયારી વૃત્ત, હાથોહાથ દીસે છે તર્ત;
નટતણી હાલે આંગળી, હું હાલું જાણે પૂતળી;
તેના બોલ પોતે નટ કહે, ઉંડે વિચારે અમર્યું રહે. ૬૦૮

મુક્તિ અંગ

મુક્તિ પામવા મુખ્ય વૈરાગ્ય, જો બેઉ પાસથી છૂટે રાગ;
ધ્યેય ધ્યાતાથી આઘો વટે, તે અનુભવતાં ચોક ચોવટે;
બીજી અખા રસાળી વાત, સર્વાતીત નોહે સાક્ષાત. ૬૦૯
જે કીજે તે સર્વે રાગ, રાગ વિના નવ ઉપડે પાગ;
રાગ જેવારે પાછો વળે, ત્યારે નિજ આતમને મળે;
દષ્ટ પદારથસું વૈરાગ, ત્યાં અખા જડે તુજ ત્યાગ. ૬૧૦
જન જાણે છે જે વૈરાગ, તે ત્યાં સામો ઉપજે રાગ;
વૈરાગ હોય ત્યા નોહે દ્વેષ, તે ત્યાં સામો બાધે ક્લેશ;
આપોપાનો થાયે ત્યાગ, ત્યારે અખા સાચો વૈરાગ. ૬૧૧
જેહ વડે તપ તીરથ કરે, વિષય ભોગ કે સુખ આદરે;
જેણે કરી નિપજે બહુ કામ, તે શોધી કાઢવો આ ઠામ;
તે વિણુ જાણો રાગ વિરાગ, અખા ઉછળી ભાંગવો પાગ. ૬૧૨
જેમ તેમ કરી સમજવો મર્મ, હું તે શું ચૈતન કે ચર્મ;
એ જ સમજવું પરથમ જને, પછે ઘેર રહેજે કે જાજે વને;
એ સમજ્યા વિણ ગૃહસ્થ અતીત, વર વિવાહ વિણુ ગાવાં ગીત. ૬૧૩
સમજણુમાં નથી રાગ વિરાગ, જેમ વાયુ હીંડે વિના પરાગ;
લોક ચૌદ લગી પરવરે, સમજણુથી અર્થ સઘળો સરે;
અખા રામ નથી ઘેર કે વને, જ્યાં જાશે ત્યાં પોતા કને. ૬૧૪
પાદ પાણી નેત્ર મુખ નાક, સકળ અંગનો સમજો તાક;
એમાંનું એકે જો જાય, ધણી માટે જીવે ન રખાય;
અખા ન દીસે તારો લાગ, પર સાથે શો રાગવિરાગ. ૬૧૫

સમજુ તે અણસમજુ થાય, અણસમજુ સરખું સમજાય;
એની કોયે દીયે નહિ સાખ્ય, અનુભવ જે ઉપન્યો તે દાખ્ય;
નિજ ઘર વરતી જે કો હશે, અખા તે એહમાં પહોંચશે. ૬૨૬

કુટકળ અંગ

તિલક કરતાં ત્રેપન વહ્યાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
તીર્થ ફરી ફરી થાકયા ચર્ણ, તોય ન પહોંતા હરિને શર્ણ;
કથા સુણી સુણી ફૂટયા કાન, અખા તોય નાવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન. ૬૨૭
એક મૂર્ખને એવી ટેવ, પથ્થર એટલા પૂજે દેવ;
પાણીને દેખી કરે સ્નાન, તુળશી દેખી તોડે પાન;
એ તો અખા બહુ ઉત્પાત, ઘણા પરમેશ્વર એ કયાની વાત. ૬૨૮
મુક્તિ બંધ પૂછે મતિમંદ, શોધી જોતાં રત્ને ગોવિંદ;
પ્રાણ પિંડમાં હું કે હરિ, જો જુવે અખા વૃત્તિ કરી;
બંધ મોક્ષ ન કરે ઉચ્ચાર, આકાશ કુસુમનો નોહે હાર. ૬૨૯
પિંડ જોતાં કો મુકતો નથી, ત્રિવિધ તાપ ભોગવે ઘરથી;
સકળ ઇંદ્રિયેં પૂરો રમે, રાગ દ્વેષ કોએ નવ દમે;
સત્ય સંકલ્પ ને અમર કાય, સર્વ રૂપ જાણે મહિમાય;
ત્યારે અખા મુમુક્ષુ મન, જાણે તે જાણી લે જંન. ૬૩૦
જે ધરિ આવ્યો ભૌતિક કાય, દેવ નર નાગ કહ્યો નવ જાય;
કાળ સત્તામાં તે ત્યાં ખરો, એ તો મન કાઢો કાંકરો;
મન વચન કર્મે હરિમાં ઢોળ, અખો સમજ્યો સંશે સોળ. ૬૩૧
ગહન ગતિ છે કાળજતણી, તેણે જે જે વાતો ભણી;
તે તેનાં પામ્યા પરમાણ, પડછંદાની પેરે જાણ;
માંહોમાંહે દુર્ઘટ અગાધ્ય, અખા જીવને નાવે સાધ્ય. ૬૩૨
અનુભવી આગળ વાદ જ વદે, ઉંટ આગળ જેમ પાળો ખદે;
ઉંટતણાં આઘાં મેલાણ, પાળાના તો છંડે પ્રાણ;
અખા અનુભવી ઇશ્વર રૂપ, સાગર આગળ શું કુદે કૂપ? ૬૩૩
આવી નગરીમાં લાગી લાય, પંખીને શ્યો ધોખો થાય;
ઉંદર બિચારા કરતા સોર, જેને નહીં ઉગ્યાનું જોર;
અખાજ્ઞાની ભવથી કયમ ડરે, જેની અનુભવ પાંખ આકાશે ફરે. ૬૩૪

જો જો રે મ્હોટાના બોલ, ઉજ્જડ ખેડે વાગ્યો ઢોલ;
અંધે અંધ અંધારે મળ્યા, જેમ તલમાંહિ કોદરા ભળ્યા;
ઘેંસ ન થાય ન થાયે ધાણી, કહે અખો એ વાતો જાણી. ૬૩૫
આંધળો સસરો ને શણગટ વહુ, એમ કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
કહ્યું કાંઈ ને સમજ્યા કશું, આંખ્યનું કાજળ ગાલે ઘસ્યું;
ઉંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શિખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ફોક. ૬૩૬
વ્યાસ વેશ્યાની એક જ પેર, વિદ્યા બેટી ઉછેરી ઘેર;
વ્યાસ કથા કરે ને રડે, જાણે દ્રવ્ય અદકેરું જડે;
જો જાણે વાંચ્યાની પેર, અખા કાં ન વાંચે પોતે ઘેર? ૬૩૭
ગજા પ્રમાણે પ્રબોધે જીવ, બંધનમાંહી રાખે સદૈવ;
સાચી વાતને સંત જ વદે, તેને મૂર્ખ ઉલટો નિન્દે;
અખા આંધળે લુંટ્યો બજાર, સંત ગુરુનો એવો વિચાર. ૬૩૮
જગત્પ્રમોદી દાઝ ન ટલે, કુવાડામાંથી કાઢે જલે;
સમજુને છે સરખો ભાવ, તે ગુરુના મનમાંય અભાવ;
એમ જાણીને રીશે બળે, અખા જ્ઞાનીની નિંદા કરે. ૬૩૯
વિષયી જીવથી પ્રીત જ કરે, તત્ત્વદર્શી ઉપર અભાવ જ ધરે;
ખાન પાન વિષયાદિક ભોગ, તત્ત્વદર્શીને સર્વે રોગ;
અખા તે ગુરુના મનમાં ખરા, જીવ આવકાર દઈ બેસાડે અરા. ૬૪૦
ગુરુ થઇ બેઠા સેનો સાધ, સ્વામીપણાની વળગી વ્યાધ;
તે પિડાથી દુઃખિયો થયો, રોગ કરાર અનુભવથી ગયો;
વાયક જાળમાં હુંચવી મરે, અખા જ્ઞાનીનું કહ્યું કેમ કરે. ૬૪૧
જ્ઞાનીને તો સર્વે ફોક, બ્રહ્માદિ લગી કલ્પ્યા લોક;
ત્રણ કાંડ કાળની માંડણી, તત્ત્વવેત્તાએ એવી ગણી;
તેની વાત ન જાણે ગૂઢ, અખા ગુરુ થઈ બેઠા મૂઢ. ૬૪૨
સ્વામી થઇને બેઠો આપ, એ તો મનને વળગ્યું પાપ;
શિષ્ય રાખ્યાનો શિરપર ભાર, ઉપર ત્યાગ ને અંતર પ્યાર;
આશા રજ્જુને બાંધ્યો પાશ, અખા શું જાણે જ્ઞાનીની આશ. ૬૪૩
જ્ઞાની ગુરુ ન થાયે કેનો, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર તેનો;
અન્ય જીવની તેને શી પડી, જે તેને ઘેર નિત્ય કાઢે હડી;
સેજ સુભાવે વાત જ કરે, અખા ગુરુપણું મનમાં નવ ધરે. ૬૪૪

ગુરુ થઈ મૂરખ જગમાં ફરે, બ્રહ્મવેત્તાની નિંદા કરે;
ભૂત કાળમાં જે થઈ ગયા, તેની મનમાં ઇચ્છે મયા;
અખા વેલી કેમ ટાળે વ્યથા, જે નિત્ય વાંચે મડદાંની કથા. ૬૪૫
જે પગલાં અગ્નિમાં જળે, તેને શરણે કાળ કેમ ટળે;
પડતું પક્ષી રાખે આકાશ, એમ પગલાં તે આપે વાસ;
નહીં પગલાંને શરણે જા, ત્યારે અખા ભવની મટે અજા. ૬૪૬
ચરણ શરણ તો ખોટી કરી, વણ ચરણોનો દીઠો હરી;
ચરણ જળે કે ભૂમાં દાટ, કે શ્વાન શિયાળિયાં કરડે કાટ;
તેની શરણું અખો શું ગ્રહે, જે સમજે તે એવું લહે. ૬૪૭
જો જો રે ભાઈ વાતનું મૂળ, પેટ ચોળી ઉપાડ્યું શૂળ;
એક સમે ખર ભાડે ગયો, કાંદા દેખા ગળિયો થયો;
ખરે આપી તેજીને પેર, એવું જાણી અખા જુતો ઘેર. ૬૪૮
કથા કરી તે શુકજી ખરી, પરીક્ષિતને મેળાવ્યા વરી;
શીખ થઈ ત્યારે આપ્યું શું, નગ્ન થઈ ગયા વનમાં પશુ;
નિઃસ્પૃહિની એવી છે કથા, અખા બીજી પેટ ભર્યાની વ્યથા. ૬૪૯
રઘુ જદુરાજની વાત જ કહે, દત્ત ભરથનું ઓઠું લહે;
અજગર વરતી વનમાં પડ્યા, તે ક્યાંઇથી આવી ચડ્યા;
તેને પોતા સરખા કર્યા, અખા ઘેર ઘેર ઉપદેશ ન કહ્યા. ૬૫૦
દેહાભિમાન હતું પાશેર, વિદ્યા ભણતાં વાધ્યું શેર;
ચરચા વદતાં તોલું થયો, ગુરુ થયો ત્યાં મણમાં ગયો;
અખા એમ હલકાથી ભારે હોય, આત્મજ્ઞાન તે મૂળગું ખોય. ૬૫૧
શશશૃંગનું વહાણ જ કર્યું, મૃગતૃષ્ણામાં જઇને તર્યું;
વંઝ્યાસુત બે વહાણે ચડ્યા, ખપુષ્પના વશાણું ભર્યાં;
જેવી શેખચલ્લીની કથા, અખા હમણું આગળ એવા હતા. ૬૫૨
જ્યાં જોઇએ ત્યાં કૂડે કૂડ, સામે સામા છોકા ધૂક;
કોય આવી વાત સૂરજની કરે, તે આગળ જઇ ચાંચ જ ધરે;
અમારે હજાર વર્ષ અંધારે ગયાં, તમે આવા ડાહ્યા ક્યાંથી થયા;
અખા મોટાની તો એવી જાણ્ય, મૂકી હીરો ઉપાડ્યો પાણ. ૬૫૩
લીલાં વૃક્ષને ઓથે રહે, જેમ પારધી પશુને ગ્રહે;
એમ હરિને ઓથે ધૂતારા ઘણા, ઉપાય કરે કનક કામની તણા;
અખા ગુરુ શું મૂકે પાર, જેના શિષ્ય ગર્દભ ને ગુરુ કુંભાર. ૬૫૪

અંગ આળસ ને તપથી થયો, ઘર મેલીને વનમાં ગયો;
કામબાણ ન શકયો જાળવી, રડવડતી એક આણી નવી;
શ્વાન ભસાવે હીંડે છકયો, અખા હગ્યો નહીં ને ઘર નવ રખ્યો. ૬૫૫
ગોરીના થાવા વડ ભાગ, માતા પાસે આજ્ઞા માગ;
બળદની તે કેમ થાય ગાય, મૂરખ મિથ્યા કરે ઉપાય;
જ્ઞાન વિના તે સાધન એવાં, અખા તેમાં ન લેવા દેવા. ૬૫૬
સો અંધામાં કાણો રાવ, આંધળાને કાણુંપર ભાવ;
સૌનાં નેત્રો ફૂટી ગયાં, ગુરુ આચાર્ય જ કાણાં થયાં;
શાસ્ત્રતણી છે એક જ આંખ, અખા અનુભવની ઉઘાડી નહિ ઝાંખ. ૬૫૭
મુંડ મુંડાવી હરિને કાજ, લોક પૂજે ને કહે મહારાજ;
મન જાણે હરિએ કૃપા કરી, માયામાં લપટાણો ફરી;
સૌને મન તે કરે કલ્યાણ, અખા એને હરિ મલ્યાની હાણ. ૬૫૮
જ્ઞાતાનો એવો ઉપદેશ, પંચના ગુરુ તે સઘળો વેશ;
ઘર ઘર માહાત્મ્ય વધારતા ફરે, દામ ચામનાં જતન જ કરે;
અખા જ્ઞાતાની ન માને વાત, સાચું કહેતાં ખીજે સાત. ૬૫૯
હરિને કાજે ઘાટ જ ઘડે, નિજ સ્વરૂપથી પાછો પડે;
પાણો કહે હું પર્વત લહું, એ આશ્ચર્ય તે કેને કહું;
અખાથકી તે બીજો હરી, જેમ પર્વતમાંથી પાણો જ ખરી. ૬૬૦
જાણપણામાં જાડા થયા, ડહાપણ ડોળી ડોબડ રહ્યા;
નીર હતું તે કીચમાં ગયું, આત્મ થકી તે અળગું રહ્યું;
છે તો ઘણો નવ દીસે ચંદ, કહે અખો માયાનો ફંદ. ૬૬૧
અનંત કળામાં અદકા ખરા, બ્રહ્મવેત્તા એ સૌથી પરા;
વેદ બ્રહ્માએ પૂજ્યા હરિ, તેથી લક્ષ જજ્ઞનો દૂરી;
ભૂત ભવિષ્ય ને અજપા જાપ, અખો નહીં તો શેનો થાપ. ૬૬૨
વૈષ્ણવ ભેખ ધારીને ફરે, પ્રસાદ ટાંણે પત્રાંવળા ભરે;
રાંધ્યા ધાન વખાણતા જાય, જેમ પીરશે તેમ ઝાઝાં ખાય;
કીર્તન ગાઇને તોડે તોડ, અખો કહે જુવાનીનું જોર. ૬૬૩
જ્યારે મન પામ્યું નિજ ભાન, ત્યારે સર્વે થયું સમાન;
સપ્ત પુરી મધ્યમ મારું આક્ષ, સર્વસ્વ હાર્યે ભાંગે જાક્ષ;
જેમ કરી કવાથ રોગીને વિષે, પણ અખા અરોગી સર્વે ભખે. ૬૬૪

કે આળસ કે ક્રોધે થયો, વાટે વેષ પહેરીને ગયો;
નહિ મહેનત વેઠે નહિ શાય, વંદે વિશ્વ એ ફૂળ મહિમાય;
હરિને અર્થે એક વિચાર, અખા સમુ પડે તેમ રહે સંસાર. ૬૬૫
જાય સમૂળો સઘ સંસાર, કરતા આત્મતત્ત્વ વિચાર;
અન્ય ઉપાયે નથી એ જવા, સામા બધ બંધાએ નવા;
કર્મ કરતાં નાવે છેક, અખા વિચારે ન મળે શેષ. ૬૬૬
અખા વસ્તુ વિચારે બ્રહ્મ, અતરભૂત જાણવાં કર્મ;
જેમ પ્રત્યક્ષ પોગર દિશે લોહ માંય, ગાળે ત્યારે ફીટી જાય;
પાછો વળી ઘડાએ ઘાટ, ત્યમનો તેમ પોગરનો ઠાઠ. ૬૬૭
તે જ લોહનું જ્યારે દર્પણ કરે, શિકલ કરીને મસકલો* ફરે;
તેજ નીકળે પોગર ઢંકાય, આપોપુ દીસે તે માંહે;
અખા જ્ઞાનની એવી પેર, કોટી જુગે કાં આજ આદેર્ય. ૬૬૮
લોહ ગળતે દીસે પોગર ગલ્યા, ઘાટ થાતાં તે પાછા વળ્યા;
અહંતારૂપી લોહ છે સદા, ઘાટ થયા વિના રહે કદા;
અખા અહંતા લોહું માર, મર્યા પછી તે તરશે વાર. ૬૬૯
જે જળમાં લોહ બૂડી જતું, તે ઉપર દીસે રમતું;
તેમ ભવસાગર હરિસાગર થયો, જ્યારે આપોપાનો ભાર જ ગયો;
અખા મધ્યથો જા તું ટળી, બંધ ને મોક્ષ કથીશ મા વળી. ૬૭૦
અખા બ્રહ્મ છે બાધુ નામ, તે મધ્યે અળગાં અળગાં ગામ;
જેમ બાધુ જોતાં એક જ ઝાડ, વિગતે જોતાં ભાંગે જાડ્ય;
રંગ સ્વાદ પત્ર ફળ ફૂલ, સદ્ગુરુ મળે તો ભાંગે ભૂલ. ૬૭૧
જાગ જોગ મંત્ર ફળ ને સિદ્ધિ, એ બ્રહ્મ ઉદરમાંહેલી રિદ્ધિ;
અંશી નર ઉંઘ્યો આપમાંહી, સ્વપ્ને ભોગવે ત્રણ તાપ ત્યાંહી;
વિધિ સહિત પરબ્રહ્મને જાણ્યું, ત્યારે અખા ટળે ભવતાણ. ૬૭૨
આત્મલક્ષમાં નહિ પર આપ, વણ સંતાને કેનો બાપ;
વણ જોનારે દર્પણ જથા, બિંબ પ્રતિબિંબની કોણ કહે કથા;
અખા દ્વૈત થયે ઉપાધ્ય, તન મન વિના એ સાધન સાધ્ય. ૬૭૩
બ્રહ્મજ્ઞાની બહુ ભેળા થઈ, બ્રહ્મના દેશની વાત જ કહી;
બ્રહ્મવિદ્યા રહી બ્રહ્મને દેશ, પોતામાં નવ આવ્યો લેશ;
થઈ થઈ વાતો સહુ કોઈ કહે, અખા અણુચવ્યો કોક જ રહે. ૬૭૪

* મસક્લો=મ્હોરો દેવાનુ હથિયાર.

અણુચવિયાનાં એ એંધાણ, જે સારાં માઠાં ઝીલે બાણ,
અધ્યાત્મ ન જાણે આત્મ થકી, નોખો નોખો કહે છે બકી;
પોતે જાણે હું આત્મવેત્તા થયો, તે થાવામાં દેહભાગ જ રહ્યો. ૬૭૫
નાતે ટળીને સઘળું પીછ, વાટે ચાલતાં આંખ મ વીચ;
અદ્વૈત દ્વૈતના કરે છે કામ, સગુણ નિર્ગુણ ધાર્યાં નામ;
સગુણ નિર્ગુણ એ બે છે જોગ, પોતે ટળશે તેને પડશે ભોગ. ૬૭૬
પોતે ટળ્યા તે પ્રિછ્યા જાણ, તેને શોભે સઘળી વાણ;
પોતે ટળ્યા વિન્યા શા કામના, એ તો અકૃતે વધારી કામના;
કહે અખો કાં ફોકટ ફુલ, ભણ્યાગણ્યા પણ ન ટળી ભૂલ. ૬૭૭
ભણ્યાગણ્યા તો તે પરમાણ, જો જાણપણું ટાળીને જાણ;
મૂળ સ્વરૂપે જે કોઇ થયો, તેને ભણ્યાનો સ્વભાવ ગયો;
અખા એમ સમજ્યા તે મહંત, તેને સત્ચિત્ આનંદ વદે વેદાંત. ૬૭૮
વેદાંતે વાત વિચારી અશી, ને શ્રોતા વક્તા સમજ્યા જશી;
વેદાંત વાચક મોટો ભેદ, આસુરીનો કર્યો ઉચ્છેદ;
દૈવી તો છે ધણીનું રૂપ, અખા અસુરી ઉંડો કૂપ. ૬૭૯
આસુરી દૈવીને ગડબડ થઈ, દીસે દૈવી તેમાં આસુરી રહી;
માટે જ્ઞાની ટળતા ફરે, જેમ રુડે ઘેર જાતાં શ્વાનથી ડરે;
અખા શ્વાન જો પ્રલે થાય, તો રુડાને ઘેર રુડો જાય. ૬૮૦
ઘર તો સઘળાં રુડાં કર્યાં, ત્યાં આસુરી રૂપે ભસે કૂતરાં;
સમજુ ઘણા પણ શ્વાનનો સંગ, વણુ ટેવે જેમ વણુશે રંગ;
અખા આસુરી કુતરાં જાણ, આશાની ભક્તિ મોટી હાણ. ૬૮૧
નિરાશી ભક્તિ જે કોઈ કરે, તેનું સહેજે કારજ સરે;
સ્વરૂપ તે અરૂપે અદ્વૈત થાય, દ્વૈતાદ્વૈતનો લેશ જ જાય;
આત્મ અનુભવે હોય પ્રકાશ, અખા અહંકાર તે પામે નાશ. ૬૮૨
અહંકૃતિ તજી સ્મરણ કરો, મન કર્મ વચન હરિવડે આદરો;
ગવરાવ્યા જશ હરિના ગાઓ, હરિના છો ને હરિના થાઓ;
અહંતે અણુછતા ન થયા, છતા ધણીથી છેટા રહ્યા. ૬૮૩
છતો ધણી તું છબીલો જાણ, જેની શોભે સઘળે વાણ;
છતો ધણી છે વાણી રહિત, છતો ધણી છે શબ્દાતીત;
એમ વાચ્યઅવાચ્ય જેને સઘળું ઠર્યું, અખા તેહનું કારજ સર્યું. ૬૮૪

સાચો મારગ જે કોઈ લિયે, મિથ્યા મારગ મૂકી દિયે;
અટળ વસ્તુને અહોનિશ ધાય, ટળશે બાંધશે બાંધ્યો ન જાય;
ટળમાં રહે અટળશું પ્રીત, અખા એવા પુરુષની થાશે જીત. ૬૮૫
જાણી વસ્તુને ઉપનો વૈરાગ, અણછતું આવણ ન પામે લાગ;
ઓળખ્યા ચોર ને સાવચેત થયા, વળતા તે તો કુશળ રહ્યા;
અચેતને ચોર લુંટી ગયા ભાઈ, સાવચેતને ઘેર આનંદ વધાઈ. ૬૮૬
આનંદ વધાઈ અનુભવથી થાય, અજ્ઞાન ગાંઠો છૂટી જાય;
અનેક જુગનું આવણ જેહ, જ્ઞાનવજ્રથી ભાંગે તેહ;
ધન ધન જ્ઞાની જનનું ગાત્ર, જગત જાણ્યું જેણે તૃણમાત્ર. ૬૮૭
જ્ઞાની તે જે કરે વિચાર, પરપંચ તજે ને સંઘરે સાર;
સકળ કામના સવળી કરે, વાસના વપુ ઠેકાણે ઠરે;
ટાળે આપ ને ભાળે ઈશ. અખા એવા પુરુષને મળે જગદીશ. ૬૮૮
મોટી તાણ છે પંથજતણી, નહી જુજવા એક છે ધણી;
પોતાના ઇષ્ટની પાળવી ટેક, સકળ ઇષ્ટનો અધિપતિ એક;
જેમ રાજા એક ને પ્રજા જુજવી, અખો એ રીતે જુવે અનુભવી. ૬૮૯
રાજાનું જેમ શેહેર જ એક, પ્રજા જુજવી વર્ણવિવેક;
દંભી હોય તે રહ્યા ચડભડે, તેનું નામ તે ખરડે પડે;
સર્વેને મળતો થઈ જાય, અખા આખું શહેર તેના ગુણ ગાય. ૬૯૦
એ દૃષ્ટાંત ન સમજે કોય, સહુનું બળ સહુમાંહે હોય;
જ્ઞાની જ્ઞાને કરીને કહે, મતિયો મતના મતમાં રહે;
જાવા દો જાણે તેમ થાઓ, આપણ આપણા અવગુણ ગાઓ. ૬૯૧
અવગુણ મ જોશો પ્રભુ મહારાજ, તમારા બાનાની તમને લાજ;
જેમ કોઈ કેના ચઇને ફરે, તે તો તેની પક્ષ જ કરે;
તમે તમારાની પ્રભુ કરો સાર, અખા કરું વિનતિ તજી અહંકાર. ૬૯૨
અહંકાર તજીને આશે રહ્યો, મન કર્મે વચને તમારે થયો;
જેમ કાષ્ઠની પુતળી નાચે નરી, તે કળ સુતારે તમારે કરી;
વાજું વજાડો તો વાજે તદા, વેણુ વજાડયું ન વાજે કદા. ૬૯૩
વાજું હું તમો વજાવણહાર, તે વાજું શ્યાને ધરે અહંકાર;
તે જોતાં સર્વ તમારાં કામ, આ અછતાનું અછતું નામ;
ધણધણ વાજું ધ્વનિકર થવે, અખા આસુરી કર્તવ્ય અવળું લવે. ૬૯૪

આસુરીના ફેરા ફરે છે જંત, તે નવ જાણે વસ્તુ તંત;
મૂળ આસુરી નવ ઓળખે અંધ, તો દૈવીનો ક્યાં મળે સંબંધ;
ચોર શાહની ચિંતા કરે, અખા વળતો શાહ ચોરથી ડરે. ૬૯૫
ડર્યા શાહ તે પારે થયા, જખ મારીને ચોર જ રહ્યા;
કાઢી મૂક્યાં ક્રોધ ને લોભ, સાધી કીધા શીળ સંતોષ
જ્ઞાનેન્દ્રિય કર્મેન્દ્રિય જેહ, સર્વે સવળી થઇ છે તેહ;
અંતઃકરણ કહિયે જે ચાર, થાય અહર્નિશ જ્ઞાનવિહાર. ૬૯૬
જ્ઞાની વિહારી ગોપી જશા, તેજ જ્ઞાની જેને ગોપીની દશા;
ગોપી ભૂલી ઘર ને બાર, ગોપી ભૂલી કુટુમ્બ પરીવાર;
પોતાની દેહ પણ ભૂલી ગઇ, અખા કામની કુળવંત થઇ. ૬૯૭
પ્રસન્ન થઇ પ્રભુ પ્રેમે મળ્યો, જોગ જોગારથ કરવો ટળ્યો;
વિધિ નિષેધ ને થાપ ઉથાપ, સંકલ્પ વિકલ્પ ટળ્યો સંતાપ;
પ્રગટ્યો ઉરમાં પ્રેમાનંદ, પિયે સુધારસ પ્રેમદા વૃંદ;
સખી સમાગમ સદા નિજધામ, અખા અખેરસ તેનું નામ. ૬૯૮
અખેરસની ચાલે છે નદી, તે બ્રહ્મવેત્તા પીએ ભગવદી;
આળપંપાળ જેને આળસ્યું, સમ દૃષ્ટિ સમજ્યા તે સર્યું;
કંઇ કંઇ કહેણી કથતા ફરે, અખા બ્રહ્મવેત્તા ભાગ્યે નીસરે. ૬૯૯
બ્રહ્મવેત્તા કેમ દર્શે ભાઈ, જે બ્રહ્મ કળામાં રહ્યા સમાઈ;
મેલી આંખે જે કોઈ ધાય, બ્રહ્મવેત્તા કેમ દસ્યાં જાય;
અખા આંખ જો ઉપજે નવી, તો બ્રહ્મવેત્તા દર્શે અનુભવી. ૭૦૦
મેલી આંખને બેસે મળો, કથા કીર્તન કરે થઈ ભલો;
પછી સામસામા થઈ કરે જબાપ, અહંકૃતિ જ્ઞાને વાધે આપ;
કેટલાકને જુદ્ધ કથ્યાનું જોર, અખા સિદ્ધાંત ન સમજે કરે બકોર. ૭૦૧
સમજુને સમજુનો સંગ, અણસમજુને આપે અંગ;
સમજુ અણસમજુ મર ભેળા ભમે, ભેળા બેસે ને ભેળા જમે;
અણસમજુ તે આંધળા કુવા, સમજુ સજ્જન સરસો ગો જુવા. ૭૦૨
વસે વેગળા મર સમજુ સજ્જન, તોયે ત્યાંથી અર્પે મન;
પ્રપંચ રીતે ન રાચો ભાઈ, એવી પરાપરની છે સગાઈ;
એમ અનુભવી અનુભવીને લખે, અળગો રહે વિંધાણા પખે. ૭૦૩
નેહે વંધ્યો તે જાણે આપ, સાજાને શ્યો નેહનો સંતાપ;

સાજો તે સાજાને ગાય, મેહની વેદના વેંધ્યાને થાય;
સાજા તે શાકટને* જાણુ, મેહનો વેંધ્યો તે જ્ઞાની વખાણુ. ૭૦૪
શાકટને તો અનીતિ સાર, જેમ કાગને અશુભનો આહાર;
તે તો તેનું માને સુખ, કાળો કાળનાં ભોગવે દુઃખ;
શાકટને લાગે સુધારસ બાણુ, પણુ જ્ઞાનીના તો વેંધે પ્રાણુ. ૭૦૫
જ્ઞાની વર્જને સુધા કરિ ગણે, શાકટ તો સુધાને વિષ ભણે;
શાકટ જ્ઞાની બેઉ જાણુવા માંય, અળગા કોઇ મ કહેશો કયાંય;
શાકટનો પ્રવૃત્તિ પરિવાર, જ્ઞાનીનો તો નિવૃત્તિ કુમાર. ૭૦૬
એ બેઉને કરિયે એક, તો ગાદિયે બેસે જ્ઞાન વિવેક;
જ્ઞાની વિવેકી ઠેરાવ્યા રાય, ત્યારે આસુરીનાં થાણાં ઉઠી જાય;
અદલ થયું ત્યારે સવ્વાશેર, વિષ્ટિ કરતાં ચૂકયું વેર. ૭૦૭
આનંદ મંગળ ઓચ્છવ થાય, હરિનાં જન તે હરિજશ ગાય;
હરિજશ ગાય તે શું કહે, આપ ટાળી ભજનમાં રહે;
પછી અખા શહેરની શોભા નવી, જેમ વીતી રજની પ્રગટયો રવી. ૭૦૮
હું હું રૂપી વીતે રાત, તેને ટળતાં થાય પ્રભાત;
જેને પુરુષોત્તમ થાય પસાય, તેને સર્વે સવળું થાય;
અખા વસ્તુ-આકરડી નવ મળે, આરત રાખી ધણીને બળે. ૭૦૯
આરત વિના ન ઉપજે હેત, આરત વિના પૂજારો પ્રેત;
પુંશ્ચલી લેશ ન માડે પગ, જોર કરીને થાક્યા ઠગ;
ઉપાડે ઘણા પણુ ઉભી ન થાય, અખા જોર કરનારા પાછા જાય. ૭૧૦
નથી વાંક વિશ્વંભર તણો, જે કહિયે તે વાંક આપણો;
જેમ કોઈ ભોજન જમાડવા કરે, ત્યાં રિસાણો તે રિશે ફરે;
પૂર્ણાનંદ પીરસનારો રહે, અખા અભાગિયાને કોણુ કહે. ૭૧૧
પૂર્ણાનંદ તો પૂર્ણ દયાળ, સર્વ જીવની કરે સંભાળ;
દયા સારુ લે દશ અવતાર, અસુર નિકન્દન ભક્ત ઉદ્ધાર;
દયાએ કીધું ગીતા ભાગવત, દયા કરી સરજાવ્યા સંત;
દયા સારુ દાખવ્યા ધર્મ, અખા હરિનો મોટો મર્મ. ૭૧૨
આત્મ ઉપકાર કઈ પેર કરે, કોણુ ઉપકારે આત્મા ઠરે;
ભક્ત યથારથ જે કોઈ હોય, આત્મા સહિત સમર્પે સોય;
કરી સમરણુ નિર્મળા થાય, અખા ધણીના ચકો ઠેરાય. ૭૧૩

---

* શાકટ=અધર્મિ.

દેહ કાળ દૂત પદને નડે, જેમ સજીવન સાથે સજીવન લડે;
પણ જીવન્મૃતક જે વિરલા ભમે, તેને તે સજીવન શું દમે;
જડ ચૈતન્યતે શબની સમાન, અખા તેજ સજીવન જેને વસ્તુજ્ઞાન. ૭૧૪
જગત પ્રપંચ એમ ચાલ્યો જાય, જીવપણે જીવે તે સજીવ કહેવાય;
જડવત્ જીવનો એવો મતો, જીવન્મૃત જ્ઞાની ગણવો અણજીતો;
મૃતકજ્ઞાની તે સજીવન સહી, અખા જીવપણે જીવે તે જીવતો નહી. ૭૧૫
મૂળ સ્વરૂપ કહ્યું નવ જાય, એક સ્વરૂપ તે કેમ કહેવાય;
પ્રભુ આકાશથી ઉંચા ઘણા, ઉંડાપણની નહિ કંઈ મણા;
દશે દિશામાં વ્યાપક અનૂપ, એ હૃદયે થાય કેમ અકળ સ્વરૂપ;
પૂર્ણાનંદે કરી વિચાર, સ્વરૂપ ધારણ કર્યો ઉપકાર. ૭૧૬
જેને જડયું તેને સમું ફળ્યું, જેમ બીબે રૂપ ઢળેવણ ઘડયું;
વણ ઘડ્યો જેમ ઉપજે ઘાટ, અહંકૃત જ્ઞાન એ મોટો ઉચ્ચાટ;
નિત્ય અનિત્ય સમજાયું ખરું, અખા પ્રપંચને મેલ પરું. ૭૧૭
સમજુ શાખી અર્થી આચરે, તેની તરેવડ શું પંડિત કરે;
પંડિતને પંડિતાઇનું જોર, પણ અંતઃકરણમાં અંધારું ઘોર;
અખા તેથકી પ્રાકૃત ભલા, જો આવે સમજ્યાની કળા. ૭૧૮
શબરી સંસ્કૃત શું ભણી હતી ભાઈ, કયા વેદ વાંચ્યા કરમાબાઈ;
વ્યાધ તે શું ભણ્યો તો વેદ, ગણકા શું સમઝતી ભેદ;
વળી સ્વપચની સમઝયો રીત, અખા હરિ તેના જેની સાચી પ્રીત. ૭૧૯
ઝીણી માયા તે છાની છરી, મીઠી થઇને મારે ખરી;
વળગી પછી અળગી નવ થાય, જ્ઞાની પંડિતને માંહિથી ખાય;
પણ ઝીણો થઇને ઝીણી હણે, અખો સાચી પ્રીત તેની ગણે. ૭૨૦
ન્હાયા ધોયા ફરે ફુટડા, ખાઇ પીને થયા ખુંટડા;
જગત પ્રમોદે જાડા થઈ, પણ ઝીણી માયા તે માંહી રઈ;
કાપ કરે તે ઝીણીની પક્ષ, તે ઝીણી જાડાને કરશે ભક્ષ. ૭૨૧
છતી આંખને જઇ આથડે, જેમ પતંગિયો દીવામાં પડે;
જો કદાપિ ઉપજે વૈરાગ, તો ભક્તિ માંહિથી ન દીએ માગ;
કોઈ કમાય ને કોઈ ખાય, કહે અખો મુડી કયાંથી થાય. ૭૨૨
મુડી વણ કંઈ મહીપતિ વહ્યા, મુડી વણ કંઈ લોકજ રહ્યા;
મુડી વણ કંઈ કહાવે મહંત, મૂડી વણ કંઈ ભેખ અનંત;

સુડી વણુ કંઇ ધનવંત ઘણા, હીરા માણેકની નહીં કંઇ મણા;
અખા રહેણી આંક લખ્યો નહિ એક, એમ એકડાવોણ્યાં ચીંડાં અનેક. ૭૨૩
અનેક રૂપે માયા રમે, ત્યાં તેવી જ્યાં જેવું ગમે;
વળી જો કોઇને જ્ઞાન ઉપજે, તો જ્ઞાની થઇને ભેળી ભજે;
જે કર્મ હોય મૂકવા જોગ, અખા તેનો જ પડાવે ભોગ. ૭૨૪
એવા માયાના ઘણા છે ઘાટ, જ્યાં જોઇયે ત્યાં માયાનાં હાટ;
હાટે હાટે વહોરતા હોય, કોય ખાટે કોય મૂળગું ખોય;
ધન વોહોરતિયા જેણે વસ્તુ જોઇ, અખા પ્રેમનાં પાત્ર વડા નર સોઈ. ૭૨૫
મોહ માયા નરમાઇનિ શું કરે, બળતી અગ્નિ પણ જળમાં ઠરે;
તૃણ તરુવરને અગ્નિનો ભેવ, આકાશ દાઝ્યું તે કોય ન કહેય;
એમ અલ્પ આનંદિ સદા અલ્પાય, અખા પ્રેમાનંદનો પ્રલય ન થાય. ૭૨૬
પ્રેમાનંદની ભક્તિ આકરી, વસમી વાટ મહા ખરે ખરી;
કામ રહિત તે કામનો વેશ, તેનો જ્ઞાની પંડિતને ન લાધે દેશ;
પ્રેમાનંદી જ્યાં ગાય ને વાય, અલ્પાનંદીને અટપટું જણાય. ૭૨૭
અલ્પાનંદી પોતાને પ્રેમાનંદી ભણે, જેમ વાંઝણી પુત્ર ખોળામાં ગણે;
વાંઝણી પુત્ર તે શોભા અભિમાન, પણ ઉદરમાં નથી ઉપન્યું ગણે સંતાન;
એમ અલ્પાનંદી પોતાને ગણે ભલ, અખા પ્રેમાનંદથી ઉપન્યો પલ. ૭૨૮
એમ ગાય વજાડે ગુણિજન ઘણા, રંગે રૂપાળા નહિ કાંઈ મણા;
કંઠ સુર તાળી ને તાન, ગમે ગંધર્વને પાતરનું ગાન;
પણ અખા એ તો કસબણ કહેવાયે, પ્રતિવ્રતા પૂર્વે તેમ ગાય. ૭૨૯
પતિવ્રતા તે જે પિયુને ભજે, અનાયાસે અવરને તજે;
તેનાં વસ્ત્ર સાંધ્યાં જેમ તેમ, તેની બરાબરી વેશ્યા કરશે કેમ;
અખા પતિવ્રતા કરૂપણી હોય, પણ મોટો ગુણમાંહે પતિવ્રત જોય. ૭૩૦
પતિવ્રતા તે જે સાચું વદે, સાચું બોલ્યું કેને ન સદે;
સાચું જેમ લીંબડાંનું પાન, તેમ કડવું લાગે સર્વે જ્ઞાન;
કડવે રોગ કાયાનો જાય, અખા મીઠાણે રોગ બમણો થાય. ૭૩૧
રોગીને તો કડવું ઘટે, લીંબડો પીધે લોક માંહિથી મટે;
નિર્ગુણ લીંબડો જો રોગ નિર્ગમે, તો સગુણ ભોજન સુખે જમે;
નિર્ગુણ થઈ સગુણમાં મળે, તો અખા દૂધમાં સાકર ભળે. ૭૩૨
વિષય સગુણ તે વિષનું રૂપ, હરિ લીલા સગુણ તે અમૃત રૂપ;

વિષ અમૃત જો ભેળાં થાય, તો વળતું સર્વે વિષ થઈ જાય;
નિર્વિષપણે કરે પ્રેમકલ્લોલ, અખા સર્વે મીઠું જેમ ઘી ને ગોળ. ૭૩૩
નિર્વિષપણું તે સજીવન દશા, વિકાર સહિત તે મુડદાં જશા;
મુડદાંની આભડશેઠ ઘણી, તે આભડશેઠ કોઇએ નવ ગણી;
અળગી આભડશેઠ જોવા જાય, પોતાની આભડશેઠ પલ્લે ન થાય. ૭૩૪
પોતાનું કોઈ ન જુવે મૂળ, કોણ છે જીવ ને કોણ છે સ્થૂળ;
કયો જીવ ને કયો એ દેશ, કયાંથી આવી કર્યો પ્રવેશ;
જાતો કયાં તે સમાસે જઈ, અખા એ અજાણપણુ સર્વ માંહી. ૭૩૫
અજાણી વસ્તુ મહા અનૂપ, ધણીના અંશ ને ધણીનું રૂપ,
જેમ અર્ણવ જળ રણમાં પરવરે, જામે ત્યારે નામ તેનું નોખું ઠરે;
તેમ ધણીના અંશમાં પરવર્યો ભાઈ, આસુરી રણમાં રહી સમાઈ. ૭૩૬
અજ્ઞાની કહે હરિ એમ કેમ હોય, નોખો નોખો ઘણું વગોય;
સુખિયો દુઃખિયો થઇને દળાય, એવી ગડબડ કહો કેમ કળાય;
અખા તેનો આજ જવાબ, જે સુખ દુઃખથી હરિ અળગા આપ. ૭૩૭
જેમ લુણ આવી આંધ્રણમાં ઉકળે, તો અર્ણવ તેથી શે ન બળે;
તેમ સુખ દુઃખ સઘળાં જીવને, તેમાંથી કાંઈ નથી શિવને;
લુણજળ થઈ જળમાં ભળે, એમ સુખદુઃખ અખા દાસ થયે ટળે. ૭૩૮
લુણ તો જળમાં જઇ જળ થયું, ત્યારે લુણપણાનું નખોદ ગયું;
ઘણા કહે જ્યોતમાં જ્યોત સમાઈ, એમ દાસનું નખોદ ન હોય ભાઇ;
જળનું લુણ તે જળમાં ખપે, અખા હરિના દાસ તે હજુરમાં જપે. ૭૩૯
નકલ એમ ઉરમાં નહિ આણ, હરિજન રૂપ અસલ કરી જાણ;
એ દિઠે આપણો સરશે અર્થ, જોયા કરે મર જુજવા ગ્રંથ;
ચડથકી તો ડાળે ચહડાય, અખા ડાળેથી થડે ઉતરાય. ૭૪૦
થડને ગ્રહો એમ સઘળા કહે, પણ ડાળ વિના ફળ કયાથી લહે;
એકલું થડનું થડ જો હોત, તો કોણ કહેનાર ને કોણ આ જોત;
અખા ડાળ પત્ર પુષ્પફળ થડમાં, તેમ લીલા અવતાર નામ સર્વેઅટલમાં. ૭૪૧
ઉપમા સહિત જે આત્મા કથે, તે મહી વિના જેમ પાણી મથે;
પાણી વિના જે મહી ડોળવું, તે ભાંગે ઘણું પણ થાય ધોળવું;
જુગતી જાણ્યાવિના જો એકલુ હોય, તો અખા એકસે નવનીત થાય. ૭૪૨
તેમ આપ ટાળી જો જુગ આચરે, તો ગુણવડે ગુણાતીતને વરે;

ગોરસને જળ ભેગાં મળે, મથે તો રૂપ મહી જળનું ટળે;
મથતાં માખણુ થાય પ્રકાશ,'અખા પછી રહી તે પરથી છાશ. ૭૪૩
નવનીત કમાયો જુગતેકરી, જેમ દેહઆત્માવડિયે ઓળખ્યા હરી;
તે વિવેકી સદ્ગુરુએ વલોવ્યું જદા, નવનીત નિરાળું પામ્યો તદા;
અનુભવ અગ્નિએ કિધું તૂપ, અખા ભાળ એ બ્રહ્મસ્વરૂપ. ૭૪૪
મન મૂકી જેણે ભક્તિ કરી, તેણે દીઠા નિરંતર હરી;
પૈની પેરે ઘરમાં વસ્યો, તે શોક ન રોયો ન હર્ષે હસ્યો;
અખા તે જ નર સુખિયો થયો, દ્વંદ્વાતીત નર સુખમાં રહ્યો. ૭૪૫
આદિ કર્મ કીધે જીવ થાય, જેને કારણુ અહંતા પરઠાય;
પંડિત જાણે કર્મનો મર્મ, અખો જાણે જીવ સાથે ધર્મ;
એ વિગત કરે તે વક્તા ખરો, અણજાણપણે ભૂલાં કાં ફરો. ૭૪૬

છપ્પા સંપૂર્ણ

સામળભટ

સાંસારિક વાર્તાઓ રચનાર એક મહાકવિ*

(આ કવિ સંવત ૧૭૪૦ થી ૧૮૨૩ સુધીમાં વિદ્યમાન હતો.)

નંદબત્રીશી

ચોપાઈ

શ્રી શારદાને નમાવું શિષ, આરાધુ ઉમયાપતિ ઈશ;
શ્રી ગણપતિના પૂજું પાય, જેથી કામ સકલ સિદ્ધ થાય. ૧
શ્રી ધિંગડમળ શ્રી રણછોડ, આરાધું બેહૂ કરજોડ;
બટુકનાથ મોરો મહારાજ, લક્ષવસા એ રાખે લાજ. ૨
નોધારાની વાહારે ચઢે, સંકટ સમયે આવી અડે;
બહુચર માતની કરુણા ઘણી, કહું કથા નંદબતરીશીતણી. ૩
કવિતા સહૂતણો પરતાપ, વરધ ખોટ સહુ કરજો માફ;
બ્રાહ્મણ ભાટ ચારણ સહુ વરણ, વંદુ શ્રીગુરુનર્ણા તે ચરણ;
પદબંધ ચાતુરી લીલવિલાસ, કહે કરજોડી સામળદાસ. ૪

દોહરા

પશ્ચિમ દિશાએ નન્દનગર, નન્દસેન રાજન;
રાજ્યકાજ અધિકાર છે, વૈલોચન પરધાન. ૫
તે રાજા ઘણો શિળગુણી, ભોજસમો દાતાર;
કોકસમાને રૂપ છે, કામતણો અવતાર. ૬
સકલશાસ્ત્ર જાણે જુક્તિસું, ચતુર શિરોમણિ રહોય;
હાસ્ય નાદ નાટક વિષે, નહિ સમોવડ કોય. ૭
(મહાભક્ત ભગવાનનો, કામ સમાને રૂપ;
અવિદ્યા એકે નહીં, શિલવંત ભડ ભૂપ.) ૮
મકર પચીસે મલપતો, છે ઈશ્વર સમ તેજ;
પ્રજા પાળે પ્રીતશું, સહુથી રાખે હેજ. ૯

*સામળભટના જીવન ચરિત્ર વિષે "ઉત્તમ કર્મ સંવાદ"નું છુટું છાપેલું પુસ્તક જુઓ.

દાન દયા કરે ઘણું, લાયક સકલ શુભ ધામ;
ધીર વીર કાવ ચાતુરી, કરે પરમારથ કામ. ૧૦
સ્ત્રી શોભે ભલી ભાતશું, ચતુર શિરોમણિ હોય;
નવરસ ગુણ જાણે નવલ, ભેગ વાત મન જોય. ૧૧
પ્રતાપવંત પ્રધાન છે, રાજ્યતણો સૌ ભાર;
અષ્ટાદશ સહુ વર્ણ જે, દક્ષ અને દાતાર. ૧૨
નગર અતિ રળિયામણું, ઇંદ્રપુરી નિર્વાણ;
રાજ પંડિત પ્રધાન સૌ, નીતિ સકલના જાણ. ૧૩
ઘેર ઘેર મંડપ દ્રાક્ષના, વારુ એલચી વન;
પાન ફોફળ લીલા ઘણી, કદલી આમ્રનાં વન. ૧૪
કમળ ખીલ્યાં સરોવર વિષે, બોલે ચાતક મોર;
વેલ ફૂલી વાડિયો ભલી, શુક મૈના ચકોર. ૧૫
ઘેર ઘેર દદામાં ગડગડે, ઓચ્છવ અધિકો હોય;
વર્ણન કરીએ કેટલાં, સાચું કહ્યું સોય. ૧૬
રામરાજ સરીખડું, કોઇને ન ગાંજે કોય;
રાજા અને રંકજન, ધર્મ રાજે સૌ રહોય. ૧૭
ભાર અઢાર ફળે સદા, સુખ પામે સહુ લોક;
વ્યાધિ રોગ વ્યાપે નહિ, નહિ સંકટ નહિ શોક. ૧૮

ચોપાઈ

એક સમે પોતે રાજન, મહિપતિયે વિચાર્યું મન;
તેહ સમે ગઈ છે મધરાત, રાય વિચારે હૃદિયા સાથ. ૧૯
બધા નગરની ચર્ચા જોઉં, મારા મનનો સંદેહ ખોઉં;
અનેક વાત તે કેમ બોલાય, ન્યાય અન્યાય કેવો તોળાય. ૨૦
સુણી વાત બધી બહુમુખી, જોઉં પ્રજા સુખી કે દુઃખી;
નિશા ચર્ચા જોવા થયો તૈયાર, અંગે ધર્યાં ધનુષ હથીયાર. ૨૧
વારુ ઘર મંડપ જોઈ વળ્યો, આપ એકલો પંથે પળ્યો;
જોયું ચૌટું સાવટિ ને ચોક, જોયાં મ્હેલ મેડિ ને ગોખ. ૨૨
ગલી કુંચી શેરી ને પોળ, જોઈ દુકાન દોશીની ઓળ;
જોયાં વેપારી કેરાં હાટ, જોઈ દશ દરવાજા વાટ. ૨૩
જોયું નગર પછિ આવ્યો બહાર, દીઠું સરોવર ભરીયું વાર;
તે વેળા એક ધોબી ધૂવે, તે તો રાજા દષ્ટે જૂવે. ૨૪

કરે વિચાર નગરનો ધણી, આ વેળા કોણ ધોયાતણી;
ભૂત પ્રેત કે વ્યંતર હશે, બોલાવતામાં નાશી જશે. ૨૫
છાનોમાનો પાસે ગયો, એટલે ધોબી ધોતો રહ્યો;
સંગાથે બોલ્યા બેહુ જણા, ભય પામ્યા તે મનમાં ઘણા. ૨૬
કોણ કોણ, કહીને દીધો સાદ, માંહોમાંહે લાગ્યો વાદ;
રાજા જાણે કોઈ ધોબી મુવો, અવગત જીવે ભૂત જ થયો. ૨૭
પરિયટ જાણે કોઈ આવ્યો પ્રેત, કપટે કરવા મુજશું હેત;
એવો મનમાં સંદેહ પડ્યો, રાજાને મન ક્રોધ જ ચડ્યો. ૨૮

દોહરા

રાજા કહે તું કુણ છે, આ વેળા આ દિશ;
બોલ સાચું ઉતાવળો, નહિ તો છેદું શીશ. ૨૯
ભૂત બેગો બિતો નથી, ડાકણ કહાડું દૂર;
રાક્ષસને રોળું અમો, તુજને કરું ચકચૂર. ૩૦
ત્યારે પરિયટ બોલિયો, આણી મનમાં તાપ;
તુજથકી બિહિતો નથી, શું છે ભૂતના બાપ? ૩૧
રાજા કહે પ્રથમ કહું, હું તો મારું નામ;
ત્યાર પછી કહે તાહરું, થાય આપણું કામ. ૩૨

છપ્પો–સમસ્યા

કરું રંકને રાય, રાયને રંક કરીજે,
મારે વશ સહુ કોય, કોઈ વશ અમો ન રહીજે;
અનમી ને' હંકારિ, સાર વાત દિલમાં દાખું,
પુત્ર મિત્ર સહુ જન, તેમને લેખે રાખું;
મારણ પાલણ માનવ અમો, પરદેહી જીવ ઘાલું નહીં,
લક્ષ જીવ સાથે નિત નિસરું, તે એકલો આવ્યો અહીં. (રાજા) ૩૩

ચોપાઈ

તે પરિયટે વિચાર્યું મન, એ તો મારો નંદરાજંન;
ચતુરશિરોમણિ એ છે રાય, હું છું પણ એની પ્રજાય. ૩૪
એણે નામ સમસ્યામાં કહ્યું, લક્ષણ જોતામાં મેં લહ્યું;
મારા મનની રાખું મામ, કહું પટંતરે મારું નામ. ૩૫

છપ્પો–સમસ્યા

ધરે અંગ રાય ને રંક, રંક રાજાશો દીસે,
શોભે શાહ સુલતાન, માન પામે મન હીસે;

એક વસાનો જંન, કરું હું લક્ષ વસાનો,
મૂજ રીસથી બને, માનવી અર્ધ ટકાનો;
જે ઢાંકણુ સહુ જગ વિષે, રૂપ સમારે તાહરૂં;
અમો સમારું તેહને, નામ સમજી લ્યો માહરૂં. (ધોબી) ૩૬

ચોપાઈ

અરસ પરસ ઓળખિયા બેય, ભાંગ્યો મનતણો સંદેહ;
હરખ બેઉના મનમાં થયો, રાજા પરિયટ પાસે ગયો. ૩૭
આ વેળા તે શું છે કાજ, એકલા કેમ આવ્યા મહારાજ ?
નહિ સાથે હસ્તી ઘોડલા, નહિ સાથે પાયક જોડલા. ૩૮
રૂપ અનૂપમ કોમળ જાત, કાળી અંધારી માઝમરાત;
સુણુ રે પરિયટ, રાજા કહે, કહું સંક્ષેપે તે મનમાં લહે. ૩૯
નગરચર્યા જોવા આવિયો, માટે સાથે નથિ કો લાવિયો;
સંદેહ એક ઉપન્યો છે મુને, તે માટે પૂછું છું તુંને. ૪૦
(મધ્ય નિશાએ કેમ આવિયો, શા કાજે કોનાં લાવિયો ?)
મધરાતે તું બેઠો ધૂવે, બીક કોની મનમાં નવ જૂવે. ૪૧
સાચી વાત કહેને આજ, લેશ માત્ર નવ રાખિશ લાજ;
પરિયટ કહે સાંભળીએ રાય, એ સમજી લેજો સમસ્યાય;
કહું સમસ્યા તે મનમાં ધરો, સુણી વાત ને પાછા ફરો. ૪૨

છપ્પો–સમસ્યા

લિયે લંક લપટેણુ, ઠેઠ નહિ રામ જ રાવણુ,
હરણુ સીતને નામ, કામ નહિ પતિત રાવણ;
હણ્યા કૌરવ જે વીર, પેર જો જો મન વિચારી,
કામિનીને મન નેહ, ન શોભે તેવણુ નારી;
એક દંતધાવનની બે કરો, તેના નામે નામ,
તેહ સમારણુ કારણે, આવ્યો છું આ ઠામ. (ચીર) ૪૩

ચોપાઈ

નવસેં નવાણું-પૂર્યાં શ્રીહરી, સમસ્યા પરિયટે પૂરી કરી;
નંદરાય—
દિવસે સમારે નહિ શામાટ, અરધી રાતે કેમ આવ્યો ઘાટ. ૪૪
એ અચરત તો મુજને ઘણું, સાચું વચન સુણવા તુજતણું;
એણી પેર બોલ્યો રાજંન, ત્યારે પરિયટે કહ્યું વચન. ૪૫

છપ્પો—સમસ્યા

દો લોચન, ખટ ચરણ, વરણ તો શ્યામ સરખો,
ઘોર નાદ, મુખ પીત, સ્વાદિયો તે પુરુષ રસિઓ;
પીએ પ્રેમ નિશદિન, શીશ મોટો સહુ અંગે,
રસિક મધુર કરિ ગાન, રહે સુગંધી સંગે;
સુઘડ નારીના સ્વેદનો, મદ પરિમલ છે અતિ ઘણું,
તેથી આવ્યો છું આ સમે, મુજને ભય છે. તે તણું. (ભમરો) ૪૬

ચોપાઈ

રાજા મનમાં રીઝ્યો ઘણું, વચન સુણીને પરિયટતણું;
અરે ભાઈ એવી કુણ નાર, મેં તો નવ દીઠી સંસાર. ૪૭
જેના પરિમલ પટકૂલ પાસ, દેખી ભમર ઉતરે આકાશ;
એવી રામા રાણી કો તણી, પૂછે એમ નગરનો ધણી. ૪૮
દેવાંગના એવી નવ હોય, શીઘ્ર મહીપતિ બોલ્યો સોય;
તે સંભળાવો મારા વીર, મારે હૈડે નવ રહે ધીર. ૪૯
કહે પરિયટ, સાંભળો હો રાય, મારા મુખથી કેમ બોલાય;
સતી નિંદા કેમ કરીએ આપ, થાએ સ્ત્રીહત્યાનું પાપ. ૫૦
સ્ત્રીનિંદાથી ખોઇએ પ્રાણ, સમજો કાંઈ ચતુરસુજાણ;
નારીનો નેહ થોડો કરે, તો ભવસાગર સહેજે તરે. ૫૧

શ્લોક—અહિક્રીડા વણિઙ્મિત્રં લીલયા વિષભોજનમ્ ॥
त्यजेच्च योषितां संगं यदि कल्याणमिच्छति ॥ ५२ ॥

ચોપાઈ

નંદ રાજા એમ પૂછે ફરી, પ્રબોધ શિક્ષા પરિયટે કરી;
રાજા કહે શું દેછે શાખ, એવી હું જાણુંછું લાખ. ૫૩
સાંભળજો નરપતિ શ્રી નાથ, આખર તારો ઉપર હાથ:
જે સમસ્યા અમો કાજીએ, તે એંધાણ ઓળખી લીજીએ. ૫૪

છપ્પો—સમસ્યા

વર્ણે સહુથી રંક, અંક રાજાથી ઝાઝો,
વરતે અધિકી આણ, લોક માને જશ આઝો;
તમને જીતે તેહ, તે તમથી ન જિતાયે,
નેહ વચન તમને કહું, એ નર જિતો હો રાય;

ભોગી તમ સરખો ધણો, આદ્ય અધિકાર અતિ ઘણો,
પરખો જાત પ્રમદાતણી, પદ્મિની નાર ઘર તે તણી. (વણિક પ્રધાન) ૫૫

ચોપાઈ

આપ ઘેર આવે જે કામ, તેનું જે કહેવાએ નામ; (પર)
રાંધ્યુ અંન જેને કહેવાય, તેનું નામ વિચારો રાય. (ધાન) ૫૬
એ બેનો કરો એક વિચાર, મેં કહ્યું તે નરઘેર નાર;
પંખી ઉડે જેને જોર, એ વાતનો એટલો અંકોર. (પર) ૫૭
જેને આધારે રહે છે પ્રાણ, ચેતો નામરે ચતુરસુજાણ; (ધાન)
એ બે પ્રીછી કરીએ પેર, મેં કહી સ્રી છે તેને ઘેર. ૫૮
ચેત્યો રાજા સર્વે લહ્યું, પરિયટે જે વચન જ કહ્યું;
પ્રીત કરીને લીધો પાર, જુગતે તેને કરિયો જુહાર. ૫૯
સ્રીનું નામ સમજ્યો સાનમાં, ગુણવંત રાય ગયો ગામમાં;
થયાં અંગ ને ચિત્ત પરવશ, જીવ થયો તે સ્રીને હસ્ત. ૬૦
થયું મન ચિંતાતુર અંગ, લાગ્યો તે રામાસું રંગ;
મોહ પામ્યો મન વ્યાકુળ થયો, રંગ મહોલમાં રાજા ગયો;
ન આવે નિદ્રા ન ભાવે અંન, વ્રેહે વ્યાકુળ રાજાનું મંન. ૬૧

શ્લોક—दर्शनाद्धरते चित्तं स्पर्शनाद्धरते बलम् ॥
संभोगाद्धरते वीर्यं नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥ ६२ ॥

છપ્પો

કાને સુણી તબ ક્રોડ, લાખ જબ નયણે નરખી,
બોલી તબ હજાર, સોએક વાત દિલમાં પેખી;
નજર ભઈ રસબસ, દશ મૂલ પાલવગ્રહી.
આલિંગન તબ એક, અધેલી ચુંબન ઘટ જોઈ;
સ્રી ભાર પટંતરે, અમૂલખ કોડી દ્રામકી,
ચાખી તબ ચિત્તસેં ગઈ, નહિ કોડી કામકી. ૬૩

ચોપાઈ

કાને સુણી તવ લાખ કરોડ, માટે મહિપતિને લાગી હોડ;
દુઃખે પાપે વીતી જામિની, વિચાર કરે જોધશું કામિની. ૬૪
જો જાણે મારો પરધાન, એ વાતે ઘટે મુજ માન;
આપ હૈયે રચ્યો પ્રપંચ, સ્રીને મળવા કીધો સંચ. ૬૫

પ્રાતસ્કાળે ઉઠયો રાય, સંપૂર્ણ કીધી સભાય;
તે વેળા આવ્યો પરધાન, મન થકી દીધાં બહુ માન. ૬૬
કહે રાજા હું કહું તે કરો, કચ્છ દેશમાં જઈ પરવરો;
લ્યો ટકા દશ વીસ કરોડ, લાવો ઘોડા મનગમતી જોડ. ૬૭
સર્વે સૈન્ય સુંઢાડો સાથ, દ્રવ્ય અનંત રાખોની હાથ;
જે જોઇએ તે લેજો સહી, કશી વાતની ન્યૂનતા નહીં. ૬૮
બીજી વાત મા કહેશો વળી, ઉઠો શીઘ્ર કરો આ ઘડી;
જો મુજને ઉપજાવો સુખ, એ વાતનું ન ધરશો દુઃખ. ૬૯
કહે પ્રધાન સાંભળો મહારાજ, શું ઘોડાનું હમણાં કાજ;
રિક્તા તિથિ વિષ્ટિ વ્યતિપાત, આજ જાતાં થાએ ઉત્પાત. ૭૦
કાલ પરમ માંહે ચાલશું, અશ્વ તમને આણી આલશું;
કહે રાજા સાંભળરે ભ્રાત, મારા મનની ન લહે વાત. ૭૧
જે વાતનો કેડો લીજીએ, સિદ્ધ પાર તેનો કીજીએ;
સભા મધ્ય જો જાય વચન, ત્યારે હું શાનો રાજન? ૭૨
અવજોગ તે તો પહેલો મુને, ત્યાર પછી તો નડશે તુંને;
હમણાં જવાનું ન કરો સહી, આજથકી પરધાન જ નહીં. ૭૩
ચાકર તે જે પાળે બોલ, માણસ તે જે પાળે કોલ;
સ્ત્રી જે પાળે પતિવ્રત ધર્મ, બ્રાહ્મણ જે પાળે ખટકર્મ. ૭૪
પવિત્ર તે પાળે આચાર, હરિજન જે મૂકે સંસાર;
રાજા જેહ પ્રજાપ્રતિપાળ, સત્યવાદી નવ બોલે આળ. ૭૫
પંડિત જે પરખે પુરાણ, સાહસિક જે હોએ સુજાણ;
જોગી તે જે પાળે જોગ, વૈદ જે પારખે રોગ. ૭૬
વર્તિક તે જે વ્રત આચરે, દુઃખભંજન તે સૌ દુઃખ હરે;
પુત્ર તે જે ગયાએ જાય, જિત્યો તે જે ગંગા નહાય. ૭૭
ધનપતિ તે જે ધારે ધરમ, સંન્યાસી જે જાણે બ્રહ્મ;
રળ્યો તે જે ખરચે હાથ, સારી સ્ત્રી જે સ્વર્ગે સાથ. ૭૮
જ્ઞાની તે જે જ્ઞાને સજે, ભક્ત હોય તે ભગવાનને ભજે;
વૈભવ તે જે વિભૂતિ ધરે, આશા ત્યાગી તે આશ ન કરે. ૭૯
મહિપતિનું જે રાખે માન, તેનું નામ પૂરો પરધાન;
મારો વજીર ખાસો છે તું, જા આ વેળા કહું છું હું. ૮૦

કહે પ્રધાન સુણો પુરપતિ, રીષ મા કરશો રાજા રતિ;
જે પામો પડે તે દાય, જે રાજા બોલે તે ન્યાય. ૮૧
જે નિર્ધન બોલે તે નાય, બોલ પાળે તે શાહ જ હોય;
પંચ પ્રમાણુ કરે તે ન્યાય, જે મારે મરે તે ધાય. ૮૨
નાઠો રાહ જડે ત્યાં જાય, આચાર ભ્રષ્ટ તે તો અન્યાય;
ભૂખ્યો તે જે જડે તે ખાય, વંઠ્યો તે જે ગમે તે ગાય. ૮૩
અણચાલે થયુ તે થાય, બહેક્યો મન ગમે ત્યાં જાય;,
ધનવતી ચિતવે તે થાય, અતિ બળિયો જે વજ્જરકાય. ૮૪
આંવળો જાર જે ઘરમાં રમે, ભેલ્લા નાર ગમે તે કરે;
આંચળ સુખ આપે તે ગાય, ઓસડ તે જે રોગ મૂકાય. ૮૫
જે પૃથ્વી પાળે તે રાય, પયઃપ્રાન કરાવે તે સત માય;
કાયા ચિત્ત વશ કરે તે સુન્ય, અતિ બળિયો જેનું બહુ પુન્ય. ૮૬
દુખિઓ જેહ વિદેશ જાય, ગૃહસ્થ તે જે લ્હાણું લાય;
પૂજ્ય તે જે પરમારથિ થાય, સુખિયો જે નીરોગી કાય. ૮૭
ભલુ કરે તે ભૂપત રાય, વાંક વિના કોપે અન્યાય;
ચતુર તે જે કીર્તિ ચાહે, વિવેકી જે વિચારે મનમાંહે. ૮૮
રાજા કહે તે સારો આદેશ, ચાકર બોલ ચડાવે શીશ;
એમ કહી ઉઠ્યો તે ઘડી, સેના સુંઢાડી પોતા તણી. ૮૯
લક્ષ્મી અનર્ગળ લીધી ઘણી, આજ્ઞા માગી મહિપતતણી;
પ્રધાન ચાલી કચ્છમાં ગયો, રાજાને મન ઓચ્છવ થયો. ૯૦
અરુણ આથમ્યો ને પડી છે રાત, રાયે વિચાર્યું હૃદિયા સાથ;
બીજા કોઇને નવ કહિ વાત, આપે એકલો ચાલ્યો જાતો જાત. ૯૧
ક્યાંહાં નર ને વળિ કહિયે નાર, જારને મન શાનો વિચાર;
પહોંચે કે નવ પહોંચે ઠામ, કરે મનનું ગમતું કામ. ૯૨

શ્લોક—कामातुराणां न भयं न लज्जा ह्यर्थातुराणां न च बंधुमित्रम् ॥
चिंतातुराणां न सुखं न निद्रा क्षुधातुराणां न बलं न तेजः ॥ ९३ ॥

ચોપાઇ

જાર બુદ્ધિ જેને મન વસી, લાજ મર્યાદા તેને કશી;
ગુણિકાને મન શેની લાજ, આળસુને મન શેનું કાજ. ૯૪
ભિક્ષા તેને શાનો ભોગ, જોરાવરી તે શાનો જોગ;
ભંગીને મન શાની નાત, વ્યસનીને મન શાની જાત. ૯૫

મદ્યપાન પીએ તે શાનો પવિત્ર, ભુંડું તાકે તે શાનો મિત્ર;
અકરમીને મન ઉદ્યમ કશો, સૂમ હોય તો શાનો હશો. ૯૬
શેઠાઇમાં તે શાનું સત્ય, પટેલાઇમાં શાની પત્ય;
પરમારથમાં શાનું પાપ, સિદ્ધાઈ ત્યારે શાનો શાપ. ૯૭
સત્ય વિના તે શાની સતી, પીડા દે તે શાનો પતિ;
સંતોષીને શાનું દુઃખ, ધન વિના તે શાનું સુખ. ૯૮
દાતાને મન શાનું ધન, શૂરાને મન શાનું તન;
ભામિની ભલી વિના શો ભોગ, શુદ્ધ ચિત્ત વણુ શાનો જોગ. ૯૯
દરિદ્રી હોય ત્યાં ડહાપણુ કશું, પુત્ર વિના ઘર સૂનું જ કશું;
નાત નહિ ત્યાં શાની રીત, હેત વિના તે શાની પ્રીત. ૧૦૦
ગુણુ વિના તે શાનું રૂપ, પ્રજા પીડે તે શાનો ભૂપ;
વિવેક વિના તે શી વિદ્યાય, નિર્લજ્જને મન શી નિંદાય. ૧૦૧
કંઠ વિના તે શાનું ગાન, તાલ વિના તે શાનું તાન;
દયા વિના તે શાનું દાન, મોટમ પાખે શાનું માન. ૧૦૨
હરિજનને શાનો સંસાર, ખરી વાતમાં શાનો ખાર;
કહ્યું કથે તે શાનો કવિ, શીખી વાત તે શાની નવી. ૧૦૩
ચોથું કહે તે શાનો ચાડ, પરઠયું લે તે શાનો પાડ;
વેહેવાર નહિ તો શો વેપાર, કમાઈ નહિ તો શાનો કાર. ૧૦૪

જાર જનને ભય નહિ મન, નિર્ભય થઈ ચાલ્યો રાજન;
દરબાર પરધાનનો દોઢીનો ઠોર, આવ્યો રાત ગઈ એક પ્હોર. ૧૦૫
વજીર મહોલે છે લોહનાં બાર, કીધો રાયે કરનો પ્રહાર;
ધીર પ્રતિહાર ત્યાં જાગિયો, મનમાંહી બિહિવા લાગિયો. ૧૦૬

જાગે જે કોઈ ધનનો ધણી, જાગે જેને ચિન્તા ઘણી;
જાગે રાત અંધારી ચોર, જાગે ઘન વરસતે મોર. ૧૦૭
જાગે જેના ઘરમાં સાપ, જાગે દીકરીઓનો બાપ;
જાગે જેને માથે વેર, જાગે જેઠ કરે બહુ કેર. ૧૦૮
જાગે જે જપતો જુગદીશ, જાગે જેને દેવું શીશ;
જાગે જે કોઈ હોયે જાર, જાગે કુલ સકુલની નાર. ૧૦૯
જાગે જેના દેહમાં રોગ, જાગે જે કોઈ સાધે જોગ;
જાગે જે કોઈ ચોકી કરે, જાગે જે પ્રતિહારું કરે. ૧૧૦

કોણ છે રે ભાઈ માઝમરાત, જે હોય તે આવજો પ્રભાત;
નહિ ઉઘાડું મારું બાર, ખોટી થશો ને લાગશે વાર. ૧૧૧
તેવારે બોલ્યો નન્દરાય, મનમાં ધરતો બહુ લજ્જાય;
લાજે જે કોઈ હોયે જાર, લાજે જે સુકુલની નાર. ૧૧૨
લાજે મૂરખ બ્રાહ્મણ ભાટ, લાજે મોટા માનભંગ માટ;
વચનભંગથી લાજે રાય, તપભંગથી યોગી લજવાય. ૧૧૩
લાજે પંડિત ચૂકે બોલ, લાજે ત્રિયા ઉતરે જ્યાં તોલ;
નીચ કામે નરપતિ ગયો, લજ્જા પામીને બોલ જ કહ્યો. ૧૧૪
ઉઘાડ ભાઈ હું નંદ નરેશ, પ્રધાન ઘેર કરવો છે પ્રવેશ;
ઘણું જરૂરનું મારે કામ, તે માટે આવ્યો આ ઠામ;
શીઘ્ર ઉઘાડી ચરણે લાગ, જે જોયે તે મુજપાસે માગ. ૧૧૫

દોહરા

રાય પ્રત્યે કહે પોળીઓ, સાંભળિયે રાજંન;
બાર તો નહિ ઊઘાડીએ, વરત્યું ત્યાં મંન. ૧૧૬
આ વેળા તસ્કર નીસરે, (કે) રમવા નિસરે જાર;
માટે જાઓ પાછા ફરી, રાખી આપનો ભાર. ૧૧૭
પ્રધાન ઘેર નહિ માહરો, સ્ત્રી સાથે શું કામ?
અરધી રાતે એકલા, કયમ આવ્યા આ ઠામ? ૧૧૮

ચોપાઈ

ઉંદર બિલાડીને શાનો મેળ, અજા વાઘતણો શો ખેલ;
સિંહ ગજ એકઠાં કેમ રમે, ગરુડ સર્પ એકઠાં કેમ ગમે. ૧૧૯
અગ્નિ ઘૃત કેમ થાએ એક, વિપરીત એ દિસે છે વિવેક;
તમો રાય પુરુષની જાત, વિનતાશુ શી કરવી વાત? ૧૨૦
રાજા કહે, ઘડે શા ઘાટ, ઉઘાડ બાર જાવા દે વાટ;
હું જેમ જેમ રાખુ છું ભાર, તેમ તેમ તું લગાડે વાર. ૧૨૧
હમણાં વાત કરું છું સહેલ, નહિ તો ચીરાવું છું મહેલ;
પ્રધાનના તો પ્રાણ જ લેઉં, ભારે દંડ તો તુજને દેઉં. ૧૨૨
ત્યારે તારું શું છે જોર? નગર વિષે તું મારો ચોર;
રૂડું ચિંતવ જો સ્વામિતણું, આપ માન મુજને તો ઘણું. ૧૨૩
જો રાખે દોહોણી ને દૂધ, તો તું કાંઈ વિચારની શુદ્ધ;
મારે મન તો નથી કાંઈ ખેદ, તું મનમાં આણે કાં ભેદ. ૧૨૪

મૂરખ મિત્ર વેરીને ઠામ, વણુસાડે સ્વામીનું કામ;
મનમાં ડહાપણુ હોયે આજ, ઉઘાડ તુજનાં સરસે કાજ;
આવડો શો રાખે છે અંક, આખર હું રાજા તું રંક. ૧૨૫

દોહરા

કહે પ્રતિહાર રાજા સુણો, હું ભિવરાવ્યો નહિ જાઉં;
મન સમજી લાલચ દિયો, કાંઇક પ્રસન્ન થાઉં. ૧૨૬
રાય એક જેને કબજ, બીજો તક જે રાય;
ત્રીજો રાજા ગરજીઓ, ચોથો ઓશિયાળો થાય. ૧૨૭
કુંડળ કાઢ્યાં કાનથી, મૂલ જેનું નવ ક્રોડ;
આપ્યાં રાયે પ્રતિહારને, જેહ અમૂલખ જોડ. ૧૨૮

ચોપાઈ

દ્રવ્ય દેખી સહુ કરે પ્રીત, દ્રવ્ય દેખીને કરે વિપરીત;
દ્રવ્ય દેખીને નારી ચળે, દ્રવ્ય દેખી મન લોભે ભળે. ૧૨૯
દ્રવ્યે લોભ ને દ્રવ્યે હાણુ, દ્રવ્યે આસવાસના જાણુ;
દ્રવ્યે જીવ જાએ ને રહે, દ્રવ્યે ઘેલાને ડાહ્યા કહે. ૧૩૦
દ્રવ્યે કાયર ને દ્રવ્યે શૂર, દ્રવ્યે મેલો ને દ્રવ્યે નૂર;
દ્રવ્યે ચોર ને દ્રવ્યે શાહ, દ્રવ્યે રંક ને દ્રવ્યે રાહ. ૧૩૧
દ્રવ્યે કરપી (ને) દ્રવ્યે દાતાર, દ્રવ્યે ઉગારે ને દ્રવ્યે માર;
દ્રવ્યે શત્રુ ને દ્રવ્યે મિત્ર, દ્રવ્યે નીચ ને દ્રવ્યે પવિત્ર. ૧૩૨
પૃથ્વીનું કારણુ તે દ્રવ્ય, દ્રવ્ય થકી તે શોભે સર્વ;
કુંડળ જવ દીઠાં પ્રતિહાર, તવ તેણે ઉઘાડ્યાં બાર. ૧૩૩
ગયો મહેલ મધ્યે રાજંન, દીઠું જેવું ઇંદ્રાસંન;
દીઠો પ્રધાનકેરો મહેલ, તે આગળ શોભા સહુ સહેલ. ૧૩૪
દીઠું પાંજરું પોપટતણું, પંચરંગે રંગેલું ઘણું;
તે હેઠળ માંડ્યો છે પાટ, રાજા ચાલી આવ્યો વાટ. ૧૩૫
બેઠી દીઠી ત્યાં કામિની, એવી નહિ ભૂતળ ભામિની;
ચંદ્રવદની મૃગનેણી શુભ વાંક, સિંહાકારે કટિનો લાંક. ૧૩૬
હંસાગામની ગજગામિની, શરદચંદ્ર શોભે જામિની;
જેવી પુષ્પ લતાની વેલ, જેવી વાડીમાંની કેળ. ૧૩૭
જેવી ચંપાકેરી કળી, જેવી વીજળી ઝબકે ભલી;
જેવી રત્નાકરકુંવરી, જેવી શોભે સુરસુંદરી. ૧૩૮

જેની કોઈ દીપે નાગણી, નહિ શામા એની સામણી;
(જેવી રત્નકમળ દીવડી, જેવી કાશ્મીરી પુતળી.) ૧૩૯
જેવી ઈંદ્રતણી અપ્સરા, એવી એ માનુની મનહરા;
કામિની તેહ કમળનો-વૃન્દ, મુખ જાણે શરદનો ચંદ્ર. ૧૪૦
અંબુજદલ આકારે નેણુ, અમૃત જેવાં બોલે વેણુ;
પોયણુપાન સરીખા પાય, કણેરકાંબ સરખીશી કાય. ૧૪૧
લાયક તેમાં લક્ષણ ઘણા, જે કહીએ તે સોહામણાં;
રામા રૂપતણો ભંડાર, નવ દીઠી એવી કોઈ નાર. ૧૪૨

દોહરા

ચપળ નેન ખંજન સમાં, ચકવાક જુગ જોડ;
કનકકળશ ઉર ઓપતાં, ક્ષણમાત્ર નહિ ખોડ. ૧૪૩
ઉદર ઉપર ત્રિવલી પડી, પેટ તે પોયણ પાન;
ગ્રીવા કપોત સરીખડી, ઉજ્વળ ઓપિત વાન. ૧૪૪
નખશિખ શોભા નિરખતાં, ચતુરા ચતુરસુજાણ;
વ્રહે વ્યાપિક રાજા થયો, વાગ્યાં મોહનાં બાણ. ૧૪૫
પાષાણ ઘર્ષણે અગ્નિ ઝરે, અગ્નિથી જેમ ઘૃત;
અંગ અનંગ અગ્નિ વધ્યો, આકળો થયો તર્ત. ૧૪૬
ધર્મ કર્મ સહુ વિસર્યો, થયું કામવશ અંગ;
બીજું કાંઈ સુઝે નહિ, રામાશું લાગ્યો રંગ. ૧૪૭
વિસર્યો ઇષ્ટ ગુરુ દેવતા, વિસર્યો કુળ મરજાદ;
વિસર્યો મહેલ ને મેડિઓ, પ્રેમદા શુ લાગ્યો વાદ. ૧૪૮
આવ્યો નિકટ તે નિરખતાં, ભયભીત તે ધનઘોર;
દૃષ્ટિ ન ચૂકે તે થકી, જ્યમ ચન્દ્રથી ચકોર. ૧૪૯

ચોપાઈ

પોપટ પદ્મિની બેઠાં જ્યાંય, મહોલે મહિપતિ આવ્યો ત્યાંય;
સમજ્યો પોપટ સમજી નાર, ચતુર ભગી બે કરે વિચાર. ૧૫૦
આવતા ી વરત્યું છે મંન, કામ આકળો છે રાજંન;
ઈશ્વર ॥રે પણી રાખશે લાજ, કામિની કહે શું કરવું કાજ ? ૧૫૧
કહે પોપટ નવ ધરશો બીક, દેઉ છું નંદ રાજાને શીખ;
એમ ક જ઼ે તે બોલ્યો વાણિ, અધિક ચાતુરી મનમાં આણિ;
તું મુ. પત્ર જાણે છે અજાણ, આજ થાઉ હું ચતુરસુજાણ. ૧૫૨

દોહરા

કહે પોપટ ભલે આવિયા, પૃથ્વીપતિ ભૂપાળ;
આનંદકંદ નંદરાયજી, પ્રજાતણા પ્રતિપાળ. ૧૫૩
તાત તમો છો જગતના, પ્રધાન તમારો પુત્ર;
હું જાણું છું નિહાળવા, આવ્યા છો ઘરસૂત્ર. ૧૫૪
તંન નથી ઘેર તાહરો, હાજર છે સુતનાર;
પણ તે તારે આસરે, તમ પુત્રોને હાર. ૧૫૫
ખબર લેવી તમને ઘટે, ઘેર નથી જવ તંન;
પુત્ર પ્રજા સૌ તાહેરી, પિતા નંદ રાજંન. ૧૫૬
રાજા તે તો તાત છે, પ્રજા તે તો પુત્ર;
શાસ્ત્ર સાખ પૂરે સદા, સાચો અક્ષર સૂત્ર. ૧૫૭
બાઈ આવો બેસો બારણે, આવ્યા છે તમ તાત;
પિતા પાસે બેસો જઈ, કરો સુખદુઃખની વાત. ૧૫૮
બાઈ આવોની બારણે, એહ તાત નન્દરાય;
સાસરવાસો લેઈ આવિયા, તેની શી લજ્જાય? ૧૫૯
આપણ એનાં છોકરાં, એહ આપણો તાત;
પિતા પાસ બેસો સુખે, કહો મનની સૌ વાત. ૧૬૦

ચોપાઈ

નારી બોલી આણી ધીર, સામળ પોપટ મારા વીર;
અધિક બોલ તું ના બોલીશ, ચઢશે નંદ રાજાને રીશ. ૧૬૧
હુકમ રાજાજીનો લીજીએ, પછી ઉત્તર તેનો દીજીએ;
એ છે ધર્મતણો અવતાર, જાણે સકલ વિવેક વિચાર. ૧૬૨
એ છે ચૌદ વિદ્યાગુણ જાણ, માટે ઘણું શું કરું વખાણ?
ચતુર પુરુષ માટે સાંખશે, મૂરખ કોઈ મારી નાંખશે. ૧૬૩
તે માટે છાનો રહે ભ્રાત, અધિક શાને કરે છે વાત?
વિવેક વાત માહારે દિલ વસી, નંદરાયને શિખામણ કશી. ૧૬૪
નિશાળગરણું સરસ્વતીને કશું, કંચન આગળ તે શું ઓ
હનુમાન આગળ શા હેકડા, કરોડ આગળ શા એપ
ચૌદ જાણે તેને શા ચાર, સતવાદીને શાનો રત
પુત્ર આગળ બીજી શી પ્રીત, વેદ આગળ બીજાં શાંજને ૧૬૫ ૧૬૬

પરબ્રહ્મ આગળ શા પાખંડ, દૈવગત આગળ તે શો દંડ;
દારિદ્ર આગળ બીજું શું દુઃખ, સ્ત્રી સતીથી બીજું શું સુખ. ૧૬૭
વિપ્ર આગળ બીજી શી નાત, ખરો કહેવાય તેની શી ખ્યાત;
જાર આગળ સ્ત્રીનું નવ જોર, હેમગિરિ આગળ નવ હોય ચોર. ૧૬૮
ગંગા આગળ બીજી શી નદી, સુગલ આગળ બીજી શી બદી;
શિવપૂજન આગળ શી સિદ્ધ, રાજરસોઈ આગળ શી રિદ્ધ. ૧૬૯
ભીખથકી તે ભુંડું કશું, રૂડું સુખ સંતોષી જશું;
ચન્દ્ર આગળ તે તારો કશો, રવિ આગળ આગીઓ જશો. ૧૭૦
મૂરખ આગળ શી દુઃખની વાત, સર્પથકી બીજી શી ઘાત;
પુણ્ય આગળ બીજું શું કામ, રામ આગળ બીજું શું નામ. ૧૭૧
કાશી આગળ બીજો શો વાસ, સુગંધમાં જેવો બરાસ;
નંદરાયને શિખ દે જેહ, બ્રહ્માએ સર્જ્યો નથી તેહ. ૧૭૨
સ્વર્ગતણું તે સુખ જ ઘણું, વખાણ કરી શકે કેમ તેતણું;
તેને વશ વરતે સહુ લોક, તે આગળ ડહાપણ સહુ ફોક;
નારી કહે સુણ પોપટ સહી, એ સરખો કો ભૂતળમાં નહિ. ૧૭૩

દોહરા

ત્યારે પોપટ બોલીઓ, સાંભળ મારી બેન;
માબાપ આગળ ચાલે સહી, જે કરીએ તે ચેન. ૧૭૪
બાળક અતિ અન્યા કરે, મન ન ધારે માબાપ;
એવું જાણીને હું કહું, વેદ પૂરાવે છાપ. ૧૭૫
ગાંડું ઘેલું બોલવું, મનમાં ન આણે સોય;
તેમ હું રાજાને કહું, ખેદ મ ધરશો કોય. ૧૭૬

ચોપાઈ

વાડ થઈને ચિભડાં ગળે, સોંધી વસ્તુ કયાંથી મળે?
ખળું ખાતું હોય જો અન્ન, તો જીવે નહિ એકે જંન. ૧૭૭
કલ્પવૃક્ષ જો ફેરી ખાય, તેનો ચોર કયાં પેદા થાય;
નવાણ પીતું હોયે નીર, જીવજંતુ કયમ ધરે શરીર! ૧૭૮
મા મારે પય પીતાં બાળ, સત્યવાદી જો બોલે આળ;
રાજા થઈને લૂટી લેય, પ્રજા કોણ આગળ જઈ કહેય? ૧૭૯
(રામ જપંતા નર્કે જશે, કહો કલ્યાણ જ કોનું થશે?
પિતા પુત્રીશું રમશે જાર, તે વાતનો કો આવે પાર!) ૧૮૦

ગંગા નહાતાં પાપી થશે, વેદવચન કેમ સાચાં હશે;
વાહાર ત્યાંથી આવે ધાડ, તો પછી ક્યાંની કરશું આડ ? ૧૮૧
મેઘ વરસંતા પથ્થર પડે, તેનો વાંક કોને શિર ચડે ?
ધણીને વિખ દે ઘરની નાર, કોણુ સાચવે તેણે ઠાર ? ૧૮૨
પુષ્પહાર થઈ વળગે સાપ, ત્યાં તે કોણુ જાળવશે આપ ?
અમૃત જાણી આપે પીજીએ, વિખ થાય દોષ કેને દીજીએ? ૧૮૩
કુંડળ કરડી ખાએ કાન, કોણુ આગળ જઈ કરિયે જાણ ?
ચંદન જાણી ધરીએ આપ, થાય અગ્નિ તો પૂરણ પાપ. ૧૮૪
મોટા જાણી જઈએ શરણ, દે ઘાત તો પામિયે મરણ;
ઘરનો દિવાન ચાડી ખાય, તો તે દુઃખ કોને કહેવાય ? ૧૮૫
જો રળનારો ચોરી કરે, તો ભંડાર શી પેરે ભરે ?
છાની થાપણ લોભે લે, તો શાખ આવી કુણ દે ? ૧૮૬
કોઈ જાણી દુઃખ દિયે પ્રચણ્ડ, તેને તો રાજા દે દંડ;
(પણ) રાજા થઈ લૂટી લે આપ, તો પરજાનું પૂરણ પાપ. ૧૮૭
રઇયત ઉપર કોપે રાય, રાંક માણસ શો કરે ઉપાય ?
તેને પુછનારો ઈશ્વર એક, વેદવચન કરિ જુવો વિવેક. ૧૮૮
રાજા પ્રજાને દુઃખ જ દે, તો તે આગળ નહિ સુખ લે;
મોટા જો કરે કૂડાં કાજ, તો નહિ પામે રુડાં રાજ. ૧૮૯

સાંભળ શ્યામા તુજને કહ્યું, એહતણું હેતારથ લહ્યું;
જોવા કારણ આવ્યા એહ, આપણે ઘેર દૂધે વુઠા મેહ. ૧૯૦
આળસુને ઘેર પધાર્યાં ગંગ, ઉચ્છવ આપણે રૂડા રંગ;
દાને માન સજાઈ પેર, ભલે પધાર્યા આપણે ઘેર. ૧૯૧

શ્યામા શુક બે વાતો કરે, રાજા નન્દ રુદેમાં ધરે;
ભયભીત થઇને જ આવિઓ, કાંઇક જ્ઞાન રુદે લાવિઓ. ૧૯૨
એ કહે છે પુત્રી ને બ્હેન, તે આગળ કયમ થાએ ગ્હેન;
એક વાતનો ન સૂઝે ઘાટ, રાજા જઇને બેઠા પાટ. ૧૯૩
આગતાસ્વાગતા લીધાં માન, આગળ મહેલ્યાં ફોફળપાન;
બોલ્યો શુક, સુણ તું સુંદરી, બોલો તાતસું હેત જ કરી. ૧૯૪
પુત્રી ધર્મ કરી થાપશે, મનવાંછિત માગ્યું આપશે;
લાવ્યા પસલી આપણે ઘેર, રાજા આવ્યા રૂડી પેર. ૧૯૫

ભાત તાત ને એ મોશાળ, આપણુ ઉપર અદકું વ્હાલ;
એ છે નોધારા આધાર, એને શિર પૃથ્વીનો ભાર. ૧૯૬
બીજી બ્હેન ને તું ભાણેજ, તુજ ઉપર અદકું છે હેજ;
હેત કરીને દગો જો દેય, નરકતણાં ફળ તે તો લેય;
નાનાં મોટાં વ્યાપક જન, શરણાગતનું એ છે ધન. ૧૯૭

દોહરા

માનિની મુખ સનમુખ કરી, શુકસું કીધી વાત;
કામભર્યો જો કોપશે, તો કરશે એઉની ઘાત. ૧૯૮
કામી કામે આંધળો, ન ગણે બ્હેન ને બાઈ;
માટે તુજને મારશે, છાનો રહેને ભાઈ. ૧૯૯

ચોપાઈ

જોબનમદ પ્હેલો આંધળો, બીજો અંધ કામે આકળો,
ત્રીજો અંધ ધનમદ જેહને, ચોથો મદ જેની દેહને ૨૦૦
પચમ અંધ જે જીવ આદરે, છઠ્ઠો અંધ જે કોપે ભરે;
સાતમો અંધ દમાણો જેહ, આઠમો અંધ વ્યસનીની દેહ,
એટલા અંધ વિચાર ન કરે, ના કહિયે તો નિશ્ચે મરે. ૨૦૧

દોહરા

વચન સુણી વનિતાતણું, શુક કહે સાંભળ વાત;
કામમદ જોબન શું કરે, જગતપિતા સાક્ષાત. ૨૦૨
અજ્ઞાન અબળા તું સમી, મેં નવ દીઠી કોય;
કહું વાત પટંતરે, મનમાં સમજી જોય. ૨૦૩

ચોપાઈ

રાજા આવે કપટે કરી, તો કોણ પૂછે એને ફરી?
ગામ પ્રધાનને ચિદ મોકલ્યો, આપ કેમ આવે એકલો? ૨૦૪
એને કરવું સઘળું સહેલ, ખરે બપોરે ચિરાવે મહેલ;
પ્રધાનને રાખે કારાગૃહ વિષે, કોણ ઈશ્વર છે એ પખે? ૨૦૫
એને માથે બળિયો ધર્મ, તો કૂડાં કયમ કરશે કર્મ?
નંદરાયનું જાશે સત્ય, શી થાશે પરજાની ગત્ય? ૨૦૬
જો ચૂકે રાજાની દેહ, તો વૃષ્ટિ કેમ કરશે મેહ?
વણુ વાક રાજા દે દંડ, નિશ્ચે તુટી પડે બ્રહ્માંડ. ૨૦૭

જો નંદરાય ચડાવે આળ, નિશ્ચે પૃથ્વી જાય પાતાળ;
જાણો એમને રુડા તાત, જાણો માડી જાયા ભ્રાત. ૨૦૮
દિયો માન સમજી બહુ પેર, ભલે પધાર્યો આપણે ઘેર;
પોપટે જેહ વચન જ કહ્યું, સુણતાં જ્ઞાન રાજાને થયું. ૨૦૯
બેઠા આસન હેત જ કરી, પાસે ઉભી છે સુંદરી;
માનિની કહે સુણિયે મહારાજ, કાંઇક કહો અમ સરખું કાજ. ૨૧૦
દર્શન થયું પિતા તાહરું, પવિત્ર મંદિર થયું માહરું;
અમો આશરે છું તમતણે, અમપર હેત રાખો છો ઘણે. ૨૧૧
(પછે) પ્રમદા મંદિરમાં પરવરી, શાક પાક સામગ્રી કરી;
કરવાં માંડ્યા ઉત્તમ પાક, રસોઈ બત્રિશી સુંદર શાક. ૨૧૨
મીઠાં મધુરાં ને ખારાં, ખાટાં તીખાં ને તુરાં;
વાર ન લાગી એકે ઘડી, જુગતે કરી રસોઈ ત્રેવડી. ૨૧૩
કસ્તૂરી લેપન કર્યું શરીર, નહાવા કારણ મૂકર્યું નીર;
મર્દન કીધું રાયે શરીર, લુછી પીતાંબર પહેર્યું ચીર. ૨૧૪
જ્ઞાનધારી થયો નરેશ, પછે રસોડે કર્યો પ્રવેશ;
માંડી થાળ જે કંચનતણી, પીરશી માંહે સામગ્રી ઘણી. ૨૧૫
ભાવથકી કીધું ભોજંન, રિઝ્યો ઘણો મનમાં રાજંન;
ભાત વેળા થઈ જાહરે, સ્ત્રી સામું જોયું તાહરે. ૨૧૬
માનિનીએ વરત્યું છે મંન, (હજી) કામ આકળો છે રાજંન;
વનિતાએ ત્યાં કર્યો વિવેક, દેખાડ્યું દ્રષ્ટાંત જ એક. ૨૧૭
ત્રાંબા પાત્રથી કાઢ્યો ભાત, તેનો રંગ ઉજ્જવળ સાક્ષાત;
બીજે પીરસ્યો રૂપાથકી, દીપો રંગ પીળો નવલખી. ૨૧૮
ત્રીજે પીરસ્યો સોનાને પાત્ર, લીલો રંગ દીપો તે ભાત;
ચોથો પીત્તળ ને પાત્ર સુચંગ, દીપો કસુંબીતણો રંગ. ૨૧૯
પાંચમો પીરસ્યો માટીને ઠામ, ત્યાં પણ રંગ જ દીધો શ્યામ;
જુવે ભાત પચરંગીતણો, રાજા અચરત પામ્યો ઘણો. ૨૨૦
રંગ જોજવા ખુબી અનૂપ, હૃદિયે વિસ્મય પામ્યો ભૂપ;
ભરે કોળિયો આણી ભેદ, સુખમાં જાતાં એકજ સ્વાદ. ૨૨૧
જમે કોળિયો રંગ વિશેક, સુખમાં સ્વાદ આવે છે એક;
શ્યામ શ્વેત કસુંબી ખાય, મુખમાં એક અમીએ જાય. ૨૨૨

માત્ર દિહાનું છે તે સૂખ, ગળે ગયું તવ મોળું મૂખ;
દેખતામાં શોભા છે ઘણી, મુખમાં એક મજા તે તણી. ૨૨૩
રાજામાં લક્ષણ બત્રીશ, હૈડામાં નવ આણી રીશ;
સમજ્યો શીખામણ છે એહ, ભાંગ્યો મનતણો સંદેહ. ૨૨૪
અજ્ઞાન હતું તે સર્વે ખોયું, યુવતીનાં મુખ સામું તવ જોયું;
કામિની કહે કરવો અન્ય ઉપાય, રખે મંન કાચો રહે રાય. ૨૨૫
મનમાંહે વિચારી બુદ્ધ, ધોળી ધેનનું દોહ્યું દૂધ;
કાળી રાતી ધેનુ કાબરી, મૂકયા દૂધના પ્યાલા ભરી. ૨૨૬
વિવિધ પ્રકારે કર્યો વિવેક, સ્વાદ દૂધનો સર્વે એક;
પામ્યો શીખામણ સઘળી તેહ, ભાંગ્યો મંનતણો સંદેહ. ૨૨૭
અર્ધું મન પોપટથી પળ્યું, અર્ધું નારી ગુણથી ગળ્યું;
ઉઠ્યો ભોજન સંપૂરણ કરી, આપ્યું બીડું શુભ સુંદરી. ૨૨૮
અમૂલખ અંગુઠી જેહ, પદ્મિની કરમાં સોંપી તેહ;
મનમાં ન આણ્યો બીજો મર્મ, ઈશ્વરે રાખ્યો બેઉનો ધર્મ. ૨૨૯
કરી પ્રણામ તે પાછો વળ્યો, પ્રતિહારને જઈને મળ્યો;
ઉઘાડ રે મંદિર તાહરું, કુંડળ આપ પાછું માહરું. ૨૩૦
તે પ્રતિહારે કહ્યું વચંન, સાંભળ હો રુડા રાજંન;
સત્યવાદી મોટો છે રાય, તારી શોભા કહી નવ જાય. ૨૩૧

દોહરા

કહે પ્રતિહાર સુણ નરપતિ, કહાવો ચતુરસુજાણ;
સઘળાં ડહાપણ તુજમાં, કાં બોલો થઈ અજાણ. ૨૩૨
આપી કુંડળ ને ગયા, રાય મંદિર મોજાર;
પાછું માગો છો વળી, તે કયાંનો વહેવાર? ૨૩૩
રાયવચન—જે કામે કુંડળ આપિયાં, કર્યો ઘરમાં પ્રવેશ;
તે કામ કર્યા વિણ આવિયો, માટે કુંડળ લેશ. ૨૩૪

ચોપાઈ

કહે પ્રતિહાર સાંભળો રાય, મુજ આગળ અન્યા નહિ થાય;
બોલ્યું અબોલ્યું કરશો તમો, કુંડળ પાછું આપશું અમો. ૨૩૫
વળી કહું બીજાં દર્ષ્ટાંત, જો રાજાજી છો એકાંત;
જ્યારે પશુને તરશા થઈ, ધાસ્યાં ઢોર હવાડે જઈ. ૨૩૬

કોઈ પીએ ને કોઈ નહિ પીએ, કોશિયો પીવાવો ભરિ લીએ;
ધેનુ હાંકી ગોવાળો જાય, કોઈ બેરો કોઈ તરણું ખાય. ૨૩૭
ગોવાળાનો શાનો વાંક? લે ચરાઈ તે આડે આંક?
ગામ જમાડે રુડી પેર, દિયે નોતરું ઘેર ઘેર. ૨૩૮
કોઈના અંગમાં હોયે દુઃખ, કોઈકને નવ લાગે ભૂખ;
જમાડનારો તે શું કરે? ચતુર હોય તે મનમાં ધરે. ૨૩૯
ખેતર વાવવાને આપિયું, તે ગણુવત કરીને થાપિયું;
પડતર રાખ કે બમણું વાવ, પરઠ્યા પ્રમાણે ભરણું લાવ. ૨૪૦
લીધો બળદિયો ધરને કામ, પતીજ જોઈને આપ્યા દામ;
ગળિયો થાય કે મોતે મરે, વેચનાર તેમાં શું કરે? ૨૪૧
રાખે ચાકર ઇચ્છા ધરી, રહ્યો કબૂલ કરી નોકરી;
બેસાડી મેલે કે દે કામ, માસ થયો કે લે તે દામ. ૨૪૨
ગૃહસ્થતણે ઘેર આવ્યો પુત્ર, શોભાવ્યું બધું ઘર સુત્ર;
વધામણીએ બોલ જ કહ્યો, પામ્યો દામ ને ન્યાલ જ થયો. ૨૪૩
રાજક દેવક તેને થાય છે, પાછું લેવા કોણ જાય છે?
વેવિશાળીઓ વિવાહ કરે, વર રુડો કન્યાને વરે. ૨૪૪
મોજ કરે કે ભૂખે મરે, વેવિશાળીઓ તે શું કરે?
બાપે સમૃદ્ધિ મૂકી ઘણી, થયો પુત્ર સર્વનો ધણી. ૨૪૫
રમ્યો જુગટું હાર્યો સર્વ, ઘરબાર સહિત ખોયું દ્રવ્ય;
તેમાં શું કરે મા ને બાપ? ઊંધું કર્મ કુંવરનું આપ. ૨૪૬
નહાનો પુત્ર મૂક્યો નિશાળ, ગુરુએ ભણાવ્યો આણી વહાલ;
બત્રીશ લક્ષણો કીધો ઘણો, સંગ થયો પછી ગુણિકાતણો. ૨૪૭
વિસરી વિદ્યા આડે આંક, તેમાં ભણાવનારનો શો વાંક?
એવાં કૌતિક લાખ કરોડ, કહું તમ આગળ બેહુ કર જોડ. ૨૪૮
શું જાણું શા કામે ગયા, સર્યો અર્થ કે અમથા રહ્યા?
તે વાતનો હું નહીં જમાન, હું બેઠો રહું મારે સ્થાન. ૨૪૯
ઊઘાડીને જાવા દેઉં, તેટલા માટે કુંડળ લેઉં;
રાખું બહાર તો પાછા ફરો, બીજે દહાડે જાણો તે કરો. ૨૫૦
મેં તો મારો ધર્મ મૂકીઓ, કુંડળને લોભે ચૂકીઓ;
તે કુંડળ કેમ આપ્યું જાય, ઘેર જાઓ સમજીને રાય. ૨૫૧

તમે નહિ કરયું હોય કૂડું કર્મ, આગળ જાતાં રહેશે ધર્મ;
તરે સત્ય ને બૂડે પાપ, તેની વેદ પુરાણે છાપ. ૨૫૨
ઉપજ્યું રાજાને મન વહાલ, કુંડળ ઉપર આપી શાલ;
સાબાશ કહ્યું તે રુડી પેર, મહીપતિ આવ્યો પોતાને ઘેર. ૨૫૩
રાજા પોપટ ત્રીજી નાર, ચોથો એક જાણે પ્રતિહાર;
સમજી સહુ રહ્યું છે મન, કોઈ વાત નવ જાણે અન્ય. ૨૫૪
એ વાત એટલેથી રહી, પ્રધાનની ત્યાં શી ગત થઈ;
કવિ કહે હું કાંઈ નવ લહું, પ્રભુ પ્રતાપે આગળ કહું. ૨૫૫

દોહરા

પંચ માસ પૂરણ થયા, વૈરોચન પરધાન;
રાજસભામાં આવિયો, મહીપતિ દીધાં માન. ૨૫૬
લાવ્યો ઘોડા અતિ ભલા, હરખ્યું સહુનું મંન;
વજીર વાસ પધારિયો, હુકમ કર્યો રાજંન. ૨૫૭
મલપતો મોહોલે આવિયો, પ્રતિહારે દીધાં માન;
કુંડળ જે નવ કોટીનાં, દીઠાં તેને કાન. ૨૫૮
શાલ દીઠી સવા લાખની, જે ઓઢી પ્રતિહાર;
બળીને પ્રલે થઇ ગયો, ક્રોધ વ્યાપ્યો અપાર. ૨૫૯

ચોપાઈ

પ્રતિહાર ઉપર કીધી રીશ, ભમર આપ ચઢાવી શીશ;
મેં સોંપ્યું હતું તુજને કામ, કેમ સૂનો મૂક્યો તેં ઠામ? ૨૬૦
કોણ આવ્યું ને કોણ જ ગયું, લોભે મન તારું વશ થયું;
રેઢો મૂકે નહિ જે ઠામ, પ્રતિહારનું તે પૂરણ કામ. ૨૬૧
પાપી દ્રવ્યથકી ચિત્ત ચળ્યું, ફટ ફટ તારું જીવ્યું બળ્યું;
અરે પાપી તું ફરતો ફરે, એમ કહીને ક્રોધ જ કરે. ૨૬૨
સાચું બોલ રે, કહેને વાત, નહિ તો તારી કરીશ ઘાત;
પ્રતિહાર કહે સુણો વજીર, આપ હૃદેમાં રાખો ધીર. ૨૬૩
જુઠા સાચ દાવો તાહરો, તલ માત્ર વાંક નથી માહરો;
જે દિવસના ગયા છો ગામ, સૂનો નથી મૂક્યો મેં ઠામ. ૨૬૪
રાંક માણસ નહિ જાએ કોય, આપ મંન વિચારી જોય;
જે પ્રત્યે નવ ચાલે તમો, વારી કેમ શકિએજી અમો. ૨૬૫

અમો તેદ રોકયો નવ જાય, મૂકું દામ તો માર્યો જાય;
તસ્કર હોય પ્રકટ કયમ કરે, ધરને ખૂણે જઇને ધરે. ૨૬૬
દૈડામાં અન્યા ન સમાણી, તમ આગળ ચુગલી કયમ આણી;
ચુગલરૂપી કુંડળ ને શાલ, સમજો મનમાં જોઈ માલ. ૨૬૭
મેં જાણ્યું હું પામીશ વહાલ, વધામણીમાં પામ્યો ગાળ;
પ્રતિહારનાં વચન સાંભળી, પ્રધાન રહ્યો મનમાંહે બળી;
બની વાત તે પ્રતિહારે કરી, મેહેલે ગયો તે તેની ઘડી. ૨૬૮

દોહરા

રાણી રીસ હૃદિયા વિષે, આવ્યો મંદિર માંય;
પોપટ પદ્મિની બે જણાં, વાટ જુવે છે ત્યાંય. ૨૬૯
વૈરોચન ત્યાં નિરખિયો, કૃતાંત સરીખો કાળ;
રીશે ભમર ચઢાવિયું, અતિ રાતો વિકાળ. ૨૭૦
પોપટ પદ્મિની સમજીયાં, પગે નમાવ્યું શીશ;
ક્ષેમ કુશળ છે આપને, છાંડો હૃદેથી રીશ. ૨૭૧
કહે પોપટ આ અવસરે, રખે કરો મન ભર્મ;
તારા પુણ્ય પ્રતાપથી, પ્રભુએ રાખ્યો ધર્મ. ૨૭૨
પ્રણામ કરીને પદ્મિની, બોલી પતિની સાથ;
વિંટી ત્યાં નંદરાયની, દીઠી જમણે હાથ. ૨૭૩
અગ્નિ ઝાળ અદકી હતી, તેમાં રેડયું ધૃત;
અગ્નિ શાળ ગંધક ઘણો, ભડકો ઉઠયો તર્ત. ૨૭૪
નવ ખાએ નવ જળ પીએ, સુખે નિદ્રા નવ થાય;
એકે વાત ઉકલે નહીં, ચિત્ત લાગી ચિંતાય. ૨૭૫
તે તો ટાળી નહિ ટળે, લાગી હૃદયા સાથ;
જયમ અક્ષર છટ્ઠીતણા, (નિ) પડી પટોળે ભાત. ૨૭૬

ચોપાઈ

કહે છે શુક નામીને શીશ, તજો રાજ હૃદેથી રીશ;
સમજો મનમાં આણી પેર, નથી ખાપણ આવી તમ ઘેર. ૨૭૭
તે વાતે પ્રતિજ્ઞા કરું, દેઉં વાચા સત્ય ધીરજ હું કરું;
વાત વીતી તે માંડી કહી, વિસ્તારીને સઘળી સહી. ૨૭૮
હરિએ તો રાખ્યું છે આપ, જૂઠું બોલતાં બેશે પાપ;
સમજાવ્યો વજીર બહુ રીત, કહે પાણ જોડી બહુ પ્રીત. ૨૭૯

જાર આવ્યો તે જનકજ થયો, પસલી આપી મંદિર ગયો;
કહી બ્હેન મુખ આણી વહાલ, આપી વિંટી આપી શાલ. ૨૮૦
તે વાતે સૂરજ સાખિયો, સતિનો ધર્મ રામે રાખિયો:
સાચી વાત કહું તમ સાથ, કહો તો અગ્નિમાં ઘાલું હાથ. ૨૮૧
પદ્મિની પોપટે કહ્યા બહુ ભેદ, તેણે તો નવ મૂક્યો ખેદ;
જેમ જેમ એ જણુ વાતો કરે, તેમ તેમ રોશ અદકેરો ધરે. ૨૮૨
એને મારું કે હું મરું, ભારે દુઃખ હૃદયમાં કેમ ધરું?
એને મારું તો કોપે રાય, પ્રધાનપણું તો મારું જાય. ૨૮૩
હળવે હળવે વેર લઇશું, રાજાને ઘણું દુઃખ દેઇશું;
એવો મનમાં રાખ્યો ક્રોધ, ગાને નહિ કોઇનો પ્રતિબોધ. ૨૮૪
વૈલોચનવચન—મૂરખ પોપટ ગુણહિણ ગૂઢ, શું મુખથી બોલે છે મૂઢ;
મુજને કાઢી મૂક્યો જે દંન, તે દહાડે મેં વરત્યું મંન. ૨૮૫
કાને સાંભળી તારી ખ્યાત, આપી કુંડળ રહી ગયો રાત;
કામમદ ભરી જેની દેહ, દષ્ટિ પડી કેમ મૂકે તેહ? ૨૮૬
ભાઈ બાપની વાતો ઘણી, તે તો મુજને કહેવાતણી;
મૂરખ નારે એ જિત્યો રાય, તેના ગુણ મુજ આગળ ગાય. ૨૮૭
સ્ત્રી ચરિત્ર વખાણો તમો, તે ડહાપણ કેમ માનું અમો?
હું સ્ત્રી ચરિત્ર ભણ્યો છું ઘણું, જાણું ચેન ચતુરાતણું. ૨૮૮
કોઈ ડાહી થઈ કૂડી નવ થાય, શૂરી થઇને બાળે કાય;
સમ પ્રતિજ્ઞા ઝાઝી કરે, દેહ બાંધી અગ્નિમાં ધરે. ૨૮૯
વળી દુઃખિણી થઇને રોય, એળે જીવ પોતાનો ખોય;
કોટી લાખ કરે ઉપાય, તેહ આપે જૂઠી નવ થાય;
ભામિની સ્નેહ માને ભરથાર, ગુણ હીણો ને હોય ગુમાર. ૨૯૦

દોહરા

પ્રતિજ્ઞા હું માનું નહીં, જે જે બોલો બોલ;
કામાતુરની વારતા, ગણવી મૂરખ તોલ. ૨૯૧
જેમ લી લોઢા ઉપરે, પડી પટોળે ભાત;
જેમ અક્ષર છઠ્ઠીતણા, જેમ બીજું તેમ જાત. ૨૯૨
અનેક ઉપાય તમો કરો, પથ્થર ઉપર નીર;
સંદેહ ટળે નહિ માહરો, કયમ કરી રાખું ધીર. ૨૯૩

એ પાણીએ મગ નવ ચડે, સો મણુ બાળો કાઇ;
ઈશ્વર આપ્યું માનું નહીં, પડી હૈડે જે ગાંઠ. ૨૯૪
પડી ભાત ફીટે નહીં, સ્ત્રી ચરિત્રના ઠાઠ;
છોડી પણ છૂટે નહીં, પડી હૃદેમાં આંટ. ૨૯૫

ચોપાઈ

સ્ત્રીના સમ વ્યસનીની પ્રીત, દ્યૂત સાચું, ભંગીની રીત;
ઓરમાઇનું હેત, ગુણીકાની લાજ, દુશ્મન દુઃખ, વેઠયું કાજ. ૨૯૬
મદ્યપાની ડાહ્યો, કાગ પવિત્ર, વિષધર અમૃત, રાજા મિત્ર;
સ્વદેહે ઓલગ, પાલક પુત્ર, ઇચ્છે સ્વર્ગ ઉપાસે ભૂત. ૨૯૭
સોની સાહુ, ભિક્ષુક શો ભોગ, નાગર સ્નેહ, જતિનો જોગ;
જારિણુ જાત, લંપટનો કોલ, સ્ત્રીના સમ ફોગટના બોલ. ૨૯૮
મોંઢે મુછ, નપુંસકનું નૂર, વેરી વિશ્વાસ, કુશકાનો કૂર;
વિપ્ર હિંમત, કણબી કુલ રૂપ, ઘર ગોઝારો, ભિક્ષુક-ભૂપ. ૨૯૯
નિર્લોભી, નાતરાનું પુન્ય, જોગીનું ગાણું, નાપિકનું મુન્ય;
કવિ સાચો, ભોળો જન ભાટ, વાળંદ વેશ્યા તે કૃત્રિમ ઠાઠ. ૩૦૦
ચુગલ સાચો તે ચોરનું ચિત્ત, અસુર આચાર, રજપૂતની પ્રીત;
આચારે અન્યા, ગુણીકા સતી, ભીખ માગતો દીઠો નરપતી. ૩૦૧
એટલાં વાનાં માને જેહ, મૂરખનો મહીપતિ કહીએ તેહ;
શુક કહે એ સાચું કહ્યું, લક્ષણ જોતામાં મેં લહ્યું. ૩૦૨
હું નહીં પક્ષીની જાત, મારી સાચી માનો વાત;
અધિક રાજાનો શો વિશ્વાસ, કૂડ રાખે હૈડાની સાથ. ૩૦૩
સર્વ સરખું નથી ત્યાં કોય, કહું પટંતર તે તું જોય;
એક શંખ નદિમાં પડ્યો, બીજો વિષ્ણુને કર ચડ્યો. ૩૦૪
એક શીપ શંખલા સમતુલ્ય, બીજીમાં મોટી અણમૂલ્ય;
એક પથ્થર દેવળ પૂજાય, બીજો પરિયટ શલ્યા થાય. ૩૦૫
એક કવિ પાખંડ જ ભણે, બીજો ગુણ શ્રીહરિના ગણે;
એક માણનું કોડે કામ, બીજા મણિનું દોકડે દામ. ૩૦૬
એક નારિ હોયે શંખિણી, બીજી પદ્મિની કે ચિત્રિણી;
એક પુત્રથી પરિયા તરે, બીજો કુળ સંહારણ કરે. ૩૦૭
એક પુત્ર ગયા શ્રાદ્ધે જાય, બીજો કુળ ડૂબાડવા જાય;
એક કણબી પસાયતું કરે, બીજા ચોરી ચાડીએ ધન હરે. ૩૦૮

એક વિપ્ર તે ખેતી કરે, બીજો ચાર વેદ ઉચ્ચરે;
એક નીર સરોવર તીર, બીજું ગંગા કેરું નીર. 309
એક બંધુ દુર્બલ હવાલ, બીજો તે બેશે સુખપાલ;
એક કાષ્ટતણાં ઇંધણાં, બીજાં બાવનાં ચંદનતણાં. 310
એક સુત્ર સવાયે શેર, બીજું બેસે મોંઘું મેર;
એક તિલ ઘાણી પીલાય, બીજે શિવશંકર પૂજાય. 311
એક ડાબો કર અશુદ્ધ ગણાય, બીજે જમણે ભોજન થાય;
એક અગ્નિ હુતદ્રવ્ય હોમાય, બીજો ઠામ કુઠામે જાય. 312
એક ધોરી તે હળને વહે, બીજો રાજ દરબારે રહે;
એક જળ તે ખાળનું નીર, બીજું, ગંગોદક સુચીર. 313
એકને પાંચ પુત્ર જ હોય, બીજો વાંઝીયો સુતબિન રોય;
એકને વહાણુ તણો વેપાર, બીજો શીર ઉપાડે ભાર. 314
એક તો નાગરવેલનું પાન, બીજાં રખડે આડે રાન;
એક અમરે ફુલ શ્રીકાર, બીજું ફુલ આવળનો હાર. 315
એક નારી સ્વામીસું બળી, બીજી જાર પુરુષસું હળી;
એક ઘર ઘર બીખે જોડલાં, બીજો લે ઘણાં ઘોડલાં. 316
એકને ગામ પોતાનું જાય, બીજો રાય પૃથ્વીપતિ થાય;
એક તુંબીએ જોગી ભિક્ષા ભરે, બીજી જંત્રદરબારે ઉચ્ચરે. 317
એક લોહું શેર પૈસે ઘણું, બીજું અમૂલખ સમશેરતણું;
એક વસ્તુ તે દોકડે ગજ, બીજી વસ્તુ અમૂલખ ધ્રુજ. 318
એક નર શૂરાતણ ભણે, બીજો કાયર પોબારાં ગણે;
એક શાળ અમૂલખ પ્રમાણ, બીજો સામો કણકી જાણ. 319
એક ઓદન ભલું ભોજન, બીજું કુશાકાકેરું અન્ન;
એક જેન પરમારથ કરે, બીજો પ્રાણ લોકોના હરે. 320
એક સદાવ્રત આપે શીખ, બીજો ઘર ઘર માગે ભીખ;
એક ભાઈ હસ્તીપર ચઢે, બીજો અણવાણો રડવડે. 321
એક શાસ્ત્ર નવ નિત્યે ભણે, બીજો ભૂલી ફરી સ્વર ભણે;
એક અનેરાં વાસે ગામ, બીજો ઉદવસ્ત ટાળે ઠામ. 322
એક રોપાવે વૃક્ષો આજ, બીજો કાપે સર્પણ કાજ;
એક કુંજમાં મહાલે રોજ, બીજો રણમાં ઉપાડે બોજ. 323

એવાં કહ્યું દૃષ્ટાંત અનેક, જો જો મનમાં કરી વિવેક;
નામ એક પણ ગુણ છે ઘણા, એક રાય બી રજપુતતણા;
સૌને સરખાં ગણો ન આપ, તે વાતે લાગે મહા પાપ. ૩૨૪

દોહરા

કહે પ્રધાન તું શું કહે, એ તલમાં નહીં તેલ;
મારું મન માને નહીં, મિથ્યા લુવરી મેલ. ૩૨૫
પ્રધાને પરહરી પદ્મિણી, તે જઈ રહી પિયેર;
અનેક દિવસ એમ વહી ગયા, કોઈ ન જાણે પેર. ૩૨૬
રાજા તો ભોળવાઈ ગયો, વજીરતણે મન વેર;
હૃદયે વેર જવ વ્યાપિયું, રાખ્યું હૃદેમાં ઝેર. ૩૨૭
એક વરસ એમ વહી ગયું, થયું રાયને જાણ;
મુજ માટે તો પરહરી, ચતુરા ચતુરસુજાણ. ૩૨૮
પેરે પેરે બહુ પ્રીછવ્યો, વૈલોચન પરધાન;
હેત દેખાડે અતિ ઘણું, દે ભરી સભામાં માન. ૩૨૯
તેણે તો માન્યું નહીં, તેડી નહીં ઘેર નાર;
એક દિવસ નંદ રાયજી, કીધો મન વિચાર. ૩૩૦
રાય પ્રધાન બે નીસર્યા, રમવા શુભ શિકાર;
સૈન્ય સાથે બીજું નહીં, પ્રધાન રાજકુમાર. ૩૩૧
રમી શિકાર પાછા ફર્યા, નયનાવતી શુભ ગામ;
નેનકમલશા વહેવારીયો, આવ્યો તેણે ઠામ. ૩૩૨
તે સસરો પ્રધાનનો, આવી લાગ્યો પાય;
આદરભાવ અદકો કર્યો, બહુ વિધિ કરી પસાય. ૩૩૩
ધન્ય ગામ ધન્ય ગોંદરું, ધન્ય આજનો દીસ;
રાય પ્રધાન પધારિયા, પ્રસન્ન થયો મુજ ઈશ. ૩૩૪
ઢાળ્યો પાટ કનકતણો, વેર્યાં પુષ્પ ચોપાસ;
કુંમકુંમ છાંટા દેવડાવિયા, રંગમહોલ આવાસ. ૩૩૫
તરિયાં તોરણ બાંધિયાં, મોતિયે પુરાવ્યા ચોક;
દૂધે ઉમર ધોવડાવિયા, અજુવાળ્યા બહુ ગોખ. ૩૩૬
ચંદન ને વળિ અરગજા, મર્દન કર્યું શરીર;
ફુલેલ અંગે સારિયાં, ઉત્તમ ગંગોદક નીર. ૩૩૭

ભાવતાં ભોજન કરાવિયાં, વિવિધ મેવા પકવાન;
મુખવાસ લવિંગ એલચી, બીડલે બાસઠ પાન. ૩૩૮
ભોજન કરીને ઉઠિયા, ઢાળ્યો ઢોલિયો એકાંત;
આણ્યા પાસા સોગઠાં, ભાંગવા મનની ભ્રાંત. ૩૩૯
વહેવારીયો કરે ચાકરી, દીપક સ્ત્રીને હાથ;
રાય પ્રધાન ત્યાં બેઉ છે, અન્ય નહીં કો સાથ. ૩૪૦
રાય વનિતાની વાત જે, જાણે છે સાહ આપ;
સતી કન્યા સલક્ષણી, એ વેદપુરાણે છાપ. ૩૪૧
વાર્ત કહાડી રમવાતણી, પવિત્ર વાત વિચાર;
ચાર વિના રમવું કહ્યું, બેનો શો વહેવાર. ૩૪૨
રાય પ્રધાન ભિલ્લુ થયા, જોવા સરખી વાત;
એક મેર તો પદ્મિની, સામો તેનો તાત. ૩૪૩
ચારે જણુ બહુ ચતુર છે, જોવા સરખી વાત;
લાગી ઝડ પાસાતણી, સહુ હરખે મન સાથ. ૩૪૪
પહેલી વાત સસરો કહે, ભાંગવા મનનો ભેદ;
હવે પોબાર પડે જેહના, તે સત સાચો વેદ. ૩૪૫
ન પડે (તો) જૂઠો જાણુવો, ખેદ ન કરશો કાંય;
એમ કહીને ઢાળિયા, ચોપટ પાસા ત્યાંય. ૩૪૬
પ્રધાન કહે અરજ કરી, નાંખો પાસા સત્ય;
પડશે તેને પાધરું, નહિતર જાશે પત્ય. ૩૪૭
સાહ કહે સાખી સત્યનો, ઈશ્વર આપોઆપ;
સાચું જૂઠું સહેજમાં, પરઠે પુણ્ય ને પાપ. ૩૪૮
વચમાં ઈશ્વર આણિયા, સત્ય સાક્ષી કહેવાય;
રમત ત્યાં હાજર કરી, ન્યાય અન્યાય તોળાય. ૩૪૯
શેઠ—ગંગોદક નિર્મળ જસું, સદા પવિત્ર જ સાર;
તેવું કુળ હોય માહરું, પડ પાસા બોબાર. ૩૫૦
રાજા—હંસ ગયો સરોવર વિષે, દીઠું અમૃત વાર;
પિધા વિના પાછો વળ્યો, પડ પાસા પોબાર. ૩૫૧
પદ્મિની—સિંહ મૂછ, ભોરિંગમણી, કરપી ધન, સતિ નાર;
જીવતાં પર કર જાય નહિ, પડ પાસા પોબાર. ૩૫૨

વૈલોચન—જે માર્ગે સિંહ સાંચર્યો, ઊંડાં તરણ અપાર;
તે તૃણ ઊંડાં સૂકશે, પડ પાસા પોબાર. ૩૫૩

ચોપાઈ

પ્રથમ નાંખ્યા સસરે તે ઠાર, ખરા પડ્યા તેના પોબાર;
નંદરાયને હાથે ચડ્યા, તેના તરત પોબાર જ પડ્યા. ૩૫૪
ઢાળ્યા કામિની ત્રીજી વાર, બહુ વિધથી પડિયા પોબાર;
ચોથી વાર નાંખ્યા પરધાન, ન પડ્યા પોબાર ઉતર્યું માન. ૩૫૫
ફરી પડ્યા માંહેમાંહિ સાથ, પરસ્પરે તાળી દઈ હાથ;
ત્યારે વજીર વાણિ બોલિયો, મંનતણો પડદો ખોલિયો. ૩૫૬
બીજી વારના ખોટા પડે, મારે મન અચરત તો અડે;
એક વાર પાધરું આવે સોય, તે સાચું નવ માને કોય. ૩૫૭
ત્યારે સસરો બોલ્યો વાણ, સાંભળો સર્વે ચતુરસુજાણ;
સાચો ઈશ્વર પૂરો સાખ, નાંખો વાર હજારો લાખ. ૩૫૮
ઉન્હાં તેલ તે ટાઢાં કરે, દુઃખ પડે માણસનાં હરે;
એમ કહી હસિયા સાથમાં, લીધા પાસા સસરે હાથમાં. ૩૫૯

દોહરા

શેઠ—આંબે અંબફળ નીપજે, કેળાં કદળી સાર;
બરાસ વાસ તજે નહીં, પડ પાસા પોબાર. ૩૬૦
રાજા—દેવળ દેખીને ગયો, દર્શન કરવા દ્વાર;
દર્શન પણ સ્પર્શન નહીં, પડ પાસા પોબાર. ૩૬૧
પદ્મિની—તેજી ન સહે તાજણો, શૂરો ન સહે માર;
કુવચન સતી સહે નહીં, પડ પાસા પોબાર. ૩૬૨
પ્રધાન—શ્યામા સેજે સંચર્યો, સદ્ય દેખિ વળી નાર;
રમવાને મન ગમ્યું નહીં, તો પડ પાસા પોબાર.* ૩૬૩

ચોપાઈ

સસરો રાજા ત્રીજી નાર, ત્રણ જણના પડિયા પોબાર;
ન પડ્યા પ્રધાનના ઝાંખો થયો, ક્ષણ એક રહી બોલ જ કહ્યો. ૩૬૪
ત્રીજી વાર પડે પોબાર, તો હું વાત માનું નિરધાર;
કહેતામાં પડ્યા તે વાર, નાંખે છે લેઈ તેણી વાર. ૩૬૫

* પાઠાન્તર—સમારગ જે સંચરે, તે કમારગ કેમ જાય;
એહુ અન્ન મારો નહીં, તો પડ પાસા પોબાર.

દોહરા

શેઠ—સીતા સરિખી સુંદરી, કીધા ધર્મવિચાર;
સોને શ્યામ અડે નહીં, પડ પાસા પોબાર. ૩૬૬
રાજા—અમૃત પિરસ્યું થાળમાં, આપે કરવા આહાર;
દીઠું પણ ચાખ્યું નહીં, પડ પાસા પોબાર. ૩૬૭
પદ્મિની—ઈશ્વર બેલી સર્વનો, નોધારાં આધાર;
સત્ય રાખે સતીતણું, પડ પાસા પોબાર. ૩૬૮
પ્રધાન—મીની આગળ પય રહે, અગ્નિ આગળ ઘૃત સાર;
ભૂખ્યા આગળ ભોજન રહે, પડ પાસા પોબાર. ૩૬૯

ચોપાઈ

પગ્રા પોબાર હરખ્યા જણ ત્રણ, વજીર વાત સંભળાવે કરણ;
વેદ વચન કહેવાયે ચાર, તો તે વાત માનું નિરધાર. ૩૭૦
સસરો હરખ્યો તત્ક્ષણ લીધ, નાખ્યા દાવ કરીને સિદ્ધ;
રાખ્યું સત્ય જે વેદતણું, તે ત્રણ મનમાં હરખ્યાં ઘણું. ૩૭૧

દોહરા

શેઠ—સત્યે બાંધી મેદિની, સત્યે બાંધ્યો સંસાર;
હોય સત્ય જો આ સમે, પડ પાસા પોબાર. ૩૭૨
રાજા—રત્ન અમૂલ્ય સોહામણું, લોભે ગયો તે ઠાર;
દીઠું પણ લીધુ નહીં, પડ પાસા પોબાર. ૩૭૩
પદ્મિની—સત્ય ચુક જો સાધવી, ધરા ન ઝીલે ભાર;*
તે ગુણ હોયે મુજમાં, પડ પાસા પોબાર. ૩૭૪
પ્રધાન—અરુણ આગળ આગિયો, ઇંદુ આગળ અંધકાર,†
જાર આગળ જુવતી રહે, પડ પાસા પોબાર. ૩૭૫

ચોપાઈ

પગ્રા પોબાર ત્રણે જણ તણા, ન પગ્રા પ્રધાન નાંખ્યા ઘણા;
વજીર અપમાન થયો બહુ પેર, તેણે રાખ્યું હૃદિયામાં ઝેર. ૩૭૬
પંચમાં ભૂંડો કહે છે સહુ, મનમાં ખેદ પામે છે બહુ;
પચ પ્રમાણ કરે છે ખરું, બાકી સર્વ જૂઠું તાહરું. ૩૭૭

* પાઠાન્તરઃ—નવસેં નવાણું પૂરિયાં, દ્રૌપદીને જે સાર;
તે ગુણ હોય જો આપમાં, પડ પાસા પોબાર.
† પા૦—અંધા આગળ આરસી, અરુણ આગળ અંધકાર

પંચ કહે તે જે નવ કરે, તે સુકૃત પોતાનું હરે;
એકવાર સહુ નાખો આપ, ફરિ બોલે તેને શિર પાપ. ૩૭૮
પંચવારથી પાછો જાય, તે હીણો ફૂડો કહેવાય;
એવાં વાયક સુણીને કરણ, હરખ્યાં ચેલાં જે જણ તરણ;
લીધા પાસા ત્રણે હાથમાં, નાંખ્યા સત્યવાદી સાથમાં. ૩૭૯

દોહરા

શેઠ—અહલ્યા તારા દ્રૌપદી, સીતા મંદોદરી નાર;
તેનું કુળ હોય માહરું, પડ પાસા પોબાર. ૩૮૦
રાજા—રત્ન અમૂલક અતિઘણું, શોભા નિરખી સાર;
લેવા લાલચ નવ કરી, પડ પાસા પોબાર. ૩૮૧
પદ્મિની—પાપ રહે હાથી ગયે, બ્રહ્મ નિંદે બ્રાહ્મણ સાર;
સ્વામી વિયોગે સતી રહે, તો પડ પાસા પોબાર. ૩૮૨
પ્રધાન—અહીમુખે અમૃત ઝરે, ચોર આગળ ભંડાર;
કામી આગળ રહે કામિની, તો પડ પાસા પોબાર. ૩૮૩

ચોપાઈ

ન પડ્યા બાર ને ઝાંખો થયો, બોલ્યાનો મારગ નવ રહ્યો;
પ્રધાન કષ્ટ પામ્યો બહુ પેર, હદિયામાંહે રાખ્યું ઝેર. ૩૮૪
હસી વાત હૃદયામાં સહી, નારી વેર સહેવાએ નહીં;
શસ્ત્રતણો ઘા રુઝે સહી, કુપત્ની વેર વીસરે નહીં. ૩૮૫
કોઇને મુખે નવ કહેવાય, પટાંતરે તે પારખી જાય;
હસતે રમતે વીતી રાત, પોહો ફાટ્યો ને થયું પ્રભાત. ૩૮૬
પ્રધાનનું નવ માન્યું મંન, અશ્વ ચડી ચાલ્યા બે વંન;
વનિતાને કરિયો વાયદો, કાયામાં રાખ્યો કાયદો. ૩૮૭
ઝેર રાખી ચાલ્યો પરધાન, સતીવચન નવ સુણિયું કાન;
મહા ભયાનક વનમાં જાય, નથી બીજો કોઈ સાથ સહાય. ૩૮૮
સુંદર વાવ્ય ને શીતળ નીર, ઝાડ ચંપાનું તેને તીર;
જઈ ઉતરિયા તેની છાંય, જળ પીવા નૃપ પેઠા માંય;
પીધું નીર ને શાતા થઈ, લખ્યો દોહરો ભીંતે જઈ. ૩૮૯

દોહરા

રાય–(૧) હણે વાઘ સહુ જીવને, માંસાહારિ ગણાય;
દૃઢ વિશ્વાસ કરે સહુ, આપ બચ્ચાં ન ખાય. ૩૯૦

એમ લખી પાછો વળ્યો, આવ્યો જળથી બહાર;
પછી પ્રધાન પીવા ગયો, લખ્યા આંક જે ઠાર. ૩૯૧
વાંચી અક્ષર ખીજ્યો ઘણું, પોતે લખ્યો અંક;
આપે ડહાપણુ શું કરે, પરનો કહાડે વંક. ૩૯૨
પ્રતિઉત્તર પોતે લખ્યો, સૂઝે જેવી પેર;
સાચો હોય શિદ પરવરે, કપટ કરી મુજ ઘેર. ૩૯૩
પ્રધાન-ભૂખ્યાને મન ભાવ શો, અનાથની શી આથ;
જારને મન શી દીકરી, વણશે કોઇની સાથ. ૩૯૪
બીજી વાર જળમાં ગયો, રાયે વાંચ્યો લેખ;
ખોટો આણે ખરખરો, દુઃખ ન ધરતો રેખ. ૩૯૫
રાય-(૨) ગજેંદ્ર વશ અંકુશને, નારી તે વશ શર્મ;
અર્ણવ વશ મરજાદને, રાજા તે વશ ધર્મ. ૩૯૬

ચોપાઈ

એહ લખી આવ્યો રાજાન, જળ પીવા પેઠો પરધાન;
તે વાંચી ઉત્તર આપે લખ્યો, ક્રોધ અતિશે મનમાં રખ્યો. ૩૯૭

દોહરો

પ્રધાન-તરસ્યો જાય તળાવમાં, દેખી અમૃત તોય;
જોયે તરસ છિપે નહીં, પાછો ન વળે કોય. ૩૯૮

ચોપાઈ

એમ લખીને આવ્યો બહાર, પછી રાજા ગયો તે ઠાર;
વાંચ્યા અક્ષર ચેતો ચિત્ત, કોપ તજીને લખ્યું કવિત. ૩૯૯

દોહરો

રાય-(૩) ઘેર બેઠાં મોતી નવ હોરીએ, પ્રમાણુ કરીએ બહુ પેર;
કબુલ સૌ (તે) ખોટું કરે, (જો) ગરજે જાએ ઘેર. ૪૦૦

ચોપાઈ

વજીરે આપે વિચાર્યું ચિત્ત, જોવા ચાલ્યો વાવડી ભીંત;
વાંચી વિચાર્યું મનડા સાથ, લીધા રજાને આડે હાથ. ૪૦૧

દોહરો

પ્રધાન-મન વશ હોયે જેહનું, સત્ય તજે ન નિર્વાણ;
કપટ કરી નવ મોકલે, લેવાને કેકાણુ. ૪૦૨

ચોપાઈ

એમ લખી બાહેર આવીયો, ખાર હૃદેમાં અધિક લાવીયો;
વળી રાયે લખ્યો એક મર્મ, રાખવા શ્યામા કેરી શર્મ. ૪૦૩

દોહરા

રાય-(૪)'નીચ દષ્ટિ તે નવ કરે, જે મોટા કહેવાય;
સત લાંઘણ જો સિંહ કરે, તોએ તૃણ નવ ખાય. ૪૦૪
રત્ન જડિત હોય મોજડી, શીશ ન બાંધે નેટ;
કનક છરી હાથે ધરી, કોય ન મારે પેટ. ૪૦૫

ચોપાઈ

વળી પ્રધાને તો વાંચિયુ, અદકું વેર દિલમાં સાંચિયુ;
ફરી લખ્યું દિલ આણી દુ ખ, જો મુજને ઉપજાવે સુખ. ૪૦૬

દોહરા

પ્રધાન-હેતે શું વિખ પિજીએ, સૌ અમૃતને ખાય;
પેટે પાળી ન મારીએ, વેળા તેવી રક્ષાય. ૪૦૭
તે વાંચી રાજા લખે, છેલ્લો અક્ષર આંક;
ચતુર ચિત્ત ક્ષમા કરે, પરનો હોય જો વાંક. ૪૦૮
રાય-(૫) મૂરખ તો માને ' નહીં,' માને ચતુરસુજાણ;
સત્ય ગયું સર્વે ગયું, બોલે વેદ પુરાણ. ૪૦૯
સત્ય આધારે મેદની, સત્ય દિવાકર સૂર;
તે સત્ય જેણે મૂકિયું, તેને હત્યા પૂર. ૪૧૦
રાખી પ્રીત પટાંતરે, તે વારું વહેવાર;
જેણે પડદો ભાગિયો,' ત્યારે ભાગ્યો ભાર. ૪૧૧
તેહ વજીરે વાંચિયુ, લખિયો છેલ્લો ભેદ;
પ્રધાન-અજા બાપડી' શું કરે, સિંહસું રાખી ખેદ. ૪૧૨
પુત્ર મિત્ર વાહાલા નહીં, નહીં સ્વારથ કે દામ;
પંડિત પ્રિય વહાલા નહીં, જ્યારે પ્રગટ્યો કામ. ૪૧૩
સત્ય શીલ ડહાપણુ ગયું, જાયે નિર્મળ નામ;
સત્ય પાણી વહેતું રહ્યુ, જ્યારે પ્રગટ્યો કામ. ૪૧૪
નાત જાતનો ભય નહીં, ગોત્ર નહીં ગુણગ્રામ;
રાજા પ્રજાનો ભય નહીં, જ્યારે પ્રગટ્યો કામ. ૪૧૫

અળખામણી આખી મેદિની, અળખામણા શિવ શ્યામ;
આત્માનાત્મા નવ જુએ, જ્યારે પ્રગટ્યો કામ. ૪૧૬
સુખ નહિ સૂતાંસેજડી, સુખ નહિ આઠે જામ;
જળ ભોજન નિદ્રા નહીં, જ્યારે પ્રગટ્યો કામ. ૪૧૭
ગમે ન ઘર પુર મેડિઓ, ગમે ન ઉદ્યમ ઠામ;
ગમે ન વાત વિદ્યાતણી, જ્યારે પ્રગટ્યો કામ. ૪૧૮

ચોપાઈ

એવાં લખ્યાં પ્રધાન વચન, તે રાજાને લાગ્યાં મન;
કોઈ કોઇને મુખે નવ કહે, લખી પટાંતરે છાના રહે;
રાજા કહે લખું એક વાર, જો મૂરખ મૂકે અહંકાર. ૪૧૯

દોહરા

રાય-(૧) કમળ જળમાં નિત્ય રહે, નિમેષ ન ભેદે નીર;
કામ ન ભેદે તેહને, જેનું શુદ્ધ શરીર. ૪૨૦
છીભને ચિકટ અડે નહીં, સોને અડે ન શ્યામ;
ગુણુને અવગુણુ નવ અડે, જ્ઞાનીને ન અડે કામ. ૪૨૧
નીરને અગ્નિ નવ અડે, દુષ્ટ હદે નહિ રામ;
લોભને લાજ અડે નહીં, જ્ઞાનીને ન અડે કામ. ૪૨૨
બ્રહ્મને કર્મ અડે નહીં, સંતોષીને ન અડે દુઃખ;
જોગીને ભોગ અડે નહીં, રોગીને ન અડે સુખ. ૪૨૩
અરુણુને તિમિર નવ અડે, સિદ્ધને નવ અડે શાપ;
સિંહને શિયાળ અડે નહીં, પરિબ્રહ્મને ન અડે પાપ. ૪૨૪
વેદને ભેદ અડે નહીં, ખળને ન અડે સત્ય;
સાચાને જૂઠ અડે નહીં, જો પ્રભુ રાખે પત્ય. ૪૨૫
અગ્નિ બાળે સર્વેને, જીવ બાળ્યો નવ જાય;
મન્મથ જિતે સર્વેને, જ્ઞાની નવ જિતાય. ૪૨૬
વહાલાં પાખંડ અજાણુને, હરિજનને વહાલા રામ;
સંતને વહાલો ધર્મ છે, પાપીને વહાલો કામ. ૪૨૭

ચોપાઈ

રાય લખી આવ્યો બારણે, પ્રતિત પ્રધાનતણે કારણે;
પ્રધાને લખ્યો એક જ બોલ, ઉતારવા રાજાનો તોલ. ૪૨૮

દોહરા

પ્રધાન–ઉમયા ઈશે નવ જિત્યો, જિત્યો નહિ શ્રીરામ;
બ્રહ્માદિકે જિત્યો નહિ, એવો અજિત છે કામ. ૪૨૯
જિત્યો નહિ મહા મુનિવરે, નવ જિત્યો રવિ ચંદ્ર;
જિત્યો નહિ વ્યાસ વિચક્ષણે, જિત્યો નહિ સુર ઈંદ્ર. ૪૮૦
જિત્યો નહિ પાંચ પાંડવે, જિત્યો ન રાવણ રાય;
જિત્યો નહિ જોરાવરે, કામ અજિત કહેવાય. ૪૩૧
જિત્યો નહિ કો દેવતા, જિત્યો નહિ કો લોક;
જિત્યો કોઈ કહે કામને, તે તો જાણવો ફોક. ૪૩૨
વેદ પઠન કવિ ચાતુરી, સઘળી વાત છે સહેલ;'
કામદહન મન વશકરણ, ગગનચઢણ મુશ્કેલ. ૪૩૩
મૂર્ખ જિત્યો કહે કામને, માનો તેનાં પાપ;
સહુને હ્રદે વ્યાપી રહ્યો, કામ અજિત છે આપ, ૪૩૪
કોઈ ડાહ્યો થઈ બોલશે, રાખી પોતાનો ભાર;
તેને લેજો ઓળખી, મૂરખનો સરદાર. ૪૩૫
પંચ કણ પ્રાશે અંનના, ચિત્ત ભંગ થાયે નેણ;
ઉઠી બેઠું થવાય નહિ, (પણ) કામ ન મેલે ચેન. ૪૮૬
કાં નારી કાં નર પશુ, વૃદ્ધ જોબન ને બાળ;
કાં મૂરખ પંડિત વડા, કામતણે વશ કાળ. ૪૩૭
મર્યાદાથી માન રહે, અણસમર્થ રહે આપ;
એકાંતે આરાધન રહે, વેદ પુરાણે છાપ. ૪૩૮
કાં મન્દોદરિ દ્રૌપદી, અહલ્યા સીતા શરીર;
રાખ્યું આપ જ ઈશ્વરે, કામને વશ છે હીર. ૪૩૯
નહૂષ સરખો સાધવી, શત યજ્ઞનો કરનાર;
કામ અર્થે વિપ્ર જોડિયા, પ્રીછી લેજો પાર. ૪૪૦
પારાશર પંડિત ઘણો, નવ ખંડ જેનું નામ;
મચ્છગન્ધા મનમાં વસી, કર્તવ્ય કહિયે કામ, ૪૪૧
ઈંદ્ર સરીખો અધિપતિ, ઈંદ્રાસન સુખ ધામ;
ગૌતમ નારી સંગે રમ્યો, કર્તવ્ય કહિયે કામ. ૪૪૨
ચતુર ચંદ્ર સરીખડો, રોહિણી સરખી રાણ;
ગુરુની નારી ભોળવી, કર્તવ્ય કહિયે કામ. ૪૪૩

કહેતાં પાર ન પામિયે, પ્રકાશિયે સિદ્દ પાપ;
ગરુડારૂઢની સાખ છે, જાણો આપોઆપ. ૪૪૪
હવે અક્ષર રખે લખો, ડાહ્યા થઇને આપ;
મને સિદ્ધ માન્યું અમો, (લખો) બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ. ૪૪૫

ચોપાઈ

બેઠા બેઉ જણ સ્થાનક ઠરી, હેત પ્રીતશું વાતો કરી;
વીસારી મૂકી તે વાત, સ્નેહ વધાર્યો મનડાં સાથ. ૪૪૬
ઉષ્ણ કાળ અગ્નિની જ્વાળ, ખરા થયા મધ્યાહ્ન જ કાળ;
પ્રધાન ખોળે મૂક્યું શીશ, સૂતો રાજા તેણે દીશ. ૪૪૭
ભર નિદ્રા થઈ જ્યાહરે, વજીરે વિચાર કર્યો ત્યાહરે;
જેના હેડામહિ છે ડાઘ, આવો કયાંથી પામીશ લાગ. ૪૪૮
અર્થી દોષ મનમાં કેમ ગણે, જોગી ભોગીને કેમ બને;
શૂરા કાયરનો ન મળે મેળ, પાપી ધર્મીને ન હોય બેલ. ૪૪૯
સતી ગુણિકાને ન હોય પ્રીત, રાય રંકની ન હોય એક રીત;
મૂર્ખ પંડિતને ન દે માન, સાચ જૂઠનું ન એક તાન. ૪૫૦
રાજા સાચો વહેમી પ્રધાન, ત્રીજું નહિ તેમાં અનુમાન;
અરુંપરું ચોપાસે જોય, માનવી માત્ર મળે નહિ કોય. ૪૫૧
કહાડી ખડ્ગ ને રાખ્યું તળે, પાપીએ વાહી રાજાને ગળે;
થયો દુષ્ટ અધમ અજાણ, તરત ગયા રાજાના પ્રાણ. ૪૫૨
ન ગણી હત્યા પોતે મન, મૂક્યો અશ્વ છોડીને વંન;
ચાલ્યો રાયને ભોમી ખણી, પાપ શંકા મનમાં નવ ગણી. ૪૫૩
ચંપે બેઠો તો માળી ચડી, દીઠું અચરત નજરે અડી;
મનમાંહે થરથર ધ્રૂજિયો, સઘળી વાતે મનમાં બૂઝિયો. ૪૫૪
નિશા સમે તજિયો તે ઠામ, આવ્યા વજીર પોતાને ગામ;
પ્રથમ ઘેર રાજાને ગયો, વાત જાણી સપરાણો થયો. ૪૫૫
સૂતા છે કે બેઠા રાય, ગયા વાડી કે છે ઘરમાંય?
ગયા એકઠા જુજવા કેમ વળ્યા? પાંચ દિવસ થયા નથી મળ્યા. ૪૫૬
મળ્યા વર્ણ અઢારે લોક, સહુ કોને મન પ્રગટ્યો શોક;
આવ્યો અશ્વ વનથી રડવડ્યો, ધાસ્કો પ્રજા સહુ કોને પડ્યો. ૪૫૭

રાણી પુત્રે દુઃખ બહુ ધર્યું, જે કરવું ઘટતું તે કર્યું;
ચિત્તમાં ચિંતા વાધી ઘણી, આશા મૂકી રાજાતણી. ૪૫૮
વાટ જોતાં થયો એક માસ, મનસા સિદ્ધથી મૂકી આશ;
કંઇક શોક કર્યો મન લાજ, પછી પુત્ર બેસાડ્યો રાજ. ૪૫૯
મોટો વજીર ને નાનો રાય, કારભાર એમ ચાલ્યો જાય;
માળી આવ્યો પોતાને ઘેર, નિરખી પાપી પ્રધાનની પેર. ૪૬૦
સમજીને રહ્યો હૃદિયા સાથ, વાત ન સોંપી પરને હાથ;
મોટા જનની વાતો કયમ કરું, શાને વણ ખૂટે હું મરું. ૪૬૧
*ચેત્યો પોપટ પોતે મંન, પાપીએ માર્યો રાજંન;
શું કરું જે લૂણ જ ખાઉં, નહિ તો હમણા ચેતાવા જાઉં. ૪૬૨
અનેક પાપ બીજાં છે ઘણાં, નથી કો લૂણ હરામી તણાં!
એનું કર્યું ભોગવશે એહ, એહ વાતનો નહિ સંદેહ. ૪૬૩
એમ કરતાં સંવત્સર થયું, ત્યાર સૂધી સૌ છાનું રહ્યું;
કો કોને મોઢે નવ કહે, પાપ કરયું કેમ છાનું રહે? ૪૬૪
છાનો ન રહે થયો પ્રભાત, છાની ન રહે પડી જે રાત;
છાનો ન રહે ખોદ્યો કૂપ, છાનો ન રહે પાપી ભૂપ. ૪૬૫
છાનું ન રહે દેહમાં દુઃખ, છાની ન રહે લાગી ભૂખ;
છાની ન રહે સ્ત્રીની પ્રીત, ઉત્તમ મધ્યમની એ રીત. ૪૬૬
છાનું ન રહે જે અમલ પીએ, છાનું ન રહે જે દાન જ દીએ;
છાની ન રહે વ્યસનીની જાત, છાની ન રહે ભીંતરની દાઝ. ૪૬૭
છાની ન રહે કીર્તિ કોઈતણી, છાની ન રહે વિદ્યા ભણી;
છાનો ન રહે દાતાર ઝુઝાર, છાનો ન રહે રાગ મલ્હાર. ૪૬૮.
છાની ન રહે વાતો જે નવી, છાનો ન રહે કહેવાયો કવિ;
છાનો ન રહે ખશબોઈ જેહ, રુડી કે પછી ભુંડી તેહ. ૪૬૯
છાનો ન રહે વૂઠ્યો મેહ, છાનો ન રહે દુઃખિયો દેહ;
અની ઉદરમાં ન રહે ખીર, છાનું ન રહે નપુંસકનું નીર. ૪૭૦
પારો પડે તેમાં ન રહે ટુકડો, છાનો ન રહે બહુચરનો કુકડો;
છાનું ન રહે કોઇનું આપ, છાનું ન રહે કર્યું જે પાપ;
ઈશ્વરને ધર્મ વહાલો સહી, માટે માળીએ દીઠું તહીં. ૪૭૧

*ધારાની લીટી. પાઠાંતરઃ-એમ વિચારી છાનો રહ્યો, પરપંચ હતો તે કેને નવ કહ્યો.

દોહરા

ચંપો લઇને ચાલિયો, વજીર તણે તે ઘેર;
કાં તું અસુરો આવીયો, વજીરે કહી બહુ પેર. ૪૭૨
કર્યો પ્રહાર ત્યાં દંડનો, હૃદે ધરીને રીશ;
આજથકી તક ચૂકશે, છેદીશ તારું શીશ. ૪૭૩

ચોપાઈ

ઘેર આવ્યો માળી વન તણો, વ્યાપ્યો ક્રોધ હૃદેમાં ઘણો;
પેલી વાત થઈ જેટલી, તારુણી આગળ કહી તેટલી. ૪૭૪
એ વજીર પાપી કહેવાય, માર્યો આપણો એણે રાય;
ચંપા ઉપરથી મેં લહ્યું, આજ મેં તુજ આગળ તો કહ્યું. ૪૭૫
માલણ કહે રાણી પાસે જાઉં, તે વાતની વધામણી ખાઉં;
રાજાનું લેવડાવું વેર, કેમ સાખું હું એવડું ઝેર? ૪૭૬
ત્યારે માળીએ ઘસીયા હાથ, મેં સીદ કરી એથી વાત;
ત્યારે માળી બોલ્યો અંક, એ મોટા ને આપણ રંક. ૪૭૭
રંક વર્ણે ના જીરવે ધંન, ન જીરવે લાંઘણ કરીને અંન;
કાયરને મન ના રહે ધીર, બિલ્લી પેટમાં ન રહે ખીર. ૪૭૮
વનિતા પેટમાં ન રહે વાત, રુડી કે ભુંડી સાક્ષાત;
માલણ માળીની વારી ન રહી, ચેતાવા રાણી પાસે ગઈ. ૪૭૯
કહ્યું સર્વે પેલું વૃત્તાંત, સુણી વાત ભાંગી મનની ભ્રાંત;
ચંપા હેઠળ માર્યો રાય, હજી અસ્થિ પડ્યાં છે ત્યાંય. ૪૮૦
માન્યું રાણીએ સાચું સૂત્ર, પાસે તેડાવ્યો પોતાનો પૂત્ર;
સર્વ વાત સમજાવી કહી, નિશ્ચા કુંવરને પૂરી થઈ. ૪૮૧
અંતઃકરણમાં વ્યાપી રીશ, પગની જ્વાળે બેહ્યું શીશ;
તેડ્યો વજીર પાસે ત્યાંહાં, કહે,તાત માર્યો છે કયાંહાં? ૪૮૨
રખે વજીર જૂઠું ઓચરે, આવ્યો કાળ વણ ખૂટે મરે;
નહિ મૂકું તુજને આ દીશ, નીચ પાસે છેદાવું શીશ. ૪૮૩
પ્રધાન ત્યાંહાં નામુક્કર ગયો, જાણી વાત સપરાણો થયો;
તેને સાથે તેડી પૂર પળે, ગયો વૃક્ષ ચંપાને તળે. ૪૮૪
દાટ્યાં હતાં તે કહાડ્યાં અસ્થ, નીકળી સાચે સાચી વસ્ત;
નગર લોકે તે દીઠું દષ્ટ, કોટિ પ્રકારે પામ્યાં કષ્ટ. ૪૮૫

નાખ્યાં અસ્થ ગંગાને તીર, ઘેર આવ્યાં મન રાખી ધીર;
પ્રધાનને બાંધી આણિયો, પિતા તણો ખૂની જાણિયો. ૪૮૬
બોલ સાચું ઉભો રહી ઘાટ, મહીપતિને માર્યો શા માટ?
જૂઠી વાત રખે તું કરે, આવ્યે કાળ ખૂટે તું મરે. ૪૮૭
કહે વજીર સુણ નૃપના પુત્ર, સાચું કહું તમ આગળ સૂત્ર;
મુજને દ્રવ્ય લેવા મોકલ્યો, રાતે મહોલે આવ્યો એકલો. ૪૮૮
પ્રતિહાર કર કુંડળ દીધ, પ્રવેશ ઘર મારામાં કીધ;
યુવતી સાથે ભોજન જમ્યો, વીંટી આપી રંગે રમ્યો. ૪૮૯
કામ આંધળો થયો તે જાર, તે માટે મુજને લાગ્યો ખાર;
નારી પોપટ ત્રીજો રાય, મારે મુખે નામુક્કર જાય. ૪૯૦
તે તો ખાર હઈડે ધારિયો, તારો તાત તેથી મારિયો;
કામ વાસના એણે કરી, પાપ બુદ્ધિ મેં હૈડે ધરી. ૪૯૧
માર્યો મહીપતિ મેં નિઃશંક, સાચો અક્ષર એ છે વાંક;
જૂઠી વાત રખે મન ધરો, પછે જે જાણો તે કરો. ૪૯૨

દોહરા

કહે કુંવર વજીરને, એવો નહિ મુજ બાપ;
પતીજ પાડો મૂજને, તો ખૂન કરું હું માફ. ૪૯૩
જારબુદ્ધિ થઈ જનકને, તે જો સાચું હોય;
સુખે મંદિર પરવરો, પૂછી ન શકે કોય. ૪૯૪
પોપટ આણ્યો પાંજરે થકી, હત્યા દીધી ચાર;
કોઈની પક્ષ રાખીશ મા, કહેજે સત્ય વહેવાર. ૪૯૫
શુક કહે મેં પહેલું કહ્યું, માન્યું નહિ પરધાન;
શું કહિયે એ મૂઢને, હ્રદયે રહી નહિ સાન. ૪૯૬

ચોપાઈ

કહું સંક્ષેપે શુક કહે વાણ, જૂઠું બોલું તો ઈશ્વર આણ;
સ્ત્રી ઉપર રાયે મન ધર્યું, કહાવ્યો પ્રધાનને તે પણ ખરું. ૪૯૭
જારબુદ્ધિ કે જોવા કાજ, તે તો જાણે શ્રીમહારાજ;
કુંડળ બે આપ્યાં પ્રતિહાર, મધરાતે આવ્યો તે ઠાર. ૪૯૮
કહ્યો મેં અતિશય પ્રતિબોધ, નવ આણ્યો નંદરાયે ક્રોધ;
પદ્મિનીએ કીધી બહુ પેર, ભલે પધાર્યા મારે ઘેર. ૪૯૯

દેખાડ્યું પટાંતરે ઘણું, ગળ્યું મન નંદ રાજાતણું;
રાજા સત્યવાદી તે ગળ્યો, પસલી આપી પાછો વળ્યો. ૫૦૦
કુંડળ સાલ પોળીઆને આપીયાં, વજીરાણી બેન કરી થાપીયાં;
તે વાતે સુરજ સાખીયો, સતિ ધર્મ રામે રાખીયો. ૫૦૧
ઘેર વજીર આવ્યો જ્યારે, સાચાં દૃષ્ટાંત દીધાં ત્યારે;
મેં ત્યારે સમજાવ્યો મર્મ, રાખ્યો ઈશ્વર બેઉનો ધર્મ. ૫૦૨
એ મૂર્ખતણો શો વાંક, દીઠા સાચા અક્ષર આંક;
મારું કહ્યુ તે એ કયમ કરે, સહુ કોને તો વેરીજ ધરે. ૫૦૩
એને તો મન માન્યુ ખરું, જેનું હૈડું કપટે ભરર્યું;
દુબળ પરોણો કોણ રાંધે ખીર, કાંબળીએ કો ન ધીરે ચીર. ૫૦૪
એ તો સાચું બોલ્યા અમો, મન માણો તે કરજો તમો;
એવી વાત પોપટ કહી રહ્યો, ફટ ફટ પ્રધાનને સહુએ કહ્યો.
બહુ અન્યા તેં કીધો ખરો, માટે સહુ કહે તે ચિત્ત ધરો. ૫૦૫

દોહરા

કહે વજીર મેં મારીયો, પોપટને બહુ માર;
માટે મુજને મરાવવા, રાખે છે બહુ ખાર; ૫૦૬
આજ હું સંકટમાં પડ્યો, જે કરશો તે સ્હેશ;
વણુવાંકે જો મારશો, પેલે ભવ વેર લેશ. ૫૦૭
ઈશ્વર આગળ અરજ કરું, પ્રણામ કરું બહુ પેર;
પેલે ભવ તારી કને, લેઇશ મારું વેર. ૫૦૮

ચોપાઈ

કહે કુંવર સાંભળ રે તું, ખરા વિના નહિ મારું હું;
તેડી આણી વજીરની નાર, તેને હત્યા દીધી ચાર. ૫૦૯
સાચું બોલ જે હોય વહેવાર, ઉગરશે તારો ભરથાર;
નહિ તો એને મારું આ દીશ, તે હત્યા બેસે તુંજ શીશ. ૫૧૦
વળતી બોલી છે નાર, સહુ કોને કરીને નમસ્કાર;
સતી જૂઠું બોલે જ્યાહરે, બ્રહ્માંડ તૂટી પડે ત્યાહરે. ૫૧૧
સતી નાર જો બોલે આળ, તો પૃથ્વી જાએ પાતાળ;
સતી સત્ય જો મૂકે આજ, તો વિશ્વાસનું કોણ રહે કાજ;
અસત્ય નવ બોલુ નિર્ધાર, સત્યનો ધરણીને આધાર. ૫૧૨

દોહરા

સતી સત્ય જો ચૂકશે, શેષ ન ઝીલે ભાર;
બ્રહ્માંડ બધું ભાંગી પડે, રહે તે સત્ય આધાર. ૫૧૩
સતીનો સૂરજ સાખીઓ, સત્યનો બેલી સહુ કોય;
સતી સત્ય ચૂકે નહીં, જો કુળ ઉજ્જ્વલ હોય. ૫૧૪
કહો તો અગ્નિ ઉપાસિયે, કહો તો રાંધું ખીર;
હસ્તી બાંધું (કાચે) તાંતણે, એટલી રાખું ધીર. ૫૧૫
કહો તો જળ બાંધું ગાંઠડે, કહો તે કરું ઉપાય;
પૂરણ દેખાડું પારખું, જેમ પતિજ તમારી થાય. ૫૧૬

ચોપાઈ

કહે પ્રધાન જેને માથે પડે, તે વણ પાગે મેરુ ચડે;
રાંધે ખીર અગ્નિમાં જાય, સતી નહીં શરી કહેવાય. ૫૧૭
કાચે તાંતણે બાંધે ગજ, તે સ્ત્રીચરિત્ર ઉપાસન ધજ;
તે માટે જૂઠી છે નાર, જો ગમે તો વણ વાંકે માર. ૫૧૮
એક વાત ન પહોંચે સાખ, જોઇ સતી કરોડો લાખ;
અન્યોન્ય ત્યાં વાતો કરે, દ્વિધા ચિત્ત કોનું નવ ઠરે. ૫૧૯
કો જૂઠું કો સાચું કહે, જેવું જેના મનમાં લહે;
કોઈ કહે નારી જૂઠી એહ, કોઈ કહે સાચી સતી નિઃસંદેહ. ૫૨૦
કોઈ કહે સાચો પરધાન, કોઈ કહે જૂઠો છે રાજાન;
સાચા જૂઠાની પરીક્ષા થાય, ન્યાય અન્યાય ત્યાં તોળાય. ૫૨૧
કોઈ કહે સતવાદી એ ભૂપ, એવી વાતો થાય અનૂપ;
હાલે છૂભ જેમ પીપળ પાન, કામિનીએ સાંભળિયું કાન. ૫૨૨
વિપરીત વાત લોકોની સુણી, સ્ત્રી ચાલી તે સરિતાભણી;
કૌતુક જોવા મળિયાં લોક, સાથે ધાઈ ચાલ્યા સહુ થોક. ૫૨૩
નદીમાંહી જઈ નહાવણ કરયું, ઈશ્વરનું તે ધ્યાન જ ધરયું;
રેતતણો કીધો અંબાર, તે ઉપર જઈ બેઠી નાર. ૫૨૪
અગ્નિ ઈંધણ નહીં કંઈ પાસ, સકળ લોક કરે ઉપહાસ;
સ્તુતિ કરે છે સૂરજતણી, "તું છે નોધારાનો ધણી. ૫૨૫
મહારાજ રાજ મોટા સુરપતિ, રાખો લાજ હું છું સતિ;
જૂઠી લોક કરે છે આળ, ઉતાર મુજ માથેથી ગાળ;
જૂઠી હોઉં તો નિર્મુખ મેલ, નહિ તો સહૂ સતીમાં ભેળ. ૫૨૬

વિના અગ્નિ બાળે મૂજને, પ્રત્યક્ષ દેવ જાણું તૂજને;
સ્તુતિ કીધી ઘટિકા જ્યાહરે, આપ આદિત્ય આવ્યા ત્યાહરે. ૫૨૭
પ્રત્યક્ષ દેવનું પ્રગટ્યું રૂપ, ભામિનીએ દીઠો તે ભૂપ;
સાક્ષાત્કાર જગતનો નાથ, આવી અડકી દીધા હાથ. ૫૨૮
તે તો અન્ય ન જાણે કોય, નારી એકલી દૃષ્ટે જોય;
કહે પદ્મિણી સુણ હે સ્વામ, મહેલ તું મનથી અભિમાન. ૫૨૯
અગ્નિ વિના બાળું હું દેહ, તો તારા મનનો ભાંગે સંદેહ;
એમ કહીને નારી નમી, તેહ વાત સહુ કાને ગમી. ૫૩૦
જો સત્યવાદી હશે પુરપતિ, વિના અગ્નિ બળશે એ સતી;
સાચું સાચું કહે સહુ કોય, વજીર તે તો દૃષ્ટે જોય. ૫૩૧
એહ વાત માની સહુ મંન, ત્યારે બોલ્યો રાયનો તંન;
પ્રધાન પાપી સાંભળ વાત, તારે મુખે કહે સાક્ષાત. ૫૩૨
વિના અગ્નિ સતી બાળે દેહ, તું જૂઠો ને સાચી એહ;
રખે હવે કોઈ સાથે વઢો, લોક દેખતાં શળી ચઢો. ૫૩૩
તારે મોઢે નક્કી વાંક, ચઢાવીશ શૂળી આડે આંક;
કુંવર કહે સાંભળરે તું, ઘણું વિચારી મારીશ હું. ૫૩૪

દોહરા

કહે વજીર સુણ રાયજી, સાચો માનો મર્મ;
મુખે મને તું મારજે, નવ ચૂકિશ તુંજ ધર્મ. ૫૩૫
માનિની માથા ઉપરે, વરસે અગ્નિમેહ;
બાધી એહ બળી રહી, શું બળશે હવે દેહ. ૫૩૬
ઉદરમાં અગ્નિ ભર્યો, તે બાળે જળ અન્ન;
તેને એહ પ્રગટ કરે, તેથી બાળે તંન. ૫૩૭
નિશા જાળ નારી લહે, જાણે નોળી કર્મ;
તેથી દેહ બાળી શકે, તેમાં શાનો ધર્મ? ૫૩૮
એક શૂરાપણું એહમાં, બીજો દેહમાં ક્રોધ;
ત્રીજું કલંક ઉતારવા, દે છે બહુ પ્રતિબોધ. ૫૩૯
જૂઠો રાજા મેં હણ્યો, જૂઠી બળશે નાર;
જૂઠો તું મારિશ મુને, એમાં શો વહેવાર? ૫૪૦

ચોપાઈ

અબળા બળતી હતી જેટલે, કાને વચન સુણ્યું તેટલે;
જે અગ્નિમાં દેહ બાળીને મરૂં, તોએ કલંક નવ ઉતર્યું. ૫૪૧
અગ્નિમાંથી ઉભી થઈ, કર જોડીને વાણી કહી;
સાંભળો સહુ નગરના લોક, વજીરનો સમે કેમ શોક. ૫૪૨
શી વાતે એ માને મઢ, પૂછો એ પાપીને પ્રૌઢ;
મહેલી મામ કેમ શૂળી ચઢે, એને મન કેમ અચરજ અડે. ૫૪૩
એની કેમ હોસાએ દાઝ, તે પ્રતીત દેખાડું આજ;
સાચું તેમાં સઘળું જોર, જૂઠું તે તો માનવો ચોર. ૫૪૪
*સહુકોએ પૂછ્યું પ્રધાન, ઉતારીએ માનિનીનું માન;
તું કહે તે સર્વે કરે એહ, તો સાચી નારીની દેહ. ૫૪૫
પછે વાત માનો નહિ તમો, પંચ ઇટાળી કરશું અમો;
સાચાનો પરમેશ્વર બેલ, જૂઠાતણો વળી શો મેળ.
એહ વાતનો પાર જ લઉં, પછે શૂળીએ તમને દઉં. ૫૪૬

દોહરા

વૈલોચન કહે સહુ સુણો, સાચી હોય જો આપ;
સતી જાણું હું એહને, જીવે કુંવરનો બાપ. ૫૪૭
સાચી હશે તો ઉઠશે, સજીવન રાયજી થાય;
તો મન માંને માહરું, એ સતવાદી કહેવાય. ૫૪૮
ટાઢાં તેલ ઉનાં કરે, ઉનાં શીતળ હોય;
જળને સ્થાનક સ્થાળ કરે, પાર ન પામે કોય. ૫૪૯
બ્રહ્માંડ રામ ભાંગે ઘડે, આપ છે અકળ સ્વરૂપ;
પતિત મુજને સાચી પડે, જો એ જીવે ભૂપ. ૫૫૦
ત્યાર વિના માનું નહિ, સાચો અક્ષર અંક;
જો રાજા થાય જીવતો, તો માનું મુજ વંક. ૫૫૧
(પછે) પંચ ઇટાળી સહુ કરો, મારો મુજને હાર;
એને વધાવજો મોતીએ, છે સાચો વહેવાર. ૫૫૨
બાકી પતિત દેખાડવી, એ તો આળપંપાળ;
કરે મુવાને જીવતો, એવો દીનદયાળ. ૫૫૩

* વધારાની લીટી—લોક આવ્યા પ્રધાનની પાસ, કહે ભાઈ તાહરે શી છે આશ.

ચોપાઈ

સહુ સાંભળીને છાના રહ્યા, પ્રતિઉત્તર તેના નવ થયા;
અચરજ વાત અનેરી હોય, સ્ત્રી સામુ ત્યાં સહુકો જોય. ૫૫૪
તાળી પાડી લોક જ હસ્યા, મર્મ બોલ વનિતાને વસ્યા;
કાગનીને મન ભેદ્યું કષ્ટ, પ્રત્યક્ષ દેવ દેખાડે દષ્ટ. ૫૫૫
મહારાજ મોટો મહીપતિ, સ્તુતિ કરવા તવ મંડી સતી;
સુધન્વા તેલ તળ્યો જ્યારે, શીતળ તેલ કરયું ત્યારે. ૫૫૬
કષ્ટ ભાંગવા સતિયાં તણું, શેષાદિક નાગે કારણ કરૂં;
પચાળીના પૂર્યા ચીર, અનેક ભક્તની રાખી ધીર. ૫૫૭
સીતાજીની વાહરે ચઢ્યાં, રાણા રાવણ સાથે વઢ્યા;
પ્રહ્‌લાદની વારે ધસ્યાં, લક્ષ્મીવર લાકડમાં વસ્યા. ૫૫૮
ચંદ્રહાસ રાખ્યો શ્રીહરિ, વિષ ફેડી વિષયા કરી;
ભક્ત બહુના કીધાં કાજ, તે માટે મુજને છે વિશ્વાસ. ૫૫૯
મહારાજ સંકટ અતિશે પડયુ, કલંક વણવાંકે શિર ચડયુ;
એમ કહીને જોડ્યા હાથ, ધરતી વેહેર દેજો મુજ માત. ૫૬૦
દીધો વેહેર માતાએ માગ, સ્ત્રીએ જાવાનો જોયો લાગ;
સ્ત્રી ધરતીમાં જાય જેટલે, કૌતુક એક થયુ તેટલે. ૫૬૧
થયો કડાકો મહા ઘનઘોર, અંધકાર અધિક જુગજોર;
પ્રલય કાળમાં થાય છે જેમ, આ વેળામાં થયું છે તેમ. ૫૬૨
ધરતીએ જ્યાં દીધો માગ, સાક્ષાત ત્યાં આવ્યો શેષનાગ;
મહાજોગેશ્વરકેરું રૂપ, અમૃતકુપ હાથે અકળ સ્વરૂપ. ૫૬૩
નારી ઉપર આણે સ્નેહ, મનુષાકાર દેવાંશી દેહ;
પ્રમદાએ જોડ્યા બેઉ પાણ, બોલ્યા જોગેશ્વર સત્ય વાણ ૫૬૪
કહે જોગી સાંભળ રે સતી, જીવતો થશે નગરનો પતિ;
ચંપા તળે દાટ્યો રાય જ્યાં, પડ્યો છે અસ્થિનો કકડો ત્યાં. ૫૬૫
ચંપા ઝાડ તળે તું જા, આશા તૃમ કરવાને ધા;
અમરત છાંટજો જીવશે રાય, શા માટે પાતાળે જાય. ૫૬૬
નંદ નરેશ સાં જીવતો થશે, સહુના મનના સંદેહ જશે,
હું શેષનાગ આવ્યો તુજ સહાય, તારો વધારવા મહિમાય. ૫૬૭
હદિયા માંહે રાખી ધીર, અસ્થ ઉપરે સીંચજે નીર;
તારાં દુઃખનો લહ્યો મેં મર્મ, ઇશ્વર રાખશે સૌનો ધર્મ. ૫૬૮

આશા દીધી શ્રીશેષનાગ, નારી પામી નવલો લાગ;
પછી નાગ અલોપ જ હોય, તે તો અન્ય ન દેખે કોય. ૫૬૯
પ્રકાશ રવિતણો ત્યાં થયો, રાયના પુત્રે બોલ જ કહ્યો:
કાંરે બાઈ સતી છે તું, તે તો એકલો જાણું હું. ૫૭૦
કુડાં આળ બોલે સહુ લોક, આળપંપાળ બોલે છે ફોક;
આ જન માને તેવું કરો, નહિ તો મંદિર પાછાં પરવરો. ૫૭૧
મુવે કલંક તારું નવ જાય, મેણું તારા શિરપર થાય;
સતી નારી પાછી કયમ વળે, ગઈ ઝાડ ચંપાના તળે. ૫૭૨
નિકળ્યો અસ્થિનો કકડો એક, જોયું દૃષ્ટે કરી વિવેક;
વિશ્વનાથનું દેહરું જ્યાંય, નાખ્યું અસ્થ જઈને ત્યાંય. ૫૭૩
તે ઉપર તવ ઢાંકયું ચીર, સિંચ્યું અમૃતકેરું નીર;
ઘટિકા ત્રણ થઈ જ્યારે, સજીવન પુરુષ થયો ત્યારે. ૫૭૪
સાચાનો બેલી ઈશ્વર એહ, એ વાતનો નહીં સંદેહ;
સાચી વાતે દેવ પ્રગટ હોય, પ્રત્યક્ષ જાણો સહૂ કોય. ૫૭૫
અંતરિક્ષથી ઉતર્યો ધર્મ, જો હોય સાચો મહિમાં મર્મ;
સાચી સતી કહે સહુ કોય, સાચી સતીને સૌ જન જોય. ૫૭૬
અધવસો સત્યનો છે સાર, તેણે બધો ચાલે સંસાર;
પાપે બૂડે સત્યે તરે, સત્ય થકી સૌ સંકટ હરે. ૫૭૭
સત્ય સ્વર્ગ ને સત્યે મોક્ષ, સત્ય થકી જાયે સૌ દોષ;
સત્ય આધારે રહે છે આકાશ, સત્ય તેજ પૂરણ પ્રકાશ. ૫૭૮
સત્ય જળમાં પૃથ્વી રહે, સત્યે તરે તે સહુકો કહે;
સત્યે સાક્ષી બોલે સહુ વેદ, સાચું સત્ય તેમાં નહિ ભેદ. ૫૭૯
સત્ય ત્યાં ઈશ્વરકેરો વાસ, સત્ય તણો દીવાકર દાસ;
સત્યે કોટી બ્રહ્માંડ જ જોહ, સત્ય આધારે વરસે મેહ. ૫૮૦
સત્યે બાંધ્યું પાકે અંન, સત્ય વસે જ્યાં નહિ અભિમાન;
ક્ષણ માત્ર સુધી સુણે સૌ ધર્મ, એ વાતનો જાણયો સહુએ મર્મ. ૫૮૧
સત્યનું મૂળ ગયું જ્યારે, પ્રલય કાળ થયો ત્યારે,
સૃષ્ટિ પહેલું સરજ્યું સત્ય, મોટા પુરુષ વિચારો મત્ય. ૫૮૨
સત્ય હોનાર હોય તે હોય, સત્ય વિના બીજું નહિ કોય;
આદ્ય પુરુષ જેનું છે કૂળ, સતી સત્ય કેરું છે મૂળ. ૫૮૩

અસત્યથકી ઈશ્વર છે દૂર, સત્ય તે નારાયણનું નૂર;
સ્રજનાર તે સત્ય જ હોય, સત્ય વિના બીજું નવ કોય. ૫૮૪
સત્ય તે ઈશ્વર કેરો અંશ, સત્યે સત્ય પૂરણ પ્રશંસ;
આદિ નિરંજન કરતા કામ, સત્ય સ્વરૂપ તે તેનું નામ. ૫૮૫
સત્ય ધરા ધરે નાગેન્દ્ર, સત્યે તપે દિવાકર ચંદ્ર;
અસત્ય ત્યાં અદકેરું દુ:ખ, સત્ય વાતમાં સઘળું સુખ. ૫૮૬
જિત્યો જગ જેનું સત્ય રહ્યું, સત્ય મૂકયું તેનું સર્વસ્વ ગયું;
સ્વર્ગે જવાની વાટ જ જેહ, સત્ય નામે ઓળખાયે તેહ. ૫૮૭
બ્રહ્મ પદમાં મોટેરી મત્ય, તેનું તત્ત્વ સાચું તે સત્ય;
સત્ય ઉપર જેની હોડ, તે આગળ ઈશ્વર રહે કરજોડ. ૫૮૮
સત્ય સાથે જેનો વહેવાર, તે જાણવો ઈશ્વર અવતાર;
સત્ય ઉપરે નિર્મળ સ્નેહ, તે જાણવો દેવાંશી દેહ. ૫૮૯

સત્ય આધારે સજીવન થાય, આળસ મરડી ઉઠયો રાય;
રાય જીવતો થયો સહી, સાક્ષાત સતી સહુ લોકે કહી. ૫૯૦
જેજેકાર જુગ બાધે થયો, પાપી પ્રધાનને સૌએ કહ્યો;
પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ અવશ્યમેવ, સાક્ષાત કારણ રાજાની દેહ. ૫૯૧
નથી નંદ રાજાને જ્ઞાન, કે શા કારણે બાંધ્યો પ્રધાન?
શા માટે બાંધ્યો પ્રધાનને, શા માટે મારો એ રાંકને? ૫૯૨
કહો મુજને એના વાંકને, ત્યારે ખબર થાએ મને;
પૂર્વ વૃત્તાંત રાજાને કહ્યું, ત્યારે જ્ઞાન પોતાને થયું. ૫૯૩
રાજાજી બોલ્યા તેણીવાર, સાંભળરે કુંવર નિરધાર;
જોતામાં છે મારો વાંક, શું કરે એ બાપડો રાંક? ૫૯૪
અતિ અઘટિત મેં આચરણ કર્યું, એને તેથી દુ:ખસાગર ભર્યું;
સ્રી વેર દવ નવ થાય, કામ અજિત તે નવ જિતાય. ૫૯૫
એ શું જાણે સતિ ને રાય, નિસ્સંશય મન કેમ એનું થાય?
ભલે એણે માર્યો છે મને, ભલો ન્યાય તો સૂઝ્યો તને. ૫૯૬
એમ કરતાં સતિપણું સિદ્ધ થયું, કલંક એ નારીનું ગયું;
હવે એને મારશો માં કોય, હોનાર વસ્તુ તે મિથ્યા નવ હોય. ૫૯૭
છોડો વજીર સરપાવ જ દીયો, જીવ્યાથકી તે વ્હાલો કીયો;
તે પર નવ રાખી દાઝ, પોતાના કુંવરને બેસાડ્યો રાજ. ૫૯૮

ભેલિ ભાત રાખી માનિની, કંથને સોંપી કામિની;
જોઆ તેહ વજ્રે હાથ, સ્તુતિ કરી રાજાની સાથ. ૫૯૯
હું છઉં અપરાધી તાહરો, હવે સંદેહ ભાંગ્યો માહરો;
મોતીપુષ્પે વધાવી નાર, ગયા સહૂ પોતાને ઠાર. ૬૦૦
નિશ્ચે નિષ્કલંક નારી દેહ, સત્યવાદી નંદરાયનો સ્નેહ;
માનતા નારીની ચાલી ઘણી, સાચી શક્તિ તે દેવી તણી. ૬૦૧

દોહરા

પ્રીત કરે પરનારની, કોઇક વેલા જશે પ્રાણ;
લેશે અંત પરનારનો, તે નર જાણો અજાણ. ૬૦૨
નારી કહેશે કૂટડી, તેને રુઠ્યો દૈવ;
પરનારીની પ્રીતથી, જાશે સુખ સદૈવ. ૬૦૩
ચતુર હોય તે ચેતજો, એક ઘડીનું સુખ;
પરનારીના ભોગથી, લક્ષ કોટિધા દુઃખ. ૬૦૪
પરનારી પાળીથકી, ભુંડી જાણો એહ;
ક્ષણું ક્ષણું કાયા કાંપશે, સદૈવ દમશે દેહ. ૬૦૫
પરસ્ત્રી દીઠે દુઃખ છે, ખોય છે એદે જીવ;
પરસ્ત્રી કેરી પ્રીત કરે, જાણે રૂઠ્યો શિવ. ૬૦૬
આ લોકે અતિ દુઃખ છે, પરલોકે બહુ પીડ;
પરનારી નરકની ખાણ છે, કોટિ લક્ષધા કીડ. ૬૦૭
પરનારી નિરખી નહીં, તે જિત્યો સંસાર;
જોગી જન તે તો ખરો, ઉતર્યો તે ભવપાર. ૬૦૮

ચોપાઈ

રાવણે દશમુખ કીધાં સાજ, ખોયું લંકાગઢનું રાજ;
સ્ત્રીથી ખાપણુ-લાગી ચંદ્ર, સહસ્ર ભગ પામ્યો આપે ઈંદ્ર. ૬૦૯
સ્ત્રીથી કૌરવો સોએ શમ્યા, સ્ત્રીથી પાંડવ વનમાં ભમ્યા;
સ્ત્રીથી કીચક હોડે હણ્યા, સ્ત્રીથી દુઃખ-પામ્યા નર ઘણા. ૬૧૦
સ્ત્રીસંગથી થયા એ હાલ, સ્ત્રીસંગથી આવેરે કાળ;
પરનારી તે જીવનો કાળ, માથે મૂકે જૂઠું આળ. ૬૧૧
પરનારીને તો પગે લાગીએ, માતા સમાન તેને જાણીએ;
સ્ત્રી તે આદ્યશક્તિ કહેવાય, અજિત એ જિતી નવ જાય. ૬૧૨

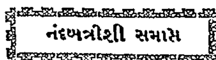
શ્રી ખાણુ રત્નાકરતણી, સ્ત્રી બળવંત અતીશે ઘણી;
સૃષ્ટિનું મંડાણુ સ્ત્રીથી હોય, તેમાં સંદેહ ન રાખો કોય. ૬૧૩
ઘણુક ગુણુ સ્ત્રીમાંહે હોય, નારી જિતી શકે ન કોય;
નિરઘોષ ને વિક્રમ રાય, તે પરદુઃખભંજન કહેવાય. ૬૧૪
ભોજરાજ જેવો ભડ ભૂપ, સકળ સૃષ્ટિ રામાથી રૂપ;
કર્ણ વિકર્ણ યુધિષ્ઠિર જોય, જનક સરખા જુગતેથી હોય. ૬૧૫
વ્યાસ વસિષ્ઠ માર્કંડેય મુની, લાગી વેદતણી ત્યાં ધુની;
અનમી અહંકારી જે શૂર, નારીથી પ્રગટ્યાં એ નૂર. ૬૧૬
જોગી ભોગી સિદ્ધ સુજાણુ, સૌનાં વનિતા થકી વખાણુ;
પંડિત ન્યાયી ડાહ્યા ઘણા, તે સૌ તન છે તરુણીતણાં. ૬૧૭
નારી મોટી નરથી ઘણું, સર્વે તેજ તે નારી તણું;
શ્રી અંબે આરાસુરતણી, તેશું પ્રીત કીજે અતિ ઘણી. ૬૧૮
તે આગળ રહીએ કર જોડ, જુગમાં સ્ત્રીકેરી નહિ જોડ;
તેથી જશ જગમાં પામિયે, વેદના દુઃખ સર્વે વામિયે. ૬૧૯
પરનારીપર ન ધરો કામ, રાખે પ્રીત તો રુઠ્યો રામ;
પરનારી તે વિષની શૂળ, ડાહ્યા નર તે રહેજો દૂર. ૬૨૦
પરનારીપર ધરે જે સ્નેહ, તેના તો વાંકા નવ ગ્રેહ;
કામિનીને જિતી જેહણે, જુગ આખો જિત્યો તેહણે;
છેલ્લો અક્ષર કહું છું સહી, પરનારી સંગ કરવો નહીં. ૬૨૧

દોહરા

નંદરાયતણી કથા, કવિત ચાતુરી ભેદ;
શ્રોતા વકતા સાંભળો, કોય ન ધરશો ખેદ. ૬૨૨
કથા પુનિત નંદરાયની, સુણે શીખે કે ગાય;
વિજોગ ભાંગે તેહનો, આશા પૂરણુ થાય. ૬૨૩
જ્ઞાન હ્રદેમાં ઉપજે, કુબુદ્ધિ ન વ્યાપે દેહ;
સત્ય ઉપર મનસા રહે, નારાયણુસું સ્નેહ. ૬૨૪
સત્ય રાખ્યું સતીતણું, રાખ્યું જગમાં નામ;
લાજ રાખો સહુ લોકની, કરજો રુડું કામ. ૬૨૫
*શ્રીગોડ માળવી વિપ્ર શુભ, અમદાવાદમાં વાસ;
સુત શ્રી વીરેશ્વરતણો, વારુ બુદ્ધિવિલાસ. ૬૨૬

* પાઠાંતર—શ્રીગોડ બ્રાહ્મણુ શામળી, અમદાવાદમા વાસ,
નંદકથા તેણે કરી, કહે કવિ શામળદાસ.

સેવક સહુ કવિઓતણો, શિવપૂજન પરતાપ;
સામળભટ કવિ કહે, ઇષ્ટ કૃપાએ આપ. ૬૨૭
માતર પ્રગણ્યામાં રવિ, સિહુંજ સકળ શુભ ગામ;
કણુબી કરણુ સમો વસે, રખીયલ રુડું નામ. ૬૨૮
તેણે કાને સાંભળી, સામળભટની શાખ;
તેડું તેણે મોકલ્યું, પસાય કરી લક્ષ લાભ. ૬૨૯
કવિ રાખ્યો કોડે કરી, સંતોષ્યો દઈ માન;
વસ્ત્રાભૂષણ આપ્યાં ભલાં, ભાવે ભૂમિ દાન. ૬૩૦
ધંન કણુબી કુળ કાઉજી, માવજી સુત મેરાણુ;
રખીદાસ છે ભોજ સમો, સકળ શાસ્ત્રનો જાણ. ૬૩૧
(નંદરાયતણી કથા, સુણી જે સંસ્કૃત માંહે;
કરો પ્રાકૃત તમો પ્રીતશું, ઇષ્ટ ઉપાસી આહે.) ૬૩૨
શ્રીગોડ માળવી શામકી, વેગણુપુરમાં વાસ;
શ્રીનદરાય તણી કથા, કહી કવિ સામળદાસ. ૬૩૩
શામળભટે શુભ કહ્યુ, નંદતણું આખ્યાન;
સુણે શીખે ને સાંભળે, તેને ગંગા સ્નાન. ૬૩૪
શ્રોતા વક્તા સહુ સાંભળો, કરે કવિ કરજોડ;
શામળભટ મુખથી કહે, બોલો જે જે શ્રીરણછોડ. ૬૩૫

પંચદંડ

દોહરા

શ્રી સરસ્વતિને હું નમું, પ્રીતે પૂજું પાય;
કરુણા દૃષ્ટે જુઓ તમો, સફળ મનોરથ થાય. ૧
આદ્યશક્તિ તું ઈશ્વરી, આરાસુરપતિ જેહ;
નવે ખંડ વ્યાપી રહી, સ્થાવર જંગમ તેહ. ૨
જેને તુજ કિરપા હવી, હવું તેને કલ્યાણ;
ન્યૂનતા એકે નવ રહી, જોતાં એહ પ્રમાણ. ૩
દશરથનંદન હું સ્તવું, નરકનિવારણ નામ;
મહારાજ રાજરાજેશ્વર, રાજીવલોચન રામ. ૪
ભોજરાજ મન હરખિયો, લાયક મુહૂર્ત લીધ;
સિંહાસન શુદ્ધ કરાવ્યું, શોભા વિધવિધ કીધ. ૫
પંડિત પુરાણિક વેદિયા, મળિયા વિપ્ર સુજાણ;
કીધી શોભા અવનવી, જાણે ઝળકયો ભાણ. ૬
સિંહાસનપર પગ ધરે, ભૂપતિ ભોજ રાજાય;
બોલી હંસા પૂતળી, હાં હાં ન ધરશો પાય. ૭
એ સિંહાસન ઈંદ્રનું, અતુલ તેજ મહામુલ્ય;
એ ઉપર બેસો તમો, થાવો વિક્રમ તુલ્ય. ૮
એ આસન છે દેવનું, ઈંદ્રાસનનું સાર;
આભૂષણ એ સ્વર્ગનું, તેજતણો અંબાર. ૯
પાળક ઔદાર્યગુણતણો, પરનાર સહોદર જેહ;
એવો જે ઉત્પન્ન થશે, આસન બેશે તેહ. ૧૦
કહે ભોજ સુણ પૂતળી, આસન એ અણમુલ્ય;
વિક્રમ હાથ કેમ આવિયું, સ્વર્ગસ્વરૂપ સમતુલ્ય. ૧૧
પંચદંડ એને જડ્યા, તેણે તે શું થાય?
તે કયમ જિતી લાવિયો, પોતે વિક્રમરાય? ૧૨
શું દંડે પરાક્રમ કરવું, પ્રતાપ કર્યો શી પેર?
જિત્યા દંડ શા પરાક્રમે, હતા કોણને ઘેર? ૧૩

પરાક્રમ તેણે શું કર્યું? શું કરિયુ પરકામ?
તેવાં પરાક્રમ હું કરું, તો બેશું એ ઠામ. ૧૪

ચોપાઈ.

હંસા પુતળી બોલી વાણ, સાંભળ રાજા ચતુરસુજાણ;
ઉજ્જેણીનું કરતો રાજ, અસલ અન્યા તેને સાજ. ૧૫
તેણે પરાક્રમ કીધુ ઘણું, ચકવે રાજ તે વિક્રમતણું;
ધર્મવંત સહુ પુરના લોક, નહીં કોને વ્યાધિ કે શોક. ૧૬
સિંહાસન સોનાનું પત્ર, મસ્તક ફરે પંચદંડ છત્ર;
ઉતપત તે સિંહાસનતણી, વિસ્તારી કહી શોભા ઘણી. ૧૭
કહી વાત તેની વિસ્તરી, સુણ મહારાજા હેતે કરી;
નગર ઉજ્જેણી અતિ અનૂપ, રાજ કરે વિક્રમ નરભૂપ. ૧૮
અતિ પવિત્ર અષ્ટાદશ વર્ણ, કૃષ્ણકથા સુણે નિત્ય કર્ણ;
સહુકો અગ્નેતરી, વેદપાઠી ને અગનેતરી. ૧૯
ક્ષત્રી રણવટ કૂદી પડે, ગૌ બ્રાહ્મણની વહારે ચડે;
વૈશ્ય કરે વેપારી હાટ, ધર્મતણી ચલાવે વાટ. ૨૦
શીલવત સહુ લોક જ અતિ, પતિવ્રતા ધર્મ પાળે સતી;
એવો રાજા ચતુરસુજાણ, કોઈ કોઈની નવ લોપે આણ. ૨૧

દોહરા.

એક સમે રાજા ચઢ્યો, દેઈ દદામે ઠોર;
ધમકારે પૃથ્વી ગડગડે, વાજે વાજાં ઘોર. ૨૨
આગળ હાર હસ્તીતણી, મદ ઝરતા માતંગ;
અબાડી કંચન તણી, સિંદૂર ઓપિત રંગ. ૨૩
ધજા નેજા અતિ ફરકતાં, ઐરાવત આકાર;
બીજા ગજ તો અતિ ઘણા, એવા સહસજ બાર. ૨૪
હય અરબી કચ્છી ભલા, ખુરાસાની કાશ્મીર;
કુંતલ કાળા કાબરા, શૂરપૂર રણધીર. ૨૫
ઉજ્જ્વલ અબલખ ભૂખરા, નીલા પીળા રંગ;
જડિત પલાણ હીરે જડ્યાં, અતિ અતળી બળઅંગ. ૨૬
ગંગાજલા ને હરમજી, પાણી પંથ અમૂલ;
સોરંગી સોરઠા સુજાણપત્ય, તેજી તુરંગી અરબ. ૨૭

અનેક રથ ને પાલખી, અનમી ઉપરિ અસવાર;
ચઢ્યા વેડાંગ બહુ વાંકડા, ઝાઝા મહા ઝુઝાર. ૨૮
વાઢાલા દાઢાલા ભલા, ઘાડે જોડે પૂર;
રમઝમ કરતો નીસર્યો, સિદ્ધ શિરોમણ શૂર. ૨૯
કંઈ પાળા કંઈ પાખર્યાં, કંઈ વાજાં ચેહેચાટ.
કંઈ નાટક ચેટક ભલાં, ભણતા ભૂપતભાટ. ૩૦
જશવંતોનાં જશ ભણે, પિંગળ પાઠ પુરાણ;
ગુણ ભેદ ગણ બહુ ગણે, દે મનગમતાં દાન. ૩૧
વિક્રમ વાડી સંચર્યો, રમવા કારણ આપ;
શેષનાગ લાગ્યો સળકવા, દુશ્મન લાગ્યો તાપ. ૩૨
સામદ સાથે સંચર્યો, તેથી શોભે દેહ;
ચઢ્યા રાય દેઈ દુંદુભિ, જેમ અષાડો મેહ. ૩૩
જેમ ગાજે સિંહ વન વિષે, જેમ પરાઠી પૂર.
વિક્રમ સંગ સેના ચઢી, સામદ સઘળા શૂર. ૩૪
જેમ ચઢે લંકાપતિ, જેમ અવનવો ઈંદ્ર;
જેવો ગાંડીવધર ચઢે, તારામાં જેમ ચંદ્ર. ૩૫
સૂરજ સરીખો ઉજળો દાતા જેવો કરણ;
રૂપે કાળ સરીખડો, ચંપા જેવુ વરણ. ૩૬
પુણ્ય તણો પરતાપ છે, જેવો ઉગતો ભાણ;
એહ પ્રકારે નિસરયો, વિક્રમ વિર સુજાણ. ૩૭
આવ્યો વાડિએ મલપતો, દિવસ ચઢ્યો ઘડી ચાર
નૃત્ય કરે છે નાયિકા, શોભા અપરમ પાર. ૩૮
રંગ ઓછવ અદકો કરયો, સજ્જનને સન્માન;
પુણ્ય કર્યાં બહુ પ્રીતશું, દાનપાત્રને દાન. ૩૯
તે શોભા સુખ નિર્ખતાં, દાતા હરખે મન;
કરપી ક્રોધે ખાર્યે મરે, ને મૂમ. રહે તન. ૪૦
દિવસ મોહોર રહ્યો પાછલો, ફરી અસવારી પેર;
કંચન મેહ વરસાવતો, જાવા માંડ્યું ઘેર. ૪૧
જાણ ઉજેણ મધ્યે થયું, આવે રૂડો રાય;
શોભા જોવા કારણે, નર નારી સૌ ધાય. ૪૨

કામ અધવચ કોના કર્યાં, અધવચ મહેલ્યાં અંન;
વેપાર મૂકયો વેપારીએ, તરણી મહેલ્યાં તંન. ૪૩
વણિક તોળતા ત્યાં રહ્યા, કરયો લાભ તે સાજ;
બ્રાહ્મણ ભણતા ઉઠિયા, નરપત જોવા કાજ. ૪૪
કોઈ મહેલે કોઈ માળિએ, કોઈ ઘરમાં કોઈ બહાર;
અટારિયે નારી ચઢે, ન્હાનાં મ્હોટાં નરનાર. ૪૫
રાજાનું મુખ નિરખવા, ઉલટ અંગ અપાર;
પુત્રરને વહાલો ઘણો, દાતાને ઝુઝાર. ૪૬
એમ વિચારી સંચરે, ન્હાના મ્હોટા લાગ;
મળી અસંખ્ય મેદનિ તહીં, નહિ પગમેલણ માગ. ૪૭
કાન પડ્યું સંભળાય નહિ, વાજે ઘોર નિશાન;
એ રીતે આવ્યો નગરમાં, વિક્રમ વીર સુજાણ. ૪૮
ગજ ઉપર વાહન કર્યું, છત્ર ફરે છે શીશ;
સ્નેહ સાથ બહુ સચરયા, પોહોર પાછલે દીશ. ૪૯
પુર અધવચમાં આવિયું, જ્યાં ઘાંચણનું બાર;
ત્યાં એક કૌતુક નિપજ્યું, કહું સંક્ષેપે સાર. ૫૦

(અભેદ દંડની વાત)

ચોપાઈ

દેવદમની ઘાંચણનું નામ, એ સ્ત્રી રહે તેણે ઠામ;
મહિપત આવ્યો મોહોલા પાસ, તેણે પેર બોલાવી દાસ. ૫૧
જાઓ માળિએ વાળો છાર, કરો અજવાળું ઘર ઘર બાર;
કહે દાસી કાંઈ આણો લાજ, આવે છે વિક્રમ મહારાજ. ૫૨
હવડાં છાર તે ક્યમ વાળિયે? ઉડે રજ મોહેલે માળિયે;
તો આપણે સિર દંડ જ થાય, ઘરબાર ખુંચી લે રાય. ૫૩
વચન સાંભળ્યું દાસીતણું, દમની મનમાં કોપી ઘણું;
છાર વાળ રે ભુંડી રંડ, મોટા રાય શું દેશે દંડ? ૫૪
તને મારે તો દંડ જ દણી, કહે તો સર્વસ્વ ખૂંચી લણી;
કહે તો ઉડાડું આકાશ, એટલું જોર રાખું હું પાસ. ૫૫
તારો રાજા ક્યમ કહું હું, મારું વચન ક્યમ લોપે તું?
જા ઉતાવળી વાળજ છાર, રાજા જાય ને લાગે વાર. ૫૬

સુણી વાત વિમાસણ પડી, તત્ક્ષણ દાસી મેડે ચડી;
ઉડાડી રજ દશોદશ ધણી, આવી અસ્વારી રાયજીતણી. ૫૭
ઉડતી દીઠી અદકી ખેહ, રજે ભરાણી નૃપની દેહ;
ઉડાડે રીસે બહુ છાર, છાર છવાઈ થયો અંધકાર. ૫૮
ફટ ફટરે એ રંક કુમાર, શું ઉડાડે છે હમણાં છાર?
અધિપતિ આવે ઊગ્યો ભાણ, કયમ રંડા છાંટે અણજાણ? ૫૯
તે વારી કોની નવ રહી, જયમ વારે ત્યમ અમણી વહી;
ત્યાં છૂટ્યા દશ વીશક એધ; અંતઃકરણમાં આણી ક્રોધ. ૬૦
કોણે મુક્કી કોણે લાત, કોણે કુંદાકેરી ઘાત;
છૂટી હાથથી નાઠી ત્યાંહ, આવી બેઠી દમની જ્યાંહ. ૬૧
તમારે કહે હું તો ગઈ, અર્ધમુઈ મારયકી હું થઈ;
મારી લઠ ને ભાંગ્યાં હાડ, તુજમાં બળ હોય તે દેખાડ. ૬૨
મુજને મારી મહોકમર્દણ, તેથી પાણી ગયું તમ તણું;
કોપી દમની સુણતાં વાત, લીધો દંડ ઘરમાંથી હાથ. ૬૩
આગળ જ્યાં હાથીની હાર, શ્યામા આવી તેણે ઠાર;
કોપી વાત સુણીને કરણું, મારગ રેખા કીધી ત્રણ. ૬૪
રસ્તા વચ રેખા ત્રણ કરી, ઘેર પોતાને પાછી ફરી;
અકસ્માત બીતો ત્રણ થઈ, અસ્વારી થંભી ત્યાં રહી. ૬૫
રોકયા મારગ રુંધી વાટ, જઈ ન શકે કો આગળ ઘાટ;
સૈન્ય સહુકો થંભી રહ્યું, જાણ રાય વિક્રમને થયું. ૬૬
કોક કામિનિયે કીધો કોપ, મારગ વાટ થઈ છે લોપ;
રુંધી વાટ જવાની માપ, રાજા આવ્યો આપોઆપ. ૬૭
ન ખોદી ખોદાય, ન પાડી પડે, અધિપતને મન અચરજ અડે;
અનેક પેરે કીધા બહુ ભેદ, તોયે પાર ન પામ્યા ખેદ. ૬૮
અડાડ્યા હાથી તે સાથ, એલદાર વળગાડ્યા હાથે;
ટાંકે ટાંકી નવ ટંકાય, ખુણો એક ઓછો નવ થાય. ૬૯
આવી દમની દંડ લઈ હાથ, બોલી રાય વિક્રમની સાથ;
બળતણું નહીં રાજા કામ, અભેદ ભીંત છે એનું નામ. ૭૦
પંચદંડ (છત્ર) ધરાવે જેહ, પાછી ભીંત કરે જન તેહ;
એ ભીંત પાછી નહિ થાય, બીજે મારગ જઈએ રાય. ૭૧

દોહરા

સુંદ તણો એક ગાંઠિયો, નથી ખાધો કો સાથ;
નથી મૂંછ મુખ કો તણે, જે બીત પાછી હડાય. ૭૨
વચન સાંભળ્યું તે તણું, મનમાં થયો ઉચાટ;
પાછો ફરિયો રાયજી, બીજી લીધી વાટ. ૭૩
ઘેર આવ્યો મહા દુઃખમાં, નવ કીધું ભોજંન;
પ્રાતઃકાળ સભા કરી, બેઠા ત્યા રાજંન. ૭૪
અચરત પામ્યા લોક સહુ, દીઠું પ્રાક્રમ પ્રૌઢ;
કોને કામ સુઝે નહિ, થઈ રહ્યા દીગમૂઢ. ૭૫
ઠામ ઠામ વાતો કરે, ટોળે ટોળાં લોક;
શત્રુને સુખ ઊપન્યું, રાયજીને મન શોક. ૭૬
રાયે તેડું મોકલ્યું, માનથી દમની ઘેર;
મહેણું દીધું પંચદંડનું, પ્રીત કહો તે પેર. ૭૭
પંચદંડ એ નામ શું? તે છે કોને દ્વાર?
કેવું છે કારજ વડું? હું જાઉં તેણે ઠાર. ૭૮
તે મુજ શું બોલો તમો, સાચી જે શુભવાણ;
તેમાં ખેદ ધરુ અમો, તો ઈશ્વરની આણ. ૭૯

ચોપાઈ

દમની કહે સમ ન વદો તમો, હવડાં નવ કહીએ તે અમો;
વગર સમજે કહું જો વાણ, પૃથ્વીપત ઓશો કંઈ પ્રાણ. ૮૦
કન્યા અમારે ઘેર અનૂપ, પ્રથમ તેહને જિતો ભૂપ;
રમત સહુ કેરો એકઠી, સેત્રંજ ગંજીફો સોકઠી. ૮૧
રમો તમો જે ઉપર હોડ, મારી પુત્રી કેરી જોડ;
એ જીત્યાનો જશ કહાવશો, પંચદંડ જિતી લાવશો;
નહિ જિતો પુત્રીની પાસ, પંચદંડ જિત્યાની મૂકો આશ. ૮૨

દોહરા

તેને જો તમો જિતશો, તો મુજને વિશ્વાસ;
નહિ તો કામ સરે નહીં, મૂકો દંડની આશ. ૮૩
એવું કહી પાછી વળી, મહિર તે તત્કાળ;
કુંવરી તેડું મોકલ્યું, રાજાએ સુખપાલ. ૮૪

શણુગાર અંગ સોજે સજ્યા, મોતી પરોવ્યાં વાળ;
પીતાંબર પટ પહેરિયાં, ભલું તિલક છે ભાલ. ૮૫
હાવ ભાવ મૃગલોચની, સિંહલંકી સુંજાણ;
વનિતા સોળ જ વરસની, ભ્રુગુટી કામનું બાણ. ૮૬
દેવદમનીની દીકરી, નિર્મળ દમની નામ;
શશિવદની મૃગલોચની, રૂપતણું કંઈ ધામ. ૮૭
પ્રાન સરિખૂં પેટડું, અધર જાણે પરવાલ;
પોપટવરણી નાસિકા, ગજના સરખી ચાલ. ૮૮
નાગફેણશો ચોટલો, ભૃકુટી ધનુષાકાર;
પયોધર પદ્મ સરીખડાં, સોલ કળા વિસ્તાર. ૮૯
શીખ લેઈ માતાતણી, ચાલી ચતુરસુજાણ;
અહંકાર અતિ મન ધર્યો, રાજા તરણા સમાન. ૯૦
સુખપાલેથી ઉતરી, રાયે દીધાં માન;
આદરભાવ જ કરી ઘણો, મહેલ્યાં ફોફળ પાન. ૯૧
શી શી રમત જાણો તમો, તે આચરીએ આજ;
તમો કહો તે સાંભળુ, કરિયે રુડાં કાજ. ૯૨
દમની કહે તમને ગમે, રમત માંડો જે જોડ;
હું કહું તે પછે પરઠિયે, હારજિતની હોડ. ૯૩

ચોપાઈ

હરખ્યો રાજા મનમાં ઘાટ, માંડ્યો ત્રણ પાસાનો પાટ;
રાજા કહે જે તારે કોડ, તેની મુખથી બોલો હોડ;
તુ કહે તે મારે મન ખરું, કોટિ ઉપાય કરયે નવ ફરું;
રાજા એમ વિચારે મન, સ્ત્રી હવે કહે છે વચન. ૯૪

દોહરા

દમની કહે હારું અમો, મૂલ ખરીદી દાસ;
પરણું તમનો પ્રીતથી, રહું તમારી પાસ. ૯૫
જો તમો હારો રાયજી, દેશ કરાવું સાજ;
સેવક કરિ રાખું અમો, ભોગવુ ઉજેણી રાજ. ૯૬
ચાર દિવસનો વાયદો, થોડે અદકી ઘાટ;
તેનો સુરજ સાખિયો, ફરિ બોલે જે વાત. ૯૭

ચોપાઈ

રાજા બાંધ્યો ક્રોધે કરી, રમત રાજ સભામાં ધરી;
વાયુવેગે વાતજ થઈ, બધા નગરમાં ચર્ચા થઈ. ૯૮
પ્રધાન પંડિત જોષિને રહ્યા, સુણી વાત સહુ અચરજ થયા;
રમત રમે બે પહોરજ હોય, નવ હારે નવ જિતે કોય. ૯૯
રાજાને નવ સૂઝે વાટ, અંતરમાં ઉપજ્યો ઉચ્ચાટ;
તે દિવસ રમત એમ રહી, દમની ઘેર પોતાને ગઈ. ૧૦૦
દેવતાર્ચન કીધું રાજને, આવતાં કીધાં ભોજન;
બીજે દિવસ વહાણું જેટલે, ગઈ રાજસભામાં તેટલે. ૧૦૧
પહેલે દિવસે હુતિ જેમ, રમત બીજે દિન માંડી તેમ;
કોઈ કોઈથી નવ પામે હાર, ઢાળે પાસા વારંવાર. ૧૦૨
બે પહોર મધ્યાહ્ન જ થયાં, રાજમહેલમાં રાજા ગયા;
ગઈ જુવતી પોતાને ઘેર, કરે કામ મન વાંછિત પેર. ૧૦૩
દુરાચાર બોલે સહુ લોક, રાજાને મન પ્રગટ્યો શોક;
ત્રીજે દિવસ થયું પ્રભાત, નગર વિશે ચાલી વિખ્યાત. ૧૦૪
રાજસભામાં નારી ગઈ, રમત હતી તે જોરી થઈ;
અનેક ઉપાય રાયજી કરે, તેણે અર્થ એકે નવ સરે;
ખરા મધ્યાહ્ન થયાં જ્યારે, રમત ઢાંકિ મૂકી ત્યાંહરે. ૧૦૫

દોહરા

રાજાને દમની તવ કહે, રહ્યો કાલનો દીસ;
કાલે પહેલાં જિતશો, પાગ નમાવું શીશ. ૧૦૬
ચેતાવું હું ચતુર નર, સભા સુણતાં પરમાણ;
વળતી કહેશો કહ્યું નહિ, પાણી પરઠણું વાણ. ૧૦૭
કાલ પહેલાં જિતો નહીં, તો પાણું મારું મત;
સેવક સહુ દેખતાં કરું, રાજ તજાવું તરત. ૧૦૮
વિક્રમ કહે વનિતા સુણો, રહેશે હુંસ તમ પાસ;
તુજ સરખી લાખો કરી, મૂલ વિનાની દાસ. ૧૦૯

ચોપાઈ

એવું કહી સ્વસ્થાનકે ગઈ, રાજાને મન ચિંતા થઈ;
રખે રાંડ જિતીને જાય, તેનો કાંઈક કરું ઉપાય. ૧૧૦

નિશા ચર્યા જોઉં બાપે ગામ, લોક વેહવાર બોલે તે ઠામ;
અદ્રશ્ય વિદ્યા આપે કરી, જોવા આવ્યો બાધે ફરી. ૧૧૧
ગલી કુંચીને હાટેહાટ, ચોરે ચકલે વાટેવાટ;
માનવી ટોળે મળિયાં બહુ, કરે વાત મુખેથી સહુ. ૧૧૨
જિતે કાલ ઘાંચણની બાળ, લેશે રાજાજીનો માલ;
કોઈ કહે એ માઠું થયું, રામરાજ વિક્રમનું ગયું. ૧૧૩
કોઈ કહે એ તો વિપરીત, નીચ સંગાથે શાની પ્રીત!
કોઈ કહે રાજા ઘેલો થયો, મમતે બોલ કામિનીને કહ્યો. ૧૧૪
કો કહે થાશે બીજી વાત, એને આયે હરસિદ્ધ માત;
કો કહે એ વાચા ચૂકશે, કામિનીને કહાડી મૂકશે. ૧૧૫
કોઈ કહે માહો કરશે મરમ, કેમ મૂકશે રાજા ધરમ?
કોઈ કહે હાથદર્પણ શું કરે? જે તે કાલ વહાણામાં ઠરે. ૧૧૬
એવું સાંભળે વિક્રમ વીર, આંખ્યો ભરે જ્યાં નિર્મળ નીર;
જુથ્ય મળ્યાંતાં જુવતીતણાં, વર્ણન થાય રાજાનાં ઘણાં. ૧૧૭
એક કહે એ રુડું થયું, માન મોટમ રાજાનું ગયું;
દહાડી ઊઠી ચરચા જુવે, સૌ લોકોની નિંદા કરે. ૧૧૮
કોઇએ છાની વાત ન થાય, ઘેર જઇને ઢુંકે રાય;
કોઇએ હસી ન ગવાએ ગીત, કોઇએ કોઇશું ન થાયે પ્રીત. ૧૧૯
સખી સખીમાં સુખ કે દુઃખ, બોલી ન શકે કોઇએ મુખ;
જાણે રાજા સુણસે કાન, એમ સ્ત્રીનાં ઉતર્યાં માન. ૧૨૦
ઘાંચણને પાયે લાગીએ, એની જાતી આપણ માંગીએ;
શાબાશ રાજાશું કીધો વાદ, ઊતરશે નરપતનો નાદ. ૧૨૧
બહુ મુખે બહુ વાતો કરે, હસે તાળી દઈ પાણી ભરે;
કોઈ માઠું કોઈ રુડું કહે, લક્ષણવંતો મનમાં લહે. ૧૨૨
જ્યાં જ્યાં રાજા દૃષ્ટે જોય, બીજી વાત કરે નહિ કોય;
લીધો ગામ બધાનો પાર, નવ સુઝે એકે વિચાર. ૧૨૩
પડી પૂર નિશા જ્યાહરે, મન વિચાર કરે ત્યાહરે;
મોટા જન માંન ભંગ જ થાય, આણ તજે કે વિદેશે જાય. ૧૨૪
માટે પ્રાણ ત્યજું સર્વથી, ઉપાય બીજો એકે નથી;
કોઇને વાત જણાવી નહીં, વાત આપ હૃદેમાં લહી. ૧૨૫

ભરી પૂજન સામગ્રી સાથ, વૈતાળ વીર લીધો છે હાથ;
જ્યાં છે હરસિદ્ધ મોટી માય, પાળો પંથ ગયો છે રાય. ૧૨૬
ચાચર દેવી નગરજતણી, ચાલ્યો મહિપતિ માતા ભણી;
ત્યાં ધરણીપતે ધરિયું ધ્યાન, ધૂપ દીપ ને ફોફળપાન. ૧૨૭
કુમકુમ ચંદન અક્ષત ઘણા, પૂજા બહુ વિધ કરિ નહિ મણા;
પ્રથમ પહોર એક નિશા ગઈ, પૂજા પૂરણ ત્યારે થઈ. ૧૨૮
ખડગ પોતાની કોટે ધર્યું, આવાહન ચંડીનું કર્યું;
પ્રસન્ન થઈ છે મોટી માત, મા માં કહિને ઝાલ્યો હાથ. ૧૨૯
શા માટે તજે છે પ્રાણ, માગ માગ રે વીર સુજાણ;
માતા સર્વે જાણો તમો, મુખથી શું કહું આજે અમો ? ૧૩૦
અંતરમાં પેઠી છે લાજ, પાળો લાજ ને સારો કાજ;
નીચ જાત ધાંચણ છોકરી, મહેણું દીધુ તે ઠોકરી. ૧૩૧
પંચદંડ ધરાવે જેહ, રમે દ્યૂત દમનીશું તેહ;
તે સંગાથે પાડી હોડ, જિતાડો તો પહોંચે કોડ;
દિગ્વિજય તે સાથે કરું, પંચદંડ શિર છત્ર જ ધરું. ૧૩૨

દોહરા

ત્યારે હરસત બોલિયાં, એની ઉત્તમ જાત;
એમાં પ્રાક્રમ છે ઘણું, આગળ જોશો ખ્યાત. ૧૩૩
પ્રપંચ એ જિત્યાતણો, તે તમને કહું આજ;
તમે જાઓ ઇંદ્રાસને, ત્યાં રહેશે તમ લાજ. ૧૩૪
વૈતાળ સંગાથે પરવરો, મારો તુંજ શિર હાથ;
ઇંદ્રાસન શોભા ઘણી, ત્યાં મળશે સઉ વાત, ૧૩૫
કામ કરી ઘેર આવશો, પહોંચશે મનનાં કોડ;
એ જુવતીને જિતશો, દ્યૂત કરીને હોડ. ૧૩૬
છત્ર મળે પંચદંડનું, થાશે જુગજુગ નામ;
તુજને જિતી નવ શકે, એ નહિ સહેલું કામ. ૧૩૭
પુણ્યે ગ્રહ પીડે નહીં, પુણ્યે નાસે પાપ;
ત્રિદશ વશ એક પુણ્યને, ત્રૂઠે ઈશ્વર આપ. ૧૩૮
વચન શીશ ચડાવિયું, તેઓ વીર અનૂપ;
પવન પહેલો પરવર્યો, વીર તે વિક્રમ ભૂપ. ૧૩૯

સાં ઓચ્છવ છે અતિ ઘણો, શોભા નૌતમ હોય;
નાચ કરે દમની તિહાં, રાજા દષ્ટે જોય. ૧૪૦
અચરજ પામ્યો અતિ ઘણું, જેશું પાડી હોડ;
નૃત્ય કરે તે તો અહીં, ઉર્વશીની જોડ. ૧૪૧
દમની નહિ, કોઈ દેવતા, નહિ માનવીનું રૂપ;
એ જિતે અચરજ કશુ, ભાગ્યો સંદેહ ભૂપ. ૧૪૨
સભા સહૂ ભરપૂર છે, પછવાડે છે વીર;
અદસ્ય રાજા ત્યાં રહ્યો, મનમાં આણી ધીર. ૧૪૩
રાય ઈંદ્ર રીઝયો ઘણું, દીઠી રમત અપાર;
દમનીને ત્યાં આપિયો, અમૂલ્ય એકાવલ હાર. ૧૪૪

ચોપાઈ

પાછળ હાથ દમનીએ, કર્યો, હાર વીર વૈતાળે હર્યો;
તે દમની નવ જાણે કોય, રહ્યા દેવ સહુ દષ્ટે જોય. ૧૪૫
બીજી રમતે આપ્યાં પાન, પામી દમની મોટપ માન;
પાછળ આપ્યાં પાન તે ફરી, વૈતાળે લીધાં તે વળી. ૧૪૬
પછે કાનની લીધી ઝાલ, એવો વીર મોટો વૈતાળ;
પછે પગનું લીધુ ઝેર, દમનીને નિદ્રાની ઘેર. ૧૪૭
ઉગ્યો સૂર ઉઠી સભાય, આપ આપને સ્થાનક જાય;
નવ જાણે દમની તે પેર, પ્રભાતે આવી નિજ ઘેર. ૧૪૮
દીધાં માન તે મનસુ ગમ્યાં વિક્રમ રાજ સુરપતિને નમ્યાં;
જાઓ વળી કાલે આવજો, વીર વૈતાળ સાથે કહાવજો. ૧૪૯
પ્રણામ કરીને શીખજ લીધ, ઉજેણી પ્રયાણુ જ કીધ;
પુર મધ્યે પ્રયાણુ જ કર્યુ, સ્નાન દાન વ્રત પુણ્ય આચર્યુ;
આવી બેઠો રાજ સભાય, દમનીને ઘેર તેડુ જાય. ૧૫૦

દોહરા

કયમ ઘર સુખે સુઈ રહી, પ્રીતે માની પાસ ?
રાજા તુજને જિતશે, મૂલ ખરીદી દાસ. ૧૫૧
નોહે કામ નાહાતણું, મોટાશુ પાડી હોડ;
બોલ્યાં બોલ અહંકારનો, પહોંચાડો તે કોડ. ૧૫૨

ચોપાઈ

બેઠી સુખપાલે તે નાર, આવી રાજાને દરબાર;
મહિપતિએ મુંછે નાંખ્યો હાથ, વધ્યો વચન દમનીની સાથ. ૧૫૩
ત્રણ દિવસ રમાઝાં તમો, તેમાં પરાક્રમ જોઇએ અમો;
છેલ્લે દહાડે જિતે હોડ, પહોંચે તેના મનના કોડ. ૧૫૪
ત્યારે દમની બોલી વાણ, સાંભળ રાજા ચતુર સુજાણ;
મારાથી કંઈ હારી ગયા, તે તો મારા સેવક થયા. ૧૫૫
મૂક્યો વાદ બેઠા તે ઠરી, રમત હતી તે જારી કરી;
જોવા મળ્યું છે બાધું ગામ, અચરજ બોલે ઠામો ઠામ. ૧૫૬
બેમાં કોનું પાણી જાય, જોરાવરિની જિત જ થાય;
ઘડી એક બે રમત જ થઈ, (રાયે) દમની પ્રત્યે વાણી કહી. ૧૫૭
સ્વપ્નાકેરી કહું એક વાત, દીઠું ગઈ રાતે સાક્ષાત;
જોયો ઈંદ્રાસનનો તાજ, નારી તું કરતીતી નાચ. ૧૫૮
રીઝ્યો નરપત તુજશું સાર, હેતે આપ્યો એકાવલ હાર;
તે સાચી કે જૂઠી વાણ? સાચું કહે જે હોય પ્રમાણ. ૧૫૯
ત્યારે જુવતી ઝાંખી થઈ, જૂઠી વાત રાજા તેં કહી;
આળપંપાળ જૂઠું એ હોય, સ્વપ્નું સાચું કદી ન હોય. ૧૬૦
પ્રત્યક્ષ ત્યાં દેખાડ્યો હાર, ઝાંખી દમની નવ લાગી વાર;
માનભંગ થઈ જેટલે, ચુકી દાવ દેતા તેટલે. ૧૬૧
ચટકી અટકી પેઠી ચિત્ત, એક ભાગ રાજાની જિત,
બીજી વાર બોલ્યા છે ભૂપ, સાંભળ નારી વાત અનૂપ. ૧૬૨
(હું) પાસે બેઠા તો ઈંદ્રતણે, નૃત્ય કરતીતી હેતે ઘણે;
માનિની તુજને દીધાં માન, તુજને ઈંદ્રે આપ્યાં પાન. ૧૬૩
તે દમની કહે સર્વે જૂઠ, તમે વાત લઈ આવ્યાં ઉઠ,
(રાયે) પ્રત્યક્ષ બીડાં થાપીયાં, ખીસેથી કાઢી આપીયાં. ૧૬૪
દીઠાં પાન ઝાંખી થઈ ગઈ, બેહબાકળી જોતામાં થઈ,
બે ભાગે જિત્યો તે રાય, વિમાસણ વનિતાને થાય. ૧૬૫
ત્રીજી ઘડિયે બોલ્યો રાજન, કહું વાત તે ધરજો મન;
હું ગયો તો ઇન્દ્રાસન ભણી, ત્યાં બેઠા સુરનાયક ધણી. ૧૬૬
તારી રમત દીઠી તે ઘડી, ઝાલ કાનની તારી પડી;
તે આવી મારા હાથમાં, મેં લીધી તે સહુ સાથમાં. ૧૬૭

દમની કહે એ જૂઠી પેર, ઝાલ ઉતારી મૂકી ઘેર;
રાજા કહે તું સાચી હોય, આપી ઝાલ પ્રગટ તું જોય;
જ્યાં ઝંખી થઈ તે નાર, ત્રીજી હાર થઈ તે ઠાર. ૧૬૮

દોહરા

એ ક્યાથી ઇંદ્રાસને, લાગ્યો ખરૂં એંધાણ;
પડી વિમાસણ માનિની, પરવશ પડિયો પ્રાણ. ૧૬૯
કહે રાજા સુણ કામિની, જૂઠી જાતે ફેર;
કહો નારી તે ક્યાં ગયું, પગ તારાનું ઝેર? ૧૭૦
સ્ત્રી કહે મૂક્યુ ઘર વિષે, પડી પેટમા ફાળ;
મનથકી મહિપત વદે, તરુણીશું તતકાળ. ૧૭૧
તું નૃત્ય કરતી ઇન્દ્રાસને, અમો દ્રષ્ટે જોઈ,
ત્યાં નેપૂર લીધુ અમો, અન્ય ન જાણે કોઈ. ૧૭૨
મૂક્યું ઝેર તે આગળે, નરમ થઈ તે નાર;
પાણીથી થઈ પાતળી, ચૂકી ગઈ તે ઠાર. ૧૭૩
પછે તે પાસા ઢાળતાં, થર થર ધ્રૂજે હાથ;
હારી હારી સહુ કહે, હસી પડ્યો સહુ સાથ. ૧૭૪
વાગી હાક હાસ્યાતણી, જિત્યો વડહથ વીર;
પ્રતાપ પુન્ય પોતાતણો, રાખ્યુ પ્રભુએ નીર. ૧૭૫
વાગ્યા વાજા જિતતાં, ગડગડિયાં નીશાન;
હારી દમની હોડશું, જિત્યો વીર સુજાણ. ૧૭૬
ગાંધર્વ વિવાહ સહિ કર્યો, ક્ષણું ન લાગી વાર;
તે વનિતા વિક્રમ વર્યાં, શોભા અપરંપાર. ૧૭૭
સાસુને વિક્રમ કહે, જોડીને બે હાથ;
વાત કહો પચદડની, જે બોલ્યાં મુજ સાથ. ૧૭૮
સુણો આપે સજ થઈ, ધીર વીર સજ થાવ;
પ્રથમ કહું છુ એટલું, કુંકણુ દેશે જાવ. ૧૭૯
ધ્યાન ધરો પરશુરામનું, સોપારાધડ ગામ;
તેમા વિપ્ર એક વેદિઓ, શિવશર્મા છે નામ. ૧૮૦
રહેજો વાસો ઘેર તે, જો જો એ એંધાણ;
સ્ત્રી ઉમાદે તેહની, ચતુરા ચતુર સુજાણ. ૧૮૧

ચર્ચા જોઇને આવજો; ગામ ઠામ ઘર એહ;
જાગશો તો તો જીવશો, ઊંઘે ખોશો દેહ. ૧૮૨

૧ ઉમયાદે નારિ પાસેથી ઉડણ દંડની પ્રાપ્તિની વાર્તા

ચોપાઈ

રાયે મન માન્યું તે સાથ, માની દમની સાસૂ વાત;
વડા વજીરને સોંપ્યું રાજ, ચાલ્યો કુંકણુ જોવા કાજ. ૧૮૩
વૈતાળ સાથે તેઓ વીર, ચાલ્યો મન ધરીને ધીર;
અનેક દિવસ હિંડતાં થયા, કોડ ધરી કુંકણમાં ગયા. ૧૮૪
દીઠું નગર થયો આહ્‌લાદ, દીઠો શિવ સુંદર પ્રાસાદ;
હરખ્યો મહીપતિ પોતે મન, પ્રીતે કીધું છે પૂજન, ૧૮૫
પામ્યો મોહોર પુજારો સાત, કર જોડીને પૂછી વાત;
શિવશર્મા છે વિપ્રજ નામ, કોને ભાઈ વસે કુણ ઠામ? ૧૮૬
કહે પુજારો બ્રાહ્મણ ઘણા, શિવશર્માની શી છે મણા;
ઊંચા નીચા ને વામણા, કો ગોરા દેહે દામણા. ૧૮૭
કાંઈ તેનું એંધાણ જ હોય, તેહ વિના પ્રીછે નહિ કોય;)
શુભ એંધાણ રાખ્યું છે સાર, ઉમાદે જેને ઘેર નાર. ૧૮૮
જાઓ ડાબી પોળ નિશાળ, બેઠા વિપ્ર ભણાવે બાળ;
શીતળ છાંયાને કારણે, વૃક્ષ આંબલીનું બારણે. ૧૮૯
તેનું વચન હૈડામાં ધરી, લઘુલાઘવી વિદ્યા કરી;
રાજવંશી રઢિયાળું રૂપ, શિવશર્મા ઘેર આવ્યો ભૂપ. ૧૯૦
દંડવત પ્રણામ કર્યો, ચરણામૃત લઈ મુખમાં ધર્યો;
વિદ્યા ભણવા આવ્યા અમો, કૃપા કરી રાખોજી તમો. ૧૯૧
ગોરાણી બાહેરે નીસરી, જોઈ વિક્રમને દષ્ટે ભરી;
આનંદ અદકો મનમાં થયો, રીઝીને રાજા ત્યાં રહ્યો. ૧૯૨
ઘેર વિદ્યાર્થી મારે ઘણા, સુખે રહો અહિયાં શી મણા;
માનુભાવ મોટો જે સુખી, વિદ્યાર્થી થયો ત્યાં સુખી. ૧૯૩
કરે ગોરાણી હેત જ ઘણાં, આપે સાકરિયાં ધાણી ચણાં;
ઉદરતણો જેવો હોય તન, એથી અદકું રાખે મન. ૧૯૪
બાસઠ પહેલા નાના તન, ત્રેસઠમો વિક્રમ રાજન;
રમે જમે ભણે મન મોદ, રાત દિવસ તે ચર્ચા જોય. ૧૯૫

એક દિવસ ગઇ મધરાત, સુતા માનવી જાતો જાત;
સહુ કોને છે ધારણુ ઘણું, જાગે રાજા વિક્રમ ભણું. ૧૯૬
ઊઠી ઊમાદે પ્રચંડ, લીધો હાથમાં ઊડણુ દંડ;
નિકળી બહાર રાખી મન ધીર, તે તો દીઠું વિક્રમ વીર. ૧૯૭
માઝમ રાત ને જાતે નાર, કેમ નીકળી એકલી બહાર;
અરૂંપરૂં જોયું અર્ધઘડી, વૃક્ષ આંબલી ટોંચે ચઢી. ૧૯૮
આંબલિ થડ પોલી ગુફાય, અદષ્ટ થઈ ત્યાં બેઠો રાય;
ચઢી ઝાડ ઉમાદે નાર, કીધા દંડના ત્રણ પ્રહાર. ૧૯૯
ઊડ ઊડ કહ્યું મુખથી વળી, ગયું વૃક્ષ આખું ઉચળી;
ઉપર ઉમાદે હેઠો રાય, સો જોજન સુધી તે જાય. ૨૦૦
ત્યાં એક પ્રૌઢું છે મશાણુ, સઘળુ ભૂતળનું રાણુ;
ભૂત પ્રેત અગ્નિ દવ બળે, સિદ્ધ લક્ષ ચોરાશી મળે. ૨૦૧
બાવન વીર ચોસઠ જોગણી, ભારે ભોગતણી ભોગણી;
ચોસઠ બેઠી ચામુંડા જ્યાં, દેવ દુંદુભિ વાજે ત્યાં. ૨૦૨
તે ઠેકાણે શોભા હોય, વર્ણન કરી શકે નહિ કોય,
જુહાર જુહાર ઉમાદે કહે, જોગણી સહુ સાંભળવા રહે. ૨૦૩
જૂઠી જૂઠી સહુકો કરે, ઉમાદે હેઠી ઊતરે;
તું સાચી ન પડી એક દીસ, આવે દુઃખવા દહાડી શીશ ૨૦૪

દોહરા

ઉમાદે કહે જોગણી, સાચી છું હું આજ;
ચોસઠમો આવી ભળે, થાય આપણું કાજ. ૨૦૫
બાસઠ પેર પહેલા હતા, ત્રેસઠમો મુજ કંથ;
ચોસઠમો આવી મળ્યો, આનંદ ઉપન્યો મંન. ૨૦૬
બત્રીસ લક્ષણો મળ્યા નહી, તો શી કરિયે પેર?
ભોગ આપવા ભવાનીને, થયા ચોસઠ મુજ ઘેર. ૨૦૭
તમો કહો તેમ હું કરું, ટાળે આપણો રોગ;
મને કરો તમો જોગણી, ભરુ ભરપૂરણ ભોગ. ૨૦૮

ચોપાઈ

હરખ્યાં જોગણી પ્રીતે પાસ, ઉમાદે તુજને શાબાશ;
અમો કહું તે મનમાં ધરો, ચૌદશ દિન નૈવેદ જ કરો. ૨૦૯

વડાં બાકળા લાડુ ખીર, કરો પાક મન આણી ધીર;
ચોસઠને સ્નાન કરાવજે, હાર કરેણના ધરાવજે. ૨૧૦
સિંદુર તીલક કરજો ભાલ, પાસપાસે બેસાડી બાળ;
ભાણા માંહે ભરજો ખંડ, હાથથી હેઠા મૂકજો દડ. ૨૧૧
તે પાછળ પ્રદક્ષણા કરો, ઉડા ઉડા મુખથી ઉચરો;
ઉદક અંજલી ભરવી હાથ, લેજો ભોગ ભવાની માત. ૨૧૨
અમો હુંકારો ત્યારે દેઇશું, એકેકા વેહેંચી લેઇશું;
આવ્યાં અમો પાછાં નહિ ફરૂં, નહિ તો તુજને ભક્ષ જ કરૂં. ૨૧૩
એવી તેણે દીધી શીખ, વિદાય થઈ મન આણી બીક;
માર્યા દડ તેણે પ્રત્યક્ષ, ચઢી આંબલીકેરે વૃક્ષ. ૨૧૪
એક ઘડીમાં આવી ઘેર, નરપત નિરખે સઘળી પેર;
ઉતરી હેઠી ઘરમાં ગઇ, રાજાને મન ચિંતા થઈ. ૨૧૫
દેખાડી સાસુએ વાટ, મોકલ્યો ઘડવા મારો ઘાટ;
વેહું દુઃખ મારી દેહને, ઉગારું ત્રેસઠ એહને. ૨૧૬
પરાક્રમ એમાં છે પ્રચંડ, કરામત સઘળી તે દંડ;
આવે હાથ તો જિતી લઉં, નહિં તો પ્રાણ આ સ્થાનક દઉં. ૨૧૭
કર્યો વિચાર પોતાને મંન, પ્રાતઃકાળે ઉગ્યો દન;
શિષ્ય સર્વે સૂતા જાગિયા, ગુરુજીને પાયે લાગિયા. ૨૧૮
સર્વે નહાવણ કરવા ગયા, વિપ્ર કર્મ કરી સુખિયા થયા;
નરપત કહે જોડીને હાથ, ગુરુસંગે બેઠા સહુ સાથ. ૨૧૯
એક પ્રશ્ન જુઓ ઋષિજંન, આપણે માથે કાંઈ વિઘંન;
જુઓ ગ્યાન વિચાર જ કરી, સ્વપ્નામાં ભય મન ધરી. ૨૨૦
ત્યારે સહુકો બોલ્યા બાળ, સ્વપ્નું એ તો આળ પપાળ;
આજ કાલનો તું આવિયો, ડાહ્યો થઈ ડિંગ જ લાવિયો. ૨૨૧

દોહરા

ત્યારે ગુરુજી બોલિયા, તમો ન સમજો કોય;
હા ભાઈ કહે તું સુજને, સ્વપ્નું શું તુજને હોય? ૨૨૨
આજથકી ચોથે દિવસ, છે ચૌદશનો દંન;
ઉમાદે નૈવેદ વહેંચશે, કરશે ચંડીપૂજન. ૨૨૩
બેસાડી ખંડ પૂરશે, કંઠ આરોપશે માળ;
ભાગ આપશે ભવાનીને, ચોસઠ ખૂટ્યો કાળ. ૨૨૪

બત્રિશ લક્ષણા સર્વ છે, તેણે માન્યું સત્ય;
ગુરુ સમેત કળે સહુ, કહે તે કરિયે ગત્ય. ૨૨૫
બિહિને નાશી નવ જશો, નહિ દેવા દેઉં નામ;
કહું તે મારગ ચાલજો, થશે તમારું કામ. ૨૨૬
દંડ લેઈ નાશું અમો, કેડે આવજો તરત;
પાછું જોવા જે રહે, તે તો પામે મરત. ૨૨૭
ધિરજ રાખી સહુ કો રહ્યા, થાશે શુભ કલ્યાણ;
જો એ સાચું માનજો, નહિતો કહેજો અજાણ. ૨૨૮
કો કહે જૂઠું બોલિયો, કો કહે સાચું ખાસ;
સાચું માન્યું ગુરુજીએ, કીધો દૃઢ વિશ્વાસ. ૨૨૯
પ્રતિજ્ઞા કરી આવીઆ, કોઇનું ન બીહું મન;
ત્રણ દિવસ એમ વહિ ગયા, આવ્યો તેરશ દંન. ૨૩૦
ત્યારે ઉમાદે ઊચરી, સાંભળો મારાં સ્વામ;
મારે બાધા નૈવેદની, કહો તો કરું શિરનામ. ૨૩૧

ચોપાઈ

વારુ કહીને દીધી આગ્ના, સૌને આવ્યો દૃઢ વિશ્વાસ;
દાળ પસાળી અડદ જ તણી, સામગ્રી તે કીધી ઘણી. ૨૩૨
નોતર્યા સર્વ વિપ્રના તંન, વહાણામાં ચૌદશને દંન;
રસોઇ સર્વે કીધી સાર, તેડી વિપ્રતણા કુમાર ૨૩૩
તમો બેસજો સર્વે સાર, સંકલ્પ કરવો મારે હાથ;
ચોસઠ જોગણી સંતોખવી, પૂરણ પ્રીતે તે પોંખવી. ૨૩૪
સમજાવ્યા પોતે રાજંન, કોઈ બીક ધરશો મા મંન;
નાઠા સર્વ તે ક્ષુધારથી, છે પરવશ સૌ વિદ્યારથી. ૨૩૫
ગુરુપત્નીનું વચન જ જાય, વિદ્યા ભણી તે મિથ્યા થાય;
કુમકુમ ચંદન સિંદુર સાર, ઘાલ્યા કંઠ કુસુમના હાર. ૨૩૬
ભાણામાં પીરસ્યા ભોજંન, સ્વામી સહિત બેઠા સૌ જંન;
પચામૃત લાડુ ને ઘૃત, પીરસી પાક સામગ્રી તરત. ૨૩૭
કહાડીકુંડ વચ્ચે આણિયા, બત્રીશ લક્ષણ જુગતે જાણિયા;
ઉમાદે વચમાં આવિયાં, ઉડચુ દંડ કરમાં લાવિયાં. ૨૩૮
મંત્ર ઉનો તે સુણમાં લીધ, જોગણીનું આવાહન કીધ;

મહેલ્યો દંડ ને નીચી વળી, પ્રદક્ષિણા કરવાને ફરી;
ઉઠો ભવાની સેજે ભોગ, મનવાંછિત ટાળો મુજ રોગ. ૨૩૯

દોહરા

એટલે વિક્રમ ઉઠીઓ, મારી હાક પરચંડ;
નાઠો ચેતાવી સર્વને, લીધો ઊડણ દંડ. ૨૪૦
ગુરુ સહિત તે દોડિયા, પાછું ન જુવે કોય;
એટલે આવી જોગણી, કારમું કૌતુક હોય. ૨૪૧
ખાઉં ખાઉં કરતી ઉતરી, નર ન દીઠા તે ઠાર;
વેહેંચી ભાગ ચોસઠ કર્યા, ભક્ષ કરી તે નાર. ૨૪૨
હાહાકાર સઘળે થયો, કોપ્યા સાંના લોક;
ચોસઠ ખાધા ભવાનિએ, સજ્જન પામ્યા શોક. ૨૪૩
નાઠા ચોસઠ એકલા, ઠર્યો મન વિચાર;
વહાણું વાતે નીસર્યા, ત્યાંથી જોજન બાર. ૨૪૪

ચોપાઈ

થાકયા ઘણી લાગી છે ભૂખ, સહુ કષ્ટી વેઠે મહા દુઃખ;
નગર સીમાડે આંબો એક, રાજા બોલ્યો કરી વિવેક. ૨૪૫
સહુ બેસો ઠરીને આ ઠામ, હું જઇને જોઈ આવું ગામ;
રહો અહિંયા ન તજશો આ ઠાર, ભક્ષ ભોજન લાવું આહાર. ૨૪૬

(૨-રાક્ષસ પાસેથી અજિત દંડની પ્રાપ્તિની વાર્તા)

રહ્યા ત્રેસઠ ઠરી તે ઠામ, રાજા ચાલ્યો જોવા ગામ;
વળ્યો નગર ભણી તે વાટ, નહિ માનવી ઉઘાડાં હાટ. ૨૪૭
ભર્યા માલ ખજાના દ્રવ્ય, મનુષ્ય વિનાં સૂનું છે સર્વ;
હાટ ઉઘાડાં દોસીતણાં, ભર્યાં વસ્ત્ર અમૂલક ઘણાં. ૨૪૮
પારખ સુખડીઆ સોનાર, દુકાન હાટ છે અપરમપાર;
પોળ પાડો પરાં ને કોટ, નહિ પશુ પંખી માનવી ઓટ. ૨૪૯
અચરત પામ્યો અદકું રાય, જોતા જોતા આઘો જાય;
રાય ધીર મનથી નવ ડરે, કાયર નિશ્ચે બિહિને મરે. ૨૫૦
જોયું નગર ને લીધો પાર, એટલે આવ્યો રાજદરબાર;
પેઠો મોહોલા ઉપર ગયો, ઊંચી અટારી ઉપર ચઢ્યો. ૨૫૧
પાથરી છે શય્યા એક ત્યાંહે, બેઠી બિલાડી એક માંહે;
જાઇ રહ્યો છે તેને ભૂપ, નહીં બિલાડી કારણરૂપ. ૨૫૨

સુના મંદિરમાં બેશી રહ્યાં, નગરતણું માણુસ ક્યાં ગયાં?
હું ઉજ્જયણીપતિ વિક્રમ રાય, આવ્યો તારા મોક્ષ જ માંય. ૨૫
બિહ્વી બોલ શું છે રે દુઃખ? ઈશ્વર તારી ભાંગે ભુખ;
બીલાડીએ સાન જ કરી, કાજળ ડાબલી આગળ ધરી. ૨
અંજન કીધું છે જેટલે, નવજોબના થઈ તેટલે;
રાજા કહે તારું શું નામ, ઉજ્જડ થયું ક્યમ તારું ગામ. ૨
ત્યારે સ્ત્રી ત્યાં બોલી વાત, ચંદ્ર શેખર તે મારો તાત;
દૈત્યે માર્યાં માણુસ ઘણાં, નગર ઉજ્જડ કીધાં અમતણાં. ૨
લોક સહુ તો દુઃખિયા થયા, કોઈ ખાધા કોઈ નાશી ગયા;
મને એકલી ઝાલી બાંહ, રાખી છે કારાગૃહમાંહ. ૨
અંજન કરી બિલાડી કરે, ચારા અર્થે વનમાં ફરે;
આવે છે રાતે આ ઠાર, બીજે અંજનથી કરે છે નાર. ૨
મુજ પર રાખે છે બહુ મંન, જેવી પેટની હોયે તંન;
હવડાં આવશે કરતાં વાત, જોતાં કરશે તુજની ઘાત. ૨
તારો ડરાવ્યો તે નહિ ડરે, કોઇનો માર્યો તે નહિ મરે;
એવું બળ છે મહા પ્રચંડ, અજિત એની પાસે દંડ. ૨
તે દંડ જ્યારે વાગે શીશ, એ પાપી મરશે તે દીશ;
તે દંડની નિત્ય પૂજા કરે, તે પાછળ પ્રદક્ષિણા ફરે. ૨
હેઠો મૂકે એટલી વાર, તેનો છે એને આધાર;
લીધી વાત એનાં મનતણી, વળતી બોલ્યો ઉજેણી ધણી. ૨
છાનો રાખ મને તું ઘેર, હું જ કરું પાપીની પેર;
સ્ત્રીએ જોઇ તેની સૂજ, ઠામ એક દેખાડી ગૂંજ. ૨

દોહરા

અંજન આંજ્યું એહને, કરી બિલાડી ત્યાંહ;
રાજા જઈ છાનો રહ્યો, તેનાં મન્દિર માંહ. ૨૬૪
એટલે પાપી આવિયો, સેજ હતી જ્યાં ઠાર;
અંજન આંજ્યું તેહને, તત્ક્ષણ થઇ તે નાર. ૨૬૫
સ્નાનકર્મ તેણે કરયું, પછે કરયું સ્મરણ;
દંડ હતો જે હાથમાં, તેને મેલ્યો ધરણ. ૨૬૬

પ્રદક્ષિણા પોતે કરી નમીને લાગ્યો પાય;
નિરખીને પછે નિસર્યો, મહા બળિયો તે રાય. ૨૬૭
ચેત ચેત રાજા કહે, ચઢાવીને બહુ રીશ;
દંડ હતો તે ઝાપટ્યો, તે પાપીને શીશ. ૨૬૮

ચોપાઈ

તરફડી પડ્યો દૈત્ય ત્યાં તરત, પામ્યો એક પલકમાં મરત;
વાયુ વેગે વાત જ થઈ, ખબર દશ દિશા ફરી ગઈ. ૨૬૯
તરત લોક આવી ત્યાં વસ્યાં, સુખ પામ્યાં સહુ હેતે હસ્યાં;
સ્ત્રીને ઘેર આવ્યા માબાપ, ટાળ્યા સહુ લોકોના તાપ. ૨૭૦
ન રહ્યું દુઃખ કોને મન કશું, તરત આવીને ગામ જ વસ્યું;
ત્રેસઠ જે પોતાના જંન, મનવાંછિત પામ્યા ભોજંન. ૨૭૧
રાયે જાણ્યા વિક્રમ રાય, તત્ક્ષણ જઈને પડિયા પાય;
મુજને ઓશીંગણ કીજીએ, એ કન્યા રાયજી લીજીએ. ૨૭૨
તે કન્યાને પ્રીતે વરી, કુંકણમાં તે આવ્યા ફરી;
પ્રકાશ થયુ પોતાનું નામ, મળવા આવ્યું બાધું ગામ. ૨૭૩
કુંકણ રાયે વિનતિ કરી, પરણાવી પોતે દીકરી;
પુરોહિતને ઘેર કન્યા એક, ગુરુને પરણાવી વિવેક. ૨૭૪
વિદ્યાર્થીને ઘેર મોકલ્યા, રાય ઉજ્જેણ આવ્યા એકલા;
ત્રેસઠનાં ત્યાં ટાળ્યાં દુઃખ, ભાંગી જન્મ જન્મની ભૂખ. ૨૭૫
બેય દંડ બે કન્યા રૂપ, લઈ આવ્યો ઉજ્જેણીભૂપ;
ચતુરાં લાવ્યા ચતુરસુજાણ, હરખે ગડગડિયાં નિશાન;
મેહેલે ઉતર્યાં તે નર નાર, સુંદર શોભા તેણે ઠાર. ૨૭૬

દોહરા

જઈ દમની ચરણે નમ્યો, પોતે વિક્રમ રાય;
દંડ જિત્યા દેખાડિયા, મહેલ્યા જઈને પાય. ૨૭૭

(૩) રતનમંજરી પાસેથી અભયદંડની પ્રાપ્તિની વાર્તા

ધન્ય અજિત ધરણીપતી, ત્રંબાવટીએ જાઓ;
જો જો ચર્ચા મહોલની, મહિસાગરમાં નહાઓ. ૨૭૮
કરે રાજ ત્રંબાવટી, ત્રંબક તેનું નામ;
ત્રંબકસેન તો બહુ થયા, પણ એ સાચું નામ. ૨૭૯

વચન લઈ તે સંચર્યો, સાસુએ દીધી શીખ;
સાથે વીર વૈતાળ છે, મન નવ આણી બીક. ૨૮૦
પહોંત્યો ગઢ ત્રંબાવટી, નિશા સમે તે ભૂપ;
અદષ્ટ વિદ્યાએ કરી, દીઠું નગર અનૂપ. ૨૮૧
મહિસાગર નાહ્યા જઈ, જોયા ઘાટે ઘાટ;
નગર જ નિરખ્યુ સ્નેહશું, ગયા રાજની વાટ. ૨૮૨
જોયાં ઘર પુર મેડીઓ, જોયા મહેલ અવાસ;
ચઢ્યો ઊંચે અટારીએ, સ્ત્રી દીઠી તે પાસ. ૨૮૩
ત્રિયા તેર વરસતણી, લક્ષણ ગુણ શુભ રૂપ;
તે ઠામે ઠરિને રહ્યો, પોતે વિક્રમ ભૂપ. ૨૮૪
ચર્ચા જુએ તેહની, નિશા ગઈ છે પહોર;
સાંઢ ઉપર વાહન કરી, આવ્યો દૂત હતે ઠોર. ૨૮૫
બેસી ઉંટને બારણે, આવ્યો ઘરમાં તેહ;
વાટ જોતીતી માનિની, જેમ બપૈયો મેહ: ૨૮૬
તારી સાથે આવું છુ, બેસો બહાર જ ઠામ;
એટલે પોપટ આવિયો, દામોદર શુભ નામ. ૨૮૭
કાગળ કોટે બાંધિયો, આવ્યો સ્ત્રીની પાસ;
પ્રણામ કીધો પોપટે, સ્ત્રીએ દીધી આશ. ૨૮૮
રાજા વિક્રમ તે જુવે, પરાક્રમ તેનાં પ્રૌઢ;
પોપટ દીઠો પોતાતણો, થઈ રહ્યો દિગ્મૂઢ. ૨૮૯
કાગળ ઉકેલ્યો કામિની, તે વાંચીને જોય;
પાછળ રાજા ઉભો રહ્યો, તે નવ જાણે કોય. ૨૯૦
સ્વસ્તિશ્રી ત્રંબાવટી, રતનમંજરી નામ;
લખિતંગ વાંચણ દમની, વાસ ઉજેણી ગામ ૨૯૧
સમાચાર એક પ્રીછજો, પાડી વિક્રમશું હોડ;
મુજને જિતી તે વર્યો, લાગી મુજને ખોડ. ૨૯૨
હુંશ ન પોહોંતી આપણી, જે ધારીતી પેર;
કાળાગૃહે પડી કામિની, વિક્રમસેનને ઘેર. ૨૯૩
ભલું દુઃખ દારિદ્રનું, ભલી વેઠવી ભૂખ;
તેથી ભૂંડું ભૂપ ઘર, સ્ત્રી માણસને દુઃખ, ૨૯૪

વાત કોયશું થાય નહિ, બહાર નવ જવાય;
રડું ભૂંડું જણાય નહિ, રહિ કાળાગૃહમાંય. ૨૯૫
વચને બાંધી હું રહી, જોડીને બે હાથ;
આપણ રહિયે એકઠાં, વાત કરું તમ સાથ. ૨૯૬
તમ ભણી રાજા મોકલ્યા, આવ્યા છે તુજ પાસ;
તેને તો વરજો તમો, પહોંચે મનની આસ. ૨૯૭
લખનાર નાર પોતાતણી, અચરત મોટું એહ;
પોપટ ઘર પોતાવણો, મહિપત મન સંદેહ. ૨૯૮

ચોપાઈ

રતનમંજરિયે વાંચ્યો પત્ર, રાય વિક્રમે વાંચ્યો તત્ર;
તેનો ઉત્તર લખિયો ઓટ, બાંધ્યો તે પોપટની કોટ. ૨૯૯
ત્યાં જઈને તો કેજે નાય, રતનમંજરી વરે કોઈ રાય;
સુણી શુક ચાલ્યો જેટલે, કાગળ ફાડી નાંખ્યો તેટલે. ૩૦૦
ઘેલી રાંડ ઘાંચણ દીકરી, તારું પાપ જે એને વરી;
મારું રતનમંજરી નામ, નવ રહું વિક્રમ ગુલામ. ૩૦૧
એવા કંઈ આવે કંઈ જાય, વિક્રમ તો તુજને ગંધાય;
હશી પડી તે સૈયર સાથ, જો આવે વિક્રમ મુજ હાથ. ૩૦૨
મહિપત બાંધું મારે ઘેર, કોઈ ન જાણે તેવી પેર;
દાસીને હેઠી મોકલી, ઉપર રહી રાણી એકલી. ૩૦૩
આવ્યો'તો જે પેલો દૂત, તેઓ ઘરમાં ભંગડભૂત;
કહો તમે ક્યાંથી આવિયા, સમાચાર શા શા લાવિયા? ૩૦૪
ઘણું સંભારે વિરભ્રમ રાય, ઘડી ઘડી વડસાસો થાય;
તમને નરપત તેડે આજ, સર્યાં સર્વ આપણનાં કાજ. ૩૦૫
શાને વાર લગાડો વડી? થાઓ શીઘ્ર ઉઠો આ ઘડી;
લીધા ઘરમાંથી શણગાર, બીજો માલ તો અપરમપાર. ૩૦૬
રત્ન પેટી લીધા અભેદંડ, આપ્યાં દૂતને તે પરચંડ;
જાઓ મૂકો ઊંટ ઉપર જઈ, પછી આપણ બે જઇએ વહી. ૩૦૭
સાંઢણી ઉપર તે તો ધર્યું, પછે વિક્રમે મન વિચાર્યું;
દંડ પ્રતાપે નાશી જશે, હાથ ન રહી તો શી ગત થશે! ૩૦૮
દડ પેટી ઉંટપર મૂક્યો, મૂરખ મન તે તો ચૂકિયો;
વૈતાળ ગયો તે વસ્તુ જ હરી, બેઠો રાય ધીરજ મન ધરી. ૩૦૯

ચેતવ્યા વણુ તો નવ મારિયે, ક્ષત્રી ધર્મ તે કયમ હારિયે;
પૂછે રાય, કોણ કરે જોર? દૂત જાર કે ઓનો ચોર? ૩૧૦
ત્યારે દૂતને ચઢી છે રીશ, ગાળો દીધી ત્યાં દશ વીશ;
મારયું ખડગ લીધા છે પ્રાણ, પડ્યો વાટમાં તેહ અજાણ. ૩૧૧
પછી દૂતનું લીધું રૂપ, સ્ત્રી પાસે આવ્યો છે ભૂપ.
જો ગમે તો આવો તમો, ચાલો ખોટી થાઉં છું અમો. ૩૧૨
ઉઠી નાર તે આગળ થઈ, ઉંટ ઉપર બેઠી તે જઈ;
બીક ન આણી કોની ચંત, ખેડી સાંઢણી લીધો પંથ. ૩૧૩
પૂર્વ દિશા હાંકયો જેટલે, નારી તે બોલી તેટલે;
આપણે જવું પશ્ચિમ દેશ, કેમ કરો પૂર્વમાં પ્રવેશ? ૩૧૪
મારે શું પશ્ચિમનું કામ, તેડી જાઉં પૂરવ મારે ગામ;
વાંકું વચન તે સાથે કરયું, રૂપ પોતાનું પ્રગટ જ કરયું. ૩૧૫
દંડ અને પેટી તો ગઈ, તે નારી તો નરવશ થઈ;
પેટી દંડનું ભાંગ્યું જોર, થઈ ગઈ નારી ત્યાં તો ચોર. ૩૧૬
શું નામ તહારું ક્યાં રહે, ક્યાં લઈ જાઓ મુજને કહે?
મારું તો જૂગારી નામ, વસવું મારે માળવ ગામ;
કરું કામ અણચિંતવ્યાં ઘોર, ઓમાણસનો હું છું ચોર. ૩૧૭

દોહરા

નિઃશ્વાસ મૂકયો નારીએ, દૈવ ન પહોંતી આશ;
મનનો માન્યો મૂકીઓ, પડ્યાં જુગારી પાસ. ૩૧૮
જુગારી હાથે સાંકળ, મર્કટ કંઠે હાર;
ઘેલી સ્ત્રી શિર બેડલું, રહે કેટલી વાર? ૩૧૯
ભંગી વ્યસની આળસુ, લંપટ જુગારી આપ;
એવો કંથ જે કામિની, તેનાં પૂરણ પાપ. ૩૨૦
નમેરો નિદ્રાળુઓ, દીન દયાહિન રોગ;
એવો કંથ જે કામિની, તે કામિનીના ભોગ. ૩૨૧
કાગળ પોપટ લાવિયો, મુજ સહિયરનો મર્મ;
તે વિક્રમને નવ વરી, ત્યાં ફૂટયું મુજ કર્મ. ૩૨૨
પરદુઃખભંજન સુખકરણ, અજિત અભેદી આપ;
એવો પુરુષ મેં પરભવ્યો, ભોગવું તેનાં પાપ. ૩૨૩

નવ ખંડ જેની નામના, પવિત્ર જેનો દેહ;
તેવો પુરુષ મેં પરભવ્યો, તેનું ફળ આ તેહ. ૩૨૪
સુરજ દેવ સાક્ષી તમો, નિર્મળ તારું નામ;
મેળો કરજો મહીપતિ, કરો કામિનીનું કામ. ૩૨૫
અસ્યા શાપ દેઉં છું તને, હું અબળા સ્ત્રી જાત;
કયમ લાવ્યો મને છેતરી, કીધી મોટી ઘાત? ૩૨૬

ચોપાઈ

ત્યારે તે બોલ્યો રાજંન, તારું કોના ઉપર મંન?
ત્યાં પહોંચાડી મૂકું તને, શાને રીસ કરે છે મને?
તારા મનમાં જે હોય આપ, સત્ય ન કહે તો તુજને પાપ. ૩૨૭

દોહરા

ત્યારે નારી બોલિ સહિ, વિક્રમ ઉજેણ ભૂપ;
સકળ કળા ગુણ જાણ છે, શીળવંત સ્વરૂપ. ૩૨૮
રાજ રાજેશ્વર છે ગુણી, હરસત માત હજૂર;
તેને મળવા મન ઘણું, જે નારાયણ નૂર. ૩૨૯
વચન પાળ તું તહારું, મેળવ વિક્રમ રાય:
સરે અર્થ તવ માહરો, હૈડું શિતળ થાય. ૩૩૦
ત્યારે જુગારી બોલિયો, કંઈ વિક્રમ એંધાણ?
તેને તું કયમ ઓળખે, બોલ ચતુર સુજાણ? ૩૩૧
પગે પદ્મ છે તેહને, ઢીંચણ સુધી હાથ;
જમણે હાથે ચક્ર છે, તે પૃથ્વીનો નાથ. ૩૩૨
કમળપત્રશાં નેત્ર છે, અરુણવત છે તેજ;
ચંદ્રવદન ચંચળ અતિ, નારાયણશું હેજ. ૩૩૩
છાઓ મણિ ગાંઠ થકી, આપ્યો આને હાથ;
જાણે દિનકર ઉગીઓ, દીઠો તે નરનાથ. ૩૩૪
પાગે લાગી પદ્મિની, શું છે તમારું નામ?
વીશ વશા વિક્રમ તમો, તેજપુંજ મહા કામ. ૩૩૫
કર જોડીને ઉભી રહી, નમીને લાગી પાય;
મહારાજ મેં તમને ઓળખ્યા, તમો તે વિક્રમરાય. ૩૩૬

ચોપાઈ

સાબાશ સ્યામા ડાહ્યાં તમો, જોયા વિક્રમ તે તો અમો;
નગર ચર્ચા જોવા આવિયો પોપટ કાગળ ત્યાં લાવિયો. ૩૩૭
તે પૂંઠથી મેં વાંચિયો, પેટી દંડ મેં તો સાંચિયો;
દૂત હતો તે મેં મારિયો, વેતાળ્યો જુદ્ધે હારિયો. ૩૩૮
તમને બેસાડી સાદ્ધિ કરી, લાવ્યો પંથે તમને હું હરી;
મારા સમ તમને હોય મંન, ત્યાં પહોંચાડું આણે દંન. ૩૩૯
વચન સાંભળ્યું વિક્રમતણું, હરખી નાર તે મનમાં ઘણું;
ગાંધર્વવિવાહ હેતે કરી, રતનમંજરી વિક્રમશું વરી. ૩૪૦
ચાલ્યાં આવે છે તે વાટ, મટ્યા મંનતણા-ઉચ્ચાટ;
એહ વાત અહિંયાંથી રહી, પેલા પોપટની શી ગત થઈ. ૩૪૧

દોહરા

કાગળ રતનમંજરીતણો, લેઇને ચાલ્યો પંથ;
તેણે વિચાર્યું આવતાં, થઈ વિમાસણ ચત. ૩૪૨
દીઠું રતનપુર વાટમાં, જુગતે જોતો જાઉં;
મળે જો મારો બંધવો, સહેજે સુખિયો થાઉં. ૩૪૩
મળવાને પરદેશડે, બાંધવકેરે કાજ;
તે રહે છે આ ગામમાં, ભાંગુ મારી દાઝ. ૩૪૪
એમ કહિ વળિયો ગામમાં, મળવા મિત્ર જ પેર;
બાંધ્યો રહે તે પાંજરે, નીચી ગુણીકા ઘેર. ૩૪૫
બાંધ્યુ પાંજરું બારણે, ગંગારામ છે નામ;
ત્યાં દામોદર આવિયો, બંધવકેરે ઠામ. ૩૪૬
દ્રષ્ટે દ્રષ્ટ મળ્યા બેહુ, પહોંત્યાં મનનાં કોડ;
ગુંજ કરવા માંડી ત્યહાં, બાંધવ જુગતે જોડ. ૩૪૭
કહો બાંધવ કયમ આવિયો ? ગયા હતા કુણ દેશ ?
સુખ દુઃખ કહો તમતણું, કાં વેઠો પરદેશ ? ૩૪૮
ઉજેણીપત રાજીઓ, પવિત્ર મનશું પેર;
પરણ્યો ધાંચણ દીકરી, હું છું તેને ઘેર. ૩૪૯
કાગળ લઇને નીસર્યો, ગયો ત્રંબાવટી ગામ;
તે રાજાની બેટડી, રતનમંજરી નામ. ૩૫૦

મહારાજ વિક્રમ આવિયા, ચર્ચો જોવા કાજ;
કરે રાજ શ્રી રામનું, મોટા જે મહારાજ, ૩૫૧
રતનમંજરી પરણશે, મારા કાગળ માટ;
વહાણે વાતે આવશે, આજ ગામની વાટ. ૩૫૨
શુભ અસ્વારી સાંઢ તે, રતન પેટી પરચંડ;
કન્યા છે તે પદ્મિની, પાસે અમેજિત દંડ. ૩૫૩
તે પહેલાં હું નિસર્યો, ખાઉં વધાઇ વરત;
તે દમની મને આપશે, હાર અમુલક તરત. ૩૫૪
સુખશાતા છે અતિ ઘણી, આનંદ અદકો ચંત;
મળ્યા ભેટ્યા શીખ દ્યો, જાઉં મારે પંથ. ૩૫૫

ચોપાઈ

વારુ કહી તે થયો વિદાય, એક એકની કહી કથાય;
મેસે પોપટે વચન જ કહ્યું, તે ગુણિકાએ સર્વે લહ્યું. ૩૫૬
સુણ્યું વચન એ મારું ભાગ્ય, એવો હું પામું ક્યાં લાગ!
પ્રપંચ કરું હવે રુડી પેર, પેટી પદ્મિની આણું ઘેર. ૩૫૭
એવો મનમાં ઘડિયો ઘાટ, જઈ બેઠી રોકીને વાટ;
પ્રાતઃકાળ થયો જેટલે, આવી સાંઢ નિકટ તેટલે. ૩૫૮
હેઠાં ઉતર્યાં નર ને નાર, તેણે મનમાં કર્યો વિચાર;
ભક્ષ ભોજન અહિંથી લીજીએ, પછે પંથ આપણુ કીજીએ. ૩૫૯
ગયા રાય તો ગામજ માંહ, નાર સાંઢ રહી રણમાંય;
એટલે આવી ગુણિકા પાસ, મળી ભેટીને દીધી આશ. ૩૬૦
મુજને તુજશું અદકું હેત, તું તો મારી સગી ભાણેજ;
તું સગી ભગિનીની દીકરી, વારું થઈ વિક્રમશું વરી. ૩૬૧
વિક્રમ ઉતર્યા મારે ઘેર, તેડવા મોકલી તમને ઘેર;
તેનું કપટ તો નવ જાણિયું, ગ્નાન હ્રદેમાં નવ આણિયું. ૩૬૨
મળ્યાં વળગ્યાં બાંહે હાથ, ગઈ નારી તે ગુણિકા સાથ;
રતન પેટી ને સાંઢ જ લીધ, કારજ ગુણિકાનું તો સીધ. ૩૬૩
રતનમંજરી ગઈ ઘરમાંહ, ચર્ચા ભુંડી દીઠી સાંહ;
ક્યાં ગયો મારો ભરથાર, જે મારો હઇડાનો હાર. ૩૬૪
તે નર પાખે દેહ ન ધરું, કરડી જીભને હવડાં મરું;
તારા કુળમાં શો વહેવાર, મુજને કયમ લાવી આ હાર! ૩૬૫

દોહરા

ચારે ગુણિકા ઉચરી, સજો રૂડા શણગાર;
જેવા મન તારે ગમે, ભોગવી લે ભરથાર. ૩૬૬
ગુણિકા જાત છે આપણી, મોટા જનશુ પ્રીત;
નિત્ય દિવાળી આપણે, નવલા રંગ નિતનિત. ૩૬૭
પલંગ પાન ને હારડા, શુભ સકોમળ સેજ;
નર રૂડા નિત્યે નવા, ભોગવ આણી હેજ. ૩૬૮
રાજાને તો સ્ત્રી ઘણી, સંભવે નહિ સંભોગ;
વારો ન આવે વરસમાં, ત્યાં તો પૂરા ભોગ. ૩૬૯
નીચ વાત નારે સુણી, અંગે ઉઠી ઝાળ;
કે મારૂં કે હું મરૂં, આણું મારો કાળ. ૩૭૦
પરવશ પડી તે શુ કરે, ધારણ રાખી મંન;
મોટાં મંદિર માળિયાં, ભામિની રહી ભૂવંન. ૩૭૧
સોદો લીધો વિક્રમે, આવ્યો તેવો આપ;
વનિતા ન દીઠી વાટમાં, તનમાં પ્રગટ્યો તાપ. ૩૭૨
ફર્યો ગામમાં વીર તે, દંડ પોતાને હાથ;
ગલીકુચીએ ખોળતો, વિચાર કરે મન સાથ. ૩૭૩
એમ કરતાં નિશા થઈ, દુઃખ પામી તે નાર;
તે નાઠી ઘરમાં થકી, બૂમ મારતી બહાર. ૩૭૪
મળી બહાર બહુ મેદની, માનવ જોતાં વાટ;
તે નગરના નરપતિયે, જાણી સઘળી વાત. ૩૭૫
કહે બાઇ તું કયાં રહે, શું દુઃખ નિશ્ચે દેહ?
વિજોગ પડ્યો પરણ્યાનણો, સાચુ માનો એહ. ૩૭૬
કાષ્ઠ ભક્ષિને હું મરું, એટલું મારે કામ;
બીજા શુ બોલું નહીં, કોય ન લેશો નામ. ૩૭૭
કાઇ ભરાવ્યા શકટ ભરી, ચાલી સરિતા તીર;
એટલે જોવા ત્યાં ગયો, પોતે વિક્રમ વીર. ૩૭૮

ચોપાઈ

પોતાનો પતિ દીઠો દષ્ટ, ગયું મન થકી સઘળું કષ્ટ;
દીઠી પ્રીત બે જણની ઘણી, પૂછ્યું ગામડે તે ધણી. ૩૭૯

કોઇને વાત ન કહી તે રાય, છાના વીર ધીર બે જાય;
અદષ્ટવિદ્યા મનમાં ધરી, ઘર ચર્યા જૂએ તે ફરી. ૪૦૬
ઘટિકા બેય નિશા વિસ્તરી, બ્રાહ્મણની પુત્રી નીસરી;
સકલ કળા ગુણ જોબન સાર, લક્ષણ બુદ્ધિવંત છે બાળ. ૪૦૭
તેની પાસે દંડ જ એક, તેની શોભા વિવિધ વિશેક;
નિકળી ઘર મેલી બારણે, રાય નિકળ્યો જોવા કારણે. ૪૦૮
ચૌટે જઇને ઊભી રહી, પ્રધાનપુત્રી તે સ્થાનક ગઈ;
ત્રીજી તનયા વણિકજવણી, તે સહુની શોભા છે ઘણી. ૪૦૯
ચોથી છે ક્ષત્રીની નાર, મળ્યાં એકઠાં ટોળે ચાર;
મળી સહૂ વિચાર જ કરે, અરાંપરાં ચોટામાં ફરે. ૪૧૦
લીધાં પાન ફોફળ ને હાર, લીધા મેવા અપરમપાર;
લીધી સામગ્રી પરણ્યાતણી, લીધો ચૂડો ચુંદડી ઘણી. ૪૧૧
વસ્ત્ર ગ્રો લીધો અંબાર, થયો મણ ઝાઝેરો ભાર;
આપ માથે કોઈ નવ ધરે, તું લે તું લે, એમ સૌ કરે. ૪૧૨
લાવો મજુરને આણે દીશ, આપે લઈ ઉપાડે શીશ;
એક આધી તેડવાને ગઈ, ઊભો રાય મજૂર જ થઈ. ૪૧૩
ભાર ઉપાડવાનું છે મન, પેટ ભરી જમાડો અંન;
ઉપાડ ગાંસડી તું અમતણી, આપશું અંન સામગ્રી ઘણી. ૪૧૪
કંગાળ સરખું દીઠું રૂપ, નવ ઓળખાણો ભારે ભૂપ;
પોતાના મદમાં ચાલી જાય, ન ગણે કોને લેખામાંય. ૪૧૫
અલ્યા તું રહે છે કુણ ગામ, તારું શું કહે છે સહુ નામ?
માટકો મજુર જ નામ માહરું, કામ કરું નિત્યે તાહરું. ૪૧૬
બોલ્યો બોલ ગરીબ કંગાળ, હસે સહુ લાગે છે વહાલ;
રાજાને શિર મેલ્યો ભાર, નિકળ્યાં નગરથકી તે બહાર. ૪૧૭
વહેળા પર્વત નદી ને પહાડ, જે દેખીને ધ્રુજે હાડ;
વિપ્રપુત્રી દંડ જે હાથે લીએ, તે કોઇથી નવ બીએ. ૪૧૮
ચાલે ચારે ચતુરસુજાણ, જ્યાં હતું ગાંમનું મસાણ;
જ્યાં હરસત તણો પરસાદ, તેમાં ગયાં આણી આહ્લાદ. ૪૧૯
ભૂત પ્રેત ને વ્યંતર ઘણાં, ટોળાં જક્ષ કિન્નર તે તણાં;
અનેક જોગણી આકાશે ભમે, તે આવીને ચરણે નમે. ૪૨૦

જઈ હરસતની પૂજા કરી, નૈવેદ્યતણી તે થાળી ભરી;
સંતુષ્ટ કરીને અંબે માત, પછે તેહને પૂછી વાત. ૪૨૧
મળ્યાં એકઠાં આપે ચાર, કયમ આવ્યાં છો આણે ઠાર?
ત્યારે બોલી ચારે જણી, પરણે છે સઈવર અમતણી. ૪૨૨
પાતાળે વસે છે તેહ, કુંમકુમ વરણી તેની દેહ;
પરણવા આવી હશે ત્યાં જાન, અમને દેશે ઝાઝાં માન. ૪૨૩
કુંમકુમવતી પરણે જેહને, અમ ચારે પરણું તેહને;
અમને જાવા આપો માગ, આજે વર વરવાનો લાગ. ૪૨૪
દંડતણી ત્રણ રેખા કરો, સુખે તે સ્થાનક પરવરો;
માટકા તું બેસી રહે આંહ, અમો આવશું વહાણુંમાંહ. ૪૨૫
ત્યારે માટકો અદકું રોય, મુજને મારી નાંખે કોય;
હું તો નહિ જવા દેઉં તને, હતો ત્યાં મૂકી આવો મને. ૪૨૬
અનેક ચરિત્ર એવાં બહુ કળાં, સજની ચારે મનમાં સળાં;
એક કહે એને મા છેડ, સુખે આપણી સાથે તેડ. ૪૨૭
ખાશે પેટ ભરીને ધાન, કહીશું તે કરશે નિદાનઃ
તે સ્થાનક માર્યો એક દંડ, પડી ગુહા એક મહા પ્રચંડ;
પેહોં સહુકો વળગી હાથ, તેઓ માટકો પોતા સાથ. ૪૨૮

દોહરા

નગર સમીપે જઈ રહ્યાં, દીઠું સરોવર નીર,
નહાવા કેરે કારણે, જઈ ઉભી તે તીર. ૪૨૯
દંડ વસ્ત્ર ને ગાંઠડી, બીજા શુભ શણગાર;
તે સોંપ્યું મજુરને, ક્ષણું ન લાગી વાર. ૪૩૦
થઈ નગ્ન નહાવા ગઈ, જળમાં ઝાકમઝોળ;
છાંટે નીર એક એકને, કરે આપ કલ્લોલ. ૪૩૧
સમર્યો વીર વૈતાળને, પ્રત્યક્ષ પ્રગટ હોય;
વસ્ત્ર દંડ હરી ગયો, પાર ન પ્રીછે કોય. ૪૩૨
વર આવ્યો ત્યાં પરણવા, તિલક કર્યું તું ભાલ;
તેને વીર હરી ગયો, જાનમાંથી તત્કાળ. ૪૩૩
જળમાં રહીને આખિયાં, માટકા લાવ શણગાર;
હાથ ખંખેરી ઊઠીઆ, બોલ્યો મુખ ઉચ્ચાર. ૪૩૪

એ તો કાઇક લેઈ ગયું, ન રહ્યું મારી પાસ;
માતા હવે હું શું કરું? બોલ્યો મૂકી આશ. ૪૩૫
ફ્રટ ભુંડા જા ગામમાં, કુમકુમવતીની પાસ;
જળમાં સૌ ઉભાં રહ્યાં, થઈ મોટી ઉપહાસ. ૪૩૬
કર્યું જાણુ જઇ માટકે, મોકલાવ્યા શણગાર;
થઈ પાંચે ઘેર એકઠી, ક્ષણું ન લાગી વાર. ૪૩૭
લગ્ન વેળા તતપર થઈ, હું જોતીતી વાટ;
ભલે આવ્યાં તમે આ તકે, મનનો ટળ્યો ઉચ્ચાટ. ૪૩૮
લાવો વર ઉતાવળો, લગન જ વેળા જાય;
વર તો કયાંય જડે નહીં, આકુળવ્યાકુળ થાય. ૪૩૯
વિક્રમ રૂપ પોતે ધર્યું, ગયો આવી જ્યાં જાન;
દીઠો સુંદર મહિપતિ, દીધાં ઝાઝાં માન. ૪૪૦
હવડાં એ પરણાવિયે, રીતભાત કરી પેર;
પછે હાંકી કહાડશું, કન્યા લઇશું ઘેર. ૪૪૧

ચોપાઈ

પીઠી ચોળી રાય શરીર, અચરંગી પહેરાવ્યાં ચીર;
લગ્નતણી તો વેળા થઇ, બેસાડ્યો ચોરીમાં જઈ. ૪૪૨
દીઠો વર શરદનો ચન્દ્ર, દીઠો અવનવો જેવો ઇન્દ્ર;
દીઠો જેમ ઉગમતો ભાણુ, તેવો વિક્રમ વીર સુજાણ. ૪૪૩
હેત પ્રીત નારીને કરી, પાંચે કન્યા તે વર વરી;
મંગળ વર્ત્યાં ખાધો કંસાર, સજ્જન કહે જિત્યો સંસાર; ૪૪૪
યાચકને બહુ દીધાં દાન, સૌ કોયે દીધાં બહુ માન;
ગોત્રજતણી જઈ પૂજા કરી, વર જોઈ સહુની આંખડી ઠરી. ૪૪૫

દોહરા

રાજા કહે તમે બોલિયાં, પાળો તેહ વચંન;
હું તે પેઠો માટકા, આપોને ભોજંન. ૪૪૬
મુજને ભાડે મોકલ્યો, જે આવી છે જાન;
તેને ઘેર જશો તમો, શું દો છો મુજ માન? ૪૪૭
હું તો સમજી આવ્યો, પેટ ભરવાને કાજ;
શિખ દ્યો તો અમો સંચરું, તમો કરોજી કાજ. ૪૪૮

સુણીને સહુ વિસ્મે થયું, ન હોય આટકાનું કામ;
એ તો ઉજેણપત ખરો, વિક્રમસેન જેનું નામ. ૪૪૯
પ્રદક્ષિણા કરી પાંચે નમ્યાં, કીધાં શિવપૂજંન;
અજાણે અધિપત વર્યાં, સફળ થયો એ દંન. ૪૫૦

ચોપાઈ

વીર હરી ગયો જેટલું, તરત જ આપ્યું છે તેટલું;
વિક્રમે ત્યાં સાધી ગતી, નાની બ્હેન એક તેની હતી. ૪૫૧
જાનવાળો વર ત્યાં આણિયો, રાંક આપ હૃદયે જાણિયો;
બીજી કન્યા પરણ્યો અનૂપ, માન દેઈ બોલાવ્યો ભૂપ. ૪૫૨
ઓળખ્યો રુડો તે રાજંન, નગર હરખ પામ્યું સહુ મંન;
ધન્ય ભાગ્ય આ ધરતી તણું, આવાગમન થયું તમતણું. ૪૫૩
કન્યા પાંચ ને લાવ્યો દંડ, કર્યું કામ ભારે પરચંડ;
ઘેર આવ્યો ઉજ્જેણી રાય, જઈ સાસુને લાગ્યો પાય;
વળી કહો તે હું આચરું, વચન તમારું મસ્તક ધરું. ૪૫૪

(૫. કોચી કંદોયણ પાસેથી પ્રતાપ કે જ્ઞાનદંડની પ્રાપ્તિની વાર્તા)

દોહરા

કહે દમની સુણ રાયજી, જુઓ ઉજેણી ગામ;
એક વૃદ્ધ વહેવારીઓ, ધનવંત શેઠ છે નામ. ૪૫૫
ચર્ચા જુઓ ઘેર તેહને, જાળવજો શુભ પેર;
ત્યાંથી કામ સઘળું થશે, બેશી રહો પછી ઘેર. ૪૫૬

ચોપાઈ

સભા ભરીને બેઠા રાય, સૌ કોને પૂછે છે ત્યાંય;
ધનવંત શેઠ તે કોનું નામ, વસે આપ ઉજ્જેણી ગામ. ૪૫૭
એક વજીર કહે છે વાત, એ નામે વસે છે સાત;
એક કહે નવ કરશો રીશ, ધનવંત શેઠ તો છે દશવીશ. ૪૫૮
બીજે એક કહ્યો વિચાર, મારી પાસે છે દશબાર;
નવ તેરી ઉજ્જેણી ગામ, ધનવંત શેઠ હજારો નામ. ૪૫૯
નાત અડક કાંઈ છે એંધાણ? શી છે પેર તેની પરમાણ?
સર્વતણી વાતો સાંભળી, નાવ્યો મનમાં એકે વળી. ૪૬૦

આવ્યો એકજન પ્રીતે પાસ, કર જોડીને કીધું હાસ;
મારી પાસે ધનવંતો સાર, થયાં વરસ એક સો ને બાર;
વૃદ્ધ જરા ઝૂરણુ આંધળો, ગાત્ર શિથિલ ને છે પાંગળો. ૪૬૧

દોહરા

ધન અલેખ તેહને, પેટ નથી કાંઈ તન;
સેવા કારણે ઇચ્છતો, પરણ્યા ઉપર મન. ૪૬૨
તેને કુણ દે દીકરી, કાણો વૃદ્ધ કરૂપ;
દીપક હાથે લેઇને, કોણ પડે જઈ કૂપ. ૪૬૩
(વળી) સોળ વરસની ખેટડી, શ્યામ કુંવર છે નામ;
ભર જોબનમાં ભામિની, રહે ઉજ્જેણી ગામ. ૪૬૪
મહાસત્યવંતી સાધવી, સતીતણો અવતાર;
વ્રત કુંવારું આચરે, રૂપ તણો ભંડાર. ૪૬૫
મા બાપ પરણવા કહે, એહ ધરે નહિ મંન;
ધર સૂત્ર માંડું નહીં, જુવે નહીં નર જંન. ૪૬૬
વિપ્ર આવીને વિનવે, તોય ધરે નહિ કાન;
શું કરું હું છું જોબના, નહિતર જાઉં રાન. ૪૬૭
નરનું મુખ જોવું નહીં, નરશું ન કરું પ્રીત;
કુંવારી થઇને રહું, રાચ્યું એણી રીત. ૪૬૮
પંડિતે એને બહુ પ્રીછવી, વિખાણુ કરીને વેદ;
શાસ્ત્ર વચન તમને કહું, ખરી વાતે શો ખેદ? ૪૬૯
ધર્મ શાસ્ત્ર એવું કહે, કુંવારી શિર પાપ;
બાપણુ માથે તેહને, સતી તણો છે શાપ. ૪૭૦
કુંવારી અબળા રહી, મૂકે પૃથ્વી પાય;
બ્રહ્મહત્યા એક ડગ ભરે, નિત્ય પોકારે ન્યાય. ૪૭૧
ભક્તિ કરે જે ભરથારની, નિત નિત ગંગાસ્નાન;
પ્રદક્ષિણા પૃથ્વી તણી, ડગે ડગે ગૌદાન. ૪૭૨
શાસ્ત્ર નારીએ સાંભળ્યું, સુખ કરશું સૌ તાજ;
તેહ વરી ધનવંતને, સેવા કરવા કાજ. ૪૭૩
ચરણુ તળાંસે તેહનાં, પીરસે તે ભોજન;
ભક્તિ કરે ભલી ભાતશું, માનિની નિર્મળ મંન. ૪૭૪

અવિદ્યા એક નહીં, સતી શિરોમણુ નાર;
દર્શન કરવા કારણે, આવે લોક અપાર. ૪૭૫
આભૂષણુ આ દેશમાં, દર્શન દિવ્ય સ્વરૂપ;
એક ધનવંત તો એહ છે, માન્યો ભારે ભૂપ. ૪૭૬
પોળને મોઢે પીંપળો, તેની રુડી છાંય;
ત્રીજું ઘર તો તે થકી, ધનવંત રહે છે ત્યાંય. ૪૭૭

ચોપાઈ

વારુ કહી તે રાજા હસ્યો, તેનો બોલ હૃદયમાં વસ્યો;
શાને જોઉં હું બાધુ ગામ? થાશે મારું એથી કામ. ૪૭૮
રાજા ઉઠી બેઠા થયા, સહુ સહુને ઠેકાણે ગયા;
પડી ઘોર નિશા જ્યાહરે, જોવા સજ્જ થયો ત્યાહરે. ૪૭૯
વાળ્યો કાછડો ધાટડી ઘણી, ચાલ્યો વીર ધુરંધર ધણી;
સાંભળ્યુંતું ઘરનું એંધાણુ, ત્યાં જઈ બેઠો ચતુરસુજાણુ. ૪૮૦
બેઠો બારણે સ્થાનક કરી, વિપરીત વેશ પોતાનો ધરી;
અદૃષ્ટ વિદ્યા આપ હોય, નવ દેખે તે માનવી કોય. ૪૮૧
જેવી કહીતી તેવી સતી, ચર્ચા જૂએ પૃથ્વીપતી;
કરે ભરથારની આપે સેવ, જેવી દયાળુ દેવી દેવ. ૪૮૨
કંથ કેરાં ચાંપે છે ચરણુ, પછે આપ પોઢે છે ધરણુ;
દીન બે ચારેક જોયું રાય, ચિત્તમાં લાવે છે ચર્ચાય. ૪૮૩
એક દિવસ જૂએ જેટલે, કૌતક એક થયું તેટલે;
મધ્યરાત ગઈ છે ઘનઘોર, એટલે એક ત્યાં આવ્યો ચોર. ૪૮૪
પાડી ખાતર પેઠો ઘરમાંહ, બળે દીપક જોત જ ત્યાંહ;
દીસે જાડો ને ફુટડો, તેવો સ્ત્રીની દૃષ્ટે પડ્યો. ૪૮૫
રક્ત ફેંટો બાધ્યો છે શીશ, સુંદર ઘાટડી બીડી દીશ;
રુડો કાછ પહેર્યો છે પાય, બળવંત છે વળી તેની કાય. ૪૮૬
જ્યા પોઢીતી ધરણે નાર, આવ્યો તસ્કર તેણે ઠાર;
તસ્કર તે નારીએ દીઠ, અમૃતથી લાગ્યો તે મીઠ. ૪૮૭
રામા રુદેમાં તે ઠામ, તતક્ષણુ પ્રગટ્યો તેને કામ;
અગ્નિથકી ગળે જેમ ધૃત, ગળી નાર તસ્કરથી તૃત. ૪૮૮
વિચાર તેના મનમાં થયો, જન્મારો એળે મુજ ગયો;
ભોગવ્યો નહીં સંપૂરણુ ભોગ, વાત કરી નર સાધ્યો જોગ. ૪૮૯

કંચસ્વાદ કાયા નવ અભો, એ જન્મારો ફૂટી પણો;
એવો ઘડીઓ મનમાં ઘાટ, દીઠો તસ્કરનો બહુ ઠાઠ. ૪૯૦
નિરખ્યું રૂપ તે તસ્કરતણું, હરખી નારિ હૈડામાં ઘણું;
ક્યમ આવ્યો છે અડધી રાત ? સાચી કહે તું મુજને વાત. ૪૯૧
ત્યારે તસ્કર બોલ્યો વળી, દીઠી નારી ચિત્તે ચળી;
મારે મન છે એટલો અરથ, આવ્યો ચોરવા ઘરથી ગરથ. ૪૯૨
શિર માટે આવ્યો અહીં હું, પુછે છે તો સાંભળ તું;
પાડે બૂમ કે બોલે વાણ, મારી ખડગ કાઢું તુજ પ્રાણ. ૪૯૩

દોહરા

તરુણી તસ્કરને કહે, પ્રીતિ અમશું જોડ;
હેતે ઘર આપું તને, પહોંચાડું મનકોડ. ૪૯૪
મુજશું મન કરી રમો, ટાળ્ય વેહેની આગ;
નિત્યે દહાડી આવજે, જેહ ગમે તે માગ. ૪૯૫
ત્યારે તસ્કર બોલિયો, માનિની સાંભળ મર્મ;
દેખે કંથ આ તાહરો, તે નહીં મારો ધર્મ. ૪૯૬
લોપું લાજ નહિ એહની, જે નવ દેખે દષ્ટ;
એ સન્નિધ તુજશું રમું, તો થાઉં હું ભ્રષ્ટ. ૪૯૭

ચોપાઈ

કામિની કહે કંથ મારું હું, ફરીફરી શું કહે છે તું;
તસ્કર કહે મારો એહને, સંગ કરું તાહારી દેહને. ૪૯૮
ઢીંચણ મુકી પાસા તળે, અંગુઠો દીધો જઈ ગળે;
પલક એકમાં નીકળ્યો પ્રાણ, જુવે વિક્રમ વીર સુજાણ. ૪૯૯
હરખ ઉપન્યો બેહુને ઘણો, સંગ કર્યો પછે તસ્કર તણો;
તેને આપ્યું અદકું ધન, અમ્રત જેવાં કહ્યાં વચંન. ૫૦૦
નીત નીત રમવા આવજે, સામગ્રી સાથે લાવજે;
ચોર કાઢી મૂક્યો મારણે, રહ્યો રાય જોવા કારણે. ૫૦૧
દીઠા તે તસ્કરને દષ્ટ, મહિપતિ મનમાં પામ્યો કષ્ટ;
ખુની તસ્કર ને ત્રિજો જાર, એને માર્યાનો વહેવાર. ૫૦૨
મહેલ્યું ખડગ કરીને રીસ, છેદ્યું તે તસ્કરનું શીશ;
પડતાં ચીસ નાંખી તે ઠાર, ત્યાં બીએ ઉઘાડ્યાં બાર. ૫૦૩

દીઠો બારણે તસ્કર પડ્યો, સ્ત્રીને મન અચરત અડ્યો;
દીઠી રાત અંધારી ઘોર, માર્યો ચોકીવાળે ચોર. ૫૦૪
નારી મનથી મુકી મામ, મેં તો કુડું કીધુ કામ;
કંથની હત્યા માથે લીધ, કારજ એકે નવ પામુ સીધ. ૫૦૫
હૈડું મેં નવ રાખ્યું હાથ, કાયા વટાળી તસ્કર સાથ;
અરે રાયના લોક જ ધાઓ, મારી જનારાને તો સાઓ. ૫૦૬
મળ્યા એકઠા લાખેક લોક, શેઠ માર્યો તે પામ્યા શોક;
પૃથ્વીપતે જોઈ છે પેર, આવ્યો રાય પોતાને ઘેર. ૫૦૭

દોહરા

પ્રાતઃકાલ જ્યારે થયો, સ્ત્રીએ વિચાર્યું મંન;
દાનપાત્ર મળ્યા ઘણા, લુટાવી દીધું ધંન ૫૦૮
મ્હેલ મેડિ ને માળિયાં, વળી જે કણુ કોઠાર;
કૃષ્ણાર્પણ સર્વે કર્યું, અન્ન વસ્ત્ર શણગાર. ૫૦૯
ચાલ્યો કેલ એ નગરમાં, ફેગટ બાધે દેશ;
સતી થાય છે સાધવી, જોબન બાળાવેશ. ૫૧૦
સતી સુંદરી નીસરી, સજ્યા સોળ શણગાર;
ચોખા વેરે ચોદશા, અશ્વિનીએ અશ્વાર. ૫૧૧
વાજાં વાજે અતિ ઘણાં, શરણાઈઓ ચોહુચાટ;
જોવા નગર બાધું મળ્યું, જશ કહે ભારે ભાટ. ૫૧૨
માગણ જાએ માગવા, દક્ષણા લેવા દેવ;
નમે લોક સહુ નગરના, બહુ કરે છે સેવ. ૫૧૩
મળ્યા દુઃખિયા રોગિયા, ભુવન ભુવનથી ધાય;
નાના મોટા નગરનાં, જુવતી જોવા જાય. ૫૧૪
થાપા દે કુમકુમતણા, ઉડે અબિલ ગુલાલ;
જે જે બોલે મુખ ઘણું, ભરી ફૂલની થાળ. ૫૧૫
કોને કહે સુત આવશે, કોને આપે ધંન;
કોને કહે જશ પામશો, એમ મનાવે મંન. ૫૧૬
લોક મળિને આવિયાં, જ્યાં બેઠાં છે રાજ;
સતી થાય છે સાધવી, હુકમ કરો મહારાજ. ૫૧૭
રાજા કહે કયાં છે સતી, મારું મન પરસંન;
છડી અસ્વારી આવશું, કરવા સતી દરશંન. ૫૧૮

શુભ કામે સતી સંચરે, દેહે વેઠે દુઃખ;
ક્ષિપ્રા તીરે આવશું, જોવા તેનું મૂખ. ૫૧૯
પ્રધાન રાયે સાંભળી, કામ કર્યાં છે તાજ;
ગયા મશાણે મહિપતિ, સતિ સત જોવા કાજ. ૫૨૦
મળિ છે ત્યાં બહુ મેદની, થાય ઘણા કલ્લોલ;
થાપા દે છે હોંશથી, કરે છે કુમકુમ રોળ. ૫૨૧
રાખ્યા સહુને વેગળા, રાય ઊભો સતિ પાસ;
પ્રણામ કરીને પ્રેમશું, દીધી તેણે આશ. ૫૨૨
રાજા કહે પાછાં વળો, જાઓ તમારે ઘેર;
ખાઓ પીઓ બેસો જઈ, રમો જમો શુભ પેર. ૫૨૩

ચોપાઈ

કોપ કરીને તે બોલી નાર, હુકમ આપ લાગે છે વાર;
મારે કંથને છેડું પડે, દેવ સતીને તે તો નડે. ૫૨૪
રીઝું તો પ્રસંન થઇશ આપ, જો કોપું તો દેઇશ શ્રાપ;
રીઝું તો ચાલે તુજ રાજ, કોપું તો જમ હોયે તાજ. ૫૨૫
ડાહ્યાને શું કહિએ કથી, તું સતિને ઓળખતો નથી;
માટે લાગ્ય તું મારે પાગ, વરદાન જેહ ગમે તે માગ. ૫૨૬
દે હુકમ ખોટી થાઉં છું, સ્વર્ગભુવન પ્રત્યક્ષ જાઉં છું;
કદાચિત ક્રોધ હું હૈડે ધરું, તુજને બાળી ભસ્મ જ કરું. ૫૨૭
પુષ્પ વૈમાન ખોટી થાય છે, દેવ દરશન મારું ન્હાય છે;
સતવાદી માટે સાંખિયે, નિકર હવડાં ઉંધા નાંખિયે. ૫૨૮
કદાચ કોપ હૈડામાં ધરું, તો તુજને હું પ્રાજે કરું;
સાંભળ્યો તેહ સતીનો બોલ, દીઠા ફુલ રાયે અતોલ. ૫૨૯

દોહરા

કહે વિક્રમ સાંભળ સતિ, જાણુ સઘળો મર્મ;
કાલતણી સમી સાંજનો, જોઉં છું તારું કર્મ. ૫૩૦
ફોગટ ફુલ કરે ઘણી, દેખે બાધુ માગ;
જા તું મંદિર તાહરે, રાખી મનની આમ. ૫૩૧
અંગુઠો દીપો બળે, પ્રથમ જ માર્યો કંથ;
પછે જારવિદ્યા રમી, તે જ વિચારો મન. ૫૩૨

પછી તેને ધન આપિયુ, કાડી મૂકયો બ્હાર;
મેં ત્યાં મારી નાંખિયો, જાણ્યો તસ્કર જાર. ૫૩૩
તેં દીઠો તસ્કર પડ્યો, સાંભળી જ્યારે ચીસ;
ઘરમાં જઇને છેદિયું, ધનવંત કેરું શીશ. ૫૩૪
પછે માલ લુંટાવિયો, સતી ધરાવ્યું નામ;
ફેલ કરે છે તુ ઘણું, દેખે બાધું ગામ. ૫૩૫
શિશ મુડણ ત્હારું કરુ, ચુનો ચોપડું તાંહ;
ખરવાહન કરી ફેરવું, બધા નગરની માંહ. ૫૩૬
કાન નાક છેદાવશું, છેદૂં પગ ને હાથ;
મારું માથે મોજડાં, જો બોલે મુજ સાથ. ૫૩૭
અડધી ડટાવું ભોંયમાં, પંચઘટાળી માર;
જીભ કઢાવું તાળવે, દેખે સહુ સંસાર. ૫૩૮
માનિની સમજી મન વિષે, સાચાં સરવ એંધાણ;
બાંધુ એશું બાકરી, થાય હસારથ હાણ. ૫૩૯

ચોપાઈ

ત્યારે વળતી બોલી સતી, મહારાજ સુણો મહિપતિ;
ફેલ કરવાંતા તે જાણિયાં, મારા મનમાં પરમાણિયાં. ૫૪૦
જાણી સારીપેરે મને, રાયજી ફરી શું કહિયે તને!
કરવા દો મુજને મુજ કાજ, લોક દેખતાં રાખો લાજ. ૫૪૧
ઝાઝુ ડહાપણુ નવ કીજીએ, કેડો નારીનો નવ લિજીએ;
ઘેર ઘેર નારી છે એહ, તેમાં રાખશો મા સંદેહ. ૫૪૨
સર્વ સૃષ્ટમાં સરખી નાર, અંતર આણો ના જ લગાર;
લાખે એક કોઈ નારી નરી, કોટી વાર શુ કહિયે ફરી! ૫૪૩
મસ્તક મારે ચરણે ધરો, જગત દેખતાં મોટી કરો;
સહુ સરખી તે કયમ કહેવાય, રાજા કહે કયમ સંદેહ જાય. ૫૪૪
નારી કહે પ્રીછો તે પેર, જાઓ કુંચી કંદોમણુ ઘેર;
ત્યાં જતાં સંદેહ ભાંગશો, કામ કરી પાગે લાગશો. ૫૪૫
રાયે તેનુ માન્યું વરત, સ્ત્રીને બળવા દીધી તરત;
રાખ્યો તે નારીનો ભાર, વળ્યો રાય આપે દરબાર. ૫૪૬
રાખ્યો જશ સતી તે થઈ, મળી મેદની તે ઘેર ગઈ;
એમ કરતાં વિતી ગઈ રાત, રાયે વિચાર્યું હૃદયા સાથ. ૫૪૭

કુંચી કંદોયણ રહે જ્યાં, ગયો એકલો રાજા ત્યાં;
અદરશવિદ્યા આપે કરી, રહ્યો કુંચીના ઘરમાં ઠરી. ૫૪૮
કુંચીને મન અકઠું જ્ઞાન, મહિપતને દીધાં બહુ માન;
ધન્ય ભાગ્ય અમારું આજ, આવ્યા છો નરપત શા કાજ? ૫૪૯
અદષ્ટવિદ્યા મનમાં ધરે, તેથી અરથ એકે નવ સરે;
કપટકાજ આવ્યા છો તમો, તે સરવે જાણું છું અમો. ૫૫૦
રાજાએ બે જોડ્યા હાથ, બોલ્યો તે સ્વામાની સાથ;
મોટી વિદ્યા જે માહરી, તે કયમ દષ્ટ પડી તાહરી? ૫૫૧
પૃથ્વીમાં નવ પ્રીછે કોય, તે કારણ તુજમાં કયમ હોય?
કુંચી કહે જાણું હું પેર, જ્ઞાનદંડ છે મારે ઘેર. ૫૫૨
મજ આગળ ચાલે નહીં ચોર, ભૂત પ્રેત કરે નહીં જોર;
ઘડી એકમાં બાંધિ ફરું, કામ ચિંતવ્યાં કોડે કરું. ૫૫૩
આવ્યા છો મારે ઘરબાર, મોકલ્યા ધનવન્તની નાર;
પ્રથમ નારી નરને નમી, તસ્કર સાથે રંગે રમી. ૫૫૪
પછે તેણિએ માર્યો પતિ, સવારે થવા ગઈ સતી;
કૌતક તે સઘળાં તેં લહ્યાં, કામિની આગળ માંડી કહ્યાં. ૫૫૫
સરખી નારી સરવે કહી, ત્યાંથી ચાનક તમને થઈ;
તેણે પારખું જોવા કાજ, મોકલ્યા છે મહિપત મહારાજ. ૫૫૬

દોહરા

ત્યારે વિક્રમ બોલિયો, ખરી તમારી ખ્યાત;
આગળથી તમે ઓળખી, વીગતકેરી વાત. ૫૫૭
અદરશવિદ્યા કેમ પારખી, કયમ દીઠો મુજ દેહ?
ગૌહત્યા તુજ શીર છે, ભાંગ મુજ સંદેહ. ૫૫૮
કંદોયણ તવ ઉચરી, કહું એક તુજને ગુંજ;
તપાસું ત્રણ લોકને, એવી મારી સૂજ. ૫૫૯
પ્રતાપદંડ મુજ પાસ છે, જે દુર્લભ છે દેવ;
તેથી જાણુ જશ છે મને, સદા કરું છું સેવ. ૫૬૦
રાજા કહે તું છે ભલી, પ્રથમ સંદેહ ભાંજ;
સ્ત્રીઓ સરવે એક છે, તેની મોટી દાઝ. ૫૬૧
દેખાડો તે પારખું, માને મહારું મન;
સદેહ ભાંગવા મનતણો, આવ્યો આજે દંન. ૫૬૨

વચન સાત પરિયાતણું, આપો મુજને હાથ;
દેખીને દાઝે નહીં, તો ઉચરૂં તમ સાથ. ૫૬૩
વચન દીધુ ત્યાં વિક્રમે, કુંચી કરમાં આપ;
જો કોપે કો ઉપરે, સ્ત્રીહત્યાદિક પાપ. ૫૬૪

ચોપાઈ

કુંચી કહે સાંભળ રે રાય, કૌતક જો મમ મંદિર માંય;
ઘરમાં બેઠા ખાઓ પાન, એટલે ત્યાં આવ્યો પ્રધાન. ૫૬૫
ગુપ્ત મજુસમાં ઘાલ્યો રાય, પ્રધાનને દીધો પસાય;
આવો બેસો સુખે રહો, કામ હોય તો મુજને કહો. ૫૬૬
સાંભળ કુંચી મ્હારી વાત, આજ રાણિએ કરાવી વાત;
સ્ત્રીહત્યાદિક ખાધા સમ, માટે મહોલ જાઉં નહિ કયમ? ૫૬૭
મહિપતકેરો મહોલ જ જ્યાંહ, હવડાં મુજને મોકલ ત્યાંહ;
વડી રાણી જે વિક્રમતણી, તે શું પ્રીત મારે છે ઘણી. ૫૬૮
જાવાનો નવ પામુ લાગ, મનુષ્ય આગળ કો નથી માગ;
મોકલ્યાં તેડા રાત જ સાત, મેળવવાની કરને વાત. ૫૬૯

દોહરા

કહે કુંચી મજુસપર, આપ અસ્વારી થાઓ;
કરો પ્રહાર ત્રણ દંડના, સુખે મ્હોલમાં જાઓ. ૫૭૦
તાળું દીધુ પેટિએ, પોતે રાજા પાસ;
પ્રધાન બેઠો ઉપરે, રાણી મળવા આશ. ૫૭૧

ચોપાઈ

ઉઠી મજુસ તે પ્રીતે કરી, જઈ રાણીને મહોલે ચઢી;
મનસા સિધ દીધાં બહુ માન, આપ્યુ બેસણું પૂરણ પાન. ૫૭૨
આજ તાપ હૈડાનો ગયો, સફલ જન્મ અમારો થયો;
દહાડી ઉઠી જોતી વાટ, આજથકી ભાગ્યો ઉચાટ. ૫૭૩
પ્રધાન રાણી પાસે રહ્યો, પ્રીતિથી પ્રભાત જ થયો;
વનિતા કહે વહેલા આવજો, વધાઇ આગળથી કહાવજો. ૫૭૪
વજીર જઈ મજુસે ઠર્યો, પ્રહાર દંડનો ઉપર કર્યો;
આવ્યો પ્રધાન કુંચીને ઘેર, નિરખી રાજાએ સઉ પેર. ૫૭૫
વાટ જોશે શ્રી વિક્રમ રાય, એવું કહીને થયો વિદાય;
નિકળ્યો નરપત ત્યાંથી તેહ, મંન તણો ભાગ્યો સંદેહ. ૫૭૬

સતવાદી તે સાંખી રહ્યો, પ્રતિઉત્તર કોને નવ કહ્યો;
કુંચી કહે સાંભળરે રાજ, સફળ થયાં તારાં મનકાજ. ૫૭૭
પ્રતાપદંડ છે મારે ઘેર, તુજને આપું પ્રીતે પેર;
બીજા દંડ જિતે જેહને, પ્રતાપદંડ આપું તેહને. ૫૭૮
મૃત્યુ લોકમાં શોભા જેહ, પંચદંડમાં વધી છે તેહ;
મારે મન હતું એક વરત, તે મેં તમને આપ્યું તરત;
રાય દુઃખ દેહનાં વામિયો, પંચદંડ પુણ્યે પામિયો. ૫૭૯

દોહરા

માન જ દીધાં મહિપતે, કહિ દમનીને વાત;
જિત્યો જશ પૃથ્વીતણો, વાધી છે જુગ ખ્યાત. ૫૮૦
વાગ્યાં જંજીર જીતનાં, ભારે હુતી બીત;
કરી નાંખી તે કરકડા, આપે થયો નચિંત. ૫૮૧
અખિલ રાજ તેણે કર્યું, અજિત રહ્યો નહિ કોય;
ચક્ર ચાલ્યો છે શાસ્ત્રમાં, જોતીક લખિયો જોય. ૫૮૨
પંચદંડ પરતાપથી, થયું ઇંદ્રને જાણ;
કરામત બાધા કલ્પની, પામ્યો એ પરમાણ. ૫૮૩
ઉણી એકે નવ રહી, થયો ઇંદ્રવત તેહ;
માનવરૂપે મહિપતિ, થયો દેવરૂપ દેહ. ૫૮૪
દૈવત ઇંદ્રાસનતણું, ઇંદ્રતણું આસંન;
મન રીઝીને મોકલ્યું, ભૂપતને ભોરંન. ૫૮૫
અંતરિક્ષ વિમાન ઉતર્યું, શુભ સભા મધ્ય સાર;
પાછળ જડિત્ર પૂતળી, પૂરણ વિશ ને બાર. ૫૮૬
સાક્ષાત્કાર કંચનતણું, જડિત રત્ન અમૂલ;
વરતુલ આકાર તેહનો, જેવું કમળનું ફૂલ. ૫૮૭
ફરતું ગજ બતરીસનું, અતુલ્ય તેજ અપાર;
હાથ હાથ છેટે પુતળિ, શણગાર સહિત તે સાર. ૫૮૮
વાજાં તેના હાથમાં, વસ્ત્ર વિવેક અંગ;
શોભા કોણ કહી શકે, રાજસ રૂડો રંગ. ૫૮૯
પંચદંડ તેણે જડ્યા, પુંઠળ શોભા પત્ર;
સ્ફાટિક મણિ હીરે જડ્યું, શિર સોહાવ્યું છત્ર. ૫૯૦

મહા પુણ્યથી પામિયો, દેવને દુર્લભ જેહ;
સ્વર્ગપુરીથી ઉતર્યું, શુભ આસન તો તેહ. ૫૯૧
અધિપતિ આસન ભોગવ્યું, બેઠો એ આસન;
પછે સ્વર્ગ રાજા ગયો, મહિપતિ મોટે મંન. ૫૯૨
શાલિવાહન શક કર્યો, સ્વર્ગ ગયો ભડ ભૂપ;
પૃથ્વીમાં આસન ઉતર્યું, જેનું રુડું રૂપ. ૫૯૩
કહે પૂતળી ભોજ સુણ, એવો થયો તે રાય;
તેવાં જે પરાક્રમ કરો, ધરો સિંહાસન પાય. ૫૯૪
વિક્રમ* મહિમા સાંભળે, આણીને મન ભાવ;
વ્યાધિ શોક પીડે નહીં, સ્વપ્ને નાવે તાવ. ૫૯૫
હરસત કિરપા કરે, મહાકાળેશ્વર નાથ;
આપ શિખે ને સાંભળે, નવનિધ ઉપર હાથ. ૫૯૬

* કાર્બસ સભાની પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે પાઠાંતરવાળી કડીઓ છે.
એહવો પરાક્રમ જે કરે, તે ધરે સિંહાસન પાય;
મન વિમાસીને જુઓ, અધિક પુણ્ય ભોજરાય!
એહ કથા જ સાંભળી, કરે વિવધ પેરે દાન,
આ લોકે જશ પામશે, પર લોકે સનમાન.
દુશ્મન તો ગંજે નહી, નહી પીડા, દેહ રોગ,
ધર્મ સખા હવો જેહને, તે પામે અષ્ટ ભોગ.
સહુથી મોટો ધર્મ છે, કરો વિચારી આપ,
વિક્રમે દિગ્‌વિજય કર્યો, (તે) પુણ્ય તણો પ્રતાપ.
ધર્મ થકી લક્ષ્મી મળે; ધર્મ થકી વશ લોક;
જેહને પુણ્ય મનમાં વસ્યું, એકે દીન નહિ શોક.
એક ગણૂ અહીં આપશે, લક્ષ ગણું તિહા થાય;
પુણ્ય કરજો બહુ સગતે, સર્વે રંક ને રાય.
રામકથા નવૂ ચરિત્ર, સુણે નરનારી જન;
એક એક અક્ષર સાંભલે, દેવાનૂ દરશન.
એહેવાં પરાક્રમ છે કરે, તે બેસે આસન,
કહી કથા જે પુતલી, સુણી ભોજ રાજન.
એહવૂ કહીને પુતલી, દસા ગઈ આકાશ,
અષ્ટ કથા પૂરણ થઈ, કહે કવિ સામલદાસ

પરમારથપર પ્રીતડી, સાહસિક ને શૂર;
દાતા જનને દીલ વસે, નિર્ગુણ જનને નૂર. ૫૯૭
ચરિત્ર એ ચિત્તમાં ધરે, કરે પુણ્ય મહા દાન;
આ લોકે સુખ ભોગવે, પરલોકે જશ માન. ૫૯૮
એવું કહીને પૂતળી, આપે ગઈ આકાશ;
એહ કથા પૂરણ થઈ, કહે કવિ સામળ દાસ. ૫૯૯
શ્રોતા વક્તા સાંભળો, કહે કવિતા કરજોડ;
સામળભટ કહે બોલજો, જે જે શ્રી રણછોડ. ૬૦૦

પંચદંડની વાર્તા સંપૂર્ણ

અંગદવિષ્ટિ

શ્રીપતિ ગણપતિ સરસ્વતિ, કર કોટિ શુભ કામ;
કવિ સામળ કર જોડી કહે, ચરિત્ર હ્રદે ધરી રામ. ૧

ઝુલણા છંદ

એક છે રદન વર, વદન ગજશુંઢ શુભ ચિંતામણી શીર છત્ર છાજે,
મદનકદનનો પુત્ર પુણ્ય પરાક્રમી, રિદ્ધિ સિદ્ધિ નિધિ રહે રામ રાજી;
આદ્ય આ શક્તિએ જક્ત જનુની ઉમા, ભક્ત વત્સલ મોટી માત માજી,
સેવ્યરે સેવ્યરે દેવના દેવ એ, ગુણ નિધ્ય ગરૂઓ ગણપત્ય ગાજી; ૨
આરાધું અન્નપૂરણા ચિંતા કર ચૂરણા, કરુણા કર તું ઘણું કામ થાશે,
પૂજ્ય પુરુષભને ધારીએ ધરમને, કરમ ને શરમથી ધરવાસે;
ભંડાર ભરે ભરે સુખસાગર તરે, સકળ સંકટ હરે ગંગ ન્હાશે,
કહે કવિરાજ રાખે લખ લાજ, જે કોઈ બહુચરી ચરણ રહાશે. ૩
ધરમ ને અરથ ને કામ સફળ ફળે, મોક્ષ મહિમા મળે ધરમ ધામે,
સૂત્ર ને પુત્ર સપુત સુખસાગરે, દિવ્ય દાતાર ઠાર ઠામ ઠામે;
સત્ય ને શીળ સંતોષ શ્રીવંતસુખ, કોટિક જનમથી કાથ કામે,
કહત સામળ સજે તાપ વિવિધ તજે, રિદ્ધિ ને સિદ્ધિ શ્રીરામનામે. ૪

(રામ–અંગદ સંવાદ) દોહરા

શ્રી રાજરાજેશ્વર રામજી, જગત પાવન જશરૂપ;
લંકાગઢ કોશીસવડે, પોત્યા ભારે ભૂપ. ૫
સેતુપાજ બાંધી સબલ, ઉતરીયા ત્રઠ તીર;
દયાવંત દાતા નિધિ, શ્રીરાજેશ્વર રઘુવીર. ૬
શ્રીરામે હ્રદે વિચારિયું, પૂરણ આણી પ્રીત;
જુદ્ધ જોર થાએ નહીં, તો તો રુડી રીત. ૭
વિચારયું વિષ્ટિ કારણે, નર કોણ નિર્ભે હોય;
એમ વિચારી આપથી, સેના ચામું જોય. ૮

છપ્પય

હનુમાન હઠિલો હોય, જોતાં રાડ જ માંડે,
તુંકારો નવ સહે તંન, મનથી રોષ ન છાંડે;

સુગ્રીવ સિંહાસન ઠામ, કામ કયમ એવું કહિયે?
નલ નીલ જાંબુવાન, ચિત્ત વિશ્વાસ ન લહિયે;
શૂરપૂર દ્રઢ ધીર મહા, સાહસીક લાયક લહું;
માન સન્માન સુભટ સહિત, કથન અંગદ પ્રત્યે કહું. ૯

દુહા

નિર્મળ નજર નિશ્ચળ કરી, ચાતુર નર ચિત ચહાય,
પ્રીછ્યો અંગદ પ્રેરીને, પ્રીતે પ્રણુમ્યો પાય. ૧૦
અંગદ–મહારાજ મુને શી આગન્યા, હુકમ ચડાવું શીશ;
વાત તમારા મનતણી, ધારી મેં જગદીશ. ૧૧

કાવ્ય છંદ (હિન્દી)

રામ–અંગદકું કહે રામ, કામ કરણેકું જાઓ;
રાવનસેં કર બાત, વિદિ કર બેગે આઓ. ૧૨ (૬)
જ્યોં બાઢે નહિ બેર, પેર ઐસી તુમ કીજે;
રાજ કરો ગઢલંક, સીત લછમનકું દીજે. ૧૩ (૭)
તકસિર બકસિર તોય, કોય નહિ બૈર હમારે;
પાછી દીજે સીત, ચિત્ત કયોં ચાહ તુમારે? ૧૪ (૮)

છપ્પય

નતરુ ચઢે કપિરાજ, લાજ લોપે ગઢ ભેલેં,
જાંહાં સુખસજ્જા ઠામ, ગામમેં ઔંદર ખેલે;
બંશ વિપ્રકો તંત, મનસુ રાઢ ન સાંધે,
નતરુ હરે સબ જોર, ચોર કર પલમેં બાંધે;
પુનિ રાવનકું રીઝાવ લ્યો, કહો સીત દેવે સહી,
સામળ કહે ઐસી બાતમે, કો રોષ દોષ દેવે નહીં. ૧૫ (૯)

દુહા

અં–કહે અંગદ કર જોરકે, નિર્ગુનસેં કહા નેહ!
કહા અગર ખર કાકકું, જેસા ઉખર મેહ! ૧૬
રામ–સ્વભાવ યહ સત બાતકો, અકલ બડીકો અંક;
રામ કહે અપનો પ્રીછે, બડા ન કાઢે અંક. ૧૭

છપ્પય

અંગદ–કહા કપૂતકું ધંન! મન કહા મૂરખ સંગા!
કહા કાકકું કનક! કહા ગર્દભકું ગંગા!

કહા ખરકું અગર! કહા નિર્ગુનસોં નેહા!
કહા સુમકી સેવ! કહા ધરુની બિન ગેહા!
પુનિ કહા બહેરેશું ગાન! કહા ચોરસોં ચાતરી!
કહા રાવનસું રીઝબન! જૈસે દેવ ઐસી પાતરી! ૧૮

દુહો

રામ–બ્રહ્મરાક્ષસ એ ભૂપતિ, ખરી રત્નાકર ખાણ;
દશે શીશ રણ રોળતાં, હણતાં મોટી હાણ. ૧૯

છપય (હિન્દી)

અં–કહા મૂરખસેં મેલ! કહા કાયાબિન માયા!
કહા રંકસેં રુઠ! કહા સેના બિન રાયા!
કહા નપુંસકકું નાર! અપંગસું કહા અટારી!
કહા દરિદ્રકો દામ! કહા પરસ્રીસેં યારી!
પુનિ કહા કુદસકો કૂટનો! કહા પંડિતસોં પારસી!
કહા રાવનકો રીઝબન! જ્યોં અંધે આગે આરસી! ૨૦

દુહો

રામ–ઈશકો શિષ્ય દશકંધ એ, રિધ સિધ રુડે રાજ;
સીતા દે તો સોંતિએ, ક્રોધ કરું કુણ કાજ? ૨૧

છપય (હિન્દી)

અં–કહા લંડકું લાજ! કહા ચાડીસું ચાતર!
કહા ભીખમેં ભોગ! કહા જસબિન ઝુંઝા નર!
કહા જૂઠેકી જીત! કહા ગોવિંદબિન ગાનો!
કહા ડાપણુ દારિદ્ર! કહા સતબિને જ્યુ શાનો!
પુનિ કહા મરકટ કંઠે મનિ! જુહારી ઘર ઘોડલા!
કહા રાવનકું રીઝબન! જ્યોં બાવરીકે શિર બેડલા! ૨૨

દુહો

રામ–ગુન કેડે અવગુણ કરે, એ પાપીની પ્રીત;
અવગુણ કેડે ગુણ કરે, તે જ રુડાની રીત. ૨૩

છપય

અં–કહા બાલકે સંગ ખ્યાલ! કહા કુશિષ્યકું બિદ્યા!
કહા બિપ્રસો બેર! કહા નિર્મલકી નિંદા!

કહા બેદસો ભેદ, કહા નિર્ગુનસો નેહા,
કહા બેરી બિસવાસ, કહા બિન રતકો મેહા;
પુનિ કહા કીરત કહો સુમકી, કહા રામનામ બિન બોલનો,
રાવનકું કહા રીઝબન, જ્યોં કોવચકો ફળ ફોલનો. ૨૪
રામ—સો બાતનકી બાતયે, મોકું સીત મીલાઓ;
તો અંગદ તુમ લંકમેં, બિષ્ટિ કર બેગે જાજો. ૨૫
રામ* કહે અંગદ સુનો, વિષ્ટિ કરને જાઓ;
રાવનસોં બાતાં કરો, મિલ સીતા ફિર આઓ. ૨૬
રાવનકું ઈતનો કહો, સીતા દે ગૂમાર;
નતરુ હમસેં જુધ કરો, ઘડી મેં લ્યાઓ બાર. ૨૭

ઝુલણા છંદ

અં—આજ મહારાજ કરુણા કરો તો કહું, પ્રીતશું દીજીએ પાણ જોડું,
ગડગડે નાદ નિશાણ નિર્ઘોષના, તે તણા ટેક જય તર્ત તોડું;
કોડશું જોડ બેઠા દશાનનતણો, કોટિ બાણતણાં માન મોડું,
દુષ્ટની સેવથી દેવ મૂકાવીને, ગ્રહ છપ ત્રણતણા તોડું. ૨૮

સોરઠા (હિન્દી)

રામ—રામ કહે સુન બીર, ધીર બડે જ્યોં હારીએ
જો લોં મરે ગુડ ખીર, તો લોં વિષ ન મારીએ. ૨૯
અં—કહો લ્યાઉં દશ શીશ, બાંધી લ્યાઊં સબ ધીરસું
કહો તોડું ગઢ બંક, નાખું લંક સબ નીરસું. ૩૦
રામ-સુન અંગદ કહે રામ, કહો વચન જો તુમ ધટે;
અબ તો એહીં કામ, બિષ્ટિ કરવે બાતસું. ૩૧

ઝુલણા છંદ

અં—કથન અંગદ કહે શીશ નામી પ્રભુ, કોડ મુજને અતિ હોડ હાસું,
આગન્યા હોય તો જાઉં એ'ગામમાં, નામ પ્રતાપથી નહિ જ નાસું;
શીશ દશ છેદીને ભુજ વીશ વેદિને, દુર્ગ પાડી કરું ક્ષેત્ર બાસું,
રાવણો રંક રજ ચરણ પ્રતાપથી, લંક ઉદવસ્ત કરી હરણ વાસું! ૩૨

---

* વિ. સં. ૧૮૦૨ માં ઉતારેલી પ્રતમાં અંગદવિષ્ટિનો આરંભ ૨૬ મી કડીથી છે. છાપે અને બીજી લખેલી પ્રતોમાં મળી આવતું મંગળાચરણ એમાં નથી.

દુહો

રામ–કરુનાનિધ કહે કા કહું ? અંગદ જો સુન આજ;
વચન ન માને બાવરો, કરવો ઇસ બિધ કાજ. ૩૩ (૧૧)

કવિત

અં૦–કહો તો બલવંત બાનું કોટકું મેં બાંધ લ્યાઉં,
કહો તો આકાશમેં, ઉડાઉં છેક છેકમેં,
કહો તો સાઠ લાખ, કામનિકે કેશ ગ્રહું,
કહો તો નગર ઝધર, નિર્બેશ કરું નેકમેં;
કહો તો દશકધકે, દશકંધકું નિકદ કરું,
કહો તો કર બીસકે, ચાળીસ કરું ટેકમેં;
કહો તો લંક અંક ભરી, નાખુ હે નિસક નીર,
પાઉં હુકમ લાઉં સીત, આઉં ઘડી એકમેં. ૩૪

દુહો

રામ–ડાપણુ છે દશ કોટિધા, અંગદ તુજમાં એન;
એ વિદ્યાએ વિષ્ટિ કરો, ચિત્ત ચતુરાઇ સ્હેન. ૩૫

સોરઠો

અં૦–અગદ કહે મહારાજ, ક્ષમા કરો મોયે બકકું;
બિશ્વપતિકો બચન, કા કહું રાવન રંકકુ ? ૩૬ (૧૦)

દુહો

રામ–બેર બેર મેં કા કહું, અગદ તુજસેં આપ ?
ગુન્હો તકસિર દશકધકો, મેલ કરો તુમ માફ ૩૭

(ઝુલણા છંદ)

[અં૦–એ પાપીનો વધ કરતાંમાં, પાપ પુણ્યતણુ શુ માપુ ?
દુષ્ટ દાનવને દંડ જ દેવા, છ શાસ્ત્રતણું છે છાપુ;
તમો કહો તો શીશ વઢાવુ, ફરી ઉત્તર એહનો ન આપુ,
જો હુકમ કરે શામળનો સ્વામી, દશકધના દશકદ કાપુ.
રામ–રામચદ્ર કહે સાંભળ અગદ, રાઢ રોષ ન કરશો રીસે,
એક ચૌદ ચોકડીનું રાજ્ય પામો તો, એવુ વરદાન આપ્યું'તું ઇશે,
સીતા શ્રાપ પરતાપીક પડે, દેહવટ થાશે દિન દશ વીશે,
હુકમ કહે શામળનો સ્વામી, કરો કહ્યું તો માડું મન કીસે]*

* આ બે છંદો એક પ્રતમા વધારે હોવાથી અત્રે આપેલા છે

અં૦–ઘોડલા જોડલા રોડલા એહના, પોળિયા પોળ પરચંડ પાળા,
મેડિયાં ડેડિયાં આળિયાં જાળિયાં, રાવણ કેરલા રખવાળા;
રોળિયે ઢોળિયે નીરમાં બોળિયે, ચોળિયે એહના ચિત્ત ચાળા,
પ્રતાપ એ નામનો હુકમ હોય રામનો, લંક બાળી કરુ સ્તંભકાળા. ૩૮

દુહો

રામ–લંક બાળવી નવ પડે, દૈવત નવ લૂટાય;
શત ગાયોનાં શિંગડાં, તેથી ટાઢાં થાય. ૩૯

છપ્પય

અં–કહો તો ઉદયાચળ ઇંદ્ર, સહિત અસ્તાચળ ઓપું,
કહો તો મેરુ મંડાણ, રીત પ્રાચીદિશ રોપું;
કહો તો ભૂ બ્રહ્માંડ, તોલ તરતીમ તોળું,
કહો તો લંક પરલંક, બહુ જલનિધમાં બોળું;
રજ માત્ર સેવક હું રામનો, કયમ જાઉં કાસદ કારણે ?
સિંહની વાત શિયાળવાં ધરે, બને ન બહુ સ્તુત બારણે. ૪૦

રામ–સાબાશ કહે શ્રી રામ, અંગદ પચાયન પૂરા,
વીરાધિવીર દૃઢ ધીર, પૂર સામદ શુભ શૂરા;
બુદ્ધિનિધાન બત્રીશ, બાબત બોતેરી બૂઝે,
સોળકળા સંપૂર્ણ, શાસ્ત્રગત સઘળી સૂઝે;
ડહાપણ તત્વ ત્રિલોકનું, કોડવાર શું કહું કથી !
સકળ સૈન્ય મેં નિરખ્યું, નર બીજો નિર્ભય નથી. ૪૧

અં–મહારાજ રાજઅધિરાજ, તનુ તનુ સેવક તારો,
વાંક ગુન્હો તકસીર, ક્ષમા કરોજી મારો;
એક કરુ છુ અર્જ, રીસ ન કરો તો બોલું,
કિંકરનો કિંકર કહેણ, પ્રીત પટંતર ખોલું;
કોને સોંપો છો મોરચા, (કોને) થર સામદ ગુણ સહિએ ?
કયમ મુજને સોંપ્યું કાસદું, જે વાત વિખણી વિહિએ. ૪૨

દુહો

રામ–પદ્મ અઢાર પ્લવંગમાં, બહુ રીછ બોતેર ક્રોડ;
વિષ્ટિ કામ વાલી સુતવિણ, જડે ન બીજી જોડ. ૪૩

સવૈયો

અંગદ–હુકમ હોય હજુરી કેરો, સોપી નાંખુ બાંધો સાયર,
હુકમ હોય હજુરી કેરો, મહાકામ કરવા છુ આયર;

હુકમ હોય હજુરી કેરો, જુધ જોર કરું ત્યાં જાહર,
કાસદ કામ સોંપ્યું ક્યમ મુજને, છેક મુને કેમ કીધો કાયર ? ૪૪

દુહો

રામ–કાયર તુજને ક્યમ કહું ? સાયર શૂર સરદાર;
જાહર છો મહા જોદ્ધમાં, અપરંપાર અપાર. ૪૫

સવૈયો

અં–અંગદ કહે આગ્ના દો મુજને, જોરે જુદ્ધ કરું ત્યાં ઝાઝું,
હાથી ભાંથી સાથી એના, દેખી મારા દિલમાં દાઝું;
મંત્ર રામનો મુખ છે મારે, ભડતાં ભૂપતથી નહિ ભાજું,
નીચ કામ કાસદનું કરવા, લંકામાં જાતાં હું લાજું. ૪૬

દુહો

રામ–કાસદ કામ એ તો નહિ, એ મોટમ પદ મેર;
લંકપત શું છત દાખવે, તેજ સવાયો શેર. ૪૭

ઝુલણા છંદ

અં–કોતો ગઢ લંકના સહસ્ર કટકા કરું, ઢંઢોળિને કરું ધૂળધાણી,
કોતો હું સાત સાગરજળ સોખિને, આળ પંપાળ કરું પૂરપાણી;
કોતો રાક્ષસ બધા રોળી નાખું વળી, જો વદો મહારાજ વદનવાણી,
કોતો દશકંધનું દેહવટ વાળિને, રોવરાવું બધી રાવરાણી. ૪૮

સવૈયા*

રામ–રામ કહે સાંભળરે અંગદ, ધર્મબુદ્ધિ હમણાં તો ધારો,
કહ્યું કરશે નહીં એ હંકારી, ભારે સર્પતણો છે ભારો;
સોગટિ નામે માર કહું નહિ, મોટા વાંક ન કાઢે મારો,
પાપી પ્હેલ કાઢે આગળથી, પૂંઠે રાજ તમારો વારો. ૪૯

અં–કોતો બાંધી સાહું બળવંતો, લંકાપતી લંકાથી લાવું,
કોતો અશોક વાડીને સોધુ, કાયર નામ કયમે નહિ કહાવું;
કોતો પુત્ર એના પરજાળું, જરુર એકે નવ પામે જાવું,
હુકમ દિયો સામળના સ્વામી, એક ઘડીમાં શરણે આવું. ૫૦

રામ–અઘરાક્ષસ એ ભૂપત ભુંડો, સંઘારવો ન પડે તો સારું,
લુંટાય નહિ લંકાની લક્ષ્મી, ધર્મબુદ્ધિ તે આટે ધારું;

---

* એક મતમાં સવૈયાને ઠેકાણે લાવણી એમ લખેલું છે.

ઈંદ્રજીત સરખું રત્ન રોળાશે, માટે મન માને નહિ મારું,
વિષ્ટિ કરે માને નહિ મૂરખ, કામ પડશેજી તારું.
અં–વિષ્ટિ કામ કરવું તે શાને, કરગરિ બોલ શા માટે કહિયે?
નગર ઝબર કરવું નિરવંશી, શત્રુવચન શા માટે સહિયે?
સુત પરિવાર સંધારું એના, હવે રાજ બેશી કયમ રહીયે?
લક્ષવસા સીતા અહીં લાવું, જરુરપણે અયોધ્યા જઇયે. ૫૨
રામ–અધિકા બોલ કહો છો અંગદ, શૂરપણું જાણે છે સૃષ્ટિ,
મારું મન તેથી નવ માને, રાડથકી નવ થઇએ રૂષ્ટિ;
શિવસેવકને માર્યા ઉપર, નથી ચાલતી મારી દૃષ્ટિ,
મુજને સુખ ઉપજાવો અંગદ, વિવેકવાત કરો ત્યાં વિષ્ટિ. ૫૩
અં–રાજ તમારે મુખ ક્યમ બોલુ, જાણે હુકમ થયો તે જવાયું,
ગુણહીણો દેશે મુખ ગાળો, ભાંડ બોલશે એહ ભવાયું;
શત્રુવચન ક્યમ સાંખી રહિશું? તેહ દુઃખે મુજ તંન સવાયું,
સામળ સ્વામી કહો તે કહિયે, લક્ષવસા એ વચન સવાયું. ૫૪

છપ્પા

રામ–સામદ શર સાબાશ વખાણ કરું શાં વાતે?
હેતે મૂકયો શિર હાથ, રીઝથકી રઘુનાથે;
મમત ન મૂકશો માન, નૃપતિને ન કરો નમણાં,
ગુણહીણો દે ગાળ, બોલ કહેજો ત્યાં બમણાં;
વળિ સામ દામ ભેદે કરી, વિષ્ટિ વધારી વાધજો,
મૂરખનું* મન માને નહીં, શરપણું ત્યાં સાધજો. ૫૫
અંગદ હરખ્યો મન, હવે મન માન્યું મારું,
ગમતી કરશું ત્યાં ગોઠ, ધીરજ મનમાં ધારું;
સવાયો દોઢો શત સહસ્ર, વાદ કરંતાં વાધે,
રઢિયાળો રાવણ રાય, શત્રુવટ શોભિત સાધે;
પછી પરાક્રમથી પ્રાજે કરું, અંગદે વિચાર્યું અંકમાં,
સામળ કહે સેવક રામનો, જઈ લૂટ પડાવું લંકમાં. ૫૬

કવિત

બચન ચઢાયો શીશ, ધાયો મહા ધીરધીસ,
દિસ ઘડી ચાર ચઢે, ગયો ગુન ગાય કે:

* રામ કહે અંગદ સુણીયે, જઈ કામ આપણું સાધજો.

લંક સૌ અતિ અનૂપ, દેખતહી રીઝ્યો ભૂપ,
કૂપ બાગ પુલ ફ્લ, ચેત્યો ચિત્ત ચહાયકે;
મહીપત મહેલ આગે, જોર ચેલ ખેલ દેખ,
પહેલ પ્રતિહાર ઠાડો, વજ્ર કર સહાયકે;
બિકટ બાત ટેડી ડેઢી, પર સાત માલ મેડી,
ગઢેલા પર રહ્યો ઉભો, અંગદ જ્યૌં આયકે. ૫૭ (૧૨)

છપ્પા (લંકાવર્ણન)

સરોવર સમુદ્રકાર, પંકજ સહસ ખીલે,
સ્ફાટિક મણિની પાળ, ગોપ ગુણવંતા ઝીલે;
કસ્તુરી બહેક બરાસ, વેર્યાં કેસર બહુ વાટે,
હીરાજડિત ઘણી ઘેડ, ઘુમર ઘણી ઘાટે ઘાટે;
ઇંદ્રપુરીની ઉપમા, કહેતાં વિમાસણ કરે કવિ,
લંકલીલા લખ કોટિધા, નિરખે અંગદ નવનવી. ૫૮
[લવિંગ તણી લીલાસ, અધિક એલચી વન ઝુમે,
બોલે ચાતુર મોર, ભ્રમર ગુંજારવ વન ઘુમે;
ઉપર વનીતા છાજંત, વનસ્પતિ ભાર અઢારી,
નારગર વેલ્ય વસત, સ્વર્ગથી શોભા સારી;
વળી માગ્યા મેહ વસુધા વહે, અધિક ઉપમા શી અંકમાં,
સુખસાગર સમરથ ધરી, લીલા લહી લક્ષ્મી લકમાં. ૫૯
પુરમાં શિવપ્રસાદ, છત્ર છબીલાં છાજે,
કનકેશ્વર મહાદેવ, ઈશશીવ આપ બિરાજે;
નિજ કુળની માતા, રાવણી નિરમળ નામે,
વસે સૌ શુભ ઠામ, શોભિત નિજ કામે;
ઇન્દ્ર જીત્યો ઇન્દ્રજીતે, સમૃદ્ધિ લૂટી લાવ્યો ઘણી,
વૈકુંઠ વાસ્યું વસુધાપરે, એ લીલા લહેર લંકાતણી.] ૬૦
નક્ષત્ર સરખી નાર, ઝવેરની જ્યોતો સરખી,
ચંપક વરણાં ચીર, પદ્મિની પૂરણ પરખી;
કનક મણિમય કુંભ, પ્રેમદા પરવરી પાણી,
આભૂષણ ઉપમાય, ઇંદ્રકેરી ઇંદ્રાણી;
એ લખ જિહ્વાએ કવિ કહે, ભાટ ભાત ન શકે ભણી,
સામળ કહે હું કેમ કહી શકું, લીલા લહર લંકાતણી. ૬૧

દુહા

ચાલ્યો અંગદ ચૉંપથી, મુખ જપતો શ્રી રામ;
વેગે આવ્યો પાંસરો, જ્યાં રાવણનું ધામ. ૬૨
રિદ્ધ સિદ્ધ ઉપમા રાવણતણી, કેત્તિ કહે કવિરાજ;
મહિપત મહેલ મઘવા સમા, લંક દેશકે લાજ. ૬૩
પ્રતિહાર બેઠા પોળપર, બોલ્યો મુખથી વાણ;
કહાં જાયરે વાંદરા, મૂરખ મહા અજાણ. ૬૪

છપ્પા

જળહળ જ્યોત ઉદ્યોત, મણિ જળહળતા જડિયા,
ચિંતામણિ ભરભીત, નવે ગ્રહ આવી અડિયા;
પરવાળા પર પોળ, સ્ફટિક સ્તંભ ઠર્યા છે,
સુડામણિ ચોપાસ, કનક કોઠાર કર્યા છે;
અષ્ટમાસિદ્ધિ નવનિધિ રિધિ, મહાલક્ષ્મિ વાસે વસી,
શિવની આપી સમૃદ્ધિ જ્યાં, ત્યાં ઉપમા કરવી કશી. ૬૫
ઓળગ કરે જ્યાં ઇંદ્ર, ચંદ્ર જ્યાં છત્ર ધરે છે,
દિવાકર કર દીપ, વરુણ જ્યાં નીર ભરે છે;
ચાર વદનથી વેદ, બ્રહ્માજી પાઠ ભણે છે,
ધલહલ તજી ધર્મરાય, ગાનગુણ એહ ગણે છે;
રતન ખાણ રતનાવળી, કલ્પદ્રુમ મોટાં મણી,
રિદ્ધિ ઘણી રાવણ ધરે, અલખત રાયઇન્દ્રતણી. ૬૬
સાત સોનેરી કોટ, એક એકપેં અતિ ઉંચા,
પાંચસે પાંસઠ પોળ, ઓળ ખરી જ્યાં ખાચા;
દરવાજા દશ વીશ, બસેં બાસઠ છે બારી,
ત્યાં બેઠા બળવંત, ધીર નર ધનુષ્ય ધારી;
વણ આજ્ઞાએ વિચરે નહીં, વાયુ સરખો પણ જિહાં,
એ જતજિબળ અંગદ અધિક, સલક એક પૌંહચ્યો તિહાં. ૬૭
કરે ગાન સહસ્ર સંગીત, વિવિધ પેર વાજાં વાજે,
ઘંટ ઘડિયાળા ઘોર, ઘણાં નિશાન જ ગાજે;
નવ લખ નવે હજાર, નવિન નૃત્ય કિન્નર નાચે,
નાટક ચેટક નવરંગ, રાય દેખી મન રાચે;

વળી દેવદુંદુભિ ગડગડે, શોભા સુરનાયકતણી,
બાણું ક્રોડ સામદ સહિત, લાયક બેઠો લંકાધણી. ૬૮
પુખરાજ પ્રવાળાં પાટ, ઝવેરની જ્યોતે જડિયા,
ચોરાશી જોજનચોક, મહેલ મણિમાણક મઢિયાં;
જોજન સોલ સભાય, સિંહાસન શોભા સોહિયે,
મઘવાથી મોટમ માન, મહેલ દેખી મન મોહિએ;
વૈમાન દેવ વૈકુંઠનાં, શિવ આપી સમૃદ્ધિ ઘણી,
બહો સમૃદ્ધ વિધ બારણે, લાયક બેઠો લંકાધણી ૬૯
સત્તર અક્ષૌહિણી સૈન્ય, શોભે રાવણની સાથે,
મંદરાચળ મંડાણ, હેતે ધરે એક હાથે;
સાઠ લાખ સરદાર, પ્રેમદા પ્રીતે પરણી,
અણુવરી એંશી લાખ, વિવિધ રૂપાળી વરણી;
છે સાત લાખ સીત્તેર સુત, ઇંદ્રિજિત આદે અતિ,
અનમી અહંકારી અંશપતિ, રાવણ મોટો મહિપતિ ૭૦
એક છત્ર ધર રાજ, પ્રતાપ પામ્યો તે પ્રૌઢે,
દેવ દાનવ નર નાગ, કિંકરો સહુ કર જોડે;
દશ મસ્તક ભુજ વીશ, ઈશ વરદાન જ દીધુ,
ચૌદ ચોકડી રાજ, કબુલ એ કર્મે કીધુ,
કોઈ થયો નથી થાશે નહીં, બળવંત રાવણ સારખો,
રામ વણ કોઈ જિતે નહીં, પંડિત રુડે પારખ્યો. ૭૧
પાંચ લાખ પરધાન, પાંચ અયુતો પાગેરી,
છે દશ લાખ દિવાન, વીશ હજાર વજીરી;
સામદ સોલ હજાર, લાખ બહોતેરે રાજા,
મડળિક છત્રીશ લાખ, મુગટધર જોદ્ધા ઝાઝા;
બાણું કરોડ બેઠા રહે, આઠ જામ હરનિશ જિહા,
સામળ કહે અંગદબળ અધિક, પલક એકે પહોંત્યો તિહા. ૭૨

(અંગદ પ્રતિહાર સંવાદ)

દુહો

પ્રતિહાર અચરજ પામિયો, દેખી લીલા લંગૂર;
રહે રહે ઉભો વનચરા, સામદ બોલ્યો શૂર. ૭૩ (૧૩)

છપ્પા

પ્રતિ–પેશી ન શકે પવન, ભવન ઉભો રહે ઈંદર,
સુર સહુ સેવા કાજ, ચાકરીમાં રહે ચંદર;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ, આણુ અવનીમાં જેની,
ઈશ સરીખા ધીશ, રહે આજ્ઞામાં એની;
તું પશુ પોળે કયમ પરવરે, હજુ લગણુ ધીરજ ધરું,
જારે જ્યાંથી આવ્યો તિહાં, નહિતર કોટી કટકા કરું. ૭૪

દુહો

અણુસમજ્યો આગું ચલે, દેખત ધોળે દીશ;
મારું મુદ્‌ગર જોરથેં, તોડૂં તેરા શીશ. ૭૫ (૧૪) (૧૭)

ઝુલણા છંદ

અં–કહે અંગદ પ્રતિહાર સુણુ પુરતણા, રાત દહાડો બેઠો દેહ દાખે,
ઓળખે નહિ અલ્યા મૂઢ મૂરખ મને, ભાર ઓવા ભલો ભૂર ભાખે;
હાથ દીઠા નથી હોંસશું માહરા, ચોરટા તેહનો સ્વાદ ચાખે,
સલ કહેરે અલ્યા કેમ બેઠો અહીં, કોતણ્યાં ઝુંપડાં રીઝી રાખે? ૭૬ (૧૫)

દુહા

પ્ર–એ મંદિર રાવણતણાં, હીરા કનક જડાવ;
તું જાવા સમરથ નહીં, બહારહીં પંઉ ટીકાવ. ૭૭ (૧૬)
અં–પ્રતિહારકું કહે પુકારકે, કૈસી તેરી લંક?
રાવણની સમૃદ્ધિ કહે, રાવણ રાય કે રંક? ૭૮

ઝુલણા છંદ

પ્ર–લંક શોભા તે લંગૂર તું શું લહે, ચિંતામણિ ચંદ્ર ચોપાસ ચળકે,
ઇંદ્રજિત ઉપમા પૂછ તું ઇંદ્રને, શરપણું સાંભળી શેષ સળકે;
દશકંધ ડરથી દિગપાળ ડોલે દશે, ક્રોડ પચાસ પ્રતિ આણુ પલકે,
પોળિયો કહે પશુ પેર પ્રીછે નહીં, કુંભકર્ણ દેખી તુજ કુંભ ટળકે. ૭૯
અં–લંકલીલા લંગૂર લખ લૂટશે, મેલ મૂરખ મન માન મટકાં,
ઇંદ્રજિત ઉપમા પુણ્ય પરવારિયું, ચાર દિવસતણાં ચોળ ચટકાં;
દશકંધશીશ દશરથસુત રોળશે, લૂંટિ લેશે તાહારાં લાખ લટકાં,
શ્રીરામ પરતાપથી કામ એ તો કરું, કુંભકરણકાયાતણા કોડ કટકા. ૮૦
પ્ર–લાજ ને કાજ લોપે કયમ માહરી, જાહરી જેખમાં કેમ જાઉં,
કેમ જાય દોરિયે માનશું મેડિયે, મારશું ગેડિયે પૂછ સાહું;

પ્રાજે કરું પિંડ આકાશ ઉડાડિશ હું, ચંચળપણું તારું ચિત્ત ચઢાઉં;
પ્રતિહારકે પશુતણી ગાળ કયમ સાંખું હું, લંકપતિનું અમે લૂણ ખાઉં? ૮૧
અં–કપિવર કોપિયો લાજ લખ લોપિયો, કોપિયો આપથી ક્રોધ કૂડી,
રણજંગ રોપિયો ચોદિશ ચોંપિયો, ભમર ચઢાવિયાં દષ્ટિ ભુંડી;
ગેલશું ખેલશું રેલશું નગરમાં, દેશ બાધામાં તે દાખું હુંડી,
તારે મન અલ્પ્યા લંકપતિ છત્રપતિ, મારે મન લંકપતિ એક લુંડી. ૮૨

દુહા

છત્રપતિ તો એક છે, રિદ્ધિપતિ રઘુનાથ;
એમ કહી પ્રતિહારનો, હોડે સહાયો હાથ. ૮૩
પ્ર–વણ આજ્ઞાએ વાંદરા, પાગ ધરે પુરમાંય; *
કાયા–કોડ–કટકા કરું, રહે રહે ઉભો ત્યાંય. ૮૪
અં–અંગદ હસીને બોલિયો, રાવણ કેટલે બહુ દૂર ?
જાવાને અટકાવ કયમ, દશકંધની હજૂર ? ૮૫ (૧૮)
પ્ર–વડો મૂરખ તું વાંદરા, વડિ વડિ કરે શું વાત ?
ખિરકી બીજીએ પાહવું, દિન ઉભો રહે સાત. ૮૬ (૧૯)
એવી ખિરકી સાત છે, દિન જાયે પચાશ;
અરજ સુણે જો રાયજી, મનની પહોંચે આશ. ૮૭ (૨૦)
કહાં મળવા તું આવિયો, શું લાવ્યો છે ભેટ ?
શું આપે છે મૂજને, વાત પહોંચાડું ઠેઠ ? ૮૮ (૨૧)
અંગદે મન વિચારિયું, મળવા ન દે આ દિશ;
કોપ કરીને કર ગ્રહ્યો, પ્રતિહાર ચઢી રીશ. ૮૯ (૨૨)

છપ્પો

પોકારી પ્રતિહાર, ધીર ઉપર તે ધાયો,
દીધી ગાળ દશ વીશ, પૂછ શત્રુનો સહાયો;
અંગદપર એક પ્રહાર, કોપ કરીને કીધો,
ક્યમ લોપે મુજ લાજ, દાવ દોપીએ દીધો;

---

* પાઠાંતર–પ્રતિહાર ઠાડો પોલપર, બોલ્યો મુખર્યે વાણ,
કિત જાતા ઈત બાંદર; મુરખ હુહીં અજાણ
અંગદ હસકર બોલિયો, રાવણ કેત્તિક દૂર;
મોકું મહિપત્ય કબ મિલે, એકહી કાજ જરૂર.

પછિ અંગદ ખીજ્યો અંગમાં, ઘાટ પ્રથમ એનો ઘડું,
સામળ કહે સેવક રામનો, નરપતિને વળતે નડું. ૯૦

કવિત

પ્રતિહારે દીધી ગાળ, અંગદને ઉઠી ઝાળ,
ઉઠ્યો ત્યાંથી તતકાળ, દાવે દાંત કરડીને;
બે ચારેક ભરી ફાળ, કૃતાંત સરીખો કાળ,
અધિક કરંતો આળ, ઘણી રીસ ધરડીને;
સવાયો ગવાયો વાળ, ભલેરું તિલક ભાળ,
બુદ્ધિનિધિતણો બાળ, બાઝ્યો વપુ વરડીને;
પકડ્યો ત્યાં પ્રતિહાર, મહોકમ દીધો માર,
કહુ કેત્તી વાર? લીધાં પાંચે શીર મરડીને. ૯૧

દુહો

દૂસરી ખિડકી સંચર્યો, બીહીક નહીં કછુ મંન;
વે પાંચુકો હુતં હને, યે બાનરકો તંન. ૯૨ (૨૩

કવિત

દપટાવીને દીધી દોટ, ચાતુરીથી કીધી ચોટ,
કર્યા લોટપોટ સહુ, ધીરપણે ધાઈને;
મરતકની માણી મોટ, કુદિયો કનક કોટ,
અધિક જોરની ઓટ, ચઢ્યો ચિત્ત ચાહીને;
હલાવતો હાથ હોઠ, પૂછતો પ્રહાર પોટ,
ઘણા ગુણતણો ગોટ, ગયો રામ ગુણ ગાઈને;
બેઠો જિહાં લંકાધીશ, હૃદેમાંહે રાખી રીશ,
પાંતરીશ શીશ ઉભો, સભામાંહે સાહીને. ૯૩

ઝુલણા છંદ

ચતુર નગર ચાલિયો, મન સમો માલિયો, પાળિયો બોલ અધિક એશું,
નગર શુભ નરખતો, હૃદયમાં હરખતો, વરખતો ઝેહેરનો વરખવેશું;
દશકંધરશું ડોલશું, બહૂ વિધ બોલશું, બોલશે લંડ તો દંડ દેશું,
શૂરવીરપણું સાધશું, વિષ્ટિયે વાધશું, રામની પાસથી લાણ લેશું. ૯૪

(અંગદનો ત્રાસ) છપ્પા

હાલક હુલક ત્રાસ, પડ્યો ડોઢી ને ડેઢી,
બૂબારવ ચોપાસ, વિકટ વાટો જ્યાં ટેઢી;

પ્રાજે કીધા પ્રતિહાર, દ્વાર ઉઘાડી ધાયો,
પાંત્રીશ શીશ કરમાંવ, અતિ અહંકારી આયો;
તે જોદ્ધા સહુ જોઇ રહ્યા, કર ઊંચો કો નવ થયો,
સામળ કહે સેવક રામનો, તે પાહડ મલ ઘરમાં ગયો. ૯૫
ધાયો અંગદ ધીર, નીર ઉતાર્યાં નરનાં,
દેહવટ કીધો દરબાર, વખાણુ શાં કહું વાનરનાં!
પુરમાં પડ્યો પુકાર, છેક હિમ્મત છુટાણી,
વાયે ચાલી વાત, લંક બાધી લુંટાણી;
ત્યાં ખલક બાધિ ખળભળી, નાસવા લાગી નારિયો,
કોઈ ઉંચી ચઢે અટારિયે, બન્ધ કરે કોઈ બારિયો. ૯૬
લપેટી વાટે લાખ, ઝપેટી કીધો જોરો,
અટપટી કરતો આળ, ટેક દેખાડ્યો તોરો;
કરતો હૂકાહૂક, ઊડતો એ આકાશે,
કુદતો કરતો પ્રહાર, વખાણુ ઘણેરાં વાસે;
પ્રતિહાર પ્રાજે કરી પરવર્યો, ઘાટ ઘણા જળનો ઘણો,
પછી રાવ થઈ ત્યાં રાવલે, રાવણુ પણુ રોષે ચઢ્યો. ૯૭
ગઢલંકા ઘેર ઘેર, વાત વાયુવત વાધી,
ચઢ્યું રામનું સેન, લંક લૂંટાણી બાધી;
(કો) કહે માર્યો કુંભકર્ણ, કહે રાવણુ રણુ રોળ્યો,
(કો) કહે ઈંદ્રજિત અજિત, તે ચાંચડવત ચોળ્યો;
ગુલબાન ઘણું ગલિ કુંચીએ, લાખ કરોડ લોકે લહ્યો,
કહે રુઠ્યો રામ રાવણુપર, ઉલ્કાપાત એવો થયો. ૯૮
દેશ બધે ડમડોલ, થયો લંકા ગુણુ ગામે,
લૂટ્યા મહીપના મહેલ, કીધી અસ્વારી રામે;
માથે લીધાં માટ, રૈયત નાઠી દશ દેશે,
બહાંયે લીધાં બાળ, કામિની છૂટે કેશે;
કહે ફટ ફટરે તું રાવણા, સતિ સીતા શાને હરી?
સામળનો સ્વામી કોપિયો, કનકલંક લોહની કરી. ૯૯
થયું રાવણુને જાણુ, દેશમાં ઢુંડી વાહી,
પ્રતાપવંત પ્રધાન, ચઢ્યો ચોખુંટે ચાહી;

દીધિ રૈયતને ધીર, વીર હંકાર્યો વારે,
જોરાળા મહા જોદ્ધ, મૂક્યા બહુ ધારે ધારે;
તાપ લાગ્યો સહુ તરફ્યા, ધૈર્ય કોઇનું નવ રહ્યું,
સામળ કહે સેવક રામનો, અંગદ જાતાં એટલું થયું. ૧૦૦
પ્રતિહાર પરાક્રમી પાંચ, આજે કીધા પળ પાંચે,
બીજા તેથી બળવંત, અંગદે લીધા આંચે;
સાત પાંચ પાંત્રીશ, શીશ કરમાં શોભંતો,
રામ રામ કરતો માગ, લાજ સહુની લોપંતો;
હલકા હોલ હલહલ થયો, ડર નવ આણ્યો દશકંધનો,
વાળ વાંકો નવ થયો વાલિસુત, બંધન છોડાવ્યો બંધનો. ૧૦૧
પાંત્રીશ હણી પ્રતિહાર, શીશ ગ્રહ્યાં છે હાથે,
જોરાળા વડ જોદ્ધ, બહુ વળગ્યા છે બાથે;
હનુમંત થકી હજાર, ઘણો જોરાવર જાતે,
આવ્યો સભામાં શૂર, આજે કરતો પ્રભાતે;
કલ્પાંત કોલાહલ કૂદતો, ક્રોદ્ધ એનો શું કહું કથી,
કોઇને ગણતીમાં નવ ગણે, નિમિષ માત્ર નમતો નથી. ૧૦૨
પુરમાં પડ્યો પુકાર, ઢોલ ઢમકાવ્યાં ધીરે,
બહુ બણુગાં રણતૂર, વિપરીત વજડાવ્યાં વીરે;
ભારે ફૂંકી ભેર, ઝુંઝારવ બૂમ પડાવી,
દરવાજે દીવાન, ચોપખે નાળ ચઢાવી;
વળી હલહલ કરી હજુરિયે, હલકારો હિત હામનો,
મહારાજ રાજ સુણ મહિપતિ, કોઈ સેવક આવ્યો રામનો. ૧૦૩

(અંગદ રાવણસભા પ્રવેશ)

દુહા

વાત ગઈ બહુ વેગથી, રાવણ રાય હજુર;
પ્રતિહાર પાંત્રીશ મારિને, આવ્યો વાંદર શૂર. ૧૦૪ (૨૪)
અધિપતે મન વિચારિયું, આવ્યો એ હનુમાન;
કનકપુરી ઘડી એકમાં, બાળી કીધું રાન. ૧૦૫ (૨૫)
મનમાંહે વિચારીને, કીધી વિપરિત વાત;
ઉઠ્યો સિંહાસનથકી, ઘડવા તેનો ઘાટ. ૧૦૬ (૨૬)
સભા મધ્ય બંધન કરી, કોટ રચ્યો તે દીશ;
નીચો થઇને આવશે, નમાવશે પછી શીશ. ૧૦૭ (૨૭)

અંગદ જ્યાં આગળ ગયો, ખિડકી જોઈ દષ્ટ:
રામ અરિને શું નમું ? મનમાં પામ્યો કષ્ટ. ૧૦૮ (૨૮)
ક્રોધ કરીને કુદિયો, કરી જોર અપાર;
કોટ ઓળંગી હુલકિયો, ગયો સભાને દ્વાર. ૧૦૯
આભ અવનિ એકત્ર કરી, કીધો હુલકાપાત;
અંગદ ઉતર્યો આકાશથી, ગર્જ્યો કડકડાટ. ૧૧૦
દીગ્મૂઢ થયા સહુ દેખતાં, દીઠો કૃતાંત કાલ;
પર્વત સરખો પ્રચંડ નર, ફરિને દીધી ફાલ. ૧૧૧

છપ્પો

અંગદ ઉઠ્યો આકાશ, કોટ કૂદી માંહે પડિયો,
બાણું ક્રોડ બળવંત, આપ તે મધ્યે અડિયો;
પ્રલય કાળની આંચ, ક્રોધિલો જમદૂત સરખો,
પડ્યો ત્રાસ ચોપાસ, નરેંદ્રાદે સહુ નરખ્યો:
સંભાળી શસ્ત્ર કો નવ શકયા, શુધ બુધ સર્વ ભૂલી ગયા !
સામળ કહે સેવક રામનો, દીઠે જોધ ઝાંખા થયા ! ૧૧૨

ઝુલણા છંદ

ક્રોધે દંત કરડિયો, મુખ મૂછ મરડિયો, આપ આધકાર અધિપત એઠો,
દીસે બહો હાથિયા, શોભિતા સાથિયા, ભાથિયા ભીડી રીસાળ રેઠો;
ચર મહા પૂર એ ક્રૂર કોપે ભર્યો, નર નરપતિ બળવંત બેઠો,
શુભ સભા સાથમાં પાંત્રીશ હાથમાં, પોકાર બહુ કરતો બહુ પ્લવંગ પેઠો. ૧૧૩

છપ્પા

લંકપતિ એક લક્ષ, બેઠા બળવંતા એ બહુને,
સિંહાસન છત્ર ને ચામર, શોભે સુખ સાગર સહુને,
એક એક કેડે બાણું કરોડ, ધીર રણુ ધનુષો ધારી,
કૃતાંત સરીખા કાળ, અતલિબળ અપરંપારી;
જઈ અંગદ તે મધ્યે અડ્યો, સભા દેખી દિલમાં હસ્યો,
મહિમા દેખાડું માહરો, વિચાર એવો મનમાં વસ્યો. ૧૧૪
મરડતો મૂછ ને પૂંછ, ડીંગ જઈ પોત્યો ઠેક.
પાંત્રીશ શીશ જે પાણ્ય, ભૂપતને કરશુ ભેટ:
કો સાથ કરશું વાત, કો સાથ બોલજ બોલ.
મુજ પરાક્રમ બળબુદ્ધ, તે કો આગળ જઈ ખોલું.

વાંકો વેણુ વદ્યા વિના, એ જૂઠો જાદર નહીં જડે,
અંગદ એમ વિચાર કરી, નરપતને વચને નડે. ૧૧૫

દુહો

દશકંધને દુઃખ મનાવવા, અધિપત ઓળખવા એન;
ઇષ્ટસંભારી અંગદો તિહાં, વદ્યો વિપરીત વેણ. ૧૧૬

(અંગદ–સામદ સંવાદ)

કવિત

અં–બહોતસેં બેઠ તેસે, દેખે જવ અંગદને,
ભૂપકો હે રૂપ કૌન, બોલ્યો ક્રોધ કરકે;
લંકાપત એક સુન્યો, બાલીકી કક્ષમાંકો,
માસ ખટ પાસ રહ્યો, ભાગ્યો પાઉં પરકે;
દુજો કાર્તવીર્ય ઘર, બાંધ લિયો પારણેમેં,
બાલકકી પીછાડીસેં, પડી ટાલ સિરકે;
નંગાશીર કરે જો તો, એધાનીસેં ઓલખુંરે,
લંપટ લરાક ચોર, લાયો રતન હરકે. ૧૧૭ (૨૮)

સા–સામદ એક સભાકો, બોલ્યો બલ જોર આપ,
ત્રિલોક સકલ માને, લંકાપત સાજકો;
બોલી તું જાને નહીં, મહીપકે મુખ આગેં,
જંગલી જટીલ જેસો, કાસદ કે કાજકો!
તનુ ટુક ટુક કરૂં, તારો અબ શાયત મેં,
ગુદતાંહો ગુન્હો તેરો, ઇષ્ટિ બલી આજકો;
અકલસેં ઓળખ લે, ભૂપ રૂપ રાવનકો,
નતરુ અવસાન આયો, તેરી દેહ તાજકો. ૧૧૮ (૩૦)

ઝુલણા છંદ

અં–બોલિયો બળ કરી બુદ્ધિ નિધાન સાં, અંગદ કહે સાંભળો ધર્મધૂતી,
કોણ રંડાએ રાવણો જનમિયો, વૃશ્ચિકી સર્પણી હરણિ કુત્તિ;
કરકટી મર્કટી કે અજા અર્ભકી, જાહ્ જપે તે તો ખાય જૂતી,
સંદેહ ભાંગો અલ્યા સેવકા માહરો, રાવણની માત તે કવણ હૂતી? ૧૧૯

સા–લંજ પૂછા અલ્યા લંક લવરી કરે, મૂરખા મન ગમી મોજ માણે,
કાસદા દાસડા લેખ લખી લાવિયો, નીચ નિર્માલ્ય ગુણ ગાન નાણે:

ક્રોડ તેત્રીશ કર જોડી ઉભા રહે; હોડ હારે જેહ. તેહ તાણે,
જગતણો રૂપ એ ભૂપ ભૂમંડળે, લંકપતને ત્રણુ લોક જાણે. ૧૨૦
અં–બોળખાવ અજાણ્યુ અલ્પબુદ્ધઅધિપતિને, તો પાડ ક્રોડ માનીશ તારો,
ગાળ ટુંકાર તારો નહી સાંખીએ, પેર પાંત્રીશ ત્યમ તારો વારો;
રિદ્ધિ રાવણ તણી પુણ્ય પરવારિયું, આવી રહ્યો એહનો આયુઆરો,
દશકંધ એ અંધ એ ધંધ ધાયે ઘણો, ચિત્તમાં ચેત એ ચોર મારો. ૧૨૧
સા–ઉધકર્માં અલ્યા અભાગિયા વાનરા, ચેતરે ચેત ચોપક્ષ ચિત્તે,
કોણ ગજું તાહરું કિંકરા કાસદા, બોલી ન જાણે નરપતિ નીતે!
પાગ લાગ પરણામ કરે જોડીને, પામીશ લહાણ પુરપત પ્રીતે,
રાજ મહારાજ રાજેંદ્રનો રાજીઓ, રાજસભાતણી બોલ રીતે. ૧૨૨

છપ્પા

અં–રામચંદ્રની નાર, સતિ સિતા માતા મોરી,
દૈત્ય દાનવ કો દુષ્ટ, ચંડાળ કરી લાવ્યો ચોરી;
દયાનિધિ દાતાર, ધર્મ હજુ મનમાં ધારે,
પાછી આપે જો સીત, તો એને નવ મારે;
નહિતર દેશ દેહવટ કરે, એવી આજ્ઞા આપી મુને,
ચતુર હોય તો ચેતજે, ચેતાવા આવ્યો તુને. ૧૨૩
સા–મરદ મુછાળો વીર, રામની રામા લાવ્યો,
શૂર પૂર દઢ ધીર, ક્રોડ કંદર્પવત કહાવ્યો;
દશકંધ નામ દરિયાવ, તરવાર તાતી ત્રિલોકે,
જોર હોય તો જુઓ, સિતા મૂકી અશોકે;
પાછી સેતામાં પ્રીછશો, અદકુ બોલે અનર્થ થશે,
લાડ કરંતા આવો છો લંકમાં, જરૂર જીવ સહુના જશે. ૧૨૪

દુહા

અં–જનની કુણ રાવણ તણી, બહુ ઉપજાવ્યાં બાળ;
જાત શ્વાન કે સુવરી, ભુંડણ કે શિયાળ. ૧૨૫ (૩૧)
કે વીંછણ કે નાગણી, કે કરકટની નાર;
કે આજ એ કોણ છે, બોલત નહીં ગમાર. ૧૨૬
બોલત નહિ કછુ નીચ હો, કે મુંગા કે ઢેર;
કે અમારો દીન હો, કે જાતિકે ચોર. ૧૨૭
પૂછત હું બહિ બેરકો, ફેર ન પાઉં જ્વાન;
કે ફૂટીહે આંખડી, કે સુનતે નહિ કાન! ૧૨૮

ઝુલણા છંદ

પોકાર કરતાં ઘડી પાંચ પૂરણ થઈ, બોલતાં શે નથી કર્મ ફૂટ્યા,
રીસ ચઢશે મુને શીશ તમ તોડશુ, કૃતાંત કોપતાં કાળ ખૂટ્યા;
ચોર માટે બીહો છો સહુ ચિત્તમાં, તોલ અહંકારના ટેક ટૂટ્યા,
અંગદ કહે ઉત્તર શે નથી આપતા, સર્વની આંખ કે કાન ફૂટ્યા? ૧૨૯

(અંગદ-રાવણ સંવાદ)

દુહા

વાંકાં વચન શ્રવણે સુણી, ચડિ રાવણને રીશ;
પગથી જ્વાળા પ્રગટિ તે, જઈને ભેદી શીશ. ૧૩૦
વાઘને વળી વકારિયો, શુભ છછેડ્યો સાપ;
સિંહ પંખાળો પાખરો, અતલીબળ એ આપ. ૧૩૧

ઝુલણા છંદ

દેહ દાઝ્યો દશાનન ઘણું દિલ વિષે, એક આપે થયો તેહ તાથે,
ઉજ્જ્યો એક કર આપ આસન થકી, મુખ મૂછ મરડિ હોત હોડ હાથે;
રા-કોણ તુજ નામ ને ગામ ને ઠામ કહે, કામ કશું છે પશુ ભૂપ સાથે?
કો તણો મોકલ્યો હ્યાં લગી આવિયો, આભ બાથે ભરે બાંય બાથે? ૧૩૨ (૩૧)
અં-વાળીનો પુત્ર ધરસૂત્ર શુભ પર્વતે, નામ અંગદ મારુ હરખ એવા,
શરણે રહું છું રઘુનાથના ચરણમાં, દેવનો દેવ અધિદેવ દેવા;
ધુમ્રપાન કરી ધ્યાન જોગી ધરે, ઇંદ્ર બ્રહ્મા કરે ઈશ સેવા,
તે તણી નારને તસ્કરી લાવિયો, લંક લગિ આવિયો સુધ લેવા. ૧૩૩ (૩૨)

દુહો

રાવણ-કહેરે અંગદ કોન હૈ, વાળી બડેરો ઝટ?
મુખસે બોલ સમાલકે, જાતુ ભરિયો ઘટ? ૧૩૪ (૩૩)

કવિત

અં-તાતકી નિશાની એહ, દેહ પરચંડ જાકો,
મેઘ ઘન ગાજે એસો, તોર રહે તનમ;
શૂર મહા સુભટ હૈ, પૂરહેં પ્રતાપનકો,
નારાનકો નૂર આપ, પશુ જાત જનમેં;
સુગ્રીવકો સહોદર, મિત્ર હનુમાન જુકો,
નામ નવ ખંડ જાને, બાલી બિકટ બનમેં;

કક્ષિપટ રાખ્યો પાસ, પૂરે ખટમાસ તોકું,
શ્વાનપને શ્વાન આન, સમઝ મૂઢ મનમેં. ૧૩૫ ૩૩)

દુહો

રાવણ–અબ તેરો આદર ભયો, અંગદ આયો અંત;
સાચો બોલ બતાય તું, કોનહિ હૈ હનુમંત? ૧૩૬

કવિત

અં૦–બુજ્યો હનુમાનજી જો, સેવક શ્રી રામજીકો,
અંજની કુમાર હે, આધાર યહ રંકકો;
પવનકો પુત્ર, અવતાર મહારુદ્રજીકો,
મહેરાણકો તારન, મારન દુષ્ટ બંકાકો;
જનમકો જતિ આપ, સતીકો શોક હરન,
ફુરન બૅન ખંડનમેં, કરત નાદ હંકાકો;
અક્ષયકું માર ડાર્યો, સંધાર્યો પ્રધાન તેરો,
અંગદ કહે રાવનસું, સુણુ બે લૂટનહાર લંકાકો. ૧૩૭

દુહા

શત યોજન સાયર તર્યો, શિરકર લછમન હોય;
અગન ઉડાઇ લંકમેં, વે હનુમંતો જોય. ૧૩૮
રાવણ–સુગ્રીવમેં કયા સાનપન, કહા સુગ્રીવમેં શૂર;
— બાનર બાનરકી ઉપમા, નીચ ગમાવે નૂર. ૧૩૯

છપ્પા

અં૦–શું (પૂછે) સુગ્રીવનું શૂર, ચતુરપણે લે ચાહી,
વાળી સરખા વડહથ, ભુપ ભારે ગુણ ભાઇ;
હનુમંત સરખો બળવંત, હરોલ હઠીલો હાથી,
લૂટી લીધી લંક, તેહ સુગ્રીવના સાથી;
અનમી નરો નમાવિયા, બળિયાશું બાંધે બાકરી,
અઢાર પદ્મ બોતેર ક્રોડ નર, તે કરે સુગ્રીવની ચાકરી. ૧૪૦

દુહા

પ્રાજે કરે પલ એકમાં, કરે જે ઉપર ક્રોધ;
શ્વર સામદ સુગ્રીવનો, જાબુવાન છે જોધ. ૧૪૧
રાવણ–અધિક બોલે કયમ અંગદા, જાંબુવાન તે કોણ?
નથી દીઠો નથી સાંભળ્યો, કયમ પેદા થયો ઓણ! ૧૪૨

છપ્પા

અં–જોબનવંત જશવંત, અધિક પરાક્રમ આપો,
કરે સુગ્રીવ જે રાજ, તેહ એને પરતાપે;
નલ નીલ જેનાં નામ, તેહ કિંકર છે જેના,
અઢાર પદ્મનો પ્રધાન, તોલ ત્રહો પક્ષે તેના;
જિતે જાંબુવાનને, સરજ્યો નથી કોઈ સૃષ્ટમાં,
સામળ કહે અધિક પરાક્રમી, નથી વર્ષ્યા કોઈ વૃષ્ટમાં. ૧૪૩

દુહો

રાવણ–નલ વાનર તે કોણ નર, વાનર કરે વખાણ?
નીચ ઉપમા કરે ઊંચ તું, અંગદ નામ અજાણ. ૧૪૪

છપ્પા

અં–નલ વાનર નર તેહ, હોડ કરી તે હાર્યો,
નલ વાનર નર તેહ, પાણ પાણી પર તાર્યો;
નલ વાનર નર તેહ, સાગર ખાબડ કીધો,
નલ વાનર નર તેહ, પયોધિ પયવત પીધો;
જળ ઉપર જેણે સ્થળ કર્યો, વિકટ વાટ જળવંકમાં,
સામળ કહે નર તે નીલ નલ, લશ્કર લાવ્યો લંકમાં. ૧૪૫

દુહો

રાવણ–કિંકર ઉપમા સિદ કરે, નીચ જાત કોણ નીલ?
મારે મન તો પિપીલિકા, તારે મન તો પીલ. ૧૪૬

કવિત

અં–સહસ્રાર્જુન સુર બડો, નવ ખંડકો નરેંદ્ર,
જાકે દરબાર ઠાઢો, રાવણ તું રહ્યો હે;
રમાઓ જમાઓ રીત, પશુ જાન પ્રીત કીની,
દીની શીખ દોડ આયો, લશ્કર સબ લહ્યો હે;
એક દીસ નીલ ગયો, નરેન્દ્રકે નગરમેં,
પકરી પૂરપતિકું, આકાશ બીર બહ્યો હે;
કર જોરકે પ્રનામ કિયો, નીલમનિ ભેટ દિયો,
લિયો જશ ઘેર આયો, નીલ નામ કહ્યો હે. ૧૪૭

દુહા

નીલ નરકું નહિ જાનીયો, તાકો નામ અજાન;
દશકંધ જાન તું દિલ મિંમ્બે, બાનરકો બિખાન. ૧૪૮
સહસ્રાર્જુનકી પેશકશ, લ્યાયો નીલ ગુનગ્રામ;
નિરખ્યો નિલમનિ નગ્રમે, નીલ ધરાયો નામ. ૧૪૯
લાયક લછમન સારખો, પ્રીતે રખે જે પાસ;
ઓલખ લો તુમ આપસેં, બસસેં તોરે બાસ. ૧૫૦
રાવણ–કહેરે લછમન કોન હે, જાકો કરે બિખાન?
જૂઠી બાત જલ્પે યહાં, તો પરહે તુજ પ્રાન. ૧૫૧

કવિત

અં–સુમિત્રાજીકો નંદન, જગતકો હે બંદન,
દુષ્ટકો નિકંદન, ચંદનતરુ શિદ્ધ કો;
રઘુબરકો બીર, ધર્મકો ધુરંધર ધીર,
શુદ્ધ હેં શરીર સત્ય, જતિ જોગ દછાકો;
નરપતકો નાયક, સબ ગુનમેં લાયક,
સાહક કવિ સામલજીકો, પૂર્ન પ્રીત પછાકો;
આપ ઘેર જાય પૂછ, બૂઝવે લછમનજીકો,
કાન નાક છેદે તેરી, બેન સૂર્પનછાકો. ૧૫૨

દુહા

(તેરી) ભગિનીકું જ્યોં ભેટિયો, હોડસું બાંધી હાથ;
કાન નાક દો છેદિયે, સોઈ રામકો બ્રાત. ૧૫૩
રાવણ–કેસો તેરા રામ હૈ, કિસબિધ કીનો કામ?
ફેર ફેર બકે બહો, રસનામેં શ્રી રામ. ૧૫૪

કવિત

અં–પુછે કહા શ્રીરામનકું, જગતકો સર્જનાર,
ઇસ જેસેં ધ્યાન ધરે, જ્યાકો તું ચોરહે;
ગરીબનકો નિવાજ, નાથ હેં અનાથ નરકો,
પતિતકો પાવન, પ્રતિપાલ ભગત કેરોહેં;
તાડકાકો પ્રાન લિયો, ખર દૂખર દૂર કિયો,
ત્રિશિરાકું તાર્યો અબ, આદર તો તેરા હે;

સામળ કહે સધારે, પાનીપર પહાન તારે,
પલકમેં સિલ્યા તારી, સોહી મેરા રામ હૈ. ૧૫૫ (૩૮)

દુહો

ત્ર્યંબક ત્રોડ સીતા વર્યાં, નીચે આયે પાન;
તોકું છોડાયો તિહાં, સોહી રઘુબર જાન. ૧૫૬ (૩૯)

ઝુલણા છંદ

રાવણ-વખાણુ કરે અલ્યા વાનરા રામનું, કેટલું સાંભળ્યું જૂઠ જેવું !
સીત સાટે કરી લંક લગિ આવિયો, લોળિયું લાભનું શૂંજ લેવું ?
દેહ માનવતણી એહમાં બળ કશું, સિદ્ધ શ્રી જાણીને શીદ સેવું ?
જાણતો હોય તો કહે અલ્યા વાનરા, જોર કરતૂત પ્રાક્રમ કેહેવું ? ૧૫૭ (૪૦)

છપ્પા

અં-હણ્યો જેણે હિરણ્યાક્ષ, સાક્ષ પ્રહ્‌લાદાં દીધી,
ફરશીધર ફરશુરામ, નેક નક્ષત્રી કીધી;
બલિ ચાંપ્યો પાતાળ, સહજેમાં અહલ્યા તારી,
દુષ્ટનો ફેડ્યો ઠામ, વાળિને નાંખ્યો મારી;
પાષાણુ તાર્યાં પયોનિધિ, સેતુપાજ બાંધ્યો સબ,
મમત મૂઢ મૂરખ કરે, એ નર ઓળખશો અબ. ૧૫૮ (૪૧)
રાવણ-મૂરખ મૂઢ અજાણ, પહાણુથી દીસે પોઢો,
શઠ તણો સરદાર, જગતમાં નહિ કો જોડો;
બાપડિયાં કાપડિયાં, જટાળ જોઠાં જોગી,
ભુખ દુઃખ ભિખારી ભૂર, કહે તેને એ ભોગી;
એવા અસંખ્ય અલેખધા, ચરણ ચાંપે નિસ માહરા,
મુજ* સાથે જુદ્ધ એ શું કરે, રામ લક્ષ્મણ બે તાહરા ! ૧૫૯ (૪૨)
અં-રિદ્ધિ હિરો રઘુનાથ, પથ્થર રાવણ પરિવટનો,
તે શું જાણે તોલ, રાજસભા નિવટનો !
રિદ્ધિ અમૃત રઘુનાથ, ઝેરથી રાવણ કડુઓ,
દાતાને દુઃખ દેનાર, બુદ્ધિહીણ બુદ્ધિ બડુઓ;
વળિ ઉપાસક તું ઈશનો, જેવડે તું જોરો કરે,
અંગદ કહે ઇષ્ટ મારાતણું, અહર્નિશ ધ્યાન ધર્મે ધરે. ૧૬૦ (૪૩)

* પાઠાંતરઃ-તેનો કિંકર હું કહાવિયો તોલ જણ્યાં મેં તાહરા

ઝુલણા છંદ

રાવણ—જા અલ્યા જીવતો કહે તારા રામને, ગામ કેમ આવિયો ધામ ધાતો,
દેહ દીઠી નથી તેં દશાનન તણી, કાન સુણી નથી વેણુ વાતો;
કુંભકર્ણું આળસ તજી ઉઠશે, લાખ સવા મણુ ખીચ ખાતો,
ક્રોડ બોતેર ને પદ્મ અઢારમાં, ઝાંખશો નહિ કોણુ એક જાતો. ૧૬૧ (૪૪

અં—અલ્યા રામ આગળ કશી વાત તે તાહરી, શ્વાનની વાત શી સિંહ સાથે,
રક ફીરત કશી રાજ રાજેંદ્રને, લાભ શો લીજીએ તેહ ત્યાંથે !
દેખાડ તાહરો ડાહ્યરો દળપતિ, માહરો બળ સહે બાંય બાથે,
ક્રોડ કુંભાતણા માર્ન મોડું અમો, એવી હોંસ રાખું ધણી એક હાથે. ૧૬૨ (૪૫)

દુહા

રાવણ—વઢવા આવ્યો વાંદરા, તો તે કરીએ પેર;
જા મુકું છું જીવતો, ધણા હેતથી ઘેર. ૧૬૩ (૪૬)

અં—નહી લઢને મેં આયો હું, કહેને આયો બાત;
જો સુનો તો મેં કહું, જો કહાવી રઘુનાથ. ૧૬૪ (૪૭)

રાવણ—દેઊ દુહાઈ રામકી, જો મુખ બોલે જૂઠ;
એક બાત એસી કહે, પ્રતિ ઉત્તર લે ઉઠ. ૧૬૫ (૪૭)

(લવિષ્ટિ) કવિત

અંગદ—સુનો યું લંકાધીશ, દસહી ધરાયો શીશ,
ધસકે પ્રતાપ આપ, બેઠે હો જુ પાંચમે;
રામજીકું સીત દીજે, રાજ બેઠે લંક કીજે,
ખીજે નહીં કોઈ સિદ્ધ, પામોગે સાંચમે;
ન તો ગઢ લંક લૂટ્યો, જાનો આપ કાલ ખુટ્યો,
રુઠયો જબ રામ નામ, કામે લિયો ચાંચમે;
સામળકી યેહિ બાત, અંગદ જ્યું કહે સાચ,
મન રાય નાચ કરે, થયે આઇએ આંચમે. ૧૬૬ (૪૮)

રાવણ—બાનરા બ્રિપ્રીત બાત, કહા કહે રામજીકું,
તેરે કછુ ચાહીએ, મનમેં કા મોર હૈ?
જા તું તેરે રામ આગું, શીશહિ પછાર કે,
બેગે આઓ લંકમેં જ્યોં, લરનેકો કોર હૈ;
જંગલી પ્રધાન જાકો, મહિમામેં જાકે દેખો,
દેખો હે તું દૂત જેસો, એસો તેરો જોર હૈ;

એકહી ગુલામ મેરા, મારી ચકચૂર કરે,
રામ જેસે સેવકહિ, લાખહિ કરાર હે. ૧૬૭ (૫૯)

અં-સુન બે દશકંધ અંધ, ઓરતકા તું હૈ ચોર,
જગતમાતા જાનકી, કિંકર હર લાયો હૈ;
અબ તેરી સમૃદ્ધ ગઈ, ગઈ લંકા ઓર જાન,
નવ ગ્રહ છોર ડારે, દેવ સૂખ પાયો હૈ;
વાકું તું નવ બુઝે, સુઝે નહીં તોય જાયે,
તું પ્રતીત જાકે ગુન, બેદ જેસે ગાયો હૈ;
પ્રચંડ દંડ તોકું દેગો, અબે કહ્યો મેરો માન,
તેરો ઘાટ ઘડનેકું, આપ રામ આયો હૈ. ૧૬૮ (૫૦)

રાવણ-મસ્તકમેં જટાધારી, કહાવત હૈ બ્રહ્મચારી,
બનફલ અહારી સારી, આયુધ ધરી ફરતા હૈ;
કહા જાને કોન કાજ, ગામ લોક કિયે તાજ,
સંગ નહીં કોઉ સાજ, રાજ કાંકે કરતા હૈ?
દેખનેમે બીર દોય, એસે નહિ ધીર કોઈ,
અપની ઓરત ખોઈ, બાનર મેં ઠરતા હૈ;
સામલ કહે સુવેખી, સેના મેં બહોત પેખી,
માંકડે અલેખે દેખી, રાવણ કા ડરતા હૈ? ૧૬૯ (૫૧)

દુહો

લખમણિયા ઘોવા ગડગડે, પોઠા જેની પીઠ;
મરોડે મણિ મણિધરતણી, કયાં ડરે દેડક દીઠ? ૧૭૦

અંગદ-ધકેટમેં ધર ધ્રુજે, એહમેં ન દિન સુઝે,
બુઝે નહિ તોય માન, મરદુંકે મોરેગો;
નાલ ગોલ બાન છુટે, ગામ કોટ લંક લુટે,
રૂઠેગો રામ દાઓ, દેખકે ગ્રહ છોરેગો;
હનુમાનકું હકારે, ડરેગો તું ડચકારે,
નગારે સબ ફૂટ ફૂટ, પીટફાટ ફોરેગો;
સામલ કહે બેર બેર, આયો હૈ અજીત શેર,
ઘેર લેગો કરી રીશ, અબ રામ તોરેગો. ૧૭૧ (૫૨)

ઝુલણા છંદ

રા–અંગદા અંગમાં શે તું સમજે નહીં, કૂખ કાયરતણી તું જ આવ્યો !
કપુત વાળીતણા કુળ વિષે અવતર્યો, કે શકે નીચનું થાન ધાવ્યો !
શતખંડ કટકા કર્યો તાત તારાતણા, તેતણી ભક્તિમાં શૂર આવ્યો !
વાનરા સર્વનો ઘાટ ઘડાવવા, લખવસા લક્ષ્મણો આંહીં લાવ્યો ! ૧૭૨ (૫૩)
અં–પાષાણુ અઢને પ્રીછવું કેટલું, જેહમાં ગુણુ નહિ જ્ઞાન જ્ઞાતા !
વીશ છે નેત્ર પણ અંધ વપુએ થયો, શોધતો શે નથી ચિત્ત–ચહાતા ?
જે કરે જેટલું ભોગ તે ભોગવે, તે તમે દેખશો ધંધ ધાતા,
વળી વૈકુંઠ પદ પામિયો પ્રીતથી, શ્રીરામજી મુક્તિપદ દિવ્ય દાતા. ૧૭૩ (૫૪)
રા–કાપડી વેષ લઈ વન વિષે જે ફરે, શીશ જટા ધરે સંગ સારો,
સીતની શુદ્ધ નવમાસ નિરખી નહીં, આજ સાગર તણો દીઠ આરો;
લાવિયો રીંછ લંગૂર લખ કોટિધા, માનવી મૂળ મુખવાસ મારો,
લંકપતિ છત્રપતિ રાય રાવણુ સાથે, રાઢમાં જીતશે રામ તારો ! ૧૭૪ (૫૫)
અં–એક કિંકર અહીં આવશે રામનો, તે નહીં તાહરો બોલ સાંખે,
તાત મારાતણી કીર્તિના કવિ તમો, હું ખમું બોલ જે ભૂંડ ભાખે,
અન્ય જણુને ઓશિઆળ શી તાહરી, જો ઘડી એકમાં જોર ઝાંખે,
લંક પરલંક એ અંક એકે ભરી, નિમિષમાં નિધિતણે નીર નાંખે ! ૧૭૫–(૫૬)
રા–કહે દશાનન સુણો વાળીના દીકરા, પ્રીત સંભાર તું પેર પૂઠી,
રામ ઉપર તને હેત કેમ ઉપજે, (જેને) તાતને મારિયો કાળ ફૂટી;
પિંડ પાળે તારું વેર વાળે નહીં, પેટની વેઠમાં વાટ ઉઠી,
કર અહિં ચાકરી બાંધ્ય લાં બાકરી, રામશું રાઢ કર આવ્ય રૂઠી. ૧૭૬ (૫૭)
અં–બુદ્ધિબળહીણુ તું ક્ષીણુ આયુષ થયો, રાવણુ મૂઢ મુખ શું જ ભાખ્યું ?
રાજમહારાજ અધિરાજજી કેરડાં, દર્શનો નિસ હું દિવ્ય દાખું-
એહ અમૃત રસખાણુ પૂર પ્રેમની, તે તજી ઝેર નીરવત ચાખું,
સ્વામી શામળતણા ચરણુ પ્રતાપથી, તુજ સમા કિંકરા કોડ રાખું ! ૧૭૭ (૫૮)
રા–વેદ અવસાન આવ્યો હવે વાનરા, પશુપ જાણી નોતા દંડ દેતા,
પંડ તારો શતખંડ કટકા કરે, ક્રોધથી ઉઠશે જોધ જેતા,
ખાલ નખ નખ લઈ દુઃખ દઈને દમે, લંકથી છુટશો લાભ લેતા !
શ્રીરામની આણુ જો સત્ય તું કહે નહીં, જે તું સમા સેનમાં સુભટ કેતા? ૧૭૮ (૫૯)
અં–શુભ સુભટ ઘણા જુગત જોડે જમા, તે થકી લક્ષધા હરખ હેમે,
રૂપાતણા રાચમાં ભોજ્ય ભાવે કરે, કાંસની થાળ કંઈ પત્ર પ્રેમે;

મૃત્તિકામાંહી અશન કંઈ કોટિધા, એમ મરજાદ સહુ નરત નેમે,
તેતણી જુઠ વીણી અમો જીવીએ, હું હનુમંત બે ખાંસ એમે. ૧૭૯ (૬૦)

છપ્પો

૨૦-મૂરખ મૂઢ અજાણ, જૂઠું બોલે કયમ ઝાઝું ?
કોણ ગણુતીમાં રામ ? લવરી સુણુતાં હું લાજું;
કોઠ ખીલાં ખાનાર, લંગૂરાં કોટિક લાવ્યો,
વાઘણુ કેરાં દૂધ, મણિધર મણિ લેવા આવ્યો;
વળી તારુણી મારી તાટિકા, તે પરાક્રમ દીઠું તમો,
વળી હોય પરાક્રમ રામનું, કહે કિંકર સુણિયે અમો. ૧૮૦

ઝુલણા છંદ

અં-કરતૂક પૂછ કર્યાં એહ કરતારનાં, જેહમાં જોરના જુગત ઝાઝા,
કોટિ બ્રહ્માંડ મંડાણ સૃષ્ટિતણો, મોક્ષ મહીમાતણો મૂળ માઝા;
અવતાર અંશે કરી વંશ દિલીપ કુળ, કીધ પરમારથ કોટિ કાજા,
ગરવરાગુણનિધિ તારીયાં તુજ જ્યમ, શીશ રણુ રોળશે રામ રાજા. ૧૮૧ (૬૨)
રા-ત્રપતું વેણ વદે અલ્યા વનચરા, કેટલી બુદ્ધિ તરતીબ તારી !
આશન કરે પિલવાં વાલિઓ વાનરો, મોટાઈ જુઓ એને નાંખ્યો મારી !
તાટકા તારુણી રાંકડી રંડ એ, જીતિયો નીચ નિર્માલ્ય નારી,
રામનાં કામ જાણે બધા જગતમાં, ધીર એ વીર બે ધર્મધારી ! ૧૮૨
અં-ત્રંબક ત્રોડિયું માન તુજ મોડિયું, છોડિયો ત્યાં તુને ધર્મ ધાર્યો,
દશ મસ્તક (જે) દક્ષમાં રાખિયો કક્ષમાં, પલક એક પક્ષમાં હોડ હાર્યો,
કોટિ રાક્ષસ હણ્યા, ભય તેના નવ ગણ્યા, વેદ ભણિયા હવે તુજ વારો,
મારવો રંકને લૂટવી લંકને, પાપથી ઓસરે રામ મારો ! ૧૮૩
રાવણ-માનવી માનવી સંગ રહે છે સહુ, માકડાં સાથ મન એનું મોહ્યું,
નાનપણા માંહિથી નામ કાઢ્યું જુઓ, પરવર્યાં પુરથકી રાજ ખોયું;
ક્ષત્રીવટ ખોઇને જોગ જટા ધરી, શરમ ને કરમ ને ધરમ ધોયું,
મંત્રી તુજ સારખા પ્રાક્રમી પારખ્યા, દશકંધ કહે રામનું જોર જોયું. ૧૮૪

ચોબોલો

અંગદ-મંત્રી તે પુણ્યવંતા પૂરણ, ઘર બેઠા લખ લૂટે છે,
શ્રી દશરથના નંદન સાથે, ધારા વેદની છૂટે છે;

લાયક લીલા લક્ષ્મણ સાથે, અમૃતના ઘન ઉઠે છે,
અભાગિયો અકરમી અંગદ, રત્ન પથ્થરશું ફૂટે છે! ૧૮૫

છપ્પા

રાવણ-બોલે વધતા બોલ, તોલ ખુવે છે તારું,
રવિ સામા નાંખે રેણું, માન ઘટે નહિ મારું;
આયુષ તારું અલ્પ, એક ઘડીમાં આવ્યું,
તાતનું લેતાં વેર, ભાગ્ય તુજ ભૂંડું ભાવ્યું;
અવતાર અફળ તારો ગયો, વેર ન વાળ્યું વેહમાં,
શત્રુને જઈ શરણે રહ્યો, પાવક ઉઠ્યો તુજ પેટમાં! ૧૮૬
અંગદ-અન્યાઈ બોલે આળ, ગાળ ગુણ હીણા દે છે,
અધર્મી અવતાર, ભાર શું માથે લે છે!
મુજને તુજપર હેત, ખેદ રાખી નહી ખીજું,
આપણ બન્ને ભ્રાત, બતાવું કારણ બીજું;
જો વાળિ તાત છે આપણો, છૈયે સહોદર સુખમાં,
તુજને રાખ્યો તો કાખમાં, મુજને રાખ્યો તો કૂખમાં! ૧૮૭
રાવણ-વાળી સરખા કૈકોડ, ચરણ મારાં ચાંપે છે,
સુગ્રીવ સરખા લાખ, ક્રૂર દેખી કાંપે છે;
ઈંદ્ર આદિ સુર સાથ, હાથ જોડે જણ ઝાઝા,
નથી સાંભળ્યો કાન, રિદ્ધિપતિ રાવણ રાજા;
ડોલાવુ, દશ દિક્પાળને, સળકાવું શેષ ધામને,
તુ અલ્પ બુદ્ધિ સમજે નહીં, રહ્યો વખાણે રામને. ૧૮૮
અગદ-શેષતણો અવતાર, તેહ લક્ષ્મણજી લાયક,
ફરશીધર ફરશુરામ, રામ નરપતનો નાયક;
મહાલક્ષ્મી અવતાર, માત એ સીત સતી છે,
એકાદશમો જે રુદ્ર, જોગ હનુમાન જતી છે;
પસભાઈ કેસરતણી, બહો ગુણ બેહેક બરાસનો,
તરણ તારણ ત્રૈલોક્યનું, તે સ્વામી સામળદાસનો. ૧૮૯

સવૈયો

રાવણ-કીડીથી કુંજર કયમ બીહીશે? ડંકર કરી દેખાડે ડકરી,
સ્વપ્નામાં સીતા નહીં આપું, પકર અમે પકરી તે પકરી;

જીવજાન તુજ જોખમ થાશે, મેલ જનાવર ઝાઝી જકરી,
શાર્દૂલ શેર સિંહસો રાવણ, બીજા બળવંતા તે બકરી! ૧૯૦

ઝુલણા છન્દ

અં–જોડિને કર કહું વાત તુજ કામની, નરપતિ ગર્વ તુજ એ બે જાશે,
સીત શું પ્રીત તે મોતની રીત છે, ચાંચડવત ચોળશે ચિત્ત ચહાશે;
ઈશ હતા તુજ શીશ પર ગાજતા, તે સાથે શત્રુતા બહુજ થાશે,
સામળતણા સ્વામીની નીચ નિંદા કરે, ચોકડી ચૌદનું રાજ જાશે. ૧૯૧

સવૈયો

રા–રાંકની જાત તે રત્ન શું ઓળખે, આખર ચેતન ચાકરનો?
ગરીબતણે ઘેર પેટ ભરે તે, ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો?
મેરુતણો મહિમા નવ પ્રીછે, કરે વખાણુ તે કાંકરનો,
"ખાખરની ખીલોડી" અંગદ, સ્વાદ શું જાણે સાકરનો? ૧૯૨

ઝુલણા છન્દ

અં–આરોગિયાં અમૃત ફળ જેણે અતિ ઘણાં, તેહને ઝેર તે કુણ લેખે!
હાર પહેર્યાં જેણે હેમ મોતીતણા, કાચ કથીર કુણ પૂઠ પેખે!
પદ્મિની પારખી જેમણે પ્રેમદા, શંખણી દાખું તે લાભ લેખે,
રામ હદે વસ્યો ત્યાં રાવણ કરયો? માન સાચું નહીં મીનમેખે. ૧૯૩

રા–કપુત ઉછર્યો અલ્યા પેટ વાળીતણે, તાતની દાઝ તો તેં ન જાણી,
તાત જેણે હણ્યો, ભય તેનો નવ ગણી, પેટ ભરે તેના ગુણ વખાણી;
મુખ શું લેઈ મુજ સાથ બોલે બકે? એહ પ્રતીતથી જોર જાણી,
એ જીવ્યાપેં મર્યું મોત માથે ભલું, બુડ ભરિ ઢાંકણી પૂર પાણી. ૧૯૪

અં–મંદોદરી શુભ સતી તેહનો તું પતિ, તેટલા માટે હું બોલ્યું સાચું,
દિવસ દશ બારમાં મોત હવે આવિયું, સંભાર કોઇ ઇષ્ટને સત્ય ભાખું;
કુંજરતણે આગળે કીટ શું કોપશે? એ વિષે તાહરું જોર ઝાંખું,
રામ કે આજ્ઞા હવડાં હું કરું, લંક બાંધી તુને નીરે નાખું ૧૯૫

રા–કરગરે ક્રોડ દહાડા થઈ કિંકરો, કામિની કાજથી દીન દાસ,
લેતો નથી પ્રાક્રમ લંકપતિ કેરડાં, દેવ દાનવ રહે ઘેર વાસ;
આપ અસવાર આસન થકી ઉઠશું, બાંધશું નરપતિ નાગ પાસ,
કારાગૃહ નાંખીને ક્રોડ પહોંચાડશું,આજ અયોધ્યાતણી મેલ આશ.૧૯૬ (૧૭)

કવિત

અંગદ--કહા જાને મૂરખ, તુ દશરથકે નંદનકું,
સનકાદિ જોગી જેસેં, પીર ધ્યાન ધરત હે;
પતિતકો પાવન એ, ખાવન હે ખલકકો,
ભક્તનકો બચ્છલ, કામ કરુના કરત હે;
શશિ શેષ શારદ જુ, નારદ બસિષ બર,
ભૂપર છીવા જો ન વાકું, ભરતપુર ભરત હેં;
સામળ જ્યુંકે સ્વામીકી, પ્રતિત તું પર્ખે દેખ,
ગિરિવર ગંભીર ધીર, નીર પર તરત હેં! ૧૯૭

ઝુલણા છંદ

રા—સીત લેતાં ઘણું સમજશો સો વસા, વાટ વાંકી ઘણી વિકટ વાંટા,
બિણુક સૂકાં બળે લક્ષ લાગે નહીં, ચોહ પથ્થર પડે છે છેક છાંટા;
રેત પીસ્યા થકી તેલ તે ક્યાં થકી, અધિક અંતર વિષે આડ આંટા,
રામને કામ છે સાથ રાવણતણે, ખાવા છે ગુંદ મહિં કોડ કાંટા! ૧૯૮ (૯૩)

છપ્પો

અંગદ—અંધ થયો દશકંધ, ધન્ધ ધારી શું બેઠો?
કુળ અંગારો આપ, પાપરૂપી થઈ પેઠો;
દશ છેદાશે શીશ, દીસ થયા તુજ વંકા,
ઈશ થવા ઉદ્રાંટ,, લક્ષ લૂંટાશે લંકા;
પુત્ર તારા પ્રાજે થશે, વિધવા નાર તારી થશે,
સમઝ મૂઢ મન મૂરખ મને, ચૌદ ચૌકડી ચોવટ જશે. ૧૯૯

(રાવણનો કોપ–ગર્વ)–ઝુલણા છંદ

રા—શૂર સામદ છે સુભટ કો હાજરે, વાનરો મૂરખો મોજ માલે,
પૂછે ગ્રહી ફેરવો શીશ પાછળથકે, વખાણુનાં નામની લાણ આલે!
કોડ પહોંચાડો કરતૂક એના તણાં, જીભ ઝાલી કરી ચિત ચાલે,
એન એનું જુવે તેમ કટકા કરો, પેસવા લંકમાં ન કો હામ ઘાલે. ૨૦૦ (૬૮)
અં–સૃષ્ટિ બ્રહ્માતણી સરજિયો કો નથી, રામ સેવક તણે મુખ બોલે;
ત્રિલોકના નાથનાં ચરણ સેવું અમો, તેહ પ્રતાપ તું કોણ તોલે;
રાવણ રંક જાણી તને ગુજરું, લંક ઉદવસ્ત કરું ખાંત આલે,
સામળતણા સ્વામીની રેણુ વંદનથકી, લેઉં વેંચાતી હું માન મોલે. ૨૦૧ (૬૯

કવિત

રાવણ—અર્ણવકો નીર આટે, કનકકો દુર્ગ કોટ,
ખોટ એક નહીં લંક, દેખનેકી જાત્રહેં;
ઓલગ કરત ઈંદ્રિ, અહર્નિશ દશ દીશ,
ભુજ બીજ ઈશ ધીશ, પૂજવેકો પાત્રહેં;
સામલકે સદા જોર, સાત લાખ પુત્ર કોર,
તોર ટેક દેખ મેરા, ઓઢ શુન ગાત્ર હેં;
બાલ સૂત વાલકેરે, ઉતારું અંકાર તેરે,
મેરે આગુ રામ લક્ષ્મન, માનવી કુન માત્ર હેં ? ૨૦૨ (૭૦)

અંગદ—રઘુવંશી રઘુપત, નિર્મળહેં જાકી મતં,
સેનાપત સુગ્રીવ જેસેં, જુક્ત જોડ જોડ હેં;
શુભકે સુભટ સિંધુ, લક્ષ્મનકે બાંય બંધુ,
ઈંદુપત અજોધાકે, બંદી છોડ છોડ હેં;
સેવકકું સાધારન, દુષ્ટનકું નિવારન,
તારક કવિ સામલકો, હિત હોડ હોડ હેં;
પતિતકો પાવન ગુની, જન જશ ગાવન,
રાવન જેસે રામ અંગે, રોમ કોડ કોડહેં. ૨૦૩ (૭૧)

છપ્પો

રાવણ—દશે શીશ ભુજ વીશ, ધણનો આલ ઉપાસી,
ધરે છત્ર શિર ચંદ્ર, ઈંદ્ર ઘેર ખાસ ખવાસી;
વરુણ ભરે નિત નીર, વીર કુંભકર્ણ અજીતો,
અગ્નિ નિપાવે અન્ન, તન જેણે શક્કું જિત્યો;
બ્રહ્મા ભણે ઘેર વેદ, ખેદ કરે નહીં કોઈ,
વિષ્ણુ માને શરમ, કરમ જોરાવર હોઈ;
રછપતિ જમરાય, વાયુ મુજ મહેલ સમારે,
નવ ગ્રહ કરે સબ સેવ, દેવ જુદસેં હારે;
કહે સામળ સમૃધ ધણી, શશિલંક ઘેર ગામડાં,
રાવન કહે અંગદ સુનો, કોન માત્ર હેં રામડા ? ૨૦૪ (૭૨)

અંગદ—માનકે આગે મોહોર, મેર આગું જ્યોં કંકર,
રાયકે આગું રંક, લંક આગું જ્યેં છપર;

પંડિત આગું ભેદ, ભેદ આગું જ્યોં જોનો,
કુંજર આગું કીટ, ગીત આગું જ્યોં રોનો;
લછમન આગે કુંભ, કોયલ આગે જ્યોં કગ્ગા,
સિંહકે આગું શ્વાન, હંસ આગું જ્યોં બગ્ગા;
અમૃત આગું બિખ જ્યોં, ઈશ આગું જ્યોં (ખડ) ખાવના,
અંગદ કહે એહી પટંતરે, રામકે આગું રાવના. ૨૦૫ (૭૩)

ઝુલણા છંદ

રા-ક્રોડ તેત્રીસ તો દેવ સેવે સદા, સાત સાગરતણી ખાડ ખાઈ,
ધરસ્ત્ર કંચનતણા પુત્ર શત લખસવા, કુંભકો પ્રાક્રમી ભરત ભાઈ;
દશશીશ વીસ ભુજ બાહુબળ બળ ઘણું, જગત જીવે મારા ગુણ ગાઈ,
અંગદ અંગ શતખંડ તારાં કરું, કરે રામની વાનરા શી બડાઈ? ૨૦૬ (૭૪)
અં-દીપની આગળે અળશિયાં જ્યમ ફરે, સિંહને આગળે શ્વાન સોનું,
કંચન કથીર જ્યમ કેળ ને કાચફીને, અમૃતરસ આગળે વિખખોળું;
વેદ જોડે જ્યમ ભેદ પાખંડના, (દેવ) દર્શન આગળ જોપ જોણું,
રામજી આગળે રાવણ સમ તમો, ગાનગુણ આગળે રાંડરોણું. ૨૦૭ (૭૫)

કવિત

રા-ચલતી હૈ આગું આગું બનચર જીભ તેરી,
ગુદરી હું ગુહના તેરા, પશુ જાત જાની મૈં;
બહાવરે આગું કહે, બાત તો બનાય બડી,
મેરે આગું સ્વરૂપ સબ્બે, પથર જ્યું પાનીમેં;
અનમિ અહંકારી નૃપ, નવખંડ ભૂમિ મેં કે,
બલમેં બતા કો દેઉં, મુજ સમો માની હૈ?
તેરી તે રસનાહિ મેં, તાલુસેં નીકાલ ડાલું,
બાલિરેલ તેલ કાઢું, પીલું ઘમ્મર ઘાનીમેં? ૨૦૮ (૭૬)
અં-મેરી તો બલાય બોલે, મૂરખકે ભૂપ આગું,
ચલતા ચેતાય તોકું, જો તું ચિત્ત ચહાયગો;
ખાવન હુકમ નહિ, તેરે સાથ લઢનેકો,
નતરુ સમઝાવું તોયે, આપ દુ:ખ પાયગો;
બતાઉં ઉપાય એક, રાવન તું ઉગરે તો,
ગીત દેકે શીશ નામ, શેષ ગુન ગાયગો;

સામળકે સ્વામી સાથ, રાવન તું રૂઠા રહે,
અંગદ કહે અંધ તુંહી, બાત માર ખાયગો. ૨૦૯ (૭૭)

ઝુલણા છંદ

રા–દેવ દાનવ સહુ જિતિયા જગતપત, આણુ ત્રણુ લોક અહંકાર મારો,
સૂર્ય ને ચંદ્રમા ઈંદ્ર તે જિતિયા, શેષથી આદ્ય સંસાર સારો;
પશુ પંખી માનવી દેવ ને દાનવી, ચેતરે ચિત્ત ચિંતવ્યો ચારો,
રાવણુ કહે અંગદા એક છે જિતવો, ભૂપતિ નરપતિ રામ તારો. ૨૧૦ (૭૮)
અં–રામ અજિત એ કોણે નથી જિતિયો, વેદ વચનથકી થીર થાપી,
તમે કહ્યા જેટલા તેટલા કિંકરા, અલખત ભોગવે એની આપી;
ભક્તવત્સલ એહ નાથ અનાથનો, નાંખે કોટિક કલિ કષ્ટ કાપી,
સામળતણા સ્વામીને સાધુજન ઓળખે, પ્રીછે નહીં રાવણો દુષ્ટ પાપી. ૨૧૧ (૭૯)
રા–ખડખડ હસ્યો દશાનન દશ વદનથકી, તારા તનનું તોલ તોલ્યું,
તાતના વેરથી તન વધાર્યું તુંએ, ગુણુપણું તારું ઘેર ઘોલ્યું;
માંકડતણો મહિપતિ કહે તું તે નરપતિ, જોગ લીધો જેણે રાજ રોળ્યું,
બાળબુદ્ધિ ડહાપણુ અલ્યા તાહરું, તાત વાળીતણું નામ બોળ્યું. ૨૧૨ (૮૦
અં–લંક બાધી બળી તોય સમજ્યો નહિ, અશોક વાડીતણો શોક કીધો,
આળપંપાળ કર્યો નીર અર્ણવતણાં, પ્રૌઢ પયોનિધિ પાજ પીધો;
કુંવર તુજ રત્નશ્યો રણુમાં રોળિયો, સીત આણ્યાથી શો લાભ લીધો?
જા વિભીષણુ મળ્યો (તારો) ભ્રાત રઘુનાથને, દેશ લંકાતણો દાન દીધો. ૨૧૩ (૮૧)
રા–કહો એક પુત્રથી આંહિ ઓછું કશું, જેમ–પટ આગળે એક ધાગો,
સમૃદ્ધ ધણી ભાઈની ભોમ લીધી અમો, એક એકાકીએ શુર ભાગ્યો;
રત્નચિંતામણી ખાણુ કંઈ કોટિધા, નાગા નર જેવાને એક વાગો,
સિંધુમાં બિંદુ મુંડામાંય મુઠડી, "એક ખજુરાતણો ચરણ ભાંગ્યો!" ૨૧૪ (૮૨)
અં–દુષ્ટ દુર્જનને સજ્જન તે કશ્યો, ભ્રષ્ટ પાપિષ્ટ આચાર કહાવ્યો,
જાર જન જુવતીને જનેતા કહે જ્યાં, જાર તે શું કરે ચિત્ત ચહાયો?
અધર્મી અકર્મી ધર્મ ધારે નહિ, પાપની બુદ્ધિનો પાય પાયો,
નફટ પૂંઠે વૃક્ષ બાવળ ઉગીઓ, "તો કહે મારે ઠીક છાયો!" ૨૧૫ (૮૩)
રા–બાપનું નામ બોળ્યું બુદ્ધિહીણુ તેં, સેવક થઇ શત્રુને રહે છે શરણે,
પેટને કાજ પ્રપંચ એ શ્યો કરે? વખાણુ કરે વેરીનાં વિવિધ વરણે;
લાજરે લાજ કંઈ બાલ હોય મૂળમાં, તાત હણુનારનાં ચાંપ ચરણે,
અંગદ તુજ સમો અખિલ અવનિ વિષે, કપૂત નથિ સાંભળ્યો કોઇ કરણે. ૨૧૬

છપ્પય

અંગદ–કપૂત નામ તો તેહ, સંતાડે સીત સતીને,
કપૂત નામ તો તેહ, જપે નહીં જોગ જતીને;
કપૂત નામ તો તેહ, રામ શું રાઢે રીઝે,
કપૂત નામ તો તેહ, ખરું કહેતામાં ખીજે;
અહંકારી વિચારો એ આપમાં, મોત ભાગા મનમાં બિયો,
સામળ કહે સેવક રામનો, કપૂત રાવણથી બીજો કિયો? ૨૧૭
રાવણ–બોલે બીજો બળવંત, મુછાળો હોયે મારું,
પૂછાળો મારે પાપ, હોડ તે માટે હારું;
વાનર વનચર જાત, જનાવરપર શો જોરો?
શત્રુને રહે શરણુ, તેહ ઉપર શો તોરો?
કાન કાસદીઆ તણા, છેદેથી મોટમ નહિ મૂને,
લકપતિ કહે રે લંગુરિયા, તેથી જીવતો મુકું તૂંને। ૨૧૮
અંગદ–જોનાર મુજ સામુ કોય, નથી જન્મ્યો કો જાતે,
જોનાર મુજ સામું કોય, સુંઢ નથી ખાધી કો માતે;
જોનાર મુજ સામું કોય, નથી સરજ્યો બ્રહ્મસૃષ્ટે,
જોનાર મુજ સામું કોય, નથી વર્ષ્યો કો વૃષ્ટે;
મુજ સામુ નથી બોલતો, જીવ રહ્યો ત્યાં જડી,
બોલે આયુશ આવિ રહ્યું, જમલોક પહોંચાડું તે ઘડી. ૨૧૯
રાવણ–જમ ચોકી કરનાર, લંક કોઉ હરનીશે,
ગ્રહે નવ દે કોઈ નામ, વરદાન એ આપ્યું ઇશે;
ચાપે પનોતી ચરણ, કરમ કર જોડી રહે છે,
અષ્ટોત્તર શત વ્યાધ, ખમા ખમા નિસ કહે છે;
નિકટ મોત નહીં નગરમાં, માઝા કુણ લોપે મારી,
જશવંતા રાવણ જીને જેશ, જુગ બાધામાં જારી. ૨૨૦
અંગદ–ઈશ હતા તુજ શીશ, તે ગુણ ઘાટ ઘોળાણું,
ચૌદ ચોકડી રાજ, રિદ્ધ સિધ સર્વ રોળાણું;
આયુશ થઈ ગયું અલ્પ, સતી સીતાને શાપે,
પરવાર્યું જપ તપ પુણ્ય, પ્રેમદા હરિ તે પાપે;
દિવસ બે ચાર દશ બારમાં, લંકાગઢ તારું ગયું,
હજુર મોત આવ્યું હવે, રાજ વિભીષણનું થયું. ૨૨૧

રાવણ-વિભીષણ કેરી ભોમ, લક્ષ્મી મેં લીધી લૂટી,
પ્રેમદા સહિત પરિવાર, કઢાઢ્યાં લંકાથી કૂટી;
પોઠી પંચાણું કોટ, ઝવેરખાનું જે જાણ્યું,
એ કેડે અશ્વ ને રિદ્ધ, અલખત સર્વે ઘેર આણ્યું;
સજ્જન દીધા એના શૂળીએ, જમલોકને તે જઈ મળ્યા,
મૂરખ મન વિચાર કર, અધમ રામ તેને ફળ્યા. ૨૨૨
અંગદ-લોભીને શી લાજ, નિર્લજ્જને શી નરનારી!
પાપીને શું પુણ્ય, અધર્મિને શો ધર્મધારી!
વ્યભિચારી શો વિવેક, શી ભગિની શી માતા!
ચંડાળતણું શું ચિત્ત, કાં પિતા કાં ભ્રાતા!
લોભી લંપટ નીચ નર, કુળમાં અંગારા અતિ,
સકળ સજ્જન સંહારવા, મોટા અવતર્યો મહીપતિ. ૨૨૩
રાવણ-લંકાની લીલા લહર, મૂર્ખ ત્યાં તું નહિ માયર,
કનકકીરમય કોટ, શોભિત તે પેઠે સાયર;
વરૂણ વાયુ કુબેર, અધિક ભેટો તે આપે,
દિવાકર દશ દિક્‌પાળ, વચન મારું થીર થાપે;
છન્નુ કોટિના છત્રપતિ, કિંકર કર જોડી રહે,
રિદ્ધ સમૃદ્ધિ રાવણતણી, લંગુર જાતે તે શું લહે? ૨૨૪
અંગદ-સાત લાખ સીન્તેર, પુત્ર તારા છે પ્રૌઢા,
ઇંદ્રજિત કુંભકરણ, જુગ જાણીતા જોડા;
બાણુ ક્રોડ બળવંત, શોભિતા સામદ સાથી,
છનુ કોટિ છત્રપતિ, ભારે ભૂમિપતિ ભાથી;
એ સર્વેને સંધારવા, પાપે કુંભ ભારે ભર્યો,
હદે વિચાર રે રાવણા, કાળરૂપે તું અવતર્યો. ૨૨૫

ઝુલણા છંદ

રા-બાબર્લા ઓઢવા ઉંબરાં વીણતાં, લાવિયો વાનરાં વેર લેવા!
આંકડાં રાંકડાં રીંછડાં પીંછડાં, સિદ્ધ જાણી કરે એહ સેવા!
કુકતાં કુદતાં હુકતાં પુદતાં, જિતવા આવિયા જોધ જેવા!
નરપતિ છત્રપતિ ઇંદ્રપતિ પાસથી, સીતને પામશો તર્ત તેવા! ૨૨૬
અં-લોક કહે લંકપતિ ફોક મારે મને, અશોક શોકવત નગર નરખું!
લંકનો વંક તે અંક રજ રંકવત, નિરશંકપે પૂરો પંખ પરખું!

ઈંદ્રજીત કુંભકર્ણ તુંબકર્ણ તોલવત, હુંબકર્ણ દેખીને હિત હરખું ।
ચરવણું ચાવણું ભૂખનું ભાવણું, રાવણું ધાવણું બાળ સરખું । ૨૨૭

છપ્પા

રાવણ–જુઠું બોલ્યાનું જોર, તોર દીસે છે તારો,
રખે વખાણો રામ, મેળ નહિ આવે મારો;
એવા લક્ષ કરોડ, હોડ કરંતાં હાર્યા,
નમ્યા તે જીવ્યા જંન, માન કર્યું તે માર્યા;
ડહાપણ ડીંગ માર્યાતણું, ગાઢ ગુણ તુજમાં ઘણું,
શું વિર્ખાણુ કરે વાનરા, રામતણું મોટમપણું ! ૨૨૮

અંગદ–કુબેર તણાં વિમાન, સુખસાગર સુખ સેજે,
ઝવેર જડિત્ર મહેલ, તપે તરણીવત તેજે;
સાઠ લાખ શ્યામા સહિત, હીંચે હીંચોળા ખાટે,
અક્ષખત અપરંપાર, પુખરાજ પરવાળાં પાટે;
દશાનન તુજપર દયા, અંગદ કહે આવે મૂને,
ક્ષંગુર લંકા લખ લૂટશે, તે માટે કહું છું તૂને. ૨૨૯

કવિત

રાવણ–આવ્યા છો અનેક જન, વાનર વિવેક વિના,
ખાસો મોકમ માર સૌ, જાસો જીવ ખોઇને;
સેવો છો શું જાણી એને, રાજ ભ્રષ્ટ થયો રામ,
ગામ ધામ કામ કુળ, રહ્યો ધર્મ ધોઇને;
સિદ્ધિપણું રિદ્ધિપણું, નિધિપણું નેક નહીં,
સેવક કે શહાનેકી, કર નહિ કોઇને;
સતી સીત હરી જ્યારે, તોલ અમો કર્યું ત્યારે,
જીવતા મેલ્યા તે દીસ, શીશ જટા જોઇને. ૨૩૦

અંગદ–રક્ષપતિ તારા તે, મારા લેખામાં કુણ,
મરોડીને લેઉં મામ. દેઉં માર માર માર;
કનકના કોટ ઓટ, દપેટી દેવટ કરું,
કરું હરું, ફોજ માંય, ભાંજુ ભાર ભાર ભાર;
ચેતાવું અચેત તુંને, ચેત ચેત ચેત ચિત્ત,
આયુષનો આરો તારો, પામ્યો પાર પાર પાર;
રામચંદ્ર રાજ રુઠ્યો, કામી તારો કાળ ખુટ્યો,
લંકાસરખી લાખ તારી, લૂંટું લાખ લાખ વાર. ૨૩૧

છપ્પા

રાવણ–રામના દંતમાં દેઈ, સિતાજી હું હરી લાવ્યો,
રોતો ફરતો રાન, દશ માસે અહિં આવ્યો;
પામરકેરી પેર, ભીખારી ભાવે ભમતો,
માંકડ કુકડમાંય, રહ્યો રાજી થઈ રમતો;
મરદ મૂછાળા પાસથી, કઠણ લેવી છે કામિની,
જાઓ જાઓ મુકું જીવતા, જરૂર આજની જામિની. ૨૩૨

અંગદ–મરદ મૂછાળો હોય, તેહ શિદ થાય ભિખારી?
નરપતિ હોય નરેંદ્ર, ચોરે તે કાં પરનારી?
સામદ હોયે શૂર, રિદ્ધિપતિ રાવ કે રાણા,
તે શિદ પાડે બુમ, કાર્મુકે કર ચંપાણા?
ઉંચા અધર્મ નવ આચરે, ભુંડા બોલે ભાંડમાં,
તોલ ઘટે તુંને મારતાં, રામને મન તું રાંડમાં. ૨૩૩

રાવણ–સાત લાખ છે પુત્ર, એક મારે શું થશે?
લાખ એંશી હજાર, જામાત્ર પ્રૌઢ છે પાસે;
એક વિભીષણ ભ્રાત, ભૂર ભુંડો થઈ ભાગ્યો,
જેમ ચુડેલનો પાગ, ઘટ આખે એક ધાગો;
લંગુર મૂઢ લવરી કરે, મમત ન મૂકે મનમાં,
કાસદ કિંકર કેમ મારિયે! તોલ વિચારું તનમાં. ૨૩૪

ઝુલણા છંદ

અંગદ–કુંવર લાખ તારાકેરી કામિનિ કરું, વાંઝણી એટલી ધીર ધારું,
સ્યામા સાઠ લક્ષ તરુણ ઘર તાહરે, ગર્ભ ગાળું રડે તુજ સારું;
કોડ બળવંતનો અંત આણું અલ્પા, હોડ હઠ કોડથી નવ્ય હારું,
રામ(ચરણ) રજ અંશ એ પુણ્ય પ્રશંસએ,કરું હુય નિર્વંશ એ નમ્ર તારું. ૨૩૫ (૮૬)

રાવણ–માંકડાં રાંકડાં જા ઘેર જીવતો, વાંકડા ફાંકડા બોલ કેવા?
કાયાતણા કટકડા કોડ કરાવશે, વનચરા પાસથી લાણ લેવા;
ભૂખતણા ભટકડા ભાવ ભૂલી જશો, ચટકડા સેવશો સિદ્ધ સેવા,
લટકતાં શીશ-રેશે ધડ ઘુજવાં, રામ નહીં આવશે હાથ દેવા. ૨૩૬ (૮૭)

અંગદ–રાંકડો જાણિ કહે તું મને માંકડો, આંકડો મેલશો તોજ જીવો,
સંકટ ઘણું સાંકડો પાપ પુરણ ઘડો, ચોર ચિત્તે ચઢ્યો કાજ કીવો;

પાપ પાસે પડ્યો ઘાટ તારો ઘડ્યો, સીત હરવા અડ્યો ઝેર પીવો,
માન મોટમ મોટ્યો આયુષ્ય અવસ્ય ઘટ્યો,વંશ વર્ત્યો નહિ સાખ દીવો.૨૩૭(૮૪)
રાવણ–ક્રોધ પૂરણ કરી રાય બોલ્યો ફરી, હઠ કરી તું હરી ધીર ધારી,
દૃષ્ટિ જો મેં કરી, જાશે તું સહજ મરી, શું જાવું નથિ ફરી પુઠ પારી;
ખાંત રાખે ખરી તો રહે નહિ ઠરી, રીસ ભુંડી ભરી માન મારૂં,
વાત તારી સુણી ભ્રાંત નહોતી કરી, જાન જોખમ કરું તર્ત તારૂં. ૨૩૮ (૮૫)

છપ્પય

અંગદ–શ્રીરામચંદ્ર પરતાપ, કોણ મુજ સામુ જોશે ?
શ્રીરામચંદ્ર પરતાપ, જીવ નિજ દુશ્મન ખોશે;
શ્રીરામચંદ્ર પરતાપ, કોણ મને શસ્ત્રજ મારે ?
શ્રીરામચંદ્ર પરતાપ, કોડ તુજ સરખા હારે;
શ્રીરામચંદ્ર પરતાપથી, જળને સ્થાનકે સ્થલ કરું,
કવિ સામળ અંગદ કહે, કહે તો આભ ઉંડળ ભરું. ૨૩૯

ઝુલણા છંદ

રાવણ–હવણાં તો વંશ ગયું અલ્યા વાલીનું, મરત છે ઢુંકડું તરત તારું,
તાળવે જીભ કાઢું તજી તાહરી, હજુ લગી દીલમાં ધર્મ ધારું;
ચરણ અહીં ફેરવું તરણવત તુજને, રામ ગુણ ગાય તો નિશ્ચે મારું,
આકાશ ઉડાડશું પવનવત પલકમાં, દેખશે દળ કપિસૈન સારું. ૨૪૦ (૮૭)

કવિત

અંગદ–ગયો તેરો તેજ સબે, હેજ હેતકારી કોય,
ગયો દમ નામ ઠામ, ગયી કીર્ત કેહેનેકી;
ગયો ઘરસુત પૂત, અરથ ગરથ ગયો,
તખત અલખ ગઈ, તર્તીબ જ્યોં તાનકી;
ઘોડે જોડે ગયે પોઢે, ગયે પરતાપ તેરે,
હાથી સાથી ભાથી ભૂપ, મમત ગઈ માનકી;
જાન ગઈ જોખમ ગઈ, રાજરિદ્ધિ રેખ ગઈ,
જ્યા દિનતેં હયાયો મૂઢ, જગતમાત જાનકી. ૨૪૧ (૮૮)

છપ્પો

રાવણ–રામતણા ગુણ ગાય, છેક તે કયમ રે છાનું ?
રામતણા ગુણ ગાય, મૂઢ તે કયમ હું માનું ?

રામતણા ગુણ ગાય, વચન માનું કિમ તારું ?
રામતણા ગુણ ગાય, ડગે કિમ મનડું મારું ?
અલ્યા રામતણા ગુણ ગાયા થકી, જોખમ તારે જાને થશે,
ઉડાડી દેઉં આકાશમાં, એટલે રામચરણે જશે ! ૨૪૨
અંગદ—ગયું રાજ ધરસૂત્ર, પુત્ર સહોદર સાથી,
ઘોડા જોટા જોખ, શેખરિદ્ધ નિધ હિત હાથી;
ગયું તેજ હિત હેજ, સિંહાસન વિમાનવાસી,
દેવ કરતાતા સેવ, ગયા દિવાન ને દાસી;
પુણ્ય સર્વે પરવારિયું, મમત ગયું મૂઢ માનકી,
વળી ઈશ ગયા તુજ શીશથી, જે દિન લાવ્યો જાનકી. ૨૪૩
ઝુલણા છંદ
રાવણ—પૂત કપૂત તું કૂળ લજામણો, ભૂપ સાથે ભિડે બળ ભારી,
દેશપતિ દીકરો દૂત થઈ આવિયો, ટેક તરતીબ એ જોઈ તારી !
ક્રોડ બોતેર તે પદ્મ અઢારમાં, રામ ને લક્ષ્મણ કારભારી,
એ સર્વ ગર્વ તે સેલ મારે મને, ચિંતવું તે દિન ચાર મારી. ૨૪૪ (૮૯)
અંગદ—ઈશના ઈશને શીશ નામ્યું હશે, રીસ ખમું તારી તેહ માટે,
જગદીશ એ શીશ છેદશે તાહરાં, વેદ વદ્યાં જશે સ્વર્ગ વાટે;
હરનિશ દિનેશ જે દીપ દેખાડતો, તે ટળ્યું આજથી જ્ઞાન ધારે,
વીશ વસાએ જીવ તારો જશે, સીત હરી તેહ પાપ સાટે. ૨૪૫ (૯૦)
છપ્પો
રાવણ—રાંક ઉપર શી રીશ ! કરવી તે ન ઘટે મુજને !
દેઉં છું જીવતદાન, જીવતો મૂકું તુજને;
કાસદકેરા કાન, વાદતામાં હું લાજું,
તરણાપર શો ટેક ? દીલ મારામાં દાઝું;
તું બુદ્ધિહીણ બકતો રહે, કૂચલી શી ઝાઝી કરે ?
ગમાર જાણી નહિં ગુંદરું, ફરી બોલે નિશ્ચે મરે. ૨૪૬
ઝુલણા છંદ
અં—વૈષ્ણવ વિપ્રના વંશમાંહે તમો, ચિંતા તાહરી ઘણી ચિત્ત મ્હારું,
કરતાં ઉપદેશ કદાચ તું ઉગરે, સહજના સંઘમાં ગંગ ન્હાવું;
મૂરખને મન તે શીખ શોભે નહીં, બેહેરા આગળે કોણ ગાવું ?
શીખની રીત શી રાવણ આંગણે, "ગાંઠનું ખાઈ ઘેલા સાથે જાવું." ૨૪૭ (૯૨)

છપ્પા

રાવણ–એ પેલી મહેલી સીત, અશોક વન વારું વાડી,
ત્યાં છે અટપટી જાગ, ખેલ રત્નાકર ખાડી;
લક્ષ્મણ સરખા કોટ, રામ સરખા બહુ રાજા,
જાવું ન પામે કોય, જંન જોરાવર ઝાઝા;
તું કિંકર થઈને કરગરે, કર ઓઢે ભીખારી થઈ,
જો બળ હોય બુદ્ધિ હીણમાં, તો તું તેડી જા તહીં. ૨૪૮

કવિત

અંગદ–પૂર્વ જન્મ પાપ થકી, સીતાના શાપ થકી,
અક્કલ ઓછી આપ થકી, સેજ પડ્યો શૂળમાં;
અક્ષરના અંકથકી, વિધાતાના વંકથકી,
રંજાડ્યા કો રંકથકી, ધન મેળ્યું ધૂળમાં;
અહંકાર અતિ આણ્યાથકી, મમત મૂઢ માણ્યાથકી,
નિરગુણ નાણ્યાથકી, તણાયો તું પૂરમાં;
છેક બુદ્ધિ છોછી થકી, અક્કલ આપ ઓછી થકી,
રાવણ તેં હાથ ઘાલ્યો, ગોખરુના મૂળમાં. ૨૪૯ (૯૪)

(અંગદ બંધન)

ઝુલણા છંદ

કવિ–દૃષ્ટિ ઊંડી કરી રીસથી રાવણે, રાજમદ જોરથી રાજ રૂઠ્યો,
જાવું ન પામે હવે જીવતો વાનરો; એમ કહી, આપ અધિપત્ત ઉઠ્યો;
ગુરજ ગુપ્તિ ગ્રહી સામટા સંચર્યા, કોટ કોટચાન જેમ રાફ છુટ્યો,
પુત્ર વાળીતણો વીંટીઓ વિધ વિધે, બાણનો શિર વરસાદ તુટ્યો. ૨૫૦ (૯૫)
હાલક હુલક હલકાર, હળ હળ થયો, મારો મારો કરી ઝુંડ ભક્ષા,
અધિપતિ આજ્ઞા કોણ લોપી શકે ? શર સામટતણી દીધ શિક્ષા;
વીંટીઓ વાળી સુત ઘેર ઘુમ્મર ઘણે, રીસ તે દનતણી કોણ્ કક્ષા,
લખવસા લાજ કોણ લઈ શકે એહની, જેહને શીર શ્રીરામરક્ષા ! ૨૫૧ (૯૬)
એક શ્રીરામનું નામ રસના જપે, જન્મ કોટિતણા તાપ ત્રાસે,
એક શ્રીરામનું નામ રસના જપે, અષ્ટ મહાસિદ્ધિ નવનિધ વાસે;
એક શ્રીરામનું નામ રસના જપે, નિમિષમાં પાપના ઓઘ નાસે,
એક શ્રીરામનું નામ રસના જપે, બેસી વૈમાન વૈકુંઠ જાસે. ૨૫૨ (૯૭)

શ્રવણે સુણે રામનું નામ જો સ્વપ્નમાં, તેહને ભવતણી બીક ભાજે,
ઇંદ્ર કંઈ કોટિધા તેહ નરને નમે, છત્ર ચિંતામણિ છાંય છાજે;
અચળ ને અમર વૈભવ વૈકુંઠના, અનહદ નાદની વેણુ વાજે,
ઉણુમ કશી તેહને દેહમાં દુઃખ કશું સામળતણો સ્વામી જે શીશ ગાજે. ૨૫૩ (૯૮)
અં-રીજ કે ખીજથી રામ હદે રહે, જપ જાપ કે તપને મૂળ માને,
દેહ દાતાર નવ રામ કોડે કહે, સમજ્યો તે ઘણું શાસ્ત્ર શાને;
ઓધારિયા આપ ઇક્કાતરાં તે નરે, પોખિયો દેહ અમૃત પાને,
મરણ સમયાંતરે કરણ કિંચિત સુણે, યમદૂત નાસે જ્યમ હરણ રાને. ૨૫૪
રા-શી ઝીત કિડિ પરે, કટક તે શું ચઢે, તૃણના ઊપર તે શા કુવાડા !
રંકપર રૂઠવું રાજની રીત એ, તુચ્છ પેટે કશી તાન તાડા !
ગુદરું છું ગુહનો વાર ઘણી થઈ, બુદ્ધિહીણા બકે બોલ આડા,
લાજ ને કાજથી મૂકું છું જીવતો, કહેશે કાસદ તણા કાન વાઢવાં. ૨૫૫

છપ્પા

અંગદ-જપે રામનું નામ, દૂત લખ જોજન નાસે,
જપે રામનું નામ, વાસ વૈકુંઠે વાસે;
જપે રામનું નામ, દોહલાં દેહવટ જાયે,
જપે રામનું નામ, અગર જળ શીતળ થાયે;
રામનામ જપતા જેહજન, લજ્જા કોણ લેપી શકે ?
શસ્ત્ર ઘાવ વાગે નહીં, રામ નામ જો હદે રખે. ૨૫૬

(અંગદને શિક્ષા)

કવિત

રાવણ-હાવે બોલ્યો દશકંધ, ધાકડો કરે છે ધંધ,
બાંધી લ્યોને એને બંધ, મારી નાંખો મૂઢને;
ફેડી નાંખો એના-ફંદ, છેછડીને કરો છંદ,
મોટમ એની કરો મંદ, કહાડી નાંખો કૂડને;
મૂછ પૂછ કૂછ કાપો, તન એનું તાપે તાપો,
અધિક એ લાણુ આપો, પ્રાજે કરો ઔઢને;
વાનરો આવ્યો છે વાસે, પોકાર કરે છે પાસે,
ઉડાવી નાંખો આકાશે, આકડાના તૂરને. ૨૫૭

ઝુલણા છંદ

અં—નામ નર કોઇનું રામ હોય રીતમાં, બોલાવતે કોટિ કલ્યાણ કાયે,
રામ કહી નહાય કો છેક જઈ છિદ્રમાં, સહેજ ફળ ગંગ તરંગ થાયે;
અજાણ કે મૂર્ખ રસનાયકિ રામ કહે, પંચ પદારથ પ્રીતે પાયે,
સામળ કહે રામ અક્ષર એક બોલતે, દુઃખ દરિદ્ર દેહવટ જાયે. ૨૫૮
રા—આપ અજાણ અજાણના કિંકરા, પુત્ર અજાણના ફુડકારી,
બાંધિયા નવ ગ્રહ ને અલ્યા બારણે, વેદ ભણે ઘેર બ્રહ્મચારી;
અહર્નિશ ઓળગે ઇંદ્ર ઉભો રહે, ધર્મ ધલહલ રહ્યો ધર્મધારી,
દિલીપકુલ દશરથ દેહનો દીકરો, ભૂપ સાથે ભિડે બ્રહ્મચારી. ૨૫૯ (૧૦૦)
અં—દેખ અલ્યા દાનવી, એ નહીં માનવી, એણે સૃષ્ટિ આ સ્થિર સ્થાપી,
એકવીશવાર નક્ષત્રી અવની કરી, કોટિધા ભક્તનાં કષ્ટ કાપી;
બળીને પૂછ બળ પ્રાક્રમ એહનું, ત્રણ ડગે લીધી ત્રિભોમ માપી,
અંગદ કહે કહું અજાણને કેટલું, પ્રીછિ નહિ રાવણો મૂઢ પાપી. ૨૬૦ (૯૯)

છપ્પો

કવિ—તરકસતિ તલવાર, બાણ વરસાદ જ વરસે,
કરડંતા કરે કોપ, ધીર ધસમસતા ધરસે;
નાળ ગોળા રણતૂર, માર બહુ દૈત્યે દીધો,
વીંટ્યો વાળીનો પુત્ર, ઘુમ્મરમાં ઘેરી લીધો;
ત્યાં માર માર સહુકો કરે, પ્રહાર પગે પાડુતણા,
બહુ અંગદ કીધો આકળો, જોદ્ધા આવ્યા અતિઘણા.* ૨૬૧

કવિત

અં—અંગદ કહે ઐહિ સભામે, હેં કોઉ બુદ્ધનિધ,
લુન લખ લાજ રખે, સામદ સિફારસી;
બુઝવે વેં બાવરેકું, જીવ જાન રહ્યો ચહે,
બોગવે ધરસત પૂત, કર કોઉ કારસી;
રાનીકો જાઓ ભદ્દિ, કોઉ રાજબીજ નહિ,
સબીહિ સરિખ ખર, ખરી નીતિ ખારસી;
ગ્યાન કહા ગુમારનકું, કાકકું કપૂર કહા!
મર્કટકું માનક કહા, કા અંધેકું આરસી! ૨૬૨

* પાઠાંતર—લકપત્ય કોપ્યો લખવસા, મોદ્દોકમમાં નહિ મણા.

(અંગદ પુનઃ બંધન)

ઝુલણા છંદ

રા–એક વાર સીતા હરી, જો તું હવે ફરી, જાઉં અયોધ્યા ભણી ધીર ધાયો,
ઉદવરત કરું એહની આણ જ્યાં લગી ફરે, જાણજે ભ્રાતને બાંધ સહાયો;
નરનાર લખ કોટિધા લંક લગી લાવશું, ચિંતવું તે ઘડી ચિત્ત ચઢાયો,
અંગદા સહિત બાળું સહુ અરણ્યને, જાણજે કૈકસી કૂખ જાયો! ૨૬૩ (૧૦૧)

ક–એ વિધિ વાક્ય સુણ્યાં જવ અંગદે, ચિત્તથી કોપ ચોપાસ ચઢિયો,
નિકટ નરપતિતણે વિકટ બહુ બોલિયો, અટપટી અંકથી આપ અડિયો;
ઝટપટી ઝાલિયો કર દશાનનતણો, ચટપટી જીભની જલ્પ જડિયો!

અં–બોળિયું કુળ અસ્યા બાપના બાપનું, કૈકસીપેટ તું પહાણ પડિયો! ૨૬૪ (૧૦૨)

ક–તુચ્છકારો કરી ત્યાંથકી ઉઠીઓ, રીસ ઝાઝી કરી રિદ્ધ રાજા
ગુંદરો કયમ ગુહનો, એહ ગુણહિણનો, મટે મહિપતતણી એહ માઝા;
ફેરવી નઝર ચોપાસ એ નરપતે, ધસમસ્યા ધીર તરતીબ તાજા,
પ્રૌઢ આયુધ પડે અંગદા ઉપરે, માર જોરાવરી જોધ ઝાઝા. ૨૬૫ (૧૦૩)
બાંધવા માંડિયો બળ કરી બહુ જણે, ચોગમાં બાણની ચોટ નાંખી,
વકારે વિમાનેથકો રાય રાવણ ઘણું, શૂર સામદ કેમ રહે સાંખી?
હડબડાવ્યો ઘણું કહી હો હો કરી, તરવર્યો જોધ જ્યમ મધમાખી,
રામનું નામ અંગદતણે અંતરે, પડે જ્યમ શસ્ત્ર અંગફૂલ પાંખી. ૨૬૬ (૧૦૪)
આપ જોરે કરી ઉછળ્યો અંગદો, કારમો કોપ આકાશે કીધો,
વળી ગયા હાથ તે તો રહ્યા હીંચતા, દોષી દેહવટ કરી દાવ દીધો;
બ્રહ્માંડ ભાંગી પડે એમ ભૂપર થયું, મધ્ય પડ્યાં જ્યાં શૂર સીધા,
નાઠા નૃપતિ સહિત દાનવો દશદિશા, પાંચ કોટિતણા પ્રાણ પીધા. ૨૬૭ (૧૦૫)
બુમ પાડી બધા દેશમાં બહોવિધે, રૈયત ઘણું નાસવા છેક છૂટી,
પ્રાજે કરી પૂછવડે કંઇક પરાક્રમી, હિમ્મત હઠીલાતણી ટેક ત્રૂટી;
વિદાર્યો ઘણું વાનરે નખ વડે નર ઘણા, આયુષ અચુતાંતણી ખાંત ખૂટી,
વ્યાપી વાત વીપરીત સૌ વિશ્વમાં, વાનરે એકસે લંક લૂટી. ૨૬૮ (૧૦૬)
નાસતા નર દીઠા ઘણા નરપતે, વાસ બાધા માંહે ત્રાસ પેઠો,
લંગૂરનું જોર લેખે લખ્યા લહ્યું, અહંકાર તજે કયમ એહ એઠો?
હુંકાર ને હોડ એ મોડ કોડે કરી, ફરી ભૂપ સભા ભરી ઘાટ પેઠો,
દંત કરડી મહા મૂછ મરડી પછી, આસને રાય બળવત બેઠો. ૨૬૯ (૧૦૭)

નાગપાશ અણાવિયું જોર જણાવિયું, તાણિયું બાણ ટંકાર કીધો,
ગાળ દશ વીશ ત્યાં દીધી રીસે કરી, વાળીસુત ઘુમ્મરે ઘેરી લીધો;
રા-સંભાર કોઈ ઇષ્ટને આ સમે અંગદા, પલક એકમાં તુજ પ્રાણ પીધો,
નામ ટાળ્યું તારું રામ તુજ શત્રુએ, દાદો સમ દીકરો દાવ દીધો. ૨૭૦ (૧૦૮)
અં-કુદ બોલે અલ્યા કુંવર કૈકસીતણા, નાક છેદન કરું નિમિષ નાથે,
જીવતાં જોર દેખાડવા માંડિયું, જોર હોતે તો વળગવા બાથ બાથે;
પ્રીતથી પ્રત્યુત્તર કરે તો હું પરવરું, હુકમ નથી રાઢનો તુજ સાથે,
લેખ લખ્યા બ્રહ્મતણા લક્ષવસા, રાવણ તણું મોત શ્રીરામ હાથે. ૨૭૧ (૧૦૯)

(અંગદ રાવણ વિવાદ)

કાવત

રાવણ-રાવ કહો રાવણની, રામ આગે રીસ કરી,
પરવરે પુરમાંથી, પેર કહું પ્રીતની;
જોર હોય જુદ્ધ કરો, રાઢ રણજંગમાંય,
લક્ષ્મી સહિત લંક લીજે, જંગીર વાહો જીતની;
કાયર હો સાયરથી, નાસો નિરમાલ્ય થઇ,
નાસતાને મારું નહીં, રંક જેવી રીતની;
લખ કોટિ વીસ વસા, ઉત્તર કહે અંગદ તું,
દેહ છીમે આપું નહી, આશ મૂક સીતની. ૨૭૨ (૧૧૦)
અંગદ-જાણી છું જરૂર હવે, પ્રીછ્યો પૂરો પાર તારો,
આવી રહી રેખા તારા, આયુષના અંકની;
બારમો છે રાહ તુંને, પનોતી હજુર હૈયે,
વાંકા એક આંક ઇશ, વિધાતાના વંકની;
એ તો વાત રહી અહીં, કેવી નથી કોયે તહીં,
રાવ કરી રામ આગે, રાવણ તું રંકની;
વરદાન ઇશે દીધું, તુજ પાસે લાંચ લીધું,
સામળ કહે કાર્ય સિધ્યું, લાલચ મેલ લંકની. ૨૭૩ (૧૧૧)
રાવણ-તરુણી હણી તાટકા, રોજ્યો રાક્ષસ રેક જેવો,
જે જે કીધું કામ રામે, હર્ખ હેત હાથનો;
બાપડો બચારો પેલો, ત્રિશિરાને તર્ત હણ્યો,
દાખ્યું અને દૈવત મેં, શોભા સમરથનો;
જાણું જમનારો પેલો, વાંદરીનો વાળિ બેટો,

જોર તો જણાયું એનું, દિકરો દશરથનો;
દેખાડરે દેહ દુજા, દશ શીશ વીશ ભુજા,
જિતવો અજિત રાય, રાવણ દશ મત્થનો. ૨૭૪ (૧૧૨)
અંગદ–ત્રોડવું તરણ તુચ્છ, જમવું ઘી ખીચડીનું,
કીડી સાથે કુંજરનું, હોડે જેવું હારવું;
ઉષ્ણ કાળે નીર પીવું, પાપ ધન લેતા બીહીવું,
સ્હેજ દિને શ્રાદ્ધ જેવું, સોદરનું સારવું;
સૂમને નકારો કે'વું, દાતા પાસે ધન રેવું,
કહેવું કથન કંથ આગે, નીર તુંબ તારવું;
સામળ કહે સત્ય માન, અંગદ કહે જ્ઞાન આણ,
રામ હ્દે ધરે એમ, રાવણને મારવું. ૨૭૫ (૧૧૩)

છપ્પો

રાવણ–નથી મારતાં વાર, રંજકમાં રણ રોળું,
અંગદ તારું અંગ, ચિત્ત ચાંચડવત ચોળું;
કાઢું તાળવે જીભ, વદે જો વેર વાણીમાં,
વાંદરેલ કઢાવું તેલ, પીલાવું હું ઘાણીમાં;
જોર હોય તો જુદ્ધ કરે, મુજ કિંકરના સાથમાં,
એમ કહી અંગદને તિહાં, લીધો બળવંતે બાથમાં. ૨૭૬

ઝુલણા છંદ

દશકંધ કેમે માર્યો મરશે, ચંદ્રશેખર ચરચ્યા છે ચંદન,
દશકંધ કેમે માર્યો મરશે, વૈદનાથનાં કીધાં છે વંદન;
દશકંધ કેમે માર્યો મરશે, નવ નાડનું કર્યું નિકંદન,
અંગદ–ઈશ્વર ગત ઈશ્વર સો જાણે, દશકંધ હણશે દશરથ નંદન. ૨૭૭ (૧૧૪)

કવિત

રાવણ–બાંધે છે સમશેર સહુ, ઝુઝવાને જાય રણ,
શોભા તેમાં શૂર કેરી, ધાઓ મુખ્ય બાપ છે;
શ્યામ કહે સઉ સતી, પતિ માને આપ પતિ,
રતિવંત રામ જેવો, પાવકે પળાય છે;
દાતા દાતા કહે સહુ, બોલે ન અદાતા બહુ,
ઓ લખણ લાખ જર, દેતામાં જણાય છે;

કોટિ કોટિ કરે કામ, દુઃખથી જોડાવે દામ,
ચાડિયાની જીભ માંહે, જર તો ગણાય છે. ૨૭૮ (૧૧૫)
અંગદ—ચાડિ ચતુરાઇ કહે, ચિત્ત તારા માંહિ ચહે,
લે તો કહું વાત અર્થ, પરમાર્થ કામનું;
કેવું પડશે લાં સાચું, કામ થાશે તારું કાચું,
રાચે રાય રાવણ તું, દેખી જોર દામનું;
ગંગા કદિ ઉલટી વહે, નેવે નીર મોભે ચઢે,
પડે ધ્રુવ પલકમાં, મેરુ ડગે મામનું;
પૂર્વ રવિ પ્રાચી જાય, એટલું કદાપિ થાય,
અફળ ન જાય એક, બોલ બાણ રામનું. ૨૭૯ (૧૧૬)
રાવણ—ઉગ્યો તે આથમ્યો દીસ, દુઃખવાને આવ્યું શીશ,
રીસ કરું કેત્તી તુંને, ડગવાનો ડાડ છે!
આવરદા દીસે તારું, મન કોમળ થયું મારુ,
હારું એક વચન મૂઢ, કાસદા તું માટ છે?
જા જઇને કહે તહીં, શું બોકે છે ઉભો અહીં,
જાંહે જશે જીવ તારો, લખ્યું એ લલાટ છે;
મોકલ્યો છે શીખ દેઈ, સોએ લાભ લાંચ લઈ,
એ ભલાઈ બોલે શકે, ભૂપતનો ભાટ છે. ૨૮૦ (૧૧૭)
અંગદ—કીરત કરે રામની, શેષ રવી શારદા જી,
મહા રુદ્ર ઈંદ્ર ચંદ્ર, જપ્યા જોગ જાપ છે;
વરુણ વાયુ વિશ્વેદેવ, નગ નાગ નદી નદ,
નક્ષત્ર જેતા ગ્રહ તારા, છયે ઋતુ છાપ છે;
ત્રણ દેવ ત્રણ ભોમ, ત્રણ નાદ ત્રણ વેદ,
ત્રણ કાળ ત્રણ રૂપ, અલખ એ આપ છે;
સામળ કહે અહર્નિશ, પુણ્યવંત રામ જપે,
રામ જેને નહિ હદે, તેનાં પૂર્ણ પાપ છે. ૨૮૧ (૧૧૮)
રાવણ—રામ જપ રામ ભજ, રામ સાથે સ્નેહ કર,
રામજીને રીઝવીને, રામ રાખ્ય મનમાં;
રામ કેરું કર કામ, રામ કેરે વશ ધામ,
રામ રામ રાતે કહે, રામ કહે દનમાં;

રામપે મરાવ્યો તાત, રામ સાથે કરી વાત,
જાત જશે રામ કેતા, તેહ લાભ તનમાં;
બધો ભાવ રામ કહ્યો, અંગદ શું ન્યાલ થયો ?
ખીલાં કોઠાં વીણી ખાઈ, વશે જઈ વનમાં. ૨૮૨ (૧૧૯)
અંગદ–કોટી કોટી ઈંદ્રપદ, કોટિક કૈલાસ સૂખ,
કોટિ રવિ તેજ જેહ, બુદ્ધ લેહેર ધામમાં;
કોટિ કોટિ વેદવાણુ, કોટિ ચિંતામણી ખાણુ,
કોટિક કલ્યાણુ વિધ, વૈકુંઠના વામમાં;
કોટિ કોટિ કામધેન, કોટિ કલ્પવૃક્ષ ફળ,
કોટિક અમૃત અંત, ઠરણા એ ઠામમાં;
કોટિ જપ કોટિ તપ, કોટિ તિર્થ કોટિ દાન,
સામળ કહે સર્વ સુખ, વસે રામ નામમા ૨૮૩ (૧૨૦)
રાવણ–જેને મન જેશું નેહ, તેને મન મોટો તેહ,
એહ તારે દિલ વસ્યુ, ચિત્ત ચોટ ચાખ્યું છે;
પૂજ્ય પદ પાગે લાગ્ય, તેહ પાસે વર માગ્ય,
જાઓ માગી ખાઓ સર્વ, ભાગ્ય એહ ભાગ્યું છે;
કહે લાખ લાખ વાર, મારું હદે રહે ઠાર,
ભાગ્યું મન ભાર કહેતે, હદે માંહિ રાખ્યું છે,
પ્રીછે મન માંહે પેર, ગુણુ જાણે ઘેર ઘેર,
જન્મ જન્મ વેર રામ, રાવણુને લખ્યું છે. ૨૮૪ (૧૨૧)

છપ્પા

રાવણે પૂજ્યા ઈશ, ત્યારે એ અજિત કહાવ્યો,
રાવણે પૂજ્યા ઈશ, ત્યારે સીતા એ લાવ્યો;
રાવણે પૂજ્યા ઈશ, દશ મસ્તક એ પામ્યો,
રાવણે પૂજ્યા ઈશ, દુઃખ સઘળું તે વામ્યો;
ઈશ પૂજ્યા તે પરતાપથી, રામચંદ્રને જિતશું,
દીઠા મુઆ છે જીવતા, એહ ધર્મની રીતશું. ૨૯૫
અંગદ–કનકેશ્વર મહાદેવ, કનકપૂરીપર કોપ્યો,
સીતા રૂપિયું વૃક્ષ, ઝેર તેં રાવણુ રોપ્યો;
ખાંતે ફળ તે ખાઓ, ઝેર પીધે કેમ જીવો,
રૂઠ્યો રઘુપતિ રામ, દેશમાં નહિ રહે દીવો;

નિશકુંભલા નારાયણી, જનક જનેતા જાણજે,
માતા હરવા તેં મન કર્યું, મોત અખુટે આણજે. ૨૮૬

ઝુલણા છંદ

રા—વાત વિવેકની તે તું શઠ શું લહે, જંગલી જટ કુડાં કર્મ કુટે,
આકના તૂરની પેર ઉડી જશો, જે દિવસ માહરાં બાણ છૂટે;
જાનવર જાણીને મૂકીએ જીવતો, લાજ લંગૂરની કોણ લૂટે,
પ્રાજે કરી નાંખશે પલકની પલકમાં,એકલો ઇંદ્રજિત આપ ઊઠે. ૨૮૭

કવિત

અંગદ—માન કહ્યુ મૂઢ મતિ, જ્ઞાનહીણ ગૂઢ ગતિ,
શ્રાપ દીધો સીતા સતી, પડ્યો પાપ પાશમાં;
મોકલ્યો કાસદ કામે, હુકમ ન દીધો રામે,
નહિ તો વાસું ઠામ ઠામે, વાનરાં અવાસમાં;
હદે નથી રહેતી રીશ, ત્રોડી નાખું તારું શીશ,
ભાગું ભુજ વીશ હજુ, હેત રાખું હાસમાં;
ભલપણ ભાખું ભાખ, શાસ્ત્રતણી દેઉં સાખ,
ઇંદ્રજિત જેવા લાખ, ઊડાડું આકાશમાં. ૨૮૮

ઝુલણા છંદ

રા—ઉંદરાં દાદુરાં ખેલતાં ખાબડે, તેહને હોંસ થઈ સિંધુ તરવા,
કાગલાં બગલાં મેડકાં માણતાં, ચાહ તે ચિત્ત મોતી જ ચરવા;
કાપડાં બાપડિયાં ડાભડાં પહેરતાં, આવિયાં ઊંડળે આભ ભરવા,
કીડને પાંખ આવી તે તો તરફડે,મરણ આવ્યુ માથે મેલ મરવા. ૨૮૯

કવિત

અંગદ—લાખવરાં દૂધવડે, કાલવીએ કાજળને,
શામતા ન શમે તેની, કાલવતાં કાયરી;
મ્હેકની બરાસ માંય, લસણ લોટાઓ લાખ,
ગંધ ગુણ ઘણી ઘણી, શોભે નહીં સાયરી;
કોટિ કલ્પ કાગ વસે, માનહિ સરોવરમાં,
થાય નહિ હંસ હેત, જુગમાંહે જાહરી:
દશકંધ ધંધ ધાયે, ચતુર ન ચિત્ત ચાયે,
અંગદ કહે ટેવ તેવી, કર્મ ફૂટ્યા તાહરી. ૨૯૦

(રાવણનો ક્રોધ)

ક—રીશ ચઢી રાવણને, કોપિયો કૃતાંત કાળ,
હુકમ કર્યો હાથ વડે, હકીલે હજૂરમાં;
રાવણ—મારી નાંખો મૂરખને, મત્ત કરે માન માટ,
શું જુઓ છો સભા સહુ, શોક ભાર શૂરમાં ?
શીદ એનું બોલ્યું સાંખો? ઊડાડી આકાશે નાંખો,
કાપો પૂછ કિંકરનું, નાક છેદો નૂરમાં;
વડા શું વિવાદવડે, ફરી ન કો આવી ચઢે,
પ્રાજે કરો સાંપ પડે, લાખીણા લંગૂરમાં । ૨૯૧
ક—શિંગાળા ધીંગાળા ધાયા, અંગદના પાણ સહાયા,
દૈપે રાય રાણા શૂર, શોભા પામે સાથમાં;
ઝબકે તલવાર તીર, વીંટીઓ વાનર વીર,
અંગ શતખંડ કરો, વકારે બૌ વાતમાં;
મારો મારો કહે મૂઢ, પ્રાક્રમ દેખાડે પ્રૌઢ,
ગૂઢ ઘણા ઘાવ કરે, હથિયારો હાથમાં;
જીવતો ન પામે જાવું, ખરે દિલે આપો ખાવું,
કીધો ક્રોડ જોધ, બળવંત લીધો બાથમાં. ૨૯૨

નાસે નરપતિ નાર, રાય રાવણની રાણી,
માર માર સંભળાય, વિપરીત બોલાએ વાણી;
શેરીમાં રોયાં શ્વાન, કાગણ કળકળવા લાગી,
જાગ્યો ઘુવડ ગંભીર, ભયભિત થઈ રૈયત ભાગી;
મંદોદરિએ માણસ મોકલ્યાં, જરૂરપણે જઇને જુઓ,
બૂમ પડી શી નગરમાં, ઉલ્કાપાત એ શો હુઓ? ૨૯૫
ઈંદ્રજિત થઈ જાણ, અધિક કોપેથી ચડિયો,
સજ્યાં અંગ હથિયાર, આપ પોતે જઇ અડિયો;
ભમર ચઢાવ્યાં શીશ, શૂર સામંદ શુભ સાધ્યો,
પૂછ ચરણ પ્લવંગ, બહો જોરેથી બાંધ્યો;
જ્યમ મેરુ શૃંગ પર મેઘ પડે, ત્યમ માર અંગદ ઉપર પડ્યો,
તવ કાયા લાગિ કંપવા, ચતુર નર કોપે ચઢ્યો. ૨૯૬
હૃદે સમર્યા શ્રીરામ, કામ કીધું તે વેળા,
ઉડ્યો ત્યાંથી આકાશ, ભૂપત સહુ કીધા ભેળા;
તૂટ્યા બંધ તરતીબ, કાયર કોટિ કંપાણા,
પડ્યો સભામાં શર, ચંડાળ ચરણો ચંપાણા;
અં—જો જોર હોય તો જુદ્ધ કરો, નહિતર આજ્ઞા દો મુને,
તું ચેત ચેતરે ચતુર નર, તરતીબવત જાણ્યો તુને. ૨૯૭
રાવણ—નવ ગજ જેને નાક, દંત ગજ દશ દીસંતા,
ચાર હજાર ગજ ચર્ણ, હજાર હાથ હિસંતા;
પંચાણુ ગજની પુઠ, પ્રતાપ પંચાયણ ત્રોટો,
ત્રણ હજાર તન ટેક, જગતમાં નહિ કો જોટો;
છે કાય કારમી કુંભકર્ણની, કારણ કોપે નવ કળે,
જાઓ જંગલિયો જીવતા, ઘડી એકમાં સૌને ગળે. ૨૯૮
અંગદ—વાનર ઝેરી વછનાગ, ખાનારો ક્ષણમાં ખૂટે,
રીંછ સાપનો રાફ, તેને અડતાં તન ત્રૂટે;
રામ કાળનો કાળ, ચતુવટ શોભા સાટે,
તન અતલિબળ આપ, અવતાર લીધા તમ માટે;
છે જોગણીરૂપ એ જાનકી, ખાંત થકી ખાપર ભરે,
રણજંગ રાવણ જ્યારે રોપશે, ભૂપ માંસ ભક્ષણ કરે. ૨૯૯

રાવણ—બાંધિ બહુ શમશેર, ઝુઝવા કારણ જાયે,
શૂરાતણાં વિખાણ, ઘાઓ જે શિરપર ખાયે;
સ્ત્રીઓ સહુ કહેવાય, કોઇ એક સતી નિકળશે,
પોતાના સ્વામી સાથ, સહુ અગ્નિમાં બળશે;
વિખાણ કરે તું વાનરા, તેણે મન મારું કહે,
મરદ મૂછાળા જાણશું, જો ઇંદ્રજિત સામો વઢે. ૩૦૦
અંગદ—અંગદ કહે સાબાશ, મૂળ મન માન્યું મારું,
રણસંગ્રામે શૂર, દૃઢ મન રાખે તારું;
હિરણ્યકશિપુ હિરણ્યાક્ષ, વેર ઝાઝેથી વઢિયા,
સાક્ષાત્કાર વૈકુંઠ, સ્વર્ગ સમીપે ચઢિયા;
આદ્ય અંત ને મધ્ય લગણ, સ્થિરતા મન એવું હશે,
અંગદ કહેરે સુણ રાવણા, કોટિ કલ્યાણ તારું થશે. ૩૦૧ (૧૨૨)
રાવણ—રામ સરખા રણમાંય, રાખું છું હું હજારા,
અટવાશે જીવ અનેક, વાનર તે રીંછ બચારા;
ઇંદ્રજિતની આણ, હાક ફરશે રણ માંહે,
દૃઢતા થઇને પાગ, કોણ ટકાવે ત્યાંહે?
કુંભકર્ણ ભૂપ ભૂખાળુવો, દેખે તે પ્રાશન કરે,
મૂરખ મન વિચાર કર, વાનર દેખી તે કયમ ડરે? ૩૦૨ (૧૨૩)
અંગદ—વાનર તે તો વાળિ, કક્ષમાં રાખ્યો તુજને,
એકસો સિત્તેર દિન, મૂર્ખ કહેવડાવે મુજને;
વાનર તે હનુમાન, અશોક વન બાળ્યું જેણે,
વાનર તે નળ નામ, પહાણ તાર્યાં જળ તેણે;
એ વાનર અંગદ સારખા, રંક કિંકર શું કહું કથી?
સુગ્રીવ સુભટ નર સારખા, નરપત તેં દીઠા નથી. ૩૦૩ (૧૨૪)
રાવણ—રાજા કહેવાય રણમાંય, રાતે જે ઘુવડ બોલે,
રાણા ગોલા કહેવાય, કરે વાહન જે ખોલે;
રાજા કહેવાયે ભાટ, હીંડે કવિ કીરતન કરતા,
રાજા સર્વે કોકિલ, વસ્ત્ર લોકોનાં હરતા;
એકેક ગામના અધિપતિ, એમ રાજાઓ અનેક છે,
પણ આણ સ્વર્ગે પાતાળમાં, રાજા રાવણ એક છે. ૩૦૪ (૧૨૫)

અંગદ—સકળ જનાવર માંય, પ્રૌઢ ગુણ સિંહ પરવરિયો,
નવ કુળમાંય નરેંદ્ર, શેષ અવનિ શીર ધરિયો;
આઠ અધિપત માંય, મેરુ ગઢ મોટો કહે છે,
પંખી માંહે પ્રૌઢ, ગરુડ હરિ શરણે રહે છે;
રાક્ષસમાં મોટો રાવણો, દેશમાં લંકા ગુણગ્રામ છે,
અંગદ કહે ઉતપત કારણ, સામળનો સ્વામી રામ છે. ૩૦૫ (૧૨૬)
રાવણ—રામ અયોધ્યામાંય, કાલ અવતરિયો આપે,
શ્રવણ હણ્યો તો વિપ્ર, બાણથી એને બાપે;
ખાવા પીવા જોગ, થયા જોરાવર જોટા,
કાઢી મૂકયા વનવાસ, પ્રતાપ એ જો જો પ્રૌઢા;
કનક કુરંગ નવ ઓળખ્યો, ધાયો કરમાં ધનુષાં લિયે,
અંગદ અક્કલ ગઇ તાહરી, એ બળથી રાવણ કયમ બિહિયે ? ૩૦૬ (૧૨૭)
અંગદ—દશ અવતારીક રામ, નામ તે સર્વે એનાં,
પાણી પવન આકાશ, પંચમહાભૂત જન જેનાં;
રસ ગંધ સ્વર સ્વાદ, જાગ્રત સ્વપ્ન મન માને,
મનસા વાચા કર્મ, વાત જન્મની જાણે;
સરજિત પાલક સંહારમાં, ભારે કરમી ભૂપ છે,
સમજ રાય રાવણ હદે, સ્વામી સામળનાં રૂપ છે. ૩૦૭ (૧૨૮)
રાવણ—મન માનીતો તુંય, હુંય કયમ માનું સાચું ?
તું કરે તરણનો મેર, મારે મન સર્વે કાચું;
સ્તુતિ કર જઈ તું ત્યાંય, તેગ શો ઝાઝો તાડો !
બાહુ માંપે બળ હોય, તો ઈહાં આવી દેખાડો;
નાચે પૂત પોતા તણો, માતપિતા લે ભામણાં,
બારવાટ વાજાં દલે, તુચ્છ વચન ત્યમ તુજ તણાં. ૩૦૮ (૧૨૯)
અંગદ—માનીતો સુગ્રીવ, સન્મુખ ઉભો કર જોડી,
માનીતો પ્રહ્લાદ, પદી પામ્યો જે પ્રૌઢી;
માનીતો બળિરાય, ચતુર્ભુજ ચાંપ્યો ચરણે,
માનીતો ધ્રુવ ધીર, અચળ કરી રાખ્યો શરણે;
માનીતા મહારાજના, દર્શનથી તો દિલ ઠરે,
અણમાનીતો અંગદો, માયાકૂટ તુજશું કરે. ૩૦૯ (૧૩૦)

રાવણ-રાવણ કહે રે મૂઢ, પહાણુથી દીસે પ્રૌઢો,
મૂરખનો મહિપતિ, જગતમાં નહીં તુજ જોડો;
નફટતણો નરેંદ્ર, અધિક દીસે છે અનાડી,
વખાણીને વાત, કરે કરવા હોય ચાડી;
જે ડાહ્યો હોય તે દલ ધરે, સંક્ષેપે શિક્ષા લહે,
અંગદ શાં વગદાં કરે, આટલું કહે કેમ ઉભો રહે? ૩૧૦ (૧૨૧)

અંગદ-ઉગરે કોએક જીવ, ત્યાંય બોલીએ જૂઠું,
ઉગરે કોએક જીવ, કરિએ દીઠું અદીઠું;
ઉગરે કોએક જીવ, અકલ ફેલાવું આડી,
ઉગરે કોએક જીવ, કરિયે ચોરી કે ચાડી;
હાંકી કાઢે છે હડ કરી, તોય ઉભો છું બારણે,
અંગદ કહે રાવણ રંક સુણ, જીવ જીવાવણ કારણે. ૩૧૧ (૧૩૨)

રાવણ-ઉગારવા આવ્યો દેહે, ઉગારવાં વાનર રીછાં,
તે ઉડશે આકાશ, કાગ તણાં જ્યમ પીછાં;
કોય સતી નવ થાય, પતિકો અવર મરંતે,
આપ ન ભાળે ભૂખ, પારકું પેટ ભરંતે;
પ્રાક્રમ પરમારથ તાહરું, કુડ કપટ કરવા કામનું,
પિતા માર્યો તે પ્રીતથી, રુડું ચિંતશે રામનું. ૩૧૨ (૧૩૩)

અંગદ-ઇંદ્રજિત સરખો તંન, તેહ તુજ રણ રોળાશે,
કુંભકર્ણ સરખો જોધ, ચાંચડવત ચોળાશે;
સાત લાખ પ્રૌઢા પુત્ર, કાયર થઈ કૂટાશે,
રત્ન ખાંણની રીદ્ધ, લંક લક્ષ્મી લૂંટાશે;
તું શિવ વરદાનથી શૂર છે, માન મમ છે મનથકી,
તુજ શીશથી ઈશ અળગા થયા, સીતા હરી તે દિનથકી. ૩૧૩ (૧૩૪)

રાવણ-પુછ ઈંદ્રને વાત, હાથ દીઠા મુજ તનના,
રે'શે હામના હામ, મનોરથ તારા મનના;
બાર વર્ષ જળ અંન, તજે નિદ્રા ને નારી,
ઇંદ્રજિતને જિતે તેહ, ભૂપ ભડે એહ એવો ભારી;
એકાએક કાળ હોયે નહી, ભાવ અક્ષર તું શું ભણ્યો ?
મુજ સાથે સંગ્રામે મળે, નથી જગમાં જનુની જણ્યો. ૩૧૪ (૧૩૫)

અંગદ–ઈશતણો એ ઈશ, એ જ બ્રહ્માનો બ્રહ્મા,
અવતારિક એ અંશ, કંઈ મનમાં તું શરમા;
લોટે લકડ દિનરાત, હિરણ્યકશિપુ નવ મરતો,
વરદાન હતાં વિપ્રીત, અહંકાર તુજ પેરે ધરતો;
તે નૃસિંહ થઈ નખે હણ્યો, તે પેરે તુજને થશે,
સામળ કહે તારા મોતની, પ્રભુએ જાગ રાખી હશે. ૩૧૫ (૧૩૬)

રાવણ–રાવણ કહે રામદુવાઈ, દેઉં છું અંગદ તુજને,
પલક ટકાવે પાગ, ફરી ઉત્તર દે મુજને;
શરમ નવ રાખીશ, જરૂર કહેણુ ત્યાં જઈને,
વધારજે મુજ વેર, પ્રીતથી તેનો થઈને;
જો મૂછ ધરાવે મુખ પર, નીર વધારો નામનું,
રાવણ કહે આવો અહીં, મારે કામ છે રામનું. ૩૧૬ (૧૩૭)

અંગદ–અંગદ કહે સાબાશ, હોડ હઠ હિંમત તારી,
તુજમાં પ્રાક્રમ પ્રૌઢ, ખરી નીશા થઈ મારી;
ભલું રામશું વેર, ભલું ગંગામાં મરવું,
ભલું ગયાવત માંય, દંડ જે ભારે ભરવું;
ભલું પત્ર શિષ્ય ને વિપ્રથી, હોડે કોડે હારવું,
ભલું મોત રાવણતણું, જો રામને હાથે મરવું. ૩૧૭ (૧૩૮)

રાવણ–મૂરખનો સરદાર, વિના બોલાવ્યો બોલે,
મૂરખનો સરદાર, આપથી અધિક અમોલે;
મૂરખનો સરદાર, કરે લવરી જે ઝાઝી,
મૂરખનો સરદાર, પ્રૌઢ સાથે હઠ પાજી;
આણ્ય ન માને રામની, જાવા મન નહિ જાણિયો,
કહે રાવણ તું મૂર્ખપતિ, પૂરણ મેં પરમાણિયો. ૩૧૮ (૧૩૯)

અંગદ–રામદુવાઈ ખાઉં, જો મુખ બોલું જૂઠું,
રામદુવાઈ ખાઉં, રીશે જો તુજપર રૂઠું;
રામદુવાઈ ખાઉં, વાત કહું પૂરણ પ્રીતે,
રામદુવાઈ ખાઉં, રાવણપર રીઝું રીતે;
છે રામદુવાઈ શ્રીરામની, ચિંતવી જે દિન રણ ચઢે,
મુજને નિશ્ચે છે એટલું, દશ મસ્તક પૃથ્વી પડે. ૩૧૯ (૧૪૦)

કવિત

રાવણ—નવ મળે ખોટા દામ, કામ વિવાહનું માડે,
ઉછીનું ઉધાર કરી, ધંધે ઘણું થાય છે;
ચોર કો ચોકીમાં પજો, અજો સંકટમાં આવી,
છળ કરે છૂટવાનો; ચિત્ત ઘણું ચહાય છે;
કુંવારો કુંવર ઘેર, પેર નહીં પલ્લા તણી,
કન્યાતણે કાજ, વેવિશાળિયે વહાય છે;
અકરમી નર નેટ, પૂરું ન ભરાય પેટ,
અંગદની પેરે પાતી, ખોટા સમ ખાય છે. ૩૨૦ (૧૪૧)

સવૈયો

અં—ચક્રવર્તી રામ ચોદ લોકનમેં, ચિતવું દશકંધકું ચાકરિયાં,
સિંહકો સિંહ સુરપતકો સુર, દશકંધ બાંધી તુમ બાકરિયાં;
મહારાજધિરાજ શ્રીરામ મેરુપત, કિંકર રાવન કાકરિયાં,
કલ્પવૃક્ષ કોટિ રામ, કરુણાનિધિ લંકપતિ લખ લાકરિયાં. ૩૨૧

છપ્પો

રાવણ—અભાગી અંગદ અજાણ, રામની આણજ લોપે,
વિદાય થતો કરે વાત, કિંકર થઈ તું ક્યમ કોપે?
મારી કાઢતાં મૂઢ, વણ તેડ્યો ક્યમ આવે?
શીદ ખુવે છે જીવ, કિંકરનો કિંકર કહાવે?
લવરી કરે છે લક્ષ્મણી, બહુ સ્તુતિ કરે છે બારણે,
બળ્યા અવતાર બુદ્ધિહીણ તુજ, કૂડા પેટને કારણે. ૩૨૨

અંગદ—જઉં છું હવે જરૂર, વચન કહું છું એક છેલ્લું,
ખમું છું તારી ગાળ, મમત તુજ સાથે મેલું;
પૂછ ઘેર તારી નાર, મંદોદરી શુભ સતીશું,
કહો તો માંડું રાઢ, લક્ષ્મણ જોગ જતીશું;
પૂછી આવો તમો પુરપતિ, ત્યારસુધી ઉભો રહું,
એમ કરતાં તમો ઉગરો, ઉપદેશ સત્ય સાચો કહું. ૩૨૩ (૧૪૨)

રાવણ—અંગદ અકલના હીણ, વચન તું જો વિચારી,
નવ ખંડતણો નરેંદ્ર, શીખ શી દેશે નારી?
રામા વશ તે રામ, કોડ વસાએ કહાવે,
પરવશ પડી તે પાશ, ઇહાં અથડાતો આવે;

નારનાં કહ્યાં તે નર કરે, નપુંસક નારે જીતિયાં,
રામાને રાવણ પૂછે નહીં, તે રામતણે ઘેર રીતિયાં. ૩૨૪ (૧૪૩)
અંગદ-રામતણી એ રીત, અધમતણો ઉદ્ધારણ,
રામતણી એ રીત, દુષ્ટ દાનવ સંધારણ;
રામતણી એ રીત, સોગટી નાંમે ન મારે,
રામતણી એ રીત, હેતુ જનથી એ હારે;
રામતણી એ રીત છે, ભોગવે જે જેવું કરે,
એટલું કેતાં નવ ઓળખે, પાપે રાવણ તું મરે. ૩૨૫ (૧૪૪)
રાવણ-રામતણી તુને આણ, વદે અંગદ તું વાણી,
રામતણી તુને આણ, પલક પીવા રહે પાણી;
રામતણી તુને આણ, હવે જો જીભ હલાવે,
રામતણી તુને આણ, જો તું ચરણ ન ચલાવે;
રામ આણથી કહે જઈતહિં,જહિં સેન સકળ છે તમતણું,
રાવણે કહાવ્યું રામથી, મહિમા દેખાડ મોટમપણું. ૩૨૬ (૧૪૫)

(સીતા મેલાપ)

કવિ-ઉઠ્યો સુણી આકાશ, અંગદ અતલીબળ આપે,
મહિમા વધારી માન, રામચરણરજ પ્રતાપે;
આવ્યો જિહાં અશોક, અલૌકિક જ્યાં છે વાડી,
દુઃખ નવ વ્યાપે દેહ, ખરી રત્નાકર ખાડી;
બેઠી સીત સ્વરૂપ તિહાં, રૂપ રઢિયાળી શુભ સતી,
પ્રદક્ષિણા દેઈ પાગે નમ્યો, મોકલ્યો છે લક્ષ્મણ જતિ. ૩૨૭ (૧૪૬)
અંગદ-સાંભળજો મુજ માત, વાતમાં એહ વધાઈ,
લક્ષ્મણ સહિત શ્રીરામ, પધાર્યા ભૂપત ભાઈ;
વાનર પદ્મ અઢાર, બોતેર કોટીક સાંધી,
મળ્યો વિભીષણ ભ્રાત, પાજ સમુદ્રે બાંધી;
એ વિવિધ પ્રકાર વિષ્ટિ કરી, ટેર એહની ટાળિયો,
સીતા પ્રત્યે અંગદ કહે, ગઢ લંક વાનરે વીંટિયો. ૩૨૮ (૧૪૭)
સીતા-સીતા કહે સુણ વીર, ધીર થઈ ધીરજ ધરજો,
જોરા..ન જન એહ, કામ ઘણું પાકું કરજો;
લલોપતો નહીં લાગ, શોભે નહીં શૂરા સાથે,

મંદ્રચળ શા મેર, ઉપાડે છે એક હાથે;
કુંભકર્ણ કહેવાય છે કારમો, દેખે તેટલું ખાય છે,
એવું જાણી ઈહાં આવજો, રામ તો મોટા રાય છે. ૩૨૯ (૧૪૮)
અંગદ–(મા૭)કહો તો મેરુ સહિત,ઉદયાચળ હું ઉપાડું,
કહો તો લંકપર લંક, અધિક અવનિમાં ગાડું:
કહો તો ખાણું ક્રોડ, જોધને બાંધી જાઉં,
કહો તો ઈંદ્રજિત કુંભકર્ણ, દૈત્ય સર્વેને સાઉં;
મા કહો તો લંકને લૂટિયે, વસુધા વિપરીત નાંખિયે,
પણ હુકમ નથી હજુરનો, માટે સર્વે સાંખિયે. ૩૩૦ (૧૪૯)
સીતા–છાંનો રે ભડ ભ્રાત, વાત શી કરવી ઝાઝી,
કરો કહ્યું તે કામ, રામ જે વાતે રાજી;
કરતા હો જે કાલ, આજ સવેળા સાધો,
દેખશે કો એક દુષ્ટ, વાયુવત્ વેગે વાધો;
જ્યાં આગન્યા માગી અંગદે, જોધ જાવા લાગ્યો જવે,
રાક્ષસીએ બુમ પાડી ઘણી, જોધ તરવરી રહ્યા તવે. ૩૩૧ (૧૫૦)

(અંગદ સહુ યુદ્ધ)

કવિ–માર માર કરતા મૂઢ, ધીર ધસમસતા ધાયા,
અંગદકેરાં ચરણ, પુચ્છ શત્રુએ સહાયા;
સહસ્ર લાખ કરોડ, હઠીલે હોડે હકાર્યા,
તીડાન તીડનો રાફ, વાનરપર વેદ વકાર્યા;
ત્રાસ પડ્યા ત્રહોવિધતણો, દાવાદળ બહૂ દેશમાં,
દાખું લોકો દશકંધને, લંગુર આવ્યો એક દેશમાં. ૩૩૨
મોકલ્યો એક મહીપત, એંસી લખ જોધા આદે,
બહુ વિધ મેલતો બાણ, વખાણ કરું શાં વાદે !
પ્રાક્રમ કીધું પ્રૌઢ, અંગદને મારવાં મંડ્યો,
રૂઠ્યો તેને રામ, દુષ્ટને દૈવે દંડ્યો;
જીવતો મૂકયો એક જન, કથન રાવણને કહ્યો,
લંકા લૂંટી તારી લંગુરે, બળવંત શું બેશી રહ્યો. ૩૩૩
કરડતો દંત દશકંધ, અસ્વારી આપે કીધી ?
એક પલકે અશોક, વાડી તો વીંટી લીધી;

પકડ્યો પૂછ પ્લવંગ, ઝાપટી ઝીંક્યો જ્યારે,
સમર્યા મન શ્રીરામ, તરત છુટ્યો કર ત્યારે;
ત્યાં જુદ્ધ જોર ,ઝાઝું થયું, હઠીલો હોડે હારિયો,
એ વાત લંકામાં વિસ્તરી, મહીપત મોટો એ મારિયો. ૩૩૪
ધરતી ડોલાં ખાય, કોય વદે નહીં વાણી,
ખબર પોતી જઇ ત્યાંય, રાય રાવણની રાણી;
ઉઠી ફૂટતી શીશ, પૂતને તેઓ પાસે,
મંદોદરી-ક્યમ બેઠો બળવંત, વિપરીત થયું છે વાંસે;
લશ્કર પેઠું સર્વ લંકમાં, ભય તારો તે નવ ગણ્યો,
ઉઠય ઉઠય આળસ તજી, કહે છે તાત તારો હણ્યો. ૩૩૫
કવિ-મેઘરાવણ* મહારાજ, ધજ ફરકાવી તેણે,
ઈંદ્રજિત જશ રૂપ, ઇંદ્ર જિત્યો તો જેણે;
ઢમકાવતો ઢોલ નિશાન,કૃતાંત સરીખો કહાવ્યો,
પિતા પાસ તે પુત્ર, એક પલકમાં આવ્યો;
એક પહોર રણજંગ મચ્યો, કહી ન શકે કોયે કવી,
સંહાર થાય સૃષ્ટિ તણો, શોભા લંક એવી હવી. ૩૩૬

(શ્રીરામની ચિંતા)

પછી લંકમાં ધૂમ, મમત મૂકયો સૌ માને,
રામચંદ્રે તે તણો, કોલાહલ સુણિયો કાને;
રામ-રામે તેઓ હનુમંત, અંગદ લંકામાં અડિયો,
કોપ્યો દીશે દશકંધ, પ્રૌઢ સંકટમાં હશે પડિયો;
બાળક જાણી બીવરાવશે, હાલક હુલક હલહલ હુવો,
કલેવર કળ પડતી નથી, જરૂર ખબર તેની જુવો. ૩૩૭
બહુ વિધ પડે છે ધુમ, બહુ વિધ બણગાં વાજે,
બહુ છૂટે છે બાણ, ઘણાં નિશાન જ ગાજે;
ચોવિધ પડે છે ચીસ, રીશથી રણવટ બોલે,
ધ્રુજે સર્વ ધરણ, દિક્પાળ દિશા દશ ડોલે;
રખે અંગદ માર્યો જતો, રામજી રોશ ધરી રટે,
હનુમંત તમો બેસી રહ્યા, એ તો ગુણગણ નવ ઘટે. ૩૩૮

---

* પા-મેહેરામણ.

હનુમંત-રઘુનાથ પ્રત્યે હાથ જોડી, બલવંતો બોલ્યો,
અંગદ આક્રમી અનંત, ખરો પટંતર ખોલ્યો;
અંગદ સામું જે જુએ, અધિક દૃષ્ટિએ આડી,
શેર નથી ખાધી સુંઠ, નથી જન્મ્યો કો માડી;
શ્રીરામચંદ્ર પ્રતાપથી, એ થર પડાવે સાખને,
દાનવ સઘળા દેહવટ કરે, દશકંધ સરખા દશ લાખને. ૩૩૯
દશરથ તણા કુળ દીપ, સુણો તો કહું એક સાચું,
સુઝે મુજને સત્ય, કિંચિત્ માત્ર નહિ કાચું;
અંગદ ને દશકંધ, વિવાદ કરંતે વઢિયા,
જોરાળા મહા જોદ્ધ, પરાક્રમી પ્રાજે પડિયા;
હશે બૂમ પડાવી બહાદૂરે, ખાતર નીશે તેની ખરી,
જિત નગારાં દેઇને, અંગદ આવે ફોજે ફરી. ૩૪૦
કવિ-મહોકમ દીધો માર, અંગદને રાયે આપે,
ન ગુણે લેખા માંય, હાથ શ્રીરામ પ્રતાપે;
લાખ બોતેર હજાર, તણા તો હંસ જ હરિયા,
વાડીમાં કૂપ વિશાળ, ભૂપ સહુ તેમાં ભરિયા;
બાણી બૂમ પાડી ગયા, ગઢ લંકા ગુણ ગ્રામને,
ઉત્પાત કરીને આવિયો, શરણાંગત શ્રીરામને. ૩૪૧ (૧૫૧)

(અંગદ પ્રત્યાગમન)

દંડવત કીધા દશ વીશ, શીશ નમાવ્યું નેહે,
સુખનું સાગર સર્વે, દૈવત પામ્યા સહુ દેહે;
શીશપર મૂક્યો હાથ, વાતો પૂછી રઘુનાથે,
રામ-વિષ્ટિની કહો વાત, રીઝ થઈ રાવણ સાથે;
સીતાને સહજે આપશે, કે કરવી પડશે ઘણી,
અંગદને એમ પૂછિયું, કોટિ બ્રહ્માંડ કેરા ધણી. ૩૪૨ (૧૫૨)
અંગદ-વાલીસુત કહે વાત, એની મેં કેમ કહેવાયે,
નથી સમજ્યો નરેન્દ્ર, અહંકારી એવો રાયે;
સામ દામ ને ભેદ, કર્યાં તે જુગતે ઝાઝા,
જેમ પથ્થરપર નીર, માને નહિ રાવણ રાજા;
કરગરી કહ્યું મેં કોટિધા, આંચ દેખાડી આત ઘણી,
પેર પેર મેં પ્રીછવ્યો, ડગ્યો નહીં એ લંકા ધણી. ૩૪૩ (૧૫૩)

એક કહિએ તો આઠ, ઠાઠમાં બોલ જ બાલે,
કહે વાનરને વનચર, આપ બળ કરે અતોલે;
ભરચા ભોજન માંય, ચાર કણુ જોયા ચાંગી,
અનેક કહ્યા ઉપદેશ, મન મેં જોયું માપી;
સોઢા ઉપર લીહ જ્યમ, પટકૂળ ગાંઠ જેવી પડે,
રાઢ વિના રાવણુ રીઝે નહિ, માંગી સીતા તો નહિ જડે. ૩૪૪ (૧૫૪)

કવિત

છત્રપતિકો છત્રપતિ, નરેન્દ્રકો નરપતિ,
રુડી કર્મરેખા રતિ, ભુપતિ મન ભાવનહેં;
નમે નિત્ય નાગપતિ, સેવે સિન્ધુ સાધુ સતી,
ખગપતિ સર્બે, ગુનીજન જશ ગાવનહે;
જગ્નજાગ કરે જતિ, આશિશ નિત્ય દે અતિ,
રતિપતિ જેસો રંગ, લંકપતિ (કી) લાવનહે;
જિતે નહિ કોય વાકુ, દશરથ કે નંદન પાખી,
પંચાશ કોટકેરો પતિ, રાજેંદ્ર એ રાવન હે. ૩૪૫ (૧૫૫)

(રામ-રાવણ યુદ્ધ)

છપ્પા

મુખે ન બોલ્યા રામ, વિશ્વાસ મૂક્યો મન સાથે,
રાવણુ સરખું રત્ન, હણુવું પડશે મુજ હાથે;
આવ્યો ત્રિભીષણભૂપ, આવ્યો જશ જાંબુવંતો,
આવ્યા નલ નીલ સુગ્રીવ, આવ્યો હઠ કર હનુમંતો;
મહારાજ વિચાર મનમાં કરચો, જે ચિત્ત લહે નહીં ચાતુરી,
સૌ સૈનક કહે સ્વામી સુણો, "દેવ તેવી કરો પાતરી." ૩૪૬ (૧૫૬)
દીધા દદામેં ધાવ, દેવ દાનવપર કોપો,
લંકા ગઢ દરબાર, રામે રણુસ્તંભજ રોપ્યો;
થઈ પુષ્પની વૃષ્ટ, દેવ અમૃત ઘન વૂઠ્યા,
રાવણુ રોળાશે રણ, નવ ગ્રહ બંધથી છૂટ્યા;
લંકા ગઢ વાનરે વીંટિઓ, પોકાર પુર ખાંવે પડ્યો,
રાવણુ તે દેડે હરખિયો, રણુજંગ રચી જુદ્ધે ચઢ્યો. ૩૪૭
હાલક હુલક હલકાર, લંકાગઢ જોરે ઝાંઝા,
અનમી અહંકારી અજિત, ચઢ્યા મહીપતની માંઝા;
સુભગ સુધર્મ સુબુદ્ધ, વીર બે જુગતે જોડા,

રામ લક્ષ્મણ લઘુવેશ, પૂર્ણ પ્રતાપિક પ્રૌંઢા;
શેષ નાગ લાગ્યો સળકવા, દિક્પાળ દશ ડોલી પડ્યા,
બ્રહ્માંડ ગડગડ્યું ધ્રુજી ધરા, રામ રાવણ જુદ્ધે ચઢ્યા. ૩૪૮ (૧૫૭)
થયો જવ ઉલ્કાપાત, વાત મંદોદરીએ જાણી,
સતી શિરોમણિ નાર, રાય રાવણની રાણી;
આવી ત્યાં કર જોડ, કથન કંથ આગળ કહેવા,
મંદોદરી–રુઠયો જ્યારે રઘુનાથ, ઠામ કીયો પછી રહેવા ?
ભૂલો છો કેમ ભૂપત થઈ? રાય વિચારો રીતને,
રાણી કહે રીઝવો રામને, સોંપો માત સતી સીતને. ૩૪૯ (૧૫૮)
રાવણ–રાણીને કહે રાય, દીસે ગતિ તારી ઘેલી,
અંગદ વિષ્ટ કાજ, પ્રીત કરવાને પેલી;
શીશ માટે એ રીત, લાવ્યો છું લક્ષવસા એ,
વગર રાઢ વઢવાડ, આપું કયમ એહ દશાએ ?
બોલ બોલ્યા જે છે રાવણે, અફળ જતે અનરથ થશે,
નિશ્ચે નાર નમવું નથી, હોનાર હશે તેવું થશે. ૩૫૦ (૧૫૯)
મંદોદરી–ઘેલા કંથ કુબુદ્ધ, થકી તે એ શું કીધું!
સૂતો જગાડ્યો સિંહ, મોત વણ માગ્યું લીધું;
અજિત રામ ન જિતાય, અજિત લક્ષ્મણ કહેવાયે,
દશ શીશ ભૂજ વીશ, રોળાશે રાવણ રાયે;
લંક વિભીષણ સ્થાપશે, એટલું એને કામ છે,
રાજ રાવણ તારું ગયું, સ્વામી સામળ રામ છે. ૩૫૧
રાવણ–ફટ ફટ રાવણનાર, વાત કહું છેલ્લી છાની,
આપણે બે એકાંત, મારે મન મનની માની;
પૂર્વ જન્મની વાત, સારી પેરે મુજ સૂઝે,
કોય ન જાણે અન્ય, બુદ્ધિવંતા નર બૂઝે;
દાનવ કીધી દેવતા થશું, ધાવ દદામે દેઇશું,
જિતશું તો જશ થશે, નહિતર વૈકુંઠ સેઇશું. ૩૫૨
મંદો–સાબાશ રાવણરાય, સાબાશ એ બુદ્ધિ તારી,
સાબાશ હઠ હિમ્મત હોડ, હવે નિશા થઈ મારી;
આદ્ય અંત એવું મન, રામ હદેમાં રહેજો,
અહંકાર એથી લક્ષ કોડ, નરેંદ્ર નકારો કહેજો;

માનુની કહે એવું માળિયે, જુદ્ધ જોઉં છું તાહરું,
કાયર થશો મા કંથડા, વચન માનો એ માહરું. ૩૫૩
કવિ-વચન ચઢાવ્યું શીશ, ઈશ સમર્યા એક ચિત્તે,
રાવણે પેરિ માળ, રાજ રાજેશ્વર રીતે;
દાવે મોકલ્યો દૂત, પૂત દશરથના સાથે,
કાયર બેઠાછ કયમ ? લડો હેતે મુજ હાથે;
લાવ્યા લંગૂર રીંછ વાનરાં, ક્રોડવાર શું કહું કથી ?
જિસાં છે આપે અળશિયાં, શેષનાગ દીઠા નથી. ૩૫૪
સામસામાં રણતૂર, શૂર સંગ્રામે ચઢિયા,
નેવું દિવસ નિઃશંક, વીર વિવાદે વઢિયા;
વરણવે શત યુગ શેષ, તોય પૂરું નવ થાયે,
એક પાસે શ્રીરામ, બીજે શ્રીરાવણ રાયે;
રામે જાણ્યો રણજિત એ, જનુની એક રાવણ જણ્યો,
એકાણું દિવસે એક બાણથી, રામ હાથે રાવણ હણ્યો. ૩૫૫
અનમિયે મૂક્યો અહંકાર, રામ રાવણને જોઈ,
નથી જન્મ્યો કો સુભટ, નિશા સર્વની હોઈ;
રાવણનો રણજંગ, દીઠો તે અચરત અડિયો,
એ માટે અવતાર, પ્રભુને લેવો પડિયો;
ભગત શૂર ભૂમિ પતિ, બળિયો બહાદુર ઘણો,
સામળ કહે શ્રીરામજી, હઠીલો હિમ્મતે હણ્યો. ૩૫૬
રાવણ પામ્યા રાજ, અવિચળ પદવી આપે,
વિભીષણ પામ્યો લંક, પૂર્ણ તે પુણ્ય પ્રતાપે;
મળ્યાં રામને સીત, વિજોગ ભાગ્યા તે તનના,
દુંદુભિ વાગ્યાં દેવ, મનોરથ પહોંચ્યા મનના;
સીતા લેઈ સિધારિઆ, દર્શન અયોધ્યા ગામનું,
જય જયકાર જગમાં થયું, રાજ થયું શ્રીરામનું. ૩૫૭
મળ્યાં માત ને ભાત, મળ્યા ભરત ભાવિક ભાઈ,
વિતક વર્ષો બે બાર, તણાં તે કહ્યાં માઈ;
હનુમાન તણી હિમ્મત, સુણીને મોટમ મેલી,
વૂઠ્યા અમૃત મેહ, રંગ રૂડાની રેલી;
છત્ર ધરાવ્યું રામજી, લક્ષ્મણ ચમર કરે જિહાં,
સામળ કહે શોભા ઘણી, મેહ માગ્યા વરસે તિહાં. ૩૫૮

રામચરિત્ર પવિત્ર ગાય, જે નર ને નારી,
ઇકોતેર પચ્યા સહિત, અધિક પામો ઉદ્ધારી;
દૂધ પુત્ર ઘરસૂત્ર, પુરંદર પદવી પામે,
જન્મ મરણ જંજાળ, વેદના સઘળી વામે;
શ્રીરામચંદ્ર કૃપા કરે, ઈશ્વર પદવી આપે અતી,
સામળ કહે સેવો સહુ, રામ લક્ષ્મણ સીતા સતી. ૩૫૯

દોહરો

શ્રોતા વક્તા સાંભળો, કહે કવિ કર જોડ;
સામળ કહે બોલો સજ્જન, જેજે શ્રીરણછોડ. ૩૬૦

અંગદ વિષ્ટિની પૂર્તિ

વિ. સં. ૧૮૦૨ માં લખાયલી એક પ્રતમાં નીચે પ્રમાણે કાવ્યો છે. તે ઉપયોગી જણાવાથી અત્રે આપેલાં છે. એમાં અંગદ વિષ્ટિના દુહા, ચોપાઈ, કવિત્ત, છપ્પા, ઝુલણા વગેરે મળીને ૧૬૪ નો આંકડો થાય છે. વ્રજભાષામાં રચેલો ભાગ બહુ થોડો છે. તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે સામળભટ્ટે અંગદવિષ્ટિ પહેલાં નાની અને ગુજરાતી ભાષામાં રચેલી હોવી જોઈએ. તે પછી રખીદાસને ઘેર ભાટ ચારણોના સમાગમમાં આવ્યા પછી વીર રસના અંશ તરીકે તેમાં વ્રજભાષાનાં કાવ્યો ઉમેરેલાં હોવાં જોઇએ; તેમ જ જૂદી જૂદી પ્રતોમાં કૂલ પદો-કાવ્યોનો આંક જૂદો જૂદો મળી આવે છે. તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે પાછળના લેખકોએ પણ તેમાં ઘણો ઉમેરો કરેલો હોવો જોઇએ. ગ્રંથનું પૂર એટલું બધું વધી ગયું કે મૂળ કેટલું, સામળનું પોતાનું ઉમેરણ કેટલું, અને બીજાઓનું ઉમેરણ કેટલું તેનો તોલ કાઢવાનું અશક્ય બને છે.

આ વિષય ઉપર સાહિત્યના અભ્યાસીઓએ લક્ષ આપવું જોઇએ. સં. ૧૮૦૨ ની પ્રતમાં અંગદ વિષ્ટિનું રચ્યા વર્ષ સં. ૧૭૯૯ નું છે, એટલે કાવ્ય રચાયા પછી ૩ વર્ષના અંતરમાં લખાયલી મજકુર પ્રત છે; માટે તે વિશેષ વિશ્વાસ લાયક ગણાય. આ કાવ્યમાં કૌંસમાં જે અંકો મૂકેલા છે તે ૧૮૦૨ ની પ્રત પ્રમાણે છે. તેમાં ઉપસંહારનાં પદો નીચે પ્રમાણે છે.

તે જ પ્રમાણે મંદોદરી સંવાદ અથવા રાવણ-મંદોદરી સંવાદ સંબંધમાં પણ ઘણો પાઠભેદ જોવામાં આવે છે, અને જૂદી જૂદી પ્રતો તપાસતાં તેમાંનો થોડો ભાગ તો મૂળ અંગદવિષ્ટિનો ભાગ હોવો જોઇએ એવું મારું માનવું છે; અને પાછળથી તેમાં કવિ સામળે કે અથવા બીજા કોઇએ થોડો ઉમેરો કરીને તેટલો ભાગ છુટો પાડેલો હોવો જોઇએ. ૧૭૯૯ માં રચેલી ૧૬૪ કડીવાળી અંગદવિષ્ટિમાંની ૧૬૦ મી કડીમાં "મંદોદરી સંવાદ" એટલા શબ્દો આવેલા છે. તે ઉપરથી કવિએ પોતે એ નામનો સંવાદ રચી પ્રથમ અંગદવિષ્ટિમાં ઉમેરેલો હોવો જોઇએ, અને તે પછી તેણે પોતે કે અન્ય કોઇ શિષ્ય કવિએ અથવા અનુયાયીએ તેમાંથી મજકુર સંવાદ છુટો પાડી તેમાં પણ વધારો કરેલો હોવો જોઇએ; એવું અનુમાન થઈ શકે છે. "મંદોદરી સંવાદ" એ નામ બદલી "રાવણ મંદોદરી સંવાદ" એ નામ કોઇએ પાછળથી પાડેલું લાગે છે. આ આખો પ્રશ્ન વિચારણીય છે.

મંદોદરી સંવાદ સ્ત્રી મહિપલસું થાકી,
રીઝયો નહિ એહ રાય, પેર જેને મન પાકી;
રણ ચઢિયા શ્રીરામ, સ્કંધ દશે રાવણના કાપ્યા,
વાસ વસ્યો વૈકુંઠ, અવિચળ પદવી આપ્યા;
રાજ્ય વિભિષણકું દીધો, સંકટ તેહનાં ભાંગ્યાં,
પુષ્પવૃષ્ટિ વસુધા થઈ, દેવ દુંદુભી વાગ્યાં. ૧૬૦
સીતા વાળી શ્રીરામ, આપ અયોધ્યા આવ્યા,
ભાવે ભેટયા ભરત, મુક્તાફળ વેદ વધાવ્યા;
કરી વિનોદે વાત, માત ત્રણ હેતે મળિયાં,
આનંદ ઓઘ અપાર, સંકટ સહુનાં ટળિયાં;
ઘેર ઘેર વધાઈ વધામણાં, કોડ દીવાળી કામનાં,
સામળ કહે સુખ સાગર અધિક, જ્યાં રૂડાં રાજ્ય શ્રીરામનાં. ૧૬૧
શ્રીરામચરિત્ર પવિત્ર, સાંભળે નરવર નારી,
મનવાંચ્છિત ફળ પામે, ઉતરે ભવ જળ પારી;
ભક્તિ મુક્તિ ભરપુર, ચતુર્ધા ફળ સુખ પામે,
જન્મ મરણ જંજાળ, વેદના સઘળી વામે;
અષ્ટ મહા સિદ્ધ નવ નિદ્ધ, વિધવિધ વિલાસ સુખસંપતિ,
સામળભટ કહે સૌખ્યમાં, દેહ દુખ વામે દંપતિ. ૧૬૨
સંવત સત્તર શુભસાર, નેત જોતાં નવાણું,
વૈશાખ માસ મહા સુદ્ય, શુદ પંચમી પરમાણું;
આર્દ્રા રવિવાર, ગ્રન્થ પૂરણ એ કીધો,
શ્રીરામચંદ્ર પરતાપ, સિદ્ધ શારદાએ દીધો;
શ્રીગુરુચરણ પરતાપથી, શ્રી શિવ શક્તિ રૂદે રહે,
શ્રીગોડ માલવી વિપ્ર શુભ, વિરેશ્વર સુત શામળ કહે. ૧૬૩
શ્રી ગુણ ગુર્જર ગામ, નામ નવખંડે જાણે,
શ્રી શુભ સાબર તીર, મુનિવર મહિમા માણે;
વેંગણપુરમાં વાસ, દાસ સહુ કવિતા જનનો,
નાનાભટનો શિશ, સેવક શ્રી શિવ મનનો;
ભક્ત સો બ્રાહ્મણ તણો, સુબુધિ સદગુરૂ સેવનો,
પ્રવ સામળ કહે કરગરી, એ મહિમા શ્રી મહાદેવનો. ૧૬૪

(૨)

એક બીજી પ્રત જેમાં પદની સંખ્યા ૩૮૪ની છે, તેમાં ઉપરનો ઉપસંહારવાળો ભાગ નીચે પ્રમાણે છે. તેમાં અંગદવિષ્ટિ રચ્યાનું વર્ષ સંવત ૧૮૦૮ આપેલું છે. અંગદવિષ્ટિ ૧૭૯૯ માં રચાઈ ત્યારે તેની પદસંખ્યા ૧૬૪ ની છે જ્યારે ૧૮૦૮ માં રચાઈ ત્યારે તેની પદસંખ્યા વધીને ૩૮૪ થઇ છે. આ બેવડાથી પણ વધારે ઉમેરણ કોણે કર્યું હશે? ૩૮૪ પદો (કડીઓ) વાળી અંગદવિષ્ટિની પ્રત સંવત્ ૧૯૪૨ માં છપાઈ છે. આમાં રાવણમંદોદરી સંવાદની ૨૦-૨૨ કડીઓ મૂળમાં દાખલ થયેલી છે.

છપ્પો

શ્રી ગુર્જર ગુણ દેશ, પવિત્ર પુર સાગર તીરે,
ભરતખંડ જંબુ દ્વિપ, નિર્મળ શુભ ગંગા નીરે;
શ્રી ગોડ માળવી વિપ્ર, વિશ્વેશ્વર શુભ ધામે,
લાધાજીનો બાંધવ, શામળજી નિર્મળ નામે;
(વળી) પિતા પુરૂષોત્તમ તણો, સેવક શ્રી રામનો,
કર્તા હર્તા શ્રી રામજી, હું તો કિંકર કવિ કામનો. ૩૮૩
સંવત્ અઢારસો ને આઠ, આસો શુદ દશમી દીસે,
રૂડોવાર રવિવાર, અફલ આપી શ્રી હરીએ;
રામચરિત્ર રસ રૂપ, મોક્ષ વર્ણો એ મહિમા,
ચૌદ વિદ્યા ચાર વેદ, શાસ્ત્ર તણી એ સિદ્ધા;
ત્રણુસેં ચોરાશી કવિત્ત રસ, કહે શામળભટ્ટ કવિ,
(જો) રામચરિત્ર રૂદે ધરે, નવ નિદ્ધ પામો નવી નવી. ૩૮૪

(દોહરો)

શ્રોતા વક્તા સાંભળો, કહે કવિ કર જોડ;
શામળભટ કહે બોલજો, જે જે શ્રીરણછોડ.

(૩)

આ અંગદવિષ્ટિનું કાવ્ય છાપતી વખતે નીચે લખેલી પ્રતો મારા જોવામાં આવી હતી. તેમાંથી યોગ્ય લાગ્યો તે સુધારો કરી લીધો છે. પાઠભેદ ઘણા હોવાથી તે સર્વ નોંધ્યા નથી. નીચે દર્શાવેલી વિગત ઉપરથી કાવ્યમાં કેમ વધારો થતો ગયો તેનો કંઈક ખ્યાલ વાંચનારને આવશે એમ ધારીને તે આપી છે.

	રચ્યા વર્ષ	લખ્યા વર્ષ	પદ સખ્યા
(૧)	૧૭૯૯	૧૮૦૨	૧૬૪
(૨)	૧૭૯૯	૧૮૭૩(?)	૩૧૧
(૩)	૧૮૦૮	૧૮૭૩	૩૨૭
(૪)	૧૮૦૮	નથી	૩૪૪
		છપાયા વર્ષ	
(૫)	નથી	૧૯૪૧	૩૫૪–૫૬
(૬)	૧૮૦૮	૧૯૪૨	૩૮૪

અંક બે વાળી પ્રતમાં પદ સખ્યા ૩૧૧ છે. તેમાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે. ૩૮૪ આંકવાળી પ્રતમા પણ શબ્દો તે જ છે, માત્ર સંખ્યાદર્શક શબ્દો બદલાયલા છે.

ત્રણુસેં અગિયાર કવિત્ત રસ, કહે શામળભટ્ટ કવિ;
શ્રીરામચરિત્ર રૂદે ધરે, તે નવ નિધ પામે નવી.

ઉમેરણ કેમ થતું આવ્યું હશે તે આ ઉપરથી વંચનારને સેહેજમાં સમજાશે. (ન. ઈ. દેશાઈ

રાવણ મંદોદરી સંવાદ

મંગલાચરણ

દોહરો

શ્રીસરસ્વતિ મતિ દેવણી, ઉત્પત ગત રતિ પલ;
શ્રુતિ સ્મૃતિ અદ્દભુત ધૃતિ, દે મા રુડી મલ. ૧

ચોખરો

માત મયા કરો બરદ બાંહિ ધરો, સર્વ સંકટ હરો ઈશ આતા,
ભોજ્યભાવે ભરો ખેલ રાખે ખરો, ઠેઠ ઠામે કરો સુખસાતા;
નેહ આણો નરો પલક નહિ તે પરો, એહ છે આશરો માન માતા,
સાચ સામળ ભણે વેદ વાયક તણે, આપણે એક એ દેવી દાતા. ૨
પ્રેમથી પૂજીયે સ્નેહથી સુજિયે, જોરથી ગુંજીયે દેત દોટી,
મેરથી માણિયે અંતરે આણિયે, જુગતથી જાણિયે ચિત્ત ચોટી;
પ્રીત પરમાણિયે વિશ્વ વખાણિયે, આણિયે નહિ દલે ખાંત ખોટી,
સામળ કહે સેવિયે દેવની દેવી એ, મો શીર ગાજતી માત મોટી. ૩
ધર્મ દઢ ધીર તું નિર્મળો નીર તું, વીરનો વીર તું ભાગ્ય ભારી,
શાસ્ત્રનો સાર તું તેજ અંબાર તું, જગતનું જોર તું સિદ્ધ સારી;
વાણીમાં વેદ તું ભ્રાંતમાં ભેદ તું, મૂળમાં મેદ તું વૃષ્ટિ વારી,
કુટવાળ કાશી તણો ભાવે સામળ ભણ્યો, જે ભૈરવાનંદ આનંદકારી. ૪

છપ્પા

શિવ સરીખો તાત, માત ઉમિયા છે જેની,
લક્ષ લાભ શુભ સુત, રિદ્ધ સિદ્ધ તનયા તેની;
ક્ષેમ કલ્યાણ જામાત્ર, પાત્ર અષ્ટ સિદ્ધિ દલ દાસી,
ત્રિદશ આદે દેવ, શેવ નવ નિધ ઘરવાસી;
પિતા પંચાનન કહ્યુ, ષડાનન વડો બાંધવ ભણું,
ગજાનન ગુણ આગળો, પ્રથમ ધ્યાન ધરું તે તણું. ૫

શ્રીગુરુ વંદુ ચરણ, શરણ રહું શુભ રીતે,
બ્રહ્મા વિષ્ણુ ઈશ, દિગપત્ય પૂજું પ્રીતે;
શ્રીપત્ય ગુરુપત્ય સત્ય, મત્યથી માન જ માગું,
આદ્યશક્તિ ઉમયાય, પાય લક્ષ્મિવર લાગું;
કવિ કીધા લક્ષ કોટીધા, મયા કરો માગું મતી,
સામળ કહે સિદ્ધ પામીએ, જો કરે કરુણા સરસ્વતી. ૬

ચોખરો

તીર સરયૂ તણાં નિર શોભે નિર્મળાં, દિવ્ય દીલિપ ગુણ ગાન ગાયો,
રઘુરાજ મહારાજ અજરાજ અજિતએ, પ્રાક્રમી પુરુષ પ્રતાપ પાયો;
અજોધ્યાપતિ ભૂપતિ દેવ એ દશરથી, કોટિધા કોટિ કલ્યાણ કહાયો,
ત્રીલોક જન તારવા અધમ ઉદ્ધારવા,જનેતા ધન્ય જુગનાથ જાયો. ૭
ઈશનો ઈશ જગદીશ એ જગતનો, ભક્ત બ્રહ્મા સમા રંગ રાતા,
કોટિ બ્રહ્માંડ મંડાણ સૃષ્ટિ તણો, વેદ વરણવિ ગુણ ગાન ગાતા;
લાયક લઘુ લક્ષ્મણો સત્ય સુલક્ષણો, માન મહા મૂલ્ય કૌશલ્ય માતા,
સ્વામિ સામળ તણો નામ મહિમા ઘણો, રામજી મુક્તિપદ દિવ્ય દાતા. ૮
કોટિ કંદર્પ તો માન મૂકી રહ્યા, ઈશ ઉપર જાય વિશ્વ વારી,
શેષ મહેશ કો લેશ લહે નહીં, વેદ ભેદે નહીં ભરમ ભારી;
જનક ઘેર જાગમાં માગ મૂકાવિયો, પરણિયા નિર્મળાં સીત નારી,
નવ ખંડના નરપતિ છેક જે છત્રપતિ, પત્ય મૂકી ગયા હોડ હારી. ૯

દોહરો

આગના અપર માતકી, ગુણનિધ છોડો ગામ;
સંગ સીત લક્ષ્મણ લિયે, રણમાં નિક્સો રામ. ૧૦

કવિત

શ્રી સાહેબ બડે સિંધુ, બોહો ગુણશે બંધુ,
અવની પત્ય ઈંદુ આપ, સતી સીત સંગકું;
ધનુષબાણ પાણ લીયે, જટાજુટ મુગટ કિયે,
દિવ્ય ભક્ત દાન દિયે, આભૂષણ અંગકું;
જગતમેં લાયક જોરે, વજ્ર લંગોટ કછોટે,
મોટે છોટે વીર દો, રાજસ ગુણ રંગકું;
સામળ કહે સાહક, લક્ષ્મણસેં લાયક,
નરપત્યસેં નાયક, આયે ગોતમજી ગંગકું. ૧૧

છપ્પો

કબહુક. તીરથ નાથ, કબહુક જાતર જોણે,
કબહુક તપસુ રીઝ, બીજ બૃક્ષ પુન્ય કે બોણે;
કબહુક મૃગ્યા હારે, ઘેર આનંદે આવે,
કબહુક વાદે વરત, અમૃતફળ બનમેં પાવે;
અતિ અતિ આનંદ અહર્નિશા, સુખ સાગર શોભિત સહૂ,
મહારાજ મૂળ એ મોક્ષકો, ઈસબિધ દિન બીતે બહૂ. ૧૨

(સુર્પનખાનું નાક છેદન)

દોહરા

ખાંત બડીસેં ખેચરી, સુર્પનખા શુભ રૂપ;
દેખી દિવ્ય દાતા બડે, ભાગ્ય નિધિસેં ભૂપ. ૧૩
આઈ રૂપ સબ ફેરકો, લછર્નકું રઘુરાજ;
નાક કટાયો પ્રેમસુ, લછમન બીરકે હાથ. ૧૪

ચોખરો

રૂપ અનુપ સોહામણું નીરખીને, ભામણાં લેતી એ ભામિની ભેદી,
સૂર્પ-વેદ મુજને વરો નાર નિશ્ચે કરો, તો ઠરો ઠામ આ સુખ દહાડી;
રામ-રામ કહે રાંડ એ કામ મારું નહીં, લક્ષ્મણુ સાથ વર વાદ વેદી,
કવિ-કહે સ્ત્રી દેખતાં પ્રીછ્યો પેખતાં, નાંખ્યાં નાક ને કાન બે છેદી. ૧૫
ચિત્તમાં ચળચળી કાપતાં કળકળી, ગળગળી ગાત્રમાં ત્રાસ પેઠો,
રીસની રકમાં નાર નિઃશંકમાં, લાજતી લંકમાં દેતી દોટો;
સૂર્પ-કામનિ તુજ કારણે બળ કરી બારણે, લાવતાં એહ અધિપત્ય એઠો,
તોલ તુજ શું રહ્યું નાક નિશ્ચે ગયું, રાવણો રાંડવો થઈને બેઠો. ૧૬

દોહરો

કવિ-દેખી દશાનન દુઃખે હુવો, કિયો આપસેં કોપ;
રાવણુ-કોણે કામ એસો કિયો, લાજ શરમકું લોપ. ૧૭

ચોખરો

સૂર્પ-કંદર્પ કોડામણા નંદ બે નાનડા, દેવ દશરથ તણા પુત્ર મોટા,
ધનુર્ધર ધીરમાં વીર અધિ વીરમાં, રામ શ્રી લક્ષ્મણો જુગલ જોટા;
સુંદરી સંગમાં રીઝતા રંગમાં, અંગે અતિ ઉજળા હાઠે ચોથા,
નાર એ લિજિયે ભ્રાતને દિજીયે, તે થકી તેમણે ટેક તોડા. ૧૮

દોહરો

મરદ મુછ હોય મુખ પરે, તો મરદામી માંણ;
સીત સ્વરૂપ સોહામણી, માનિની મંદિર આણ. ૧૯
નારી જાણે નેહથી, આપઘાત કરું એન;
જાણું મુજ જનુની જણ્યો, તું બંધવ હું બેન. ૨૦

ચોખરો

કવિ–છેકથી નાગ જેમ હોય છંછેડિયો, વાઘ વકારિયો ચિત્ત ચહાતું,
હઠે જેમ હાથિયો સાંઢિયો સાખિયો, ભાયિયો બીડિયો ધીર ધાતું;
રીસ બોહો રાખતો ભૂંડું મુખ ભાખતો, તેહને તાકતો જોરે જાતું,
પ્રતિજ્ઞા પાંકતો બળ ઘણું આંકતો, નાર તે લંકમાં કાળ લાવું. ૨૧

(સીતા હરણ)

છપ્પા

મારવલો એક મરિચ, લક્ષથી સાથે લીધો,
કૂડ કપટ ને કર્મ, કુરંગ કનકનો કીધો;
મહિમા જો એ મૂખ, સુખ અતિ રૂપ અનેરે,
ત્રણ ચરણ એક વદન, સદન એક સન્મુખ સારે;
જ્યાં સીતા સારે પાસે રમે, સારંગ સમીપ આવી અડ્યો,
મોહન રૂપ મકરંદ મૃગ, પ્રેમદાની દૃષ્ટે પડ્યો. ૨૨
સીતા–રહો રઢિયાળા રામ, કામ કહું તે કીજે,
ધનુષ બાણ ગ્રહો પાણ, પ્રાણ કુરંગના લીજે;
ત્વચા તણી તરતીબ, પાંગરણ પેરું પ્રીત્યે,
કવિ–હઠ લઇ બેઠાં હોડ, કોડ રામાની રીત્યે;
તવ રાજીવલોચન રામજી, કોડ વાર કહે કથી,
રામ–કુરંગ કનકનો કામિની, બ્રહ્માએ સરજ્યો નથી. ૨૩

દોહરો

કવિ–રામા રોયણ રીસથી, નયણે ભરિયાં નીર;
રામ હદે રીઝ્યા ઘણું, ધનુષ ચઢાવ્યું ધીર. ૨૪

છપ્પો

મારી આણું એ મૃગ, કામિની પર કરુણા કીધી,
સોંપ્યાં લક્ષ્મણને સીત, આણ અવની પર દીધી;

ચાલ્યા ચતુરસુજાણુ, બાણુ સાંધી અતિ રીશે,
મૃગે કર્યો પોકાર, ચિત્ત અતિ નાંખી ચીસે;
મૃગ–ધાઓ ધાઓરે લક્ષ્મણા, નિકટ મોત આવી મળ્યું,
કવિ–શૂળી સમુ સંકટ થયું, જવ સ્વર સીતાએ સાંભળ્યું. ૨૫

દોહરા

સીતા–દેવર! દીનપણું કર્યું કે, સત્વર શૂરા થાઓ;
હૃદે નામ લઇ રામનું, વીરા વારે ધાઓ. ૨૬
લક્ષ્મણુ–સીતા શે સમજો નહિ, એહ વાત નવ હોય;
રંજાડે જે રામને, જુગમાં જન્મ્યો ન કોય. ૨૭
કવિ–શ્રી બુદ્ધે સીતા થર્યાં, પરઠી પાપે પેર;
સીતા–રામ રહે જો રણ વિષે, તો ધરુણી રાખું ઘેર. ૨૮

ચોખરો

બોલ વાગ્યા બહુ બાણ બિહામણા, દિલ થકી દુ:ખ અતિ આણી દાવો,
ધનુષ ગ્રહી ધીર ધાયો ઘણું ધસમસ્યો, કામિની વાતથકી ક્રોધ કહાવ્યો;
દુષ્ટ રાવણુ તવ દિલ થકી રીઝિયો, લાગ પામ્યો પોતે ફેર ફાવ્યો,
કુડથી કાપડી વેષ વપુએ ધર્યો, માંગવા મધુકરી તરત આવ્યો. ૨૯

દોહરા

રાવણુ–આપ હે ઇશ્વિરી આ સમે, મધુકરી ભર ધરી પ્રેમ;
ભુખ્યો તરસ્યો વન ભમું, ઈશ્વરનો ધરુ નેમ. ૩૦
સીતા–સતી કહે જતી સુણો, પતિએ પરઠી આણ;
રતિ રતિ ચરણુ ચાલે નહિ, જોગી મનમાં જાણ. ૩૧

ચોખરો

કહે પછી કાપડી બુદ્ધ કરી બાપડી, પાવડી ઉપર પાગ મેલો,
રા–ભુખ લાગી ઘણી આવિયો તમ ભણી, સીત સતિ શાણી તુજ વાસ વેલો;
કવિ–બાઇએ તોરણે આવવા કારણે, પારણે પોષવા પાગ મેલ્યો,
જોરથી ઝાલિયાં ખંધપર ઘાલિયાં, રોળિયાં રોષે ને રણે રેળ્યો. ૩૨

છપ્પો

સીતા–હાહાકાર કરી પડી, રે પાપી રે દુષ્ટ,
સતીપર કુદષ્ટિ કરી, ધિક્ ધિક્ તારી બુદ્ધ;

વંશ વિદારણ તું સમો, નથી જન્મ્યો અબુધ,
જશે નિકંદન તાહરૂં, વાણી બોલ્યાં ગૂઢ;
વલવલે વિનતા વંન, મનમાં દુઃખ ધરે છે,
ચાલ્યો લેઈ પાપિષ્ટ ત્યાં, કામ કુડું જ કરે છે. ૩૩
કવિ–પિશાચ સંચ પરપંચ, કરી પર નાર હરે છે,
ખાંધે બેઠી બાળ, અતિ આક્રંદ કરે છે;
* * * * *
* * * * *
રોતી સતી રહે નહીં, મંદ મતિએ હેત હર્યાં,
વંઠ વાત એકે કરી, જઈ લંકમાહિ લાયક ધર્યાં. ૩૪

(લંકામાં સીતાજી)

કવિત–દોઢ

રાવણ–સીતાજી સયાણી, રામજીકી રાણી, અધિક જોર આણી,
માનિની મંદોદરી માન, કામ જોર કીનો હે;
જોરાવર જાણી, મહિપલ મેં માની, એસીદલ આની,
પાની મમાયો વાકે, સુખ સબે લીનો હે;
ઠાઠ એ ઠરાની, બાટ મેં બિરાની, ભાગ્યસેં ભરાની,
સરાની સાતા સબ, ચિત્ત એહ ચિન્યો હે;
ભગિનીકું ભયાની, ઘેર મ પહેંચાની, અંતરમેં આની,
તાનકી મલાયો તહાં, ધાયો ધાયો દીનો હે. ૩૫

ચોખરો

મંદોદરી–પ્રેમદા પેખતા પરખ પામે ઘણો, ચેતના આણુરે ચિત્ત ચાડે,
સીતા સાટે ઘણું સાલ તું લાવિયો, પરહિયું પાપ તે જોર જાડે;
ત્રિલોકપતિ નાથની સાથ શત્રુ થયો, કનકનો કોટ એ સત્ય પાડે,
કહે છે મંદોદરી કંથ કૂડું કર્યું, માનિની મૂળ સમૂળ કાંડે. ૩૬

દોહરા

રાવણ–પ્રેમદા તુજ બુધ પાનિયે, કર કર કામિની કામ;
સત જોજન સાયર તરી, રેષ ન આવે રામ. ૩૭
કવિ–શોક તજાવા સીતનો, હરખ થવા મન હામ;
મૂકયાં આપ અશોકમાં, નિર્મળ જેનું નામ. ૩૮
કરૂપ ઘણું કલક્ષણી, બોહો બિહામણી બેલિ;
રાક્ષસિયો રંજાડવા, માનિની ચોકી મેલી. ૩૯

(રામ વિલાપ)

છપ્પો

કારમો જે કુરંગ, અલોપ થયો તે અંગે,
શ્રીલક્ષ્મણ શ્રીરામ, સ્થાનક આવ્યા બે સંગે;
કળકળતા દીઠા કાગ, બગ શોભ્યા શ્યામ સાને,
દુઃખ દાવાનલ દેહ, રમા નવ દીઠી રાને;
આકુળ વ્યાકુળ અતિ ઘણું, પગલાં જોતા પંથે પળ્યા,
ચિત ચેતન ચંચળ થયું, ધરણીપત્ય ધરણી ઢળ્યા. ૪૦

દોહરો

ડગમગ કરતા ડગ ભરે, રામ લક્ષ્મણ ભડ વીર;
વિલાપ કરંતા વલવલે, ધારણ ન રહે ધીર. ૪૧

ચોખરો

લ–જોગથી કહે જતી માનિયે મહિપતિ, માન મેલ્યે ક્યમ કામ થાશે ?
પાતાળમાં પરવરું સ્વર્ગમાં સાંચરું, શોધશું સર્વ વિશ્વ વાસે;
મુરજાદમાં માનવી દેવ ને દાનવી, ત્રિલોકમાં તસ્કરો સર્વ ત્રાસે,
દુષ્ટ પાપિષ્ટને દંડ બોહો દેઇશું, નાર હરી કુણ નર સુખિ થાશે ? ૪૨

(સીતાની શોધ)

છપ્પો

કવિ–ધારી દ્રઢ મન ધીર, થીર બેએ પથ લીધો,
રૂષિમુખ પર્વત તરત, સુગ્રીવ સહોદર કીધો;
વાળિ હણ્યો તતકાળ, નાર સોંપી નર નેરે,
ચતુર નર ચાતુર માસ, ઠરી રહ્યા ત્યાં ઠેરે;
શોધ કરવા સીતાતણી, સુગ્રીવ સુભટ તે સજ થયો,
હનુમંત આદિ નળ નીલને, કથન ક્રિયાએ કરિ રહ્યો. ૪૩

દોહરો

સુગ્રીવ–પંચાસ ક્રોડ પૃથ્વી તણી, ખોળો પૃથ્વી પીઠ;
રવિ ઉગ્યો ઢાંક્યો ન રહે, દેવ આપણી એ દીઠ. ૪૪

ચોખરો

કવિ–ઉત્તર દશા શત એક પ્રાક્મી પરઠિયા, પશ્ચિમે પાંચ શત ભ્રાત ભાવા,
દશ દશા દેશ વિદેશ બહુ વ્યાપરી, દક્ષણ દશાએ ઘણા દીધ દાવા;
સૂઝતા બૂઝતા પૂછતા પરવરે, મંત્ર મુખ રામના ક્રોડ કહાવ્યા,
કામ કરું હોડશું કઠિન બહુ કોડશું, લંક બળવંત હનુમંત આવ્યા. ૪૫

દોહરા

દેખ્યો ગઢ લંકા તણો, મેહેજુત ભયે બોહો મંન;
કીસ બિધ દેખે દેશકું, આય શકે નહીં અન્ય. ૪૬
ઓર અરુણ જ્યું ઉગિયો, પુંજ તેજ પ્રકાશ;
કનક કોટ કો કારમો, ઊંચો અતિ આકાશ. ૪૭

કવિત

સૂક્ષ્મ શરીર કિયો, રામ નામ હદે લિયો,
બાંકો બલવંત બડો, ઝુકાય દિયો ઝોકમેં;
(દર)બાર દરીખાન ઘેરે, અદકી અટારી હેરે,
ગોખ જોખ ફેર ફેરે, લહ્યો સબ લોકમેં;
પેર પેર પ્રિય પેખે, દિવ્ય રૂપ નવ્ય દેખે,
લહ્યો લક વંક અંક, ઠીક કેહુ થોકમેં;
નીસ(બાસ)આસ છાંડ રહ્યો, કાયામાંહિ ક્રોધ ભર્યો,
ચોહો પાસે દેખી અંતે, આયો હે અશોકમેં. ૪૮

(સીતાજીનો ટેક)

છપ્પા

બેઠાં ત્યાં સીતા માત, કષ્ટ ઘણેથી કરણી,
ટોળા વિછોહિ રણમાંહિ, દીસે જેમ એકિલી હરણી;
વણ ઓપ્યું જેમ રત્ન, જલન ઝાઝામાં દીઠી,
અતિ દુઃખ અર્ણવ માંહિ, અગન હોય જેમ અંગીઠી,
વપૂ જોઈ તે વિસ્મે થયો, શકે હોય સીતા સતી,
આલોચ કરતો તે સમે, પરઠ્યો ત્યાં લંકાપતિ. ૪૯
સાઠ સહસ સંગીત, કરંતી શ્યામા સંગે,
ઉડે અબીલ ગુલાલ, રાચતો હૃદયા રંગે;
તાતા થેઈ થેઈ તાન, ગાન ગુણ ભૂપત ભીનો,
પત્રો પ્રાસકો સીત, ભીત ચિત્ત લાગ્યો ચીનો;
પંચ ધનુષ પરો રહ્યો, કથન કૂડ કામિની કહ્યો,
સિતા નામ શ્રવણે સુણી, લક્ષણ બજરંગે લહ્યો. ૫૦

કવિત-દોઢિયું

રાવણ-રાબન કહે સુનો સીત, મોયસો મેલાવો ચિત્ત, છાંડ દૂર સબે ભીત,
પ્રીત નીત કહા તેરે રામ જેસે રંકકો;

તિન લોક કરે આણ, ચિંતામણિ રત્ન ખાણ, બોહોલોક માન બાણ,
જાને સુખ બીત મેરે, વૈભવ નિઃશંકકો;
વાકી તું છાંડ આશ, ભોગવો બિલાસબાસ, સમૃદ્ધિ સબ તેરે પાસ,
દાસી સબ દાસ તેરે, ફર્યો કર્મ અંકકો;
તજો મન આપ લાજ, સુખકે સબ કરો કાજ, સંતાપ શોક સબે ભાજ,
તાજ કરુ મંદોદરી, રાજ્ય સોંપું લંકકો. ૫૧

સીતા—ચુપ રહે મૂઢ અંધ, મેં જાણુ તું પરબંધ, લંકમેં તો હુવે ધધ,
કંધ દશ છેદવા હું, એસી મન હોડ હૈ;
લુટી તેરી રમણસેજ, પરવાર્યો તેરો તપ તેજ, સબ ઉપરસેં છાંડ હેજ,
રેજ કરો રાક્ષસકું, મહેલાં એ મન મોડ હૈ;
શ્રીરામ જુ આધાર મેરો, ઉતારે અહંકાર તેરો, કરે રંક એ અનેરો,
હેરો કરહી કે હદ, એસો બંદી છોડ હૈ;
સામળ કે માન મૂઢ, પ્રભુકો પ્રતાપ પ્રૌઢ, ગુણ જાણે નહિ ગૂઢ,
રાબન જેસે રંક, રામ સંગ કોડ કોડ હૈ. ૫૨

દોહરો

રાવણ—અમીધ તેરો આવરું, પ્રીછે નહિ જો પેર;
કવિ—એસી કહે કર અધિપતિ, ગયો આપકે ઘેર. ૫૩

(સીતાજીનો વિરહ)

કવિત

સીતા—સીત મન ભીત લગે, ચિંતા કર ચિત્ત માંહે,
આંહે અબ ના'યે રામ, કહો કહા કીજીયે;
એસી કહે આપ માંહે, કૈસી બીધ જીવ જાયે,
પાયે કહાં પ્રીતશું તો, ખીખ બાટ પિજીયે;
પાપી કેરે પાસ પડી, દુર દેશ આય અડી,
ઘડી ઘડી દુઃખ બોહો, લાભ કાહા લીજિયે;
કેશ'પાશ માત ગ્રહે, કેતે બોલ બાણ સહે,
ગલે ફાંસિ ઘાલ અબે, પ્રાન દાન દિજિયે. ૫૪

દોહરો

કવિ—નિદ્રા બસ નારી સબે, સીત કરે દેહ અંત;
એસો અચરત દેખ કે, કહે બાત હનુમંત. ૫૫

(સીતા હનુમાન મેળાપ)

કવિત દોઢિયું

હનુમંત કહે માત, મત કરો આતમઘાત, આયે અબ રઘુનાથ,
હાથ દેઉ જોર કહું, દુહાઈ રામ આણુકી;

મેં હું અંજનિકો તંન, જુગત પતિકો જન, વંદિ ચરણે સદા મંન,
અરણ્ય કે નીર તિરે, સુરત ધરો કાનકી;
રાક્ષસિ સબ ઓર નર, નહિ મોયે કોકો ડર, દેખી લંક ઘર ઘર,
ગામ ઠામ દેખ આયો, બાડી બંન પાનકી;
સામળ કહે સુપેખી, રાક્ષસીમેં સીત પેખી, લાજમેં અદેખી દેખી,
મેરી તુમ માત તાત, જનક જાયા જાનકી. ૫૬
રામ નામ સુની સિત,ચિંતા તાજ ધરી ચિત્ત, ભામિની હુઇ ભયભીત,
રીત એ કાહાકી, માનવ બનચારી હે;
હનુ–બાત મન આપ ચીની, મુદ્રિકા લે હાથ દિનિ, પ્રણામ કર શીશલિનિ,
બીતી હે માત એ, બાત તો ભારી હે;
સી–તબ બચન બોલે બાઇ, તુમ સુનો જુ મેરે ભાઇ, ઉત્તમ બસ્ત કહાંસે પાઈ,
આઇ જો હાથ તેરે, મેરે આગુ ડારી હે;
હનુ–રાવણ હરણ કરી લાયે, ખોલતે દોબીર આયે, બેઠેતે હમ પાંચ ભાયે,
દીની નીસાની જાણી, અતિ શુભ સારી હે. ૫૭
કવિ–બાનરકો બચન સુનો, સત બોલ આપ ગીનો, તાથે પ્રતિ ઉત્તર દીનો,
સીતા– બન્યો સબે કામ, રામ આયે છોટે શીરસું;
કપી જુ સુનો બાત, કઠીન ભયે દોનું ભ્રાત, નાથો કોય તેરે સાથ,
તાથે મેં કહું માન, આણુ જાણુ વીરસું;
હનુ–હનુમંત કહે સુનો બાની, મનમેં ગીનાન આની, સતિ સુદ્ધ નાહિ જાની,
પાનીવલ પલકમેં, આવે સબ ધીરસું;
કો તો સબ લંક જારું, રાબનકું ચીર ડારું, શૂરબીર ધીર મારું,
સારું કહે સામળજુ, નાખું લંક નીરસું. ૫૮
કહો તો રાક્ષસીકું રોળું, વાંકે ચાકર સબ ચોળું, ધડ દુર્ગકું ઢોળું,
બોલું મેં માત બાત, વચન માનો કામકો;
કહો તો દશ શીશ તોડું, સૂરકે સબ બંધ છોડું, વાંકે નિશાન ફેડું,
મોડું મહા મદન ઠામ, ટળું લંક ગામકો;
કહો તો મેં રાડ સાંધું, જીવતે સબ લોક બાંધું, રાવણ જાર ખીચ રાંધું,
બાંધ્યો ન જાઉં ગાંજ્યો, પ્રતાપ એક નામકો;
સામળ કહે કામ સારું, બન બાડીબાગ ચારું, નીરકે નવાણુ પૂરું,
તેરો બચન પાળું, તો સેવક શ્રી રામકો. ૫૯

કવિત

કવિ–જનક જાયા બાત કહે, ઘાત આપ મન લહે,
સીતા–સહે પરચંડ ફંડ, એકુને ન દીજીયે;
રામકો બચન નાહિં દુઃખ સહુ દેહ માંહિ,
આંહી જબ આવે તાંહિ, રેખકું ન દીજીયે;
મણિકી નિશાનીલીની, જાઓ બેગા શિખદીની,
બિની ફળ બાગમેંસે, ખરે પરે લીજીયે;
સામળ કહે ખબર એસી, હનુમાન દષ્ટ પડી તેસી,
ઘસી જાઓ રામ આગુ, બાત સબે કીજીયે. ૬૦

છપ્પા

કવિ–ગર્ધવિયોનાં સેન, મહિ એક ગાય ગઈ છે,
કાગડી કંઈ કોટીક, હંસી એક હાર રહી છે;
કૌવચ કેરાં વંન, તુળશીદળ વહાં પડી છે,
છીપો સંખ્ય અસંખ્ય, ઝવેર મણિ જુગત જડી છે;
તેમ રાક્ષસીઓ મહિ ઋષિ જણી, રુધિર મધ્યે કંચન કથી,
સામળ કહે શ્રીરઘુનાથ વિણ, ન્યારું કરવા કો નર નથી. ૬૧
ઝાઝા લસણુની ખાંણ, બુંદ બરાસ તણી છે,
મૂરખ કેરી મોટ, ભલે એક ભાવ ભણી છે;
રેણું તણો છે રાફ, કિંતુ કસ્તુરી ભેળી,
ઝેર તણી છે ઝાળ, સીથેક માંહિ સાકર ભેળી;
વાડ શૂળ કાંટા તણી, ઉગી કેળ કષ્ટે થકી,
સામળ કહે શ્રી રઘુનાથ વિણ, ન્યારું કરવા કો નર નથી. ૬૨

(હનુમાનનો ઉત્પાત)

કવિત

બીર છલ્યો પાઉં પરો, ધીર મનમાંહિ ધરો,
ફર્યો સબ બાગ માંહિ એસો ઘાટ મનકો;
દુર્ગ પાડી કૂપ પૂરે, બેલ ફુલ ઝાડ ચૂરે,
સુરે કીએ કામ પ્રાન, હરો ચોકી જંનકો;
ચંપાકેરે ઝાંડ ચક્યો, સબનકું ત્રાસ પર્યો,
એસો કિયો નાદ જેસો, કાટકો જુ ઘંનકો;
સામળ કહે બડાઇ, રાબનકું રાવ થાઈ,
ભયો એસો કામ નામ, ટાર્યો અશોક વંનકો. ૬૩

દશકંધ રીશે ભર્યો, ક્રોધ બોત મન ધર્યો,
કર્યો મહા કોપ, બારી નીસીવે જાયગો;
ધાયે સૂર સીખ દિયો, કપિવર ઘેર લિયો,
કિયો ઘન ઘોર સાર, બોત માર ખાયગો;
અક્ષયકુમાર રાય તંન, ઓરહી પ્રધાન જંન,
તન ટુક ટુક કરે, કોન સહાય થાયગો;
સામળ કહે શીખ થોડી, બાળીએ જુ બાગ તોડી,
કોડ પહોંચાય તેરો, કીયો એસો પાયગો. ૬૪
હરી હનુમંત ઉઠ્યો, ગાજતો ગયંદ છૂટ્યો,
ઉઠો બત્રાડી સૂરપુર, લીયો સબ અંકકું;
કોટિકું વહુર મારે, કેતે એક ચીર ડારે,
ડારે સબ ધરનકું, કિના છેક રંકકું;
સબકો સિરદાર જાનિ, ધસી ગ્રહે ચર્ણ પાની,
પહાણુપે પિછાર છાર, ઝીક નિઃશંકકું;
સામળ કહે એક ગયો, નાસીને જો જિતો રહ્યો,
ધાઈ મળ્યો રાબનસેં, બેઠો ધડ લંકકું. ૬૫
પ્રધાન પુત્ર પ્રજાળ્યો, આપ ક્રોધ ચિત્ત આણ્યું,
માનો મહા તાપ આપ, હાથ મૂછ ઘાલિયે;
કહેતે ધાયે કોટી જોધ, અંતર મે આનિ ક્રોધ,
શોધ લેકે ધાયે જાઓ, જીવતેકું ઝાલિયે;
નાલ ગોલા બાન છુટે, રીશ કરી સુર રુઠે,
ઉઠે હે હનુમાન જાન, સીખ સબ આલિયે;
કહેતેમેં પકડ લીયો, રાબન હાથ જાય દિયો,
કીયો એણે કેર ઘેર, આપનકો વાળિયો. ૬૬
દેખકે મહેજીત હુવો, કપિવરકો રૂપ દેખો,
રાવણ-સત બોલ બાત કપિ, કીનકો પઠાયો હૈ?
ગામ નામ ઠામ કહો, જાત ભાત બાત લહો?
લાભ કહા લેનેકું તું, લંક લગી આયો હૈ?
હનુ-હું રામકો ગુલામ· ખાસો, આયો દેખને તમાસો,
નાહો કો પતિત પાપી, સીત લેકે ધાયો હૈ;

સામળ કહે ઘાટ ઘડુ, અન્યકી મેં ઓટ અડુ,
પાડુ દોઈ શીંગ વાકે, આજ ચોર પાયો હૈ. ૬૭

(લંકા દહન)

દોહરા

કવિ–જુલમ કિયો હનુમાનકું, ધાયો શીંગ ઓહો તીર;
ન અડે ચીમટ આપકું, જાકે શીર રઘુવીર. ૬૮
રાવણ–લંકાપતિ બાણી કહત, કિસબિધ મરણો તોય;
જો ચાહે સુખ આપનો, તો બાત બતાવો મોય. ૬૯
હનુ–બુદ્ધ હિતે બિચાર મન, બાંદર કહે મોય બાનિ;
પાવક જારે સબનકું, ચિત ચતુરાઈ આનિ. ૭૦
કવિ–કપિકી બાત મનમેં બસી, અબહી મીલ્યો મેલ;
આણી વસ્ત્ર બોહો ઢગ કિયો, ઉપર છટકયો તેલ. ૭૧
લિયો પૂછ લપેટકે, બાંધ્યો બંધ અપાર;
પાવકસેં પરજાલિયો, ઉપર દીનો માર. ૭૨
જ્યું છૂટે દારુ દરખસેં, ગગન ગઈ ઉસ ઝાલ;
ચઢ્યો અટારી હુંકકે, ફક કરંતો કાલ. ૭૩
ઘેર ઘેર લોકા કરત, દોર દોર ફેર ફેર;
ભડક ભડક ભૂવન જલે, જલી જાય ઘેર ઘેર. ૭૪

(હનુમાનનું પાછું ફરવું)

કવિત

ખરાબ કરી લંક સબે, વાજ્યો આડો અંક અબે,
તબે ધાયો આયો પાયો, મન બહોત સુખકું;
રબે માત સીત જરે, એસો શોચ આપ કરે,
દેખ દષ્ટ પુંઠ ફરે, ઝાળ લાગી મૂખકું;
સીતાકું કીયો જુહાર, કુદ ગયો ઓર પાર,
આયો રામ કે દરબાર, મેટ ગયો દુઃખકું;
રામજી બધાઈ સુની, તબહી આશિષ દીની,
રામ–નિશાનીકું સત ગની, ધન માત (તેરી) કુખકું. ૭૫

છપ્પો

હનુ–શ્રી લંકાગઢ માંય, તહાં બેઠાં સિત માતા,
દિવ્ય દીઠું દર્શન, પ્રસંન સુખ પામ્યો સાતા;

દુઃખ દાવાનલ દેહ, તેહનું મન તુમ ચરણે,
નારાયણનું નેહ, તેહ જે અશરણ શરણે;
મણિ મૂક્યો મુખ આગળે, કારણ કથી માંડી કહ્યું,
• કવિ–સુણિ ચિત્ત રામ લક્ષ્મણતણું, સીત થકી શીતળ થયું. ૭૬

કવિત

હનુ–ઉઠીએ મહારાજ, કપિનાથ સબે સાથ,
કહું વાત જોડી હાથ, કામ શિઘ્ર સિદ્ધ કીજિયે;
રામકો પ્રતાપ મોટો, ચડો શૂર સબ આપ,
કીજે લંકકું ખરાબ, છાપ દેકે મન રીજિયે;
ઉઠીએ અબ આજ, બાંધો અર્ણવકું પાજ,
રોળો પાપી કેરો રાજ, કાજ કરી સીત લીજિયે;
કહે સામળ જું જોર, દુષ્ટ સિતાજીકો ચોર,
હનુમાન કહે મોર, (તોર) શિશ દંડ દીજિયે. ૭૭

દોહરો

કવિ–બચન સુન્યો હનુમાનકો, પ્રસંન ભયે શ્રીરામ;
સુગ્રીવ સહિત ઉઠે સબે, કરમો ઇસબિધ કામ. ૭૮

(લંકાપર ચઢાઈ)

છપ્પા દુપટ

દિયો દદામે પોર, ઠોરદે ચડે રઘુ નંદન,
જે જે કરે સબ દેવ, બરખે કુસુમ ઓર ચંદન;
કપિવર પદ્મ અઢાર, રીંછ બોહોતેર ક્રોડ જાની,
સુગ્રીવ આદિ સબ સર, સેના બડી બહોત બીખાની;
અંબર છાયો ખેહ, ગગનમેં ધન જ્યું દીસે,
ધરી બરાડી પૂર, સુર સામદ સહુ હીસે;
ગાજે અર્ણવ ગંભીર, ધીર શબ તીરે આયે,
પડાવ કિયો હનુમાન, તહાં પરમ સુખ પાયે;
હુકમ કિયો કપિરાય, ચયો સજ દોદશ જાયો,
ગિરિવર અષ્ટ સુજાન, પહાંન ઉઠાકર લાયો;
આયો બેગા પલકમેં, સેતુ પાજ્ય બાંધ્યો સહી,
સામળ જુક શિર રામ જોર, ચોર રાવણ જાયે કહીં. ૭૯

કો ઉદયાચલ જાય, કો અસ્તાચલ ધાયો,
કો બંધાચલ બીર, તીર હિમાચલ પાયો;
કોઉ ગોમે ગિરિ ઘેર, કો કંભાગિરિ પહેંચો,
કો સુવેલુ શીંગ, કો મીનકાચલ એહેંચો;
દુર્ગ અનેક ગિરિ જેહ, તેહકું શિરપર લાયે,
રમત જુએ શ્રીરામ, કામ કર છીણુમેં આયે;
આદ્ય ઋષિયનકો શાપ, શીખ કવિયનકું દીનો,
તાથે તારે પાહણુ, કામ કાયર યહ કીનો;
રામ નામ પરતાપ, ગિરિ સબ નાંખે પળમાં,
તુંબર તરે જ્યું નીર, પાણુ તરે ત્યું જલમાં;
બાંધી પાજ વિલાસિ સબ; વિકટ અર્ણવ કે નીરકું,
કહે સામલ કવિ સીખ દું, બિભિષણુ બડે બીરકું. ૮૦

(વિભીષણુ પ્રબોધ)

કવિત

વિભિષણુ–બિભિષણુ કહે સુણો ભ્રાત, આયે હે શ્રીરઘુનાથ,
લક્ષ્મણુ અનુજ ભ્રાત, જનમકો જતી હૈ;
આપ મન જ્ઞાન આનો, વાંકો તો ગુણુ બિખાનો,
દેવનકો દેવ જાણો, ત્રિલોકકો પતિ હૈ;
જાકે નામ મુક્તિ પાવે, જઠર ફરી ન આવે,
દર્શને અઘ કોટિ જાવે, અતલિબલ અતિ હૈ;
સામળ કહે કામ કીજે, રંક કેરો કલો કીજે,
કર જોર સીત દીજે, શુભ શિરોમણુ સતી હૈ. ૮૧
કવિ–દહતા કર બોલ્યો ધીર, મનમાં બોહો આતે પીર,
રાવણુ–મેરો તુમ નાહીં બીર, (પર) કીરત બિખાની હૈ;
મોયકું કહા ડરાવે, દેતું શીક્ષ વે ધરાવે,
જાવેગે કહાં વહાં આયે, બનચર પિછાની હૈ;
સબકું સત ખંડ કરું, લંગુરાસે નાહિ ડરું,
હરું વાકો જોર વાકી, ચોહની નિશાની હૈ;
સામળ કહે માન મેલ, આ તલમેં નાંહિ તેલ,
બેલ નાંહિ શિખ મેરે, પથ્થરપેં પાની હૈ. ૮૨

દોહરા

કવિ–બચન સુણ્યો લઘુવિરકો, રાવનકું ઓહો રીશ;
ઓઠ બચન એસો કિયો, છિનમેં છેદે શીશ. ૮૩
વિભી–મેં કહું રાવન રંક હુઓ, મત કાઢો મમ બંક;
અબ તેરી સમૃદ્ધિ ગઈ, છિન મેં લુટી લંક. ૮૪

(વિભીષણ શ્રીરામને શરણે)

કવિત

કવિ–બિભિષન આય મલ્યો, દુઃખ શોક શબ ટલ્યો,
પાય પરો સમજુ કે, ચરણ શીશ નામિયો;
લંકની ખબર કહી, આદ્ય અંત જેહી ભઈ,
વિભી–ગઇ વાકી સાન મૂઢ, રાવન હે કામિયો;
મહારાજ મોયે શીખ દીજે, લંકકુ લપેટ લીજે,
કીજે એહ કામ રામ, દેખ દુઃખ વામિયો. ૮૫
કવિ–સામળ કહે ભક્ત લહ્યો, આપ લંકધીશ કહ્યો,
હુઓ હે ખુસાલ નાલ, ખોત સુખ પામિયો;
પલકમેં પાજ બાંધી, રાવનસે રાડ સાંધી,
વહાંસે નીર પાર સબ, ઉતરે હે બેટકું;
બંદર વૃંદ કુદે હૂકે, દોડાદોડ કરી ઠુંકે,
ચુકે નાહિ ફાલ આલ, કરે નર નેટકું;
રાવનકું ભયે જાણ, પાણી માંહિ તારે પાણ,
રામજી સુજાણ જાણ, આયે લંક ઠેઠકું;
બિભિષન મળ્યો જાણ્યો, સામળ કહે સાન આણ્યો,
માનો તબ તાપ આપ, (હાર) પગ્યો પૂર પેટકું. ૮૬

દોહરો

નિકટ આયે શ્રીરામજી, ભયો મંદોદરી જાન;
જાકે રહી દશકંધપેં, બોલી મુખસેં બાન. ૮૭

(મંદોદરીની વિનતિ)

કવિત

મંદોદરી–મંદોદરી કહે કર, જોરકે સુનો હો પિયા,
જિયા જો ચાહો તો આપ, મલો જાકે રામકું;

આપકો અવગુણ જાતે, માનો તુમ કહ્યો મેરો,
તેરો તન હે આકુલ, મેં જાણ્યું મહા કામકું;
દેખ એક આયો દૂત, પ્રૌઢ હે અચુત જુત,
અસહ્ય અપાર માર, ગયો લંક ગામકું;
સામળ કહે એહિ કરો, રામજીકે પાય પરો,
ડરો આપ મોતસેં, જો રખા ચહો નામકું. ૮૮

કવિત–દોઢિયું ફેર

ચહેગો શ્રી રામ, લુટેગો ગામ, ફેડે સબે ઠામ,
કરે બહુ કામ, ફેરેગો નામ, મટે દામ સબ હરેગો;
આયગો નિશંક, જાની તુજવંક, રાખેગો છક,
વાલ્યો હે અંક, લૂટેગો લંક, રંક તોકું કરેગો;
દુંદુભિ બજાડે, ધડ દુર્ગ તોડ પાડે, ખેડેગો અખાડે,
સબકું રમાડે, મન કોડકું પહોંચાડે, આડે હાથે ફરેગો;
કહત કવિ સામળ બાની, મનમેં તો દયા આની, તોકુ તો રંક જાની,
હોયેગી તોયે હાની, રાની સીત કયુ ન દિનિ, રાવણ તું મરેગો. ૮૯

કવિત

આયે હે દોનુ વીર, લછમનજી બડે ધીર,
સાયરકે નીર તીર, નિરંતર ચડેગો;
ભ્રાત હે એહિ સુજાન, તેજકે કોટિક ભાન,
બોલ સુન દેનું કાન, નિશાન વાકે ઠગેગો;
સેનકે ભયે સપેટે, લંક ગામકું લપેટે,
તોરે ચાકરકું ચપેટે, ઝપટ દેય ભડેગો;
સામળ કવિ કહે ઓટ, બાંદરકી લગી ચોટ,
ઓલગે લંકાકો કોટ, તેરો ઘાટ ઘડેગો. ૯૦

રાવણ–સુન મંદોદરી બોલ, નાહિ કોય મેરે તોલ,
વાકું તો મેં લેઉ મોલ, તુજે ભૂલ પરી હે;
દેખ જો સજાઈ, તાકું તો કોને વાઈ,
કુંભકર્ણ જેસે ભાઈ, ખાઈ સાગરસી ભરી હે;
અગન્ય નિપાયે અંન, ઇંદ્રજિત અનોપમ તંન,
સુષ્ટિ વૃષ્ટિ કરે ધન, જન સેવ કામ કરી હે;

આપકી તો એહિ રીત, હોવેગી અમારી જિત,
ભીતિ મન નાહિ ચિત્ત, જાની સીત હરી હૈ. ૯૧
દશ તો હે મેરે શીશ, ભુજ તો હે બીસ,
સહાય કરનેકુ ઇશ, રીશ ક્રોધ અતિ ભર હે;
બિરંચી તો ગુન ગાય, નવ ગ્રહ બાંધે પાય,
વજ્રકી તો મેરી કાય, સૂર મન ડર હે;
કોહુ ન જાને મરમ, ચોકી કરતે ધરમ,
બિષ્ણુ તો માને શરમ, કરમ પાયે પરે હે;
કનક કે ઘર સુત, સવા લક્ષ મેરે પૂત,
દુત જેસે રામ જુથ, મોકુ કાહા કરે હે. ૯૨
મંદોદરી–કહે કંથ એ સુજાન, ભયો કીયું તું અજાણ,
પૂછ દેખ આપ પ્રાન, પાણુ પાણિ તર્યો હે;
દેવનકો ઠારન એ, દૈત્યનકો મારન એ,
કારણ પ્રહલાદ કેરે, હિરણ્યકું માર્યો હે;
વાકી કોન ભુઝે બાત, તીયે આયે દોઉ હાથ,
બાત કે ફરુકેમેં, ત્રંબક તોર ડાર્યો હે;
આયો તો એક લગૂર, રામજીકો દેખો નૂર,
સામળ કહે સદા શૂર, લંક જીને જાર્યો હે. ૯૩

ઝુલણા છંદ

મં–ધીર મહા વીર બે, નીર અરણુવ તણાં, તીર દળ ઉતર્યાં દેઇ ડંકા,
કહે સતી સુણ પતિ, દુર્મતિ આહેરા, ભોમ્ય ભારે ધણી ભયે લંકા;
સીત સંતાપ મહા, પાપની છાપ છે, ત્રણ તાહરે શિરે વેદ વંકા,
ઇશ અવળા હવે, શિશ તારે થકી, લક્ષ્મણે લુંટી લક્ષ જાણે લંકા. ૯૪
રા–વેઠ ઉઠી વનિતા તણી વાતમાં, પાનિએ જુદ્ધ એ જોર તારું,
શું કરે પ્રિય છે, હું ધણી પ્રેમદા, અન્ય કો હોય તેહરે ઠાર મારું;
રીછડાં વાંદરાં માંકડાં મેળિયાં, જુદ્ધ જિત્યાતણું સૈન્ય સારું,
સુરજ ને ચંદ્રમા દેવ સેવે સદા, છેક છોકર થકિ હું ન હારું. ૯૫
મં–ખીજ કે રીજ પણ, કેહું તુંને કંથજી, આપ એ વિનતા માન મારે,
વૈમાનની સેજમાં, તેજ ત્રિલોકનું, હુંશશું હીંચિએ ખાંત ખારે;
માળિયાં જાળિયાં, ગોખ અટારિયાં, દ્રવ્ય જાશે સર્વ બારે વાટે,
સાઠ સહસ્ર, શૃંગાર શ્યામાતણા, ઉતરે એક હરિ સીત સાટે. ૯૬

રા–અજોધ્યા લગે, ભુમિ ઉદવસ્ત કરું, આથ રાખું ઘણું જોર ઝાઝું,
દુઃખ કાયર તણી, નારી તું અવતરી, મેલ્ય લવરી પરી હુંજ લાજું; ૯૮
પાતાળ ઉપર કરું, સ્વર્ગઆણું તળે, ખંડ નવ ભોમ્યનો ભાર ભાજું,
રામ લક્ષ્મણ લધુ, બાળ બે બળ કશું, દળપશુ દેખતાં દેહ દાઝું. ૯૭
મં–વિનાશ કાળે તુંને, બુધ્ય વિપરીત થઇ, સીત સામી કુદષ્ટે જોયું,
હુંશ થઇ વાઘનાં દૂધ ને દહિં તણી, મોતની ઘુઘરી ધ્યાન ધોયું;
રસ અમૃત તણી ખાંણ જાણી હરી, વિખ હલાહલ બીજ બોયું,
કહત મંદોદરી, લાભ શો કહાડિયો ? ચોકડી ચૌદનું રાજ ખોયું. ૯૮
રા–કોડ તેત્રિશને હોડ હાકું અમો, કહે તો ત્રિલોક આ એક કીજે,
દિગ્પાળ દશે દિશા વશ કરું વાતમાં, નાગ નગ તે તણિ લક્ષ્મી લીજે;
સાત અરણવ તણાં નીર શોષું કહો, ભૂમિ નવ ખંડનો ભાર ભંજે,
ખંડ નવ નૃપતણાં માન મોડ્યુ અમો, રામની ભીતિથી સીત દીજે. ૯૯
મં–સીત હરી આવિયો ખંઘરોગ લાવિયો, ભાવિયો નહીં ભલો ચિત્ત ચાળો,
કામી અતિ અંધ દશકંધ આપે થયો, ધંધમાં ધ્યાન એ બુદ્ધિ બાળો;
સીત દ્યો તો પછે ભીત કશિ રીતની, પ્રીતશું પરવરો પંથ પાળો,
કંથ તુજ કારણે જાઉં વિધ વારણે, બારણે કળકળે કાગ કાળો. ૧૦૦
રા–લુણ હરામ કરે તું ક્યમ માહરું, રામ લક્ષ્મણ તણા શું જોર જાણો ?
માંકડાં રાંકડાં રીછડાં વન તણાં, તે તણાં સૈન્યને શું વિખાણો ?
દશાનન તણા હાથ દીઠા નથી, ત્યાં લગી મોજ મન સાથે માણો,
ફુક મારી થકી પાણ ફાટે ઘણા, એહ અહંકાર અતિ શુજ આણો ? ૧૦૧
મં–લંકપુર પરવરી સીત એ સુંદરી, ત્યારથી પાપ વરસાદ ઉઠ્યો,
તે તણાં કરસણાં ઉગશે તે જુઓ, નાઠા થકી નરપતિ નહીંરે છૂટો;
વાત વિપરીત થઈ સર્વ સમૃદ્ધિ ગઈ, રાજમહારાજ રઘુનાથ રૂઠ્યો,
કહત મંદોદરી સોંપ્ય એ સુંદરી, ન તો જાણરે કંથડા કાળ ખૂટ્યો. ૧૦૨
રા–કામિની કહું કરગરી સાન આણે નહિ, કુણ વનિતા તુંને વેદ વારે,
સાત સાગર તણી ખાઈ શોભે સદા, હોડ હરામ થકી કામ હારે;
વિભિષણ જઈ રહ્યો તેહ દુશ્મન થયો, તેવું કરજે ગમે મન તારે,
નેહ કરી દેહ આ શિશ નામું નહિ, એહ પ્રતિજ્ઞા છે મન મારે. ૧૦૩
ભાઈ ભુંડો થયો તેમ તું ભામિની, કથન સંભળાવિયાં કુડ કર્ણે,
માર ખાઈ મારા હાથનો તે ગયો, લાગિયો શત્રુને ચિત્ત ચર્ણે;

લડવું લંકમાં તે ઘણું દોહલું, આપ ઉડ્યો જશે તુચ્છ તરણું,
મહિપતિ કહે જો મંદોદરી તું બિહે, સામળ તણા સ્વામીને જાને શરણું. ૧૦૪
મં–સ્વામિ તમ આગળે સત્ય બોલું અમો, ગાળ દેશો ઘણી વાંધ વાંશે,
વિભિષણ ભ્રાત મળ્યો રઘુનાથને, નાથ અનાથનો ચિત્ત ચહાશે;
લંક લુંટાવશે એહ આગળ રહી, ખાંત અમૃત તણી એહ ખાશે,
ગૃહ સમ તેહના વાંકા તમ દેહના, લંકનો અધિપતિ એહ થાશે. ૧૦૫

છપ્પા

રાવણ–શી મુરખને શીખ, શી ઘેલાશું ગોષ્ટિ !
શી અદાતાની કિરત, શી વેરીશું વિષ્ટિ !
શી સજ્જનશું રાડ, શી રાંકશું રૂઠી !
શું નગરાને જ્ઞાન, પ્રીત ત્યાં શાની પુઠી !
શી વાત વનિતા તણી, મોટા જન કેમ માનિયે;
સામળ કહે શાણી ઘણું, પણ પ્રમદા બુદ્ધિ પાનિયે. ૧૦૬
મંદોદરી–ગોખરુ મૂળે હાથ, હેત ઘણેથી ઘાલ્યો,
મણિધર કેરી મણિ, લેવા મહિપત તું ચાલ્યો;
દાવાનલ ધરી દેહ, તાડથી પાડને જીવવું,
શીંગીપો સોમલ વચ્છનાગ, ઝેર હળાહળ પીવું;
રાણા રાવણ ત્યમ રામશું, અકલ કેલાવે આડિયો,
માગ્યું મોત સામળ કહે, સૂતો સિંહ જગાડિયો. ૧૦૭
રાવણ–જાય કો પર્વત મેર, કે પાતાળે જઈ પેસે,
રહે સમુદ્રને શરણ, સુરજ મંડળ જઈ બેશે;
છેક થાયે તન રંક, કે લક્ષ લોકોને લૂટે,
આયુર્દા ઘડી એક, નવ્ય વધે નવ્ય ખૂટે;
લલાટે લખ્યું મટે નહિ, તો નીચ થઈ નમતું કશું,
ગુણવંતી તુજને [illegible] નહીં, એક હાણુ બીજું હસું. ૧૦૮
મંદોદરી–જોબનમદ જરમદ, અહંકાર રાખે અલેખે,
કામાતુર નર અંધ, તેહ આંખે નવ્ય દેખે;
સ્વજન મદ ને મદ શૂર, મૂરખ જન મમતી મોટા,
સાચા જે પ્રતિબોધ, તેહને મન સહુ ખોટા;
જે આખર આવ્યો આંકનો, તે કહો ટાળ્યો કયમ ટળે,
અંધો નિત્યે અથડાય છે, ત્યારપછી પાછો વળે. ૧૦૯

રાવણ–કહે તું વાર કરોડ, શીખ માનું નહિ માહી,
કાગડું કણ ન રંધાય, સો મણ બાળો જો કાઠી;
માંખણ ન આવે મેલ, વરસ સો વલોવે પાણી,
પત્થર ઊપર જેમ નીર, અધિક શી કહું અંધાણી;
તને કામની કોડ વસા કહું, મૂક તું વનિતા વારવું,
રાવણને રાડ રણજંગમાં, રામ થકી નથી હારવું. ૧૧૦
મંદોદરી–સુમન તણી સુખ સેજ, હેમ હિંચોળા ખાટે,
ચિંતામણીની ખાણ, રત્ન પરવાળી પાટે;
માગ્યા વરસે મેહ, છયે ઋતુની છાપે,
અશોક સરિખાં વંન, અલખત ભોગવિયે આપે;
નવ નિદ્ધ ને રિદ્ધ સિદ્ધ, સમૃદ્ધિ સહુ જોતાં જશે,
મંદોદરી કહે માને નહિ, ધન તારું ધૂળધાણી થશે. ૧૧૧
રાવણ–નિત્યે નિંદે જે વિપ્ર, વંશ જરૂરી જાયે,
દ્રવ્ય વિના વ્યાપાર, ત્યાં દેવાળું થાયે;
કાયરમાં રહે શૂર, તેહ કો વેળા નાશે,
રુડી ભુંડી ખસખોઈ, પટ બેશી રહે પાસે;
જે ઘેર ચાલ ગૃહિણી તણો, કંથ કામિનીનું કહ્યું કરે,
ગર્ધવ જાણવો તે ગૃહસ્થને, આખર અર્થ તો નવ સરે. ૧૧૨
મંદોદરી–પ્રમદા તે જ પ્રધાન, પ્રીત પ્રમદાની પ્રોઢી,
પ્રમદાથી શોભે પુરુષ, કહેવાય નરનારી જોડી;
પ્રમદા વડે ઘર સૂત્ર, પુત્ર પ્રમદાથી પામે,
અર્ધાંગ પુન્ય વિભાગ, દુઃખ વનિતાથી વામે;
ઘરછિદ્ર ઢંકાય ગૃહિણી થકી, માન સન્માન મહિમા મળે,
શુભ ઇચ્છે તે સ્વામિતણું, અંત કાળે અગ્નિમાં બળે. ૧૧૩
રાવણ–કૂળ રુડે કન્યાય, બીજો ધણી નહીં ધારે,
સિંહ તણિ સૌગન્દ, ન હોયે હારે હારે;
શાહા પુરુષોના બોલ, એક બોલ્યા તે બોલ્યા,
દંતુસર ગજરાજ તણા, ખોલ્યા તે ખોલ્યા;
મહિપત કહે સુણ મંદોદરી, રાવણે રાડ લીધી સહી,
નવ આપું નારી જે હરી, હઠીલા હઠ મૂકે નહીં. ૧૧૪

મંદોદરી—નમે સકુળની નાર, નમે ફળ ફુલે વેલી,
નમે સત્પુરુષ કો સાધ, નમે સરિતા રસ રેલી;
કદિ નમે નહિ કાઠ, નમે નહિ કુલટા કામી;
નમે નહિ કો નીચ, હઠીલો જેહ હરામી;
નમે શ્રીરામ સરીખડા, જેણે ધર્મ મન ધારિયું,
ન નમે રાવણ નરપતિ, જેનું સુખ પરવારિયું. ૧૧૫

રાવણ—બેશી રહે બુદ્ધિ હીણ, લુણ મારું તું લજાવે,
અગટી કાયરની ટૂખ, તોલ મારું તું તજાવે;
વેરીનાં કરે વખાણ, વપુ કરે છે વાલો,
લવરી કરે લખ વાર, કુંવર કંથ જાણી કાલો;
તુજને પૂછી લાવ્યો નથી, જુવતી તુજ કહે તો નહીં જઉ,
બેશ માનિનીને જઇ માળિયે, જો કંથ તારો કેવો વટે. ૧૧૬

મંદોદરી—રામ સંગાથે રાડ, કરવા નહી સમરથ કોઇ,
નરવર તે શ્રીરામ, જોરાવરમાં કહું જોઈ;
ધનુષ જે દઢ ધીર, વળગ્યા ઓહો બળિયા બાથે,
ટચલી આંગળિયે તરત, ભાંગ્યું હરિ એક હાથે;
એવાં પરાક્રમ અનેકધા, રાય જોશો ઘણાં રામનાં,
કંથ કેટલું કહું કરગરી, કથન કામિનીનાં કામનાં. ૧૧૭

રાવણ—અણ બોલી રહે અજાણ, જક મૂક તારી ઝાઝી,
નરમપણું કાં કહેનાર, રાવણ તેથી નહીં રાજી;
ભલું ચિંતવો ભાગ્ય, બોલ ભલાઇ ભાતે,
લક્ષ્મણ સરિખા લાખ, જિતવા જોર છે જાતે;
બાજી દેવા બળવંતશું, બાજીગર થઇ આવિયો,
રાવણ બીશે કેમ રામથી, લંગુર ઘણેરાં લાવિયો. ૧૧૮

ચોખરો

મં—લંકના પૂરપતિ સાંભળો કહે સતિ, મહિપતિ છો ઘણું મેટ માઝા,
લોક કહેશે કોઇ પાસે હતું નહીં, કરગરીને કહૂં કંથ કાજા;
સ્વજનને દુઃખ પમાડશો સહેજમાં, શત્રુ થાશે તારા તરત તાજા,
શ્વાન રુએ ઘણાં શેરિયે સામટાં, મેડિયે બોલિયો રાત રાજા. ૧૧૯

રા–શુકન અપશુકન એ સરવ છે રંકને, જેહ બિએ તેને એહ ભરખે,
જગતમાં જિતનું જોર બહુ ગડગડે, હોડ હડે કરી કુણુ હરખે;
અપશકુન ઘણાં છે તું જો એ રામને, નાર ખોઈ રાન વન વન ફરવે,
રાય રાવણુ રામાશું કહે રીશથી, શુકન મેં બાંધિયાં પાયે સરવે. ૧૨૦
મં–શીખ લાગે નહીં તેહને કો તણી, જેહને મહારાજાધિરાજ રુઠ્યો,
પુણ્ય કે પ્રીતની પેર પ્રીછે નહીં, જે શીરે પાપ વરસાદ વુઠ્યો;
હું હું કરી ગર્વ અહંકાર અહકો કરે, તેહ છત્રપતિ છેક છૂટ્યો,
નિમેષ માને નહીં કથન કહે કામિની, લખવસા કંથ તુજ કાળ ખૂટ્યો. ૧૨૧
રા–મોઢે ચઢાવી સમ માન માને ચઢી, બોલવા માંડિયા ભાવ ભારી,
હેત દેખાડિયે છે હશી વાળિયે, જાણિયે છે ઘણું એહ નારી;
વાઘના બોલ બોલે મુજ વેરીના, ટેવ જાણે નહિ મૂળ મારી,
આગન્યા ઇષ્ટની કોડવશાં કહું, લખવશાં લોપશું લાજ તારી. ૧૨૨
મં–એમ અહંકાર કરતો હિરણ્ય હઈડે, તાહરી પેરથી તે ઘટાડો,
બળરાય બળ રાખતો વારાહ પણ વાધતો, મોઝો તેનો પૂર પાડો:
સહસાર્જુન સારખો પ્રૌઢ જન પારખો, ઘાટ ઘડ્યો તેનો જોર ઝાડો,
એ રામ રણુ રોળશે ચાંચડવત ચોળશે, કંથજી દેખશો તેહ દાડો. ૧૨૩
રા–ફટરે પાપિણી અકલ જો આપણી, શત્રુ શોભાવતે હરખ હીસે,
અળશિયાં સાપથી અહિ ક્યમ ઓસરે, આગિયા તેજે આદિત્ય ખીસે !
અરણુવ તણાં નીર ત્યાં બીદર કુણુ બાપડું, રાય ઉમરાવશું રંક રીશે,
વિચાર કરજે તું વનિતા વપુ વિષે, શું લંગુરા દેખી લંકપત્ત બીશે ? ૧૨૪
મં–શ્રીરામ મહારાજાધિરાજ ધરણીપતિ, લક્ષધા કોટિધા લક્ષ લહેરે,
સમુદ્ર સુધા તણો નામ મહિમા ઘણો, મુક્તિ દાતા મહાપુણ્ય પેરે;
તેહશું રાડ રણજંગ કેમ જિતીયે, જોર ચાલે કેમ જિત ઝેરે,
વિશ્વપતિ સાથ જો વેર વધારશો, ઉડ્યા જશો આંકના તુર પેરે. ૧૨૫
મં–(આપ મત પાપથી શાપ માથે થયો, છાપ પડી તારું છેક જાવા,
કામની માટે તુંને કહું છું કરગરી, દેવના દેવશું મેલ દાવા;
બુદ્ધ એ બાળ છે, કાળના કાળ છે, સીત સોંપિયે એના ગુણુ ગાવા,
રામ ઋષિ રૂઠશે લંક ગઢ લુંટશે, નહીં રહે પંડકો પાણિ પાવા.) ૧૨૬
રા–કામિની એક તું કહે તેણે શું થશે, પાનિયે બુદ્ધ ને રાત જાયે, ૧૧
પૂછ તું તાહરા તનને તરતીબે, પૂછ તું કુંભને ચિત્ત ચાહે;

પૂછ તું વરણ અઢારના લોકને, રામના ગુણ તે કુણ ગાયે?
લાવિયો સીત નચિંત નર બીતરથી, જોર હશે આંગમાં આપ માંહે. ૧૨૭
ઇં-ઇંદ્રજિત કહે કોટિધા ઇંદ્રને જિતીગો, આકાશ ઉડાડિયે સૈન્ય ભારી,
પિતાતણું પાણી જાવા નહીં દીજિયે, આપિયે નહીં ફરી એહ નારી;
બાપડાં વાંદરાંથી કેમ બીજિયે, ઓબળાં ઉજરા એ જ આહારી,
ચોખુંટમાં વાત ચાલે એહ આપણી, કે રીંછથી રાવણે હોડ હારી. ૧૨૮
મં-પૂત સપૂત હુતો હું ને જાણતી, પાપ બુદ્ધિ તુંને આજ પરખ્યો,
ઓળખ્યો નહિ હજી રામ રઘુનાથને, નીચ દૃષ્ટિથી નરનેહ નરખ્યો;
ભારે અલખત જોઈ ભૂર ભૂલો ભલા, હાંણ હાસું થશે હેત હરખો,
કૂખ કપૂત લજાવણો મેં લહ્યો, બીજ જેવું તેવો બાપ સરખો. ૧૨૯
કુંભ-કહે પછી કુંભકો કોપ અદકો કરી, ડાહ્યાં ઘણું દસ વિષે શું જ થાવું,
ભક્ષ કરું સર્વની દેહ ઘડી એકમાં, ઘાલી લઉં ગુંજમેં આંને ખાઉં;
આજની રાતમાં બે પમાડું ઘણું, મૂળ માંકડ તણાં કોડ કાઢું,
જીવતા ઝાલીને વીંધશું બહુ જણા, ભેટ ભાભી તણી કાલ લાવું. ૧૩૦
મં-કંથેરના ઝાડ કેળાં નવ ઉતરે, એહ શિરકટે નહિ ઇખુ સાંઠો,
બરાસ બહેકે કરી લસણ બોઈયે બોહો, ગંધ તજે નહિ એજ ગંઠો;
અન્યશ્વને બાંધિયે અશ્વમાંહે જઈ, ભૂંકતાં કાઢશે કોપ કંઠો,
કહેત મંદોદરી સરવ સરીખડા, કડવી તુંબડીનો વેલો વંઠ્યો. ૧૩૧
રા-શ્યામા તમો શું બિહો કોપ કારણ કિયો, બીકનો બોલ એ તોલ તે શું,
નામનો નાશ એ નિત્ય સર્વે કહે, જગત બાધો જીવા જ્યોત જેશું;
આવવા દે ઇહાં તું અજોધ્યાપતિ, જોગ જગદીશને જબાપ દેશું,
રામની આણ જા રામથિ રીઝિયે, લંક સાટે ઘણો લાભ લેશું. ૧૩૨
મં-નાર કહે નરપતિ છળ કરે છત્રપતિ, કથન કહું કોડથી કંથ કાજા,
ભય ઘણો બીતમાં ચેત તું ચિત્તમાં, મેટશે માન મરજાદ માઝા;
અપશુકન થાય અતિગ્રહની અવળિ ગતિ, જુલમ તું શા કરે જુગત ઝાઝા,
સ્વાન રુવે ઘણાં સામટાં શેરિયે, મેડિયે ઘૂઘિયો રાતરાજા. ૧૩૩
રા-આજ એકાંત છે ભ્રાંત ભાગું ભલી, વાત વનિતા પ્રત્યે વેણ વાસું,
દશરથ તણા નંદને આદ ઓળખું અમો, નેહશું દેહ નહિ શીશ નામું;
નેટ નિ:શંકશું લંક લગિ આવશે, સુર સજી સહુ સૈન્ય સામું,
આજ ઇચ્છું ઘણું કામ હું એટલું, વેરભાવેથી વૈકુંઠ પામું. ૧૩૪

મ–સાબાશ રે સ્વામિજી સસ શ્યામા કહે, રખે હવે દીલ થકી દીન થાતો,
શર મહા પૂરથી સુભટ સંગ્રામમાં, મમત કરી માંડ રણજંગ માતો;
અંતર બુધ એ હશે કામ નિરભે થશે, તો ટળે લોહનો પાશ તાતો,
અધિક કહું અંકમાં વાળિને વંકમાં, ચિત્ત માંહે રખે લંક ચકાતો. ૧૩૫

દોહરા

રાવણ–પૂછે અઢારે વરણને, કહોને સાચી વાત;
સીતા આપવી કે નહીં, ખરી બતાવો ખાત. ૧૩૬
કોની ન રગતી રાખશો, બોલી રુડી વાણ;
સત પ્રકારે સાચું કહો, ન થાયે હાંસુ કે હાણ. ૧૩૭
વેવાર વાત સહુને ગમે, એહ અક્ષર એહ આંક;
રુડી કહો એ વારતા, કોય ન કાઢે વાંક. ૧૩૮
મન ગમતું કરજો તમે, એ વાતે નહિ રીશ;
ખરી વાતે નહિ ખરખરો, તે જાણે જગદીશ. ૧૩૯
કવિ–અઢાર વરણ હવે બોલશે, પોતાને સૂઝતી પેર;
પોતે બેઠો સાંભળે, તેહ ઠામ તે ઠેર. ૧૪૦
સંવાદ આ જે સાંભળે, તેને પરમેશ્વર પ્રસંન;
ગાય શીખે હેતે કરી, છે રેવાનાં દર્શન. ૧૪૧
મન માન્યાં માગ્યાં મળે, વિધવિધ પેર વિલાસ;
પિતા પુરુષોત્તમ તણો, કહે કવિ સામળદાસ. ૧૪૨
શ્રોતા વક્તા સમજતા, કહે કવિતા કર જોડ;
સામળ કહે સહુ બોલજો, જયજય શ્રીરણછોડ. ૧૪૩

વર્ણ અઢાર વખાણે છે

ચોખરો

રા–વિચાર પૂછયો એક વિપ્રને વિધવિધે, મહારાજ મહિમા કહો મંન માની,
આપવી એ ઘટે કે નહિ આપિયે, છેક મુજને કહો વાત છાની;
વિપ્ર–મહિપતિ માન તે મૂકિયે કેમ કરી, લાજ પણ ખોઇએ હોડ હાની,
પાછી આપતામાં પરાક્રમ તે કશું, ભીખ તેને પછે ભૂખ શાની? ૧૪૪

સવૈયો

વૈશ્ય–વૈશ્ય કહે વેહેવાર એ પાખી છે, આપતે લાજ છે પરિયામાં,
અથડાવા ઘો દહાડા દશ વિશેક, હાલ બકાલ છે કરિયામાં;
રાડ જુઓ એ રીંછડાં કેરી, કણ એક ભાજન ભરિયામાં,
કાયર કયમ થઇએ આગળથી, શું વહાણ મૂક્યું છે દરિયામાં? ૧૪૫

કણબી–કહે કણબી કેમ કામિની દીજે, જાત જોરાવર શું એની જાણી,
પાછા જશે અથડાઈને પોતે, કે લહેર સમુદ્રની લેશે તાણી;
લંકા સરિખડો કોટ લેશે કયમ, રાવણ રાય દેખિતો જે દાણી,
પૃથિવીપતિ એ પત મૂકે કેમ, ઉછળે કયારે શું ગયું છીછું પાણી ? ૧૪૬

ચોખરો

સઇ–ગજધર કહે દાહડા પાધરા દેસના, શિવ વરદાનની છાપ છેરે,
સાત સમુદ્રની આડ છે ઓરે, અધીપત રાણોજી આપ છેરે;
દેવ દોડે છે દશો દશ નાસતા, ત્રણ લોકમાં જેનો તાપ છેરે,
ભલું લાવ્યા છો તો ભૂપતિ ભામિની, ગજે તસુ તો માફ છેરે. ૧૪૭

સવૈયો

કુંભાર–કહે કુંભાર કરો શી વાતો, એહ તો મારગ ઑડો છે,
વઢતાં કુણ જિતે કુણ હારે, મહીપતિ માની મેંડો છે;
લેવો ગઢ લંકાનો દુર્લભ, વંક વોળામણ વેડો છે,
શું ઘડો કે ઘેડ ઉતરશે, ચાક ઉપર હજુ પીંડો છે. ૧૪૮

લવાર–કહે લવાર મોકલો એ કુંભક, ભક્ષ કરે તો એ વાંદર ખૂટે,
નહિતર જોર કરો જંજાળનું, આપ અરાબા અનેકધા છૂટે;
રાક્ષસ મોકલો રીંછડાં સામા, રણ વિષે વરખા જેમ પૂટે,
બળવંત રાણા બેઠા જુઓ બારણે, લુહાર ને લોઢું આકૃણિયે કૂટે. ૧૪૯

સોની–સોની કહે લાવ્યા છો સીતાને, પ્રીતે વચન એ પળવું છે,
ચોટ નાંખી છે તો ચંતા શી, રાજ્ય પદવીમાં રળવું છે;
આમે કરમ લલાટ લખાણું, તે શું ટાળ્યું ટળવું છે,
સોનું પહેરે જે કાન જ ત્રુટે, જતરડા વચ્ચે નીકળવું છે. ૧૫૦

ઘાંચી–ઘાંચી કહે ઘણું શું જોર એમાં, માંકડાં કેરો એ માર જોરે,
બાળક બેહુમાં બુધ છે કેટલી, ભૂપ ભારેનો એ ભાર જોરે;
નહિ ઘોડલા જોડલા હાથિયા સાથિયા, કટક કેરો તો કાર જોરે,
હડબડવું નહીં હિમ્મત રાખવી, તેલ જો તેલની ધાર જોરે. ૧૫૧

મોચી–મોચી કહે મેં તો માંકડાં દીઠડાં, નાશે જેમ રણમાં રોઝડાંરે,
કોઠાં ખિલાંને કાજે વઢે ઘણું, તુચ્છ તરણાવત તોછડાં રે;
હુકતાં કુદતાં હુકતાં ઝુકતાં, ફોજ નહિ એ તો ફોજડાં રે,
હીંમત રાખીએ દલ એ દાખિયે, પાણી પહેલાં શાં મોજડાંરે ? ૧૫૨

હજામ—નાઈ કહે છે નાત સઘળી અમને, રૈયતમાં સહુ કહેછેજી રંકા,
ગત જાણે કુણ ગોવિંદ કેરી, અકલિત અક્ષર એહના અંકા;
સુઝ વિચારતાં તો નથી સુઝતું, લંગુર કેમ લેઈ શકશેજી લંકા,
કોથળામાંથી સાપ જ નીસરે, વાળંદના દંન હોય જો વંકા. ૧૫૩
રબારી—રબારી કહે શ્રીરામ આવ્યા છે, કેટલા દહાડા ઇહાં બેસી રહેશે,
ખાવા પીવા ન પામશે પૂરણ, સુખ દુઃખ કો આગળ એ કહેશે;
દશાનન સરખો દુશ્મન છે શીર, લંકામાં આવતાં લેખાં બોહો લેશે,
ઢોર ને ચોર થશે એકઠાં જુઓ, ઊંટડો કુણ કિનારે બેશે? ૧૫૪
દરજી—કહે દરજી દલ જાણું છું હુંય, ભૂપ આપણો ભોળો છે,
પહાણ તારી આવ્યો પરપંચે, જનાવર સંઘાતે જોરો છે;
બાળી ગયો બળવંતો કોયક, ટેક ધણેરો તોરો છે,
આરા કેડે વારો આવે, જ્યમ સોયની કેડે દોરો છે. ૧૫૫
ધોબી—પરિયટ કહે હું પ્રીછ્યો પારખું, હાથ તારે શિર હરનો છે,
નવ ગ્રહે બાંધ્યા છે નરપત, તો ભાર શો એના ડરનો છે;
હારીને જો હીંમત મૂકો, તો નામોશી નરનો છે,
ધોબી કેરો કુતરો નહિ, ધાટ તણો નહિ ઘરનો છે. ૧૫૬
ભોઈ—ભોઈ કહે ભૂપત કહું તુજને, સીત હરી તે સાંખી છે,
જોરાવર જન દીસે ઝાઝા, ભાગ્ય નિધિ શી ભાંખી છે;
પચવાની નથી એહની પ્રમદા, જેવી જીવતી માંખી છે,
અંગદ વિષ્ટિયે આવ્યો તો તે, કણુક મચ્છને નાંખી છે. ૧૫૭
સલાટ—સલાટ કહે શાણા છો સઉકો, વેદ વચનની વાણી છે,
સીતાજીને સ્ત્રી જાણો પણ, રામ તણી તો રાણી છે;
એહના શાપથી ઉદવસ્ત થાશે, હુંશ થકી બહુ હાણી છે,
રંકનું કહ્યું રાવણ કયમ માને, પત્થર ઉપર પાણી છે. ૧૫૮
સાબળિયો—સાબળિયો કહે સઉ જાણો છો, જુવતી એહ લાવ્યો છે જાણી,
એહને ગમતું આપણ બોલો, વિખાણ કરો વિધવિધની વાણી;
શીખામણ દેઇને થાકી છે, રાવણની મંદોદરી રાણી,
ધરમ વાતે ધીરજથી થાશે, દૂધનું દૂધ ને પાણીનું પાણી. ૧૫૯
ભરવાડ—ભરવાડ કહે ભૂપત પૂછે છે, સાચી વાત કહો મન માની,
દેશ ભંગ થાશે દેખંતાં, પરથમ તો પરજાને પાણી;

લંગુરાએ લંકા બાળી, જાન સહુને પહેલી જોણી,
વઢવાડ ન થાય તો સહુને રુડું, દૂર રહે ને રહે વળી દોણી. ૧૬૦

જતી-જતી કહે સહુકો સાંભળજો, ભુંડા લોક તો ભૂર ભમાડે,
રામચંદ્ર મોટો રિદ્ધપત રાજા, પ્રૌઢો કોટ પણ વાંદર પાડે;
આપણો રાજાજી અતિ બળિયો, જિત્યા છે મલ્લ અધિક અખાડે,
એહ સાથે વઢતાં નહિ વાધે, વેચવો કાંચકો વરતિયા વાડે. ૧૬૧

ગોસો-ગોસો કહે ગુણવંતા આગળ, માહરી તે થી ચાલે મતી,
નવ ગ્રહે જિતી બાંધ્યા નરપત, રાવણ રાયની મોટી રતી;
જો જિતે તો કામ જ થાશે, નહિતર પાછી આપશે સતી,
હાર જિત છે હોડે રમતુ, ક્યાં ગોલાને ઘેર ગાયો હતી? ૧૬૨

કોળી-કોળી કહે કહું કર જોડી, દેશપતિ આવ્યો છે દાવે,
થરો થઈ સીતાને લાવ્યો, તે કયમ કુડો કાયર કાવે;
જિતવું ને વળી જશ લેવો, નીચ નિમોલ્ય થયે તે નાવે,
કુણ જાણે કિરતાર શું કરશે, બીજાનું ભાલોડ જો પાધરું આવે. ૧૬૩

ખતરી-ખતરી કહે હું ખડતલ કહું છું, હલહલ કરવા દોને હેલાં,
મોટા સાથે વઢશે તે મરશે, શું ખાવાં છે સાકર કેળાં;
જોર હીંમત જણાશે બેનાં, ભૂપતને કહો કરને ભેળા,
એક ઘડીમાં રંગ જ હોય, તાણો વાણો મળશે તે વેળા. ૧૬૪

ચિતારો-ચિતારો કહે ચંતા મુજને, અધિક વાંદરાં આવી અડશે,
ઘણાક જોજન છે ઘડ ઉંચો, પણ ચહાય તે વેળા ઉપર ચડશે;
દેહવટ કરશે દેશ લંકનો, નિશ્ચે એ નરપસને નડશે,
શ્રીરામચંદ્ર સમજે છે સર્વે, શું મોરનાં ઇંડાં ચીતરવાં પડશે? ૧૬૫

બારોટ-બારોટ કહે બળવંતો રાવણ, ગુણ હીણે કીધી ગાંડાઇ,
રામ સંઘાતે રાડ સાંધવી, ખોટી જાણો એ ખાટાઇ;
એક ઘડીમાં ઉદવસ્ત થાશે, મોહું રાજ્ય ને પૂર પાટાઈ,
વિખાણુ કરિયે તે વાટ જ ઉઠે, ભલી કેવી શી ભાટભટાઈ? ૧૬૬

કુંભાર-કહે પરજાપત સુણ રે ભૂપત, અતિશે વાંક તમારો છે આડો,
ચતુરા કેરા ચોર કહેવાણા, તેની સાથે કરો છોજી તાડો;
હઠાવે હનમંતને જેહ હંડોલ્યે, એવો કો તમ દાસ દેખાડો,
જગજીવન સાથે જિત કશી તમો, કોડી પાઇને શું કાદવ કાઢો? ૧૬૭

તંબોલી—તંબોલી કહે તમો વિચારો, ખરું લખાણું અક્ષર ખાતું,
ચૌદ ચોકડીનું રાજ પામ્યાતા, શિવ પરતાપ હતું સુખ સાતું;
અચુત ઇંદ્ર તણિ અલખત તે, જુલમ કરેથી દેખશો જાતું,
સહુકો જાણે છે સુખ ભોગવિયું, પાન ખાઇ મુખ કરિયે રાતું. ૧૬૮

સોની વાણિયો—
સોની વાણિયો કહે છે સાચું, અધિપત છે તારા મનમાં આંટો,
જોરાવરસું જુદ્ધ કરવાં છે, તલપદ નહીં એ વિપરીત વાંટો;
કાળના કાળ પરબ્રહ્મ પોતે, એની સાથે વઢી શું ખાટો,
કર્યાં કરમ ભોગવશો કુડાં, રામ હાથે રધા સોનીનો કાંટો. ૧૬૯

વૈદ—વૈદ કહે વેરી શું વઢીએ, તો તો એક કહું તે કીજે,
સામ દામ ને ભેદ કરો બહુ, ખરી વાતમાં કોય ન ખીજે;
આમે જે લખ્યું તે થાશે, ઘડિયે લાવો લાખેણો લીજે,
બળ દેખાડી જુઓ એ બીહે છે, પ્રથમ રેચ પછે નેપાળાનો દીજે. ૧૭૦

વેદિયો—વેદિયો કહે એ વેદે લખાણું, મહા શાપ સતીના સુણવા છે,
લંગુરને જે લંકા લેવી, તે ડુંગરા શું ખણવા છે;
જેવું વાવિએ તેવું ઉગે, તેવા કણ પછે લણવા છે,
રામ રોળી નાંખે રાવણને, એમાં વેદ શું ભણવા છે? ૧૭૧

ભાડભુંજો—ભાડભુંજો કહે ભલું મનાવો, વિખાણુ કરીને બોલો વાણી,
બાકી તો બળ એનું શું ચાલે, જિહાં કાપી છે સીતા રાણી;
પ્રજાળી પ્લવંગે લંકા, જુગ બાધામાં વાત તે જાણી,
ખંડાશે પુવાની પેરે, રાજરિદ્ધ થશે ધુળધાણી. ૧૭૨

જોશી—જોશી કહે જોશો સહુ લોકો, કરુણાનિધિ કરુણા કીધી,
રોળાશે રાવણ રણ માંહી, જો નવ્ય પાછી સીતા દીધી;
ભાઇ વિભીષણ ભૂપત થાશે, ઘડી એકમાં લંકા લીધી,
રામ રાજ કરશે અતિ રુડાં, આગળથી જનમોતરી કીધી. ૧૭૩

પંડિત—પંડિત કહે પ્રીછ્યા આગળથી, ગુણ હીણ મારે છે ગોથાં,
જે વેળા લક્ષ્મણજી ચડશે, લંકાનો ગઢ લેશે જોતાં;
રાઢ વઢવાડ માંડે છે રાવણ, એ તો સર્વે જાણો થોથાં,
શ્રીરામને હાથે મોત રાવણનું, એ તો પુરાણ લખાણાં પોથાં. ૧૭૪

કવિ—કવિ કહે કર્મે લખ્યું તે થાશે, નિશ્ચે વાત ન થાયે નવી,
વેરભાવે અધિપત અવતરિયો, તો સીતા હરવા બુધ હવી;

જદુપતિ સાથ જિતે નહિ કોઈ, જો પશ્ચિમમાં ઉગે રવી,
જ્યાં ગત નહિ સુરજ ચંદ્રની, ત્યાંસુધી ગત કરવા કવી. ૧૭૫
મહેતો-મહેતો કહે મુરખ એ રાવણ, જક્ષણી કેરો એહ જણ્યો છે,
હજી હાથ દીઠા નથી હરિના, કરુણાનિધિને કાન સુણ્યો છે;
જ્યમ ખર દૂષણ ત્રિશિરા તાણ્યાં, તેય લેખામાં એહ ગણ્યો છે,
નાઠે નહિ મૂકે નરપતને, કોની નિશાળે એહ ભણ્યો છે ? ૧૭૬
રુઇયો-રુઇયો કહે હવે રુડું જાણો, જઘડો કરતાં જશ જોડાશે,
અહંકારી અહંકાર ન છોડે, અભિમાની કેરાં માન મોડાશે;
દેવ સહુની દાઝ હોલાશે, ને નવગ્રહ બંધનથી છોડાશે,
રૈયતને તો કોય ન મારે, જ્યાં ત્યાંથી કપાસ લોઢાશે. ૧૭૭
ભવાયો-ભવાઇઓ કહે ભુંડું માનશો પણ, તોલ વાત કહીશું તાંનો,
સીતા આપીને પાગે લાગે, જો દશાનન હોયે દાનો;
લુંટાશે સમરથ ને રિદ્ધિ આધી, પાલેને શું ચડશે પાનો,
સાચું કહેતા રીઝે કે ખીજે, નાચવા બેઠા ત્યાં ઘુંઘટો શાનો ? ૧૭૮
આંધળો-અંધો કહે આગળથી સુઝે, કુડાં કેરી શી કારસી,
રૂઠયો રામ રઘુનંદન જેને, તેને વળતો કોણ વારસી;
દેવ આગળ ડહાપણ તે કોનું, પંડિત આગળ શી પારસી,
રુડી રીત રાવણને કહેવી, તે આંધળા આગળ શી આરસી ? ૧૭૯
બહેરો-બધીર કહે ગારી બુદ્ધ થોડી, તોય કહું એક રુડા કાજે,
રંકનું કહ્યું રાજા નવ માને, જેને છત્ર કનકનાં છાજે;
અહંકાર મહા લાવ્યો અતિ બળ, લક્ષવસા તે આપતાં લાજે,
એહ આગળ કહેશો તે મિથ્યા, જ્યમ બેરા આગળ શંખ જ વાજે. ૧૮૦
ખોડો-ખોડો કહે ખડતલ છે વાતો, એને આંગણે બોલ્યા કાગા,
સ્નાન રોયા શેરીમાં શતધા, ઘાવ હદે તે વેળા વાગા;
હીમત ખોઈ જોઈ હનુમંતને, લંકા સહિત મહેલ જવ લાગા,
દૈવત એહમાં શું દેખો છો, ભૂપત કેરા છે પગ ભાંગા ! ૧૮૧
કાણો-એક ચક્ષ તણો નર કહે છે, અધિપત છે હજુ આડામાં,
ઐરાવત એણે નથી દીઠો, પ્રાક્રમ કીધું છે પાડામાં;
એ હઠીલો હિમ્મત નહિ મૂકે, ટેક રાખે છે તાડામાં,
કપટ કોટિધા એના મનમાં, જ્યમ બોતેર વિઘા બાડામાં. ૧૮૨

પાવૈ-પાવૈયો કહે પેર હું પ્રીછું, એ રીંછ વાંદરા કયમ વઢશે,
ઉઠ જોજન છે કોટ કનકનો, તેહનો પાજો કેમ પડશે;
રામ રાજા ને રાવણુ રાક્ષસ, નિર્બળ કયમ નરપતને નડશે,
રીસાવી રહેશે રાવણુથી તો, શું પાવઇને પાનો ચડશે? ૧૮૩
જુગારી-જુગટિયો કહે જાણું છું હું, સહુકો વાત માનો એ સાચી,
ભૂંડું કામ કર્યું છે ભૂપત, લાવ્યો રામની રામા રાચી;
મહારાજ રાજ રાજેશ્વર રુડા, હજુ જુએ પગ સામું નાચી;
આખર તો જીવતો નહિ મૂકે, સોળ સોગઠી એહની કાચી. ૧૮૪
કાછીઓ-કાછીઓ કહે કલ્પ્યું મેં કોડે, દળ અતિશે હું એનું દેખું,
વાંદર રીંછ બળવંતાં છે બહુ, પેર ઘણીથી હું મન પેખું;
રુડો વખાણો છો રાવણુને, એકલો તે હું કયમ ઉવેખું,
શ્રીરામજીની આગળ રાવણુ, તે તો મૂળાપણી શું ઝાડમાં લેખું? ૧૮૫
વણઝારો-વણઝારો કહે વારો છો એને, ગુણ વાત કહો છો તે ઘેલી,
અગનીની આંચમાં આવ્યો અધિપતિ, પ્રીછ્યો પ્રીત નહીં એ પહેલી;
વઢતાં વાત થશે એ વિપરીત, સીતા આપવી તે છે સહેલી,
આપણુ શિદ આગળથી કહિયે, શું ગુણ્ય કૂદશે બળદ પહેલી? ૧૮૬
રોગી-રોગી એક બચારો બોલ્યો, વિખાણુ કરીને કોઈ વઢો,
સૈન્ય સજ્જ કરાવે રાવણુ, પૂર બાંધે વજડાવ્યો પડો;
કુણુ જાણે કુણુ હારે જિતે, દેશ બધા વળશે દડો,
હિમ્મત કાં મૂકાવો એની, કુણુ તાવને કહેશે ચડો? ૧૮૭
દંતારો-દંતારો કહે દેશપતિને, દુનિયાં બાધી તો હસશે,
રંજાડ ઘણો રૈયતને થાશે, પૂર બાધું તે પીડાશે;
દેહ પડશે દશાનન કેરો, નિર્મોલ્ય થઈ આપે નાસશે,
ઘરડાંની કહેવત તે સાચી, જે વધતો દાંતો તે ઘાસશે. ૧૮૮
નેરતી-નેરતી એક બોલ્યો નરપતનો, સુરતા મને તો એક થઈ છે,
સીતાને લાવ્યો છે રાવણુ, રૌરવ રોગ ખરો એ ખઈ છે;
ઈશ શિશથી રહ્યા વેગળા, લંકા કર્મે એનથી ગઈ છે;
વિચાર કરતાં વાણું વારી, નેરતીની મા ખાટલે મુઈ છે. ૧૮૯
પસાયતો-પરેલ એક કહે પાપી એ રાવણુ, એનું મોત થોડે દિન મળશે,
સુખ સાગરમાં જુગતે ઝીલતો, વૈભવ તે વેળા તો ટળશે;

સીતા સતિનો શાપ થયો છે, તેહનું વૃક્ષ હવે તો ફળશે,
સાચું નવ્ય કહિયે શા માટે, શું પસાવતાં ચાંપી કળશે? ૧૯૦
માળી–માળી કહે છે મુને ગમે નહિ, વાત કરો છો જે જે મોટી,
રાવણ રાજા છે એ ડાહ્યો, લક્ષ વસા પડશે એ સોટી;
જે કહું છું તે સાચું માનો, તમો સહુ કહો છો તે ખોટી,
ઝાઝું કરશે તો સીતા સેશે, માળી રૂઠ્યો ફુલ લેશે શું લેશે ચોટી? ૧૯૧
બ્રાહ્મણ–બ્રાહ્મણ કહે ભાવિક સરજ્યું છે, રામ રાવણ વેરથી વઢશે,
હાથ દેખાડ્યા વિના હઠશે નહિ, ત્યમ ત્યમ જાનકીજી ન જડશે;
જે વેળા લક્ષ્મણજી કોપે, ઘડી એકમાં ઘાટ જ ઘડશે,
મેળી ધાડ બેઠો છે મહીપતિ, ભિખનાં ભાંડાં ક્યમ સીંકે ચડશે? ૧૯૨
કણબી–કણબી એક બેઠો તો માળે, તે કહે છે મુજને એ ભાસે,
રાવણ રાઢ કરી શકશે નહિ, નીચ નિર્માલ્ય થઇને નાશે;
એક વાત ઉકલતી છે નહીં, પળ્યો પાપ તણે એ પાસે,
સીતા માટે સર્વે સમરથ, ગોળો ગોફણ જોતામાં જાશે. ૧૯૩
ચોવટિયો–પટેલ એક પાદરડે બોલ્યો, રાવણની નવ્ય પોતી રળી,
સીતા વેલ એ ઝેર તણિ છે, તે એહને લાગે છે ગળી;
ઇંદ્ર તણી અલખત ભોગવતો, તેહ ટેક એહની તો ટળી,
જાનકી જોખ એની લેઈજાશે, જ્યમ પુંખ ન ખાધો, દાઘેલી બળી. ૧૯૪
જોગી–જોગી કહે જરૂરી જાણો, દશાનન આવ્યો છે દાવે,
કુંભકરણ કુમતિ દેનારો, કૂડ કપટ જેને મન ફાવે;
ઇંદ્રજિત પણ અન્યા બોલે, ભૂપતના મનમાં તે ભાવે,
સૂર્પનખા શિખની દેનારી, જોગી પ્રધાન તે તુંબડાં વાવે. ૧૯૫
પટેલ–પટેલ એક ચોરેથી ચેતો, બાળ પરી રાવણની બુદ્ધિ,
બહેને કહ્યું ત્યાંથી છે બહેક્યો, તે છે ગુણહિણી ને ગદ્ધી;
સુખ શય્યા વૈમાન તજ્યાં છે, રાજ પદવીની રીત્યો રૂંધી,
લંકામાં એ લાડકવાયો, પટેલની ઘોડી પાદર સૂધી. ૧૯૬
છીપા–છીપો કહે છાન્યું નહિ એને, છતનો એને છાક ચડે છે,
જગત જનેતાને એ લાવ્યો, સામો વેરી થઇને વઢે છે;
જોરાવર ઝાડ વાવ્યાં છે ઝેરનાં, તેનાં એને ફળ જડે છે,
રાવણ આખર રાક્ષસીનો તન, જાત વના શું ભાત પડે છે? ૧૯૭

કંસારો—કંસારો કહે કહું કેટલું, રાવણથી શું રામ ડરે છે?
ફુલ્યો ફરે છે તે સર્વે ફોકટ, પોતાને હાથે હીંમત હરે છે;
ચૌદ ચોકડીનું રાજ્ય તજીને, વણ મોતેથી એ તો મરે છે,
ત્રાંબા ડોળ કરે નહિ છૂટે, ફોકટ કાંસાકૂટ કરે છે. ૧૯૮
કંદોઇ—કંદોઇ કહે કુડો એહ કપટી, બુદ્ધિહીન થયો બાકુઓ,
એહ જાણે છે ખાઇ સાગરની, રામને મન તો છે ખાડુઓ;
રાવણ જાણે લંકા કયમ લેશે, વાંદરને મન ઘીનો ધાડુઓ,
લપટ લોભી સીતાને લાવ્યો, જાણે બાપનો છે લાડુઓ. ૧૯૯
સ્ત્રીઓ—વાતો કરે વનિતા લંકામાં, સખિયો સખિયોમાં સાચલી;
કહો બાઇ કુણ હારે જિતે, ધણીક આવી છે ધાયલી,
એક કહે એમાં શું કહેવું, અદકી બોલી છું આચલી,
એકાએક હડે કેમ અધિપતિ, શું પેરી બેઠો છે કાંચલી? ૨૦૦
વિધવા—એક વિધવા કહે વિખાણે છે શું, તારો બોલ ગમે નહીં ગાંડો,
વાર્યું નહીં કરે તે હાર્યું કરશે, કહિયે સુખે શડજ માંડો;
ઘડી બેચારેક લંક લૂટાશે, જેને ગમે તે ગામ જ છાંડો,
સુખે રાજ કયમ રાવણ કરશે, શું જિતવી છે રાડીરાંડો? ૨૦૧
પંચ—પચ મળી પરમાણ કર્યું છે, રાવણ કાજળ શ્રીરામજી કેશર,
રાવણ ખાબડો રામ ગંગોદક, રામ ઐરાવત રાવણ ભેંસર;
શ્રીરામ ધર્મી રાવણ અધર્મી, શ્રી સામળભટ કહે કવેશ્વર,
જિતે રામ ને રાવણ હારે, પચ તિહાં પોતે પરમેશ્વર. ૨૦૨
કવિ—બ્રાહ્મણ ભાટ ચારણ કો કવિતા, ખોડ ન દેશો રક કે રાણો,
એક તો નામ શ્રીરામજી કેરુ, બીજો અક્કલ થકી ઉખાણો;
જેને જેહ વણજ તે સુજે, પ્રીત થકી સહુ પચ પરમાણો,
નિશા ચર્ચા જોઇ નરપતિએ, સામળભટ કહે સગજે શાણો. ૨૦૩
શ્રીગુર્જર દેશ ગુરુવો ગુણનિધિ, વિપ્ર શ્રીગૌડ વેંગણપુર વાસી,
પિતા તે પુરષોતમ કેરો, વીરેશ્વરનો પુત્ર તે વિલાસી;
સામળભટ શિવજીનો સેવક, આદ્ય શક્તિ કેરો ઉપાશી,
રામ ચરિત્ર ગાતાં સુણતાં, નિત્ય પગવગ કોડવશાએ કાશી. ૨૦૪

કાળિદાસ—વસાવડનો

એ કવિનાં આખ્યાન સ્ત્રીઓમાં ઘણાં પ્રિય છે

પ્રહ્લાદાખ્યાન

કડવું ૧ લું—ચાલ ચોપાયા છંદની

સમરું શ્રીગણપતિને, ચરણે તે નામી શીશ;
સુધબુધદાયક સુધબુધનાયક, નંદન ઉમિયા ઈશ. ૧
કુંજરમુખ પ્રભુ કૃપાસાગર, સમસ્ત સુર કરે સેવ;
લમ્બોદર અતિરૂપ સુંદર, નામ દુંદાળો દેવ. ૨
અરુણ અંબર અરુણ ભક્ષણ, અરુણ કુસુમની માલ;
અરુણ તન સિંદુર લેપન, અરુણ ચંદન ભાલ. ૩
કર કમંડલ ચક્ર ફરશી, અક્ષેપાત્ર અનૂપ;
ચરણે નેપૂર કનક ઘૂઘર, મહા મનોહર રૂપ. ૪
મૂષકવાહન ગહન ગુણ, ગંભીર કાર્તિકસ્વામી વીર;
મોદકભક્ષણ જગતરક્ષણ, વિચક્ષણ રણધીર. ૫
વિઘ્નહર્તો સિદ્ધકર્તા, વક્ર તુંડ વિઘ્નેશ;
વિશ્વવલ્લભ દેવ દુર્લભ, અકલ અદ્ભુત વેશ. ૬
સર્વ પહેલો સર્વ પૂજે, ગુણ વખાણો આપ;
મુનિ માનવ ને દેવ દાનવ, જપે નિશદિન જાપ. ૭
પ્રણમું હું તે માટ પહેલો, ગણપતિ ગુણવંત;
પ્રહ્લાદનું આખ્યાન કહેવા, ઉપની મનમાં ખંત. ૮
શ્રી શારદાકેરે પ્રતાપે, પ્રહ્લાદનું આખ્યાન;
સંક્ષેપ માત્રે કરું વર્ણન, ભક્તિ શ્રીભગવાન. ૯
કરી નવવિધ ભક્તિ જેણે, ધરી મનમાં ધીર;
દુષ્ટ દૈતનો દ્વેષ દેખી, સહ્યું દુઃખ શરીર. ૧૦
અર્પિયું ચિત્ત પ્રભુચરણે, કર્યું સ્મરણ આપ;
મુખથકી હરિ નામકેરો, જપે નિશદિન જાપ. ૧૧

તે સુણીને તાત કોપિયો, જેને વિષ્ણુ સાથે વેર;
મહેલ મારા વેરીનું સ્મરણ, શીખવે ભલી પેર. ૧૨
ધણી ભાતે ભોળવીને, ભણાવે ભાવે કરી;
પણ ન મૂકે મનથકી, નિત્ય સમરે શ્રીહરી. ૧૩
તાતને તવ ક્રોધ વ્યાપ્યો, દુષ્ટે કીધો દંડ;
તેતણા બહુ માર દેખી, ભેદે રે બ્રહ્માંડ. ૧૪
તે જ વેળા કષ્ટભંજન, દુષ્ટ કરવા ભંગ;
સ્થંભ ફોડી નાથ પ્રગટ્યા, સ્વામી શ્રીનરસિંગ. ૧૫
તે કથાનો અતિ મહિમા, સર્વથા બોલે સ્તુતિ;
સાંભળ્યા વણ વૃથા કાયા, તે જથારથ વિનતિ. ૧૬
તે જ જ્ઞાન શ્રીવેદવ્યાસે, કહ્યું શ્રીશુકદેવને;
પરીક્ષિતને કહે શુકજી, જે ધરે કરુણા ટેવને. ૧૭
પુરાણી સુતે સુણ્યું તે, કહ્યું નૈમિષારણ્યને વિખે;
ઋષિ સઘળા સુણી હરખ્યા, થયું તન પાતકપખે. ૧૮
સ્કંધ દ્વાદશ ભાગવતે, ગ્રન્થ કેવળ જ્ઞાન;
માંહી નિર્ગુણ ગુણ ભાવે, ભક્તિ શ્રીભગવાન. ૧૯
તે માંહી વળી તત્ત્વ ભક્તિ, પ્રહ્લાદનું આખ્યાન;
સાંભળે દૃઢ ભક્તિ પામે, મળે મોક્ષ નિદાન. ૨૦
તે જ માટે સરસ્વતીની, સ્તુતિ કરું કર જોડ;
સંસ્કૃતે પ્રાકૃતે કહેવા, ઉપન્યો મનમાં કોડ. ૨૧
સહાય થાવો સરસ્વતી મુને, માત મોટી આશ;
ચરણપંકજ શિશ નામી, કહે કવિ કાળિદાસ. ૨૨

પૂર્વછાયો

કહે કાળિદાસરે, શ્રીસરસ્વતીની સ્તુતિ કરી;
કરો કરુણા માતા મુજને, નમો નમો ત્રિપુરેશ્વરી. ૨૩

કડવું ૨ જું—રાગ દેવ ગંધાર

હવે કરો કૃપા ત્રિપુરેશ્વરી, મુને માત પોતાનો કરી;
નિત્ય આપ વાણી વૈખરી, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧
માતા મૂળપ્રણવનો મંત્ર તું, બાધા તે જગની જંત્ર તું;
નવ કોટી ચોસઠ તંત્ર તું, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૨

ઘટમાં કમલ ખટ ધરણ તું, પંચાસ ચાતુર વરણ તું;
અજ્ઞાન તામસ હરણ તું, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૩
ગુણ સત્વ રાજસ તામસી, ગુણરહિતપાવનપદઅથી;
સંપૂર્ણ સહુમાં તું વસી, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૪
તું સત્વ સોહંભ હંસમાં, વ્યાપી સુરાસુર વંશમાં;
અવ્યક્ત પદના અંશમાં, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૫
આ વિશ્વમાં અવિનાશ તું, પૃથ્વી પવન આકાશ તું;
જળ જ્યોતિ પીંડ પ્રકાશ તું, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૬
નિર્ગુણ સગુણમાં સત્ય તું, આદઅંત્યની ઉતપત્ત તું;
મોહોટા મુનિની મત્ય તું, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૭
તનરૂપ તારું રસભર્યું, અદ્‌ભુત હંસ આસન કર્યું;
જપમાળ કર પુસ્તક ધર્યું, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૮
મસ્તક મુગટ મંડિત તણી, ઝળકે કલા કુંડળતણી;
રવી કોટિથી શોભા ઘણી, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૯
મુખ ચંદ્રની કલા જેવું, સ્વરૂપ સુંદર વર્ણવું;
ન આવે કલ્પ્યામાં એવું, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૦
દલકમળલોચન કામિની, છોભક્તવત્સલ ભામિની;
તન ઝગહળે જયમ દામિની, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૧
નવનવાં ભૂષણ ધારણી, નખશીખ શોભા તુજતણી;
નવ જાએ વાણીએ ગણી, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૨
તું કમળનંદનનંદિની, વિદ્યા સકળ સુરવંદિની;
મહાં દુષ્ટ દૈત્યનિકંદિની, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૩
જેને કૃપા તારી હશે, તે પરમ પદને પામશે;
તુજથી સકળ દુઃખ વામશે, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૪
તુજ દયાએ દુરિત બળે, સઘળા પદારથ તે મળે;
સંસાર દુઃખ તુજથી ટળે, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૫
ત્રણ કાંડ વિદ્યા વેદની, ઉતપત્ય ભેદાભેદની;
તુજથી પ્રગટ થઈ મેદિની, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૬
તું સર્વવ્યાપક સરસ્વતી, વાણી વિશ્વરૂપે થઈ છતી;
સુણ માત મોરી વિનતિ, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૭

છઉં ચરણ તારે સ્વામની, તું પુરતલ મનની હામની;
મને આશા તારા મામની, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૮
તે માટે સુંદરી શારદા, કહું વિષ્ણુ લીલા સર્વદા;
કષ્ટ કાપી કર તું મન મુદા, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૧૯
પ્રહ્લાદની કહેવા કથા, અભિલાશ મુજ મન થયો યથા;
હવે સરસ્વતી તું સહાય થા, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૨૦
તારે પ્રતાપે પ્રેમદા, બોલું પ્રભુ ગુણ સર્વદા;
અવગુણ ન ધરશો મન કદા, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૨૧
મુજ નામ કાળિદાસ છે, તન માંહે તારો વાસ છે;
તેને એવો અભ્યાસ છે, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૨૨
તારી કૃપા એથી હવે, કહું કથા પદ નવેનવે;
બહુ રાગ કડવે જુજવે, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૨૩
જગદંબ એણી પેરે વિનવી, કર જોડીને બોલે કવી;
ત્યાંથી કથા ચાલી નવી, ત્રૈલોકતારણ સુંદરી. ૨૪

પૂર્વછાયો

હવે કથા કહું અતિ ઉત્તમ, નવનવી માંહે વાણ;
સંવાદ નારદ ધર્મનો, તે વદે વેદ પુરાણ. ૨૫

કડવું ૩ જું–વલણ

વદ પુરાણે જે જે આખ્યાનજી, હરિજન સુણજો તે સહુ કાનજી;
ગૌતમ જેમાં તે પ્રભુજીનું ધ્યાનજી.

રાગ કાફી

હવે કથા કહું ઉત્તમ નવી, જેને સુણે તે મોટા માનવી;
સહુને શિર નામું કર જોડ, કવિજન કોમ મા દેશો ખોડ. ૧
સદ્દગુરુનું મનમાં ધરી ધ્યાન, ઓચરું પ્રહ્લાદનું આખ્યાન;
જેને સુણે સંચિત દુઃખ ટળે, પૂર્વ જન્મનાં પાતિક બળે. ૨
ગંગાદિક તીર્થનું સ્નાન, તે પુણ્ય હરિગુણ સુણતાં કાન;
પાપી જન તન પાવન થાય, સત એવો ન અન્ય ઉપાય. ૩
જેમ જાતાં પાવકની પાસ, સદ્ય શીતનો થાએ નાશ;
જેમ રજની દિનકરથી દૂર, તેમ પાતિક હરિ ધરતાં ઉર. ૪

હરિગુણનો મોટો મહિમાય, ભાગ્ય વિના પ્રાપ્ત નવ થાય;
તે માટે નિશ્ચે મન કરી, સાંભળજો ગુણ શ્રીનરહરી. ૫
એક સમે પાંડુસુત ધર્મ, માંડ્યું રાજસૂય યજ્ઞનું કર્મ;
જેને શ્રીકૃષ્ણની કૃપાય, મારી જરાસંધ મેલાવ્યા રાય. ૬
તેડી લાવ્યા પોતાને ઘેર, આદરભાવ દીધો ભલી પેર;
વળતું વચન બોલ્યા શ્રીકૃષ્ણ, પાંડવ તમને કહું છું પ્રશ્ન. ૭
વેગે કરો રાજસૂયનું કાજ, સર્વ ભૂપતિ તમે જિત્યા આજ;
તેડી પંડિત નૃપ મંડપ કરો, ઘણો હુતદ્રવ્ય વાવરો. ૮
ધર્મ કહે પ્રભુ તમને નમું, થાય કારજ જે તમને ગમ્યું;
શ્રીકૃષ્ણનું જાણ્યું હેત, માંડ્યો યજ્ઞ રાયે કહેતાં વેંત. ૯
તેડાવ્યા દેશોદેશના અધીશ, જેને મુગટ મંડિત મણિ શીશ;
રાજસભા મળી સઘળી સર્વ, કોઈ ન અભિમાની કોઈને નહીં ગર્વ. ૧૦
રાજા યુધિષ્ઠિર જોડી હાથ, પ્રાર્થના કીધી સર્વ સાથ;
વેદવ્યાસ ઋષિ હતા પાસ, પૂછી વાત ધરી વિશ્વાસ. ૧૧
કહો તેને પ્રથમ કરું અર્ઘપાદ, ભૂપતિ કોએ ન કરે વિવાદ;
વ્યાસ મુનિ મુખ બોલ્યા વાણ, પહેલા પૂજો સારંગપાણ. ૧૨
ધર્મે વચન તે શિરપર ગ્રહ્યું, વહાલું ને વળી વેદે કહ્યું;
વાધ્યો હરખ મન ફુલ્યા રાય, પ્રભુ પૂજાની સામગ્રી થાય. ૧૩
કનકપાટ ઢાળ્યા તતકાલ, પ્રેમે પધરાવ્યા શ્રીગોપાલ;
કેસર ચંદન પુષ્પ અનૂપ, અગરતણા ઉવેખ્યા ધૂપ. ૧૪
કીધી આરતી અગર કપૂર, વાજે વાજિંત્ર દુંદુભિ તૂર;
બ્રાહ્મણ સર્વે ભણે સ્તુતિ સાર, જે જે શબ્દ વાંછે સંસાર. ૧૫
એવું દેખી ડોલ્યો શિશુપતિ, થયો મન ક્રોધાતુર અતિ;
બોલ્યો મંદ મતિ ધન્ય ધન્ય ધર્મ, શી બુદ્ધિએ માંડ્યું યજ્ઞનું કર્મ! ૧૬
ધન્ય ધન્ય રાજા આંહી એકઠા મળ્યા, કૃષ્ણ આગળ સહુના ગર્વ ગળ્યા;
ધિક્ ધિક્ જીવ્યું જાણો સંસાર, જેણે પ્રથમ પૂજ્યો પિંડાર. ૧૭
યુધિષ્ઠિરની જો જો ગઈ મત, રાજા પહેલો પૂજ્યો પશુપત;
એવું કહી વળિઓ પ્રભુભણી, કૃષ્ણ વડાઈ નવ કીજે ઘણી;
જાણું છઉં તારાં સઘળાં કર્મ, સંભળાવું તેનો સહુને મર્મ. ૧૮

પૂર્વછાયો

મર્મ સુણાવું સર્વને, તું ગર્વ મેલ ગોવાળ;
અમ સમોવડ થાય કયમ, વન આહિર પશુપાળ. ૧૯
એ સર્વને ઓશીઆળ તારી, સહૂ રાખે મંન;
હું કહું કર્તવ્ય તુજતણાં, તે સુણો સહુ રાજંન. ૨૦

ઉથલો

રાજા સહુ શ્રવણે સુણો, હું કહું તારી ખ્યાત;
ભેગા મંડપમાં થયા, બેઠાં હારશું હાર. ૨૧
અધિકાર જેને જેવો, તેને તે કરવું કાજ;
તું ગોવાળિઓ નહિ ચક્રવર્ત્તિ, થયો મોટો આજ. ૨૨
પાંડુસુતની પક્ષ રાખી, છલવછલની ગત ઘણી;
મંત્ર કે મોહજાળ નાંખી, હરી લીધી તેં રૂક્મિણી. ૨૩
તેણે તુજને સહુ નમે, પણ હું નમું નહીં નરપતી;
આ ભૂપ સઘળા છે સભામાં, તે બીહે છે તુજથી અતી. ૨૪
હું બીહું નહીં તુજથકી, તેં ભલા ભડ ભાળ્યા નથી;
જુદ્ધ જોઈ હિંડે છે નાસતો, કહું તે તણી કરણી કથી. ૨૫

કડવું ૪ થું—વલણ

એણી પેર કોપ્યો તે મન શિશુપાલજી, દેવા માંડી તે પ્રભુજીને ગાળજી;
કપટી કહીને બોલ્યો આળજી, લાગી રાય સૌને ઝાળજી.

રાગ મારુ

અલ્યા કૃષ્ણ તું જન્મનો કપટી, તુને ચતુરાં વજાડે ચપટી;
તારું બળીઆપણું મેં તો જાણ્યું, જેને સાધુએ સબળ વખાણ્યું. ૧
આવ્યો માત પિતાથી તું નાસી, પય પિતાં મારી તેં માસી;
વને નંદની ધેનુ ચરાવી, ગાય દોહીને ચોરે બોલાવી. ૨
કાંધે દુધની કાવડ લીધી, ચોરી છાશ ગોવાળાની પીધી;
માથે મુકુટ ધર્યો મોર પીંછ, રાખી તનયા તે ઘરમાં રીંછ. ૩
ગળે માળ ગુંજાની ઘાલી, વનમાળા ઘણી તુંને વાહાલી;
તારે અબળાનો રે આસંગ, નોએ પુરુષ સમાગમ રંગ. ૪
રચી રાસ નારીમાં નાચ્યો, વળી જુવતીને જઈ જાચ્યો;
કાંઈ કામણ મોહન જાણે, તેણે વિશ્વમાં તુજને વખાણે. ૫

નાઠો કાલયવનને ત્રાસે, ઉગર્યો ગયો મુચકંદ પાસે;
તું નિત નિત ફરતો વનમાં, હવે મોટમ આણેછ મનમાં. ૬
રાબ છાશ આહિરમાં જમતો, કાંધે લાકડી વનમાં ભમતો;
તુંને તે વાત વિસરી ભાઈ, હવે મળવા લાગીરે મીઠાઈ. ૭
પહેલાં રાખતો ધાબળી કાંધે, થયો બળીઓ પીતાંબર બાંધે;
માર્યા અઘ બક વનની વાટે, રોકી જુવતી જમના ઘાટે. ૮
ગિરિવર ગોપ મળીને ઉપાડ્યો, જળમાંથી કાળીને કાઢ્યો;
એવા ગારુડી કૈંક નિહાળ્યા, ઝાલી સર્પને પેખવાવાળા. ૯
વળી માર્યો મછાસૂર મલ્લ, કાઢ્યા હસ્તીના દંતોશલ;
ખાઈ માખણને થયો માતો, તેણે હિંડે છે સબળ ફુલાતો. ૧૦
મારી કંસને સબળ કમાણો, મામો મારી થયો તું રાણો;
એવો ગર્વ ધરે શાને માટે? તુંને કોણે બેસાડ્યોરે પાટે? ૧૧
મોટા રાજા જે કેશવ જિત્યા, કયા ચક્રવર્તી તેં જિત્યા?
રાય ન થવાએ લક્ષ્મી લાધે, બળ પામે વડાઈ ન વાધે. ૧૨
એવી સો ગાળો સંભળાવી, પછે પ્રભુજીએ ભ્રુકુટી ચડાવી;
રીસે રાતાં થયાં છે નેણ, કૃષ્ણે સાંભળ્યાં વસમા વેણ. ૧૩
નાંખ્યું ચક્ર કોપ્યા અવિનાશી, છેદ્યું મસ્તક થયો નિરાશી;
આવ્યું ચૈતન તનથી જે બહાર, જાણે દિનકરનો ઝળકાર. ૧૪
આવ્યું પાછું વૈકુંઠ જોઈ, તે તો દીઠું સભા સહુ કોઈ;
વળી નિર્ખતા સર્વ નરેશ, કીધો પ્રભુજીના મનમાં પ્રવેશ. ૧૫
ત્યારે વિસ્મે થયા રાજા ધર્મ, તેનો કોઈ ન જાણે મર્મ;
થયા આશ્ચર્ય મન અપાર, દેખી અકલ લીલા કિરતાર. ૧૬
ત્યાં નારદ મુનિ હતા પાસે, રાજા યુધિષ્ઠિર વચન પ્રકાશે;
શિશ નામી તે ઋષિને પાએ, એમ બોલ્યા યુધિષ્ઠિર રાએ. ૧૭
સ્વામી કારણ કહો મહારાજ, અમો વિસ્મય પામિયા આજ;
મહાપાપી હતો ભૂપાલ, કેમ મોક્ષ પામ્યો શિશુપાલ. ૧૮
તમે સકળ વિદ્યાના વેદુ, સર્વ આગમ નિગમના ભેદુ;
તેનું કારણ કહો દ્વિજ દેવ, દુષ્ટ ઓધાર્યોનો અપ્રમેવ. ૧૯
એવું સાંભળી બોલ્યા મુન્ય, રાજા પુરણ તારું પુન્ય;
પછી પવિત્ર કથાની વાત, મારું મનડું થયું રળીઆત. ૨૦

સંભળાવું તે સાંભળ રાય, જન્મો જન્મના પાતક જાય;
થાય પાવન સર્વ શરીર, જીવ ભક્તિ પામે જદુવીર. ૨૧
જેમાં પ્રગટ્યા પ્રભુ સાક્ષાત, જ્યારે પુત્રને પ્રભવ્યો તાત;
લીધું નૃસિંહ રૂપ વિશાલ, કીધો હિરણ્યકશિપુનો કાલ. ૨૨
હિરણ્યકશિપુ ને હિરણ્યાક્ષ પાપી, બે ભાઇએ પૃથ્વી સંતાપી;
શિશુપાલ તેનો અવતાર, હવે સંભળાવું કરી વિસ્તાર. ૨૩

પૂર્વછાયો

સંભળાવું વિસ્તાર તેનો, સાંભળ રાય સુજાણ;
મૂળ કથા માંડી કહું, જેનાં વેદ કરે વખાણ. ૨૪

કડવું ૫ મું–વલણ

વેદ પુરાણે તે હરિગુણ ઝાઝાજી, જેને સુણતાં તે થાએ પ્રાજાજી;
નારદ બોલ્યા તે ધન ધન રાજાજી, સુણ હરિજશ ગુણનાં વાજાંજી.

રાગ માલવ

રાજા ધંન તારો અવતાર રે, તુંને વહાલા છે વિશ્વાધાર રે;
પૂછી પવિત્ર કથાની વાત રે, મારું મનડું થયું રળીઆત રે. ૧
શિશુપાલ પરમ ગતિ પામ્યો રે, જરા મરણતણો ભે વામ્યોરે;
આગે રાજા તે કૃષ્ણનો દ્વેખીરે, કેમ સાયુજ્ય પદવી પેખીરે. ૨
તેનો માંડીને કહું મરમરે, તમે સાંભળો રાય ધરમરે;
એને આદિ અનાદિ હું જાણુંરે, તેનો માંડીને મહિમા વખાણુંરે. ૩
એક સમે શ્રીકમળાકંથરે, સુખશય્યાએ પોઢ્યા ભગવંતરે;
બળ બાહુતણું થયું ભારીરે, જુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા ધારીરે. ૪
એવે સમે શ્રીકમળા રાણીરે, આવ્યાં જુગદીશ પોઢ્યા જાણીરે;
દ્વારે જય વિજય હતા બંનેરે, તેણે વાત વિચારી મંનેરે. ૫
જાણ્યું માતાને રાખીએ વારીરે, અમે ઇચ્છા માગું મોરારીરે;
જોઈ માતાનુ તેજ અપારરે, બોલી નવ શક્યા મૂખ છડીદારરે. ૬
વિષ્ણુ પત્નિએ ઝીછી વાતરે, આડી નજરે જોતાં ગયાં માતરે;
એ દુર્મતિ ન ધરે આંહીરે, જેને ભિન્નતા છે મનમાંહીરે. ૭
મુજ વિષ્ણુ વચ્ચે જાણે ભેદરે, એ તો પૃથ્વીમાં પડશે વેદરે;
એને હરિ સાથે થાશે વેરરે, અવતરશે અસુરને ઘેરરે. ૮

એમ માતાજી મનમાં વિમાસેરે, પછી આવ્યાં પ્રભુજીની પાસેરે;
જાતાં પેંત બોલ્યા વનમાળીરે, મુખથી પીતાંબર પરું ટાળીરે. ૯
હશી પૂછે છે દેવ મોરારીરે, આજ વર્તી મેં વાત તમારીરે;
આવ્યાં દ્વારપાળકને પાડીરે, અણુસમજુને શિક્ષા પમાડીરે. ૧૦
એ તો ઇચ્છા તમારી થાશેરે, બંને પાર્ષદ પૃથ્વિમાં જાશેરે;
એવું સાંભળી કમળાજી ભાખેરે, સ્વામી કોણ જાણે તમ પાખેરે. ૧૧
જેવું સરજ્યું હશે તેવું થાશેરે, બંને પારસ્વદ પૃથ્વિમાં જાશેરે;
તેમાં ન મળે કાંઈ ઉપાયરે, વિધિ અંક મિથ્યા નવ થાયરે. ૧૨
એવી રીતે પરસ્પર જાણીરે, આદિ વિષ્ણુ ને કમળા રાણીરે;
ઇચ્છા ઉપની તે હરિની માયારે, તે તો કળી ન શકે ઋષિ મુનિ ડાહ્યારે. ૧૩

પૂર્વછાયો

એમ ઇચ્છા ઉપની, ઊપેંદ્રની એકવાર;
આગતાની અણુખતી, પૃથ્વી પધ્યા પ્રતિહાર. ૧૪

કડવું ૬ ઠ્ઠું-વલણ

એણીપેરે બોલ્યા તે નારદ સારજી, સનક સનાતન બાંધવ ચારજી;
દર્શને આવ્યા તે પ્રભુજીને દ્વારજી, ત્યારે હવો તો હાહાકારજી. ૧

ઉથલો

પ્રભુજીને દ્વાર આવ્યા, એક સમે મુનિ ચાર;
સુકોમલ વપુ કમલલોચન, કમલપુત્ર કુમાર. ૨

રાગ ધોળ

એક સમે શ્રી સનતકુમારરે, જ્યાં વિષ્ણુ વસે છે;
આવ્યા બ્રહ્માના સુત ચારરે, જ્યાં વિષ્ણુ વસે છે;
જેનો પંચ વરસનો વેષરે, જ્યાં; જેનો ચૌદભુવનમાં પ્રવેશરે, જ્યાં. ૩
તે તો ક્રીડા કરે દિન રાતરે, જ્યાં; નિત ગાયે ગોવિંદની ખ્યાતરે, જ્યાં;
એના મનમાં ઘણો છે મોદરે, જ્યાં; માંહોમાંહે કરે છે વિનોદરે, જ્યાં. ૪
મૂખે ઓચરે ચારે વેદરે, જ્યાં; મનમાં નહીં ભેદાભેદરે, જ્યાં;
થયા કલ્પ કહેતાં કઈ કાળરે, જ્યાં; દીસે પંચ વરસના બાળરે, જ્યાં. ૫
આવે વેગ ધરી વૈકુંઠરે, જ્યાં; હરિ મુખ જોવા ઉત્કંઠરે, જ્યાં;
હુતા જય વિજય છડીદારરે, જ્યાં; દ્વિજ દોડીને આવ્યા દ્વારરે, જ્યાં. ૬

તેણે રોકયા છે ઋષિજનરે, જ્યાં; ત્યારે ક્ષોભ પામ્યા મુનિ મંનરે, જ્યાં;
તેણે દીઠી નહીં દુરમીટરે, જ્યાં; કોણે નવ દુભ્યા કુલની દીટરે, જ્યાં. ૭
મન ઉપન્યું દુઃખ અપારરે, જ્યાં; જેને અતિ ઘણો અધિકારરે, જ્યાં;
જેને શંકર નમાવે શીશરે, જ્યાં; જેને આદર દીએ છે ઈશરે, જ્યાં. ૮
જેને બેસાડે અજ ઉછંગરે, જ્યાં; જેનું કદી નહી મન ભંગરે, જ્યાં;
જેનું સદા હરિસું ચિત્તરે, જ્યાં; જપે કમળાકાંતને નિત્યરે, જ્યાં. ૯
જેનું મંન રહે દીન રાતરે, જ્યાં; નિત્ય બોલે પ્રભુજીની ખ્યાતરે, જ્યાં,
તેણે પોળીઆનાં સુંણી વેણરે, જ્યાં; રીસેં રાતાં થયાં છે નેણરે, જ્યાં. ૧૦
લાગ્યું મુનિતણે મન દુઃખરે, જ્યાં; ઋષિ ક્રોધેથી બોલીઆ મુખરે, જ્યાં;
તેને શાપ દીધો મુનિયે ત્યાંહરે, જ્યાં; તમે દુષ્ટ મા રહેશો આંહિરે, જ્યાં;
એમ ઓચરયા બ્રહ્મકુમારરે, જ્યાં; કીધો પોળીઆને તિરસ્કારરે, જ્યાં. ૧૧

પૂર્વછાયો

પોળિયાનો તિરસ્કાર કીધો, ઋષિએ તતખેવ;
પણ પુત્ર બ્રહ્માતણા, તેને રજોગુણની ટેવ. ૧૨

ઉથલો

રજોગુણની ટેવ તેને, રાય સાંભળ સર્વથા;
જયવિજયને શાપ હવો, તેહની કહું હવે કથા. ૧૩

કડવું ૭ મું–વલણ

વળતા બોલ્યા તે નારદ મુન્યજી, સાંભળ પાવન કથા રાજંનજી;
ત્રણ ભુવન જેથી થાય પાવંનજી. ૧

રાગ રામગ્રી

ત્રણે ભુવન જેથી થાય પાવન, ટળે ત્રિવિધના તાપ;
જયવિજયનો કર્યો અનુગ્રહ, જે સનકડેરે શાપ. ૨
સનકે શિર શાપ દીધો, દ્વારકેરા દાસ;
નેત્ર ભરતા દુઃખ ધરતા, આવ્યા પ્રભુજીની પાસ. ૩
નિમિત્ત લેખે નિપન્યું, તે જાણિયું જગદીશ;
ધાઇ પ્રભુજી દ્વાર આવ્યા, સર્વ નામે શીશ. ૪
પારસ્વદ વળતું બોલિયો, તમે સાંભળો મહારાજ·
સનક સનકાદિક ચાર મુન્યે, શાપ દીધો આજ. ૫

વિપ્રને અમે વારિયા, તમ આજ્ઞાને અર્થ;
વારુ કહેતાં થયું વસમું, ઉપન્યો અનર્થ. ૬
બ્રહ્મશાપે પ્રજળું ને, દુઃખ પામે દેહ;
સ્વામી તમે કરુણા કરો, તાપ નિવારો તેહ. ૭
સ્તુતિ કરીને શિર નમાવે, આંગળીઓ લીધી દંત;
શાપકેરે તાપથી, ઉગારીએ ભગવંત. ૮
પૂર્વે તપ જપ ધ્યાન માંહે, નાથ રાખી ન્યૂન;
તે પુણ્યે પૃથ્વી પડુ, અવતર્યાં ઓછે પૂન્ય. ૯
વૈકુંઠમાં જે આવિયા, તે જીવ બીજે ધામ;
જાએ નહીં પાછો કદા, કઇએ ન લોપે કામ. ૧૦
શરણ આવ્યા તણો મહિમા, થાઓ અશરણશરણ;
જન્મનું જોખમ ટળે, માથે મળે નહીં મરણ. ૧૧
પરમ પદ છે પ્રાણીને, વૈકુંઠ કેરો વાસ;
જિહાં અજરામરપણું, યમદૂતનો નહિ ત્રાસ. ૧૨
તો અમે કેમ પડુ પૃથ્વી, કહો કમલા નાથ;
વૈકુંઠવાસી શરણ સેવક, શિર તમારો હાથ. ૧૩
અવિનાશી કરો દુઃખથી, દૂર જાતાં દેવ;
નેત્રમાંથી જળ ઝરે, જેમ મેઘ મસ્તક નેવ. ૧૪
મહારાજની ઇચ્છા વિના, એ નિપજે કેમ કામ;
અનુગ્રહ એવો કરો, જે શીઘ્ર આવીએ ઠામ. ૧૫
અધક્ષણ અળગા મા રહેજો, હૃદેથી શ્રીરણછોડ;
એ જ માગું તમ કને, સ્વામીને બેહુ કરજોડ. ૧૬
જિહાં વસુ તિહાં રાત દિવસ, ચિત્તમાં રહે ચંત;
બીજું અવર માગું નહીં, બ્રહ્માંડમાં ભગવંત. ૧૭
વળતા તે વિષ્ણુ બોલિયા, તમે મા ધરો ચિંતાય;
કરશે અનુગ્રહ તમતણો, જ્યારે સનકજ થાશે સહાય. ૧૮

પૂર્વછાયો

સનક થાશે સહાયરે, શ્રીવિષ્ણુ વાણી વદે;
નિમિત્ત લેખએ નીપન્યું, ઉચાટ મા ધરશો હદે. ૧૯
પારસ્વદશું બોલિયા, પરિબ્રહ્મ એણિપેરે વાણ;
પછે આદર કીધો ઋષિનો, સ્વયં સારંગપાણ. ૨૦

ઉથલો

સ્વયં સારંગપાણુરે, આદર દીધો અતિ ઘણો;
નારદ મુનિ કહે સુણો રાજા, કહું મહિમા તે તણો. ૨૧

કડવું ૮ મું–રાગ તોટકની દેશી

મહિમા સાંભળ રાજા શ્રવણે ધરી, સંભળાવું બોલ્યા જે દેવ હરી. ૧
આવ્યા સનક કુમારસું આદિઋષિ, જેના વદનમાં શારદા સહસ્ર મુખી. ૨
દીઠા કમળાવરે ઋષિ ક્રોધ ધર્યો, સ્તુતિ કરી શ્રીવરે હાથ ધર્યો. ૩
ઋષિ આવો પધારો બિરાજો સુખે, મારું મન દુઃખ પામે તમારે દુઃખે. ૪
એવું કોણ જે દુભી શકે તમને, જેણે તમને દુભાવ્યા તેણે દુભાવ્યા અમને. ૫
મુને વિપ્ર વહાલા ઘણું પ્રાણથકી, તે તો પ્રીછજો વિષ્ણુ પુરાણથકી. ૬
હું તો વિપ્રને વૈકુંઠમાંથી ભજું, દુભે વિપ્રને તો કમળાને તજું. ૭
મારું સર્વસ્વ વિપ્ર છે મુજ હદે, જેની સાક્ષ બ્રહ્માંડમાં વેદ વદે. ૮
મેં તો વિપ્ર પ્રસાદે ધરણી ધરી, મારી વિપ્ર પ્રસાદે માયા પસરી. ૯
મેં તો લક્ષ્મી વિપ્ર પ્રસાદે વરી, મેં તો વિપ્ર પ્રસાદે સૃષ્ટિ કરી. ૧૦
જય વિપ્ર પ્રસાદથી મારે સદા, ભય પ્રસાદે વિપ્ર ન લાગે કદા. ૧૧
અદ્ભુત લીલા મારે આદિ થકી, તે તો વિપ્રના આશિર્વાદ થકી. ૧૨
દ્વિજ નિયમ ધરી જપતપ સાધે, મુજ મંત્રને દૈવતે મુંને બાંધે. ૧૩
નિત્ય કામદુધા વિષે ઈંદ્ર ધરે, ઋષિએ મુને રાખીઓ એણીપરે. ૧૪
જેમ શીતલ જલે કરી સ્નાન કરે, શુચિભૂત થઈ મારું ધ્યાન ધરે. ૧૫
જપ તપ ક્રિયા કરી દેહ દમે, પંચ અક્ષ હોમી હવિષ્યાન્ન જમે. ૧૬
દેવ પિત્રિ ત્રિલોક તે તૃપ્ત કરે, શાલિગ્રામ શિલાશિર તુલસી ધરે. ૧૭
ત્યારે ઈંદ્ર પ્રસન્નતા મન પામે, પૃથ્વીપર મેઘનું નીર નામે. ૧૮
થાએ ઔષધિ અન્ન અપાર તેથી, પામે તૃપ્ત ઘણું સંસાર એથી. ૧૯
એમ સૃષ્ટિ સદા ઉત્પન્ન થાએ, કરે વિપ્ર દુઃખ ક્રિયા વિશ્વ જાએ. ૨૦
તેણે વિપ્ર વહાલા મુજ પ્રાણ થકી, તે તો પ્રીછજો વિષ્ણુ પુરાણ થકી. ૨૧
ઘણું વિપ્ર વહાલા મુને મનમાંહે, જેને યજ્ઞે જગત તૃપ્ત થાએ. ૨૨
ત્રિલોકના સ્થંભ તે વિપ્ર જાણું, કેટલીક મહિમા હું મન આણું. ૨૩
નહિ ભિન્નતા વિપ્ર ને વિષ્ણુ વિષે, કોઈ જાણતો જૂદે રૂપે રખે. ૨૪
જુગમાંહે જે દ્વેષ કરે દ્વિજનો, તે તો વેરી થાએ બાલા મુજનો. ૨૫
એમ વિષ્ણુ બોલે વિપ્ર ભણી, ત્યારે સ્તુતિ કરે છે કુમાર ઘણી. ૨૬

કર જોડીને શિશ નમાવી રહ્યા, ગુણ સ્વામી તમારા નવ જાએ કહ્યા. ૨૭
મુખ વાણી બોલે ગદ્દગદ્દ ગીરા, મુનિ ક્ષોભ પામ્યા મનમાંહે ખરા. ૨૮
અમે પશ્ચિમ બુદ્ધિયા વિપ્ર કહાવું, ક્ષણમાં ગુણ રાજરી મન લાવું. ૨૯
તમ સેવકને અમે શાપ દીધા, રમાનાથ ક્ષમા કરી તેજ લીધાં. ૩૦
તે માટે મહારાજ અમો આજ માગું, કર જોડી કૃપાનાથ પાએ લાગું. ૩૧
અભિલાષ થયો ગુણ કીર્તિ ગાવા, ગુણ આપજો છંદ પ્રબંધ થાવા. ૩૨

પૂર્વછાયો

ધરી બ્રહ્મ કૃપાએ કરી, નિશ્ચે વર્ણવું જુગદીશ;
અકળ લીલા ઓચરું, ચરણે નમાવું શીશ. ૩૩
એમ સુત બ્રહ્માતણા, વરસ પંચને અનુમાન;
ભક્તિ માગું ભકતવચ્છલ, ભૂવનપતિ ભગવાન. ૩૪

કડવું ૯ મું-વલણ

વળતા બોલ્યા તે નારદ વાણજી, સાંભળ રાજા ચતુર સુજાણજી;
સ્તુતિ કરે છે ગત્ય ગીરવાણજી. ૧

રાગ સામેરી

સ્તુતિ કરે મુનિ સનક મનોહર, સાર સુંદર વાણ;
વેદોકત સ્વર્ગ પદ અગોચર, ગીત ગત્ય ગીરવાણ. ૨
સનક સનકાદિક સ્તવે, જયકૃત તમો અવિનાશરે;
બ્રહ્મ પુરણ નંદ માધવ, નિવારણ ભવ ત્રાશરે. ૩
જગત મંગલ કરણ કેશવ, પ્રણત જન પ્રતિપાલરે;
પરમ કરુણાસિંધુ સાગર, શ્રીવર દીનદયાળરે. ૪
સર્વવ્યાપક સર્વથાપક, સુરાસુર સંસારરે;
રૂપ નિર્ગુણ ત્રિગુણાતીત, ત્રિગુણાકારરે. ૫
નિરંજન ભવત્રાસભંજન, દુષ્ટગંજન દેવરે;
ભકતવત્સલ પદ અવિચલ, કુશલ કરુણા દેવ રે. ૬
સનકસહાયક વિશ્વનાયક, અકલ વાયક વેદરે;
ગુણ સ્તવે મુખ ચારથી, બ્રહ્મા ન જાણે ભેદરે. ૭
ગરડ ગામી જગતસ્વામી, અલખ નામી આદરે;
ત્રિલોકવાસી રૂપરાશી, પ્રકાશી સ્વયંવર નાદરે. ૮

વરણુ મેઘશ્યામ સુંદર, પીત પટ પરિધાનરે;
કંઠે કૌસ્તુભ ઝળહળે, તેજ કોટિ સુરજ સમાનરે. ૯
રત્ન સ્ફટિક જડિત મસ્તક, મુગટ કુંડલ કાનરે;
વદન કોટી મદન શોભા, ધરણુ શ્રી ભગવાનરે. ૧૦
ચતુરભુજ ગજ સુંઢ સરિખા, દીસે શોભિત શ્રીકારરે;
મેરખા મણિ કનક વેલિયાં, ચુનીના ઝલકારરે. ૧૧
ઉર વિષે શ્રીવત્સલાંછન, કમળનાભ મોરારરે;
મધ્ય ધમકે ગોફણી, નેપૂર ચરણ ઝમકારરે. ૧૨
કરત કમળાસંગ કેશવ, લલિત લીલા વિલાસરે;
નિગમ અગોચર ગુણ ગોવિંદ, જગતના તમે ઈશરે. ૧૩
તમે માતા તમે પિતા, મહાવર ભગિની ભ્રાતરે;
તમે સ્વામી તમે નાયક, વિશ્વપતિ વિખ્યાતરે. ૧૪
તમથકી બ્રહ્મા, એકાદશ-રુદ્ર ને ઋષિ જંનરે;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ પણ, તમ થકી થયા ઉત્પન્નરે. ૧૫
તમ થકી આ વિશ્વ બાંધું, ભુવન ચૌદ તરી અંકરે;
વર્ણ બાવન વિસ્તર્યાં, અધિકો નથી કોઇ અંકરે. ૧૬
વર્ણ ત્રેપનમો તમે, બાવનથી જે બહારરે;
પચાસ ને બે પરવર્યાં, તેના તમો આધારરે. ૧૭
પામશે જે પ્રભુ તમને, વામશે દુઃખ દેહરે;
આપથી અભિમાન જાશે, મૂલ મારગ એહરે. ૧૮
તેજ માટે નાથજી, અમે માગું નિરધારરે;
ચરણ શરણે રહું સદા, આપો એવો અધિકારરે. ૧૯
અમે તમથી ઉપન્યા, આ જગત ભેલાં જંતરે;
અજાણે અપરાધ કીધો, ભૂલ પડી ભગવંતરે. ૨૦
પારસવદને અમે પાડીઆ, શાપ દીધો શીશરે;
હવે તેનું જે કહો તે, કીજીએ જગદીશરે. ૨૧
ઇચ્છાએ સૃષ્ટિ રચો, બેઠા ફરો કાંઈ ભ્રાતરે;
શ્રુતિને સૂઝે નહીં, વિધણુ તમારી વાતરે. ૨૨
સુરાસુર સરજ્યા તમો, જુગતે તે કહાવો જુધરે;
જગદીશ કીધી જુજવી, જોતાં તે બેહુની બુધરે. ૨૩

અમને ઋષિ કીધા તમે, જપ તપ કરવા કાજરે;
અધિકાર આપો અતિ ઘણો, ભૂધણી મહારાજરે. ૨૪
વાચકસિદ્ધિ અચલ આપી, તે તમે નર્વાણરે;
વિપ્ર વાચક નવ ફરે, તમ પ્રતાપે પ્રમાણરે. ૨૫
શાપ આશીર્વાદ કેરાં, વિપ્ર બોલે વેણરે;
જે ઉપર ઇચ્છા તમારી, જેવી પંકજનેણરે. ૨૬
એવાં વાચક વિપ્રનાં, તે સાંભળ્યાં શ્રીનાથરે;
ઋષિ પ્રત્યે બોલિયા, મનમાં થયા રળિઆતરે. ૨૭
મહારાજ માગું તમ કને, કરુણા કરો મનમાંહિરે;
જયવિજયને કરો અનુગ્રહ, જે શીઘ્ર આવે ઈંહાયરે. ૨૮
વળતા તે વાડવ બોલિયા, તમે સાંભળો શ્રીપત્યરે;
ભક્તિભાવે અહીં આવે, સાત જન્મે સત્યરે. ૨૯
વેરભાવે આવે અહીં, ત્રણ જન્મે એહુ જનરે;
બે વચનમાંથી જે ગમે તે, વાત ધરવી મનરે. ૩૦
વળતા તે પારસ્વદ બોલિયા, મસ્તક નામી ચરણરે;
વેરભાવે અમે ભજીશું, શિઘ્ર આવિશું શરણરે. ૩૧

પૂર્વછાયો

શિઘ્ર જઈ આવિએ શરણ, અમે વસાવશું જઈ વેરરે;
એમ કહી અવતાર લીધો, કશ્યપ ઋષિને ઘેરરે. ૩૨
હવે તેની કહું કથા, તે સાંભળ ભુપત્યરે;
જયવિજયનો જન્મ થયો, સુણુ તે તણી ઉતપત્યરે. ૩૩

કડવું ૧૦ મું—વલણ

પછે વળી બોલ્યા તે મુનિવર સસજી, સાંભળ રાજા પ્રભુજીની ગસજી;
દેવે કીધા તે દૈત્ય ઉત્પતજી, શાપ પામી પડ્યા પૃથ્વીપત્યજી. ૧

ઉથલો

દેવે 'કીધા દેત ઉત્પન, જુદ્ધ કરવાને કાજ;
અવનિમાંહે અવતાર લેવા, મંન ધર્યું મહારાજ. ૨
કશ્યપ ઘેર કુંવર પ્રગટિયા, દિતિસુત દુરબુદ્ધ;
સમે વનાની સંતતિએ, સુર સાથ કીધું જુદ્ધ. ૩

રાગ સામેરી

એક સમે કશ્યપ ઋષિ પોતે, તે તો બ્રહ્માના પૂત્રરે;
જેને ઇંદ્ર, રવિ, મારુત સુત, મોટું ઘણું ઘરસૂત્રરે. ૪
ધર્મ કર્મ પાળે પરિપૂરણ, ચૂકે નહીં કોઈ કાળરે;
શિશ જટા પંચકેશ વધારી, પ્રજાતણા પ્રતિપાળરે. ૫
ધર્મધુરંધર દેવ દયાનિધિ, જ્ઞાનપણે ગંભીરરે;
સ્નાન સંધ્યા ખટકર્મ ઉપાસી, ધ્યાન ધરે મન ધીરરે. ૬
અંગ સદા શુચિભૂત રહે, સત્ય વાયક પરમ પવિત્રરે;
પ્રેમેશું પૂરણ બ્રહ્મને પ્રણવે, વર્ણવે વેદચરિત્રરે. ૭
વેદ પુરાણ ને યક્ષ જે જે તપ, મંત્ર ભણે સ્તુતિ સ્તોત્રરે;
પાવકકુંડ પ્રદીપ્ત કરીને, હોમે અગ્નિહોત્રરે. ૮
દ્વાદશ નાર તેના ઘરમાંહે, કામિનિ મહા કુલવંતરે;
તે થકી સૃષ્ટિ સુરાસુર ઉપની, નિપન્યા રૂપ અનંતરે. ૯
રાક્ષસ જક્ષ પિશાચ ને પન્નગ, વાઘ વરાહ ને વૈતાળરે;
મેઘ મારુત ને ભયંકર દુષ્ટો, ચેટક ને ચાંડાલરે. ૧૦
દ્વાદશ કામિની કશ્યપ કેરી, જોગમાયાનું જુથરે;
એકથી ઉપજે દુષ્ટ ને દુસ્તર, એકથી ઉપજે શુદ્ધરે. ૧૧
તે માટે કહું સાંભળ રાજા, વિસ્તારીને વાતરે;
એક સમે ઋષિ કશ્યપ પોતે, સંધ્યા સમે વિખ્યાતરે. ૧૨
પાવડીએ ચઢી દ્વાર પધાર્યા, માર્જન કરવા કાજરે;
દિતિએ ત્યાં સ્વામી નિહાળ્યા, આવી માગ્યું મહારાજરે. ૧૩
પુત્રનું દાન આપો હુંને સ્વામી, ઇચ્છા ઉપની આજરે;
તે માટે તમને આ વેળા, કહું છૌં લોપી લાજરે. ૧૪
એવું સુણી કશ્યપ બોલ્યા, સાંભળ નિર્લજ નારરે;
સમે વના નવ માગિએ મુખે, મનમાં વાત વિચારરે. ૧૫
સમે સંધ્યા પણ થવા આવી, અગ્નિહોત્રમાં દેવો હોમરે;
થાય અસુર જો આથમે સૂરજ, આવજે ઉગમતે સોમરે. ૧૬
એવું સુણીને સુંદરી બોલી, સાંભળો સ્વામી વાતરે;
પ્રાણ પાડું અંગીકૃત કીધા વણ, નાથ ન પડે રાતરે. ૧૭
તે સાંભળી મુનિ કશ્યપ બોલ્યા, તું કામિનિ કંકેશ મૂળરે;
શા માટે ઉપજાવેછ સુંદરી, પેટ વલોરીને શૂળરે? ૧૮

ઉપજશે અતિ બલવંત તારા, પુત્ર વડા દુર્ધરરે;
મહોટા કુટુંબકલેશ લગાડશે, જોરે જગાડશે જુદ્ધરે. ૧૯
રુદ્રતણી છે પ્રદોષ વેળા, મને રોષ ધરે જટાધારીરે;
તેમાંથી ઉત્પાત જ થાશે, નિશ્ચે તે નિરધારીરે. ૨૦
સમજાવી સમજે નહીં સુંદરી, ચડયું અંગ અભિમાનરે;
પછે ઋષિજીએ પરવશ થઇને, આપ્યું પુત્રનું દાનરે. ૨૧

પૂર્વછાયો

આપ્યું પુત્રનું દાનરે, અબલા મન હરખી ઘણું;
થયા પુત્ર બે તેહને, કહું સાંભળ પ્રાક્રમ તે તણું. ૨૨
જે દહાડાના ઓદર અવતર્યા, જય વિજય બે વીર;
તે દહાડાનું મેઘ મહીપર, પૂરું ન મૂકે નીર. ૨૩
મંદિરમાંથી ભાંભરે, અર્ધ નિશાએ ધેન;
સ્વાન મુખ ઉંચે રુવે, એમ થાય છે અપચેન. ૨૪
ધણુધણે ધરણી એક વાયક, પડે ભાંગી ભાંડ;
શૈલ વાયુ ભોમ ગાજે, ખળખળે બ્રહ્માંડ. ૨૫
વૃક્ષ સૂકે કાને ફુકે, ધરણ ધણુધણે શુન;
રુધિર વરસે સર્પ સરખું, રહ્યા મહાજન મુન્ય. ૨૬
મધ્ય રાતે વાયસ બોલે, કરે કાગારોળ;
પ્રાતઃકાલે સ્વાન બોલે, હોય હાલકલોલ. ૨૭
અકાલે વરસાદ વરસે, ચડી અકસ્માત;
પડે પહાણા વ્યોમથી, એમ થાએ ઉલ્કાપાત. ૨૮
ઓદરમાંહે આવિઆ, લઇ વિષ્ણુ સાથે વેર;
એની પેરે અવનિ વિષે, થાય આગમજથી એ પેર. ૨૯
દિતિ મનમાં મોદ વાધ્યો, પતિએ પૂરી આશ;
સદાશિવને લોપિયા તે, કોપિયા અવિનાશ. ૩૦

કડવું ૧૧ મું–રાગ વેરાડી

દિતિ જિતી ફળ પુત્રનું સ્વામી, પામી પરમાનંદ નારી;
દહાડે દહાડે ચડતી કળા કામિની, મુખ પુનમનો ચંદ નારી. ૧
નેત્ર વિશાળ બે વાંકી ભમરો, પ્રાણી ન આવે પાસ નારી;
મુખ જુએ તે બીહે મનમાં, એમ પમાડે ત્રાસ નારી. ૨

જોરે ઝળુકે લલાટની લાવણ્ય, દામિની કોટ કપોલ નારી;
અંગ વાધ્યો ઉછરંગ ઘણેરો, તન દિસતી ઝાકમઝોલ નારી. ૩
મચ્છર મનમાં ઘણો ધરે માનિની, બોલે બલભર્યા બોલ નારી;
ત્રણ ભુવનમાં કોઈ નવ દેખે, પોતાને સમતોલ નારી. ૪
ધર્મની વાતમાં દ્વેષ કરે, નહીં ભૂદરજીપર ભાવ નારી;
જુની પ્રકૃતિ ટળી ગઈ કામિની, નવો બન્યો દેખાવ નારી. ૫
સાસરિયામાં સહુને વઢે, રઢ લીએ તે ન મેલે વાત નારી;
જેમ ઘણો ઘરમાંહે જગાડે, રીશ કરે દિન રાત નારી. ૬
અદિતિની અણખત કરે, તે ઉપર આણે રોષ નારી;
ભૂષણ વસ્ત્ર નવાં નવાં જોઈએ, રાખે નહીં સંતોષ નારી. ૭
સન્મુખ કોઈ નિહાળી શકે નહીં, તેવું થયું છે સ્વરૂપ નારી;
બોલાવે તે બીહે મનમાં, જાણે હમણાં કરશે કોપ નારી. ૮
ગલ ધરે ગજગામિની ગર્વે, આવે આંગણાં બહાર નારી;
ચરણે ચાલે ને ધરણી હાલે, શિર શેષ ન ઝીલે ભાર નારી. ૯
એમ કરતાં ખટ માસ જ થયા, સાતમે સંકટ થાય નારી;
ઓદરમાં ઉત્પાત જ માંડે, અતિ ઘણું અકળાય નારી. ૧૦
દોહલા દિન પૂરા કરે કામિની, રહ્યું ક્ષણ નવ જાય નારી;
માંડ કરી દિન રાત જ કાઢે, પણ પૂરું અન્ન ન ખાય નારી. ૧૧
ત્યાં ઘણા જોશી ડાઈ ડોસી, મળી મંત્રનાં પાણી પાય નારી;
ચક્રાવાની વિધિ સંભળાવે, ગર્ભપીડા જેથી જાય નારી. ૧૨
ગીત કથા ને કૌતક વાર્તા, સંભળાવે ઋષિ જન નારી;
પંડિત પુરોહિત રક્ષા બાંધે, ઋષિ કરે હવંન નારી. ૧૩
એમ કંઈ દુ:ખમાં દિન નિર્ગમ્યા, પૂરા થયા દશ માસ નારી;
તેવે સમે ચતુરાનન આવ્યા, કીધી વાત પ્રકાશ નારી. ૧૪
કુખ વધૂતે બહુ દુ:ખદાયક, ઉપન્યા ઉગ્ર અસૂર નારી;
ચૌદ ભોવનને ચાક ચડાવશે, કહાવશે કેવળ ક્રૂર નારી. ૧૫
પીડશે પુત્ર પ્રજા સઘળાને, આદરશે બહુ પાપ નારી;
જય વિજયનો અવતાર થયો છે, સનક ઋષિને શાપ નારી. ૧૬
એવું સુણી અબલા ભય લાગો, ભાગો તે મનનો હરખ નારી;
ગર્ભ વિષે સુત રાખી રહી છે, સંકષ્ટથી સત વર્ષ નારી. ૧૭

જાણે રખે સુત જન્મ ધરે તો, પૃથ્વી પીડા થાય નારી;
એદિનીનું દુઃખ મનમાં જાણી, પ્રસવે નહીં જુગમાંહ નારી. ૧૮
સુંદરી સંકષ્ટ ભોગવે ભારી, તે વાત જાણી ત્રિપુરાર નારી;
વેશ ધરી અબધુતજ કેરો, શંકર આવ્યા દ્વાર નારી. ૧૯
ચરણે લાગી ચતુરા પરિબ્રહ્મને, મહાદેવ બોલ્યા વાણ નારી;
ગર્ભ હવે પ્રસવ સતી શિઘ્રથી, વર આપું તે જાણ નારી. ૨૦
વિષ્ણુતણા એ વેરી થાશે, જિતશે બાધું જગત નારી;
પણ એને ઘેર પુત્રરૂપે, અવતરશે એક ભક્ત નારી. ૨૧
એમ કહી તત્કાલ થયા, ઉમયાવર અદષ્ટ નારી;
માનુનીએ મન માંહે વિચારિયું, સરજું ત્યારે સૃષ્ટ નારી. ૨૨
દિતિએ પછી પુત્ર પ્રસવ્યા, બેલુડીએ બેઉ બાલ નારી;
રૂપ ભયંકર ઉગ્ર મહા બલ, ભ્રૂ અને મુખ કરાલ નારી. ૨૩
વાગે ઢોલ નિશાન ને દુંદુભિ, નાદતણા નિર્ઘોષ નારી;
ગંધર્વ ચારણ જુથ બંદીજન, મોતીએ પૂર્યા ચોક નારી. ૨૪
દીસતી કંચન જેવી કાયા, પુત્ર નિહાળે માત નારી;
વહાલ કરી બોલાવે બેને, મહા બળિયા વિખ્યાત નારી. ૨૫
હરખ ધરી ધરી લાડ લડાવે, જાળવે જીવની પેર નારી;
આળપીતા ઉછાંછળા કુંવર, મોકલે નહીં પરઘેર નારી. ૨૬
એમ કરતાં એક સંવત્સર, પુત્ર રહ્યા વશ માત નારી;
પછે આંગણાં બહાર ફરે, તે મહા બળિયા વિખ્યાત નારી. ૨૭

પૂર્વછાયો

મહા બળિયા વિખ્યાતરે, બાળક બે ઉત્પન્ન થયા;
મુનિવરને માને નહીં, તેણે અધર્મી અસુર કહ્યા. ૨૮
દિતિ ઓદર અવતર્યા, તેણે કહેવાણા દૈત;
અચ્યુતશું અણુચિંતપણું, નહીં પ્રભુજીપર પ્રીત. ૨૯

ઉથલો

નહીં પ્રભુપર પ્રીતરે, નારદ મુનિ વાણી વદે;
બળિઆ બાંધવ ઉત્પન્ન, (થયા) તે વાત ધરજો હદે. ૩૦

કડવું ૧૨ મું-વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે નારદ વાણુજી, સાંભળ રાજા તે ચતુરસુજાણજી;
દાનવ પ્રગટ્યા તે મહા જોરાણજી. ૧

ઉથલો

ઐરાવર જુગમાંહે પ્રગટ્યા, કરે અસુર ઉન્માદ;
બળિયા બંધવ બે થયા, સુર સાથે કીધો વાદ. ૨

રાગ સારંગ

કશ્યપને ઘેર અવતર્યા, તે ક્રૂર રૂપે કુમારરે; બલવંત બહુ
હિરણ્યાક્ષ હિરણ્યકશિપુ, નામ પાડ્યાં નિર્ધારરે. બલવંત બહુ ૩
આવી પીડ આંગણે, વર્ષ એકને અનુમાનરે; બલવંત બહુ
સાહી લાવે ગગનમાંથી, સૂરજ સહિત વિમાનરે. બલવંત બહુ ૪
ઉઠી વળગે આભને, તારાને પમાડે ત્રાસરે; બલવંત બહુ
ચંદ્રમાને કર ધરે, ને ફરે ઉંચે આકાશરે. બલવંત બહુ ૫
નિર્ખતાં દિગ્પાલ ડોલે, પાડે પર્વતશૃંગરે; બલવંત બહુ
ભોમ ઉપર ભાર લાગે, ખળભળે નવ ખંડરે. બલવંત બહુ ૬
બાલપણામાં બળ એવું જે, મહી મેલે માનરે; બલવંત બહુ
તેવા દાનવ થયા પ્રૌઢા, થરથરે બ્રહ્માંડરે. બલવંત બહુ ૭
પાતાળમાંહે પરવરે, દાનવ વધારે દ્વેષરે; બલવંત બહુ
પુછ તાણે પન્નગનું, સૂતો જગાડે શેષરે. બલવંત બહુ ૮
વરુણ સાથે વઢવા માંગે, ઉડાડે જલ અઘોરરે; બલવંત બહુ
નીરકેરા નાથ પાસે, અસુર માગે ભોગરે. બલવંત બહુ ૯
અમર સાથે આથડે ને, કરે સબળો ક્રોધરે; બલવંત બહુ
જગનમાંહે ભાગ માંગે, શીખવે પ્રબોધરે. બલવંત બહુ ૧૦
કરે અદાવત ઈંદ્રની સાથે, સુરશું રાખે વેરરે; બલવંત બહુ
ચૌદ ભુવનમાં ગદા ગ્રહીને, ફેરવે ચારે મેરરે. બલવંત બહુ ૧૧
કોપવાન કુબેરશું થઈને, રત્ન માંગે રોકરે; બલવંત બહુ
વાજ આણ્યું વિશ્વ બાધું, ત્રાહે ત્રાહે ત્રિલોકરે. બલવંત બહુ ૧૨
દિગ્પાલકેરા ગજકેરા જઈ, દંત તાણી સહાયરે; બલવંત બહુ
શુંઢ સાહીને ફેરવે, વારી ન શકે કોઇરે. બલવંત બહુ ૧૩
કરે ક્રીડા સિંધુમાંહે, રમે લાતોલાતરે; બલવંત બહુ
સાત સાગર ભેળાવે ભેળા, ઉલટે ઉત્પાતરે. બલવંત બહુ ૧૪
ઋષિ સાથે વેર રાખે, દુર્મતિ મહાદુષ્ટરે; બલવંત બહુ
વાધીઆ બ્રહ્માંડ સુધી, થયા પ્રૌઢા પુષ્ટરે. બલવંત બહુ ૧૫

અચલ મોટા કરે ઉચા, ચાલવે ચોખુંટરે; બલવંત બહુ
આકાશ ચાટે છીબશું, જેમ વૃક્ષને વળગે ઉંટરે. બલવંત બહુ ૧૬
ભય ધરે નહિ મન વિષે, અલવે વખાણે આપરે; બલવંત બહુ
પુણ્યનો મારગ પરહરીને, પંડે આચરે પાપરે. બલવંત બહુ ૧૭
નારદ મુનિ સંધ્યા કરે, એક સમે ગંગાતીરરે; બલવંત બહુ
દૈત્ય હિરણ્યકશિપુ બંધુ, ઉભો રહ્યો છે વીરરે. બલવંત બહુ ૧૮
નીર નાંખે છે ઋષિ સામું, હસે મુખથી મંદરે; બલવંત બહુ
ત્યારે નારદ બોલિયા, તુંને મારશે ગોવિંદરે. બલવંત બહુ ૧૯
પછે દાનવ કહે ઋષિજી, કોણ છે એ ભૂપરે; બલવંત બહુ
એને મારું કાં મરું, તે દાખવોની ભૂપરે. બલવંત બહુ ૨૦
ત્યારે નારદ બોલિયા, એ છે દેવનો દેવરે; બલવંત બહુ
પીડા કરીશ જો અમરને, તો આવી મળે તતખેવરે. બલવંત બહુ ૨૧
ત્રણ ભુવનનો ભૂપ કહાવે, સર્વનો સ્વામીનરે; બલવંત બહુ
સુરાસુર બ્રહ્માંડમાંહે, એ જેવો નહીં અન્યરે. બલવંત બહુ ૨૨
એવું સુણીને કોપિયા, દૈત થયા ક્રોધાંતરે; બલવંત બહુ
ગોવિંદજી વેર માંડિયું, આણવા તેનો અંતરે. બલવંત બહુ ૨૩

પૂર્વછાયો

હું કરું કલ્પાંતરે, દૈત મન ક્રોધ ભર્યો;
તે તણો વિસ્તારરે, શ્રીવારાહ પુરાણે વિસ્તર્યો. ૨૪
વળી તેની છે કથા, શ્રી ભાગવત મોઝાર;
સંક્ષેપ માત્રે કહી વ્યાસે, પરીક્ષિતને સાર. ૨૫
રાય સાંભળ સત્યવાદી, તે તણું આખ્યાન;
હિરણ્યાક્ષ મલ મારવા, વરાહ થયા ભગવાન. ૨૬

કડવું ૧૩ મું–વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે મુનિવર શુદ્ધજી, મનમાં કોપ્યો તે મહા દુર્બુધજી;
દાનવ ચાલ્યો તે જોવા જોદ્ધજી. ૧

ઉથલો

જોદ્ધ જોવા ચાલ્યો દાનવ, દેવને દેવા દંડ;
કીહાં સુજને મળે માધવ, ખોળું તે ખંડોખંડ. ૨

રાગ વેરાડી

હિરણ્યાક્ષ હઠે ભરાણોરે, બીજો કોણ છે મુજ સમાણોરે;
કોણ દેવનો દેવ કહાવેરે, દૈત મારવા હામ ધરાવેરે. ૩
એને ખોળી કહાડું ક્ષણ માંહેરે, જઈ જિતું રહેતો જ્યાંહેરે;
જાએ નાશી તો જિવતો ઝાલુંરે, લાવી કારાગૃહમાં ઘાલુંરે. ૪
એમ કહી મૂછે કર ઘાલ્યોરે, ચૌદ લોકમાં ખોળતો ચાલ્યોરે;
જઈ ઇંદ્રપુરીમાં પોતારે, દૈત હીંડે ઘરેઘર જોતારે. ૫
કોઈ માધવ મુજને દેખાડોરે, પુરુષોત્તમ દ્રષ્ટે પાડોરે;
એશું ખડ્ગ વિદ્યાએ એહુંરે, દ્રષ્ટે દેખું તો જાતો ન મેહુંરે. ૬
તમે સાંભળો અમર મેરરે, રાખે દાનવ સાથે વેરરે;
કરે દેવ તમારી સારરે, તેને ખોળી કાઢું નિર્ધારરે. ૭
એ તો મૃત્યુ અસુરનું આણેરે, તેની ત્રેવડ કરવી આ ટાણેરે;
જેને મુનિજન સર્વ સંભારેરે, તેનું મુખ જોવું છે મહારેરે. ૮
કહાવે અમરતણો એ સ્વામીરે, બહુ વેશ ધરે બહુ નામીરે;
તમે દેખાડો એનું ઠેકાણુંરે, નહિતર અંત તમારો આણુંરે. ૯
વળતા બોલ્યા તે સર્વે સુરરે, તું તો કાંઈ નવ જાણે અસુરરે;
એ તો અખિલ જગતના વાસીરે, તું તો જોની સઘળે તપાસીરે. ૧૦
એ તો કોપથકી નવ છેટરે, પણ ઓળ્યા વિના નવ ભેટરે;
ઘર મૂકી વનમાં જાયરે, તેને સન્મુખ દર્શન થાયરે. ૧૧
મોટા સદ્‌ગુરુ શિર થાપેરે, તે પણ એનું ઉપાસન આપેરે;
જે કોઈ નિશદિન સ્મરણ રાખેરે, તેને રૂપ રમાવર દાખેરે. ૧૨
તુંને વેરભાવે લાગ્યો લક્ષરે, તોએ પ્રભુ થાશે પ્રત્યક્ષરે;
એની વાત બ્રહ્મા જાણેરે, મુખથી ચારે વેદ વખાણેરે. ૧૩
તું તો બ્રહ્માને પૂછની ખ્યાતરે, જે જાણે છે એની વાતરે;
એવું સાંભળી બ્રહ્મા પાસેરે, દૈત આવ્યો છે એક શ્વાસેરે. ૧૪
આવી ઉભો તે શિશ નમાવીરે, બ્રહ્મા પૂછે છે પ્રેમ જણાવીરે;
કહે પુત્ર આવ્યો છે કેમરે, કાંઈ માંડ્યો છે ઉન્માદ એમરે. ૧૫
બોલ્યો દૈત તે જોડી હાથરે, મારી વિનતિ સાંભળો નાથરે;
મુને નારદે જે કંઈ કહ્યુંરે, તે તો વચન હ્રદે મેં ગ્રહ્યુંરે. ૧૬
તુંને મારશે માધવ રાયરે, જેનો મોટો ઘણો મહિમાયરે;
જેણે મધુકૈટભને માર્યારે, મોટા બળવંત એથી હાર્યારે. ૧૭

તેને જાણો તમો મહારાજરે, તેને દેખાડી દોની આજરે;
કરી જુદ્ધ ને એને ગાળુંરે, દૈત સઘળાનું દુઃખડું ટાળુંરે. ૧૮
એવું સાંભળી બ્રહ્મા બોલેરે, કોઈ પુરુષ નહીં એને તોલેરે;
એ તો આદ્યપુરુષ અવિનાશીરે, એની જ્યોત જગતમાં પ્રકાશીરે. ૧૯
એ તો કોઈના માર્યો નવ મરેરે, એ તો તૃણનો મેરુ કરેરે;
એને ખોળીએ જો જુગ બાધેરે, તો અદ્વૈત ભાવે નવ લાધેરે. ૨૦
ઘણા દિવસ લગે તપ સાધેરે, એક ચિત્ત કરીને આરાધેરે;
એને ચરણે જે તન મન અર્પેરે, રહી ચરણુને સર્વે સમર્પેરે. ૨૧
તેને મળે મધુસુદન પોતેરે, મન હંકાર સર્વે ખોતેરે;
તમો દાનવ કાંઈ નવ જાણોરે, ખોટો હંકારે આપ વખાણોરે. ૨૨
શુભ વેપાર કરો અણુલેખેરે, તે પણ દેવ અંત્રીક્ષથી દેખેરે;
તેણે તમ ઉપર નિર્ધારરે, મન કોપ કરે કીર્તારરે. ૨૩
સુર સઘળા મેલી અભિમાનરે, ભાવે ભક્તિ કરે ભગવાનરે;
ગુણ ગોવિંદના નિત્ય ગાયેરે, તેને શ્રીહરિ થાશે સહાયેરે. ૨૪
તમે ગુણ જો ગોવિંદના ગાઓરે, ક્ષણમાં સુર સરીખા થાઓરે;
એને સુર અસુર બે સરખારે, જેમ સઘળે વરસે વરખારે. ૨૫
તમો દુઃખ દ્યો છો સુરની દેહરે, કરે સ્તુતિ પ્રભુજીની તેહરે;
સ્તુતિ સાંભળી શ્રીવર રીઝેરે, સુણી ગોવિંદ તમપર ખીજેરે. ૨૬
તેણે શ્રીહરિ તમને સંધારેરે, દેવ પોતાના કરિને ઉગારેરે;
તમે દૈત પોતાને પાપેરે, વળી વેર કરો છો આપેરે. ૨૭
તમે સહજે કરો છો ક્રીડારે, તેમાં પૃથ્વી પામે પીડારે;
તેણે તમને વિષ્ણુ વિદારેર, તેમાં કોણ પ્રભુને વારેરે. ૨૮
તમને સરજાવ્યા શ્રીનાથેરે, વળી વેર કરો છો તમે હાથેરે;
વેર વિષ્ણુ સાથે જો કરશોરે, એના માર્યા તે નિશ્ચે મરશોરે. ૨૯
એવું સાંભળી દાનવ હૂકેરે, એના સમજો માર્યા વણ મૂકેરે;
એણે પક્ષ જો દેવની રાખીરે, અમે જુદ્ધ કરવા અભિલાખીરે. ૩૦
એથી બીહીજીએ નવ નિર્વાણુરે, પાડું પૃથ્વીમાં ભંગાણુરે;
એ તો કહાવે વિપ્રનો પતિરે, વઢે અમ સાથે અમરની વતીરે. ૩૧
બધી પૃથ્વી જળમાં ઝબોળુંરે, વિષ્ણુ સંઘાતે નિશ્ચે બોળુંરે;
એમ કહીને અસુર પાછા વળિયોરે,આવ્યો અવનિ ઉપર અતિ બળિયોરે. ૩૨

અવનિ બળે કરીને ચાંપીરે, બાધી પૃથ્વી તે થરથર કાંપીરે;
નવ ખંડ ધરા તત્કાળરે, શેષ સહિત ચાલી રસાતાળરે;
ત્યારે સુરપતિ જોડી હાથરે, સહુ સંભારે વૈકુંઠનાથરે. ૩૩

પૂર્વછાયો

પૃથ્વી ચાંપી ચરણશું, ડોલ્યા દશ દિગ્પાળ;
સુર બ્રહ્માદિક સ્તુતિ કરે, સર્વે દેવ દયાળ. ૩૪
વહાર કરો વૈકુંઠપતિ, કમળાનાથ કૃપાળ;
સુરસહાયક જગતનાયક, ત્રણ ભુવન પ્રતિપાળ. ૩૫

કડવું ૧૪ મું-વલણ

વળતા બોલ્યા તે નારદ સારજી, સાંભળ રાજા તે ધર્મ કુમારજી;
સ્તુતિ કરે છે ઈંદ્ર અપારજી, નેતિ નેતિ તે વદે વારંવારજી. ૧

ઉથલો

સાંભળ રાજા વચન પાવન, સ્તુતિ કરે છે ઈંદ્ર;
તે સુણીને શિઘ્રે પ્રગટ્યા, વારાહ રૂપે ઉપેંદ્ર. ૨

રાગ રામગ્રી અથવા છંદ તોટકની દેશી

ભણે ઈંદ્ર મુનીંદ્ર ઉપેંદ્ર નમો, કરુણાવર શ્રીહરિચંદ્ર નમો;
સચ્ચિદાનંદ શ્રીઅવિનાશી નમો, કમળાવર વૈકુંઠવાસી નમો. ૩
પુરુષોત્તમ પંકજનેત્ર નમો, પરિપૂરણ બ્રહ્મ પવિત્ર નમો;
રવિ કોટિકલાવર રૂપ નમો, ભગવાન સુરાસુર ભૂપ નમો. ૪
પરમેશ્વર પન્નગશાયી નમો, સચરાચર સંપદદાયી નમો;
શિર ચરણ કરાંબુજ સહસ્ર નમો, પરિધાન પીતાંબર વસ્ત્ર નમો. ૫
કીરિટાદિક અલંકૃત ધારી નમો, મધુસૂદન દેવ મોરારી નમો;
શંખ ચક્ર ગદાંબુજ પાણી નમો, ખગવાહનપુરુષ પુરાણી નમો. ૬
ત્રટ નિર્ધનપાવન ચરણ નમો, જય માધવ મંગલકરણ નમો;
સુરવલ્લભ સુંદરશ્યામ નમો, જનદાયક દુર્લભ ધામ નમો. ૭
નભ વાયુ હુતાશ પ્રકાશ નમો, પૃથ્વી જલજંતુ નિવાસ નમો;
ગુણવંત અચિંત્ય અનંત નમો, ભયભંજન શ્રીભગવંત નમો. ૮
નિરાકાર નિરંજન દેવ નમો, શિવશંકર શાયક શૈવ નમો;
શરણાગત વત્સલ નાથ નમો, નિજ ભક્ત તણા સદા તાત નમો. ૯

ભૂવનેશ્વર ભૂધર વીર નમો, શુભ ધર્મધુરંધર ધીર નમો;
દ્વીજપાલક દીનદયાળ નમો, જગદીશ જગતકૃપાળ નમો. ૧૦
બહુ વેશ મહા બળવંત નમો, ઋષિકેશ મહેશ મુકુંદ નમો;
કરે વારાહ દયાનિધિ વેગે કરી, સુણતાં પ્રગટ્યા તતખેવ હરી. ૧૧

પૂર્વછાયો

સુણતાં પ્રગટ થયા હરિ, સુરકારણ તત્કાળ;
વરાહરૂપ ધર્યું પ્રભુજી, જે ત્રણ ભુવનપ્રતિપાળ. ૧૨
રસાતાલ જાતી ધરા, દાઢાગ્રહપર ધરણ;
ત્રિશ્વતણી વહારે ચઢ્યા, સ્વામી અશરણશરણ. ૧૩
દાનવ સાથે જુદ્ધ રચ્યું, લીધો વરાહવેશ;
પ્રભુજીએ પૃથ્વી ધરી, જલમાં કર્યો પ્રવેશ. ૧૪
હવે તેતણી કહું કથા, તે સાંભળો રાજન;
વ્યાસસુત શુકદેવકેરાં, સુણે સત્ય વચંન. ૧૫
હરિ હિરણ્યાક્ષ વઢે, ત્યાં થયું દારુણ યુદ્ધ;
દિગ્પાળ દશે ખળભળ્યા, ને શેષ ભૂલ્યો શુદ્ધ. ૧૬
સાત સાગર ભેળા ભળ્યા, પડ્યા પર્વત શૃંગ;
ખળભળે બ્રહ્માંડ બાધું, અસુર કેરે અંગ. ૧૭

ઉથલો

અસુરકેરે અંગરે, બ્રહ્માંડ બાધું થરથરે;
ક્રોધ રૂપ થયા હરિ, તે સાથ સબળું જુદ્ધ કરે. ૧૮

કડવું ૧૫ મું–રાગ સિંધુડો

માંડ્યું જુદ્ધ તે દુસ્તર દારુણ હો, જેમ વડવાનલ કંપ વારુણ હો;
વિશ્વ ઠેલે વારાહ બલ સાયર હો, નિરખી નર થયા બહુ કાયર હો. ૧
કર ગદા પરસ્પર ધારી હો, તન પ્રહાર પછાડે ભારી હો;
આયુધશું આયુધ ઉછાળે હો, ધુરમ દઈને ઘા સંભાળે હો. ૨
આયુધશું આયુધ છેદે હો, નાખતાં અંગ નવ ભેદે હો;
વળગીને વીર વછૂટે હો, ખેલતાં તે કોઈ નવ ખૂટે હો. ૩
નાંખી બાથને જુગતે ઝાલે હો, કોપીને કંઠે કર ઘાલે હો;
રણમાંહે પરસ્પર રોળે હો, જલમાંહે પડ્યા જલ ડોલે હો. ૪

શત પંચ સંવત્સર પૂરા હો, જલમાંહે વઢે બેહુ શરા હો;
ઢીંચણુ ઢાલ બરછી કોણી હો, નર દીએ છે અન્યોન્ય બોણી હો. ૫
વળતા પૃથ્વિપર આવ્યા હો, ઈંદ્રાદિકને ઘણું અકળાવ્યા હો;
પડઘા પ્રચંડ વાજે હો, નવ ખંડ ગગનમાં ગાજે હો. ૬
ધમકારે ધરણી ધ્રુજે હો, મહા દૈત્ય દેવશું ઝુઝે હો;
જગદીશ કરે જલક્રીડા હો, પૃથિવીમાં પ્રગટી પીડા હો. ૭
દશ સહસ્ર વર્ષ વરાહ લઢ્યા હો, પણ કોઈ જુદ્ધે નહિ પડ્યા હો;
મનમાંહે મહારાજ વિચારે હો, જુદ્ધ કરતાં દાનવ હારે હો. ૮
વળતું હરિ વદન વિકાસ્યું હો, તન તીક્ષ્ણ તેજ પ્રકાસ્યું હો;
મુખ દાઢ કરાળ વધારી હો, રૂઠ્યા મનમાંહે મોરારી હો. ૯
દઈ દોટ પ્રબળને પાડ્યો હો, જઈ દાનવ પ્રૌઢ પછાડ્યો હો;
હિરણ્યાક્ષનું શિશ તો હાથે હો, ગ્રહી છેદ્યું તે કમળાનાથે હો. ૧૦
અંતરિક્ષથી સુર નર નિરખી હો, મનમાંહે રહ્યા છે હરખી હો;
મુખ જય જય શબ્દ સુણાવે હો, બહુ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરાવે હો. ૧૧

પૂર્વછાયો

પુષ્પવૃષ્ટિ સુર નર કરે, દેખી દાનવ નાશ;
ઈંદ્રાદિક મુખ ઓચરે, જય જય જગન્નિવાસ. ૧૨

ઉથલો

જયજય જગન્નિવાસરે, ઇન્દ્રાદિક એણીપેર સ્તવે;
રાજા સાંભળ વાતરે, શુક પરીક્ષિત પ્રીછવે. ૧૩
સુત સુણાવે વિપ્રને, નૈમિષારણ્યમાં તેહ;
હિરણ્યાક્ષ માર્યા પછે, નિમિત્ત નિપન્યું જેહ. ૧૪

કડવું ૧૬ મું–વલણ

વળતા બોલ્યા તે ઋષિરાયજી, સાંભળ રાજા તે કહું મહિમાયજી;
જેના જુગમાં તે સહુ જશ ગાયજી, સાંભળે અઘ દૂર પલાયજી. ૧

ઉથલો

સાંભળ રાજા કહું મહિમા, હિરણ્યાક્ષને મારિયો;
તે સુણીને હિરણ્યકશિપુ, ભ્રાત ક્રોધાતુર થયો. ૨
તેણે તપ અતિ ઉગ્ર કીધું, દુઃખ દીધું દેવને;
તે કારણ નૃસિંહ પ્રગટ્યા, સુણાવું તે અવેવરે. ૩

રાગ ટોડી

હિરણ્યાક્ષ માર્યો મહારાજે, મલ્લ મહા બળવીર, દાનવ;
હિરણ્યકશિપુ નાનેરો બાંધવ, કશ્યપનો કુમાર, દાનવ. ૪
તેતણાં પુત્ર કલત્ર સહોદર, સર્વ કરે કલ્પાંત, દાનવ;
જ્ઞાન પ્રબોધ કરી સમજાવે, કંઈક દીધાં દૃષ્ટાંત, દાનવ. ૫
પછે હિરણ્યકશિપુ હોકાર્યો, કીધો મનમાં ક્રોધ, દાનવ;
દેશી દેશથી દૈત્ય તેડાવ્યા, જૂથ મળ્યા બહુ સમસ્ત, દાનવ. ૬
પૂરી સભામાં પરીમાણ કર્યું, થયા એકઠા ભૂપ સમસ્ત, દાનવ;
દંત પીશે કરપૃષ્ટ ઘશે, વળી હેઠા પછાડે હસ્ત, દાનવ. ૭
કોણ એવો મદવંનમાં આવી, જે વરાહ વેશ વિશાલ, દાનવ;
જેણે હણ્યો મુજ ભ્રાતલઘુને, હું નિશ્ચે આણુ તેનો કાલ, દાનવ. ૮
વળતો વિચાર કર્યો મનમાંહે, ઈંદ્ર તણો ઉપકાર, દાનવ;
વૈકુંઠનાથે હણ્યો મુજ બાંધવ, નિશ્ચે ને નિર્ધાર, દાનવ. ૯
તે માટે હવે નિશ્ચે મારે, દેવને દેવો દંડ, દાનવ;
જોર કરે તો જીવથી મારું, ખોળું ખંડો ખંડ, દાનવ. ૧૦
શત્રુ મારાને શોધી કહાડુ, જેણે વિડાર્યો વીર, દાનવ;
ભ્રાતનું વેર વાળું જુગ માંહે, સારપછે પીઊં નીર, દાનવ. ૧૧
એમ વિચાર કીધો મનમાંહે, ધર્મનો કીજે ધ્વંસ, દાનવ;
તો સહેજે શત્રુ ક્ષય પામશે, પુણ્ય પ્રભુનો અંશ, દાનવ. ૧૨
ધર્મ ધરાપર જાણીએ જુગમાં, એ વિષ્ણુનું મૂળ, દાનવ;
ધર્મ લોપે ધરણી પર નાશે, દૈત્યનું જાશે શૂળ, દાનવ. ૧૩
એમ કરીને આજ્ઞા આપી, દોડ્યા દૈત્ય અપાર, દાનવ;
પુણ્યનો મારગ પાલટી નાંખી, દેવનો કીધો સંહાર, દાનવ. ૧૪
ભૂપની ઈચ્છા ઉપની જાણી, ચાલીઆ ચારે મેર, દાનવ;
મેદિની માંહે કોલાહલ માંડ્યું, કીધું હલાહલ વેર, દાનવ. ૧૫
વેદની ધૂન સૂણે ત્યાં સામટા, ધૂમ કરીને ધાય, દાનવ;
વાડવને શિર વેદના પાડે, ખડ્ગ ઊઘાડે જાય, દાનવ. ૧૬
યજ્ઞશાળા મઠશાળા સઘળી, પાડી કીધા પડથાર, દાનવ;
કુંડ સરોવર દેવનાં દેવળ, ટાળી નાંખ્યાં તેણી વાર, દાનવ. ૧૭
શ્રાદ્ધ સમાગમ સોર પડાવે, ગંધર્વને દીએ ગાળ, દાનવ;
ગીત કથા હરિવાર્તા હોએ, ત્યાં આવી કરે આળ, દાનવ. ૧૮

લેવા ન દે મુખે મેદિનીમાંહે, નારાયણનું નામ, દાનવ;
વૈષ્ણવવેષ ધરી ન શકે કોય, ગોતે ગામોગામ, દાનવ. ૧૯
સંધ્યા સ્નાન કરી ન શકે દ્વિજ, કરવા ન દીએ કર્મ, દાનવ;
બ્રાહ્મણને શિર ભય ઉપજાવે, ઘણી નાંખે ધર્મ, દાનવ. ૨૦
ભક્તિ મારગ ભૂતળમાંથી, ટાળી નાંખ્યો તતખેવ, દાનવ;
હિરણ્યકશિપુએ સ્વર્ગે જઈને, જિત્યા સર્વે દેવ, દાનવ. ૨૧
ઇંદ્ર પોતાનું આસન છાંડી, નાઠા દેખી દુર્બુદ્ધ, દાનવ;
પર્વતમાં જઈ દેવતા પેઠા, આવતો જોઈ અશુદ્ધ, દાનવ. ૨૨
પછે તિહાંથી દૈત ઉતાવળો, જઈ પોતો વૈકુંઠ, દાનવ;
શ્રીહરિ સાથે જેમ ધરીને, જુદ્ધ કરવા ઉત્કંઠ, દાનવ. ૨૩
વળતા વિષ્ણુએ વાત વિચારી,દૈત આવ્યો છે આ કાળ, દાનવ;
જુદ્ધ નથી કરવું એ સાથે, મારવો જઈ જ્વાળ, દાનવ. ૨૪
એમ વિમાસી શ્રીઅવિનાશી, દેખે જેમ નહીં રૂપ, દાનવ;
વાસુદેવ ધર્યો મહારાજે, ભેદમાં ભુલાવ્યો ભૂપ, દાનવ. ૨૫
શ્રીવરે સૂક્ષ્મ રૂપ ધરીને, પ્રવેશ કર્યો જઈ પેટ, દાનવ;
ખોળી વળ્યો પછે ભૂપતિ આખું, ક્ષીર સમુદ્રનું ક્ષેત્ર, દાનવ. ૨૬

પૂર્વછાયો

ખોળી વળ્યો વૈકુંઠ આખું, જડ્યા નહીં જગદીશ;
ફરી પાછો ઘેર આવ્યો, રહી મનમાં રીશ. ૨૭

ઉથલો

રહી મનમાં રીશરે, મતિમંદ એમ ત્રેવડે;
વેરી મુજને નવ મળે, તે કો દિવસ આવી નડે. ૨૮
તે માટે જઈ તપ કરું, જે બ્રહ્મા ભય પામે ઘણું;
ઇંદ્ર ઉપર અચલ થાપે, આપે અજરામરપણું. ૨૯

કડવું ૨૭ મું-પલણ

ઋષિજી બોલ્યા તે વચન પ્રમાણજી, મહાત પમાડું તે દાનવ રાણજી;
સાંભળો રાયે ચતુરસુજાણજી, અસુરે તપ આરંભ્યું નિર્વાણજી. ૧

ઉથલો

સાંભળ રાજા તે ચતુર ચંત, અસુરનું તપ તેજ;
વાધિયું બ્રહ્માંડ સુધી, મુખ વખાણ્યું એજ. ૨

મંદરાચળમાં માંડિયું, તપ અસુર આસન એક;
બ્રહ્માને મનમાં ભજે, તજે નહીં તે ટેક. ૩

રાગ પૂર્વી

તન ટેક ન મૂકે રાજારે, મનમાંથી ન ચૂકે માજારે;
એક અંગુષ્ટને આધારરે, ઉભો રહ્યો છે વન મોઝારરે. ૪
રહ્યો તરુવરની પેર સ્થંભીરે, એમ ઘણા દિવસ દેહ દંભીરે;
મુખ મુન્ય ગ્રહી મદવંતરે, જાણે સુતો તે સર્પ એકાંતરે. ૫
અંન ઉદક દીધાં છે મેલીરે, જોઇએ જીવને વસ્તુ જે પહેલીરે;
નેત્ર ઢાળીને ધર્યું ધ્યાનરે, કીધું સિદ્ધ પુરુષને સમાનરે. ૬
પંચ કેશ જટા શિર વાધીરે, ઘણું શોભે તે જોગ સમાધીરે;
રુંધી શ્વાસ ચડાવી છે તાળીરે, લીધી દક્ષિણકર જપમાળીરે. ૭
એક શત સંવત્સર માંડીરે, અસુરે પ્રચંડ કાયા રુંધીરે;
થયો રાફ ફરી વળી માટીરે, નવ દીસે ત્વચા ને નાડીરે. ૮
ઉગ્યા દર્ભ તે કર્ણને દ્વારરે, કીધાં સુગરીએ ઘર હારોહારરે;
જ્યારે થઈ છે અવસ્થા એમરે, ઇંદ્રે જાણ્યું રીપુ થશે ક્ષેમરે. ૯
મનમાંહે વિચારે વાતરે, દેવ ડાહ્યો ઘણું વિખ્યાતરે;
એવા દુષ્ટને વર કેમ આપેરે, જે કોઈ સુર નરને સન્તાપેરે. ૧૦
પછે ઇંદ્રે સબળ બળ કીધુંરે, જઈ દાનવનું પૂર લીધુંરે;
તિહાં અસુર તે કૈક વિડાર્યારે, હિરણ્યકશિપુ તેણે ઠારરે. ૧૧
પછે હિરણ્યકશિપુની નારીરે, માતા પ્રહ્લાદની સુખકારીરે;
તેને મેઘ મરુતને નાથેરે, વળી શાહી લીધી છે સાથેરે. ૧૨
કીધી ઐરાવતની આગેરે, ચાલે જુવંતી સકોમલ પાગેરે;
જાણી ભક્ત જનેતા માટેરે, આવ્યા નારદ અંતરિક્ષવાટેરે. ૧૩
જ્યારે સુરપતિએ મુનિજન દીઠારે,ત્યારે આવ્યા વાહન થકી હેઠારે;
કર જોડી દંડવત્ કીધોરે, ઋષિએ આશિર્વાદ દીધોરે. ૧૪
મુનિ બોલ્યા તે મુખથકી વાણીરે, એક આ સુંદરી ક્યાંથી આણીરે;
કોઈ ભૂપતિ મનમાં કોપેરે, પણ અબળાની લાજ ન લોપેરે. ૧૫
તું તો સ્વર્ગ અમરનો ઈશરે, તને આવડી નવ ઘટે રીસરે;
પછે ઇંદ્ર બોલ્યા શિર નામીરે, તમે વાત વિચારો સ્વામીરે. ૧૬
એને ગર્ભ ઓદરમાં ભાસેરે, કોઈ દાનવ પ્રૌઢ પ્રકાશેરે;
ટાળું ગર્ભ છેદન કરું એનોરે, પછે નહીં પરાભવ કેનોરે. ૧૭

એવી સાંભળી વાત જે વારેરે, હસી બોલ્યા તે મુનિ તે વારેરે;
એના ઓદરમાં પ્રગટે બાળરે, તે તો પૂર્ણ ભગવંત ગોપાળરે. ૧૮
ભય હિરણ્યકશિપુનો મ ધરશોરે, એની ભક્તિએ તમે ઉગરશોરે;
પછી ઇંદ્ર તે આશ્ચર્ય પામેરે, ઋષિજીને ચરણ શિર નામેરે. ૧૯
સુંદરીને નમાવ્યું શિશરે, તમે મનમાં ન ધરશો રીશરે;
અજાણે થયો અપરાધરે, ક્ષમા કરજો જનેતા સાધરે. ૨૦
કર જોડીને સુરપતિ માંગેરે, ઉભા સ્તુતિ કરે ઋષિ આગેરે;
એ સુંદર સ્વામીને ધામેરે, રાખો શરણું રખે દુઃખ પામેરે. ૨૧
પછી માનુનિ મુનિવર વાળીરે, તેને પુત્રી કરીને પાળીરે;
આપ્યો મુનિવરે વર અતિભાવેરે, તું તો ગર્ભ પ્રસવ પતિ આવેરે. ૨૨
ઘણી જ્ઞાનની વાત સુણાવીરે, તેણે દુઃખની દાઝ સમાવીરે;
તે ગર્ભવાસમાં પ્રહ્લાદરે, રસ પીધો સ્તુતિ કરી સ્વાદરે;
તેનો મર્મ મુનિજન જાણેરે, રસપાન કરે તે વખાણેરે. ૨૩

પૂર્વછાયો

તે વખાણે જશ પ્રભુનો, જે કરે રસપાન;
પણ દુષ્ટ દાનવ નવ લહે, જેને અટલ છે અજ્ઞાન. ૨૪

ઉથલો

અટલ છે અજ્ઞાનરે, તે નવ લહે રસ હરિતણો;
હિરણ્યકશિપુ તેમ કરે, જેમ વિષે સર્પ વાધે ઘણો. ૨૫

કડવું ૧૮ મું—રાગ ધોળ

પછી વાધ્યો અસુર તપ તાપરે, બાધા વિશ્વ વિષે;
થયો મુનિવરને સંતાપરે, બાધા વિશ્વ વિષે. ૧
કંપે સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાળરે, બાધા; વળી ડોલ્યા દશે દિગ્પાળરે, બાધા. ૨
દેવ મેલી પોતાનું ધામરે, બાધા; રહેવા ખોળતા હિંડે ઠામરે, બાધા. ૩
ચૌદ લોક ચઢ્યાં ચકડોળરે, બાધા; બ્રહ્મલોકમાં હાલકહોલરે, બાધા. ૪
વાધ્યું તપતણું બહુ તેજરે, બાધા; મન ભમાવી ચારે એજરે, બાધા. ૫
થયો દાનવ મહા બળવાનરે, બાધા; વર આપવો જોઇએ નિદાનરે, બાધા. ૬
કહિએ સુકયો નહીં તપતાલરે, બાધા; વર આપવામાં જંજાલરે, બાધા. ૭
એ તો તામસી છે દુર્બુદ્ધરે, બાધા; જુગ માંહે જગાડશે જુદ્ધરે, બાધા. ૮
એ તો દેવને દેશે દંડરે, બાધા; એ તો આચરે પાપ પ્રચંડરે, બાધા. ૯

એમ બ્રહ્મા વિચારે વાતરે, બાધા; વર આપવા આવ્યા ખ્યાતરે, બાધા. ૧૦
આવી ઉતર્યા પર્વત મહિરે, બાધા; તપ દાનવ સાધે છે જ્યાંહેરે, બાધા. ૧૧
કર મૂકી કર્યો સાવધાનરે, બાધા; મુખ બોલ્યા બ્રહ્મા ભગવાનરે, બાધા. ૧૨
ઊઠ પુત્ર તપસ્યાથી જાગરે, બાધા; મન ગમતો ઊઠી વર માગરે, બાધા. ૧૩
એવું સાંભળી જાગ્યો ભૂપરે, બાધા; દીઠું દેવ વિધાતાનું રૂપરે, બાધા. ૧૪
કર જોડીને લાગ્યો પાયરે, બાધા; સ્વામી થાજો હુંને સહાયરે, બાધા. ૧૫
જેટલા વર માગું આજરે, બાધા; તેટલા જ આપો મહારાજરે, બાધા. ૧૬
જેટલા સૃષ્ટિ તમારીના જંતરે, બાધા; મારો આણી ન શકે અંતરે, બાધા. ૧૭
જળ ભૂતળ વાયુ પ્રકાશરે, બાધા; મારો તે ન કરી શકે નાશરે, બાધા. ૧૮
શલ્યા શુષ્ક કાષ્ઠ કે દંડરે, બાધા; તેણે પડે નહીં મુજ પંડરે બાધા, ૧૯
મંત્ર જંત્રને આયુધ અસ્ત્રરે, બાધા; મુને છેદે નહીં કો શસ્ત્રરે, બાધા. ૨૦
સાત ધાતુના ઘાટ અનેકરે, બાધા; મારું અંગ ન ભેદે એકરે, બાધા. ૨૧
વનૌષધિ ભાર અઢારરે, બાધા; મારો તેથી ન થાયે સંહારરે, બાધા. ૨૨
ગિરિશિખર પહાણ કોડાણુરે, બાધા; મારો પડે ન નિશ્ચે આણુરે, બાધા. ૨૩
ઘર ગોખલો ને ઘરબારરે, બાધા; મારો પંડ પડે ન કો હારરે, બાધા. ૨૪
અવનિપર અંબર હેઠપરે, બાધા; મુજ મૃત્યુ તે નાવે નેટરે, બાધા. ૨૫
દિન રેણુ સમસ્ત મોઝારરે, બાધા; મુને મારે ન મારણહારરે, બાધા. ૨૬
જીવ યોની જે ચારે ખાણરે, બાધા; તેથી નવ મરું નિર્વાણરે, બાધા. ૨૭
એટલું માગું કર જોડરે, બાધા; પહોંચે મારા મનનો કોડરે, બાધા. ૨૮
પછે બોલ્યા બ્રહ્મા બોલરે, બાધા; તે તો વર માંગ્યા અણુતોલરે, બાધા. ૨૯
નથી આપવા જેવા નિર્ધારરે, બાધા; વર દુર્લભ એજ અપારરે, બાધા. ૩૦
આજલગે એવા નથી કોયરે, બાધા; જેને તારા જેવો વર હોયરે, બાધા. ૩૧
પણ જો તારા તપને ત્રાશરે, બાધા; વર આપીને પૂરું આશરે, બાધા. ૩૨
મુખે માગ્યું તે થાશે સત્યરે, બાધા; પણ દૈત્ય તારી છે દુર્મત્યરે, બાધા. ૩૩

પૂર્વછાયો

દૈત્યતણી દુર્મત્યરે, વિશ્વ વિષે નિર્ધાર;
અહંકારી ઉન્મત્ત ઘણું, કરે ભોમને ભાર. ૩૪

ઉથલો

કરે ભોમને ભારરે, દાનવ દળ મેલી ઘણું;
અચ્યુત લે અવતારરે, તો દુઃખ ભાંગે સુરતણું. ૩૫

કડવું ૧૯ મું–વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે બ્રહ્મકુમારજી, લઈ વર વાધ્યો તે અસુર અહંકારજી;
સાંભળ રાજા તે કહું વિસ્તારજી. ૧

ઉથલો

સાંભળ કહું વિસ્તારજી તેનો, પાંડુ સુત પુણ્યવંત;
પામી વર દાનવ વધ્યો, તે ખ્યાત સુણ મન ખંત. ૨

રાગ ગોડી ગુર્જરી

વર આપી વળ્યા ચતુરાનન જો, પછે ભૂપનું ફૂલ્યુ તન મન જો;
પામ્યો વાંચ્છિત વસ્તુ પદારથ જો, જાણે મન થયો કૃતારથ જો. ૩
આગે દૈત્ય ને વરદાન લીધું જો, જેમ મેગળ ને મદ પીધુ જો;
પહેલો બળિયો ને વળિ વર લીધો જો, જેમ પન્નગ પાંખાળો કીધો જો. ૪
હતો અસુર અતુલ બળ બળિયો જો, વર વાંચ્છિત પામીને વળિયો જો;
આવ્યો અસુર પોતાને મંદિર જો, તિહાં પ્રાક્રમ દીઠું પુરી ઈંદ્ર જો. ૫
બાધું નગર કર્યું છે સૂનુ જો, કોઈ ધામ જડે નહીં જૂનું જો;
દેખી ક્રોધ ચઢ્યો મનમાંહે જો, પછે તેડાવ્યા દાનવ ડાહ્યા જો. ૬
દેશદેશના દાનવ બળિયા આવી જો, બેઠા ક્રોધમાં ભ્રુકુટી ચઢાવી જો;
પ્રજા સઘળીને શિઘ્ર તેડાવી જો, આપ આપને સ્થાનક આવી જો. ૭
બહુ ક્રોડ અસુર થયા ભેળા જો, દૈત્ય જાણે હવે વળી વેળા જો;
દળવાદળ સેના દીસે જો, જુદ્ધ કરવાને મન નહીં હીસે જો. ૮
વાજે દશ વીશ ક્રોડ દદામાં જો, તે સુરપતિનાં પૂર સામાં જો;
વાજે વાજિંત્રના નિર્ઘોષ જો, કાને પડ્યું સુણે ન ત્રૈલોક જો. ૯
ઉછાંછળા દૈત્ય અલેખે જો, મદમાતા થઈ મન મહાલે જો;
અળવિતરા અવળા ચાલે જો, જાણી જોઇને ઝઘડો ઘાલે જો. ૧૦
અવળી આળ કરે માંહોમાંહે જો, ખેલે ખડ્ગવિદ્યાને ધાએ જો;
અસ્ત્રશસ્ત્રની વિદ્યા સાંધે જો, એક બીજાને બંધન બાંધે જો. ૧૧
એવું સૈન્ય મળ્યું સર્વ રાણુ જો, બોલે હિરણ્યકશિપુ બહુ માન જો;
મુજ આગળ અમર કોણ માત્ર જો, ગજા વના કીધું છે ગાત્ર જો. ૧૨
એમ કહીને મુંછે કર ઘાલ્યો જો, દળ સજ્જ કરી દાનવ ચાલ્યો જો;
આજ સ્વર્ગે જઈ વેર વાળું જો, મારા હદિયાતણું દુઃખ ટાળું જો. ૧૩

મળે ઇંદ્ર તો માન ઉતારું જો, ત્યારે હિરણ્યકશિપુ નામ મારું જો;
પછે દળ લઈ દાનવ ધાયો જો, ધરા ધ્રુજી ને અંબર સદાયો જો. ૧૪
દીધો સ્વર્ગ નિકટ જઈ ડેરો જો, મણિ સ્ફાટિકનો ગઢ ઘેર્યો જો;
ઇંદ્રે જાણ્યું જે દૈત્ય અભંગી જો, વર પામી આવ્યો છે ઉમંગી જો. ૧૫
એશું જુદ્ધ કાધું નવ જાય જો, વૃથા કરવો તે શાને ઉપાય જો;
શલ્યા લોહ ઉપર કર હણીએ જો, દુઃખ પોતે પોતાનું ગણીએ જો. ૧૬
ક્રોધે કાળી પાણને ડશીએ જો, દંત ભાગે પછે કર ઘશીએ જો;
એમ અમરપતિ મન ધારી જો, નાઠા લઈને પોતાની નારી જો. ૧૭
બીજા દેવતાઓ દોદશ પળિયા જો, તજી ભુવન ને શિઘ્ર ઉચલિયા જો;
ગયા અમર સ્વર્ગથી નાશી જો, જોયું દૈત્યે સ્થળ તે તપાસી જો. ૧૮
પછે અસુર પુરીમાં પેઠા જો, સુરસ્વામીને સ્થાનકે બેઠા જો;
આવ્યો હિરણ્યકશિપુ નર ત્યાંહે જો, ચડી બેઠો ઇંદ્રાસનમાંહે જો. ૧૯
રાજ રંગ ઘણો મન જામ્યો જો, સુર ઇંદ્રતણું સુખ પામ્યો જો;
કર જોડીને શિશ નમાવી જો, ઘણા દૈત્ય ઉભા નિજ આવી જો. ૨૦
શોભા દાનવ તેજ અપાર જો, જાણે દિનકરનો ઝળકાર જો;
માથે મુગટ કનક મણિ ઓપે જો, તે તો ઇંદ્રગુણ છબી લોપે જો. ૨૧
કાને કુંડળ ઉર મણિ માળા જો, નેત્ર જાણે અગ્નિની જ્વાળા જો;
ધરે નવનવાં વસ્ત્ર વિભાગી જો, કરે ખડ્ગ ચંમર શોહાગી જો. ૨૨
ક્રોધ દષ્ટે જે સામું નિહાળે જો, તેનાં શરીરની શુદ્ધબુદ્ધ ટાળે જો;
શોહે સ્વર્ગ ભુવનની ધરણી જો, હેમ રત્ન વિદ્રુમની વરણી જો. ૨૩
બેઠો મણિમય મંડપ મધ્ય જો, જોરે હંકારી લિધ રિદ્ધસિદ્ધ જો;
જોતાં પૃથ્વીમાં પ્રતિબિંબ દીસે જો, જેમ ભાસે તે વદન અરીસે જો. ૨૪
દ્વારે મોતીનાં તોરણ લહેકે જો, ચરચ્યાં કુંકુમ કસ્તૂરી બહેકે જો;
ફરતી કલ્પ વૃક્ષની વાડી જો, વચ્ચે અમરચંદનની ઝાડી જો. ૨૫
વીંટિ વેલ તિહાં બહુ ફૂલી જો, રહ્યાં કુસમ કુસુમ મધુ ઝૂલી જો;
તિહાં ગાન્ધર્વ અપ્સરા નાચે જો, ઉભા અનેક બંદીજન જાચે જો. ૨૬
દોડે જૂથ દાનવનાં જોમી જો, ભોગવે મોટા ભૂપતની ભોમી જો;
દૈત્ય હિરણ્યકશિપુની હાકે જો, ચૌદ લોક ચળ્યા છે ચાકે જો. ૨૭
બીજા નવ દિગ્પાળ ત્યાં આવ્યા જો, તે તો ભેટ ભલી ભલી લાવ્યા જો;
હય હસ્તી શિબીકા સારી જો, સિદ્ધિ લાવ્યો કૂબેર ભંડારી જો. ૨૮

વળી રથ રેવંત ગજ ઝાઝા જો, લાવે લાખો લેખે સર્વે રાજા જો;
પોત પોતાની ભોમીની ભેટ જો, ભૂપ આવી પહોંચાડે ઠેઠ જો. ૨૯
એને સેનાતણી નહીં સંખ્યા જો, એથી અવનિ ને આલ તે ચમક્યાં જો;
એના તનમાં ત્રિગુણ નીરોગી જો, બ્રહ્મા ગુરુ હરિ શિવ જોગી જો. ૩૦
એવી સંપત્તિ પામ્યો અસુર જો, તેણે શશિ રવિ જિત્યા સુર જો;
પછે નારદ ઋષિ તેડી રાણી જો, આવ્યા તત્પર તુંબરુ પાણી જો. ૩૧
કરી પુત્રીને સાસરવાસો જો, સોંપી ભૂપને ટાળ્યો વરાંસો જો;
પેર પ્રીછવી શ્રી ઋષિરાય જો, રાજા મનમાં તે હરખ ન માય જો. ૩૨

પૂર્વછાયો

રાજા મનમાં હરખિયો, પામે પરમ ઉલ્લાસ;
અમરાપુરી પોતે રહ્યો, દેવ રહ્યા વનવાસ. ૩૩

ઉથલો

દેવ રહ્યા વનવાસરે, શ્રીપતિનું સ્મરણ કરે;
ગગનથકી વાયક થયું, તે સુરનર શ્રવણે સુણે. ૩૪
અવતરે છે ઘેર અસુરને, કુંવર ભગત ભગવાન;
તે દુઃખ ટાળે વમતણાં, લેતાં નામ નિદાન. ૩૫

કડવું ૨૦ મું-વલણ

વળતા બોલ્યા તે મુનિવર વાતજી, સાંભળ રાજા તે ભક્તની ખ્યાતજી;
બાળક પ્રગટ્યો તે ગુણ વિખ્યાતજી. ૧

ઉથલો

સાંભળ રાજા શ્રવણ સર્વે, ભક્તગુણ વિખ્યાત;
અસુરને કુળ અવતર્યો, પણ ભજે વૈકુંઠનાથ. ૨

રાગ માલવ ગુજરી

થયો અસુર તણે ઘેર બાળ, રૂપ મનોહર છે;
એને વહાલા ઘણું ગોપાળ, રૂપ મનોહર છે. ૩
વાજે ઢોલ નિશાન ને નાદ, રૂપ; એનું નામ ધરાવ્યું પ્રહ્લાદ, રૂપ. ૪
વહેંચે છે શ્રીફળ ફોફળ પાન, રૂપ; ગાએ માતુની મધુરાં ગાન, રૂપ. ૫
મન હરખ ધરે ઘેર ભૂપ, રૂપ; એ શોભે તે સબળ સ્વરૂપ, રૂપ. ૬
એમ મન વિચારે માત, રૂપ, એક પુત્રથી વાધશે ખ્યાત, રૂપ. ૭

જોતાં જન્માક્ષરની વાત, રૂપ; એને પ્રભુ મળે સાક્ષાત, રૂપ. ૮
માતા લાડ લડાવે દિન રેણુ, રૂપ; જેમ પાંપણુ પાળે નેણુ, રૂપ. ૯
માથે ટોપીમાં મોતીનો હાર, રૂપ; માંહિ ઘુઘરનો ઘમકાર, રૂપ. ૧૦
પહેરી ઝુલડી ઝળકતી જોત, રૂપ; જાણે અર્કતણો ઉદ્યોત, રૂપ. ૧૧
કટિ મેખલા ઘુઘરમાળ, રૂપ; થયો પાંચ વરસનો બાળ, રૂપ. ૧૨
પછે પિતાએ આણી પ્રીત, રૂપ; મેલ્યો શીખવા રાજની રીત, રૂપ. ૧૩
જોઈ ઉત્તમ દિવસ નિર્ધાર, રૂપ; જાવા નિશાળે સજીયો કુમાર, રૂપ. ૧૪
શોહે જરકસી પાઘડી શિશ, રૂપ; જોઈ મોહી રહે અજ ઈશ, રૂપ. ૧૫
કંઠે ઝળકે મોતીના હાર, રૂપ; ધર્યાં વસ્ત્ર તે ઝાકઝમાળ, રૂપ. ૧૬
કીધો મેગલપર અસ્વાર, રૂપ; સાથે વાજીત્રનો નહિ પાર, રૂપ. ૧૭
સુત એણીપેર મેલ્યો નિશાળ, રૂપ; સાથે સહસ્ર પાળા અસ્વાર, રૂપ. ૧૮
સોંપ્યો ભૃગુ ગુરુને હાથ, રૂપ; ત્યાં બોલ્યો અસુરનો નાથ, રૂપ. ૧૯
એને જાળવજો ભલી ભાત, રૂપ; રુડી વિદ્યા ભણાવો દિનરાત, રૂપ. ૨૦
પછે નિશાળિયામાં નરેશ, રૂપ; વહેંચ્યાં સાકર દ્રાક્ષ વિશેષ, રૂપ. ૨૧
આપ્યા ખડિયા કનકના અપાર, રૂપ; સહુને દીધી ભલામણુ સાર, રૂપ. ૨૨
પછે ગુરુજીએ જાણ્યું મંન, રૂપ; પાસે બેસાડ્યો દાનવતંન, રૂપ. ૨૩
રૂપ મનોહર ને રઢીઆળું, રૂપ; લાગે સર્વને શોભતું સારું, રૂપ. ૨૪

પર્વછાયો

રાગ મંગલાચરણ

પછે ગુરુજીએ તેઓ, રંગીલા કુંવર રે;
લઈ મસ્તક મૂકયો હાથ, રંગીલા કુંવર રે;

એવી વિદ્યા તુંને શિખવું, રંગી; જેમ જિતે સભાનો સાથ, રંગી. ૩
હાથ પાટી લ્યો હેમની, રંગી; માંહે લખ્યા મોટા મંત્ર, રંગી.
ગુરુતણું મન તું રાખજે, રંગી; તુંને શીખવું ઝાઝા જંત્ર, રંગી. ૪
પહેલી વેળા શિખો શિખવું, રંગી; પછે ભણ્યાનો જે ભેદ, રંગી.
બાવન અક્ષર એ વિષે, રંગી; ચૌદ વિદ્યા ને ચારે વેદ, રંગી. ૫
દીપતા આંક દશે લખો, રંગી; લેખું કરવાને કાજ, રંગી.
સર્વે વિદ્યા તુંને શિખવું, રંગી; જેમ રુડું ચલાવે રાજ, રંગી. ૬
તાતતણું માન રાખજે, રંગી; માતાને લાગજે પાય, રંગી.
દુર્બળ દુઃખ દેઇશ મા, રંગી; રખે રાખે વેરીની સહાય, રંગી. ૭
શત્રુનો સંગ ન કીજીએ, રંગી; મિત્રને ન દેશો છેહ, રંગી.
ચોરટું ચૌટે જઇશ મા, રંગી; શઠ સાથે ન કરીએ સ્નેહ, રંગી. ૮
રાજદ્વારે કો દહાડલે, રંગી; કાંએ કરીશ મા હાંસ, રંગી.
પંથતણાં પરીઆણમાં, રંગી; વણ તેડે મા જાજે પાસ, રંગી. ૯
દ્યુતવિદ્યા નવ ખેલીએ, રંગી; હૂકી ન કીજીએ હોડ, રંગી.
અણજાણે નીર ન પેશીએ, રંગી; નવ બેશીએ નીચની જોડ, રંગી. ૧૦
ગીત કથા સંવાદમાં, રંગી; વચ્ચે ન કરીએ વાત, રંગી.
અહર્નિશ ઉદ્યમ કીજીએ, રંગી; કાંઇક દાન દીજે વિખ્યાત, રંગી. ૧૧
રમતાં રીસ નવ કીજીએ, રંગી; દીન રેણ રહિયે રળિઆત, રંગી.
જમતાં જોર નવ કીજીએ, રંગી; ભાવતું લીજીએ ભાત, રંગી. ૧૨
સુતા તે સર્પ ન છેડીએ, રંગી; વિપ્ર સાથે ન કીજિએ વાદ, રંગી.
વાપી કૂપ ન ઠેકીએ, રંગી; ઉત્પાત ન કરો ઉન્માદ, રંગી. ૧૩
પાવક હાથ ન ઘાલીએ, રંગી; નવ ચાલીએ સાંકડી વાટ, રંગી.
અજાણ વસ્તુ ન પ્રાશીએ, રંગી, નવ કુદીએ અવઘડ ઘાટ, રંગી. ૧૪
એકલા ગામ નવ ચાલીએ, રંગી; કામ પડે જો કોટ, રંગી.
લીધું દીધું લખાવીએ, રંગી; ખાંતે ન પડે ખોટ, રંગી. ૧૫
મોટ વડાઈ નવ લોપીએ, રંગી; પાળિએ ઘરમાં ધર્મ, રંગી.
દોષ કેને નવ દીજીએ, રંગી; કીજીએ આપણું કર્મ, રંગી. ૧૬

પંડને પાવન રાખીએ, રંગી; નાહીએ નિર્મળ નીર, રંગી.
મેલાં વસ્ત્ર નવ પહેરીએ, રંગી; રાખીએ શુદ્ધ શરીર, રંગી. ૧૭
ચાંપીને પાઘ નવ બાંધીએ, રંગી; નમે ન ખણિએ ધરણ, રંગી.
પ્રભાતે નવ પોઢીએ, રંગી; હસ્તે ન ત્રોડીએ તરણ, રંગી. ૧૮
છાર વિના નવ છારીએ, રંગી; કુડી ન પૂરીએ સાખ, રંગી.
એવી વિદ્યા મેં શીખવી, રંગી; તે વાત હૃદેમાં રાખ, રંગી. ૧૯

પૂર્વછાયો

વાત હૃદેમાં રાખજે, રુડા રાજકુમાર;
જગતમાં જસ પેરવે, કૃપા કરે કિરતાર. ૨૦

ઉથલો

કૃપા કરે કિરતારરે, એવું મન નિશ્ચે ગણો;
જે વિદ્યા સંકટ હરે, તે વિદ્યા ભાવે ભણો. ૨૧

કડવું ૨૨ મું–વલણ

વળતા બોલ્યા તે મુનિવર વાણજી, સાંભળ રાજા તે ચતુર સુજાણજી;
કહું હરિજનની વાત વખાણજી. ૧

ઉથલો

વાત વખાણું ભક્તની, તે સાંભળ ધર્મ નરેંદ્ર;
ગુરુવચન મસ્તક ધર્યું, પણ અનુભવ ઓપેંદ્ર. ૨

રાગ ધનાશ્રી

ગુરજીને શિશ નમાવી કરી, કર જોડીને બોલિયો બાળ; કૃતાર્થ મને કર્યો;
સ્વામી સકળ વિદ્યા મને શીખવી, મને કરુણા કરી તતકાળ; કૃતાર્થ. ૩
હું તો સિદ્ધો વરણ સિદ્ધ શીખિયો, તેમાં ક્ષણ નવ લાગી વાર; કૃતાર્થ;
જેનો અર્થ વિચારતાં એ થયો, માંહિ ક્રીડા કરે કિરતાર; કૃતાર્થ. ૪
મેં તો અક્ષર સઘળા ઓળખ્યા, મને લાધ્યો ભણ્યાનો ભેદ; કૃતાર્થ;
એથી શાસ્ત્ર સકળ મંત્ર જંત્ર કળા, ચૌદ વિદ્યા ને ચારે વેદ; કૃતાર્થ. ૫
એના બાવન અક્ષર બીજ સદા, માંહિ પૂરી રહ્યો પરિબ્રહ્મ; કૃતાર્થ;
તેને સમજે તે સુખ પામે ઘણું, અણસમજુને પહોંચે શ્રમ; કૃતાર્થ. ૬
મેં તો કક્કો તે કેશવ જાણિયો, ખખ્ખો ખગવાહન નિરધાર; કૃતાર્થ;
મેં તો ગગ્ગો તે ગોવિંદ જાણિયો, ઘઘ્ઘો ઘનશ્યામ મોરાર; કૃતાર્થ. ૭

મેં તો નન્નો નારાયણ લેખિયો, વળી ચચ્ચો લખિયો ચક્રપાણ; કૃતાર્થ;
મેં તો છછ્છો છબિલો જ લેખિયો, લખ્યો જજ્જો તે જીવનપ્રાણ; કૃતાર્થ. ૮
મેં તો ઝઝ્ઝો ઝળકારી લખ્યો, નન્નો નિર્ગુણ નિરાકાર; કૃતાર્થ;
મેં તો ટટ્ટો તે ટેકધારી લખ્યો, લખ્યો ઠઠ્ઠો તે ઠારણહાર; કૃતાર્થ. ૯
મેં તો ડડ્ડો તે ડંબરધારી લખ્યો, મેં તો ઢઢ્ઢો લખ્યો જગઢાલ; કૃતાર્થ;
મેં તો ણુણ્ણો નિરંજન જાણિયો, તત્તો ત્રિભુવનનો પ્રતિપાળ; કૃતાર્થ. ૧૦
મેં તો થથ્થો તે સ્થિરસ્થાવર લખ્યો, મેં તો દદ્દો લખ્યો છે દેવેશ; કૃતાર્થ;
મેં તો ધદ્ધો તે ધરણીધર લખ્યો, મેં તો નન્નો લખ્યો છે નરેશ; કૃતાર્થ. ૧૧
મેં તો પપ્પો તે પુરુષોત્તમ લખ્યો, લખ્યો ફફ્ફો તે ફળદાતાર; કૃતાર્થ;
મેં તો બબ્બો તો બહુ નામી લખ્યો, મેં તો ભભ્ભો લખ્યો ભવતાર; કૃતાર્થ. ૧૨
મેં તો મમ્મો તે મધુસૂદન લખ્યો, મેં તો યય્યો લખ્યો યમુનેશ; કૃતાર્થ;
મેં તો રર્રો તે રામ કરી લખ્યો, લખ્યો લલ્લો લીલાધર વેશ; કૃતાર્થ. ૧૩
મેં તો વવ્વો તે વિષ્ણુ કરી જાણિયો, લખ્યો શશ્શો શંકર્ષણ ભૂપ; કૃતાર્થ;
મેં તો ષષ્ષો તે ષટ્દર્શન લખ્યો, સસ્સો તે સત્ય સ્વરૂપ; કૃતાર્થ. ૧૪
મેં તો હહ્હો હરિ કરી જાણિયો, મેં તો શ્રી લખ્યો શ્રીપતિ નામ; કૃતાર્થ;
મેં તો ક્ષ લખ્યો રૂપ ક્ષમાકારી, ળ લખ્યો લક્ષ્મીપતિ ધામ; કૃતાર્થ. ૧૫
મેં તો અક્ષરે અક્ષર ઓળખ્યો, એવો આદ્ય પુરુષ અવિનાશ; કૃતાર્થ;
મને કાંઈ બીજું કહ્યું નવ ગમે, ગુરુ સાચું કહું તમ પાસ; કૃતાર્થ. ૧૬
હું તો હરિ હરિ મુખમાંથી જપું, દિન રેણ રહું રળિયાત; કૃતાર્થ;
મારા મનમાં ગોવિંદ મુકુંદ વસે, નહિ ઉચરું અવર કાંઈ વાત; કૃતાર્થ. ૧૭
મારે નામ નારાયણ રામ હદે, કમળાવર વૈકુંઠરાય; કૃતાર્થ;
સચ્ચિદાનંદ માધવ પ્રાણ પ્રભુ, તેનો ગાઉં મુખે મહિમાય; કૃતાર્થ. ૧૮
હું તો વંદુ સુંદર નારાયણને, દામોદર દીન દયાળ; કૃતાર્થ;
અવિનાશિ અનંત અમોઘ અતિ, વળી પૂરણ બ્રહ્મ ગોપાળ; કૃતાર્થ. ૧૯
એનું નામ ન મેલું એક ઘડી, પિંડ માંહે છે જ્યાં લગે પ્રાણ; કૃતાર્થ;
મારે તન મન ધન છે તેહ સદા, જગજીવન શ્યામ સુજાણ; કૃતાર્થ. ૨૦
એનાં ભજનનો રસ જેણે અનુભવ્યો, તેને બીજી રુચે નહીં વાત; કૃતાર્થ;
તે તો ગીત કથા ગદ્ય પદ્ય કથે, દિન રેણ રહે રળિયાત; કૃતાર્થ. ૨૧
જગદીશ પરમેશ્વર જગતપતિ, વળિ ઈશ્વર સત્ય સ્વરૂપ; કૃતાર્થ;
કહાવે ભક્તવત્સલ ભવસિંધુ વિષે, ભગવાન સુરાસુર ભૂપ; કૃતાર્થ. ૨૨

હવે એક અધક્ષણુ નહીં તજું, ભજું ભાવ ધરી મન માંય; કૃતાર્થ; .
મારે પ્રીતડી જે પેલા ભવ તણી, તેણે શ્રીવર થાશે સહાય; કૃતાર્થ. ૨૩

પૂર્વછાયો

શ્રીવર થાશે સહાયરે, મને મોટો વિશ્વાસ;
કરુણાસાગર શ્રીહરિ, તે પૂરે મનની આશ. ૨૪
જેણે ભજ્યા નહિ શ્રીહરિ, ભકતવત્સલ ભગવાન;
અમૃતને અળગું કરી, વિષમ કર્યું વિષપાન. ૨૫

કડવું ૨૩ મું–વલણ

વળતા બોલ્યા તે મુનિવર સારજી, સાંભળ રાજા તે ધર્મ કુમારજી;
ગુરુએ વાર્યો તે રાજકુમારજી, ફરિ ન કરીશ એવો ઉચ્ચારજી. ૧

ઉથલો

ગુરુએ વાર્યો અસુરસુતને, સુણી વિષ્ણુનાં વખાણ;
તુજ તાત વેરીને શું ભજે, સુણ કુંવર ચતુરસુજાણ. ૨

રાગ–વણજારાનો

અધ્યારુ વળતું બોલિયો, તને વારુંરે,
એવું વળી મ બોલીશ વેણ, કુંવર નહિ સારુંરે;
એશું તાત તારાને વેર છે, તને; સુણી રીસે રાતાં થાય નેણ; કુંવર. ૩
એ તને કોણે શીખવ્યું, તને; રાય સુણતાં થાશે વિનાશ; કુંવર;
દૈત્યને દેવશું વેર છે, તને; નામ લેતામાં લાગે હુતાશ; કુંવર. ૪
જાણ્યું અજાણ્યું બકીશ મા, તને; ક્રોધ કરશે તારો તાત, કુંવર;
આગળથી એટલું કહી, તને; ફરી મુખથી મ કાઢીશ વાત; કુંવર. ૫
અસુરતણે કુળ ઉપન્યો, તને; કહેને ક્યાંથી શિખ્યો પર પક્ષ; કુંવર;
તાતનો શત્રુ શ્રીરામ છે, તને; તેનાં નામનો લીધો લક્ષ; કુંવર. ૬
વેરીનું નામ ન લીજિયે, તને; શત્રુને ન નમાવવું શીશ; કુંવર;
તારો પિતા જો જાણશે, તને; તો તે રૌરવ કરશે રીશ; કુંવર. ૭
અજાણ્યું કામ ન કીજિયે, તને; એથી કારમો થાશે કલેશ; કુંવર;
આપથી મનમાં બીજિયે, તને; જેથી સાંભળશે સર્વ દેશ; કુંવર. ૮
આગળથી આદર કરી, તને; હવે એનું ન લેશો નામ; કુંવર;
તાતને કોણે કહેવાય નહીં, તને; જો સાંભળે તો મારે ઠામ; કુંવર. ૯

તું તો બાળક જાણે નહીં, તને; શા છે દૈત્યતણા કુળધર્મ; કુંવર;
બુદ્ધિ વિના શુદ્ધિ શી પડે, તને; વણ જાણે ન કીજિયે કર્મ; કુંવર. ૧૦
એહો તે શત્રુને શું ભજે, તને; તું તો ઉપન્યો કુળ અંગાર; કુંવર;
કોઇ કપટિયે તને શિખવ્યું, તને; રહ્યો એ જ કરેછ ઉચ્ચાર; કુંવર. ૧૧
કોઇક પાખંડિયે પ્રીછવ્યો, તને; કોણ મળિયો તે લોભી લાંઠ; કુંવર;
દૂરથી ડુંગર દાખવ્યા, તને; તેની ઝરડીને બાંધી ગાંઠ; કુંવર. ૧૨
તાતથી કો અદકું નથી, તને; બીજું ભજન કરે શ્યાને માટ; કુંવર;
એની ઋદ્ધિ સિદ્ધિ ત્રૈલોકની, તને; એથી અદકેરી ખોળછ ખાટ; કુંવર. ૧૩
એ મૂકી વિષ્ણુને વળગ મા, તને; જેણે માર્યો બાંધવ તુજ તાત; કુંવર;
તે સાથે સ્નેહ તારે ક્યમ ધરે, તને; તને હસશે દાનવ નાત; કુંવર. ૧૪
એવું જાણી એને ઓળગે, તને; બધો વંશ લજાવણ વીર; કુંવર;
તુજ તાત તુજપર કોપશે, તને; તારી માતા નયણે ભરે નીર; કુંવર. ૧૫
વેરીશું વહાલ ન કીજિયે, તને; તેથી ગુરુજીને શિર પડે દોષ; કુંવર;
બાળક જાણી વહાલ કરું, તને; ફરી રામ કહે તો કરું રોષ; કુંવર. ૧૬
પેરે પેરે કરી પ્રીછવું, તને; એના ફરી કરીશ મા કોડ; કુંવર;
અમે કુળગુરુ તારા તાતના, તને; હવે ફરી વઢીશ મા હોડ; કુંવર. ૧૭

પૂર્વછાયો

વિપ્રે વાર્યો કુંવરને, ભજતાં શ્રીભગવાન;
વળતાં વચન બાળક કહે, સુધા સુધારસપાન.

કડવું ૨૪ મું-વલણ

પછે બોલ્યા તે મુનિવર વાતજી, સાંભળ રાજા તે પ્રભુજીની ખ્યાતજી;
બાળક બોલ્યો તે ગુરુજી સંઘાતજી, હરિ ભજતાં ન વારો મહારાજજી. ૧

ઉથલો

ગુરુ સાથે બાળક બોલ્યો, વચન વાર્યું નવ કરે;
અસુરને કુળ ઉપન્યો, પણપ્રીત પ્રભુજી સાથે ધરે. ૨

રાગ સારંગ

એણીપેરે ગુરુજી વિધવિધ ભાતે, વચન કહીને વારે રે;
તો પણ શિષ્યના મનમાં ન આવે, ક્ષણ ક્ષણ હરિ સંભારે;
પ્રભુપર પ્રેમ ધરે છે રે, અસુર કુળ ભક્ત ભણે છે રે-ટેક. ૩

ભણે ભણાવે કક્કા કિકી, બારાખડી બોલાવે રે;
જેટલા અક્ષર રામ વિના તે, દેખી શિશ ડોલાવે.–પ્રભુ. ૪
રામ નામ વણ અવર સુણાવે, તે ઉપર રહે રૂઠી રે;
નારાયણ વિના શબ્દ શ્રવણ પડે, કુંવર જાય છે ઉઠી.–પ્રભુ. ૫
એક ઘડી મેલે નહીં મુખથી, રંગરંગ રામસું લાગો રે;
અસુર રાયની બીક ન આણે, મરણ તણો ભય ભાગો.–પ્રભુ. ૬
રાત દિવસ શ્રીવરને સમરે, રામ નામ એક જાણે રે;
અધ્યારુની અવળી વિદ્યા, ટળતી મેલી ટાંણે.–પ્રભુ. ૭
વળતો ગુરુજી મનમાં કોપ્યો, આ બાળક મત થોડી રે;
લંપટ લીધી વાત ન મૂકે, શું કરીએ શિર ફોડી.–પ્રભુ. ૮
છડી ચીમટીથી નવ છળીઓ, રામતણો રંગ ભીનો રે;
ભમર ચઢાવી ભય દેખાડ્યો, તોય બાળક નવ બીનો.–પ્રભુ. ૯
ક્ષણ બીહીજે રીઝે નહીં જઇને, સો વાતે સમજાવેરે;
અસુરતણા ગુરુની અર્ભકને, મનમાં વાત ન ભાવે.–પ્રભુ. ૧૦
કઈ કઈ વાતે ભય ઉપજાવે, બાળક બિરદ ન ચૂકે રે;
દેહ ઉપર સુખ દુઃખ દેખે પણ, મુખથી રામ ન મૂકે.–પ્રભુ. ૧૧
એમ કરતાં કેટલા દિન વિત્યા, દૈત્યપતિએ તવ જાણ્યુંરે;
કુંવર નિશાળે વિદ્યા શિખ્યો, સાંભળવા ચિત્ત આણ્યું.–પ્રભુ. ૧૨
વળતો અનુચર એક અચાનક, આવ્યો ગુરુને દ્વારે રે;
ભરી સભામાં ભૂપતિ બેઠા, તેડી પુત્ર પધારે.–પ્રભુ. ૧૩
તવ પ્રહ્લાદ પ્રત્યે ગુરુજી બોલ્યા, સુણ શિખામણ મારી રે;
ચાલ પિતા તેડે છે તુજને, બોલજે વાત વિચારી.–પ્રભુ. ૧૪
ટાંણે કહું છું તિહાં છે બાળક, સ્થાનક ચતુર થયાનું રે;
જે વિદ્યા મુજને સંભળાવી, તે નહીં કામ કહ્યાનું.–પ્રભુ. ૧૫
પછી બાળક ગુરુ સાથે બોલ્યો, સ્વામી કહું છું સાચું રે;
મારે પ્રીત પ્રભુસું બાંધી, જણ જણને નહીં જાચું.–પ્રભુ. ૧૬
ત્યાર પછી મારગ પરવરીઆ, ગુરુજી શિષ્ય બે સાથે રે;
રાજકુંવર વિચારી મનમાં, હરિજન ધરીઓ હાથે.–પ્રભુ. ૧૭
પંથ વિષે પ્રહ્લાદે પળતાં, કીર્તન કંઠપ્રકાશે રે;
કેવળ નામ જપે કેશવનું, જે સુણી અંધક નાશે.–પ્રભુ. ૧૮

ગરુડારુઢ ગદાધર શ્રીવર, શંખ ચક્ર ગદાધારી રે;
દામોદર સુંદર ગુણ મંદિર, સ્વજન સંકટહારી.—પ્રભુ. ૧૯
માધવ મધુસૂદન મનમોહન, નારાયણ અવિનાશી રે;
જય જગદીશ જનાર્દન અચ્યુત, વિઠ્ઠલવૈકુંઠવાસી.—પ્રભુ. ૨૦
વાસુદેવ વિશ્વંભર વિષ્ણુ, શંકર્ષણ શુભકારી રે;
કમલાનાથ કમલદલલોચન, પૂર્ણાનંદ મોરારી.—પ્રભુ. ૨૧
એમ સ્તવન તુલસીવરકેરું, પંથ વિષે પ્રકાશે રે;
ત્યારે પ્રથમ ગુરુ તેડી ગયા, બાળક માતા પાસે.—પ્રભુ. ૨૨
જઈ ગુરુજી બોલ્યા મુખ વાણી, રાણી પુત્ર તમારો રે;
જાણ્યું અજાણ્યું મુખથી બોલે, કાંઈક વાતે વારો.—પ્રભુ. ૨૩
જો રાજા એ વેણ સુણે તો, હણે અચાનક એને રે;
અમને અલવે અપજશ બેશે, કહ્યું દુઃખ કહીએ કેને.—પ્રભુ. ૨૪
વિધવિધ વાતે વારી રહિયે, કુંવર કહ્યું નવ માને રે;
સુતને કાંઈક દીઓ શિખામણ, માતા મારગ છાંડે.—પ્રભુ. ૨૫
બીજું કામ કરે નહિ કાંઈ, રામતણી રઢ લાગી રે;
પરમારથને પંથે ચાલ્યો, ત્રણે પદાર્થો ત્યાગી રે.—પ્રભુ. ૨૬

પૂર્વછાયો

પરમારથના પંથમાં, પરવર્યો પ્રહ્લાદ;
રઢ લાગી શ્રીરામશું, તે કરે સાર સંવાદ. ૨૭

ઉથલો

કરે સાર સંવાદરે, શ્રીશુકજી વાણી વદે;
તે તુજને માંડી કહું, રાજા તે ધરજે હૃદે. ૨૮

કડવું ૨૫ મું—વલણ

પછી બોલ્યા તે ઋષિરાયજી, સાંભળ રાજા તે કહું મહિમાયજી;
જેને સુણતાં તે સંકટ જાયજી. ૧

ઉથલો

જેને સુણતાં જાય સંકટ, થાય દુઃખનો નાશ;
માતા વારે કુંવરને, તે કહું વચન પ્રકાશ. ૨
કુંવર રૂપે કોડામણા, લાડકડા લઘુ વેશ;
તેને માતા શીખવે, રઢ મેલવા ઉપદેશ. ૩

રાગ પૂર્વી

પછે પુત્રને માતા પ્રીછવે, તું તો શત્રુ સમરણ શું લવે;
એવું વળીને બોલીશ મા હવે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૪
તુંને કોણે એવું તે શિખવ્યું, નામ વેરીનું તુજને વહાલું હતું;
નથી અસુરના કુળમાં કર્યા જેવું, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૫
તારે હાથે ઘાલું હેમસાંકળાં, તુંને જામા પહેરાવું જળહળા;
તારાં વિઘ્ન રહેજો વીરા વેગળાં, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૬
તારે ભૂષણ નિત્ય નવી ભાતનાં, જાણે રત્ન ઝબુકે રાતનાં;
તારે અંબર જુજવી જાતનાં, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૭
તુંને જમાડું ખાજાં જલેબી, આપું ખાવા તે શાકર શેલડી;
તારે તંબોલ નાગરવેલડી, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૮
તારે ઘુંજે તે ઘાલું લાડવા, લીલો પોંખ મગાવું બાફવા;
તુંને પાલખી મેલું પહોંચાડવા, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૯
તારે ચઢવાને તેજી તરવરા, રાતા પીળા ને કાળા કાબરા;
મેઘવર્ણા પવનવેગી પાખરા, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૦
તારે બેસવા મેગલ મલપતા, મેઘાડંબર શિરપર ઢળકતા;
તારે તોરણ રત્ન મોતિલતા, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૧
તારે સેના તણી સંખ્યા નથી, હું તો અબળા શું જાણું કથી;
શત કોટિક રથના સારથિ, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૨
તારે શક્રથકી ઋદ્ધિ સિદ્ધિ ધણી, તારે ન્યૂન નથી નવનિધિતણી;
તાત તારો છે સહુમાં શિરોમણી, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૩
તારે રહેવાને મંદિર માળિયાં, રૂડાં રત્ન કરે અજવાળિયાં;
ચોક બારી છજાં ગોખ જાળિયાં, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૪
તારે બારણે પરજન્ય પાણી ભરે, વાયુ વાય ને વાસીદાં કરે;
અંન શીજવી અગ્નિ આગળ ધરે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૫
તારે વાઘ અનોપમ આંગણે, જેને કલ્પ તરુવર શોભણે;
એવી સુખસંપત ઘેર આપણે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૬
તારે ત્રણ ભુવનનું રાજ છે, તારે ઘેર ઘણેરાં કાજ છે;
ચૌદ લોકમાં તારી લાજ છે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૭
તારા તાતનો સબળો ત્રાસ છે, દિગ્પાલ તો જાણીએ દાસ છે;
તારે ત્રિભુવન ગામ ને ગ્રાસ છે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૧૮

તારા તાતથી દેવ નાશી છુપ્યા, ગિરિ ગહ્વર પર્વતમાં લપ્યા;
કેક ભૂપતિ ખડ્ગતળે ખપ્યા, રઢ મેલોની'કુંવર કોડામણા. ૧૯
રહે વૈકુંઠપતિ પણ વેગળો, ગયો ખોળવા ત્યારે નવ મળ્યો;
ક્ષીરસાગરમાં નાશી પળ્યો, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૦
એને બ્રહ્મા ન વારી શકે મુખે, તપ કરવા ગયા તેને દુઃખે;
શંભુ કૈલાસે સુઇ રહ્યા સુખે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૧
આજસુધી તું પોઢતો પારણે, હમણા જાવા માંડ્યું છે બારણે;
રઢ મેલોની રાજા ઉવારણે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૨
માતા મુખ ઉપર કર ફેરવે, અજ રક્ષા કરે તારી ટેરવે;
માથે મુઠી મોતિડાંની વેરવે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૩
તારા તાતની હજી લગે હાક છે, શેષ ધરણ ગગન લગે ધાક છે;
તારે આદકેરો શું અભિલાષ છે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૪
તારે જેરે જોઇએ તે માગની, પણ નામ નારાયણ ત્યાગની;
તું તો ગુરુજીને ચરણે લાગની, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૫
તારો તાત જો વાયક સાંભળે, તો પાવકની પેરે પરજળે;
ત્યારે કુંવર તમારું કારણ ટળે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૬
જેને વૈકુંઠનાથસું વેર છે, તેની આંખે હળાહળ ઝેર છે;
તારે ઋદ્ધિ સિદ્ધિ સઘળી ઘેર છે, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૭
તુંને વારે વારે સુત વિનવું, ફરી મુખ થકી બોલીશ મા એવું;
રામ કહેતામાં નીપજશે નવું, રઢ મેલોની કુંવર કોડામણા. ૨૮

પૂર્વછાયો

રઢ મેલો કાલા કુંવર, માતા કહે તું માન;
દૈત્યરાય શ્રવણે સુણે તો, કોપે શત્રુ સમાન. ૨૯

કડવું ૨૬ મું-વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે મુનિવર દેવજી, સાંભળ રાજા તે પરમ અવેવજી;
માત વિનવે નારાયણ ન સેવજી, ભક્ત ન મૂકે ભજનની ટેવજી. ૧

ઉથલો

ભક્ત ન મૂકે ટેવ ભજનની, એટલો લાગ્યો લક્ષ;
માતા સાથે પુત્ર બોલ્યો, વર્ણવે પ્રભુજીની પક્ષ. ૨

રાગ સામગ્રી

પછે પુત્ર કહે કર જોડીરે મા, આગે માનુનીને મત થોડીરે મા;
એવાં કડવાં વચન કેમ બોલેરે મા, બીજું કોણ શ્રીરામની તોલેરે મા. ૩
હુંને વિષ્ણુજેવું કોઈનથી વહાલુંરે મા, બીજું બોલવું ગમે નહીં હાલુંરે મા;
હુંને તાતનો ત્રાસ દેખાડોરે મા, તેનું સરજ્યું તે થાશે શરાડેરે મા. ૪
હું તો જુગમાં જિહાં લગે જીવુંરે મા, મારે મરણથકી નથી બીહીવુંરે મા;
હુંને રામતણો રંગ લાગ્યોરે મા, મારે મરણતણો ભે ભાગ્યોરે મા. ૫
હુંતોલીધાકરૂંરામનામનિર્મળાંરે મા, મારેએજ હીરા ને હેમસાંકળાંરે મા;
મારે શ્રીહરી હૃદિયામાંરે મા, મારે એજ જળહળતા જામારે મા. ૬
હું રામ રામ સમરું ઘડીરે મા, મારે એજ પછેડી ને પામરીરે મા;
હુંતોલક્ષ્મીપતિસું હીંડું સોભતોરે મા, મારે એજ મુગટ શિર શોભતોરે મા. ૭
હુંતોગુણગાઊંગોવિંદગોપાલનારેમા, મારે એ જ મોતીડાંની માળારે મા;
મારે દીનબંધુ બાંધી બેલડીરે મા, મારે એ જ શાકર ને શેલડીરે મા. ૮
મારે નામ નારાયણ ગાવુંરે મા, મારે એ જ અનોપમ ખાવુંરે મા;
હું તો રામ નામ જપું ઝાંઝારે મા, મારે એ જ ઘેવર ને ખાજાંરે મા. ૯
હું તો ભજનમાં ભૂલ ન પાડુંરે મા, મારે એ જ જલેબી ને લાડુરે મા;
મેંતોપ્રભુજીનાંનામલીધાંલખીરે મા, મારે એ જ કનક રથ પાલખીરે મા. ૧૦
મારે જ્યાં લગે શ્રીવર સાથીરે મા, મારે એજ હેમર ને હાથીરે મા;
હું તો રામ નામ હદેથી નવ ટાળુંરે મા, મારે એજ મેડી ગોખ જાળિયુંરે મા. ૧૧
હું તો રામજીનું નામ જપું દહાડીરે મા, મારે એજ અનોપમ વાડીરે મા;
વાટે જાતાં વેહેવાર્યાંને હાટેરે મા, વજ્ર માણક કોણ ખુવે કાચ સાટેરે મા. ૧૨
રસ અમૃતને હાથમાં ઢોળીરે મા, કોણ પીએ હળાહળ ઘોળીરે મા;
રૂડા રામજીનું નામ વિસારીરે મા, બીજી વાત ગમે નહીં સારીરે મા. ૧૩
હુંને રામ સંઘાતે રઢ લાગીરે મા, મારો ત્રાસ ગયો છે સર્વે ભાગીરે મા;
હુંને રામ સ્વરૂપી રત્ન લાધુંરે મા, તેમાં નિશ્ચળ થઈ મન બાંધુંરે મા. ૧૪
હુંને નારાયણ મન લાગે પ્યારોરે મા, જેથી ભવજળનો આવે ઝટ આરોરે મા;
હું તો રામજીનું નામ ન મેલુંરે મા, મારું એ જ વચન છે છેલ્લુંરે મા. ૧૫

પૂર્વછાયો

એજ વચન છે છેલ્લુંરે, માતા કહું સાચી વાણ;
મેલું નહીં ભગવત ભજન, અવર સુણું નહીં કાન. ૧૬

તે રસના વિષ વેલડી, જેણે ન ભજિયા રામ;
કરણ ધરણ પરસપર ધરી,વિના શ્રવણ હરિ નામ. ૧૭

કડવું ૨૭ મું–વલણ

વળતા બોલ્યા તે તુંબરુ પાણુજી, સાંભળ રાજા તે ચતુરસુજાણજી;
પ્રહ્લાદ રટે શ્રીભગવાનજી, કહું હરિ ભજનનાં વચન વખાણુજી. ૧

ઉથલો

સાંભળ રાજા વચન સુંદર, જે ચવે હરિ જંન;
તે જ માંડી કહું તુજને, થાય પ્રફુલ્લિત મંન. ૨
એવું કહેતાં ભૂપત આવ્યો, મંદિરમાં તત્કાલ;
દ્વાર સન્મુખ નિકટ બેઠો, દષ્ટે દીઠો બાળ. ૩
પાસે તેડીને હૃદે ભિડ્યો, શિશ મેલ્યો હાથ;
વહાલી વિદ્યા શી ભણ્યો, કહે પુત્ર પૂછે તાત. ૪

રાગ ચોપાઈ

પછી બોલ્યો બાળ ભુપાળ ભણી, કહું વાત તે વાલેરી વિદ્યા તણી;
મેં તો થાપિયો શિશ શ્રિરામ ધણી, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૫
મને અધ્યારુ વિદ્યા અનેક કહે, મારું તે ભણવામાં ન ચિત્ત રહે;
મારું ચિત્ત ગોવિંદના ચરણ ચહે, બીજો નહીં ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૬
મારે શરણે રહેવું ઋષિ કેશવતણે, તરવો ભવસાગર ભક્તિપણે;
પ્રપંચ વિદ્યા ભારે કોણ ભણે, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૭
ભણ્યામાંહિ હું તો પંચભૂત ગણું, વાળું મિંડુ તે આગળ માયાતણું;
અવર ભણતાં ભય લાગે ઘણું, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૮
કહુ ઓગણ પડાયાતું કર્મ કથી, જેને થાકયા મુનિવર મોટા મથી;
એનો અસુરને કુળ અધિકાર નથી, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૯
જે કોઈ નને વિટાળે વિટાઈ રહ્યા, મમ્મા મોળના મોદિક તેણે સહ્યા;
તેના વેદ પુરાણમાં અર્થ કહ્યા, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૦
હું તો સૈરાણિ સ્નેહ ન રાખું કદા, પાછી વાળી કુંડાળિ ન લોપું તદા;
હાણે ઢોકળે ગ્રાહી રહ્યો છુ સદા, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૧
મેં તો એન બેનભાયા અનેક ભણ્યા, બિજા ભાયનાગુણ ન જાય કહ્યા;
થાય શત્રુ ને મિત્ર બે માય જણ્યા, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૨

મેં તો એ મેં કે કે વાર લખ્યા, મેં તો આણું વગડને હવે ઓળખ્યા;
એમ હરિ રક્ષા મારી કરશે રક્ષા, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૩
લલિતર વિષ કાટેલું જેહેર લહું, લલિ સૂતાં સાપાલાંથી દૂર રહું;
શાને અંગ સદા શિર ભાર વહું, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૪
આદિ ક્ષાંત વરણમાંહિ એ જ વસે, વળગ્યો નથી ને અળગો ન ખસે;
એની વાત ન જાણે તે હાથ ઘસે, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૫
સંસારમાં સાર છે નામ હરિ, નરદેહ વિના ન જપાય ફરી;
તેણે વાત હદેમાંહિ નિશ્ચે કરી, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૬
મારું જીવનપ્રાણ ગોપાળ સહી, જગમાંહિ જીવું જગદીશ કહી;
નિશ્ચે તે વિણ અન્ય ગમે જ નહીં, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૭
હરિનામ જપું દિન રાત મુખે, અહિ લોક કૃતારથ થાઉં સુખે;
અવતાર ટળે નહિ તેને દુઃખે, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૮
પ્રભુનામતણો રસપાન કરે, અન્ય વાતમાં જીવ તેનો ન ઠરે;
તેણે ચિત્ત મારું હરિચરણે ફરે, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૧૯
મને બોલ્યું ગોવિંદ વિના ન ગમે, મારું ચિત્ત મુકુંદને ચરણે નમે;
મન સુંદરશ્યામને શરણે ભમે, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૨૦
પરિબ્રહ્મશું પૂરણ પ્રીત કરી, સમરું પુરુષોત્તમ પ્રેમ ધરી;
પડવું ન પડે ભવમાંહિ ફરી, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૨૧
સચ્ચિદાનંદ દેવ સમસ્ત પતિ, જેને શક્ર વિરંચિ ન જાણે રતિ;
તેનાં ચરણને શરણ છે મારી મતિ, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૨૨
ગુરુ તાત તમારે હું લાગું પાગે, ન તજું પ્રભુને અવસાન લગે;
મારે વાતો એ જ પડી છે વગે, બીજો નહિ ભજું વૈકુંઠનાથ વિના. ૨૩

પૂર્વછાયો

ન ભજું વૈકુંઠ નાથ વિણ, અવર પુરુષનું નામ;
એ વિણ વિદ્યા સકળ તે, કાંઈ ન આવે કામ. ૨૪

કડવું ૨૮ મું–વલણ

વળી બોલ્યા તે મુનિવર વાતજી, સાંભળ ધર્મકુંવર વિખ્યાતજી;
કોપ્યો સુતપર અસુર અઘાતજી, મારવા મમતે ધરી વાતજી. ૧

ઢાળ

કોપ્યો સુતપર અસુર અદ્ભુત, સુણી વિષ્ણુનાં વખાણ;
રક્ત લોચન થયો ભૂપતિ, વચન લાગ્યાં બાણ.

અધ્યારુપર કોપ કીધો, હેઠે પછાડ્યા હસ્ત;
કોણે મારા કુંવરને, આ કહાવી વસ્ત સમસ્ત. ૩
મળ્યો કોઈએક દુષ્ટ દુરિજન, જેને મુજપર દ્વેષ;
શિખવી આ પ્રપંચ વિદ્યા, ધરી બ્રાહ્મ વેશ. ૪
મૂળ એ જ સ્વભાવ બાળક, જે સુણે તે નિત્ય ગાય;
પેર કથી પ્રીછે નહીં, શો તેતણો અન્યાય. ૫
વાંક વાડવ તમતણો, જરૂર નહીં જુગતે જતંન;
જુઓ વિમાશી મન વિષે, રેઢું તે કેમ રહે રતંન. ૬
હવે નિશાળે જાઓ તેડી, ભણાવ્યો બહુ ભાત;
પુત્ર સોંપું હાથ રાખો, રખોપું દીન રાત. ૭
શીખવો વિદ્યા એહવી, જે પ્રાણ થાય પ્રસન્ન;
વિસારે હમણાં કહ્યું, જે વજ્રવેણ વચંન. ૮

ઉથલો

વજ્ર સરખાં વેણરે, આ બાળક બોલ્યો મુખથકી;
વળતું વૈકુંઠનાથનું, નામ ન જપે શિખવો નકી. ૯
વળતા ગુરુજી હાથ ઝાલી, સાથ રાખ્યો બાળ;
આવિયા તેડી તરત, નિજ ભુવન મધ્ય નિશાળ. ૧૦
ક્રોધ આણી વદે વાણી, બેસ મારી પાસ;
ભજીશ મા ભૂલ્યો થકા, હવે આજથી અવિનાશ. ૧૧

ઉથલો

આજથી અવિનાશરે, ભજીશ મા ભૂલ્યો ફરી;
પછે ગુરુજીસું બાળ બોલ્યો, આગળ કર જોડી કરી. ૧૨

રાગ ચોપાઇ

પેરે પેરે વિપ્રે વાર્યો, પ્રીછવીઓ પ્રહ્લાદ;
બહુ કર જોડી બાળક બોલ્યો, ગુરુજી સંગાથે વાદ;
રુડા રામજીને મુકીરે, બીજાને કેમ ભજીએરે.—ટેક. ૧૩
આ જગમાં અવતરવું મરવું, કરવું પુણ્ય ને પાપ;
નવા નવા દેહ નિશ્ચે ધરવા, કિયાં મૂળ માબાપ. રુડા. ૧૪
ગુરુજી વચન કરો વેગળું, હું પરજળું તે દુઃખથકી;
રામ નામની રઢ મને, લાગી મનમાં દઢ નકી. રુડા. ૧૫

જોતાં જીવતણી નવ લાધે, આદિ અંત ને મધ્ય;
લક્ષ ચોરાશી ફેરા ફરતા, જુગમાં જુના જંત. રુડા. ૧૬
નાહાનાં મોટાં રૂપ રંગનાં, પશુ પક્ષી નર નાર;
જરા મરણને કોઈ નવ જિતે, દેવતણે દરબાર. રુડા. ૧૭
બ્રહ્માદિકને ભુવને પહોંચે, પુણ્ય કરી નર જેહ;
પુણ્ય ઘટે પૃથિવીપર આવે, જન્મ ન છૂટે તેહ. રુડા. ૧૮
દેવ લોકની લક્ષ્મી લાવે, ધરણે થાએ ધનાઢ્ય;
કર્મ કરે અનેક નર તે, પડે ચઢીને પાટ. રુડા. ૧૯
ત્યાંથી સકળ લોકમાં ભટકે, સરજે કીટ પતંગ;
દેવતણું દર્શન પણ દુર્લભ, ભેટે નવ ભગવંત. રુડા. ૨૦
ઉંચાં કર્મ કરે જે પ્રાણી, પામે બ્રહ્મભુવન;
મોક્ષ પદાર્થ તેને દુર્લભ, વિના ભક્તિ ભગવંત. રુડા. ૨૧
કાલ પડે થિર ન પડે કલક્ષણુ, લક્ષણુ ખુટે છે તેણુ;
અંત કાળ અવસાન સમેમાં, સહાય કરે તે કોણ. રુડા. ૨૨
ત્રિવિધ તાપો સ્વર્ગ ભોગવે, આપ આપના ભોગ;
કોઈ કોઈનો લઈ શકે નહીં, તરી માત્ર પણ રોગ. રુડા. ૨૩
માતા પિતા બંધવ ને બેહેની, પત્ની ને પરિવાર;
ઓષડવેષડ કરોડ કરે પણ, કર્યું થાય કિરતાર. રુડા. ૨૪
અનેક પડે ને પ્રગટે, સંસારીએ કંઈ નવ છોડ્યું;
માટીમાંથી મણિ દેખાડે, બાજીગરનું બોડું. રુડા. ૨૫
પવન ગગન પાવક ને પાણી, પૃથ્વી પીઠ પ્રચંડ;
અચ્યુતની ઇચ્છાએ ઉભાં, ચૌદ ભુવન બ્રહ્માંડ. રુડા. ૨૬
પુરુષોત્તમની પસરી માયા, સીધ્યા રૂપ અનંત;
જોતાં પ્રથમ પ્રકૃતિ સર્વની, એ લીલા ભગવંત. રુડા. ૨૭
એક પરજન્યથી સઘળી માયા, અઢાર ભાર વનરાય;
તેમાં સ્વાદ સર્વના ન્યારા, રામતણો મહિમાય. રુડા. ૨૮
શુક્રતણી જે બુંદથી પ્રગટ્યાં, પશુ પક્ષી નરનાર;
અંગ અંગના રંગ જુજવા, શ્રીવર સરજનહાર. રુડા. ૨૯
જઠરાગ્નિની જ્વાલામાહે, દેહ રહે દશ માસ;
ગર્ભ વાઝણી ગર્ભ ધરે, પણ ચૈતન હરિને હાથ. રુડા. ૩૦

જેની નાભિકમળથી પ્રગટ્યા, પ્રજાનાથ નિર્ધાર;
જેણે ઈશ્વરની ઈચ્છાથી, સર્વ રચ્યો સંસાર. રુડા. ૩૧
બ્રહ્મા એની જ શક્તિ પ્રમાણે, સર્વ રચે બ્રહ્માંડ;
રે રે ચેતન તેમાંજ પ્રગટ્યું, પૂર્ણાનંદ પ્રણામ. રુડા. ૩૨
ચતુરાનન આ સૃષ્ટ રચે છે, પંચભૂતને સાસ;
નખ શિખ સુધી રૂપ રચીને, કોણ સમર્પે શ્વાસ. રુડા. ૩૩
સંસાર સ્વરૂપે સર્પે ખાધા, જગત ઝેરને જોરે;
તેમાંથી નર કોઇક ઉગર્યા, રામ નામને મોરે. રુડા. ૩૪
જળ સ્થળ સ્થાવર ને જંગમ, જિહાં જોઈયે ત્યાં રામ;
ચૌદ ભુવનમાં સઘળે ભાસે, જોતાં ધામોધામ. રુડા. ૩૫
જન્મ જન્મનાં સ્થળ જુજવાં, માતપિતા પરિવાર;
સઘળે નારાયણ તેનો તે છે, અવતારો અવતાર. રુડા. ૩૬

પૂર્વછાયો

અવતારો અવતારરે, માતપિતા પરિવાર;
નવો ન થાએ નાથરે, જો તે જોખન જુજવાં. ૩૭

કડવું ૨૯ મું-વલણ

વળતી બોલ્યા તે મુનિ તત્કાળજી, સાંભળ રાજા તે વચન રસાળજી;
ગુરુજી બોલ્યા તે જાણી બાળજી, પ્રહ્લાદની લેવા સંભાળજી. ૧

ઉથલો

ગુરુજી બોલ્યા બાળક જાણી, શિખામણ મુખસુ વદે;
વારે વારે વારું તુજને, કુંવર કાં ન ધરે હદે. ૨

રાગ મારુ

હઠીલા કુંવર કહ્યું મારું માનોની, વૈરી શત્રુને સમરેછ શાને;
તાત તહારો રળિયાત રહે, વિદ્યા ભણાવુ તે જ ભણોને. હઠીલા. ૩
હું તો તારો કુળ ગુરુ જન્મથી, કંઇએ ન વાંછુ નરતું;
જનક તારાને જે ગમે તે ભણની, કરની બીજું વિસરતુરે. હઠીલા. ૪
જેમ રાજા રીઝે તેમ કીજે, માન શિખામણ મારી;
અપતિ દિવસની રાત કહે તો, કોણ શકે એને વારીરે. હઠીલા. ૫
દેશો દેશ તાત તારાની, આણ અખંડિત વર્તે;
વિષ્ણુભજન કોઈ કરી નથી શકતાં, દવાઈ દાનવની ફરતેરે. હઠીલા. ૬

હું તો હદે માંહે લખી રાખું, રામ ગોવિંદ;
વળી તન મન ધન, મારે સચ્ચિદાનંદ. મુને૦ ૧૧
મારા વદનમાં, વસ્યો વિઠ્ઠલ વિશાળ;
તેણે વિસરતો નથી, હુને મદનગોપાળ. મુને૦ ૧૨
મારે શ્રવણે, શ્રીરામનું ગાન;
મારે રામજીનું સ્મરણ, રામજીનું ધ્યાન. મુને૦ ૧૩
મારે વિષ્ણુનું વદન, સેવન શ્રીરામ;
મારે ધર્મ ને કર્મ, તે સાચો સુંદર શ્યામ. મુને૦ ૧૪
હું તો સદા તે સર્વદા, શ્રીહરિહરે શરણ;
કીધું આપસમર્પણ, પ્રભુજીને ચરણ. મુને૦ ૧૫
મારે ધરણીધરપર, દૃઢ થયો વિશ્વાસ;
હું તો જન્મજન્મથકી, દેવ કેરો દાસ. મુને૦ ૧૬
મારું જગતમાં જિહાં, લગી કલેવર ક્ષેમ;
મારે તપ તિરથપર, લાગ્યો પૂરણ પ્રેમ. મુને૦ ૧૭
મારે નિર્ધનનું ધન, છે સારંગપાણ;
મારા મંદિરમાં જોતે જડી, મોતીડાંની ખાણ. મુને૦ ૧૮
હું તો મૂકું નહીં મુખથી, વિષ્ણુનાં વખાણ;
હું તો પૂરે પ્રેમે ભજન, કરું પુરુષપુરાણ. મુને૦ ૧૯
હું તો વિદ્યાતણું તત્ત્વ, તપાસું રૂડી રીત;
ચારે વેદ વલોણામાં, વિષ્ણુ નવનીત. મુને૦ ૨૦
આ ઉંડા ભવસાગરમાં, પ્રભુનામ છે નાવ;
નાવે માનવી દેહ વિના, એહા કેરો દાવ. મુને૦ ૨૧
એવા જગજીવન, ત્રિભુવન પ્રાણ;
કોણ સિંધુ માંહે કુદિ પડે, મેલી મોટાં વહાણ. મુને૦ ૨૨

પૂર્વછાયો

મેલી મોટાં વહાણરે, સાગરમાં શાને પડો;
ભવજળ તરવા પારરે, રામનામ નાવે ચડો. ૨૩

કડવું ૩૧ મું—વલણ

વળતા બોલ્યા મુનિ પુણ્યવંતજી, સાંભળ રાજા તે એક ચંતજી;
ભકત ન મૂકે ભજન ભગવંતજી. ૧

ઉથલો

ભક્ત ન મૂકે ભજન પ્રભુનું, અસુરે કીધો ક્રોધ;
શ્યામ સુંદર નામ લેતાં, વધાર્યો છે વિરોધ. ૨
બેઠો વખાણે વિષ્ણુ કીર્તન, બીજી ન બોલે વાત;
શ્યામ સુંદર નામ લેતાં, કોપ્યો અસુર ઉત્પાત. ૩

રાગ ધનાશ્રી–કંઇક ફેર

કોપ્યો અસુર જે વારો એને કોઈ રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
એવો મારે કુળ બાળક ન હોય રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૪
એ કુંવરે લોપી છે મારી લાજ રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
એના મનમાં ન આવ્યું મારું રાજ રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૫
જ્યારે પૂછું ત્યારે મુખથકી બાળ રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
તેની હુંને લાગે હૃદયમાં ઝાળ રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૬
એને સુત જાણી ચડાવ્યો મેં શિશ રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
નાખીઓ ખોળેથી ખેસવી કરી રીશ રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૭
બોલ્યો દૈત્ય રાજા દાનવની સાથ રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
એણે મૃત્યુ માગ્યું આપણને હાથ રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૮
એ તો ઉપન્યો છે કુલ અંગાર રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
એણે મુખે કરી માગી લીધો માર રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૯
એ તો વખાણે છે મારે જેશું વેર રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
એને મારતાં હવે ન ધરવી મેર રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૧૦
ઉભા અસુર જુવો છો શાને કાજ રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
એને મારીને નિવારો દાઝ રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૧૧
એવું સાંભળીને ઉઠ્યા દૈત્ય ક્રોડ રે, પ્રહ્લાદ સંભારે શ્યામને રે;
ધસ્યા ડુકડા તે કરતા કડાઝોડ રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૧૨
લીધો કુંડાળે ઉડાડે રહ્યા બારણે રે, પ્રહ્લાદ સંભારે શ્યામને રે;
જેમ વાદળાંએ વીંટી લીધો ભાણુ રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૧૩
બીક દેખાડે પછાડે હેઠા પ્રહાર રે, પ્રહ્લાદ સંભારે શ્યામને રે;
ખાંડાં ઉઘાડાં ઉગામે હથિયાર રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૧૪
દૈત્ય બોલ્યા અલ્યા શ્યાને માટ રે, સંભારે બેઠો રામને રે;
તેં તો મૃત્યુ માગી લીધું શત્રુ સાટ રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૧૫

મૂકી દે જે મુખ લીધી તેં વાત રે, સંભારે બેઠો શ્યામને રે;
નહીં તો હમણાં કરશું તારી ઘાત રે, રટે છે બેઠો રામને રે. ૧૬
તવ બાળક બોલીઓ સુણો દૂત રે, સંભારું બેઠો શ્યામને રે;
તમે કરોની તમારું કરતૂક રે, રટું છું બેઠો રામને રે. ૧૭
જેણે બાંધ્યો છે પ્રભુ સાથે પ્રેમ રે, સંભારું બેઠો શ્યામને રે;
તે તો મૂકું નહી જ્યાંસુધી તન ક્ષેમ રે, રટું છું બેઠો રામને રે. ૧૮
એવું સાંભળીને કોપિયા અસુર રે, પ્રહ્‌લાદ સંભારે શ્યામને રે;
જાણે કીજીએ બાળકને ચૂર રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૧૯
મારે વજ્ર ગદા તોમર ત્રિશૂલ રે, પ્રહ્‌લાદ સંભારે શ્યામને રે;
પડે ભક્તને શરીરે જેમ ફૂલ રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૨૦
નાંખે ખડ્‌ગ ખેડાના ઘણા ઘાય રે, પ્રહલાદ સંભારે શ્યામને રે;
અંગે ભક્તને તરણાંવત થાય રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૨૧
સાંગ ખંજર કટારી નાંખે કોડ રે, પ્રહ્‌લાદ સંભારે શ્યામને રે;
હરિભક્તને ન લાગે તેની ચોટ રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૨૨
દૈત્ય મારી મારી હાર્યા નિર્ધાર રે, પ્રહ્‌લાદ સંભારે શ્યામને રે;
અંગે ભક્તને જણાણું ન લગાર રે, ભક્ત રટે બેઠો રામને રે. ૨૩
પછી કિંકર રાજાને લાગ્યો પાય રે, મરે નહિ એ મહારાજ રે;
અનેક ઘા કીધા માર્યો નવ જાય રે, એના શિરપર બિજાનું છે રાજ રે. ૨૪
એને હણી હણી થાક્યા છે હાથ રે, મરે નહિ એ મહારાજ રે;
હવે જાણો તે કરોને દૈત્ય નાથ રે, એના શિરપર બીજાનું છે રાજ રે. ૨૫

પૂર્વછાયો

એને જાણો તે કરો, અવર કોઇક ઉપાય;
અર્ભક માર્યો નવ ગયો, આયુધ કેરે ઘાય. ૨૬

કડવું ૩૨ મું—વલણ

ચળી ચળી બોલ્યા રે મુનિવર રાયજી, સાંભળ રાજા રે કહું ચરિત્રમાયજી;
હિરણ્યકશિપુ બહુ બળી ગયો મનમાંયજી, મારે અસુર તે અન્ય ઉપાયજી. ૧

ઉથલો

મારે અસુર અન્ય રીત, ભક્ત રાજ ન હણાય;
બાળક ઉપર બળ કરે, જેમ રત્નપર ઘણ વાય. ૨

તેડાવ્યા બળવંત બળિયા, પ્રલયતણા પ્રધાન;
તેને સુત સોંપી કહ્યું, હણો તો થાઉં તુષ્ટમાન. ૩
મારા તે વેરીને ભજે, દીન રેણુ સમરે રામ;
રંગીલો રઢ મૂકે નહીં, ન મૂકે મુખથી નામ. ૪

રાગ મેવાડો

રંગીલો કુંવર મુખથી, રામ નામ ન મૂકે—ટેક.
લાગી લગની મગ્ન થયો મનમાં, હરિ ચંત નવ ચૂકે;
બહુ વિધ વારી મારી જુઓ, કહી કહીને સ્વર સૂકેરે. રંગી૦ ૫
દૈત્યપતિએ જમકિંકર તેડી, સાધુ સુતને સોંપ્યો;
આ બાળકનો કાળ કરોની, લંપટે મુજને લોપ્યોરે. રંગી૦ ૬
વળતા જમકિંકર ઉદ્યમ માંડી, વિધ વિધ વાત ઉપજાવી;
ઉંડા જળમાં અગ્નિ પડે તેમ, દૈત્યે દાઝ સમાવીરે. રંગી૦ ૭
સમ જ્વર ચોરાશી વાયુ, અગન અઢાર ઉવેખી;
ભક્તતણું મન તેમ થઈ લાગ્યો, જેમ જળ મસ્તક મેક્ષીરે. રંગી૦ ૮
કાલદંડ જમદંડ અખંડિત, હરિજન અંગ હકાર્યા;
જેથી સકળ જગત લય પામે, તે પણ હઠે હાર્યારે. રંગી૦ ૯
દિનકરસુત દાનવને ત્રાશે, કોડ પ્રકારે કામ્યા;
જમ કિંકરનું જોર ન ચાલ્યું, હોડ કરી દુઃખ પામ્યારે. રંગી૦ ૧૦
વળતો ધર્મ કહે સુણ રાજા, એ સુત કોણ કહાવે;
ધર્મે કરી અધર્મશું હણિએ, તો પણ અંત ન આવેરે. રંગી૦ ૧૧
અમે અમારી શક્તિ પ્રમાણે, મણા ન મૂકી થોડી;
અંતે ધથી વાજ આવીને, આયુધ નાખ્યાં ફોડીરે. રંગી૦ ૧૨
એવું સુણીને રાજા રુઠ્યો, રહ્યો હ્રદેમાં ખીજી;
બાળ ઉપર બળ કરવાને, વાત વિચારી બીજીરે. રંગી૦ ૧૩
પુરોહિત રૂપ વિકાળ કરીને, મનમાં વાત વિચારી;
તેડાવ્યા દિગ્પતિના મેંગલ, મહા બળિયા વિષ ધારીરે. રંગી૦ ૧૪
આવ્યા મલ માતંગ મલપતા, અયુત જોજન ઉંચા;
ડોલે ધરણ ચરણ પ્રહારથી, પર્વત તેમના કુચારે. રંગી૦ ૧૫
બોલ્યો ભૂપતિ કહે કુંજરને, કામ કરો એક મારું;
આ અર્ભકના પ્રાણ હરો તો, સાચું જોર તમારું. રંગી૦ ૧૬

મેલ્યો બાળ વિશાળ વગડામાં, મોટે ઘેમર ઘેર્યો;
મન રૂઠ્યો મમત્ત વછૂટ્યો, જઈ જનને ઝંઝેઓરે. રંગી૦ ૧૭
ત્યારે કુંજરપર હરિ કોપ્યા, દીઠા મદમત્ત મંતી;
નાઠા ગજ દંતોશલ કાઢી, મહા દુઃખ પામ્યા દંતીરે. રંગી૦ ૧૮
પછે કરીંદ કહે ભૂપતને, સાંભળ રાજા સાચું;
આ બાળકનો કાળ ન આવે, ક્રોધ કરો તે કાચુંરે. રંગી૦ ૧૯
એવું સુણીને અસુરો તેડ્યા, પવન પ્રબળ બળવંત;
આ અર્ભકનો નાશ કરીને, ટાળો ચિત્તની ચંતરે. રંગી૦ ૨૦
દૈત્ય રાજાનું કાજ વિચારી, વકર્યા મનમાં વાયુ;
પંજર માંહે પ્રવેશ કર્યો, તે હરિજન હણવા આયુરે. રંગી૦ ૨૧
સોશે શ્વાસ સમાસને આણી, જાણે પાડું પીડા;
પણ હરિજનને લેશ ન લાગે, જિહાં કેશવની ક્રીડારે. રંગી૦ ૨૨
પવન પેટમાં પળવા લાગ્યો, ઉદરમાં અગ્નિ જ્વાળે;
ભાગ્યો ભય લાગ્યો મનમાંહિ, બાળી માર્યો બાળેરે. રંગી૦ ૨૩
મારુત જઈ ભૂપને મળિયો, એ બાળક બળ ભારી;
જોર કર્યું પણ જરા ન ચાલ્યું, હું આવ્યો છઉં હારીરે. રંગી૦ ૨૪
એમ સુણીને અસુરે તેડ્યા, વાસુકી નાગ નમેરી;
ફેણ ફુંકારે પર્વત ફાટે, ઝેર હલાહલ ઝેરીરે. રંગી૦ ૨૫
સર્પ સાથે દાનવપતિ બોલ્યો, આ અર્ભકને બાળો;
કુંવર સ્વરૂપે શત્રુ પ્રગટ્યો, ડશણ કરી દુઃખ ટાળોરે. રંગી૦ ૨૬
ગ્રાસો બાળને વ્યાલ વેગથી, એ જ આજ્ઞા મારી;
પ્રાણ ગયા વણ શાંતિ ન થાશે, વારુ છઉં વિષધારીરે. રંગી૦ ૨૭
એવું સુણિને પન્નગ ઉઠ્યા, રુઠિયા વદન વિકાશી;
કોડ ગરુડ નિહાળી સામા, માંડ જ છૂટ્યા નાશીરે. રંગી૦ ૨૮
મણિધર જઈ ભૂપતિની પાસે, બેઉ કર જોડી ઉભો;
આ બાળકનો કાળ ન આવે, દાનવ શાને દુભોરે. રંગી૦ ૨૯
વળી વેણ વિષધરનાં સુણી, અસુર સબળ અકળાણો;
જે આવડો બાળક કોમળ કાયા, કોઇથકી ન મરાણોરે. રંગી૦ ૩૦
જળમાં ઝેર હલાહલ નાંખી, પૂરણ પાન કરાવ્યું;
અમૃતપેં અદકો ગુણ કીધો, કર્તવ્ય કામ ન આવ્યુંરે. રંગી૦ ૩૧

પ્રૌઢ પર્વત શૃંગ ચડાવી, ઉંચથી ફેંકી દીધો;
જન જાણી જગદીશે તેને, જાતે ઝીલી લીધોરે. રંગી૦ ૩૨
સાથે દાનવના કિંકર હતા, તે પણ પંડે પડિયા;
ભાગ્યાં અંગ વિકટ પાણુ વાગા, રાન વગડે રડવડિયારે. રંગી૦ ૩૩
પર્વત-જેવડો કુંજર કરીને, સાગરમાં સંતાડ્યો;
કુસુમશય્યા જેવું સુખ પામ્યો, જનને માંડ જગાડ્યોરે. રંગી૦ ૩૪
નાગપાશ બંધનમાં બાંધી, સાગરમાં સંતાડ્યો;
તિહાં પણ જનને કૃપા કરીને, કમલાનાથે કઢાવ્યોરે. રંગી૦ ૩૫
વળી દૂત બાળકને લઈ ગયા, ભયથી ભૂપાળ પાસે;
આ બાળકનો અંત ન આવે, એણીપેર વચન પ્રકાશેરે. રંગી૦ ૩૬
જળમાં બોળ્યો પાવકમાં રોળ્યો, ઢોળ્યો પર્વત ઊંચે;
એવાં સંકટ બહુ દીધાં પણ, આળ ન આવ્યું અંગેરે. રંગી૦ ૩૭
એવું સુણી દાનવ ભય પામ્યો, ચિત્તમાં વ્યાપી ચિંતા;
આ બાળકનો નાશ કરતાં, હાર્યા નર બળવંતારે. રંગી૦ ૩૮
આ બાળકથી કોક દિવસ પણ, મસ્તક અમો વિવર્જું;
મનમાં મુને આટલું સુજે, સરજનહારે સરજ્યુંરે. રંગી૦ ૩૯
દાનવ હોડ કરીને થાક્યો, જોર જરા પણ નવ ચાલે;
મહી ખોતરવા મહીપતિ બેઠા, નીચું મસ્તક ઘાલેરે. રંગી૦ ૪૦
રાત દિવસ ચિંતામાં પડિયો, જાણે જનને ચૂરું;
દહાડે દહાડે દુર્બળ થાયે, અન્ન ન ખાયે પૂરુંરે. રંગી૦ ૪૧
તેવે સમે તિહાં ભૃગુજી આવ્યા, દૈત્યે આદર દીધો;
સેવકની પેરે શિશ નમાવી, કહે કૃતારથ કીધોરે. રંગી૦ ૪૨
વળતા ગુરુ પૂછે કાં ભૂપતિ, દુર્બળ સરખો દેખું;
તુજને ભય ઉપજાવે જુગમાં, એવો પુરુષ નવ પેખુંરે. રંગી૦ ૪૩
વળતો ભૂપતિ કહે ગુરુજી સુણિયે, પુત્ર પ્રબળ થયો મારો;
શત્રુનું સ્મરણ નિત્ય રાખે, હરતલ એથી હાર્યોરે. રંગી૦ ૪૪
કોઈ દિવસ એથી ભય મુજને, મોત અચાનક આણે;
તાપ લાગ્યો તેનો તનમાંહે, ત્રેવડ કરવી ટાણેરે. રંગી૦ ૪૫
ત્યારે ગુરુ કહે સુણ રાજા, એ શી વાત વિચારે;
કાને કંઈએ સુણ્યું નહીં જગમાં, જે અજા સિંહને મારેરે. રંગી૦ ૪૬

ગેલ પુત્રને મારે મંદિર, રાખું નિસ નિશાળે;
ફરી ભણાવું એવી વિદ્યા, જે કૃષ્ણ કહે નહીં કાળેરે. રંગી૦ ૪૭
વરુણપાશ બંધનમાં બાંધી, બાળકને બેસાડું;
રામ નામની રટ મેલાવું, વિધવિધ ભાતે વારુંરે. રંગી૦ ૪૮
એવું કહીને શુક્ર ઘેર પધાર્યા, શિષ્યને સાથે તેડી;
વરુણપાશ બંધને બાંધ્યો, થઈ બ્રહ્મની બેડીરે. રંગી૦ ૪૯
સખા ભણો ભણાવો એને, સર્વને રાખ્યા સંગે;
જેમ પ્રહ્લાદ વચન વિસારે, તેમ લગાડો રંગેરે. રંગી૦ ૫૦

પૂર્વછાયો

વચન પૂર્વનું વિસરે, તેમ સમજાવો સંત;
જેમ રાજા કહે તેમ ભણો, તજ ભજન ભગવંત. ૫૧

કડવું ૩૩ મું–વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે મુખ ઋષિ જંનજી, સાંભળ રાજા તે પાંડુ તંનજી;
હરિ ભક્તને હરિ તન મંનજી, બોલે બાળક તે એમ વચંનજી. ૧

ઉથલો

પછે શિષ્યને એમ પ્રીછવે, પ્રેમે કરી પ્રહ્લાદ;
હું ભણાવું તે ભણો, જે માંહે સાર સંવાદ. ૨
સહુ કોઈ ભૂધરને ભજો, ભાવે કરીને ભ્રાત;
સાર નહીં સંસારમાં, એ વિના બીજી ન વાત. ૩

રાગ સોરઠી

સહુ કોઈ ભાવે ભજો ભગવાનનેરે, મારું કહ્યું કરોની ભ્રાત;
એ વણુ સાર નહીં સંસારમાંરે, મન જોજો વિચારી વાત. સહુકો. ૪
એ તો આદ્ય નિરંજન એક છેરે, ભગવાન સુરાસુર ભૂપ;
ભક્ત માટે ફરે બ્રહ્માંડમાંરે, ધરે રંગ દેખે તેવાં રૂપ. સહુકો. ૫
પ્રભુ શેષશય્યાએ પોઢિયારે, શિર શેષ વદે છે વેદ;
ઇચ્છાએ ઉત્પન ને પ્રલય કરેરે, તેનો કોય ન જાણે ભેદ. સહુકો. ૬
જેની નાભિપદ્મ અજ ઉપન્યારે, ચતુરાનન પુણ્ય પવિત્ર;
સુંદર પાયે થઈ ચારે વેદસુરે, નિત્ય વર્ણવે વિષ્ણુ ચરિત્ર. સહુકો. ૭
એવું ચૈતન્ય છે ત્રૈલોકમાંરે, વિરંચાદિક કીટ પતંગ;
વ્યાપક સૂરજ કમળ જેમ વિશ્વમાંરે, તેમ સઘળે છે શ્રીરંગ. સહુકો. ૮

એનું નામ જપે નાર જેરે, નહીં નરક વાટ નિદાન;
પાપ તાપ ટળે તન માંહિથીરે, જાએ આપથકી અભિમાન. સહુકો. ૯
જેને નામ વહાલું જગદીશનુંરે, તે તો પામે પદારથ ચાર;
તેમાં સંશય નહીં સંસારમાંરે, એ તો નિશ્ચે ને નિરધાર. સહુકો. ૧૦
સંસાર રૂપિયો સર્પ છેરે, વળી તેના ત્રણ પ્રકાર;
છે મણિ મોહોરો ને ઝેર જુજવો, તેનો ભારે વિકટ વહેવાર. સહુકો. ૧૧
વિષ પંચ વસે તેને મુખેરે, તેણે પરભવી સૃષ્ટિ સમસ્ત;
તેમાં મોહોરો મુકુંદના નામનોરે, ઉગર્યો જેને આવિયો હસ્ત. સહુકો. ૧૨
ભય ઝેરતણું જેનું વામિયુંરે, નિકટ આવ્યો જેને મણિ મોક્ષ;
અંતર આત્મારામને ઓળખોરે, થાય પૂરણ જ્યોતિ પરોક્ષ. સહુકો. ૧૩
તે નિર્ગુણ બ્રહ્મને ઓળખોરે, ગુણ સગુણાતીત ગાય;
રામ ગોવિંદ મુકુંદ રમાપતિરે, ગરુડારૂઢ વૈકુંઠરાય. સહુકો. ૧૪
મધુસૂદન માધવ માવજીરે, સુખ દાયક દીન દયાળ;
સુંદરશ્યામ દામોદર શ્રીહરિરે, કમળાવર વસ્તુ ગોપાળ. સહુકો. ૧૫
જગદીશ જનાર્દન મુનિરે, અવિનાશી નિરંજન નાથ;
ભૂધર મહાવર શ્રીધર શ્રીપતિરે, સચ્ચિદાનંદ પોઢણ પાય. સહુકો. ૧૬
વાસુદેવ નારાયણ નાથજીરે, મનમોહન દેવ મોરાર;
કેશવ કૃષ્ણ ઉપેન્દ્ર અનંત છેરે, કમળાવર ને કીરતાર. સહુકો. ૧૭
શંખ ચક્ર ગદાંબુજ શોભતાંરે, સુરવલ્લભ સુંદરશ્યામ;
ધર્મધુરંધર રૂપ અમોઘ છેરે, ઋષિ નાયક પૂરણ કામ. સહુકો. ૧૮
ઈશ્વર અચ્યુત સત્ય સ્વરૂપ છેરે, ભક્તવત્સલ મન્છકો રંભ;
આદિ અનાદિ અલૌકિક પરમ છેરે, પુરુષોત્તમ પૂરણ બ્રહ્મ. સહુકો. ૧૯
એવાં નામ થકી નિત્ય સ્નેહસુંરે,સુખ ગાય ગોવિન્દનાં ગીત;
મનમાં સત્ય જાણો શ્રીરામનેરે, તમે આણો પ્રભુપર પ્રીત. સહુકો. ૨૦
પ્રાણીને પાપનો તાપ લાગે નહી રે, નિત્ય જપે તે શ્રીજુગદીશ;
કેશવ કોટી અપરાધ ક્ષમા કરેરે, ક્ષણ ચરણે નમાવો શિશ. સહુકો. ૨૧
જીવને જન્મતણું દુઃખ ટાળવારે,ઘણું તત્ત્વ નારાયણ નામ;
સુખ આપે અનોપજી સર્વથારે, વળી પૂરે તે મનની હામ. સહુકો. ૨૨
તન પાપના તાપને ટાળવારે, પ્રભુ નામરૂપ છે શીત નીર;
પ્રેમેસું પાન કરો તેતણુંરે, ઘણું શીતલ થાયે શરીર. સહુકો. ૨૩

મનરૂપાષરપિયું સત્ય છેરે, માંહે ભળિયું નથી તિલ પાપ;
રામને નામે સીંચો કરી શોધિયેરે, દઈ જ્ઞાન અગ્નિનો તાપ. સહુકો. ૨૪
ચિત્ત ત્યારે નરડી જેવું હશેરે, તેને ઠુંડું તે ન કહે કોય;
અહર્નિશ અગ્નિમાં ઝીલી નીસરેરે, તોયે શ્યામ શરીર ન હોય. સહુકો. ૨૫
એમ અગ્નિ એક સંસારનીરે, ત્રણ લોકને લોપવા જાય;
તેમાં શ્રીજગદીશના નામથીરે, મન સંત સમાગમ થાય. સહુકો. ૨૬
તેથી મિત્ર જાણી તમને કહુંરે, પરબ્રહ્મ ભજો દિનરાત;
કોઈ કામ ન આવે અંત કાળમાંરે, વળી માત પિતા કુળ જ્ઞાત. સહુકો. ૨૭
રિદ્ધિ સિદ્ધિ ને સંપત્તિ સર્વ છેરે, અવનિ ને અખંડિત આથ;
તે પણ આવે નહિં અવસાનમાંરે, પ્રભુ નામ વિના કોય સાથ. સહુકો. ૨૮
ધર્મ કરી ધરાપર ખર્ચિયુંરે, તેનું સહસ્રગણું ધન થાય;
તે વળી પામવાને પર લોકમાંરે, અવતાર લેવાને જાય. સહુકો. ૨૯
કોઇ ધ્યાન કરે મનથીરે, ગણે દાતા ને ભોક્તા શ્રીરામ;
મનમાં ભક્તિ રાખે ભગવાનનીરે, તે તો પામે પૂરણ ધામ. સહુકો. ૩૦
એટલું તમને કહું આજથીરે, સુખ પામવા રાખો આશ;
મુખે નામ નારાયણ ઓચરોરે, થાઓ દીનદયાળના દાસ. સહુકો. ૩૧
પૂર્ણ લગ્ન લગાડી પ્રેમસુંરે, સુખ ઓચરો શ્રીઅવિનાશ;
તો દુઃખ દેખશો નહીં અવતારમાંરે, અંતકાળે વૈકુંઠવાસ. સહુકો. ૩૨
હુંને નારદ મુનિએ આપિયુંરે, એવું જ્ઞાન અનોપમ ધર્મ;
વળી પામિયો માતાને પેટથીરે, તેણે ચક્ષુ ટળી ગઈ ચર્મ. સહુકો. ૩૩
એવું સાંભળી સર્વ વિદ્યાર્થીરે, પ્રભુ નામનો લીધો લક્ષ;
દૈત્યના વંશનો માર્ગ વિસર્યારે, સહુ વર્ણવે વિષ્ણુ પક્ષ. સહુકો. ૩૪

પૂર્વછાયો

સર્વ સખા વર્ણું કરે, હરિકીર્તન દિન રાત;
અર્ભકે વાધ્યું વચન, તે ન મેલે મુખથી વાત. ૩૫
એ જ સ્વભાવ અર્ભક તણો, જે સુણે તે નિત્ય ગાય;
વાત ન મૂકે વદનથી, તે પંચ વિષે ધરમાંય. ૩૬

કડવું ૩૪ મું–વલણ

વળતા બોલ્યા તે ઋષિ એણીપેરજી, બાળક બેઠા તે ગુરુને ઘેરજી;
હરિની હરિભક્તપર વાધી મેરજી, સમરે જેને અસુરસું વેરજી. ૧

ઉથલો

અસુર સાથે વેર જેને, બાળક ભજે તેનું નામ;
સુણી ગુરુજીને ક્રોધ વાધ્યો, આવિયા તે ઠામ. ૨
પ્રહ્લાદ ઉપર ક્રોધ આણી, ગ્રહ્યો ગુરુજીએ હાથ;
સોંપું પાછો ભૂપને, તું ચાલ મારી સાથ. ૩
એવું કહીને અધ્યારુએ, સહાયો શિષ્યને બાંહે;
તતક્ષણ તેડી આવિયા, રાજમંડપમાંહે. ૪
બોલ્યા ગુરુ ભૂપાળ સાથે, સંભાળ તારો બાળ;
સખા કીધા આપ સરખા, વણસાડી નિશાળ. ૫
પોતે ભણે જે સુખચડા, સહુને ભણાવે તેહ;
જળવાય નહીં એ પુત્ર અમથી, એમ ઠરાવ્યું એહ. ૬
એવું સુણીને અસુર બોલિયો, બોલ્યો બાળક ભણી;
અણખુટે માગે મૃત્યુ, કોણ છે તારો ધણી. ૭
તવ બોલિયો બાળક સુખે, કાં ભૂપ ભૂલો આમ;
મુજને ભય લાગે નહિ, રક્ષા કરે શ્રી રામ. ૮

રાગ કાફી

વળતો બાળક સુખસું બોલ્યો, સાંભળ તું ભૂપાળ;
દાનવ કોટી ઉપાય કરે, મારો કદીએ ન આવે કાળ;
મારે તો શ્રીરામની રક્ષા છે, હ્રદેમાં શ્રીરામજી લખ્યા છે. ટેક. ૯
પાવક કુંડમાં નાંખી પ્રજાળો, લીન પામે જ્યાં લોહ;
મારા શરીરને નીર જેવું લાગે, દાઝું જરા ના હોય. મારે. ૧૦
વાસુકી નાગનો લાગ ન લાગે, વાયુ આવ્યો છે વાજ;
નીર ગંભીરમાં હું નવ બૂડ્યો, ક્રોધ કરો શાને કાજ. મારે. ૧૧
જમ કિંકરનું જોર ન ચાલ્યું, હારિ હાટક્યા હાથ;
મેગલ માથું પછાડી છૂટ્યા, તું જ દેખતાં દાનવનાથ. મારે. ૧૨
પ્રૌઢા પર્વત શિખર ચડાવી, દોડાવી નાંખ્યો દૂર;
અંગ મારાને આલ ન આવ્યું, આસથી ભેટે ભૂર. મારે. ૧૩
ખડ્ગ કટારી ને ખંજર ખપવા, મૂક્યો બ્રહ્માંડનો ભાર;
પિંજરમાંહી પ્રવેશ કર્યો નહીં, ધારથી નહીં તલવાર. મારે. ૧૪
મન માને તે પ્રકાર કરો પણ, તોય ન આવે કાળ;
ભક્ત ઉપર જો જક્ત કોપે પણ, વાંકો ન થાયે વાળ. મારે. ૧૫

તાત તમે હુંને મારવા માંહે, મણા ન મૂકી નેટ;
તોય પંડ પ્રતીત ન આવી, હાથ પછાડ્યા જો હેઠ. મારે. ૧૬
શ્રીહરિને સંભારતાં પ્રાણી, દુઃખ ન પામે દેહ;
આ જુગમાં ઉગારીઓ હુંને, પાધરું પારખું એહ. મારે. ૧૭
દેખી પેખીને દૈત્ય કાં ભૂલો, જોની વિચારી વાત;
ક્રોડ પ્રકાર કરો મુજ ઉપર, ગાત્ર ન લાગે ઘાત. મારે. ૧૮
મલ મોટા મને મારી શકે નહીં, તોય ન મૂકો મરોડ;
આંધળાની પેઠે આંખે ન દેખે, કરતાં દીપક ક્રોડ. મારે. ૧૯
નારાયણનું નામ જ લેતાં, લોપી ન શકે લોક;
વિશ્વમાં વિષ્ણુભજન જ કરતાં, ફંદ કરે તે ફોક. મારે. ૨૦
વૃશ્ચિક વ્યાલ બિડાલ ને વાંદર, વાઘ વરાહ ને વૈતાલ;
કોય ન લોપી શકે પ્રભુ ભજતાં, દાનવ ને દિગ્પાલ. મારે. ૨૧
મારું કહ્યું માનો પિતાજી, તો હજી ભજો ભગવાન;
ક્રોડ અપરાધ ક્ષમા કરે શ્રીવર, સદા થાયે તુષ્ટમાન. મારે. ૨૨
રામ સાથે શી રીશ પિતાજી, એ છે સુરાસુરધીશ;
જે જેવું કરે તે તેવું પામે, જુજવો નહીં જગદીશ. મારે. ૨૩
શત્રુ ગણે તેને શત્રુ છે શ્રીવર, મિત્ર ગણે તેને મિત્ર;
બંધુ ગણે તેને બંધુ ગદાધર, પિતૃ ગણે તેને પિત્ર્ય. મારે. ૨૪
જગતમાં ભક્તિ વહાલી ભગવાનને, એથી આડો આંક;
સહાય કરે શરણાગત કેરી, શું રાજા શું રાંક. મારે. ૨૫
બ્રહ્મા નારદ ઈંદ્ર ઉપાસન, અન્ય કરી નિત્ય ધાય;
વેદ પુરાણથી પાર ન આવે, મોટો ઘણો મહિમાય. મારે. ૨૬
જો રે પિતા તમે વેર વસાવ્યું, તો પામશો પશ્ચાત્તાપ;
નાથ મારો તમને હાથ દેખાડવા, આવશે આપો આપ. મારે. ૨૭
જોર કર્યું જગદીશની સાથે, જોની વિચારી મૂલ;
સોર કરે તેમ કેમ બીયેર, શિયાળિયાંથી શાર્દૂલ. મારે. ૨૮
એવું સુણીને દાનવ કોપ્યો, ત્રિકાળ કરડે દંત;
સિંહાસનથી આકળો ઉઠ્યો, અલક આણવા અંત. મારે. ૨૯

પૂર્વછાયો

સિંહાસનથી ઉઠીઓ, કોપ્યો અસુર અનંત;
ઘોર વદન ગર્જના કરે, બાળકપર બળવંત. ૩૦

કડવું ૩૫ મું–વલણ

વળતા બોલ્યા તે મુનિ પુણ્યવંતજી, સાંભળ રાજા તે મહિમા સંતજી;
આણવા અસુર રાયનો અંતજી, રક્ષા કરવા તે શ્રીભગવંતજી. ૧

ઉથલો

જેમાં પ્રગટ્યા શ્રીહરિ, કરુણા કરી તતકાળ;
હિરણ્યકશિપુ ક્રોધે ભરાણો, નિકટ લીધો બાળ.
સિંહાસનથી શિઘ્રે ધાયો, ખડ્ગ લીધું હાથ;
અર્ભક ઉપર ઉગામિયું, દેખાડ વૈકુંઠનાથ. ૩

રાગ કલ્યાણ

બાળા દેખાડ દેખાડ તારો વૈકુંઠપતિ, એમ હોકારે બકારે બોલે મૂઢમતિ;
હું તો મનમાં ન રાખું કેની બીક રતિ, બાળા દેખાડ દેખાડ તારો વૈકુંઠપતિ. ૪
હમણાં પ્રહાર કરીને તારા પ્રાણ હરું, ત્યારે હિરણ્યકશિપુ મારું નામ ખરું;
હું તો બ્રહ્માંડમાં ભય કોનો નવ ધરું, બાળા દેખાડ દેખાડ તારો વૈકુંઠપતિ. ૫
હું તો વેરીતણે છળે બળે માર્યો નવ મરું, વર બ્રહ્માએ આપ્યા તે અભિમાન ધરું;
તેણે સકળ ભૂવનમાંહે ફુલ્યો ફરું, બાળા૦ ૬
મુને શું કરે તારો રામ રીશ કરી, મારી સન્મુખ ન શકે ધીર ધરી;
ગયો વૈકુંઠથી નાશી મારે ત્રાસે કરી, બાળા૦ ૭
વર બ્રહ્માતણો મિથ્યા કરે કોણ વળી, જેથી પ્રગટી સૃષ્ટિ વિવિધ સઘળી;
મુને સહાય થયો છે તપમાંરે મળી, બાળા૦ ૮
એવો દિવસ કયો જે દેખું દેવ હરિ, જુદ્ધ કરું તેની સાથે કર ખડ્ગ ધરી;
પહેલો એ મળે તો મેલું બીજી વાત પરી, બાળા૦ ૯
એવું વચન સુણીને બોલ્યો બાળ મુખે, રાજા બળ શાને કરો બેસી રહોની સુખે;
હું તો દુબળો થાઉં છું તમારે દુઃખે, દાદા દેખાડું શું રામ મારો રહ્યો છે વ્યાપી.
બાધી સૃષ્ટિ સુરાસુર એણે થાપી, દાદા દેખાડું શું રામ મારો રહ્યો છે વ્યાપી. ૧૦
મારો પ્રભુજી વસે છે ત્રૈલોક વિષે, એને ન જાણતા આપણથી દૂર રખે;
નથી બ્રહ્માડ કોઈ મારા નાથ પખે, દાદા૦ ૧૧
એ તો આત્મા સ્વરૂપી સહુ માંહે વસે, જેમ દર્પણ માંહે પ્રતિબિંબ ધસે;
તેમ સઘળે ગોવિંદ અળગો ન ખસે, દાદા૦ ૧૨
ત્યારે બોલિયો અસુર મન ક્રોધ થકે, અલ્યા જાણ્યું અજાણ્યું કેટલું બકે;
એક આ સ્થંભથી ઠાકોર તારો પ્રગટી શકે, બાળા૦ ૧૦

એવું સુણી બાળક કર જોડી કહે, મારા સ્વામીજી મહિમા તો સત્ય લહે;
હુંમાં તુંમાં સ્થંભ ખડ્ગ સહુમાં રહે, દાદા૦ ૧૪
પછી પ્રહ્‌લાદ સંભારે વૈકુંઠધણી, નિરખી પ્રેમેશું જોયું ત્યાં સ્થંભ ભણી;
માંહિ દીઠા નરસિંહ ત્રૈલોકધણી, દાદા૦ ૧૫
દેખી સ્થંભને પ્રહ્‌લાદે પ્રણામ કર્યો, મન આનંદ આણીને પ્રદક્ષિણા ફર્યો;
એવું દેખીને દાનવપતિ ક્રોધે ભર્યો, બાળા૦ ૧૬
બાંધો સ્થંભસું વછુટે ઉઠ્યો ખડ્ગ ધરી, દાઢી મુંછ પછાડી દોડી દોટ દઈ;
ફાટો કડડડ સ્થંભ ધરા ધ્રુજી રહી, બાળા૦ ૧૭
દીઠો કારમો કેસરી નર પ્રગટ થયો, રૂપ નિહાળી દાનવપતિ દૂર ગયો;
ધરી ઢાલ ખડ્ગ આવી ઉભો રહ્યો, જુઓ પિતાજી પ્રેમે મુજ વૈકુંઠપતિ. ૧૮

પૂર્વછાયો

ઢાલ ખડ્ગ ગ્રહી કરમાં, ઉન્મત્ત ઉભો થયો;
નરખી શ્રીનરસિંહને, જુદ્ધ કરવા સન્મુખ ગયો. ૧૯
ઉગ્ર રૂપ નરસિંહનું, તે દેખીને દુર્બુદ્ધ;
મનમાં ભય પામે નહીં, ઉન્મત્ત માંગ્યું જુદ્ધ. ૨૦

કડવું ૩૬ મું–વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે મુખ બુદ્ધિવાનજી, સાંભળ રાજા તે હરિજન કાનજી;
જુદ્ધ કરે અસુરસું ભગવાનજી, નિરખે દેવ ગગને ચઢી વિમાનજી. ૧

ઉથલો

અસુરસું નરસિંહ રૂપે, જુદ્ધ કરે જગદીશ;
તે કથાનો સુણો મહિમા, રાય માનવધીશ. ૨

રાગ કલ્યાણ

જોતાં કડડડ સ્થંભ ફાટ્યો કારમોરે, પ્રભુ પ્રગટ્યા તે નરસિંહ રૂપ;
ભડડડ ભાગા ભડ ભૂપતિરે, છે ભક્તવત્સલ સ્વરૂપ;
રામ દેવસું જગાડ્યું જુદ્ધ દાનવેરે. ૩
ભ્રુકુટી કુટિલ બીહામણીરે, દીસે નયણામાં પાવકની ઝાળ;
નાસિકા ઘોર ઘણો આકળોરે, તેણે ડોલવા લાગ્યા છે દિગ્પાળ. રામ. ૪
ખાએ બગાસાં વિકાશે મુખ વેગસુંરે, થાય તેમાં ત્રણલોક સમાસ;
હોંકારો કરે શ્રીહરિ આકળોરે, ચૌદ ભુવનમાં થાયે તેનો વાસ. રામ. ૫

બેહુ હસ્ત બિરાજે બલ ભર્યારે, જેવા ઝળકે તે લાલ ગુલાલ;
તલપે વિડારે શિશુ દૈત્યનેરે, હુતા હજુરી હજારો ખવાસ. રામ. ૬
અંગ ઉપરે વિકાળ રોમાવળીરે, જંઘે તે કેસરીના જેવા કેશ;
વદન તેજ રવિ કોટિનુંરે, ધર્યો પ્રભુજીએ વિકાળ ઘણો વેશ. રામ. ૭
ધ્રુજે ધરણી ચરણ ધમકારથીરે, ગાજે પરછંડે ગગન બ્રહ્માંડ;
ખળભળે શિખર શૈલ્યનારે, શેષ સળવળે ચળે નવ ખંડ. રામ. ૮
એવું નિહાળી સ્વરૂપ નરસિંહનુંરે, મન બીનો નહીં દાનવ નાથ;
ઢાલ ખડ્ગ કરમાં ગ્રહીરે, જુદ્ધ માંડ્યું મધુસુદનની સાથ. રામ. ૯
ત્યારે ક્રોધ કરી નરકેસરીરે, તાક્યો તલપે કરીને તત્કાલ;
જોરાવર ઝાલિયો જીવતોરે, વળી વેગથી વછૂટે વિકાળ. રામ. ૧૦
નાંખી આયુધ ગગન લગે ઉછળેરે, આવે બીહાવતો દાનવ થઇ ક્રૂર;
વળગે વછૂટે રુડે રામસુંરે, ઉઠે તનમાંહે સમાયે નહીં શૂર. રામ. ૧૧
પડે લડથડે વઢે જઈ વાડસુંરે, માર્યો મરે નહીં અસુર અકાલ;
ઈંદ્ર બ્રહ્મા આડાં દઈ વાંદળાંરે, જોવા આવ્યા અમર ચારે ચાલ. રામ. ૧૨
દળ વાદળમાં વળે જેમ વિજળીરે, તેમ વિષ્ણુ સાથે દોડી મળે દૈત્ય;
ભારી ભુજે સહસ્રના પ્રહારથીરે, નવ ભાગો આયુધસહિત. રામ. ૧૩
ઝાલે ઝડપ નાંખીને નરકેસરીરે, વળી વેગથી વછૂટી વીર જોય;
દેખીને ધ્રુજવા લાગ્યા દેવતારે, મન મુનિ ન ધરી શકે કોય. રામ. ૧૪
જુદ્ધ દારુણ દેખીને વિસ્મય થયારે, ઈંદ્ર બ્રહ્મા વિચારે છે એમ;
નરહરિ આગળ જુદ્ધમાંરે, જાણ્યું રખે રહેતો દાનવ ખેમ. રામ. ૧૫
ચાય ઉંચો નીચો ને બેબાકળોરે, નવ ઝાલ્યો રહે નરહરિને હાથ;
ક્રીડા કરે અસુરસું શ્રીહરિરે, ભરે સહસ્ર ભુજાતણી બાથ. રામ. ૧૬
નવ જાણે સુર બેમાં કોણ જિતશેરે, એવો અસુર અતુલ બળવંત;
રાજ જુદ્ધ જોઇને દૈત્ય ને દેવતણુંરે, વળી આંગળી લઈ રહ્યા દંત. રામ. ૧૭
ભોમ ભાર જંજાલે પ્રહારનોરે, ભય પામ્યો ઘણું મન ભુજંગ;
સઘળા ભેળા સપ્ત સિંધુ સામટારે, પડે ખડ તાલે પર્વત શૃંગ. રામ. ૧૮
મલજુદ્ધ પ્રબલને બળે કરીરે, ઘણું શિથિલ થયો શેષ;
ગર્જનાએ ગર્ભ ઘણા ગળ્યારે, જાણ્યું ભૂતળ વાદળ ભેળે એક. રામ. ૧૯
એમ અસુર ને વિષ્ણુ વઢે વાદશુંરે, તેણે સુઈ ન શકે કોઈ શેજ;
તેજ પ્રકાશ્યું નરસિંહનુંરે, તેણે નભમણિ થયા નિસ્તેજ. રામ. ૨૦

ઉથલો

કર્યું અમરનું કાજ, અસુર સઘળા હરખે ભર્યાં;
મન પામ્યા ઉલ્લાસ, શ્રીનરસિંહે નિર્ભય કર્યા. ૩૫

કડવું ૩૭ મું–વલણ

વળી વળી બોલ્યો તે બ્રહ્મકુમારજી, સાંભળ રાજા તે યશ કીરતારજી;
સ્તુતિ કરે છે અમર અપારજી. ૧

ઉથલો

અમર સ્તુતિ અપાર ભાતે, કરે બેઉ કર જોડ;
રુદ્ર બ્રહ્માદિક અનેક સુરપતિ, વિનવે તેત્રીશ ક્રોડ. ૨

રાગ ચોપાઈ

આવ્યા ઇંદ્ર સુરીંદ્ર આનંદ ધરી, કરમણિ મુક્તાફળ પુષ્પ ધરી;
ઉભા સ્તુતિ કરે પરણામ કરી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩
પડે ભ્રુકુટી કનક જેમ ધરણે ઢળી, તેમ પ્રભુને વિનવે છે સુર મંડળી;
કર જોડીને સ્તુતિ કરે છે વળી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૪
સ્વામી દેવ સમસ્તનું દુઃખ ટળ્યું, ઘણા દિવસ પછી ગયું રાજ મળ્યું;
તારા ભક્તનું સ્મરણ અમને ફળ્યું, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૫
હવે સાધુ સમસ્તની વ્યાધિ ગઈ, સુખે રહેશું તે સ્વર્ગ નિવાસ જઈ;
ત્રણ લોકની કલ્મષ વિનાશ થઈ, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૬
દીઠો ભક્તનો મહિમા અપાર અમે, જેને મારી શક્યો નહીં દુષ્ટ ક્યમે;
વળી સ્થંભ ફોડી પ્રગટ્યા છો તમે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૭
એમ અમર સ્તુતિ કરે દૂર થકે, કોટિ તેજથી નિકટ જઈ ન શકે;
રસના રવિ કોટિ જેવી ઝળકે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૮
કર જોડીને આગળ નિઃશંક નમે, હવે દુઃખ અમારું સમસ્ત શમે;
મન પ્રેમ ધરી પ્રભુને પ્રણમે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૯
ઘણા દિવસ લગે દુષ્ટની વેઠ કરી, અંન પૂરું ન પામતા પેટ ભરી;
એની આજ્ઞા પાળતા ત્રાસ ધરી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૦
ચારો જગ્ન જાગાદિક કર્મ હવે, લક્ષ સખા ફંત્રામૃત મંત્ર ચવે;
કરશું તર્પણ નિત્ય ને હોમ હવે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૧
વળી એમ જગદીશની સ્તુતિ કરે, ગુણ ગાયે ગોવિંદના હરખ ધરે;
છૂટ્યા દુઃખથી પ્રતાપ મુકુંદતણે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૨

કહે નરકનાયક હાથ જોડી, સ્તુતિ શું કરે છે મારી મત્ય થોડી;
ગરુડારુઢ છે તારી મત્ય મોઠી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૩
ભણે વરુણ વખાણ કરે મુખથી, હવે સૃષ્ટિમાં રાજ કરું સુખથી;
મુને રાખિયો દૈત્યતણાં દુઃખથી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૪
કેટલા દિન દુષ્ટનું નીર વર્યું, નિત્ય કાજ કર્યું જે એણે કહ્યું;
હવે આજથકી ઘણું સુખ થયું, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૫
વળી વાયુ સમસ્ત કરે વિનતિ, અમને ઘણી દુષ્ટની પીડા હતી;
એ નિવારણ પ્રભુ કીધી મતિ, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૬
કર જોડીને જક્ષકુંવર કહે, સ્વામી ઉમ મહિમા તારો કોણ લહે;
સુખ પામે જે સાધક મરણે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૭
અસુરે અમને ઘણું દુઃખ દીધું, ઉપદ્રવ કરી ઘણું દ્રવ્ય લીધું;
પ્રભુ તે સમે કષ્ટ વિનાશ કીધુ, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૮
વદે વેદ વેદાંત ગોપાળ ભણી, હવે સહાય કરો એક બાળ તણી;
તમને ન ઘટે એવી રીશ ઘણી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૧૯
ઘણું તીક્ષ્ણ ક્રોધ તમારે થકે, ત્રણ લોકમાં કોપ રહી ન શકે;
રખે શેષ ચળી પૃથ્વી થડકે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૦
કીધો ક્રોધ તમારો તે વાર્યો ઘટે, જ્યારે મહા કલ્પાંત સમે પ્રગટે;
ત્યારે વિશ્વની ઉતપાત થાતી મટે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૧
બ્રહ્મા સ્તુતિ કરે છે ભેદ થકી, વેદ રુગ યજુર ને સામથકી;
તારા ગુણનો પરિબ્રહ્મ પાર નથી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૨
તમો આજ અલૌકીક રૂપ ધર્યું, મુનિ દેવ સમસ્તનું દુઃખ હર્યું;
ત્રણ લોકમાં તેજ તારું પસર્યું, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૩
ઉભા ગંધર્વ સઘળા ગાન કરે, જંત્ર વાંસળી તુંબરુ હાથ ધરે;
છંદ તાલ મૃદંગે તાન કરે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૪
નાચે કિન્નર કામિની રૂપ કળા, ગુણ વર્ણવે વિષ્ણુતણા સઘળા;
મધુર સ્વરે ગાન કરે અબળા, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૫
બોલે વાણ બંદીજન લોક વળી, અમે જાચતા દૈત્યને સર્વે મળી;
ગયું આજથકી દુઃખ તેનું ટળી; પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૬
કોઈ રામનું નામ ન લેતું કદા, અમે બોલતા દૈત્યની કીર્ત સદા;
ભજશું તમને રીપુ માર્યો તદા, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૭

એમ દેવના જયનો શબ્દ કહી, કરે વંદના વદન મુનીંદ્ર સહી;
એમ ચરણ કમળભર ઉભા રહી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૮
પ્રભુ દુષ્ટ વિનાશ કર્યો પુરથી, તોય ક્રોધ હરિ ન તજે ઉરથી;
તેનો તાપ ન જાય સહ્યો સુરથી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૨૯
વાધ્યો તીક્ષ્ણ તાપ પ્રતાપ ઘણો, જુગમાં ન સહેવાય નરસિંહતણો.
જાણે લય પામે ત્રૈલોક ધણો, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩૦
તેવે મહાદેવે દેવની આણી દયા, ક્ષણમાં નર શ્યામ સ્વરૂપ થયા;
નૃત્ય કરતાં નરસિંહ પાસે ગયા, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩૧
જગદીશે દીઠું જ્યારે રૂપ એવું, એ કોરમું કોણ સ્વરૂપ નવું;
એ તો નિપજ્યું કૌતક જોવાતણું, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩૨
પછી ઓળખ્યો વિષ્ણુએ વશાત્ર દશા, શિવ શંભુ અલોકિક વિશ્વ વસ્યા;
મુખ સામું જોઈ નરસિંહ હસ્યા, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩૩
જ્યારે હાસ્ય કીધું હરિએ મુખથી, ત્યારે ક્રોધ સમસ્ત શમ્યો તનથી;
મળ્યા નરસિંહ હરિ પ્રસન્ન થઈ, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩૪
શિવ ભક્ત પ્રહ્લાદસું હેત આણી, નરસિંહ પ્રત્યે કહી મુખ વાણી;
એની સહાય કરો હવે સંત જાણી, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩૫
એવું સાંભળીને ત્રૈલોકનાથે, ધર્યો ભક્ત પ્રહ્લાદને આપ હાથે;
વર માંગ કરી મેલ્યો હસ્ત માથે, પ્રભુ નમો નમો નરસિંહ હરિ. ૩૬

પૂર્વછાયો

માંગ માંગ વર મુખથકી, એમ કહે અવિનાશ;
તવ કર જોડી ભક્તજન, બોલે વચન પ્રકાશ. ૩૭

કડવું ૩૮ મું—વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે ઋષિરાજનજી, સાંભળ રાજા તે એક મંનજી;
થયું ભક્તનું પ્રફુલ્લિત વદનજી, બોલ્યો બાળક મધુર વચનજી. ૧

ઉથલો

બાળક બોલે મધુરાં વાયક, સ્તુતિ કરે નરસિંહની;
હાથ જોડી નાથ સન્મુખ, કરે વાત ઉછરંગની. ૨

રાગ જેજેવંતી

સ્વામી નમો નમો શ્રી નરસિંહજી, શત્રુનો કીધો છે ભંગજી;
સુરનો રાખ્યો છે રંગજી, ઉગ્ર રૂપ ધારીરે. સ્વામી. ૩

પ્રગટ્યા છો ફોડીને સ્થંભ, દાનવનો ટાળ્યો છે દંભ;
વિજળી જેવો વજરંભ, સેવક ઉગારીરે. સ્વામી. ૪
કહાવો છો દેવના દેવ, અંત તે સ્વયમેવ;
અધમ તાર્યાની ટેવ, છો કરુણાસિંધુરે. સ્વામી. ૫
અહર્નિશ વખાણે વેદ, બ્રહ્મા તે નવ જાણે ભેદ;
અટલ રૂપ છો દેવ, દેવ દીનબંધુરે. સ્વામી. ૬
હૃદે રહેજો મહારાજ, તમ કને માગું છું આજ;
નવધા ભક્તિનું કાજ, દેજો અંતરજામીરે. સ્વામી. ૭
જો મુજને થયા છો તુષ્ટમાન, આપો અભય વરદાન;
એટલું માગું ભગવાન, ચરણ શિશ નામીરે. સ્વામી. ૮
ભૂલો નહી પોતાતણું, ભક્તવત્સલપણું;
મુખે શું વખાણુ ઘણું, સાચું બિર્દ તારુંરે. સ્વામી. ૯
વિનતિ સાંભળજો કરુણ, સર્વદા રાખો શરણ;
નિશ દિન મહારાજને ચરણ, વસે ચિત્ત મારુંરે. સ્વામી. ૧૦
અધક્ષણ નામ તમારું, હૃદેથી ન થાય ન્યારું;
અહર્નિશ મનમાં સંભારું, પ્રભુ વનવાસીરે. સ્વામી. ૧૧
પુરુષોત્તમ પૂર્ણાનંદ, માધવ મહાવર મુકુંદ;
ગૌબ્રાહ્મણપતિ ગોવિંદ, વિશ્વજન દુઃખહર્તારે. સ્વામી. ૧૨
દામોદર સુંદરશ્યામ, વિલસો વૈકુંઠધામ;
સહુ કોઈ સમરે નામ, ત્રિભુવન ભર્તારે. સ્વામી. ૧૩
કરતા મંગળ કલ્યાણ, જગજીવન મારા પ્રાણ;
જુગમાં વરતાઓ આણ, શ્રીસારંગપાણીરે. સ્વામી. ૧૪
કૃપા કીધી અપાર, સેવકની લીધી સાર;
વિશ્વંભર ચક્રધાર, મહેર મનમાં આણીરે. સ્વામી. ૧૫
લીધો છે નરહરિ વેષ, રીસ ધરી અધિકેશ;
તાર્યો છે દાનવરેસ, દેવ દુઃખ ટાળ્યુંરે. સ્વામી. ૧૬
હુવો જગતમાં જયજયકાર, સહાય થયા છો સરજનહાર;
સંતોષ પામ્યો સંસાર, પ્રભુ વેર વાળ્યુંરે. સ્વામી. ૧૭
હમણા જેવા થયા સહાય, તેવા જ રહેજો સદાય;
એ માગું લાગીને પાય, પ્રભુ તમ પાસેરે. સ્વામી. ૧૮

અહર્નિશ ગોવિદગુણ ગાન,જ્યાં સુધી આવે અવસાન;
ત્યાંસુધી તમારું નામ, હ્રદેમાં પ્રકાશેરે. સ્વામી. ૧૯
એવું જાણી કમળાનાથ, ફરી મસ્તક મેલી હાથ;
બોલ્યા છે સેવકની સાથ, સાધુજન જાણીરે. સ્વામી. ૨૦

પૂર્વછાયો

શ્રીમુખહરિ વાણી વદે, સાંભળ ભક્ત સુજાણ;
મારે વૈષ્ણવ જગતમાં, જાણું જીવનપ્રાણ. ૨૧
જે મુજને નિશદિન ભજે, તેને ભજું સદાય;
જેણે મુજને નવ ભજ્યો, તે મેં તજ્યો નવ જાય. ૨૨
પરદ્રોહી પરઘાતકી, અજાણે લીએ મુજ નામ;
એકવાર જો ઓચરે, તો પામે મુજ ધામ. ૨૩

કડવું ૩૯ મું–વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે મુનિવર નાથજી, હરિજન ઉભો તે જોડી હાથજી;
પ્રભુજી બોલ્યા તે સેવક સાથજી. ૧

ઉથલો

સેવક સાથે શ્રીહરિ, બોલ્યા વચન ઉપદેશ;
ભક્ત થાપો અભય કરી, કાપો કઠણ કલેશ. ૨

રાગ ચોપાઈ

બોલ્યા નરહરિ મુખ વાત, સાધુ; મેં તો નાશ કર્યો તુજ તાત, સાધુ;
તોએ તુંને ન આવ્યો અભાવ, સાધુ; એવો સુંદર તારો સ્વભાવ, સાધુ. ૩
તારી ધીરજને ધન્ય ધન્ય, સાધુ; તારા પૂર્વ જન્મનું છે પુણ્ય, સાધુ;
તુંને આપું અમે વરદાન, સાધુ; હું તો તું ઉપર થયો તુષ્ટમાન, સાધુ. ૪
તેં તો તાતની વાત ન માની, સાધુ; મારી ભક્તિ ન રાખી છાની, સાધુ;
રાજઋદ્ધિ દેખી નવ રીઝ્યો, સાધુ; બીનો નહીં દેખી દાનવ ખીજ્યો, સાધુ. ૫
દૃઢ ભક્તિ કીધી બહુ ભાત, સાધુ; ભય ન ધર્યો અસુરને હાથ, સાધુ;
હવે રાજ અટલ તુંને આપું, સાધુ; ભક્ત પોતાતણો કરી થાપું, સાધુ. ૬
મારા ભક્ત ઘણા હુંને વહાલા, સાધુ; બીજા ઠાઠ કરે તે ઠાલા, સાધુ;
મુખે જપ કરો હરિનામ, સાધુ; તે તો પામે પૂરણ ધામ, સાધુ. ૭
હું તો ભીડ ભક્તની ભાજું, સાધુ; મન ગર્વ કરે તેને ગાંજું, સાધુ,
થાઉં પ્રગટ તે ભક્તને કાજ, સાધુ; એની શીઘ્ર જતી રાખું લાજ, સાધુ. ૮

મારા ભક્તને દેશે દુઃખ, સાધુ; મુને તેનું ન ગમે મુખ, સાધુ;
હુંપર ભક્ત આણે પ્રેમ, સાધુ; તેને હું રાખું છું ક્ષેમ, સાધુ. ૯
તેને આપું પદારથ ચાર, સાધુ; તેનો વેદ વદે છે વિસ્તાર, સાધુ;
જેને ભાવ જેવો મનમાંહિ, સાધુ; તેને તેવી પ્રાપ્તિ થાયે, સાધુ. ૧૦
જેવું વાવે ખેતરમાં બીજ, સાધુ; તેવું નીપજે નીરખતાં સિદ્ધ, સાધુ;
જેણે મુજને આપ અરપ્યું, સાધુ; તેને મેં પણ સરવ સમર્પ્યું, સાધુ. ૧૧
મુજ આગળ જેવું કામે, સાધુ; સંસારમાં તેવું પામે, સાધુ;
મારા ભજનતણો રસ પીધો, સાધુ; મુને જગતમાં વશ કરી લીધો, સાધુ. ૧૨
જે કોઈ પૂજન મારું કરશે, સાધુ; સુખ પોતાનું પોતે ભરશે, સાધુ;
પહેલું સ્નાન કરે જે આપે, સાધુ; પછે મુજનેતે સન્મુખ થાપે, સાધુ. ૧૩
મુને ચંદન ગંધ ચડાવે, સાધુ; તેનો પ્રેમલ પોતાને આવે, સાધુ;
જેનું નૈવેદ્ય કરે મુને નિત્ય, સાધુ; તેવું પોતે પામે દિન પ્રત્ય, સાધુ. ૧૪
મારું ગાન કરી ગુણ ગાય, સાધુ; તેને અંતરે આનંદ થાય, સાધુ;
હું તો પૂજાની ઇચ્છા ન રાખું, સાધુ; પ્રેમ દેખું ત્યાં દર્શન આપું, સાધુ. ૧૫
હું તો પૂરણ છું સર્વે ભાત, સાધુ; મારે ન્યૂન નહીં કોઈ વાત, સાધુ;
તન દીલમાં અરધ નિહાળું, સાધુ; કશું અર્ક આગળ અજવાળું, સાધુ; ૧૬
જેમ પૃથ્વીમાં બીજ વિરાજે, સાધુ; તે પણ નાંખે પોતાને કાજે, સાધુ;
ધરી આપ ઇચ્છા ન ધરાવે, સાધુ; સહુ સ્વારથે બીજ વાવે, સાધુ. ૧૭
તેમ ભક્તને અનોપમ ચારે, સાધુ; પણ પોતાનો અર્થ સમારે, સાધુ;
હું તો પ્રગટાવે પ્રગટું પાંસે, સાધુ; જેમ બહુ વિધ વહ્નિ પ્રકાશે, સાધુ. ૧૮
અગ્નિ નિકટ રહે શીત ટાળે, સાધુ; જાયે બળ કરવા તેને બાળે, સાધુ;
એહેવો મારો સ્વભાવ તું જાણે, સાધુ; વળી સત્ય કરીને પ્રમાણે, સાધુ. ૧૯
મારે સરખું સહુ સાથ, સાધુ; મિત્ર શત્રુ થાય છે હાથ, સાધુ;
જેવું જોતાં તે જંત્ર અરીશે, સાધુ; રંગ સરખું પ્રતિબિંબ દીસે, સાધુ. ૨૦
તેમ જ મુજ સાથે મન જેવું, સાધુ; તે પ્રમાણે ફળ પામે તેવું, સાધુ;
રજ સૂરજપર કોય નાંખે, સાધુ; પાછી આવી પડે નીજ આંખે, સાધુ. ૨૧
ભક્ત ઇચ્છે તે ફળ ઝટ પામે, સાધુ; જે વચન મારું પ્રમાણે, સાધુ;
તેમ હું પણ છઉં ફલદાતા, સાધુ; તે તો માનજે વચન વિધાતા, સાધુ. ૨૨

પૂર્વછાયો

. વચન વિધાતા તણાં, જે કહ્યાં શ્રીજગદીશ;
ત્યાંહે થયા છે સંતને, માધવે મેલી રીશ. ૨૩

કેશવે કમળા તેડિયાં, વિશ્વજનેતા એહ;
રાજ્યાભિષેક કરે ત્યાં, શિર મોતી વરસે મેહ. ૨૪
સિંહાસન બેસાડિયો, છાયો રાજકુમાર;
સુર સઘળા સંતોષિયા, વરત્યો તે જેજેકાર. ૨૫

કડવું ૪૦ મું-વલણ

વળી વળી બોલ્યા તે મુનિ મહાજંનજી; સાંભળ રાજા ભાવ અનંતજી;
પ્રભુએ સંતોષ્યા સુર સંતજી, થયા સેવકને પ્રભુ પ્રસંનજી. ૧

ઉથલો

સેવકને પ્રભુ પ્રસન્ન થયા, આપ્યું અનોપમ રાજ;
નારાયણ નરહરિ હુવા, તે અસુર હરવા કાજ. ૨

રાગ ધનાશ્રીની દેશી

નારાયણ નરસિંહ સ્વરૂપે, પ્રગટ્યા વચન વિપ્રને માટેજી;
હિરણ્યકસ્યપ દાનવને મારી, પ્રહ્લાદ બેસાર્યો પાટેજી. ૩
આપ્યું રાજ અખિલ અવનીનું, કોએ ન શકે કોપીજી;
હરિજન સહુને સંતોષીને, લાજ લગારે ન લોપીજી. ૪
વૈષ્ણવ ધર્મ વાધ્યો ઘણું જુગમાં, આણ અનંતની વરતીજી;
ત્રિલોક જાગી ગાય હરિ જશ, કીરતન હરિનું કરતીજી. ૫
ઘેર ઘેર હરિ મંદીર ગુણ સુંદર, માંહે દામોદર દેવજી;
ઓચ્છવ વરત આનંદ અહરનિશ, કરે પ્રભુજીની સેવજી. ૬
જગન જાપ જગ તપ ઋષિ સાધે, ખંતે કરે નિત્ય કરમજી;
અવની સ્વસ્થ અનંત આરાધે, વધ્યો ધરાપર ધરમજી. ૭
અવની કામદુધા ઘેર દુઝે, વ્યોમથી વરસે ક્ષીરજી;
દિન વરસાત મેઘ નવ સુકે, માગ્યાં તે મૂકે નીરજી. ૮
સુરજ અનંત તપે નહીં સઘળે, સિંચે સુધા બહુ સોમજી;
ભાર અઢાર ફુલી વનસ્પતિ, ભાર ન ઝીલે ભોમજી. ૯
નદી નવાણું વિમલ જળ વાયુ, સાગર પામ્યો શાંતિજી;
પાવક ચંદ્ર રવિ ઊડગણની, ઓપે અનોપમ કાંતિજી. ૧૦
એણીપેરે સ્વસ્થ થયું સચરાચર, અદ્દ્ભુત આનંદ પામ્યાજી;
દેવ સમસ્ત વસ્યા નીજ સ્થાનક, દૈતતણાં દુઃખ વામ્યાજી. ૧૧
ભાગ્યો ભય સુર લોક સરવનો, પ્રભુ તણે પરતાપેજી;
ભક્ત ઉગાર્યા અસુર સંઘાર્યા, અવિચલ નરહરિ આપેજી. ૧૨

હિરણ્યકશિપ ને હિરણ્યાક્ષ, એણીપેરે ત્રણ્યુએ સંધાર્યાજી;
પુનરપિ રાવણ કુંભકરણ થઈ, પૃથવીમાંહિ પધાર્યાજી. ૧૩
તેણે નવ ખટ માસ તપ સાધી, ઈશ્વરને ઉપાસીજી;
ચોકડી ચૌદનું રાજ લઈને, લંકા કનકપુરી વાસીજી. ૧૪
ગરવ કર્યો તેણે ત્રણ ભુવનમાં, સુરપતિને દંડ દીધોજી;
તેના મદ હરવા શ્રી રામે, રઘુકુલ અવતાર લીધોજી, ૧૫
જેને દશ મસ્તક વિશ ભુજા, બળવંત એથી બીતાજી;
જેણે રામશું રાઢ લગાડી, હરી ગયો માત સીતાજી. ૧૬
ત્યારે પ્રભુજીએ જળમાં શલ્યા તારી, હનુમંતે લંકા પ્રજાળીજી;
રાવણના દશ મસ્તક છેદી, જનક તનયા વાળીજી. ૧૭
ત્યારપછી હુવા પરજુગમાં, અંત આરંભ કળીકાળજી;
એ બેહુ દાનવ ફરી અવતર્યા, દંતવક્ત્ર શિશુપાલજી. ૧૮
પરિબ્રહ્મ જય વિજયકેરા, સેવક ઋષિને શાપેજી;
અવતાર ત્રણે થયા જુગમાંહે, સંત પિતા સંતાપેજી. ૧૯
આદ્ય પ્રભુની ઇચ્છા હતી, જુદ્ધ કરવાને કાજેજી;
તે માટે પાર્ષદને પાડી, પ્રગટ થયા મહારાજજી. ૨૦
શાપ દીધો મુનિવરે તેને, અવતરવું પશું સાથજી;
પેલા ભક્ત પ્રહ્લાદ થયા તે, સનક ઋષિ સાક્ષાતજી. ૨૧
રાવણ બાંધવ ભક્ત વિભીષણ, તે પણ ઋષિ અવતારજી;
દ્વાપરમાં શિશુપાલની સન્મુખ, ભીમક સનતકુમારજી. ૨૨
કમળાજીએ કીધો ક્રોધ લગારક, વસ્યો સેવકનો વંકજી;
તેણે અધમ અવતાર ધર્યો તે, જાનકી લઈ ગયો લંકજી. ૨૩
ફરી થયો શિશુપાલ પ્રબળ નર, કીધું તે કમળાનું કોડજી;
શ્રીકૃષ્ણજીએ તેનો ગર્વ ઉતાર્યો, રુક્મિણી સખા રણછોડજી. ૨૪
તે માટે તારી સન્મુખ રાજા, શ્રીવરે માર્યો શિશુપાલજી;
ત્રણ જન્મ થયા પોળિયાને, મોક્ષ આપ્યો ગોપાલજી. ૨૫
અધમ ઓધાર્યા દેવ ઉગાર્યા, સાર્યા તે સર્વના અર્થજી;
ભગતવચ્છલ પ્રભુ નવ ભૂલે, સરવથા સમર્થજી. ૨૬
પૂરણ ભગત પ્રહ્લાદ પ્રભુનો, ભક્તિ કીધી રુડી રીતજી;
પિતાએ પ્રભવ્યો ભલી ભાતે, તોએ ન મૂકી પ્રીતજી. ૨૭

ક્ષણું રાચે નાચે નીજ લઇને, ક્ષણું જાચે જગદીશજી;
ક્ષણું એક રહે ક્ષણું એક બેસે, મન પ્રેમથી રાખે પિતાજી. ૨૮
શીખે ગાયે ને સાંભળે કોઈ, નરસિંહનાં ચરિત્રજી;
પૂરણ ભક્તિ કરે પ્રભુની, થાય તે પુણ્ય પવિત્રજી. ૨૯
પરમેશ્વર પોતાના જાણી, એ મુજને વિશ્વાસજી;
બેહુ કર જોડી એણીપેરે બોલ્યા, કવિ તે કાળીદાસજી. ૩૦
મોટો મહિમા હરિજનકેરો, જગત સુરાસુર જાણેજી;
સંક્ષેપે કહે સ્મરણ માત્રે, બોલ્યા તે બુદ્ધ પ્રમાણેજી. ૩૧
મેરૂ પાતિક પ્રલે થાયે, ગુણ ગોવિંદના ગાતાંજી;
ઘેર બેઠાં જન જે પુણ્ય પામે, તે પુણ્ય તીરથ જાતાંજી. ૩૨

પૂર્વછાયો

તે પુણ્ય તીર્થી દ્દઢ જાય, કરે માર્જન સ્નાન;
તે પુણ્ય ઘેર બેઠાં મળે, ભજતાં શ્રીભગવાન. ૩૩
પ્રયાગ માંહે માઘ નાહે, કોટી કલંક જાય;
તે પુણ્ય તોળતાં હરિ, નામ તુલ્ય નવ થાય. ૩૪
ગયા શ્રાદ્ધ ભાસ પ્રભાસ આવી, પિત્રને પિંડદાન;
તેને ગતિ થાય પ્રેતની, હરિ જપે મહા પુણ્યદાન. ૩૫
જેણે સમરયા શ્રીહરિ, ભાવ રાખી મંન;
તેના પૂર્વજ મોક્ષ પામે, પહોંચે સ્વર્ગ ભુવન. ૩૬
કોટી સુરભિ ગ્રહણ સમે, આપે કાશીમાંહે;
દશ સહસ્ર મખ મેરુ કનકના, તે પુણ્ય નવ થાયે. ૩૭
પાપ નાશે પૂર્વ કૃત્યનાં, બ્રહ્મહત્યાદિક જેહ;
આ ભવમાં નવ લાગે પરાભવ, ભક્ત દુર્લભ દેહ. ૩૮
જેણે હરિ નવ ભજ્યા, તેના ભુવનમોઝાર;
ચિંતામણિ જે કર વિષે, તે નાંખિયું નીર અપાર. ૩૯
મંદમતિ ગોવિંદને મેલી, કાં મેલી કામને કાજ;
છલ વછલ નીશદીન કરે, વદતો ન આવે વાજ. ૪૦
જગદીશની ઇચ્છા ન જાણે, આણે મન અભિમાન;
વિષયીને મન ભોગ વહાલા, ભક્તને ભગવાન. ૪૧

ઉથલો

ભક્તને ભગવાનરે, મનમાં વહાલા છે સદા;
મોહ માયા લોભ મેલી, રામ સમરો સર્વદા. ૪૨

સંત દેખી કનક કામિની, હરખ હારે ઉરનો;
બાલને જેમ વિષ લાગે, મધુર શબ્દ મયૂરનો. ૪૩
જેણે ચાખ્યો રામરસ, તેને અવર રસ અળખામણો;
સરસ મણિધર નિશા કરે, ધંધો ધુમ્રવાદીતણો. ૪૪
સંસારમાં આ સંતના, મનમાં વસે વિષ પાન;
જ્વર ચડે ત્યારે ઝેર લાગે, મનુષ્યને મિષ્ટાન્ન. ૪૫
તેવી ભક્તિ પ્રહ્લાદજીની, સંસારકેરું સુખ;
રાજનું કારજ કરે, પણ રામ સમરે મુખ. ૪૬
તે માટે હરિભજન કરતાં, તજો આળસ મંન;
મનુષ્ય દેહે તુજને મળી, કરો સર્વ સાધન. ૪૭
પ્રહ્લાદ નારદ પરાશર, પુંડરીક ને વેદ વ્યાસ;
સનક અંબરીષ નારદાદિક ને, ભીમક પ્રભુના દાસ. ૪૮
રાય રુકમાંગદ ને વિભીષણ, વળી ધનંજય ભક્ત;
પ્રગટ થયા પૃથ્વી વિષે, જાણે સુરાસુર જગ્ત. ૪૯
હનુમાન દ્રૌપદી યુધિષ્ઠિર, સુદામાદિક સંત;
તે નવ મેલે મુખથકી, મહીમા ઘણો ભગવંત. ૫૦
ભક્ત પ્રભુના કળિ વિષે, થયા તે માનવદેહ;
દેવને દુરલભ થયા, વૈકુંઠ પહોંતા તેહ. ૫૧
ભજન કરતાં જનતણી, જગદીશ ઝાલો બાંહે;
ઈંદ્રનો અધિકાર આપે, કોમળ મહેલોમાંહિ. ૫૨
તે માટે પ્રહ્લાદના, આખ્યાનનો અભ્યાસ;
પ્રાકૃત વાણી મન જાણી, કહ્યો કાળિદાસ. ૫૩
સંવત સંખ્યા પુરાણે, શૃંગાર ઉપર એક;
ચૈત્ર સુદ એકાદશી, થયો ગ્રંથ વિષ્ણુવિવેક. ૫૪
સ્નેહે ગાય ને સાંભળે, પ્રહ્લાદનું આખ્યાન;
થાય જેજેકારરે, તેની સાર લે ભગવાન. ૫૫
બેહુ કર જોડી કહે કવિ, મંદમતિ કાળિદાસ;
પ્રહ્લાદની સુણતાં કથા, પહોંચે તે મનની આશ. ૫૬

ઉથલો

પોંચે મનની આશરે, પ્રહ્લાદને નામે કરી;
સર્વ શ્રોતાજન સુણો, એકવાર બોલો જેજે હરી. ૫૭

ધ્રુવાખ્યાન

ચંદ્રાવળા

શ્રીગુર ગોવિંદને વરણવું, પ્રેમશું લાગું પાય,
આરાધું અવિનાશી એવા, આદિ નિરંજન રાય;
આદિ નિરંજન અકળ સ્વરૂપ, રામે લીધાં રમવા રૂપ,
સૃષ્ટિ નિપાવા થઈ મનસાય, સુભટ થઈ પોઢ્યા જળમાય. જેજે વૈકુંઠરાય. ૧
હરિ જળમાં પોઢ્યા સહિ, શેષ નાગ ઉપર તે જાય,
નારાયણના નાભિકમળથી, બ્રહ્મા પ્રગટ જ થાય;
બ્રહ્માના સ્વાયંભૂ તન, તેના પાંચે પુત્ર પાવન,
ત્રણ કન્યા બે પુત્ર વિખ્યાત, પ્રિયવ્રત ને ઉત્તાનપાદ. જેજે. ૨
ઉત્તાનપાદ નર નીપનો, રાજા પરમનિધાન,
અનુપમ બે સુંદરી, તેનાં સુરતિ સુમતિ નામ;
સુરતિ ઉપર નહિરે માન, ધ્રુવજી તેના એક સંતાન,
સુમતિ ઉપર છે ઘણું હેત, તેનો કુંવર ઉત્તમ એક. જેજે. ૩
ઉત્તમ ઊછંગે બેસાર્યો રાયે, સભામાંહિ એકવાર,
લાડ લડાવે પ્રેમશું રાણી, હૈડે હરખ અપાર;
હરખ ન માયે હૈડામાંય, ધ્રુવજી રમતા આવ્યા ત્યાંય,
ઉછંગ બેસવા કીધાં મન, અપર મા કહે કઠણ વચન. જેજે. ૪
સુમતિ–અપર મા એમ બોલ્યાં, ફૂંડા એ સુખ તુજને ક્યાંથી.
અભાગિણીના પેટતણો તું, જાને અકરમી ઇહાંથી;
ઇહાંથી જઈ વનમાં તપ માંડ, હરિ ભજીને કાયા છાંડ,
ફરી જનમ લે મારે શરીર, તો તને રાજ અપાવીશ વીર. જેજે. ૫
વચનો વનિતાનાં સાંભળી, ઊતર્યો મોનો રંગ,
સભા તે સઘળી દેખતાં, ધ્રુવજી થયા મન ભંગ;
મનભંગ થઈ નાંખ્યો નિઃશ્વાસ, રોતાં આવ્યા માતની પાસ,
માયે ચાંપ્યા હૃદિયા સાથ, કહે કુંવર કોણે દુભવ્યા આજ. જેજે. ૬
ધ્રુવ–આજ સભામાં માવડિ બેઠો, ઉત્તમ રાયને ખોળે.
ઉછંગ બેસવા હું ગયો ત્યારે, અપર મા એમ બોલી;

અપર કહે અભાગિણી કેરા, સુખ વાંછો તો વન જાઓ સવેરા,
ફરી જનમ લે મારે શરીર, તો તને રાજ અપાવિશ વીર. જેજે. ૭

સુરતિ–વળતી માતા ઉચરે કુંવર, હૈડે ન ધરિયે દુઃખ,
પૂરણ પુન્ય કીધાં હશે ત્યારે, તે ભોગવે છે સૂખ;
સુખ આપણને કયાંથી વ્હાલા, નિયમ ધર્મ કશા નથિ પાળ્યા,
નથિ સંતોષ્યા જોગી જતી, તપ તિરથ વ્રત કીધાં નથી. જેજે. ૮
નથિ સંતોષ્યા સાધુને, નથિ આપ્યાં વિપ્રને દાન,
ઓછાં કરમ જ્યાં આપણાં, ત્યાં ક્યાંથી રાયનાં માન;
માન ભોગવે ઉત્તમ નિત્ય, દત્ત વિના ક્યમ પામિએ વિત્ત,
જો હોય ઇંદ્રાસનનો ખપ, તો કુંવર જે માંડો તપ. જેજે. ૯
તપ માંડ્યો બ્રહ્માજિયે ત્યારે, પામ્યા પદ્માસન,
સેવા કિધિ મનભાવતિ ત્યારે, પ્રગટ્યા નારદ સૂન;
મુનિયે માંડ્યો મોટો જાગ, તપ તીરથ વ્રત થયાં સુભાગ,
જો કરિયે શ્રીહરિ પ્રસન્ન, તો અભાગિયાં ટળીયે તંન. જેજે. ૧૦

ધ્રુવ–તને અભાગિણિ હું ટાળું મા, છુંરે તમારો તંન,
વનમાં જાઊં વેગે કરિને, સુખ સંભારું નહિ અન્ય;
સુખ સંભારે સાલે જેહ, વિશ્વંભરે પરહિયો દેહ,
હરિ મળે તો વાપ બોલાય, નહિતર પ્રાણ તજું વનમાંય. જેજે. ૧૧

સુરતિ–માતાને આંસૂ આવીયાં ને, અંતર ઉપની દાઝ,
રાજાએ મને પરહરિ કુંવર, તુંએ કરે છે તાજ;
તુજ વિના હું રહીશ કેમ, ટોળાં વછુટી મૃગલી જેમ,
જળ વિના જેવી માછલી, મારા પ્રાણ જશે ટળવળી. જેજે. ૧૨

ધ્રુવ–ટળટળ મા રે માવડિ તું હવે, દુઃખનો આવ્યો અંત,
બીજ રોપાવીશ સુખનું તેને, ફળ લાગશે અનંત;
અનંત કરુણા કરશે હરિ, આપણિ આશા પુરશે ખરી,
એછે સાચે અનાથનો નાથ, તેને ભજવા જાઊંરે માત. જેજે. ૧૩

સુરતિ–વળી માતા એમ ઉચરે કુંવર, પાંચ વર્ષનો તંન,
બીજું બાળક એક નથી, કેમ હું વાળું મંન;
કેમ મોકલું વનની વાટે, કહેતાં મારાં હૈડાં ફાટે,
આંખનિ આગળ રહોરે બાળ, ઘેર બેઠા ભજિયે ગોપાળ. જેજે. ૧૪

ધ્રુવ–ઘેર ગોપાળ ન પામિયે, મનમાં મોહ ઉપજે માય ખાતાં,
ખાતાં પીતાં પહેરતાં માતા, કેમ દમાશે કાય;
કાયા દમતાં સરશે કાજ, તપ કરતાં મળશે મહારાજ,
વનમાં જે વહેલો આવીશ, માતા દો મુજને આશીષ. જેજે. ૧૫
સુરતિ–આશિષ દે છે માવડી સુતને, હજો કુશળ કલ્યાણ,
મસ્તકે રક્ષા માતનિ, કંઠે કૃષ્ણની રક્ષા જાણ;
કંઠે કરજો કૃષ્ણ રક્ષણ, ઉરની આગળ નારાયણ,
કટી કેશવ પુરુષોત્તમ પાય, એવી આશિષ દે છે માય. જેજે. ૧૬
માને આંસુ આવ્યાં ત્યારે, થંભિને રાખ્યાં નીર,
મારી જીભે કેમ કહું વળી, મનમાં વિચારો વીર;
વીર વચન કોનાં નવ ધરશો, તપ કરતાં માયા નવ કરશો,
તપથી તમને મળશે હરિ, વીરા વેગે પધારજો ફરી. જેજે. ૧૭
કવિ–ફેરા ફરિયો માતાનેરે, ફરીને લાગ્યો ચર્ણ,
આજ્ઞા માગીને સંચર્યો, વંદીને શુભ શુકન;
શુકને મળી સવત્સી ગાય, સુવાસિણી બેડું ભરી જાય,
વરકન્યા પરણીને વળ્યાં, વેદ ભણંતા વિપ્ર જ મળ્યા. જેજે. ૧૮
મળ્યાં શુકન સઉ હર્ષનાં ધ્રુવજી, નિકળ્યા નગર બહાર,
આગળ જતાં ધ્રુવજીનેરે, મળિયા બ્રહ્મકુમાર;
બ્રહ્મકુંવર ભગવાનને ચાહતા, હરિગુણ ગાતા વેણુ સુવાતા,
કરજોડી કહે છે ભુપતન, ક્ષમા કરો તમે નારદ મુન્ય. જેજે. ૧૯
નારદ–નારદ કહે શીદ જાઓ છો, શું છે તમારે કામ,
કોણ તમારાં માતાપિતા, શું છે તમારું નામ;
ધ્રુવ–મારું નામ છે ધ્રુવ નિર્ધાર, મારા પિતાને બે છે નાર,
રાવ રાણા બેઠા સઉ રંગ, ઉત્તમને તેઓ ઉછંગ. જેજે. ૨૦
ઉછંગે બેસવા હું ગયો મારી, ખાંત હૈયાની ખોલી,
દૃષ્ટિએ મુજને દીઠો ત્યારે, અપર મા એમ બોલિ;
અપર કહે અભાગિણીકેરા, જો સુખ વાંછો વન જાઓ વેલા,
ફરી જનમ લે મારે પેટ, તો તને રાજ અપાવિશ નેટ. જેજે. ૨૧
નેટ નારદ કેમ ભાગતું, એનું આપ્યું ધન,
સભા સઘળી દેખતાં, મને કહ્યાં કઠણ વચન;

સારી સુખડી સુંદર મેવા, કાલું કાલું બોલતો એવો,
તેણે અમને કીધાં તાજ, પુત્ર વિના શું કરવું રાજ? જેજે. ૩૭
શું કરિયે વડિ સાહેબી? ચિત્ત ઠરતું નથી કોઈ ઠામ,
શું કરિયે આ રાજ? અને, શું કરિયે ધન ને ધામ?
ધન ગયું અમારે આજ, પુત્ર વિના સૌ સૂનો સાજ,
પુત્ર વિના હું દુર્બળ દુઃખી, મારા પ્રાણ જશે રે ઋખી. જેજે. ૩૮

નારદ-ઋષિ કહે તમો મા રુવો, મને મળ્યો હતો તે બાળ,
આશિર્વાદ દેઈ મોકલ્યો, ભજવા શ્રી ગોપાળ;
ગોપાળ ભજશે દિવસ થોડે, કુવર ઘેર પધારશે કોડે,
માંડો રાજ ને છાંડો દુઃખ, એવું કહિને વળિયા ઋખ. જેજે. ૩૯

કવિ-ઋષિને ચરણે લાગીને ધ્રુવ, વિચર્યાં વનમોઝાર,
મધુવન પોંચ્યો પ્રેમથિ કીધો, ત્યા જઈ મન વિચાર;
ત્યાં જઈ માસ કિધા ઉપવાસ, બીજે માસે ફળકંદ આસ,
ત્રીજે માસ છઠે દિન એમ, ચોથે માસે જળના નેમ. જેજે. ૪૦
નેમ ધરીને નેહથકિ ભજે, ઈશ્વર અશરણશરણ,
પાંચમે પ્રાણ જ રુધિયા ધ્રુવજી, ઉભા રહ્યા એક ચરણ:-
ચરણ ચતુરભુજ ચિત્તમા ધર્યાં, દ્વાદશ અક્ષર મનમા ભણ્યા,
એમ કરતાં વિત્યાં ખટ માસ, હૃદિયામા ઓળખ્યા અવિનાશ. જેજે. ૪૧
અવિનાશીને ઓળખિયારે, એમ ઉભો રાજંન,
પૃથ્વી લાગી ડોલવા ત્યારે, ડોલિયુ ઈંદ્રાસન;
ઈંદ્ર અમર સૌ એકઠા થયા, વેગે કરિ વૈકુંઠ ગયા,
જઈ કેશવને લાગ્યા પાય, મધુવનમાં કોઈ કષ્ટે કાય. જેજે. ૪૨

દેવતા-કાયા કષ્ટી વશ રાખવી એ, ઈંદ્રી મન અચેત,
અચરત એ તો અતી ઘણું, એમ બોલ્યા અમર ધરિ હેત;
અમર કહે અમને બિક લાગી, રખે લિયે ઈંદ્રાસન માગી,

વિષ્ણુ-વિષ્ણુ કહે સાંભળ સુરપતિ, રાજભોગ એ ઇચ્છતો નથી. જેજે. ૪૩
નથી ઇચ્છતો સંપત્તિને કે, નથી ઇચ્છતો સુખ તેહ,
ચરણ ધર્યાં ચિત્તે મારાં ક્ષણું, અળગો ન મુજથી એહ;
મુજથકી અળગો નહિ એહ, એણે દમી છે પૂરણ દેહ,
સદા સ્મરણ રાખે એ મારુ, કહોનિ એને કેમ વિસારું. જેજે. ૪૪

વીસાર્યો વિસરે નહિ એને, આપિશ અવિચળ અર્થ,
નામ નહી લે તે તમતણું, કાંય મિહોછો વ્યર્થ?
કવિ–ઇંદ્રતણી આસવાસના કરી, સુરસ્થાનક મોકલિયા ફરી,
ગરુડે ચડી ચાલ્યા શ્રીહરી, વનમાં આવ્યા વેગે કરી. જેજે. ૪૫
કર્યો નાદ જ્યારે શંખનો ત્યારે, ધ્યાનમાંથી ધ્રુવ જાગ્યા,
નેત્ર ભરી નીહાળીનેરે, પ્રેમશું પાયે લાગ્યા;
પ્રેમ કરિ પરણામ્યા નાથ, હરિએ મેલ્યો મસ્તક હાથ,
નિર્મલ વાણી હવી પ્રકાશ, સ્તુતિ કરે કરજોડી દાસ. જેજે. ૪૬
ધ્રુવ–દાસ દયાળને વિનવો તમો, સર્વ જગતના ભૂપ,
અકળ તમારી ગતિ છે ન્યારી, અકળ તમારું સ્વરૂપ;
સ્વરૂપ નામ તમારું જેહ, ગણતાં પાર ન પામું તેહ,
સઘળી વાતે છો તમે શ્યામ, પ્રાણીમાત્ર કરે પ્રણામ. જેજે. ૪૭
પરણામી પરમાત્મા 'શ્રીહરિ,' સારંગ પાણી હોય,
અદ્‌ભુત શક્તિ આપની તારો, પાર ન જાણે કોય;
પાર ન જાણે કોય લગાર, હું કેમ પામિશ તારો પાર?
એવું સુણિ હરખ્યા નરહર, કુંવર કંઇએક માગ્ય તું વર. જેજે. ૪૮
વર કેમ માગું વિઠલા હું તો, કરિશ તમારી સેવા,
વિષયભોગ સંસાર છે એ તો, સુપનાનાં સુખ જેવા;
સુપના જેવી કાચી કાયા, સંસારની ધરવી શી માયા!
માયામાં ન મને મોકલો, વાહીને ન કરો વેગળો. જેજે. ૪૯
વિષ્ણુ–વેગળો વીરા ક્ષણું ન કરું વળિ, તું વહેલો આવીશ,
જે ફળ દુર્લભ દેવને મળવું, તે ફળ તું પામીશ;
તે ફળ તુજને આપુ આજ, સંસારમાં તારિ ન રહે લાજ,
લોક કહે રઝળીને મુવો, સ્વજનોમાથી પળો જુજવો. જેજે. ૫૦
પળો સ્વજનથી જુજવો ત્યારે, સુરતિને દુઃખ થાય,
ઘેર જાને વીરા તુ તારી, વાટ જુવે છે માય;
માને બાપતણાં દુઃખ કાપો, ઇહાંથિ જૈને સૌને સુખ આપો,
મારી આજ્ઞા પાળજ, છત્રિશ હજાર વર્ષ ભોગવ રાજ. જેજે. ૫૧
રાજ ભોગવી તું આવજે તને, મોકલીશ એક વિમાન,
તેમાં બેસી તું આવજે, તારું થશે જગતમાં જાણ;

જાણુ જગતમાં થાશે રાય, તેણે વધશે તુજ મહિમાય,
કવિ–આપી વચન વળ્યા ગોપાળ, જમુનાજીમાં નાખ્યો બાળ. જેજે. ૫૨
બાળકને મારગમાં જાતાં, ઉપન્યો મંન વિચાર,
જે ફળ દુર્લભ દેવ ગણે તે, મને મળ્યા મોરાર;
મળ્યા મોરાર પણ હું નહિ ફાવ્યો, હરિ તજીને માયા લાવ્યો,
આગળ ઋષિજી કહેતા એમ, તમને ત્રિકમ મળશે કેમ. જેજે. ૫૩
મુજને ત્રિકમજી મળ્યા મેં તો, જાવા દીધા ફોક,
ફરી જઈશું સંસારમાં મને, હસશે દુરીજન લોક;
લોક કહેશે એને બુદ્ધિ થોડી, રત્ન આપી એ લાવ્યો કોડી,
પણ એક જશ હું મોટો લાવ્યો, હરિનાં દર્શન કરિને આવ્યો. જેજે. ૫૪
લોકો–હરિ દર્શન કરિને આવ્યોરે, રાય તમારો તંન,
રાજા–હું દુઃખિયાને શું હસોછોરે, તમે તે સર્વે જંન?
દુઃખિયાને હસવા સાચા, વને ગયા કેમ આવે પાછા?
વને ગયાને થયા ખટ માસ, તે કુંવરનો શો વિશ્વાસ? જેજે. ૫૫
કવિ–ઉર વિશ્વાસ ન આવ્યો ત્યારે, આવ્યા નારદ મૂન,
નારદ–હરિ દરશન કરિને આવ્યોરે, રાય તમારો તન;
રાય તમારો તન ઘણું જીવો, એ કુળમાં પ્રગટ્યો છે દીવો,
કવિ–વચન સુણી રીઝયા નરપતિ, વળતિ વધામણી આપી અતી. જેજે. ૫૬
વધામણીમાં આપ્યા રુડા, રાયે એકાવળ હાર,
રથે બેસિને સાંચરિયા, ને હાથે સુત બે નાર;
નારીને શિરે સુવરણ ઝારી, ભેટ ભલી લીધી છે ભારી,
રાય રથેથી ઉતર્યા જ્યારે, પુત્રે પરણામ્યા તે વારે. જેજે. ૫૭
ધ્રુવ–પ્રથમ પ્રણામ અપર માને, તે ભેટાડ્યા શ્રીપત્ય,
સુમતિ–વળતી માતા એમ બોલ્યાં તું, વાણી બોલ્યો સત્ય;
વાણી બોલ્યો તે સત્ય કહી, આપણી આશા પૂરણ થઈ,
સુરતિ–વીરા હું જોતી હતિ વાટ, તેં મારો ટાળ્યો ઉચ્ચાટ. જેજે. ૫૮
કવિ–ઉચાટ મનનો ટાળ્યો કુંવર, તેઓ આનંદ ભેર,
હેતનાં આંસુ આવ્યાં ત્યારે, દુધની ચાલી સેર;
સેર ચાલિ તે કુંવરે પીધી, માતાએ ઘણી આશિષ દીધી,
સુરતિ–ઘણાં વર્ષ જીવોરે તંન, તમે કર્યાં છે કુળ પાવંન. જેજે. ૫૯

પાવન કર્યાં કુળ આપણાં, વંશે વધાર્યાં નામ,
મહિમા વધાર્યો જગતમાં તે, તેં ભજીને શ્રીરામ;
કવિ–રામ ભગત તડકામાં દીઠા, ઉત્તમે ત્યાં છાંયડા દીધા,
બન્ને ભાઇની પોતી રળી, હેતનાં આંસુ આવ્યાં વળી. જેજે. ૬૦
વળિ રોપાવ્યા બારણા આગળ, કોમળ કેળના થંભ,
અક્ષત અંકુર કુમકુમ ને જળ, ભરી ચડાવ્યા કુંભ;
કુંભ ઉપર અક્ષર લખિયા જ, ધ્રુવને અવિચળ હોજો રાજ,
ઢોલ દદામા ભેરી નાદ, ધ્રુવ પધાર્યા નિજ પ્રાસાદ. જેજે. ૬૧
પ્રાસાદમાંહિ પધાર્યા ત્યારે, હરખ્યો સઘળો સાથ,
ભાવતાં ભોજન પીરસ્યાં ત્યારે, કાઢિ વિવાહની વાત;
વિવાહ કિધો અહલ્યા સાથે, પ્રેમે કરિ પરણાવ્યા નાથે,
ઇંદ્રનિ કુંવરીને રાજકુમાર, ધ્રુવજી પરણ્યા બીજી નાર. જેજે. ૬૨
નારી સાથે રંગ રમે, સુખમાં કાઢે દંન,
રાજાયે વળિ તેને આપ્યું, પોતાનું આસંન;
આસને બેઠા ધ્રુવજી જાણ, વરતાવી પોતાની આણ,
શાસ્ત્ર પ્રમાણ કરી નિર્ધાર, વરતાવે વર્ણાશ્રમ ચાર. જેજે. ૬૩
વર્ણાશ્રમના ધર્મ બખાને, સમજાવે સૂજાણ,
ધ્રુવ–આપ આપના ધર્મ પાળિયે, જે લખ્યું હોય ગીર્વાણ;
ગિર્વાણ શાસ્ત્ર ભણેરે બ્રહ્મ, આયુધ બાંધવાં ક્ષત્રી ધર્મ,
વૈશ્યને કરવા ખેતિ વેપાર, શૂદ્રને સેવાનો અધિકાર. જેજે. ૬૪
સેવા તે સઘળા વરણને, હરિ ભજેને નિત્ય,
વરણ ધર્મ સૌ પાળિયે સાચું, બોલિયે તે શુભ રીત;
સાચું બોલિ સંતોષ વાળિયે, મોહ માયા મત્સર ટાળિયે,
ન કરો કૂડ કપટ અન્યાય, એટલિ શિખામણ દે છે રાય. જેજે. ૬૫
કવિ–છત્રિશ હજાર વર્ષ વહિ ગયાં ત્યારે, આવ્યું વિમાન પાસ,
વૈમાને બેસીને સંચર્યા, ધ્રુવજી ગયા આકાશ;
આકાશમાં ધ્રુવ બેઠા જઈ, અવિચળ પદ તો પામ્યા તહીં,
જે ગાય ધ્રુવનું આખ્યાન, તે તો પામે અવિચળ સ્થાન. જેજે. ૬૬

દયારામ

આ કવિ રસશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ હતો. એ ગુજરાતી ભાષામાં સર્વોત્તમ કવિ છે. એ સં. ૧૮૩૩ થી ૧૯૦૮ સુધીમાં વિદ્યમાન હતો.

પ્રબોધ બાવની

કુંડળિયા

"શ્રીગુરૂ ગોવિંદ સમરતાં, સકળ મનોરથ સિદ્ધ,"
સકળ મનોરથ સિદ્ધ, થાય બુદ્ધિ શુભ પ્રકારી;
મહા મંગળ આનંદ, હોય દુઃખ દુઃકૃત નાસે;
જગત ઉખાણે જટિત, રચિત આ મન પ્રબોધિની;
રાધાવર રતિકરણી, પ્રીત પરપંચ નિરોધિની;
નિરોધ કરવા ચિત્તને, દયે કથન આ કીધ;
શ્રી ગુરૂ ગોવિંદ સમરતા, સકળ મનોરથ સિદ્ધ. ૧
"તરશ્યો ખોદે કૂપ જળ, પ્રકટ પીએ નહીં ગંગ";
પ્રકટ પીએ નહીં ગંગ, વંશ શ્રી વલ્લભ કેરો;
પ્રકટ રૂપ પરબ્રહ્મ, નિરખતાં લાભ ઘણેરો;
વણુસાધન એક શરણ, જતામાં અભય જ આપે;
જો સેવે શ્રી કૃષ્ણ, અચળ 'વ્રજમંડળ થાપે;
થાપે મન કુપંથમાં, દયો કહે દુ:સંગ;
તરશ્યો ખોદે કૂપ જળ, પ્રકટ પીએ નહીં ગંગ. ૨
"જતું ન જાણ્યું નાગરી, મુશળ પુજા માંય;"
મુશળ પુજા માંય, અનુગ્રહ અતિશે કીધો;
ભજન માટ ભગવત, દયા મનુષ્યા દેહ દીધો;
તે તેં ખોયો વ્યર્થ, અર્થ સાચો ના સાધ્યો;
ઇંદ્રિય પોષણ કર્યું, ન ઈશ્વર ક્ષણ આરાધ્યો;
આરાધ્યો ઈશ્વર નહીં, જનમારામાં કયાંય;
જતું ન જાણ્યું નાગરી, મુશળ પુજા માંય. ૩
"પારસમણિને વાડકે, ભટજી માગે ભીખ;"
ભટજી માગે ભીખ, નામ ચિંતામણિ હરતું;
સકળ મનોરથ સેંજ, સિદ્ધ ઓષધ નથી કરિતું;

તે તજી ફૂટે કઠિણ, યોગ, તપ, મત મખ દીક્ષા;
ત્યાગી નવનીત તક્ર શુકલ લે, ઉંધી પરીક્ષા;
પરીક્ષા ન પોતા કને, શ્રુતિ ન પામ્યો શીખ;
પારસમણિને વાડકે, ભટજી માગે ભીખ. ૪

"ગાંગડતું જ પલાણીએ, ઉંટ તણી એ રીત;"
ઉંટ તણી એ રીત, જીવ જડ સમો ન જાણે,
પિયૂષ આવિયું પાણ, પાનમાં આળસ આણે;
આટે કશી કલેવર ભય—ધૈર્ય આળસ ખોઈ,
દયા ભજાવો (શ્રી) કૃષ્ણ, પ્રેમીતો વિરલા કોઈ;
કોઈ સમય મનથી ન રટ્યા, રસના હરિ ધરી પ્રીત,
ગાંગડતુંજ પલાણીએ, ઉંટ તણી એ રીત. ૫

"મશાણ મોદકમાં ક્યહાં, ઈલાયચીનો સ્વાદ?"
ઇલાયચીનો સ્વાદ, કુટુંબ વો'યું દુઃખ દરિયો;
વટલ્યો ભૂખ્યો રહ્યો, અર્થ એકુ નવ સરિયો,
કલેશ ફૂટ દિન જાય, પલક પરવાર ન સાંથી;
પેટ પાપથી ભરે, ભજન સુખ તેને ક્યાંથી!
ક્યાંથી સુખ સંસારમાં, સલ વચન સુખ વાદ;
(દયા) મશાણ મોદકમાં ક્યહાં, ઇલાયચીનો સ્વાદ! ૬

"લકડ લાડુ ખાય ના,—ખાય બેહુ પસ્તાય,"
ખાય બેહુ પસ્તાય, રહે ગૃહસ્થી પસ્તાતો;
અરે! હાય! શીદ પરણ્યો, નહીં તો ગોવિંદ ગાતો,
પેરે કુંવારો બળે, કમ્યો હું પત્ની પામું;
નથી કોઇનો વાંક, કૃષ્ણ માયા શીર નામું,
નામુ શીશ દયા નિધિ, ભક્તિ દ્યો સુખ થાય;
લકડ લાડુ ખાય ના—ખાય બેહુ પસ્તાય. ૭

"વિવેકથી જન્યો રહે, દોણીને વળી દૂધ,"
દોણીને વળી દૂધ, ઘર-ધણી ગોવિંદ જાણો;
સેવો સર્વ સમરપી, જન થઈ સહુ સુખ માણો;
સહજ લાભ સંતોષ, દયા સઘળે નાગરતા;
ગુરૂ સંત હરિ તુલ્ય, ભજન દૃઢ આપ અકરતા;

કરતા હરી સાખી થઇ, રહો ગૃહસ્થ વિશુધ;
વિવેકથી બંન્યો રહે, દોણીને વળી દૂધ. ૮

"કદા બાપના બાપને, રડતાં ના'વે પાર;"
રડતાં ના'વે પાર, કૂટ્ય સહુ અળગી ઠેલી;
દયા સમર શ્રીકૃષ્ણ, સદા જે સાચો બેલી;
જેથી સહુ દુઃખ જાય, સકળ સુખ જેથી સુર્લભ;
બગડ્યું સધરી જાય, કામના કશી ન દુર્લભ;
દુર્લભ મનુષ્યા દેહ છે, રટ નટવર નિરધાર;
કદા બાપના બાપને, રડતાં ના'વે પાર. ૯

"ડાટા મારે ખાળમાં, રહે ઉઘાડાં દ્વાર;"
રહે ઉઘાડાં દ્વાર, ખરચ કોડી પણ લેખે,
આવરદા વહી જાય, અમૂલ્યક તે નવ દેખે;
ટળે મળે બહુ વાર, દામ મનશું લલચાવે,
શ્યામ શ્વેત બે ચોર, ચોરશે તે નહીં આવે;
આવે નહીં સંભાળ્ય તે, રે જડ ! દયા ગમાર,
ડાટા મારે ખાળમાં, રહ્યાં ઉઘાડાં દ્વાર. ૧૦

"લંકા પામ્યો લૂટવા, મુશળ આવ્યું હાથ;"
મુશળ આવ્યું હાથ, જન્મ જન હરિપદ લહિયે,
સહજ નામ શ્રીકૃષ્ણ, સમરતાં નિરભે થઇયે;
એ અવસરમાં દયા, ચામ દામે ચિત્ત જોડ્યું,
સત સંગત ભગવંત, ભજન દુર્લભ સુખ છોડ્યું;
છોડ્યું હેત ન કુટુંબથી, જન્મ જન્મ જે સાથ,
લંકા પામ્યો લૂટવા, મુશળ આવ્યું હાથ. ૧૧

"કૂપે પડે મશાલચી, સહુનું ટાળે તમ;"
સહુનું ટાળે તમ, ગુરુ થઇ જ્ઞાન બતાવે,
યુક્તિ અર્થ ઈતિહાસ, આપ મને એક ન લાવે;
ક્ષણભંગુર તન, જાગો, કહે. ન તું ખળ જાગે,
દયા શું અમર થયો, ભર્યું રાખે મન ઠાગે;
ઠગે ભક્ત થઇ ભવ સકળ, દુને ન તારી ગમ,
કૂપે પડે મશાલચી, સહુનું ટાળે તમ. ૧૨

"સોમણુ તલથી શું સર્યું, રહ્યું અંધારું ઘોર;"
રહ્યું અંધારું ઘોર, ચતુરદશ-વિદ્યા ભણિયે,
ગાનકળા, રતિકળા, શૂર પણ તું અગ્રણિયો;
કરણ પ્રબોધ પ્રવીણ, સકળ ગુણ સાગર ચાતુર,
રૂપવંત, કવિ, અમર, દયા સહુ જોવા આતુર;
આતુર થઈ ફળ સર્વનું, ભજ્યા ન નંદકિશોર;
સોમણુ તલથી શું સર્યું, રહ્યું અંધારું ઘોર. ૧૩
"રંડાપણુ તો રોકડું, એવાતન ઉધાર,"
એવાતન ઉધાર, તુને કદી એ ચિત્ત ચિંતા;
ક્યાં ફરી સુખ આ વિષય, ભક્ત થઇશે ભગવંતા,
તે સંદેશા રાખ્ય, શિરોમણિ સહુ સુખ હરિપદ;
તે ક્યાં આ તો વિઘ-માન સઘળે સહજે સદ,
સદ્ય મળે સઘળે દયા, તેથી હિત ધિક્કાર;
રંડાપણુ તો રોકડું, એવાતન ઉધાર. ૧૪
"દળનારીના દીકરા, ગુલાબરાયજી નામ;"
ગુલાબરાયજી નામ, ભજન લવલેશ ન કરવું;
માનુભાવ હરિભક્ત, સમોવડ ડગલું ભરવુ,
અતિ હાલો અહંકાર, વિના ગુણ મનથી મોટા;
ભક્ત વેશ પાખંડ, દયા સાચા કે' ખોટા,
ખોટા નિજ સમજે નહિ, હરિ જશ ઉદ્યમ કામ;
દળનારીના દીકરા, ગુલાબરાયજી નામ. ૧૫
"ઘણાં ઘરાંનો પ્રાણુલો, ભૂખ્યો રહે નિદાન",
ભૂખ્યો રહે નિદાન, એક આશરો નહિ જેને;
ભજે દેવ દશ વિશ, અમારો કો કે' તેને,
દયા ન આવે હેત, કોઇને તેને જોઇ;
ઓળખો આસંગો, તેનો સહે ન કોઈ,
કોઈ એક પણ નિશ્ચે ભલો, ભૂર કાંહાં ભગવાન;
ઘણાં ઘરાંનો પ્રાણુલો, ભૂખ્યો રહે નિદાન. ૧૬
"શ્વાન પુચ્છ ગ્રહી કાઇપણુ, પડિયું સાગર પાર ?"
પડિયું સાગર પાર, દેવ કોયક બળ દીણું;
બહુ પ્રયત્ન ફળ તુચ્છદ, કો રાચે રતિ ઝીણું,

એવ દેવ–દેવેશ દયા, ટાળે ભવ રૂજને;
શું કરશે સુર ન્યાલ, ભીખારી હરિના તુજને,
તુજને જો અક્કલ નથી, પૂછ ભલા કો ચાર;
શ્વાન પુચ્છ ગ્રહી કોઈ પણ, પડિયું સાગર પાર ? ૧૭
"તે રચનાથી રાચીએ, જે રચના ચિત્તચોર;"
જે રચના ચિત્ત ચોર, કરે ઘે'લા ગુણ સાગર;
દયા વિચારો હદે, હશે કેવા હરિ નાગર;
સર્વ તજીને પ્રીત, કરો તે સાથે સાચી;
જે આ'શો તે થશે, વાત કંઈ નહીં રે' કાચી;
કાચી વસ્ત કથી જ્હાં, સહુ જુગતીનું જોર;
તે રચનાથી રાચીએ, જે રચના ચિત્તચોર. ૧૮
"ઝુલે અધવચ સુમના, નહીં હિંદુ નહિ તર્ક;"
નહીં હિંદુ નહિ તર્ક, નહીં એકોમાં પૂરો;
રામ ભજે રે'માન, સાકર સોમલ ચૂરો;
જગત ના ગાંઠે ભક્ત, પડે નહીં સુખ એકાનું;
ફોકટ દયા ફજેત, બને કયમ તુલસી સોનું;
સોને રોકયું મુક્તિપદ, તુલસી રોકયું નર્ક;
ઝુલે અધવચ સુમના, નહીં હિંદુ નહિ તર્ક. ૧૯
"ઈંદ્રવાયણું ઉપર ભલ, ભીતર લાળા હોય;"
ભીતર લાળા હોય, દૂર દુનિયાં સુખ સારૂં;
પૂછી જો'જે પર્ણાં, એ ન તું માને મારૂં;
શોભિતો સંસાર, જાણીએ મહાસુખ એને;
અંતર એવી આગ, હોય કહેવાય ન કે'ને;
કે'ને કે' લાજી મરે, દયા હદેમાં રોય;
ઈંદ્રવાયણું ઉપર ભલ, ભીતર લાળા હોય. ૨૦
"ઘોડે બેશી ગાંઠડી, માથે મૂકે મૂઢ;"
માથે મૂકે મૂઢ, શેઠ સમરથ શીર શ્રીજી;
શકટ શ્વાનની પેર, રહ્યો શીર ચિંતા બીજી;
તુજ કીધું શું થયું? વ્યર્થ, ફૂટે અજ્ઞાની;
કરતા હરતા કૃષ્ણ, દુઃખ મિથ્યા લે માની;

માની ફરે દયા મૂષા, ગતિ સમજે નહિ મૂઢ,
ઘોડે બેશી ગાંઠડી, માથે મૂકે મૂઢ. ૨૧
"તાર અચાનક તૂટશે, જંત્ર તણો તું જાણ,"
જંત્રતણો તું જાણ, અચાનક થાશે જાવું;
સદા સર્વદા સાવધ–રો, ન પડે પસ્તાવું,
રૂક્મિણી–રમણ હૃદેમાં રાખી, મુખ નામ ન મેલો;
કામ અવર બેગાર, અવશ્યક આવ્યું ઠેલો,
ઠેલ દયા માથે પડ્યું, હરિવણ હિત કયહું નાણ;
તાર અચાનક તૂટશે, જંત્રતણો તું જાણ. ૨૨
"રંગનાં ચટકાં હોય છે, કુંડાં કયહું ન હોય,"
કુંડાં કયહું ન હોય, સમઝ આણો મનમાંથી;
કાલ હતું ક્યાં આજ? આજ તે કાલે ક્યાંથી?
સહજ મળ્યું સંતોષ–આણી અવિનાશી ભજિયે;
ક્ષણભંગુર તન દયા, મોહ માયા દુઃખ તજિયે,
તજિયે અર્ભકટેવને, અંતિમાં સુખ નહીં કોય;
રંગનાં ચટકાં હોય છે, કુંડાં કયહું ન હોય. ૨૩
"નહી ત્રણમાં નહી તેરમાં, નહી છપનને મેળ;"
નહીં છપનને મેળ, હવો તું વૃદ્ધ નકામો;
મેળે મોટો થઈ, પડે શીદ સહુના સામો;
હાંકે શ્વાન સમાન, કહે ક્યાં મોત અબુજને;
તદપિ નહીં વૈરાગ્ય, હરિથી હેત ન તુજને,
તુજને દયા ન તે ગણે, તારે ભાવે ભેળ;
નહીં ત્રણમાં નહીં તેરમાં, નહીં છપનને મેળ. ૨૪
"અજગર ભાસે અળશિયું, મરઘું ભાસે મોર,"
મરઘું ભાસે મોર, જોર હરિ માયા કેરૂં;
સૌ જાણે વિષ વિષય, દેહ ક્ષણભંગુર ડેરૂં,
કૃષ્ણ કર્યું સહુ થાય, અહંમમ મિથ્યા જાણે;
હરિ ભજને ભવતર્ણું, કથે આચરણે નાણે;
નાણે આચરણે દયા, દામોદર ઓંકાર;
અજગર ભાસે અળશિયું, મરઘું ભાસે મોર. ૨૫

"હરિ રજને પરવત કરે, પરવતને રજ તોલ,"
પરવતને રજ તોલ, થવાનું હોય (તે) મટાડે;
ના થવાનું કરે, ઉદકથી અગ્નિ કઢાડે;
કરે ચા'ય તેવું અસંભવ, અતર્ક ને અકથ;
શરણાગતનું ઉલટ–સુલટ કરવાને સમરથ;
સમરથ સહુ વાતે દયા, (તે) ઇશ્વર· છે શ્રુતિબોલ;
હરિ રજને પરવત કરે, પરવતને રજ તોલ. ૨૬
"વાઢ્યાં તે વહેવાં ખરાં, શોચે કે સંતોષ;"
શોચે કે સંતોષ, કરશું ભોગવવું સાચું;
પુન્ય પાપ ફળ સુખ–દુઃખ થાય ન કોથી કાચું;
હરિ ચા'ય તો શૂળી કંટક, સમૂળ મટાડે;
પણ તે ત્યારે દયા, કૃષ્ણથી ચિત્ત ન કા'ડે;
કા'ડે ચિત્ત સઘળું ખરૂં, સુકૃત કરો કે દોષ;
વાઢ્યાં તે વહેવાં ખરાં, શોચે કે સંતોષ. ૨૭
" હરિ સર્વ સારૂં કરે, મરમ ન જાણે જીવ;"
મરમ ન જાણે જીવ, માટ ગુણ માને અવગુણ;
ગ્રહેવા દે નહીં વ્યાળ, બાળને તુર્ત રોય પણ;
કંઠ ગાંઠ થઇ કઠણ, માત સુતની ભંગાવે;
પણ જ્યમ અરિ નથી અંબ, સમજ વણ સુત દુઃખ લાવે;
લાવે દુઃખ ત્યમ તું દયા, શ્રીજી ધારે શિવઃ
હરિ સર્વ સારૂં કરે, મરમ ન જાણે જીવ. ૨૮
"વેચી ઉંઘ ઉજાગરો, મોળે લે શીદ મૂઢ;"
મોળે લે શીદ મૂઢ, ચિત્ત પરપત્ની પ્રોતાં;
ઢાંક્યું ધીકણ થશે, પાર નહીં આવે રોતાં;
દશન સાલ જ્યમ જીભ, જીવ તેને નહિ ત્યાગે;
કરતાં કોટિ પ્રયત્ન, મન માધવ નહીં લાગે;
લાગે નહીં મન કોઇમાં, દયા મોહ આરૂઢ;
વેચી ઉંઘ ઉજાગરો, મોળે લે શીદ મૂઢ. ૨૯
"કીડી કણ સાંચ્યા કરે, તેતર તેને ખાય;"
તેતર તેને ખાય, કરી શ્રમ બહુ ધન આણે;
નવ ખરચે નવ ખાવ, આણુ પ્રાણ પૈસો જાણે;

પણ કહું દયા ભવિષ્ય, જીવ જર માટે જાશી;
કે મૂકીને મરતાં, જન્મ સર્પનો થાશે;
થશે સફળ હરિ સંબંધે, તો તો નહીં પસ્તાય;
કીડી કણ સાંચ્યા કરે, તેતર તેને ખાય. ૩૦

"વિના કામનું બરકવું, તે ધોબો આવે ઘેર;"
ધોબો આવે ઘેર, લૂટ જન દેહે છૂટી;
રત્ન અમુલ્યક કૃષ્ણ, નામશે નવ લે લૂટી;
મોઘો અવસર ફરી, દયા આ ક્યાંથકી તારે;
તેહ સમે તું કંકર-વીણી શીદ ધર મારે;
મારે ધર મુરખપણે, સમજે તો સુખ લે'ર;
વિના કામનું બરકવું, તે ધોબો આવે ઘેર. ૩૧

"નદી નાવ સંજોગ છે, કોનું છે નહીં કોય;"
કોનું છે નહીં કોય, કોઇ કો કયાંથી આવ્યું?
જ્યમ આવ્યું ત્યમ જશે, કર્મ સંજોગ મળાવ્યું;
સહુથી હળી મળી રેવું, વેર વ્હાલ નવ કરવું;
જન્મ મર્ણ જંજાળ, વધે તે માટે ડરવું;
ડરવું દયા પ્રપંચથી, પ્રભુ પ્રીતે સુખ હોય;
નદી નાવ સંજોગ છે, કોનું છે નહીં કોય. ૩૨

"હરખી અજ લીલું ચરે, કસાઇ બાંધ્યો બાર;"
કસાઇ બાંધ્યો બાર, વિષય સુખ ત્યમ તું માણે;
ગોળપાપડી ગરદનની, એ તું નવ જાણે;
ચેત્ય દયા હરિ સમર્થ, ચાવશે કાળ પળકમાં;
મંનમણિ ગુણ ગોપાળ, પ્રોઇ લે વિદ્યુત ઝળકમાં;
ઝળકારામાં ઝપટ ભજ, જીવ વટલતો વાર્ય;
હરખી અજ લીલું ચરે, કસાઇ બાંધ્યો બાર. ૩૩

"ખોદે ખાડો તે પડે, સત્ય અનાદિ વાત;"
સત્ય અનાદિ વાત, ઘાત નવ કોને કરિયે;
દગો કોઇનો સગો ન, પર પેલા નિજ મરિયે;
ભલું કરે ભલું થાય, દયા ત્યમ તે પણ જાણે;
બંધે વાત બતાવી, (હવાં) મન ભાવે તે માણે;

માણો સુખ સતસંગ હરિ, છાંડો કર્મ કુજાત;
ખોદે ખાડો તે પડે, સત્ય અનાદિ વાત. ૩૪
"ગણીએ નહીં જો દુજણી, પાટુ મારે ગાય;"
પાટું મારે ગાય, દુઃખે પણ સતસંગ કરિયે;
પોષણ એ કલ્યાણ, કલ્પતરૂ દૃઢ ચિત્ત ધરિયે;
એથી અધિકું કોઈ, નથી સાધન હરિ મળવા;
દયા ન અવર ઉપાય, ચિત્ત ચંચળતા ટળવા;
ટળવા આવાગમનરૂજ, એ ઔષધ સુખદાય;
ગણીએ નહીં જો દુજણી, પાટું મારે ગાય. ૩૫
"ચંચુ દીધી જે ધણી, તેજ આપશે ચેણ;"
તેજ આપશે ચેણ, અવર જે ઇચ્છા તે પણ; ૦
દયા સેવ શ્રીકૃષ્ણ, થઈ નિશ્ચંત ગાની ગુણ,
વિશ્વંભર વ્રજપાળ, કયમ તે દાસ દુઃખવશે;
જેને નહીં વિશ્વાસ, ત્રાસ દુઃખ તે અનુભવશે;
અનુભવશે સુખ સહુ વિધે, જેને દૃઢ સમજેણ;
ચંચુ દીધી જે ધણી, તેજ આપશે ચેણ. ૩૬
"જે ફૂલ્યુ તે ફુલશે, સત્ય ઉખાણો એહ,"
સત્ય ઉખાણો એહ, ગર્વ કો વાત ન કરિયે;
રૂપ, દ્રવ્ય, ગુણ, મતિ, વિદ્યા કુળ મદ પરહરિયે,
દીનબંધુ, મધુસૂદન, બર્દ બે વેદ વખાણે;
જ્યાં લગી અણું અહંકાર, દયા હરિ દયા ન આણે,
આણે કરૂણા તે સમે, નિરબળ નિઃસંદેહ;
જે ફૂલ્યુ તે ફુલશે, સત્ય ઉખાણો એહ. ૩૭
"દરમાં પેસે પાધરો, વાંકો સઘળે વ્યાળ,"
વાંકો સઘળે વ્યાળ, હરિશું સુધા રહિયે;
મનથી સાંચો મન-સુધો ન રહે ત્યમ લહિયે,
ટેકી ટેડાં વચન કહે, પણ રંક કલંકા;
દયા ત્રિભંગીલાલ, હદે વંકાથી વંકા,
વંકપણું તન તો નમે, મન સુધુ ગોપાળ;
દરમાં પેસે પાધરો, વાંકો સઘળે વ્યાળ. ૩૮
"લેશ કુદારા તે નમે, દૃઢ ખીલાનું જોર,"

દઢ ખીલાનું જોર, જોળ તેની નવ કરિયે;
હરિવલ્લભથી રીત, અરીતે સઘળે ડરિયે,
નૃસિંહ મેહેતો ઢેડ–સંગ બેઠા ભલી ભાતે;
ન્યાતે નિંદા કરી, ઢેડપણું પામ્યા જાતે,
જાતે ગમ્યું કરે દયા, જો વશ નંદ કિશોર;
લેશ કુદારા તે નમે, દઢ ખીલાનું જોર. ૩૯
"કર્યું કીજીએ રીતનું, વચન વડાનું સત્ય,"
વચન વડાનું સત્ય, શ્વપચ અન્ન શંકર જમિયા;
'જગન્નાથ' પંડિત, યવનજા સાથે રમિયા,
પીધું સીસું શંકરે, તે કૃતિ કો' કયાં ચાલી;
નાયા પંડિત બાવન સીડી, ગંગ ચઢાવી,
ચઢાવ્યે ભ્રુકુટી શું થયું, દયા ન સમ્રથ છત્ય;
કર્યું કીજીએ રીતનું, વચન વડાનું સત્ય. ૪૦
"જે સહજે બગડી ગયું, ભવિષ્ય હતું એમ જાણ;"
ભવિષ્ય હતું એમ જાણ, શોચ કરવો નહીં તેનો,
તેની ચિંતા વ્યર્થ, ઉપાય રહ્યો નહીં જેનો;
તદપિ ફિકર ન જાય, શરણ હરીનું લે સે'લું;
જાણ અજાણે વણસ્યું, સહુ સુધરે પળ પે'લું;
પે'લું સમઝીને કર્યું, દયા તદપિ દુઃખ ના'ણ,
જે સહજે બગડી ગયું, ભવિષ્ય હતું એમ જાણ. ૪૧
"માગ્યાથી મરવું ભલું, માગ્યે મોટી હાણ;"
માગ્યે મોટી હાણ, સુરાતબ માન મટાડે,
શ્રદ્ધા પ્રીતિ જાય, સરવ ગુણમાં રજ પાડે;
દયા જદપિ દારીદ્ર, તદપિ હરિ આશે રે'વું,
હરિ પ્રેરક સહુ જગ્ત, કોઇને પડે ન કે'વું;
કે'વું તદપિ ફળ નહિ, હરિ ઇચ્છા વશ જાણ,
માગ્યાથી મરવું ભલું, માગ્યે મોટી હાણ. ૪૨
"હરિ વિશ્વાસ હજુર છે, અવિશ્વાસથી દૂર."
અવિશ્વાસથી દૂર, દયા વિશ્વાસે રહેવું,
બઈ વાદ નહીં કદા. કૃષ્ણનું નિશ્ચે લહેવું.

વ્યર્થ પડ્યું બ્રહ્માસ્ત્ર, નિશાચર પ્રતીત હારી,
અનાવૃષ્ટિ પણ ચાતક, વિશ્વાસે લે વારી;
વારી ચાતક જોઈને, રાખ્ય ભરોંસો ઊર,
હરિ વિશ્વાસ હજુર છે, અવિશ્વાસથી દૂર. ૪૩
"મંત્ર'તણે વશ દેવતા, ભક્તિ વશ ભગવંત;"
ભક્તિ વશ ભગવંત, કરો સાધન કોઈ કોટિ;
હરિ નવ આવે હાથ, શક્તિ આસક્તિ મોટી;
પણ તે મળવી દુર્લભ, સુર્લભ સત સંગતથી;
સુસંગ પણ ત્યાં ફળે, દીનતા હોય મન સતથી;
સત્ય દયા શ્રીજી પ્રિયે શ્રુતિ સ્મૃતિ કે' સત્ય;
મંત્ર તણે વશ દેવતા, ભક્તિ વશ ભગવંત. ૪૪
"સુખ દુઃખ હરિના હાથમાં, કે'વા માત્ર પ્રયાસ;"
કે'વા માત્ર પ્રયાસ, કોણ દુઃખ મૃત્યુ માગે;
સહજ મળે ત્યમ સુખ પણ, સમજો ભટકણ ભાગે;
નિજ બચવા સુત હણવા, કૃત શ્રમ આડો આંક્યો;
તે હિરણ્યકશિપુ સદ્ય (જ)-મુઓ સુત વાળ ન વાંક્યો;
વાંકો પાયો મૂળથી, દયા ન જો હરિદાસ;
સુખ દુઃખ હરિના હાથમાં, કે'વા માત્ર પ્રયાસ. ૪૫
"દળતાં દળતાં બુક્યિે, તે જ લાભ પરમાણ;"
તે જ લાભ પરમાણ, હાણ છે એમ વિચારો;
દયા થશે દૃઢ મન, શ્યામ સમર્થે નિસ્તારો;
તે દિન તો નથી થયો, વિષયમાં ચિત્ત તો જો જાશે;
તેવામાં હરિ સમર્થ, કામ તારું તો થાશે;
થાશે તૃપ્તિ, જો વિકળ મન-પણ જમતાં, ત્યમ જાણ;
દળતાં દળતાં બુક્યિે, તે જ લાભ પરમાણ. ૪૬
"જ્યહાં ગોળ ત્યાં ખોળને, જ્યહાં ખોળ ત્યાં ગોળ;"
જ્યહાં ખોળ ત્યાં ગોળ, સમઝ ઉંધી જડ લાવે;
કહે બ્રહ્મને જીવ, જીવને બ્રહ્મ ઠરાવે;
તેનું ક્યાં કલ્યાણ, સદા મન ભર્યું ગુલામી;
તું તો રહે હરિદાસ, દયા શ્રીજી લે સ્વામી;

સ્વામી' પદ શું જીવને, "નાતરિયામાં ઘોળ;"
જ્યહાં ગોળ ત્યાં ખોળને, જ્યહાં ખોળ ત્યાં ગોળ. ૪૭
"સાગર ખારો છે સદા, અચરજ મીઠી લેર,"
અચરજ મીઠી લેર, રાખ્ય સમજણ એજ વિધિ;
સ્વાભાવિક સર્વદા, જીવ સહુ દુષ્ટ દોષ નિધિ,
કિંચિત્ ક્યાંએક સદ્‌ગુણ, ત્યાં હરિ હસ્ત જાણવો;
દયા દોષ સર્વત્રજ, ત્યાં શો દોષ આણવો ?
આણવો ન અવગુણ ક્યહું, ગુણ લખી કરવી મેર;
સાગર ખારો છે સદા, અચરજ મીઠી લેર. ૪૮
"ઘણું ઘસ્યાથી નીપજે, ચંદનથી પણ આગ,"
ચંદનથી પણ આગ, સાર એ સમઝી લેવો;
દુર્જન હો વા સજ્જન, કોઇનો અંત ન જોવો,
થોડામાં છે સાર, પડે ઝાઝે પસ્તાવું;
દયા ન સધરે બગડ્યું, ઘરથી સમઝી જાવું,
જાવું હાડ ન કોઇથી, હઠ સાહસથી ભાગ;
ઘણું ઘસ્યાથી નીકળે, ચંદનથી પણ આગ. ૪૯
"લક્ષ વાતની વાતનો, થોડામાં કહું સાર,"
થોડામાં કહું સાર, ધર્મ–મણિ પતિવ્રત જાણો;
પ્રિત પ્રતીતિ દૈન્ય, તોષ સત્યતા પ્રમાણો,
સહેજે પરઉપકાર, દયા સહુ સુકૃત સાગર;
ભક્ત–દ્રોહ, વિશ્વાસ–ઘાત અઘ–મણિ લે નાગર,
નાગર નટવર મેળવે, સતસંગત નિરધાર;
લક્ષ વાતની વાતનો, થોડામાં કહું સાર. ૫૦
"ગજ પગલામાં સર્વનાં–પગલાં જાણો ગેબ,"
પગલાં જાણો ગેબ, સર્વ કારણ સર્વોત્તમ;
શ્રીમદ્ ગોપીજન વલ્લભ પુરણ પુરુષોત્તમ,
નિરાકાર સાકાર, સકળ ઉપ્તત તેમાંથી;
નિગમ ન પામ્યા પાર, ગતિ બીજાને ક્યાંથી !
ક્યાંથી ગમ્ય સમઝ દયા, એ વણ સહુમાં એબ;
ગજ પગલામાં સર્વનાં, પગલાં જાણો ગેબ. ૫૧

"ફરી ફરી એ કહું છું, (તને) સાચો થઈ ભજ કૃષ્ણ,"
સાચો થઈ ભજ કૃષ્ણ, સુખી કર સહુ દેહ ધારી;
દયા ભલું જો ચાય, શીખ માની લે મારી,
બાવન કુંડળીયે કરી, નિજ મન શિક્ષા દીધી;
દયારામ દ્વિજ કૃષ્ણ-દાસ આ રચના કીધી,
કીધી ગુરૂ કરુણા થકી, પૂરણ થઈ મન-તૃષ્ણ;
ફરીં ફરીં એ કહું છું, (તને) સાચો થઈ ભજ કૃષ્ણ. ૫૨

ષડ્ઋતુ વિરહ—વર્ણન

વર્ષાઋતુ

રાગ ધોળ

શ્રી ગુરૂ વલ્લભ દેવનાં, પદ પ્રણમું સુરંગે;
તથા શ્રી વિઠ્ઠલ શ્રી ગોપીજન વલ્લભ સંગે. ૧
દ્યો સુમતી પા શુભગિરા, અતિ આનંદકારી;
ષડ્ઋતુ વિરહ વર્ણન કરૂં, કાંઇ શ્રી વ્રજનારી. ૨
શ્રી રાધા કહે સુણો સખી, લલિતાદિ વિશાખા;
આવી વૃષાશ્રી ભૂપ હવાં, અમરણ અભિલાખા. ૩
આ ઋતુમાંજ કરી પરી, હરિ નંદકુમાર;
તે શી હવાં હણતાં સુને, પલ મારને વાર? ૪
આવ્યું કટક જો આ કટકટી, મનમથ પથ વ્યોમ;
સુણી ચોબદાર પોકાર એ, કેકી તેડે છે સોમ. ૫
એ ના ગગન ઘન ગડગડે, મનો ભવના નિશાણ;
ચપળા ના, જરી ધ્વજ ફરહરે, જોઇ થરહરે પ્રાણ. ૬
ગાન કરે પિક અપ્સરા, દાદુર કડતાલ;
સાજ અવર દ્વિજ જે વદે, સુણો મદન ભૂપાળ. ૭
છળવા સુને સ્મર જો રચી, એ અજા વિપ્રીત;
પ્રિયતમ વર્ણ વિપત કર્યું, જાણે ધનુ પટ પીત. ૮
મુક્ત માળ બક પંકતી, અભ્ર ગો છબી લાવે;
ચાતક પિયુ પિયુ કહી સહી, મુને પ્રતિત ઉપજાવે. ૯
પડી ઝડી જો આ શરતણી, નોહે અંબુદ ધારા;
સુસવાટા સાંગ એ સમીરના, લેશે વૈ અસુ મારા. ૧૦
પ્હેર્યાં નીલાંબર જો ધરા, લહી પિયુ રસ માતી;
ઇંદ્રગોપના એ સુંદડી, ચીરમાં રંગ રાતી. ૧૧
વળગી વૃક્ષ જોની વેલડી મારી બેલડી ત્રુટી;
કૃષ્ણ વિના લખી સુખ સખી, લીધુ કંદર્પે લૂટી. ૧૨

હરિ સંગે હિંદોળે હિંચતી, સિંચતી દગ જ્યારે;
મુખથકી લેઈ સગારતા, કચ કેશવ ત્યારે. ૧૩
માન્ય શિક્ષા તું, રક્ષા તજી, હેલિ! હઠ રખે લેતી;
મુજ વળ્યો વિરહ અમર થશે, મારે કહ્યું સુણ્યુ નેતી. ૧૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત –

જાણીને ઘન ગર્જે દુઃખ મુજને, તન લાગ્યું પંચાનને;
ચિત્ત પ્રચુર ચકોર ક્લેશ મહારો, આણી ઉદાથી રહે;
પાવશ પાવકથી અધિક મુજને, દે કષ્ટ વ્હાલા વિના;
નિર્દય નંદકિશોર ચોરી ચિત્તને, મારો મધુપુરીમાં. ૧૫

માલિની વૃત્ત

ઘન સમ ઘનશ્યામ, બે કર્યું એક કામ;
તમ વિરહ અગાધા, મુગ્ધ કરી જગત રાધા;
નિશ દિન કો ન જાણે, ઉભય એક જ પ્રમાણે;
સખી ઇહાં સમઝાવે, કોકભવને બતાવે. ૧૬

શરદૃઋતુ

રાગ ધોળ

વિતી વૃષા વૃષભાનુજા, કહે શરદ જો આવી;
નાથ હજી ન વળ્યા સખી, (કે) પાછિ પત્રિગો ના'વી. ૧
જગી વાદળ નિર્મળ થયાં, પળ્યા પંથી સુપંથ;
ચળે ન તદપિ કંસની, કિંકરી થકી કંથ. ૨
ખંજન પ્રકટ થયાં ગયાં, આંસુ અંજન વહીને;
રંજન મન ભંજન કર્યાં, સુખ શશિ રહ્યો દહીને! ૩
આતપ કયમ થય ચંદ્રિકા, આતે સોમ કે સૂર!
સુખકર વિપ્રીત પિયુ વિના, દે દુઃખ પ્રચૂર. ૪
ક્યાં તે શરદ ક્ષપા ચંદ્રમા! ક્યાં તે ત્રિવિધિ સમીર!
ક્યાં સુખ પુંજની કુંજ! ક્યાં! તે શ્રી યમુના તીર! ૫
ક્યાં તે મોહન છબી માધુરી! વન રાસ વિલાસ;
આજ સરવ અવળાં થયાં, પતિ પાખે દે ત્રાસ. ૬

ફુલ્યાં કમળ લખી અમળતા, રવિ મિત્ર સુરંગ;
કુમળાયું મુજ હ્રદે કંજતો, વિના પિયુજી પતંગ. ૭
વિત્યા લગી ગુણુ નવ નિશા, આસક્તિ ગવાશે;
પ્રભુએ તો આસક્તિ તજી, મારી શી ગતિ થાશે. ૮
સીપ પપૈયા પોષિયા, સ્વાતિ જળ ધારે;
હું તો નિરાશ હજી લગી, પતિ પોષશે કયારે. ૯
શોકય કામણુ કરશે સખી, આજ ચૌદશ કાળી;
મુકી એને આવશે—હવાં—શીદ વ્રજ વનમાળી? ૧૦
રાત દીવાળી શી વિતતી, મૂળે જાત રૂપાળી;
કામણુ કામના લાં સખી, છબી કામણુવાળી. ૧૧
પાક નાના અનકૂટ તે, કોણુ ભોજન કરશે;
પ્રભુ વિના પાકારિ કોપશે, કદા, ગિરિ કોણુ ધરશે. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત

અમૃત ઉદધિ અનંત વાળી નાખ્યું, રસ પ્રેમ ઉપર અણ્યું;
અનુભવી વેદ્ય, અવેદ્ય સર્વ કોઇને, દુર્દર્શ વસ્તુ અતિ;
બ્રહ્માનંદથકી બહુ જ અધિકો, નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ કૃષ્ણ શું;
પ્રાણુથકી પ્રિય રૂપ, નૂપ, આનંદ મન વાણીથી વેગળો. ૧૩

માલિનીવૃત્ત

શું કહું મમ પતિને, ગ્રહી રતિ નારતિને;
લવ ન ધવરતિને, દુષણુ તે રતિને;
ધન્ય છે હર મતિને, રહે સમીપે સતીને;
ધન્ય પર પ્રકૃતિને, રહે ન શ્રી આરતિને. ૧૪

૭૭૭૯૯૯

હેમંતઋતુ

રાગ ધોળ

હેમંત આવી ના આવીઆ, હરિ હિંમત ભાગી;
અંગ અનંગ અગન તો, પ્રતિ રોમે જાગી; ૧
કયમ કરૂં. રે કોને કહું, કયાં જાઉં, રે સજની;
કોટિ કલ્પ મોટી પલક પા, કાઢું કયમ દિન રજની? ૨

વૃદ્ધિ પામી રે વિભાવરી, દુર્બળ થયો દિન;
ચિંતા સુને ચક્રવાકીને, જગ જુગ સુખ પીન. ૩
મનસુત ભૂત ભ્રમાવે છે, મન કાય કંપાવે;
શીત-લખી સખી સમઝતી, રખે પાવક લાવે! ૪
આજ કરું શું અંગીઠડી, દીઠડી નથી દેહ?
અંતર આગ્ય શું નીઠડી, પ્રભુ સાંધ્યો શું નેહ? ૫
એમ કહેતાં અચેતન થઈ, હાં હાં કહી ઢળી ધરણી;
આવી સમીપ ધરી અલિ, ભલી ભાસે ન તરુણી. ૬
જાત ઘટિ છેક રાત જ્યમ, અર્ક કર્કે થાય;
અતિ શિથિલ પડી કાચળી, પાંસળીયો ગણાય. ૭
ગોરી થઈ ઘણી ગોરટી, લાલ વિણ ઘટિ લાલી;
મેદ ન સમ ખાર્વા રહે, ધીરજ ક્યમ રહે ઝાલી! ૮
એવી જોઈ રોઈ સહચરી, ઉર સરશી લીધી;
અસ પ્રયત્ન વિધિ કરી, શ્યામા જાગ્રત કીધી. ૯
દીર્ઘ નિશ્વાસ મુહુર્મુહુ, મૂકે હરિ વિના ખાળા;
ઉષ્ણ એવા જાણે પ્રલયના, અગ્નિની જ્વાળા. ૧૦
મધુવ્રત ગન અરવિંદમાં, કંજ તરણિની માયા;
ત્યમ તલખું હું કૃષ્ણને, તે તો કુબજા લોભાયા. ૧૧
'મિરચ વિના ન બરાસ રે', મિરી સુખી સદા આપે;
એકને પ્રીતિ ના એકને, ત્યમ રહે પરિતાપે. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત

વૃદ્ધિ સ્નેહાન સુખ હાની કદને, પરમાર્થ હોયે કદા;
'યાથા તથ્ય અખંડ ચોલ દુકૂલે, ભાતી પટોલે યથા.'
ગુણરૂપાદિક સર્વ ત્યાંજ ભાસે, જ્યાં પ્રેમ સંલગ્નતા;
તે સર્વે પુર્વોક્ત રાખી પરિગ્રહ, ક્યમ ચિત્ત ત્યાંથી ચળે? ૧૩

માલિનીવૃત્ત

પતિ અવગુણ આણું, પણ ન ઠરવા ઠેકાણું;
ઉર સુગુણ ભરાણું, ત્યાં શું નિંદુ વખાણું;
જીવન જળ મકરનું, હેત શે કામ પરનું;
સ્વલ્પ શમળતાનું, તદપિ ત્યાં મિન માનું. ૧૪

શિશિરઋતુ

રાગ ધોળ

શિશિર ઋતુ લખી શશિમુખી, કહે સખીશું વચન;
કંજ પ્રજાળ્યા જો હીમે, કામે તેમ મારૂ તન. ૧
સૂર્ય શીતળ શશિ સમ થયો, ગરમી ધરી શીત ત્રાસ;
આવી પળી સહુ મુજ હ્રદે, લહી કુટિલ મેવાસ. ૨
શાને કંપે સખી શીતથી, સેવ્ય મંદિર મારૂં;
છેક સમીપ આવીશ મા, દાઝશે તનુ તારૂં. ૩
આર્દ્ર અંબર આ ઋતુ, ઓઢી અલિ આવે પાસ;
તદપિ તપે તન તે તણું, થાયે સ્વેદ પ્રકાશ. ૪
વિરહાનલ અનિલ સુખ સ્મૃતિ, સપત્ની સુખ ક્ષાર;
હેમ હાર માટે નહીં, દ્રવી નીસરે ધાર. ૫
વિદ્રુમ ઉર મુક્તા થર્યા, તરડાં તડકિયાં જોઈ.
મલિન માલ્ય માળા થઇ, દષ્ટે અલિકર જોઈ. ૬
ગંગા ધર આવી ઉર્ધ્વથી, શિવ શીર રહી સમાઇ;
તેમ દગ ધાર ઉરજ પડી, સમી, અગ્ર ન ધાઈ. ૭
સ્નાન કરૂ યમુના વિષે, તપતોદક થાય;
નીર નિમગ્ન સોપાન તે, પદ સ્પર્શી સૂકાય. ૮
મિટ પડે જ્યા જ્યાં સુને, ત્યાં ત્યાં મોહન ભાસે;
ત્યમ ત્યમ દુઃખ અનુભવી લહે, અન્ય આશ્ચર્ય વાસે. ૯
ભાન નહીં ખાન પાનનું, નિમિષ ન નિદ્રાય;
વીતે વિચારે વાસ ક્ષપા, હા હા પ્રતિ પળ થાય. ૧૦
કદા ચિત્રવત થઇ રહે, કદા ક્રુશકે રોય;
કવાસિ કવાસિ કરી કુ લુંઠે, સ્રવે પલપુટે તોયે. ૧૧
વિતનું વિડારે ઉર અતિ, કળ કયમ પળ પામે;
પિયુ હરિ હર સામા જો મળે, રતિપતિ બળ વામે. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત

પ્રલયાનલ થકી તાપ અગણિત ઘણો, વિરહાગ્નિ કેરો હિતુ;
નિશ દિન તે મમ ઉર અખંડ પ્રજળે, કહે કોણ જઈ કૃષ્ણને!

મહદ્ આશ્ચર્ય મુને તથા સરવને, રહે કયમ અસુ એ દુઃખે;
પણ કારણ ભાસે મુને ટકયાનું, આશા હરિ આવવા. ૧૩

માલિનીવૃત્ત

જ્યમ જ્યમ મેહ દાધે, ત્યમ રતિ વેલ વાધે;
મલણુ પોષણુ સાધે, ન્યૂનતા નિત્ય લાધે;
પણુ ન સહન થાયે, ચલણુ પાખે રે'વાયે;
જખમી જળજ માગે, મીચ ભયથી ન ત્યાગે. ૧૪

—:ss:—

વસંતઋતુ

રાગ ધોળ

જો વયસ્યા ! વદે રાધિકા, ઋતુ આવી વસંત;
સંજોગી સુખ સાગરી, વિરહી દુઃખદા અનંત. ૧
ફૂલ જાસૂલનું અલિ તજ્યું, ભજ્યું તે મધુ પેખી;
રસિક પ્રિતમને ન સાંભરે, સ્નેહ તે ઋતુ દેખી. ૨
કુસુમિત વન ઉપવન થયાં, ગુંજે ભૃંગ મદ માતા;
મદન રતિ જાણે લગ્ન લહી, મગ્ન મંગળ ગાતાં. ૩
કિંશુક ફૂલ પીત રક્તતા, લાગે એજ પ્રમાણે;
વિતનુ વ્યાઘ્ર વિરહી હ્રદે, વિડાર્યું નખ જાણે. ૪
ત્રિવિધ સમીર વૃંદાટવી, પરભૃત કલ બોલે;
લલિત સુમન મધુકણ સ્રવે, હરિ વણ ઉર છોલે. ૫
પ્રફુલિત દ્રુમ સહકારનાં, દ્વિજ પ્રમુદિત ઝૂમે;
અનુપમ મોરી એલચી, લચી ગોરતની લૂમે. ૬
હા ! હા ! હીતુ રીતુ રાજમાં, ન મળ્યા વ્રજરાજ;
સાજ સુખદ સુરભી તણો, મારે આજ અકાજ. ૭
ચુઆ ચંદન પિચકારીઓ, ચારૂ કેસર રંગ;
અબીલ ગુલાલ વિલોકતાં, દાઝે ઉલટું અંગ. ૮
ઝાલ મૃદંગ ડફ ઝાંઝનો, રવ કાળ જ કાપે;
કૃષ્ણ કંથ હોય સંઘતો, સહુ આનંદ આપે. ૯
આજ બનસીબટ ચોકમાં, હોય ધુમાર્યોની ધૂમ;
જુગલ જૂથ ચોચર મળે, થાય ઝૂમાઝૂમ. ૧૦

ગાળ ગાયે રે ગોપાળજી, મીઠી અમૃત સરખી;
ક્યાં તે રસિક છબી રંગભરી, રીઝતી જેને નીરખી! ૧૧
હૈડે પ્રકટી હુતાશની, કુસુમાકરે ઝાઝી;
અનંગ અનિલ ધમે તે થકી, નખશિખ દેહ દાઝી. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત

નટવર, નંદકુમાર, માર મનહર, કોટિ લલિતાકૃતી;
મોર મુકુટ, પટકેસરી, શ્રીઅંગે, રંગે ભર્યો રસ છકયા;
કરપીચકારી, ગુલાલ મુષ્ટિ મુક્તા, વાંકી કટાક્ષે લખી;
તકીભુજમુખ,ડથી ઓષ્ટ છાટી, છબી તે, ખસ્તી હૃદેથી નથી. ૧૩

માલિનીવૃત્ત

ક્યમ કરૂં, ક્યાં જાઉં, ભેળી ક્યાં કંથ થાઉં?
હવાં ન અલિ જીવાશે, તરફડી જીવ જાશે;
પતિ વસંત વિહારી; ભોગવે શોક્ય મારી;
પિયુ પણ ન વિચારે, આ (જ) સમો આજ મારે. ૧૪

ગ્રીષ્મઋતુ

રાગ ધોળ

ગ્રીષ્મ વિષમ આવી અલિ, કહે પ્રભાવતી કન્યા;
નાથ ન આવ્યા, હજી હશે–મારો એવડો શો અન્યા? ૧
એક જ્વાળા હદે વિરહની, બાહ્ય આતપ બીજી;
આશ ઉગરવાની ટળી, ગઇ નખશિખ શીઝી. ૨
વીજન કોટી કારંજથી, મુજ તાપ ન જાય;
તપ્ત તેલ જેમ જળ મળે, ભડકો સમ થાય. ૩
અપ ગુલાબ મલિયાગરે, મુને શીતળતા તેવી;
દાદુર છાયા ફણી ફણા, સુખદાયક જેવી. ૪
ચંદ કિરણ ચિત્ત ના ઠરે, ચોબાઈ વિખ જ્વાળા;
ચક્ષુઃશ્રવા સરખી સખી, ઉર પ્રસૂનની માળા. ૫
લૂ વાએ સહુ લોકો કહે, વણુ જાણે મરમ;
નિશ્વાસ મૂકે કો વિરહિણી, દુઃખ પામીને પરમ. ૬

સર્વ નવાણુ સૂકી ગયાં, મુજ તાપ બળેથી;
ઉદધિ અધિક તે કારણ કહું, મારાં અશ્રુ મળેથી. ૭
વૃક્ષ વેલ સહુ શુષ્ક તે, લખી કૃશ મારૂં તન;
અર્ક જવાસા ફૂલિયા, સુખ શોકયે પ્રસન્ન. ૮
કહેતાં પ્રેમ સમાધિ થઈ, થયું તદવત મન;
ભાવાત્મક પિયુ કૃષ્ણનાં, થયાં સ્ફૂટ દર્શન. ૯
વિરલા લહે કો એ મર્મને, એ વિરહ ભિન્ન જાતી;
જેમ લુહારની સાણુથી, શીતળ ક્ષણુ તાતી. ૧૦
પરમ પુનિત ત્રટ નર્મદા, ચંદિપુર વાસ;
જ્ઞાતિ નાગર સાઠોદરા, કવિ કૃષ્ણુનો દાસ. ૧૧
દયારામ ષડ્ઋતુ કથી, શ્યામ–વિરહને વ્યાજે;
રાધા કૃષ્ણ એક રૂપ છે, લીલા ભક્તને કાજે. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિતવૃત્ત

રાધાકૃષ્ણ સ્વરૂપ એક નિશ્ચે, સંધે નથી સર્વથા;
કાયા છાયાવત્ સંયોગ નિત્ય છે, ને અર્થ શબ્દે યથા.
સર્વેશ્વર સર્વોત્તમ તર્ક મહિમા, ક્રીડા વિચિત્રા ગતિ;
વેદાદિકને અગમ્ય રૂપ એ છે, પ્રાપ્તેક પ્રેમે કરી. ૧૩

માલિનીવૃત્ત

રતિ સહ ઋતુ ગાશે, પાપ સંતાપ જાશે;
સુમતી ઉર ભરાશે, કૃષ્ણથી પ્રેમ થાશે;
સફળ (જે) ચિત્ત ચહાશે, વિઘ્ન સર્વે પળાશે;
પરમ હરખ છાશે, સ્નેહ રસ પીજે પાશે. ૧૪

ચાતુરીના ગરબા

સર્વ કામ છોડીને પરથમ, ગુરુગોવિંદને ભજીએજી;
સકલ કામના સિદ્ધિ જેથી, વારે તેને તજીએ. શિક્ષા શાણાને. ૧
મૂળથી મ્હોટી સંગત કરિયે, નીચ સંગત પરહરિયેજી;
સંગતને વશ મન રહે છે, જેથી તરીયે મરીયે. શિક્ષા. ૨
હર પ્રકારે પ્રીત મૃદુવાણી, મ્હોટા જન તે જાણોજી;
નિર્દય આપસ્વારથી જુઠા, કપટી નીચા પરમાણો. શિક્ષા. ૩
ખરી મહેનતનું દ્રવ્ય જોઈયે, નીચ નજર ના કરિયેજી;
પાછળથી પસ્તાવો ઉપજે, હાંસીથી તો ડરિયે. શિક્ષા. ૪
સહસા કામ ન કરિયે કદાપિ, ડરિયે હરિ જગને મારેજી;
ઉતરેલું જલ મોતીનું તે, ન ચડે કોટી પ્રકારે. શિક્ષા. ૫
રીતે ચાલતાં દુઃખ પડે તો, ભલું સુખ અનીતે કુડુંજી;
એવી નાવ બુડે નહીં કહેવત, તરી ઉતરશે તોએ બુંડુ. શિક્ષા. ૬
વિના વિચારે કામ કરે, તે પાછળથી પસ્તાયેજી;
બગડી બુંદ હોજે ન સુધરે, મળે ન જે તક જાયે. શિક્ષા. ૭
કોઇનું કાહાડીને ખરચ ન કરિયે, દાટી ના સહિયે દુઃખજી;
જેવી સંપત તેવું ભોજન, સદા પામિયે સુખ. શિક્ષા. ૮
પૂર્વે વૈર તાંહાં સ્નેહ ન કરિયે, પૂર્વ મિત્રશું વેરજી;
મિત્ર કોક દીન ગુંજ પ્રકાશે, શત્રુનાં છૂટે ઝેહેર. શિક્ષા. ૯
આપ વખાણ અવરની નિંદા, પરપત્નીશુ હાસ્યજી;
અતિ કુભાષણ જીભ લાલચે, મ્હોટપણાનો નાશ. શિક્ષા. ૧૦
સુખ આવે છલકી નવ જાઇએ, દુઃખ આવે નવ ડરિયેજી;
આપણથી અધિકાને જોઇને, ગરવ કલેશને હરિયે. શિક્ષા. ૧૧
લોભીજન ધનવડે સાધિયે, ગરવી જોડી પાણીજી;
મુરખનું મનગમતું કરિયે, પંડિત સાચી વાણી. શિક્ષા. ૧૨
હરિ ગુરુ સાથે સાચા રહિયે, સ્ત્રીશું જુઠું કહિયેજી;
મોટાં આગળ કોઈ સમે પણ, મુખે મોટાં નવ થઇયે. શિક્ષા. ૧૩
રીત નભે નહીં રંદા કેરી, વાંસલે વરવું થાયજી;
કરવતની કક્ષા ગ્રહી રાખો, ઉભય લોક સુખદાય. શિક્ષા. ૧૪

કેવળ આપ સ્વારથ કૃતિ વાસલાની, સહુ પરમારથ રંદોજી;
કરવત બેપાસ ધટતું છાંડે, રેહે હરિ ઘેર બંધો. શિક્ષા. ૧૫
લાખ ગમાવા સાખ રાખજો, સાખે મળશે લાખજી;
લાખ ખરચતાં સાખ નવ મળે, સાખ ગયે સહુ ખાખ. શિક્ષા. ૧૬
મળી સ્હેજ પોળી નવ તજીયે, દુર મોદક અભિલાષેજી;
ઉછંગ સુત અળગો કેમ કરિયે, ઉદરગર્ભની આશે. શિક્ષા. ૧૭
સામાને શોભા આપેથી, આપણુને શોભા આવેજી;
પતિસુખ શોભા સ્રીને કરે, જેમ સ્રી પતિને દરશાવે. શિક્ષા. ૧૮
જે કરતાં પરિણામે હાણી, તે કારજ નવ કરવુંજી;
આપણી પોંચ પ્રમાણે સઘળે, સમજી ડગલું ભરવું. શિક્ષા. ૧૯
જે ઘરથી પ્રીત વધ્યાની ઇચ્છા, તે ઘેર ત્રણથી ડરિયેજી;
વાક્‌વિવાદ, ધન, પરોક્ષે વામા વાત ન કરિયે. શિક્ષા. ૨૦
માત પિતાશું હેત રાખિયે, કદી ન ધરિયે દોષજી;
નાગરવેલ વણુસે દળ વણુસે, જે પોંચ્યું શતકોશ. શિક્ષા. ૨૧
કૃષ્ણવિના કોઈ થકી કદાપિ, જારપ્રીત નવ કરિયેજી;
ગળે પડી છૂટે નહીં કેમે, પાપતાપ પચિ મરિયે. શિક્ષા. ૨૨
થોડું બોલ્યામાં સુખ શોભા છે, બહુ બોલે પત જાયેજી;
ચો કોડીનો ચાંદલો ભાળે, શતના પાછળ થાય. શિક્ષા. ૨૩
કામ વિવેક કરિયે કદાપિ, કષ્ટ પડ્યું તે માંહેજી;
તે પછી હરિ ઇચ્છા એમ લહેવું, હરખડવું નહીં તાંહે. શિક્ષા. ૨૪
પાણી વાણી ને દૃષ્ટિ દઢ, રાખી સઘળે જઇએજી;
મોહોટપ આવે માન પામિયે, કહિં દુખીયાં નવ થઇયે. શિક્ષા. ૨૫
જે ભાવે જે પૂછે તેને, તેહવો ઉત્તર દઇએજી;
ભાપણુમાં ભિતરનું હારદ, સેજે સમજી લઇએ. શિક્ષા. ૨૬
જે વિના ચાલે નહીં તેની, મરજી માફક રહેવુંજી;
સમો આપણો સમજી લેવો, ભુલ્યું બગડ્યું સહેવું. શિક્ષા. ૨૭
તન મન વ્યસનથી સુવિમળ રાખિયે, આળસ ક્રોધ ન કરવોજી;
પરદુઃખ દેખી પ્રસંન ન થવું, પાખંડધર્મ ન ધરવો. શિક્ષા. ૨૮
મ્હોટા જનની અદબ રાખવી, બાળક શિક્ષા દેવીજી;
ગુરુજન સેવા દયા દીનશું, સ્રીને વશ કરી લેવી. શિક્ષા. ૨૯

દિવસે વાત વિચારી કરિયે, નિશા વિવેક છાનીજી;
કોઈ સમે કોઈ કેવું સાંભળે, ઉપજે મ્હોટી હાની. શિક્ષા. ૩૦
મ્હોટા સાથે નવ બગાડવું, નીચ ભલાઈ ન સારીજી;
નૃપ યોગીનો નહીં આસંગો, ક્ષણમાં કરે ખુવારી. શિક્ષા. ૩૧
નમી ભીંત, પરનાળો, બારી, નવ ઠરવું તે હેઠજી;
ભગ્ન ભ્રષ્ટ તત્કાળ પસ્તાવો, વણ સ્વારથની વેઠ. શિક્ષા. ૩૨
જાર જુગારી તસ્કર વ્યસની, વિશ્વાસે નવ રહેવુંજી;
વહેવારે વેપારે લજ્જા નવ ધરવી, ત્હાં સ્ફુટ કહેવું. શિક્ષા. ૩૩
હરિ વણ ક્યાંય લુબ્ધાઈ ન જાવું, જૂઠું સર્વ સમજવુંજી;
કાળ ઝપેટો અચક લાગશે, ભગવત ભજન નવ તજવું. શિક્ષા. ૩૪
જે જે વાતે મીઠું કડવું, આપણને જેમ લાગેજી;
તે જ પ્રમાણે સમજી લેવું, સહુને સુખ દુઃખ જાગે. શિક્ષા. ૩૫
દંપતી વચ્ચે દૂત ના થવું, કુડી સાખ ના ભરવીજી;
ના કરીએ અરિ કેરી ચુગલી, અધરમ પક્ષ ન કરવી. શિક્ષા. ૩૬
માણસ જોઇને કામ પાડીએ, મૂરખ મિત્ર ન કરિયેજી;
હઠ ના કરવી ખોટી વાતે, ક્રૂરદેવ ન સમરીએ. શિક્ષા. ૩૭
દીન સગાને દઈ ન માગવું, દે ધણું માગ્યું વાળીજી;
દાનો દુસ્મન ગુણે મારિયે, શકે ન ઉંચું ભાળી. શિક્ષા. ૩૮
મરમ વચન કોઇને નવ કહિએ, સુણતાં પામે સંકોચજી;
વાટે જતાનું કષ્ટ કાપિએ, જાહાંલગી આપણી પોંહોંચ. શિક્ષા. ૩૯
મધુરી વાણી વદિયે સહુથી, ઉદર રાખીએ ઉંડુંજી;
મળ્યા મનુષ્યને પ્રાણ આપીએ, કેનું ન કરિયે ભુંડું. શિક્ષા. ૪૦
કૃત ઉપકાર ના ભુલી જઇએ, ગુણ સઘળેથી લેવોજી;
અંનદાતાને આધીન રહેવું, લાલચ દગો ન દેવો. શિક્ષા. ૪૧
મ્હા મ્હોટું કંઈ સંકટ આવે, શ્રી હરિ ચરણે જાવુંજી;
હીંમત રાખી ઉપાય કરવો, પ્રાણ મુક્ત નવ થાવું. શિક્ષા. ૪૨
મૂરખથી કહીં મમત ન કરવો, ગાંઠ ગોદડે દેવીજી;
અણી ચુકાવી કામ કહાડવું, આગળ બનશે કેવી. શિક્ષા. ૪૩
કદળી ઢોલ કુટીલજન કાપ્યા, કુટ્યા વણ ફળ નવ આપેજી;
દુષ્ટની સામાં સાધુ ન થાવું, થતાં અતિ સંતાપે. શિક્ષા. ૪૪

કામ કપેચું કાંઇએક આવે, ધીરા થાવું જાણીજી;
જલદ થયાથી જોખમ લાગે, પથ્થર નિચે પાણિ. શિક્ષા. ૪૫
જેવા સમે વિધિ પણ તેવી, કરતાં કારજ થાયજી;
એક રીતે અટકી નવ રહેવું, રાગ પ્રમાણે ઉપાય. શિક્ષા. ૪૬
અગમ વિચારી સરવે કરવું, ગફલત ક્યહીં ન રહેવુંજી;
સહુનું વચન વિચારી જોવું, રામરામ ચિત્ત દેવું. શિક્ષા. ૪૭
ગુણવંતની ધતરાઈ ન કરવી, વૃદ્ધપણે લાલાઈજી;
ગુમાન ગરજ સમે નવ ધરવું, ભાગી જાએ ભલાઈ. શિક્ષા. ૪૮
પરઘર જઇને દુઃખ ના રાવું, કાઇ નવ થાય વિભાગીજી;
પાછળથી પસ્તાવા ઉપજે, ભાર જાય સહુ ભાગી. શિક્ષા. ૪૯
પરઘરમાં અચાનક ન જાવું, વાત કરી નવ હસવુંજી;
ગુંજ કરતાં હોય બે જણાં ત્યાં, વણ તેડ્યા નવ ધસવું. શિક્ષા. ૫૦
કૌતુકમાં કુમક વણુ સજ્જન, દુરિજન સાથ નવ વઢવુંજી;
ગજ ગ્રેહેવાનો સામાન લઇને, બકરી બંધન ચઢવું. શિક્ષા. ૫૧
રીતે પણુ ખોટાની સાથે, વાદ ન કરવો વાતેજી;
ખરાબ ઠામે પથ્થર નાંખી, છંટાવું નિજ હાથે. શિક્ષા. ૫૨
ઉલટી કૃતિ ઘેલાની ગ્રહિયે, દાસ દક્ષના થઇયેજી;
સર્વે ઠામથી ગુણ ગ્રહી લેવા, એમ ચતુરાઈ લહિયે. શિક્ષા. ૫૩
કલેશની ઉપર કલેશ રાખવો, ક્રોધની ઉપર ક્રોધજી;
મન મોહ મદ મચ્છર ના ધરવો, મનનો કરવો બોધ. શિક્ષા. ૫૪
આ વ્હેવાર ચાતુરીની શિક્ષા, ધરશે ઉરમાં રાખીજી;
ભવસુખ હરિપદ શુભકીર્ત્તિ, આબરુના અભિલાખી. શિક્ષા. ૫૫
પચીસ પચાસનું ખત ના લખિયે, અંતે આવે એકજી;
ગળે પડે કોઈ ગુલામ માણુસ, હાનિ વાત વિશેક. શિક્ષા. ૫૬
સકળ ચાતુરિ એક વચનમાં, કહું છું સહુ સાંભળજોજી;
હરિ ગુરુ હરિજન સેવા સમરી, જનમ મરણથી ટળજો. શિક્ષા. ૫૭
આશ્રમ ચારવિષે ગૃહસ્થાશ્રમ, એક વાતથી મ્હોટોજી;
શ્રીહરિની સેવા બની આવે, માટે, નહિ તો જાણે ખોટો. શિક્ષા. ૫૮
મન માને તે આશ્રમ માંણો. મારે નહિ લેવા દેવાજી;
દયો કહે મારે તે મ્હોટો, જે કરે કૃષ્ણુની સેવા. શિક્ષા. ૫૯

બૃહત
કાવ્યદોહન
વિભાગ બીજો

ભાલણ

આ કવિ નરસિંહ મેહેતાનો ઉત્તરકાલીન છે, તથાપિ એની ભાષા વગેરે નરસિંહ મેહેતાથી જૂદી પડે છે. એ વિ. સં. ૧૪૯૦ થી ૧૫૭૦ સુધીમાં હૈયાત હતો. એ પાટણનો રહીશ અને તરવાડી મોઢ બ્રાહ્મણ હતો. એનાં રચેલાં બે નળાખ્યાનો, ધ્રુવચરિત્ર, દશમસ્કંધ, પદ્ય કાદંબરી, સપ્તશતી, શિવભીલડી સંવાદ વગેરે કાવ્યો પ્રસિદ્ધ છે. એની કવિતા મીઠી અને રસાળી છે.

શ્રી રામચરિત્ર

બાળલીલા*

પદ ૧ લું

(રાગ–થયો અસુરને ઘેર બાળરૂપ મેનારક છે. એ રાહ)

થયાં મંદિર તેજ પ્રકાશ, એ રૂપ કોણ કળે;
અવનિકારણ શ્રી અવિનાશ, મહારૂપ કોણ કળે. ૧
કિરીટ મુકુટ શિર સાર, એ રૂપ કોણ કળે;
જાણે દિનકરનો ઝળકાર, મહારૂપ કોણ કળે. ૨

* જે પ્રત ઉપરથી આ કાવ્ય છાપ્યું છે તે પ્રત અધુરી મળી હતી એમા શ્રીરામ જન્મથી તે સીતા સ્વયંવર સુધીનાં પદો છે. ભાલણે કદાચ આખુ શ્રીરામચરિત્ર રચેલું હશે?

શોભે મૃગમદ તિલક લલાટ, એ રૂપ કોણ કળે;
સુદ અષ્ટમી સોમનો ઘાટ, મહારૂપ કોણ કળે. ૩
ભલી ભ્રકુટી તે ધનુષ આકાર, એ રૂપ કોણ કળે;
શોભે અંબુજ નેણ વિશાળ, મહારૂપ કોણ કળે. ૪
મકરાકૃત કુંડળ કાન, એ રૂપ કોણ કળે;
અંગ સુંદર શ્રી ભગવાન, મહારૂપ કોણ કળે. ૫
નાસિકા શુદ્ધ શુકની ચંચ, એ રૂપ કોણ કળે;
શોભે હીરાકણી શા દંત, મહારૂપ કોણ કળે. ૬
સોહે લાલ પ્રવાળી અધુર, એ રૂપ કોણ કળે;
હાસ્ય વદનમાં અમૃત પુર, મહારૂપ કોણ કળે. ૭
શુદ્ધ શંખ સરીખી કોટ્ય, એ રૂપ કોણ કળે;
જાણે અધર્મ ઉપર દોટ્ય, મહારૂપ કોણ કળે. ૮
શોભે કંકણ અંગદ પાણ, એ રૂપ કોણ કળે;
શંખ ચક્ર ગદાંબુજ જાણ, મહારૂપ કોણ કળે. ૯
કોટે કૌસ્તુભ ઝાક ઝમાલ, એ રૂપ કોણ કળે;
વળી વિજયંતી વનમાળ, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૦
ભ્રગુલાંછન શોભે સાર, એ રૂપ કોણ કળે;
ઉર હાર સહિત શણગાર, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૧
પેટ પોયણી કેશરી લંક, એ રૂપ કોણ કળે;
કશ્યા પીતાંબર પીળે રંગ, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૨
ઝંઘા કોમળી કદળી પાય, એ રૂપ કોણ કળે;
જેમાં મુનિઓનાં મન લલચાય, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૩
ચર્ણે ચિહ્ન પદ્માં સંયુક્ત, એ રૂપ કોણ કળે;
ધ્વજા ચમર ને પદ્મ અંકુશ, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૪
માતા દેખી થઈ દીગમૂઢ, એ રૂપ કોણ કળે;
જવ ઓળખ્યા ગરૂડારૂઢ, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૫
પ્રભુ ભાગીએ મનની ભ્રાંત, એ રૂપ કોણ કળે;
લઘુ લાલ ખેલાવવાની ખાંત, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૬
તવ તુર્ત થયા શિશુ રૂપ, એ રૂપ કોણ કળે;
ધણી ભાલણના સુરભૂપ, મહારૂપ કોણ કળે. ૧૭

પદ ૨ જું

કરે સ્તુતિ કૌશલ્યા માત, આગે તપે ત્રુઠયા વિખ્યાત;
જય પુરણુ બ્રહ્મ અખંડ, સચરાચર સકળ બ્રહ્માંડ. ૧
જય ભોમીતણા ભૂપાળ, કેમ માનું હું નાનું બાળ?
તારી માયાએ ભૂલે બ્રહ્માય, ગુણ નેતિ નેતિ કરી ગાય. ૨
શિવ સનકાદિક ધ્યાનમાં ધ્યાય, જેની માયામાં સહુ ભૂલાય;
મુને અચરજ અદકું થાય, મુખડું જોઇ મન હરખાય. ૩
વિશ્વ કર્તાને શું ધવરાવું? જક્ત ધર્તાને શું હું લાવું?
કૃપા કરુણા સાગર દેવ, મુજ ઉપર ત્રુઠયા દેવ. ૪
માતા બ્રહ્માકાર થઈ જ્યારે, મેલી વૈષ્ણવી માયા ત્યારે;
ઉવાં ઉવાં સુણતાં જાગી, ધણી ભાલણ ભ્રાંતિ ભાગી. ૫

પદ ૩ જું

રાજા ઘોને વધાઈ, પ્રભુ પ્રગટીઆ ઘરમાંહ. ટેક.
તતક્ષણ ત્રંબાળું વાગ્યાં, કાંશા ને ઘડીઆળ;
ચરણા ચોળી પહેરી ચતુરા, કર મોતીની થાળ. રાજા. ૧
ધીનકિત ધીનકિત મૃદંગ વાજે, ગુણકા કરતી ગાન;
કનક પાત્ર મુક્તાભરી આપ્યાં, આપ્યાં ગૌ મહી દાન. રાજા. ૨
કુંકુમ કેરા પુર્યા સાથીઆ, આંગણે કદળી સ્તંભ;
તરીઆ તોરણ બાર બંધાવ્યાં, થઇ રહ્યો નાટારંભ. રાજા. ૩
પવન નિર્મળ પાવક ઉજ્વલ, દિનકર તેજ અપાર;
સુર કારણ અવતરીઆ સ્વામી, હરવાને ભૂભાર. રાજા. ૪
નવ પલ્લવ ફુલી રહી વસુધા, મુનિમન મોદ અપાર;
શિવ સનકાદિક શુક બ્રહ્માદિક, વેદ વદે મુખ ચાર. રાજા. ૫
જાણા જોશી જુકતે તેડ્યા, જન્મ અક્ષર મંડાય;
પળમાં પ્રાક્રમ પુરણ ભાસે, તતક્ષણ ત્રિભુવનરાય. રાજા. ૬
ભૂપતિ કહે છે સુણો ભૂદેવો, નીરમો એનું નામ;
રામ રોમ વ્યાપી રહ્યો, માટે રાજીવલોચન રામ. રાજા. ૭
રૈયત સૌ કો જોવા આવે, દશરથ કેરે દ્વાર;
આદર દઇને વેહેંચે સાકર, શણગારાં છે બાળ. રાજા. ૮
નગરનીવાશી જોવા આવે, નાની મોટી નાર;
દશરથ બાલક સખજુગ પાલક, ભાલણ ભય હરનાર. રાજા. ૯

કર ગ્રહી લાવે કૌશલ્યા, મહેલે પુઠશાળે;
ગોત્રજમાનો ઘૃતદીવડો, તે મુઠીમાં ઝાલે. રામ. ૨
દીવડો મ્હેલાવી કૌશલ્યા, મણી કરમાં આલે;
મણી લઇને મુખમાં મેલે, દેવ નમે ભાળે. રામ. ૩
સુમિત્રા લાવે શેલડી, તે બાલકને ભાવે;
કટકા લઈ કોરાણે મૂકે, પાળી લઈ ચાવે. રામ. ૪
ઘુઘરા ઘમકે તેથી ચમકે, ઉતાવળા ચાલે;
કરતણી કોમલ આંગળીઓ, તે ચણીઆરે ઘાલે. રામ. ૫
ધૂલર ધસે ખડખડ હસે, ક્રોધ કરે માતા;
બાળપણાને બલિહારી જાય, શંકર ને વિધાતા. રામ. ૬
અતિ આકળી થઈ માતા, લઈ બારણીએ બેસે;
રાયતણા મસ્તાના મદગળ, વચ્ચે જઇ પેસે. રામ. ૭
અતિ અડપલા કુંવર આપણા, કહો દિન ક્યમ જાશે?
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથજીને, બાંધે પ્રેમતણે પાસે. રામ. ૮

પદ ૭ મું–(ઢાળ એજ)

દેવ ડગલાં ભરે, પ્રભુ પગલાં ભરે. ટેક.
ડગમગ કરતા ડગલાં ભરતા રમતા રાજકુમાર;
લડથડતા સિંહાસન પકડે બ્હીતા અપરંપાર. દેવ૦ ૧
સિંહાસન મુકાવે રાજા, છુટા રખાવે હસ્ત;
થરથરે ધ્રુજે, કાંઈ નવ સૂજે, ઝાલી રહે છે વસ્ત. દેવ૦ ૨
આફણીએ વળી ઉભા થાએ, અચાનક બેસે;
વશિષ્ટ કહે છે, શું વર્ણવું, નારાયણ નરવેશે? દેવ૦ ૩
મનમાં માન્યા મસ્તાના થઇ, ઉલાળે અલંકાર;
સદા રહે અર્ધાંગે કમલા, શો કરશે શણગાર? દેવ૦ ૪
સખા સહિત સોહાતા ચાલે, જમ માહાલે માતંગ;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ મારો, સદા રહે સંતસંગ. દેવ૦ ૫

પદ ૮ મું–(ઢાળ એજ)

લાલા બોલો બોલો, બચ્ચાલા (રાઘુબાલાલા) બોલો બોલો. ટેક.
કર જોડીને કહે કૌશલ્યા, કાંઈ બોલાવે રામ;
એક વાર મુખ માતા કહે, તો સારૂં સઘળાં કામ. લાલા. ૧

ચતુરા એક ચકલુ લઈ આવી, મુખમાં કરાવે સાદ;
આદિત્યવારે કર્યો ટુચકો, જય બોલે રઘુનાથ. લાલા. ૨
હસતે મુખે કરે હુંકારા, લખારા એહ અપાર;
શિશુપણું સંપૂરણ દાખે, આદ્ય પુરૂષ અવતાર. લાલા. ૩
જ્ઞાનદૃષ્ટિમાં ગુરૂ નમે છે, ઉત્તર અલગો આલ;
વિરંચી તો વડો દીકરો, આ શા આદર્યો ખ્યાલ? લાલા. ૪
પળમાં બ્રહ્માંડ ભાગે સરજે, પાર ન પામે વેદ;
અગમને તારી ગમ નહિ, તો કોણે કળાયે ભેદ? લાલા. ૫
વશિષ્ટ સામું વેગે જોઇને, મુખથી કહી તવ માત;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ, તાહારી ગહનગતિ અઘાત. લાલા. ૬

પદ ૯ મું–(ઢાળ ચાલતો)

આજ વડીરે વધાઈ, આજ વડીરે વધાઇ; ટેક.
મુખ માતા કહે, શ્રુતિ વેદલહે, આજવડીરે વધાઇ. આજ. ૧
હસતાં માતા હર્ષ ન માહાતા, લુંટાવ્યા ભંડાર;
અર્થ ગર્થ સૌકોને આપ્યા, તેજી ને તોખાર. આજ. ૨
વાજાં વાગે ગુણકા નાચે, ગુણીજન ગાએ ગાન;
વધાઇયા દશરથ ભણી દોડ્યા, બોલ્યા બાલારામ. આજ. ૩
વેદમય વાણી છે જેની, બોલે અમૃત સાર;
માતા મોહ પામી નવ જાણ્યા શ્રુતિના શણગાર. આજ૦ ૪
સભા સરવે સામું જુએ, શો કરશે ઉચ્ચાર!
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ માહરો, તત્ત્વ તણો વિચાર. આજ૦ ૫

પદ ૧૦ મું–(દેશી ફેર)

નાચો નાચો નિરમલ નાચ રામ લાલા; ટેક.
તમે ભેગા રમોને ભૂપતિ બાલા. નાચો૦ ૧
શિરપર ઘુઘરીઆળા ઘુમતા ઘુમતા કેશ ફરકે;
નાચ નાચે ને દુષ્ટોનાં મન થરકે. નાચો૦ ૨
બંને કાને મકરાકૃત કુંડળો ઝળકે;
નાકે બુલાખ શોહે સુંદર મોતી લટકે. નાચો૦ ૩
ઉરપર ભૃગુ લાંછન કૌસ્તુભ માળા;
નાચો થેઈ થેઈ થેઈ જગત પ્રતિપાળા. નાચો૦ ૪

પ્રભુ પાડે તાળી ને વળી તોતળું બોલે;
નાનું નાનું નૃત્ય સાંભળી શંકર ડોલે. નાચો૦ ૫
પ્રભુ ઢળી પડે ને ધરણીથી આપે ઉભા થાય;
મૈયા ચુંબન કરીને ચાંપે રૂદયા માંય. નાચો૦ ૬
પાયે નેપુર રમઝમ વાજે મંદિરમાં રાજે;
'કટી કંદોરા મેખલાની ઘોર ગાજે. નાચો૦ ૭
ચાલો ચાલો સખી રામ જોવા જઇએ;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથને ચાંપુ હઇએ. નાચો૦ ૮

પદ ૧૧ મું–(દેશી ઉપર મુજબ)

મૈયા લાલને શણગારે,' ચાલો જોવા જઇએ; ટેક.
શ્યામ સ્વરૂપ દેખીને શીતળ થઇએ. મૈયા૦ ૧
શીશ સાંકડે રાખી મૈયા ધાલે ચટ્ટો ચાટ;
વળી ઘુઘરીઆળી ગોફણીને માથે મોતીલાગ. મૈયા૦ ૨
કાને મકરાકૃત કુંડળ કેરી જોડ;
નાકે બુલાખ વળી મુખમાં તંબોલ. મૈયા૦ ૩
મૈયા મુખડું ધોઇને, કરે કેશરની આડ;
વળી નેત્રો સમારી કરે, કાજળ ટપકું ગાલ. મૈયા૦ ૪
કોટે કૌસ્તુભ મણી ને માણુક ઓપંત;
વળી ઘુઘરીઆલું ઘુઘરૂં તે કરડે છે નિજદંત. મૈયા૦ ૫
બાંહે બાજુબંધ બેરખામાં સોનાની સાંકળ;
વીંટી જડીયા હીરલા કાંઈ તારાનું મંડળ. મૈયા૦ ૬
કટી ચોટી કંદોરથી ઘુઘરડાના ઘોર;
કોરી પહેરી ઝાંઝરી ને પાની રાતી ચોળ. મૈયા૦ ૭
રાજનીતિના રમકડામાં માગે ધનુષ ને ચાંપ;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ ભજતાં ટળશે તનના તાપ. મૈયા૦ ૮

પદ ૧૨ મું–(દેશી ઉપર મુજબ)

બાઈ કોઈ બતાવો મને રામ લાલા; ટેક.
હું તો શોધી વળી સઘળા બાળા. બાઈ૦ ૧
મેં તો કેડેથી ઉતાર્યો, હતું કામ પડ્યું;
મારી નજર ચુકીને, રૂડું રતન રડ્યું. બાઈ૦ ૨

આહાં ઉઠો અનુચર, પાણી પીજો પછી;
બાઈ, બધાંડે ભરાણો એ તો ખચાખચી. બાઈ૦ ૩
મુનિ વશિષ્ટ વરણવે વેદનો વિચાર;
બાઈ, રામ રામ રામ રમે સકળ સંસાર. બાઈ૦ ૪
જૂઓ, ઉઠો, અનુચર, જુઓ ચારે દેશ;
બાઈ, રામ તારાને શોધે શેષ ને મહેશ. બાઈ૦ ૫
રાજા રાતા તાતા થાએ, કરો સરજ્યુમાં શોધ;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ ભરાણા કૌશલ્યાની ગોદ. બાઈ૦ ૬

પદ ૧૩ મું-(દેશી ઉપર મુજબ)

મૈયા બાવરી થઇરે, માતા બાવરી થઈ; ટેક.
લૂગડે લપેટયો લાલ દીઠો નહિ. મૈયા૦ ૧
હેલી, ગોદમાં ઘાલી ઘણે બાહાર માન્યો;
એવો ચંચળ ચકોર કેમ રહ્યો છાનો? મૈયા૦ ૨
મૈયા આશ્ચર્ય પામી કહે, કહું છું તુને;
આવો અકળ કુંવર માહારો વરશે કુને? મૈયા૦ ૩
હેલી, પરિબ્રહ્મમાં પ્રાક્રમ નથી થોડું;
એવું સરજ્યું હશે વિરંચીએ વિશ્વમાં જોડું? મૈયા૦ ૪
શિવસનકાદીક ધ્રમ કહે છે, વ્યાપ્યો ચૌદ લોક;
કેશ આવે નેત્ર આડે તે ઉચા કરે કોક! મૈયા૦ ૫
શાં કીધાં તપ કૌશલ્યાએ ઓછંગે માહાલે?
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ, માનો પાલવડો ઝાલે. મૈયા૦ ૬

પદ ૧૪ મું-(દેશી ફેર)

કરૂં થાપડ થાપડ પાણા, તમે જમો રઘુબા રામા. ટેક.
થાપ્યા બ્રહ્મા, થાપ્યા શંકર, થાપ્યા નિગમ ચાર;
વિશ્વવસુ ને વસુધા થાપી, કોઈ ન પામ્યું પારરે. કરૂં૦ ૧
ત્રણ ભાતને માત પીતા મળી રમાડે ઘર માંહ્ય;
અગમ અગોચર અતિશે ઉંડા કર્તાના ઘર ક્યાંયરે! કરૂં૦ ૨
પા પળમાં પ્રગટે સંઘારે, તેને હુલાવે માત;
ખડ ખડ ખડ હસે બોલતાં, ગતિ જેની અઘાતરે. કરૂં૦ ૩
કાનમાં પેશી કરે કરૂર, સુણે શાણા થઇને વાત;
રઘુકુળમણી ભાલણ ધણી, શીશુ રૂપ રઘુનાથરે. કરૂં૦ ૪

પદ ૧૫ મું-(દેશી પદ ૧૩ પ્રમાણે)

હરિ પાવલાં પાડે, પ્રભુ પાત્રલાં પાડે. ટેક.
કૌશલ્યા હુલાવે રામને, કૈકયે લીધા ભર્થ;
સુમિત્રાએ શત્રુઘ્ન તેડ્યા, લક્ષ્મણ લોટ્યા તર્ત. હરિ૦ ૧
આયામાં બ્રહ્માંડ ભમાડે, વિરંચી વિસ્મે થાય;
આદ્ય પુરૂષની ઇચ્છા શક્તિનો, મોટો મહિમાય. હરિ૦ ૨
કૌશલ્યાએ કરચકી કાંઇ, હેઠા મેલ્યા રામ;
સુમિત્રા તો શું હુલાવે, હું હુલાવું આમ. હરિ૦ ૩
રમત જોઇને રાજા રીઝે, શોણું કે આ સત્ય?
વાંઝીયાને ઘેર રમે લાડકાં, કીયા દેવના દત્ત? હરિ૦ ૪
શિવ સરીખા સમાધિમાં શોધે, દિગંબર જે દેવ;
મૃત્યુ લોકમાં મા કેહેવાણી, આશ્ચર્ય અધિકું એવ! હરિ૦ ૫
કોમળ પાનીએ ખુંચ્યા વિછુવા, ટાંકી પડી તે વાર;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ ઉતાર્યા સાથેથી સુત ચ્યાર. હરિ૦ ૬

પદ ૧૬ મું-(દેશી એની મળતી)

આવો ઝુલડી પહેરાવું (૨)
બાર બાર બલી જાઉં, લાલાને ઝુલડી પહેરાવું. ટેક.
કરમાં લીધી ઝુલડીને, પાડે કૌશલ્યા સોર;
રામ રમો રંગ મોહોલમાં; હું આપું કનકના મોર. આવો૦ ૧
ઉષ્ણકાળનો ઊન્હો વાયુ, કરમાય કોમળ અંગ;
પાયે પ્હેરાવું મોજડી, પછી રમો સખાને સંગ. આવો૦ ૨
કશ્યપસુત તો કઠણ તપે છે, જક્તને લાગે જ્વાળ;
વિષધર સરખા વિકળ થયા, તમ કોમળ કાયા, બાળ! આવો૦ ૩
ગુંજે ઘાલું સુખડી ખાંતે, મેવા લ્યો મ્હોંમાગ્યા;
ભૂમંડળના ભૂપતિ કહેશે, ન્હાના નરપતિ નાગા. આવો૦ ૪
કૌશલ્યાએ કર ગ્રહીને, પહેરાવી બે બાંહ્ય;
કસકસી કૌસ્તભમણી સરખી, જેમ ન ભૂલે કયાંય. આવો૦ ૫
ઝળકતી શી ઝુલડી પહેરાવી, માતા કરે ચુંબન;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ મહારાને, સોંપું તન મન ધન. આવો૦ ૬

પદ ૧૭ મું-(દેશી એજ)

ઝુલડી ક્યાંય વિસારી, ઝુલડી ક્યાંય વિસારી?
તમે કહો રઘુવા રામા, છો સંત તણા સુખધામા. ઝુલડી. ૧
જુગતે પેરાવી ઝુલડી, મૈયા ગઈ નિજ ધામ;
અનુચર એક ઉનાતો આવ્યો, ઝુલડી શોધે રામ. ઝુલડી. ૨
આગળ પાછળ હીરા જડીઆ, વચ્ચે માણેક મોતી;
કરમાં લીધો દીવડો ને હીંડે કૌશલ્યા જોતી. ઝુલડી. ૩
સોના કેરી સોય મંગાવું, રૂપા કેરા ધાગા;
એ ઝુલડી શીવવાને નવ લખ દરજી લાગ્યા. ઝુલડી. ૪
સમજાવ્યો સમજે નહિ શામો, કહ્યુ ન માને કાયો;
રોઈ રોઈને જુલમ કરે, કોઈને જડીજ હોય તો આલો. ઝુલડી. ૫
રોતા રહીને કહે રાઘવજી, જોડીને બે હાથ;
રાજ્યહંસને મ્હેં હોરાડી, ઉડી ગયો આકાશ. ઝુલડી. ૬
ગિરિ ગહ્‌વર ગુફાઓ જોઈ, જોયો ઝાડે ઝાડ;
વશિષ્ટનો શિષ્ય લાવ્યો ઝુલડી, રામે છોડી રાહાડ. ઝુલડી. ૭
મુખડું જોઈને માતા કહે છે, અકળીત આ કુમાર;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ મારો મુક્તિનો દાતાર. ઝુલડી. ૮

પદ ૧૮ મું-(ઢાળ ફેર)

રઘુબા રમે રે, મારો રઘુબા રમે,
શિવ બ્રહ્માદિક પુઠે ભમે, મારો રઘુબા રમે. ટેક.
ઠુંકે હાથે તાળી પાડે રંગે રમે રામ;
મુક્તિની મનવાર કરે છે, છોડો ઘરનાં કામ. મારો૦ ૧
ધમક વાગે ઘુઘરાને, ઠમક મેહેલે પાય;
લાલજી હીંડે લટકતા તો, મસ્તીમાં ન મ્હાય. મારો૦ ૨
નાની સરખી ધનુષડી ને, નાનાં સરખાં બાણ;
રાખતાશું છે બાળક, પણ સહુને પહાલા પ્રાણ. મારો૦ ૩
શરીરે તો સ્વેદ વળ્યો છે, માંહી ભેગો મેલ;
રાજા સરખાએ રજમાં લોટે, ખાંતે કરે ખેલ. મારો૦ ૪
ઘુઘરીઆળી ગોફણી, ને આંકડીઆળા કેશ;
નયણાં આગળ નાગા ફરે, નારાયણ ને શેષ. મારો૦ ૫

મુઠીમાં છે માલપુડા, ને જોડલા ફુંદી ખાય;
બોલી બોલે કાલિલી તે, સમજે એની માય.' મારો૦ ૬
માતાએ તો કેડે તેડી, મુખ કર્યા ચુંબન;
ભાલણપ્રભુરઘુનાથ મારાને, ભજશું નિશદિન. મારો૦ ૭

પદ ૧૯ મું-(ઢાળ પદ પહેલાનો)

પ્રીતે પાડે કૌશલ્યા સોર, રઘુ મારો ક્યાંય રમે;
મ્હારા કોમળ બાળકીશોર, રઘુબા ક્યાંય રમે. ૧
દશે દિશ દોડાવોને દુત, રઘુ મારો ક્યાંય રમે;
નથી લાડકડો લક્ષ્મણ સગ, રઘુ મારો ક્યાંય રમે. ૨
આનંદમાં ઉઘાડે અંગ, રઘુબા ક્યાંય રમે;
શકે હરી ગયો કોઈ ભુપ, રઘુબા ક્યાંય રમે. ૩
જીને હોય કુંવારી કન્યાય, રઘુ મારો ક્યાંય રમે;
માતા શોધી વળી ધામોધામ, રઘુ મારો ક્યાંય રમે. ૪
છુપ્યા ભક્તોના ભીતર રામ, રઘુબા ક્યાંય રમે;
પ્રીતી કારણ પ્રપંચ થાય, રઘુબા ક્યાંય રમે. ૫
તમે શોધીને શિવજીનાં મન, રઘુ મારો ક્યાંય રમે;
જીને લગન લાગ્યું નિશદિન, રઘુબા ક્યાંય રમે. ૬
માતા ઉભી થઈને ઢળે ઘણું, રઘુ મારો ક્યાંય રમે;
રૂપિ રદયમાં ખુંચ્યા ચર્ણ, રઘુબા ક્યાંય રમે. ૭
ગઈ મંથરા તે મહેલની માંય, રઘુ મારો ક્યાંય રમે;
પહોલ્યા પારણે પુરૂષ પુરાણ, રઘુબા ક્યાંય રમે. ૮
મહાનિદ્રામાં મારો નાથ, રઘુ મારો ક્યાંય રમે;
ધણી ભાલણનો સુખ સાથ, રઘુબા ક્યાંય રમે. ૯

પદ ૨૦ મું-(દેશી ફેર)

મૈયા ક્યાંય કરો ચિંતાય, તારો પારણે રાઘવરાય. ટેક. ૧
પારણીએ પોઢ્યા પુરૂષ પુરાણ, જાણે ઉદયા કોટિક ભાણ. મૈયા૦ ૨
દબાણો નીચે લક્ષ્મણ છેક, જાણે નારાયણપર શેષ. મૈયા૦ ૩
શીશે શિથળ થઈ છે વેણ, કુંકુમ ખરી પડ્યાં જેમ નેણ. મૈયા૦ ૪
નૈત્રો નિદ્રામાં ભરપૂર, વેરી વિઘ્ન રહ્યાં છે દૂર. મૈયા૦ ૫
ઘુલરૂં ખુંચું છે કર વામ, જાણીએ ભેટ્યા ચારે ધામ. મૈયા૦ ૬

કટી ત્રટ કંદોરાની ખેલ, જાણે વિરંચીએ પાડી વેલ. મૈયા૦ ૭
દુશાલો ઝુલી હોઠી ચર્ણ, કમળા ચાંપતી હોય જેમ ચર્ણ. મૈયા૦ ૮
શી કહું સૈન તણી શોભાય, ભાવે ભામણે ભાલણ જાય. મૈયા૦ ૯

પદ ૨૧ મું-(ઢાળ એજ)

બાળા વત્સ દેખાડો બાઈ, ભૂપતિ ભુવનમાં આવ્યા ધાઈ. ટેક. ૧
કૌશલ્યા દે દાસીને માન, બાઈ ત્હેં આપ્યાં જીવતદાન. બાળા૦ ૨
હસ્તા ધરતા દશરથ રાય, હરખે આનંદે ફુલી કાય. બાળા૦ ૩
આંગણીએ ભીડ થઈ છે ધામ, લાધા લાધ્યા લક્ષમણ રામ. બાળા૦ ૪
આંગણે વાજી રહ્યાં વાજીંત્ર, ગુણીજન ગાયે રામ ચરિત્ર. બાળા૦ ૫
ખુમારી ખુબ બની અનુપ, પૌગંડા વચ્ચે ત્રિભુવન ભૂપ. બાળા૦ ૬
રાયે પહોળા દીઠા રામ, જાણે શેશ અને ધનસ્યામ. બાળા૦ ૭
ઉઘાડી અદપણીઆળી નેણ, ભાલણ ભવ ભવ ભજશે વેણ. બાળા૦ ૮

પદ ૨૨ મું-(દેશી ઢાળ ફેર)

આજ રૂડો દહાડો, રંગીલા રામે લીધો આડો ટેક.
આડો કરે છે અતી ઘણોને પછાડે બે પાગ;
આકાશને ઉતરડી જનની! આદિત્ય મુજને આપ. આજ. ૧
દિનકરથી આ દેહ તમારો, મહા મોટો સંબંધ;
સમજાવ્યો સમજે નહિ, અર્ભક વસમો કરતાં ધંધ. આજ. ૨
દશરથ દહાડી દુઃખ ધરતા, જે બાળ વિના બળ્યું રાજ;
આજ સો ભૂપત અતિ અકળાણા, માતા આવ્યાં વાજ. આજ. ૩
હીરલા કેરી ગુંથી ઉઢાણી, મણિ મુક્તા ચોપાસ;
કૌશલ્યાએ કરમાં આલી, હરીને આવ્યું હાસ્ય. આજ. ૪
આડો જોવા આદિત્ય થંભ્યા, વિસ્મે પામ્યા સુર;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ ભરાણા, બ્રહ્માંડે ભરપુર. આજ. ૫

પદ ૨૩ મું-(ઢાળ એજ)

શ્રીહરિ આંગણે ખેલે, શાં તપ કીધાં રામે જન્મ પેલે? ટેક.
રમઝમ કરતા રમવા ચાલ્યા ચારે ચપળ ચકોર;
બહુ મુનિયોના ઘેરા કરતા, શ્રુતિઓના શેર. શ્રીહરિ૦ ૧
સરખે સરખા સાથીડાને બોલાવે અમૃત વેણ;
જેમ તારામાં ચંદ્રમા, તેમ રાજે રાજીવનેણ. શ્રીહરિ૦ ૨

જોગી બેઠા જાપ જપે ને, કરતા વેદની ધુન્ય;
અજન્માને જન્મ કરોએ, માઈનાં મોહોટાં પુન્ય. શ્રીહરિ૦ ૩
રાજ્યનીતિનાં રમકડાં એ, માગે ધનુષ ને ચાપ;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ મારો, હરશે સૌ સંતાપ. શ્રીહરિ૦ ૪

પદ ૨૪ મું–(ઉપર પ્રમાણે બાબત ઢાળ એજ ફેર)

બાળુડા બારણે રમે, માહરું તેજ જોવા મન ભમે. ટેક. ૧
ખેલે શસ્ત્રઅસ્ત્રની સાધ્ય, માંહોમાંહ માંડે છે વાદ. બાળુડા૦ ૨
કર કાંસી ઘુઘરડા ને ગેડી, મેવા રજ લુહે કેડે તેડી. બાળુડા૦ ૩
નિરંજન નાના ને નાગા, દેખી અમર તણા ભય ભાગ્યા. બાળુડા૦ ૪
આઘા લાવે ને પાછા દોડે, ફરે રવિ શશિ જેમ જોડે. બાળુડા૦ ૫
રમતા આવે ને રાયને ભેટે, વાઘા વસ્ત્ર છુટે કટી હેઠે. બાળુડા૦ ૬
કરે કૌતક કોટી અનંત, ખેલે ભાલણ પ્રભુ ભગવંત. બાળુડા૦ ૭

પદ ૨૫ મું

કૌશલ્યા લાલ લડાવે, મહામુનિઓના ધ્યાનમાં નાવે. ટેક.
સહસ્ર વદને વદે વેદ ધારા, રમે સબ જુગ સરજનહારા. કૌ૦ ૧
પ્રભુ અકલીત અખંડ પોતે, શિવ સમાધિમાંહે ગોતે. કૌ૦ ૨
માથે ટોપી મોતીડાની દોર, મુખ બાળક ચંદ્ર ચકોર. કૌ૦ ૩
કાને ઝુમખે જડીઆં મોતી, મુખ જાણીએ કોટી ઉદ્યોતી. કૌ૦ ૪
કંઠે ઘુલરામાં સિંહનખ, પ્રભુ પધાર્યા અવની પખ. કૌ૦ ૫
બાંહે બાજુબંધ ને પોંહોચી, રામા મુનિ તણા મન ખુંચી. કૌ૦ ૬
સુર કારણ મનુષ્ય શરીર, રઘુવંશ મ્હારા રણધીર. કૌ૦ ૭
પાએ ઝાંઝરી કોમળ પાની, રહ્યા ભાલણ ત્યાં મન માની. કૌ૦ ૮

પદ ૨૬ મું–(ઢાળ ઉપરનો)

કૌશલ્યા રામને રોકે, કુડી દૃષ્ટિ નિહાળશે કોકે. ટેક.
તારા છુટા બાળા કેશ, મ્હારા લાડકડા લઘુવેશ. કૌ૦ ૧
માતા ધાસે આદળીઆમાં ચીડી, જોઈ અમર હશે ઠીઠીકીકી. કૌ૦ ૨
તારી કંદર્પ કોટીક કલાય, દેખી મુનીઓનાં મન લલચાય. કૌ૦ ૩
ક્રોધી કપટિ છે લંકાનો ઈશ, જીને વીસ ભુજા દશ શીશ. કૌ૦ ૪
જીનાં ચાર્યાં ફરે ઠામોઠામ, રૂષિ રોઈ છોડ્યા નિજધામ. કૌ૦ ૫
કાંઈ કાલા માહારૂં કહ્યું માનો, ભાલણ પ્રભુ ભય શાનો. કૌ૦ ૬

પદ ૨૭ મું–(ઢાળ એજ)

મૈયા મુને દશાનન દાખો, મ્હારા મન તણો સંદેહ ભાગો. ટેક.
એ તો કેવો છે, યક્ષ જેવો, એને મારીને દંડ દેવો. મૈયા૦ ૨
જેથી પીડાય દેવ ને દુનિયા, ઉઠો લક્ષ્મણ છેદીયે પળમાં. મૈયા૦ ૩
મારી સૂરજ વંશમાં સાખ, એને મારી જાળી કરૂં ખાખ. મૈયા૦ ૪
અમો શૂરામાં વળી શૂર, ભાલણ પ્રભુ ભરપુર. મૈયા૦ ૫

પદ ૨૮ મું–(ઢાળ ઉપરનો)

બાળા મારા બોલો વિચારી, કને તપે ત્રુઠ્યા ત્રિપુરારી. ટેક. ૧
કને તપે ત્રુઠા છે વિધાતા, પાપી પૃથ્વીને પીડે અઘાતા. બાળા. ૨
સુરભી સહિત ગયા સુરવીરા, ગીરા ગગન થઈ ગંભીરા. બાળા. ૩
જેથી શક્ર સરીખે ન ચાલે, કોઈ વઢવાને હામ ન ઘાલે. બાળા. ૪
કરશે કુળ સહિતે તેનો સંઘાર, ધણી ભાલણ રાજકુમાર. બાળા. ૫

પદ ૨૯ મું

ઝાંઝરનો ઝમકારો વાગે, નેપુરનો ઠમકારરે;
આવ્યો છે અવધ ધણી અધમ ઉધારરે. ટેક.
ઈંદીવર અંગે સુંદર ભાનુ કુળ ભુપરે;
કોટી કામ વારી નાખું જોતાં જેનું રૂપરે. આવ્યો છે. ૧
મુખ જાણે કોટિ શશી, ફરકે બાળા કેશરે;
કાને કર્ડા ઝુમખાને હતો બાળે વેશરે. આવ્યો છે. ૨
ભ્રગુટીમાં બ્રહ્માંડ ભાગે, નેણ બે વિશાળરે;
કંઠે ઝળકે ધુલકું, ગુંચનાણી મોતી માળરે. આવ્યો છે. ૩
બોલી બોલે કાબલી ને વાણી છે રસાળરે;
અધુર રંગ પરવાળી શાંત બોલેલા ગાલરે. આવ્યો છે. ૪
બાજુબંધ બેરખાને, કનક કડાં પાણરે;
કટીત્રટી કંદોરામાં, ખોશ્યા ધનુષ બાણરે. આવ્યો છે. ૫
પાએ પહેરી ઝાંઝરીને, દડબડ દોડરે;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથ મારો ભવચકી છોડરે. આવ્યો છે. ૬

પદ ૩૦ મું–(ઢાળ ફરતો ઘોળની દેશી)

માતા લડાવે લાલને, મુખડે કરેરે ચુંબન;
સુરને શોધ્યો તે નવ જડે, ધ્યાન ધરતા મહા મુન્ય. ટેક.

કૌશલ્યા કહે છે કેકૈ સુણો, પ્રગટ્યું પુરવનું પુન્ય;
નાહ્યાં જઇનેરે જાહન્વી, કીધાં શિવ પુજન. માતા. ૧
સાતે સાગર મીઠા થયા, ઉગ્યો પશ્ચિમ ભાણુ;
વસુધા વાધીરે મોતીડે, ધન્ય અજોધ્યાને જાણુ. માતા. ૨
નેત્ર સરોજ અંજાવતાં દોડી દુર પ્રભુ જાય;
કાજળ ખરડી આંગળી, જનની અતિ અકળાય. માતા. ૩
માતા, આંખ અંજાવીએ, નૌતમ દુઃખ નહિ નેણુ;
આંખથી આદિત ઉપન્યા, માનાં મિથ્યા છે વેણુ. માતા. ૪
પાયે ઉરાડે રેણુકા, માતા મન ધરે રીશ;
એ રજ શિવજી શોધે, સદા ચડાવે વિરંચી શીશ. માતા. ૫
મહેલોમાંહા મસ્તી કરે, કુંવર દોઆ દોઆ;
હોડે પડ્યા હારે નહિ, જોવા સરખી છે જોડ. માતા. ૬
ખાંતે ખોળામાં ખેલતાં, વળી વળી કરે પયપાન;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથજી, અંતર પડી ઓળખાણ. માતા. ૭

પદ ૩૧ મું–(ઢાળ એજ)

રાજા રમાડે રામને, રમતા રવીકુળભૂપ. ટેક.
માયાયે માનવદેહ ધર્યો, આત્મા અકળ સ્વરૂપ. રાજા. ૧
કરમાં લીધો છે લાડવો, વીટીવળો છે કાગ;
સુરપતિ જુએ આકાશથી,'ધનધન્ય દશરથનાં ભાગ્ય. રાજા. ૨
તારામાં શોભે ચંદ્રમા, સભામાં શોભે શ્રી રામ;
મેઘમાં ચમકે જેમ વીજળી, રાજે ઇન્દીવર શામ. રાજા. ૩
બોલી બોલે છે કાબલી, હસતાં સભાનો સાથ;
લાજે જોઇ શેષ સરસ્વતી, વાણી વેદ વિખ્યાત. રાજા. ૪
લક્ષ્મણ નાની જૂમના ગણી, સેહેજમાં સળકી જાય;
ભાઇઓ ભુરાટા બહુ પડે, ઝાલી લાવે રઘુરાય. રાજા. ૫
બાહાર ના જાશોરે બાળકા, રાક્ષસનું સબળ છે જોર;
જાગ ને જગન ઝંપાઇ ગયા, મુનિને કષ્ટ કઠોર. રાજા. ૬
રાક્ષસ મારાં રમકડાં, મારૂં તાણી તીર;
દશશીશ દળવાને દોડશું, ધરાનું ધરણીન ધીર. રાજા. ૭

વાણી સુણી વિસ્મે થયા, કરશે કાંઈક ધંધ;
બહુ ફળ બેઠાં શેલડી, સૌને વળગ્યો સુગંધ. રાજા. ૮
દૂરથી આવે હરિ દોડતા, જનની બેઠી હોય જ્યાંહ;
કાજળ ભુસે છે કાંચળી, પેશી ખોળાની માંહ. રાજા. ૯
ધાવી ધરાઈ કરે કોગળા, સૌને છાંટે શરીર;
એહાં થઈએ જો આપણે, ધર્મ ધુરંધર ધીર. રાજા. ૧૦
છેડા ઝાલીને માતનો, ઢોળી પાડે છે ધર્ણું;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથજી, રાખો સદા તમ શર્ણું. રાજા. ૧૧

પદ ૩૨ મું–(ઢાળ એ જ)

રાઘવ રમતારે આંગણે, કુંવર ચારેની જોડ. ટેક.
હીંડ સખી હરખે ઉતાવળી, પહોંચે મનના કોડ. રાઘવ૦ ૧
કાળા કેશ બહુ ફરફરે, શોભે સુંદર મુખ;
વળી વળી વિચારે માવડી, શાં તપ સાધ્યાં આ સુખ. રાઘવ૦ ૨
વશિષ્ટ વર્ણવે રાયને, રાય પુરણ તમ પુન્ય;
ધાતા ધરતારે ધ્યાનમાં, કરતા વેદની ધુન્ય. રાઘવ૦ ૩
પાયે વાગેરે ઘુઘરા, વાગે ધમ ધમ ધમધોર;
રમણીક રૂપ હું શું કહું, જોડી બાળ કીશોર. રાઘવ૦ ૪
ભાથા ખોસ્યા કંદોરડે, નાના ધનુષને બાણ;
ચંચળ નિહાળે ચોદશા, શોધે નિશિચરના પ્રાણ. રાઘવ૦ ૫
કરમાં લીધો ગેદીદડો, ચાલ્યા સરજુની તીર;
પુઠે લક્ષ્મણજી દોડતા, ઉભા રહો રઘુવીર. રાઘવ૦ ૬
જોડી મળી યુવરાજની, હીંડે હંસની ચાલ;
મુખડાં દેખી મુનિ ચળે, નીરખી થાયે બે હાલ. રાઘવ૦ ૭
શ્યામ વર્ણ શરીરનું, જાણે ઉદયા છે ભાણ;
આદિત્ય ઉનાળે આકરો, શ્રીવર શોભાની ખાણ. રાઘવ૦ ૮
દુરથી દડુલો દોડાવીયો, જઈ પડ્યો સરજુને પાર;
અતિબળે બાહુમાં ચળવળે, ઉતારવા ભૂતળનો ભાર. રાઘવ૦ ૯
કોમળ વચને બહુ કરગરે, હો રવિ દડુલો આલ;
સ્વામી સરજ્યુનું શું ગજું? કરશો સાગરમાં પાલ? રાઘવ૦ ૧૦

એક આશ્ચર્ય હું શું કહું, ટાળશો દશશીશનો ઠામ;
ભય નહિ રાખો બ્રહ્માંડમાં, નીવારશો નિશિચરનું નામ. રાઘવ૦ ૧૧
માંહોમાંહ રૂષિ કહે, કાઢશે સરવનું શુળ;
લઘુ લઘુ વેશે એ લાડકા, વેદ વૃક્ષનું મુળ. રાઘવ૦ ૧૨
શાને શોધ્યું સમાધમાં આત્મા, અકળ સ્વરૂપ;
ભાલણ પ્રભુ રઘુનાથજી, રાજા રવિકુળ ભૂપ. રાઘવ૦ ૧૩

પદ ૩૩ મું-(ઢાળ જુદો)

ગુરૂ આવ્યારે, ગુરૂ આવ્યા, રૂડા રાઘવ રામ બોલાવ્યારે. ૧
પુજા કીધી, પુજા કીધી, રૂષિ અવિચળ આશીશ દીધીરે. ૨
પુછે રાજા, પુછે રાજા, કહો અમ સરખું કાજરે. ૩
ગુરૂ ભાખે, ગુરૂ ભાખે, નૃપ કોણ પુછે તમ પાખેરે. ૪
નૃપ મોરા, નૃપ મોરા, બહુ રાક્ષસ ભય કઠોરારે. ૫
યજ્ઞ ભાગે, યજ્ઞ ભાગે, તમો બાળક લઇશું આગેરે. ૬
રાજા ધ્રુજે, રાજા ધ્રુજે, મુનિ આગળ કાંઈ ન સુઝરે. ૭
ગુરૂ મારા, ગુરૂ મારા, બહુ કષ્ટે પામ્યો છું કુમારારે. ૮
રાજા બોલે, રાજા બોલે, એને દુખડે તે ડુંગર ડોલેરે. ૯
ગુરૂ મોરા, ગુરૂ મોરા, સુત કોમળ વયે કીશોરારે. ૧૦
અમો ચાલું, અમો ચાલું, તમ મખનું કરૂં રખવાળુંરે. ૧૧
ગુરૂ કહે છે, ગુરૂ કહે છે, ધરણીધર્મ ધુરંધર એ છે રે. ૧૨
માટે માગું; માટે માગું, સુર સમસ્તનું દુઃખ ભાગું રે. ૧૩
તજો ચિંતા, તજો ચિંતા, અમો ભણાવું વેદની સંખ્યારે. ૧૪
સત્ય વાણી, સત્ય વાણી, રામ યોગ્ય લઇ આવશું રાણીરે. ૧૫
રાજા રીઝ્યા, રાજા રીઝ્યા, લ્યો બાળક આલું બે બીજારે. ૧૬
આજ્ઞા દીધી, આજ્ઞા દીધી, સુત સધાવા સામગ્રી કીધીરે. ૧૭
થયા ઉભા, થયા ઉભા, સ્વામી સભા થકી સુર સુભારે. ૧૮
નહિ ઘોડા, નહિ ઘોડા, બાળા કેશ કસ્યા અંબોડારે. ૧૯
ચાંપ બાંધે, ચાંપ બાંધે, કસ કસતા ભાથા બાંધેરે. ૨૦
કમર કસી, કમર કસી, મહારા મનમાં એ મુરત વશીરે, ૨૧
હીંડે લટકે, હીંડે લટકે, પ્રભુ આડો પંથ જોઈ અટકેરે. ૨૨
શીશ પુછે, શીશ પુછે, સ્વામી સુધે મારગ શું છે રે. ૨૩

સુણો બાળા, સુણો બાળા, સાં રાક્ષસ ઘોર વિકરાળારે. ૨૪
રણ સુનું, રણ સુનું, જોતાં જન જડે નહિ જીનુરે. ૨૫
જઈશું જુદા, જઈશું જુદા, અમો સૂરજવંશી સુધારે. ૨૬
નહિ વાંકે, નહિ વાંકે, ભૂપ ભોગીના ભય કેમ સાંખેરે. ૨૭
કર્યો ટંકારા, કર્યો ટંકારા, રંડા ધસતી વદે મારે મારેરે. ૨૮
તાણ્યાં તીર, તાણ્યાં તીર, છેદ્યાં દુષ્ટ કઠોર શરીરરે. ૨૯
દીવ્ય નારી, દીવ્ય નારી, ધણી ભાલણ શ્રાપ ઓધારીરે. ૩૦

પદ ૩૪ સું

પ્રભુ સાંથી થયારે વિદાય, પરીણુ પહેલાં કર્યાં;
મુનિ અંગ ઉલટ ન માહાય, સંગ બે બાળ ગ્રહ્યા. ૧
આવ્યા આનંદે આશ્રમ માંહ્ય, શુદ્ધ ભોમી બ્રહ્મ સભા;
દેખી શામલ ગૌર શરીર, સહુ મુનિ થયા ઉભા. ૨
મલ્યા અંગ સંગ રૂષિરાય, આવ્યા તે યજ્ઞ સ્થાને;
મુનિસંગ શોભે બે વીર, રવિ શશી સમજાણે. ૩
ભરપુર રહ્યા બ્રહ્માંડ, સાહ્ય કરે સુરતણી;
મુનિ મનન કરે દિનરેણ, કીપાનાથ દિનમણી. ૪
મારી સુરજવંશમાં સાખ, ધાક હવે પાડું સહી;
કરૂં નિષ્કંટક નિરધાર, ભોમી ભય રાખું નહિ. ૫
હોમો હવ્ય સહિત બહુ ઘૃત, વાધે વહ્નિ ઘૃતપીધરા;
જેનો ધુમ્ર ગયો આકાશ, ધશ્યા દુષ્ટ ક્રોધે ભર્યા. ૬
કરવા માંડ્યો જગ્નનો ભંગ, સીંલ બન્યા રામ પોતે;
લેવા સુબાહુના પ્રાણ, સુરમુનિ સર્વે જોતે. ૭
કર કોમળે ગ્રહ્યા બાણ, પ્રાણ હર્યાં પાપી તણા;
મેહેલ્યો મારીચ સાગરતીર, આગે અરિ હણવા ઘણા. ૮
જય જય જક્ત પ્રતિપાળ, બાળ કેમ માનું હમો;
માહા માયાથી રચીયાખેલ, ત્રીગુણમાં તત્વ તમો. ૯
પ્રભુ ક્રીડા કરે દિનરેણ, જોઈ રૂષિ રીઝે ઘણું;
આવી કંકોતરી રૂપિ ઘેર, જનકપુર કાજ બણ્યું. ૧૦
કહે વિશ્વામિત્ર, હો રામ, કામ આજ કરવું સહી;
કરો ત્ર્યંબકના ત્રણ ભાગ, જનકપુર જુગતે જઈ. ૧૧

કસ્યું પીતાંબર નીજ કેડ, તેડી રૂષિ પંથે વળ્યા;
કોઈ વિપ્રનાં વર કન્યાય, શુભ શુદ્ધ શુકન મળ્યા. ૧૨
જોઈ મોહ પામ્યા મુનિ મન, વન આવ્યા ગૌત્તમના;
ઓપે શુક હંસ ચકોર, શુદ્ધ સરોવરના. ૧૩
માંહે ભમર કરે ગુંજાર, હાર શોભે કમળતણી;
મીન મકર કરે જળપાન, માંહ્ય મસ્તાન બણી. ૧૪
ઉપર પુષ્પલતાની વેલ, કેળ ભારે ઝુલી રહી;
વળી ઝમરૂખ જાંબુ ને જાય, નાળ નારંગ રહી. ૧૫
અખોડ બદામ ને દ્રાક્ષ, સાખ ભલી આંબા તણી;
આંગણીએ છે અગ્નિહોત્ર, કુંડ પાસ મઢી બણી. ૧૬
પડ્યો સરવો સાદરી સાજ, કાજ ઇનાં કુણ કરે;
પ્રભુ રમતા પેઠા માંહ્ય, શુન્ય જોઈ પાછા ફરે. ૧૭
ગુરૂ પ્રત્યે પુછે રામ, ઠામ આ કહોજી કુનો;
મારૂં મન પામે વિશ્રામ, કહો કેમ પડ્યો સુનો. ૧૮
વિશ્વામિત્ર કહે સુણો તાત, વાત જે પુછો તમો;
મહા માયાથી રચીઆ ખેલ, પુછો તો કહું છું અમો. ૧૯
અહિં રતિ ગાતમકેરી નાર, સતીમાં શીરોમણી;
જોઈ વિન્હલ થયા સુરરાય, કરી વાત છળવા તણી. ૨૦
મુનિ ગયાતા ગંગા તીર, સુર્યને અર્ધ્ય દેવા;
જેની દૃષ્ટિ તપે ત્રીકાળ, સિદ્ધમાં સનક જેવા. ૨૧
મુનિ મધ્યાહ્ને આવ્યા ઘેર, પેર એને કોણ કહે;
યોગદષ્ટિએ જુએ છે મન, જ્ઞાનમાં સર્વ લહે. ૨૨
ઇંદ્ર આવી કરી ગયો જાર, માંજારનો વેષ લીધો;
મુનીને તતક્ષણ ચડીઓ ક્રોધ, શક્રને શ્રાપ દીધો. ૨૩
થયો સહસ્ર ભગ સુરરાય, શરીરની શોભા ગઈ;
અહલ્યા થઈ પડી પાષાણ, ઓધારોને આજ સહી. ૨૪
પ્રભુ બાળપણાનો વેશ, ઠેસ મારી જ્યાં હતી સલ્યા;
થયું મહા મનોહર રૂપ, થઇ નાર રૂપે ઉભી અહલ્યા. ૨૫
જય પુરણ બ્રહ્મ દયાળ, આળ મને અલ્પ ચડયું;
પાપી પંડ થયો પાષાણ, કોણ પુન્યે ચર્ણ અડયું. ૨૬

ચરણે શુક સનકાદિક ધાય, ગાય શ્રુતિ વેદ વિશે;
જોગી નિશદિન જપતા જાપ, ધ્યાનમાં લોક દેખે. ૨૭
ચર્ણું રેણુ તણા મહીમાય, સદાશિવ સસ લહે;
શેષ શારદા ન લહે પાર, ગ્રંથમાં ગોતી રહે. ૨૮
અમો અબળા અધમ અજાણ, વાણુ મુજ ચાલે નહિ;
નયણે વહે છે નીર નિરધાર, કર જોડી ઉભી રહી. ૨૯
સતી શાને કરો છો શોક, દોષ કાંઈ તમ તણો;
શક્ર સદાનો વ્યભિચાર, નારાયણે નીરખ્યો બણો. ૩૦
થયો સહસ્ર ભગ સુરરાય, સાહ એની કોણ કરે;
તમે બેસો જઈ નીજ ધામ, ગમ હવે નહિ જ ફરે. ૩૧
અહલ્યા લળી લળી લાગે પાય, જાય નીજ ધામ ભણી;
ધણી ભાલણના રઘુનાથ, આવ્યા લહેર ગંગા તણી. ૩૨

પદ ૩૫ મું-(ઢાળ ફરતી)

(બંજારાને મળતો)

રાઘવ રહો ઉભા, રહો ઉભા;

તમને જાણ્યા અવધ પુરી સુભા, હો રાઘવ રહો ઉભા ઉભા. ટેક. ૧
તમો પાષાણની કરી નારી, અમો વાત કહું છું વિચારી. હો રાઘવ. ૨
તમો ચર્ણુંમાં પડીયા જંત્ર, મોટા મુનિ સધાવે મંત્ર. હો રાઘવ. ૩
તમો બાળક પણ બહુ રંગા, તમો ચર્ણુંમાં પ્રગટી ગંગા. હો રાઘવ. ૪
તમો કોમળપણની કચ્ચા, મોહ રૂપ ધરી થયા મચ્છા. હો રાઘવ. ૫
તમો પૂર્ણ માયા પરપંચી, તમો નાભીથી નિરમ્યા વિરંચી. હો રાઘવ. ૬
નાથ જાણું નહિ કાંઈ ભોળો, પૃષ્ટે મંદ્રાચળ તોળો. હો રાઘવ. ૭
તમો કર્તા ને અકર્તા, દાઢાએ ધરણી ધરતા. હો રાઘવ. ૮
તમો મટાડો ગર્ભનિવાસા, લે નરસંધ થે સ્થંભ પ્રકાશા. હો રાઘવ. ૯
પાણી પહેલી બાંધુ પાળ, છળી બળી ચાંપ્યો પાતાળ. હો રાઘવ. ૧૦
વળી વાત કહું છું છેલી, માતા શીરપર ફરસી મેલી. હો રાઘવ. ૧૧
અમારો નિશ દિનનો વહેવાર, માહરો કેમ જીવે પરિવાર. હો રાઘવ. ૧૨
વાહલા વાંક નથી તમારો, આજ ફરો સિતારો અમારો. હો રાઘવ. ૧૩
તમો ચર્ણામૃતનો આસક્ત, હુંને જાણો પોતાનો ભક્ત. હો રાઘવ. ૧૪
રાઘવ કહે તમો કહો તેમ કરીએ, લાવો પાત્ર તો પગલાં ધરીએ. હો રાઘવ. ૧૫

લાવે નાવ પોતાને હાથે, બીલે પધારવા ચર્ણુ રઘુનાથ. હો રાઘવ. ૧૬
નારી નીર લઈ ચર્ણુ ચોળે, પડ્યાં ચિન્હ તે તંત્રને ખોળે. હો રાઘવ. ૧૭
પાય ધોઈને કીધાં પાન, ટળ્યું નાવ થયું વૈમાન. હો રાઘવ. ૧૮
નાથ પોચાડ્યા ગંગાપાર, ધણી લાલણુ રાજકુમાર. હો રાઘવ. ૧૯

પદ ૩૬ મું–(માલવ રાગ, થયો અસુરને ઘેર સુબાળ એ રાગ)

પ્રભુ ગંગાથી ઉતર્યા પાર, મિથિલાના મંગળ જોવા. ટેક.
ગુરૂ સંગ બે રાજકુમાર, મિથિલાના મંગળ જોવા. ૧
એક ઈંદુ ને એક છે કામ, મિથિલાના. એક ગૌર ને એક ઘનશ્યામ. મિથિલા૦ ૨
પ્રભુ હીંડે છે લટકતી ચાલ્ય, મિથિલાના. જોઈ સર્વે થયા બે હાલ. મિથિલા૦ ૩
થઈ જનક રાયને જાણુ, મિથિલાના. મુનિસંગ બે શોભીના ભાણુ. મિથિલા૦ ૪
લઈ પુજાનો ભારી થાળ, મિથિલાના. રાજા સામા આવ્યા તતકાળ. મિથિલા૦ ૫
વાજે વાજીન્ત્રના નિરઘોશ, મિથિલાના. રૂપ જોઈ મોહે ત્રીણ લોક. મિથિલા૦ ૬
આલ્યા ઉત્તમ અનોપમ વાસ, મિથિલાના. ગુરૂ સહિત રહ્યા અવિનાશ. મિથિલા૦ ૭
રાજા પુછે ને સુત સામુ જોય, મિથિલાના. જોઈ જોઈ મનકુ મોહ્ય. મિથિલા૦ ૮
તમો ક્યાંથી લાવ્યા બે બાળ? મિથિલાના. કીયા સુત કેરા ભુપાલ? મિથિલા૦ ૯
તમો સાંભળો રાય વૈદેહ, મિથિલાના. મારે દશરથ સાથે સ્નેહ. મિથિલા૦ ૧૦
અમો માગી લાવ્યા બે બાળ, મિથિલાના. મમ મખ કરવા રખવાળ. મિથિલા૦ ૧૧
મમ જગન કરાવો સંપૂર્ણ, મિથિલાના. ભૂમીભાર સંહારતો મલવર્ણ. મિથિલા૦ ૧૨
ઈના પ્રાક્રમનો નહિ પાર, મિથિલા. માર્યાં રાક્ષસ ચૌદ હજાર. મિથિલા૦ ૧૩
આવી કંકોતરી અમ ઘેર, મિથિલા. અમો નિસર્યા આનંદ ભેર. મિથિલા૦ ૧૪
ચર્ણે ઓધારી ગૌતમનાર, મિથિલા. રામ પ્રાક્રમનો નહિ પાર. મિથિલા૦ ૧૫
રાજા સુણતાં થયા રળીયાત, મિથિલા. જઈ સુનયનાને કહી વાત. મિથિલા૦ ૧૬
આવ્યા ઈક્ષ્વાકુળ ગાદીના રાય, મિથિલા. જીના લાલણુ જનગુણુ ગાય. મિથિલા૦ ૧૭

પદ ૩૭ મું–(ઢાળ ઉપરનો)

પ્રાતઃકાળે ઉઠ્યા રામ, સીયાજીના સ્વયંવર વિશે. ટેક.
શુદ્ધ આચમન કીધાં તે ઠામ, સીયાજીના સ્વયંવર વિશે. ૧
સ્નાન ધ્યાન કર્યાં બે ભ્રાત, સીયાજી. થઈ મનમાં રહે રળીયાત. સીયાજીના. ૨
ગુરૂ ચરણે નમાવ્યાં શીશ, સીયાજી. મુની અવીચળ દીધી આશીશ. સીયાજીના. ૩
ચાલ્યા નગ્ર જોવા રઘુનાથ, સીયાજી. લઘુ લટકાળો લક્ષ્મણ સાથ. સીયાજીના. ૪
જોયો નગ્રતણો ઉજાશ, સીયાજી. જાણે લક્ષ્મીએ પુર્યો વાસ. સીયાજીના. ૫

આંગણે આંગણે કેળના થંભ, સીયાજીના. જળ ભારી મેલ્યાં કુંભ. સીયાજીના. ૬
વાજે ઢોલ દદામા ને ભેર, સીયાજીના. આનંદ ઓચ્છવ ઘેરે ઘેર. સીયાજીના. ૭
ધ્વજ પતાકા હારોહર, સીયાજીના. દીપક હાંડીનો નહિ પાર. સીયાજીના. ૮
રંગ્યાં છજાં બારી ને ગોખ, સીયાજીના. માણેક મોતીએ પુર્યાં ચોક. સીયાજીના. ૯
કર કામની કંચન થાળ, સીયાજીના. ગાયે માનુની મંગળ સાર. સીયાજીના. ૧૦
આવ્યા ધનુપતણો જ્યાં જાગ, સીયાજીના. શુપ આડે નહિ ભોમી ભાગ. સીયાજીના. ૧૧
આવ્યા રઘુવંશ ગાદીના રાય, સીયાજીના. જોઈ નૃપ સર્વે ઉભા થાય. સીયાજીના. ૧૨
રાજા ઝાંખા પડીગયા એમ, સીયાજીના. રવિ આગળ તારા જેમ. સીયાજીના. ૧૩
નીજ બાગ જોવા રઘુવીર, સીયાજીના. મહા ધનુર્વિદ્યામાં ધીર. સીયાજીના. ૧૪
સીતા કહે, હો મારી માય, સીયાજીના. ગૌરી પુજ્યાનો મહીમાય. સીયાજીના. ૧૫
ગુથી વેણી જેમ વળગ્યો શેશ, સીયાજીના. નયને કાજળ સારાં રેશ. સીયાજીના. ૧૬
મુખ શરદ પુનમનો ચંદ, સીયાજીના. નાકે નથ મનમથના ફંદ. સીયાજીના. ૧૭
કુંકુમ આડ બીરાજે ભાલ, સીયાજીના. શીર દામણી ઝળકે ઝાલ. સીયાજીના. ૧૮
ધર્યાં ભુષણ ભાત વિચિત્ર, સીયાજીના. કન્યા વસ્ત્ર પહેર્યાં પવીત્ર. સીયાજીના. ૧૯
કંઠે ઘરેણાનો નહિ પાર, સીયાજીના. પાયે ઝાંઝરનો ઝમકાર. સીયાજીના. ૨૦
લઇ પુજાનો ઉપહાર, સીયાજીના. સતી ચાલ્યાં ગૌરીને દ્વાર. સીયાજીના. ૨૧
ગૌરી પુજા કરે ભલી ભાત, સીયાજીના. વર માગવા મોટી ખાંત. સીયાજીના. ૨૨
ધુપ દીપ ને પુષ્પના હાર, સીયાજીના. ખટરસ ભોજન તાંબુલ સાર. સીયાજીના. ૨૩
પુજી અરચીને લાગ્યાં પાય, સીયાજીના. દેવી ચાલે મંદિરની માંયે. સીયાજીના. ૨૪
આવ્યાં રમઝમ કરતાં દ્વાર, સીયાજીના. સખી સહીત સીયા સુખસાર. સીયાજીના. ૨૫
અંબા ઓટલે ઉભાં સર્વ, સીયાજીના. સીતા કહે મને પડીઓ ભર્મ. સીયાજીના. ૨૬
એની પશ્ચિમ ઉગ્યો ભાણ, સીયાજીના. મારૂં મનડું થયુંરે અજાણ. સીયાજીના. ૨૭
પુષ્પ લતામાં ઉગ્યો સુર, સીયાજીના. જેના તેજ વાધ્યાં ભરપુર. સીયાજીના. ૨૮
એની માં કરો સોરા સોર, સીયાજીના. સીતા નિહાળે ચંદ્ર ચકોર. સીયાજીના. ૨૯
એતી સુરજવંશીના તન, સીયાજીના. જેને તેડી લાવ્યા મુનિજન. સીયાજીના. ૩૦
રાઘવ કહે છે હો રખવાળ, સીયાજીના. તારા બાગમાં આળ પંપાળ. સીયાજીના. ૩૧
નથી ગિરિ ગહ્વર આકાશ, સીયાજીના. ભાગ્યે ભાનું થયો છે પ્રકાશ. સીયાજીના. ૩૨
થયો દામનીનો ચમકાર, સીયાજીના. થાય આશ્ચર્ય અધિક અપાર. સીયાજીના. ૩૩
એ તો જનક સુતા મહારાજ, સીયાજીના. દેવી પુજવા આવ્યાં આજ. સીયાજીના. ૩૪

માંહોમાંહે જાણી રહ્યાં મર્મ, સીયાજીના. એનો કોઈ ન જાણે ભર્મ. સીયાજીના. ૩૫
આવ્યાં રમઝમ કરતાં બહાર, સીયાજીના. ધણી ભાલણ રાજકુમાર. સીયાજીના. ૩૬

પદ ૩૮ મું

(રાગ–ઢાળ. હો જસોદાજી આવડો લાડકવાયો લાલ ન કીજીએ. તેને મળતો)
કહો રઘુવર રામ, મહાસુખ ધામ, આવડલો અંબાનો પરચો કેમ પડ્યો;
મમપ્રાણુ આધાર, રાજકુમાર, આવડલો અંબાનો પરચો કેમ પડ્યો. ટેક.
કહે વિશ્વામિત્ર પર્મ, પવિત્ર ભવાની ભરપુર રહી બ્રહ્માંડમાં ઠાલો નહિ;
ઠામ ધામો ધામ, આદ્ય શક્તિ અંબા સઘળે લહી. કહો૦ ૧
જેની અનંત કાય, કે ન વર્ણની જાય, જોઈ બ્રહ્માદિક ભુલા ભમે;
તંતુ પટ જેમ, વ્યાપક તેમ, વિશ્વ વિશે વીલસી અંબા રમે. કહો૦ ૨

* * * * *

પ્રગટયા એ આપ, ભાગે શીવનું ચાપ, વર આપે વરદાયિની સુખ દેછે સહી. કહો૦ ૩
દશાનન રાય, અતી બળકાય, છપતો આવ્યો મધ નીશાયે તે સમે;
નિદ્રામાં સર્વ, આણી ગર્વ, ધનુષ શાળામાં પેઠે મન હરખે ભમે. કહો૦ ૪

(રાગ–ઢાળ ફેર. ઓખા હરણમાંના)

શંકર સમરીને ઘાલ્યા હાથ, સાહ્ય કરો ત્રીભુવન નાથ. ૧
ત્ર્યંબક તસુ માત્ર ન હાલે, બહુ બાહુ બળે કર ઘાલે. ૨
થરથર ધ્રુજે ને કાંઈ ન ચાલે, પાછા ધનુષ તળે કર ઘાલે. ૩
ગર્વ મેલ્યો રાવણ રાણા, ધનુષ ન ભાગ્યું કર ચંપાણા. ૪
પીડા પામી ધ્રુજે કાય, પડી ભુરાંઠો નાઠો જાય. ૫
જાતા ભૂપતી મન વિચારે, ધનુષ ભાગે તે મુંજને મારે. ૬
આજ સભામાં પેખું પ્રત્યક્ષ, વેરભાવે જેને લાગ્યો લક્ષ. ૭
તતક્ષણ કેડે મુજ ઠામ, ભાલણ પ્રભુ શ્રી રામ. ૮

પદ ૩૯ મું

રાયે દુત પ્રેરા તેણી વાર, તમે સૌ થાઓ તૈયાર. સદાશિવનું ચાપ વધાવો. ટેક.
રાય સુરામાં સરદાર, હાલી ચાને લગારો વાર. સદાશિવ૦ ૧
ધમ કહે છે રાય વૈદેહી, તમો ધનુષ ભાગોને ભાઈ. સદાશિવ૦ ૨
એમ સુણતાં ઉભા થયા સુર, જાણીએ સાગર વાધ્યા પુર. સદાશિવ૦ ૩
વાજે ઢોલ દદામાના નાદ, સુણી સહુ પામ્યા હુલાદ. સદાશિવ૦ ૪

વાંકા વરણાગીયા છે નરેશ, કીધો ધનુષ શાળામાં પ્રવેશ. સદાશિવ૦ ૫
જેવે ધનુષ ઉપાડવા જાય, કાયા ધ્રુજે ને લથડે રાય. સદાશિવ૦ ૬
ત્યારે શિથિલ થયાં તેનાં ગાત્ર, ચાપ હાલ્યું નહિ તલમાત્ર. સદાશિવ૦ ૭
એવો રામ તણો રે પ્રતાપ, નાશે ગરૂડ આગળ જેમ સાપ. સદાશિવ૦ ૮
રાજા જનકને ચિંતા હોય, નથી રાણીજાયો કોય. સદાશિવ૦ ૯
સુણી નીચુ નિહાળે નરેશ, ત્યારે ધડધડી ઉઠ્યા શેશ. સદાશિવ૦ ૧૦
રાજા શું બોલો છો અજાણ? પાડું પૃથ્વીમાં ભંગાણ. સદાશિવ૦ ૧૧
કહો તો ઉતરડું આકાશ, તારી સભામાં પાડું ત્રાસ. સદાશિવ૦ ૧૨
તમો વિચારી કરો વાત, બેઠા દિનમણિ શ્રી રઘુનાથ. સદાશિવ૦ ૧૩
તમો ઉઠોને અશરણ શર્ણ, ભાગો ચાપ કરો પાણી ગ્રહણ. સદાશિવ૦ ૧૪
કરો જનક સુતાની સાહ્ય, જેના ભાલણ જન ગુણ ગાય. સદાશિવ૦ ૧૫

પદ ૪૦ મું

(રાગ-ઢાળ પદ ૩૭ માનો)

ગુરૂ કહે છે હો રાઘવ રામ, ઉભા થાઓ અવધ ધણી;
પુરો જનક સુતાની હામ, પધારો પ્રીત કરી. ૧
તમો મહા બળીયા ભુપાળ, ઉભા. લ્યો સતી તણી સંભાળ. પધારો૦ ૨
એવું કહેતા ઉભા રઘુનંદ, ઉભા. જાણે તારા સમિપે ચંદ. પધારો૦ ૩
ગુરૂ ચરણે કર્યા પ્રણામ, ઉભા. ગુરૂ મન પામ્યા વિશ્રામ. પધારો૦ ૪
જોવા નગ્ર નિવાસી આવે, ઉભા. પુષ્પ અક્ષત લઈ વધાવે. પધારો૦ ૫
જોવા દેવ ચડ્યા વેમાન, ઉભા. બોલે બંદીજન જય જય વાણ.* પધારો૦ ૬

* (અહિંયાથી પ્રત અધુરી હોવાથી ભાલણના પ્રભુ રઘુનાથનું ચરિત્ર અપૂર્ણ રહ્યુ છે)

કવિ બહદેવ

આ કવિની કવિતામાં ઉંચો રસ અને ભાવ રહેલાં છે. તેનાં બીજાં રચેલાં કાવ્યો મળ્યાં નથી. પણ આ તેનું "ભ્રમરગીતા" નામનું કાવ્ય તેની કીર્તિ સાચવવા બસ છે. એ વિ. સં. ૧૬૦૯ માં હૈયાત હતો.

ભ્રમરગીતા

કડવું ૧ લું-રાગ ધન્યાશ્રી

પ્રભુ તમ યાચું કરિને પ્રણામજી, મોરે મુખે આવો સુંદર શ્યામજી;
આશ ઘણી છે મુજને તમારીજી, રસનાએ રમોજી મુકુંદ મુરારીજી. ૧
હેમસુતાસુત ચરણે લાગુંજી, કમળભુતનયા વાણી માંગુંજી;
ભ્રમરગીતાને ભાવે યાચુંજી, બેહેદે કહે હરિ આપો મુને સાચુંજી; ૨
સદ્‌ગુરુકેરાં ચરણ ઉપાસીએ, હેલાં હરિગુણ તો આવે હૈએ;
કાંઈ એક ગોપીનાં વચન પ્રકાશીએ, વળતાં કાંઇએક ઉદ્ધવનાં કહીએ. ૩

ઢાળ

એમ કહે કૃષ્ણજી સુણો ઉદ્ધવ, વેગે વ્રજે જાઓ તમો;
બહુ શોક ધરતી અંગના, તેને તજીને આવ્યા અમો. ૪
નિજ જ્ઞાન કહીને પ્રીછવો, વ્રજનાર દુખ આણે રખે;
શ્રીકૃષ્ણજીએ એમ કહાવિયું, વેહેલા મળશું, હે સખે! ૫
ઉત્તમ રથ જોતરી ઉદ્ધવ, વ્રજ આવ્યા સંધ્યા સમે;
પેહેલું નંદજીશું નેહે મળ્યા, પછે યથાયોગ્ય સહુને મળે. ૬
અતિ આદરે ઉદ્ધવ અરોગ્યા, પછી કૃષ્ણ કુશળ પ્રકાશીએ;
નંદ યશોદા કહે હરિકનેથી આવ્યા, પ્રેમે ચરણ ઉપાશીએ. ૭

કડવું ૨ જું-દેશી ચાલતી (૨)

નંદજી પૂછે ઉદ્ધવ ઓચરે, વાત વિમાસી અન્યોઅન્ય કરે;
યશોદાને નયણે નેહે જળ ઝરે, શ્રીકૃષ્ણ કેરા ગુણ બહુ સાંભરે. ૧

ઢાળ

સાંભરે જે બકી પીધી, ઉદ્ધવને અરપીઉં;
શકટ તૃણાવર્ત તરુવર, વળી સર્વ સમરપીઉ. ૨

ઇંદ્રનું એણે માન મોડ્યું, વહ્નિ પીધો વ્રજપતિ;
બહુ અસુર મોક્યા નંદ છોક્યા, કેટલી લગે કહું વીનતી. ૩
ઉદ્ધવ કહે આઇ દુઃખ નાખો, જમલે જાણો નરહરી;
ઘટ ઘટ માંહે રહ્યો વ્યાપી, પ્રગટ પૂરણ શ્રીહરી. ૪
નિજ બુદ્ધિ દીધી નંદને, જેનું ધ્યાન યોગેશ્વર ધરે;
એણે અનુભવે હરિ મળે, નંદ પૂછે ઉદ્ધવ આચરે.

કડવું ૩ જું—દેશી ચાલતી

વાત કરંતાં વીતી જામની, ભુવને ભુવનેથી ઊઠી ભામની;
ગાયા ગાએ ગોવિંદ રામની, નયણે આંસૂ ઢાળે કામની. ૧

ઢાળ

કામની ગોરસ મથે તેનો, પ્રેમ ઉદ્ધવજી સુણે;
બાહેર આવ્યાં રથ દીઠો, નંદ કેરે આંગણે. ૨
આ તેહ રથ અક્રૂરનો, એ વળી શાને આવીઓ ?
એ કરો કારણ આપણું, ઉર માંસ લેવા આવીઓ ! ૩
એણે પ્રાણ તો પેહેલા હર્યા, હવે પિંડ ઉપરે આદર્યું;
તેણે સમે આવી ઉદ્ધવે, પ્રણામ તો પ્રેમે કર્યું. ૪
હરિગણ જાણી લજ્જા આણી, આશિષ દે સર્વ કામની;
ઉદ્ધવ કહે, કૃષ્ણજીએ મોકલ્યો, મને આવ્યાં થઇ એક જામની. ૫

કડવું ૪ થું—દેશી ચાલતી

સાંભળોજી ઉદ્ધવ કહું એક વીનતી, મળવા આવ્યા છો નંદ યશોમતી;
હરિને વહાલો ગોકુળે કો નથી, સુહૃદ તમારો તે છે મહાયતી. ૧

ઢાળ

યતી તે જ્યમ ગૃહસ્થ શું, વ્યવહાર આહાર લગે કરે;
વન દહે હરણી, ફળ વિના, જ્યમ વૃક્ષ ખેચર પરહરે. ૨
વાલિ તન જ્યમ જરા છાંડે, પુંશ્ચલી નિર્ધન તજ્યાં;
વારિ વિન સર હંસ છાંડે, ઋત્વિજ જ્યમ દક્ષણા ગ્રહ્યાં. ૩
એ કરમની સ્તુતિ સાં લગે, મહા પુરુષને જાણે નહીં;
જ્યમ સંજોગી વિદ્યા એવી રમે, કૃષ્ણજીએ કીધું સહી. ૪
ઉદ્ધવ કહે, એમ કાં કરો, તમો સાંભળો સર્વ યુવતી;
સ્વદેહે કૃષ્ણજીએ કહાવીઉં, તે તમને કહું છું વીનતી. ૫

કડવું ૫ મું–રાગ મારુણી (૩)

ઉદ્ધવ કહે એમ કાં કરો, તમો સાંભળો મોરી માય;
સંદેશો શ્રીહરિ કહાવીઓ, તે કહું લાગીને પાય.
–માઈ સાંભળો એક ચંત, હું કહેવા આવ્યો સિદ્ધાંત. ટેક. ૧
માઈ હું સેવક શ્રીહરિ તણો, હરિ આણે મુજશું નેહ;
પૂછી શકો તે પૂછજો, હું કહેવા આવ્યો છું તેહ.
માઇ સાં૦ હું કહેવા૦ ૨
કાસલ કાંઈ ન રાખશોરે, રહું રાત દિવસ હરિ સાથ;
કાંઈ પૂછો, કાંઈ કહો, પેલા બેહુદેના પ્રભુની વાત.
માઈ સાં૦ હું કહેવા૦ ૩

દેશી ચાલતી

બેહુ કર જોડી ગોપી ઉચરે, કહોને ઉદ્ધવ હરિ ત્યાં શું કરે;
કેવારે કો વ્રજનું હરિને સાંભરે, નગરની નારી નેહ કેવો ધરે. ૧

ઢાળ

ધરે કેવો નેહ નવરસ, નાર ત્યાં મધુપુરતણી;
મારા બાપજીના સમ્મ જો, મુને આશ એહની છે ઘણી. ૨
તમો પધાર્યા પાસે થકા, કાંઈ કહોને કૃષ્ણજીએ કહાવીઉં;
અમો દુઃખ ખમ્યું તે મન ધર્યું, કે હરિને હૈયે નાવીઉં. ૩
વને વેણુ વાઈ તેડીઆં, ધ્ક્ષિણા એક નવ ગણી;
થયાં ઘેલાં ગયાં વ્હેલાં, જયમ નદી જળનિધિ ભણી. ૪
પછે શ્રીકૃષ્ણે કીધું તે, કૃષ્ણ વિના કો નવ કરે;
જળ વહે નયણે સુણો ઉદ્ધવ, બેહુ કર જોડી ગોપી ઊચરે. ૫

કડવું ૬ ઠું–દેશી ચાલતી

નયણે આંસુ ઢાળે સુંદરી, શરદ્દ નિશાની ક્રીડા મુને સાંભરી;
જુઓની ઉદ્ધવજી એણ જે પેર કરી, પહેલી પ્રીતે લીધું મારૂં મન હરી. ૧

ઢાળ

મન હરી વૃંદાવને તેડ્યાં, પછે મૂક્યાં એકલાં;
અમો વ્યાકુળ થયાં વન શોધતાં, કહો લક્ષણ એહ કીયાં ભલાં. ૨

યમુના જળમાં ઝીલતાં, એણે વસ્ત્ર શ્યામાનાં હર્યાં;
જોઉં અસન પણ આદર્યું, જે ઉદકથી અળગાં કર્યાં. ૩
નાનાં થકાં મારૂં મન વેધ્યું, યૌવન થયે યૌવન ગ્રહ્યું;
જાતાં અમારો જીવ લીધો, કલેવર કારણ રહ્યું. ૪
ઘર લગે ધુતારો ગયો, અવધિ આવ્યાની કરી;
નિજનેહ નિર્મળ જોયો ઉદ્ધવ, આંસુ ઢાળે સુંદરી. ૫

કડવું ૭ મું-દેશી ચાલતી

બાળી બોલી બહુ રોષે ભરી, ઉદ્ધવ એણે અમો ધર્યાં બાંહોલાં ધરી;
મધુપુર જાતાં ગયા કામણ કરી, તેણે તો ન જાયેરે ક્ષણ મુને વીસરી. ૧

ઢાળ

વીસરી ન જાયે નેહ, કાંઈ એક વશીકરણ છે એ કને;
તમો તો છો ભ્રાત એહના, કાંઈ આવડે તો કહો અમને. ૨
એણે નગરમાં જઈ કરીને, અસંભાવ્ય કીધું ઘણું;
પેલી ચેરીના ચંદના માટે, આપીઉં કમળાપણું. ૩
પય દધી ગ્રહે તો અમતણાં, બાઈ અમે સોંપ્યો આતમા;
નંદકુંવર કાંઈ કીધું જાણે તો, રહે વ્રજના સાથમાં. ૪
અપરાધ સલા અમો અતિ ઘણા, તે કયમ ગયા એને વીસરી;
ઉધ્રસે ઉરવર જુઓની ઉદ્ધવ, બાળી બોલે બહુ રોષે ભરી. ૫

કડવું ૮ મું-દેશી ચાલતી

વિરહની વેધી વિરહિણી ઊચરે, મનોહર વાણી ઉદ્ધવ મન ધરે;
તેણે સમે આવીને મધુકર સ્વર કરે, ચરણે ગોપીને સહજે અનુસરે. ૧

ઢાળ

અનુસરે અલીઅલ ચરણે ગોપીને, ખેદ પામ્યાં ત્યાં થકા;
અમ અડીશ માં ભાઈ રહેને અળગો, જા તું આવ્યો ત્યાં થકો. ૨
મધુપને મખાંતરે, ઉદ્ધવજીને કહે અંગના;
તું સંધે રહેવા આવીઓ, જા દુષ્ટ દૂત શ્રી રંગના. ૩
દેખાડવા તારૂં વદન રાતું, માંડ ગોકુળે મોકલ્યો;
નંદનો દીકાલીઓ શું, આજ થઇ બેઠો ભલો. ૪
મધુપ મેં સહી જાણીઓ, તારૂં વદન અતિ શોભા ધરે;
આકરાં વચન સુણે ઉદ્ધવ, વિરહે વિરહિણી ઊચરે. ૫

કડવું ૯ મું-રાગ શ્રી (૪)

માનનીએ મધુપ નયણે નિરખ્યો, હરિદૂત વિના નહિ હરિ સરખો;
હરિના સેવક હરિ સરખા હોય, રખે સંદેહ મન આણતું કોય. ૧
અમો રે અજાણ કાંઈ નથી, કાંઇ નાટ, તું કાળો ભમરા કીયા દુઃખ માટ;
કાળી રે કોમલ શ્રી કહાનને વાન, કાળો રે બેહેદેનો પ્રભુ માણુસ મ જાણ. ૨

દેશી ચાલતી

કાળા સઘળા હોય કૂડે ભર્યા, ચંપક સરખા કાળે પરહર્યા;
તમો શું ઉદ્ધવ કાળો અનુસર્યા, આગે કાળે અમશું છેહ કર્યા. ૧

ઢાળ અથવા ઊટ

છેહ કરીને છળ રમ્યો, પછે માંડ મધુકર મોકલ્યો;
મુજ મનાવા મુખે ગાન કરતો, ચતુર ચરણે નમ્યો ભલો. ૨
ઘર લગે જેના ધણી ધૂરત, ભ્રાત ક્યમ હોયે ખરા;
તારૂં વદન રાતું ભણી એમ શું માણે મોટમ મધુકરા. ૩
મારી શોક્યને ઉરે અણુસર્યો, તારી કુંચ્યે* કુંકુમ લાગીઉં;
વંન માળા તવ ગ્રહી, જવ આયસ આવ ન માગીઉં. ૪
માળા તણો મકરંદ લેતાં, હવું ભૂષણ મધુકરા;
ગદગદ કંઠે કહે ગોપી, કાળા હોય કૂડે ભર્યા. ૫

કડવું ૧૦ મું-દેશી ચાલતી

શ્યામલડાને રખે કો વિસશે,† શ્યામલડામાં સહજે વિખવસે;
શ્યામ ભુવંગમ પય પાતાં ડસે, વયણ સુણીને ઉદ્ધવ મન હસે. ૧

ઊટ

મન હસે ઉદ્ધવ મોહ પામ્યા, ભક્તિ દીઠી નારની;
જળ નયણે મૂકે વયણ સૂકે, કરે વાત મુરારની. ૨
મધુપ કેરી ગતિ એવી, કાળ કુટિલજ જાણવા;
નિજ કમળ ઉપરે નેહ ધરે, મકરંદ તેનો માણવા. ૩
કાળા કર્મે રહીત કાળા, નિર્ગુણ સગુણ કાંઈ નવ લહે;
એનું રૂપ વિચાર કરતાં, નેતિ નેતિ નિગમ કહે. ૪

* ડાંખે. † વિશ્વાસ કરે

કડવું ૧૫ મું–દેશી ચાલતી

ઉદ્ધવ બોલ્યા માધવ મન ધરી, વિરહે વીસારી સઘળી સુંદરી;
તમો શું સખિયો કોણે ઘેલી કરી, નાથ નથી ગયો તમને પરહરી. ૧

ઊઢ

પરહરી નથી ગયો નાથ તમને, પામવા જો પેર લહો;
પુષ્પનું શું કાજ ઘેલી, પ્રેમશું પરિમળ ગ્રહો. ૨
કાષ્ટ માંહિ વહ્નિ છે તે, મથી જોતાં પરગટે;
તેમ દેહ માંહે દેવ છે, તું જાણ એણે પલવટે. ૩
જ્યમ દૂધ માંહે ઘૃત છે, તે મથ્યા વિણ નવ નીસરે;
એણે અનુભવે હરિ મળે તો, તાપ સઘળો વીસરે. ૪
વાસનાએ વસે અછતો, માનજો સાચો કરી;
મોહ પરિચય મૂકો ઘેલી, ઉદ્ધવ બોલ્યા માધવ મન ધરી. ૫

કડવું ૧૬ મું–દેશી ચાલતી

વળી કહે ઉદ્ધવ સુણો બાઈ વીનતી, અંતર્યામી તે અળગો નથી;
રુદે કમળમાં છે કમળાપતી, જેને જોતા હીંડે મહા જતી. ૧

ઊઢ

જતી નહિ જે દૂર પેખે, જમલેથો જાણે નહીં;
મૃગ નાભે છે કસ્તૂરિકા, પાષાણને સુંઘે સહી. ૨
ભુવન ભૂલ્યો આપણું, વિશ્રામ તેને ક્યાં હશે;
જળ ચંદ્ર જોગે જાણ જમલો, નાથ અળગો ક્યમ થશે. ૩
ઘટ ઘટ માંહે રહ્યો વ્યાપી, એક પૂરણ આતમા;
દર્પણનું શું કાજ ઘેલી, પેખ કંકણ હાથમાં. ૪
ઉપાધિ મનની કલ્પના, રજ માત્ર કૃષ્ણ વિના નથી;
કૃષ્ણ કહેતાં કૃષ્ણ થાશે, કહે ઉદ્ધવ વિનતી. ૫

કડવું ૧૭ મું–રાગ સામેરી (૬)

સુખ દુઃખ કારણ મનતણાં, બાઈ અણછતો શોક ન આણ;
તમો કહો છો મધુપુર ગયો, તે રુદે રમતો જાણ. ટેક. ૧
પરહરો મોહ અજ્ઞાન, નિહાળો જમલો શ્રીભગવાન;
એવી સમજી લેજો સાન, બાઈ અણછતો શોક ન આણ. ૨

તમો કહો છો મધુપુર ગયો, તે રદે રમતો જાણુ.
બ્રહ્માંડ ક્રોડે વ્યાપી રહ્યો, તે તમારો કહાન;
ઉદ્ધવ કહે મોહ પરહરીને, નિહાળો શ્યામળ વાન. બાઈ૦
તમો કહો છો. તે રુદે૦ બાઈ૦ ૩
ચૌદ લોક એણે કીધી કલ્પના, વસ્તુતઃ અદ્વૈત;
પ્રપંચ પાર એ છે સદા, સત્યા સત્ય અતીત. બાઈ૦
તમો કહો છો. તે રુદે૦ બાઈ૦ ૪
તત્વ તે વારે એ કહ્યાં, જે સોહં બેહેદેના રાય;
લીલાએ બ્રહ્માંડ વ્યાપી રહ્યો, તેનું કારણ કહ્યું ન જાય. બાઈ૦
તમો કહો છો. તે રુદે૦ બાઈ૦ ૫

(દેશી ચાલતી)

કનક ને કુંડળ બાઈ અંતરો, જીવેશ્વરનો એહ પટંતરો;
પાંચ ભિણ્યાં ત્રીશે પરહરો, પછે પ્રકાશે તે તમો દઢ કરો. ૧

ઊઠ

દઢ કરી જળહળ મળ પેખો, પામશો પાસે થકો;
ભરપુર છે ક્યમ દૂર થાશે, જો દષ્ટ એક રાખી શકો. ૨
જ્યમ નલી બેઠા સૂડલો, તે તેને વાંકે સાહીઓ;
રજ્જુ સર્પ જાણી ત્રાસ આણી, જીવ માયાએ વાહીઓ. ૩
અણછતો સંસાર ભિજો, માંડ* માયા એ કરો;
કલ્પના મૂકી કૃષ્ણુ કહો, સંસાર જન્મ સહજે તરો. ૪
જીવ સમરથ છે ભિલો, આધીન અજ્ઞાને કર્યો;
ઉદ્ધવ કહે એ જીવેશ્વરનો, કનક કુંડળનો અંતરો. ૫

કડવું ૧૮ મું–દેશી ચાલતી

વળી કહે ઉદ્ધવ સુણો તમો સર્વ સખી, હરિ તમે રાખો હૈએ ઓળખી;
શીખ અનુપમ જે તમને દાખી, જેને પૂરે શ્રુતિ સામર્થ સાખી. ૧

ઊઠ

સાખિ પૂરે વેદાંત ગીતા, કહું તમને વીનની;
ભાંડ નાના પેખીએ, પણ મૃત્તિકા બીજી નથી. ૨

* અમણું, સદંજ, નકામું

દશવર્ણું ગાયો દોહી જોતાં, દૂધ ભેદ તે અનુભવે;
આદિ અંત્ય ને મધ્ય માધવ, કેમ બીજો સંભવે. ૩
ઉદક સૈંધવ સિદ્ધ જોતાં, વિરહે કયાંથી પામીએ;
એણીપેર મળીએ કૃષ્ણને, તવ કોટિ વેદના વામીએ. ૪
અમ તમ અંતર એહ અવિગત, અબળા લ્યો તમે ઓળખી;
એક થકી અનંત ભાસે, કહે ઉદ્ધવ સુણો સખી. ૫

કડવું ૧૯ મું–દેશી ચાલતી

વળી વિચારી ઉદ્ધવ એમ કહે, ગુરુ વાણી વિના કોએ નવ લહે;
જે જાણે તે સમદષ્ટે રહે, સુખદુખ પામે તે સઘળાં સહે. ૧

ઊથલો

સહે સુખ સંતોષ હોયે, જો સહજનું ઘર અનુસરે;
કૃષ્ણ વિન કાંઈ ન દીસે, મોહ સઘળો વીસરે. ૨
અક્ષર* જુઓ તમ ઓળખી, ક્ષર વસ્તુ કાળે ભાંજશે;
તવ તમારો કૃષ્ણજી, બ્રહ્માંડ કોટિયે ગાજશે. ૩
ઉત્પત્તિ સઘળી એ થકી, વળી પ્રલય થઈ માંહિ ભળે;
મધ્ય માંડી રમત એણે, ભરમ ભાંગ્યો તેટલે. ૪
મુક્તિબંધન ત્યાં લગે, ગુરુભાગ ગુરુ પાસે રહે;
અહંને જયમ દિવસ રયણી, વસ્તુ વિચારી એમ કહે. ૫

કડવું ૨૦ મું–દેશી ચાલતી

વળી કહે ઉદ્ધવ ગોપી સાંભળે, અક્ષર અક્ષર પય સાકર ભળે;
એણે ઉપદેશે હરિ હવડાં મળે, આર્ત ભાજે જો રે બાઈ મન ગળે. ૧

ઊથલો

મન ગળે ઇંદ્રિય ચળે, જો વિષય પૂઠે ધા કરે;
મન દૂત પ્રેરીને મળે, તો વસ્તુ વિન મિથ્યા ધરે. ૨
વિષયમાંહિ ચિત્ત પેઠું, ચિત્તમાં વિષયા વસે;
છે અન્યો અન્ય સંબંધ ધરતાં, વિચારે અળગો થશે. ૩
તે વારે શ્રીહરિ ભાસશે, આનંદ થાશે અતિ ઘણો;
બાઈ તમારો કૃષ્ણજી, વિશ્રામ તો વૈષ્ણવ તણો. ૪

* અવિનાશી.

ભમરી દેતાં પેખીએ, આ ચરાચર સહુએ ચળે;
એવો ભર્મ ભાંગી બ્રહ્મ થઇએ, કહે ઉદ્ધવગોપી સાંભળે. ૫

કડવું ૨૧ મું–રાગ રામગ્રી (૭)

દેહડી વીસરીરે, સખી એ, જાણે ચિત્રામણ લખીએ;
મૂરતિ એક હુઈ હરિ ભજતાં, પૂર્વ સ્થળ પેખીએ.
હરિની વિરહણિયાં, વિરહણિયાં, નંદનંદન તણિયાંરે; ધ્રુવપદ. ૧
સત્ય વ્યિચાર સાર જાણીને, પાછાં આવ્યાં ઠાર;
અંતઃકરણ ઓળખ્યો અવિગત, બાહેર બુદ્ધિવિચાર.
હરિની. વિર. નંદનંદન. ૨
ઉદ્ધવ સાથે વચન બોલવા, બાહેર બુદ્ધિ વિચાર;
સ્નેહ પ્રેમ સંભારી શ્રીહરિ, નયણે ભર્યાં જળ વાર.
હરિની. વિર. નંદનંદન. ૩
કહોજી ઉદ્ધવ હરિ કહીંયે આવે, સાંભળો વિનતિ સત્ય;
અંતરયામી એ તો સુધો, પ્રપંચ પંચ અનિત્ય.
હરિની. વિર. નંદનંદન. ૪
સત્યસ્વરૂપ હુતા હરિ અહિંરે, તે કહો કેમ ન દીસે;
અવિગત સાથે કહોને ઉદ્ધવ, કઈ પેરે રાસ રમાશે.
હરિની. વિર. નંદનંદન. ૫
સુરીજન તે જે સદાએ સરખો, હવે કાં જોગ દેખાડે;
કૂપ માંહે ધડો પાણી, રજ્જુ વેરી હોય તે વાહાડે.
હરિની. વિર. નદનંદન. ૬
મેઘશ્યામ મુખ શરદ નિશાયે, અધરામૃત રસ પાયાં;
ઉદ્ધવ અમો બેહેરને રાગે, ઘરથી ધંધોળાયાં.
હરિની. વિર. નંદનંદન. ૭

(દેશી ચાલતી)

સત્યજી ઉદ્ધવ તમે કહ્યું, અમો અમારી બુદ્ધિ સારું લહ્યું;
મુગ્ધપણું તે હજીએ નવ ગયું, નંદસુતને રૂપે મારૂં મન ગ્રહ્યું. ૧

ઊથલો

ગ્રહ્યું મન જે ગાંઠ બાંધી, આજ કહો ક્યમ છોડીએ;
જેને હંસ કલ્પના સબળ છે, તેને અબળ કહો ક્યમ મોડીએ. ૨

વ્રજનારનું મન કૃષ્ણ સરખું, વિધાતાએ સબળ જડ્યું;
તે રહ્યું રૂડીપેર કરીને, કયમ ન જાયે ઊચડ્યું. ૩
પ્રીતિ પેલા ભવતણી, તે આજ કયમ અળગી થશે;
રંગ બેઠો ચોલનો, તે દેહિ સાથેથો જશે. ૪
અમને રખે તમો હસો ઉદ્ધવ, આજ અતિ રૂડું થયું;
અમ વિયોગણીને યોગ કહાવ્યો, વળી કહો કૃષ્ણજીએ જે કહ્યું. ૫

કડવું ૨૨ મું

અમ દુઃખણીશું ઉદ્ધવ એમ ઘટે, પેર ન જાણી વાણી પલવટેઃ
આંસુ અસમધાં નયણે ઊલટે, મન્મથ પીડે દેહડી આવટે. ૧

ઊઠ

દેહડી આવટે કટાવ કરીને, નાથ ભલો ભવાડશું;
પણ જોગનાં ઉપરકરણ ઉદ્ધવ, કહોને કયાંથાં કહાડશું ? ૨
જે કહે તે વહે વીરા, રીત એવી જાણજો;
દંડ મુદ્રા ભસ્મ શિંગી, વેગે શોધી આણજો. ૩
મુકુંદે મોકલ્યાં હોય તો, આજ અમને કૃપા કરો;
ઉદ્ધવજી ઓશંકતા, તમે રખે રાખો પટંતરો. ૪
વૈરાગ્ય ભરીઆં વિપય આવે, દિવસ દોહેલે કયમ વટે;
અમો સર્વસ છાંડી પ્રીત માંડી, તો અમ દુઃખણી શું ઉદ્ધવ એમ ઘટે. ૫

કડવું ૨૩ મું–દેશી ચાલતી

કહોને ઉદ્ધવજી આજ, અમો કયમ કરૂં, હવડાં પ્રપચ કેઈ પેર પરહરૂં ?
અબળા એકલડાં કહો કયહાં નીસરૂં ? કયાં કયાં જોઉં, કોને અનુસરૂં ! ૧

ઊઠ

અનુસરૂં કોણ દેવને, જો કર્મે અમારે હરિ લખ્યો;
છૂટશે કયમ છાંડતાં, જો અમો આદે આળખ્યો. ૨
જે લખ્યા છઠ્ઠી રાતના, તે આજ કયમ પાછા થશે
એના રૂપ સાથે રંગે રમતાં, મુક્તિ તો અમને હશે. ૩
હાથમાંથી હારવીને, પાસે કહો ક્યાં માંડીએ ?
રત્ન કોટે હાર કહાનો, શે વશેખે છાંડીએ ? ૪
છાંડતાં નવ છૂટીએ, અમો સત્ય વાણી ઓચરૂં;
અવિગતની આરાધના, તે કહોને ઉદ્ધવ કયમ કરૂં ? ૫

કડવું ૨૪ મું–દેશી ચાલતી

સુણુ અચ્યુતને તત્ક્ષણુ તન ગ્રહ્યું, દૂભણુ ભાગી મન નિર્મળ થયું;
તમે તો ઉદ્ધવ અતિ ઉત્તમ કહ્યું, મોક્ષાર્થીને મન લાગી રહ્યું. ૧

ઊથલ

રહ્યું લાગી મન તે તો, તમે ઉદ્ધવજી સુણો;
પણ મુક્તિ પેહે ભક્તિ માંહે, ભાવ વીરા છે ઘણો. ૨
જ્ઞાન નહિ તે સદા ઘેલા, ભક્તિનો જે દ્રોહ કરે;
ભક્તિ નહિ તે સદા ભૂલા, જ્ઞાનદીપ નીરાકરે. ૩
નિજ ભક્તિ ને જ્ઞાન બેહુ, ઠામે એકે જ્યાં વસે;
મુકુંદ પદવી તેણે પામી, સાંભળી ઉદ્ધવ મન હસે. ૪
મારા બાપજીના સંમ જો, જાતાં શ્રીકૃષ્ણે એમ કહ્યું;
આલય લાગી આવવા, તેણે લોભે મન લાગી રહ્યું. ૫

કડવું ૨૫ મું–રાગ સારંગ (૮)

પ્રીત બની હૈ ઐસી નીકી ટેક.
નાહીં રી ઉધો દિવસ ચારકી,
મોહે તો પેલે ભવકી, પ્રીત બની હૈ ઐસી નીકી. ૧
દિન દિન પ્રીતિ બઢી જાએ ઉધો, તિલ કયો આ તન છૂટે;
અબનિશિ ગાંઠ પડી આપોસું, નવિ છૂટે તન તૂટે.
પ્રીત બની હૈ ઐસી નીકી. ૨
માધો બિન મેરે હૈએ ઉધો, ઉર ના કોય સુહાયે;
રિબિબિ રૂપ છાંરી મેરે નયનાં, સ્વરૂપ શ્યામકો ચાહે.
પ્રીત બની હૈ ઐસી નીકી. ૩
બચન પરાયે સુનત દુઃખ ઉપજે, હરિલીલા બિન સોઈ;
બેહેદે પ્રભુ બિનારી ઉધો, બાની સફલ ન હોઈ.
પ્રીત બની હૈ ઐસી નીકી. ૪

(દેશી ચાલતી)

તમો તો ઉદ્ધવ અતિ ઉત્તમ કહ્યું, રખે એમ જાણો વેહેતે જળે ગયું;
હરિનાં હુતાં તેમણે સર્વ લહ્યું, ભુવને પધારો વીરા અસુર થયું. ૧

ઊથલ

અસુર થયું અરોગવા, તમે ઘણા દિવસ ગોકુળે વસો;
અમ દુઃખણીનાં કથન કાલાં, રખે સંભારી હસો. ૨

નિત્ય નવાં નૈવેદ્ય ભોજન, સેજ આસન અતિ ધરી;
ઉદ્ધવને અચ્યુતની પ્રીતે, પ્રેમે પેખે સુંદરી. ૩
પ્રાતઃકાળે ગોવાળ ઉદ્ધવ, વૃંદાવનમાં સાંચરે;
હરિક્રીડાનાં ઠામ દેખી, સંભારી શોચ્યા કરે. ૪
ઉદ્ધવ કહે મુજ ઉગ્ર તપનું, આજ આ મેં ફળ લહ્યું;
વ્રજ ઉપકંઠનો સંગમ પામ્યો, વિચારી ઉદ્ધવે એમ કહ્યું. ૫

કડવું ૨૬ મું–દેશી ચાલતી

ગોપી ગોવાળા ઉદ્ધવ એમ કરે, દિન દિન ઊઠી વન વન સાંચરે;
પગલે પગલે પ્રભુને પરવરે, જે પદ બ્રહ્મા શિવજી અનુસરે. ૧

ઊથલો

અનુસરે જે અમરપદને, પ્રેમે પેખે સુંદરી;
આપણે કૃષ્ણે જુઓ ઉદ્ધવ, આંહી જે ક્રીડા કરી. ૨
બકી પીધી, શકટ મોડ્યો, તૃણાવર્ત તત્ક્ષણ હણ્યો;
વચ્છ બકનો અંત કીધો, હણ્યો ભય સેવક તણો. ૩
બકાસુરની ચાંચ કાઢી, વતરડી વીડારીઓ;
ઉદરમાંહે વૃદ્ધિ પામી, એમ અઘાસુર મારીઓ. ૪
પછે આંહી પધારીઆ તે, અમોને નવ વીસરે;
ઉદ્ધવતણે કાલે હવું તે, હરિ વિના હવે કોણ કરે. ૫

કડવું ૨૭ મું–દેશી ચાલતી

ઉદ્ધવ અમને બ્રહ્મ ગયો હરી, વચ્છ ગોવાળાં સઘળાં સાંભરી;
નવાં નીપાયાં એણે નરહરી, વાર ન લાગી એકે ક્ષણ ખરી. ૧

ઊથલો

અધક્ષણમાંહે અનંતરૂપે, પ્રેમે ગોકુળ આવિયા;
અસન મજ્જન તિલક અંજન, વચ્છ નાના ધાવિઆ. ૨
અમને એક વરસ રાખી, જોવા મધુવને આવીઆ;
કમલભૂને કર્મ લાગ્યું, વંનવન ભમાડીઆ. ૩
વિરંચી નવ ઓળખે, જે વચ્છગોપ કીયાં ખરાં;
કૃષ્ણકેરે ચરણે લાગી, બોલીઆ ગદગદ ગિરા. ૪
પ્રજાપતિ કહે મંદધી મેં, અવિદ્યા પ્રભુશું કરી;
તું તો એક અનેક અવિગત, બુદ્ધિ મારી માયાએ હરી. ૫

કડવું ૨૮ મું–દેશી ચાલતી

અદષ્ટ વિચારેજી ઉદ્ધવ આપણાં, અકળ ચરિત્ર છે નંદનંદનતણાં;
ગણના કરતાં નવ લાભે ઘણાં, બ્રહ્માંડ કીધાં શ્રીકૃષ્ણે અતિઘણાં. ૧

ઊથલો

અતિઘણાં બ્રહ્માંડ કીધાં, જુજુવા જે પશુપતિ;
સકલ લોક દિગ્પાલ સરસા, મુનિ સહિતા સરસ્વતી. ૨
એકેકા વત્સગોપપ્રત્યે, એમ અહીં લીલા કરી;
હંસારૂઢે એમ કહ્યું, અદ્ભુત ચરિત્ર તારાં શ્રીહરિ. ૩
બ્રહ્મા બહુપેરે બોલીઆ, તે તો અમને સાંભરે;
રોષ નાવે માતને, જો બાળક બહુ અન્યા કરે. ૪
ઉદરમાંહે માતને, નિજ બાળ દુઃખ દાખે ઘણું;
અપરાધ ક્ષમા કીજે સ્વામી, હું બાળક છોરૂ આપણું. ૫

કડવું ૨૯ મું–રાગ કેદારો (૯)

હરિ તારા ચરણની રેણુરે પતિતપાવન કરે, નામે અઘતણા ઓઘ ત્રાસે;
ચરણ તજીને અવર આરાધે તો, ધાઢુઆ થાય તે ઘણું અભ્યાસે. તારા. ૧
પશ્રમ બુદ્ધિઆ બંભ કહાવે સદા, બોલતાં બોલતાં અજ ધ્રુજે;
કૃષ્ણ આગળ રહ્યા હોય કર જોડીને, મુકુટના મણિ વડે ચરણ પૂજે. તારા. ૨
કોટિ બ્રહ્માંડની સૃષ્ટિ ક્ષણમાં કરો, કોટિ બ્રહ્માંડનો છે તું રાજ;
ઘટઘટ સકળ પ્રભુ તું જ વ્યાપી રહ્યો, સૃષ્ટિ કર્ત્તા તવ નામ સાચ. તારા. ૩
એમ અજે સ્તુતિ કરી પ્રસન્ન હૂઆ હરિ, આયસ દીધું અજ ઠામ જાઓ;
એહેદેના પ્રભુતણાં ચરિત્ર ઉદ્ધવ સુણો, એહ ગોવાળીઓ પ્રેમે ગાયો. તારા. ૪

(દેશી ચાલતી)

મજ્જન કરતી અહીં સર્વ સુંદરી, વસ્ત્ર હરીને કદંબે ચઢ્યા હરિ;
વચન પ્રકાશે બોલે જળ ભરી, બાહેર તેડ્યાં શ્રીકૃષ્ણે બુધ કરી. ૧

ઊથલો

બુધ કરી ચાલી ચતુર બાળી, ક્રીડા સ્થાનક કર ધરી;
પછે નિરખવા મન કૃષ્ણ કહે, તમો અતિ વરાશી સુંદરી. ૨
પ્રણામ કરો તમો દોય કર જોડી, વસ્ત્રવિના જળમાં ગયાં;
લાજે ન સરે કાજ ઘેલી, છૂટશો નિર્લજ થયાં. ૩

ભુજ યુગ્મ જોડી નમી ચેડી, લજ્જા છોડી મોહ ગયો;
અહી દડો ગેડી કૃષ્ણ સાથે, રમતાં અતિ રંગજ થયો. ૪
હરિ હસે બાળી અતિ રસાળી કામના અંગી કરી;
ઉદ્ધવજી આ તેહ જળ થળ, કરતાં ક્રીડા કૃષ્ણ ને સુંદરી. ૫

કડવું ૩૦ મું–દેશી ચાલતી

જોતા જોતા વળી વનમાં ગયા, બાંધવ બેહુ અહીં ભૂખ્યા થયા;
ઋષિને આશ્રમે અમો ત્યાં જઈ રહ્યા, હરિના સેવક તેમણે નવ લહ્યા. ૧

ઉઠ

નવ લહ્યા સેવક મંદધીએ, અમો પાછાં આવીઆં;
ઋષિનારીએ તવ દયા કીધી, અન્ન પોતે લાવીઆં. ૨
આણે ઠામ બેસી હરિ જમ્યા, અહીં જમ્યા સર્વ ગોવાળીઆ;
ઋષિનારને તવ દયા કીધી, પ્રેમે પાછાં વાળીઆં. ૩
એકવાર સર્વ ગોવાળ ઉદ્ધવ, તાલવનમાં સાંચર્યા;
ધેનુક નામે દૈત્ય તેના, પ્રાણ બળદેવે હર્યા. ૪
એકવાર આણે જળે પેશી, નાગશિર નટુવા થયા;
કાલિંદી દ્રહ નિર્વિષ કીધો, કુટુંબ સઘળાં તળે ગયાં. ૫

પદ ૩૧ મું–દેશી ચાલતી

અહિં અમો રાખ્યાં સઘળાં દાઝતાં, ઉપર એને અમો અતિ ગાજતાં;
હસવે હરિને અમો ન ભાજતાં, જીવન જમલાં અતિ વિરાજતાં. ૧

ઉઠ

વિરાજતાં ને વિચરતાં, આનંદ કરતાં અતિ ઘણો;
એક વારનો આ ગિરિ ધરીને, ભય નિવાર્યો વ્રજતણો. ૨
એક વાર કૃષ્ણે નંદ છોડ્યા, વૃક્ષ મોક્ષા રીખતાં;
ઉદ્ધવજી હવે અમને કાંઈ, ઉગર્યું નહિ હરિ જતાં. ૩
એકવાર અમને કૃષ્ણે ઉદ્ધવ, ભાંડીર વટ દેખાડીઓ;
ગોપ થઇને પ્રલંબ આવ્યો, હેલાં રામે મારીઓ. ૪
અહિં શંખચૂડ નિપાતીઓ, સહુ ગોપિકાને હરી જતાં;
અમ કાજે દવ દ્વયવાર પીધો, જાણ્યું રખે અમારા દાઝતાં. ૫

કડવું ૩૨ મું–દેશી ચાલતી

વળી એક અદ્ભુત ઉદ્ધવજી સુણો, બોલ પ્રમાણ્યો વહાલે આપણો;
શશિયર ઊગ્યો શરદ નિશાતણો, વંશ વજાડી મોહ લાગ્યો ઘણો. ૧

ઢાળ

વંશ વાઈ મોહ લાયો, જોવા ચાલી ભામની;
વિપરીત આભર્ણું અંગે પેહેર્યાં, કામવશ થઈ કામની. ૨
ઉન્મત્ત થઇને નીસરી, સ્નેહ પામી સુંદરી;
કટાક્ષ કરતાં કૃષ્ણને તવ, કામના અંગીકરી. ૩
રંગરેલ વહાલે બોલ બાંધે, માન અતિ અમને થયું;
ત્રૈલોક્ય સુંદર રત્ન મારૂં, કાચને સાટે ગયું. ૪
તવ વિરહ પામી શોક કીધો, વિલાપ કીધો અતિ ઘણો;
તેણે કાળે જે હવું તે, તમો ઉદ્ધવજી સુણો. ૫

કડવું ૩૩ મું–રાગ દેશાખ

નાથ ગયો મારો સાથ તજી મારો, પાપી પ્રાણ ન જાય હજી;
અમો સઘળી નવિ ઈશ ભજી, વૈરી રુદે ન ફાટે વજ્ર હજી. ૧
વલવલતી દીસે વિરહિણી, અમો પુછણે ચાલી વૃક્ષ ભણી;
લહી વિકશી દીઠી કેળિ ઘણી, કહ્યું આ તે નારી નાથ તણી. ૨
અરે આપણ સખિયો પાપણી, શે ન સરજી સઘળી સાપણી;
ગોપી લડસડતી ડગલાં ભરે, તેનાં ઉર ભીંજે આંસૂ ઝરે. ૩
મુખે હરિ હરિ એમ ઊચરે, શરીરની શુદ્ધિ નવ કરે;
હરિકેરે વિરહે જે મરે, તે ભૂતળે દેહી નવ ધરે. ૪
અમો વનની માંહે રડવડી, જ્યમ વાયે વિકશી કેલિ પડી;
સમ બેહેદે પ્રભુ વિન દેહડી, મનસુખ નહિ ઉદ્ધવ અધ ઘડી. ૫

(દેશી ચાલતી)

પછી અમો ઉદ્ધવ બહુ વિનય કર્યા, મધ્યેથી પ્રગટ્યા હરિ પ્રેમે ભર્યા;
બુદ્ધિ કરીને અમ સહુને વર્યા, તાપ અમારા પેરપેરના હર્યા. ૧

ઢાળ

હર્યા તાપ અનંત રૂપે, ઘણે રંગે રમાડીઆં;
સુરનર મુનિજન માંહે ઉદ્ધવ, અમો ભલાં ભવાડીઆં. ૨
તેણે કાળે જે હવું, અમો કહી ન શકું તેટલું;
મધુવન અતિ વિરાજીઉં, વૈકુંઠ કોટિયે ભલું. ૩
વળી વળી છે તે કયમ કહું, પછે જળતણી ક્રીડા કરી;
બ્રહ્મચર્યણી વને રાખી, પ્રાતે ઘેર ગઈ સુંદરી. ૪

પ્રાકૃતની પેરે અંગે મારે, પોઢતા નિદ્રા ભર્યા;
ઉદ્ધવજી અમ સાથે કૃષ્ણજીએ, ભાવ પેરપેરના કર્યા. ૫

કડવું ૩૪ મું–દેશી ચાલતી

આ જુઓને ઉદ્ધવ ગતિ ગબડી તણી, ધાગડ ધૂની ખાંત હુતી ઘણી;
અહિં અમો રમીઆં આંખ મીંચામણી, ભાત લઈ આવ્યાં અહિં અમો હરિ ભણી. ૧

ઊથલો

હરિ ભણી લાવ્યાં કરમલો, અમ માંહે બેઠી જમતો;
તે મદે માતો કંઠે લાતો, રંગે રાતો રમતો. ૨
વળી તેણુ વાતો ગીત ગાતો, નૃત્ય કરતો માંહિ વળી;
મળી ભાકુ ગામડે એ, દડૂલે રમતો વળી. ૩
મહાવિદ્યા મળી રમતો, મેઘની પેર ગાજતો;
કપિતણી પેર ફાળ ભરતો, ગોપમાંહે વિરાજતો. ૪
અહીં બર્ઈ ગુંજા શીશ ધરતો, થાત શોભા અતિઘણી;
નટવેશ ધરતો વિચરતો, વળી રમત એની છે ઘણી. ૫

કડવું ૩૫ મું–દેશી ચાલતી

તસ્કર થઈને વ્યોમ પધારીઓ, શ્રીકૃષ્ણે તે મરડી મારીઓ;
શૃંગ ધરીને અરિષ્ટ સંહારીઓ, કેશી સરખો દુષ્ટ વિડારીઓ. ૧

ઊથલો

વિડારીઆ એણે દુષ્ટ કોટી, વાત મોટી હરિતણી;
દેખાડીઉં વૈકુંઠ અમને, દયા કરતો અતિઘણી. ૨
મૃત્તિકામિશે વદનમાહે, ચૌદ લોક પ્રકાશતો;
એના જન્મથી જાતાં લગે, અદ્‌ભુત ઉચ્છવ અહિં હતો. ૩
એકવાર નારદ આવીઆ, કાંઈ વાત હરિ સાથે કરી;
તેણે સમે તત્કાળ સાંઝે, અક્રૂર આવ્યો રથ જોતરી. ૪
પ્રાણ અમારા લઈ ગયો, અમો પરવર્યા બહુ વારીઆં;
તેણે કાળે એવુ ભાખતાં, અક્રૂર લેઇ પધારીઆ. ૫

કડવું ૩૬ મું–દેશી ચાલતી

પલવટ વાળી અમો પૂંઠે પળી, જીવન જાતાં થઈ અતિ આકળી;
બોલે પ્રભુને અમો પાછી વળી, શુદ્ધિ તો હરિની તમથી સાંભળી. ૧

ઉથલો

સાંભળી સંતોષ નોહે, મંછ્યા વિન મન નવ ઠરે;
કહે ગોપી ઉદ્ધવને તવ, અસમઘાં આંસૂ ખરે. ૨
અક્રૂર ને તમ વચ્ચે ઉદ્ધવ, વિગત તો દેખું ઘણી;
સગપણ છે કાંઈ વેગળું, પણ સહજ બુદ્ધિ આંપાપણી.* ૩
દઢ બુદ્ધિ સખિયો તમતણી, હવે શીખ દ્યો મુને ચાલવા;
સમર્થ તેણે સમે ન દીસે, વદને વાણી બોલવા. ૪
અતિ પ્રેમે ઉદ્ધવ પૂછ્યા, પછે નંદાદિક નમીઆં વળી;
કહે ગોપી લાજ લોપી, ઉદ્ધવને પૂંઠે પળી. ૫

કડવું ૩૭ મું–રાગ મેવાડો

ઉદ્ધવ સાથે એક સંદેશડો, કહાવે ગોકુળનીરે નાર;
કીયા દિવસનાં શ્રીહરિ રૂશણાં, ધરી રહ્યા હ્રદય મુઝાર. ૧
એકવાર આવો આણે નેસડે, ગોકુળ પોતાનું જાણિ;
નાવો તો નંદજીની આણ્ય, વ્રજને તું ધન ધન પ્રાણ.
એકવાર આવો આણે નેસડે. ૨
કોકેરાંરે સ્વામી અમો કોતણાં, કોણ કરે અમારી સાર;
ધણી વિનારે જ્યમ ત્યાં ધલહરાં, ત્યમ તુજ વિના વ્રજનાર.
એકવાર આવો. ૩
વ્રજને કાજે ગિરિ તે કર ધર્યો, પાવક પીધો દ્યવાર;
બેહેંદેના પ્રભુને કેહજો એટલું, ગોકુળને તારો આધાર.
એકવાર આવો. ૪

(દેશી ચાલતી)

ઉદ્ધવ કહેજો હરિને એટલું, દુખ દઈ ગયા છો સાગર જેટલું;
વળી વિનવજો જાણો તેટલું, કહેજો હરિને કીધું અતિ ભલું. ૧

ઉથલો

ભલું હવું જે ભરમ ભાગ્યો, હેજ જાણ્યું હરિ તણું;
ઉદ્ધવજી તમો સાંભળો, એ થોડા માંહે છે ઘણું. ૨
પ્રાણ અમારા હરિ કને, અમો લબ્ધ આશાએ જીવતાં;
વિસાર્† સો તન છૂટશે, હો ઉદ્ધવજી તમને જતાં. ૩

* અર્થાત્ આપઆપણી. † સો વસા.

કર્મને વશ દેહિ છે તે, ભોગવ્યા વિન ક્યમ પડે;
એકવાર હરિ જો મોકલો, ઉદ્ધવજી આણે નેસડે. ૪
પ્રીત હોય જ્યાં જેટલી, હરિ રૂશણું ત્યાં તેટલું;
અધક્ષણ સુખ નહિ કૃષ્ણ પાખે, ઉદ્ધવ કહેજો હરિને એટલું. ૫

કડવું ૩૮ મું–(દેશી ચાલતી)

મધુકર મોહ્યો મધુવને શાભણી, કમલી અનુપમ વ્રજ હૂતી ઘણી;
પેર ન જાણી અમોએ હરિતણી, વળી વળી વિલપે વિરહે વિરહિણી. ૧

ઊથલો

વિરહિણી ઉર કામ પીડે, હરજી હૈયે જાણજો;
દુઃખે દાધી દામણી, અમ ઉપર કરુણા આણજો. ૨
યૌવન જાએ જૂનું થાએ, હાણ મોટી અમને;
ઉદ્ધવજી હવે લાજ મૂકી, આજ કહું છું તમને. ૩
યૌવન જાય ને નાથ ન મળે, તે અમો ન શકું ખમી;
ગુણ અમારી કૂપ છાયા, કૂવામાંહે વીસમી. ૪
અવસર ચૂક્યો મેહુલો, તે વાત શી વૂઠ્યા તણી;
યૌવન જઈ શિર શ્વેત થાયે, તે વારે આવજો ગોકુળ ભણી. ૫

કડવું ૩૯ મું–દેશી ચાલતી

રખે કાંઈ કહેતાં ઉદ્ધવ વીસરે, તૃપ્તિ ન પામે નયણે જળ ઝરે;
અન્યો અન્યે ગન સહેતાં કરે, શુદ્ધિવિન શ્યામા સહુએ ઊચરે. ૧

ઊથલો

ઉચરે જે વતી અમારી, સાંધ દેજો નાથને;
ઉદ્ધવ નયણે નીર પૂરે, વળી નમે વ્રજ સાથને. ૨
આજ્ઞા માગી વળ્યા ઉદ્ધવ, સખી સર્વ સુની થઈ;
મધુપુરે જઈ મહારાજને, ઉદ્ધવે શુદ્ધ સઘળી કહી. ૩
ઉદ્ધવ કહે મુજ એક રસના, અંહથી ન શકું કહી;
ગોપિકાનો પ્રેમ કહેવા, શેષ તો સમરથ નહીં. ૪
વ્રજનારની વાણી સુણી, શ્રીકૃષ્ણ વળતા ઊચરે;
કુરુક્ષેત્રમાંહે મળશું ઉદ્ધવ, ગોપિ કેમ ન વીસરે. ૫

કડવું ૪૦ મું–દેશી ચાલતી

ઉદ્ધવ સાથે સખિયે કહાવીઉં, શ્રીકૃષ્ણજીને મન તે ભાવીઉં;
કુરુક્ષેત્રમાં ત્યાં સહુ આવીઉં, ગોપી કેરૂં મંન મનાવીઉં. ૧

ઢાળ

મનાવ્યું મન મંદધીનું, રાંક જે રગતાં ઘણું;
ચક્ષુરહિત અનુદિન કથા કરવા, કોડ ભ્રમરગીતા તણું. ૨
અર્થ હું એકે ન જાણું, પ્રભુએ કહેવરાવ્યું તે કહ્યું;
નર નાર ગાયે સાંભળે જે, તેનું કુળ પાવન થયું. ૩
સંવત (૧૬૦૯) સોળનવોતરો, વૈશાખ શુદ એકાદશી;
સોમવારે ગ્રંથ પહોત્યો, હરિકથા મોરે મન વશી. ૪
કવિજન કેરૂં કષ્ટ ભાગ્યું, ચિંતામણિ કરી આપીઉં;
મહીદાસ સુત બહેદે કહે, કૃપા કરી શ્રીહરિ કહાવીઉં. ૫

પદ રાગ વસંત (૧૨)

સંવાદ ગોપી ઉદ્ધવતણો, જેનું ભાગ્ય હોય તે શે ન ભણો;
ભણો નહિ તો પ્રેમે સાંભળો, સાંભળતાં રસ છે અતિ ઘણો;
રઢિયાળો રાસ સોહામણો, મુખ મંડન શ્રીહરિતણો. ૧
હીર સખર દોરી વણી, વિદ્યા મુગતે કાધી ઘણી;
વચવચમાં રચના છે ઘણી, રચી રચના ભ્રમરગીતા તણી. ૨
બસેં બ્યાસી પદ બાર રાગ, મૂક્યા એકાદશ જોઈ ભાગ;
ચાળીશે કડવે સમ વિભાગ, ફળ ગાતાં બહેદે કહે કોટિયાગ. ૩

•

ભ્રમરગીતા સમાપ્ત

વલ્લભ ભટ્ટ

—∞—

એ કવિએ ગુજરાતી કવિતામાં પહેલા ગરબા ગરબી દાખલ કીધાં છે.

શણગારનો ગરબો

પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને, પાયે નમું રે લોલ;
દીન જાણિ વાણિ દીજીએ, કહું સમું રે લોલ. ૧
સરસ્વતી તણાં ચરણ, પ્રતાપથી રે લોલ;
નવે નીધ રીધ સીધ, આપો આપથી રે લોલ. ૨
કરું ગાન ધરું ધ્યાન, બહુચરાતણું રે લોલ;
કરો સાર વાર વાર શું, કહું ઘણું રે લોલ. ૩
આજ બહુચરાજિ માત, ગરબે રમે રે લોલ;
સુરનર મુનિવરે, સર્વને ગમે રે લોલ. ૪
માજી રૂપ રાધિકાથકી, ઘણું બણી રે લોલ;
કોટિ કામ શશિ સૂર્યની, છબી હણી રે લોલ. ૫
રાત રોહિણી રંભાદે, આદિ સુંદરી રે લોલ;
પલક પલવટે ઉમા રમા, પુરંદરી રે લોલ. ૬
વેણુ વાસુકી સરીખી, શિશ રાજતી રે લોલ;
ક્ષુદ્ર ઘંટ ગોફણા ને, મધ્ય ગાજતી રે લોલ. ૭
ભરી માંગ મુગતા તે, મહા મૂલ્યની રે લોલ;
રાજે રાખડી રુડી તે, રત્ન તુલ્યની રે લોલ. ૮
ફુલી એટલી સેંથો ભર્યો, સમો પજો રે લોલ;
ચાક ચમરીશું ચોટલો, કટી અજો રે લોલ. ૯
સ્વરણ સિંદૂર આકાર, સર્વ સીપના રે લોલ;
સોળ શોભિતા શણગાર, સર્વ નીપના રે લોલ. ૧૦
કાને વાળિયો જડાવ, ઝાલ ઝુમખા રે લોલ;
જોતિ મોતિયે પરોવ્યાં, લુંબે લુંમખા રે લોલ. ૧૧
સોના સાંકળી સરી, શિક્કા—જડામણી રે લોલ;
કોર તોરણ મોતિની, દિસે દામણી રે લોલ. ૧૨
તેજ શું કહું તાટંકતણે, લોલકે રે લોલ;
કળાફુલ જડ્યા નંગ, તે અમૂલકે રે લોલ. ૧૩

અર્ધચંદ્રમાં કપોળ, શું કહું કથીરે લોલ;
ચૌદ ભુવનમાંહી બહુચરા, સમુ નથીરે લોલ. ૧૪
ભાલ લાલ આડ કુમકુમની, રાતડીરે લોલ;
તપે ટીલડી કહી ન જાયે, વાતડીરે લોલ. ૧૫
ત્રિપૂટી મધ્યે સિંદૂરની, બીંદી કરીરે લોલ;
ચોખ્ખા ચોખલા કપોળ, લોલશું ભરીરે લોલ. ૧૬
ભ્રુકુટી કમાન કાન, કોરશું અડીરે લોલ;
કીર નાસિકા વિદેહિ, કરે તે ઘડીરે લોલ. ૧૭
આંખ ઉપમાને નાવે, કોઈ પલવટેરે લોલ;
વરણુ વરણવું જે અન્ય, ઉપમા ઘટેરે લોલ. ૧૮
પદ્મ દીપક તારાના, તેજ સર્વ ગળ્યાંરે લોલ;
મીન ખંજન મૃગ માન, મૂકિને પળ્યાંરે લોલ. ૧૯
લક્ષ લક્ષ કાંતિ તિલકની, લીલા જુવેરે લોલ;
ગોરા ગાલમાં ત્રિલોક મોહ્યાં, તાણુવેરે લોલ. ૨૦
મોહરૂપ ધર્યું બહુચરાજિ, બાળિયેરે લોલ;
ગ્રહ ચાર રહ્યા નવેસરની, વાળિયેરે લોલ. ૨૧
ગુરુ હેમ લાલ ભોમ, ભૃગુ મુક્તામારે લોલ;
શનિ કીકિયે જોતાં, જણાય જુક્તમાંરે લોલ. ૨૨
અધર બિંબ કે પ્રવાળ, લાલમાં મળીરે લોલ;
દંતપંક્તિ જુક્તિ દાડમ, કેરી કળીરે લોલ. ૨૩
ચળકે ચૂનિયો જડાવ, ભાવ રેખમાંરે લોલ;
વદન નિરખતાં ન આવે, મીન મેખમાંરે લોલ. ૨૪
હાવ ભાવશું કટાક્ષ, નેન સેનનુંરે લોલ;
ચિબુક ચારુ વીચ ઈંદુ, બિંદુ મેનનુંરે લોલ. ૨૫
કંઠ કોકિલા કપોત, જોત પોતનીરે લોલ;
ભાનુ જુક્તિને પ્રમાણુ, તે ઉદ્યોતનીરે લોલ. ૨૬
કોટે ચીનમાળા ચપકળી, ચમકતીરે લોલ;
ધણી ઘૂઘરી અરીસે, દિસે ધમકતીરે લોલ. ૨૭
ગળે ઘરેણાં થાં ઘણુયાં, ઘઘુંબલેરે લોલ;
કનક સાંકળા તુશી દોરે, ને ઝૂમણેરે લોલ. ૨૮

હિરા સાંકળી પોચીની, સેર ચારનીરે લોલ;
મુક્તામાળા તે એકાવળના, હારનીરે લોલ. ૨૯
બે હમેલમાં હિરાના, ઝબકારડારે લોલ;
પારિજાતક મંદારકેરા, હારડારે લોલ. ૩૦
બાહુદંડ જુગમ સુંડ, સરખા સહીરે લોલ;
હાથ હાથની હાથેળિયે, મથ્યાં મહીરે લોલ. ૩૧
અતિ અદ્‌ભુત અંગુઠા, સંગ આંગળીરે લોલ;
અનુમાનમાં આવે તે, મગની ફળીરે લોલ. ૩૨
વીશ નખ રાત દિવસે, તારા તપેરે લોલ;
અન્ય ઉપમાનો અર્થ, વ્યર્થમાં ખપેરે લોલ. ૩૩
બાંહે બાજુબંધ બેરખા ને, ફૂમતાંરે લોલ;
બાંધ્યા બાદલા બન્યા રહ્યા, ઝૂમતાંરે લોલ. ૩૪
પાણ્ચુ ચુડલો પ્રમાણ, ચતુર રંગનોરે લોલ;
અતિ અરુણ તરુણ દંત, તે મતંગનોરે લોલ. ૩૫
બાહુ કોરમાં જડાવ, લાલ લંકણીરે લોલ;
મધ્ય માણેક હિરાની, હાથ કંકણીરે લોલ. ૩૬
હાથે પોચિયાં જવાળી, ભાળિ ઠંગણીરે લોલ;
છલા છાપ આરશી, અતિ સુચંગનીરે લોલ. ૩૭
ઊર ઓપતું રસાળ, તે વિશાળનુંરે લોલ;
કમળ કોશકુચ અગ્રમાં, મરાળશુંરે લોલ. ૩૮
કંચુકી કનક તાર, હારશું બનીરે લોલ;
સુતાચંદન ચરચીત, શોભે શોભતીરે લોલ. ૩૯
લેંધો લાલનો પેર્યો તે, રંગ જૂજવેરે લોલ;
કસબ કોર જોર સાળુ, કશુંબે ચુવેરે લોલ. ૪૦
પેટ પોયણી પ્રમાણ, ક્ષીણ લ્હેકણીરે લોલ;
સજી મેખળા રસાળ, કશી કિંકણીરે લોલ. ૪૧
ઉદર ઉપર તે ત્રીવળી, વળી રહીરે લોલ;
ગિરિશ્વેત દેહ મધ્ય, ત્રિવેણી વહીરે લોલ. ૪૨
નાભિ કોમળ કૂવો, કર્યો સુમારનોરે લોલ;
ભર્યો વારિ તે અખૂટ, ઇંદુસારનોરે લોલ. ૪૩

કંઠ હેઠ ઉંડ વાસો તે, એકત્ર છેરે લોલ;
અધો મૂખનું અખંડ, કેળ પત્ર છેરે લોલ. ૪૪
કટી કેસરી હરિ, નિતંબ દળીરે લોલ;
જંઘા જુગમ તે અધો મુખે, છે કદળીરે લોલ. ૪૫
ચારુ ચરણમાં ચિત્ર લખ્યાં, । લોલ;
પગ આંગળાં વળ્યાં, ચંપા કળી જચારે લોલ. ૪૬
ભરી જાવક કટોરિ હેમ, નાનિયોરે લોલ;
ઈંદુ બિમ્બને આકારે, એડિ પાનિયોરે લોલ. ૪૭
જેહર લંઘર તોડાલે, ઘૂઘરી તળેરે લોલ;
પાગે નેપુર ને વીછુવે, મુનિ ચળેરે લોલ. ૪૮
નયણે કાજળ સાર્યાં તે, કુમકુમ રોળશુંરે લોલ;
મંદ હાસ્ય કરે મુખ ભર્યાં, તંબોળશુંરે લોલ. ૪૯
હરી દાઠ આઠ આઠ, સખી સંગમાંરે લોલ;
બાળી બહુચરા કલોલ, કરે રંગમાંરે લોલ. ૫૦
કરે ગાન તાન પાન-પાત્ર હાથમાંરે લોલ;
રમે રમક ઝમક ઠમક, સખી સાથમાંરે લોલ. ૫૧
દંત ઘૂઘટ ગ્રહી રહી, રસાળિયોરે લોલ;
એક એકથી લે હાથોહાથ, તાળિયોરે લોલ. ૫૨
કેશપાસ કશી વાળિયા, અંબોડલારે લોલ;
ફેર. ફુદડી ફરે ને લે, હંબોડલારે લોલ. ૫૩
એ અખંડ ખેલ ખેલે, બાળિ બહુચરીરે લોલ;
ત્રણે દેવ લે છે વારણાં, ફરી ફરીરે લોલ. ૫૪
વિષ્ણુ વાંસળી વગાડે, શબ્દ નાદશુંરે લોલ;
ડાક વગાડે મહાદેવ, મરજાદશુંરે લોલ. ૫૫
ધરી પાણિ પોથિયો, તે મહા મૂતમાંરે લોલ;
બ્રહ્મા વેદ ભણે મૂખ, ચારે ધૂનમાંરે લોલ. ૫૬
પુષ્પ ચંદન વરસાવે, વળી દેવતારે લોલ;
અઠ્યાશી-સહસ્ર ઋષિ, ચરણ સેવતારે લોલ. ૫૭
ગિરિશ્વેત તજી સેવક, કાજે ધશીરે લોલ;
કળિ કાળમાં ચુંવાળમાં, આવી વસીરે લોલ. ૫૮

ભૂર શું લહે ભવાનીકેરા, ભેદનેરે લોલ;
આદ્ય અંત એ અગમ્ય, વાદ વેદનેરે લોલ. ૫૯
આ અખંડ ગરબો ગાય, જે કોઈ માનવીરે લોલ;
ચરણુ ચરણુને ઉચારે, સ્નાન જાહ્નવીરે લોલ. ૬૦
નવે નિદ્ધ રિદ્ધ લીજીએ, ઓવારણુંરે લોલ;
દેવી વાંઝિયાં બંધાવે, દ્વાર પારણુંરે લોલ. ૬૧
મન મોઘાં ગોખ ચાચર, સોહામણેરે લોલ;
ભટ વલ્લભ મેવાડે, માને ભામણેરે લોલ. ૬૨

કળિકાળનો ગરબો

પરમેશ્વરીન પાયે પડી હો બહુચરી, કહું કળિજુગનાં કર્મ;
અકલ નથી કાંઈ એવડી હો બહુચરી, શક્તિ રાખજો શર્મ. ૧
જીવનું જીવન તું જડી હો બહુચરી, મૂરખ નવ લે મર્મ;
અવતારીને આ ઘડી હો બહુચરી, આદ્યજિયે રાખ્યા ધર્મ. ૨
આ દિન દુઃખ દેખડાવિયાં હો બહુચરી, જનમી કીધા જોખ;
સમે સરવ સપડાવિયાં હો બહુચરી, ગુણુવંત કીધા ગોખ. ૩
હવે હૈયું નથિ ચાલતું હો બહુચરી, કઠણુ જ આવ્યો કાળ;
તું વિના કો નથિ ચાલતું હો બહુચરી, પ્રજા થઈ પિંડપાળ. ૪
કળિજુગ આવ્યો કોપતો હો બહુચરી, કરવા શુભ સહાર;
લાજ મર્યાદા લોપતો હો બહુચરી, ભ્રષ્ટ કર્યો આચાર. ૫
દુર્મતિ દીધી દેશને હો બહુચરી, સુમતિ કરાવી તાજ;
વિપરીત ધારી વેશને હો બહુચરી, કળી કરે છે રાજ. ૬
પ્રથમ પહાણુ વરસાવિયા હો બહુચરી, પછે પૃથ્વી કુઆઈ;
કાળે દુકાળે આવિયા હો બહુચરી, પ્રજા ન ઓછે કાંઈ. ૭
કુમારગ સૌ ઉલટે હો બહુચરી, તજી સુમારગ પંથ;
રહે કુકર્મ કુગે ઘટે હો બહુચરી, અગે ન આવે અંત. ૮
મહાજન મોટા મહેશ્વરી હો બહુચરી, માને બધા માનંત;
ત્રુઠ્યા દેખીને તપેશ્વરી હો બહુચરી, જાત ન જાણી ચંત. ૯
ગૌબ્રાહ્મણુ સેવા તજી હો બહુચરી, જોગી જતિને ધાય;
હાણુ હોય નવ લે હજી હો બહુચરી, લક્ષ્મી લહેર જાય. ૧૦
કથા કહે કુપાત્રને હો બહુચરી, ગમે જોષીના જોશ;
જોડું તજી જાય જાતરે હો બહુચરી, દિલમાં ન ગણે દોષ. ૧૧

ઉંચ નીચ એકઠા મળિ હો બહુચરી, બેસે બહુ એકાંત;
માને મનમાની રળિ હો બહુચરી, જાણી ન આણે ભ્રાંત. ૧૨
હિંદુ તરકમાં એહવી હો બહુચરી, સમજ્યા સારોધાર;
જાત ન જાણી જૂજવી હો બહુચરી, વરત્યો એકાકાર. ૧૩
ધર્મ ગયો ધરણી ધશી હો બહુચરી, પુણ્ય ગયું પાતાળ;
પાપ રહ્યું સઘળે વસી હો બહુચરી, નર નારી વૃદ્ધ બાળ. ૧૪
દયા દેવ લોકે ગઈ હો બહુચરી, દિસે નહીં લવલેશ;
કૂડાં કર્મ કરે કંઈ હો બહુચરી, અવર ન દે ઉપદેશ. ૧૫
સત્ય રહ્યું સંતાઇને હો બહુચરી, સૂઝે નહીં સ્વલ્પ માત્ર;
ઘટમાં રહ્યું ઘુંટાઇને હો બહુચરી, કળિયે કિધાં કુપાત્ર. ૧૬
શત્રુ સગાં સંસારમાં હો બહુચરી, વધ્યું વાલામાં વેર;
અવલોકો આ વારમાં હો બહુચરી, કળિ કરાવે કેર. ૧૭
પ્રીતની રીત બધી ઘટી હો બહુચરી, સ્વારથીયો થયો સ્નેહ;
માયા મનમાંથી મટી હો બહુચરી, તુરત દગો દે તેહ. ૧૮
વ્યભિચારી વાધ્યા ઘણા હો બહુચરી, કુળમાં ન ગણે કોય;
માહામાં ન મુકી મણા હો બહુચરી, હદ હળાહળ હોય. ૧૯
કુળવધુ કંઈ કુટિલા થઈ હો બહુચરી, ગણે ન ગુરુજન લાજ;
પૈસે પરપુરુષે ગઈ હો બહુચરી, પ્રગટ પેખતાં આજ. ૨૦
અણુઘટતું અવલોકિયે હો બહુચરી, ઘટે તે ઘટતું સર્વ;
કેમ કાર કોઇને ટોકિયે હો બહુચરી, પ્રજા પૂર્વનું પર્વ. ૨૧
વય વિના વનિતા વેષમાં હો બહુચરી, ગર્ભ જ ધરે અનેક;
દશ દિવસ દાખ્યું દેશમાં હો બહુચરી, વાધ્યો વિષય વશેક. ૨૨
લક્ષણ લઘુતાનાં વધ્યાં હો બહુચરી, તુચ્છ તરુફળ થાય;
નદિયે નીર બધે ઘટ્યાં હો બહુચરી, આયુષ્ય અલ્પ ઉપાય. ૨૩
સંવત સત્તર સત્યાશિએ હો બહુચરી, સૃષ્ટિ તજાવ્યું સત્ય;
અકળાવ્યા અઠ્ઠાશિયે હો બહુચરી, વિધવિધ પડી વિપત્ય. ૨૪
અકરાકેર અતિ થયું હો બહુચરી, માકા ચુક્યા મેહ;
દેવત દુનિયાનું ગયું હો બહુચરી, દુર્બળ દીસે તેહ. ૨૫
વિત્ત વિના વસુધા કરી હો બહુચરી, રસ કસ ન રહ્યો રેષ;
અમૃતતા અળગી ધરી હો બહુચરી, સ્વાદ ન પામે શેષ. ૨૬
અન્ન અતિ મોઘાં હુવે હો બહુચરી, અધર્મ વાધ્યો અસાધ્ય;
કો કોની કરણી જુવે હો બહુચરી, એકથકી એક અગાધ. ૨૭

ઉદર થકી ઉપજાવિયાં હો બહુચરી, ઉભયતણો જે અંશ;
તે તન પેટ તજાવિયાં હો બહુચરી, વિક્રય કીધો વંશ. ૨૮
નિર્મળ જનમન નિરતર્યું હો બહુચરી, એજ અધિક ઉતપાત;
વિશ્વ બાધામાં વિસ્તર્યું હો બહુચરી, વિશ્વાસીશું ઘાત. ૨૯
આપી થાપણુ ઓળવે હો બહુચરી, જુઠા ખાયે સમ;
ભરમે ભુરને ભોળવે હો બહુચરી, કુડાં કરે સૌ કર્મ. ૩૦
આપી સુકૃત આપનું હો બહુચરી, લક્ષ્મીથી લલચાય;
જે ધન જોયું પાપનું હો બહુચરી, તે ધન તેમ વવરાય. ૩૧
જે હાકેમ રક્ષા કરે હો બહુચરી, જાય તે હાકેમ હાડ;
અવળું આ જુગ આચરે હો બહુચરી, ખેતર ખાયે વાડ. ૩૨
ચોર ચાડિયા તેવડે હો બહુચરી, નગર થયું નિર્ધન;
ત્રાહિ ત્રાહિ તણિ પડે હો બહુચરી, રાત દિવસ અનુદીન. ૩૩
માણુસ જ્યાં ઘણાં મુવાં હો બહુચરી, પરાં શહેર નદી પાર;
કહિ મંદિર ખાલી હુવાં હો બહુચરી, ભૂ પાસે ભયંકાર. ૩૪
દેહ ધારી દુખિયા થકી હો બહુચરી, દયા ન આણો મન;
દિન દિન દુકૃનતા થકી હો બહુચરી, કાષ્ઠ થયાં વન વન. ૩૫
છળ છળભેદ ન છુટિયે હો બહુચરી, પ્રસર્યો બહુ જ પ્રપંચ;
ખૂટ્યામાં નવ ખૂટિયે હો બહુચરી, ખરું ન રાખ્યું રંચ. ૩૬
વાંક વિધાતાનો નથી હો બહુચરી, વાવ્યું તેમ લણાય;
આપ ન જાણ્યું આપથી હો બહુચરી, ભુંડે ભલું કેમ થાય. ૩૭
નવ દીઠું નવ સાંભળ્યું હો બહુચરી, આ દુઃખ દુનિયા માંય;
પાપ પ્રજાજનનું મળ્યું હો બહુચરી, કહો જે કહિયે કયાંય. ૩૮
ભૂતળ ભુર દેવે નહી હો બહુચરી, સુરપુર કર્યાં પ્રયાણ;
હાજરાહજુર તમે છો અહીં હો બહુચરી, પુરુષ નમ્યા પરમાણ. ૩૯
અપલક્ષણ સંસારમાં હો બહુચરી, લોક વાળી લીક;
અરજ સુણી આ વારમાં હો બહુચરી, બહુચર ભાંગો બીક. ૪૦
ઈંદ્ર આદિ બધા દેવનાં હો બહુચરી, કંઈ કંઈ કાપ્યાં કષ્ટ;
નીર મોભે ગયાં નેવનાં હો બહુચરી, શક્તિ રાખજો સ્પષ્ટ. ૪૧
મહાકાળી મહાકાળમાં હો બહુચરી, સુણી કરો છો સાર;
તે બળ બહુચર બાળમાં હો બહુચરી, ઉગારો આ વાર. ૪૨
હદ વળી હવે શું જુઓ હો બહુચરી, પાપે પૃથ્વી ખવાય;
સર્વનું સોમપણું ખુવો હો બહુચરી, પુણ્યે પાપ પળાય. ૪૩

કોઇક સાધુને સતે હો બહુચરી, શંખલપુરથી જાગ;
છેક વળે છે તું છતે હો બહુચરી, હોલવ બળતી આગ. ૪૪
ત્રાણ કરો ત્રિપુરેશ્વરી હો બહુચરી, તમો તમ સામુ જોઈ;
પ્રીત કરો પરમેશ્વરી હો બહુચરી, ખરી આળસને ખોઈ. ૪૫
સરજ્યાં સર્વે શક્તનાં હો બહુચરી, સુરનર જાયા જેહ;
છોરુ જનેતા જગતનાં હો બહુચરી, છોરુને નવ દો છેહ. ૪૬
ઉછેરીને ન ઉશેટિયે હો બહુચરી, કોઈ પ્રજા હોય પેટ;
વિષમ વેળામાં વેડિયે હો બહુચરી, મા નહિ છૂટો નેટ. ૪૭
પાળ્યાં ત્યાં લગિ પોખિએ હો બહુચરી, પેટ તણી પરજાય;
સમર્થ લગિ સંતોખિયે હો બહુચરી, મહેરમાં ન કરો મણાય. ૪૮
ઘણી ગઈ થોડી રહી હો બહુચરી, તેમાં નિત્ય ઘટાય;
બાળિયે નહિ બાંહે ગ્રહી હો બહુચરી, પાર કરો પ્રભુતાય. ૪૯
નજર કરો નવ્યાશિયે હો બહુચરી, નગર કરો સરદાર;
વિશ્વ અવાસે વાસિયે હો બહુચરી, પરાં શહેર નદિપાર. ૫૦
મ્હો માગ્યા મેહ મોકલો હો બહુચરી, ખટ રસ નાવે ખોટ;
સર્વતણા હરિ શોક લ્યો હો બહુચરી, કરુણા કીજે કોટ. ૫૧
કામદુધા થઈ દૂજિયે હો બહુચરી, સુખ પામે સંસાર;
સમ ખાતામાં સૂજિયે હો બહુચરી, નોધારાં આધાર. ૫૨
ભૂતળ ભુરને દીજિયે હો બહુચરી, ભાત ભાત રસ ભોગ;
લાડ લડાવી લીજિયે હો બહુચરી, ભર્યા ટળે વિજોગ. ૫૩
આઈઅમિ છાંટો નાંખીએ હો બહુચરી, છોરું ઢોરું ને ગ્રામ;
ભગવતિ ભવમાં ભાખિયે હો બહુચરી, સમરયા પૂરો કામ. ૫૪
નઉવેયકી નારાયણી હો બહુચરી, દેશમાં દો નવનિદ્ધ;
દેવી સદા દુખદાયિણી હો બહુચરી, પરમેશ્વરી પ્રસિદ્ધ. ૫૫
ગરબો સુણી કળિકાળનો હો બહુચરી, જથા શક્તિ દે દાન;
પરતો બહુચર બાળનો હો બહુચરી, પામે ધન સંતાન. ૫૬
વરણુ અધિકાર વેદમાં હો બહુચરી, ભગવતિ બ્રહ્માણિ એક;
ઉચ્ચર્યાં અધિક ઉમેદમાં હો બહુચરી, ત્રિપુરા ન તજો ટેક. ૫૭
તમે છો ત્રિભુવનનાં પતિ હો બહુચરી, સૂર સુરેશ સમાન;
વલ્લભ ગુલામની વિનતિ હો બહુચરી, સુણજો સઘળી કાન. ૫૮

રત્નો

આ ભાવસાર ખેડાનો હતો-એની કવિતા રત્ન
જેવી ઝબકારો મારી રહી છે

મહિના

સાખી

કારતક રસની કુંપળી, નયણામાં ઝળકાય;
અંગ સમારે રાધિકા, મન્મથ રહ્યો શોભાય. ૧
કારતકે કંથ મેલી ગયા, સાંભળ સૈયર વાત;
ગોકુળનીરે ગોવાલણી, ઘસવા લાગીરે હાથ. ૨
વાયદા ઉપર વધતા ગયા, દિવસ ગણુતારે માસ;
અમોરે વિશ્વાસે વળગી રહ્યાં, મોહન મળવાની આશ. ૩
સગરિ સહોદર છે ઘણાં, નાથવિનારે શી નાર?
બળરે કરી નવ બોલિયે, મસ્તક નહિરે મોરાર. ૪
અમોરે મળતાં શું મળી ગયાં, બાકી રાખ્યું ન કાંય;
કહેવા સરખું રહ્યું નહીં, જાણે જાદવરાય. ૫
પૂર્વનિ પ્રીત સંભારિયે, જાણુ પોતાની દાસ;
રત્નના સ્વામીરે શામળા, પૂરો અબળાની આશ. ૬
ઓધવજીરે · સંદેશડો, કહેજો મથુરા મોઝાર;
જેરે દહાડાના ગયા નાથજી, ઝુરે વ્રજની નાર. ઓધવજીરે. ૭

સાખી

માગશર મન મેગળ થયો, ઉપર નહીં ભરથાર;
મધુપુરમાં વાસો વસ્યો, અંકુશનો દેનાર. ૧
માગશર મહિનો આવિયો, નાવ્યા નંદકુમાર;
સંભારતાં સાસો પડે, આંખે આંસુની ધાર. ૨
આશા ઉમેદે અવતર્યાં, અબળાનો અવતાર;
કહોને અમે કેમ કીજિયે, મેલી ગયારે મોરાર. ૩

પ્રથમ તો મધુકર મોકલ્યો, વ્હાલે કાવ્યો છે જોગ;
આપણુ અબળાને એ ઘટે, જો જો કરમના ભોગ. ४
ઘરમાં તે હળવી હું પડી, બહાર નવ રે બોલાય;
કૂવા તે કરી છાંયડી, કુવામાં રે સમાય. ५
મળતાં મોટમ નવ રાખિયે, આવો શ્રી ભગવાન;
રત્નાના સ્વામી રે શામળા, દોને દરશન દાન. ઓધવજીરે. ६

સાખી

પોષે તો પરવશ પડી, ત્રેહ વ્યાપ્યો અતિ અંગ;
ઓષડ ગુણ લાગ્યો નહીં, ડશિયો શ્યામ ભૂજંગ. १
પોષે તે પહેલા પૂરમાં, જોબન બાળેરે વેષ;
પૂરણ પાપ તેનાં મળ્યાં, જેનો પિયુ પરદેશ. २
આછી પટોળીરે ઓઢવા, શિયાળાનીરે ટાઢ;
પાંચ પહોરની રાતડી, વ્હાલે કીધી છે રાઢ. ३
સાંજ સંજોગે સૌ મળ્યાં, જુવે વાલાની વાટ;
વિસાર્યા કેમ વિસરે, ઉભા જમુનાને ઘાટ. ४
ઘણુંરે ગાઢું કરી રાખિયે, હૈડું નવ રહે હાથ;
પ્રીત કરી કેમ પરહર્યો, નાવ્યા નગણા રે નાથ. ५
બળતી બોલું છું હું હવે, રખે રાખતા રીશ;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, પાયે નામું છું શીશ. ઓધવજીરે. ६

સાખી

મહા મહીને મન માહરું, આકુળ વ્યાકુળ થાય;
રુવે વિજોગણ રાધિકા, એકે ન સૂઝે ઉપાય. १
હરિ હરિ શે નવ આવિયા, આવ્યો મકર માસ;
ભાગ્ય વિના કેમ પામિયે, વ્હાલાજીનો વિલાસ. २
કુબજા સરખી કામિની, આવિ હરિનેરે હાથ;
આપ કાળા ને એ કૂબડી, ભલી ભજિ છેરે ભાત. ३
સરખા સરખી સાહેલડી, જમુના નહાવારે જાય;
પૂજીને માગે રે પ્રેમદા, મળજો જાદવરાય. ४
એક દુઃખે અમો દાઝિયે, બીજું કુબજાનું શૂળ;
નિર્ગુણ જોગ વળી લખે, દાઝ્યા ઉપર લૂણ. ५

દયારે દામોદર દિલ ધરી, ભેટો શ્રી ભગવાન;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, ક્યારે મળશોરે કહાન. ઓધવજીરે. ६

સાખી

ફાગણ આવ્યો હે સખી, કેશું ફુલ્યાં રસાળ;
હઇડે ન ફુલી રાધિકા, ભમર કનૈયોલાલ. १
સઘળો શિયાળો વહી ગયો, આવ્યો ફાગણ માસ;
અંતરમાં અતિ ઉપજે, હોળી રમવાની આશ. २
વસંત વધાવવાને હું જતી, કુમકુમ ભરીને કચોળ;
કેસરી સાળુરિ પહેરવા, મુખ ભરીને તંબોળ. ३
અબિલ ગુલાલ ઉડે ઘણાં, વાગે તાલ મૃદંગ;
કોકિલ શબ્દ સોહામણા, કંપે અબળાનું અંગ. ४
તરુવર આંબો મ્હોરિયો, ફુલ્યાં કેસુડાં વન;
અમો અબળાને એ ઘટચું, મરવું મુંઝાઈ મન. ५
વેરી વિધાતાએ લખ્યો, વ્હાલાતણો રે વિજોગ;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, આવી કરોરે સંજોગ. ઓધવજીરે. ६

સાખી

ચૈત્ર ચતુરા સંચરી, ઉભી જમુનાને તીર;
પંથ ન્યાળતી પ્રેમદા, રડતાં ભીંજે ચીર. १
ચૈતર માસનો ચાંદલો, રુડી નિર્મળ રાત;
સ્વપનામાં સ્વામી રમી ગયા, હઇડે થઈ રળિયાત. २
જાગીને જોતાં દીસે નહીં, ફાળ પડી છે પેટ;
બોલાવ્યા બોલે નહીં, નાશી પેઠા રે નેટ. ३
કોમળ કર ધરિ દીવડો, ચતુરા ન્યાળે ચોપાસ;
ખોળતાં ખુટીરે રાતડી, ન મળ્યા શ્રી અવિનાશ. ४
પાછલી રાત પરોઢિયું, ઉઠી પ્રાતઃકાળ;
જોશીડા જોશ સંભાળજે, આ શું આળપંપાળ. ५
સુખ સ્વપ્નાનું સાંભરે, ભીતર ભડકારે થાય;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, આવી મળે તો બોલાય. ઓધવજીરે. ६

સાખી

વૈશાખ આવ્યોરે સખી, વહી ગયા ખટમાસ;
હજી સંદેશો નાવિયો, કાગળની શી આશ. १

વૈશાખે વાયારે વાયલો, પાક્યાં દાડમ દ્રાખ;
પાકી તે રાયણ આંમલી, ગળી આંબાની સાખ. ૨
લુકનાં લહેરાં લાગે ઘણાં, બ્હાર નવ નીસરાય;
ધરતી ધખે ને રવિ તપે, કોમળ મુખ કરમાય. ૩
ફુલડાંની સેજ સમારિયે, બહેકે ચંપો ને જાય;
વ્હાલાજિ કેરે વીંઝણે, કેને ઢોળુરે વાય. ૪
મોગ સમારું રે મોતીએ, સેંથે ભરુંરે સિંદુર;
નાથજિ લ્હાવો લીજિયે, જોબન જાય ભરપૂર. ૫
ગ્રીષ્મ ઋતુ અતિ દોહેલી, વ્હાલા વિચારો મન;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, સોંપ્યું તન મન ધન. ઓધવજીરે. ૬

સાખી

જેઠે જોડી સોગઠી, પાસા લીધા હાથ;
જાણ્યું પડશે પાધરા, અવળા પડિયા નાથ. ૧
જેઠ લગી જોઈ વાટડી, કોઈ આવે ને જાય;
કાગળ કટકો મળ્યો નહીં, લખવા જાદવરાય. ૨
મરવું તે મુખથી કેમ કહું, મરણ હરિને હાથ;
પ્રીતમ ગત મૃત્યુ થઈ રહી, જાણે વૈકુંઠનાથ. ૩
જગપણ સાચું સૌ કહે, પ્રીત પીતળ ફોક;
એરે ઉખાણો સાચો મળ્યો, ભલા હસાવ્યા લોક. ૪
દોષ અમારાં અદષ્ટનો, વાલાજીનો શો વાંક;
સુખ દુઃખ સરજ્યું દેહને, મારી વિધાતાએ ટાંક. ૫
ચતુર થઈ નવ ચૂકિયે, જાણો અબળાનો ધર્મ;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, વળતી બેસશે કર્મ. ઓધવજીરે. ૬

સાખી

આષાડ આવ્યો હે સખી, કેમ કરિ કાઢું દન;
નાથ નમેરા થઈ રહ્યા, હદે પડિયાંરે રતન. ૧
આષાડોરે ઘન ઉલટ્યો, આગ્યા વરસેરે મેહ;
વીજલરી ચમકાર કરે, વ્હાલે દીધોરે છેહ. ૨
મોરના સોર સોહામણા, દાદુર બોલેરે જોર;
બાપલડી ટૌકા કરે, નાવ્યા નંદકિશોર. ૩
રાત અંધારિ ઊડે આગિયા, દેખી ઝબકેરે મન;
દીવડો દીસે બિહામણો, નાવ્યા જગના જીવન. ૪

લીલા ચરણા અવનિએ ધર્યાં, તરુવર ગેરગંભીર;
પંખીડે માળારે ઘાલિયા, જ્યાં ત્યાં ભરિયાંરે નીર. ૫
જોગીડા પણ પંથ પરહરી, બેઠા એક આસન;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, આવો જગના જીવન. ઓધવજીરે. ૬

સાખી

શ્રાવણ માસે સજ થઈ, દરપણ ન્યાળે અંગ;
તતક્ષણ તે ધરણી ઢળી, જાણે ડસ્યો ભુજંગ. ૧
શ્રાવણ માસ સોહામણો, હિંડોળાના રે દંન;
હિંચે તે ગોરી રાધિકા, ઘણું પીડે અનંગ. ૨
સખિરે સાહેલી સૌ મળી, જમુના નાવારે જાય;
કેસરી તિલક સોહામણાં, કોમળ રંગ્યારે પાય. ૩
ગૌરી પૂજે સાહેલડી, કરમાં પુષ્પની માળ;
બીજા રે કરમાં કુંકાવટી, મુખે શ્રીગોપાળ. ૪
ચાર પહોર જાગરણ કરે, ગોરી ગરબા રે ગાય;
રાત થોડી ને રમત ઘણી, રખે વહાણું રે વાય. ૫
શ્રાવણે પાકયો આંબલો, કોને કરિયે ભેટ;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, આડો જમુનાનો બેટ. ઓધવજીરે. ૬

સાખી

ભાદરવે ભવન પાંચમે, ખલકે હિંડોળાખાટ;
પુષ્પને પંખે પદ્મણી, જુવે વ્હાલાની વાટ. ૧
ભાદરવો ભરપૂરમાં, ભલું જણાયે જોર;
ગગન વિષે કરે કાટકા, નાચ્યા નંદકિશોર. ૨
ઉત્તર દેશથી ઉલટયો, થયો ઘોર અંધાર;
વીજલડી ચમકા કરે, નાચ્યા નંદકિશોર. ૩
પંચરંગના આભમાં, મોટા તાણ્યા રે મચ્છ;
ચંપક વરણી રે રાધિકા, ચીર ભીંજાયે સ્વચ્છ. ૪
નદિએ નીર ભર્યાં ઘણાં, નવ દીસે ઉતાર;
વેરણ જમુના પૂરે ચઢી, પીયુડો પેલેરે પાર. ૫
બાળ્યું બધું સુખ દેહનું, જેનો નાથ નઠોર;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, બળતી બોલું છું જોર. ઓધવજીરે. ૬

સાખી

આસોએ આશા હતી, મળવાની મનમાંય;
ઓધવજી ભલે આવિયા, વીરા થાઓ વિદાય. ૧

દુઃખનારે દહાડા વહી ગયા, આવ્યો આસોરે માસ;
સૌકો સપરમે દહાડલે, વસે પોતાને વાસ. ૨
નવરે દહાડા ગયાં નોરતાં, નાવ્યા દશેરા રે માંય;
મોટો ઓછવ દીવાળીનો, આવી કરજો ઇહાંય. ૩
સખી સાહેલી સૌ મળી, હરિને લેવાને જાય;
આણે મારગ હરી આવશે, ઉલટ અંગ ન માય. ૪
ધનતેરશે ધન ધોઇને, સજ્યા સોળ શણગાર;
નયણે તે કાજળ સારિયાં, મળવા નંદકુમાર. ૫
કોમળ કરમાંરે દીવડો, હઇડે હરખ અપાર;
હરિને નિહાળવા નીસરી, ઉભી આંગણાં બહાર. ૬
મનના મનોરથ વહી ગયા, એકે સિધ્યું નહિ કાજ;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, દોહેલું કીધું છે રાજ. ઓધવજીરે. ૭

સાખી

અધિક માસ વળિ આવિયો, તેથી ઉપજ્યો ત્રાસ;
વળિ એ કેવો વિતશે, વીત્યા બારે માસ. ૧
બારે માસ તો વહી ગયા, તેરમાની શી પેર;
પુરષોત્તમ પહેલો નથી, કોણે કીધો છે કેર. ૨
બાર રવિ બાર પર્વણી, અધિકું ઓછું ન થાય;
અધિક માસ કર્મે કર્યાં લખ્યો, ઘણો થયો દુઃખદાય. ૩
વર્ષ પછવાડે વાછરું, મુકયો છે મળમાસ;
રખે વળી ચૌદમો કરે, એનો શો વિશ્વાસ. ૪
રાધાને લલિતા ચંદ્રાવળી, ભામા આદે જે વામ;
સૌકોનાં મન મનાવિયાં, આવ્યો સુંદર શ્યામ. ૫
તેરે માસ પૂરણ થયા, જે કો પ્રેમે રે ગાય;
સાંભળતાં સુખ ઉપજે, બેહુ વૈકુંઠ જાય. ૬
પદ ઓગણોતેર રાગ સોરઠી, બતરીસો રે બંધ;
ગુણીજન મન વિચારજો, એ છે રસનો રે કંદ. ૭
સંવત સત્તર પંચાણુંઓ, માસ માગશર સાર;
પ્રથમ પક્ષ એકાદશી, ઉત્તમ ચંદ્ર વાર. ૮
મન કર્મ વચન શુધે કરી, રચ્યા ત્રયોદશ માસ;
રત્નાના સ્વામીરે શામળા, પ્રીતે પૂરજો આશ. ઓધવજીરે. ૯

જીવરામ ભટ્ટ

પ્રેમાનંદ ભટના વિવેકવણજારાની નકલ કીધી છે

જીવરાજ શેઠની મુસાફરી

હીરછંદની ચાલ

શિવરાજ શેઠ પુત્ર જીવરાજને, મોકલે વિદેશમાં કહી સુકાજને;
જાઓ મૃત્યુ લોકમાં ગુમાસ્તા લેઇને, માલ વોરજોજિ પુત્ર શુદ્ધ જોઈને. ૧
સાથ રાખજો દલાલ સંત કોઇને, લેવરાવશે સુમાલ સારો જોઈને;
આગવો સુસંગ લેઈ રાખજો કને, ધીરશો મા કામ ક્રોધ લોભ ચોરને. ૨
મૂકજો કુસંગ ફાંસિયાતણી પુરી, આવશે અપાર મોહિની નદી ખરી;
બેસજો વૈરાગ્ય નાવમાં ફરી ફરી, ચાલજો સુવાટ પેલી પાર ઊતરી. ૩
વિકટ છે અવાટ બીજી વાટ ચૂકશો, જાણુ દેશ રહી જશે અજાણુમાં જશો;
વિષય ધૂર્ત મધ્ય જાળમાંહિ ડૂબશો, કામરૂપ દંભ ત્યાં વિવેક ભૂલશો. ૪
પરખ્યા વિના પ્રપંચ માલ વોરશો, લાભ કાળ વહિ જશે દિવાળું ફૂંકશો;
તો ત્રસાળે ખોટ દેખી પોક મૂકશો, કોઈ ધીરશે નહીં વિદેશ શું કરશો ? ૫
દેશ દેશ કાઢજો દુકાનો ધર્મની, છાંડજો પ્રપંચ વાત ક્રૂર કર્મની;
ધારશો ન કર્ણુ વાત વિષય ઘાતની, કાવજો ભલાઈ આપ સારી વાતની. ૬
યત્ન રાખજો શરીર વાટ ઘાટમાં, તાપમાં ન ચાલશો કુકર્મ સાથમાં;
જ્ઞાન યોગ ભક્તિ માલ જો ગમે તને, ખોટ લાભ પૂછજો ને વોરજો તમે. ૭
એટલી વિવેક વાત ચિત્ત રાખશો, તો ભવાટવી તરી સ્વપૂર આવશો;
એક વાર સર્વ વસ્તુ લેઈ આવશો, તો પ્રદેશ પરહરી સ્વધામ બેસશો. ૮
શીખ લેઈ શેઠજી પ્રદેશ સંચર્યા, નાત જાત નગર લોક સર્વને મળ્યા;
નગર શેઠ પુત્ર જીવરાજ નીકળ્યા, રામ રામ જેગોપાળ શબ્દ કહી વળ્યા. ૯
જીર્ણું મૂકીને નવા પોશાક પેરિયા, દેખતાં પિતાએ નેત્ર નીર ઓરિયાં;
ત્યાં કુટુંબ નાત લોક તો રહી ગયા, જીવરાજ શેઠ ત્યાં થકી વિદા થયા. ૧૦
શહેર બહાર સર્વ સાથ એકઠો થયો, શિવરાજ શેઠ ત્યાં વળાવવા ગયો;
પુત્રને વળાવી શિવરાજ ત્યાં રહ્યો, જીવરાજ ત્યાં થકી વિદેશમાં ગયો. ૧૧
જીવરાજ વ્યસનના તરંગમાં ઝળ્યો, મનોવેધ તુર્ત મૃત્યુલોકમાં પળ્યો;
કર્મયોગ ત્યાં ભવાબ્ધિ પાર ના જળ્યો, ધણિકવાર જીવરાજ તીર્થ આથડ્યો. ૧૨

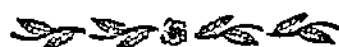
દૈવયોગ એક દેહ નાવ સાંપડ્યું, દ્વારસમ ઉર્ધ્વ કાળ શિલ્પિનું ઘડ્યું;
પંચ પાટિયાં પ્રપંચ લોહનું જડ્યું, જૈ ભવાબ્ધિ નીલ પંકજળમાં પડ્યું. ૧૩
સ્ત્રી જુવાન એક બેઠી દીઠી નાવમાં, બુદ્ધિ આગળી સ્વરૂપ હાવભાવમાં;
મંદ હાસ ચતુર છે વિચાર વેણુમાં, મધુરી વાણીમાં અને મૃગાક્ષિ નેણુમાં. ૧૪
શેઠપાસ આવી વાત પૂછી સાનમાં, કોણ માત તાત કોણ નાત જાતમાં;
કોણ નામ ઠામ વાસ કોણ દેશમાં, કેમ છો ઉદાસિ આ વિચિત્ર વેશમાં. ૧૫
સ્વસ્થ ચિત્તે શેઠજી કહે વિચારી વાત, કોટિ લક્ષ જન્મ કોટિ લક્ષ માત તાત;
કોટિ લક્ષ નામ કોટિ લક્ષ નાત જાત, મૂળ નામ એક છે સુણો પિતાની વાત. ૧૬
શિવરાજ છે વિદેહી નગર શેઠિયો, પુત્ર તેમનો હું જીવરાજ વેઠિયો;
ઉદ્યમાર્થ અર્થ મૃત્યુ લોક આવિયો, ભૂલમાં હું આ ભવાબ્ધિ મધ્ય ભટકિયો. ૧૭
પાર ના જડિયો હું દેખતો જ આંધળો, ભૂલમાં ભમ્યો હું ચાલતો જ પાંગળો;
જાત નાત તાતથી થયો હું વેગળો, તાત છે સમીપ તેમને હું ના મળ્યો. ૧૮
આશરા વિના થયો ઘણો હું આકળો, વાટ ઠામ તું મળી થયો હું મોકળો;
ક્ષણિક નાર મેં કરી તથાપિ એકલો, દુઃખ સોચના થકી થયો હું દૂબળો. ૧૯
નવ મટે થનાર વાત કર્મની લખી, આજ દુઃખ વિસર્યું થયો ઘણો સુખી;
ગુહ્ય વાત મેં કહી તને ન ઓળખી, મેં કહ્યું તને, તમે મને કહો સખી. ૨૦
તે નિવૃત્તિ નાર શેઠને કહે કથી, ઓળખો મને પવિત્ર માત તાતથી;
મન પિતા સુબુદ્ધિ ને કુબુદ્ધિ માતથી, ત્રણ બેન નિપની બને ન મૂળથી. ૨૧
મન પિતાનું હેત ઝાઝું મા કુબુદ્ધિથી, મારી મા સગી સુબુદ્ધિ તે થકી નથી;
હું નિવૃત્તિને તમે સ્વયંવરે હરી, શેઠ જે વિદેહ નામ શહેર જઈ વરી. ૨૨
માત તાત પાસ હું નિવૃત્તિને ધરી, નાથ મૃત્યુલોકમાં ગયા તમે ફરી;
ત્યાં ગયા પછી પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિને વર્યા, તેમનું સ્વરૂપ જોઈને તમે ઠર્યા. ૨૩
લંપટિ કુબુદ્ધિ સાસુના કલાગરા, મૂળથી ખરી સુબુદ્ધિ સાસુ વિસર્યા;
તવ સુબુદ્ધિ માત મારિ પાસે આવિયાં, માત દિકરી વિદેહ શહેરમાં રહ્યાં. ૨૪
શિવરાજ સ્વસુર આશરે સુખી થયા, સ્વસુર સાસુના પવિત્ર ચરણ સેવિયાં;
ત્યાં તમારિ શાંત મા રડી રડી મરે, શિવરાજ તાત તે ઉદાસમાં ફરે. ૨૫
દેહ વસ્તુ સાક્ષિરૂપ ગર્વ ના ધરે, રોજગાર ના કરી વૈરાગ્ય આદરે;
સમર્પણ ધર્યું હશે નવું ન સંઘરે, આગલી કમાઈ સંતને મુખે ધરે. ૨૬
ગુણથી અતીત પંથ એકલો ફરે, ખાય ના પિયે ના પુત્ર પુત્ર ઉચરે;
એકવાર હું નિવૃત્તિ ઘેર આવિયા, સ્વસુરજી અમારિ પાસ ગળગળા થયા. ૨૭

કહે વહૂજિ તમ પતિ વિદેશમાં ગયા, કોટિ કલ્પ વહિ ગયા હજૂ ન આવિયા;
ક્યમ થયું હશે મળ્યા શું વિષયિ ફાસિયા, કામ ક્રોધ લોભ તસ્કરે શું લૂટિયા. ૨૮
કે શુ લેવું દેવું અધિક ન્યૂનથી રહ્યા, કે કુસંગ ધૂર્ત સંગથી વહી ગયા;
જા વહૂ નિર્વૃત્તિ બાપ મૃત્યુલોકમે, વૃદ્ધ આ મુનીમ સુસંગ સાથ લો તમે. ૨૯
સાથ લો દયા સખીથી વાટ નિર્ગમે, તું ગયા વિના ન થાય અર્થ આ સમે;
લેઈ આજ્ઞા થયાં સવાર તે સમે, આ દયા સખી સુસંગ સાથ બે અમે. ૩૦
મૃત્યુલોક આવિયાં ભવાબ્ધિ તીરમે, દેશ દેશ ખોળિયા મળ્યા નહીં તમે;
ઘણીકવાર ખોળિ ખોળિ થાકિયાં અમે, કાલું નાવ દેખિયું ભવાબ્ધિ નાળમે. ૩૧
પૂછિયું ન કોઇને હું બેઠી આ સમે, તેટલે જ શેઠ દષ્ટિએ પડ્યા તમે;
ઓળખું તમોને મને ન ઓળખી તમે, શીદ ઓળખો ગરીબ નાર છું અમે. ૩૨
હું વિના અનેક નાર ઇશકિને ગમે, આજ કાળ ભ્રાંતિ નારમાં રમો તમે;
ક્યાં ગઈ પ્રવૃત્તિ વ્હાલી નાર આ સમે, માત તાત વિસર્યાં પ્રવૃત્તિ નારમે. ૩૩
હું નિવૃત્તિ વીસરી ભલી જ ભ્રાંતિમે, આવડા અજાણ્યુ શેઠ ક્યમ થયા તમે;
અમ જેવી દયાની વાત કાનમાં ધરો, મુનિમ વૃદ્ધ આ સુસંગનું કહ્યું કરો. ૩૪
પૂર્વ નાર હું નિવૃત્તિ ચિત્તમાં ધરો, શિવરાજ શાંતિ માની સેવના કરો;
ભ્રાંતિ પ્રવૃત્તિ નારિ વેગળી કરો, તો ભવાબ્ધિ આ શરીર નાવથી તરો. ૩૫
ઘાટ ઘાટ ફેરવો સુમાલથી ભરો, વસ્તુ સારી લેઇને સ્વદેશ સંચરો;
છેલ્લું છેલ્લું શેઠજી ચડો શરીર વ્હાણુ, હું નિવૃત્તિ નાર હાથમાં ગ્રહું સુકાન. ૩૬
આગુવા ભલા દયા સુસંગ છે પ્રમાણુ, પૂર્વદેશ જાતાં વાટ રોકનાર કોણ;
જીવરાજજી થયા પ્રસન્ન ચિત્તથી, હાથ સાહી નારને ચડ્યા સુમાનથી. ૩૭
પંચ માસનું કલેશ વ્હાણુ નાળથી, હાલતું થયું તથાપિ નીકળતું નથી;
જીવરાજ ફેરવે ઘણું ઘણું મથી, નાળ સાંકડેથિ લાગ લાગતો નથી. ૩૮
તે સમે અનેક બંદગી કરે કથી, કાઢ વ્હાણુ, કાઢ વ્હાણુ નાથ નાળથી;
વ્હાણુ નીકળ્યા પછી ૭ માસ દૂધ પીશ, ચાર પાંચ વર્ષ પાઘડી વિના ફરીશ. ૩૯
વર્ષ એક બે મુનિવૃત્તને ધરીશ, કાઢ વ્હાણુ, કાઢ વ્હાણુ હે કૃપાળ ઈશ;
મુનિમ વૃદ્ધ આ સુસંગનું કહ્યું કરીશ, મનસ્વસુરથકી સુબુદ્ધિ સાસુ મેળવીશ. ૪૦
શ્રી નિવૃત્તિ સંગ પતિવ્રત આચરીશ, શિવરાજ શાંત માનિ સેવના કરીશ;
આ દયા સખીની વાત કાનમાં ધરીશ, મનસ્વસુર થકી કુબુદ્ધિ સાસુ પરહરીશ. ૪૧
ભ્રાંતિ ને પ્રવૃત્તિ નાર વેગળી કરીશ, આજથી પરાંગનાને દૂરથી તજીશ;
એકવાર વ્હાણુ સાથ બહાર નીકળીશ, તો ફરીથી રોજગાર વ્હાણુનો તજીશ. ૪૨
દૂરથકી કુસંગ ફાંશિયાથકી ડરીશ, કામ ક્રોધ લોભ ચોર વેગળા કરીશ;
એ પ્રકારે જીવરાજ બંદગી કરે, શ્રી નિવૃત્તિ સાથ ભક્તિ ભાવને ધરે. ૪૩

તે સમે પ્રસૃતિ કાળ વાયુ સંચરે, દેહ વ્હાણુ નાળમાં અહીં તહીં ફરે;
નાળમાં નવેક માસ એકલું ખડયું, સુતિકા-પ્રચંડ વાયુ ડોલમાં પડયું. ૪૪
ત્યાંથકી મહા ભવાબ્ધિ પૂરમાં પડયું, મોકલું થયું અનેક ખડકે આથડયું;
પૂર્વના ગુમારતા શીવરાજના હતા, એ નવાણુ શેઠજીની ખબર પૂછતા. ૪૫
જીવરાજ કહે હું ઓળખું છું લે જતાં, નિર્વિકારને લેઈ વિકાર મૂકતાં;
ગુહ્ય અર્થ સમજીયા વિવેકિ રિઝિયા, દેહ સાધના કરી વિદેહમાં ગયા. ૪૬
બુદ્ધિહીન મૂર્ખલોક તે ન સમજિયા, વિષય તુચ્છ લોભથી ભવાબ્ધિમાં વળ્યા;
એ કથા રહી પછી વિચાર શા થયા, મૃત્યુલોક વાયુ જેટલે જ લાગિયા. ૪૭
કેટલેક માસ વ્હાણુ ચાલતું કરે, બાર વર્ષ બાળપણમાં જઈ ફરે;
તે પછી પલાણુ જોબન અશ્વનું કરે, નવનવા પોશાક ખાન પાન શું ભરે. ૪૮
કારમો કુસંગ મિત્ર સાથે સંચરે, તેની વાતચિત્ત કર્ણ દેશમાં કરે;
ભ્રાંતિ ને પ્રવૃત્તિ નારિ ચિત્તમાં વસે, મનસ્વસુર કુબુદ્ધિ સાસુથી ઘણું હસે. ૪૯
વ્હાણુ ફેરવે જુવાનિ અશ્વ ખેલવે, ઘાટ ઘાટથી પ્રપંચ દ્રવ્ય મેળવે;
દેશ દેશમાં નવી દુકાન ખૂપવે, ત્યાં મુનિમ છે ઘણા હીસાબ ચૂકવે. ૫૦
નાત શેઠ પારકી લડાઈ શીજવે, કારમું કુટુંબ માત તાત રીઝવે;
મુખ્ય સાહુકાર લાખે લેખું લેખવે, અન્યની હુંડિ પાછી નવ ફરે. ૫૧
દેશપાળ હાથમાં દિવાન જઈ નમે, અમલનો છોકેલો સર્વ લોકને દમે;
કીર્તિ લોભિયાની વાત આપને ગમે, દ્રવ્યને મદેથી સાધુ સંતને દમે. ૫૨
ઉદ્યમે અજાણુ પલક નિર્ગમે વૃથા, ધર્મ વાસના ન થાય કૃષ્ણુની કથા;
દામ સાહેબીનું અભિમાન સર્વથા, સ્વાર્થમાં ખુશાલ પરમાર્થમાં વૃથા. ૫૩
નવનવી મિઠાઈ દૂધ કૂરશું જમે, રંગ મહેલમાં પ્રવૃત્તિ નારિશું રમે;
લોભ લાભ પુત્ર પાસ લેઇને ભમે, ભાવહીન આપ કીર્ત સર્વથા ગમે. ૫૪
જરકશી પોશાક કીનખાબ ખોળિયાં, પામરી રુમાલ રંગચોળ મોળિયાં;
વેઢ વાંકડાં અમુલ્ય કર્ણ ચોકડાં, હીમરુ ગલેચા શેઠ ગાદિએ પડ્યા. ૫૫
રંગ તાન નાચ થાય છે ખડા ખડા, થયા ભાઈસાહેબ તો અમલથી બડા;
ઘેર તાયફા અખંડ નાચતા વડા, પ્રેમથી વેંચાય રોજ પાનના પડા. ૫૬
ચૌદ માળની હવેલી ખુબ બંગલા, હીંચોળા પલંગ ત્યાં સુવર્ણ સાંકળ્યા;
ભાગ્ય પાંશરેથિ સર્વ વૈભવો મળ્યા, વાંકડું થતાં જ વૈભવેથકી ટળ્યા. ૫૭
દૈવ કોપતાં જ દેશપાળ કોપિયો, સેજ વાંકમાં અનંત માલ લૂટિયો;
દેશ દેશની દુકાન સર્વ અટકિયો, માલ ખોટ જોઈ જીવરાજ પટકિયો. ૫૮

ઉપરાણિ બંધ કરજ તો ખરું થયું, કોઈ ધીરનાર નહીં કામ ડુબીયું;
કરજદારે ઘેરિયો દીવાળું ફુકિયું, એ પ્રકારે પાપ દ્રવ્ય વ્યસ્ત થઈ ગયું. ૫૯
હાય દૈવ હાય દૈવ કાંઈ નવ રહ્યું, છપન ઉપર ભેરતાન ભુંગળું ગયું;
નાત શેઠ તે હવે ન કો કરે કહ્યું, બ્રહ્મભોજ્ય દાન પુન્ય કાંઈ ના થયું. ૬૦
ભાગતી દશાયે તોલ ભાગતો ગયો, મહા દરિદ્રતામાં આહાર ચોગણો થયો;
બહૂ ખરાબદસ્ત કારભાર ના રહ્યો, માનહીન બાપડો ફરે વહ્યો વહ્યો. ૬૧
એ સ્થિતિમાં જુવાની ઘોડિ ગુજરી, સ્ત્રી પ્રવૃત્તિએ જણી ખરાબી દીકરી;
લોભ લાભ પુત્ર તે સમે ગયા મરી, દુઃખમાંહી સાંભર્યો જ શ્રીહરી. ૬૨
કાળ પેંગડેથિ વૃદ્ધ ઘોડલે ચડ્યો, ટેક લાકડી લગામ શ્વેત કાઠડો;
વેગહીન ચાલતો તે જો કદી પડ્યો, માર ચાબખાનિ ચોપથી કરે ખડો. ૬૩
કાળનું ભરેલ દેહવ્હાણ પૂરિયું, આ ભવાબ્ધિ તીર નામ નર્મદા ગયું;
ચક્રપાણુ ઓરસંઘ ઘાટ છીપીયું, શ્રીકુબેર સોમનાથ ભેટવું થયું. ૬૪
તીર્થવાસી વિષ્ણુ ભક્તને મળ્યો જઈ, તેમને સમાગમે કથા રુચી થઈ;
તે સમે સુસંગ મિત્ર તે મળ્યો જહીં, ભેટતાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ વેગળી રહી. ૬૫
વરણુ વેપ ફેરવ્યો નવો ધર્યો તહીં, વૃદ્ધ જ્યેષ્ઠ જોઈ લાજપૂરમાં વહી;
તે વહ્યા પછી પટંતરો રહ્યો નહીં, તે પછી સુસંગ મિત્ર ઓળખ્યો સહી. ૬૬
ઓળખ્યા પછી ફરી વળ્યો હસીધસી, ભેદ ભાંગતાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ ગઈ ખશી;
પૂર્વની વિવેક વાત ચિત્તમાં વસી, સાંભરી નિવૃત્તિ નારને થયો ખુશી. ૬૭
મિત્ર મેળવો નિવૃત્તિ નાર આ સમે, શીવરાજ શાંતિ માત ભેટવો તમે;
દેહમાંથી લઈ જશો વિદેહમાં કયમે, તો તમારો પાડ ખુબ માનશું અમે. ૬૮
એ પ્રકારે જીવરાજની ફરી મતી, તે સમે સુસંગ તે થયો દયાપતી;
સુણિ બોધ જીવરાજને થઈ ગતી, બ્રહ્મભાવથી જડી પ્રકાશ પદ્ધતી. ૬૯
મનસ્વસુર સુબુદ્ધિ સાસુ એકઠાં કર્યાં, પૂર્વની નિવૃત્તિ રાણી ચિત્તમાં ધર્યાં;
કોટિ વર્ષના વિયોગ રુશણાં હર્યાં, અસલનું મળ્યું કુટુંબ દુઃખ વિસર્યાં. ૭૦
નિવૃત્તિ નાર સંગ પ્રિતડી થઈ ઘણી, જીવરાજ વશ કર્યો નિવૃત્તિયે ઘણી;
અપ્રમ ભક્તિ દીકરી નિવૃત્તિયે જણી, જીવરાજ વશ શેઠને ગઈ વધામણી. ૭૧
તે સમે આનંદી ચિત્ત શેઠનું થયું, કાંઈ ન રાખિયું કને સહ સમર્પીયું;
નવ પ્રકાર ભક્તિનું સ્વરૂપ સાધિયું, તે સ્વરૂપ જોઈ પ્રેમરૂપ વાધિયું. ૭૨
પ્રેમનો ભરેલ શેઠ નાચતો ફરે, રોમહર્ષ થાય ગાય ગદગદ સ્વરે;
પાય ઘુઘરા સતાર વાજતા ફરે, સપ્તસ્વર ભક્તાથી તાન ગાન ઉચરે. ૭૩

ભક્તિ પાંચ વર્ષની થતાં પિતા ડરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિથી વૈરાગ્ય પુત્ર અવતરે;
હર્ષનો ભર્યો વધાઈ મસ્તકે ધરે, વણુ સુસંગ વાત ચિત્ત કાંઈ ના કરે. ૭૪
જ્ઞાન પુત્ર તે પછી થયો નિવૃત્તિને, ગઈ વધામણી વિવેક શેઠની કને;
સમર્પણ કર્યું સહુ તદા વિવેકને, વિધિ નિષેધના વિવેકની થઈ બને. ૭૫
જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય પુત્ર હાથમાં ધરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિ ભક્તિપુત્રિ સાથ સંચરે;
યોગમાર્ગમાં સુસંગ આગુવો કરે, લિંગ દેહ ત્યાગિને વિદેહ પરવરે. ૭૬
ત્યાં સ્વધર્મમાં ગયા પછી ધસ્યો વળી, જીવરાજ શીવરાજમાં ગયો મળી;
પરમશાંતિ માત આવિ તે સમે વળી, શોક મોહ જન્મમરણની પિડા ટળી. ૭૭
જીવરામ-ભટ્ટ નામ ગામ પીળકું, ટોળક દ્વીજાત બામણોલનું પખું;
તે નરે વિવેક વાત જોઇને લખ્યું, આ અધ્યાત્મ દીપ જીવ શીવ મારખુ. ૭૮
આ વળી નવીન ગ્રંથથી વિચારજો, ઘણીક વાતનો પટંતરો ખુલી જશે;
લિંગદેહ જીવને વણિક પ્રમાણજો, શેઠ ને વણિક વિષે ન ભેદ આણજો. ૭૯
ધામ વૈકુંઠ પૂર્વ જે દેશ જાણજો, શીવરાજ નામ વિષ્ણુ દેહ માનજો;
જીવરાજ તેજ લિંગ દેહ માનજો, શાંતિ માત તેજ મુક્તિ દેહ જાણજો. ૮૦
મન મળે કુબુદ્ધિ માત દામલીન થાય, મન મલિનમાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ જે ભરાય;
તે પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિથી કુકર્મ કાંઈ કરાય, ને કુકર્મ બાંધિ જીવ દેહમાં ભરાય. ૮૧
ભ્રાંતિ તામસીથિ ભ્રમણતા અજાણ થાય, રજગુણી પ્રવૃત્તિથી વિચારમાં પડાય;
મન મળે સુબુદ્ધિમાં ન દામલીન થાય, નિર્મળી નિવૃત્તિ શુદ્ધ સાત્વિકી જણાય. ૮૨
પ્રથમ મુખ્ય મુખ્ય તીર્થ સેવના હજો, તીર્થ સેવતાં કથાતણી રુચી થજો;
કથા રુચી થતાં સુસંગ મિત્ર ભેટજો, મિત્ર ભેટતાં પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ છાંડજો. ૮૩
પ્રવૃત્તિ ભ્રાંતિ નિવૃત્તિ ચિત્ત રાખજો, નિવૃત્તિ ચિત્ત રાખે ભક્તિ સ્વાદ ચાખશો;
ભક્તિને નવે પ્રકારમાં રમાડજો, તે રમાડતાં પ્રભુથી પ્રેમ આણજો. ૮૪
પ્રેમ આણતાં વૈરાગ્ય તુર્ત ભાવશે, તે સમે પ્રપંચ વાત તુચ્છ લાગશે;
જ્ઞાન આવશે વૈરાગ્યમાં દ્રઢી જશે, તે સમે વિવેક સત્પદાર્થનો થશે. ૮૫
વિધિ નિષેધના બધા અનિત્ય જાણશો, તે સમે સમાધિ યોગ માર્ગ ઝાલશો;
યોગમાર્ગે ઝાલી લિંગ દેહ ત્યાગશો, લિંગ દેહ ત્યાગે જીવ શીવ થઈ જશો. ૮૬
સંવત અઢાર પડવો પોષ માસનો, આ નવીન ગ્રંથ પૂર્ણ તે સમે બન્યો;
હું કવિ અજાણ દોષ હ્રસ્વ દીર્ઘનો, જાણતો નથી સુધારજો કવીજનો. ૮૭

પ્રીતમદાસ

એની કવિતા વેદાંત તથા વૈરાગ્યમાં સરસ છે

કક્કો ૧ લો

છપાયા છંદ

કક્કા કર સદ્‌ગુરુનો સંગ, હદે કમળમાં લાગે રંગ;
અંતરમાં અજવાળું થાય, માયા મનથી દૂર પળાય;
લિંગ વાસના હોય્યે ભંગ, કક્કા કર સદ્‌ગુરુનો સંગ. ૧
ખખ્ખા ખરેખરી છે વાત, તે શ્રીમુખે કહી સાક્ષાત;
જ્ઞાની મુની જોગી જતી, ગુરુ કૃપા વણ સિદ્ધિ નથી;
જન્મ મરણની મટશે ઘાત, ખખ્ખા ખરેખરી છે વાત. ૨
ગગ્ગા ગુરુની સેવા કરો, પરનિંદા પરધન પરહરો;
પ્રપંચ તે પડવાનો ઠામ, સાચે રાચે સીતારામ;
એ શીખામણ ચિતમાં ધરો, ગગ્ગા ગુરુની સેવા કરો. ૩
ઘઘ્ઘા ઘણું કહે શું થાય, ભવ તરવાનો એ જ ઉપાય;
સમજીને સંશય ટાળવા, બાહ્યાભ્યંતર હરિ ભાળવા;
જાતાં જીવ દશા તો જાય, ઘઘ્ઘા ઘણું કહે શું થાય. ૪
નન્ના નિર્મળ તેની દશા, જેને હરિ હૃદયામાં વસ્યા;
પોતાના અવગુણને હણે, પરના તો હૃદયે નવ ગણે;
કોના દોષ ન દેખે કશા, નન્ના નિર્મળ તેની દશા. ૫
ચચ્ચા ચિત્તમાં ચેતી લે, માથે મરણ તણો છે ભે;
કાયા ઉપર તાકે કાળ, મોહ પારધિયે માંડી જાળ;
તેમાં હરિ રાખે તો રહે, ચચ્ચા ચિત્તમાં ચેતી લે. ૬
છછ્છા છે માયા ગુણમયી, બળવંતી પણ દીસે નહી;
દાનવ માનવ ને દેવતા, અધીન થઇ સૌએ સેવતા;
હરિજન આગે હારી રહી, છછ્છા છે માયા ગુણમયી. ૭

જજ્જા વિરલા જાણે ભેદ, માયા પ્રપંચ વિધિ નિષેધ;
તે માયાનું તજવું માન, માયાપતિ ભજવા ભગવાન;
અંતરમાં ઉપજે નિર્વેદ, જજ્જા વિરલા જાણે ભેદ. ૮
ઝઝ્ઝા ઝાંખી જોને જેહ, વણુ વાદળ જ્યાં વરસે મેહ;
વિના સરોવર અંબુજ સાર, વિના ભમર ઉઠે ગુંજાર;
વિના અર્ક અજવાળું જેહ, ઝઝ્ઝા ઝાંખી જોને તેહ. ૯
નન્ના નામ નાવ છે સાર, જે બેસે તે ઉતરે પાર;
કાળ કર્મ નહિ લાગે લેશ, છે આનંદી હરિનો દેશ;
તે પદ પામે નિરધાર, નન્ના નામ નાવ છે સાર. ૧૦
ટટ્ટા ટેક જનમનો ટળે, અંતરજામી ઘટમાં મળે;
નાના મોટા હરિના ઘાટ, કાંઈ સૂક્ષ્મ ને કાંઈ વૈરાટ;
હરિને ભજતાં હુંપદ ગળે, ટટ્ટા ટેક જનમનો ટળે. ૧૧
ઠઠ્ઠા ઠેકાણું છે ઠીક, જ્યાં ન મળે બીજાની બીક;
નિર્ભય નારાયણનો વાસ, પ્રેમ ધરીને રાખે પાસ;
સમજુ માની લેને શીખ, ઠઠ્ઠા ઠેકાણું છે ઠીક. ૧૨
ડડ્ડા ડાહપણુ મૂકી દે, સંતગુરુને ચરણે જે રહે;
વચનતણો રાખી વિશ્વાસ, કુકલ્પનાનો કરજે નાશ;
ઉપાધિથી અલગો રહે, ડડ્ડા ડાહપણુ મૂકી દે. ૧૩
ઢઢ્ઢા ઢોલ વગાડી કહ્યું, રુડા પુરુષને હ્રદયે રહ્યું;
સમજ્યા તેણે લીધો સાર, ગાફલ નર તો ખાશે માર;
જોતામાં જોબન તો ગયું, ઢઢ્ઢા ઢોલ વગાડી કહ્યું. ૧૪
રેણા રણુ ચોરાશીતણું, તેનું વ્યાજ વધે છે ઘણું;
દાણીગણુમાં ડુલી ગયો, દેવાળું કાઢીને રહ્યો;
જમકિંકર કરશે તાપણું, રેણા રણુ ચોરાશીતણું. ૧૫
તત્તા તારું આપ તપાશ, ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં તું જાશ;
ખેપ કરીને ખોળી કાઢ, હરિદ્ર હોય તો લાગે હાડ;
મૂરખના મનમાં નહિ ત્રાસ, તત્તા તારું આપ તપાશ. ૧૬
થથ્થા થિર તો રહેવું નથી, કોણુ રંક કોણુ પૃથ્વીપતી;
આજ કાલમાં જાવું સહી, કોટિ ઉપાયે રહેવું નહી;
ભાવ ધરી ભજ કમળાપતી, થથ્થા થિર તો રહેવું નથી. ૧૭

દદ્દા દેહ દેવળમાં દેવ, સેવક થઇને કરની સેવ;
પ્રેમ પુષ્પ ને ચંદન હાર, જ્ઞાન દીપક ઘટમાં અજવાળ;
અંતરનો ટાળે અહમેવ, દદ્દા દેહ દેવળમાં દેવ. ૧૮
ધધ્ધા ધરજે ધારણુ ધીર, વાચ કાછ રાખે વીર;
શબ્દતણી ગ્રહજે સમશેર, શત્રુ દળમાં પાડે મેર;
સદ્ગુરુ બક્તર પ્હેર શરીર, ધધ્ધા ધારણુ ધરજે ધીર. ૧૯
નન્ના નિશાન ગુરુનું છેય, ધીર વીર પગ રોપી રેય;
કાયર નરનું નહિ ત્યાં કામ, શૂરવીરનો સાચો સંગ્રામ;
જિત્યા નિરગુણ જગમાં જેય, નન્ના નિશાન ગુરુનું છેય. ૨૦
પપ્પા પૂરાની જે પ્રીત, મેરુ ચળે પણુ ન ચળે ચિત્ત;
ધ્રુવની પેરે અવિચળ રહે, સ્તુતિ નિંદા ને સુખદુખ સહે;
નારાયણુને નિરખે નીત, પપ્પા પૂરાની જે પ્રીત. ૨૧
ફફ્ફા ફોગટ તે કોણુ ફરે, સચેત થઇ હરિ સ્મરણુ કરે;
જન્મ મરણુમાં આવે નહીં, જેનું મન વસિયું હરિમહીં;
જઠરાવાસ ન નિશ્ચે કરે, ફફ્ફા ફોગટ તે કોણુ ફરે. ૨૨
બબ્બા બોલે તેને જાણુ, મૂકી દેને મનની તાણુ;
હું મારું હૃદિયાથી ટાળ, પરમારથમાં પિંડજ ગાળ;
દયા દીનતા મનમાં આણુ, બબ્બા બોલે તેને જાણુ. ૨૩
ભભ્ભા ભજનથકી ભય ટળે, નિશ્ચય કાલ કરાળ ન ગળે;
ભેખ ધરે જો સિદ્ધિ થાય, ભાંડ ભવૈયા વૈકુંઠ જાય;
જેવો ભાવ તેવા હરિ ફળે, ભભ્ભા ભજનથકી ભય ટળે. ૨૪
મમ્મા માયા મનની જાણુ, મારું તારું ખેંચાતાણુ;
સઘળે સરખો આતમારામ, સાંધા વાંધા ધનનું કામ;
માટે મન હરિ ચરણે આણુ, મમ્મા માયા મનની જાણુ. ૨૫
યય્યા ઓળખ નહિ જેહને, સંશય શોક સદા તેહને;
આત્મબુદ્ધિ ન ઉપજે કદા, આશા તૃષ્ણા બહુ આપદા;
દેહ ધરિશ દેખે દેહને, યય્યા ઓળખ નહિ જેહને. ૨૬
રર્રા રામ ભજનમાં રહે, બીજું બકવું મુકી દે;
વળતો શીદ વદે છે વાદ, નીર વલોવે ન આવે સ્વાદ;
હરિનું હારદ હેતે રહે, રર્રા રામ ભજનમાં રહે. ૨૭

લલ્લા લેતું આતમ લાવ, ફરી ફરી નહીં આવે દાવ;
છતી બાજી હારિશ નહીં, સમજુને શીખામણ કહી;
હવે ન ચુકીશ આવો દાવ, લલ્લા લે તું આતમ લાવ. ૨૮
વવ્વા વેદ વચન નિરધાર, જે પ્રીછે તે પામે પાર;
ઉંચ નીચનો અંતર નથી, સમજ્યા તે પામ્યા સદ્દગતી;
સંશય સૌ તજવો અહંકાર, વવ્વા વેદ વચન નિરધાર. ૨૯
શશ્શા સાધન સર્વે થયું, જેનું ચિત્ત હરિ શરણે રહ્યું;
હરતાં ફરતાં હરિનું ધ્યાન, તપ તીરથ તેને બહુ દામ;
કોટિ વિઘન ભય દુષ્કૃત ગયું, શશ્શા સાધન સર્વે થયું. ૩૦
ખખ્ખા ખાંડનાં બીબાં ભરે, કોયલ કાગડો કુંજન કરે;
મીન મગર બહુ જળચર જાત, જેવું બીબું તેવી ભાત;
મિસકિ જોતાં તો મન હરે, ખખ્ખા ખાંડનાં બીબાં ભરે. ૩૧
સસ્સા સઘળે સુંદર શ્યામ, હરી વિના નહિ ઠાલો ઠામ;
અનેક રૂપે એનાં નામ, આદે અંતે એક જ રામ;
જો સમજે તો પૂરણ કામ, સસ્સા સઘળે સુંદર શ્યામ. ૩૨
હહ્હા હરિ ભાળો ભરપૂર, દોષ કર્મ તો રહેશે દૂર;
રવિને રજની નહિકો કાળ, તેમ આતમા પૂરણ ભાળ;
નિર્મળ નયણે નિરખો નૂર, હહ્હા હરિ ભાળો ભરપૂર. ૩૩
સૌ અક્ષર સંપૂરણ થયા, હરિ ગુરુ સંતે કીધી દયા;
અક્ષર અક્ષર આતમ બોધ, જો સમજે તો ટળે વિરોધ;
કક્કામાં કહ્યું કપરું જ્ઞાન, માને મન તો ચિતમાં આણ. ૩૪
સંવત અઢાર બત્રીની સાલ, ચૈત્ર સુદી સાતમ સોમવાર;
સંધેસર સાધુનું ધામ, ઠાકાર કુંજબિહારી નામ;
પ્રીતમ પ્રેમે અક્ષર કહ્યા, હરિ ગુરુ સંતે કીધી મયા. ૩૫

કક્કો ૨ જો
(રાગ ધોળ)

કરિયે કૃષ્ણ ઉપાસના, ધરિયે રદયામાં ધ્યાન;
ફરિયે નહિ ગર્ભવાસમાં, હરિયે ઠીક નિદાન. કરિયે. ૧
ખોટો ખેલ સંસારનો, આનસબાજીનો રંગ;
કરતાં વર્ષ વિસાં ઘણાં, ક્ષણમાં થાશે તે ભંગ. કરિયે. ૨

ગુરુગમ ગાઇયે ગોવિંદને, જીવનું જોખમ જાય;
દયા દાન ને દીનતા, તે તરવાનો ઉપાય. કરિયે. ૩
ઘટ ઘટ પ્રત્યે રચના ઘણી, ભરિયા રત્ન ભંડાર;
હીરા મોતીની હાટડી, સદ્‌ગુરુ ઓળખણહાર. કરિયે. ૪
નિર્મળ નામ નારાયણનું, જુગતે જપશે જે કોય;
અવિચળ પદવી તે પામશે, આવાગમન ન હોય. કરિયે. ૫
ચિંતવન કરિયે ચિદરૂપનું, ઈશ્વર બોલે છે આપ;
એને સમર્પે સુખ ઉપજે, ટળશે ત્રિવિધના તાપ. કરિયે. ૬
છે છતિ વસ્તુ દેખે નહીં, જીવનું જોને અજ્ઞાન;
માયા પજ્યો મધ્યે પજ્યો, ભૂલવણીનું એ ભાન. કરિયે. ૭
જન્મ મરણતણી આપદા, નથી કાંઈ સંકટસેલ;
ધંધો કરતાં ઢળી પડ્યો, જેમ કોઈ ઘાણીનો બેલ. કરિયે. ૮
ઝાઝે લોભે લાગી રહ્યો, માયાની મધલાળ;
તેમ તેમ તૃષ્ણા વધે ઘણી, ફૂટાયો કંઇક કાળ. કરિયે. ૯
નૌતમ દેહ દુર્લભ દેવને, પ્રાણી પામ્યો છું તેહ;
હીરો નીછારે નાંખીયો, એમાં ન રહે સંદેહ. કરિયે. ૧૦
ટેક ધરીએ નિજ નામની, સેવા સમરણ ધ્યાન;
તે હરિરસ પીજીએ, મૂકી માન ગુમાન. કરિયે. ૧૧
ઠીક કરીને રે બેસીએ, રાખીને રે વિશ્વાસ;
જઠરામાં જેણે જાળવ્યો, પરહર પારકી આશ. કરિયે. ૧૨
ડગમગ ડાહી શાને કરે, તારું ધાર્યું નહિ થાય;
ગમતું થાશે ગોવિંદનું, કોઇનું જાણ્યું નહિ જાય. કરિયે. ૧૩
ઢાંકયો પાવક ધૂમરે, ઢાંકયો વાદળે સૂર;
માયાયે ઢાંકયો આતમા, સમજણ રહિ ગઈ છે દૂર. કરિયે. ૧૪
રણ સંબંધે આવી મળ્યાં, સુત વિત દારા ને દેહ;
લેવાં દેવાં જ્યારે મટે, મારગ લાગશે તેહ. કરિયે. ૧૫
તોળ્યું તત્વ ત્રિલોકમાં, નહિ હરિ સમાન નામ;
બીજું સરવે એ બાદલું, અંતે આવે નહિ કામ. કરિયે. ૧૬
થિરતા કરિને તું ન્યાળજે, હદે કમળમાં રૂપ;
બાહ્યાભ્યંતર ભાળજે, હરિનું અકળ સ્વરૂપ. કરિયે. ૧૭

દેહતણું ફળ એહ છે, ભાવે ભજીયે ભગવાન;
બીજાં સાધન સંસારનાં, નહીં હરિ નામ સમાન. કરિયે. ૧૮
ધ્યાન ધરજે પરિબ્રહ્મનું, જેમ કોઈ લોભીને ધન;
કામીને જેમ કામિની, એવું કરિયે ચિંતવન. કરિયે. ૧૯
નિશ્ચે જાણો રહેવું નથી, જૂઠો જગત વિલાસ;
એથી રહેજે તું અળગો, આઠે પહોર ઉદાસ. કરિયે. ૨૦
પ્રીત નિરંતર કિજીએ, સદ્‌ગુરુ સંતની હાથ;
રખે ઢોળી તું નાંખતો, અમૃત આવ્યું છે સાથ. કરિયે. ૨૧
ફોગટ ફંદ સંસારનો, સ્વારથનો તે સનેહ;
અંતે કોઈ કોઈનું નથી,' તું તો તેનો રે તેહ. કરિયે. ૨૨
બાવન ઉપનિષદ વેદનાં, તેનું તત્ત્વ વિચાર;
તતપદ ત્વંપદ ત્યાગીને, અસિપદમાં ચિત્ત ધાર. કરિયે. ૨૩
બારે ભેદ ગુરુદેવનો, કો ન પામે રે પાર;
શિવ વિરંચી ને સારદા, સેવે પદરજ સાર. કરિયે. ૨૪
માયા મૂળ વની વરખડી, મોરી ત્રિભુવન માંય;
નિત્ય નૌતમ ફૂલે ફળે, તાતી શીતળ છાંય. કરિયે. ૨૫
જીવ અનેક નીપજાવતી, સેવે સુરનર વૃંદ;
અણુની આદે અજા ઈશ, સૌને સરખો આનંદ. કરિયે. ૨૬
રહિયે ઈશ્વરને આશરે, ધારણ ધારીને ધીર;
સુખદુઃખ એણીપેરે આવશે, જેમ કોઈનાળિયેરમાં નીર. કરિયે. ૨૭
લીલા કોઈએ લેતું નથી, એની ભૂલવણિ સોય;
નટ જેમ નજર બંધ કરે, કળી શકે નહિ કોય. કરિયે. ૨૮
વિશ્વ રહ્યું સઉ મોહીને, જૂઠી બાજીને જોઈ;
તેનો કરતા કોરે રહ્યો, જાણે તે જન કોય. કરિયે. ૨૯
શશા શોધ સ્વરૂપને, તેને સમજે સુખ થાય;
નિદ્રા માંહી દુઃખ ભોગવે, તો તો જાગ્યેથી જાય. કરિયે. ૩૦
ષોળે ષોટું સરવે પડે, નજરે નામ ને રૂપ;
બાંધી રૂંધી ઉભું કર્યું, જેવું કાષ્ટ સ્વરૂપ. કરિયે. ૩૧
સંશય તેને શાતો રહ્યો, જેને બ્રહ્મ-વિચાર;
અગ્નિને ઉધઈ આડે નહીં, રવિને નહિ અંધકાર. કરિયે. ૩૨

ગુરુગમ ગાઇયે ગોવિંદને, જીવનું જોખમ જાય;
દયા દાન ને દીનતા, તે તરવાનો ઉપાય. કરિયે. ૩
ઘટ ઘટ પ્રત્યે રચના ઘણી, ભરિયા રત્ન ભંડાર;
હીરા મોતીની હાટડી, સદ્‌ગુરુ ખોળણહાર. કરિયે. ૪
નિર્મળ નામ નારાયણનું, જુગતે જપશે જે કોય;
અવિચળ પદવી તે પામશે, આવાગમન ન હોય. કરિયે. ૫
ચિંતવન કરિયે ચિદરૂપનું, ઈશ્વર બોલે છે આપ;
એને સમર્પે સુખ ઉપજે, ટળશે ત્રિવિધના તાપ. કરિયે. ૬
છે છતિ વસ્તુ દેખે નહીં, જીવનું જોને અજ્ઞાન;
માયા પજ્યો મધ્યે પજ્યો, ભૂલવણીનું એ ભાન. કરિયે. ૭
જન્મ મરણતણી આપદા, નથી કાંઈ સંકટસેલ;
ધંધો કરતાં ઢળી પજ્યો, જેમ કોઈ ઘાણીનો બેલ. કરિયે. ૮
ઝાઝે લોભે લાગી રહ્યો, માયાની મધલાળ;
તેમ તેમ તૃષ્ણા વધે ઘણી, ફૂટાયો કંઈક કાળ. કરિયે. ૯
નૌતમ દેહ દુર્લભ દેવને, પ્રાણી પામ્યો છું તેહ;
હીરો નીછારે નાંખીયો, એમાં ન રહે સંદેહ. કરિયે. ૧૦
ટેક ધરીએ નિજ નામની, સેવા સમરણ ધ્યાન;
તે હરિરસ પીજીએ, મૂકી માન ગુમાન. કરિયે. ૧૧
ઠીક કરીને રે બેસીએ, રાખીને રે વિશ્વાસ;
જઠરામાં જેણે જાળવ્યો, પરહર પારકી આશ. કરિયે. ૧૨
ડગમગ ડાલી શાને કરે, તારું ધાર્યું નહિ થાય;
ગમતું થાશે ગોવિંદનું, કોઇનું જાણ્યું નહિ જાય. કરિયે. ૧૩
ઢાંકયો પાવક ધૂંમરે, ઢાંકયો વાદળે સૂર;
માયાયે ઢાંકયો આતમા, સમજણ રહિ ગઈ છે દૂર. કરિયે. ૧૪
રણ સંબંધે આવી મળ્યાં, સુત વિત દારા ને દેહ;
લેવાં દેવાં જ્યારે મટે, મારગ લાગશે તેહ. કરિયે. ૧૫
તોળ્યું તત્વ ત્રિલોકમાં, નહિ હરિ સમાન નામ;
બીજું સરવે એ બાદલું, અંતે આવે નહિ કામ. કરિયે. ૧૬
થિરતા કરિને તું ન્યાળજે, હૃદે કમળમાં રૂપ;
બાહ્યાભ્યંતર ભાળજે, હરિનું અકળ સ્વરૂપ. કરિયે. ૧૭

દેહતણું ફળ એહ છે, ભાવે ભજીયે ભગવાન;
બીજાં સાધન સંસારનાં, નહીં હરિ નામ સમાન. કરિયે. ૧૮

ધ્યાન ધરજે પરિબ્રહ્મનું, જેમ કોઈ લોભીને ધન;
કામીને જેમ કામિની, એવું કરિયે ચિંતવન. કરિયે. ૧૯

નિશ્ચે જાણો રહેવું નથી, જૂઠો જગત વિલાસ;
એથી રહેજે તું અળગો, આઠે પહોર ઉદાસ. કરિયે. ૨૦

પ્રીત નિરંતર કિજીએ, સદ્ગુરુ સંતની હાથ;
રખે ઢોળી તું નાંખતો, અમૃત આવ્યું છે સાથ. કરિયે. ૨૧

ફોગટ ફંદ સંસારનો, સ્વારથનો તે સનેહ;
અંતે કોઈ કોઇનું નથી, તું તો તેનો રે તેહ. કરિયે. ૨૨

બાવન ઉપનિષદ વેદનાં, તેનું તત્ત્વ વિચાર;
તતપદ ત્વંપદ લાગીને, અસિપદમાં ચિત્ત ધાર. કરિયે. ૨૩

ચારે ભેદ ગુરુદેવનો, કો ન પામે રે પાર;
શિવ વિરચી ને સારદા, સેવે પદરજ સાર. કરિયે. ૨૪

માયા મૂળ વની વરખડી, મોરી ત્રિભુવન માંય;
નિત્ય નૌતમ ફૂલે ફળે, તાતી શીતળ છાંય. કરિયે. ૨૫

જીવ અનેક નીપજાવતી, સેવે સુરનર વૃંદ;
અણુની આદ્ય અજા ઈશ, સૌને સરખો આનંદ. કરિયે. ૨૬

રહિયે ઈશ્વરને આશરે, ધારણ ધારીને ધીર;
સુખદુઃખ એણીપેરે આવશે, જેમ કોઈનાળિયેરમાં નીર. કરિયે. ૨૭

લીલા કોઇએ લેતું નથી, એની ભૂલવણિ સોય;
નટ જેમ નજર બંધ કરે, કળી શકે નહિ કોય. કરિયે. ૨૮

વિશ્વ રહ્યુ સઉ મોહીને, જૂઠી બાજીને જોઈ;
તેનો કરતા કોરે રહ્યો, જાણે તે જન કોય. કરિયે. ૨૯

શાથા શોધ સ્વરૂપને, તેને સમજે સુખ થાય;
નિદ્રા માંહી દુઃખ ભોગવે, તો તો જાગ્યેથી જાય. કરિયે. ૩૦

ખોળે ખોળું સરવે પડે, નજરે નામ ને રૂપ;
બાંધી રંધી ઉભું કર્યું, જેવું કાષ્ટ સ્વરૂપ. કરિયે. ૩૧

સંશય તેને શાનો રહ્યો, જેને બ્રહ્મ-વિચાર;
અગ્નિને ઉધઈ અડે નહીં, રવિને નહિ અંધકાર. કરિયે. ૩૨

હરિનો મહિમા અપાર છે, નિગમ નિરંતર ગાય;
અજ ઉમયાપતિ અહિપતિ, નિશિદિન ધ્યાનમાં ધાય. કરિયે. ૭૩
પ્રેમ પયોદ્ધિએ ઝીલીએ, સદ્‌ગુરુ સંતોને સંગ;
પ્રીતમ તમને તે થકી, પ્રગટે પૂરણ રંગ. કરિયે. ૭૪

ગુરુમહિમા

સાખિયો

પ્રથમ નમું ગુરુ દેવને, જેણે આપ્યું જ્ઞાન;
જ્ઞાને ગોવિંદ ઓળખ્યા, ટળ્યું દેહાભિમાન. ૧
તત્ત્વ સાર ત્રિલોકમાં, ગુરુ ગોવિંદજ રૂપ;
આદ્ય અંત્ય મધ્ય એહ છે, હરિગુણ સંત સ્વરૂપ. ૨

મોતીદામછંદની ચાલ

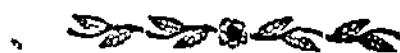
હરિ ગુરુ સંત સદા પદ સેવું, જેનું નિત્ય નામ નિરંતર લેવું;
ગુરુ ગોવિંદ એક રૂપ જાણુ, રખે ભિન્ન ભાવ હ્રદેમાં આણુ. ૩
ગુરુ ગોવિંદથકી છે અધિક, જેની પરમારથ કારણ શીખ;
ગોવિંદના સરજ્યા પડ્યા જિવ જાળ, ગુરુ તેની મુક્તિ કરે તતકાળ. ૪
એવા ગુરુ પૂરણ પ્રેમ દયાળ, પોતાનો જાણીને કરે પ્રતિપાળ;
ગુરુતણું જ્ઞાન ગ્રહ્યું શુકદેવ, સંસાર સમુદ્ર તર્યા તતખેવ. ૫
મળ્યા ગુરુ નારદને સુખ રાશિ, તો ટાળિ તતક્ષણુ માયા ચોરાશિ;
ગુરુ વિના કોઈ ના પામે પાર, જેના જશ ગાય ઉમા ત્રિપુરાર. ૬
વિરંચી વ્યાસ વદે ગુરુ ઇષ્ટ, ન જાણે મહીમા પ્રાણિ પાપિષ્ટ;
તેને ગુરુ દ્રોહિ કૃતઘ્ની કહીયે, જેણે ગુરુ જ્ઞાન ધર્યું નહિ હૈયે. ૭
ગુરુને આપ બરાબર જાણે, તેને જમ દૂત વૈતરણિમાં તાણે;
ગુરુને ગાળ કાઢે તે કપૂત, તેનું મુખ ચૂળે ભરે જમ દૂત. ૮
ગુરુની સેવામાં ચૂક પડાવે, તેને હરિ ચક્રનિ ધારે ચઢાવે;
ગુરુની નિંદા સુણે નિરધાર, સિસું ગાળિ રેડે તે શ્રવણુ મોઝાર. ૯
ગુરુને ચરણે નમાવે ન શીશ, તેને શત્રુ રૂપે ગણે જગદીશ;
ગુરુની સેજે જે પગ ધારે, તેને ત્રિલોકમાં કોણુ ઉગારે. ૧૦
ગુરુ મરજાદ ન રાખે કોય, તે તો નર રણમાં રાક્ષસ હોય;
ગુરુ વિના ચાકટ જેવો આપ, જેનું મુખ દીઠે ચઢે બહુ પાપ. ૧૧

ગુરુ વિના નગરો ફરે જન જેહ, મુવા પછિ ઢોર અવતરે તેહ;
એવું ગુરુ ગીતામાં કહે શિવરાય, જેને વેદ શાસ્ત્ર નિરંતર ગાય. ૧૨
ગુરુ બ્રહ્મ કેવળ જ્ઞાન સ્વરૂપ, જેને હ્રદે આતમ તત્ત્વ અનૂપ;
છે તત્ત્વમસિમાં અખંડ આનંદ, ત્રિગુણાતીત ટાળે ભવફંદ. ૧૩
એવા ગુરુ પ્રેમે કરી જે જે, તેના ઘટ માંહિ ત્રિભુવન સૂજે;
ગુરુનું પ્રેમે ચરણોદક પીધું, તેણે ત્રિલોકનુ તીરથ કીધું. ૧૪
પામે પરસાદ ગુરુનો પ્રીતે, જાણે તેણે જગત કર્યો લક્ષ નીત્યે;
ગુરુને પ્રેમ સંતોષ પમાડ્યા, જાણે તેણે ચૌદે લોક જમાડ્યા. ૧૫
ગુરુને પ્રક્રમા કરી લાગે પાય, તેને સહુ સાધન સેજે થાય;
એવા ગુરુ જાણિને આવ્યો શરણ, નિવારો નાથ જન્મ ને મરણ. ૧૬
ધરિ દેહ પામ્યો મહા દુઃખ, હવે હરિ આપો અવિચળ સૂખ;
પિડાયો પાર વિના મહારાજ, હવે હરિ બાંહ્ય ગ્રહ્યાની લાજ. ૧૭
જોશો અપરાધ અમારા ઈશ, ત્યારે કોઈ કાળે હું કેમ તરીશ?
જ્યારે નિજ માત બાળકને મારે, ત્યારે તેને બીજું તે કોણ ઉગારે? ૧૮
અભય પદ બિરદ તમારું હોય, આવે શરણે તેને હણે ન કોય;
તમ ગુણ ગાયે જો કર્મ ન નાસે, ત્યારે કોણ ચરણ તમારાં ઉપાસે? ૧૯
રવિને ઉગે રહે અંધકાર, ત્યારે તેને શીદ પૂજે સંસાર?
અમૃતને પીધે જો રોગ ન જાય, ત્યારે શો અમૃતનો મહિમાય? ૨૦
સુરતરુ સેવે ન ભાગે ભૂખ, ત્યારે તેને કોણ કહે સુર વૃક્ષ?
ગંગાજી નહાયે ન જાયે પાપ, ત્યારે શો ગંગાજીનો પરતાપ? ૨૧
પારસને પરશી ન હોય હેમ, ત્યારે તેને પારસ કહિયે કેમ?
સિંહને શરણે જાંબુક ખાય, ત્યારે સિંહ શરણે ગયો શું થાય? ૨૨
રામ નામ લીધે દમે અજ્ઞાન, ત્યારે કોણ કહેશે ભલા ભગવાન?
કામ ક્રોધ લોભ લુંટે જ્યારે ચોર, ત્યારે શું નાથ તમારું જોર? ૨૩
ધણીમાં જ્યારે મળે નહિ ઢંગ, તેની ત્રીયા ફરે ઉઘાડે અંગ;
પતિવ્રતા નારિ પતિને લાજ, જુવો મન માંહી તમે મહારાજ. ૨૪
પિડા પામે દાસ પ્રભુને ખોટ, અમોપર કાળ ચલાવે ચોટ;
પ્રભુનું ભજન કરે તે પિડાય, તેનો તમને બટ્ટો છે જદુરાય. ૨૫
આપો નિજ ભક્તિ સંઘ ઉમરાવ, હ્રદે ખેડું ઉજડ ફેર વસાવ;
બેસારોને બેરખ નામ તમારું, તેણે કરી કારજ થાય અમારું. ૨૬

ત્યારે ફરિ નગર ન લૂંટે કોય, જ્યારે રખવાળું હરિનું હોય;
આવી પ્રભુ કરો હદેમાં વાસ, ત્યારે સહુ થાય અવિદ્યા નાશ. ૨૭
વરતાવોને એક તમારી આણ, ઉથાડોને રામ રતનની ખાણ;
દીનપણું દૂર કરો જદુનાથ, હવે હરિ હેત કરી ઝાલો હાથ. ૨૮
બોલાવી પાસ બેસાડો બાપ, પમાડો શીદ હવે પરિતાપ;
ભમાવો શીદ હવે ભગવાન, દયા કરિ દીજે અભયપદ દાન. ૨૯
નાઠે નહિ છૂટો ત્રિભુવન નાથ, ન મૂકું શ્યામ તમારો સાથ;
વેરી મેઘ બિંદુ બરાબર હોય, તમારો સંગ ન મૂકું તોય. ૩૦
માયાને વારો તમો રામરાય, નથી મુને જંપવા દેતી જરાય;
કરે છે સાધા વાંધા બહુ જોર, એવું એનું કારમુ કામ કઠોર. ૩૧
હરિ ગુરુ સંતમાં અંતર પાડે, જીવને લાલચ લોભ દેખાડે;
એને કોઈ જિતે મહાશૂર વીર, ડગે નહિ ધર્મ ધુરંધર ધીર. ૩૨
સાગર સાત તે અંજલિ નીર, ગોપદ ભૂમી ગગન સમીર;
શૂન્ય પૂરણ દેખે સોય, મૃત્યુ તેને અમૃતનું ફળ હોય. ૩૩
રિદ્ધિ સિદ્ધિ મારે ન જોઇયે મુક્તિ, ન માગું જોગ સિદ્ધિની જુક્તિ;
ન માગું એક છત્ર–સમ રાજ, ઇંદ્રતણા આસનનું શું કાજ. ૩૪
ઇચ્છુ નહિ અજપદ ને કૈલાસ, ન માગું ગૌલોક વૈકુંઠ વાસ;
પદરજ એક ચડાવું શીશ, તમારી મહેર માયાને અધીશ. ૩૫
ઇચ્છું નહિ અન્ય પદારથ કાંઈ, રાખો નિજ ચરણ કમળની છાંઈ;
માગું પ્રેમ ભક્તિ સત સંગ સાર, માગું જશ ગાવા લીલા અવતાર. ૩૬
માગું હરિ પદરજ ચઢે મુજ શીશ, એ માગું પ્રભુ દો આશીશ;
નડે નહિ કોઈ મને સંસાર, રહું નિજ નામ તણો આધાર. ૩૭
પ્રીતમ પતિ ઉધારણ નામ, તાર્યાં કંઈ કોટી પામ્યા નિજ ધામ.

સાખી

સત્ય નામ પ્રભુ તમ તણું, સત્ય સત પુરુષ વિચાર;
કહે પ્રીતમ શુભ ભાવશું, દીજે નિત્ય દેદાર. ૧
ગાય શીખે ને સાંભળે, ધરે નિરંતર ધ્યાન;
કહે પ્રીતમ નર નારમાં, નહિ કો તેજ સમાન. ૨

જ્ઞાનમાસ

સાખી

સદ્‌ગુરુને ચરણે નમું, માગું પ્રેમ પ્રસાદ;
દયા કરિને દિજિયે, હરિ રસ અમૃત સ્વાદ. ૧
વાણી શકે ન વરણવી, સદ્‌ગુરુતણું સ્વરૂપ;
બુદ્ધિ બળ પહોંચે નહીં, ઉપમા રહિત અનૂપ. ૨
પરથમ પૂરણ પ્રેમશું, વંદુ સદ્‌ગુરુ ચર્ણ;
તાપ ટળે સંસારના, મટે જન્મ ને મર્ણ. ૩

(રાગ સોરઠ–રત્નાના મહીનાનો)

સાંભળ શુદ્ધ ચિત્તે કરી, હરિના ગુણ ગાન;
પ્રાત સહિત નિત નાયનું, હ્રદયે ધર ધ્યાન. ૪
ગુરુપદ પંકજ પૂજતાં, ચૌદ લોક પૂજાય;
શિવ વિરંચિ ને સારદા, ગુરુના જશ ગાય. ૫
અંતઃકરણ હોય ઉજળાં, જડ તિમર ટળી જાય;
સરવે લાગે સુજવા, પદરજ મહિમાય.
જપ તપ તીરથ જોગનું, ફળ જે કહેવાય;
પ્રીતમ સદ્‌ગુરુ સેવતાં, તે તો સરવે થાય. સાંભળ. ૭

સાખી

સદ્‌ગુરુની કરુણા થકી, ઉપજે નિરમળ ગાન;
શુદ્ધ ચૈતન્ય તુરિયા પદે, રહે નિરંતર ધ્યાન. ૧
કારતકે ચિત્ત ચેત્યાં નહીં, ઘડી લાખેણી જાય;
વળતી વિસારીશ જીવડા, પછેથી પસ્તાય. ૨
જો જાણે તો બાંધજે, પાણી પહેલી પાળ;
નીર ગયે નહીં નીપજે, શીર તાકે છે કાળ. ૩
કાયા કુસુમ છે કારમું, વેગે વણસી રે જાય;
અમર થાય જેમ આતમા, એવો કરજે ઉપાય. ૪
કહે પ્રીતમ તું પ્રીછજે, ઇચ્છજે કલ્યાણ;
સંત સમાગમ કીજિયે, મૂકી મનની રે તાણ. સાંભળ. ૫

સાખી

મનના પ્રપંચ મૂકજે, કરજે તત્ત્વ વિચાર;
રત્ન પદાર્થ જન્મ છે, નાવે વારંવાર. ૧

માગસર માયા ઉપર, મોટું મરણનું સાલ;
મારગ વહે છે ઉતાવળો, કોઈ આજ ને કાલ. ૨
અંતે કોઈ કોઇનું નહી, રામનું લેને નામ;
એક ઘડી ન વિસારિયે, સૂખ સાગર શ્યામ. ૩
જુઠી બાજી જોઇને, મનમાં આવી ભૂલ;
રુડા રંગે રળિયામણાં, સિમળાનાં ફૂલ. ૪
સુત વિત મંદિર સુંદરી, સૂખ સ્રુપન વિચાર;
કહે પ્રીતમ સહુ કારમુ, દીસે છે દિન ચાર. સાંભળ. ૫

સાખી

મોતી સૌ ઉદકતણાં, તેના હાર ન થાય;
મિથ્યા મન મોદક કરે, તેણે ભૂખ ન જાય. ૧
પોસે તે પ્રાણી પ્રીછજો, જેને ગુરુગમ હોય;
પરમારથ પારકું રત્ન છે, જત્ન કરરો જે કોય. ૨
અણુચતું આપુ માતીને, દુઃખ પામે અપાર;
શ્વાન સમાન આ જીવ છે, વહે ચકટનો ભાર. ૩
સામગ્રી સર્વે હરિતણી, ભોગવે સંસાર;
મારું મારું તે કરી રહ્યાં, તેણે ખાય છે માર. ૪
તન મન જેણે સોંપિયું, શ્રીહરિને હાથ;
કહે પ્રીતમ તે પામિયા, વૈકુંઠનો સાથ. સાંભળ. ૫

સાખી

તજશે આપે આપદા, ભજરો પૂરણ બ્રહ્મ;
પલકમાંહિ પ્રલયજ થશે, કોટી જન્મનાં કર્મ. ૧
માહ મહિને માયાતણો, મર્મ જાણે જેહ;
ભૂલવણીમાં ભૂલે નહીં, તરે ભવજળ તેહ. ૨
બાજીગરનો બાળકો, ગ્રહે હાથ ભુજગ;
ઔષધ જુટ્ટીને ઓળખે, વીષ વ્યાપે ન અગ. ૩
નામ અમૃત જન જે પિયે, તે તો અમર થાય;
જનમ મરણની આપદા, તેની તતક્ષણ જાય. ૪
અજ ઉમયાપતિ અહિપતિ, જપે નિશદિન જેહ;
અનંત કોટી ગૃહી ઓધાર્યા, પ્રીછે પ્રીતમ તેહ. સાંભળ. ૫

સાખી

સદ્‌ગુરુ સંત કૃપા કરે, પ્રગટે નિરમળ જ્ઞાન;
રવિ ઉદયે રજની ટળે, રહે નિરંતર ધ્યાન. ૧
ફાગણ ફુલ્યો સોહામણો, ફુલી જુજવી જાત;
જોયાની રચના ઘણી, રંગ જૂજવી ભાત. ૨
વિધ વિધ પેરની વાસના, ઉઠે અનંત અપાર;
મન ભમરો ભોગી થયો, રહ્યો વનમોઝાર. ૩
ઠારે ઠારે દ્રુમ ઢાંકિયાં, આશા અમરવેલ;
નવપલ્લવ નૌતમ સદા, કોકિલ કરે કેળ. ૪
લીલા લલિત સોહામણી, શોભાનો નહીં પાર;
જન પ્રીતમ એવું જોઇને, રીઝ્યા હ્રદયમોઝાર. સાંભળ. ૫

સાખી

નિરમળ નયણે નિરખતાં, દરશે નિજ દેદાર;
સાગરમાં સૌ ઉપજે, લહરી લોઢ અપાર. ૧
ચૈતરે ચિત્ત ચિદ્રૂપમાં, થઈ રહ્યું તલ્લીન;
નિમિષ માત્ર ન્યારું નહીં, જેવું જળતુરે મીન. ૨
ચૈતન્ય સિંધુ ઝીલતાં, થયું શુદ્ધ શરીર;
સૌ ઈશ્વર સૌને વિષે, જેમ મણિકામાં હીર. ૩
એને આધારે સૌ રહ્યું, પિંડ ને બ્રહ્માંડ;
સચરાચર શોભી રહ્યો, અવિનાશી અખંડ. ૪
બ્રહ્મ જથારથ ભાળતાં, ભાગે મનનીરે ભ્રાંત;
પ્રીતમ પ્રીછે પાધરું, થાય સમજે તે શાંત. સાંભળ ૫

સાખી

સદચિત–આનંદ સરવમાં, ભરી રહ્યો ભરપૂર;
દિન રજની રહે રંગમાં, નિરમળ વર્ષે નૂર. ૧
વૈશાખે જોતાં વેદમાં, મહા વાયક જ્ઞાન;
તત્ત્વમસિ, તે તું જ છું, અળગો નહિ આન. ૨
વાયુને ખોળે વંટોળિયો, એમ ઈશ્વર જીવ;
વસ્તુ વિચારતાં એક છે, શ્યામ–સૂત્ર સદીવ; ૩
અરસ પરસ છે એકમાં, જેમ તરણીમાં તેજ;
ભિન્ન નહીં એમ બ્રહ્મથી, ઓળખે પદ એ જ. ૪

સરિતા સાગરમાં રહે, સાકર માંહે મીઠાઈ;
પ્રીતમ પુષ્પમાં વાસના, એવી ગુરુગમ પાઈ. સાંભળ. ૫

સાખી

પટ તંતુ ન્યારો નહીં, જ્યમ હાટકને હાર;
જડ ચૈતન જગદીશમાં, તેજ પુંજ એક તાર. ૧
જેહે જનમ સફળ થયો, જાણ્યા જગદીશ;
અખિલ ભુવનનો આત્મા, ગુણ માયાનો ઈશ. ૨
વિશ્વ વિચિત્ર છે જેવડે, કરે રંક કલ્લોલ;
થંભ વિના થંભાવિયું, બ્રહ્માંડનું ગોળ. ૩
રમવાને બાજી રચી, ધરી નવનવાં સ્વરૂપ;
સંશય શોક સ્વભાવથી, થયો જીવ સ્વરૂપ. ૪
વિષય વૃત્તિને આંતરે, અવરાયો અનીત;
પ્રીતમ પોતાને વિસર્યો, કરે પરશું પ્રીત. સાંભળ. ૫

સાખી

અંતરજામી આતમા, માનો મિથ્યા ગર્વ;
માયાને પડદે રહી, મોહ પમાડ્યું સર્વ. ૧
આશાડે અમરિતતણા, વરસ્યા વરસાદ;
હરિ હરિ સઘળે થૈ રહ્યું, થાવર જંગમ જાત. ૨
ચિત ચાતક રંગે રટે, બોલે મન મોર;
જ્યાં ત્યાં ચૈતન-બ્રહ્મના, ઊગતા અંકોર. ૩
સુખ સાગર સેજે ઉછળ્યો, સરિતા શુભસાર;
બ્રહ્મ નિરંતર જળ ભર્યાં, કોઈ ન પામે પાર. ૪
માણે મત્સ મગન થઈ, મરજીવા સંત;
પ્રીતમ પલક ન્યારા નહીં, રસિયા રસવંત. સાંભળ. ૫

સાખી

મહા મુગટ જાણે જગત, જે આપે અદ્વીત;
અણુલિંગી આકાશવત્, સ્વયંપદ શબ્દાતીત. ૧
શ્રાવણ સાધન શું કરે, સમરણ ને ધ્યાન;
અહંકર્તા ઉડી ગયો, ગયું સરવ સમાન. ૨
પંચ કોશપદ હું નહીં, નહીં અંતઃકરણ;
ઇંદ્રી અવસ્થા ઉર્મિ નહીં, નહિ વેષ ને વર્ણ. ૩

જીવ નહીં ઈશ્વર નહીં, નહિ માયા ને જ્ઞાન;
નિધાવૃત્તિ ત્રિગુણ નહીં, નહિ જ્ઞાતા ને જ્ઞાત. ૪
સહુ પ્રકાશિત સરવનો, સાક્ષી શુદ્ધ સ્વરૂપ;
પ્રીતમ તે પરમાતમા, એ તો અકળ અનૂપ. સાંભળ. ૫

સાખી

ચેષ્ટ ચરિત્ર જેને નહીં, સૌમાં વ્યાપક સોય;
પ્રીતમ તેને પ્રીછતાં, આવાગમન ન હોય. ૧
ભાદરવે એક રસ ભર્યો, સચરાચરમાંય;
પ્રલય સમે પાણી વિના, દીસે નહિ કાંય. ૨
કોર કિનારો પાળી નહીં, નહિ આવરણ ને આડ;
એક ચિદાનંદ જોઈને, છળ–વિદ્યા છાંડ. ૩
સ્વતંતર અંતર નહીં, બાહ્યાભ્યંતર બ્રહ્મ;
એમ જાણે તે ઉપાસના, એ વિના મોટો ભ્રમ. ૪
બ્રહ્મનિષ્ઠ પણ નવ ચળે, અનન્યતા એહ;
પ્રીતમ પૂરણ બ્રહ્મશું, જેને સાચો સ્નેહ. સાંભળ. ૫

સાખી

દૃષ્ટ પદારથ જેટલું, તેનો થયો અભાવ;
તનમય તન તુરિયા તણો, તેશું બન્યો બનાવ. ૧
આસો લીલા અખંડ છે, નીરખી નિરધાર;
ઓઘ વળ્યા આનંદના, સૂખ સિન્ધુ અપાર. ૨
ઇચ્છા ટળી ઇંદ્રલોકની, અજપદ કૈલાસ;
નહિ વૈકુંઠની વાસના, ભાળ્યો બ્રહ્મવિલાસ. ૩
અધિકારીને આવશે, સમજણ ને સાન;
મુક્ત થઈ તે માનશે, મૂકી દેહાભિમાન. ૪
સદ્‌ગુરુની કીરપાથકી, ઉપનો આનંદ;
પ્રીતમ તે પદ પામીઆ, નહીં શૂર ને ચંદ. સાંભળ. ૫

સાખી

જાણવું તું તે જાણિયું, નથી જાણવું કાંય;
પોતે પોતામાં ભળ્યો, જ્યમ પ્યાલો પાણીમાંય. ૧
ઉત્તરસંદે આદર કર્યો, રચ્યા દ્વાદશ માસ;
ખુદજે પ્રેમે પૂરા કર્યો, આણી અંગે ઉલ્લાસ. ૨

સોરઠ રાગ સોહામણો, સુંદર શુભ સાર;
અક્ષરે અક્ષરે અતિઘણો, અનુભવ ભંડાર. ૩
સંવત અઢાર આડત્રીશે, કીધો એ વિચાર;
ચૈત્ર વદી તીથી સપ્તમી, ઉત્તમ ગુરુવાર. ૪
ગાશે સાંભળશે શીખશે, કરશે હૃદયે વિચાર;
કહે પ્રીતમ પદ પામશે, નહીં સંશય લગાર. સાંભળ. ૫

જ્ઞાન તથા ભક્તિ પ્રકાશ

પદ ૧ લું

રામજી સત્ય છે સાંભળ સાચું કહુ તુજને, એક વાતડલી ચિત ધરજેરે.
જો સુખ ઇચ્છે આપણુ, તો સંત સમાગમ કરજેરે. ૧
સંતસગે સુખ છે ઘણુ, દુઃખ કોટિ જનમનું કાપેરે;
જીવતણી બુદ્ધિ પાલટે, સુધ જ્ઞાન જથારથ આપેરે. ૨
શીતલ નિરમલ સંતને, કાંઈ વદન સરોજની વાણીરે;
સાંભળતાં સંશય ટળે, મળે પ્રેમે સારંગપાણીરે. ૩
શબ્દે સંસાર છૂટીયે, જમકિંકરનો ભે ભાગેરે;
નૌકાસ્વરૂપી સંત છે, ભવ તરતાં વાર ન લાગેરે. ૪
એહવી સંગત્ય સંતની, તનમનના તાપ નિવારેરે;
પ્રીતમ પૂરણુ પ્રેમથું, સુખસાગર સ્નેહ વધારેરે. ૫

પદ ૨ જું

સંત વિના સંસારમાં, કો હરિનો ભરમ ન જાણેરે;
શ્રીમુખ મહીમા સતનો, પ્રભુ પૂરણુ પ્રીતે વખાણેરે. ૧
નારદ પ્રત્યે નાથજી, તે સંત તણા જશ ભાખેરે;
સંત મને વહાલા ઘણા, નીત રૂપ હૃદયામાં રાખેરે. ૨
સંત સદા સુખધામ છે, માહરે રે'વાનું નિરધારરે;
સંતની રક્ષા કારણે, ધરું અવનીમાં અવતારરે. ૩
અરસ પરસ રહું એકમાં, જેમ સાકરમાં મીઠાઇરે;
પુષ્પ મધ્યે જ્યમ વાસના, તેમ સંતમાં સહુ સમાઇરે. ૪
તરણી તેજ ન્યારું નહીં, કનક કુંડળ ભીન રૂપરે;
જલ તરંગ નહીં જુજવા, એમ સત તે માહારું સ્વરૂપરે. ૫

સંત ચરણ રજ વંદશે, તે સર્વ શિરોમણિ થાશેરે;
શિવ વિરંચિ સારદા, તે સંતતણા ગુણ ગાશેરે. ૬
મૂલે પાણી સિંચતાં, ફલફૂલ પાંદડે ફરશેરે;
જે સંતોષે સંતને, તેહનાં સઘળાં કારજ સરશેરે. ૭
સંત તણો મહીમા ઘણો, તે કોઈ વીરલા જન જાણેરે;
પ્રીતમ પૂરણ પ્રેમશું, પ્રભુ સંતનો સુજશ વખાણેરે. ૮

પદ ૩ જું

સંત તે તીરથ રૂપ છે, માંહે રામ સુધાજલ ભર્યુંરે;
વચન લેઈ આનંદમાં, તન પરસે પાતક હર્યુંરે. ૧
સાધુ ચંદન બાવના, સેવે તે શીતલ થાયરે;
તાપ પાપ ભવ આપદા, સૌ દુકીત દૂર પળાયરે. ૨
કામધેનુ ચિન્તામણિ, મનકામના પૂરણ થાયરે;
હદે કોમળ નવનીતથી, પરતાપે ઓગળી જાયરે. ૩
સંત સજીવન ઔષધિ, ભવ રોગોનો તાપ નિવારેરે;
સંસાર અપાર સમુદ્ર છે, એક પલકમાં પાર ઉતારેરે. ૪
સંત વચન બિંદુ સ્વાતિનું, મન છીપમાં મુક્તા થાયરે;
પ્રીત સહીત ચિત્ત પ્રોઈ લે, તેનું જનમતણું દુઃખ જાયરે. ૫
જે જાણે સુખ સંતનુ, તે પળભર સંગ ન છાંડેરે;
પ્રીતમ પૂરણ પ્રીતડી, તે મન ક્રમ વચને માંડેરે. ૬

પદ ૪ થું

પ્રીત વિના પ્રભુ દૂર છે, તમે જો જો જુક્ત કરીનેરે;
શુદ્ધ પ્રેમ જેને પ્રગટે, તે ભાવે ભેટે હરિનેરે. ૧
પ્રીત જુઓ વ્રજનારની, જેણે વશ કીધા વનમાળીરે;
તન મન સદા વિસારિયાં, લોકલાજ મરજાદા ટાળીરે. ૨
સાચી પ્રીત એક મીનની, તે નીર વિના નવ જીવેરે;
જુઓ પ્રીત પતંગની, તે દેહ દહન કરે દીવેરે. ૩
ચિત્ત ચોંટયું ચકોરનું ચંદ્રશું, તે પ્રીતે પાવક પ્રાશેરે;
રવિ રહે લખ જોજને, જળ મધ્યે કમળ પ્રકાશેરે. ૪
પય ને પાણીની પ્રીતડી, એકમેક થઈને જાયરે;
આપ બળે પય ઉગરે, તે સાચો સ્નેહ કહેવાયરે. ૫

પ્રીત જુઓ પંખી તણી, જળ ચાતક ચંચ ન બોળેરે;
અંબુ પીએ આકાશનું, અવનીનું નીર ન ડોળેરે. ૬
નર માદા મોતી જુઓ, સત જોજનપર વેંચાયરે;
આવી મળે તે એકઠાં, અધક્ષણું અળગાં નવ થાયરે. ૭
પ્રીતમ એવી પ્રીતડી, ગુરુ સંતની સાથે સાચીરે;
તે પૂરણ પદ પામિયા, કાંઈ કહેણી ન રહી કાચીરે. ૮

પદ ૫ મું—રાગ બીજો

ગુરુ ગમે ઘટમાં જોયેરે, સંશય સરવ ટળ્યો;
અવિનાશી ચૈતન્ય રે, શબ્દાતીત મળ્યો. ૧
ચતુર દલ ચીતવી રે, ખટ દલ માંહે ખળ્યો;
દશ દલમાં દીઠો રે, દ્વાદશ દલમાં મળ્યો. ૨
ષોડશ દલ ખુપ્યો રે, દ્વિ દલમાં દરસો;
સહસ દલ ચઢ્યો રે, પંખી થઈ પરસો. ૩
નહીં નાદ ને વાણી રે, રવિ શશી જોસ રહી;
શુદ્ધ સ્વયં પ્રકાશી રે, દુનિયા ભાસ નહીં. ૪
નહીં અભ્ર એ ઉરમી રે, નહીં માયા મમતા;
પ્રીતમ સ્વયે પોતે રે, શૂન્ય શિખર સમતા. ૫

પદ ૬ ઠું

આ તનમાં તીરથરે, તત્ત્વ વિચારતણું; ચૈતન્યસાગરમાંરે, નહાવાનું ફળ છે ઘણું;
ગલકીમાં ઝીલોરે, નિરમલ નીરવડે; ગંગા ને જમુનારે, સરસ્વતી પૂર ચઢે. ૧
પરભાતમાં પ્રાગેરે, તાહાં ચાયે તરવેણુ; મરજીવા જોગીરે, ઝીલે દીન રેણુ;
કાયા કાશીમાંરે, વિશ્વના નાથ વસે; પ્રીતમ પદ પરસેરે, તે તદરૂપ થશે. ૨

પદ ૭ મું

સદ્‌ગુરુને શબ્દેરે, સઉ તીરથ તેહને; પંડમાં છે પોતેરે, જિતી ફરે જેહને;
ગુરુદેવ દયા કરેરે, તેહને સઉ સુઝે; બોલે બહુનામીરે, બીજા શું બૂઝે. ૧
અંતરગત ઈશ્વરરે, આપે અવિનાશી; પોતાની ભૂલેરે, ભમે લખ ચોરાશી;
છે શ્રીમંત સુખિયોરે, રંક થઈ રઝળ્યો; માયાને સંગેરે, ત્રિવિધિ તાપે બળ્યો. ૨
સદ્‌ગુરુને સેવેરે, તો નીજ રૂપ જડે; તનમહિ તપાસેરે, પોતે પોતાવડે;
નખશિખ લગી ન્યાળોરે, ન મળે કોઈ બીજો; પ્રીતમ એક અદ્વૈતરે, જોઈ હૃદયે રીઝો. ૩

પદ ૮ મું

પુરણાનંદ પોતેરે, પરપંચ પરહરતા;
કારણનું કારજરે, લઈ અલગું કરતા. ૧
નભ પવન નહીંરે, નહીં અંબુ અવની;
પંચ વીસે ચતુષ્ટીરે, નહીં સુક્ષમ નવની. ૨
દશે ઈંદ્રિ અવસ્થારે, નહીં સ્થલનું ઠેકાણું;
સુરજ જેમ સાક્ષીરે, એમ આત્મા જાણું. ૩
અન્વય વ્યતિરેકેરે, જ્યમ છે સમ જોયું;
પ્રીતમ છે સ્વરૂપેરે, નહિ પામ્યો નહિ ખોયું. ૪

પદ ૯ મું

ભૂલ ઘણી ભાંગીરે, બ્રહ્માનંદ ભાસ્યો;
શુદ્ધ ચૈતન્ય સાક્ષીરે, સઘળે પ્રકાસ્યો. ૧
ટળ્યું તિમિર ત્રિગુણનુંરે, તુરિયા તેજ ઘણું;
અખંડ અજવાળુંરે, નિરમળ નામતણું. ૨
એકરસ અવિનાશીરે, શુદ્ધ રૂપ સ્વેજ્યોતી;
તરવેણી તારેરે, પ્રોયું મન મોતી. ૩
હરિ હાર હીરાનોરે, પહેરો પ્રીત ધરી;
થઈ પ્રેમ સોહાગનરે, પૂરણ મન મોદભરી. ૪
પામી અચળ એવાતણુંરે, અખંડ વર વરતાં;
પ્રીતમના સ્વામીરે, સંગ આનંદ ધરતાં. ૫

પદ ૧૦ મું

જગતનું સુખ ઝાકળનું છે પાણી રે, જાણી લે;
વણુથી જાતાં વાર નહીં સત વાણી રે, જાણી લે. ૧
સીસાબાજી સંસારનો છે ખેલ રે, જાણી લે;
એ વિચારી અહંકાર તું મેલ રે, જાણી લે. ૨
જોતાં જોતાં જાવું છે તતકાળ રે, જાણી લે;
રેંટ તણી ગેડી જેવી ઘટમાળ રે, જાણી લે. ૩
એક ભરાયે એક ઠાલી થાય રે, જાણી લે;
એક અવતરે એક મરીને જાય રે, જાણી લે. ૪
પરમારથને પંથે પગલાં માંડ રે, જાણી લે;
કુડ કપટ ને છળવિદ્યા તું છાંડ રે, જાણી લે. ૫

પાપ પુણ્યનો ઉત્તર દેવો પડશે રે, જાણી લે;
જમ કિંકર જ્યારે આવી પડશે રે, જાણી લે. ૬
માટે ગરવ તજી ગોવિંદ ગુણ ગાજે રે, જાણી લે;
પ્રીતમ પ્રભુને ભજીને પાવન થાજે રે, જાણી લે. ૭

પદ ૧૧ મું

મિથ્યા માયામાં શું મોહ્યો મૂઢ રે, ચેતી લે;
હું હું કરતો શું હિંડે છે હૂડ રે, ચેતી લે. ૧
કુબુદ્ધિથી તાહરું કર્તવ્ય કાંઈ ન ચાલે રે, ચેતી લે;
હરિના હુકમ વિના તો તરણુ ન હાલે રે, ચેતી લે. ૨
મુરખ મિથ્યા મમત કરિયે શું થાય રે, ચેતી લે;
તુંજથી ત્રુટો વાળ નવ સંધાય રે, ચેતી લે. ૩
મહારું મહારું કરતો જો સમરીને રે, ચેતી લે;
મનુષા દેહ તે મળ્યો નથી હરિને રે, ચેતી લે. ૪
મલીન માયા મૃગ તૃષ્ણાનું તોય રે, ચેતી લે;
ઓસાતણા મોતીના હાર ન હોય રે, ચેતી લે. ૫
અંજલિનું જળ ક્ષણું ક્ષણું ઓછું થાય રે, ચેતી લે;
એણીપેરે આવરદા તાહરો જાય રે, ચેતી લે. ૬
આવો બનાવ બને નહીં બીજીવાર રે, ચેતી લે;
પ્રીતમ પ્રભુને ભજતાં ભવનો પાર રે, ચેતી લે. ૭

પદ ૧૨ મું

હું માહરું તે સંસારનું છે મૂળ રે, સમજી લે;
ક્ષણુ ક્ષણુ સાલે સરો રૂપી શૂળ રે, સમજી લે. ૧
માહરું તાહરું મટતાં ભવનો અંત રે, સમજી લે;
સૌ શાસ્ત્ર પોકારી કહે છે સંત રે, સમજી લે. ૨
દ્રુમ તણે દૃષ્ટાંતે આ વૈરાટ રે, સમજી લે;
પત્ર તણી પેરે આવે જાયે ઘાટ રે, સમજી લે. ૩
કનકકુટ જમ ઘાટ ઘડીને ભાળે રે, સમજી લે;
એમ એને ખર્ભાડની વાર ન લાગે રે, સમજી લે. ૪
ઈંદ્રજાળ જ્યમ બાજીગરનો ખેલ રે, સમજી લે;
કમર કોકડાં ગુંચાયાં ઉકેલ રે, સમજી લે. ૫

શું સુતો છે અચેત આલસ આણી રે, સમજી લે;
આયુષ્ય તાહરું ઓસતણું છે પાણી રે, સમજી લે. ૬
સંસાર સુખથી રહેજે સદા ઉદાસ રે, સમજી લે;
જયમ મધુકર ન કરે ચંપક વનવાસ રે, સમજી લે. ૭
શ્વાસે શ્વાસે સ્મરણ કરજે સાર રે, સમજી લે;
રખે ધરતો તું દેહ તણો અહંકાર રે, સમજી લે. ૮
હરિ નામ હીરો હૃદયામાં રાખે રે, સમજી લે;
પ્રીતમ પ્રેમી પ્રેમ સુધારસ ચાખે રે, સમજી લે. ૯

પદ ૧૩ મું

રામ રસાયણ પ્રેમ ધરી જે પીશે રે, માણી લે;
તેહને અખિલ લોકોનું દૈવત દીસે રે, માણી લે. ૧
અમર થાય તે મરે નહીં કોઈ કાળ રે, માણી લે;
અપાર હિત થઈ આપોપું સંભાળ રે, માણી લે. ૨
અજર પ્યાલો અધર ફરે છે જેહ રે, માણી લે;
મરજીવા હોય તે મુખમાંડી લેહ રે, માણી લે. ૩
આળસ નિદ્રા ભુખ તરસ સઉ ભાગે રે, માણી લે;
ત્રિભોવન પતીશું તનમાં તાળી લાગે રે, માણી લે. ૪
અખંડ બ્રહ્મ જુએ એક મેક થઈ જાય રે, માણી લે;
સાગર નીર ભળ્યું ન્યારું નવ થાય રે, માણી લે. ૫
તેહના સુખને અવર ન જાણે કોય રે, માણી લે;
અમૃતપાન કરી અતિ આનંદ હોય રે, માણી લે. ૬
મહા મગન થઈ મુગો મીસરી ખાય રે, માણી લે;
પતિનું સુખ સુંદરીયે કયમ કહેવાય રે, માણી લે. ૭
શુદ્ધ વિચાર કરી સુખ માંહે સમાયો રે, માણી લે;
કહે પ્રીતમ તે રંગમાંહે રંગાયો રે, માણી લે. ૮

પદ ૧૪ મું—રાગ કેદારો

જાણે નહીં જગજીવન અભાગી, મરણ તણો ભય મોટોરે;
કાયા કુંભ બરાબર કાચા, જેવો જળ પરપોટોરે. જાણે. ૧
કૌરવ, કંસ, જરાસંધ, રાવણ, દંતવક્ત્ર શિશુપાલરે;
એહવા ગયા તેહની નહીં ગણતી, દેતા સાગર ફાળરે. જાણે. ૨

મણિધરના મુખ માંહિ, મીડકી માખ્યને મારેરે;
એહવો આ સંસારખેલ છે, વીરલા જ્ઞાન વિચારેરે. જાણે. ૩
જગત જીવ ચતુરાનું ચવણું, કે ખાધા ને કે ખાશેરે;
પ્રીતમ પ્રભુનું ભજન કરી લે, તે નર નીરભે થાશેરે. જાણે. ૪

પદ ૧૫ મું

સાકુટ નરનો સંગ ન કરીએ, મરીયે મહા વિખ ખાઈરે;
પરવત ચઢી પડીયે પાવકમાં, તેથી દુષ્ટ દુઃખદાઈરે. સાકુટ. ૧
લેઈ સાણસા અંગ મરોડે, વીંછી તોડે તનરે;
સિંહ ખાયે ભાવે વસિયે ભુજંગમાં, પણ મળશો નહીં દુરિજનરે. સાકુટ. ૨
નર તે કેહને કહિયે, જેહને હૈયે દ્વેષ ઘણોરે;
હરિગુરુ સંતની કરે અવગણના, શત્રુ સઉ જુગ જીવ તણોરે. સાકુટ. ૩
નહીં આધીન ગુરુ ગોવિંદનો, જ્ઞાન હીણુને ઘણું ગુમાનરે;
કહે પ્રીતમ તેને પરહરીએ, જ્યમ ખર સુકર શ્વાન સમાનરે. સાકુટ. ૪

પદ ૧૬ મું

સત્ય સુધા શ્રીકૃષ્ણ નામ છે, જે જન જુગતે ચાખેરે;
પ્રીત સહિત નિત્ય નેહ ધરિ, હરિરૂપ હૃદયામાં રાખેરે. સત્ય. ૧
કોય કહે સુધા રહે સિંધુમાં, કોય કહે શશિમાં છે સહીરે;
કો કહે વનિતા વદન રહે, જ્યમ કહે છે ત્યમ વાત નહીરે. સત્ય. ૨
સાગરમાં હોતે તો નોય ખારો, શશિકલા કયમ ઝાંખી હોયરે;
પીયુ પ્રેમદાને વદન વસે તો, પતિ પોતાનો નાશ ન હોયરે. સત્ય. ૩
પ્રેમ પીયુખ મુખ વસે વૈષ્ણવને, પ્રેમ ધરે તેહને રસ પાયરે;
કહે પ્રીતમ પીતા હોય અમર, જનમ મરણનું જોખમ જાયરે. સત્ય. ૪

પદ ૧૭ મું

કુરમ કહીપેરે અંગ સમેરે, ઉપર દીસે નહીં આકારરે;
જીવ જંત જોઇને વળે પાછો, તેહને એ ન મળે સંસારરે. કુરમ. ૧
ઇન્દ્રિય દેવ વિષે ગુણ વરતી, સરવ સંકોચ ન કીજેરે;
મોતી કાજ્ય પડે મરજીવા, એમ અમીરસ પીજેરે. કુરમ. ૨
જોગીનો જીવ જડે નહીં જમને, કાલ રહે શીર કુટીનેરે;
અમૃત પાન કોટિ થયાં અમર, શું કરે રવિસુત રુઠીનેરે. કુરમ. ૩
રવિનાં કીરણ રહે જ્યમ રવિમાં, સરિતા સાયરમાંહે રહેરે;
કહે પ્રીતમ એમ હરિમાં હરિજન, નિમિષ માત્ર તે ન્યારા ન રહેરે. કુરમ. ૪

પદ ૧૮ મું

કાયારે તાહરી કામ ન આવે, જો કરે કોટી ઉપાયરે;
વણશી જાતાં વાર નહીં લાગે, જો કુંદન કાપીને ખાયરે. કાયારે. ૧
દેહીનાં સ્નેહી સકળ સ્વારથિયાં, અંતે અળગાં રહેશેરે;
એક ઘડી ઘરમાં નહીં રાખે, કાઢો કાઢો કહેશેરે. કાયારે. ૨
પાંચ સાત દિન કોયક સંભારશે, વળતી મૂકશે વિસારીરે;
પોતે પોતાને મારગ લાગશે, કોણ પુરુષ કોણ નારીરે. કાયારે. ૩
સુપનાનું ધન જોયા સૂધી, તેણે કાંઈ કારજ નવ થાયરે;
પ્રીતમ પ્રભુનું ભજન કરી લે, અમુલખ અવસર જાયરે. કાયારે. ૪

પદ ૧૯ મું

જે જને હરિનું નામ ન જાણ્યું, તે પસ્તાયા પ્રાણીરે;
વેઠ વેણુ દળી તે પુરુષે, મૃગજળ માયા માણીરે. જે જને. ૧
ધન દારા સુત કુટુંબ કબીલો, મૂઢમતિ શું મોહ્યોરે;
ચિંતામણિ પામ્યો મનુષ્યા દેહ, તે ખડભડમાં ખોયોરે. જે જને. ૨
જનમ ધરી જુગદીશ ન જાણ્યા, હરિ રસ અમલ ન પીધોરે;
કહે પ્રીતમ એળે ગયો અવસર, એકે અરથ ન સીધોરે. જે જને. ૩

પદ ૨૦ મું

આનંદકારી અચલ વિહારી, ગિરિવરધારી ગોકુળચંદરે;
સુખ સાગર નાગર ગુણઆગળ, ગોપીવર ગોવિંદરે. આનંદ. ૧
ઈંદ્ર કમળ ભૂ શેષ સનકાદિક, નિગમ નિરંતર ગાયરે;
અગમ અપાર હરિનો મહિમા, કોણે કળ્યો નવ જાયરે. આનંદ. ૨
ચિંતામણી સુરધેનુ કલ્પતરુ, જે સેવે શુદ્ધ ચિત્તે સારરે;
રિદ્ધ સિદ્ધ મુક્ત ચતુરધા દાસી, સુખરાશિ હરિનામ ઉદારરે. આનંદ. ૩
પાપ તાપ દીનના ટાળે, અખંડ અભેપદ પામેરે;
કહે પ્રીતમ પ્રભુનામ સમરતાં, અનેક આપદા વામેરે. આનંદ. ૪

પદ ૨૧ મું

માયા સહુને મોહ પમાડે, હરિજનથી રહી હારીરે;
જેહનો ધણી જોરાવર કહાવે, તેણે કાઢી નારીરે. માયા. ૧
બાજીગરની બાજી માંહે, જંબુરો સહુ જાણેરે;
નાડિનો નાગ કરી દેખાડે, ભેદી ભેદ નવ્ય આણેરે. માયા. ૨

પીછાં કેરું કરે કબુતર, જોઈ જગત મોહ પામેરે;
ધુળનું ધન કરી દેખાડે, સેવક ન ભૂલે ભામેરે. માયા. ૩
હરિરસ અમલ અખંડ ખુમારી, જે પ્રેમે કરી પીશેરે;
કહે પ્રીતમ કારજ સર્યું જેહનું, કયમ બીજાથી બીહીશેરે. માયા. ૪

પદ ૨૨ મું

કાયા કલ્પદ્રુમ સમ જાણો, શોભા વરણી ન જાયરે;
કર્મનાં મૂળ અનાદિ ઉંડાં, ફૂલે ફળે સદાયરે. કાયા. ૧
શત શાખા શાખા ડાળ દ્વાદશ, પત્ર છત્રીશ હજારરે;
આશા વેલ રહે નવપલ્લવ, પુષ્પ તણો નહીં પારરે. કાયા. ૨
જીવ ઈશ્વર પંખી બેઉ બેઠા, એક જોગી એક ભોગીરે;
જોગી જોગ જોગતે શું જીવે, ભોગી તે અતિ રોગીરે. કાયા. ૩
કાળ કુંજર કરે ધ્વંસ દ્રુમનો, ચૈતન્ય ચોકી રહેનેરે;
જન પ્રીતમ એહવું જાણીને, નામ અમર ફળ લેનેરે. કાયા. ૪

પદ ૨૩ મું—રાગ કાનડો

નિરમળ નામ નિરંતર લેરે, ટેક.
રામ અનંત મુકુંદ મોરારી, શ્રીગિરિવર ધારી ગોવિંદ તેહરે; નિરમળ.
કેશવ કૃષ્ણ કૃપાનિધિ માધવ, સંભારે સઉ શોક હરેરે; નિરમળ. ૧
શ્રીવર સુંદર સ્યામ મનોહર, રૂપ અનેક થઇને રમેરે; નિરમળ.
નારાયણ મધુસૂદન મોહન, ત્રિભુવન તારણ ત્રીકમ છેરે; નિરમળ.
પ્રીતમ પ્રીત સહિત મન ભાવે, રાત દિવસ હરિ રંગમાં રહેશેરે; નિરમળ.

પદ ૨૪ મું

નામ વિના ગતિ મુક્તિ નહીરે, ટેક.
સહસ્રાનન ચતુરાનન શંકર, સાંખ્ય સંત શ્રુતિ અગમ કહીરે; નામ.
અજામેલ ગજ ગીધ વ્યાઘ્ર કપિ, ગુણિકા વિમાન ચઢિ ગગન ગઇરે; નામ.
નામ આધાર તરે જળધર મહીધર, મૂઢમતિ મન સમજ સઇરે; નામ.
તપ તીરથ વ્રત દાન જગ્ન ફળ, નામ સમોવડ નાવે એહીરે; નામ.
રામનામ સઉ માંહિ શિરોમણ, ભજ્ય પ્રીતમ રસ રૂપ થઇરે; નામ.

પદ ૨૫ મું

રામ સુધારસ જે જન પીવે, ટેક.
અદ્યાપિ સિદ્ધ નવનિદ્ધ મુક્તિ, ચતુરધા ચાર પદારથકું નહીં છીવે; રામ.

બ્રહ્મપ્રકાશ હોય ઘટ ભીતર, તિમિર ટળી જાય અમીરસ દીવે; રામ.
જરા ન જંપે કાળ ન વ્યાપે, અમર જુગો જુગ તે નર જીવે; રામ.
ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ, નારદ, સનકાદિક, અજર પીયાલો પીધો શિવે; રામ.
કહે પ્રીતમ થયા તે તદવત્, જમકિંકરથી કો નવ બીવે; રામ.

પદ ૨૬ મું

તું તારું તને દેખ તપાસી, ટેક.
મટે મોહ મમતા મદ માયા, તો કાયામાં કેદાર ને કાશી; તું તારું.
જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ તુરીયા, રોમ્ય રોમ્ય રહ્યો પ્રકાશી; તું તારું.
તું છે સુક્ષમ કારણનો દ્રષ્ટા, આનંદરૂપ અખિલ અવિનાશી; તું તારું.
ઉઠ પીઠકુ લાટક સાહાટક, ભમર ગુફા બ્રહ્મરંધ્ર વિનાશી; તું તારું.
આઠે પહોર રહે એ સુખમાં, પ્રીતમ તેહની ટળી ચોરાશી; તું તારું.

પદ ૨૭ મું

તું તો રામ રટણ કર રંગમાં, અંગમાં, ઉપજે આનંદ;
ગોવિંદ ભજ ભાવશું.
પરમારથ અરથ વિચારીએ, તજ સ્વારથ માયાનો ફંદ; ગોવિંદ.
કહીએ કાયા તે તારી કારમી, તેને વણસતાં નહીં લાગે વાર; ગોવિંદ.
ઓસ ઉદક બીડી બરાસની, તેને ઉડપતણો આંતબાર; ગોવિંદ.
મૃગ તૃષ્ણાજળ જાસક ભર્યાં, એવો જાણો સકળ સંસાર; ગોવિંદ.
ગુંજા વહ્નિ તે મરકટે માનિયો, તેણે ટાઢ ટળે નહીં લગાર; ગોવિંદ.
સુપનામાં સમૃધિરે પામિયો, જાગી જોતાં મળે નહીં જરાય; ગોવિંદ.
ધુમરના તે ઢગ સોહામણા, ત્રુજ મૂઠીમાં ન ભરાય; ગોવિંદ.
સાચી સંગત સદ્ગુરુ સંતની, જેણે જીવપણું ટળી જાય; ગોવિંદ.
કહે પ્રીતમ પ્રભુને સંભારતાં, મહા પાપી પાવન થાય; ગોવિંદ.

પદ ૨૮ મું

સંત પારસ ચંદન બાવના, કામધેનુ કલ્પદ્રુમ સાર; સમાગમ સંતનો.
એમ સમજાણો અંતર ઘણો, તરુ પારસ ત્રણુ પ્રકાર; સમાગમ.
એક પારસથી પારસ બંને, એક પારસથી બંને હેમ; સમાગમ.
એક પારસ લોહ કુંદન કરે, સો વસા એમનું એમ; સમાગમ.
એક ચંદનથી વિષ ઉતરે, એક ચંદને અગ્નિ ઓળખાય; સમાગમ.
એક તલવાર તેલમાં જો પડે, ફરી તાતું ક્યારે નવ થાય; સમાગમ.

સૌ ગજ શિર મોતી ન નીપજે, સઉ નાર્ય સતી નવ હોય; સમાગમ.
સૌ સૈના શૂરી નવ જાણીએ, એવી જુગત વિચારી જોય; સમાગમ.
જ્ઞાન હીણુ ગુરુ નવ કીજીએ, વાંઝ ગાય સેવ્યે શું થાય; સમાગમ.
કહે પ્રીતમ બ્રહ્મવિદ ભેટતાં, ભવ રોગ સમૂળો જાય; સમાગમ.

પદ ૨૯ મું

સંત લક્ષણ ત્રીસ સોહામણાં, જેહની ચિત્ત થઈ વૃત્તિ શાંત;
એવા જન હરિતણા.
બ્રહ્માનંદ બ્રહ્મરસ ભોગિયા, જીવ ઈશ્વર ભાગી ભ્રાંત; એવા.
દયા દાન દાસીત્વ અતિ ઘણાં, જ્ઞાન ભક્તિ વિવેક વૈરાગ; એવા.
ક્ષમાવંત તપે નહીં તાપમાં, આશા રહિત અમલ અનુરાગ; એવા.
અક્રોધ ઇંદ્રીજિત અનુભવી, કવિ કોમળ શીલ સંતોખ; એવા.
આશા રહિત અમૃત વાણી વદે, સેહેજાનંદ આનંદ કોશ; એવા.
શુદ્ધ સ્નેહી સવારથ નવ મળે, પરમારથ ઉપર પ્રીત; એવા.
શશિ સુરજવત સાક્ષી રહે, ઉદાર અરણુવની રીત; એવા.
હરખ શોક વિષે ડોલે નહીં, અર્ધ નિમિષ તજે નહીં નામ; એવા.
સુરતરુ સુરધેનુ ચિંતામણી, મળતાં પહોંચે મન કામ; એવા.
પરિપૂરણ વળણ સંતનાં, બતરીશમાં ઓછાં બે; એવા.
કહે પ્રીતમ સદ્દગુરુ સંતને, સઉ સોંપીને શરણે રહે; એવા.

પદ ૩૦ મું

સદ્દગુરુના તે શબ્દ વિચારતાં, મટે માયા મોહ વિકાર; હરિરસ પીજીયે.
બાળી ભસ્મ કરે બીજી વાસના, ઉર પ્રગટે પ્રેમ અપાર; હરિરસ.
એવો અજર અમીરસ જે પીયે, તેહનાં નેણુ વેણુ પલટાય; હરિરસ.
લાગી બ્રહ્મ ખુમારી નવ ઉતરે, સુખ મુખે કહ્યું નવ જાય; હરિરસ.
તેને સંભવ નથીરે શરીરનો, થયો આત્મ દષ્ટે ઉઘાડ; હરિરસ.
મરજીવો થઈ હરિને મળે, ગળે જ્ઞાન હિમાળે હાડ; હરિરસ.
બ્રહ્મ ધ્યાને ગગનવત્ થૈ રહે, જ્યમ કુંભ મહાજળ માંઈ; હરિરસ.
કૃષ્ણ પોતામાં પોતે કૃષ્ણમાં, કૃષ્ણ વિના ન દિસે કાંઈ; હરિરસ.
જે સરિતા સાગરમાં ભળે, તેહનું નામ નદી ટળી જાય; હરિરસ.
કહે પ્રીતમ સદ્દગુરુ સેવતાં, ટળે અંતર એકરસ થાય; હરિરસ.

પદ ૩૧ મું

કાયા બનીરે તાહરી કારમીરે, તાહારો અમર નથી અવતારરે;
હરિનું ધ્યાન ધરજે.

કાચો તે કુંભ જળે ભર્યોરે, તેહને ભાંગતાં કેટલી વારરે; હરિનું.
તરુવરથી ફળ છુટીયુરે, તે ફરી ન ચોટે ડાળરે; હરિનું.
ગયો અવસર આવે નહીંરે, બાંધ પાણી પહેલી પાળરે; હરિનું.
નદી યોગે હેરી નાવ જર જડીરે, માંહે બેઠા મૂઢ ગમારરે; હરિનું.
ખોટો છે માંહે ખારુઓરે, તે તો હોડીનો હાંકણહારરે; હરિનું.
કર્મ વા આવી આફળેરે, માંહે મોહનાં મોજાં થાયરે; હરિનું.
તટ ન સૂઝે તેહનીરે, તેહનો કરવો કોણ ઉપાયરે; હરિનું.
સદ્‌ગુરુ શબ્દ વિચારિયેરે, જો કરીએ સદા સતસંગરે; હરિનું.
તો સહેજે પાર પામીએ, કહે પ્રીતમ પ્રગટે રંગરે; હરિનું.

પદ ૩૨ મું

મનમાં જાણે છે મરવું નથીરે, દેહને, અભિમાને બહુ ગોઠવણ કરતો ગમારરે, દેહને.
મારાં મંદિર મારાં માળીયાંરે, દેહને, કહે મારા પુત્ર વારંવારરે, દેહને.
મારી જગ્યારે મારી જુવતીરે, દેહને, ઉઠી ચાલવું છે આજકાલરે, દેહને.
જમદૂત વરાતી આવશેરે, દેહને, ઉઠી ચાલવું છે આજકાલરે, દેહને.
કાળે ગ્રહ્યા કેશ તારારે, દેહને, તે તો કરશે ઘડીમાં ઘાતરે, દેહને.
વળતી વિચારીશ જીવડારે, દેહને, ઘણું ઘસવા પડશે હાથરે, દેહને.
વાત, પીત, કફ આવી કંઠ રુંધશેરે, દેહને, નહીં આવે ઉપર લવલેશરે, દેહને.
મનનું ધાર્યું રહેશે મનમાંરે, દેહને, પ્રાણી પામશે કષ્ટ કલેશરે, દેહને.
કર્મ પ્રધાન છે જીવનેરે, દેહને, ફળ શુભ અશુભ દેનારરે, દેહને.
જેવાં કર્યાં તેવાં ભોગવેરે, દેહને, ધરે ઉંચ નીચ અવતારરે, દેહને.
પડે પશુ પંખી જાતમાંરે, દેહને, ચાર ખાણ ચોરાશી લક્ષરે, દેહને.
દુઃખનો અંત આવે નહીંરે, દેહને, કહે નિગમ પુરાણ પ્રત્યક્ષરે, દેહને.
ગુરુ ગોવિંદ સેવ્યા નહીંરે, દેહને, કોઈ પેર કર્મનો નાશરે, દેહને.
વાસના બીજ બળ્યું નહીંરે, દેહને, ત્યાં લગી ઉગરવાની શી આશરે, દેહને.
મોહ માયાના મોટા મોરચારે, દેહને, જાતરૂપ જુવતીનું જોરરે, દેહને.
કહે પ્રીતમ કોયક જિતશેરે, દેહને, જેહને સદ્‌ગુરુ શબ્દ અકોરરે, દેહને.

પદ ૩૩ મું

જત્ન કર્યે જીવવું નથીરે, ચિત્તમાં, ચેત્ય ચોંપે, તજ દેહપણું અભિમાનરે, ચિત્તમાં.
સો વરસ જીવ્યો તો શું થયુંરે, ચિત્તમાં, સરવાળે મરણ નિદાનરે, ચિત્તમાં.
આયુષ નિરંતર અંજલિરે, ચિત્તમાં, તે ટપકે સાસ ઉસાસરે, ચિત્તમાં.
દુરમતિરો નથી દેખતોરે, ચિત્તમાં, આંખ્યો આગળ થયા નર નાશરે, ચિત્તમાં.

દિન દશ પાંચ મુકામ છેરે, ચિત્તમાં, પછે કુચનાં નગારાં કહેવાયરે, ચિત્તમાં.
સેનાપતિ ચઢી ચાલશેરે, ચિત્તમાં, ત્યાં પાણી પીવા નહીં રહેવાયરે, ચિત્તમાં.
તું તારું સજી બેસજેરે, ચિત્તમાં, આણી પછે પસ્તાવો ન થાયરે, ચિત્તમાં.
પુણ્ય કર્યું તે પલ્લે બાંધીયુંરે, ચિત્તમાં, કને ખરચી વિના શું ખાયરે, ચિત્તમાં.
શૂરાને શી શોચનારે, ચિત્તમાં, સતીને કોહોનો સંઘાતરે, ચિત્તમાં.
એક ધણી શ્રી રંગ રાખજેરે, ચિત્તમાં, કહે પ્રીતમ પ્રેમની વાતરે, ચિત્તમાં.

પદ ૩૪ મું-રાગ ધોળ

હરિનો મારગ છે શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને;
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી, વળતી લેવું નામ જોને. ૧
સુત વિત દારા શિશ સમરપે, તે પામે રસ પીવા જોને;
સિંધુ મધ્યે મોતી લેવા, માંહિ પડ્યા મરજીવા જોને. ૨
મરણ આગમે તે ભરે મૂઠી, દિલની દુગ્ધા વામે જોને;
તીરે ઉભો જુવે તમાસો, તે કોડી નવ પામે જોને. ૩
પ્રેમ પંથ પાવકની જ્વાલા, ભાળી પાછા ભાગે જોને;
માંહી પડ્યા તે મહા સુખ માણે, દેખનારા દાઝે જોને. ૪
માથા સાટે મોંઘી વસ્તુ, સાંપડવી નહીં સ્હેલ જોને;
મહાપદ પામ્યા તે મરજીવા, મૂકી મનનો મેલ જોને. ૫
રામ અમલમાં રાતા માતા, પૂરા પ્રેમી પરખે જોને;
પ્રીતમના સ્વામીની લીલા, તે રજની દન નરખે જોને. ૬

પદ ૩૫ મું

સંત સમાગમ જે જન કરશે, તેને પ્રગટે પ્રેમ જોને;
જે ધાતુને પારસ પરશે, તે તો હોયે હેમ જોને. ૧
કથીર કાંસુ હેમ ન હોયે, કોટી પારસ પરસે જોને;
શૂન્ય છીપ તે ઉપર નાવે, સોમણુ સ્વાતિ વરસે જોને. ૨
અચેતને ઉપદેશ ન લાગે, શિવ બ્રહ્મા સમજાવે જોને;
જેનાં અવળાં અંતઃકરણો, તેને સમજણ નાવે જોને. ૩
કુબુદ્ધિ કાળપ જેને હૃદયે, તેને ન લાગે રંગ જોને;
અડદ ઉજળા કદમે ન થાયે, જઈ ઝબોળે ગંગ જોને. ૪
કુશકા કૂટેથી શું થાય, કણ ન જડે તેમાંથી જોને;
મંદ અભાગી મૂરખ નરને, સમજણ આવે ક્યાંથી જોને. ૫

પાપીને પરબોધ ન કરિયે, મુન્ય ગ્રહીને રહિયે જોને;
કહે પ્રીતમ તુલસી દલ તોડી, પ્રેત ન પુજવા જઇયે જોને. ૬

પદ ૩૬ મું

હરિ મહિમા મોટા જન જાણે, સનકાદિક શુકદેવ જોને;
અજતનયા ઉમયાપતિ વંદે, કરે કમળા પદ સેવ જોને. ૧
વેદ વિરંચી વ્યાસ વખાણે, અપાર લીલા એની જોને;
નાથ વિના બીજો નહિ બળિયો, જોયું ચિત્તમાં ચેતી જોને. ૨
માટે મારું મનડું મોહ્યું, રસિક વરને રંગે જોને;
સદા સરવદા સુખમાં ઝીલું, સુંદર વરને સંગે જોને. ૩
અમૃતકેરા સાગરમાંહે, મગન થયું મન મીન જોને;
એક નિમિષ ન્યારું નવ થાયે, રહ્યું તે રસમાં લીન જોને. ૪
અગરચંદનનાં વનમાં જઇને, ભોગી ભમરો બેઠો જોને;
ઉડીને અળગો નવ થાયે, સ્વાદ સુખમાં પેઠો જોને. ૫
કમળનેનની સુંદર શોભા, નિરખું નિત્યે નિત્ય જોને;
પ્રીતમના સ્વામીની સાથે, બાંધી પૂરણ પ્રીત જોને. ૬

પદ ૩૭ મું

સંત કૃપાથી છૂટે માયા, કાયા નિર્મળ થાય જોને;
શ્વાસોશ્વાસે સમરણ કરતાં, પાંચે પાતક જાય જોને. ૧
કેસરીકેરે નાદે નાસે, કોટી કુંજર જૂથ જોને;
હિંમત હોય તો પોતે પામે, સઘળી વાતે સૂઝ જોને. ૨
અગ્નીને ઉધઈ ન લાગે, મહામણિને મેલ જોને;
અપાર સિંધુ મહાજળ ઉંડાં, મરજીને મન સહેલ જોને. ૩
બાજીગરની બાજી તે તો, જંબુરો સહુ જાણે જોને;
હારની માયા બહુ બળવંતી, સંત નજરમાં નાણે જોને. ૪
સંત સેવતાં સુકૃત વાધે, સહજે સીઝે કાજ જોને;
પ્રીતમના સ્વામીને ભજતાં, આવે અખંડ રાજ જોને.

પદ ૩૮ મું

જા સદ્ગુરુને શરણેરે, સો સંશય હરશે;
જીવ દશાને ટાળીરે, હરિ સરખો કરશે. ૧
ઉગ્ર દશા અનુભવીરે, છે સમજણ મોટી;
મન કંચનને કસવારે, ગુરુ જ્ઞાન કસોટી. ૨

હોય હેમ લોહ કેરુંરે, જેને પારસ પરશે;
થાય મહા મુક્તાફળરે, જળ સ્વાતિ વરસે. ૩
છીપ રહે સાગરમાંરે, માંય મોતી નિપજે;
જ્ઞાન મીનકા પરસેરે, તેને ઋતુ ઉપજે. ૪
સતસંગે નર સમજેરે, સૌ દુગ્ધા જાશે;
પ્રીતમ તે પ્રાણીનુંરે, સૌ કારજ થાશે. ૫

પદ ૩૯ મું-ધોળનો રાગ બીજો

સખી આજ આનંદ રંગ અંગમાં; નેહે નિરખ્યા શ્રીનંદ કિશોર,
આ તન રંગ અંગમાં.
હરિને મસ્તક મુગટ સોહામણો; તે પર ચમકે છે ચંદ્રિકા મોર, આ૦ ૧
હરિને લિલવટ તિલક કેસરતણું; બહુ કુંડળ ઝળકે છે કાન, આ૦ ૨
નાકે નિર્મળ મોતી મકરાતણું; સુંદર લોચન કમળ સમાન, આ૦ ૩
ઓપે અધર અરુણ પરવાળાં શાં; મુખ સુન્દર રૂપ રસાળ, આ૦ ૪
કણ્ઠે હીરા મોતીના રે હારડા; કળી કુસુમ ગુંજા મણિમાળ, આ૦ ૫
ભુજ ભૂષણ રતન જડાવનાં; પોંચી મુદ્રિકા વેઢ વિશાળ, આ૦ ૬
નાભિ અગમ ઉદર રેખા ત્રિવલી; કેડે કદોરો મણિકૃતમાલ, આ૦ ૭
પગ પલ્લવ પંકજ પાંખડી; નખ ચંદ્ર છટા છબી જોર, આ૦ ૮
ઝમકે ઝાંઝર ધમકે રે ઘુઘરી; શબ્દ સંગીત નાદના ઠોર, આ૦ ૯
પેર્યું પીતાંબર દ્યુતી દામની; તન નવ-ઘન તરુણ-તમાલ, આ૦ ૧૦
સ્વામી પ્રીતમનાની શોભા ઘણી; સદા સેવકનો પ્રતિપાળ, આ૦ ૧૧

પદ ૪૦ મું-રાગ ગરબી

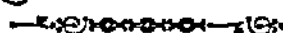
શું કર્યું ગીતા ગાઇને રે, તેં શું કર્યું ગીતા ગાઇને; ટેક.
ભણ્યો ગણ્યો પણ ભેદ ન જાણ્યો, ધિક પડ્યો પંડિતાઇનેરે; તેં શું.
પોથી વાંચીને પરમારથ ન કીધો, કુટુંબ પોખ્યું કમાઇનેરે; તેં શું.
ભાગવત ભાખ્યું હેત હદે ન રાખ્યું, રહ્યો આપ સ્વારથ સાઇનેરે; તેં શું.
શેષને માથે મણિ છે તોયપણ, જીવે છે જીવ ખાઇને રે; તેં શું.
કહે પ્રીતમ પોતાના ડહાપણથી, ગયો ચોરાશિમાં વહેંચાઇનેરે; તેં શું.

રેવાશંકર

આ નાગર કવિએ કૃષ્ણલીલા વગેરે ચંદ્રાવળામાં
બહુ કવિતા લખેલી છે

બાળલીલા

છંદ ચંદ્રાવળા

મહા મંગળમાં મુખ્ય મનાયે, ગુણનિધિ ગણપતિ દેવ,
સિદ્ધિ બુદ્ધિ દાયક સિદ્ધિ બુદ્ધિ નાયક, ઉત્તમ સર્વ અવેવ;
ઉત્તમ સર્વ અવેવ તે એના, જશ પ્રસિદ્ધ જગતમાં જેના,
પગરણુમાંહી પ્રથમ પુજાયે, મહા મંગળમાં મુખ્ય મનાયે. ૧
શારદ હારદ કોડે કહું છું, હેતે જોડી હાથ,
હરિગુણ ગાવા હરખ થયો, તે ગરવી આપો ગાથ;
ગરવી આપો ગાથ તો ગાઉં, કિરતન કરી કૃતારથ થાઉં,
શરણ તારે તે સારું કહું છું, શારદ હારદ કોડે કહું છું. ૨
રમણુ દ્વિપ રણછોડ બિરાજે, સકળ સુરાસુર ભૂપ,
અમર ચમર કરમાં લૈ ઉભા, કોટિક સમર સ્વરૂપ;
કોટિક સમર સ્વરૂપ તે શોભે, લોચન લાવણ્ય જોઇને લોભે,
ત્રિવિધ વિવિધ શૃંગાર તન સાજે, રમણુદ્વિપ રણછોડ બિરાજે. ૩
શ્રીરણછોડને શરણે રહેતાં, અકૃત જાય અઘોર,
રેવાશંકર ભૂપ ભયંકર, જમકિંકરનું જોર;
જમ કિંકરનું જોર જ નાસે, દર્શન કરતા અઘ દૂર થાશે,
કરે કૃતારથ કીર્તન કેતાં, શ્રીરણછોડને શરણે રેતાં. ૪
જય રણછોડ જદુકુળ નાયક, જગપતિ જગદીશ,
અજ ઈંદ્રાદિક અમર ઓળખે, ઈશ નમાવે શીશ;
ઈશ નમાવે શિશ આનંદે, પ્રભુપદ પૂરણ પ્રતિ શું વંદે,
વરણવે વેદ ભેદ વર લાયક, જય રણછોડ જદુકુળ નાયક. ૫
પરમદયાળ કૃપાળ કમળાવર, ઠાકોર ડાકોર દેવ,

બિર્દ રાખ્યું બાડાણકિરું, સહજ માનિ લૈ સેવ;
સહજ માનિ લૈ સેવ સંબંધે, પ્રગટ પધાર્યો પ્રેમ પ્રબંધે,
સુણિ શરણે થયો રેવાશંકર, પરમદયાળ કૃપાળ કમળાવર. ૬
દર્શન કીધે દુકૃત જાયે, દુર્મતિ યાયે દૂર,
ડાકોર ઠાકોર દેવ શિરોમણિ, ભક્તિ આપો ભરપૂર;
ભક્તિ આપો ભરપૂર પ્રાણીને, કૃપા નિજ જન જાણીને,
મહિમાંહિ મોટો મહિમાયે, દર્શન કીધે દુકૃત જાએ. ૭
જુક્તિ ઝમક ઝડ જરા ન જાણું, નથી અભ્યાસ અનુપ્રાસ,
મૂઢમતિ અતિ ગૂઢમતિમાં, કવિ કોવિદનો દાસ;
કવિ કોવિદનો દાસ કહેવાણી, ચંદ્રાવળા કરવા ચિત્ત ચાહું,
જેમ ત્યમ જડતા અક્ષર આણું, જુક્તિ ઝમક ઝડ જરા ન જાણું. ૮
શ્રાવણમાસ મહા સુખકારી, કૃષ્ણાષ્ટમિ મધરાત,
રોહિણી શુદ્ધ બુદ્ધ જોગ શુભ સુંદર, કરણ બાળવ વિખ્યાત;
કરણ બાળવ વિખ્યાત તે વારે, જ્યોતિષશાસ્ત્રતણે અનુસારે,
મહર ઘેર સુતજન્મ દુઃખહારી, શ્રાવણ માસ મહા સુખકારી. ૯
પુત્ર પ્રગટ થયો સાંભળિ કાને, ગુરુજી ગર્ગાચાર,
મંદ નિલય આનંદથી આવ્યા, આશીર્વાદ ઉચાર;
આશીર્વાદ ઉચાર તે કીધો, આધેથી અતિ આદર દીધો,
સનમુખ જઈ લાવ્યા સનમાને, પુત્ર પ્રગટ થયો સાંભળી કાને. ૧૦
પ્રોહિતને પધરાવી પાટે, પ્રેમે જોડી પાણ,
કેવો કુંવર થાશે કુલ દીપક, કહો ગુરુજી ગુણ જાણ;
કહો ગુરુજી ગુણ જાણ તે જોઈ, સાંભળી સુખ પામે સૌ કોઈ,
લખીયા શા શુભ લેખ લલાટે, પ્રોહિતને પધરાવી પાટે. ૧૧
ગ્રહ સઘળા સેવા સુખ લેવા, આવ્યા શુભ આગાર,
પૂર્ણબ્રહ્મ પૂરણ પુરુષોત્તમ, પણ સંસાર વિહાર;
પણ સંસાર વિહારની રીતે, જન્મપત્રિ લખી પ્રોહિત પ્રીતે,
દાસ થઈ મંગળ ફળ દેવા, ગ્રહ સઘળા સેવા સુખ લેવા. ૧૨
ગુરુજી—વૃષભલગ્ન મધ્ય વિધુ વિરાજે, અરુણ ઈંદુ—સુત ચાર,
ચતુરથાને શુક્ર શનિ કેતુ, અમર—ગુરુ અગિયાર;
અમર—ગુરુ અગિયાર આગારે, રાહુ બળવંત બેઠો બારે,
ભાગ્ય ભુવન ભુવિનંદન ભાજે, વૃષભલગ્ન મધ્ય વિધુ વિરાજે. ૧૩

ગ્રહ ગુણ જોઈ ગુરુજી બોલે, બાલક બહુ બળવાન,
સુર સમૂહની સહાય કરશે, અસુર અધમ અભિમાન;
અસુર અધમઅભિમાન ઉતરશે, પ્રૌઢ પરાક્રમ પૃથ્વીમાં કરશે,
ત્રણ લોકમાં નહીં કોઈ તોલે, ગ્રહ ગુણ જોઈ ગુરુજી બોલે. ૧૪
દીર્ઘાયુ ઈંદિરા અખંડિત, અતુલ્ય પ્રતાપ અવનીશ,
અજ ઇંદ્રાદિ અમર ઓળગશે, અહોનિશ ધ્યાને ઈશ;
અહોનિશ ધ્યાને ઈશ તે ધરશે, વિપુલ વિશ્વમાં જશ વિસ્તરશે,
પ્રણય પ્રણામ કરશે મહા પંડિત, દીર્ઘાયુ ઈંદિરા અખંડિત. ૧૫
કૈકતણાં કલ્યાણ એ કરશે, હરશે ભૂમી-ભાર,
આદિ પુરુષ અવિનાશી પોતે, ઉદર ધર્યો અવતાર;
ઉદર ધર્યો અવતાર તે ધારી, વ્રજવાસીની વાત વધારી,
ગ્વાલ ગોધન લૈ વનમાં ફરશે, કૈકતણાં કલ્યાણ એ કરશે. ૧૬
કવિ–ચૈલ પલ્લવ ચોકે ચિત્રામણ, ચોદશ છાયાં ચીર,
ઢોલ નિશાન નફેરી નોબત, વાજે સ્વર ગંભીર;
વાજે સ્વર ગંભીર તે ગાજે, મંગળ કળશ માનની સાજે,
ત્રણે વેદ રસ ભીના બ્રાહ્મણ, ચૈલ પ્રલ્લવ ચોકે ચિત્રામણ. ૧૭
ધામ ધામથી ધાઈ ધસમસતી, અંગે ઉમગ અપાર,
કુમકુમ આડ લલાટ લટકાળી, શોભતા સેજ શૃંગાર;
શોભતાં સેજ શૃંગાર શરીરે, અતિ અનૂપ ને રૂપ સ્થીરે,
હરણ નેણિ હસતી મસમસતી, ધામધામથી ધાઈ ધસમસતી. ૧૮
નંદને ઘેર રોહેર સહુ સાંભળ્યું, ફળીયું ઝાક ઝમાલ,
મંગળ ગીત પ્રીતથી ગાયો, ગાયો લઈ ગોવાળ;
ગાયો લઈ ગોવાળ તે ગવેં, વાગે વાજિંત્ર સામટા સર્વે,
ગાજિ રહ્યું બાધું ગોકળિયું, નંદને ઘેર શહેર સહુ મળિયું. ૧૯
ગોપિ તનિયા ટોપી લઇને, ગોપ ગોરસને ઘૃત,
દૂધ દધી દધિજાત દિશોદિશ, નંદ નિકેતે નૃત;
નંદ–નિકેતે નૃત તે કરતા, ગાય ગોકુળ ગલિયે ગલી ફરતા,
એમ ઉભા આંગણામાં જઇને, ગોપી તનિયા ટોપી લઇને. ૨૦
નંદ નિલય આનંદથી આવી, ઉમા અજિર મોઝાર,
જાત કર્મ કરવા કુશ કર લઈ, ઝાંઝ ઝાલર ઝણકાર;

ઝાંઝ ઝાલર ઝણુકાર તે થાયે, પૂરણ પ્રેમે પિતૃ પુજાયે,
ભર્યાં ભંડાર દિધા લુંટાવી, નંદ નિલય આનંદથી આવી. ૨૧
દિવ્યદંતિ ગુણવંતી ગાયે, દ્વિજને દીધાં દાન,
ભાત ભાતના ભુષણ ભાવે, પેર પેરનાં પરિધાન;
પેર પેરનાં પરિધાન પેરાવે, માગતા માગણની મેહેર આવે,
તોય નૃપતિને તૃપ્તિ નવ થાયે, દિવ્યદંતી ગુણવંતી ગાયે. ૨૨
સાત શૈલ તિલના તે ટાણે, રત્ન મેળવી માંહે,
સ્વસ્તિવાચન કરી વિપ્રને આપ્યા, અંગ ઉમંગ ઉત્સાહે;
અંગ ઉમંગ ઉત્સાહે તે ઉરથી, પુષ્પ વૃષ્ટિ થાય સુરપુરથી,
વ્રજવાસીનાં ભાગ્ય વખાણે, સાત શૈલ તિલના તે ટાણે. ૨૩
અસન વસન અતિ ઓપતાં અંગે, આપ્યાં એમ અનેક,
સુંદરિયો સહુને શણગારી, વદિને વિનય વિવેક;
વદિને વિનય વિવેક કરીને, જશોમતિ કહે જુવતીને હરીને,
દ્યો આશિષ ઉછરંગ ઉમંગે, અશનવસન અતિ અંગે. ૨૪
એક અબધૂત વિભૂત તન ધારી, અશ્રુત ઉજ્જવલ અંગ,
અકલ અરૂપ સકળ સુર સેવે, અદ્રિસુતા અરધંગ;
અદ્રિસુતા અરધંગ તે આણી, ડમરુ ડાક પિનાક છે પાણી,
રેવાશંકર શુભકારી, એક અબધૂત વિભૂત તન ધારી. ૨૫
આંગણે આવી અલક જગાવી, કીધો શિંગી સોર,
નંદરાણી ગભરાણી ઘરમાં, ગોપમાં વાયો હોર;
ગોપમાં વાયો હોર તે જ્યાંને, માતા મનમાં વિસ્મય થઇને,
સુતને લીધો હૃદય લગાવી, આંગણે આવી અલક જગાવી. ૨૬
જશોદા—જશોદા જોગીરાજને નીરખી, ભાવ ભરી ભરપૂર,
લ્યો ભિક્ષા રક્ષા કરો સુતની, દૃષ્ટિ પડે રહો દૂર;
દૃષ્ટિ પડે રહો દુર દિગંબર, પેરો તો આપું પટ અંબર,
હર ઉત્તર હવે દે છે હરખી, જશોદા જોગીરાજને નીરખી. ૨૭
શિવજી—આદ્ય પુરુષ ને અલખ નિરંજન, જે અનંત અવિનાશ,
રોમ રોમ બ્રહ્માંડ ભમે તે, પડખામાં લેઈ પાસ;
પડખામાં લેઈ પાસ પલંગે, અર્ભક જાણીને ઉછરંગે,
અંબુજ આંખે આંજતી અંજન, આદ્ય પુરુષને અલખ નિરંજન. ૨૮

કવિ—શ્રવણ સુણ્યિ શુભ વેણુ શંકરનાં, વાધ્યો ચિત્ત વિચાર,
કારમો ક્યમ લઈ જાઊં કુંવરને, સર્વાંગે સુકુમાર;
સર્વાંગે સુકુમાર શરીરે, શિશુ સંકુચાયે શીત સમીરે,
વચન જાય ક્યમ જોગેશ્વરનાં, શ્રવણ સુણી શુભ વેણુ શંકરનાં. ૨૯
શિવજી—જશોમતી બીજું કાંઈ ન જાચું, સાચું કહું સુણ વેણ,
અંતરમાં અભિલાષા એવી, નંદ કુંવરને નેણ;
નંદ કુંવરને નેણ નિહાળી, પુત્ર પધરાવ વચન પ્રતિપાળી,
રૂપ જોઈ હૃદયામાં રાચું, જશોમતી બીજું કાંઈ ન જાચું. ૩૦
કવિ—જત્ન કરી જશોદા મહતારી, બાળક લાવી બહાર,
દર્શન કરી દિગંબર રીઝ્યા, ઉમંગ્યા ઉર અપાર;
ઉમંગ્યા ઉર અપાર અવિનાશી, કર્યું કુતુહલ કૈલાસ વાસી,
તાંડવ નૃત્ય કર્યું ત્રિપુરારી, જત્ન કરી જશોદા મહતારી. ૩૧
પરસ્પરે પ્રભુતાયે પરખ્યા, રીઝ્યા હૃદય મોઝાર,
અદ્‌ભુત અવિગતિની ગતિ દેખી, તૃપ્ત થયા ત્રિપુરાર;
તૃપ્ત થયા ત્રિપુરાર તે ટાણે, અન્યો અન્ય બન્યો મન જાણે,
હસિયા હરિ હર હર્ષે હરખ્યા, પરસ્પરે પ્રભુતાને પરખ્યા. ૩૨
શિવજી—અજાપાલ છે બાળક બાઈ, કંસ કેસિનો કાળ,
લીલા કરવા લઘુવેશ ધર્યો, દેવના દેવ દયાળ;
દેવના દેવ દયાળ દુઃખ હર્તા, સર્વ સૃષ્ટિને મહા સુખ કર્તા,
કોક અવતારની ફળી કમાઈ, અજાપાલ છે બાળક બાઈ. ૩૩
ત્રણે લોકતણો જે ત્રાતા, શ્રુતિ શાસ્ત્રનું સાર,
પુત્ર થઈને પારણે પોઢ્યો, ઉદર ધરી અવતાર;
ઉદર ધરી અવતાર તે આપે, જે જોગીને જડે ન જાપે,
લાડ લડાવી લાવો લે માતા, ત્રણે લોકતણો જે ત્રાતા. ૩૪
કવિ—શ્રીધર શશિધર રમા ઉમાવર, શિવ કેશવ બળદેવ,
ગોધર ગંગાધર ને નગધર, પન્નગધરની સેવ;
પન્નગધરની સેવ જે કરશે, પ્રૌઢ પાપ પરિતાપને હરશે,
હેતે કરીને ભજો હરિહર, શ્રીધર શશિધર રમા ઉમાવર. ૩૫
શિશ નામી આશીષ દઈને, ઈશ પામ્યા આનંદ,
ધન્ય વસુધા વ્રજવાસી વનિતા, ધન્ય જશોદા નંદ;

ધન્ય જશોદા નંદ નરનારી, વિશ્વમાં ખ્યાત વિખ્યાત વધારી,
પછે પધાર્યા પ્રસન્ન થઈને, શિશ નામી આશીષ દઈને. ૩૬
નાગદમણ-વળી વિવેકે કરી વખાણ્યું, પ્રભુએ પ્રાક્રમ કીધ,
હાથથકી હલવે હરજીએ, દડો દોડાવી દીધ;
દડો દોડાવી દીધ તે દડિયો, જલ કાલિંદી દ્રોહમાં પડિયો,
ઇચ્છા ઓળખી સહુ અકલાણું, વળી વિવેકે કરી વખાણ્યું. ૩૭
પાછળથકી પધાર્યા પોતે, પાણીમાં કરી પ્રવેશ,
નાગણના ગણુ નયણે નરખી, કરતી ઘણો કલેશ;
કરતી ઘણો કલેશ કળકળતી, ગદગદ કંઠે થઈ ગળગળતી,
મોહ પામી સુખ સુપ્નમાં જોતે, પાછળ થકી પધાર્યા પોતે. ૩૮
કોમળ કમળ કુસુમસમ કાયા, સર્વાંગે સુકુમાર,
કયમ આવ્યો કહે કેનો કુંવર, નામ દેને નિર્ધાર;
નામ દેને નિર્ધાર તે મુખે, મૃત્યુ માગી લીધું શે દુઃખે?
માત તાતે ઉતારી માયા, કોમળ કમળ કુસુમ સમ કાયા. ૩૯
કૃષ્ણ-નાગણી નીર ભરો કાં નેણે, નિશ્ચે કહું છું નામ,
કહાન કુંવર હું નંદજીકેરો, ગોકુળ મારૂં ગામ;
ગોકુળ મારું ગામ તે ગમતું, દુષ્ટ દુર્મતિ કોય નથી દમતું,
નિર્વિષ નીર કરવું કહું વેણે, નાગણી નીર ભરો કાં નેણે. ૪૦
નાગણી-વપૂ ચિત્તને વયે વિચારે, વદને વદને વાત,
સુણશે સર્પ તો દર્પ ઉતારશે, કરશે કાળી ઘાત;
કરશે કાળી ઘાત તે તારી, માટે માન શિખામણ મારી,
પ્રથમ કહું પરિણામ પ્રચારી, વપૂ ચિત્ત ને વયે વિચારી. ૪૧
કૃષ્ણ-કાળનો કાળ હું કહાન કહેવાણીં, નાગણી નિશ્ચે જાણ,
નાક ચીરીને નાથ લે ઘાલું, ઝાલું હાથ નિરવાણ;
ઝાલું હાથ નિરવાણ ઝડપથી, અહિં આવ્યો છું એ જ અડપથી,
કમળ કંસને કાજ લેઈ જાણીં, કાળનો કાળ હું કહાન કહેવાણીં. ૪૨
કવિ-વિષમ વેણુ વાગ્યાં વિષધરને, કારમો કીધો ક્રોધ,
બળ કરી બળબંધુને બાઝયો, વાધ્યો ઘણો વિરોધ;
વાધ્યો ઘણો વિરોધ તે વળગ્યો, અંગથી અહિ નવ થાયે અળગો,
સહજ ક્રીડા સરખું શ્રીવરને, વિષમ વેણુ વાગ્યાં વિષધરને. ૪૩

પ્રભુએ પ્રૌઢ સ્વરૂપ ધરીને, એવું વધાર્યું આપ,
કંધ ફુટે પણ બંધ ન છુટે, સંધથી તૂટે સાપ;
સંધથી તૂટે સાપ સંકળાણો, આરતથી અહિપતિ અકળાણો,
ઉભી નાગણી નમન કરીને, પ્રભુયે પ્રૌઢ સ્વરૂપ ધરીને. ૪૪
નાક ચીરીને નાથ લેઈ ધાલી, નાચે નંદકુમાર,
નંદને મન આનંદ થયો નરખી, હરખી જશોદા નાર;
હરખી જશોદા નાર મળતાં, ગોપમાં થયો સંતોષ સાંભળતાં,
ચોદશથી સહુ આવ્યું ચાલી, નાક ચીરીને નાથ લેઈ ધાલી. ૪૫
પરસ્પરે પરિયાણુ કરીને, પુતના પાપણુ નાર,
તેડી કહ્યું તતક્ષણુ તું જા, શિશુનો કર સંહાર;
શિશુનો કર સંહાર સધાવી, ગોકુળ મહરતણે ઘેર આવી,
હળવે હળવે લઈ હરીને, પરસ્પરે પરિયાણુ કરીને. ૪૬
ધાઈ ધરીને ધાઈ ધવરાવી, કપટ કરીને કહાન,
પરપંચે પ્રભુને પોઢાડી, ઓઢાડી પરિધાન;
ઓઢાડી પરિધાન તે અંગે, અબળા બોલે ઉર ઉછંગે,
વળગતાં વનિતાને વહવરાવી, ધાઈ ધરીને ધાઈ ધવરાવી. ૪૭
પ્રાણુ લીધો પયપાન કરતાં, પુતના પામી પીડ,
બાળકમાં આવડુ બળ કયાંથી, રીસમાં પાડે રીડ;
રીસમાં પાડે રીડ તે રોતે, જનુની ગતિ દીધી જગ જોતે,
વાર ન થઈ વૈકુંઠ વરંતાં, પ્રાણુ લીધો પયપાન કરંતાં. ૪૮
પ્રબળ પ્રલંબ ધેનુકને ઢાળ્યો, અઘ બગ આદિ અસૂર,
વિકટ શકટ સૂતાં સંહાર્યો, ચરણે કીધો ચૂર;
ચરણે કીધો ચૂર વિચાર્યો, તતક્ષણુ તરણાવ્રતને તાર્યો,
દંભ દાવાનલ દૂરથી વાળ્યો, પ્રબળ પ્રલંબ ધેનુકને ટાળ્યો. ૪૯
એમ અનેક અસુર ઉડાડ્યા, વ્રજની કીધી વાર,
જન આરત હરવા અવતરિયા, ભૂમિ ઊતારણુ ભાર;
ભૂમિ ઉતારણુ ભાર ભૂતળમાં, થઈ ગોવાળ ફર્યા ગોકુળમાં,
સુત જાણિ રાણિયે રમાડ્યા, એમ અનેક અસુર ઉડાડ્યા. ૫૦
ગોપિયો–કેસ ત્રોડે ને વસ્ત્ર વછોડે, ફોડે માખણુ માટ,
ઠામ ઢોળે ને ધામ ઢંઢોળે, ખંખોળે છે ખાટ;

ખંખોળે છે ખાટ તે ખાંતે, આવી આળ કરે એકાંતે,
કરગરાટ કરતો કર જોડે, કેસ ત્રોડે ને વસ્ત્ર વછોડે. ૫૧
ઘેર ધણી થૈ ઘરમાં પેસે, ગોતે ગોરસ ઘૃત,
સુખથી સહુના મુખમાં મેલે, દુઃખ દે છે દિન પ્રત;
દુઃખ દે છે દિન પ્રત તે દહાડે, તાણીને તાળાં ઊઘાડે,
બાળક થઇને બારણે બેસે, ઘેર ધણી થૈ ઘરમાં પેસે. ૫૨
મારગમાં મટુકી ઉઘાડી, દહાડી માગે દાણ,
વગડે પણ ઝગડે જુવતિને, જનની જીવન પ્રાણ;
જનની જીવન પ્રાણ તે જાણી, સુતને દ્યો શિખામણ રાણી,
કંસને કહું તો મુકશે કાઢી, મારગમાં મટુકી ઉઘાડી. ૫૩
શણુગટ પનઘટ માંહે સાહે, અણુખટ કરે અપાર,
વારે વારે વારે તો નવ, હારે નંદ કુમાર;
હારે નંદકુમાર ન જાણે, છેડ કરે ને છેડલો તાણે,
વળગે ને વળી વાંસળી વાહે, શણુગટ પનઘટ માંહે સાહે. ૫૪
નાહિયે ત્યાં પણ નીર ઉછાળે, વળી કરે વણુસાડ,
ચિર ચોરીને ચતુરાં કેરાં, ચડે જઇને ઝાડ;
ચડે જઇને ઝાડ તે લાડે, એમ ઉદકમાં અંગ ઉઘાડે,
નિર્લજ નીચો વળી નિહાળે, નાહિયે ત્યાં પણ નીર ઉછાળે. ૫૫
પ્રસન્ન થઇને વસન ન આપે, વૃક્ષે કરી વિલાસ,
નિરમાં નગ્ન શરીર સહૂનાં, અબળા અતિ ઉદાસ;
અબળા અતિ ઉદાસ ઉધાડે, દુરથી લઈ દુકૂલ દેખાડે,
સુંદરીને સેહેજે સંતાપે, પ્રસન્ન થઇને વસન ન આપે. ૫૬
જસોદા–કોણ કહે કાનુડો કુડો, બેહેકયું બોલ ન બાળ,
શું સમજે સુત શિશુ સકોમલ, અબળા આપો આળ;
અબળા આપો આળ તે આવી, બાંહ્ય ઝાલીને દિયો બતાવી,
રાણીએ ઉત્તર દીધો રુડો, કોણ કહે કાનુડો કુડો. ૫૭
કવિ–અનેક ઉત્સવો બાળ ચરિત્રો, કીધાં અપરંપાર,
શ્રીકૃષ્ણ રાધાજીકેરા, વ્રજવધુ સહિત વિહાર;
વ્રજવધુ સહિત વિહાર વ્રજમાંયે, અખંડ લીલા અવનીપર થાયે,
ગાય સુણેથી થાય પવિત્રો, અનેક ઉત્સવો બાળ ચરિત્રો. ૫૮

વ્રજમાં વ્રજવાસી વધૂ સંગે, વ્રજવનમાંય વિહાર;
વૃંદાવનમાં રાસ રમ્યા અતિ, નાગરિ નંદકુમાર;
નાગરિ નંદકુમાર તે પ્રેમે, સદા સમરું હું સ્નેહે ક્રમે,
રેવાશંકર ભજે ઉમંગે, વ્રજમાં વ્રજવાસી વધૂ સંગે. ૫૯
રાસ રમણ ને મૃત્તિકા પ્રાશન, અવર ચરિત્ર અનેક,
કળિમાંહી કીધાં ઘણાં કૃષ્ણે, વરણવું શો વિવેક;
વરણવું શો વિવેક વાણિયે, આગળ શાસ્ત્રે જાણવું પ્રાણિયે,
પ્રગટ્યા પ્રભુ નિવારણ ત્રાશન, રાસરમણ તેમૃત્તિકા પ્રાશન. ૬૦
ગિરિ ધાર્યો વર્ષાને વાર્યો, સંહાર્યો શકટાસૂર,
કંસ માર્યો તરણાવૃત તાર્યો, ચૂર કીધો ચાણૂર;
ચૂર કીધો ચાણૂર ચપટિયે, કીધી કોટી કળા કપટિયે,
નાગ નાથીને દોષ નિવાર્યો, ગિરિ ધાર્યો વર્ષાને વાર્યો. ૬૧
રાધિકાનું રુસણું—કૌસ્તુભ કંઠે હરિયે ધરી, જોઈ પોતાની ઝાંય,
સેહેજે સોકયતણે સંદેહે, માન ધર્યું મનમાંય;
માન ધર્યું મનમાંય મુઝાણી, ઉઠી રુઠી અતિ અકળાણી,
કહ્યું લહ્યુ નહિ કાને કરી, કૌસ્તુભ કંઠે હરિયે ધરી. ૬૨
આળવાળ ઉર બાળ ઉપજિર્યું, માનવેલીનું મૂળ,
અંગ અંગ ઉરઝી અબળાને, આભ્રણ દિવ્ય દુકૂળ;
આભ્રણ દિવ્ય દુકૂળ દેખાણી, પ્રતિપાળી પાઇ મદ પાણી,
સર્વ શરીર શ્યામથી સજિર્યું, આળવાળ ઉર બાળ ઉપજિર્યું. ૬૩
રાધારાણી રિસાણી જાણી, જોઈ નંદ કુમાર,
મનમાંહે મુઝાઇ ઉઠ્યા, તેડાવવા તૈયાર;
તેડાવવા તૈયાર તે થયા, દૂતી તેડી સમાચાર કહ્યા,
શ્રીમુખ બોલે મૃદુલતા વાણી, રાધારાણી રિસાણી જાણી. ૬૪
સખી સયાણી મોકલી શ્યામે, શ્યામાને સમજાવ,
જેમ તેમ કરી જઇ જુવતીને, તતક્ષણ તેડી લાવ;
તતક્ષણ તેડી લાવ તે ટાણે, સુરજન દુર્જન કોય ન જાણે,
અલ્પ કલ્પના કીધી આ મેં, સખી સયાણી મોકલી શ્યામે. ૬૫
મનની વાત મોહનની જાણી, ચાલી ચચલ નાર,
ચડવડ ચડવડ ચરણે ચાંપે, જ્યાં વૃષભાન કુમાર;

જ્યાં વૃષભાન કુમાર ત્યાં ગઈ, કર જોડીને ઉભી રહી,
સુખથી બોલી મધુરી વાણી, મનની વાત મોહનની જાણી. ૬૬
સખી–પ્રમદા તું કાં પીઠ દઇને, પોઢી રહી પલંગ,
કરગરી ક્યારની કહું છું કામની, ઉઠ આળસ તજી અંગ;
ઉઠ આળસ તજી અંગ અજ્ઞાની, તું મોહનના મનમાં માની,
પ્રીત રીતથી છત જાઇને, પ્રમદા તું કાં પીઠ દઇને. ૬૭
હજી તજી હઠ શઠ સાહેલી, સજી સહજ શૃંગાર,
જુક્તિ જાણુ તો માણુ મોહનશું, તાણુમાં હાણુ અપાર;
તાણુમાં હાણુ અપાર તે પામે, જુલ્મમાં અજાણ માનની ભામે,
સુખથી બોલ મરજાદા મેલી, હજી તજી હઠ શઠ સાહેલી. ૬૮
હરી વારીને હરિનેણી, મૂકતી નથી મરોડ,
લાડલી લીધી વાત ન મેલી, કીધી કળા કરોડ;
કીધી કળા કરોડ હો કામા, સમા ન ઉત્તર દીધા સામા,
એવી ન દીઠી એકલવેણી, હરી વારીને હરિનેણી. ૬૯
વનિતા વિનય વિવેક કરીને, વિનવી વારંવાર,
અક્ષર એક ન લાગ્યો અંગે, એવડો શો અહંકાર;
એવડો શો અહંકાર ઉરમાંહે, વાતમાં રાત જઈ વહાણું વાહે,
હવે હેત નહિ રહે હરિને, વનિતા વિનય વિવેક કરીને. ૭૦
મેલ રીશ કહું શિષ નમાવી, નેહ નિપુણ સુણ નાર,
વાલમ વિરહ વ્યથા હરવાને કરવા વિવિધ વિહાર;
કરવા વિવિધ વિહાર તે વનમાં, મેહેર આણ મારી તું મનમાં,
સમય જોઈ દે સ્મર સમાવી, મેલ રીસ કહું શિષ નમાવી. ૭૧
હરિ કરી હેત સંકેત સિધાવ્યા, ચેત ચતુર ચિત્તમાંય,
ઓળખે નહિ અવસર આગળથી, પાછળથી પસ્તાય;
પાછળથી પસ્તાય તે પોતે, પુનર જવાળ જડે નહિ જોતે,
ભરમમાં ભાવ સરવ સંભળાવ્યા, હરિ કરી હેત સંકેત સિધાવ્યા. ૭૨
સોળ સહસ્ર સુશિલ છે શ્યામા, બીજી વળિ બહુ બાળ,
હાય મારે હરિણાક્ષી હમણાં, તેડાવું તતકાળ;
તેડાવું તતકાળ તે તરુણી, ચતુર શિરોમણિ ચંપકવરણી,
સમજી ક્લેશ કલેશ તજ કામા, સોળ સહસ્ર સુશિલ છે શ્યામા. ૭૩
સુંદરી સાંભળ શ્રવણુ દઇને, કહું કહાનની વાત,
તું સરખી તરુણી ઘણી તેને, રંગ રમે દિનરાત;

રંગ રમે દિનરાત તે સાથે, માટે વાંકનું લેતા માથે,
માન મેલી વેલી મળ જઇને, સુંદરી સાંભળ શ્રવણ દઇને. ૭૪
દૂતી કહે સુતી શું સજ્જા, રોતી રહિ કાં આમ,
ક્રોધ કીચમાં છકી ગઈ તું, ભરમાવી ગઈ ભામ;
ભરમાવી ગઈ ભામ કો બીજી, તેણે તરુણિ તું મુજને બીજી,
એવી કયમ થઈ તું નિર્લજ્જા, દુતી કહે સૂતિ શું સજ્જા. ૭૫
ક્રોધ રોધથી બોધ ન લાગે, શોધથી વધે વિરોધ,
બોધ જુવતી ઝાઝો નવ કીજે, મેલ અહંપદ ઓધ;
મેલ અહંપદ ઓધ જે લીધા, ક્રૂર કઠિન કોણે કરી દીધા,
કહ્યા વિના કયમ સંદેહ ભાગે, ક્રોધ રોધથી બોધ ન લાગે. ૭૬
રાધા–કિતવ કહાનની કીર્તિ કરતી, લાજતી નથી લગાર,
ભ્રમર પેર પરઘરનો ભોગી, વનિતા કાં નવ વાર;
વનિતા કાં નવ વાર વિચારી, આંહિ વદે તું વધૂ વધારી,
વચલી વાત મેં વેણુમાં વરતી, કિતવ કહાનની કીર્તિ કરતી. ૭૭
સખી–વિલસે વસંત વનમાળી વનમાં, રહી રંગ મોઝાર,
નંદલાલને નેહે નિરખી, થાશે હરખ અપાર;
થાશે હરખ અપાર ને તુંને, એટલું મન નિશ્ચે છે હુંને,
તરુણિ તૂમ થે રહીશ તું તનમાં, વિલસે વસંત વનમાળી વનમાં. ૭૮
રાધે રોષ રસિયા શું છોડી, વિલસે વસંત વનમાંહ,
સઘન કુંજ તરણી તનયા તટ, ખેલને અતિ ઉત્સાહ;
ખેલને અતિ ઉત્સાહ ભરીને, રસભરી રમી રિઝવ તું હરીને,
હવે હઠીલી હઠ દે ત્રોડી, રાધે રોષ રસિયા શું છોડી. ૭૯
ખટ્ ઋતુ માંહી વસંત ઋતુ રુડી, કલરવ કોકિલ કીર,
વન વેલી અલબેલી સર્વે, સુંદર શીત સમીર;
સુંદર શીત સમીર, તે વહે, ઉન્મદ મધુપ મંડળી રહે,
કાનનમાંહે ફુલી કેસુડી, ખટ્ ઋતુમાંહી વસંત ઋતુ રુડી. ૮૦
અલબેલી ઉભી કાં અળગી, રસમય આ ઋતુરાજ,
સજની સજ શૃંગાર સોહંતા, તજની લૌકિક લાજ;
તજની લૌકિક લાજ તે સર્વે, ગુણ ગુણવંત અનંત નહિ ગર્વે,
કર વિહાર વાલમ કર વળગી, અલબેલી ઉભી કાં અળગી. ૮૧
કવિ–રોમ રોમ રસ થયો રાધાને, હદે રહ્યો નહિ રોષ,
સહી વાયક, સુખ દાયક શ્રવણે, સુણતાં થયો સતોષ;

સુણતાં થયો સંતોપ શરીરે, તરુણી ચાલી તરણિજા તીરે,
બોલી બાળ તજી બાધાને, રોમ રોમ રસ થયો રાધાને. ८२
પત્ર લખ્યા સર્વત્ર સંભળાવો, સોંપ્યા સમીર સુજાણ,
પૃથ્વીપર પળમાં પહોંચાડે, જુવતી જનને જાણ;
જુવતી જનને જાણ જૈ કરવુ, આજ્ઞા આપી ત્યમ અનુસરવું,
સમય તજીને શરણે મુજ આવો, પત્ર લખ્યા સર્વત્ર સંભળાવો. ८३
આલ તું આગળ કાગલ આવી, વાંચે વિવિધ વિહંગ,
ચક્રવરતી થયો ચોદશ ચતુરા, અવનીમાંહી અનંગ;
અવનીમાંહી અનગ અહંકારી, રમશે ગમશે જે નરનારી,
રહીશ માં હવે હૃદય રીસાવી, આલ તું આગળ કાગળ આવી. ८४
રસમાં રસ રાધાને વાધ્યો, અધિકા અંગ અનંગ,
સખિ વાયક શ્રવણે અધિકેરું, સુણી માન કર્યું ભંગ;
સુણી માન કર્યું ભંગ નિજ પ્રિયથી, સુખ સવંત જાણ્યું ઘણું જિયથી,
ખેલ કરવા ક્લેશ તજી બાધો, રસમાં રસ રાધાને વાધ્યો. ८५
ચાલી ચતુર ચપળ ચાલેથી, ખાતે કરવા ખેલ,
કર ચામીકરની પિચકારી, શિર કેશરની હેલ;
શિર કેશરની હેલ ભરીને, જિતવા જતી ઈશ અરીને,
શ્રમજળ સબળ વહે ભાલેથી, ચાલી ચતુર ચપળ ચાલેથી. ८६
ઋતુરાજનું રાજ થયું રાધે, રતિપતિ પાસ પ્રધાન,
સંજોગી ભોગી સુખદાયક, માનવતિનું માન;
માનવતીનું માન મૂકાવે, લોક લાજ ચરચા ચૂકાવે,
વિલસે હસે વિરોધ ન વાધે, ઋતુરાજનું રાજ થયું રાધે. ८७
ચઢ્યો મેન લેઈ સેન સપરાણું, પાંચ બાણ લૈ પાણ,
નાત જોગી તપસી સંન્યાસી, ભેખમાં પડ્યું ભંગાણ;
ભેખમાં પડ્યું ભંગાણ તે ભાગ્યા, નગન પગે નીસર્યા નાગા,
ગિરિ ગહ્વર આપ્યું ઠેકાણું, ચઢ્યો મેન લઈ સેન સપરાણું. ८८
સંજોગી ભોગીને આપે, મહા સુખ થઈ સહાય,
હાસ વિલાસ વિવિધ વિધકેરા, રાત દિવસ ઋતુરાય;
રાત દિવસ ઋતુરાય રસ રીતે, પ્રસન્ન પુરુવે પ્રેમાનંદની પ્રીતે,
સ્તંભ દંભ ને બહુ સંતાપે, સંજોગી ભોગીને આપે. ८९
મંત્ર મૂકિયા મહા મુનિ મારે, આપ્યો એ ઉપદેશ,
વિષય વિલાસ વિદ્યા વિધિકેરો, અબળાનો આવેશ;

અબળાનો આવેશ તે આવે, અંગો અંગ ઉછરંગ ઉપજાવે,
આસન કરીને ઉર આગારે, મંત્ર મૂકિયો મહા મુનિ મારે. ૯૦
નૂતન પલ્લવ નયણે નિરખી, હરખી હઇયા માંય,
વ્રજ વનિતા વન માટે વેગે, જમુના ઘાટે જાય;
જમુના ઘાટે જાય ઉમંગે, રમવાને સુંદર વર સંગે,
સુંદરી સર્વે સરખા સરખી, નૂતન પલ્લવ નયણે નરખી. ૯૧
મતું કરીને માનિની મનમાં, આભરણુ સજિયાં અંગ,
સાડી સોધે ભરી સુગંધિત, કંચુકિ કેસર રંગ;
કંચુકિ કેસર રંગ તે રુડી, ઝળકે ઝાલ ને ચળકે ચુડી,
ઉદિયો અનંગ તતક્ષણુ તનમાં, મતું કરીને માનિની મનમાં. ૯૨
પ્રફુલિત લલતિ લતા રહી લેહેકી, માંહિ બેહકી રહ્યા મોર,
મધુકર નિકર ચકોર ચાતક, પિક શુક સારસના સોર;
શુક સારસના સોર સુહાવે, ઉરમાંહી ઉત્સાહ ઉપજાવે,
બાળ દેખિ બહુ બોલતિ બેહેકી, પ્રફુલિત લલિત રહી લેહેકી. ૯૩
કુંદિ કોમળ કમળ ને કરણી, કેતકી ને કણુવીર,
સુમન સુગંધિત સહજ સુશીતળ, સુંદરવહે સમીર;
સુંદર વહે સમીર સુખકારી, વય વનિતાનો વિરહ વિચારી,
ચોંપે ચાલતી ચંપકવરણી, કુંદી કોમળ કમળ ને કરણી. ૯૪
લાડલિ લેહેકંતિ લઘુ વેષે, રાધિકાજી રસ રાસ,
હરિનું મન હરિને હરિનેણી, હળવે કરતી હાસ;
હળવે કરતી હાસ તે હેતે, ભામિની ભેળી થઈ સંકેતે,
વાક વિદગ્ધ ને છાક અશેષે, લાડલિ લેહેકંતિ લઘુ વષે. ૯૫
આજ ગોપી સહુ લાજ લોપીને, રોપીને રિપુ રાજ,
છળ બળ કળથી સકળ અકળ રહી, કરવું છે એક કાજ;
કરવું છે એક કાજ તે કરિયે, ભોળવીને ભૂધરને ભરિયે,
કેવિમાં શું કરે કહાન કોપીને, આજ ગોપી સહુ લાજ લોપીને. ૯૬
ચંદ્રભાગા ચંદ્રાવળિ ચંચળ, ચક્ષુયે કરતી ચેન,
પળમાંહી પ્રભુ પાસે પહોંચી, વાંસે વનિતા વહેન;
વાંસે વનિતા વહેન તે વહેતું, લોક લજ્યાને કોઈ નથી લેતું,
શ્યામે વરતો સાનમાં સંચળ, ચંદ્રભાગા ચંદ્રાવળિ ચંચળ. ૯૭

કૃષ્ણરામ*

કળિકાળનું વર્ણન

ગરબા છંદ

કેશવ કૃપા નિધાન, અરજ ઉરમાં આણો;
ભક્ત પ્રિય ભગવાન, જીવ દયા મન જાણો. ૧
પુરુષોત્તમ પ્રતિપાલ, આ અવસર તો આપો;
કુટિલ કર્મથી કાલ, કેટલોક તો કાપ્યો. ૨
હજી રહ્યો અવશેષ, જકડ કરેજે જાશે;
રીઝ કરો ઋષિકેશ, સફળ તમારી થાશે. ૩
બાળક દેખે બાઉ, પ્રીતે ફરે તે પૂઠે;
હઠે બતાવે હાઉ, છાતીમાં છળિ ઉઠે. ૪
એમ હું અંતર્યામી, હેત દેખાડો હરખું;
ગોવિંદ ગરુડગામ, થોડા દુઃખથી થરકું. ૫
સેવકને સનમાન, કરીને સોંપો કામું;
દાસ હું હરી દુકાન, નિત્ય લખું નિજ નામું. ૬
ઉઘરાણી ઘરઘર, કરવી ન મુજથી સાધે;
મન ધ્રુજે થરથર, બોલ લોકના બાધે. ૭
ત્રિકમ ન રહ્યો તાલ, અર્થ નથી કંઈ સરતો;
કળિનો આવ્યો કાળ, કડકડાટ બહુ કરતો. ૮
વિમળ મતિ વિપરીત, વહેવા લાગી સહુની;
પરમારથની પ્રીત, બહાર ખસી ગઈ બહુની. ૯
ઉત્તમ ચારે વરણ, ઉત્તમતાને મૂકી;
કરે અધર્માચરણ, ચિંતન હરિનું ચૂકી. ૧૦
વાડવ વિદ્યાવાન થઈ, પણ ઘર ઘર ડોલે;
શૂદ્રતણાં સનમાન નહિ, પણ આશિષ બોલે. ૧૧
વિદ્યા ભણીને વાદ, પડિત કરે પરસ્પર;
શિશ્નોદરના સ્વાદ, ફરે શોધંતા સત્વર. ૧૨

* આ કવિનો જન્મ સં. ૧૮૨૪ માં થયો હતો તેઓ ભટ્ટ મેવાડા જ્ઞાતિના બ્રાહ્મણ હતા. અમદાવાદના વતની હતા અને દયારામના સમકાલિન પ્રતિસ્પર્ધી હતા. તેઓ ૧૯૯૬ માં ભાદ્રપદ શુકલ છઠને દિવસે બ્રહ્મભાવને પામ્યા.

વાંચે જે વેદાંત, કણ લોભે કંઈ ઘરમાં;
સમજે નહિ સિદ્ધાંત, ભટકે ભવસાગરમાં. ૧૩
વિપ્ર પરસ્પર વેર, કામ કામણે કરતા;
જરને માટે ઝેર, મમતામાં નિત્ય મરતા. ૧૪
વિદ્વત થઇને વ્યાજ, ગરીબ કેરૂં ગમિયું;
કરે અઘટતાં કાજ, ભ્રાંતે મનડું ભમિયું. ૧૫
શાસ્ત્રતણી નહિ સાન, વામ મારગે ચાલે;
કરીને મદિરાપાન, મોટા થઇને મ્હાલે. ૧૬
મારણ મોહન જાર, ઉચાટન આરાધે;
ઉત્તમ થઈ વ્યભિચાર, સુવરણ માટે સાધે. ૧૭
ઉર્ણા અડદ ઉપાન, મધુ મહિષી ને મહિતું;
દારુણ લે છે દાન, કાળ સમે કઇ કઇનું. ૧૮
શૂદ્રાદિકને ઘેર, શાસ્ત્ર શિખાડે જઇને;
પરમ ધર્મની પેર, વિપ્રતણી ગઇ વહિને. ૧૯
એકાદશાનું અન્ન, બ્રાહ્મણને પણ ભાવે;
ધણીને નોય જો ધન, ઘર ઘરેણું વેચાવે. ૨૦
મસ લઘુશંકા લીંટ, દેખતાં જ્યાં દીસે;
એ ટુકાણે ઇંટ, માંડી પત્રાળી પીરસે. ૨૧
રામા કરે રુદન, હાથ વાળતી હઇયે;
આરોગે ત્યાં અન્ન, કોણ કોણને કહિયે. ૨૨
રડતા રાજદ્વાર, પંડિત થઇને પક્કા;
દેવડીએ છડીદાર, સહિ લે તેના ધક્કા. ૨૩
તો પણ નાવે લાજ, કિંકર મૂકે કાઢી;
વર્ષાસનને કાજ, દરબારે જાય દહાડી. ૨૪
નાત નાતની નિત્ય, બદી કરે બડબડતા;
વર્ષા ઉષ્ણ ને શીત, વેઠી વાટે વઢતા. ૨૫
અન્નતણો મુખ ગ્રાસ, તો પણ બોલે ગાળા;
દામતણા થઈ દાસ, પેટે મારે પાળા. ૨૬
વૈશ્વદેવ નૈવેદ, બ્રહ્મયજ્ઞ કે તર્પણ;
ભૂત બળાનો ભેદ, જાણે નહિ બ્રહ્માર્પણ. ૨૭

સસરા કહીને ગાળ, પુત્ર પૌત્રને દેતા;
એળે ચડાવી આળ, લાંચ પટેલ થી લેતા. ૨૮
એક નોતરે ચાર, જમવા કાજે જાતા;
ન જુવે વરણાચાર, સાને ઘેર ઘેર ખાતા. ૨૯
ગ્રીવા લગણ ભરાઈ, પરનું આવે પ્રાશી;
રાત બધી રગડાઈ, વ્હાણે નાંખે વાશી. ૩૦
પલાંડુ લસણ કલીંગ, મધુ–પુષ્પ ને ગાજર;
અફીણ તમાકુ ભંગ, વ્યસન કર્યામાં હાજર. ૩૧
બેઠા નિત્ય બજાર, બ્રાહ્મણ નિંદા સાધે;
સગાં સગામાં ખાર, કલહ કરીને બાધે. ૩૨
પરનાતિની રાડ, નિજ નાતોમાં ઘાલે;
દામે ડળકી ડાઢ, મનને માને ચાલે. ૩૩
ઘરમાં ક્ષિપ્રા ખાય, સરખા થઈ સંબંધી;
કુલીન જમવા જાય, ત્યાંહ ધાકની બંધી. ૩૪
તજી સ્નાન સંધ્યાય, ભાવે ભાવ્યું ભમવું;
ચિત્તમાં નિત્ય ચહાય, પૂર્વજિયાનું જમવું. ૩૫
વાટે વાટે વ્યાસ, યદ્ધિને માણ વજાડે;
પાંચે બેઠા પાસ, તેહ તાળિયો પાડે. ૩૬
શ્રુતિ સ્મૃતિની વાત, કાળ જીવ ઈશ્વરની;
જાણે નહિ કાંઈ જાત, રાગ તાળ કે સ્વરની. ૩૭
પિંગળ રીતે છંદ, કવિતા કરી ન જાણે;
પોતાતણા પ્રબંધ, રચી રાગડા તાણે. ૩૮
નાતરિયાની વાત, હેરી ને રૈંટીડા;
ગાતાં શ્યામા સાથ, કરે કટાક્ષે ક્રીડા. ૩૯
અંગુળિયે અંગૂઠ, બંધી ગાય ઉછળતા;
મોટા થાય તો મૂઢ, બીજા મરે છે બળતા. ૪૦
જજમાનોથી રીસ, કરીને દાપું લેતા;
નહિતર ફાડી શિષ, રુધિરે હાથ દેતા. ૪૧
કઈ ધન કાજે થાય, વોહોરાના વાણોતર;
કઈ કાસદિયે જાય, કઈ ભીખતા ઘર ઘર. ૪૨

કઇક નાંખતા ટેલ, કઈ વિંટણિયો વીટે;
કઇક હાંકતા બેલ, શકટ ભરીને ઈંટે. ૪૩
કઇક કરંતા રાસ, નારી રૂપ થઇ નાચે;
મશ્કરિયોથી હાસ, કઇક કરંતા સાચે. ૪૪
કઇક પાણી ભરનાર, કઇક રસોઈ કરંતા;
કઈ હોય નાદાર, કઇક કરોડો ફરંતા. ૪૫
કઈ લે ભરીને દામ, સરપણ શકટ ઇજારે;
કઈ શેઠોનાં કામ, બેઠા કરે બજારે. ૪૬
એક નાતમાં નાત, કલ્પિત બીજી કીધી;
ગૃહસ્થ ભિક્ષુક જાત, દીકરિયો નવ દીધી. ૪૭
નમસ્કારની રીત, તજી સલામો કરતા;
પરનાતિની પ્રીત, મનમાં કદી ન ધરતા. ૪૮
વાડવ થયા વકીલ, ઘરઘર કેરા ઠાકર;
દિવ્ય વધારે દીલ, યવનતણા થઈ ચાકર. ૪૯
ફારશિયોના હરફ, વસ્યા વિપ્રની વાણે;
ગજલ રેખતા તરફ, ગમતા દીઠા ગાણે. ૫૦
દીકરિયોના દામ, હૃદયે લાગ્યા રશિયા;
કરે કારમાં કામ, કેશ ધરે કાનશિયા. ૫૧
એસે બનીને બેશ, ચકલે ડેલર હાંકે;
અરધ ઉઘાડે કેશ, તારુણિયોને તાકે. ૫૨
કઇક કીધાં કામ, વેળા જોઇને વંઠી;
નીચ જનોને નામ, આપી બાંધે કંઠી. ૫૩
કઈક પૂજતા પીર, અવલોકે જઈ ઓરસ;
પયમાં નાંખી નીર, કઈ વેચતા ગોરસ. ૫૪
કઈ પરણેલી નાર, પ્રહાર કરે ત્યાં પેખી;
કઈ કરે વ્યભિચાર, દાર પારકી દેખી. ૫૫
સાઠે વર્ષે સાન, કઇક મૂકી ધરણે;
વારુ થઇ વિદ્વાન, ફરી ફરીને પરણે. ૫૬
નાથે કાઢ્યો નરક, પોતે પાછો પેસે;
ગદ્દાઇમાં ગરક, બાધા થઇને બેસે. ૫૭

વાડવ ઉપર વેર, આવડું તે કયમ આણ્યું;
કળિએ કાપ્યો કેર, કારણ કાંઈ નવ જાણ્યું. ૫૮
ભલા તમે ભગવાન, હરિ ઉગારો હાની;
ગોવિંદ આપો જ્ઞાન, મુખ્ય બ્રાહ્મણને માની. ૫૯
આ અવસર અલોપ, થઈ જળમાં કયમ ઝીલો;
કરીને કરડો કોપ, કળિયે લીધો ઢીલો. ૬૦
નરપતિ થઇને ન્યાય, પૂછી જોઇ ન આછે;
ધન લેવાને ધાય, અનર્થ કઇનો ઇચ્છે. ૬૧
વિપ્રને વપુનો દંડ, દેતાં દયા ન આવે;
પેખે પણ પાખંડ, લાંચો લઈ લલચાવે. ૬૨
કઇક વધારી કર, રાંક લોકને રગડે;
જ્યાં જ્યાં દેખે જર, બુદ્ધિ ત્યાં ત્યાં બગડે. ૬૩
પરદારાનો સંગ, રાતે તેથી રમતા;
ધારી નવ જુવે ઢંગ, દક્ષ જનોને દમતા. ૬૪
ફૂટી ધરતા કાન, ચુગલ જનોની ચાઠી;
ઘટવા લાગ્યું જ્ઞાન, દંભી સંગે દહાડી. ૬૫
વેદ શાસ્ત્રની વાત, કદી ધરે નહિ કાને;
રાજી રહે દિન રાત, ગુણિકાકેરે ગાને. ૬૬
ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ, કદી કરે નહિ ઢૂકા;
રાખે નહિ સંભાળ, ભક્ત જનોની ભુંડા. ૬૭
શાક ભાજિયો ફળ, એ પર્યંત ઇજારા;
વળી બતાવે બળ, ઝોળીવાળા ન્યારા. ૬૮
કાષ્ટ શકટથી કાઢ, કેટલાક તો કાઢી;
કડકા ભારે સાઠ, દરવાનાદિક દહાડી. ૬૯
વર્ષે વર્ષે સવાઇ, ઇજારદારિ વધારે;
રઇયત રુવે રગડાઈ, કો આગળ પોકારે. ૭૦
ચૌટે જણાવે તોર, દોડાવીને ઘોડા;
રાતે આવે ચોર, ઘર ઘર પડે દરોડા. ૭૧
ચોરોના અસવાર, બાન પકડતા લૂંટે;
દરવાજેથી બહાર, વહાર કરે નહિ પૂંઠે. ૭૨

દરવાજે દરવાન, રાંક જનોને રોકે;
કોઈ ધરે નહિ કાન, રડે બિચારા પોકે. ૭૩
અન્યાયોના દામ, લેઈ ઠરાવે સાચા;
ન્યાયીના લે જો નામ, તો તો હણે તમાચા. ૭૪
રાજ્યતણાં સંતાન, રાય આપણને માને;
દુશ્મન થઈ દીવાન, કેદ કરે રાજાને. ૭૫
થોડો જોઈ અપરાધ, મરી રહ્યાં ને મારે;
બળવંતોનો બાધ, કરી શકે નહિ ક્યારે. ૭૬
વરતાવે નહિ ધર્મ, રઈયત જનનો રીતે;
પોતે પણ સત્કર્મ, કદી કરે નહિ પ્રીતે. ૭૭
ઉત્તમ જનને આંચ, વિષયી નિત્યે દમતા;
વર્ષ ચાર કે પાંચ, એટલામાં આથમતા. ૭૮
કળિયે કીધા કેર, જેમ ગળે શશિને રાહૂ;
માધવ કરિયે મહેર, જોઈ પોતાના બાહૂ. ૭૯
વૈશ્ય કરે વિપરીત, તોલ ન સાચાં તોળે;
પરમારથની પ્રીત, મૂકી મગદળ ચોળે. ૮૦
બાર પાણનો માલ, વીશ પાણે વેચંતા;
દોડાદોડ દલાલ, કળહળ કેક કરંતા. ૮૧
કહે ધર્મના સમ, ધર્મ ધસરડે ધૂળે;
તોયે ત્યમનું ત્યમ, મરદી નાંખે મૂળે. ૮૨
હેતસ્વી થઈ હાણ, કરે ન લેલ્ને તશીયો;
વદે પરસ્પર વાણ, પોતાની પારશિયો. ૮૩
દમડી માટે ગાળ, મુખથી માને દેતા;
એક એકની આળ, જઈ દરબારે કહેતા. ૮૪
શાણા થઈને શેઠ, પાન તબાકૂ ચાવે;
વાડવ પાસે વેઠ, કાયાતણી કરાવે. ૮૫
લેઈ આપ્યાની આશ, મનમાં કદી ન રાખે;
દામતણા થઈ દાસ, મુખથી ભુંડું ભાખે. ૮૬
જતિ ગુરુ બ્રાહ્મણ દેવ, ગોસાંઈ વિધવાનાં ધન;
સંઘરવાની ટેવ, અંતે ઓળવ્યાનું મન. ૮૭

ચાર રામની ધર, થઇને કરતા કાણું;
જિરવી કઇનાં જર, દેખાડે દેવાણું. ૮૮
મનમાં રાખે મેલ, મૂખ જણાયે મીઠા;
ઘૃતમાં ઘાલી તેલ, દેતાં કઇને દીઠા. ૮૯
કહી બતાવે કાંય, આપે વસ્તુ બીજી;
મગન થયે મનમાંય, તાળી આપે રીઝી. ૯૦
વૈષ્ણવ થઇને વેષ, અબળાને આરાધે;
કરે ધર્મનો દ્વેષ, શિવની નિંદા સાધે. ૯૧
સમર્પણી થઈ સ્વાદ, શીરા પૂરી જમતા;
ગુરુનો લઈ પ્રસાદ, રામા સંગે રમતા. ૯૨
વિપ્ર અડે જો અંગ, છુવાઈ જઇને થૂકે;
ઉરમાં અતિ અનંગ, માની જણી ન મૂકે. ૯૩
સાચા મનથી તરણ, ગુરુ ચરણે ન રહેતા;
કરે અધમોચરણ, કલ્પી કઈ મત કહેતા. ૯૪
અજા મૂકાવી ધન, હિંસકને ચવરાવે;
માણસ લાયક અન્ન, શ્વાનોને ખવરાવે. ૯૫
જીવ દયા પ્રતિપાળ, થઇને કરે ઈજારા;
કઇનો આણે કાળ, શ્રાવક થઇને સારા. ૯૬
ધર્મ એટલો લાભ, બોલે પણ નવ પાળે;
ગર્ભિણિયોના ગાભ, ઔષધ આપી ગાળે. ૯૭
પરધનથી પરતંત્ર, સમજે નહીં શીખામણ;
જપે મુઠના મંત્ર, કઇને કરતા કામણ. ૯૮
પરનારીને સંગ, પ્રીતિ મનમાં પેસે;
અલંકારથી અંગ, સરસ સમારી બેસે. ૯૯
વેદ વિનાના ધર્મ, વાંચે નિત્ય વખાણે;
કૃષ્ણચંદ્રનાં કર્મ, જીવ સરીખાં જાણે. ૧૦૦
કળિ એમ કચ્ચરઘાણ, કરીને પીડે પ્રાણી;
કૃષ્ણ કરો કલ્યાણ, ઊર આપણા જાણી. ૧૦૧
દંભી જનનો દાસ, થઇને શીશ નમાવે;
વિઠ્ઠલતણો વિશ્વાસ, શઠોને મન ભાવે. ૧૦૨

ઉત્તમનાં આચરણ, કનિષ્ઠ થઇને કરતા;
સજ્જનજનનું શરણ, ઓળખિ નવ આચરતા. ૧૦૩
રાજસેવાની રીત, જાણે નહીં પણ રાખે;
મુખમાંહેથી નિત્ય, એમો ચચ્ચો ભાખે. ૧૦૪
દેખે પરની નાર, રૂપાળી મનમાની;
દામ ભરી દરબાર, તે છંડાવે છાની. ૧૦૫
સંતાનોનાં સહિત, અષ્ટ મંગળે આણે;
નારી પામે નીત, જગ જિત્યો એમ જાણે. ૧૦૬
ગરીબ કેરું ઘર, ઉલાળીલે એવે;
છતનો વાધે છર, મેલા થાયે મેલે. ૧૦૭
નવ ઠેકાણે જઈ, આવે દશમે દ્વારે;
કાંતા તેને કહી, સુવરણથી શણગારે. ૧૦૮
પાયે પંડ પ્રણામ, બ્રાહ્મણને નવ કરતા;
દુઃખે જોડી દામ, દરબારોમાં ભરતા. ૧૦૯
લેખી ન જુવે લેશ, નિર્મળ જનને નાગા;
નિત્ય બનાવે વેશ, દેવ મંદિરે વાગા. ૧૧૦
જાત્રા જાતાં સંગ, જબરા બેલ જોડાવે;
જ્યમ વળગ્યું હોય વંગ, ત્યમ ગાડી દોડાવે. ૧૧૧
મલીન મેલું મન, સંત સંગતિ નવ સૂજે;
કલ્પિત ગાય કીર્તન, જાત જાતને પૂજે. ૧૧૨
ગૌ બ્રાહ્મણને દાસ, કરીને ધર્મે ધાવે;
સેવા બ્રાહ્મણ પાસ, કણબી થઈ કરાવે. ૧૧૩
ઝાઝું હોય જો જર, તો તો તાણા તણાવે;
વળી ઘણેરાં ઘર, ચાનક કરી ચણાવે. ૧૧૪
શુદ્ધ ધર્મની વાત, હઠથી ઘાલી હેડે;
જમે જમાડે જાત, જણ્યાં જમાઈ તેડે. ૧૧૫
કૌતુક સરખું કામ, કળિયે કીધું ભારી;
રક્ષા કરજો રામ, પ્રજા પોતાની ધારી. ૧૧૬
કડિયા સુતાર મજૂર, વચન પ્રમાણે ન ચાલે;
જોખમ કરે જરૂર, ઘર કરતાં ઘર ઘાલે. ૧૧૭

સોની દઈ વિશ્વાસ, કાલને વાયદે દેતું;
આપે આઠે માસ, સોનાનું કરી ચનું. ૧૧૮
ઘાંણી સાળવિ સઈ, ફાટાં વસ્તર સાંધે;
રોક મજુરી લઈ, પણ પોતાનું રાંધે. ૧૧૯
વૈદ થયા વાળંદ, શાસ્ત્ર–વાત સંતાણી;
સપ્રપદ કરી સણંદ, પાય મંત્રીને પાણી. ૧૨૦
બ્રાહ્મણ વિના અનંત, ગૃહસ્થ થઇને બીખે;
શેરિયે શેરિયે સંત, ટેલ નાંખવી શીખે. ૧૨૧
વૈરાગી ગોસાંઈ, શસ્ત્ર અંગપર ધરતા;
મારે માંહોમાંઈ, મમતા માની મરતા. ૧૨૨
અંતરમાં અભિમાન, બાનું હરિનું બણિને;
દ્વિજનું મોડે માન, બ્રાહ્મણ પાસે ભણીને. ૧૨૩
ઉલટી વરણ અઢાર, વેરાગીને વેષે;
ગામ ગામને બહાર, બાવા થઇને બેસે. ૧૨૪
કરીને ચારે ધામ, પૂજા કરે પૂજારી;
દેવતણાં લેઈ દામ, નિકળી જાય લે નારી. ૧૨૫
દેઈ બ્રાહ્મણને ધન, ભારે વિદ્યા ભણતા;
વળતા વ્યાસાસન, બેસે સિદ્ધ જ બણતા. ૧૨૬
તિલક છાપ ને માળ, ધરીને કરથી પોંચે;
કણીક ચોખા દાળ, કઇના લાવી વેચે. ૧૨૭
કરમાં લે નહિ દામ, મોટમ રાખે માઝા;
લઈ પુસ્તકનું નામ, જર લે કઇના ઝાઝા. ૧૨૮
માંડીને ઘરબાર, લોટ માગતા વહાણે;
લાવી લાકડાં ચાર, જમી આવે જ્યાં જાણે. ૧૨૯
વિઠ્ઠલજીનો, વેષ, હીંડે વિકળ વગોતા;
મુંડાવીને કેશ, જરને હીંડે જોતા. ૧૩૦
ફકીર થઇને ફજ, ભાલાનું કર પકડે;
પૈસા લે કરી બળ, રાંક જનોને રગડે. ૧૩૧
ગો બ્રાહ્મણને ત્રાસ, વધતો દિનથી વાધે;
રુડી વસ્તુની આશ, સાસે સાતે સાધે. ૧૩૨

અંબુ વરસે અલ્પ, તે પણ નહીં મુખ માગ્યું;
સત્ય રહ્યું છે સ્વલ્પ, તે પણ જાવા લાગ્યું. ૧૩૩
ભલા પુરુષને ભાંડ, ભાવે ભવાઈ કેરાં;
ડાહ્યા જન તે ડાંડ, થઈને કરે અનેરાં. ૧૩૪
પૃથ્વી પણ ગળી જાય, ધન દાટ્યું કર નાવે;
રગડે નિત્યે રાય, જ્યમ જે જનથી ફાવે. ૧૩૫
પિતા પુત્રમાં વેર, ભાઈ ભાઇને ભાંડે;
જાત જાતમાં ઝેર, મુખ કો કોથી ન માંડે. ૧૩૬
સગાં સહોદર સાથ, વાંધે વેર વધારે;
નર થઈ નારી હાથ, માત પિતાને મારે. ૧૩૭
પૂરણ પાપે તન, આ અવસરમાં આવે;
લેઈ તાતનું ધન, અંતે બહુ અથડાવે. ૧૩૮
લાગે નરને અંગ, કામિનિયોનાં કામણ;
માને મન થઈ દંગ, સાળાની શીખામણ. ૧૩૯
સ્નેહી સગાં સમસ્ત, કટ કાળનું કોરે;
દાવે દેખી વસ્ત, આપ આપમાં ચોરે. ૧૪૦
મુખ તંબોળે લાલ, પહેરે જામા નીમા;
જુઠો જકડી માલ, સત્ય કરાવે વીમા. ૧૪૧
રાખીને વેવાર, ગાળી નાખે નામું;
માગે જો દેનાર, જુવે ન તેના સામું. ૧૪૨
કરનું આપ્યું રોક, નાણું તે પણ નાપે;
સમજે કરવું શોક, વળી ઉલટું શાપે. ૧૪૩
મોજે ખોજે જાય, ડાહ્યા કામને દરદે;
કામિનિયોની કાય, પણ મંદિરમાં મરદે. ૧૪૪
પીતળના શણગાર, સુવરણ સરખા કરિને;
વેચે મધ્ય બજાર, ધન લઈ જાય હરિને. ૧૪૫
રૂપૈયામાં રોળ, ત્રાંબુ ઘાલે પેખી;
કોરી ભરતા તોલ, મારે ઉપર મેખી. ૧૪૬
દામે ડળક ડાઢ, મનુષ્ય મનુષ્યને મારે;
ખોદી ઘાલે ખાડ, અલંકાર ઉતારે. ૧૪૭

માત પિતાનું ધન, મૂક્યું ચોરી જાતા;
માનિનિ કરી મગન, ખંતિ ખાતું ખાતા. ૧૪૮
ગમે ગરાડા જેશ, પોમલિયો કરજોતી;
નિર્મળ જનનો દોષ, કહ્યો ન જાયે કોથી. ૧૪૯
દુનિયા સઘળી ડાહી, પોતપોતાના ગનથી;
સંત રહ્યા સંતાઈ, ઝેર ભરેલા જનથી. ૧૫૦
કળિ કરે કલ્પાંત, કૃપણુ જનોને કરડે;
સધાય નહિ સિદ્ધાંત, સર્વ શવેર્લા બરડે. ૧૫૧
પતિવ્રતાની પેર, નારી જનની નાઠી;
મરદાઈ ગઈ મહેર, માનિનિયો થઈ માઠી. ૧૫૨
દશ એકાદશ બાર, વર્ષે ગર્ભ જ ધરતી;
વિહ્વલ થઈ વ્યભિચાર, કામિનિયો બહુ કરતી. ૧૫૩
થયા વામણા વેષ, આઠ હાથની સાડી;
લાજ રહી નહિ લેશ, તરુણી ઉકે તાડી. ૧૫૪
ઠરી ન બેસે ઠામ, ઘરોઘરે અથડાતી;
દીલમાં ધારી દામ, પર પુરુષોને ચહાતી. ૧૫૫
જીભે ભરિયું ઝેર, બકોર કરતી બોલે;
વરથી રાખે વેર, ડાકણ સરખી ડોલે. ૧૫૬
સાસુને કહે સોક, વહુ સામી રહી વઢતી;
પછી મૂકતી પોક, રાંક સરખી રડતી. ૧૫૭
મારે જો ભરતાર, સામું બોલે સડતું;
ખરો ધરીને ખાર, કૂવે મૂકે જઈ પડતું. ૧૫૮
સાસુ પણ વહુ સાથ, કહે બાપની બધઘર;
લાંબા કરીને હાથ, સુણતાં સઘળી સઈયર. ૧૫૯
નાગી થઇને નહાય, વિખાણુ ત્યાં પણ વાંચે;
શૌચ જવાને જાય, એક કળશિયે પાંચે. ૧૬૦
મળી કોયને કોક, ત્યાં પણ બડબડ કરતી;
જેમ સાંભળે લોક, એ રીતે ઉચરતી. ૧૬૧
વાટે કરતી વાત, કંઈ મળીને કળવળ;
જાણી જાયે ન જાત, ખસે ન કરતી ખળભળ. ૧૬૨

કલ્પિત કીધા એમ, ધર્મ દિવસ ધોવાના;
નારીયે લીધાં નેમ, પરવ દિવસ રોવાના. ૧૬૩
કરે કમોતે મરણ, જો દિલમાં એ રૂઠે;
બ્યંડળ સરખાં વરણ, પુરુષ પોકારે પૂઠે. ૧૬૪
એક એકથી એક, આગળ, પડે ઉજાતી;
અબળા મળી અનેક, પ્રૌઢ પરજિયા ગાતી. ૧૬૫
કૂટે કઈ કપાળ, મૂકી ઊર ઉઘાડાં;
જણાય નહિ જંજાળ, શા ઘટ પેઠાં ગાડાં. ૧૬૬
સાયં પ્રાતઃકાળ, મુખ વાળીને રડતી;
લીંટ આંસુ ને લાળ, દેઈ જીવોને નડતી. ૧૬૭
સૌજ સ્વારથ કાજ, પતિ પુત્રોને મારે;
દિલમાં રાખે દાઝ, હઠ પોતે નવ હારે. ૧૬૮
અપરમાત થઈ આપ, દાસ પુત્રને દમતી;
પ્રૌઢ થાય જ્યાં પાપ, ત્યાં જઈ છાની જમતી. ૧૬૯
ખાય શેર એકેક, તોય કહે નવ ભાવે;
લડે તજીને ટેક, પોળો ચાર જગાવે. ૧૭૦
તેલ સરસિયું રાઈ, ખાતી એવું ટાઢું;
શિક્ષાથી રીસાઈ, અબળા બોલે આડું. ૧૭૧
છાની લેઈ જાય વસ્ત, મહિયરમાં મનમાની;
મારે જુદ્ધ થઈ મસ્ત, પાછી ન ધરે પાની. ૧૭૨
કોઇને ચાટે કાંઇ, વસ્તુ બતાવે બીજી;
ઘરનાં જન ઘરમાંઇ, ખરું કહેતાં રહે ખીજી. ૧૭૩
પીટ્યા કહિને ગાળ, શિશુને દેઈ પછાડે;
પતિતણી પ્રતિપાળ, કરે નહિ પણ ત્રાડે. ૧૭૪
નગ્ન નદીને તીર, નરને તનુ નિરખાવે;
પતિને નિજ મંદિર, નિત્ય કરડવા ધાવે. ૧૭૫
હાય હાય કહી આદ્ય, વાત કરે વિસ્તારી;
મૂકી નિજ મર્યાદ, નિર્લજ થઇ કુળનારી. ૧૭૬
વિવાહ મંગળ દિન, ભૂંડું ગાતી ભામા;
જાત જાતના જન, સાંભળવા રહે સામા. ૧૭૭

હોળીની પણ ઘેર, હઠી ખસે જમ હારી;
ગાય ત્યમ પૂરણ પેર, નરને સુણતાં નારી. ૧૭૮
નિરધન ને ધનપાત્ર, સુભાગ્યવંતી કે રાંડી;
મળી માનિની માત્ર, કાંતે ચરખા માંડી. ૧૭૯
શેરિયે કરતી સોર, શ્યામા શરમ ન આણે;
દિવસ ચડે જ્યાં પહોર, ઘરમાં ઘંટી તાણે. ૧૮૦
ઘરમાં હોય જો દુ:ખ, ગમતાં ન મળે ઘરેણાં;
મરડીને કહે મુખ, પાપે તમને પરણ્યાં. ૧૮૧
છેડે ન વીણે ઘોય, તરત ન દેતી તડકા;
રસોઇમાં પણ હોય, કોયલાકેરા કડકા. ૧૮૨
ચકલે ચકલે ગાય, ગરબા મળિને ધણિયો;
જાર જોવાને જાય, ભામા એવું ભણિયો. ૧૮૩
સાસુ વહુને શીશ, પ્રથમ પેરાવે વાડી;
અંતે કરતી રીશ, કહે ઘોડાની લાડી. ૧૮૪
સાસુ જોઇને સુખ, વહુકેરું મન ખીજે;
વહુનું જોઇને દુઃખ, સાસુનું મન રીજે. ૧૮૫
અપરમાત કે માત, સુતનાં ઘરમાં આવી;
જે કાંઈ આવે હાથ, તે તે જાય સધાવી. ૧૮૬
દીકરિયો થઇ દૂત, ફોસલાવી લે માનું;
શળી ન પામે સૂત, કરવા કાર્ય પીતાનું. ૧૮૭
મરે જિવે ભરથાર, વગોવી વનિતા વરને;
નીકળી જાય કુળનાર, લેઇ પારકા નરને. ૧૮૮
શ્યામા સુતને કાજ, વીર્ય ધરે કઇ કઇનું;
મૂકે કુળની લાજ, જ્યમ પાસુ હોય ક્ષયનું. ૧૮૯
પિતા પુત્ર ભરથાર, સમ ખાવાને જૂઠે;
ચડે ઘડી દિન ચાર, આંખ ચોળતી ઊઠે. ૧૯૦
પિતાનું કરે ન માન, માનિનિયો મન માન્યું;
સ્વારથની રહી સાન, કળિમાં સગું કહાનું. ૧૯૧
કંથ પાસ બહુ કામ, ઘરનાં નિસ કરાવે;
ઘરનો કરી ગુલામ, અહરનિશ અથડાવે. ૧૯૨

વિધવા પણ જણિ બાળ, જઈ ટાંકામાં નાંખે;
ગુણવંતી થઈ ગાળ, સર્વ જનોની સાંખે. ૧૯૩
પરપુરુષોથી વાત, હસિ હસિ વારે કરતી;
ઉઠી અરધી રાત, અબળા નવ ઓસરતી. ૧૯૪
દેવ મંદિરે જાય, નિત્યે રઝળતી રામા;
અન્ય પુરુષ અથડાય, સુંદરિયોના સામા. ૧૯૫
ન કરે કદિયે નાર, સેવા નિજ સ્વામીની;
વાત કરે વ્યભિચાર, કાંતા જન કામિની. ૧૯૬
ભાગે પર ક્ષરસૂત્ર, તેવી વાતો ચણુતી;
ચાય પુત્રને પુત્ર, તો પણ પોતે જણુતી. ૧૯૭
બાળા સુવતી વૃદ્ધ, ચડભડતી નવ ચૂકે;
બડબડ કરતી બોધ, મમતા મનથી ન મૂકે. ૧૯૮
સાચી જૂઠી વાત, સુણી લડાઈ લડતી;
સમ ખાતી સાક્ષાત, રગડે રામા રડતી. ૧૯૯
વાંધા પાડી વિશેક, સવળે અવળું સમજે;
એક એકથી એક, ટક્કર લેવી ન તજે. ૨૦૦
જંબા જાય ત્યાં જાન, પરનું થતું ન જાણે;
કરી એકઠું ધાન, છાંડે શરમ ન આણે. ૨૦૧
કૃષ્ણ-કથામાં વાત, એક એકથી કરતી;
કરે આપની ઘાત, કાન કથા નવ ધરતી. ૨૦૨
મનમાં જાણે ડહાઈ, વરણન નિજનું ભાવે;
રુડું કહે રિસાઈ, જાય કથામાં નાવે. ૨૦૩
તીર્થ તણા જે તર, રાજ્ય રહ્યાં ત્યાં ખોટાં;
બધા બિંદર, મ્લેચ્છ રાજ્યથી મોટાં. ૨૦૪
કેટલાં કરું વિખાણ, કળિનાં જનનાં કંઠે;
ભજન પડે ભંગાણ, વાણી વળતી વંઠે. ૨૦૫
સર્વ જનોને સાથ, નમસ્કાર છે મારો;
જોડીને કહું હાથ, હું છું દાસ તમારો. ૨૦૬
કરશો કોઇ નહિ રોષ, સૌથી હું બહુ પાતી;
સોના ગાવા દોષ, વાણી જ્યારે વ્યાપી. ૨૦૭
કળિમાં છે એ ગુણ, દોષ તણા નિર્દોલક;
કળી શકે તે કૃષ્ણ, પોતાના પ્રતિપાલક. ૨૦૮

મન ચિંતવ્યાં સત્કર્મ, શીઘ્ર સફળ તે થાશે;
એક કર્યે અધર્મ, મનન કર્યે મરદાશે. ૨૦૯
કૃષ્ણતણાં કીર્તન, ગાવાં સુણતાં ગમશે;
થાશે પાપ પતન, સંકટ સઘળાં સમશે. ૨૧૦
માટે શ્રીમહારાજ, મુજ સામું કાંઈ જોઇયે;
અન્નાદિકને કાજ, ખોટી થવું તે ખોઇયે. ૨૧૧
નાથ દાસને નીત, આ અથડામણ ન ઘટે;
પ્રભુ કરો તો પ્રીત, સાચી મનમાં પ્રગટે. ૨૧૨
કોને કહું કિરતાર, આતુર થયો અતિશે;
શ્રીધર કીજે સાર, દિલ મારા જ્યમ દિશે. ૨૧૩
નરતનુ કેરું નૂર, વહી જાય વિશ્વંભર;
હરિજી રાખો હજૂર, અથડાવો મા ઈશ્વર. ૨૧૪
દેવ ન જોઇયે દોષ, દાસતણા મન ધારી;
રંક ઉપર શો રોષ, મહેર કરો મોરારી. ૨૧૫
અન્ય જનોની આશ, કરવી લાગે કરડી;
જોઇયે જગત નિવાસ, પ્રભુજી પાસું મરડી. ૨૧૬
પતિત પાવન નાથ, શરણાંગતના વત્સલ;
મેં માન્યું મન સાથ, બિરદ તમારાનું બળ. ૨૧૭
સત્ય સચ્ચિદાનંદ, વચન તમારું જાણી;
આવ્યો ધરી આનંદ, શરણે સારંગપાણી. ૨૧૮
વિટંબણાની વાત, દૂર કરો દામોદર;
જદુપતિ જાણો જાત, સંકટ કાપો સત્વર. ૨૧૯
પ્રભુજી રુડી પેર, ડગતું મન સ્થિર કરિયે;
માધવ કરિયે મહેર, અરજી ઉરે ધરિયે. ૨૨૦
ગૌ બ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ, આશરે રાખો અમને;
કૃષ્ણરામ કંગાલ, ચરણ શરણ છે તમને. ૨૨૧
ફાલ્ગુન શુક્લ પાંચમ, સંવત અઢાર ચુમોત્તર;
કલિ કરમ જ્યમત્યમ, પૂર્ણ લખ્યાં બુધવાસર. ૨૨૨

દોહરો

બસો બાવિસ તુકથી, કહ્યાં કલિનાં કર્મ;
કૃષ્ણરામની કૃષ્ણથી, રાખ્યે રેહેશે શર્મ. ૨૨૩

દેવીદાસ

નાનો ઈશ્વરવિવાહ

રાગ ધોળ

શંકર શારદાને શિશ નામુંરે, ગરુવા ગણપતિ જુવો મુજ સામુરે;
સમરું શારદા સમરથ જાણીરે, અંબા આપો અવિચળ વાણીરે. ૧
પરમોદીને પૂછે છે વાતરે, કેમ પરણ્યા તે શંભુનાથરે;
વિવાહ વૈકુંઠનાથે વખાણ્યોરે, એવો દેવીદાસે ન જાણ્યોરે.
પ્રભુજીનું નામ પ્રિછવુંરે, વિવાહ વિગતે કરીને ગાઊંરે. ૨

ઢાળ

વિવાહ વીગતે વરણવું, મારી માતાજી કરોને મયાય;
દીન વચન દેવીદાસનાં, સેવકને કરોને દયાય. ૩
એક સમે નારદ આવિયા, જ્યાં હતા શંભુનાથ;
પ્રિતશું પ્રભુજીને પ્રીછવી, કહે ઋષિ આગળ તે વાત. ૪
નારદ કહે નયણે નીરખતાં, એવી કન્યા ન જાણું કોય;
સમોવડ શંભુનાથની, સરખા તે સરખી હોય. ૫

રાગ પ્રથમનો

વળતી ઋષિયે માંડી છે વાતરે, તમે સાંભળો શંભુનાથરે;
અહીંથી દૂર ઘણી ભૂમિ થાયરે, તહીં રહે છે હિમાચલ રાયરે. ૬
તેને ઘેર છે મેના નારીરે, તેને કૂળ છે કન્યા કુંવારીરે;
કોડે શોભા તેની ઘણી કહાવીરે, મહા રૂપ અનુપમ લાવીરે. ૭
દિસે દેવીતણો અવતારરે, શોભા કહેતાં ન આવે પારરે,
હિંડે હંસતણી ગતિ ધરતીરે, ભૂમિ ઉપર ડગલાં ભરતીરે. ૮
કટિ જાણિયે કેસરી લંકરે, અવની પર આડો અંકરે;
વેણે વાસુકી નાગ લજાયરે, દિસે કંચન સરખી કાયરે. ૯
ચરણ કદળી સ્થંભશા જાણુંરે, તપે ઋષિથી અધિક વખાણુંરે;
બેઠી છે તે બાળકુંવારીરે, શ્યામા શોધે છે વરને વિચારીરે. ૧૦
કહે નારદ નયણે મેં નરખીરે, દેવ કન્યા છે શંભુ સરખીરે;
શંભુ કહે તમે નારદ જાઓરે, ઋષિ વાયુથી વેગા આવોરે. ૧૧

શુભ કામ કરો શ્રમ આણીરે, ઋષિ ચાલ્યા સુણી એવી વાણીરે;
એમ કહીને ત્યાં નારદ આવ્યારે, મહાદેવનાં ગાગાં લાવ્યારે. ૧૨
જેથી માત પિતા મન મોહેરે, એવો વર કન્યાને સોહેરે;
વળતિ ઋષિયે માંડી છે વાતરે, વર સારો છે શંભુનાથરે. ૧૩
જેને સુરવર મુનિવર જાણેરે, જેને વેદ રુડા તે વખાણેરે;
ત્યારે બોલિયાં મેના માયરે, કોણ ખંડનો છે વરરાયરે. ૧૪
એનું કુળ છે કેવી જાતેરે, એ તો વર કેવી છે નાતેરે;
કહે નારદ સાંભળો બાઇરે, એને કુળ છે આદ્ય વડાઇરે. ૧૫
એનું સુંદર કુળ બહુ સારુંરે, દેખી મન માને છે મારુંરે;
જો કોઈ અણજુગતું કહે તમનેરે, તેની ખોટ વરધ છે અમનેરે. ૧૬
ઇશ્વરજી છે વિવાહ સરખારે, એવાં વચન સુણી રાય હરખ્યારે;
જોયા વિના અજોયું કીધુંરે, શંભુનાથનું શ્રીફળ દીધુંરે. ૧૭

ઢાળ

રાય કહે ઋષિ સાંભળો, જુક્તે શું લાવો જાન;
મોટા તે મહિપતિ આવશે, રુડી પેરે વધરો માન. ૧૮

રાગ પ્રથમનો

નારદ કહે તમે સાંભળો રાયરે, કહું મહાદેવનો મહિમાયરે;
બ્રહ્માદિક ને શ્રી ભગવાનરે, સાથે આવશે સરવે સમાનરે. ૧૯
એવાં વચન કહી ઋષિ વળિયારે, શંભુજીને પંથે પળિયારે;
મહાદેવને મંદિર આવ્યારે, ઋષિ રુડા સમાચાર લાવ્યારે. ૨૦
હિમાચળે તે કન્યા દીધીરે, શંભુનાથની સગાઈ કીધીરે;
એવી વાત કહી છે વ્હાલીરે, શિવે હસીને દીધી છે તાળીરે. ૨૧
ચાલો જગદીશ પાસે જઇયેરે, વિવાહ વૈકુંઠનાથને કહિયેરે;
લક્ષ્મિ-વરને તેડી લીજેરે, પરિયાણ પ્રભુજીસું કીજેરે. ૨૨
હિમાચળને હરખ ન માયરે, મહા મંડપ રચ્યો ત્યાંયરે;
તેડ્યા સલાટ સુતાર સોનારરે, તેડ્યા કારીગરો તે ઠારરે. ૨૩
બ્રહ્માજીએ મુહૂર્ત સારું સાંધીરે, દિશા જોઇને દોરડી બાંધીરે;
ભૂમિ ચાર જોજન ભરી લીધીરે, પરવાળાની પૂરણી કીધીરે. ૨૪
મણિ જડિત્ર મોડ ઘડાવ્યારે, ત્યાં બ્રાહ્મણો સરવે આવ્યારે;
ભુમિ ઉંચા ભવન આકાશેરે, માંહિ જડિત્ર જ્યોતિ પ્રકાશેરે;
માંહિ જુક્તિતણી ગતિ જાણીરે, નવરંગની રચના આણીરે. ૨૫

ઢાળ

રંગની રચના આદરી, જુજવી જુજવી જાત;
મેઘમાળા ને ચિત્રશાળા, ભલી ઓપે છે ભાત. ૨૬
મેરુ પર્વત પંખી પ્રગટ્યાં, ફૂલ વેલ સુખકાર;
નયણેથી તે નીરખતાં, કહેતાં ન આવે પાર. ૨૭

રાગ પ્રથમનો

એવી મંડપ રચના માંડીરે, ચતુરાઈથી ચિત્રી જ કાઢીરે;
માંહિ ભેદ ભૂલવણી ભારીરે, માંહિ બાજીગર રચના ન્યારીરે. ૨૮
માંહિ વેદ ભણંતા જોશીરે, માંહિ વણજ કરંતા દોશીરે;
માંહિ મનમોજી મન ગમતારે, ભાટ ચારણ રમતા ને ભમતારે. ૨૯
માંહિ ગોપ વાંસળિયોવાળારે, ત્યાં તો ચાલતા મારગ ટાળ્યારે;
કોઈ ઘોડે ચઢ્યા અસવારરે, બકતર પાખરનો નહિ પારરે. ૩૦
માંહિ મત્ત મેગળ મદ ઝરતારે, માંહોમાંહિ લડિ મસ્તાઈ કરતારે;
શુંઢ વાળાને સાંકળો છાજેરે, ગળે બાંધ્યા તે હયવર ગાજેરે. ૩૧
માંહિ મલ્લ પ્રતિજ્ઞા કરતારે, માંહિ ગાંધર્વ ગાન ઉચરતારે;
ત્યાંહાં આનંદ ઓછવ થાયરે, એવું લખિયું છે મંડપ માંયરે. ૩૨
બીજી નાટક વાત જાણુંરે, વનસ્પતિ શું મુખથી વખાણુંરે;
માંહિ અનુપમ આંબા ફળિયારે, જોવા જેવાં જાંબૂડાં ગળિયાંરે. ૩૩
ગળ્યાં ખારેક ને ખજૂરરે, ફળ ફોફળ ને નાળિયેરરે;
લીલી કેળો ને કર્મદી પાકીરે, બોરડિયે રહ્યાં બોર બાઝીરે. ૩૪
વળી બદામો ને બીલીરે, તે તો દીસે છે નવરંગ લીલીરે;
નવરંગી તે નાગરવેલીરે, શોભા વૈકુંઠની લાવી મેલીરે. ૩૫
વનસ્પતિ તે ભાર અઢારરે, માંહિ પંખિતણો નહિ પારરે;
જ્યારે મધ્ય મંડપમાં આવ્યારે, ત્યારે હરખે શું હંસ લખાવ્યારે. ૩૬
માંહિ મોર મધુરા બોલેરે, જોતાં નાચે કોયલડી તોલેરે;
માંહિ નવરંગ સારસ રુડારે, માંહિ ડામેર ચકવી ને ચૂડારે. ૩૭
માંહિ પાર વના પોપટ પઢતારે, ત્યાં તો કુરંગી કૂકડા વઢતારે;
મેના બોલે છે શબ્દો મીઠારે, બગ ધ્યાન ધરીને બેઠારે. ૩૮
પર ભૂમિતણાં જે પંખીરે, તેની જાત લખી છે અસંખીરે;
એવી મંડપ રચના કહાવેરે, કવિ જાન શંભુનાથ લાવેરે. ૩૯

મઢી આગળ માંડવા ઘાલ્યારે, શંભુનાથ પરણવા ચાલ્યારે;
શિવે જુગતે શું જટા બાંધીરે, પહેરી ફાટેલી કંથા સાંધીરે. ૪૦
ભાર ભાંગ ધંતુરાનો આણ્યોરે, મહાદેવે પોઠીડો પલાણ્યોરે;
ગળે પેરી છે રુંઢની માળારે, અંગે લપેટ્યા છે સોરિંગ કાળારે. ૪૧
શંભુનાથ સમાચાર કહાવેરે, એવો વેષ ધરી વર આવેરે;
નવ જોબનની નેણુ સમારીરે, સામૈયે આવી સુંદર નારીરે. ૪૨
જેવા ગયાં છે જાન જમાઇરે, પણ્ણાં મેના ત્યાં મૂર્ચ્છા ખાઇરે;
ભુંડો બ્રાહ્મણુ ભુંડો જાણ્યોરે, અણગમતો આંગણિયે આણ્યોરે. ૪૩
એવાં વચન કહી સહુ જાયરે, જઇને કહ્યું હિમાચલ રાયરે;
માતા કુંવરીને એમ કહાવેરે, તારો બળદે ચડી વર આવેરે;
કુંવરી કહે કર્મની વાતરે, વર પામી હું શંભુનાથરે. ૪૪

ઢાળ

મેનાનું મન માને નહીં, તેના કંઇક અવગુણ ગાય;
પેરે પેરે કરી પ્રીછવે, આધીન થઈ ઉમિયાય. ૪૫
જનમ આપે જનેતા, પણુ કર્મ ન આપે કોય;
પાણી પીને ઘર પૂછિયું, તેની જાત ભાત શી જોય. ૪૬
આંગણે આવ્યો વર આશાકારી તે, વર્યો વિના કેમ જાય;
કરમ બંધન કીજિયે તો, દોષ લાગે મોરી માય. ૪૭

રાગ પ્રથમનો

જે મને ઋષિયે વર આપ્યોરે, તે મેં સત્ય કરીને થાપ્યોરે;
ત્રણુ લોકમાં તપ મેં કીધુંરે, શંભુનાથનું સગપણુ લીધુંરે. ૪૮
એવાં વચન કહી કરી વાતરે, મુખથી બોલ્યાં મેનામાતરે;
આ તો પુત્રી મેં ક્યાંથકી જાઇરે, વિષની ગળથુંથી કાં ન પાઇરે. ૪૯
વણુ દીઠે શું વરને વખાણોરે, હંસ કાગને કોટે બંધાણોરે;
પહેલાં પોંખવા જે કોઈ જાશેરે, તેને સર્પ તે કરડી ખાશેરે. ૫૦
એમ મેના તે મનમાં વિમાસેરે, કોણુ જાય તે જોગી પાસેરે;
દેવકન્યા એને કેમ દીજેરે, મારે રુડું ગમે તેમ કીજેરે. ૫૧
સહુ હાંસી કરે એને દેખીરે, કન્યા કેમ દીજે દેખી દેખીરે;
જો જો કુળવંતો જમાઇરે, દેખી નારી પડી મૂર્છા ખાઇરે. ૫૨

ઢાળ

મેનાનું મન માને નહીં, એને આંગણે ઉભા ઈશ;
પારવતીનો પ્રેમ જોઈ, રૂપ પ્રગટયું ઉમિયાધીશ. ૫૩
સૂર્ય સમોવડ વદન ઝળકે, કળા કોટી પ્રકાશ;
જોતામાં ખામી નહિ જરા, તે તો કહું શો તાસ. ૫૪
હવે હરખ્યા શ્રીહરિ ને, અંગે વધ્યો ઉછરંગ;
શણગાર સજી સહુ સુંદરી, બહુ નારી બની નવરંગ. ૫૫
ધૂશળ મૂશળ કર ધરી, મલપતિ મંગળ ગાય;
પોંખી કરી પધરાવિયા, મહાદેવ મંડપમાંય. ૫૬

રાગ પ્રથમનો

વર મંડપમાં પધરાવ્યારે, ત્યાં તો મોટા મુનીન્દ્રજી આવ્યારે;
બ્રહ્મા સાથે સોહે બ્રહ્માણીરે, ઈંદ્ર સાથે સોહે ઈંદ્રાણીરે. ૫૭
રવિ સાથે તે રાંદલ જાણીરે, ચંદ્ર સાથે છે રોહિણી રાણીરે;
હિમાચળની સાથે છે મેનારે, વળી કરું વખાણ કેનાં કેનરે. ૫૮
શિવ બેઠા પલાંઠી વાળીરે, મધુપર્કમાં કાંસાની થાળીરે;
લક્ષ્મી શિવને લૂણ ઉતારેરે, સત્યભામા તે સહુને વારેરે. ૫૯
સહુ નાટક બોલે છે બોલરે, નાવે જાંબુવતીને તોલરે;
રુખમણિ એણીપેરે ગાયરે, રાધિકાજી તે વારણે જાયરે. ૬૦
સહુ બોલે શંભુજીની પક્ષેરે, જળ આવ્યાં મેનાને ચક્ષેરે;
અતિ આનંદે પરણ્યા ઈશરે, સાથે જાનૈયા શ્રીજગદીશરે. ૬૧
કન્યાદાન દે હિમાચલ રાયરે, મળી માનિની મંગળ ગાયરે;
ધન્ય ધન્ય થયો અવતારરે, વાજાં વાગે દુંદુભિ અપારરે. ૬૨
બ્રહ્મા શાશ્વતું મુહૂરત સાંધીરે, લીલા વાંસની ચોરી બાંધીરે;
સુંદર મંગળ વરત્યાં છે ચારરે, શિવજી આરોગ્યા કંસારરે. ૬૩
શિવને હાથ ગ્રહણું ત્યાં થાયરે, દાન આપે હિમાચલ રાયરે;
રાયે હસ્તિ આપ્યા શણગારીરે, ઉપર અંકુશ ને અંબાડીરે. ૬૪
લાખી ડેરકના સાંઢિયા સારરે, ગાયો ભેંસોનાં ટોળાં અપારરે;
રાયે રથ આપ્યા છે ક્રોડરે, સાથે ઘોડા ઘોરીની જોડરે. ૬૫
પ્રભુને પેરામણી ઘણી કીધીરે, સહસ્ર દાસી સેવામાં દીધીરે;
ઘેડ બંધ દિસે ઘરચોળાંરે, ઘણાં લાંબાં પનાદાર પોળાંરે. ૬૬

ભરજરિયા જામા મન ભાવેરે, મન ગમતા મસરુ મંગાવેરે;
વળી લાવે બીજાં નવરંગીરે, જાન માંડવે અતિ ઉછરંગીરે. ૬૭
ઘણી જુકતે જમાડી છે જાનરે, આપ્યાં જાવંત્રી ફોફળ પાનરે;
ગાય ગંધર્વ અપ્સરા ગાનરે, છૂટ્યાં બંધથકી બંધીવાનરે. ૬૮
શંભુ પરણિને ચાલ્યા કૈલાસરે, મૃત્યુલોક મેલ્યો દેવીદાસરે;
વાસાવડમાં વાસો વસેછેરે, અતિ આનંદે વિવાહ કહેછેરે. ૬૯
જે કોઈ ઈશ્વર-વિવાહ ગાશેરે, તેનાં પાતિક પ્રલે થાશેરે;
જે કોઈ સાંભળશે નર નારીરે, તેની આશા પૂરે ત્રિપુરારીરે. ૭૦
વિવાહ સાંભળી ધરશે ધ્યાનરે, તેને રીઝે તે શ્રીભગવાનરે;
તેને કૃપા કરે શંભુનાથરે, ઝાલે સંકટ વેળાએ હાથરે.
ધન ધાન્ય પુત્ર પરિવારરે, આપે પારવતી ભરથારરે. ૭૧

ઢાળ

પ્રીતે શું આપે શ્રીહરિ, તેનાં મનની તે પૂરે આશ;
શ્રોતાજન સૌ સાંભળી તે, બોલો શ્રીઅવિનાશ. ૭૨

રણછોડ ભક્ત

રાધા વિવાહ

ધોળ ૧

શ્રી ગુરુ શારદા વરણુવું, પ્રેમે લાગું પાય;
વિવાહ ગાઉં રાધે કૃષ્ણનો, હઇડે હરખ ન માય;
વર રે વિઠ્ઠલ કન્યા રાધિકા. ૧
વ્રજનાં મંદિર અતિ શોભતાં, રુડું બરસાણું ગામ;
આહિર સઉકો રે ત્યાં વસે, અધિપતિ વૃષભાન. વર રે. ૨
તેને રે એક પુત્રી થઇ, પાડ્યું રાધિકા નામ;
કાલું ને ઘેલું બોલતી, લાગે તે વ્હાલી ઠામ. વર રે. ૩
સાત વરસ થવા આવિયાં, આવ્યોરે કન્યા કાળ;
માત પિતા સહુ હરખિયાં, ધાલિયે હવે વરમાળ. વર રે. ૪
એમ કરતાં ટોળે સૌ મળ્યાં, રમવા સયરનો સાથ;
વીંટાઇવનિતાસઉ મળી, ઝાલી એક એકનો હાથ. વર રે. ૫
સર્વે મળીને વિચારિયું, ન જાણે રાધાની માત;
ઉપવન રમવા આપણ જઈ, રમિયે રાધાની સાથ. વર રે. ૬
કંઠે બાંયલડી કર ગ્રહી, રમવા ચાલ્યા જિવન;
વનને વિષે રે શોભા ઘણી, સઉકો કહે ધન્ય ધન્ય. વર રે. ૭
ઉપવન અતિ રળિયામણું, ઝાડી ઓળારે ઓળ;
લવિંગ લતા ને કેતકી, પક્ષી કરે બહુ કલ્લોલ. વર રે. ૮
મોર બપૈયા ને કોકિલા, કરે સારસ ઉચ્ચાર;
પખિડાં રાધે રાધે રટે, કહેતાં આવે ન પાર. વર રે. ૯
રમત રુડી રમવા તણી, કરે અન્યો અન્ય ખ્યાલ;
શોભા તે સમે શી વર્ણવું, રમે વ્રજની રે બાળ. વર રે. ૧૦
ગોવાળની મંડળી લેઈ, નિસર્યા દીન દયાળ;
પુષ્પતણા હાર પેરિ, દૂર રમે નંદનો લાલ. વર રે. ૧૧
હરખ ધરીને ખોળે લિધાં, વૃષભાન કુમાર;
પેરિયાં વસ્ત્ર વિવેકથી, શોભિતા શણગાર. વર રે. ૧૨

પુલના ચરણા પુલની ઓઢણી, પુલના સૌ શણગાર;
પુષ્પની ચોળિયે શોભતી, શોભા બનિ રે અપાર. વર રે. ૧૩

ભુજંગીની ચાલ

રમે રાધિકા રંગથી રૂપ રાતી, કરે કામિની કેલ જોબનમાતી;
સહૂ સુંદરી એકઠી ઠામ પામી, મળ્યો મોહનો સુંદરીનો જ સ્વામી. ૧૪

રાગ પ્રથમનો

ગેડી દડે રમે કાનજી, રમતા ચાલ્યા જિવંન;
દડો લીધો છે દામોદરે, રમવા જગજિવંન. વર રે. ૧૫
દડો દામોદરે નાખિયો, પોંચ્યો રાધાની પાસ;
મોહને વળતો માગિયો, આણિ મનમાં હુલાસ. વર રે. ૧૬
હરખે રાધા લેઈ આવિયાં, દડો પોતાને હાથ;
સ્નેહ કરી પછી સોંપિયો, બોલ્યા દીનો રે નાથ. વર રે. ૧૭
આવો અહીંયાંરે રાધિકા, રમિયે તે રંગે રાસ;
હાથ પકડી તેડિયા, રાધા થયાં હુલાસ. વર રે. ૧૮
કૃષ્ણ સંગે બેઠાં રાધિકા, શોભિ બન્નેની જોડ;
તે સમે શોભા શી વરણવું, નહીં ખાંપણ કે ખોડ. વર રે. ૧૯
બોલ મેળાપ જ ત્યા થયો, લીધાં શ્રીફળ હાથ;
પીઠી તે પ્રભુજીને ચડે, બેઠારે દીનોનાથ. વર રે. ૨૦
વનને વિષે રે ઓચ્છવ થયો, ગોરડિ મળી સહુ ગાય;
વર તમે થાવ રે વિઠ્ઠલા, કન્યા રાધિકા થાય. વર રે. ૨૧
આંખ આંજી અબળા ગળી, રીઝ્યા શ્રીનંદલાલ;
ગાળો તે દે સઉ ગોપિકા, એ તો ગાયનો ગોવાળ. વર રે. ૨૨
એક કદમને રે છાંયડે, હરીને તે જ હાર;
પેર કરી પરણાવવા, હર્ષ વાધ્યો અપાર. વર રે. ૨૩
હસ્ત મેળાપ કીધો હરિ, ગીત ગોપિકા ગાય;
છાસ પિનારો એ છોકરો, રૂડી રાધા ચોરી જાય. વર રે. ૨૪

ભુજંગીની ચાલ

સહૂ સુંદરી ગાય છે શર્મ તોડી, શું જાણે ગોવાળો વળી જાન જોડી;
કહે ગોપિયો કેહમાં બુદ્ધિ થોડી, જુવો ઓઢણી સેંઘને માથે ઓઢી. ૨૫

રાગ પ્રથમનો

ચતુરાએ ચોરી રચી, કીધી સઘળીરે રીત;
મંગળ ફેરા સાં ફર્યાં, કરી પૂરણ પ્રીત. વર રે. ૨૬
ગોવાળિયા સહુ આવિયા, પાસે બેઠાજી તર્ત;
હાસ્ય વિનોદ જ સહુ કરે, અગ્નિમાં હોમ્યાં ધૃત. વર રે. ૨૭
સતિ રે શિરોમણિ રાધિકા, બીડી લીધી રે હાથ;
લેઇને મેલી મુખમાં પ્રીતે, હરિયા તે દીનોનાથ. વર રે. ૨૮
આગ્રા માગે પ્રભુજી દેવની, પેર્યાં કંકણ હાથ;
છોડ્યા ને છોડ્યા દોરડા, તેડાવો નંદ તાત. વર રે. ૨૯
પરણિને ઉઠ્યા રાધિકા, ગયાં પોતાને ઘેર;
માતાએ આવી જાણીને, પૂછી પુત્રીને પેર. વર રે. ૩૦
ઘેર આવ્યાં છે રાધિકા, કોઈ જાણે ન વાત;
ઘુંઘટ રાધાએ કર ગ્રહ્યો, પૂછે કીર્તિજી માત. વર રે. ૩૧
કાં લાજે તું દીકરી, શાને ઘુઘટ ખેંચે વળી;
અસુર કાં તુને હવુ, સૈયર સૌ તુને હળીમળી. વર રે. ૩૨
સાસુ તે મારી જશોમતી, સસરો તે નંદરાજ;
કૃષ્ણજી કથ કોડામણો, પરણી હું તેને આજ. વર રે. ૩૩
આડોશી પાડોશી સઉ મળ્યા, તાલી લે છે રે હાથ;
કોઇયે ન અડશો રાધાને, પરણી કાળાને સાથ. વર રે. ૩૪
કાળો કાળો કરશો નહીં, કાળો છે ત્રિભુવન નાથ;
ભવોભવ મારે એ હજો, ઝાલ્યો હરજીએ હાથ વર રે. ૩૫
ધન્ય ધન્ય ગોકુળ ગામને, ધન્ય વૃન્દા રે વન;
ધન્ય રે આહિરની ગોપિકા, નિરખ્યા જગજીવન. વર રે. ૩૬
જેરે ગાય ને જે સાભળે, તેનો વૈકુંઠ વાસ;
વિવાહ ગાયો રાધે કૃષ્ણનો, કહે રણછોડદાસ. વર રે. ૩૭

નરભેરામ

નીતિ પ્રેમ વિષે

છપ્પા

નથી નિપજતો પ્રેમ, વાડીમાં પાણી પાતાં,
નથી નિપજતો પ્રેમ, તેલ ચોળ્યાથી તાતાં;
નથી મળતો કાંઈ પ્રેમ, ગાંધી દોશીને હાટે,
નથી મળતો કાંઈ પ્રેમ, ખોળતાં વાટે ઘાટે;
નથી મળતો પ્રેમ તપાસતાં, ગુજરી ગામો ગામની,
કહે નરભો પ્રેમ પૂરો મળે, કૃપા હોય શ્રીરામની. ૧
મળ્યો પ્રેમ વ્રજનાર, મગન થઈ મનમાં ફૂલી,
કહાન કહાન કહિ ફરી, ભાન ગઈ દેહનું ભૂલી;
પ્રેમિ વિદુરની નાર, નાહતાં નાગી ધાઈ,
એ લક્ષણ પ્રેમનું, જઈ ભેટી જદુરાઈ;
તે ગર્ભને કાઢી નાંખતી, છોડાં મુખે ધરાય છે,
કહે નરભો પ્રેમનું પારખું, છબિલો છોડાં ખાય છે. ૨
જ્યારે પ્રગટ્યો પ્રેમ, તુલસીના દળથી રાજી,
જ્યારે પ્રગટ્યો પ્રેમ, ખાધી ખિચડી ને ભાજી;
જેને પ્રગટ્યો પ્રેમ, પ્રેમને તે નર જાણે,
જેને પ્રગટ્યો પ્રેમ, તેહને વેદ વખાણે;
મનમાં જો પ્રેમ પ્રગટ થયો, એક રતીભર જેહને,
કહે નરભેરામ ગુરુપદ્રી, નિત્ય બલિહારી તેહને. ૩
કરીને યજ્ઞ અનેક, વ્રત વિધ બહુ પાળે,
વળી આપે ગૌદાન, હાડ હિમાળે ગાળે;
ગીત વેદનાં ગાય, તિર્થ પણ બહુ ફરિ આવે,
દધી દૂધ ઘૃત ખાંડ, વિપ્ર પોષે મન ભાવે;
એવાં સુકૃત કીધાં ઘણાં, શુ આપું જીભે ગણી,
કહે નરભેરામ એ સર્વથી, જ્ઞાન દાન શિરોમણી. ૪

ખારાં જળનો જીવ, મિઠા જળમાંહી મરે છે,
મિસરી મીઠી ઘણી, ગધાના પ્રાણ હરે છે;
સિંહણકેરું દૂધ, કનકને પાત્રે જામે,
બીજી ધાતુ બહુ, માંહી વિરામ ન પામે;
છે એમ હરિ રસ આકરો, પ્રેમથી દિલ બહુ ઠરે,
કહે નરભેરામ ગુરુથકી, દુરજનને વિસ્મય કરે. ૫
નથી મૃત્તિકામાં પ્રભુ, નથી પિત્તળમાં પેઠા,
કનકની મૂર્ત્તિ કરે, નથી ઈશ્વર મહિ બેઠા;
નથી ઘોરોમાં પીર, નથી જૈનોને દેરે,
અસલ જુવે નહિ કોય, સઉ નકલોને હેરે;
છે રામ નામ અક્ષર અસલ, બીજું નકલ કહેવાય છે,
કહે નરભેરામ ગુરુથકી, પ્રેમે પ્રગટ જ થાય છે. ૬
શાસ્ત્ર પુરાણો વેદ, કમાવા કારણ શીખે,
આઠ પહોર દિન રાત, જઈને ઝિકર્યું ઝીંકે;
વાણી મધુરી વદે, મોરના જેવી કહિયે,
સર્પ વિછીને ખાયે, ઝેર એવું છે હૈયે;
જો રામ રટણ કાંઈ નહિ કર્યું, તે ગવાર છે તેડિયા,
કહે નરભો ખરને લાભ શો, મિસરી ભર કે મેડિયા. ૭
જુવતી જળને કાજ, જુવો પનઘટપર જાએ,
જેને જેવો અર્થ, તેટલું તે જઈ લાવે;
ભાણે ભર્યાં પકવાન, ભૂખ સમ ભોગ કરે છે,
હદ આવી જે વાર, હાથ આડા જ ધરે છે;
ભાગવત પકવાન પણ ભટ કહે, અક્ષર એક જેથી પળે,
કહે નરભેરામ ગુરુથકી, સત્ય વસ્તુ તેને મળે. ૮
પ્રજાપતિની ઘોડિ, રાંડ શિદ દુરીજન જાયો,
પેટ ભરે કરી વિષય, એહમાં શું એ કમાયો ?
નિદ્રા મૈથુન આહાર માંહિ, તું શું થયો રાજી ?
એ પ્રાણી સર્વને; વિચારી જોને પાજી;
જો રામ રટણ કાંઇ નવ કર્યું, અંતે કારજ શાં સર્યાં ?
કહે નરભો પેટ સર્વે ભરે, ગધાં બિલ્લાડાં કૂતરાં. ૯

મેગળ નિસરી બહાર, ચાલતો મહાસુખ માણે,
નહિ શત્રુ નહિ મિત્ર, વિશ્વને સરખું જાણે;
પુઠે ભસે બહુ શ્વાન, કેટલાં બેસી રહે છે,
મેગળને મન નહીં, માન અપમાન જ દે છે;
એમ હરિજન મેગળ રૂપ છે, જેને હરિનું ધ્યાન છે,
કહે નરભેરામ ગુરુથકી, દુરિજન સઘળા શ્વાન છે. ૧૦

ભઠ્ઠ પડ્યો અવતાર, જેની પરનારે પ્રીતી,
ભઠ્ઠ પડ્યો અવતાર, જેહની ચાલ અનીતી;
ભઠ્ઠ પડ્યો અવતાર, હરિ ગુણ ગાતાં લાજે,
ભઠ્ઠ પડ્યો અવતાર, પરાયાં સુખ જોઈ દાઝે;
વળિ ભઠ્ઠ પડ્યો અવતાર, જે મોટો મોટમ માનને,
કહે નરભેરામ રટ્યા નહીં, શીદ વણુસાડ્યું ધાનને. ૧૧

ધાન ખાધુ તે ધૂળ, નહીં વહાલા રઘુરાય,
ધાન ખાધુ તે ધૂળ, વળી જે વિષયી થાય;
ધાન ખાધુ તે ધૂળ, પાપ કરી પેટ ભરે છે,
ધાન ખાધુ તે ધૂળ, ઘાત વિશ્વાસ કરે છે;
સામાનું સુખ જોઇ દાઝતો, નરકે જશે નિદાનરે,
કહે નરભો ફટ ગધેડીના, શિદ વણુસાડ્યુ ધાનરે. ૧૨

કર જોડી કહું કૃષ્ણ, સાંભળો અક્ષર મારો,
મનુષ્ય દેહ દઈ ભલે, શીદ બ્રાહ્મણ અવતાર્યો;
અણુસમજુને એમ, જન્મ બ્રાહ્મણનો મોટો,
મુજને ભાસે એમ, જન્મ બ્રાહ્મણનો ખોટો;
જો જમે ઉધાર સાથે થયું, તેનો ઘરું છુ શોકરે,
કહે નરભો હાથ ધરી સહુ, સાધન સોંપ્યું લોકને. ૧૩

કોઈ કહેશે રે એમ, હાથ તો શિદને ધરિયે,
હાથ ધર્યે જીવાય, નહીં તો પેટ ન ભરિયે;
ધરિયે નહીં જો હાથ, નવરાં કેમ ફરાય,
હાથ ધર્યાં પરતાપ, ટાઢ તડકા તે જાય;
જે હાથ ધર્યાં વણુ મ્હેનતે, જીવવું તે તો ઠીક છે,
જન નરભે તો નિશ્ચય કર્યું, હાથ ધર્યાંમાં ધીક છે. ૧૪

વગર મહેનતે ખાય, પારકા માગી મેવા,
વગર મહેનતે ખાય, હરાયા સઢિા જેવા;
જીવે પારકું ખાઇ, એહ અવતાર ન સારો,
જોતો નથી વિચારી, લાભ લૂટાયે મારો;
જે માલ પાગકો ખાઇને, મૂર્ખ હૈયે હરખાય છે,
કહે નરભો લાભ બધો ખુવે, નાગો થૂ લૂગાય છે. ૧૫

ખાતરવિન ભૂમિમાં, સહસ્રમણુ બાજરી વાવી,
ખાર બધુ ખાઈ ગયો, પાછી પાશેર ન આવી;
વિવેક સમજ્યો નહીં, પાત્ર કૂપાત્ર ન જોયુ,
ખાધું તેને ના પચ્યું, ખવરાવ્યું તેણે ના ખોયુ;
સઘળી ભૂમિ સરખી નથી, કઈ છાયા કઈ તાપની,
કહે નરભો કુપાત્ર થાય તો, દસુંદ આવે પાપની. ૧૬

જાચક જીવન ધીક, વગર મહેનત જે જીવે,
જાન જાચક થાય, જુવો દેખાડું દીવે;
માગે સાકર ગોળ, તતુજને ટપલી મારે,
જાચકને નોતરી, જમાડે ઘીની ધારે;
જાચક તો તે નથી જાણતો, જાન અતિશે થાય છે,
કહે છે નરભો મોટમપણે, લાખો જર લૂટાય છે. ૧૭

રઘુનાથદાસ

—:o:—

આ ગરબીઓ ગુજરાતમાં અતિ ઘણી પ્રસિદ્ધ છે

ઓધવજીનો સન્દેશો

ગરબી ૧ લી

ઓધવજી આવ્યારે વેગે વ્રજમાં, મથુરાંથી મોકલીયા છે એમ જો;
વાલાને વાલાંરે વ્રજ આહિરડાં, ગોપિ જનનો જોવા કારણ પ્રેમ જો. ઓ૦ ૧
ગોકુળની શોભારે સુંદર શી કહું, નેહે આવ્યા નંદજિને ભોવંન જો;
પુરુષોત્તમ જાણીને મળિયાં પ્રેમશું, પ્રીત કરીને કરાવીયાં ભોજંન જો. ઓ૦ ૨
કુશળતા પૂછીરે વાસુદેવની, કુંવરનાં સંભારી સઘળાં કામ જો;
જશોદા રુવે ને સુખડાં સાંભરે, સો ફેરા કહે કેમ નાવ્યા સુંદર શ્યામ જો. ઓ૦ ૩
વાંસળિયે ને વલોણાં વાગે ઘણાં, ઘેર ઘેર ગાય ગોકુળિયામાં ગીત જો;
આ મંગળ કીધારે દશ દિશાતણાં, ત્રણ લોકમાં કરે છે પુન્ય નિત્ય જો. ઓ૦ ૪
આંગણિયે આવીરે સરવે ગોપિયો, રથ કાંઈ છુટયો દીઠો નંદને દ્વાર જો;
અધર્મી અક્રૂર ફરી આવ્યો હશે, એ જ ઘોડા ને એ જ દિસે અશ્વાર જો. ઓ૦ ૫
આપણા સ્વામીને એ તેડી ગયો, ત્યાં જઈ એણે મરાવ્યો છે કંસ જો;
પ્રાણ લેઇને પાછો કેમ આવ્યો હશે, માસીસો કરવાને લેશે માંસ જો. ઓ૦ ૬
જમનાજીમાં નાહિને એટલે આવિયા, જુવતિયે તો જાણ્યા શ્રીભગવાન જો;
રઘુનાથના સ્વામીના સેવક ઓળખ્યા, અરસ પરસ ત્યાં દીધાં ઝાઝાં માન જો. ઓ૦ ૭

ગરબી ૨ જી

ઓધવજી અમ સાથે રસીયો રૂશણે, રીસાયા કેમ કહોને દીલની વાત જો;
આંટી ને ઘુંટી તો નવ અમે જાણીએ, મોહનજીના મનમાં મોટી ઘાત જો. ઓ૦
લક્ષણ સૌ જાણ્યાંરે લોભી લાલનાં, ગુણવંત છે પણ ગાયોનો ગોવાળ જો;
આહિરડો શું સમજે રસની રીતમાં, કાનુડો કાંઈ કુડાં ચઢાવે આળ જો. ઓ૦
જીવન સંગે રમવા જોબન જાળવ્યાં, બાળપણામાં અતિ કરતાં ખેલ જો;
મનડાંની વાતોરે સૌ મનમાં રહી, મેલી ગયા કાંઈ દુઃખડાં કેરી હેલ જો. ઓ૦
વચને અમને વાલાંરે એ વિઠ્ઠલે, જાતાં જાતાં જાુઠો દીધો કોલ જો;
છોકરડા સરખેરે અમને છેતર્યાં, તજી ગયો એ તસ્કરનો શો તોલ જો. ઓ૦

મહિયરિયે જાઉં તો મુજને ખીજવે, સાસરિયામાં સારૂકરિયે દરવેશજો;
ન્હાની તે નણદલરે બાળે બોલડે, પૂરણ લાગ્યાં પાડો નથી પરદેશજો. ઓ૦ ૪
દુઃખડાની વેળાયેરે સુખડાં સાંભરે, અંત સમે તો કોયમાં કરિયે વાસજો;
સગપણ તો સોનુંરે પીતળ પ્રીતડી, વાલપણામાં વેરુ·ખડાં બારે માસજો. ઓ૦ ૫
દયા નવ આવીરે દિલથી ઉતર્યાં, દાસીનો તો દ જાણે જીવની જાતજો;
પરમેશ્વર જાણીને પ્રીતે પૂજતાં, હરિજીને અર્ચ દેખીને વળિ ભાતજો. ઓ૦ ૬
ભણકારા વાગે છે ભોજન પીરસતાં, જમણ કરી વેદ તણો લે સારજો;
સાસુજી પૂછેરે વહુ તમે સાંભળો, રસોઈ કરવાને પૂજ્યા નંદકુમારજો. ઓ૦ ૭
અવગુણને ગુણ શારે અબળા રાંકના, વાંક ધણો મારું મોહન સાથે મનજો;
રઘુનાથના સ્વામીને કહેજો એટલું, ધણીર વરને સોંપ્યાં તન મન ધનજો. ઓ૦ ૮
પ સાધન જગત માંહિનું કામજો;
ગરૂઙ મધકર એનો તો ન્યારો છે રામજો. ઓ૦ ૯

નિષ્કુલાનંદ*

વૈરાગ્ય વિષે

પદ ૧ લું–રાગ જંગલો

જનની જીવોરે ગોપીચંદની, પુત્રને પ્રેર્યો વૈરાગજી;
ઉપદેશ આપ્યો એણીપેરે, લાગ્યો સંસારિડો આગજી. જનની. ૧
ધન્ય ધન્ય માતારે ધ્રુવતણી, કહ્યાં કઠણ વચંનજી;
રાજ સાજ સુખ પરહરી, વેગે ચાલિયા વંનજી. જનની. ૨
ઉઠી ન શકે રે ઇંદ્રિયો, બહુ બોલાવ્યો બાજંદજી;
તેને રે દેખી ત્રાસ ઉપનો, લીધી ફકિરી છોડ્યો ફંદજી. જનની. ૩
ભલોરે ત્યાગ ભરથરીતણો, તજી સોળસેં નારજી;
મંદિર ઝરુખા મેલી કરી, આસન કીધલાં બહારજી. જનની. ૪
એ વૈરાગવંતને જાઉં વારણે, બીજા ગયારે અનેકજી;
ભલારે ભુંડા અવની ઉપરે, ગણતાં નાવે છેકજી. જનની. ૫

---

* આ કવિનો જન્મ સંવત ૧૮૨૨ માં હાલાર દેશમાં, શેખપાટ ગામમાં, વિશ્વકર્મા (ગુર્જર સુતાર) જાતિમાં, પિતા રામભાઇ અને માતા અમૃતબાને પેટ થયો હતો. કવિએ શ્રી સ્વામીનારાયણ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. પોતે તીવ્ર વૈરાગી હતા. પોતે વૈરાગ્ય શા માટે લીધો હતો તે વિષે એક કાવ્ય રચ્યું છે અને તે આ ભાગમાં આપેલું છે. એમણે પોતાના તમામ કાવ્યો ગુર્જરગીરામાં રચ્યાં છે. તે સર્વ પ્રસિદ્ધ થયા નથી. તેમને હિન્દી અને કચ્છી ભાષા સારી રીતે અવગત હતી. તેમના રચેલાં કાવ્યો અને કીર્તનો પુષ્કળ છે. તેઓની પોતાના સ્વકર્મમાં નિપુણતા વિસ્મય પમાડે તેવી હતી. સ્વામીએ પોતાના કાવ્યોમાં વૈરાગ્યનું અને તદુપયોગી સાધનનું વિશેષ સચોટ વર્ણન આપ્યું છે, તેથી ગુજરાતી ભાષામાં વૈરાગ્ય તો આજ કવિનો સર્વોપરી મનાય છે. તેઓ ૮૨ વર્ષની પુખ્ત ઉમરે સંવત ૧૯૦૪ માં ધોલેરામાં અક્ષરધામવાસી થયા હતા. સ્વામીએ જુદા જુદા વિષયો ઉપર નીચે પ્રમાણે ગ્રન્થો રચેલા છે. (૧) ભક્તચિંતામણી (૨) યમદંડ (૩) સારસિદ્ધિ (૪) વચનવિધિ (૫) હરિબળ ગીતા (૬) ધીરજાખ્યાન (૭) સ્નેહગીતા (૮) પુરુષોત્તમ પ્રકાશ (૯) ભક્તિનિધિ (૧૦) હૃદયપ્રકાશ (૧૧) કલ્યાણનિર્ણય (૧૨) મનગંજન (૧૩) ગુણગ્રાહક (૧૪) ચોસઠપદી (૧૫) હરિવિચરણ (૧૬) હરિસ્મૃતિ (૧૭) અરજી વિનય (૧૮) અવતાર ચિંતામણી (૧૯) ચિન્હચિંતામણી (૨૦) પુષ્પચિંતામણી (૨૧) લગ્ન શકુનાવલિ (૨૨) વૃત્તિવિવાહ (૨૩) શિક્ષાપત્રી અને (૨૪) ૩૦૦૦ કીર્તનો.

ક્યાં ગયું કુળ રાવણતણું, સગરસુત સાઠ હજારજી;
ન રહ્યું તે નાણું રાજા નંદનું, સર્વે સુપન વેવારજી. જનની. ૬
છત્રપતિ ચાલી ગયા, રાજ મૂકી રાજનજી;
દેવ દાનવ મુનિ માનવી, સર્વે જાણો સુપનજી. જનની. ૭
સમજી મૂકો તો સારું ઘણું, જરૂર મૂકાવશે જંમજી;
નિષ્કુલાનંદ કહે નહિ મટે, સાચું કહું બાઈ સમજી. જનની. ૮

પદ ૨ જું

જંગલ વસાવ્યું રે જોગિયે, તજી તનડાની આશજી;
વાત ન ગમે આ વિશ્વની, આઠે પહોર ઉદાસજી. જંગલ. ૧
સેજ પલંગરે પોઢતા, મંદિર ઝરુખાં માંયજી;
તેને નહિ તૃણ સાથરો, રહેતા તરુતળ છાંયજી. જંગલ. ૨
શાલ દુશાલા ઓઢતા, ઝીણા જરકશી જામજી;
તેણે રે રાખી કંથા ગોદડી, સહે શિર શીત ઘામજી. જંગલ. ૩
ભાવતાં ભોજન જમતા, અનેક વિધિનાં અન્નજી;
તેણે રે માગવા લાગ્યા ટુકડા, ભીક્ષા ભવને ભવનજી. જંગલ. ૪
હાજી કહેતાં હજારો ઊઠતા, ચાલતા લશ્કર લાવજી;
તે નર ચાલ્યારે એકલા, નહીં પેંજાર પાવજી. જગલ. ૫
રહો તો રાજા રસોઈ કરું, જમતા જાઓ જોગીરાજજી;
ખીર નિપજાવુ ક્ષણ એકમાં, તે તો ભિક્ષાને કાજજી. જંગલ. ૬
આહાર કારણ ઉભો રહે, એકની કરી આશજી;
તે જોગી નહીં ભોગી જાણવો, અંતે થાય છે વિનાશજી. જંગલ. ૭
રાજ સાજ સુખ પરહરી, જે જન લેશે રે જોગજી;
તે ધન દારામાં નહિ ધશે, રોગ સમ જાણે ભોગજી. જંગલ. ૮
ધન્ય તે ત્યાગ વૈરાગને, તજી તનડાની આશજી;
કુળ રે તજીને નિષ્કુળ થયા, તેનું કુળ અવિનાશજી. જંગલ. ૯

પદ ૩ જું

હું બલિહારી એ વૈરાગને, ઉપનો જેને અંગજી;
ચૌદ લોકને ચતુરધા, ગમે સુખનો સંગજી. હું બલિ. ૧
સુખ ન ઇચ્છે સંસારનાં, સમજે સુપન સમાનજી;
વાત ગમે એક વૈરાગની, તન સુખ ત્યાગવા તાનજી. હું બલિ. ૨

દુઃખારે દેખે આ દેહને, રહે રાજી તે મનજી;
અનરથનું આગાર છે, જાણી ન કરે જતનજી. હું બલિ. ૩
રાતદિવસ હૃદિયા વિષે, વરતે એમ વિચારજી;
આ હુરે કોણ ને જઇશ ક્યાં, કરું તેનો નિર્ધારજી. હું બલિ. ૪
કરું ઉપાય હવે એહનો, ડોળી દીશ વિદીશજી;
કોયરે ઉગારે મને કાળથી, સોંપું તેને જે શિશજી. હું બલિ. ૫
રહે આતુરતા અંતરે, દેખી દેહ અનિત્યજી;
સુખ ન માને આ સંસારમાં, ન કરે કોઇશું પ્રીતજી. હું બલિ. ૬
એવી દશા આવ્યા વિના, ન હોય તનસુખ ત્યાગજી;
ઉપરનો લાગેરે લજામણો, વગોણા સરખો વૈરાગજી. હું બલિ. ૭
હરિગુરુ દેવ દયા કરે, આપે એહ વિચારજી;
નિષ્કુલાનંદ નિરશંક થઈ, સેજે તારે સંસારજી. હું બલિ. ૮

પદ ૪ થું

ત્યાગ ન ટકેરે વૈરાગ વિના, કરિયે કોટિ ઉપાયજી;
અંતર ઉંડી ઇચ્છા રહે, તે કેમ કરીને તજાયજી. ત્યાગ. ૧
વેષ લીધો વૈરાગનો, દેશ રહિ ગયો દૂરજી;
ઉપર વેષ આછો બન્યો, માંહિ મોહ ભરપૂરજી. ત્યાગ. ૨
કામ ક્રોધ લોભ મોહનું, જ્યાં લગી મૂળ ન જાયજી;
સંગ પ્રસંગે પાંગરે, જોગ ભોગનો થાયજી. ત્યાગ. ૩
ઉષ્ણુરતે અવની વિષે, બીજ નવ દિશે બહારજી;
ઘન વરસે વન પાંગરે, ઇંદ્રિ વિષય આકારજી. ત્યાગ. ૪
ચમક દેખીને લોહ ચળે, ઇંદ્રિ વિષય સંજોગજી;
અણુભેટેરે અભાવ છે, ભેટે ભોગવશે ભોગજી. ત્યાગ. ૫
ઉપર તજે ને અંતર ભજે, એમ ન સરે અરથજી;
વણશ્યોરે વર્ણાશ્રમથકી, અંતે કરશે અનરથજી. ત્યાગ. ૬
ભ્રષ્ટ થયો જોગ ભોગથી, જેમ બગડયું દૂધજી;
ગયું ઘૃત મહિ માંખણથકી, આપે થયું રે અશુદ્ધજી. ત્યાગ. ૭
પળમાં જોગીરે ભોગી પળમાં, પળમાં ગૃહીને ત્યાગજી;
નિષ્કુલાનંદ એ નરનો, વણ સમજ્યે વૈરાગજી. ત્યાગ. ૮

પદ ૫ મું

અમેરે જડ ભરતિ જોગીયા, ઇચ્છું નહિ વૈભોગજી;
જગત પદારથ જીવને, રુચે નહિ જેમ રોગજી. અમેર. ૧

ખટરસ ખાવા નહિ ખોળિયે, જમશું જે મળશે અન્નજી;
નિરમાને દિન નિર્ગમશું, રેશું મનમાં મગનજી. અમેરે. ૨
જુનાં પુરાણાં પટ પેરશું, નહિ ઇચ્છું નવીનજી;
શીત ઉષ્ણ શિર સહિ રેશું, રાખી કંથા કોપીનજી. અમેરે. ૩
પ્રીત સૌશું પરહરી, કરશું કૃષ્ણ ભજનજી;
મોહ અમારા મનમાં, મને કરતું વિઘનજી. અમેરે. ૪
હરખ શોક હાણ વૃદ્ધિને, સહેશું દુઃખ તનજી;
નિષ્કુળાનંદ કહે નહિ દૈયે, નિજ કુળને લાંછનજી. અમેરે. ૫

પદ ૬ ઠ્ઠું

ઋષભકુંવરની રીતને, સુણો સંત સુજાણજી;
સમરથ ભરત નામે કરી, પાળ્યો પંડ પ્રમાણજી. ઋષભ. ૧
રાજ તજી તપ આદર્યું, તજી સૌ શું સનેહજી;
દયામાંથી દુઃખ ઉપનું, થયો મૃગસુ સનેહજી. ઋષભ. ૨
તેને કરી તન ધારિયું, રહ્યુ જ્ઞાન અભંગજી;
અંગિરા કુળમાં ઉપના, રહ્યા સૌથી અસંગજી. ઋષભ. ૩
મા બાપ મેલી મરી ગયાં, રહ્યાં ભાઈ ભોજાઈજી;
જડ જાણીને જેવું તેવું, અન્ન આપે ખાયજી. ઋષભ. ૪
રેવા સારુ ખેતર મોકલ્યાં, ચોર લે ગયા સાયજી;
દેતાં બલિદાન દેવિયે, કરી આવીને સાયજી. ઋષભ. ૫
ત્યાંથી જડભરતને છોડિયા, રાયે દઈ શિક્ષાયજી;
નિષ્કુલાનંદ કહે એ નૃપને, કર્યો સુખનો ઉપાયજી. ઋષભ. ૬

પદ ૭ મું

જડરે ભરતની જાતના, જોગી જે જગમાંયજી;
ઇંદ્રિય મનની ઉપરે, રહે શત્રુ સદાયજી. જડરે. ૧
વિકળ ન થાયે વિષયમાં, રહે પરવત સાયજી;
ધરમ ધીરજ મૂકે નહિ, ભર મુસ્તક જાયજી. જડરે. ૨
આઠે પહોરમાં એક ઘડી, નવ માને નીજ દેહજી;
તેનારે સુખ સારું શું કરે, ઉપાય ન કરે એહજી. જડરે. ૩
હરિ ઇચ્છાએ હરે ફરે, કરે જીવના ઉદ્ધારજી;
જેને મળે એવા જોગીયા, પામે તે ભવ પારજી. જડરે. ૪

એવા જોગીને આવી મળે, જાણે અજાણે જંનજી;
નિષ્કુલાનંદ કહે એ નરને, પળમાં કરે પાવંનજી. જડરે. ૫

પદ ૮ મું

જોગી જીવેરે એવા જગતમાં, સગા સૌના સોહાયજી;
શત્રુ શોધતા સંસારમાં, જેને નવ જડે કોયજી. જોગી. ૧
સ્થાવર જંગમ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ, ચરાચર જે જંનજી;
મન કર્મ વચને દુભે નહિ, દયા દિલે અનંતજી. જોગી. ૨
નિશ્ચે એવાને નિરખીને, દયા દુષ્ટને નોયજી;
બીજા તે સર્વે દયા કરે, જ્યારે એવાને જોયજી. જોગી. ૩
દેહદર્શી દુઃખ ભોગવે, કરે સુખને ઉપાયજી;
આત્મદર્શી આનંદમાં, રહે સુખમાં સદાયજી. જોગી. ૪
મૂર્ખે પોતાનું ભાસે નહિ, ત્રણ કાળમાં તંનજી;
નિષ્કુલાનંદ એમ સમજી, જોગી ન કરે જતંનજી. જોગી. ૫

પદ ૯ મું

પ્રથમ વૈરાગ્ય જેને પ્રગટે, તજે સકળ સંસારજી;
રાજસાજ સુખ સંપતિ, મેલે માલ ભંડારજી. પ્રથમ. ૧
આસન વસન ભૂષણુ સજ્યાં, એથી ઉતારે મનજી;
અંતર વૈરાગ્ય જ્યાં ઉપને, તજી ભુવન ઇચ્છે વનજી. પ્રથમ. ૨
સત્ય ધાતુ સોમણુ લગે, વાંછે નહીં વાસણુજી;
ગામ ભોગ તે ગમે નહીં, ઇચ્છે અરણ્યમાં આસનજી. પ્રથમ. ૩
માતા તાત સુત સંબંધી, તજે ભગિની ભાઇજી:
નારી ન ગમે દીઠે નેણે, તોડે સૌ શું સગાઇજી. પ્રથમ. ૪
એટલાં તજી નર નિસરે, વળતો લિયે વેશજી;
સુખ દુઃખ સહે શરીરને, દેખી દેશ વિદેશજી. પ્રથમ. ૫
પછે બેસે કોઇ થાનકે, જોઇ સુંદર જાગજી;
નિષ્કુલાનંદ કહે એ નરનો, વળતો ન રહે વૈરાગજી. પ્રથમ. ૬

પદ ૧૦ મું

વૈરાગને વિઘન ઘણાં, તાસી રહ્યાં તૈયારજી;
માન મોટાઇ છે મારવા, ઢોળાવવા ધન નારજી. વૈરાગ. ૧
ઉપરથી અભાવથી, ટકે નહિ કદિ ટેકજી;
પાંચ વેરી પ્રચંડ છે, અધિક એકથી એકજી. વૈરાગ. ૨

ખાતાં પિતાં સુતાં જાગતાં, વસવું વેરીને વાસજી;
જમતાં સુણતાં બોલતાં, તેનો કરવો તપાસજી. વૈરાગ. ૩
તપાસ વિના જે ત્યાગિયું, હોડે કરી હૈયાજોરજી;
તે કોઈ દહાડે કચવાઈને, કંઈક ભાગશે ભૂરજી. વૈરાગ. ૪
અંતર ઉંડા અભાવથી, કરિયે તનમન ત્યાગજી;
વિષયને વિષ કરી જાણિયે, રાખિયે નહિ રાગજી. વૈરાગ. ૫
સાચે કારજ સર્વે સરે, કાચે રાચે નહિ રાગજી;
નિષ્કુલાનંદ કહે નકિ જીવ, અણુસમજુ બેફાગજી. વૈરાગ. ૬

પદ ૧૧ મું

વૈરાગ્ય વિણ એ વાણી વદે, સમજ્યો નહીં લેશજી;
મોટા સંતની સેવા કર્યા મળે, એમ આપે ઉપદેશજી. વૈરાગ્ય. ૧
તન ધન સંત વડે કરી, સેવા સાધુની કીજેજી;
વિધ વિધના વિજનશું, રુડી રસોઈઓ દિજેજી. વૈરાગ્ય. ૨
આગે સાધુને અર્પિયાં, સુત વિત ઘરબારજી;
એવા ભક્ત લખાયા ભક્તમાળમાં, દેખો દીલના ઉદારજી. વૈરાગ્ય. ૩
આજ સાધુને આપતાં, ક્યારે મુઝાયે મનજી;
સુત કલત્રને કારણે, દોડી ખરચો છો ધનજી. વૈરાગ્ય. ૪
અમેરે ત્યાગી સર્વે ત્યાગિયું, ત્યાગ્યાં રાજ ને પાટજી;
તમારા કલ્યાણને કારણે, સંત વરતાવે વાટજી. વૈરાગ્ય. ૫
એ વણ શા વૈરાગ્યની વાતડી, સુણજો નર નારજી;
નિષ્કુલાનંદ કહે એ નરનું, કેમ પડશે પારજી. વૈરાગ્ય. ૬

પદ ૧૨ મું

જેનુંરે મન વનશું વર્તતું, અતિ રહેતા ઉદાસજી;
તો તાકયા વસ્તીએ વસવા, બાંધી સૌ સાથ આશજી. જેનુંરે. ૧
જેને ગમતી જીર્ણકંથા, જેવું તેવું જળ ઠામજી;
તેણે રંગ્યાં રુડાં લુગડાં, વસ્ત્ર માગે ગામો ગામજી. જેનુંરે. ૨
રસે રહિત અન્ન જમતા, દેવા દેહને દંડજી;
તેનેરે જોઇયે તીખાં તમતમાં, ખાવા ખીર ને ખંડજી. જેનુંરે. ૩
જેનેરે જાગ્યા આગ લાગતી, ગમતું નહિ સજ્યા ને ઘરજી;
તેનેરે આસનથી ઉઠાડતાં, જગાડવો મણિધરજી. જેનુંરે. ૪

પોતાનો પરિવાર પરહરી, ચાલ્યા એકલા આપજી;
તેનેરે સ્નેહ બાંધ્યો શિષ્યશું, લીધો પરનો સંતાપજી. જેનુંરે. ૫
આછી સમજ એ જે આંદરે, કાચો પદ્દો કોયજી;
નિષ્કુલાનંદ કહે તે નરને, અંતે એમ હોયજી. જેનુંરે. ૬

પદ ૧૩ મું

વાય વાય જો કુમતિ મતિ તારીરે, મેલિ મોહન વદન જોઈ નારીરે;
હાર્યો હેવાન કુબુદ્ધિ જીતી બાજીરે, લાગી પેન્જાર ન આવી લાજ પાજીરે. ૧
તેં તો ખારી બલાને ખોળિ લીધીરે, તેં તો વાઘણીસું વાલપ કીધીરે;
તજી મહા રસના પ્રભુ મેવારે, જાણિ ઝેરનું જાય પારખું લેવારે. ૨
તેં તો સ્નેહ કીધો સર્પણિ સાથેરે, માગી લીધું મૂરખ દુઃખ માથેરે;
ઘણી. ઘાત થઈ છે ઘરમાંઈરે, તેનો તુજને વિચાર નહી કાંઈરે. ૩
તારું વિષય સંગાતે ચિત્ત બાધ્યુંરે, આંબ તજીને આક ફળ ખાધુંરે;
તેં તો વણસાડ્યું છે કાજ તારુંરે, કહે નિષ્કુલાનંદ તે સારુંરે. ૪

પદ ૧૪ મું

ધિક ધિક તારો જો અવતારરે, તેં તો ન કર્યો નર એ વિચારરે;
ચૌદ લોકને ગઈ છે તારી ચાવીરે, તુને તેની પ્રતીત કેમ આવીરે. ૧
બ્રહ્મા સરખાને જેણે જો ભોળાવ્યારે, શિવ સરખાને જેણે જો ડોલાવ્યારે;
જેણે એકલશૃંગીને અંધ કીધોરે, જેણે પરાશર પકડીને લીધોરે. ૨
કીધું. નારદતણું તે મુખ કાળુંરે, ઋષિ સૌભરિતણું તે તપ ટાળ્યુંરે;
જેણે અંધ તે અસુર કુળ કીધુંરે, કહિ અમૃત ને જો વિખ દીધુંરે. ૩
જેણે. રાવણતણું કુળ ખોયુંરે, ત્યાં તારું તે મન કેમ મોહ્યુંરે;
લહ્યું દુઃખ તે અલ્પ સુખ સાટેરે, કહે નિષ્કુલાનંદ તે માટેરે. ૪

પદ ૧૫ મું

બળો બળો કુમતિ મતિ તારીરે, તેં તો વાત કાંય ન જોઈ વિચારીરે;
કાં ગઈ તારી અકલ અભાગીરે, તજી સુખ દુઃખ મુખ લીધું માગીરે. ૧
તુને વિષય મોદિક કેમ ભાવેરે, ચાવા હડકાયાની હોંસ કેમ આવેરે;
તારું ધન દારા દેખી દિલ ડોલેરે, થે બાવરો ને હક બક બોલેરે. ૨
તારું અસત્ય ધંધે તે મન લાગ્યુંરે, સુતા સિંહને ઉઠાડી વિખ માગ્યુંરે;
ગન ગમતી ખાધી તેં ઠગ મૂળીરે, તજી સુખસેજ સુતો જઈ શૂળીરે. ૩
ફટફટ કુમતિ મતિ તારીરે, તજી મહિ ને વલોયું જઈ વારીરે;
કહે નિષ્કુલાનંદ નર તુંનેરે, વળી કહીશ 'કહ્યુ' નહીં' મુનેરે. ૪

પદ ૧૬ મું

એક અચંબો આવે છે અતિ ભારીરે, તુંને લાજ નથી આવતી લગારીરે;
લખ ચોર્યાશી કુટુંબ કુળ તારુંરે, ખર શૂકરમાં કેને કુંણુ સારુંરે. ૧
અંડ ઉદ્‍ભિજ ને સ્વેદ જરાયુરે, વાર અનેક તું ઉપજ્યો મરાયુંરે;
ઉચ નીચમાં લીધા તેં અવતારરે, આદ્યે શ્વપચ દઈ વર્ણ અઢારરે. ૨
એક એકને ઉદર નર આવ્યોરે, તું તો સરવે તણો સુત કહાવ્યોરે;
તેની લાજ તુંને ન આવી લેશરે, હવે આપિયે તે કિયો ઉપદેશરે. ૩
દીઠો નહિ તુજ જેવો કોય ડાહ્યોરે, તું તો સુખ ને દુઃખથી નકાયોરે;
કહે નિષ્કુળાનંદ તુંને કેટલુંરે, માન તજી હજી માને તો છે ભલુંરે. ૪

પદ ૧૭ મું

સત વાત એક સાંભળોને સારીરે, જો જો જન મન વાત એ વિચારીરે;
આવી મનુષ્યા દેહ તે શ્યો માટેરે, આવ્યો કુણ કામ ચાલ્યો કુણ વાટેરે. ૧
તેની સંતને ન પૂછી વાત સાચીરે, તું તો આપણે ડહાપણે રિયો રાચીરે;
કરે સુખના સમાજ કાજ કામરે, તારું મન મોહ્યું દામ વામ ધામરે. ૨
કરે મનોરથ મન નિત્ય નવારે, વિષે સુખ વળી ભોગ જે ભોગવારે;
આજ સુધી તેનો અભાવ ન આવેરે, કેમ ધંતુરાનાં ડીંડાં જુંડાં ભાવેરે. ૩
ભખ્યો ભોપંગ ને લાગે લિંબ મીઠોરે, કરી કમાણી ને હાર્યો નર હિઠોરે;
શી અકલ લીધી છે નર તે શિખીરે, કહે નિષ્કુળાનંદ નર દેખીરે. ૪

પદ ૧૮ મું

એક વાત વળી સાંભળી છે સારીરે, કહું વિવિધ પ્રકાર જો વિચારીરે;
એક બાવરો બેસાર્યો વળી વહાણેરે, માન્યું મુરખ પડ્યો હું બંધિખાનેરે. ૧
ચઢ્યો ફેરને દીઠું છે સર્વે ફરતુંરે, માન્યું મનમાં જે પામ્યો હવે મરતુંરે;
થયો આકળો અભાગી લાગી લેરીરે, ખરા ખારવા વિશેષે જાણ્યા વેરીરે. ૨
ચડી દોત્ય ને દીઠું છે દુઃખદાઈરે, મારી ઠેક છેક પડ્યો પાણિ માંઈરે;
એમાં દોષ કોહો કેને હવે દઈયેરે, મળ્યો સત્સંગ તરી તજી જઈયેરે. ૩
તજી સુખ પડ્યો દધિ દુઃખ માંઈરે, એ પ્રકારમાં ન જાય કયાંઈરે;
સર્વે સુખ દુઃખ વાહાણનું જો સહિયેરે, કહે નિષ્કુળાનંદ પાર થઈયેરે. ૪

પદ ૧૯ મું

એક મૂરખને હાથ મણિ મળિરે, જોઈ ચાખી સૂંઘી ન લાગી ગળીરે;
હતો વેવલો ને કાવતો વિવેકીરે, જોઈ ત્રાડી ફોડિ નાંખ્યું નરે ફેંકીરે. ૧

તેમ સત્સંગ મળ્યો શિરોમણિરે, હતિ બાળ બુદ્ધિ કુબુદ્ધિને ઘણીરે;
તેણે સતસંગ રંગ અંગ ત્યાગ્યોરે, કાળા કામળાને કસુંબો ન લાગ્યોરે. ૨
રહે પથ્થર કોરો જો પાણી માંઇરે, જેમ જળ મળે જવાસો સુકાઇરે;
મળિ મરકટ ને રાજ સાજ સિદ્ધિરે, દેખી ટોપરું ને તરત ટેક દિધિરે. ૩
મળિ અલ્પમતિને વાત મોટીરે, કરે અનમાન ગ્રાન કહે ખોટીરે;
મળિ અનુપમ મોજ તેજ સાગીરે, કહે નિષ્કુલાનંદ એ અભાગીરે. ૪

પદ ૨૦ મું

જેમ સર્પને પાળીને દુધ પાયરે, તે તો ઘરના પરનાને ખિજ્યો ખાયરે;
જેમ વેરીને શિખવે વિદ્યા વિધરે, કરે દાવ ઘાવ પાછો પરસિદ્ધરે. ૧
દેખે દિનમાં અંધારું ખાંતે ખોળીરે, એવા અંધ નર ઉલુકની ટોળીરે;
એવો નર કોઈ દિઠો ન નઠારોરે, મળ્યું કલ્પવૃક્ષ માગ્યો છે કુઠારોરે. ૨
પણું અવળું ન સૂઝે બીજું સાજરે, રિઝયા રાજ પાસ માગી છે પિયાજરે;
કરિ કલ્પવૃક્ષ સમ કહાવેરે, મળે તેને તેવું જેને જેવું ભાવેરે. ૩
કેશે દેવનો ચોર મેલુ દેખારે, પણ અંતરની ઇચ્છા ન ઉવેખીરે;
પડી જન્માંતરે વાત પાછીરે, કહે નિષ્કુલાનંદ એ સાચીરે. ૪

પદ ૨૧ મું–સાચી વાર્તા

સંતો સાંભળો સાચી વારતા, નથી લીધો આ બુધ્ધે ભેખરે;
જનુનીનો જાયો કહું છું અવસ્ય હતો હું એકરે. સંતો. ૧
ગાડુ બળદ ગાય ને ઘોડી, ડોબાં હતાં દશ બારરે;
પાંચ મળીને પુછતાં મુને, કરતો હું કારભારરે. સંતો. ૨
અન્ન ધન ધામ ને ધરણી, પરણી હતી ઘેરરે;
છોટાં છોટાં છોકરાં હતાં, હતી માતાજીની મ્હેરરે. સંતો. ૩
ખાવા પીવાનુ ખૂબ જડતું, વસ્ત્રનો નહિ પારરે;
જોઇએ તેવા જોડા જડતા, તકે તકે તૈયારરે. સંતો. ૪
ગ્રાન વેરાગ્યે ગળે ઝાલ્યો, કાંઈ ન ચોંટયું ચિત્તરે;
નિષ્કુલાનંદ કહે નહિ કહું, તો જોડશે મારું ગીતરે. સંતો. ૫

બ્રહ્માનંદ

એ જાતનો ચારણ હતો, એની કવિત્વ શક્તિ
મોટી અને તાત્કાલિક હતી

શૃંગારનાં પદો

પદ ૧ લું–રાગ ધનાશ્રી

છેલા ચાલંતા ગજ ચાલ, આવો મારે આંગણે;
હું તો મોહિ છું મોહનલાલ, તારે ફુલડાંતણે–ટેક. આવો. ૧
પ્રીતમ પેર્યો પ્રેમથી, તમે સોનેરી સુરવાળ;
જરકસિયા જામાતણી, મારા ચિતડામાં ખુતી ચાળ. આવો. ૨
રૂપાળો રતને જડ્યો, કાજુ શોભે કમર કટાર;
ગુંથિયલ ગજમોતિતણો, રાજે હેડા ઉપર હાર. આવો. ૩
સુંદર મુખ સોહામણું, જોઇ લાજે શશિયર ક્રોડ;
બ્રહ્માનંદના વાલમા, તારા મોળિડાનો અજબ મરોડ. આવો. ૪

પદ ૨ જું

ઓરા આવોને પ્રાણ આધાર, વાલા મારે ઓરડે;
હું તો મોહિ છું નંદકુમાર, બાજુબંધ ખોરડે.–ટેક. વાલા. ૧
સોનાફેરાં સાંકળા, પેર્યા રસિયા જાદવરાય;
હરિવર બટકાં હાથનાં, મારે અટક્યાં અંતરમાંય. વાલા. ૨
અજબ અલૌકિક આંગળી, રાજે નખ મણી–લાલ સમાન;
શોભા વિંટી વેઢની, કાજુ રાજે છે રસિયા કાન. વાલા. ૩
અંગ અંગ પ્રતિ ઓપતા, શોભે સુંદરવર શણગાર;
બ્રહ્માનંદના વાલમા, તારી બાનકની બલહાર. વાલા. ૪

પદ ૩ જું

વાલી લાગે છે મરજાદ, પ્યારા તારી પાઘડી;
મરમાળા બાળમુકુંદ, જીવડલામાં જડી–ટેક. પ્યારા. ૧

ફુલદડો ઉછાળતા, જ્યારે સામા આવો છો સેણ;
જાદવ સામું જોઇને, મારાં નાથ ઠરે છે નેણ. પ્યારા. ૨
અતિ મરમાળી આંખડી, કાંયક સુંદર રાતી દોર;
આડી નજરે હેરતા, કાળુ લાગો છો નંદકિશોર. પ્યારા. ૩
અરિ ઉપરણીતણો ભાળી, વાધે છે મનમાં ભાવ;
બ્રહ્માનંદ જાય વારણે, તારા મુખડા ઉપર માવ. પ્યારા. ૪

પદ ૪ થું

રૂડી લાગે છે વ્રજરાજ, છબી તારી શામળા;
કાના મનડું લેવા કાજ, ચાલો છો ઉતાવળા.–ટેક. છબી. ૧
આવીશ હું અલબેલડા, વારિ ગિરિધર તારી ગેલ;
કણુદિકાં નિંદા કરી, છોને મૂરખ પીતાં મેલ. છબી. ૨
રસિયા તારા રંગની, લાગી ચટકી ચિત્તડામાંય;
શંકા તજી સંગ ડોલશું, હવે જગથી ડરેરે બલાય. છબી. ૩
અચળ તમારો આશરો, મારે નહીં બિજાની આશ;
બ્રહ્માનંદ કહે રાજનાં, અમે દામ વિનાનાં દાસ. છબી. ૪

પદ ૫ મું

હેલિ જોને આ નંદકુમાર, સલુણો શોભતા;
ચાલે મદઝર ગજની ચાલ, રસિક ચિત્ત લોભતા. ૧
પ્યારી લાલ સુરંગી પાઘ, અલૌકિક બાંધણિ;
છુટા પેચ ઝુકયા ચહુંકોર, અધિક શોભા બણી. ૨
રૂડી રાજે છે નલવટ રેખ, મનોહર માવને;
જોતાં કેસર તિલક અનુપ, વધારે ભાવને. ૩
ઉભા અલવ કરે અલબેલ, સખાના સંગમે;
ખેલે બ્રહ્માનંદનો નાથ, રાજેસર રંગમે. ૪

પદ ૬ ઠું

શોભે નટવરજીને શિશ, કલગી વાંકડી;
પુખરાજ પીરોજા લાલ, મોતિડેથી જડી. ૧
તોરો ફુલતણો નવરંગ, મોલિડા ઉપરે;
જોઇને કાનકુંવરનું રૂપ, મારાં નેણાં ઠરે. ૨
સખિ આંટાદાર અનૂપ, પિયાજીની પાઘડી;
તે 'તો નહિ વિસરે પળ એક, છવડામાં જડી. ૩

લલક કુંડલ કાનું માંહિ, કે મોંઘા મૂલના;
બાંધ્યા બ્રહ્માનંદના નાથે, કે બાજુ ફૂલનાં. ૪

પદ ૭ મું

આંખડલિ શરદ સરોજ, રસિલા લાલની;
દેખિ મનડુ પામે મોહ, તિલક છબિ ભાલની. ૧
નાસા સુંદર દીપ સમાન, અતિ શોભી રઈ;
સુખ નિરખીને શશિયર જ્યોત, ગગનમાં ઝાંખી થઈ. ૨
લીધી લટકાળ નંદલાલ, કે હાથ કબાણને;
એનિ ચટક રંગીલિ ચાલ, હરે મન પ્રાણને. ૩
કાજુ મોતિડે જડિત્ર કટાર, કમર કશી લીધલી;
નિરખી બ્રહ્માનંદ કહે જન્મ, સુફલ મારો કીધલો. ૪

પદ ૮ મું

સખિ કેસર ભીનો કાન, હરે જોઈ છાતડી;
રુડિ આંખડલિમે રેખ, મનોહર રાતડી. ૧
એનિ સાભળતાં ગુલતાન, થઈ એના ગીતમે;
રસિયા વર કેરો રંગ, ચડ્યો મારા ચિત્તમે. ૨
સમઝાવી મુજને શાન, નેણું કેરિ સાનમે;
મુને મગન કરી મસ્તાન, અમૃત રસ પાનમે. ૩
કાજુ રાજે જે ગૌર કપોલ, સુભગ તિલ ત્રાજવી;
શોભે બ્રહ્માનંદનો નાથ, રસિલો રાજવી. ૪

પદ ૯ મું

લટકાળા તારે લટકેરે, લેરખડા હું લોભાણી;
વાંસલડી કેરે કટકેરે, ચિતડાને લીધું તાણી. ૧
છોગલિયું તારું છેલારે, આવી અટક્યું અંતરમાં;
વણુ દીઠે રંગના રેલારે, બેઠી અકળાણી ઘરમાં. ૨
રાતી આંખલડીની રેખુંરે, મનડામે ખુંતી મારે;
ડોલરીઆ હું નવ દેખુરે, જંપ નથી થાતો જ્યારે. ૩
મરમાળી મૂર્તિ તારીરે, વાલમ મારે ચિત્ત ચડી;
બ્રહ્માનંદના હાર હજારીરે, કેમ કરી મેલુ એક ઘડી. ૪

પદ ૧૦ મું

રુડું ભાળ તિલક રૂપાળુંરે, કોડે કીધું કેસરનું;
ભાવે હું સુંદર ભાળુંરે, કામકર્યું મેલી ઘરનું. ૧
વાંકી ભ્રુકુટિ જોઇ વનમાળીરે, મારું લોભાણું મનડું;
મોહન નાસા વનમાળીરે, દીપલી વેળાનું ધનડું. ૨
તારાં લોચનીયાં નંદલાલારે, રંગભીના રંગ ભરિયાં;
વ્રજજીવન નટવર વાલારે, ગુણિયલ અંતરમે ગરિયાં. ૩
લટકાળા મોહની લાગીરે, ભાવે મુખડું ભાળીને;
બ્રહ્માનંદના શામ સુહાગીરે, બેઠી જગભય ટાળીને. ૪

પદ ૧૧ મું

માણીગર મોલિડું તારુંરે, સુંદર ફુલડેથી છાયું;
મોહન તેમાં મન મારું રે, ઠીક કરીને ઠેરાયું. ૧
રૂપાળું રંગનું ભરીયુંરે, શોભે કોર્યું સોનેરી;
છોગલિયું નોત્તમ ધરિયુંરે, લાડકડા વાલમ લેરી. ૨
કાળુ નવલ કલગી નિર્ખિરે, ચિતડામાં લાગી ચટકી;
થઇ ગઇ દીવાની સરખીરે, લોક લજ્યા સર્વે પટકી. ૩
બહુ અંતરમાં રસ બસિયુંરે, ગરક કસુંબી મોલીડું;
બ્રહ્માનંદના મનમાં વસિયુંરે, મોહન તારું મોલીડું. ૪

પદ ૧૨ મું

વ્રજ જીવન શામ વિહારીરે, લાવણ્યમાં હું લેવાણી;
મેં તો મેલ્યો જગ વિસારીરે, કાનુડા તારી કેવાણી. ૧
સુંદર વર રંગડો ચડીયોરે, અરમાળા મોહન તારો;
જગતૃણ સરખો ત્રેવડિયોરે, કુણ માને એનો ડારો. ૨
તમ સાથે પ્રીતિ બાંધીરે, કોઇની શંકા કેમ ધરું;
ચિન્તામણિ સુંદર લાધીરે રાંક થઇને શીદ ફરું. ૩
તમ સાથે રંગના ભીનારે, દિલડું માન્યું ડોલરિયા;
બ્રહ્માનંદના નાથ નવિનારે, વાલમ અમે તમને વરિયા. ૪

પદ ૧૩ મું—રાગ ગરબી

ચાલો ચાલો સૈયરનો સાથ, વૃન્દાવન જાઇએરે;
સખી છેલ છબીલાને સંગ, હળી મળી ગાઇએરે. ૧

વહાલો જુવે છે આપણી વાટ, ઉભા છે વનમાંરે;
સખી આપણે સાથ એકાંત, મળ્યાનું છે મનમાંરે. ૨
વ્હાલે મોરલી લીધી છે હાથ, વજાડે છે ધીરીરે;
આવી ઉભા છે જમુનાને તીર, પિતાંબર પેરીરે. ૩
વાલે પેર્યા છે ફુલડાંના હાર, બાંધ્યા છે બાજુરે;
એને હેડે છે કાનો માંઈ, કુંડલિયા કાજુરે. ૪
વાલે મૃગલાં પમાર્યાં મોહ, બંસીને નાદેરે;
હરિ ગાય છે સુંદર ગીત, મધુરે સાદેરે. ૫
હરિને હેતે કરીને હાથ, ઝાલ્યાનો હેવારે;
સખી બ્રહ્માનંદનો નાથ, રમવા જેવારે. ૬

પદ ૧૪ મું

જોને જોને સખી એનું રૂપ, મનોહર રાજેરે;
મુખ લાવણ્યતા જોઈ કામ, કે કોટિક લાજેરે. ૧
જોને ફુલડાંનો તોરો શિશ, સુંદર શોભેરે;
જોઈ લાલ સુરંગી પાઘ, મનડું લોભેરે. ૨
વ્હાલો નેણે જણાવે છે નેહ, હેતે હેરેરે;
મુને ન્યાલ કરી નંદલાલ, આજુને ફેરેરે. ૩
પેરી શોભીતા શણગાર, રુડા લાગે રમતારે;
વાલો વ્રજ નારીને ચિત્ત, ગિરિધર ગમતારે. ૪
મારાં લોચનિયાં લોભાય, નટવર નિરખીરે;
હું તો મગન થઈ મનમાંય, દિવાની સરખીરે. ૫
ઉભા ગીત મધુરાં ગાય, ગોપીજન સંગેરે;
વ્હાલો બ્રહ્માનંદનો નાથ, રમે રસ રંગેરે. ૬

પદ ૧૫ મું

આવો આવોને નંદજીના લાલ, આપણ રમીએરે;
રુડાં ભોજનીઆં બહુ ભાત, જમાડું તે જમીએરે. ૧
વારી શામળીયા તમ સાથ, લાગી પ્રીતિરે;
હવે શું કહેશે સંસાર, કોઇથી નથી બીતીરે. ૨
મારા હેતુ છો હૈડાના હાર, તમપર વારીરે;
તમ કાજ કોડીલા કાન, મેં સેજ સમારીરે. ૩

મારે તમથી જગમાં કોય, બીજું નથી વાલુંરે;
જે જે જોઇયે તે જાદવરાય, આણી આણી આલુંરે. ૪
લઇ સરવસ સુંદર શ્યામ, તુજપર વારુંરે;
તારા છોગલિયામાં શ્યામ, મોહ્યું મન મારુંરે. ૫
બ્રહ્માનંદના વ્હાલા ગુણવાન, પધારોને પ્યારારે;
તમને એક ઘડી અલબેલ, નહિ મેલું ન્યારારે. ૬

પદ ૧૬ મું

તારી આંખલડી અલબેલ, અતિ અણિયાળી રે;
હું તો ગરક થઇ ગુલતાન, કે ભૂધર ભાળી રે. ૧
માથે લાલ કસુંબી પાઘ, તોરો લટકે રે;
છબી જોઇને સુંદર શ્યામ, મન મારું અટકે રે. ૨
રુડી કેસર કેરી આડ, કે ભાલ વિરાજે રે;
જોઈ મુખની શોભા માત્ર, પૂરણ શશી લાજે રે. ૩
શોભે ઘુઘરડીનો ઘેર, કેડે કંદોરો રે;
ગળે મોતીડાની માળ, ચિતડું ચોરો રે. ૪
શોભે સુથણલી સોરંગ, રૂપાળો રેંટો રે;
વ્હાલા પેરીને પ્રાણ આધાર, ભાવેસું ભેટો રે. ૫
વ્હાલા બ્રહ્માનંદના નાથ, આવી સુખ આંપોરે;
મુને મ્હેર કરી મોરાર, પોતાની કરી થાપોરે. ૬

પદ ૧૭ મું

સખી નન્દતણે દરબાર, માહા રંગ રેલે રે;
વ્હાલો ગોવાળાની સાથ, ખાંતીલો ખેલે રે. ૧
મુને કાનુડાનાં કોડ, ગઇતી જોવા રે;
વ્હાલે કીધી અલૌકીક ખ્યાલ, મારું મન મ્હોવા રે. ૨
કાને ગોપી ગોવાળાને ઘેર, ગોપ જમાડ્યા રે;
રુડાં લટકાં કરી નંદલાલ, કે ખૂબ રમાડ્યા રે. ૩
હસી હેત કરી હરિ રાય, ઝાલી મુને હાથે રે;
વ્હાલે દુધતણી લૈ હેલ, ઢોળી મારે માથે રે. ૪
મુને કીધી રસબસ કાન, ભીંજી મારી સાડી રે;
મુને ચસકો લાગ્યો એ સાથ, જઇશ હું તો દહાડીરે. ૫

વ્હાલો ડોલે ગોવાલીડા સંગ, બોલે સારું સારુંરે;
હેલી બ્રહ્માનન્દને નાથ, મોહ્યું મન મારુંરે. ૬

પદ ૧૮ મું

ઓરા આવોને સુંદર શ્યામ, એકાંતે મળીયેરે;
વ્હાલા દિન જાણીને દયાળ, અઢળક ઢળીયેરે. ૧
વારી મુરતી તમારી માવ, વસી દિલ મોરેરે;
હું તો જોઇને થઈ ગુલતાન, ફુલો ફરે તોરેરે. ૨
વ્હાલા તમને મળ્યાનાં છે કોડ, કરિયે વાતુંરે;
વાલા તમ વિના પળ એક, નથી રેવાતુંરે. ૩
તમે દીલડાના દરીઆવ, કે છેલ છોગાળારે;
મારા મનમાં માન્યા મોરાર, છો મરમાળારે. ૪
આવી તમ સાથે અલબેલ, પ્રીત બંધાણીરે;
સુખ લાવણ્યતા જોઈ માવ, હું લોભાણીરે. ૫
તમે મોટા થઈ મહારાજ, શું લલચાવોરે;
વાલા બ્રહ્માનંદના નાથ, હસિને બોલાવોરે. ૬

ઇશ્વરને ભજવા વિષે

પદ ૧૯ મું–રાગ ગરબી

પ્રભુ સાથે કરને રે નર તું પ્રીતડીરે, મેલિ મોહ મત્સર અભિમાનરે;
દિન ઝાઝા રહેવું નથીરે આ દેહમાંરે, હૈયાફુટા શાને થાય છે હેરાનરે–પ્રભુ. ૧
સમજીને શરણું તું લેને સાચા સંતનુંરે, જાય તારા અનંત જનમનો રોગરે;
દુર્લભ મનુષ્યજનમ ભરતખંડમાંરે, વારે વારે એવો મળે નહિ જોગરે–પ્રભુ. ૨
સમજી વિચારીને જોને તું કોણ છેરે, ક્યાંથી તું આવ્યો ને જઇશ કેને ઘેરરે;
ચારને દિવસરે રહેવું આ સંસારમાંરે, અમૃત તજીને ખાય છે ઝેરરે–પ્રભુ. ૩
મમતાને માંહીરે માયા લગી ખુતિયોરે, મારું મારું કરી રહ્યો મંદરે;
કહેને તારું હરિ વિનારે સગું કોણ છેરે, માટે સત્ય કહે છે બ્રહ્માનંદરે–પ્રભુ. ૪

પદ ૨૦ મું

શરણું તું તો લેનેરે સુંદર શ્યામનુંરે, તજી તેને મુરખ ઠાલી તાણુંરે;
વારિને વલોવેરે ધૃત નવ નીકળેરે, તેવું છે આ જગનું ડહાપણ જાણુંરે–શરણું. ૧

કુબુદ્ધિને મેલીનેરે જતન કર જીવતુંરે, જોને તારિ ઉમર ખુટી જાયરે;
પ્રભુના ભજનરે વિના તને પ્રાણીયારે, કોઈ દિન સુખ સુપને નહીં થાયરે—શરણું. ૨
મોટેરો થઇનેરે ફરે અભિમાનમાંરે, જાણે હું જીવાડું પરિવારરે;
શકટને હેઠેરે શ્વાન જેમ ચાલતુંરે, માને સર્વે પોતાને શિર ભારરે—શરણું. ૩
ભરણુ ને પોષણુરે, સહુનું હરિ કરેરે, સુખ દુઃખ સઉનું હરિને હાથરે;
એવું તું જાણીને તજ અહંકારનેરે, ભજી લેને બ્રહ્માનંદના નાથરે—શરણું. ૪

પદ ૨૧ મું

માનિલે શિખામણુરે ડહાપણુ તારું મેલિનેરે, ધનતન જોબન સુપનું જાણુરે;
ચાર તે દિવસનારે જીવતર કારણેરે, ભટકીશ પરવશ ચારે ખાણુરે—માનિલે. ૧
મનમાં વિચારિરે જોને તું તો મૂરખારે, નથિ આંહિ રહેવાનું નિદાનરે;
મહેલ બગિચોરે મંદિર માળિયારે, મેલિ દેઇને વસવું છે મેદાનરે—માનિલે. ૨
સગાં ને કુટુંબીરે રહેશે રોઈ કળકળી, દાટ્યા સર્વે રહેશે ધરમાં દામરે;
અંતકાલે હાલે હાથે જાવું પ્રાણી એકલારે, કોઈ નહિ આવે તારા જીવને કામરે—મા. ૩
શરીર સાચવીયુંરે જ્યાં ન કીધું જીવનુંરે, સાચો કીધો નરક ચોરાશીનો લેખરે;
બ્રહ્માનંદ કહેરે બુઓ જમપુરમંરિ, દિલમાં સમજી વિચારીને તું દેખરે—માનિલે. ૪

પદ ૨૨ મું

વિષયમાં વળુંધ્યોરે હરિને વિસારીનેરે, ફરે મરડાતો અતિ મનમાં ફુલરે;
જેના વડિયે જીવેરે તેને નથી જાણુતોરે, મનમાં તારે આઠ પાંચશેરીની ભૂલરે—વિ. ૧
તોલ્યા વિના ખર થઇને ભાર તાણુતોરે, હાંકતા સૌ કહી તને હાડહાડરે;
મટાડી પશુરે કીધો તને માનવીરે, પ્રભુનો કાંઈ નથી જાણુતો પાડરે—વિ. ૨
જઠરાગ્નિથીરે રાખ્યો તને જાળવીરે, સુંદર દીધો તનનો સાજરે;
અન્ન જળ હમણાંરે તેનું દીધું ખાયછેરે, તેનું નામ લેતાં આવે છે લાજરે—વિ. ૩
ખુંડપ કેરુંરે ભાતું તેં તો બાંધિયુંરે, માથે લીધો મમતા કેરો બોજરે;
બ્રહ્માનંદ કહેરે હરિ નવ ઓળખ્યારે, ફરતો ડોલે જેવો વનનો રોઝરે—વિ. ૪

પદ ૨૩ મું

રે લગની તો હરિવરથી લાગી, મેં તન ધનની આશા ત્યાગી; લગની.— ટેક.
રે વાત કહું સુણુ સાહેલી, રે બળિયોજી કીધા બેલી;
માથું પેલું પાસંગમાં મેલી; રે લગની. ૧
રે નરડરું હું લોકતણી લાજે, રે શિર ઉપર ગિરિધર ગાજે;
આ દેહ ધર્યો નટવર કાજે; રે લગની. ૨

રે શિરપર જો બીજો ધારું, રે તો બગડે જીવતર મારું;
હું જીતી બાજી તે કેમ હારું; રે લગની. ૩
રે હરિ વિના બીજાને વરવું, રે ગજ તજી ખર ચડીને ફરવું;
રે જીવ્યાથી રુડું મરવું; રે લગની. ૪
રે મરજાદા જગની મોટી, રે બાંધી પ્રેમતણી પોટી;
બ્રહ્માનંદનો વ્હાલો ભેટી; રે લગની. ૫

પદ ૨૪ મું

રે શિર સાટે નટવરને વરિયે, રે પાછાં તે પગલાં નવ ભરિયે; રે શિર.—ટેક.
રે અંતર દૃષ્ટિ કરી ખોળ્યું, રે ડહાપણુ ઝાઝું નવ ડોળ્યું;
એ હરિ સારુ માથું ગોળ્યું; રે શિર. ૧
રે સમજ્યા વિના નવ નિસરિયે, રે રણ મધ્યે જઇને નવ ડરિયે;
ત્યાં મુખ પાણી રાખી મરિયે; રે શિર. ૨
રે પ્રથમ ચડે શૂરો થઇને, રે ભાગે પાછો રણમાં જઇને;
તે શું જીવે ભુંડું મુખ લઇને; રે શિર. ૩
રે પેહુ જ મનમાં ત્રેવડિયે, રે હોરે વારે જુદ્ધે નવ ચડિયે;
જો ચડિયે તો કટકા થઈ પડિયે; રે શિર. ૪
રે રંગ સહિત હરિને રટિયે, રે હાક વાગે પાછા નવ હટિયે;
બ્રહ્માનંદ કહે તાં મરી મટિયે; રે શિર. ૫

પદ ૨૫ મું

રે ધરિયા અંતર ગિરિધારી, શું કરશે ઘોળ્યા હવે સંસારી; રે ધરિયા.—ટેક.
રે હું કોઇની ન રહું ઝાલી, રે વહાલાને ધાવા મ્હાલી;
રે શિર કરમાં લઇને ચાલી; રે ધરિયા. ૧
રે જેમ ગજ જાય બજારે ખુશી, રે શ્વાન મરે બહુ ભસીરે ભસી;
તે હાથીને નહીં શંકા કશી; રે ધરિયા. ૨
રે બળવા ગઈ જો સતી સાચી, રે રોમ રોમ પીયા સંગ રાચી;
તે પડમાં જાય ન વળે પાછી; રે ધરિયા. ૩
રે જો પડથી પાછી આવે, રે લાજ તજી મન લલચાવે;
તે સતી મટી કુત્તી કહાવે; રે ધરિયા. ૪
રે બ્રહ્માનંદ એમ વિચારી, રે બીક સર્વે કાઢી બારી;
રે મળીયા મોહન સુખકારી; રે ધરિયા. ૫

દેવાનંદ

એના પદમાં બોધ સાથે સપાટા છે

પ્રભુ સાથે પ્રીતિ કરવા વિષે

પદ ૧ લું-રાગ ગરબી

કર પ્રભુ સંગાથે દૃઢ પ્રીતડીરે, મરી જાવું મેલી ધનમાલ;
અંતકાળે સગું નહિ કોઈનુંરે.-ટેક.
સંસ્કારે સંબંધી સર્વે મળ્યાંરે, એ છે જુઠી માયા કેરી ઝાળ. અંત.
મારું મારું કરીને ધમ મેળવ્યુંરે, તેમાં તારું નથી તલભાર. અંત.
સુખ સ્વપ્ના જેવું છે સંસારનુંરે, તેને જાતાં ન લાગે વાર. અંત.
માટે સેવજે તું સાચા સંતનેરે, તારાં ટળશે ત્રિવિધનાં તાપ. અંત.
અતિ મોટા પુરુષના આશરેરે, બળે પૂર્વ જનમનાં પાપ. અંત.
એવું સમજીને ભજ ભગવાનનેરે, સુખકારી સદા ઘનશ્યામ. અંત.
દેવાનંદનો વ્હાલો દુઃખ કાપશેરે, મન વાંછિત પૂરણ કામ. અંત.

પદ ૨ જું

મળ્યો મનુષ્યનો દેહ ચિંતામણિરે, તારા અંગમાં છે રોગ અસાધ્ય;
નથી લેતો નારાયણ નામનેરે.-ટેક.
માથે જનમ મરણ મોટું દુઃખ છેરે, તારા અંતરમાં હરિને આરાધ્ય. નથી.
ઘણું સુજે છે કામ સંસારનુંરે, કરે સગાનું બહુ સનમાન. નથી.
હેત કરતો નથી હરિદાસમાંરે, હઈયા ફુટા તું લૂણહરામ. નથી.
પરનારી સંગાતે કરે પ્રીતડીરે, તારો એળે ગયો અવતાર. નથી.
બહુ નામીની બીક નથી રાખતોરે, ખરે ખાતે મળીશ તેમ ખુવાર. નથી.
અતિ કઠણ વેળા છે અંતકાળનીરે, પછી થાશે તુંને પસ્તાવ. નથી.
દેવાનંદની શિખામણ માનજેરે, તારા અંતરમાં કરીને ઉચ્છાવ. નથી.

પદ ૩ જું

તારા મનમાં જાણે છે મરવું નથીરે, એવો નિશ્ચય કર્યો નિરધાર;
તેમાં ભૂલી ગયો ભગવાનનેરે.-ટેક

ધન દોલત નારી ને ઘણા દીકરારે, ખેતિવાડી ઘોડી ને ઘરબાર. તેમાં૦
મેડી મંદીર જરુખા ને માળિયાંરે, સુખદાયક સોનેરી સેજ. તેમાં૦
ગાદિ તકિયા ને ગાલમશુરીયાંરે, અતિ આડ કરે છે એજ. તેમાં૦
નિચિ ખાંધ કરીને નમતો નથીરે, એવું સાધુ સંગાતે અભિમાન. તેમાં૦
મરમાળી મોહનજીની મૂર્તિરે, તેની સાથે ન લાગેલ તાન. તેમાં૦
પાપ અનેક જન્મનાં આવી મળ્યાંરે, તારી મતિ મલિન થઈ મંદ. તેમાં૦
દેવાનન્દના વ્હાલાને વિસરી ગયોરે, તારે પડ્યો ગળે જેમ ફંદ. તેમાં૦

પદ ૪ થું

તારે માથે નગારાં વાગે મોતનાંરે, નથી એક ઘડીનો નિર્ધાર;
તોય જાણ્યા નહિ જગદીશનેરે.—ટેક.
મોટા મેલીને રાજ મરી ગયા, જેને જાતાં ન લાગી વાર. તોય૦
તારું જોબન ગયું જખ મારતુંરે, માથે કાળા મટી ગયા કેશ. તોય૦
અંતકાળે લેવાને જમ આવિયારે, તેનો ભાળી ભયંકર વેશ. તોય૦
રોમ કોટી વીછુતણી વેદનારે, દુઃખ પામ્યો તું દેવના ચોર. તોય૦
સગાં સ્વારથી મળ્યાં સર્વે લુંટવારે, તેને જરાએ ન ચાલે જોર. તોય૦
જીભ ટુંકી પડી ને તૂટી નાડિયોરે, થયું દેહ તજ્યાનું તતકાલ. તોય૦
દેવાનંદ કહે નવ જાણ્યા મારા નાથનેરે, મળ્યો મનુષ્યનો દેહ વિશાળ. તોય૦

માયાની મોહિનીમાં ઈશ્વરને ભૂલી ગયો

પદ ૫ મું

ભજ્યો નહિ ભગવાનનો, મળ્યો મનુષ્યનો દેહ;
પ્રીત કરિ પરનારશું, નીચ સોબત સ્નેહ. ભજ્યો.—ટેક.
મિથ્યા માયાના જોરમાં, થયો અંધ અજાણ;
લાજે વિંટાણો લોકની, કરે આપ વખાણ. ભજ્યો.
ચિંતા ઘણી ચિત્તમાં ભરિ, હાલ ભુંડા હેરાન;
ફુટેલ હૈયું ને ફેલ આવડે, મિથ્યા મોટપનું માન. ભજ્યો.
ભુંડા બોલો નથી જાણતો, માથે મરવાની ઘાત;
દેવાનંદ કહે જમ આવશે, માર મુરખ ખાત. ભજ્યો.

પદ ૬ ઠું

ભવસાગરનો પાર ન આવે પ્રભુ વિનારે, તપ તીરથ કરિયે કોટી ઉપાયરે;
પુન્ય કરી અમરાપુરનું સુખ પામીયેરે, અંતે પાછો ફોગટ ફેરો થાયરે—ભવ. ૧

માયાની મોટપ તે મિથ્યા જાણજોરે, નદીએ આવ્યું જેમ પાણીનું પૂરરે;
તેની પેઠે ધન જોબન ને જીવતુંરે, આકતણાં જેમ ઉડી જાએ તૂરરે—ભવ. ૨
સગાં કુટુંબ મેલિને મરવું એકલુંરે, લખ ચોરાશી ફરવું વારંવારરે;
પાપતણાં ફળ આગળ તારે આવશેરે, કર્મ કરીને ભરિયા તેં કોઠારરે—ભવ. ૩
આજ અમુલખ માણસનું તન આવિયુંરે, ભજવા સારુ ભાવ કરી ભગવાનરે;
દેવાનંદ કહે માન તજીને માનજેરે, વાત વિચારી ચતુર સારી ચતુર સુજાણરે—ભવ. ૪

પદ ૭ મું

સગપણ સાચું જાણે શ્રી ઘનશ્યામનું, કેવળ બીજું માન કુડાકુટરે;
સગાં સંબંધી સ્વાર્થ કેરાં સોબતીરે, મેલી જાશે મુખમાં નાંખી ધૂળરે—સગ. ૧
દેશ વિદેશે ડોલે ધનને કારણેરે, પ્રભુ વિસારી લાલચમાં લપટાયરે;
ભાગ્ય વિનાનો ભટકે પામર પ્રાણીઓરે, એને તારું જોબન એળે જાયરે—સગ. ૨
કાળ અચાનક મોજું આવે કારમીરે, ઘેરી લેશે ત્રાટે ઘરનું બારરે;
નાડી તુટી આંખ્યું બારે નિસરીરે, તે ટાણે શામળિયો કરતલ સારરે—સગ. ૩
એટલા સારુ કરજે એનો આશરોરે, માથે પડતો મટશે જમના મારરે;
દેવાનન્દ કહે દાસપણામાં લાભ છેરે, પ્રેમ કરીને રાખો મનમાં પ્યારરે—સગ. ૪

પદ ૮ મું

દેખ વિચારી દિલમાં તારા દેહનેરે, નથી રહ્યાનો એક ઘડી નિરધારરે;
મમતા મોટી ખોટી બાજી ખેલછેરે, ભુંડપ કેરો માથે લે માં ભારરે—દેખ ટેક. ૧
વરણાગીમાં વડ પેપાંની હારનોરે, ઉપરાતો માતો રંગનો છેલરે;
ભિતર કાચો ભેખ ધરીને ભોળવેરે, ફોગટ ફરતો કરતો કુડા ફેલરે—દેખ. ૨
આતમ સાધન કાંય ન કીધું આળસુરે, વિષયમાં વિંટાણો બારે માસરે;
હરિજન સાથે હેત ન કરતાં આવડ્યુંરે, કપટી તારો કોણ કરે વિશ્વાસરે—દેખ. ૩
સુમ થયો ધન સંચીને ભેળું કર્યુંરે, મરતાં સૂધી ન ખરચ્યું ન ખાયરે;
દેવાનંદ કહે મધમાખી લુંટાય છેરે, હાથ ઘસીને પામર તું પસ્તાયરે—દેખ. ૪

ઈશ્વરને ઓળખવા વિષે

પદ ૯ મું

આવો રુડો અવસરરે, ઓળખવા એક હરિ;
મોંઘું મનુષ્ય તનરે, નાવે તારે ફરી ફરી. આવો. ૧
ધન જોબન તન રંગ પતંગી, વણસે વારંવાર;
તે સારુ જતન કરે છે, સપનું આ સંસાર;
મેલી એને મરવુંરે, ડરવું દિલ દેષ ધરી. આવો. ૨

વાસ કરે નિત વૈષ્ણવ જનમાં, મનમાં માને વાત;
દાસપણું દેવતાને દુર્લભ, ભજેથી જન્મ દુઃખ જાત;
ભક્તિ કરજો ભાવેરે, ધર્મની ટેક ધરી. આવો. ૩
સૌમ્ય સ્વભાવ પરમ સુખ સંપત્તિ, એહિ પામ્યાનો ઉપાય;
પ્રગટ સ્વરૂપ ઓળખજે એવું, દુર્લભ દેવ ગવાય;
એવું તન આવ્યું રે, લેજે મજરાજ વરી. આવો. ૪
માયાની મોટમ મિથ્યા, નથી ઘડીનો નિરધાર;
દેવાનંદ કહે ભજ દુઃખભંજન, કરુણાનિધિ કિરતાર;
કઠણ વેળામરિ, રહેશે તારાં કારજ સરી. આવો. ૫

પદ ૧૦ મું

કાયા માયા કુડીરે, રાખી તારી રહેશે નહીં;
જોને તું વિચારીરે, ઘેલા કેમ અક્કલ ગઈ. કાયા.—ટેક.
નંદ રાજાને અળગળ નાણું, ભરી સંચી ભંડાર;
કોડી અંતે કામ ન આવી, જાતાં ન લાગી વાર;
ન ખાધી ન ખરચીરે, વેઠે મુવો ભાર વહી. કાયા. ૨
રાવણ રિધસિધ પૂરણ પામ્યો, ઇંદ્ર અધિક અભિમાન;
અજ્ઞાને અવરાણું અંત, ભૂલિ ગયો પ્રભુ ભાન;
વાદળની છાયારે જોતાં, જોતાં છેટે ગઈ. કાયા. ૩
ભજ ભગવાન માન તન મેલી, બેલી કર બળવીર;
લાલચ રાખે લક્ષ્મીવરની, ધરજે મનમાં ધીર;
અધમ ઉધારણરે, અભેદ આપે સહી. કાયા. ૪
મૃગ જળ ભરવા મુરખ માણસ, દોડે સૌ સંસાર;
વાત વિચારી પાછો વળજે, પામ્યા નથી કોઈ પાર;
દેવાનન્દ કહે દેખીરે, વિવેકની વાત કહી. કાયા. ૫

પદ ૧૧ મું

કાળ તારી કેડેરે, આયુષ્યને ઓછી કરે;
મમતામાં મૂરખરે, ખુતો તોએ ખબર ન રહે. કાળ—ટેક ૧
બાળપણું જોબન ગયુ જોતાં, ઘરડો થયો તું ગમાર;
આજ કાલ આવ્યો તારો વાયદો, માથે જમનો માર;
વાર નથી ઝાઝીરે, દીલમાં હજી ન ડરે. કાળ. ૨

લવ નિમેષ ઘડી મુરત માપે, પોહોર દિવસ પરમાણુ;
બાર મારો કરી વરસ કહાવે, સઈક જુગ સુજાણુ;
માથે તારે મોટુંરે, ફરતું એવું ચક્ર ફરે. કાળ. ૩
ચાર જુગની એક ચોકડી, એકોતેર અલપાય;
ઈંદ્ર પડે અધિકારથી, ત્યારે તું કોણુ માત્ર કહેવાય;
ચોર્યાસીનું લગડુંરે, માગી શીદ માથે ધરે. કાળ. ૪
કર કર સંત સમાગમ સાચો, અવસર આવ્યો અમૂલ;
દેવાનન્દ કહે દેખ વિચારી અંતઃકરણુ અંકૂલ;
ભજ્યા વિના ભૂધરરે, જીવ બહુ જનમ ધરે. કાળ. ૫

પદ ૧૨ મું

પ્રભુ ભજ પ્રાણીરે, કે કીધી નર દેહ દયા;
હરી હેતકારીરે, તારે સારુ પ્રગટ થયા.–પ્રભુ–ટેક. ૧
કલ્પતરુ કરુણાનિધિ કેશવ, મન વાંચ્છિત ફળ દેત;
એ મૂર્તિ અંગમાં ધરતાં, લાભ અલૌકિક લેત;
અગણિત આગળરે, જેને જગ જીતી ગયા. પ્રભુ. ૨
ભક્તાધીન નિગમ નેતિ ગાવત, આવત અવની માંય;
અકળ રૂપ ઓળખજો એવાં, કરવું રહે નહીં કાંય;
જાણ્યા વિના જગમાંરે, વહેતે પૂરે જાશો વહ્યા. પ્રભુ. ૩
રાખો ધરમ રમાપતિ રીઝે, કીજે સુકિત કાજ;
માન બડાઈ મોટપ મેલી, ફોકટ ફેલી ટળ આજ;
નિરભેની નોબતરે, વાગી પછે કુશળ કાયા. પ્રભુ. ૪
નાખ્ય બજાનો નિરખી નાણું, કર ગોવિંદ ગુણુ ગાન;
દેવાનંદ કહે દોષ નિવારણુ, ભવતારણુ ભગવાન;
કરુણાના સાગરરે, વાલાજીને વેદે કહ્યા. પ્રભુ. ૫

પ્રેમાનંદ

આ કવિનું બીજું નામ પ્રેમ સખી હતું. વિજોગની ગરબી જ્યારે કવિએ ગાઈ, ત્યારે શ્રોતાઓની આંખમાંથી આંસુ વહ્યાં હતાં આ કવિ વિ. સં. ૧૮૩૫થી ૧૯૧૧ સુધીમાં હૈયાત હતો.

સ્વામીનારાયણનો વિજોગ

પદ ૧ લું–રાગ ગરબી

સજની શ્રીજી મુજને સાંભરિયારે, હેડે હરખ રહ્યો ઉભરાય;
નેણે આંસુની ધાર વહેરે, વિરહે મનડું વ્યાકુળ થાય. સજની. ૧
સુંદર મુરતિ શ્રી મહારાજનીરે, સુંદર કમળ સરીખાં નેણ;
સુંદર કરતી લટકાં હાથનાંરે, સુંદર અમૃત સરખાં વેણ. સજની. ૨
શી કહું શોભા અંગો અંગ તણિરે, નિર્ખી લાજે કોટિક કામ;
હસતા હસતા હેત વધારતારે, એવા સુખનિધિ શ્રીઘનશ્યામ. સજની. ૩
સદા શ્વેતાંબર શ્રીજી ધારતારે, અંબર જરકસિયા કોઇવાર;
ગુચ્છ કલગી તોરા ખોસતારે, ગજરા બાજુ ગુલાબી હાર. સજની. ૪
એ છબી જોવા તલખે આંખડીરે, મધુરાં વચન સાંભળવા કાન;
એ હરિ મળવાને હૈડું તપેરે, પ્રેમાનંદના જીવનપ્રાણ. સજની. ૫

પદ ૨ જું

મનડું મુર્તિમાં વળગી રહ્યુંરે, ચિંતવન કરવા ચિત્ત આતુર;
તરુણ મનોહર મુર્તિ નાથનીરે, રાજીવ લોચન જોબન પૂર. મનડું. ૧
સોળે ચિહ્ન સહિત અતિ શોભતારે, સુંદર ચરણકમળની જોડ;
હળવિ રહીને હેતે ચાંપતીરે, કયારે હવે પૂરશે મનનાં કોડ. મનડું. ૨
પિંડી જાનુ નિત્યે નિરખતીરે, રુડિ સાથળ ચિહ્ન સહિત;
શ્યામ કટિ જોઉં જાદવરાયનીરે, નિત નિત નીતમ ઉપજે પ્રિત. મનડું. ૩
ઉંડી નાભિ કમળ સરીખડીરે, ત્રીવળી નિરખી ઉદર માંય;
છાતી ઉપડતી અતિ ઓપતીરે, હવે ક્યારે ભુજ ગ્રહી બાથ ભરાય. મનડું. ૪

મુખની શોભા જોઈ મહારાજનીરે, લાજે પંકજ પૂરણ ચંદ;
નાસા નેણ ભ્રકુટી જોઈ લાલનેરે, જાઉં બલિહારી પ્રેમાનંદ. મનડું. ५

પદ ૩ જું

સજની નીમખ ન વિસરે નાથજીરે, નિત્ય નવા તરુણપણાના ખેલ;
આ ઓસરિયે આવી બેસતારે, આ ઢોલિડે નટવર છેલ. સજની. ૧
આ તકિયે તે વાંસો મેલતારે, માળા આ ફેરવતા શ્યામ;
ગાતા ગોટિડાના સાથમારે, ઘેર સાદે પૂરણ કામ. સજની. ૨
આ મોજડિયું વ્હાલો પેરતારે, આ છડી લેતા કર વર માંય;
આ પાદુકા પેરી આવતારે, મારે મંદિર મુનિના રાય.. સજની. ૩
આ ફળીયામાં ઘોડા ફેરવતારે, માણકી મતવાલી મહારાજ;
સંતની સભા કરી ત્યાં બેસતારે, શ્રીહરિ સુરનર મુનિ શિરતાજ. સજની. ૪
કિરતન મુનિવરને ગવરાવતારે, ભેળા ગાતા સહેજાનંદ;
એવા ધરમ કુંવર હરિ ઉપરેરે, તન મન વારી પ્રેમાનંદ. સજની. ૫

પદ ૪ થું

લટકાં લટકાળા ઘનશ્યામનાંરે, ખટકે ઉંડાં અંતર માંય;
પ્રીત કરી મુજને બોલાવતારે, તે સંભારી બહુ દુઃખ થાય. લટકાં. ૧
આ સજ્યા તે શ્રી મહારાજતણીરે, આ બાજઠે બેસતા લાલ;
આ ઠેકાણે નાતા નટવરજીરે, લુતા અંગ કર લઈ રુમાલ. લટકાં. ૨
આ ઠેકાણે જમવા બેસતારે, જમતા વિધવિધનાં પકવાન;
સુંદર શાક કરી વંતાકનારે, જમીને દેતા પ્રસાદી કાન. લટકાં. ૩
આ ખળખળિયે નહાતા નાથજીરે, નાઇને હરિજન મુનિ લઈ સાથ;
આવતા માણકચોકમાં મલપતારે, પુરજન થતાં જોઈ સનાથ. લટકાં. ૪
વાસો બેસતા જઈ ફુલ બાગમાંરે, પેરતા ગજરા ગુલાબિ હાર;
જેમ જેમ સાંભરે તેમ થાય વેદનારે, પ્રેમાનંદના પ્રાણ આધાર. લટકાં. ૫

સહજાનંદ અંગ વર્ણન

પદ ૫ મું–રાગ ગરબી.

શોભા શી કહું રે રુડી, વરણુન કરતાં જાય મિત્ત બુડી;
હરિવર જેયારે રંગમાં, મોહિ હું તો રસિયાજીના અંગમાં. ૧

ઉદર અનોપમરે નિરખી, ઉપમા પિપળ પાનના સરખી;
ત્રિવલી સુંદરરે શોભે, જોઈ જોઈ ચિતડું મારૂં લોભે. ૨
નાભિ ઉંડીરે રૂપાળી, બ્રહ્મા બેસે તે આસન વાળી;
કટિ લંક જોઇનેરે મનમાં, મૃગપતિ લાજી રહ્યો મહા વનમાં. ૩
હરિએ ઉપવિતરે ધારી, મુનિના મનને આનંદકારી;
નિરખી આનંદરે પામી, આવ્યા રુડા પ્રેમ સખીના સ્વામી. ૪

પદ ૬ ઠું

હરિને નિરખ્યારે તેણે, વાલાને વર્ણવું સુંદર વેણે;
શ્યામ શરીરરે શોભે, અજાનબાહુ ચિતડું લોભે. ૧
મૂર્તિ ઉંચીરે વખાણું, સેવા ચોસઠ તણું પરમાણું;
જાડા સુંદરરે શરીરે, પિતપટ પેર્યાં છે બળવીરે. ૨
ઘેરે સાદેરે ગાજે, સાંભળી મેઘ નગારાં લાજે;
હસતા આવેરે પાસે, કેસર સરખો સુગંધ શ્વાસે. ૩
કુતૂહલનારે પૂરિયા, જોગ કળાના પૂરણ દરિયા
બ્રહ્મ વિદ્યાનારે સ્વામી, આવા રુડા પ્રેમ સખી વર પામી. ૪

પદ ૭ મું

રંગનો ભીનોરે જોઇ, હરિના જુગલ ચરણપર મોહી;
રુડા સાથળરે કેવા, નિરખી મનમાં રાખ્યા જેવા. ૧
ગોળ છે જાડારે સ્વરૂપે, ઉપમા કદળી સ્થંભની ઓપે;
શોભિત શોભારે ધામ, વ્રજ વનિતાનાં પૂરણ કામ. ૨
સુંદર શોભેરે જાનું, નિરખી, ધન્ય ભાગ્ય કરી માનું;
જંઘા જુગલનેરે નિરખી, ચંદન ચરચિત મનમાં હરખી. ૩
ઘુંટી અનુપમરે પાની, નિરખી મનમાં રાખું છાની;
એ પદ ઉર મારે ધારી, પૂજી પ્રેમ સખી બલિહારી. ૪

પદ ૮ મું

ચરણ હરિનારે શોભે, જોઇ જોઇ મુનિ મન મધુકર લોભે;
છબી અલૌકિકરે ન્યારી, સોળે ચિહ્ન તણી બલિહારી. ૧
મચ્છ તે મહા સુખ આપે, ત્રિગુણ ગોપદ દુઃખડાં કાપે;
કળશ ધર્નુધનેરે ધારે, વ્યોમ તે તાપ હૈયાનાં ટાળે. ૨

અર્ધચંદ્ર ઉગ્યારે ભારી, સ્વસ્તિ અષ્ટકુણ મંગળકારી;
જવ ને જંબુરે રાજે, વજ્ર ધ્વજ અંકુશ અતિશે છાજે. ૩
અંબુજ શોભારે સારી, લાગે ઉર્ધરેખા અતિ પ્યારી;
શુક જેવા જોગીરે વિચારે, નિત્ય ઉઠી પ્રેમ સખી ઉર ધારે. ૪

પદ ૯ મું

એ ચરણનારે ભોગી, શિવ સનકાદિક શુક જેવા જોગી;
મનમાં વિચારીરે પ્રિતે, તેણે કરી કામાદિક રીપુ જિતે. ૧
ધ્યાનમાં નખમણિરે દેખે, ઝીણિ ઝીણિ આંગળીયુંની રેખે;
જોવે ચિહ્ન જમણેરે અંગુઠે, બીજે ન રાચે ભાંમે જુઠે. ૨
ઋષિગણ પૂજેરે આનંદે, ભવ બ્રહ્માદિક નિત્ય ઉઠી વંદે;
શેષ સંભારેરે મનમાં, પૂજે ગોવાળ વૃંદાવનમાં. ૩
કુચને કુમકુમરે સમારી, ઉરપર રાખે વ્રજની નારી;
ઉપનિષદનોરે સાર, પ્રેમ સખી કરી રાખે ઉર હાર. ૪

પદ ૧૦ મું

સુંદર શોભેરે રસિયો, વાલો મારે હૃદે કમળમાં વસિયો;
રૂપ અનોપમરે જોઇ, ઉપમા તુલ્ય ન આવે કોઇ. ૧
નિત્ય ઉઠી નારદરે ગાવે, શેષ સહસ્ત્ર મુખ પાર ન પાવે;
શ્રી નારાયણરે સ્વામી, હું તો જોઇને આનંદ પામી. ૨
નખશિખ શોભારે વખાણી, સફળ કરું છું મારી વાણી;
અંગોઅંગનેરે ગાઉં, હવે હું તો ભવમાં પાછી નાઉં. ૩
હવે હું તો થઈ છુ રે માતી, હરિના ગુણ સાગરમાં નહાતી;
વ્હાલો મુને ઝાલીરે હાથે, રસિયે પ્રેમ સખીને નાથે. ૪

શૃંગારનાં પદ

પદ ૧૧ મું

હું તો વારીરે ગિરિધરલાલ, ગોળાડે તારેરે;
આવી અટકયા છો અલબેલ, ચિતડે મારેરે. ૧
તમે રાજી થઇને મહારાજ, મારે ઘેર આવોરે;
હું તો તલખું તમારે કાજ, હસિને બોલાવોરે. ૨

મારું મંદિરિયું મહારાજ, પાવન કરવારે;
આવો અલબેલા આધાર, ચિત મારું હરવારે. ૩
તમે આવતાં અલબેલ, બીક મા આણોરે;
મારે મંદિરિયે મહારાજ, ગમતું માણોરે. ૪
તારું મુખડું જોવા નાથ, થઇ છુ ઘેલીરે;
આવો પ્રેમાનંદના પ્રાણ, છોગલાં મેલીરે. ૫

પદ ૧૨ મું

મારી પ્રીતિ પ્રાણ આધાર, તમ સંગ લાગીરે;
મેં તો અસત્ય જગતથી નાથ, આશા ત્યાગીરે. ૧
એક તમે તમારા જંન, તે મને પ્યારારે
મારા જીવલડાથી નાથ, ન રહો ન્યારારે. ૨
વ્હાલા તમથી વિમુખ નર નાર, પશુવત્ દિસેરે;
તમ વિના તે બીજે ક્યાંય, મન નવ હિસેરે. ૩
વાલા કલ્પતરુ તમે શ્યામ, સુંદર છેલારે;
ચિંતામણિ ચતુર સુજાણ, છો અલબેલારે. ૪
બીજું તમ વિના શ્યામ, સિન્ધુ ખારેરે;
મારે પ્રેમાનંદના નાથ, ભરોસો તારેરે. ૫

પદ ૧૩ મું

નહીં મેલુરે સુંદર શ્યામ, કુંજબિહારીરે;
હુ તો દામ વિનાની નાથ, દાસી તમારીરે. ૧
તમે ગુણવંત સુખના ધામ, સારંગપાણીરે;
હું તો હાથે તમારે નાથ-જી વેચાણીરે. ૨
જેમ રાખો તેમ રહું નાથ, એક પગે ઉભીરે;
નહીં વરતું કોઈ દિન નાથ, તમને દૂભીરે. ૩
તારાં ચરણતણી રજ શ્યામ, થઇને ચાલુરે;
કહો તો વ્રત રાખુ વ્રજરાજ, તમને વ્હાલુરે. ૪
જે કહેવુ ઘટે તે કાન, મુજને કહેજોરે;
વ્હાલા પ્રેમાનંદપર નાથ, રાજી રહેજોરે. ૫

ધીરોભક્ત

કાફીનાં પદ તે ધીરાનાં જ ગણાય છે. એ કવિ જ્ઞાની
વૈરાગી સાથે બાઘડ તથા મશ્કરો હતો

આત્મજ્ઞાન વિષે

પદ ૧ લું–રાગ કાફી

આત્માતત્ત્વ શોધોરે, જ્ઞાનીજન ગોતો ઘરમાં;
બોલે તે નહિ બીજોરે, ઓળખી લેજો અંતરમાં. આત્મા.–ટેક.
વિશ્વંભર દરિયો સભર ભરિયો, માંહે રવિશશિ તેજની જ્યોતિ;
શૂરાપૂરા તારા એ જળમાં ઝંપલાવે, કોઈ મરજીવા લાવે મોતી;
કોઈ પહેરે પનોતિરે, અખંડ ચુડીલો કરમાં. આત્મા. ૨
કાગડાં બાગલાં હોલાં કાંઠે, હરિયો તો જડે નહિ આરે;
માન સરોવર માંહે મુક્તાફળ, કોઈ હંસ ચરે તેને ચારે;
ખીર ને નીર ભેળાંરે, જુજવાં કરી પીએ પળમાં. આત્મા. ૩
સદ્‌ગુરુ સંગતમાં જે જન સમજે, તેનું નિશ્ચે થાશે કાજ;
દર્પણમાં તન દરશે પોતાનું, એમ માંહેથી મળે મહારાજ;
પોતાને પોતે પરખોરે, ભરો સભરા ભરમાં. આત્મા. ૪
સોહં હરિ ગુરુ સુરિયર રૂપતે, જંત્ર વાજિંત્ર બજાવે;
શબ્દ ધંટા વિલક્ષણી મધ્ય ડોલે, હરિનાદે નામ તે ઘર આવે;
ધીર સુખ સાગરરે, નિરખો નિજ અંતરમાં. આત્મા. ૫

પદ ૨ જું

સંત મળે સાચા રે, અગમની તે ખબર કરે;
ભાવે ભેટું તેને રે, સરવે મારું કાજ સરે. સંત.–ટેક. ૧
ઉલટી સરિતા પડે ગગનપર, વિના વાદળ વરસાય;
વિના આભ વિજળી ચમકે, ગેબી ગરજના થાય;
ધીરે ધીરે વરસે રે, વરસીને અમર ભરે. સંત. ૨

તેતરડે સિંચાણો પકડ્યો, શશે સપડાવ્યો સિંહુ;
કાયર ખડ્ગ કહાડીને દોડ્યો, ત્યારે શૂરે પાડી ચીહું;
મંઝારી ચૂવે મારીરે, રૈયતશું રાજા ડરે. સંત. ૩
વિના વાજિંત્રી વાજાં વાજે, વિના કંઠ હોય ગાન;
દો કર વિના તાળી વાજે છે, તોલ વિના જડે માન;
વિના વાડી પુષ્પ જરે, પદ્મ વિના ભ્રમર ફરે. સંત. ૪
વિદેહની વારતા મરજીવાં, માની માની હરખાય;
ગુરુ ગમવાળા સંત મળે તો, તેને લળીલળી લાગું પાય;
દાસ ધીરો કહે છે રે, ત્યારે તો મારું મનડું ઠરે. સંત. ૫

પદ ૩ જું

તરણા ઓથે ડુંગરરે, ડુંગર કોઈ દેખે નહીં;
અજા જુથ માંહેરે, સમરથ ગાજે સહી. તરણા–ટેક. ૧
સિંહ અજામાં કરે ગર્જના, કસ્તુરી મૃગ રાજનં;
તલને ઓથે જેમ તેલ રહ્યું છે, કાષ્ઠમાં હુતાશન;
દધિ ઓથે ઘૃત જ રે, વસ્તુ એમ છૂપી રહી. તરણા. ૨
કોને કહું ને કોણ સાંભળશે, અગમ ખેલ અપાર;
અગમકેરી ગમ નહીરે, વાણિ ન પહોંચે વિસ્તાર;
એક દેશ એવો રે, બુદ્ધિ થાકી રહે તહીં. તરણા. ૩
મન પવનની ગતિ ન પહોંચે, છે અવિનાશી અખંડ;
રહ્યો સચરાચર ભર્યો બ્રહ્મપૂરણ, જેણે રચ્યાં બ્રહ્માંડ;
ઠામ નહિ કો ઠાલોરે, એક અણુ માત્ર કહીં. તરણા. ૪
સદ્‌ગુરુજી કૃપા કરી ત્યારે, આપ થયારે પ્રકાશ;
શાં શાં દોડી સાધન સાધે, પોતે પોતાની પાસ;
દાસ ધીરો કહે છે રે, જ્યાં જોઉં ત્યાં તુંહી તુંહી. તરણા. ૫

પદ ૪ થું

મન તુંહી તુંહી બોલેરે, આ સુપના જેવું તન તારું;
અચાનક ઉડી જાશેરે, જેમ દેવતામાં દારુ.–મન. ૧
કાકળ જળ પળમાં વળિ જાશે, જેમ કાગળ ને પાણી;
કાયાવાડી તારી એમ કરમાશે, થઈ જાશે ધુળધાણી;
પાછળથી પસ્તાશેરે, મિથ્યા કરી મારું મારું.–મન. ૨

કાચનો કૂંપો કાયા તારી, વણસતાં ન લાગે વાર;
જીવ કાયાને સગાઈ કેટલી, મૂકી ચાલે વનમોઝાર;
ફોગટ ફુલ્યાં ફરવુંરે, ઓચિંતું થાશે અંધારું.—મન. ૩
જાયું તે તો સરવે જાવાનું, ઉગરવાનો ઉધારો;
દેવ ગાંધર્વ રાક્ષસ ને માણસ, સઉને મરણનો મારો;
આશાનો મેહલ ઉંચોરે, નિચું આ કાચું કારભારું.—મન. ૪
ચંચલ ચિતમાં ચેતીને ચાલો, ઝાલો હરિનું નામ;
પરમારથ જે હાથે તે સાથે, કરો રહેવાનો વિશ્રામ;
ધીરા ધરાધરથી રે, નથી કોઈ રહેનારું.—મન. ૫

પદ ૫ મું

અંતે સંતને તેડાવેરે, હરિનું ભજન કરવા;
કરમાં માળા ઝાલીરે, મુરખ જ્યારે સુતો મરવા.—અંતે-ટેક. ૧
નાનપણે ધરધંધામાં ધાયો, વૃદ્ધપણે હરિગુણ ગાય;
ઘર લાગ્યું ત્યારે કુવો ખોદાવે, એ અગ્નિ કેમ ઓલવાય;
જીતી બાજી હાર્યોરે, પથ્થરને નાવે બેઠો તરવા.—અંતે. ૨
અંતસમે છાપ તિલક બનાવે, ભૂલી ગયો જ્યારે ભાન;
એરણની ચોરી સોયનું દાન, એમ કેમ આવે વૈમાન;
ગુરુ જ્ઞાન નાખ્યું રે, બુદ્ધિ તારી ગઈ ચરવા.—અંતે. ૩
જુવતી તારીને જેવી પુરુષની આશા, એમ હરિ ભજે ફળ થાય;
વૃદ્ધ નારીને નહીં પુત્રની આશા, એનો એળે જન્મ વહી જાય;
હરિને બેઠો ઠગવારે, એંસી વરસે વર વરવા.—અંતે. ૪
વિશ વર્ષે વિશ્વંભર મળે, ભક્તિ કરે ભૂખ જાય;
હરિશું ધાયા તે બહુ કમાયા, તેને મળિયા નિરંજન રાય;
દાસ ધીરો કહે છેરે, મટ્યા ચોરાશી ફરવા.—અંતે. ૫

પદ ૬ ઠું

ખબરદાર મનસુબાજી, ખાંડાની ધારે ચડવું છે;
હિંમત હથિયાર બાંધીરે, સત્ય લડાઈયે લડવું છે.—ખબરદાર-ટેક. ૧
એક ઉમરાવને બાર પટાવત, એક એક નીચે ત્રીસ ત્રીસ;
એક ધણિને એક એક ધણિયાણી, એમ વિગતે સાત ને વીસ;
સો સરદારે ગઢ ઘેર્યો રે, તેને જીતી પાર પડવું છે.—ખબરદાર. ૨

પાંચ પ્યાદલ તારી પુઠે ફરે છે, ને વળી કામ ને ક્રોધ;
લોભ મોહ ને માયા મમતા, એવા જુલમી જોરાવર જોધ;
અતિ બળીષ્ટ સ્વારી રે, એ સાથે આખડવું છે.—ખબરદાર. ૩
પ્રેમ-પલાણ ધરી જ્ઞાન-ઘોડે ચઢી, સદ્ગુરુ શબ્દ લગામ;
શીલ સંતોષ ને ક્ષમા ખડ્ગ ધરી, ભજન ભડાકે રામ;
ધર્મ ઢાલ ઝાલી રે, નિર્ભે નિશાને ચઢવું છે.—ખબરદાર. ૪
સુરત નુરત ને ઇડા પિંગળા, સુષુમણા ગંગાસ્નાન કીજે;
મન પવનથી ગગનમંડળ ચઢી, ધીરા સુધારસ પીજે;
રાજ ઘણું રીઝે રે, ભજનવડે ભડવું છે.—ખબરદાર. ૫

પદ ૭ મું

મુનિજન મોહ્યા રે, મહામસ્તાની માયા;
બંધને બંધાયા રે, રંક ને રાણી જાયા.—મુનિ૦ ટેક. ૧
મોટા મોટા નર વિંધાણા, ધીર વીર સમરથ શૂર,
જોગી જંગમ જતિ શેવડા, ચોળી કર્યા ચકચૂર;
સંન્યાસી ને સ્વામી રે, લાલચમાં લપટાયા.—મુનિ. ૨
ખેપ કરીને ક્ષત્રી રે ખાધા, બ્રાહ્મણ શૂદ્ર ને વૈશ્ય;
નાથી ભેદી પંડિત પુરાણી, પછાડ્યા પરમહંસ;
વિવેકના સાગર રે, વિષયમાં બહુ વિટાયા.—મુનિ. ૩
પારાશર સૌભરી પુરંદર, નારદને વશ કીધ,
ચંદરમા ચિતમાં લલચાવા, લક્ષણવંતા લુટી લીધ;
એકલશૃંગી ઋષિ રે, ઓળમાં અટવાયા.—મુનિ. ૪
વિશ્વ બધું છે એના વશમાં, મોહ્યા ચૌદે લોક,
બ્રહ્મા શિવ સનકાદિક મોહ્યા, એની આગળ ડહાપણ ફોક;
દાસ ધીરો કહે છે રે, કોણ માનવ કાયા.—મુનિ- ૫

પદ ૮ મું

થાણદાર થયા રે, થાણાને શખો ઠેકાણે;
મોજદુર્લભ દેહ નગરી રે, માંહિ બેઠો માણે.—થાણદાર. ટેક.
કુડા પાંચ પચીશ ઠગારા, રઇયતને રંજાડે,
ચંચળ ચોર કરે માંહિ ચોરી, ભવન બહુ ભંજાડે;
ધરપત ન ધારે રે, ધરાયો નહિ ભરે ભાણે.—થાણદાર. ૧

સત્ય ધરમ રૂપી પટાવાળા, હુકમ કરો તો બાંધી આણે;
તસ્કર સઘળાને વશ કરીને, નાખોને બંધી ખાણે;
દંડ દઈ તેનેરે, ઘાલો અવળે ઘાણે.—થાણુદાર. ૨
છુપિ રહ્યા છે દાતિયા બે રૂડા, તેને તું નવ જાણે;
જે જે કર્મ કરો છો પ્રતિદિન, તે લખી લેશે તે ટાણે;
દફ્તર દેશે ધણીનેરે, હિસાબ લેશે દાણેદાણે.—થાણુદાર. ૩
પાંચ પ્રકૃતિના કર શુભ બાંધી, વૃત્તિ રાખો થિર થાણે;
ધીંગા ધણી છે દાસ ધીરાનો, એને ઓળખી સેજે એંધાણે;
આવચળ ગાદી આપેરે, આપ રૂપ પરમાણે.—થાણુદાર. ૪

પદ ૯ મું—રાગ ધનાશ્રી

ગજીવન મને મોહન મળિયારે, જન્મ મર્ણના મારા ફેરા ટળિયારે.—ટેક.
આપે ગુરુ આપે શિષ્ય, જોયા મેં તે જગદીશ;
અંતરજામી ઈશના ઈશ, બ્રહ્મો બ્રહ્મ ભાળયારે. જગ. ૧
મલચક્રથી આઘે ચઢિયા, ગનીચક્રે આવી અડિયા;
વૈકુંઠની પારે પાડયા, વિષ્ણુવેણે પળિયારે. જગ. ૨
કૈલાસ માંહે કલ્લોલ, આત્મારામ ઝાકમઝોળ;
ત્રિવેણી માંહે જો ઢોલ, ફેરા મારા ફળિયારે. જગ. ૩
ખટસેં એકવીશ હજાર, ઉર્ધ્વમુખે સંધાધાર;
અખંડ ઇટની પાળ, બળવંતા બળિયારે. રીગ. ૪
સેનશિખરપર, અમરઅજરનર, પરમ પ્રભુ વિશ્વંભર;
ધીર ધણી ધરણીધર, અઢળક ઢાળયારે. જગ. ૫

પદ ૧૦ મું—રાગ ધોળ

આજ સાહેલી અમર વર પામી, સાચો સ્વામી અંતરજામીરે; અમર.
પૂર્વની પ્રીતે પિયુડો મંદિરીએ આવ્યા, મોટે મોટે મોતીડે વધાવ્યારે; અમર.
જ્યાતે જ્યોતે જગજીવન જડી આવ્યા, તેમાં રામ દૃષ્ટે પાક્યારે; અમર.
આજ આનંદ મારા અંગમાં વાધ્યો, હારહીરા હાથે લાધ્યોરે; અમર.
સુતી જોવું તો મારી સેજમાં દીઠા, બેઠાં જોવું તો પાસે બેઠારે; અમર.
રાત દિવસ વસે પાસે પિયુડો, પહેર્યો આવચળ ચૂડોરે; અમર.
સાસુ મારી સૂક્ષ્મણા શાણી, નણદી નિવૃત્તિ નાણીરે; અમર.
દયા દાતા દેવબાઈ દેરાણી, પ્રેમકુંવર જેઠાણીરે; અમર.
સસરો અમારો સત્યધર્મસંગી, પરણ્યો આત્મારામ રંગીરે; અમર.
રસ બસ કીધી રસીએ રંગરચી, છેલ છબીલે છકાવીરે; અમર.
દાસ ધીરાના સ્વામી અઢળક ઢળિયા, મનુષ્યના ફેરા મારા ફળિયારે; અમર.

મંજુકેશાનંદ

અજ્ઞાની નરને શિખામણ

પદ ૧ લું–રાગ સોરઠ

નર અજ્ઞાની, સાંભળને શિખામણ મૂરખ મારી;
કહું હેત કરી, સત્ય માની અંતરમાં લેજે ધારી–ટેક.
તું મહા દુઃખ પામીશ મૂઢ મરી, નર અજ્ઞાની. ૧
પ્રભુ નવ ભજ્યા નર દેહ ધરી, આણી ખોટામાં પરતીત ખરી;
સુત નારી કુટુંબી જે કહાવે, તે તારાં ભેળાં નહિં આવે;
તોય મૂરખ તારે મન ભાવે, નર અજ્ઞાની. ૨
તું ધર દોલત સાચાં જાણી, તેમાં બંધાણો અતિશે પ્રાણી;
માટે નવ ઓળખ્યા સારંગપાણિ, નર અજ્ઞાની. ૩
તારું ધન જોબન સર્વે કાસુ, જમ લઈ જાશે કરડી ડાચું;
કહે મંજુકેશાનંદ સાચું, નર અજ્ઞાની. ૪

પદ ૨ જું

શું સમજીને, મુખથી વેણાં બોલે ચાવી ચાવી;
વળી જ્ઞાન કરે, ભોળા જનને ખોટી સાખ્ય બતાવી–ટેક. ૧
તું ખોટા ગુરુને સાચા જાણે, તેના દોષ હૈયામાં નવ આણે;
તને પડશે ખબર મરવા ટાંણે, શું સમજીને. ૨
બાવળમાં આંબબુદ્ધિ લાવે, તેને કેરી કદીએ નવ આવે;
તેની શૂળ વાગી પીડા પાવે, શુ સમજીને. ૩
વળી નપુંસકની નારી કહાવે, તેને પુત્રતણું સુખ નવ આવે;
તેને રાત દિવસ દુઃખમાં જાવે, શું સમજીને. ૪
તેમ ખોટા ગુરુને શરણે જાય, તેનું કલ્યાણ ક્યારે નવ થાય;
મંજુકેશાનંદ એ સત્ય ગાય, શું સમજીને. ૫

પદ ૩ જું

જોને જાગીને, અંતરમાં અંધારું મૂરખ તારે;
સાચા સંત હરિ, ઓળખીને તું હૈડામાં નવ ધારે–ટેક. ૧

તું દેહમાંયે પ્રભુને શોધે, તે કપટી ગુરુ કેરે બોધે;
તેમાં તારું મનડું નવ રોધે, જોને જાગીને. ૨
નાગપાંચમ આવે જ્યારે, કરી સર્પ લિટો પૂજે ત્યારે;
સાચા નાગને લાકડિયે મારે, જોને જાગીને. ૩
જેમ ઘુડ રવિને નવ દેખે, તેમ અજ્ઞાની પ્રભુ નવ પેખે;
તેનો મનુષ્યા દેહ જાય અલેખે, જોને જાગીને. ૪
વને જમડા લઇ જશે તાણી, મુખથી ન બોલાય વાણી;
મંજુકેશાનંદ કહે સત્ય વાણી, જોને જાગીને. ૫

પદ ૪ થું

નર તન પામી, હાર્યો જીતી બાજી મૂઢ અજ્ઞાની,
ખોટા સંત તણી શિખામણ, તેં અંતરમાં સત્ય માની—ટેક. ૧
કામી ક્રોધી ગુરુ તુને એમ કહે છે, તારા દેહમાંથી જ પ્રભુ રહે છે;
તું બહાર તે શું શોધે છે, નર તન પામી. ૨
એમ કહી પરનારી સંગ કરે, કરી ચેલા તેનું દ્રવ્ય હરે;
તેનું પાપ હૈયામાં નવ ધરે, નર તન પામી. ૩
કોઈ કહે છે મન મારો ભાઈ, કોણ છે ભગિની પુત્રી માઈ;
તેનો સંગ કરે મહાતમ ગાઈ, નર તન પામી. ૪
એમ દૈત્ય ગુરુ શિક્ષા દે છે, તેને મૂરખ સત્ય માની લે છે;
મંજુકેશાનંદ સાચું કહે છે, નર તન પામી. ૫

પદ ૫ મું—રાગ કાફી

સારને અસારરે, વિવેક જે કોય ન કરે;
એવા અજ્ઞાનીરે, લખ ચોર્યાશી ફરે; ટેક. ૧
બાનું બતાવે ભોળા જનનું, ધર્મ ન પાળે લેશ;
ધર્મ થકી ભ્રષ્ટ કરે મનુષ્યને, આપી અસત્ય ઉપદેશ;
એવાને અસત્યેરે, જનમે ન મરે; સારને. ૨
જે નર ધન ત્રિયાના ત્યાગી, તેને સંગે રાખે રોષ;
નારીથી ભાગે તો ક્યાંયકી આવ્યા, એવો દેખાડી દોષ;
પોતે પરનારીરે, સંગે ફરે હરે; સારને. ૩
કાચા હોય તે નારીથી ભાગે, પાકા ન ભાગે કેથે સાર;
બતાવે જનને નિશ્ચે કરે મનમાં, કરે કુકર્મ અપાર;
એવા ખળ અજ્ઞાનીરે, ભવજળ નહીં તરે; સારને. ૪

અગ્નિ પાસે બેસે ને તાપ ન લાગે, જળમાં શીતળ ન હોય,
મંજુકેશાનંદ કહે નારી પાસે, વિકાર કદી ન જોય;
એ તો વાત ખોટી રે, જે જન ઉર ધરે; સારને૦ ૫

પદ ૬ ઠું

નામ તો બતાવે રે, રામને નવ જાણે;
દેહ અભિમાની રે, ઉર તૃષ્ણા આણે. ટેક. ૧
દશરથ કેરા પુત્ર રામને, નવ માને મતિમંદ;
ભેખ ધરીને જગ ભરમાવે, તેને સેવે સૌ જંન;
બહુ દુઃખ સેવે રે, જીવ મરવા ટાંણે. નામ૦ ૨
પ્રગટ રામનું ભજન કરીને, તર્યા જીવ અનેક;
ર ને મ બે અક્ષર જપીને, તર્યો ન દીઠો એક;
પ્રગટ રામ મૂકી રે, ન તરે રામ બાને; નામ૦ ૩
વાલ્મિક સવરી વાનર આદિક, ભજી પ્રગટ શ્રીરામ,
વૈકુંઠમાં નિવાસ જઈ પામ્યા, તે વિભીક્ષણ લે નામ;
રામને ઉચારી રે, પડી ગયા કે ઠેકાણે. નામ૦ ૪
તેમ જ પ્રગટ શ્રીકૃષ્ણ ભજીને, ગોપી ગોવાળ સુજાણ;
પાંડવ ઉદ્ધવ ઋષિ પત્ની, આદિક ભક્ત પામ્યા જ્ઞાન;
મંજુકેશાનંદ કહે, ગૌલોક જૈ સુખ માણે; નામ૦ ૫

પદ ૭ મું

મુખે બ્રહ્મ ભાખે રે, જીવ સમ વર્તે છે;
વિષયને ચાખે રે, મોટાની ઓથ લે છે. ટેક. ૧
બ્રહ્મ રૂપ પોતાને માની, નારીને કહે તું બ્રહ્મ;
પાપ ક્યાં છે, જમપુરી ક્યાં છે, ક્યાં છે ધર્મ ને કર્મ;
એવા અસુર રે, ભવમાં ભટકે છે. મુખે૦ ૨
શુક નારદ નવ યોગી પોતે, વર્ત્યા બ્રહ્મ સમાન;
ચરાચરમાં બોલ્યા શુકજી, તોયે ભજ્યા ભગવાન;
અધુની અજ્ઞાની રે, એવાને પણ લજવે છે. મુખે૦ ૩
વેદ પુરાણને કલ્પિત કહીને, ધર્મ ન પાળે એક;
હરિઅવતારને ખોટા કરે, એ અચળ ઉર ટેક;
બીજાને પણ એવો રે, નિત્ય ઉપદેશ દે છે. મુખે૦ ૪

સત્પુરુષ સત્શાસ્ત્ર પ્રમાણે, વરતે વરતાવે આપ;
મંજુકેશાનંદ કહે એવાને શરણે, જઇએ તો મીટે સૌ સતાપ,
એવા સત મુકી રે, અસંત પાસે શીદ રહે છે. મુખે૦ ૫

પદ ૮ મું.

કાયાથી જીવ ન્યારો રે, તેને આત્મા કહીએ;
એને બ્રહ્મ માની રે, હરિને શરણે જૈએ. ટેક. ૧
ચિદાકાશમાં તેજ પુર મધ્યે, રહે સદા ભગવાન;
એ જ પ્રભુએ હરી કીધા, પધાર્યા ભોમીપર સુખધામ;
એવા તો શ્રીહરિના રે, ભજનમા જુકી રહીએ. કાયાથી૦ ૨
અનંત બ્રહ્માંડમા વ્યાપક થૈને, ન્યારા રહે પ્રભુ આપ;
એવા નિરંજન શ્રીકૃષ્ણ ભજીએ, તો મીટે સૌ સતાપ;
માટે નારાયણનું રે, નામ સહજ તો લૈએ. કાયાથી૦ ૩
બ્રહ્મરૂપને જાણ્યાવિના, કહે જગત છે બ્રહ્મ;
જીવ ઈશ્વર ને પુરુષોત્તમનો, મૂઢ ન જાણે મર્મ;
માટે ઉપમા રે, પામરને શી દઇએ. કાયાથી૦ ૪
અનંત બ્રહ્માંડને સમજાવે, પ્રલે નાશ કરે પ્રભુ એક;
મંજુકેશાનંદ કહે માટે, કરવો સત વિવેક;
પ્રભુ ભજીને રે, પરમ આનન્દ પામે. કાયાથી૦ ૫

ભોજો ભક્ત*

જ્ઞાનના ચાબકા

પદ ૧ લું

દેસિ સંતતણી લાવીરે, ભેળા ફરે બાવો ને બાવી—ટેક. ૧
મોટાં કપાળે ટિલાં કરે ને, વળી ટોપી પટકાવી;
કંઠે ને ખલતો માળા ગળામાં, કાને મુદ્રા લટકાવીરે. દેસિ. ૨
સંત સેવામાં સુખ ઘણુંને, કરે સેવા મન ભાવી;
તન મન ધન સોંપો એ સતને, પ્રીતિયો લગાવીરે. દેસિ. ૩
એવું ને એવું જ્ઞાન દિયે, બહુ હેતે બોલાવી;
ભોજો ભગત કહે રાખ્યા ચાહુમાં, ભેખે ભરમાવીરે. દેસિ. ૪

પદ ૨ જું

ભેખ તો બાવર થકી ભુંડારે, મેલા અંતરમાં ઉંડા—ટેક. ૧
ટકો પૈસો ટેલ ગામ ગામ નાખે,વળી ખેતર ખેતર કુંડા;
જેની વાસે ધાય તેનો કેડો ન મેલે, જેમ કટકના લુંડારે. ભેખ૦ ૨
ત્રાબિયા સારુ ત્રાગુ કરે ને વળી, કામ ક્રોધના ઉંડા;
ધન ધુતવા દેશ દેશમાં ફરે, જેમ મલકમાં મુંડારે. ભેખ૦ ૩
ગામ બધાની ચાકરી કરેને, ઘેર રાખે અગન કુંડા,
ભોજો ભગત કહે કર્મની કોટી, પાપતણા જુંડારે. ભેખ૦ ૪

પદ ૩ જું

જોઈ લો જગતમાં બાવારે, ધર્યો ભેખ ધુતિને ખાવા.—ટેક. ૧
જ્યાં પ્રેમદા ઘણી પાણી ભરે, ત્યાં જાય નિત નિત નાવા;
રાંડી છાંડી નારનો નર ઘર ન હોય ત્યારે,બાવોજી બેસે ગાવારે. જોઈ લો. ૨
લોકના છોકરાને તેડી રમાડે, વળી પરાણે પ્રીત થાવા;
ગૃહસ્થની સ્ત્રી રીસાવી જાય ત્યારે,બાવોજી જાય મનાવારે. જોઈ લો૦ ૩
રૂપ કરે ને બાવો ધ્યાન ધરે, ભોળા લોકને ભરમાવા;
ભોજો ભગત કહે બાવેસું સેવે એને, જમપુરીએ જાવારે. જોઈ લો૦ ૪

* [આ કવિના સબંધમા મળેલી વિગત અને જીવનચરિત્ર બૃહત્ કાવ્યદોહન ભાગ ૮ માંમા સંપૂર્ણ આપ્યાં છે]

પદ ૪ થું

ભરમાવી દુનિયાં ભોળીરે, બાવો ચાલ્યો ભભુતી-ચોળી.-ટેક. ૧
દોરા ધાગા ને વળી ચીઠ્ઠી કરીને, આપે ગણકારુ ગોળી;
જીવને હણતાં દયા ન આણે, જેમ બીલ કાફ્રર કોળીરે. ભરમાવી. ૨
નિત નિત દર્શન નીમ ધરાવે, ઘેર આવે ત્રિયા ટોળી;
માઈ માઈ કરીને બાવો બોલાવે, હૈયે કામનાની હોળીરે. ભરમાવી. ૩
સઘળા શિષ્યને ભેળાં કરી ખાય, ખીર ખાંડ ને પોળી;
ભોજો ભગત કહે ભવસાગરમાં, બાવે માર્યાં બોળીરે. ભરમાવી. ૪

પદ ૫ મું

મૂરખો રળી રળી કમાણો રે, માથે મેલસે મોટો પાણો.-ટેક. ૧
ધાઈ ધુતીને ધન ભેળું કીધું, કોટિધ્વજ કહેવાણો;
પુણ્યને નામે પા જે ન વાવર્યો, અધવચથી લુટાણોરે. મૂરખો. ૨
ભર્યા કોઠાર તારા ભર્યા રહેશે, નહિ આવે સાથે એક દાણો;
મસાણની રાખમાં રોળાઈ ગયા કંઇક, કોણ રંકને કોણ રાણોરે. મૂરખો. ૩
મંદિર માળિયાં મેલી કરીને, નીચે જઇ ઠેરાણો;
ભોજો ભગત કહે મુવા પુઠે જીવ, ઘણો ઘણો પસ્તાણોરે. મૂરખો. ૪

પદ ૬ ઠું

મૂરખો માની રહ્યો મારુંરે, તેમાં કાંઇયે નથી તારું.-ટેક. ૧
સાત સાયર જેની ચોકી કરતા, ફરતું નીર ખારું;
ચૌદચોકડીનું રાજ્ય ચાલ્યું ગયું, રાવણાદિક વાળુંરે. મૂરખો. ૨
દુઃખને તો કોઈ દેખે નહીં, ને સુખ લાગે સારું;
વેળા વેળાની છાંયડી તારી, વળિ જાશે વારું રે. મૂરખો. ૩
હરિ ભજનમાં હેતજ રાખો, સ્મરણ કરો સારું;
ભોજો ભગત કહે રાખો હૃદયમાં, પ્રભુનું ભજન પ્યારુંરે. મૂરખો. ૪

પદ ૭ મું

દુનિયાં દીવાની કહેવાશે રે, ભુંડી ભિતોમાં ભટકાશે. ટેક. ૧
પાપ જ્યારે એનું પ્રગટ થશે ત્યારે, ભૂવા જતિ ઘેર જાશે;
ધુણી ધુણી એની ડોક જ દુઃખશે, ને લેનારો લેઈ ખાશે રે. દુનિયાં૦ ૨
સ્વર્ગમાં નથી સૂપડું ને, નથી ખાંડણિયો ને ઘંટી;
દુધ ચોખાના જમનારા તમે, કેમ કરી જમશો બંટી રે. દુનિયાં૦ ૩
ઢોંગ કરી ને ધુતવાને આવે ત્યારે, હાથ બતાવા સૌ જાશે;
ક્યારે આના કર્મનું પાનું રે ફરશે, અને ક્યારે પુત્રજ થાશે રે. દુનિયાં૦ ૪
કીમિયાગર કોઈ આવી મળે ત્યારે, ધનને વાસ્તે ધાશે;
ભોજો ભગત કહે ભ્રમણામાં ભમતાં, ગાંડની મૂડિ ગમાશે રે. દુનિયાં૦ ૫

રામકૃષ્ણ ભક્ત

કૃષ્ણલીલાનાં પદ

પદ ૧ લું–રાગ બિલાવલ

પહેરાને પિતામ્બર લાલ, પલવટડી તમે વાલોજી;
જુવતિ જનને મોહારે લાલ, લડસડતી ગતે ચાલોજી. ૧
અમલ કમલ દલ લોચન લાલ, ભવમોચન ભવ ભાવોજી;
કંઠડે કોકીલ લાજેરે લાલ, ઝીણે સાદે બોલાવોજી. ૨
દીઠડે દુઃખડાં નાસેરે લાલ, મીઠડાંરે લીજે મુખનાંજી;
રામકૃષ્ણ (કૃપા) રસ પીતાંરે લાલ, લેખા શાં રહે સુખનાંજી. ૩

પદ ૨ જું

સુંદર કાંઈ ન દેખુંરે લાલ, તમ સરખું શામળિયાજી;
અમસુ સુકૃત સાધ્યુંરે લાલ, મહી વેચંતાં મળિયાજી. ૧
સુર નરને નહિ સુણોરે લાલ, જોગીને નહિ જોતાજી;
ઘેર અમારે આવોરે લાલ, લાજે નહિ ગઉ દોતાજી. ૨
વૃંદાવનમાં વસતાંરે લાલ, સગપણ થયુ છે સાચુંજી;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ રસિયારે લાલ, નામે તમારે નાચુંજી. ૩

પદ ૩ જું

નામ તમારું સુણતાંરે લાલ, તાન જ આવે તનમાંજી;
રૂપ તમારું રુડુંરે લાલ, વારું વસિયુ મનમાંજી. ૧
લોક કહે છે ઘેલીરે લાલ, વનમા દોડું અકેલીજી;
મોહન મુખડું જોતાંરે લાલ, આનંદની થાય હેલીજી. ૨
કણકણતી ને કાલીરે લાલ, વહાલાને છુ વહાલીજી;
રામકૃષ્ણ રસ ભીનીરે લાલ, બલિયે બાથે ઘાલીજી. ૩

પદ ૪ થું

ટેવ પડી છે તમનેરે લાલ, ભામનીઓ બહુ ભાવેજી;
બાહે ગ્રહી બોલાવોરે લાલ, અમને અચરજ આવેજી. ૧
રસિયા ને રંગીલારે લાલ, વહાલ ભર્યા નેણ વારુજી;
મુખ દેખી મલકાઉંરે લાલ, લાજ કરો શા સારુજી. ૨

રંગભર રમશું તમશું રે લાલ, નેહ ધરીને નમશુંજી;
રામકૃષ્ણ રસમાતારે લાલ, આળ કરો તે ખમશુંજી. ૪

પદ ૫ મું—રાગ રામગ્રી

નિરખતાં નાથને મારી, આંખ થઈ છે ટાઢીરે;
નિત નિત નવલા સુખ મુજને, દામોદર દે છે દાડીરે. નિરખતાં. ૧
છેલ છબીલા કહાનજીનું મુખ, જોતાં તૃપ્ત ન થઇએરે;
ભાવે પૂરણ ભાળી એના, ભામલડાં તો લઇયેરે. નિરખતાં. ૨
જસોદાનો સુત જીવણજી, સહુ સહીયરને સુખદાઇરે;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ પામિયાં, કાંઈ પૂરણ પુન્યે બાઇરે. નિરખતાં. ૩

પદ ૬ ઠું

સ્નેહે બાંધી સુંદરી, સુંદર વર જોવા જાયરે;
મોહનજીને મરકલડે, કંઇ ઉલટ અંગ ન માયરે. સ્નેહે. ૧
કોની અચલે ચુંદડી ને, કોની લલકે ફૂલીરે;
મુખડું જોતાં માવનું હું તો, મચકો ગઈ છું ભૂલીરે. સ્નેહે. ૨
એક વધાવે ફુલડે, એક ફરી ફરી આશિષ બોલેરે;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ પેખતાં, કાંઈ દેવાંગના શી ડોલેરે. સ્નેહે. ૩

પદ ૭ મું

મહારા કહાનજી તમને કામલડી, તે કેવી સારી દીપેરે;
મોર પીછ ને સુંજ્જા ગેડીએ, માનુનીનાં મન હિસેરે. મહારા. ૧
પર્મ પનોતા પાતળીઆ તમો, જે પહેરો તે ગોઠેરે;
ચાલ તણી ચતુરાઈ જોતાં, લક્ષ્મી ચરણે લોટેરે. મહારા. ૨
અણીયાળીશી આંખડલી તે, જોગ ભોગનું જામણુરે;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ રસ ભર્યા, કાંઈ કીકીમાંહે કામણુરે. મહારા. ૩

પદ ૮ મું

વહાલા વિઠ્ઠલજી રે હો, દુર્લભ દીઠલાજીરે હો.—ટેક.
તમ માટે ટીલડી કરુંરે, પહેરું પટોળી હો;
નેન સમારું નિરમળાં, નીત નવલ રંગ ચોળી હો. વહાલા. ૧
અબળાને ઉજમ ઘણોરે, તમશું રમવા હો;
કાને સુણતાં વાંસલડી ઘેરે, ન રહી જમવા હો. વહાલા. ૨
એવાં લાડ લડાવીએ, કાંઈ અમને વહાલા હો;
રામકૃષ્ણ રસ ઘેલડા, હું ચર્ણે રહી બાલા હો. વહાલા. ૪

પદ ૯ મું

મુજને તુજવીણ ન ગમે હો, વેરી વિરહ દમે છે હો.—ટેક. ૧
તુજ માટે મચકો કરીને, આવું તીરે હો;
અણદીઠે મન અણુમણું, તો સુખ ન શરીરે હો. મુજને. ૨
મનડું હર્યું માહેરું તે, કહીએ કેવું હો;
નરનારી છે અતિ ઘણાં, કો ન મળે એહવું હો. મુજને. ૩
પહેરું ઓઢું પાતળી તે, કાંઈ એક સારું હો;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ નથી અળગા, તન મન સોંપ્યાં વારુ હો. મુજને. ૪

પદ ૧૦ મું

નંદના છૈઆ છોગી હો, લક્ષણે લૈઆ છોગી હો.—ટેક. ૧
ઘણા દિવસ તમો અમથા, કાંઈ કાંઈ ટળતા ચાલો હો;
હવડાં સહુ સહીઅર મળીને, હલકે હાલો હો. નંદના. ૨
મહિ વેચંતાં આવજી તમે, પકડી પાડી હો;
બાથ લઈ ખેંચી મુજને, ઢાળી પાડી હો. નંદના. ૩
એ રસ લીલા લાડથી, કહો કયાં રમાશે હો;
રામકૃષ્ણ જન રસ ભર્યાં, જુગ જુગ જશ ગાશે હો. નંદના. ૪

પદ ૧૧ મું

પ્રેમ પુષ્ટ કર્યો છો હો, વહાલા મન વર્યો છો હો.—ટેક. ૧
ગોકુળમાં રાખી રહ્યા, અમો અતિ અન્યાઈ હો;
પાડ માનો અમતણો, તમો કુંવર કનાઈ હો. પ્રેમ. ૨
પ્રેમે ગોરસ મારા ઘર તણાં, ખોળીને પિધાં હો;
જે દિન ગોરસ નવ લુટ્યાં, ત્યારે હૈડાં દાઝ્યાં હો. પ્રેમ. ૩
ઝઘડો કરતાં ઝટકે, ઊરમાળા તુટી હો;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ રાખીએ, છીએ બાંધી મુઠી હો. પ્રેમ ૪

પદ ૧૨ મું

ગોપી ઘેલી દીસે હો, મુજપર દંત પીસે હો.—ટેક. ૧
તે નર હું હો નહિ, તું જ હાથે આવુ હો;
ખ્યાત ઘણી છે તુજને, તે સૌ સમાવુ હો. ગોપી. ૨
તુંએ છે ધુતારડી, હું એ પણ નથી ઓછો હો;
ઘણુ દોલયે જાણજે, મુજને જડવો છોછો હો. ગોપી. ૩

તે દિન દાણ માગતા, આવી અમશું બાથે હો;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ રૂડું થયું, હું તો નાગર સાથે હો. ગોપી. ૪

પદ ૧૩ મું–રાગ સારંગ-દેશી

આવ હરિ વહાલા આવરે, આવ હરિ વહાલા;
મનની ગમતી વાત કીજીએ, છબીલારે છોગાલા. આવ. ૧
તુજ મળતાં મન મહારૂં, હીસે આનંદ પામેરે;
રજની આખી રંગભેર રમીએ, તો રસ બહુ જામેરે. આવ. ૨
એ સુખ કાંઈ કહ્યું ન જાયે, કહાનડ કાલારે;
રામકૃષ્ણ પ્રભુ અનુભવ કીજે, અતિ છો વહાલારે. આવ. ૩

પદ ૧૪ મું–રાગ ગરબી

નંદજીનો કુંવર કોડામણો, સાહેલીરે; ગોવરધન મન ભાવનો સાહેલીરે.
ગોકુળિયું રળીઆમણું, સાહેલીરે; જમુના તટ સોહામણું, સાહેલીરે.
વ્રજ સુંદરીના સંગમાં, સાહેલીરે; રાસ રમે વહાલો રંગમાં, સાહેલીરે.
પ્રેમ તે સીંધુ સુખપુંજમાં, સાહેલીરે; વૃંદા તે વનના કુંજમાં, સાહેલીરે;
રાસ રમે સાહેલડી, સાહેલીરે; થઈ વહાલાને કંઠે બેલડી, સાહેલીરે.
સુંદરીને રંગની રેલડી, સાહેલીરે; મુરલીને નાદે થઈ ઘેલડી, સાહેલીરે.
રમતાં રમતાં રાતલડી, સાહેલીરે; કહી નવ જાએ વાતલડી, સાહેલીરે.
પહોંચ્યાં તે બેઉ સુખ સેજમાં, સાહેલીરે; શ્યામ શામાજી બહુ હેજમાં, સાહેલીરે.
નીરખી સખી વૃંદમાં, સાહેલીરે; રામકૃષ્ણ પ્રભુ નાચે આનંદમાં, સાહેલીરે.

પદ ૧૫ મું

પહેલે તે મોહન મીઠડો, સાહેલીરે; અહિયાં ઉભો મેં દીઠડો, સાહેલીરે.
તે છબી મન ગોઠી ગઈ, સાહેલીરે; શિર બેડું ને ઉભી રહી, સાહેલીરે.
ગોઠ કરે કાસુ ઘણી, સાહેલીરે; દૃષ્ટિ તે ફેરવે મુજ ભણી, સાહેલીરે.
કુંવર હશે એ કેહનો, સાહેલીરે; મારે છે માર એ મોહનો, સાહેલીરે.
સાચા તે બાપનો બેટડો, સાહેલીરે; મોલીડું તે ભારે મરોડતો, સાહેલીરે.
ઉભા રહ્યાની શી ટોણ છે, સાહેલીરે; એવું તે સુંદર કોણ છે, સાહેલીરે.
કોણ તે દેશનો કહાનો, સાહેલીરે; ન હોય તે આપણા લાગનો, સાહેલીરે.
ઝાઝી વાર ત્યાં ઉભી રહી, સાહેલીરે; મન પાખી મંદિરિયે ગઈ, સાહેલીરે.
રામકૃષ્ણ પ્રભુ મન હર્યું, સાહેલીરે; તે દિનથી કાંઈ કામણ કર્યું, સાહેલીરે.

પદ ૧૬ મું

ધુતારા ધરણીધર તારી વાંસળીરે લોલ,
વાંસળીએ કર્યું ઘેલું કીધું ગામ જો—ધુતારા.—ટેક ૧

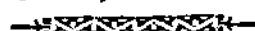
સખી નહાતાં ધોતાં દહોતાં વલોવતાં નીસર્યાંરે લોલ;
ઢળતાં પડતાં રડતાં મૂક્યાં બાળ જો. ધુતારા. ૨
સખી સાસુ સસરો જેઠ જેઠાણી નવ લજ્યાંરે લોલ;
કંથજીને ન્હડતી મુકી ´રીસ જો. ધુતારા. ૩
સખી મધ્યાહ્ને મોહનજી બેઠા કદમ ચડીરે લોલ;
ગોપીજનનાં હરિયાં` છે કંઈ ચીર જો. ધુતારા. ૪
સખી અવળાં વસ્ત્ર ને અવળાં આભ્રણ પહેરીયાંરે લોલ;
કાન તણાં લઈ કેડે ઘાલ્યાં કોટે જો. ધુતારા. ૫
સખી રામકૃષ્ણ પ્રભુ ભલે પધાર્યાં શેરીએરે લોલ;
ગોપીજનની પૂરી છે કંઈ આશ જો. ધુતારા. ૬

પદ ૧૭ મું

હસવા સરિખી હરિસું મારે ગોઠડીરે લોલ;
હસવા સરખું બ્રિજમંડલ શુભ ધામ જો. હસવા.–ટેક ૧
સખી નાહતાં ને ગાતાંરે ગુણ ગોવિંદનારે લોલ;
વસવા સરખું વૃંદાવન શુભ ગામજો. હસવા. ૨
તીરથ મારે કીરત કેશવરામનું રે લોલ;
પીવું મારે પ્રેમતણું રસપાનજો. હસવા. ૩
નાત હમારી નિરમળ નંદકુંવર શું રે લોલ;
ભાત હમારી ભુધરજી શું ભળતી જો. હસવા. ૪
રામકૃષ્ણ પ્રભુ ભલે પધાર્યા શેરીયેરે લોલ;
ગોપી સઘળી ગુણ તમારા ગાયજો. હસવા. ૫

પદ ૧૮ મું

નહીં જાઉં તે જમના પાણીરે મા, હુંને, ખીજવે તે સૈયર સમાણીરે મા.
મુને કુંવારી કુંવારી સહુ કહેછેરે મા, મારી સૈયરો તે મેણું દેછેરે મા.
જળ જમનાજીને ઘાટેરે મા, હુંને કાહનજી કાંદવડે છાંટેરે મા.
વ્હાલો કરે નેણુાના ચાળારે મા, મેં તો કહાનવર સાંભળ્યા કુંવારારે મા.
હુંને કહાન વરને પરણાવોરે મા, મારી વ્રજમાં તે વાત વખણાવોરે મા.
મળે સરખા તે સરખી જોડરે મા, તુંને પોંખતાં તે પહોંચશે કોડરે મા.
હેવા રામકૃષ્ણ વર રુડારે મા, હુંને અખંડ પહેરાવો ચુડારે મા.
હેવા રામકૃષ્ણ વર રંગીરે મા, મારા જનમ જનમના સંગીરે મા.

રાજે

કૃષ્ણ પ્રત્યે ગોપીના પ્રેમ વિષે

પદ ૧ લું

હરિ મેં હાવે ક્યમ રહેવાયે, હુંપણ આ તે ક્યમ સહેવાયે;
એ તો અંધ થઇને તાંણે, પ્રેમની વાતો પશુ શું જાણે. ૧
આની અમર્થા ખુંદી મારે, સાચો શબ્દ કોઈ ન ધારે;
મોહન વાત તું સાંભળા મારી, હું તો બેઠી સહુથી હારી. ૨
દુરિજન દે છે મુને મેહણાં, મારાં તમશું લાગાં નેણાં;
વહાલા વેરી વાંકુ બોલે, તે તો પડશે તેને ખોલે. ૩
હાવે જે બોલે તે સહીએ, મનની વાતો કોને કહીએ;
સઉકો બોલે છે આડું આડું, વાંક હું કોનો કહાડું. ૪
એ તો શિખામણ છે જાણો, મનમાં દુભણ કાંઈ ન આણો; *
રસીઆ રાજેના વાલા, ભગતતારણ છો નંદલાલા. ૫

પદ ૨ જું

ત તો ઘેલું કીધું ગામ, કાને હાથ ન લાગે કામ;
જેને મળીઆ તું મોરાર, તેને મૂકાવ્યાં ધર બાર. ૧
હાવો કોનો કાઢું વાંક, ત્રીકમ તમથી આડો આંક;
રસીઆ રંગ રમાડ્યા એમ, વળતાં તે વિસાર્યાં કેમ. ૨
જે કો જળ ભરવાને જાએ, તે તો વાટે ખોટી થાએ;
કોનું ચોરી લીધું ચંત, એવો કામણગારો કંથ. ૩
વિઠ્ઠલ વહાલાં તારાં વેણ, મ્હારાં તમશું લાગ્યાં નેણ;
મારે તમશું લાગ્યો નેહ, તમને સોંપી સુંદર દેહ. ૪
ઘરના છો ધૂતારા કાહાન, મનમાં મુકાવો છો માન;
રસીઆ છો રાજેના નાથ, સર્વે સોંપ્યું તમારે હાથ. ૫

પદ ૩ જું

વહાલા વારે તે વાત ન થાય, તમે જાણો છો જાદવરાય;
કુડું કાંઈ લીએ સંસાર, અમો અબલાનો અવતાર. ૧

ઉભાં રહીએ ઘાલે દિસ, વળતા વેરી કાઢે વેશ;
ત્રીકમ તમારું કંઈ ન જાય, વળતી અમને દુભણ થાય. ૨
વહાલા ચઢ્યાં ન ઉતરે આળ, જુગમાં રહેવું મહા જંજાળ;
મોહન મળવું તે એકાંત, એવી મનની વિચારો ભ્રાંત. ૩
માહારે સાસુડીનું સાલ, જોતાં જેઠાણી દે ગાળ;
જમ કાંઈ મીન રહે જળમાંહિ, પાણી પીવું તે કહો કાંહિ. ૪
વહાલા વાત સાંભળો એક, વિઠ્ઠલ વારું કાંઈ વિવેક;
દુરીજન દેખે ઠામો ઠામ, શાને મેલાવો છો મામ. ૫
મારે અંતર ઉપને દુઃખ, તમો માનો શાનું સુખ;
રસીઆ છો રાજેના નાથ, તાહારા નેનમાં છે કાંઈ ઘાત. ૬

પદ ૪ થું

મારા મન ગમતા મહારાજ, મારે ઘેર આવોને;
હું તો તલસું તમારે કાજ, હસીને બોલાવોને.—ટેક.
વિલંબ ન કરીએ વિઠ્ઠલારે, આવોને અમ ઘેર આજ;
પેર પેરનાં પકવાન બનાવું, ત્રિકમ તમારે કાજ. મારા. ૧
મનમાં હતું તે માવજીરે, મુખડે કેમ કહેવાય;
આવી શકો તો આવજો, મારું જોતાં જોબન જાય. મારા. ૨
આ જોને આંગણિયે ઉભો, રંગીલો રણછોડ;
રાજેના સ્વામી પ્રભુ અંતરજામી, પૂરો મારાં મનનાં કોડ. મારા. ૩

પદ ૫ મું

કુણ બોલે તમારી સાથ, જાદવજી જાણ્યારે;
આ તો નોહે મોટાની રીત, પરઘેર માણ્યારે.—ટેક.
વાટ જોતાં રજની વીતી, આવ્યા ઉગમતે સૂર;
કામણગારા કાનજીરે, વાલે અમને વિસાર્યાં દૂર. જીવણ. ૧
પરનારીની પ્રીતડી તમે, કરી આવો ઠામો ઠામ;
અહીંઆ આવીને શું કરો, જેનો ઘેર ઘેર હોય વિશ્રામ. જીવણ. ૨
કોને તે મંદિર તમે કાનજી, કરી આવ્યા લીલા લેર;
રાજેના સ્વામી પ્રભુ અંતરજામી, કોણ જાણે તમારી પેર. જીવણ. ૩

પદ ૬ ઠું

જેનો પીયુડો તે પરઘેર જાય, સખી હવે શું કરીએરે;
એકલડાં નવ રહેવાય, ઝુરી ઝુરી મરીએરે. સખી. ૧

રૂપ જોવતાં રસીઓ વાલો, પરાણે કરે છે પ્રીત;
વણુ તેઓ પરમંદિર જાઓ, એહેવી છે એની રીત. સખી. ૨
સમજાવ્યો સમજે નહિરે, કહો હવે કરીએ કેમ;
શેરડીએ સામો મળે, સારે ઢાળે નીચાં નેણ.. સખી. ૩
છળભેદ છાનો રમેરે વાલો, વાતોમાં મને વાય;
રાજેનાસ્વામીપ્રભુ અંતરજામી, એતો અરથ પઓ ઓળખાય. સખી. ૪

પદ ૭ મું-રાગ ગરબી

કાગળ મોકલુંરે, વહાલા વાંચો હેત કરી;
એકવાર આવજોરે, નીરખું મુખડાં મૂઠ ભરી. ૧
વિનતા વ્રેહે તણીરે, લખતાં લોચન ચાલે નીર;
અબળા અવતર્યાંરે, વાલા કહો કેમ ધરીએ ધીર. ૨
બાળે વેશમાંરે, લાગી પરણ્યા પહેલી પ્રીત;
વર વિઠ્ઠલ વર્યાંરે, અવર વરવાની શી રીત. ૩
ત્રિકમ તમ વિનારે, સુકાં સહુ વાડીનાં વંન;
લીલાં કેમ રહેરે, વહાલા પલ્લવ છો આ વંન. ૪
સહુ અળખામણુંરે, મુજને કુટુંબતણો પરિવાર;
વહાલાં વીખે ભર્યાંરે, વેરી બાળે સહુ સંસાર. ૫
અન્ન પાણી તજ્યાંરે, હવે પડશે પાપી પ્રાણ;
સુનું તમ વિનારે, વહાલા લાગે છે બ્રહ્માંડ. ૬
જાહાં હરિ રંગે રમ્યારે, તે મને જાગી ખાવા ધાય;
તે સુખ સાંભરેરે, તમ તમ હઈડે હોળી થાય. ૭
રહેવાતું નથીરે, વહાલા કહું છું મૂકી લાજ;
મળજો દયા કરીરે, રસિયા રાજેના મહારાજ. ૮

પદ ૮ મું

ઉગો શરદ પુનમનો ચંદ, મહારે ઉપનોરે આનંદ;
ગોરી ગરબે રમવા આવે, રમશે ગોપી ગોવાળ માંહિ. ૧
રમવા ભૂધર સાથે ભાવ, આપણે આવ્યો છે આ દાવ;
મળીએ સરવે સરખી નાર, સજીએ શોભીતા શણગાર. ૨
ઠમઠમ વીછીવાંનો ઠમકાર, ઝમઝમ ઝાંઝરનો ઝમકાર;
ઓઢો આપે એવાં ચીર, આપણે જાવું જમનાં તીર. ૩

ચોળી ચંપક વરણી પેહેર, આપણે કરવી લીલા લેહેર;
જ્યમ કાંઈ વશીયેર માંડે ફેંણુ, એવી ગુંથાવોની વેણુ. ૪
લેહેકે હૈડા ઉપર હાર, નૈણે નીરખોને મોરાર;
રસિયા છો રાજેના નાથ, અમને રંગે રમાડો રાત. ૫

પદ ૯ મું

આજની ઘડીરે રળિયામણી.
હાંરે મ્હારા વ્હાલાજી આવ્યાની વધામણી જીરે; આજની.-ટેક.
હરિ સોહાસેણુ પૂરોની સાથીયા,
હાંરે ઘેર મલપતા આવે તે હરિ હાથીયા જીરે; આજની. ૧
હાંરે સખી આલેરા વાસ અણાવીએ,
હાંરે મારા વ્હાલાજીને મંડપ રચાવીએ જીરે; આજની. ૨
હાંરે સોહાસેણુ ચાર તેડાવીએ,
હાંરે મ્હારા વાલાજીને મોતીડે વધાવીએ જીરે; આજની. ૩
હાંરે સોહાસેણુ મળશે જે ઘડી,
હાંરે મ્હારા પ્રભુજી પધારે તે ઘડી જીરે; આજની. ૪
હાંરે મલ્યા દાસ રાજના સ્વામી ફાંકડા,
હાંરે હું તો મોહી રહી મુછના આંકડા જીરે; આજની. ૫

પદ ૧૦ મું

આવોની લાલ વરણાગીયા.
હરિ ઘેર આવોની શ્યામ સવાદીયા જીરે; આવોની.-ટેક.
હરિ કહાના આવો તો શીખવું ચાતુરી,
હાંરે આપણુ રમીએ તે રંગભર રાતડી જીરે; આવોની. ૧
હરિ ચાલો જઇએ જમનાજીના ઘાટમાં,
હાંરે પેલા દુરિજન લોક દેખે વાટમાં જીરે; આવોની. ૨
હરિ રુડા દાસ રાજેના સ્વામી વાંકડા,
હાંરે હું તો મોહી રહી મુછના આંકડા જીરે; આવોની. ૩

પદ ૧૧ મું

આજને આવ્યારે હરિ દાવમાં.
હાંરે ભોળા ભાવમાંરે, ભોળાભાવમાં, તે ભૂધરને ભેટીએ જીરે; આજને.-ટેક.
દાવ પડે ત્યારે લાજ ધરેરે,
હાંરે ત્યારે સુપડે સરવ સાંભેટીએ જીરે; આજને. ૧

ફુલડાંની સેહેજ વહાલા મેરે સમારી,
હાંરે ત્યારે સાથરે તે શીદને આળોટીએ જીરે; આજને. ૨
માહારારે મનમાં એવું આવે છે,
હાંરે એવા વહાલમાં તે લાલને લપેટીએ જીરે; આજને. ૩
દાસ રાજેના સ્વામી તમેરે મળ્યા છો,
હાંરે ત્યારે દોહીલા તે દિન શીદ ગાળીએ જીરે; આજને. ૪

રાધિકાજી સ્વપ્નામાં પરણ્યાં તે વિષે

પદ ૧૨ મું–રાગ પરજ

ઉગતે બ્હાણે રાધાની માડી જાગી, એના ચિત્તમાં ચટકી લાગીરે;
આ શું રે કીધું.–ટેક.
કુંવરી મારે દુખના દરિયા આજ રેલ્યા, તેં કુળના મારગ મેલ્યારે; આ શું રે.
કુંવરી મારા કયા વેરીએ વેર સાંધ્યાં, તેં મીંઢલ કોનાં બાંધ્યાંરે; આ શું રે.
કુંવરી તારો કેઇ નગરીમાં દાંત વહેર્યો, તેં ચૂડો કેનો પહેર્યોરે; આ શું રે.
કુંવરી તેં તો જીવડો લીધો મારો ઝાલી, વરમાળા કેની ઘાલીરે; આ શું રે.
કુંવરી તેં તો ઉપરણી કેની ઓઢી, તારે કીયા વરની જોડીરે; આ શું રે.
કુંવરી તારો માંડવડો કયાં રોપ્યો, તારા વરને કોણે પોંખ્યોરે. આ શું રે.
કુંવરી ત્યાં તો કયા ગુરુદેવ આવ્યા, ત્યાં કોણે વેદ ભણાવ્યારે; આ શું રે.
કુંવરી તમને કેણે રંગ રમાડ્યાં, ત્યાં કંસાર, કેણે જમાડ્યારે; આ શું રે.
કુંવરી તેં તો કુળમાં લગાડી ખામી, તને મળ્યો રાજેનો સ્વામીરે; આ શું રે.

પદ ૧૩ મું

એટલે ત્યાં તો બોલ્યાં છે રાધા વાત, તું સાંભળ મારી માતરે;
મેં બહુ સારું કીધું.–ટેક.
માતારે મારી દુખના દરિયા નથી રેલ્યા, નથી કુળના મારગ મેલ્યારે; મેં બહુ.
માતા મારી શિશ તમારાં નથી વહેર્યાં, પાનેતર પ્રભુનાં પેર્યાંરે; મેં બહુ.
માતારે નથી વેરીએ વેર સાંધ્યાં, મીંઢળ મોહનનાં બાંધ્યાંરે; મેં બહુ.
માતા મારી મથુરાં નગરીમાં દાંત વહેર્યો, મેં ચૂડો અવિચળ પેર્યોરે; મેં બહુ.
માતા તારો જીવડો લીધો નથી ઝાલી, વરમાળ વિઠ્ઠલની ઘાલીરે; મેં બહુ.
માતા મેં તો હરખે ઉપરણી ઓઢી, મારે અખંડ વરની જોડીરે; મેં બહુ.

માતા મારો માંડવડો મનમાં રોપ્યો, ઉમાયે વરને પોંખ્યોરે; મેં બહુ.
માતા ત્યાં તો તેત્રીશ ક્રોડ દેવ આવ્યા, બ્રહ્માએ વેદ ભણાવ્યારે; મેં બહુ.
માતા મારી કૃષ્ણ-ચરણામૃત મેં પીધાં, ત્યાં શિવે કન્યાદાન દીધાંરે; મેં બહુ.
માતા મારી બ્રહ્માયે રંગ રમાડ્યાં, કંસાર ઉમાએ જમાડ્યાંરે; મેં બહુ.
માતા મેં તો શિવને ચઢાવ્યા ફુલગજરા, વાસુદેવ સરખા સસરારે; મેં બહુ.
માતા મેં તો શિવને ચડાવ્યાં જાસુ, દેવકીજી સરખાં સાસુરે; મેં બહુ.
માતા મેં તો શિવને ચડાવી છે હલદી, સુભદ્રા સરખી નણદીરે; મેં બહુ.
માતા મેં તો શિવને ધરાવેલા હાર, મને મળ્યા કૃષ્ણ ભરથારરે; મેં બહુ.
માતા મારી કુલમાં લગાડી નથી ખામી, મળ્યો રાજેનો સ્વામીરે; મેં બહુ.

પદ ૧૪ મું

એટલે વળતી માતા બોલ્યાં છે વાણી, તું તો સાંભળ પુત્રી શાણીરે; આ શુંરે કીધું.
કુંવરી એ તો કૃષ્ણ કહેવાયો કાળો, તે ક્યાં શોધ્યો ગોવાળોરે; આ શુંરે કીધું.
કુંવરી એ તો કાનુડો કામણગારો, એ ધીંગડમલ્લ ધૂતારોરે; આ શુંરે કીધું.
કુંવરી એમાં ચાંદાસૂરજની સાખ્યો, એને જશોદાજીએ રાખ્યોરે; આ શુંરે કીધું.
કુંવરી એ તો ગાયો ચારીને પેટ ભરતો, પરનારી પાછળ ફરતોરે; આ શુંરે કીધું.
કુંવરી તારો તાત આ વાત જો જાણે, તે કંઠે પ્રાણજ આણેરે; આ શુંરે કીધું.
કુંવરી તેં તો નવ કરવાનાં કામ કીધાં, અમને દુખડાં બહુ દીધાંરે; આ શુંરે કીધું.

પદ ૧૫ મું

માતા મારી કૃષ્ણને એમ નવ કહિયે, એને ચરણે જૈને રહિયેરે; તું સાંભળ માડી.
માતા એ તો ચૌદભુવનનો છે વાસી, એને ચરણે કોટિક કાશીરે; તું સાંભળ માડી.
માતા હવે પરણ્યાં તે ફોક કેમ થાશે, જો સૂરજ પશ્ચિમ જાશેરે; તું સાંભળ માડી.
માતા તારે કરવું હોય તે કરજે, તારે મરવું હોય તો મરજેરે; તું સાંભળ માડી.
માતા હું તો પૂરણપદને પામી, મને મળ્યો રાજેનો સ્વામીરે; તું સાંભળ માડી.

ભૂખણુ ભક્ત

ઇશ્વરને ભજવા વિશે

અષ્ટક ૧ લું–છંદ ભુજંગીની ચાલ

કશી વાતનો ખરખરો મન નાણો, સુખ દુઃખ તે દેહના ધર્મ જાણો;
કરોને તમે કોટી લક્ષ પ્રકાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૧
હરિશ્ચન્દ્ર રાજા મહા પુણ્યવાન, નહીં કોય સંસારમાં એ સમાન;
તેણે નીચ ઘેર વહ્યો નીર ભાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૨
સતી મુખ્ય કહાવે અહલ્યાજી જેહ, જેના નામથી થાય નિષ્પાપ દેહ;
તેણે ઇન્દ્ર સાથે કર્યો વ્યભિચાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૩
જુવો જાનકીજી પડ્યાં દુષ્ટ હાથ, જેના સ્વામિ છે કોટિ બ્રહ્માંડ નાથ;
આપોઆપ લક્ષ્મીતણો અવતાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૪
વળી પાંડવોની કહું એક વાત, જેના સારથિ નિત્ય વૈકુંઠનાથ;
હાર્યા રાજ રિદ્ધિ તથા નીજ નાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૫
મહા પુણ્યકારી જેને સિદ્ધ નાથ, ચાલી નીસર્યો નારી લઈ વન સાથ;
બહુ કષ્ટ વેઠ્યું તેણે વર્ષ બાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૬
શા માટે તમે ભાર માથે ધરો છો, વળી હું કરું, હું કરું એ કહો છો;
કરોને તમે ચિત્ત સાથે કરાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૭
કરી વિનતિ સર્વને હું કહું સત્ય વાત, રચ્યા ભૂખણે તે સુણો શ્લોક સાત;
ઘણું સાંભળ્યા જોગ સાધૂ વિચાર, લખી વાત મિથ્યા ન થાયે લગાર. ૮

અષ્ટક—નવપદી ૨ જું

પિતા માત સંતાન ને મિત્ર ભ્રાત, એ તો સર્વ છે આળપંપાળ વાત;
એમાં અંતકાળે નાવે કોય કામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૧
ઘડીમાં ઘટી જાય આયુષ્ય અલ્પ, ભમંતાં ભમંતાં થયા કોટિ કલ્પ;
માથે મર્ણ કેરી મહા એક ભામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૨
ઘણીવાર સંસાર માંહી ફર્યા છો, પશુ પક્ષી યોની વિષે અવતર્યા છો;
હવે આ સમો છે તર્યાનો જ ઠામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૩

કરો છો બીજી અલ્પ વસ્તુનું યત્ન, તજો છો હરિ નામ જેવું જ રત્ન;
નથી બેસતું મૂલ્ય એક બદામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૪
જરાયે ઘણો દેહ તો જીર્ણ થાશે, શરીરે થકી સર્વ સામર્થ્ય જાશે;
થશે રોગ પીડા જશે સર્વ હામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૫
જેને સેવતાં કોટી કલ્યાણ થાય, બહુ જન્મનું પાપ તો સદ્ય જાય;
વળી પામિયે જે થકી સિદ્ધ ધામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૬
જવું એકલાં ત્યાં નહીં કોય સાહ્ય, વળી જીવને દુઃખ અત્યંત થાય;
તેણીવાર રક્ષા કરો મેઘશ્યામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૭
જે કો જાનકીનાથના હોય દાસ,' ન પામે કદી તે ફરી ગર્ભ વાસ;
કરે લોક આ સર્વ તેને પ્રણામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૮
રચ્યા ભૂખણે તે સુણો શ્લોક આઠ, હેતે સાંભળે ને કરે નિત્ય પાઠ;
થશે તેયકી દુઃખકેરો વિરામ, તે માટે ભજો સર્વથા રામ નામ. ૯

અષ્ટક—અગિયારપદી—૩ જું

ઘણા પુન્યના ભાવથી દેહ પામ્યાં, હસંતા રમંતાં સુખે દીન વામ્યાં;
ગયા નાથનું નામ તો સદ્ય ચૂકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૧
ભણ્યા શાસ્ત્ર સિદ્ધાંતની સર્વ વાત, નથી ઓળખ્યા શ્રી તમે પ્રાણનાથ;
વિવેકી થઈ કાં કરો બુદ્ધિ ટુકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૨
પરસ્ત્રી પરદ્રવ્યનો ત્યાગ આણી, હદેમાં ધરોને તમો ચક્રપાણી;
એ તો દુષ્ટ માયાતણી સર્વ ભૂકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૩
મદે અંધ દૃષ્ટિ થયાથી ન દીઠું, કુસંસારનું સુખ લાગે છે મીઠું;
જરા આવશે આ થશે દેહ સૂકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૪
ઘણા જત્નથી દેહને સુખ દીધુ, ઘણા ભેદથી સર્વનું દ્રવ્ય લીધુ;
જવું એકલાં સર્વ સંપત્તિ મૂકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૫
ઘણા રમ્ય વૈભોગથી દેહ પોખ્યો, કરી તીર્થ જાત્રા કદાપી ન સોખ્યો;
મળી મિત્ર ટોળે દેશે સર્વ ફુંકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૬
જદા આવિને જીવને મૃત્યુ ઘેરી, તદા સર્વ સંબંધી ત્યાં જોઈ રેશે;
ન રક્ષા કરે વૈદ્ય કે ક્વાથ ભૂકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૭
કફે વ્યાધિએ કંઠનો રોધ થાશે, હદેમાં થકી જ્ઞાન તો સર્વ જાશે;
તદા જીવ જુદા થશે સદ્ય ફૂંકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૮
નથી જાણતા ધર્મની રીત ઠીક, નથી રાખતા મરણની મંન બીક;
ગુમાને ભર્યા ચાલ ચાલો છો ઝૂકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૯

જમકિંકરા મારશે દુષ્ટ મારે, તદા નાથ પાખે નહીં કોય તારે;
જુવો મૃત્યુ માથે રહે નીત ઝૂકી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૧૦
સદા રૈકવજ્ઞાતિ મહા રંક કહાવે, કથા રામની તો જેને મન ભાવે;
રચી ભૂખણે તે સુણો જ્ઞાન કૂંચી, ભજો રામને કામને દૂર મૂકી. ૧૧

અષ્ટક–નવપદી–૪ થું

તમે અવતર્યા લક્ષચોરાશિવાર, નથી પામિયા તોય સંસાર પાર;
માટે આ સમે જાપમાળા ધરીને, ભજો ભક્ત ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૧
ઉદરમાં અધો મસ્તકે જ્યાં રવાતા, ઘણા વ્યાકુળ તો તમે ત્યાં થયાતા;
હવે તે સમો કાં ગયો વિસરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૨
સંચ્યું દ્રવ્ય તો દ્રવ્યને ઠામ રહેશે, સગા મિત્ર સંસારની રીત કહેશે;
જોતામાં જશે પ્રાણ તો નિસરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૩
એ તો દેહ સંબંધી જાણો અનિત્ય, પ્રભુનાથનું નામ તો એક સત્ય;
નાવે જેથકી ગર્ભવાસે ફરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૪
અભિમાન આડે નથી કાંઈ જોતા, કદાપિ નથી કૃષ્ણનું નામ લેતા;
અરે મૂઢ લોકો જવું છે મરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૫
કહ્યું માનજો સર્વથા એક મારું, નથી કોઈ સંસારમાંહી તમારું;
માટે સંગ માયાતણો પરહરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૬
કળિકાળમાં જન્મ મિથ્યા વગોયો, મહારત્નને કાચને મૂલ ખોયો;
ધરો ધ્યાન ગોવિંદનું આદરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૭
જેણે ગોપિકા નાથનું નામ લીધું, તેણે જન્મ પામ્યાતણું સાર્થ કીધું;
ગયા તે તો સંસાર સેજે તરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૮
એ તો વિષ્ણુ ભક્તિતણો છે પ્રબોધ, સુણીને રખે આણતા મન ક્રોધ;
કહ્યું ભૂખણે શ્લોક આઠે કરીને, ભજો ભક્તિ ભાવે સદા શ્રીહરિને. ૯

અષ્ટક–બારપદી–૫ મું

રમ્યા રંગ તે ગોપિકા સંગ રાસ, ઘણે પ્રીતિભાવે કરીને વિલાસ;
કહાવે તથાપિ સદા બ્રહ્મચારી, ભજો દુઃખ હારી સદા શ્રીમુરારી. ૧
આવી ગોકુળે કામ અત્યંત કીધું, પિતા માતને સુખ સંપૂર્ણ દીધું;
એ તો નંદનો નંદ આનંદકારી, ભજો દુઃખ હારી સદા શ્રીમુરારી. ૨
ઘણા દુષ્ટ મારી હર્યો ભૂમિ ભાર, કૃપાએ કરી ભક્ત તાર્યા અપાર;
જેણે નંદની ધેનુ નવલક્ષ ચારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૩

સુદમાતણી સાર અત્યંત કીધી, મુઠી તાંદુળામાં નવનિધ દીધી;
કૃપાનાથ સાધુતણા હિતકારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૪
જમ-કિંકરે દુઃખ અત્યંત દીધું, ત્યારે નારાયણ પુત્રનું નામ લીધું
એવામાં અજામેળ લીધો ઉગારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૫
સ્તુતિ સાંભળી ભક્તની ભીડ જાણી, આવ્યા સદ્ય વૈકુંઠથી ચક્રપાણી;
મૂકાવ્યો ગજ ગ્રાહ નાંખ્યો વિદારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૬
અરે બુદ્ધિહીણા ન જાણો હરિને, તેણે આવશો ગર્ભ વાસે ફરીને;
જુવોને તમે જ્ઞાન દષ્ટે વિચારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૭
હરિભક્તિ પાખે વૃથા જન્મ જાશે, પછી અંતકાળે ઘણું કષ્ટ થાશે;
તે માટે તમે વાત બીજી વિસારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૮
વિષય વિષરૂપી તેને શું વખાણો, આ સંસાર તે સ્વપ્નને તુલ્ય જાણો;
વિવેક કરી મોહ માયા નિવારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૯
ચતુર્ભૂજ શ્રીનાથ છે સત્ય શર્ણું, મહાલક્ષ્મી સેવે જેનાં નિત્ય ચર્ણું;
એ તો શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૧૦
તેણે શું થયું જે ઘણું એક ડાહ્યા, તેણે શું થયું દ્રવ્ય ઝાઝું કમાયા;
તેણે શું થયું જે રમ્યા રંગ નારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૧૧
પ્રભુનાથ પોતે દિસે છે દયાળ, કરે નિત્ય ભક્તોતણી પ્રતિપાળ;
તેને જે ભજો તો ગતિ થાય સારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૧૨
સદા ગામ વેલાલ મધ્યે નિવાસ, પ્રભુજીતણો નિત્ય દાસાનુદાસ;
રચી ભૂખણે તે સુણો મોક્ષબારી, ભજો દુઃખહારી સદા શ્રીમુરારી. ૧૩

શાંતિદાસ

આ કવિનાં પદ સ્ત્રીઓમાં બહુ ગવાય છે

કાનુડાની બાળલીલા વિષે

પદ ૧ લું

કોઇયે દીઠડો કાન કોડામણોરે, સખી જોને, દીઠડો કાન કોડામણો.—ટેક.
છેલ છબીલો ને છોગાવાળો, રુડો ને ખુબ રળિયામણોરે; કોઇયે.
મહિ છળવાની વાલો બુદ્ધિ નિપાવે, શામળિયો સોહામણોરે; કોઇયે.
શાંતિદાસનો પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, પોતે થઈ ગયો વામણોરે; કોઇયે.

પદ ૨ જું

જુઠડાને ક્યાં ઝાલું, જુવોને સખિ, જુઠડાને ક્યાં ઝાલું—ટેક.
વચન મોહનનાં લાગે છે મીઠડાં, કેવું બોલે છે કાલું કાલું; જુવો.
એકવાર વાલોજી ઓરા આવે તો, ઘેરીને ઘરમાં ઘાલું; જુવો.
શાંતિદાસના પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, એથકી બીતી હું ચાલું; જુવો.

પદ ૩ જું

કોઈ કન્યા નહિ આપે, કુંવરને, કોઈ કન્યા નહિ આપે.—ટેક.
સારાં ન લક્ષણ કુંવરજીકેરાં, નિત ઉઠીને સંતાપે; કુંવરને.
રુડો તે વર શોધીને કાઢ્યો, રાધિકાજીને બાપે; કુંવરને.
શાંતિદાસનો પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, કુંવારો રહેશે એને પાપે; કુંવરને.

પદ ૪ થું

કાનુડો કાળજાની કોર છે, બેની મારે, કાનુડો કાળજાની કોર છે.—ટેક.
અટપટી પાઘ ને કેસરિયો વાઘો, માથે કળાયલ મોર છે; બેની.
વૃંદાવનમાં વાલે વાંસળી વજાડી, મોરલીનો સ્વર જોર છે; બેની.
શાંતિદાસના પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, ગોપી સંગ પાધરો દોર છે; બેની.

પદ ૫ મું

કાનુડે કામણ કીધલાં, ઓ બની બેન્ની, કાનુડે કામણ કીધલાં.—ટેક.
કામિનિયોનાં કાળજાં કોરવા, બાણુ જ મારી સીધલાં; ઓ બેની.
લવિંગ સોપારી ને પાનનાં બીડલાં, અમને કાંઈ એક દીધલાં; ઓ બેની.

શુંય કર્યું ને વાલો શું વળિ કરશે, એવું જાણીને બહુ બીધલાં; ઓ બેની.
શાંતિદાસનો પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, આંખે અમીરસ પીધલાં; ઓ બેની.

પદ ૬ ઠું

જાને ગોવાલણી જૂઠી, અહીંથકી, જાને ગોવાલણી જૂઠી.—ટેક.
મહિ વેચવાને તું કાલે આવીતી, આંગળિયે પેરીને અંગુઠી; અહીં.
જુઠા બોલ તું શાને બોલે છે, મહિની મટુકિ ક્યારે ફૂટી; અહીં.
હસતાં આળ ચઢાવે રે બેઠી, મારું ગેડી ને કરું ઠૂંઠી; અહીં.
શાંતિદાસના પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, માલ તારામાં નથી મૂંઠી; અહીં.

પદ ૭ મું

મનડાં વ્યાકુળ હરિ આવતાં, જોને બેની, મનડાં વ્યાકુળ હરિ આવતાં.—ટેક.
પારણિયાં પરશાળે મૂક્યાં છે, બાળક મૂક્યાં છે ધાવતાં; જોને બેની.
સાદ કરંતા સામા મળિયા, સ્વામિ પેલાં ભોજન પાવતાં; જોને બેની.
વલોણું તાણતાં બાઝતા મોહન, માખણ ખાતા ઘી તાવતાં; જોને બેની.
શાંતિદાસના પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, હરખે હરિ ગુણ ગાવતાં; જોને બેની.

પદ ૮ મું

મન માને ત્યાં જાઓછોજી, તમારું મન, માને ત્યાં જાઓછો.—ટેક.
આવાં રૂડાં ભોજન મેલીને, કોદરાને શીદ ખાઓછોજી; તમારું.
આવાં રુડાં તીરથ મેલીને, ખાબોચિયામાં શીદ ન્હાઓછોજી; તમારું.
નાના હતા ત્યારે ઢોરાં ચરાવતા, હમણાં મોટેરાં થાઓછોજી; તમારું.
શાંતિદાસના પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, અમને વાયદા વાઓછોજી; તમારું.

પદ ૯ મું

વારો જશોદા માવડી, કુંવરને, વારો જશોદા માવડી.—ટેક.
વાછડાં છોડીને વાલો વનમાં પધારે, હાથે ગેડી ને પગે પાવડી; કુંવરને.
નિત્યનિત્ય ઉઠી વાલો વનમાં સધારે, ગોવિંદ ચરાવે ગાવડી; કુંવરને.
મોળિયું મરડીને બાંધિ મારો વાલો, બાંધણી એ કેઈ પેરે આવડી; કુંવરને.
કોણ જાણે શું ખાઇને જનમિયો, કાંધે છે ભાતની કાવડી; કુંવરને.
શાંતિદાસનો સ્વામી રસિક સિરોમણિ, શીખ શી દેઈ મુકી આવડી; કુંવરને.

પદ ૧૦ મું

જળ ભરવાને કેમ જાઉં, જશોદા મા, જળ ભરવાને કેમ જાઉં—ટેક.
વાટે જતાં વાલો પાણી માગે છે, માણસમાં કેમ પાઉં; જશોદા.

નાયજી નિર્લજ થઈને બેઠા, હુંય નિર્લજ કેમ થાઉં; જશોદા.
સોના રૂપાનો મારો ઘાટઘડૂલો, ઊઢાંણી રત્ન જડાઉં; જશોદા.
આણી તીરે ગંગા ને પેલી તીરે જમુના, વચ્ચે સરસ્વતી નાઉં; જશોદા.
શાંતિદાસના પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, હરખે હરિ ગુણ ગાઉં; જશોદા.

પદ ૧૧ મું

આવો મારે ઘેર માણવા, હોજી રાજ, આવો મારે ઘેર માણવા.—ટેક.
સરવેથી સારું ગોરસ મારું, હીરને તાંતણે તાણવા; હોજીરાજ.
સૌ સૌને ઘર ધંધે લાગ્યાં, પુરુષનાં વચન પ્રમાણવા; હોજીરાજ.
કહેશે તેને ઉત્તર દેઈશું, ઉત્તર બીજેથી નથી આણવા; હોજીરાજ.
પાતળિયાજી મારે ઘેર પધારો, નથી બેહું કોઈ જાણવા; હોજીરાજ.
શાંતિદાસના પ્રભુ રસિક શિરોમણિ, મારે તારા ગુણ વખાણવા; હોજીરાજ.

પદ ૧૨ મું

ક્યારે મળશે કહાન, જોશીડા, જોશી જુઓને.—ટેક.
સાત સોપારી ને પાનનું બીડું, જાઉંરે જોશીડાને ધામ; જોશીડા.
દુઃખે તારે હમે દુબળાંરે, જાણે પાકૂ પાન; જોશીડા.
દુખડું તો રે ડુંગર થઈ બેઠું, સુખડું સ્વર્ગ સમાન; જોશીડા.
શાંતિદાસનો સ્વામી રસિક શિરોમણિ, ઘેરી રહ્યો સારું ગામ; જોશીડા.

પદ ૧૩ મું

માછીડારે હોડી હલકાર, મન છે મળવાનું.—ટેક.
તારીરે હોડીએ હીરલા જડાવું, ફરતી મુકાવું ઘુઘરમાળ; મન છે.
સુનાંણી દઉંગી ને રૂપાંણી દઉંગી, દઉંગી ગલનો હાર; મન છે.
આણી તીરે ગંગા ને પેલી તીરે જમના, બીચમે ખડોરે નંદલાલ; મન છે.
મન કરું મહુંવા ને તન કરું તહુંઓ, જીવ મુકુંરે રખવાળ; મન છે.
શાંતિદાસનો સ્વામી રસિક શિરોમણિ, કૃષ્ણજી ઉતારે પેલે પાર; મન છે.

થોભણદાસ

રાધિકાના રોષ વિષે

પદ ૧ લું

રંગ ભેર રમતાં રાસમારે, હાંહારે રંગ જામ્યો છે ઢગલે;
કુમકુમની ઢગો પડેરે, હાંહારે પાતળીઆને પગલે. ૧
ફર ફર ફરતાં ફુદડીરે, હાંહારે પાયે ઘુઘરે ઘમકે;
મેઘ સમો મારો વાલમોરે, હાંહારે ગોપી વિજળી ચમકે. ૨
ફર ફર ફરતાં જે ફરેરે, હાંહારે તેનો કર સાહી રાખે;
હસી હસીને ચુંબન કરેરે, હાહાંરે કંઠે બાંહડી નાખે. ૩
મસ્તક મુગટ સોહામણોરે, હાંહારે માંહી મુગતા બિરાજે;
સામા ઉભાં તે રાધિકારે, હાહારે તેનું પ્રતિબિંબ નાચે. ૪
સોળ વરસની સુંદરીરે, હાહારે તેની દૃષ્ટિ આવી;
નારી થોભણના નાથનીરે, હાંહારે રાધે ચાલી રીસાવી. ૫

પદ ૨ જુ

રુસણુ મુકોને રાધિકારે, હાહારે ઘેલી હઠ ના કીજે;
મુખથી બોલો બોલડારે, હાંહારે મુનિવ્રત ના લીજે. ૧
વાલો વન ચરાવે ગાવડીરે, હાહારે ઉભા જમુના આરે;
મોરલી તે કેરા નાદમારે, હાંહારે રાધે રાધે પોકારે. ૨
વાલા એક ઘડી નવ મુકતારે, હાંહારે રહેતા શામા સજોગે;
દિવસ રેણી કેમ જાય છેરે, હાહારે મારા વાલા વિજોગે. ૩
સુદરીનો સોહામણોરે, હાંહારે શામળો સુખકારી;
એરે વહાલો કયમ વિસરેરે, હાંહારે ફટ નાર ધુતારી. ૪
કહ્યું ન માન્યુ કામિનીરે, હાંહારે દૂતી પાછી તે આવી;
નારી થોભણના નાથનીરે, હાંહારે નહિ સમજી સમજાવી. ૫

કૃષ્ણવિરહના મહિના

કારતક માસે મેલી ચાલ્યા કંતરે, વહાલાજી;
પ્રીતલડી તોડીને આણ્યો અંત, મારા વહાલાજી.

પિયુજી મારા શું ચાલ્યા પરદેશરે, વ. મંદરિયામાં મેલ્યાં બાળે વેશ; મા.
ભર દરિયામાં મેલી મુજને વહેતીરે, વ. આવડલી ધાતો તે હું નવ લેતી; મા.
હું તો જાણતી ઉજળું એટલું દુધરે, વ. જાવાને દીવસડે માંડયું જુદ્ધ; મા.
સાગરિયા તમે શીદ થયા છો ખારારે, વ. કો આગળ જૈ કરિયે કષ્ટવિસારા; મા.
તમે અમારાં દુઃખડાંના છો જાણુરે, વ. પ્રીતલડી ઉપર બંધાણા પ્રાણ; મા.
થોડેને દીવસડે અમને મળજોરે, વ. થોભણનાસ્વામીજી વહેલા વળજો; મા.
માગસર મહિને મંદીર ખાવા ધાયરે, વ. એકલડી દાસીના દિન કેમ જાય; મા.
શરીર મારું સર્પતણો છે ભારોરે, વ. ઉગરવાનો નથી એક આરો; મા.
જાય મારું જોબનિયું ભરપૂરરે, વ. આવે દિવસે કંથ ગયા કેમ દૂર; મા.
નાગરવેલ તો નીર વિના સૂકાયરે, વ. મૂળમાંથી ઉપજી સ્નેહની લાય; મા.
વાલા તમારી વાડિયો વણુથી જાયરે, વ. ટોયા વગર તો પંખી ખેડાં ખાય; મા.
ધણી વિના તો નીધણિયું લૂટાયરે. વ. ગોકુળમાં કેની ઓથે રહેવાય; મા.
પિયુજી મારા પૂરણ કિરપા કરજોરે, વ. થોભણનાસ્વામીજી વહેલા વળજો; મા.
પોષ માસે પડિયો અમને શોષરે, વ. તેડાવો જોશીડા જુવે જોષ; મા.
શા કારણથી નાખ્યા સુંદર શ્યામરે, વ. તરછોડીને ચાલ્યા ગોકુળગામ; મા.
ખેઉ બંધવના લખજો કુશળ ક્ષેમરે, વ. વધામણી વાચંતા વાધે પ્રેમ; મા.
હૈયામાંથી નથી ખોલાતો ખટકોરે, વ. કાગળિયો લખી મોકલજો કટકો; મા.
સાહી વીના તે હરતાળો દેવાયરે, વ. ભૂધરજી તમે કેમ ભૂલ્યા ચતુરાઈ; મા.
ચતુર હોય તેને ચારે દશે દૂમરે, વ. શામળિયા સાંભળજો મારી બૂમ; મા.
ઘડી ગણંતાં માસ ગયા છે ત્રણેરે, વ. થોભણના સ્વામીજી રાખો શરણે; મા.
માહ મહિનાની સેજલડી છે સૂનીરે, વ. ગાતરની ઘાટડિયો બીકુ કેની; મા.
બાંહલડી તે કેની કંઠે નાંખુંરે, વ. હઇયાના હીંડોળા મનમાં રાખું; મા.
વાવલિયા તે ઠંડા શીતળ વાયરે, વ. હીમાળો હાલ્યો તે કેમ સ્હેવાય; મા.
અમ ઉપર તે દુઃખનો ડુંગર વાળ્યોરે, વ. શા માટે શિયાળો ઘેર ન ગાળ્યો; મા.
તેજ અમારી આંખતણા તો ઉલ્યારે, વ. હમણાનું હસવું રમવું ભૂલ્યાં; મા.
દેહતણાં તે દુઃખડાં કોને કહિયેરે, વ. આંસુડાં ગાળીને થાકયાં રહિયે; મા.
ઓચિંતાં આવીને પડ્યાં દુઃખડાંરે, વ. થોભણનાસ્વામીજી આપો સુખડાં; મા.

ફાગણ મહિને ફુલ્યાં સુંદર ફુલરે, વ. એ દેખી અંતરમાં ઉપજે શૂળ; મા.
વસંત ઋતુમાં વિરહ ઉઠે છે ભારીરે, વ. જાતાં ઝેર દઇને કેમ ન મારી; મા.
પેલાં આહિરડાં ખેલે હોળીરે, વ. સરખી સૈયરની મળી છે ટોળી; મા.
ચૂવાચંદન ઉડે અબીલ ગુલાલરે, વ. બેરભુંગરળ ને વાગે મૃદંગ તાલ; મા.
જોરે બની છે ઘેરૈયાની ટોળીરે, વ. ઓ પેલી પડોશણ રંગમાં રોળી; મા.
હરિ અમારે હૈયે હરખ ન માયરે, વ. ગોકુળની ગોપીઓ તમને ગાય; મા.
આ વેળા તમે આકાશથી ઉતરજોરે, વ. થોભણના સ્વામીજી વારે ચઢજો; મા.
ચઇતર માસે મ્હોટી તારી વાડીરે, વ. કરમાણીતાં તેણે કુપળ કાઢી; મા.
વૃન્દાવનમાં ભારે દાડમ ફાલ્યરિ, વ. ભીતરિયામાં ભારે દુઃખડાં સાલ્યાં; મા.
ભાત ભાતનાં ફુલડાં ફુલ્યાં ધોળાંરે, વ. લીલાં ને પીળાં ને રાતાં ધોળાં; મા.
કાળી કોયલ બોલે મધુરા મોરરે, વ. ભમરા ગુંજારવના ઉડે સોર; મા.
ડમરો મરવો ગુલાબ ને ગુલનોરારે, વ. છોગલડા મુકાવાને આવો ઓરા; મા.
અગર ચંદનની શોભા નથી અધૂરીરે, વ. તેને તળે તો બેસો સભા પૂરી; મા.
જળ જમુનાનાં છાંટણિયાં છંટાવુંરે, વ. થોભણના સ્વામીજી તમને ભાવું; મા.
વૈશાખ માસે વાટ તમારી ન્યાળુંરે, વ. આંખલડી ઉઘાડી ચોદશ ભાળું; મા.
ઝંખનામાં તો જાય છે આઠે પહોરરે, વ. મંદિરયામાં નથી વેતું સોર; મા.
જીવ અમારો આકુળવ્યાકુળ થાયરે, વ. ઘડીએકમાં તો જન્મારો વહિ જાય; મા.
દુઃખડાંમાંથી સુખનો લેતાં લાભરે, વ. ઓચિંતો અમ ઉપર પાડ્યો આભ; મા.
જળનાં જીવડાં દળવાદળ કેમ સહેશેરે, વ. તરણા ઉપર કેમ મેરુ રહેશેરે; મા.
કીડી ઉપર કટક ચડાવી લાવ્યારે, વ. વાલપણામાં વિખના છોડ વાવ્યા; મા.
શું નાખો છો તાણી ને તરછોડીરે, વ. થોભણના સ્વામીને કહું કરજોડી; મા.
જેઠ માસે જોઈ રહી છું ઠેઠરે, વ. ઉનાળો ઉલ્યો પણ નવ થૈ ભેટ; મા.
ઘડી ગણંતાં માસ ગયા છે આઠરે, વ. આગળ આવ્યા અષાડાના ઘાટ; મા.
જીવનજી તમને બહુ ઘણી લૂ વાશેરે, વ. ઉનાળાની આંચે દેહ કરમાશે; મા.
પિયુડા તારી કુમકુમ વરણી મોળરે, વ. મંદિરિયે આવીને ચંદન ચોળ; મા.
વીંઝણિયે તે વાવલિયા ઢોળાવુંરે, વ. શીતળ જળ ઝારિયો આગળ લાવું; મા.
તારે અર્થે આંગણું સ્વચ્છ કરાવુંરે, વ. શીતળ વા સંગાતે રીસ સમાવું; મા.
જાદવ તમને ઝીણાં વસ્ત્ર પેરાવુંરે, વ. થોભણના સ્વામી લાડ લડાવું; મા.
આષાઢ માસે આવી મેઘ ધડૂકેરે, વ. વીજળિયો ચમકે ને જોર ઝબૂકે; મા.
અવધ ઉપર દઈ આવી ઉભુંરે, વ. શામળિયાજી દોની જોડે શોભું; મા.

ઘેર વળ્યા જે ગયા હતા પરદેશરે, વ. પિઉજી મારા કોનાં ઓઢાં સેજ; મા.
આ ચોઘડિયે એવો ઉપનો નેહરે, વ. પ્રાણ તજું કે પાડું મારો દેહ; મા.
કાં જાણું જે ભેરવ જપ જૈ ખાવુંરે, વ. કાશીએ જૈને કરવત મૂકાવું; મા.
કાં જાણું જે જોગ ધરીને જાઉંરે, વ. તારેને વિજોગે ચોદશ ધાઉં; મા.
જોયા વિના તે જંપ જ નથી વળતારે, વ. શોભણુનાસ્વામીજી રે નથી મળતા; મા.
શ્રાવણ માસે સરવડિયાંની ઝડિયોરે, વ. હેલીની નથી ઉઘડતી ઘડિયો; મા.
વા વાદળ ને વાય છે બહુ સોરરે, વ. નાની મોટી નદીએ આવ્યાં પૂર; મા.
કંથ વિના કામનિયે કેમ ખમાશેરે, વ. પરદેશી પિયુની પ્રીત જણાશે; મા.
જે કાનુડે કંસનું કર્યું નિધનરે, વ. તે કાનૂડો કોનું હારે મન; મા.
આ વાલાનો અધૂરો ઘરવાસરે, વ. માસી મારી તેનો શો વિશ્વાસ; મા.
ઢોર ચાર્યાં તેનો શો તોલરે, વ. વાટે ને ઘાટે દે જૂઠા કોલ; મા.
ભૂધરજી તમે ભરવાડા વટ રાખીરે, વ. શોભણુના સ્વામી જૂવો ઝાંખી; મા.
ભાદરવે ભર નિદ્રા લાગી મીઠીરે, વ. સ્વપ્નામાં તો તારી મૂર્તી દીઠી; મા.
માથે મુગટ પીતાંબર છે પેર્યાંરે, વ. તિલક છાપ ને ટપકાં કેસર કેરાં; મા.
પાતળિયાનો પટકો જોઇને અટકીરે, વ. તે વેળાએ દુઃખડાં ચાલ્યાં છટકી; મા.
કાને કુંડળ કોટે મોતીહારરે, વ. જરકશીને જામે ઝગે તાર; મા.
વાંસલડીની વરણાગી શી કહીયેરે, વ. ઘૂનરિયો દેખાને ઘેલાં થઇયે; મા.
વધામણી તો આવે વારંવારરે, વ. શોભણુના સ્વામી મળિયા મોરાર; મા.
આસો માસે આવી વાયસ બોલેરે, વ. ચોકમાં આવીને ચાસ ડોલે; મા.
વધામણી કોઈ લાવે આણી વારરે, વ. કંઠેથી આલું એકાવળ હાર; મા.
તરિયાં તોરણ બાંધું મારે દ્વારરે, વ. ઘરમાં ઘાલું કુમકુમ વરણી ગાર; મા.
સોનાને શ્રીફળે પૂરું થાળરે, વ. બે ભુંગળ વજડાવું મૃદંગ તાલ; મા.
ચાલો સજની વૈકુંઠનાથ વધાવારે, વ. શોભણુના સ્વામીજી મંદિર આવ્યા; મા.
બારે માસે આવી ઝાલ્યો હાથરે, વ. મોતીડે વધાવ્યા વૈકુંઠનાથ; મા.
પુરુષોત્તમજી પુરુષોત્તમ મસવાડોરે, વ. દયા કરી તે દીવાળીનો દહાડો; મા.
હરિ અમારે આનન્દ ઓછવ થાયરે, વ. માનિનિયો મળીને મંગળ ગાય; મા.
સેવક સરવે આરતિયો ઉતારેરે, વ. અલબેલાજી ઉપર તનમન વારે; મા.
ખાનપાન પકવાન મીઠા મેવારે, વ. જમુનાંજળ ઝારીયો આચમન લેવા; મા.
લવિંગ સોપારી એલચી આદરમાનરે, વ. વાળિ આપું બિડલે ખાસઠ પાન; મા.
સુખ શજ્યામાં પોઢાડું નંદલાલરે, વ. શોભણુના પ્રભુ નિર્ખિને થાઉં ન્યાલ; મા.

મીરાંબાઈ*

ગુજરાતી ભાષામાં સ્ત્રી કવિમાં પહેલી મીરાંબાઈ
પટરાણી શોહે છે. એની કવિતામાં ભક્તિ
ભાવનો પ્રેમરસ ઝળહળે છે

સતભામાનું રુશણું

જાણ્યું જાણ્યું હેત તમારું જાદવારે લોલ, હેત જ હોય તો હૈડામાં વરતાયજો;
અમે તમારી આંખડિયે અળખામણુંરે લોલ, વાલ હોય તો નયણુંમાં ઝળકાયજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧

પારિજાતકનું ફુલરે નારદ લાવિયારે લોલ, જે સોંપ્યું રાણી રુક્મિણીને દરબારજો;
એક પાંખડલી મારે મંદિર ન મોકલીરે લોલ, કીધી મુજથી એ અદેકરી નારજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૨

અચરત પામ્યાં ને આનંદ ઉતર્યોરે લોલ, જાઓ જાઓ નહિ બોલું સુંદરશ્યામજો;
રુક્મિણીને મંદિર જૈને રંગે રમોરે લોલ, હવે તમારે અમસાથે શું કામજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૩

અળગા રહો અલબેલા મને અડશો નહીંરે લોલ, તમ સાથે નહિ બોલું નંદકુમારજો;
મોલે તો પધારો માનીતી તણેરે લોલ, આજ પછી નવ આવશો મારે દ્વારજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૪

નારદે કહ્યું સતભામા સાંભળોરે લોલ, એ નિર્લજ્જને નથી તમારું કામજો;
કાલા ને વાલા કરતો તે આવશેરે લોલ, મોટા કુળની મૂકશો મા તમે મામજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૫

ઉતાર્યાં આભ્રણરે સર્વે અંગથકીરે લોલ, લો શામળિયા તમારો શણગારજો;
મારા રે મૈયરની ઓઢું ઓઢણીરે લોલ, બીજું આપો માનીતીને દરબારજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૬

ચરણાં ચીર ઉતારી ચોળી ચુંદડીરે લોલ, ઉરથકી ઉતાર્યો નવસર હારજો;
કાંબી ને કડલાંરે ત્રોટી દામણીરે લોલ, સર્વ સંભાળી લેજો નંદકુમારજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૭

* મીરાંબાઈનું સપ્રમાણ જીવનચરિત્ર બૃહત્ કાવ્યદોહનના સાતમા ભાગમાં આપેલું છે, તે જોવું.

આગળથી નવ જાણ્યું મેં તો એવડુંરે લોલ, ધરયિ ન જાણ્યો ધુતારાનો ઢંગજો;
બાળપણુંની પ્રીત અમારી પાલટીરે લોલ, એ નિર્લજને શાનો દીજે રંગજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૮

ધીરજની વાતો ધરથી જાણી નહીંરે લોલ, પ્રીત કરીને પરવશ કીધા પ્રાણજો;
કાળજડાં કોરીને ભીંતર ભેદિયાંરે લોલ, મીટડલીમાં માર્યાં મોહનાં બાણજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૯

પ્રીત કરી પરહરવું નોતું પાધરુંરે લોલ, થોડા દિવસમાં શું દીધાં મને સુખજો;
સ્વમાનાં સુખડાંરે સ્વપ્ને વહી ગયાંરે લોલ, દેહલડીમાં પ્રગટ્યાં દારુણ દુઃખજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૦

પૂરણ પાપ મળ્યાંરે એ અબળાતણાંરે લોલ, જેનો પરણ્યો પરઘેર રમવા જાયજો;
અબોલડા લીધારે બાળે વેષથીરે લોલ, તે નારીનું જોબન ઝોલાં ખાયજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૧

પાણીડાં પીનેરે ઘર શું પૂછિયેરે લોલ, વેરી પિતાએ પૂરણ સાધ્યાં વેરજો;
ઉછેરી આપીરે એના હાથમાંરે લોલ, ગળથુથીમાં ઘોળિ ન પાયાં ઝેરજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૨

શોકલડીનાં વેણ મને બહુ સાંભરેરે લોલ, નયણાંમાંથી છૂટે જળની ધારજો;
હૈડું ન ફાટયુંરે હજુયે અમતણુંરે લોલ, ઉર ઉપર કાંઈ ઉઠયા મેઘ મલારજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૩

એવાં તે મેણાં શું બોલો મુખથકીરે લોલ, ભોળાં મનની શું આણો છો ભ્રાંતજો;
નારી મત શું રાખો નારદને કહેરે લોલ, કુળવંતી તમે કેમ કરો કલ્પાંતજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૪

પટરાણી તમથી બીજી પ્યારી નથીરે લોલ, શું સતભામા કુડો આણ્યો ક્રોધજો;
કપટી નારદિયાનાં કેહેણ ન માનિયેરે લોલ, ઘણો વધારે ઘેર ઘેર જઈ વિરોધજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૫

સાચું જો કહું તો તમે નવ સાંભળોરે લોલ, કહો સતભામા ખાઉં તમ આગળ સમજો;
કાણુડા નાગને આપું આંગળીરે લોલ, તો એ તમારું મન નવ માને ક્યમજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૬

મોહનજી કહેરે સતી તમે સાંભળોરે લોલ, કહોતો મંગાવું પારિજાતનું ઝાડજો;
આણીને રોપવું તમારે આંગણેરે લોલ, રાણી રોષ તજીને મૂકો રાડજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૭

હરખીને બોલ્યાંરે હરિથી હેતશુંરે લોલ, સતભામાને સૌકો લાગ્યાં પાયજો;
વાજાં ને વાગેરે વાંસળીરે લોલ, ગીત ગાન ને નૌતમ ઉચ્છવ થાયજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૮
કુમકુમ ને કસ્તુરી બેહેક કેવડેરે લોલ, ચૂવાચંદન ઉડે અબિલ ગુલાલજો;
આનંદ ઓચ્છવરે થાય અતિ ઘણોરે લોલ, ભેરભુંગળ ને વાજે મૃદંગ તાલજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૧૯
રુક્ષ્મણી ગાયુંરે રુડી રીતશુંરે લોલ, સતભામાનાં મનાવ્યાં છે મનજો;
મીરાંનો સ્વામીરે મોલ પધારિયારે લોલ, સતભામાનાં જીવન કીધાં ધન્યજો;
જાણ્યું જાણ્યું. ૨૦

કૃષ્ણકીર્તનનાં પદ

પદ ૧ લું–રાગ પ્રભાત

મુજ અબળાને મોટી મીરાત બાઈ, શામળો ઘરેણું મારે સાચુંરે.–ટેક. ૧
વાળી ઘડાવું વિઠ્ઠલ વરકેરી, હાર હરિનો મારે હઇયેરે;
ચિત્તમાળા ચતુરભુજ ચુડલો, શીદ સોની ઘેર જઇયેરે. મુજ. ૨
ઝાંઝરિયાં જગજીવનકેરાં, કૃષ્ણજી કલ્લાં ને કાંબીરે;
વિંછુવા ઘુઘરા રામ નારાયણના, અણુવટ અંતરજામીરે. મુજ. ૩
પેટી ઘડાવું પુરુષોત્તમકેરી, ત્રિકમ નામનું તાળુંરે;
કુંચી કરાવું કરુણાનંદકેરી, તેમાં ઘરેણું મારું ઘાલુંરે. મુજ. ૪
સાસરવાસો સજિને બેઠી, હવે નથી કાંઈ કાચુંરે;
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, હરિને ચરણે જાચુંરે. મુજ. ૫

પદ ૨ જું

ક્યાં ગયોરે પેલો મોરલીવાળો, અમારા ઘુંઘટ ખોલીરે;
ક્યાં ગયોરે પેલો વાંસળીવાળો, અમને રંગમાં રોળીરે.—ટેક. ૧
હમણાં વેણો ગુંથી હતી, પે'રી કસુંબલ ચોળીરે;
માત જસોદા સાખ પૂરે છે, કેસર છાંટ્યાં ઘોળીરે. ક્યાં. ૨
જળ જમુનાનાં ભરવા ગયાંતાં, બેડું નાંખ્યું ઢોળીરે;
પાતળિયો પરપંચે ભરિયો, અમે તે અબળા ભોળીરે. ક્યાં. ૩
પ્રેમતણી પ્રેમદાને અંતર, ગેબની મારી ગોળીરે;
મીરાંબાઈ કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, ચરણકમળ ચિત્ત ચોળીરે. ક્યાં. ૪

પદ ૩ જું

બોલ મા બોલ મા બોલ મા રે, રાધાકૃષ્ણ વિના બીજું બોલ મા.—ટેક. ૧
સાકર સેરડીનો સવાદ તજીને, કડવો લીમડો ઘોળ મા રે, રાધાકૃષ્ણ. ૨
ચાંદા સૂરજનું તેજ તજીને, આગીયા સંગાતે પ્રીત જોડ મા રે, રાધાકૃષ્ણ. ૩
હીરા રે માણેક ઝવેર તજીને, કથીર સંગાતે મણિ તોળ મા રે, રાધાકૃષ્ણ. ૪
મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, શરીર આપ્યું સમતોલ મા રે, રાધાકૃષ્ણ. ૫

પદ ૪ થું

પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમનીરે, મને લાગી કટારી પ્રેમની.—ટેક. ૧
જળ જમનામાં ભરવા ગયાંતાં, હતી ગાગર માથે હેમનીરે. મને. ૨
કાચે તે તાંતણે હરિજીયે બાંધી, જેમ ખેંચે તેમ તેમનીરે. મને. ૩
મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, શામળી સુરત શુભ એમનીરે. મને. ૪

પદ ૫ મું

લેહ લાગી મને તારી, અલ્યાજી લેહ લાગી મને તારી.–ટેક. ૧
કામકાજ મુકયું ને ધામજ મૂકયુ, મનમાં ચાહું છું મોરારી. અલ્યાજી. ૨
ખભે છે કામળી ને હાથમાંછે વાંસળી, ગોકુળમાં ગાયો ચારી. અલ્યાજી. ૩
સોળ સહસ્ર ગોપિયોને તમે વરિયા, તોય તમે બાળબ્રહ્મચારી. અલ્યાજી. ૪
મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, ચરણ કમળ બલિહારી. અલ્યાજી. ૫

પદ ૬ ઠું

કાલે પરણાવશું ગોપી, કુંવરને કાલે પરણાવશું ગોપી;
લાજ મરજાદ સર્વ લોપી, કુંવરને કાલે પરણાવશું ગોપી.—ટેક. ૧
કાનવર મારો ઘોડે ચડશે, માથે મુગટ આરોપી. કુંવરને. ૨
રાધિકા જ્યારે મંદિર પધારશે, મંદિર રહેશે ઓપી. કુંવરને. ૩
મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, લીલા વાઘા ને પીળી ટોપી. કુંવરને. ૪

પદ ૭ મું

હાંરે કોઈ માધવ લ્યો માધવ લ્યો, વેચંતી વ્રજનારીરે. હાંરે. ૧
માધવને મટુકીમાં ઘાલી, ગોપી લટકે લટકે ચાલીરે. હાંરે. ૨
હાંરે ગોપી ઘેલુ શું બોલતી જાય, મટુકીમાં ન સમાયરે. હાંરે. ૩
નવ માનો તો જુવો ઉતારી, માંહી જુવે તો કુંજબિહારીરે. હાંરે. ૪
વૃંદાવનમાં જાતા દહાડી, વાલો ગૌ ચારે છે ગિરિધારીરે. હાંરે. ૫

ગોપી ચાલી વૃંદાવન વાટે, સૌ વ્રજની ગોપીઓ સાથેરે. હાંરે. ૬
મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, જેનાં ચરણું કમળ સુખસાગરરે. હાંરે. ૭

પદ ૮ મું

થનક થિનક તાથઇરે, નાચે નાચે નંદનો નાનડીયો.-ટેક. ૧
તાળબંધ તાળી વાગે ઘુઘરુ ઘમકે, હાંરે લાલ મોરલી બજાવે લઇરે. નાચે. ૨
નારદ નૃત્ય કરતારે આગે, હાંરે વળી સાથ રાધાને લઈ લઇરે. નાચે. ૩
બ્રહ્મા વેદ ભણંતારે આગે, હાંરે ત્યાં તો સૂરજ રહ્યો મોહી મોહીરે. નાચે. ૪
મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધરનાગર, હાંરે ત્યાં તો કૃષ્ણજીએ મોરલી બજાઈ. નાચે. ૫

પદ ૯ મું–રાગ પરજ

ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે, મને જગ લાગ્યો ખારો રે;
મને મારો રામજી ભાવેરે, બીજો મારી નજરે ન આવેરે.-ટેક. ૧
મીરાંબાઇના મહેલમાં રે, હરિ સંતનનો વાસ;
કપટીથી હરિ દૂર વસે, મારા સંતનકેરી પાસ. ગોવિંદો. ૨
રાણોજી કાગળ મોકલે રે, દે રાણી મીરાંને હાથ;
સાધુની સંગત છોડી દ્યો, તમ વસોને અમારે સાથ. ગોવિંદો. ૩
મીરાંબાઈ કાગળ મોકલે રે, દેજો રાણાજીને હાથ;
રાજપાટ તમે છોડી રાણાજી, વસો સાધુને સાથ. ગોવિંદો. ૪
વિષનો પ્યાલો રાણે મોકલ્યો રે, દેજો મીરાંને હાથ;
અમૃત જાણી મીરાં પી ગયાં જેને, સહાય શ્રીવિશ્વનો નાથ. ગોવિંદો. ૫
સાંઢવાળા સાંઢ શણગારજે રે, જાવું સો સો રે કોશ;
રાણાજીના દેશમાં મારે, જળરે પીવાનો દોષ. ગોવિંદો. ૬
ડાબો મેલ્યો મેવાડ રે, મીરાં ગઈ પશ્ચિમમાંય;
સરવ છોડી મીરાં નીસર્યાં જેનું, માયામાં મનડું ન કાંય. ગોવિંદો. ૭
સાસુ અમારી સુષુમણા રે, સસરો પ્રેમ સંતોષ;
જેઠ જગજીવન જગતમાં મારો, નાવલિયો નિર્દોષ. ગોવિંદો. ૮
ચુંદડી ઓઢું ત્યારે રંગ ચુવે રે, રંગ બેરંગી હોય;
ઓઢું હું કાળો કાંબળો, દુજો દાગ ન લાગે કોય. ગોવિંદો. ૯
મીરાં હરિની લાડણી રે, રહેતી સંત હજૂર;
સાધુ સંઘાતે સ્નેહ ઘણો પેલા, કપટીથી દીલ દૂર. ગોવિંદો. ૧૦

કૃષ્ણાબાઈ

આ નાગર સ્ત્રીનાં ગીતો ગુજરાતમાં બહુ પ્રસિદ્ધ છે

સીતાજીની કાંચળી

શ્રી રામજી કેરે ચરણે નમીને, સીતા કાંચળી પ્રીતેરે;
શ્રી રામ લક્ષ્મણનું વંદન કરીને, ગાવું છું નીતમ; હો રમતાં રઢ લાગી રાણીને. ૧

દશરથસુતે આજ્ઞા પાળી, ઘર તજી ચાલ્યા વંનરે;
લક્ષ્મણ બંધવ જોડે લીધો, સ્નેહ ગાવું ધંન ધંન. હો રમતાં. ૨
પંચવટીમાં નિવાસ કરીને, આનંદ બહુ ઉપજાવેરે;
દિન પ્રત્યે ચોપટ બહુ ખેલે, જાનકીને મન ભાવે. હો રમતાં. ૩
પર્ણકુટીમાં સરોવર પાસે, જ્યાં ખેલે સીતારામરે;
કનકતણો કુરંગ દીઠો એક, આવ્યો તેણે ઠામ. હો રમતાં. ૪
સોનાના શીંગ ને ત્વચા કનકની, નાભિયે કસ્તુરી બહેકેરે;
ડમરો ચરતાં દીઠો જાનકિયે, નાચે નીતમ લેહેકે. હો રમતાં. ૫
સીતા–તે દેખી સીતાને રઢ લાગી, રામ એ મૃગ મારી લાવોરે;
આપણે જ્યારે અજોધ્યા જઈશું, કાંચલડી શીવડાવો. હો રમતાં. ૬
રામ–સરોવર તીરે મૃગલો ઉભો, દીસંતો ઘણો રુડોરે;
ઘેલી સીતા ઘેલું શું બાવો, મૃગ છે હૈયાનો કુડો. હો રમતાં. ૭
બ્રહ્માએ જ્યારે સૃષ્ટિ રચી ત્યારે, સોનાનો નથી નિપજાવ્યોરે;
નથી દીઠો નથી શ્રવણે સાંભળ્યો, કોઇક કારમો આવ્યો. હો રમતાં. ૮
સીતા–પ્રત્યક્ષ પારખું મારા પીયુજી, સાચો હશે તો સહાશેરે;
કૂડ કપટથી આવ્યો હશે તો, હમણાં રીટી જાશે. હો રમતાં. ૯
રામ–સાચો હોય તેને કયમ હણિયે, કયાં ગયું તમારું જ્ઞાનરે;
પોતાના સ્વારથને માટે, લ્યો છો પશુના પ્રાણ." હો રમતાં. ૧૦
સીતા–સીતા કહે સાંભળો રઘુનંદન, વિદ્યા તમારી કાચીરે;
ઉજાતો મારિ લાવો મૃગને, તો જાણું વિદ્યા સાચી. હો રમતાં. ૧૧

રામ—બીજાં વિદ્યાનાં કામ ઘણું છે, શાખા પત્ર ફળ ફુલરે;
પોતાનો સ્વારથ સરતો હોય તો, પાપ ન કરિયે મૂળ. હો રમતાં. ૧૨
સીતા—સીતા કહે એક મૃગને હણતાં, શાનું બેસે કર્મરે;
મહારાજાને મૃગયા રમવી, ખરો ક્ષત્રીનો ધર્મ. હો રમતાં. ૧૩
રામ—મૃગયા માટે અમે નથી આવ્યા, અમને શાની આશરે;
જ્યાં જેવે આશ્રમે રહેવું, ત્યાં તેવો અભ્યાસ. હો રમતાં. ૧૪
સીતા—સાધુપણું જ્યારે એવાં આદર્યાં, ધનુષબાણ શાને ઝાલોરે;
સાધુ થઇને રહો એકાંતે, ધર્મ પોતાનો પાળો. હો રમતાં. ૧૫
રામ—રામ કહે એ રાજપુત્રને, લખિયાં છે એંધાણરે;
કદાપિ કોઈ બળિયો દુઃખ દે તો, તેના લેવા પ્રાણ. હો રમતાં. ૧૬
સીતા—શૂર્પનખા ભગિની રાવણની, તેનો શો હતો વાંકરે;
વણ અપરાધે તે અબળાનાં, છેદ્યાં કર્ણ ને નાક. હો રમતાં. ૧૭
રામ—શૂર્પનખા કહે મુજને પરણો, તે મારે મન નવ ભાવેરે;
એકથકી અમે વાજ આવ્યા તો, બીજીને કોણ લાવે. હો રમતાં. ૧૮
સીતા—સંસારમાં જ્યારે રહેવું કંથજી, કાયર થયે કેમ ચાલેરે;
સંસારનો લાવો મારા કંથજી, નારિ માગે તે આલે. હો રમતાં. ૧૯
રામ—ઘેર બેઠાં માગો તે આવું, કાયર ન થાઉં કયમરે;
વનમાં આવીને લેવાં રુષણાં, નહીં સતીનો ધર્મ. હો રમતાં. ૨૦
સીતા—એવો કમખો મેં નથી પેર્યો, કોટિ ઉપાયે કંથરે;
જાત ભલી ને ભાત અનોપમ, ઉજ્જવલ અંગ અનંત. હો રમતાં. ૨૧
રામ—એથી રુડો કમખો શીવડાવું, સોનાના તાર નંખાવુંરે;
વારુ ફુલ ઉપર વેલ ફરતી, વચ્ચે મોતી ટંકાવું. હો રમતાં. ૨૨
સીતા—નિપજાવી જે વસ્તુ નીપજે, તેમાં તે શી વડાઇરે;
અણનિપજી ને અમુલ્યક જેની, જગમાં દિસે જુગતાઇ. હો રમતાં. ૨૩
રામ—એવા સ્વાદ હતા જ્યારે તમને, શિદ આવ્યાં છો સાથેરે;
ઘેર બેઠાં નવ રહીરે ઘેલી, ઓઢત પહેરત ખાંતે. હો રમતાં. ૨૪
સીતા—પતિવ્રત મારું વ્રત પાળવું, પ્રિય વિના કેમ રહેવાયરે;
એક ઘડી નવ દેખું તો, બ્રહ્માંડ વહીને જાય. હો રમતાં. ૨૫
રામ—પતિવ્રતા જે હોય પ્રેમદા, પિયુનું માને વચનરે;
મુખે ન માગે હૈયામાં દાઝે, ધીરજ રાખે મંન. હો રમતાં. ૨૬

સીતા-દેખ્યા પાખે શાનું દાઝે, નજર પડે મોહ લાગ્યોરે;
થોડું કામ ને આળસ કરવું, હજી નથિ ગયો આઘો. હો રમતાં. ૨૭
રામ-એ અણુસરજ્યું દુઃખ કોણ ભોગવે, થોડા સુખને વાસ્તેરે;
વ્યાજ વધારતાં જાય સમૂળમાં, ત્યારે રહિયે હાથ ઘસતે. હો રમતાં. ૨૮
સીતા-વસ્તુ રાખીને દામ આપિયે, ત્યારે જાયે કયમરે;
રળિયે તો મળિયે મોહનજી, નિષ્ફળ ન હોય ઉદ્યમ. હો રમતાં. ૨૯
રામ-ઓછું હોય તે ઉદ્યમ માંડે, આપણે સરવે સુખરે;
જળ કાંઠે રહીને જે કૂવો, ખોદે તે મૂરખ. હો રમતાં. ૩૦
સીતા-સરિતાનાં જળ હોય ભારે ને, કૂપનાં ઉત્તમ કારીરે;
મહા જોગીયે મૃગત્વચા ગ્રહી, જો દીઠી કાંઈ સારી. હો રમતાં. ૩૧
રામ-તેને તે વસ્તુ વારુ વિનતા, જેને જે આવે ભોગ્યરે;
ગૃહસ્થને રાજરિદ્ધિ રુડી ને, જોગીને રુડો જોગ. હો રમતાં. ૩૨
સીતા-ભલી ભુંડી અમારે ભાગ્યે તે, જેવી શરીરે સોહિયેરે;
એવી કંચુકી આજ ન મળે, તે માટે મન મોહિયે. હો રમતાં. ૩૩
રામ-એવડો મોહ ન ધરિયે માનિની, મનમાં સંતોષ સાહિયે;
જ્યારે જેવું મળે તે અનુભવિયે, ઝાઝાને નવ ધાઇયે. હો રમતાં. ૩૪
સીતા-સીતા કહે શા માટે ન કરિયે, સ્વાદ નવો નવો લેવારે;
જોબનનો લાવો જુગજીવન, દિવસ ચારનો એ મેવા. હો રમતાં. ૩૫
રામ-અવસર કાંઈ ઓળખતી નથી, જેવો વેષ તેવું રમવુંરે;
આપણે રાજ્યની રિદ્ધિ તજીને, આજે વનમાં ભમવું. હો રમતાં. ૩૬
સીતા-દુઃખના દિવસ કાલે વહી જશે, વહાણે પામશો રાજ્યરે;
સવેળાનું સંઘરયું હોય તો, અવસરે આવે કાજ. હો રમતાં. ૩૭
રામ-રાજ્ય બેસીશું ત્યારે મળશે, જેવી જોઇએ તેવી જાતરે;
ચૌદ વરસ વનમાં ભમવું તો, રાત આડીની શી વાત. હો રમતાં. ૩૮
સીતા-સીતા કહે શા માટે ન માગું, તમ સરખો પિયુ જ્યારેરે;
લક્ષ્મણ સરખા દિયરજી મારે, લાડ કરું પછી ક્યારે. હો રમતાં. ૩૯
રામ-રામ કહે તને એ શી લલુતા, અબળાનો અવતારરે;
વનમાં રહીને જે લોભ કરવો, ન હોય એ ધર્મ લગાર. હો રમતાં. ૪૦
સીતા-સીતા કહે સાંભળો મારા પિયુજી, ઝાઝું કહે શું થાયરે;
જે સ્રીને નહિ માન પિયુનું, તે વાયે લીધી જાય. હો રમતાં. ૪૧

રામ–રામ કહે તું વહાલી ન હોય તો, શિવનું ધનુષ શાને ભાંજુરે;
ફરશુરામ સાથે જુધ કરીને, અયોધ્યામાં ગાજું. હો રમતાં. ૪૨
સીતા–મનસા વાચાએ વહાલી હઉં તો, કહ્યું કરો મુજ કંથરે;
ઘડી અધઘડી જો વિલંબ કરશો તો, પ્રાણનો આણિશ અંત. હો રમતાં. ૪૩
રામ–રામ કહે હૈયે નવ હારો, આટલો દી રમી જઈશરે;
તમને જ્યારે તેડી લાવ્યો, જે કહેશો તે સહીશ. હો રમતાં. ૪૪
સીતા–એ સોગટડે હવે કાલે રમાશે, હું નહિ ઢાળું પાસારે;
ઘાડ અધઘાડનો વિલંબ કરશો તો, કાંઈક જોશો તમાસા. હો રમતાં. ૪૫
રામ–પાસા પછાડીને ધરણીપર ઉઠ્યા, ભાઈને ભળાવી નારીરે;
લક્ષ્મણ બાપ તું મઢિયે રહેજે, મૃગને લાવું મારી. હો રમતાં. ૪૬
પંડિતા–ધનુષ લેઈ ધાયા ધરણીધર, કુરંગ ઉપર ડાઢ પીસેરે;
જેમ જેમ ઢુંકો જાય જગજીવન, તેમ તેમ વેગળો દીસે. હો રમતાં. ૪૭
ચાપ ચડાવી મૃગલો માર્યો, મેલ્યું કસીને બાણુરે;
મરતાં મૃગલે ચીસ નાંખી જે, લક્ષ્મણ જાએ પ્રાણ. હો રમતાં. ૪૮
શબ્દ સીતાએ સાંભળ્યો લક્ષ્મણ, રામ તેડે છે તમારોરે;
હરણને હણતાં કષ્ટ પડ્યું છે, શીઘ્ર થઈને સધારો. હો રમતાં. ૪૯
લક્ષ્મણ–લક્ષ્મણ કહે એક હરણને હણતાં, કષ્ટ પડે તે શાંનુરે;
રઘુ સરખા ચીસ નાંખે તે, વાત તો હું નવ માનું. હો રમતાં. ૫૦
સીતા–દક્ષિણ દિશે દિયરિયા મારા, ઝાઝું રાક્ષસ દળ છેરે;
એકલડા જાણીને જાઓ, બેએ બાવીશનું બળ છે. હો રમતાં. ૫૧
લક્ષ્મણ–એક જ બાણે ચૌદ સહસને, મારે એવો મુજ ભ્રાતરે;
ચૌદ સહસ્ર ચડીને આવે તો, નવ હારે રઘુનાથ. હો રમતાં. ૫૨
સીતા–વેળા વેળાનાં ફળ છે દીયરિયા, એવડો ગરવ નવ ધરિયેરે;
ક્યારે હારિયે ને ક્યારે જિતિયે, તે માટે સંચરિયે. હો રમતાં. ૫૩
લક્ષ્મણ–લક્ષ્મણ કહે ભાભિ લખ્યું હશે તો, બ્રહ્માએ પાછું ન થાયરે;
તમને વનમાં એકલાં મેલીને, ડગલું નહી ભરાય. હો રમતાં. ૫૪
સીતા–સીતા કહે તને શાનું દાઝે, જુજવી માતા માટેરે;
સગો ભ્રાત શત્રુઘ્ન હોય તો, હમણાં દોડે ઉચાટે. હો રમતાં. ૫૫
લક્ષ્મણ–મુજને રામજી વહાલા ન હોય તો, શીદ આવું હું સાથરે;
ભોળે ભાવે ભક્તિ કરું છું, જાણીને જ્યેષ્ઠ જ ભ્રાત. હો રમતાં. ૫૬

સીતા–ભક્તિ કરો તે મુજને ન ભાવે, મીઠું બોલ્યે નહિ મીઠુંરે;
તુજ દુષ્ટનો વિશ્વાસ ન કરિયે, આજ પારખું દીઠું. હો રમતાં. ૫૭
લક્ષ્મણ–ભલી સીતાજી બુદ્ધિ તમારી, મુજને એવો પ્રમાણ્યોરે;
રાત દિવસ મેં સેવા કીધી, એક ગુણ નવ જાણ્યોરે. હો રમતાં. ૫૮
સીતા–સીતા કહે તારા ગુણનું લક્ષણ, પડી વેળા પરમાણ્યુંરે;
સાદ સાંભળીને સાંસો કીધો, ત્યારે હેત જણાણું. હો રમતાં. ૫૯
દિયરિયા તુંને શાનું દાઝે, વહાલા નહીં શ્રીરામરે;
બંધવ હોય તો રણમાં દોડે, કરવાને સંગ્રામ. હો રમતાં. ૬૦
લક્ષ્મણ–તમને અહિંયાં કો સારું મેલું, સાંસો કરું છું તેણેરે;
તમને જો લાંછન લાગે તો, વળતા મરિયે મેહેણે. હો રમતાં. ૬૧
સીતા–તેવાં ભોળાં અમે નહિ દિયરિયા, મન વસિયા મહારાજરે;
અવર પુરુષ સાથે બોલું તો, લાગે કુળને લાજ. હો રમતાં. ૬૨
લક્ષ્મણ–કેટલું બળ તમ અબળાકેરું, તનક તાલ ને હેલારે;
રાંધ્યું ધાન ને પ્રેમદા સરખી, વણસતાં નહીં વેળા. હો રમતાં. ૬૩
સીતા–સીતા કહે તું શું સમજાવે, સાસુતણા સુત કાલારે;
એકલો ઉજડમાં શાને જાગ્યે, પ્રાણ તને તારા વહાલા. હો રમતાં. ૬૪
લક્ષ્મણ–મુજને પ્રાણ જો વહાલા હોય તો, શીદ જાઉં હું વનરે;
વન ફળ મેવા વિણી લાવું છું, અહીં કરો છો ભોજન. હો રમતાં. ૬૫
સીતા–સીતા કહે તું શું દિયરિયા, મુજને રાખે વારીરે;
તું જાણે છે રામ પડે તો, હું ભોગવું આ નારી. હો રમતાં. ૬૬
લક્ષ્મણ–ભલી સીતાજી બુદ્ધિ તમારી, મુજને એવું ન કહિયેરે;
એક દહાડે હસ્યો હઉં તો, સર્વે સાચુ લહિયે. હો રમતાં. ૬૭
સીતા–કપટી હોય તે કોઇથી હસે નહિ, રાખે મનમાં જાણીરે;
જળ કાંઠે બગ ધ્યાન ધરે તે, મચ્છને લેવા તાણી. હો રમતાં. ૬૮
પંડિતા–વચન બાણ વાગ્યાં લક્ષ્મણને, તાપ ઉપન્યો તનમાંરે;
બહુએ પેર પડી લક્ષ્મણને, ગુરણ લાગી મનમાં. હો રમતાં. ૬૯
શિલિમુખ રેખા કીધી લક્ષ્મણે, દીધી રામની આણરે;
કૂડે કપટે જે કોઈ આવે, તેના જાશે પ્રાણ. હો રમતાં. ૭૦
એમ કહી લક્ષ્મણજી ગયા, તારુણીને લાગ્યો તાપરે;
કઠણ વચન કહ્યા દીયરને, તેનું લાગ્યું પાપ. હો રમતાં. ૭૧

લાગ જોઈ લંકાપતિ આવ્યો, પાંપિયે ચલાવ્યાં ચરણરે;
પરદારાને હરવા કારણ, માથે લાવ્યો મરણ. હો રમતાં. ૭૨
ભગવાં વસ્ત્ર ને ભેખ સંન્યાસી, કરમાં કમંડળ ધાર્યુંરે;
ક્ષુધાર્થને ભિક્ષા આપો, આવી એમ ઉચાર્યું. હો રમતાં. ૭૩
આવો પ્રભુજી, બેસો ઋષિજી; અમૃત બોલ્યાં વાણીરે;
ઉઠીને આસન ત્યાં આપ્યું, ગૃહસ્થાશ્રમધર્મ જાણી. હો રમતાં. ૭૪

રાવણ–કોણ પિતા, કોને ઘેર પરણ્યાં, કોણ તમારો કંથરે?
ઉજ્જડમાં એકલડાં મેલીને, ક્યાંહાં ગયા બળવંત. હો રમતાં. ૭૫

સીતા–જનક પિતા ને દશરથ સસરો, કૌશલ્યાજી સાસુજી;
તાતતણાં વચન પાળવાને; અમે ત્રણે થઈ વન વાસ્યું. હો રમતાં. ૭૬
સોનાના શિંગનો મૃગ આવ્યો, તો કંચુકિની થઈ અભિલાખારે;
મૃગલો મારવા પિયુજી ગયા છે, કરીને શિલિમુખ રેખા. હો રમતાં. ૭૭

પંડિતા–શિલિમુખ રેખા ઉપર મેલી પાવડી, પાપી બોલે મર્મરે;
એપર પગ મેલી દો ભિક્ષા, રહેશે તમારો ધર્મ. હો રમતાં. ૭૮
પાપીનો પ્રપંચ ન પ્રીછ્યો, ભામિની થઈ હર્ષે ભોળારે;
પોતાની વાત જે પરને કહેશે, તે રહેશે આંખો ચોળી. હો રમતાં. ૭૯
સીતાએ સીતાફળ આપ્યાં, પગ પાવડિયે ધરિયોરે;
ઉપાડી લીધી અબળાને, હરણ કરીને સંચરિયો. હો રમતાં. ૮૦
ત્યારે તારુણિને ત્રાસ જ પડિયો, ધાજો લક્ષ્મણ રામરે;
આ પાપી કોઈ હરી જાય છે, કરીને દુષ્ટનું કામ. હો રમતાં. ૮૧
તે શબ્દ સાંભળી પંખી આવ્યો, દશરથનો જે મિત્રરે;
સીતાને મૂકાવા કારણ, માંડ્યું યુદ્ધ વિચિત્ર. હો રમતાં. ૮૨
રાવણે એક કપટ જ કીધું, પર્વત પાછળ રહીનેરે;
રુધિરાળા પાષાણ ગળાવ્યા, ભારે પડિયો થઈને. હો રમતાં. ૮૩
ત્યાંથી રાવણ લેઇને ગયો, લંકાના ગઢમાંયરે;
મૃગ મારીને રામજી વળિયા, જે જે રાઘવરાય. હો રમતાં. ૮૪
નથિરે સીતા, નથિરે સીતા, નથિરે મઢુલી માંયરે;
કાગારોળ ત્યાં થઈ રહ્યો છે, ચકડોળ વાતે ત્યાંય. હો રમતાં. ૮૫
પગલે પગલે શોધતા તેને, ગયા તે બહુએ ભાઇરે;
ઋષ્યમૂક પર્વતમાંહિ પહોંચ્યા, જ્યાં છે વાંદરાનો રાય. હો રમતાં. ૮૬

સુગ્રીવ સાથે કરી મૈત્રી, વાળીને નાંખ્યો મારીરે;
વાળીનું રાજ્ય સુગ્રીવને આપ્યું, ઉપર આલી નારી. હો રમતાં. ૮૭
નર વાનર એકઠા કરીને, સાગર બાંધી પાજ્યરે;
રાવણને મારી કરીને, વિભિષણને આપ્યું રાજ્ય. હો રમતાં. ૮૮.
જુદ્ધ કરી સીતાને લાવ્યા, ઢોલ નિશાન વજડાવીરે;
સીતાજીનાં લાડ પાળ્યાં ને, કાંચલડી શીવડાવી. હો રમતાં. ૮૯
સ્વામી આજ્ઞા ઓળંગીને, મમત ધર્યો બહુ મનમાંરે;
સતી સીતાને દુઃખ ઉપનું, તાપ વ્યાપિયો તનમાં. હો રમતાં. ૯૦
પહેલે સીતાવિવાહ ગાયો, રુક્મિણીહરણ રુડુંરે;
સીતાકંચુકી શોભે વરણ્યો, કૃષ્ણ વિના સૌ કુડું. હો રમતાં. ૯૧
સતીગુણ કૃષ્ણાબાઈ ગાયે, વડનગરમાં વાસરે;
રામલક્ષ્મણ જાનકીનો જય, સાથે હનુંમંત દાસ. હો રમતાં. ૯૨
જે જન હરિગુણ ગાય સાંભળે, તેહતણાં દુઃખ વામેરે;
ધર્મ અર્થ ને કામ મુકિત ફળ, ચાર પદારથ પામે. હો રમતાં. ૯૩

પુરીબાઈ

—०००००००—

તળ ગુજરાતની સ્ત્રી કવિ તે માત્ર એજ છે

સીતામંગળ

—०७०—

કડવું ૧ લું–રાગ ધોળ

સતી સીતાને ચરણે લાગુંજી, નિર્મળ વાણીને શુદ્ધ બુદ્ધ માગુંજી;

ઢાળ

માગું હુંરે શુદ્ધ બુદ્ધ મનોહર, સ્વામી સારંગપાણ;
ગુણ વરણવુંરે હું તાહરા, મને આપ અવિચળ વાણ. ૧
સિવરા મંડપ રચ્યો જ્યારે ને, તેડાવ્યા ભૂપ;
ઋષિ સાથે રાઘવ આવ્યા એનું, મહા મનોહર રૂપ. ૨
પાતાળનારે પન્નગ તેઆ ને, આવ્યા ગગન મુનિ દેવ;
રાવણ કહે હું ધનુષ ભાંગું ને, કન્યા વરૂં તતખેવ. ૩
સતી જાનકિયે સામું જોયું ને, દીઠા શ્રીમહારાજ;
સ્વામી ભવોભવ હું પદસેવક, કેમ વિસારી આજ. ૪
સતી તે કેરાં વચન સુણીને, હસ્યા શ્રીરઘુવીર;
ક્ષણમાં રે વરૂં હું જાનકી, તું રાખ મનમાં ધીર. ૫
કરજોડી પૂરી ભણે જેનો, અમરાપૂરીમાં વાસ;
સ્વામી સૌ સંતની દાસ છું, રઘુનાથ રાખો પાસ. ૬

કડવું ૨ જું–ઢાળ

રતનાળિ સીતાજીએ વેણ વછોડી, શેષ નાગ સળકી રહ્યા કરજોડી;
પુષ્પની છબિ અતિ બુદ્ધિ શોધ્યેજિમાંહી, રોહિણી પતિ દરશને આવ્યા બાઇ. ૧
નાસિકા શુકચંચુ અધરરસ સોહે, દંત દેખીને માનવીનાં મન મોહે;
શણગાર સજે રાજા જનકકુંવારી, તેની શોભા બની ત્રણ લોકથી ન્યારી. ૨
કર કોમળ ને રાતા કુમકુમ જેવા, ચુડલો રતનાળો બાજુબંધ તેવા;
કોદંડને ભાગતાં હાથ ચપાણા, મોટાં ભૂપતિ માંય પડ્યા ખશિયાણા;
સ્વામિ આજ તમે મને કેમરે વિસારી, જુગજુગ માંહી હું તો હતીરે તમારી. ૩

ત્યાં તો ધનુષ ભાંગિને શતખંડ કર્યોરે, પછી જનકની કુંવરીને રામ વર્યારે;
સારે ચૌદ લોક માંહિ ચાલી વધાઈ, કર જોડીને એમ કહે પુરીબાઈ. ૪

કડવું ૩ જું–ઢાળ

જાન લઈ આવ્યારે દશરથરાય, હસ્તી ઘોડા બહુ કહ્યા નવ જાય;
કાળા કાબરા ને રાતારે ઘણા, સુંદર તે મહારાજારે તણા. ૧
લીલા પીળા ને ધોળા જેહ, ઘોડા પાખરિયા પલાણ્યા તેહ;
રથ સુખપાલોનિ રચનારે ઘણી, જાન વખાણુંરે રાઘવતણી. ૨
ભારે શેષ પાતાળે ગયા, રજે સૂરજ ઝાંખારે થયા;
ભેર ભૂંગળ બહુ નાદ જ થાય, જાનની શોભા કહી નવ જાય. ૩
ક્ષણમાં પહોંચ્યારે દશરથરાય, સામૈયે રાજા જનકજી જાય;
ભેટ્યા વેવાઇને મળિયાં મન, રાજા જનક કહે દિવસ ધનધન. ૪
એલચિએ વાસ્યારે જળ આણી, ખાંડ ઘોળીને પાયાંરે પાણી;
જાન જોઇને રાજા જનકજી હસ્યા, એ આગળ આપણુ રાજાને કશ્યા. ૫
ચંદનના ઓરડારે ઉઘાડ્યા, દશરથ રાયને ત્યાંરે ઉતાર્યા;
થાલખડી મેલોરે પરથાળ, જોતાં સાચી દીસેરે રસાળ. ૬
જાનૈરડિઓનીરે જુક્તિ જ બણી, પાથરણાંરે આપ્યાં પાથરી;
ઘોડાનીરે ઘોડારો ઘણી; વળી વિધ કરી રુડી માફાતણી. ૭
આવી જનકજી બોલ્યા વાયકા, કલુઓ લઈ ચાલો નાયકા;
નાગરી સઉ મળી નારી જેહ, કલુવો લઇને ચાલી તેહ. ૮
ગાતી ને વાતી જાનિવાસે જાય, ઘણું સંતોષ્યારે રાઘવરાય;
કૌશલ્યા બાઇયેરે દીધાં માન, સઉકોને આપ્યાં ફોફળ પાન. ૯
જનક રાજાની જે વહુ દીકરી, તેને તેને તે ફોફળ આપ્યાં ફરી;
માતા તે નયણે અંજન કરે, કંકુ ચંદન રઘુપતિને ધરે. ૧૦
માતા તે મનમાં એવું ભણે, રખે કુંવર કોની દષ્ટે પડે;
ભરત શત્રુઘન લક્ષમણ ધીર, વર પાસે બેઠા ત્રણ વીર. ૧૧
માતાજી ચિંતા ન કરશો તમો, રક્ષા કરીશુંરે રાઘવ અમો;
એ તો કહિયેરે કારણ રૂપ, સૂરજવંશમાં મોટો ભૂપ. ૧૨
ધનુષ તો એણે ભાંગિયું, ઘણા અસુરનું કુળ લાજિયું;
તોરણે ને છજે નાચે મોર, મંડપમાં દીસે ઘનઘોર. ૧૩
મંડપમારે ઊભાં મહામતી, તેણે નવરાવ્યાં મહાસતી;
ગોત્રજ આગળ બેઠાં સીત, રાઘવજી શું પૂરણ પ્રીત. ૧૪

ગોત્ર જ માંય જ્યાવર આવિયા, હદે કમળમાં તે ભાવિયા;
દશરથના દદામા ગડગડ્યા, રઘુનંદન વરઘોડે ચડ્યા;
કર જોડીને કહે પૂરીબાઈ, લગન સાધવાની વેળા થાઈ. ૧૫

કડવું ૪ શું-ઢાળ

ચંચળ અશ્વ ચઢ્યા રઘુનંદન, દોલ દદામા ગાજેજી;
સીતાનો વર શોભે તોરણ, જોઈ કોટી કામ લાજેજી. ૧
કટી કોમળ ત્યાં મેખલા સોહિયે, પાયે નેપૂર વાજેજી;
બાંહે બાજુબંધ બાંધ્યા છે, કોટે કૌસ્તુભમણિ છાજેજી. ૨
જાનરડી વરની માડી સંગાતે, ગીત મધુરાં ગાયેજી;
સાસુ પ્રેમે પનોતી થાઈ, વરને પોંખવા જાયેજી. ૩

કડવું ૫ સું-ઢાળ

નાક સાહિને નિરખ્યા અંતરજામી, મારી લાડકવાઈ રુડો વર પામી;
એની ચોરિયે ચોતરફ હિરની દોરી, રાજા જનક કહે સીતા રામથી ગોરી. ૧
ત્યારે મધુરી શી વાણી કૌશલ્યા બોલે, ત્રિલોકમાં નહિ મારા રામને તોલે;
સીતા પહેલું મંગળ વરત્યું રઘુરાય, ત્યાં તો મધુપર્કકેરાં દાન અપાય. ૨
સીતા બીજું મંગળ વરત્યુ રઘુરાય, ત્યાં તો મુદ્રિકા કેરાં દાન અપાય;
સીતા ત્રીજું મંગળ રામની સાથ કીધાં, ત્યારે જનકરાયે મહાદાન દીધાં. ૩
સીતા ચોથું મંગળ વરત્યું રઘુરાય, ત્યાં તો કન્યાકેરાં દાન અપાય;
ત્યાં બરાનપુરની બાજોઠી મગાવો, ત્યાં વીસલનગરની થાળી અણાવો. ૪
ત્યાં ડુંગરપુરની ઝારીરે આણી, કંસાર પીરસે રાજા જનકની રાણી;
કંસાર પીરસ્યો તે રુડીરે રીતે, સીતા રામ જમ્યાં તે પૂરણ પ્રીતે. ૫
ત્યાં પાન સોપારીની છાબ જ છોડી, સીતા રામ રહ્યાં છે બેઉ કર જોડી;
કર જોડી પૂરી કહે જે જેરે કીજે, ત્યાં કન્યા સજોડાનાં ભામણાં લીજે. ૬

કડવું ૬ ઠું-ઢાળ

ઉત્તમ જળ ઉષ્ણોદક મેલ્યાં તે, કોણુને નાવણ કાજેજી;
પીટ પીરોજાને સોના આડણિયો, તે જાનને આસન દીજેજી. ૧
વીસલનગરની થાળિયો અણાવો, ને ડુંગરપુરની ઝારીજી,
વાટકડા વીજાપુરી મેલો તો, સુવરણ લોટા શુભકારીજી. ૨
કાઢા ઘઉંની લાપશિ પિરસો તો, માંહે માળવિયો ગોળજી;
ઘી તો ગવરી ગાયનાં પિરસો ને, દહિ દુધ કેરી છોળજી. ૩

શાક તે સૂરણનાં પિરસો તો, રાઇતાનો નહીં પારજી;
દાળ ચંપાના છોડશિ પિરસો ને, વિધ વિધ માંહી વઘારજી. ૪
શેવ સુંવાળી સુંદર પિરસો ને, પાપડ પૂનમ ચાંદજી;
ભાત કમોદતણો પિરસો તો, ખોબલે પીરસો ખાંડજી. ૫
ભોજન રૂડાં ભાવથી કીધાં, સંતોકી સર્વે જાનજી;
શુદ્ધાચમન લેઈ બાર પધાર્યા ને, આપ્યાં ફોફળ પાનજી. ૬
પેરામણીનો સમય થયો છે, માગી લ્યો જે જોઈયેજી;
દશરથરાયને સોનાનું ટીલું તો, રઘુનંદનને જનોઈજી. ૭
પાંચે વસ્ત્ર આપ્યાં રઘુનંદનને, રંગ કસૂંબે બોળીજી;
ઘરશાડી ઘરચોળાં અણાવો ને, પાટણની જ પટોળીજી. ૮
જાનરડીને ઝુલતી સાડી ને, માંડવે આવીને પેરેજી;
ઝાલ ઝુમણાં ને નાકે વેસર, સીતાબાઈ કેરેજી. ૯
સીતાબાઈ સાસરે ચાલ્યાં ને, દાદાના દેશ મૂકયાજી;
સીતા વિના તો સુનું લાગે ને, તુલસીના કયારા સૂકયાજી. ૧૦
પાછું વાળી જુવે સીતા પનોતાં ને, દાદાને આશિષ દેયજી;
ઘણું જીવજો દાદાજી મોરા ને, રાજ અવિચળ રહેયજી. ૧૧
ઘણું જીવજો વીરાજી મોરા ને, ભાભીના નવરંગ ઘાટજી;
સીતાબાઇને પાસે બોલાવીને, કહે છે પોતાની માતજી. ૧૨
ગદગદ કંઠે થયા જનકજી ને, આંસુડાં ઢોળે માયજી;
મારી સીતાને તમો સુખ દેજો ને, ચૌદ ભુવનના રાયજી. ૧૩
લાડકી સીતા કહ્યું કરજે તું, લાજ વધારજે તારીજી;
રમકડાં રળિયામણાં આલ્યાં ને, દીધી શિખામણ સારીજી. ૧૪
સીતાબાઈ સહિયરોને મળીને, પછી સાસરિયે જાયજી;
પૂરીબાઈ કહે છ કડવાં તે, પ્રીતે પૂરણ થાયજી. ૧૫
ગાય શિખે ને સાંભળે, તેનો વૈકુંઠ વાસે વાસજી;
અડસઠ તીરથનું ફળ મળશે, પાપ થશે સૌ નાશજી. ૧૬

ગવરીબાઇ

ગીરપુરની આ નાગરણ બ્રહ્મજ્ઞાની હતી

પદ ૧ લું

સોહં સોહં બ્રહ્મ એ ભજ, સોહં સોહં બ્રહ્મ એ લાજ.—ટેક.
પંચ કોસકો તું સાખીરે, ચૈતન્ય સમજી લે એ ભ્રમ; સોહં.
જન્મ જરા મૃત્યુ નહીં તોકું, નહીં તો એ કાલની ક્રમ; સોહં.
નહીં તું શ્વેત પીત ને રક્ત, નહીં તું શીતળ ગ્રમ; સોહં.
નહીં તું બંધ્ય, નહીં તું મુક્ત, નહીં તું એ દેહનો ધર્મ; સોહં.
નહીં તું દીર્ઘ, નહીં તું સૂક્ષ્મ, ગવરી સ્વતંત્ર બ્રહ્મ; સોહં.

પદ ૨ જું—રાગ મલાર

પૂર્ણ બ્રહ્મ પુરી રહ્યો, અખંડ એક સ્વામી—ટેક. ૧
ચૌદ ભોવન વ્યાપી, રહ્યો હરિ ત્યાંહી,
બાહીર ભીતર જ્યાંહી, તુંહી ગોહ નામી; પૂર્ણ. ૨
ચંદમેં તું ચૈતન્ય તું, સુરજ મેં તું તેજ,
નાહક ભજે તું વિના, દસોદીશ જામી; પૂર્ણ. ૨
રૂપ નહીં, રંગ નહીં, વર્ણ નહીં વિભૂ,
નિરંજન નિરાકાર, નહીં માયા કામી; પૂર્ણ. ૩
ગવરિ ગુરુ જ્ઞાન પ્રકાશ, તિમિર ભયોરિ નાશ,
ભાગ્યો બ્રહ્મ ચિદ વિલાસ, પૂર્ણપદ પામી; પૂર્ણ. ૪

પદ ૩ જું

જયજય દીન દયાળ, હરિ હવાં કરો હમારી સાર—ટેક.
કાલના કાલરે કહાવો, ભવ પાસ છોડાવાને આવો; જયજય.
કરુણાકારી આરત બંધુ, હરિ તમો દયાના છો સિંધુ; જયજય.
તારા ચરણ હરિ ના સેવે, તે સુખ પરમ ક્યાંથી લેહે; જયજય.
પૂર્ણ બ્રહ્મ સનાતન સ્વામી, અખડાનંદ તું બહુ નામી; જયજય.
ધાવધાવ રઘુપત રાયા, હરિ હું પડું તારે પાયા; જયજય.
દીન દયાળ દયા કીજે, બુડતાં ઉગારીરે લીજે; જયજય.

બિંબ પ્રતિબિંબથી રે ન્યારા, આત્મારામ અવિનાશી મારા; જયજય.
નિસ સૈત અનંતરે સચરાચર, જોગી ધ્યાન ધરે નહિ ક્ષણભર; જયજય.
બ્રહ્મ અગ્નિ મેં કરને બાલી, દશમે દ્વારે-જોએ તને ન્યાળી; જયજય.
શિવ બ્રહ્માદિક ભેદ ન જાણે, હરિ તુંને વેદ પુરાણ વખાણે; જયજય.
સૂક્ષ્મ પરમાણુ ન થાય, હરિ વેદ નિરંતર ગાય; જયજય.
મન વાણીથીરે અપાર, કોઈ ન જાણે તારો પાર; જયજય.
આદ્ય ને અંત નહી તારો છેડો, હરિ તું નજીક થકી છે નેડો; જયજય.
કાલજા કારણ ન મસે લેશ, હરિ તું નેતિ નેતિનો શેશ; જયજય.
મોહના પાશ સર્વરે કાપ, ટાળો ત્રિવિધના સૌ તાપ; જયજય.
ભક્તવત્સલરે પ્રતિપાળ, આવો ગવરીના ગોપાળ; જયજય.

પદ ૪ થું–રાગ કાફી

હરિનામ બીનારે ઓર બોલના કયા, કથા બીના ઓર સુનના કયા;–ટેક. ૧
સુખ સાગર સામલીઓ ત્યાગી, કુપ ડાબમે ડોલના કયા; હરિ. ૨
ઘટ ગિરિધર ગિરિધારી પાયા, બાહેરદ્રીગ અબ ખોલના કયા; હરિ. ૩
આત્મા અખંડ આવે ન જાવે, જન્મ નહીં તો ફીર મરના કયા; હરિ. ૪
ગવરી બ્રહ્મ સકળ મેં જાન્યાં, જાન્યા તો જદ બોલના કયા; હરિ. ૫

પદ ૫ મું–ગરબી

આત્મજ્ઞાન વિના પ્રાણીને સુખ ન થાએરે;
આત્મજ્ઞાન વિના મન વિશ્રામ ન પાએરે. ૧
આત્મજ્ઞાન વિના કોઇ સાધે જોગની જુગતીરે;
આત્મજ્ઞાન વિચાર વિના ન પાવે મુક્તિરે. ૨
આત્મજ્ઞાન વિના કોઈ કોઈ અડસઠ તીર્થ નાહેરે;
કામ ક્રોધ કેરા ન રહ્યા કે મુક્તિ ન પાએરે. ૩
આત્મજ્ઞાન વિના કોઈ ઘર તજી વંન ખંડ જાયેરે;
ફલ ફુલ વિણીને ખાએ કે મુક્તિ ન પાએરે. ૪
આત્મજ્ઞાન વિના પવન સાધે કે ગુફા સમારેરે;
આત્મજ્ઞાન વિના ન ચડે રંગ કરારેરે. ૫
આત્મજ્ઞાન વિના મુનિ મતબાળા ફરેરે;
ઉપર રાતા ને ભીતર કાચા કે મુક્તિ ના મીલેરે. ૬
આત્મજ્ઞાન વિના જટા વધારે જોગીરે;
નોકી તૃષ્ણા નાહી બુઝી કે જ્યાંનો રોગીરે. ૭

આત્મજ્ઞાન વિના કોઈએ પંચાગ્નિમે તાપેરે;
કંઈ ઊંધે મસ્તક ઝૂલે મુક્તિ ન આપેરે. ૮
આત્મજ્ઞાન ધ્યાનમેં સેવ્યા અંતર જામીરે;
ગવરી પરમાત્મા પૂર્ણ બ્રહ્મને પ્રેમે પામીરે. ૯

પદ ૬ ઠ્ઠું–રાગ કલ્યાણ

બ્રહ્મનો ભેદ જાણે જન અનુભવી, ભેદ જાણ્યા વિના ભ્રમણા ન જાવે;
ભ્રમણા ગયા વિના કરમ કહો કેમ ગળે, કર્મ ગયા વિના મરમ ન પાવે. બ્રહ્મ. ૧
મરમ લહ્યા વિના સંશય નં ટળે, સંશય ટળ્યા વિના સર્વ કાચું;
કથની કથે અર્થ બહુ અનુભવે, રહેણી વિના પદ કેમ પામે સાચું. બ્રહ્મ. ૨
સાચું સિદ્ધાંતનું રહસ્ય સમજે નહીં, ન સમજ્યે અરથ કશું ન સરે;
અનાત્મા સુઆત્મા બુદ્ધિ જોએ, તેણે કરી વાસનાનું લિંગ ન ગળે. બ્રહ્મ. ૩
અણુલિંગીને અનુભવી જાણજો, તે જ તત્ત્વદર્શી રહે જોઈ;
ગવરી આત્માં પરમાત્મા એક ભયે, દ્વૈત ભાવ ન છોસે કોઈ. બ્રહ્મ. ૪

પદ ૭ મું

પ્રથમે પંચમ ભાગથી, પિંડ રચ્યો તું જાણ;
આઠ અવયવમાંહિ મેળવ્યા, પીછે અંત વેશ પ્રમાણ. ૧
બીજે તે બીજો બાસે નહીં રહે, મેં તો જોયો વિવેક વિચાર;
પાંચ પચીસમાં પોતે રમે, જેમ છે તેમ એ સાર. ૨
ત્રીજે તે તિમિર ટળ્યાંરે, માંહે ઉગ્યો ભાણ ઉજાસ;
કમળ ફુલ્યાં સોહામણાં, જ્યાં ભમર લેવે વાસ. ૩
ચોથે તે ચિત્ત ચોંપે ચઢ્યું, આવી અનુભવ અંગે પાંખ;
ચિદાકાશમાં ઉડે સદા, જીણે જરુખે ઝાંખ. ૪
પાંચમે પ્રભુજી પ્રગટ્યા, મારા હૃદયા કંદરી માંહ;
અણછતું આવણ ટળી ગયું, કલહ કલ્પના મોટાય. ૫
છઠ્ઠે તે સ્વરગ વૈકુંઠની, મને વાત ન સોહાય;
નિર્ગુણ સગુણથી ન્યારો સદા, લખ્ય લખ્ય માંહે સમાય. ૬
સાતમે કોનું સાધન કર્યું, નથી બીજો કોઈ પરિગ્રહ;
બીજો કહેશે ત્યાં લાગે બંધન, એમ વેદ વદે છે મર્મ. ૭
આઠમે આત્મા એક છે, એક ઉદક એક ખાણ;
વા બીજ મેં જેમ વિસ્તર્યો, તેની અન્ય ચાલે વહાણ. ૮

નોમે નિરાલંબ તુંહી, જાણે તત્ત્વદરશિ સંત;
ઘટ ઘટમેં વ્યાપી રહ્યો, જેમ માળા વિષે તંત. ૯
દશમે દશ દિશા માંહે, ઓળખ અંતર દષ્ટ દેખ;
હરિ વિના અન્ય કો નથી, સંચય કલ્પના તું છેક. ૧૦
એકાદશી અદ્વૈત કરી, જ્યાં દ્વૈત નહીં કો લાલ;
વરતું વિચારે સંસાર સુપન, વંધ્યા સુતનો પરિવાર. ૧૧
બારસે બીજ બળી ગયાં, ફેલી અગન ન પાય;
સદ્‌ગુરુની કૃપાથી, અણુલિંગી ખગવત થાય. ૧૨
તેરસે ત્રિગુણ નીદ્રા ટાળી, કોઈ જાગ્યા મહાજન;
તમપદનો લેખ લખી, વાંચી સૈને ધન્ય. ૧૩
ચતુરદશીએ ઉપમા તરે, તુરીયા અજિત તું જાણ;
બાહીર ભીતર બ્રહ્મ માયાને, વિણુ સખી પરમાન. ૧૪
પૂરણ છો પરમાત્મા, સદચિદ આનંદ ઘન;
ગવરી સ્વપદ પાઇઆ, ઉદ અસ્ત નહીં રહેણી દન. ૧૫
સોળે કળા સંપૂર્ણ થઈ, નીજ ધામ કૈવલ્ય એક;
કે બાદ બી ઉપજે ખમે, ખણુ ખગ તેમનું તેમ. ૧૬

પદ ૮ મું

આદ અનાદિનો એક છે, એક પૂર્ણ પરિબ્રહ્મ;
બીજું તેનું જાણજો, મિથ્યા કલ્પિત ભરમ. ૧
સોમ સમાધિ માંહે રહે છે, અણુલિંગી આસે;
મીટવા એક જાળ, સકળ સાધન નાસે. ૨
મંગળ વર તે માંહે, આત્મ સ્વેપ્રકાશે;
નાહી વિધિની સેહ, 'પાપ પુનકો આશે. ૩
બુધ થકી વ્યતિરેક છે,' ગુણુ ઈંદ્રી રહી' તે;
રવિ શશી જો નહીં, નહીં ત્યાં દિન રજની સહી તે. ૪
ગુરુ અક્રીની મહેર, મીટયું દેહજો ભાને;
સુકૃત દુષ્કૃત ક્રમ ઝાલ્યા, બ્રહ્મ અગ્નિ માંહે. ૫
'શની સ્કંધ થયો નિરાશ, નહીં ત્યાં ધુમર તો ધર્મ;
સ્થાવર જંગમ માંહે, વિલાસો પૂર્ણ પરિબ્રહ્મ ૬
છે એ સ્વતંત્ર ગવરી અણુછતો, નામે નહીં દ્વૈત;
કો કાળ એને જાણુવો, અખંડ એક અદ્વૈત. ૭

પદ ૯ મું—રાગ પ્રભાતી

સુખ સાગર શિવરાજ સદાએ, સુખ સાગર શિવરાજ;
વનેશ્વર વિશ્વમાં વિલસ્યા, જેમ ફુલનમેં બાસ. સુખ. ૧
વગડે વાસ પુરેરે વનેશ્વર, ગેબ સાગર ગંગપાસ;
નરનારી મીલ દર્શન આવે, પૂરો સબનકી આસ. સુખ. ૨
ઓરકુંતો રિદ્ધ સિદ્ધ બક્ષિશ દેવે, ખાનપાન મીઠાસ;
આપકું તો આક ધંતુરે, ભાંગ અંગ ભભૂતિ ઉજાસ. સુખ. ૩
શિવ હરિમે ભેદ નહીરે, વેદવાણી ઉચરે સાચ;
દાસ ગવરી સદાશિવ ચરણે, ટાળો મોહનો પાસ. સુખ. ૪

પદ ૧૦ મું

માયા તણી શોભા જોઇને, ન પામો મોહ; માયા.
ભુખા ભમોરે જગ વિશે, તે મોટીરે હાણ; માયા.
આપ વિચારો મન વિશે, કોણ વ્યાપ્ત એક; માયા.
જુઓરે તમે છે એક જે, પરિપૂર્ણ બ્રહ્મ; માયા.
રૂપ રેખ તે નવ મળે, એવો સ્વામી એક; માયા.
સર્વ હૃદયમાં વ્યાપ્ત છે, અવિનાશિ તું જાણ; માયા.
મદ મોહને તે ત્યાગીને, મન ધીર ધાર; માયા.
ન જોઇશ તું રંગને, એ તો મિથ્યા માન; માયા.
જરા મરણ ત્યાગીને, બુદ્ધિ નિશ્ચે ધાર; માયા.
ગવરી કહે અનહદ જો, મન શાન્ત થાય; માયા.

પદ ૧૧ મું

માયા મોહકો છાંડી કે, મન નિશ્ચય ધારો;
એકહી વ્યાપક આત્મા, દુજો નાહી પ્રમાણો. માયા. ૧
જહાં દેખો ત્યાં વહી રહ્યો, મન નિશ્ચલ જાણો;
આવાગમન સંશય છાંડી કે, મન માંહી વિચારો. માયા. ૨
રાગ દ્વેષકો ત્યાગહી, મન માંહી કરી લેનો;
અહંત્વકો ત્યાગજો, મન નિશ્ચલકો ધારો. માયા. ૩
ગવરી કહે સુંદરકું નિશ્ચલ, એક બ્રહ્મ જાણો;
માયા મોહકો છાંડી કે, મન નિશ્ચલ ધારો. માયા. ૪

જૈન કવિ

ઉદયરત્ન

સ્ત્રીઓને શિખામણની સઝ્ઝાય (સ્વાધ્યાય)

એક અનૂપમ શીખામણ ખરી, સમજી સેજોરે સઘળી સુંદરી.

ત્રુટક

સુંદરી સેજે હૃદય હેજે, પરસંગે નવિ બેસિયે;
ચિત્તથકી ચુકી લાજ મુકી, પરમંદિર નવિ પેસિયે.
બહુ ઘેર હિંડે નારિ નિર્લજ, શાસ્ત્ર પણ તજવી કહી;
જમ પ્રેત દૃષ્ટે પડ્યું ભોજન, જમવું પણ જુગતું નહીં.

ઢાળ

પરશું મસ નવિ બોલીયે, દંત દેખાડીરે ગુંઝ નહિરે ખોલિયે.

ત્રુટક

ગુંઝ ઘરનો પરની આગળ, કહો કેમ પ્રકાશીયે;
વળી વાત જે વિપરીત ભાખે, તેથી દૂરે નાશીયે.
અસુર સવારે અને ગોચર, એકલાં નવિ જાઇયે;
સહુ સાતકારે કામ કરતાં, સહજે શીળ ગમાઇયે.

ઢાળ

નટ વિટ નરશુંરે નયણ ન જોડીયે, મારગ જાતાંરે આઘું ઓઢીયે.

ત્રુટક

આઘું ઓઢીયે વાત કરતાં, ઘણું જ રુડાં શોભીયે;
સાસુ અને માના જાણ્યાવિણ, પલક પાસ ન થોભીયે.
સુખ દુઃખ સરજ્યું પામિયે, પણ કુલાચાર ન મૂકીયે;
પરવશે વસતા પ્રાણ તોપણ, શીળથી નવી ચૂકીયે.

ઢાળ

વ્યસનીની સાથેરે, વાત ન કીજીએ, હાથોહાથેરે તાળી ન લીજીએ.

ત્રુટક

તાળિ ન લીજે નજર ન દીજે, ચંચળ ચાલે ન ચાલીયે;
વિષય બુદ્ધે વસ્તુ કેની, હાથે પણ નવિ ઝાલિયે.
કોટિ કંદર્પ રૂપ સુંદર, પુરુષ પેખી ન મોહિયે;
તણખલાને ગણો તોલે, ફરિ પાછો નવ જોઇયે.

ઢાળ

પુરુષ પરાયોરે વળી ન વખાણીયે, વૃદ્ધ તે પિતા સરીખો જાણીયે.

ત્રુટક

જાણિયે પિયુવિણ પુરુષ સઘળા, સહોદર સમોવડે;
પતિવ્રતાનો ધર્મ જોતાં, નાવે કોઈ તડોવડે.
કુરૂપ કુષ્ટિ કૂબડો ને, દુષ્ટ દુર્બલ નિર્ગુણો;
ભરથાર પામી ભામિની તમે, ઇંદ્રથી અદકો ગણો.

ઢાળ

અમર કુમારેરે તજિ સુરસુંદરી, પવન કુમારેરે અંજની પરિહરી.

ત્રુટક

પરિહરી સીતા રામે વનમાં, નળે દમયંતી વળી;
મહા સતી નિર્મળ કષ્ટ પડ્યે, શિળથી તે નવિ ચળી.
કસોટીયે જિમ સુવર્ણ કસતાં, કંતશું વિછડે તહી;
તન મન વચને સત્ય રાખે, સતી તે જાણો સહી.

ઢાળ

રૂપ દેખાડીરે પુરુષ ન પાડીએ, નિર્લજ થઇનેરે મન ન બિગાડીયે.

ત્રુટક

મન ન બિગાડીયે પુરુષપરનું, જોગ જોતાં નવિ મળે;
કલંક માથે ચડે કુડાં, સગાં સઉ દૂર ટળે.
અણુસરજ્યો ઉચ્ચાટ થાયે, પ્રાણ તિહાં લાગી રહે;
આ લોક પામે આપદા, પરલોક બહુ પીડા સહે.

ઢાળ

રામને રૂપેરે સૂર્પણખા મોહી, કામ ન સિધ્યું અને ઇજ્જત ખોઇ

ત્રુટક

ધજત ખોઈ દેખિ અભિયા, શેઠ સુદર્શન નવિ ચળ્યો;
ભરથાર આગળ પડી ભુંડી, અપવાદ સઘળે ઉછળ્યો.
કામની બુદ્ધે કામિનીએ, વંકચુલી વાળ્યો ઘણું;
પણ શીળથી ચૂકયો નહી, દષ્ટાંત એમ કહેતાં ભણું.

ઢાળ

શીળ પ્રભાવેરે, જુઓ સોસે સતી, ત્રિભુવનમાંહી તે થઈ છતી.

ત્રુટક

છતી થઈ જે શીળ રાખ્યું, કલ્પના કીધી નહી;
તે નામ તેહનાં જગત જાણે, વિશ્વમાં ઉગી રહી.
વિવધ રત્ને જડીત ભૂષણ, રૂપ સુંદર કિન્નરી;
પણ શીળ વણ શોભે નહીં, તે સત્ય ગણજો સુંદરી.

ઢાળ

શીળે સુરનર સઉ સેવા કરે, નવે વાડુ રે નિશ્ચળ જે ધરે.

ત્રુટક

ધરે નિર્મળ શીળ ઉજ્જ્વલ, તાસ કિરતી જળહળે;
મન કામના તે સિદ્ધિ પામે, અષ્ટભય દૂરે ટળે.
ધન્ય ધન્ય તે જાણો ધરા, જ્યાં શિયળ ચોખું આદરે;
આનંદના તે ઓઘ પામે, ઉદયરત્ન જશ વિસ્તરે.

સોળ સતી—ચોપાઈ

ઉઠરે પ્રાણી સૂતો જાગ, ધર્મતણે મારગ તું લાગ;
સોળ સતીનાં લીજે નામ, જ્યમ પામી જે ઉત્તમ ઠામ. ૧
પહેલી સમરું બ્રાહ્મી સતી, ચંદનબાળા બીજી ભાગવતી;
રાજેમતિ જાણો મનરંગ, ચોથી દ્રૌપદી શીળ સુચંગ. ૨
કૌશલ્યા ને મૃગાવંતી, સુલભા સીતા વંદુ ગુણવતી;
સુભદ્રા ને શિવા સુજાણ, કુંતા શીળવંતી મન આણ. ૩
નળ દમયંતી મહા ગુણયુતી, પુષ્પચુલા ને પ્રભાવતી;
પદ્માવતી પ્રમુખ સુંદરી, સોળ સતી જાણો ગુણભરી. ૪
સોળ સતી જગમાં અભિરામ, કર જોડીને કરું પ્રણામ;
ઉદયરત્નમુનિવર એમ ભણે, સતી નામે નવનિધ આંગણે. ૫

પુરુષને શિખામણની સજ્ઝાય (સ્વાધ્યાય)

સુણ સુણ કંથરે શીખ સોહામણી, પ્રીત, ન કીજે પરનારીતણી.

ત્રુટક

પરનારી સાથે પ્રીત પીયુડા, કહો કોઈ પેર કીજીએ;
એક ઉંઘ વેચી આપણી, ઉજાગરો કેમ લીજીએ.
કાંણડી છૂટો કહે લંપટ, લોકમાંહે લાજીએ;
કુળવિષે ખાંપણ નિખર લાગે, સગામાં કેમ ગાજીએ.

ઢાળ

પ્રીત કરતરિ પહેલાં ખીજીએ, રખે કોઈ જાણેરે મનમાં ધ્રુજીએ.

ત્રુટક

ધ્રુજીએ મનશું ઝુરિયે, પણ જોગ મળવો છે નહીં:
રાત દિન મન ઝુરતાં જાય, અવટાઈ મળવું છે સહી.
નિજ નારિથી સંતોષ ન વળ્યો, પરનારીથી શું હશે!
જો ભર્યે ભાણે તૃપ્ત ન વળ્યો, એઠું ચાટે શું થશે!

ઢાળ

મૃગતૃષ્ણાથીરે નહીં ટળે, વેળું પીલ્યેરે તેલ ન નીકળે.

ત્રુટક

નવ નીકળે પાણી વિલોવતાં, લેશ માખણ તો વળી;
ભુડતાં ખાચકો ભર્યો પીણે, તર્યો વાત ન સાંભળી.
તેમ નારી રમતાં પરતણી, સંતોષ ન વળે એક ઘડી;
ચિત્ત ચટપટી ઉચાટ લાગે, નેણે નાવે નિંદડી.

ઢાળ

જેવો ચટકોરે રંગ પતંગનો, તેવો લટકો પરસ્ત્રી સંગનો.

ત્રુટક

પરસ્ત્રી કેરો સંગ પિયુડા, રખે મન જાણે ખરો;
દિન ચાર રહેશે રંગ રુડો, પછે રહે નહિ નિરધરો.

જે ઘણાં સાથે પ્રીત માંડે, છાંડો તે શું વાતડી;
એમ જાણી નવિ કર નાવલા, પરનારી સાથે પીતડી.

ઢાળ

જે પતિ વહાલોરે છાંડી પાપિણી, પરશું પ્રેમેર રાચે સાપણી.

ત્રુટક

સાપણી સરખી વેણુ નિરખી, રખે શીળથકી ચળે;
નયણુ લટકે સુખને મટકે, દેવ દાનવને છળે.
મને કાળી અતિ રસાળી, વાણી મીઠી શેલડી;
સાંભળી ભોળા રખે ભૂલો, જાણજો વિષ વેલડી.

ઢાળ

સંગ નિવારોરે પરરામાતણો, શોક ન કીજેરે, મન મળવાતણો.

ત્રુટક

શોક શાને કરો ફોગટ, દેખવો પણુ દોહલો;
ક્ષણુ મેડિયે ક્ષણુ શેરિયે, ભમતાં તે લાગે સોહલો.
ઉસાસને ને નીસાસ આવે, અંગ ભાગે મન ભમે;
વળી કામ વ્યાપે દેહ દાઝે, અન્ન દીઠું નવ ગમે.

ઢાળ

એકલડો થઈ મન શું કળપવે, ઉન્મત્ત થઇનેરે વળી અફળ લવે.

ત્રુટક

લવે એલફેલ એમ અજાણે, મોહે ઘેલો મન રહે;
મદન વેદન કઠિણુ જાણે, મરણુ વારુ ત્રેવડે.
દશ અવસ્થા કામકેરી, કંથ કાયા તે દહે;
એમ જાણી નારી પારકી, જે તજે તે બહુ સુખ લહે.

ઢાળ

પરનારીનારે પરભવ સાંભળો, કયા કીજેરે ભાવશું નિર્મળા.

ત્રુટક

નિર્મળ ભાવે નેહે સમજી, પરવધુ સગ પરિહરો;
ચાંપીયો કીચક ભીમસેને, શિલા હેઠે સાંભળ્યો.
રણુ પર્યા રાવણુ દશી, મસ્તક રવડતાં અથે કલા;
મુંજપતિઅતિદુઃખ પામ્યો, અપજશ જગમાંહે રહ્યાં.

ઢાળ

શીળ સલૂણારે માનવ સોહીએ, વિણુ આભરણેરે જગ મન મોહીએ.

ત્રુટક

મોહિયે સુર નર કરે સેવા, વિષ અમૃત–સાગર ભરે;
કેસરીસિંહ વિશાળ થાયે, અગ્નિ અતિ શીતળ કરે.
સાપ થાયે ફુલમાળા, લક્ષ્મી ઘેર પાણી ભરે;
પરનારી પરહર શિયળ મનધર, મુક્તિ વધુ હેલા વરે.

ઢાળ

તે માટે હુંરે વાલમ વીનવું, પાયે લાગીરે મધુર વચન કહું.

ત્રુટક

વચન મારું માનજો, પરનારીથી રહો વેગળા;
અપવાદ માથે ચડે કૂડા, નરકે થાયે દોહિલા.
ધન્ય ધન્ય તે નર નારી જગમાં, શિયળ પાળે ઉજળા;
તે પામશે જશ જગતમાંહે, કુમુદચંદ કહે સમજલો.

ઉપદેશનું પદ

બ્હેરાં પાસે દુઃખ જઈ ગાઇએ, નહિ સાંભળે શું કરીએ ?
કાને સરવા નહિ સાંભળે, તો તેને પણ શું કરીએ ? ૧
મુંગા સાથે વાતું કરીએ, નહિ બોલશે શું કરીએ ?
બહુ બોલકા નહિ બોલશે, તો તેને પણ શું કરીએ ? ૨
અણુસમજુને સમજાવ્યાની ઠાલી મહેનત શું કરીએ ?
સમજુ સમજાવ્યા નહિ સમજે, તો તેને પણ શું કરીએ ? ૩
દુરાગ્રહી આગ્રહ નહિ છોડે, તે છોડાવી શું કરીએ ?
ભણેલને ભૂલાવે ભાવી, તો તેને પણ શું કરીએ ? ૪
પરાધિન જે હોય હમેશા, તે ન મળે તો શું કરીએ ?
સ્વાધિન હોય તથાપિ, ન મળે તો તેને પણ શું કરીએ ? ૫

આંખ અંધી હોય એટલે પડે ખાડમાં શું કરીએ?
દીવો લઇને પડે ખાડમાં, તો તેને પણ શું કરીએ? ૬
નીશા કરીને સુવે હમેશા, તે નવ જાગે શું કરીએ?
કદી જાગતો નહિ જાગશે, તો તેને પણ શું કરીએ? ૭
લેણા દેવી હોય નહિ, ને નહિ મળે તે શું કરીએ?
દઈ હાથમાં લેઈ લે પાછું, તો તેને પણ શું કરીએ? ૮
બીજા પાસે જઇને ડાહ્યું આપણું ડાહપણ શું કરીએ?
ત્રંબકલાલ કહે હરિ ભજવા, અંતર બાહેર એ કરીએ? ૯

સવૈયો

કવિતાવનમાં વિચરી પ્રેમે, સંગ્રહ કીધાં સુમન અનેક,
તેતણી માલ રચિ અતિ સુંદર, કંઠ ધરો સજ્જન સવિવેક;
શીતળ તેમ સુવાસિત સ્નેહવધારણ છે વસુધાતલ છેક,
તે સજશે પરિપૂરણ પ્રેમે, જેહ રસજ્ઞ હશે નર નેક.

કઠણ શબ્દનો કોશ

અકૃત–પાપ, નઠારું કૃત.
અક્રૂર–દયાળુ.
અખિલ–સઘળું.
અખેપાત્ર–જેમાં રાખેલું ખૂટે નહીં તેવું વાસણ.
અગમ–પુરાણ, ભવિષ્ય, હોનાર.
અગવો–આગેવાન, ભોમિયો.
અગાધ–ઉંડું, પારવનાનું.
અગોચર–દેખાય નહીં તેવું.
અગ્ર–આગળ, અણી, મુખ્ય.
અગ્રજા–પહેલી.
અગ્રિમ–આગળનું.
અઘ–પાપ, પાતક.
અઘોર–ભય ભરેલું, ભયંકર.
અચર–ખસે નહીં તેવું.
અચ્યુતાનંદ–સદા આનંદ.
અજ–અજ–બકરો, બ્રહ્મા.
અજર–જરા ન આવે તે. આનાકાની.
અજીર–પરસાળ.
અટાટ–ઘણું સાર વિનાનું.
અટન–ફરવું, ભ્રમણ, પ્રવાસ.
અંડકટાહ–બ્રહ્માંડ, તાળવું.
અઢળક–ઘણું.
અણમિલ–મળે નહીં તે.
અણરાગ–અણબનાવ.
અણગાર–નિયમ.
અણલિંગી–વિદેહી, મુક્ત.
અણિમાદિક–યોગની આઠ સિદ્ધિમાંની એક.
અતિથિ–પરોણો, અભ્યાગત.
અતીત–વૈરાગી.
અતિમાત્રા–ઘણું ખાવું.
અદભદ–અદ્ભુત, અપૂર્ણ.
અદીઠ–ન દેખાય તેવું.

અદ્રિસુતા–પાર્વતી.
અધર–હોઠ.
અધવધરો–મધ્યમ જાતિનો.
અધ્યયન–ભણવું.
અધ્યાપન–ભણાવવું.
અધ્યાપક–ભણાવનાર.
અધ્યારોપ–વૃથા ભાસવું.
અધ્યાસ–ખોટું ભાસવું.
અધિષ્ઠાન–ઉપરીપણું, સત્તા.
અધોમુખ–ઉંધું મોહડું.
અનન્ય–એના જેવો બીજો નહીં.
અનલ–અગ્નિ.
અનહદ–હદવગરનું.
અનિત્ય–નિત્ય રહે નહીં તે, ક્ષણભંગુર.
અનિલ–વાયુ, પવન.
અનિઠ–અપાર.
અનુચર–સેવક, ચાકર.
અનુચિત–અયોગ્ય.
અનુદિત–હમેશાં, દરરોજ.
અનુપ–ઉપમા ન અપાય એવું.
અનુપ્રાસ–મળતા અક્ષર લાવવા તે.
અનુરાગ–પ્રીતિ.
અનુસંગ–સાથે જોડેલું, સાંધેલું.
અનંગ–કામદેવ.
અનંગળ–અગણિત.
અનેરું–જૂદી તરેહનું.
અપ–જળ.
અપથ્ય–કુપથ્ય, કરી ન પાળવી.
અપૂર્વ–પ્રથમજ, જેની પહેલાં કાંઈ ન હોય તે.
અબધુત–જોગી.
અભ્ર–વાદળાં.
અભિચાર–મંત્રની સાધના.

અભિધાન–નામ.
અમર–દેવતા, મરે નહીં તે.
અમિત–અપાર.
અમિ–અમૃત.
અમોઘ–ફળદાયક, લાભકારી.
અયુત–દશ હજાર.
અરણ્વ–દરિયો, સમુદ્ર.
અરવિંદ–કમળ.
અર્ક–સૂર્ય, આકડો.
અર્ધાંગના–સ્વપત્ની, સ્ત્રી.
અર્ભક–બાળક.
અરુણ–સૂર્ય, રાતું.
અલક–ચોટલો.
અલકાપુરી–કુબેરનું શહેર.
અલખ–જોવામાં ન આવે તે.
અલખત–વૈભવ.
અલવણ–મીઠાં વગરનું.
અલી–ભમરો.
અવલોકન–જોવું.
અવ્યક્ત–સંભળાય–સમજાય નહીં તેવું.
અવિદ્યા–અજ્ઞાન.
અસિ–તરવાર.
અશાત–પીડા.
અસ્ત–હાડકાં.
અશ્વત્થ–પીપળો.
અશ્વિની–એક નક્ષત્ર છે, ઘોડી.
અષ્ટમાસિદ્ધિ–અષ્ટમહાસિદ્ધિ, અણિમા, મહિમા [વગેરે આઠ.
અહિપતિ–શેષનાગ.
અહોનિશ–દિવસ રાત.
અક્ષરબ્રહ્મ–અવિનાશી, બ્રહ્મ.
અક્ષરાતીત–આત્માથી જુદો પરમેશ્વર.
આગાર–ઘર.
આગમાપાઈ–ઉત્પત્તિ, નાશવાન્.
આઘેરી–આઘી, દૂર.
આજ્ય–ઘી.
આઠોઠમ–વ્યાપક, ભરેલો.
આડંબર–ખોટો ડોળ.
આંદુલમાન–પ્રસન્ન.
આય્ય–પુંજી.
આદર્શ–આરસી.
આધિ–મનની વ્યથા.
આભ–આકાશ.
આભરણ–ઘરેણાં.
આભા–શોભા.
આભાસ–પ્રકાશ.
આમિલ–માંસ.
આરટવું–અટવાવવું.
આવસત–રોજ ત્રણ વખત કુંડમાં હોમ કરે છે તે.
આયાસ–શ્રમ, મહેનત.
આયુધ–હથિયાર.
આલિંગન–બાથમાં લેવું.
આવરવું–ઢાંકી દેવું, ફેલાવવું.
આવિર્ભાવ–હોવાપણું.
આરત–આરતી, પીડા.
આરોપવું–મૂકવું.
આરોહ–ચઢવું.
આવરણ–આડે આવવું.
આવાગમન–ચાલવું ને જવું.
અશન–જમવું, ખાવું.
આળવાળ–ક્યારો.
આવિર્ભાવ–પ્રકટ થવું.
આળાપવું–ગાવું.
આળીગાળો–અટકચાળો.
ઇચ્છાચારી–મરજી પ્રમાણે વર્તનાર.
ઇડા–એક નાડી.
ઇન્દ્રિય–આંખ, કાન, નાક વગેરે.
ઇન્દિરા–લક્ષ્મી.
ઇન્દુ–ચંદ્રમા.
ઇન્દુસુત–બુધ.
ઇન્ધણધારી–ઢોઠ.

ઇષણા–ઇચ્છા.
ઇક્ષુ–શેરડી.
ઉક્તિ–વાણી.
ઉખાણો–કહેવત.
ઉગ્ર–મોટું.
ઉછંગ–ખોળો.
ઉઠ–સાડા ત્રણ હાથ.
ઉડગણ–તારા.
ઉદ્વસ–ઉજડ.
ઉદધિ–સમુદ્ર.
ઉધડકી–ઝપકી.
ઉપરછળા–ઉપરચોટીયા.
ઉપરતિ–વિરામ, વૈરાગ્ય.
ઉપાગે–ઉપાય.
ઉમેરણ–ઉમેરો, ભરતી.
ઉલસે–પ્રકાશી રહે.
ઉલકાપાત–ઉત્પાત.
ઉલુક–ઘુવડ.
ઉરણનાભ–કરોળિયો.
ઉર્મિ–મોજા, તરંગ.
ઉણાઈ–ઉન.
ઉસરણ–કાઢી લેવાનું.
એધાણ–નિશાની.
એકાવળ–એકસેર.
એળે–અમથો, ફોકટ.
ઓઘ–ઢગલો.
ઓઘો–ઘાસની ગંજી.
ઓજ–તેજ, પ્રકાશ.
ઓછાયો–પડછાયો.
અંકુર–ફણગો.
અંગજા–પુત્રી, દીકરી.
અંતઃપુર–જનાનખાનું.
અંતરપટ–પડદો.
અંતરીક્ષ–આકાશ.
કટી–કેડ, કંમર.

કટુતા–કડવાસ.
કષ્યકા–ઘણું ઝીણું.
કતાળ–ક્લેશ.
કદળી–કેળ.
કપિ–વાંદરો.
કપોળ–ગાલ.
કમઠ–કાચબો.
કમળા–લક્ષ્મી.
કરસણી–કૃષીવિદ્યા, ખેતીવિદ્યા.
કરાળ–ભયંકર.
કરિણી–હાથિણી.
કરુણાકર–દયાની ખાણ.
કલત્ર–સ્ત્રી.
કલ્પદ્રુમ–દેવનું ઝાડ.
કલરવ–હંસના બચ્ચાંનો અવાજ.
કવરધુ–દુઃખ લગાડનારું.
કંકોડા–એક જાતનું ફળ.
કંડુ–ખરજ, ચળ.
કંદર્પ–કામ.
કવી–કહેલું.
ક્લીબ–નપુંસક.
કૃતાંત–યમ.
કૃશાનુ–અગ્નિ.
કાકવંધ્યા–કાગડાની પેઠે એકવાર વિયાય તે.
કાછ–કાછડી.
કાંત–સ્વામી.
કાંતા–પોતાની સ્ત્રી.
કામ–કામદેવ, કાર્ય, ઇચ્છા.
કામદુઘા–દેવતાની ગાય.
કામ્યકર્મ–સુખની ઇચ્છાએ કર્મ કરવાં તે.
કાયકલેશ–કાયાનો ક્લેશ.
કાર્મુક–બાણ.
કાયાકલેશ–શરીરદમન.
કારાગ્રહ–બંધીખાનું.
કિંકર–સેવક, ચાકર.

કિન્નર–દેવની એક જાત.
કિશોર–બાળક.
કિલ્બિષ–પાપ.
કુકુટ–કુકડો.
કુચ–સ્તન.
કુટજ્ઞાની–ખોટો જ્ઞાની.
કુતર્ક–ખોટો વિચાર.
કુતૂહળ–કૌતક.
કુરંગ–હરણ.
કુસુમ–ફુલ.
કુશ–દર્ભ.
કુશીલ–નઠારા સ્વભાવનો.
કેતકી–કેવડાનું ઝાડ.
કેશપાશ–ચોટલો.
કૈવલ્ય–મોક્ષ.
કોકિલા–કોયલ.
કોડામણો–હોંસિલો.
કોદંડ–ધનુષ.
કોવિદ–વિદ્વાન્.
કૌસ્તુભ–એક મણિ.
ખ–આકાશ.
ખગ–પક્ષી.
ખગવાહન–વિષ્ણુ.
ખગેશ–પક્ષીઓનો રાજા, ગરૂડ.
ખટદર્શન–છ શાસ્ત્ર.
ખટરસ–છ રસ.
ખદ્યોત–આગિયા–પતંગિયા.
ખાટ–લાભ.
ખાધાવેધ–એક બીજાનું ભુંડું.
ખાંડુ–તલવાર.
ખેચરી–પક્ષિણી.
ખેચર–પક્ષી.
ખોડ–મોટું ઝાડ.
ખોડ–ચુક્યાં.
ખ્યાત–કીર્તિ.
ખંજન–એક જાતનું પક્ષી.
ગગન–આકાશ.
ગજ–હાથી.
ગજગામા–હાથિણીની માફક ચાલનારી સ્ત્રી.
ગણ–સમૂહ, ટોળી.
ગર્થ–નાણું.
ગર્દભ–ગધેડો.
ગર્ભાધાન–સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરે તે.
ગરૂડગામી–વિષ્ણુ.
ગયણ–આકાશ.
ગયવર–મોટા હાથી.
ગવાનિક–ગાયને માટે કાઢેલું અન્ન–ગોગ્રાસ.
ગમોટ–ગામનો ગોર.
ગિરિ–પર્વત.
ગીરા–વાણી.
ગીર્વાણ–સંસ્કૃત વાણી.
ગુંજા–ચણોઠી.
ગુંજાર–ભમરાનો ગણગણાટ.
ગુણાતીત–ત્રણ ગુણથી ન્યારો.
ગુદરૂ–માફ કરું છું.
ગુહ્ય–ગૂઢ–છાનું.
ગેહ–ઘર.
ગોખરુ–ગાયમાં ઉછરેલો ગોધો.
ગોતવું–શોધવું.
ગોપદ–ગાયનું પગલું.
ગોમય–છાણ.
ગૌરી–પાર્વતી.
ગૌરીપુત્ર–ગણપતિ.
ઘટ–ઘડો, શરીર.
ઘન–વરસાદ.
ઘાતક–મારનાર.
ઘારણ–ઉંઘમાં ઘેરાવું.
ઘોષ–અવાજ.

ચક્રપાણુ-ણિ-વિષ્ણુ.
ચખહીણુ-આંધળો.
ચતુરધા-ચાર પ્રકારની મુક્તિ.
ચતુષ્ટય-ચારનો જથો.
ચપલા-વિજળી.
ચરણો-ચોરણો-ઘાઘરો.
ચરણોદક-પગ ધોયેલું પાણી. [ઉદ્ભિજ્જ.
ચારખાણુ-સ્વેદજ, અંડજ, જરાયુજ, અને
ચાર પદાર્થ-ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ.
ચિદ્ઘન-બ્રહ્મ.
ચિનવું-જાણવું.
ચૈતન્ય-જીવ.
ચૈલ-વસ્ત્ર.
છછોરી-હલકી.
છર-અન્નના ચપકા.
છાર-રાખ.
છિદ્ર-કાણું.
છિલર-નાનું તળાવ.
છેહ-અંત.
જગતી-પૃથ્વી.
જઘ્ની-મારનાર.
જડી-મૂલી, બુટી.
જનની-મા.
જલ્પવું-બકવું.
જહદાજહદ-જડ ચૈતન્ય.
જાડ્ય-જાડાપણું, મૂર્ખાઈ.
જાતુ-ગોઠણ, ઢીંચણ.
જાતકર્મ-જન્મ સમયની ક્રિયા.
જામ-પ્રહર, પહોર.
જામિની-રાત્રિ.
જાહ્નવી-ગંગા. [જીવ તે. બ્રહ્મજ્ઞાન થવું તે.
જીવન્મુક્ત-જન્મ મરણથી, ત્રિવિધ તાપથી છૂટેલો
જીવાંતક-પારધી.
જુગલ-બે.
જુવતી-જુવાન સ્ત્રી.

જ્યેષ્ઠ-મોટા.
જ્યેષ્ઠિકા-લાકડી.
જોજન-યોજન (ચાર ગાઉ.)
જોષિતા-સ્ત્રી. [જોગી.
જંગમ-હરી ફરી શકે તેવી વસ્તુ. એક ધર્મનો
જંઘા-જાંઘ.
જંબુક-શિયાળ.
ઝમક-યમક, કવિતામાં વારેવારે આવતા શબ્દો.
ઝામર ઝોળ-ખોટા ડોળ.
ઝામણુ-દહીને આધકવા માટે દહી મેળવણી.
ઝુંઝાર-લડાઈ કરનાર.
ટાળી-વગર.
ટીકી-ટપકું.
ટેઢી-વાંકી.
ઠાણુ-સ્થાન. [છે તે.
ડેરો-હરેવી, તોફાની ગાયને ગળે લાકડું બાંધે
ડમરું-વાજું.
ડાકડમાલ-ડોળ, આડંબર.
ડંબર-ડોળ.
તક્ર-છાસ.
તત્પદ-ઈશ્વરપદ.
તત્ક્ષણુ-તે વખતે, તરત.
ત્રિક-પીડા.
ત્રિધાવૃત્તિ-ત્રણ પ્રકારની વૃત્તિ.
ત્રિપુંડ્ર-આડું ટીલું, શૈવી કરે છે તે.
તમ-અંધારું.
તમાલ-તમાલનાં પાંદડાં.
તનયા-દીકરી.
તરણી-સૂર્ય. [હોય તે.
તરપેટ-ત્રિપેટ, ત્રણ ગામની સીમ એકઠી થતી
તજ્ઞ-ડાહ્યો.
તાત્પર્ય-સાર, મતલબ.
તાપસ-તપ કરનાર, તપસી.
તામ-તમોગુણી.
તાસ-સ્વાદ, લહેજત.

ત્રાણ-રક્ષણ.
ત્રાવડ-તાવડું.
ત્રિગુણાત્મક-રજ, તમ અને સત્વ એ ત્રણ [ગુણોને જગાડનાર.
ત્રિગુણાતીત-રજ, તમ અને સત્વ એ ત્રણ [ગુણોથી ન્યારો.
ત્રિપુરારી-શિવ.
ત્રિયા-સ્ત્રી.
ત્રિવેણી-ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી એ ત્રણ નદીઓ, ત્રણ નદી એકઠી થાય તે જગા.
ત્રિવિધતાપ-અધિભૂત, અધિદૈવ અને અધ્યાત્મક, એ ત્રણ જાતનાં દુઃખ.
તિમિંગળ-મગર.
તિમિર-અંધારું.
તુલા-તોળવાનો કાંટો, એક રાશિ છે.
તુષ-સાળનાં ફોતરાં.
તોય-પાણી
તોરરો-તે-પાઘડીનો.
તૃણચર-ઘાસ ખાનાર.
દગ્ધ-દાઝેલું.
દત્ત-આપેલું હોય તે.
દદામા-નગારાં.
દધિજા-લક્ષ્મી.
દનુજ-રાક્ષસ, દૈત્ય.
-અભિમાન.
દરી-ગુફા.
દશાનન-રાવણ, દશમુખ.
દળ-પાંદડું, લશ્કર.
દક્ષ-ડાહ્યો.
દાદુર-દેડકો.
દામણાં-દોરડાં.
દામિની-વિજળી.
દારા-સ્ત્રી.
દારુણ-વિકરાલ, ભયંકર.
દાસિત્વ-દાસપણું.
દિગ્પાળ-દિગ્રાય-દિશાનો દેવ.
દિગંબર-દિશા છે વસ્ત્ર જેનાં એવો નગ્ન.
દિવ્ય-તેજસ્વી, ભભકાદાર.
દીક્ષિત-દીક્ષા દીધેલું એવું, બ્રાહ્મણોમાં એક [અટક છે.
દીર્ઘાયુ-લાંબા આયુષવાળો.
દુકૂલ-વસ્ત્ર.
દુઘા-દુઝતી.
દુર્ગ-કોટ, કિલ્લો.
દુરિત-પાપ.
દુર્ભિક્ષ-દુકાળ.
દુલારી-દીકરી.
દેવાગના-દેવતાની સ્ત્રી.
દેહદર્શી-શરીરને પોતાનું જાણનાર.
દોહન-દોહવું, સાર.
દોહગ-દોષ.
દૃગ-આંખ.
દ્યુત-જુગાર.
દ્રવવું-ગળવું.
દ્રવતિ-વિરહથી ગળતી.
દ્યુતિ-કાંતિ.
દંતી-હાથી.
દંપતી-સ્ત્રી અને પુરુષ.
ધડકણ-બીકણ, ડરકણ.
ધનદ-કુબેર.
ધનિક-પૈસાવાળો.
ધરણી-પૃથ્વી.
ધરાધર-ધરા-પૃથ્વી, ધર-ધરનાર, પૃથ્વીને ધરનારા-શેષ
ધાતા-બ્રહ્મા.
ધૂર્ત-ધુતારો.
ધૂમ્ર-ધૂમાડો.
ધેનુ-ગાય.
ધ્યેય-ધ્યાન કરવા યોગ્ય પદાર્થ.
ધ્વનિ-શબ્દ, સ્વર.
ધ્વજ-ધજા.

ન–નિષેધમાં વપરાય છે–નહીં.
નગ–પર્વત.
નગદ–રોકડું.
નટવર–નટ–નાચનારો–વર–શ્રેષ્ઠ, સારો નાચ-[નારો, શ્રીકૃષ્ણ.
નફેરી–એક જાતનું વાજું.
નભ–આકાશ.
નરતો–નરસ્યો.
નરહરિ–નરસિંહ.
નરેડાટ–ઉજ્જડ, વેરાન.
નર્તન–નાચવું તે, નાચ.
નવનીત–માખણ.
નવનિધ–નવ પ્રકારની નિધિ.
નથા–નથ.
નષ્ટ–નાશ પામેલું.
નાગર–ચતુર.
નાટકી–નાટક કરનાર.
નાથ–ધણી.
નાદ–સ્વર.
નાદી–તોરી.
નાપિક–હજામ, વાળંદ.
નાયક–ઉપરી, આગેવાન.
નારકી–નરકવાસી.
નાળગોળે–તોપને ગોળે.
નિકટ–પાસે, ઢુંકડું.
નિકર–સમુદાય.
નિકેત–ઘર.
નિગમ–વેદ.
નિત્ય–નૈમિત્તિક–નિત્યનાં સ્નાન સંધ્યા અને કંઈ [નિમિત્તે કરવાની ક્રિયા, એકાદશાહ દ્વાદ-[શાહાદિ શ્રાદ્ધ.
નિદાન–કારણ.
નિધન–મોત.
નિધાન–ભંડાર.
નિપટ–નફટ, બેશરમ.
નિધિ–ભંડાર.
નિપાત–મરણ, નાશ.
નિપુણ–કુશળ, પ્રવીણ.
નિભ્રછા–તુચ્છકારવું–નિંદવું.
નિમિષ–થોડો વખત, આંખ ઉઘાડ મીંચ કરતાં [જે વખત લાગે છે તે.
નિમંત્રણ–નોતરું.
નિર્ઘોષ–અવાજ, શબ્દનો ઘોર.
નિર્મિત–ડેરવેલું.
નિર્વાણ–છેલ્લું, મોક્ષ, મુક્તિ.
નિર્વેદ–કંટાળો, ઇચ્છા, આતુરતા, નમ્રતા.
નિશા–નિશ–નિશી–રાત્રિ.
નિષેધ–વારવું, મના કરવી.
નિષ્કંટક–કાંટા વિનાનું.
નીક–પ્રવાહ
નીલ–કાળું, ભુરું.
નીલકંઠ–નિળવટ–મહાદેવ.
નૂતન–નવું.
ન્યૂન–ઓછું.
નૃપતિ–નૃપ, રાજા.
નેડો–સ્નેહ, પ્રેમ.
નેતિ–અપાર.
નેપૂર–નેહેરી–નૂપુર–ઝાંઝર.
નૈષ્ઠિક–આસ્થિક.
પખાલવું–ધોવું.
પગરણ–અવસર, રૂડો દિવસ.
પટ–પટકુલ, લુગડું, વસ્ત્ર.
પટાળું–એક જાતનું રેશમી લુગડું.
પડો–ઢોલ–પડાદાર–ઢોલ વગાડનાર.
પતિત–પડેલું, પાપી.
પતાકા–ધજા.
પદ્ધતિ–બાંધેલું ધોરણ.
પયોધર–દરિયો, વાદળ, સ્તન.
પરાગ–ફૂલમાંની ઝીણી રજ.
પરાત્પર–માયાથી જુદો.
પરજન્ય–વરસાદ.

પરા-શ્રેષ્ઠ.
પરિગ્રહ-દાન લેવું.
પરિધાન-પહેરવું.
પર્ણકુટી-પાંદડાંથી છાયલી ઝુંપડી.
પર્વણી-પર્વ.
પરિધ-ફરતો ઘેર, ઘેરાવો.
પરિધાન-પટકુલ.
પરિમાણ-પ્રમાણ, માપ.
પરોક્ષ-નજરે ન પડે તેમ, પુંઠપાછળ.
પલાશ-ખાખરો.
પલ્લવ-પાંદડાં.
પલાંડુ-ડુંગળી, કાંદા.
પશુપતિ-શિવ, સિદ્ધ.
પસાય-પ્રસાદ, કૃપા.
પળવું-નાસવું, ભાગી જવું.
પાખર-ઘોડાનું બખતર.
પાય-પાય-પાયડી, (૨) પગ.
પાંગરવું-ખીલવું.
પાંડુર-ફીકું.
પાણિગ્રહણ-પરણવું.
પાતક-પાપ.
પાતાંજલિ-એક મુનિ, જેણે યોગશાસ્ત્ર રચેલું છે.
પાદોદક-પગ ધોયેલું પાણી.
પાય-પગ.
પાયકા-માળા.
પાર્થ-અર્જુન.
પારદ-પારો.
પારધી-શિકારી.
પારો-માળાનો મણકો, એ નામની એક ધાતુ.
પાવક-અગ્નિ.
પાવન-પવિત્ર.
પાહિ-પાળવું.
પિક-કોયલ.
પિનાક-શિવનું ધનુષ.
પિપાસા-તૃષા.
પિશાચી-ડાકણ.
પિશુન-ચાડિયો.
પિષ્ટ-આટો.
પીંગાણી-ધુપેલની વાડકી.
પીત-પીળું.
પીન-કઠણ.
પીયાવો-ઢોરને પાણી પીવાનો કર.
પુદ્‌ગલ-શરીર.
પુણ્યશ્લોક-જેનાં નામસ્મરણથી પુણ્ય થાય એવો.
પુનરપિ-ફરીને પણ.
પુનિત-પવિત્ર.
પુર-શહેર.
પુરિષ-વિષ્ઠા.
પુરન્દર-ઇન્દ્ર.
પુરન્દરી-ઇન્દ્રાણી.
પુરી-નગરી, ખાવાની પુરી.
પુંશ્ચલી-ગણિકા, વેશ્યા.
પુષ્પિત-પુષ્પાળ, ફુલેલું.
પૂજ્ય-પૂજવા યોગ્ય.
પૂર્વપક્ષ-વાદી, પહેલું પખવાડિયું.
પેય-પીવાનો પદાર્થ.
પેંજર-ખાસડું.
પેશકશી-એવે નામે લેવાતો એક કર.
પોત-વહાણ.
પ્રકમા-પ્રદક્ષિણા.
પ્રચંડ-મોટું, ભયંકર.
પ્રચારવું-ટોકવું.
પ્રજાપતિ-કુંભાર, રાજા, બ્રહ્મા.
પ્રણવ-ઓંકાર.
પ્રણય-નમ્રતા.
પ્રણિપત-સ્તુતિ.
પ્રતિકાર-ના કહેવી.
પ્રતિબોધ-ધીરજ.
પ્રત્યવાય-દોષ, હરકત.
પ્રત્યક્ષ-પ્રગટ.

પ્રથક-જૂદું.
પ્રબળ-વધારે બળવાન્.
પ્રબંધ-કવિતા, ભાષણ ઇત્યાદિનો સંગ્રહ, નિબંધ.
પ્રભા-પ્રકાશ, કાંતિ.
પ્રભાવ-મહિમા, પરાક્રમ, સામર્થ્ય.
પ્રમથવું-વલોવવું.
પ્રમાદ-આળસ, બેદરકારી.
પ્રમદા-પ્રેમદા-સ્ત્રી.
પ્રલંબ-લાંબું.
પ્રવૃત્તિ-ઉદ્યોગ.
પ્રશમ-શમતા, શાંતિ.
પ્રશસ્ત-મોટું, મોકળું મન.
પ્રસુતા-માતા.
પ્રસુતિકાળ-જન્મ સમય.
પ્રસ્થાન-પ્રદેશ જવા ઘેરથી નિકળવું તે વેળા સુકન [જોવાને કંઇક વસ્તુ અગાડીથી [મૂકી આવવી તે.
પ્રહાર-માર.
પ્રક્ષાલન-ધોવું.
પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિ.
પ્રાશન-ખાવું.
પ્રાસાદ-મહેલ, હવેલી.
પ્રીછવું-સમજવું, જાણવું.
પ્રેરવું-મોકલવું, ઉશ્કેરવું.
પ્રોહિત-પુરોહિત, ગોર.
ફનો-સમૂલો નાશ, પાયમાલ.
ફાળ-જોરમાં દોડવું, ચમકી જવું, ત્રાસ, (૨) હુગ- [ડાંના ફાળ, એકાળ, ત્રિફાળ, ચોફાળ.
ફાલું-ફાઉડી.
ફીલ-દરિયાનું ફીણ.
ફુટડિયા-શોભતા, ફુટડા.
ફોફળ-ભી-સોપારી, તેનું ઝાડ
બગ-બંગલો.
બડી-નિંદા.
બદ્રિ-બોરડીનું ઝાડ.
બળ-જોર, કૌવત.
બળબંધુ-બળદેવનો ભાઈ, કૃષ્ણ.
બહુલતા-બહુ.
બાપુવાં-બિચારાં.
બાનક-બાંધણી.
બાવના ચંદન-એક જાતનું ચંદન.
બાહ્યાભ્યંતર-બહાર તથા અંદર.
બાહુ-હાથ.
બાળાબંધ-બાળકને માથે બાંધવાનો ફેંટો.
બિંદુ-શૂન, મીંડું, ટપકું.
બિંબ-પ્રતિબિંબ, ઘિલોડું (એક ફળ).
બિરદ-પણ, પ્રતિજ્ઞા
બુદબુદા-પાણીના પરપોટા.
બુંબારવ-ગોંધાટ, હોકારા.
બુસટિયો-શ્રીમંત વખતે બાળીને તેનો દિયર [કંકુવાળા હાથ કરી તમાચો મારનાર.
બુહારવું-ઝાડવું.
બેબાકળી-ગભરી, ઉશ્કેરાયલી.
બેલડી-જોડી.
બ્રહ્મકન્યા-સરસ્વતી, બ્રહ્માની દીકરી.
બ્રહ્મવેત્તા-બ્રહ્મને-પરમેશ્વરને જાણનાર.
બંદીજન-ભાટ, ચારણ
બંધુ-ભાઈ.
ભખવું-ભક્ષ કરવું, ખાવું.
ભગિની-બહેન.
ભડવું-લડવું.
ભણે-કહે
ભર્તા-ધણી, પાળનાર.
ભરમ્યાં-ભમાવ્યાં.
ભવ-સંસાર, જન્મારો, શિવ.
ભવન-ઘર.
ભવાટવિ-સંસારરૂપી વન.
ભવાબ્ધિ-ભવસાગર.
ભવ્ય-પ્રૌઢ, સુંદર, શોભતું.
ભક્ષ-ખાણું
ભાખવું-બોલવું.
ભાગીરથી-ગંગા.

ભાજન-વાસણ.
ભાનુ-સૂરજ.
ભામિની-ભામિની-ભામ-ભામા-સ્ત્રી.
ભામો-ભ્રમ, વહેમ.
ભારતી-સરસ્વતી.
ભાલ-કપાળ.
ભાવન-ભાવતું.
ભિન્ન-જૂદું.
ભીતિ-ભય.
ભીર-સહાયતા.
ભુક્તા-ખાનાર.
ભુક્તિ-ઉપયોગ.
ભુજ-હાથ.
ભુજંગ-સર્પ.
ભુવન-જગત્, લોક, ઘર.
ભુંસો-બગાડલું, અહેરલું. [મહાભૂત). પિશાચ.
ભૂત-પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, આકાશ, (પંચ-
ભૂતબલી-ધર્મની એક જાતની ક્રિયા.
ભૂતળ-પૃથ્વી ઉપર.
ભૂધર-શેષનાગ, પર્વત.
ભૂતિ-ઘણું, આબાદી.
ભૂના-પૃથ્વીના, મટોડીના.
ભૂવિનંદન-ભૂવિ-પૃથ્વી, નંદન-છોકરો. પૃથ્વીનો
ભૂષણ-ઘરેણું. [છોકરો-મંગળ.
ભૃકુટી-ભમર.
ભૃગુ-શુક્ર.
ભૃંગ-ભમરો.
ભેક-દેડકો.
ભેર-ભેરી.
ભેવ-ભેદ, મર્મ.
ભેષજ-ઓસડ.
ભેળ-ભેળું, લુટ, ખેતરમાં ઢોર પેસાડી ખવ-
ભેંસર-પાડો. [રાવી દેવું તે.
ભોક્તા-ભોગવનાર.
ભોગાસક્ત-ભોગવવાની ઇચ્છાવાળો.

ભોમ-મંગળ.
ભોર-સવાર, પ્રભાત.
ભૌતિક-પાંચે ભૂતોમાંથી થયલું તે.
મકરાકર-મગરના આકારનું.
મગ્ગ-માર્ગ.
મગ્ન-ગરક થયેલું, પ્રસન્ન.
મઘવા-ઇંદ્ર.
મજ્જા-ચરબી.
મત્સર-અદેખાઈ.
મદગર-મગદળિયાં.
મદન-કામદેવ.
મધુકર-ભમરો.
મધુપર્ક-દહીં, દૂધ, મધ, વિગેરેથી પૂજન કરવું તે.
મધુરભાષિણી-મીઠું બોલનારી.
મધુવન-વૃંદાવન.
મધુસૂદન-વિષ્ણુ, મધુ નામના દૈત્યને મારનાર.
મનન-વિચાર.
મનમથ-કામ.
મનસા-મનથી, મનવડે.
મયણ-કામદેવ.
માયા-દયા, માયા.
મરાલ-હંસ.
મરકટ-વાનર.
મર્દની-મારનારી, મર્દન કરનારી.
મરજીવો-સમુદ્રમાંથી મોતી કાઢનાર.
મહતારી-ચાકરડીની વરણની.
મહાભૂત-પૃથ્વી, અપ, તેજ, વાયુ, આકાશ.
મહાવાક્ય-વેદાન્તનું એક વાક્ય છે.
મહિધર-પર્વત, શેષ, વિષ્ણુ.
મહિષ-પાડો.
મહિષી-રાણી, ભેંસ.
મહુઅર-વાદીની વાંસળી.
મશકલો મ્હેરો દેવાનું હથિયાર.
મા-લક્ષ્મી, માતા.
માગધ-વેહીવંચા.

માણવું-ભોગવવું.
માતંગ-હાથી.
માર્તંડ-સૂરજ.
માદક-કેફી.
માધવ-વિષ્ણુ.
માનિનતા-અભિમાનપણું.
મામ-મમત.
માયા-હેત, પ્રિત.
માયીક-માયીક-માયામાંથી થયેલું.
માર-કામ.
મારુત-પવન, વાયુ.
મીટ-દૃષ્ટિ, નજર.
મીન-માછલું. ૨ બાર રાશિમાંની એક.
મીરાત-મીલકત.
મીમાંસા-છ શાસ્ત્રમાંનું એક શાસ્ત્ર.
મિશ્ર-મળેલું, ભેળસેળ.
મીસરી-ખાંડ.
મુક્તા-મોતી.
મુક્તિપૂરી-અયોધ્યા, મથુરા, માયા, કાશી, કાંચી, [અવન્તિકા, અને દ્વારિકા, એ [સાત છે.
મંજુલ-સુંદર.
મંથન-વલોવવું.
મુગ્ધા-અજ્ઞાની, થોડી સમજણવાળી.
મુંડ-માથું.
મુદા-આનંદ.
મુદ્રા-છાપ.
મુદિત-આનંદી.
મુદ્રિકા-વીંટી.
મુન્ય-મુનિ.
મુમુક્ષુ-મોક્ષની ઇચ્છા રાખનાર.
મૂશળ-સાંબેલું.
મૂષક-ઉંદર.
મેખલા-કંદોરો.
મેગળ-હાથી.
મેઘાડંબર-વરસાદના જેવો ડોળ.
મેદ-ચરબી.
મેન-કામ.
મેરુ-એક પર્વત, માળાનો ઉપરનો મણકો.
મેટ મોટાઈ.
મોડવું-ભાંગવું, મરડવું.
મોદવર્ધન-હર્ષ ઉપજાવનારી.
મોરારિ-વિષ્ણુ, મુરારિ.
મેવાસ-ચોરને રહેવાની ઝાડી.
મેષોન્મેષ-આંખ ઉઘાડવી ને મીચવી.
મેહેરામણ-સમુદ્ર.
મેક્ષણ-કંસાર હલાવવાનો ચાટવો.
મોદ-આનંદ.
મ્હોર-છાપ.
મોચન-છુટકો.
મોલીડુ-ફેંટા-માથે બાંધવાનો.
મોહકમ-ઘણો રૂપો.
મૃગ-હરિણ.
મૃગજળ-ઝાંઝવાં.
મૃગયા-શિકાર.
મૃગાક્ષિ-હરણના જેવી આંખવાળી સ્ત્રી.
મૃત્તિકા-માટી.
મૃદુલ-કોમલ.
મંગલ-કલ્યાણ, એક ગ્રહ.
મંજન-માંજવું, નહાવું.
મંદાર-દેવતાનું ઝાડ.
મંદાચળ-એક મોટો પર્વત છે.
યક્ષકર્દમ-શરીરે ચોળવાની એક જાતની પીઠી.
યજન-હોમ કરવો.
યજવું-પૂજવું.
યથા-જેમ.
યવન-મુસલમાન.
યાજન-પૂજા.
યુવા-જુવાન.
યુકા-જુ.
યોગમાર્ગ-યોગીનો માર્ગ.
યોજના-ગોઠવણ.

યોધો-લડવૈયો.
રક્ત-રાતું લોહી.
રજની-રાત.
રજો-રજોગુણ.
રટવું-બોલવું.
રણ-રેતીનું મેદાન, કરજ, યુદ્ધ સંગ્રામ.
રણકાર-અવાજ.
રતિ-પ્રીતિ, કામદેવની સ્ત્રી.
રતિભોગ-ઇશક.
રદ-દાંત.
રસકૂપિકા-જેના પાણીથી લોઢાનું સોનું થાય [એવી વાવ.
રમણીદ્વીપ-દ્વારકાનો બેટ.
રમણી-સ્ત્રી.
રમ્ય-સુંદર.
રમા-લક્ષ્મી.
રવિનંદ-યમરાજ.
રસિક-રસવાળું, રસ સમજનાર.
રસના-જીભ.
રહસ્ય-છાનું, ગુહ્ય, મર્મ.
રહેણી-રહેવાની રીત, ક્રિયા.
રાજીવ-કમલ.
રાવતું-સભા, રાજમંડળ.
રાસભ-ગધેડો.
રાશી-જથ્થો.
રિદ્ધિ-પૈસા.
રિપુ-શત્રુ.
રીડ-બૂમાટ.
રુચિર-ગમતું, ભાવતું.
રુંઢમાળ-માણસના માથાની માળ.
ઋતુરાજ-વસંત.
ઋતુવંતી-અડકાયલી, રજસ્વલા.
રુદે-હૃદય, અંતઃકરણ.
રુદ્રાણી-પાર્વતી.
રૂંધન-રોકવું.
રોધ-અટકાવવું.
રેણુ-રજ.
રૈન-રાત્રિ.
રૈવત-ઘોડો.
રૈક્વ-રાયક્વાળ બ્રાહ્મણ.
રોમહર્ષ, રોમાંચિત } રુવાંટાં ઉભાં થાય તે.
રોમાવલિ-રુવાટાંની હાર.
રોહિણી-ચંદ્રની સ્ત્રી, એક નક્ષત્ર.
રૌરવ-નરકનો કુંડ છે.
રનાદે-સૂરજની સ્ત્રી.
રંભા-એ નામની એક અપ્સરા.
લખ-લાખ.
લગડું-છાલકું.
લઘુ-નાનું.
લલાઘવી-ચંચલાઈ.
લાછ-લક્ષ્મી.
લતા-વેલ.
લભ્ય-મળે એવું.
લલિત-સુંદર.
લલુતા-તૃષ્ણા.
લક્ષ-ધ્યાન, લાખ.
લાઘવ-લઘુતા, ચતુરાઈ.
લાધવું-જડવું.
લાવણ્ય-મધુરતા, વાણીની મીઠાસ.
લિંગદેહ-સૂક્ષ્મ શરીર.
લીટ-હદ.
લિલવટ-કપાળ.
લીલા-ખેલ.
લૂંબો-ઝુમખા.
લોકોત્તર-સાધારણ લોકના વિચારથી પ પરલોક
લોચન-આંખ.
લોલ-ચંચળ.
વક્ત-બોલનાર.
વક્ત્ર-મોઢું.

ળંશી-ભેગવાળો, વર્ણસંકર.
ડી-છુટું મૂકવું.
-ઇન્દ્રનું હથિયાર.
-વિના, કપાસ.
સવું-નાશ પામવું.
સાડ-બગાડ.
-હજામત.
-બાળક, વાછરડો.
સલ-પાળનાર.
ન-મુખ.
દતું-કહેલું, બોલવું.
હુ-વહુ, વધારે.
નકુળ-ઝાડના પાંતરાંનાં વસ્ત્ર.
નચર-વનમાં ફરનારાં જાનવર.
નમાળી-વિષ્ણુ.
નરાય-સિંહ, વનસ્પતિ.
હ્નિ-અગ્નિ.
પન-હજામત.
પુ-શરીર.
વમન-ઉલટી.
વયણ-વચન.
વર્તિક-શ્રાવકોના જતિ.
વર્ધન-વધારનાર.
વરચવું-કંટાળવું.
વરજવું-તજી દેવું.
વરવું-ઉજરડવું.
વરત-રેંટ અથવા કોશનું દોરડું.
વરતિ-શ્રાવકોના જતિ.
વરાંસે-બરુંસે.
વરાહ-ભૂંડ.
વરિષ્ટ-મોટી, મોટું.
વરુ-નાહર નામનું જાનવર.
વલુખ્યો-ગુંચવાયેલો, પેખ્યો.
વલો-છાસમાંથી માખણનું વિખરઈ જવું.
વલોણું-દહીંને રવાઈથી હલાવવું તે.
વસન-વસ્ત્ર.
વસંત-વાસવ-ફાગણ તથા ચૈત્રની ઋતુ.
વહવરાવવું-વહી જવું.
વહાયા-ખેંચાયા.
વહુવર-મોટી વહુ.
વાક્-વાણી.
વાક્વિદગ્ધ-વાણીમાં ચતુરાઈ દેખાડવી.
વાગલાં-ફાંફાં.
વાઘાંબર-વાઘના ચામડાનાં વસ્ત્ર.
વાચ-વાણી, વાચા.
વાંછવું-ઇચ્છવું.
વાજ-તોબા પામવું, કંટાળવું.
વાજી-ઘોડો.
વાટિકા-વાડી.
વાડવ-બ્રાહ્મણ.
વાન-શરીરનો રંગ.
વાપી-વાવ.
વામ-શિવ, ડાબું અંગ.
વામણું-ઠીંગણું.
વામા-સ્ત્રી.
વાય-કાગડો.
વાયુચર-પવન ખાઈ જીવે તે.
વારાંગના-વેશ્યા.
વારિ-પાણી.
વારિધિ-સમુદ્ર.
વારિનિધિ-પાણીનો ભંડાર, દરિયો.
વારુણિ-દારૂ.
વાસક-દિવસ.
વાસુકી-નાગની એક જાત.
વાસનિક-વાસનાવાળો.
વાસવ-ઇંદ્ર.
વિકટ-ભયંકર, મુશ્કેલ.
વિક્રય-વેચાણ.
વિકલ્પ-શક, સંદેહ, વેમ.
વિકલ-ચેન વિનાનું, આકળું.

વિકાશવું-ફુલવું, ખીલવું.
વિખિયા-સ્ત્રી, ચંદ્રહાસની સ્ત્રીનું નામ.
વિગય-ખાવાના રસ.
વિઘટવું-ઘટવું.
વિચરવું-જવું.
વિજયા-ભાંગ.
વિટવરાહ-ભૂંડ.
વિતંડ-પાખંડ.
વિત્ત-દ્રવ્ય, પૈસા.
વિદગ્ધ-ડાહ્યો.
વિદ્યુત-વિજળી.
વિદ્વત-વિદ્વાન.
વિદળ-દળ્યા વગરનું, આખું અન્ન.
વિદારવું-ફાડવું.
વિદ્રુમ-રાતો મણિ.
વિદેહ-દેહથી જૂદો આત્મા.
વિદેહી-શરીરનું ભાન નહીં હોય તે.
વિધાતા-બ્રહ્મા.
વિધાત્રી-બ્રહ્માની સ્ત્રી.
વિધિ-બ્રહ્મા.
વિધિનિષેધ-કરવું ન કરવું.
વિધુ-ચંદ્ર.
વિનય-નમ્રતા.
વિનોદ-આનંદ.
વિપર્યય-નાશ.
વિપાક-પરિણામ.
વિપિન-વન.
વિપુલ-મોહોટું.
વિભૂતિ-રાખોડી, ઐશ્વર્ય.
વિમુખ-ઉલટું, અવળું.
વિરંચિ-બ્રહ્મા.
વિરજ-વીર્ય, ધાતુ.
વિરલા-જવલા, કોઈ એક.
વિરહ-વિરહ-વિયોગ.
વિરહણી-વિજોગણી.
વિરાધવું-વિરોધ થવો.
વિલાસ-સુખ, આનંદ.
વિલાસવું-શોભવું.
વિવર-પોલાણ, દર.
વિશદ-ધોળું.
વિશાળ-પહોળું.
વિષય-શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ.
વિષાદ-ખેદ, દિલગિરી.
વિષધર-નાગ.
વિષમ-બરાબર નહીં તે.
વિષ્ટિ-સુલેહ.
વિસ્તરવું-વિસ્તાર કરવો, વધવું.
વિસ્તીર્ણ-વિસ્તારવાળું.
વિસ્મય-અચરત, હેરત.
વિહગ-વિહંગ-પક્ષી.
વિહાર-આનંદ કરવા માટે અહીં તહીં ફરવું.
વિહિન-વિના.
વિજ્ઞાન-અવિસ્તર જ્ઞાન, અનુભવ જ્ઞાન.
વીર-બહાદુર.
વીરક્ષેત્ર-બહાદુર જગો, વડોદરું.
વીણાપાણિ-નારદમુનિ.
વુઠવું-જવું.
વૃંદ-ટોળું.
વૃદ્ધા-ડોસી.
વૃદ્ધિ-વધારો.
વૃશ્ચિક-વિંછિ.
વૃષભ-બળદ.
વૃષ્ટિ-વરસાદ.
વેણ-ચોટલો.
વૈતરો-વહેનારો.
વેદાંત-એક શાસ્ત્ર છે.
વેસર-નાકનું ઘરેણું, બુલાક.
વેળુ-રેતી.
વૈતરણી-વૈખરી-નરકની નદી.
વૈદેહી-સીતા, દમયંતી.

ટ-થોડું, અલ્પ.
શ્રુતિ-એક શાસ્ત્ર છે.
ી-લક્ષ્મી.
િ-શુદ્ધિ વાસ્તે હોમ.
-ગાડું, વાંકો.
ક-ઠગ, વિદૂષક
ક્ત-આકાર, જાણ જાણી શકાય તે.
ંજન-વિંઝણો.
રડળ-નપુંસક.
યતિરેક-જૂદું.
યથા-પીડા.
યાધ-શિકારી.
યોમ-આકાશ.
યોમચર-પક્ષી.
શકટ-ગાડું.
શકરખોર-શાકરનો જીવડો.
શકે-રખેને.
શક્ર-ઇંદ્ર.
શચી-ઇંદ્રાણી.
શણગટ-સણકો, સાડીનો છેડો જે કમરમાં [ખોસે છે તે.
શતશાખી-સો ડાળીવાળું.
શનિ-હળવે, ધીમે.
શબ-શવ-મુડદું.
શબ્દાતીત-શબ્દથી જૂદો.
શબ્દવેધી-શબ્દ સાંભળીને નિશાન મારનાર.
શમ-ઇન્દ્રિયો નિયમમાં રાખવી.
શયન-સૂવું
શર-બાણ.
શરણાંગત-આશ્રે આવેલો.
શરદ-છમાની એક ઋતુ, ભાદરવો, આસો.
શરદેંદુ-શરદ ઋતુનો ચંદ્ર.
શરાસન-બાણનું આસન-ધનુષ.
શર્વરી-રાત્રિ.
શર્વરીપતિ-ચંદ્ર.
શરવો-તુરત સાંભળનાર.

શલભ-તીડ.
શશિ-ચંદ્ર.
શશિધર-મહાદેવ.
શાખા-ડાળ.
શામળ-કાળું.
શામા-સ્ત્રી.
શાંભવી-શિવની સ્ત્રી.
શારદ-સારદ, સરસ્વતી.
શિખ-શિખામણ, રત્ન
શિખા-ચોટલી.
શિબિકા-પાલખી.
શિબિર-તંબુ.
શિલિમુખ-બાણ, ભ્રમર.
શિલ્પિ-શિલ્પનું કામ કરનાર, કારીગર.
શિવ-મહાદેવ, કલ્યાણ
શિશિર-એક ઋતુ, પોષ તથા મહા.
શિશુ-બાળક.
શિશ્નોદર-ઉપસ્થ અને પેટ.
શિચાણો-બાજ, એક જાતનું પક્ષી.
શીઘ્ર-જલદી.
શીત-ટાઢ, ઠંડું.
શીર્ષ-માથું.
શીમળો-એક જાતનું ઝાડ, જેનાં ફુલ દેખાવે સારાં હોય છે પણ કંઈ કામમાં આવતાં નથી.
શુક-પોપટ.
શુકર-ભૂંડ, ભૂંડણી.
શુદ્ધાચમન-જમીને આચમન કરવું તે.
શૂન્ય-મીંડું, ઉજડ.
શુભટ-શૂરો.
શેજ-પથારી.
શેણ-નજર.
શેષ-શેષનાગ.
શૈલ-પર્વત.
શોણિત-લોહી.

શૃંગી-શીંગડું, એ નામના એક ઋષિ.
શ્રમજળ-પરસેવો, ધામ.
શ્રવણ-કાન.
શ્રીધર-લક્ષ્મીને ધરનાર, વિષ્ણુ.
શ્રીપાત-સંન્યાસી.
શ્રીમત્-શોભાવાળું.
શ્રીમુખ-શોભીતું મુખ.
શ્રીરંગ-પરમેશ્વર.
શ્રીવત્સ-વિષ્ણુના હૃદયમાં ચિહ્ન છે તે.
શ્રુતિ-વેદ.
શ્રોતા-સાંભળનાર.
શ્લેષ-બીજો અર્થ.
શ્વસુર-સસરો.
શંકરાણુ-પરમેશ્વર.
સકટ-ગાડું.
સંકોચાવું-સંકોચ પામવો.
સખા-મિત્ર.
સચરાચર-સ્થિર અને અસ્થિર.
સત્યાનૃત-સાચું ખોટું.
સત્વ-ત્રણ ગુણમાંનો એક.
સત્વર-તરત.
સણગટ-ઘુંમટો-લાજ.
સદન-ઘર.
સદ્ય-તરત.
સદયણ-નકી ભાવ.
સદળી-જાડી.
સદૈવ-હંમેશાં.
સદોદિત-હંમેશાં.
સનાતન-અનાદિ.
સપરાણું-ઉપરાણું.
સમક્તિ-ધર્મનો સાચો રસ્તો.
સમર-કામદેવ.
સમર્પણ-સોંપવું.
સમવિત-સરખા જાણનાર.
સમાજ-સભા, મંડળી.
સમીપ-પાસે.
સમીર-વાયુ.
સમુદાય-જથો.
સમુર્છિત-જૈનના મત પ્રમાણે ઝીણા જીવ છે.
સમૂહ-જથો.
સમોવડ-બરાબરીયું.
સરવો-ઉદાર.
સરોડો-સર્વાવાસ, સર્વ વસે તે.
સર્વાંગ-આખું શરીર.
સર્વાતીત-સર્વથી જુદો.
સરિતા-નદી.
સલિતા-નદી.
સળકવું-આમ તેમ હાલવું.
સલિલ-પાણી.
સલુણું-સરસ.
સવત્સ-વાછડાંવાળી ગાય.
સવ્ય-સવળું.
સહકાર-આંબો.
સહજાનંદ-નિરંતર આનંદ.
સહસ્રશીર્ષા-હજાર માથાનો.
સહિષ્ણુ-સાંખી રહેવું.
સહોદર-એક માબાપનાં છોકરાં.
સાંઈ-ભેટવું.
સાકટ-અધર્મી.
સાંખ્ય-એક શાસ્ત્ર છે.
સાત્વિક-સત્વ ગુણવાળો.
સાદર-આદરભાવ-અધરણીવાળી સ્ત્રીને ધણી તરફન
સાધક-ભક્ત.
સાનુકૂળ-મદદગાર.
સાધ્ય-બની શકે તેવું.
સાધવી-સારાં આચરણવાળી સ્ત્રી.
સાથરો-સાદડી કે કામળો.
સામદ-સરદાર.
સામૈયો-સર્મા કરવાં.
સાયર-સાગર.

હળેતું-હળવું અથવા ધીમું.
હસ્તામલ-હથેલીમાં આમળું હોય તે.
હળધર-બળદેવ.
હાટક-સોનું.
હારણ-કાયર, ધીરજ.
હારદ-સારાંશ.
હારી-હરનાર.
હાવભાવ-કામને ઉત્પન્ન કરે તેવી ચેષ્ટા
હળાહળ-ઝેર.
હિક્કનાદ-હૈયામાં નાદ ઉઠે તે.
હિર-સાર.
હિરણ્યગર્ભ-બ્રહ્મા, સૂર્ય, ઈશ્વર.
હિંસક-હિંસા કરનાર.
હિમરુ-હીરાગળ.
હીસવું-હરખવું.
હેસારવ-હણહણાટ.
હુતદ્રવ્ય-અગ્નિમાં હોમવાની સામગ્રી.
હુતાશન-હુતાશ, અગ્નિ.
હેને-સ્નેહ, હેત.
હેડા-હળી જવું.
હેદળ-ઘોડાનું ટાણું.
હેમ-સોનું.

હેરવું-જોવું.
હેલ-બેડું, ઘડો અને ગાગર, ભાર.
હેલી-સખી.
હેલો-ઝપાટો.
હ્રદ-પાણીનો ધરો.
ક્ષત-ઘા વાગવાથી પડેલો ખાડો.
ક્ષપ-તરત.
ક્ષમા-માફ.
ક્ષર-નાશવંત વસ્તુ.
ક્ષિતિ-પૃથ્વી.
ક્ષિપ્રા-ખીચડી.
ક્ષીણ-ઓછું.
ક્ષીર-દુધ.
ક્ષુદ્ર-હલકો.
ક્ષુદ્રઘંટા-ઘુઘરી.
ક્ષુદ્રઘટાળી-ઘુઘરીવાળો કન્દોરો.
ક્ષુધા-ભુખ.
ક્ષુધાર્તિ-ભુખથી પીડાયલો.
ક્ષુધિત-ભુખ્યો.
ક્ષૌણી-અક્ષૌહિણી, હાથીઓ, પેદળ, પાળ
[રથ વિગેરેથી મુકરર કરેલું લશ્

